

Παναγιώτα Π. Λάμπρη

ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΛΟΓΟΣ

ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ

2026

Η Παναγιώτα Π. Λάμπρη γεννήθηκε στη Ροδαυγή Αρτας. Είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και υπηρέτησε στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Αρθρογραφεί, δημοσιεύει βιβλιοπαρουσιάσεις, διηγήματα, μελέτες, ταξιδιωτικές εντυπώσεις και ποίηση· κείμενά της έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά, στα αραβικά, στα εβραϊκά και στα ινδικά (χίντι), και έχει διακριθεί για το έργο της.

Το 2006 εξέδωσε τη λαογραφική μελέτη *«Ροδαυγή - Το Ρόδο της Αυγής»*, το 2009 τη συλλογή διηγημάτων *«Το χάσιμο ψωμί»*, το 2011 τη βιογραφική μελέτη *«Κωνσταντίνος Α. Διαμάντης, ο Ιστορικός»*, το 2014 την ποιητική συλλογή *«Έν οδύναις»*, το 2015 τη μελέτη *«Η Μνήμη της Γεύσης - Αρχέγονων Ηπειρωτικών Εδεσμάτων Συναγωγή»*, το 2016, σε δεύτερη έκδοση, το βιβλίο της *«Ροδαυγή - Το Ρόδο της Αυγής»*, το 2017 τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις *«Σε δρόμους της Κίνας»*, το 2018 την ποιητική συλλογή *«Χαρμολύπες»*, το 2019 τις ποιητικές συλλογές *«Διανοτράγουδα»* και *«ΣΤΑΘΜΟΙ... στόν χρόνο»*, το 2020 την ποιητική συλλογή *«Ροές»* και τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις *«Σε δρόμους του Νεπάλ»*, το 2021 την ποιητική συλλογή *«Ψηφίδες»*, το 2022 την ποιητική συλλογή *«Στιγμές»* και τη συλλογή διηγημάτων *«Αγαθά στοιχειά»*, το 2024 την ποιητική συλλογή *«Λέξεις»* και το 2025 τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις *«Το δικό μου ΑΓΑΘΟ-ΝΗΣΙ»*.

Για περισσότερα βλέπε:
<http://users.sch.gr/panlampri/>

«[...] Μοῦ ἐδόθηκε, ἀγαπητοὶ φίλοι, νὰ γράφω σέ μιὰ γλῶσσα πού μιλιέται μόνον ἀπὸ μερικά ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Παρ' ὅλ' αὐτά, μιὰ γλῶσσα πού μιλιέται ἐπὶ δύομισι χιλιάδες χρόνια χωρίς διακοπὴ καί μ' ἐλάχιστες διαφορές. Ἡ παράλογη αὐτή, φαινομενικά, διάσταση ἀντιστοιχεῖ καί στὴν ὕλικοπνευματικὴ ὄντοτητα τῆς χώρας μου. Πού εἶναι μικρὴ σέ ἔκταση χώρου καί ἀπέραντη σέ ἔκταση χρόνου. Καί τό ἀναφέρω ὅχι διόλου γιὰ νὰ ὑπερφανευθῶ ἀλλά γιὰ νὰ δείξω τίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει ἓνας ποιητής ὅταν χρησιμοποιοῖ γιὰ τὰ πῶ ἀγαπημένα πράγματα τίς ἰδιες λέξεις πού χρησιμοποιοῦσαν μιὰ Σαπφῶ ἢ ἓνας Πίνδαρος π.χ., χωρίς ὥστόσο νὰ ἔχει τό ἀντικρίσμα πού ἔχαν ἐκεῖνοι ἐπάνω στὴν ἔκταση τῆς πολιτισμένης τότε ἀνθρωπότητας.

Ἐάν ἡ γλῶσσα ἀποτελοῦσε ἀπλῶς ἓνα μέσον ἐπικοινωνίας, πρόβλημα δέν θά ὑπῆρχε. Συμβαίνει ὅμως ν' ἀποτελεῖ καί ἐργαλεῖο μαγείας καί φορέα ἠθικῶν ἀξιών. Προσκτᾶται ἡ γλῶσσα στό μᾶκρος τῶν αἰώνων ἓνα ὀρισμένο ἦθος. Καί τό ἦθος αὐτό γεννᾷ ὑποχρεώσεις. Χωρίς νὰ λησμονεῖ κανεὶς ὅτι στό μᾶκρος εἰκοσιπέντε αἰώνων δέν ὑπῆρξε οὔτε ἓνας, ἐπαναλαμβανῶν οὔτε ἓνας, πού νὰ μὴν γράφτηκε ποίηση στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Νὰ τί εἶναι τό μεγάλο βάρος παράδοσης πού τό ὄργανο αὐτό σηκώνει. Τό παρουσιάζει ἀνάγλυφα ἡ νέα ἐλληνικὴ ποίηση. [...]»

Οδυσσέας Ελύτης:

Ομιλία στην Ακαδημία της

Στοκχόλμης

Η ΠΕΙΡΩΤΩΝ ΛΟΓΟΣ

ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ

Παναγιώτα Π. Λάμπρη

Η ΠΕΙΡΩΤΩΝ ΛΟΓΟΣ

ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ

Πάτρα 2026

Τίτλος: ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΛΟΓΟΣ

Υπότιτλος: ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ

Δημιουργός: Παναγιώτα Π. Λάμπρη

Σελιδοποίηση: Παναγιώτα Π. Λάμπρη

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Παναγιώτα Π. Λάμπρη
Παναγιώτης Νικολόπουλος

Εικόνες εξωφύλλου: Οι δύο πλευρές Αργυρού Νομίσματος του Κοινού των Ηπειρωτών: α) απεικόνιση ταύρου με τη λέξη Α-ΠΕΙΡΩΤΑΝ, δηλ. ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ & β) απεικόνιση του Διός και της Διώνης. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

ISBN: 978-618-87900-3-2

Copyright © 2026

Εκδότρια: Παναγιώτα Π. Λάμπρη

Ιστοσελίδα: <http://users.sch.gr/panlampri/>

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση κειμένου του παρόντος έργου, με αναφορά στην πηγή, χωρίς την άδεια της δημιουργού.

*Σπονδή στην Ήπειρο,
την Άπειρο χώρα της καρδιάς μου,
και στους αείμνηστους γονείς μου,
Αναστασία και Παναγιώτη,
που μου την όρισαν για μικρή πατρίδα.*

Περιεχόμενα

1. Πρόλογος, σ. 9-16.
2. Εισαγωγή, σ. 17-22.
3. Βραχυγραφίες συγγραφέων και συγγραμμάτων αναφερόμενων στο λεξικό, σ. 23-42.
4. Πίνακας συντετμημένων λέξεων, σ. 43-47.
5. Κύριο σώμα λεξικού, σ. 49-998.
6. Βιβλιογραφία - Δικτυακοί τόποι, σ. 1000-1009.

Πρόλογος

*Ὅστις γονεῖς ἐφόνευσεν, ὅστις θεὸν ὑβρίσῃ,
λεξικογράφος ἅς γενῇ, ἴν' ἄφεςιν ἐλπίσῃ.*

Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος (1785-1872)

Ὅταν ἀρχίσα να καταγράφω λέξεις σε σημειωματάρια, σε περιθώρια τετραδίων και βιβλίων, σε αποκόμματα χαρτιού, ακόμα και στην παλάμη σε περιπτώσεις που δεν κρατούσα γραφική ύλη, δεν φανταζόμουν πως η συλλογή τους θα οδηγούσε στη δημιουργία λεξικού.

Βέβαια, η αγάπη μου για τις λέξεις και τη γλώσσα ξεκίνησε από τη νηπιακή ηλικία και, συγκεκριμένα, αφορά στην περίοδο που οι γονεῖς και τ' αδέλφια μου με εκπαίδευαν να προφέρω το ρο, το οποίο αντικαθιστούσα με άλλα γράμματα της αλφαβήτου. Η εκπαίδευση αυτή γινόταν σε καθημερινή βάση σαν παιχνίδι και χωρίς να μου γεννιέται κάποιο αίσθημα μειονεξίας. Χωρίς να θυμάμαι πόσο καιρό κράτησε, δεν λησμονώ τη χαρά που γεύτηκα, όταν για πρώτη φορά πρόφερα καθαρά το επίμαχο γράμμα! Τόσο, που μετά ζητούσα να τους λέω λέξεις, οι οποίες το περιείχαν, ενώ, όταν φέρνω στη μνήμη όλα αυτά, ευγνωμονώ τους αγαπημένους μου, οι οποίοι σε εποχές που η λογοθεραπεία ήταν άγνωστη λέξη την εφάρμοσαν σε μένα με επιτυχία.

Αργότερα, όταν έμαθα πως και ο ρήτορας Δημοσθένης είχε αντιμετωπίσει παρόμοιο πρόβλημα σε σοβαρότερη μορφή, ένιωσα ανάμεικτα συναισθήματα. Αφενός ιδιότυπη περηφάνεια κι αφετέρου λύπη και συμπάθεια, διότι εκείνος, όταν ήταν μικρός¹, και όχι μόνο², υπέφερε πολλά λόγω της σοβαρής ασάφειας και της τραυλότητας στην ομιλία του, που μόνος του προσπάθησε και τις ξεπέρασε με ιδιαίτερο τρόπο στ' αλήθεια. Συγκεκριμένα, έβαζε στο στόμα του λιθαράκια,

1.Πλούτ., Βίοι Παράλληλοι, Δημοσθένης 4

2.Πλούτ., Βίοι Παράλληλοι, Δημοσθένης

διαβάζοντας παράλληλα περικοπές κειμένων και γύμναζε τη φωνή του τρέχοντας σε ανηφόρες και προφέροντας ασθμαίνοντας λόγια ή στίχους, ενώ στο σπίτι του διάβαζε μπροστά σ' έναν μεγάλο καθρέφτη³. Μάλιστα, «Μια μέρα που ο δάσκαλός του τον ρώτησε πού ήταν και γιατί άργησε να πάει στο μάθημα, αυτός, σ' απάντησή του, του είπε το περίφημο «Έρερητόρευκα τό υπό σοῦ ρερητορευμένον ρῆμα»⁴, το οποίο πέρασε στην παράδοση ως «ρερητόρευκα το ρερητορευμένο ρο»! Βέβαια, τη φράση αυτή μπορεί να μην τη γνώριζα, για να τη βροντοφωνάζω κι εγώ, όταν πρόφερα καθαρά το ρο, αλλά την ιστορία του Δημοσθένη και τη δική μου τις ανέφερα στους μαθητές μου ως ενθάρρυνση, όταν μιλούσαμε για τη σημασία της προσπάθειας στην κατάρκτηση της γνώσης.

Αφού με την καθαρή προφορά του ρο ολοκληρώθηκε η εκμάθηση της ορθής εκφώνησης όλων των γραμμάτων της αλφαβήτου κατά την προσχολική ηλικία, καθώς δεν υπήρχε νηπιαγωγείο εκείνα τα χρόνια στο χωριό μου, τη Ροδανγή Άρτας, η επόμενη σημαντική σχέση μου με τη γλώσσα συντελέστηκε, όταν σταδιακά απόκτησα τη δυνατότητα να διαβάζω το «*Ἀλφαβητάριον*»! Στα μυστήρια του γραπτού λόγου με μύησε ο πατέρας μου, απόφοιτος του δημοτικού, ο οποίος θαύμαζε απεριόριστα τη γνώση, για την οποία μας άνοιξε δρόμους, σύμφωνα με τις δυνατότητες της εποχής. Αυτό, πάντα με τη συνοδοιπορία της μητέρας μου, που, αν και σταμάτησε βίαια τα μαθήματα της δευτέρας δημοτικού, την 28^η Οκτωβρίου 1940, και όταν τελείωσε ο πόλεμος, είχε ψηλώσει πολύ(!), για να φοιτήσει στην ίδια τάξη και να ολοκληρώσει στη συνέχεια την τότε βασική εκπαίδευση, αγαπούσε ιδιαίτερα τα γράμματα, ένιωθε τη σπουδαιότητα της γνώσης τους και μας παρότρυνε να τα μάθουμε εμείς, για ν' αλλάξει η ζωή μας, όπως συνήθιζε να μας λέει. Έτσι, πριν ακόμα πάω στην πρώτη του δημοτικού, μπορούσα να διαβάσω όλο το «*Ἀλφαβητάριον*» και μεγάλο μέρος του το ήξερα απέξω, ενώ αγάπησα με πάθος τις λέξεις και τους ήχους τους, με λίγα λόγια αγάπησα τα νοήματα και τη μουσικότητα της γλώσσας.

Η αγάπη μου για τη μητρική γλώσσα καθορίστηκε κι απ' όσα ως παιδί άκουγα, παρατηρούσα και μάθαινα για τον ελληνικό πολιτισμό, απ' όσα στα σχολεία θησαύρισα, καθώς κι απ' όσα γηράσκοντας μαθαίνω από πλήθος πηγών. Επίσης, όταν νογούσα αρκετά καλά την αρχαία ελληνική γλώσσα, την οποία διδάχθηκα από την πρώτη τάξη του

3.Πλούτ., Βίοι Παράλληλοι, Δημοσθένης 11

4.http://users.uoa.gr/~nektar/history/1antiquity/arxaioi_megaloi_sofoi.htm

Γυμνασίου, άρχισα να διακρίνω στον λόγο των συντοπιτών μου λέξεις, όχι τόσο συνηθισμένες, της αρχαίας γλώσσας. Έτσι, μια μέρα που άκουσα τη μητέρα μου να λέει «*δε βουλιόμαν να...*», της ζήτησα να επαναλάβει τη φράση, μια κι ο ήχος του ρήματος με οδηγούσε στο αρχαίο *βούλομαι*, ενώ χρόνια μετά διαπίστωσα πως αυτό υπήρχε σε στίχους δημοτικών τραγουδιών, όπως, για παράδειγμα, «*Βουλιόμαι μια, βουλιόμαι δυο, βουλιόμαι τρεις και πέντε*». Είχε πραγματικά πολύ ενδιαφέρον, τόσο η στιγμή όσο και η συζήτηση που ακολούθησε τη φράση της μητέρας μου και γι' αυτό την κρατώ μαζί μ' άλλες ως ξεχωριστό κειμήλιο!

Από τον κοντινό μου κοινωνικό περίγυρο άκουγα και λέξεις λατινικής, τούρκικης, σλαβικής, εβραϊκής, ιταλικής,..., προέλευσης, οι οποίες έχουν ενταχθεί, ή όχι, στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής, ενώ από κάποιες εξ αυτών έχει δημιουργηθεί πλήθος παραγώγων και φράσεων. Αυτό καθόλου τυχαία, αφού από την Ήπειρο πέρασαν πολλοί κατακτητές, αλλά και οι κάτοικοί της, μέσω της αποδημίας, ήρθαν σ' επαφή με αλλόγλωσσους πληθυσμούς. Βέβαια, πιο πολλές είναι η τούρκικης καταγωγής, αφού η δυναστεία των Τόκκων επισφράγισε το τέλος του Δεσποτάτου της Ηπείρου, παραδίδοντάς το στους Οθωμανούς το 1430, με την Ήπειρο, πλην των πέραν του Αράχθου περιοχών και, φυσικά, της Άρτας που ελευθερώθηκαν το 1881, να ελευθερώνεται κατά τους βαλκανικούς πολέμους (1912-13), που σημαίνει πως έμεινε κάτω από τον οθωμανικό ζυγό για 483 χρόνια! Διάστημα πολύ μεγάλο, το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει στον αφανισμό της μητρικής γλώσσας των κατοίκων. Αλλά, όπως και σ' όλο τον ελλαδικό χώρο, δεν συνέβη, ενώ αυτή με τη σειρά της μπόλιασε εκείνες των κατακτητών με πολλές δικές της λέξεις.

Ζήλο έδειχνα και γι' άλλες φράσεις και λέξεις απ' όποιον κι αν τις άκουγα στη γενέτειρά μου, διαπιστώνοντας πως στο γλωσσικό της αποτύπωμα, όπου πολλοί ιδιοματισμοί παρατηρούνται, διασώζονται σπάνιες λέξεις της αρχαίας ελληνικής, παραλλαγμένες κάπως, ή όχι, από τις αρχικές. Αλλά και σ' όσους τόπους, εκτός της Ηπείρου, έζησα, ταξίδεψα ή ταξιδεύω, το αφτί μου τέρπεται από κάθε ανοίκεια λέξη, η οποία με κάνει να θέλω πιο πολλά να μάθω γι' αυτή ή να τη συσχετίσω μ' άλλες γνωστές σε μένα, που κάτι κοινό φαίνεται να έχουν ή και όχι.

Ακόμα, η αγάπη, η έγνοια και η αγωνία μου για την ελληνική γλώσσα στη διαχρονία της είναι καθημερινή και η γοητεία της με συναρπάζει. Αποτέλεσμα γητέματος είναι και τούτο το λεξικό! Έχω, μά-

λιστα, την αίσθηση πως, αν δεν υπήρχε η μαγική έλξη που ασκεί η πατρογονική λαλιά στην ψυχή και στο πνεύμα μου, αυτό το χρονοβόρο και επίπονο εγχείρημα δεν θα είχε δει το φως της δημοσιότητας.

Και λοιπόν; Δεν έχουν γραφεί αρκετά λεξικά για το Ηπειρωτικό ιδίωμα; Προφανώς! Όμως, καθένας, που μπαίνει στον κόπο να γράψει ένα λεξικό, βάζει λίγα ή περισσότερα λιθαράκια στο οικοδόμημα της γλώσσας μας. Πόσο μάλλον, που η τοπολαλιά της Ηπείρου έχει τόσες ξεχωριστές, θαυμαστές αποχρώσεις, τις οποίες διακρίνεις από περιοχή σε περιοχή στην προφορά και στη σημασία ή στην πρωτοτυπία των λέξεων, που φέρνουν στη σκέψη την ακόλουθη ξεχωριστή αφήγηση του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη στο κείμενό του «Γλῶσσα καὶ κοινωνία», το οποίο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα «Ἀλήθεια» το 1907⁵:

«Όταν ἤμην παιδίον, μία γραῖα γειτόνισσα μοί ὑπαγόρευε μίαν τῶν ἡμερῶν, γράμμα πρὸς τὸν σύζυγον τῆς ἐγγονῆς της, ὅστις ἐταξίδευεν ὡς λοστρόμος μέ τὰ καράβια.

Ἐγὼ ἔγραψα: «τό Ἀργυρώ εἶναι γκαστρωμένη».

Όταν ὅμως ἀπῆλθε νά τῆς ξαναδιαβάσω, πρὶν τό κλείσω, ὅλον τό γράμμα, τότε ἔκαμε παρατήρησιν:

– Μή γράφης «γκαστρωμένη», εἶπε, δέν τό γράφουν ἔτσι.

– Πῶς νά γράψω;

– Γράψε εἶναι παραβαρεμένη.

Ἐγὼ ἔσβησα τό «γκαστρωμένη», κ' ἔγραψα: «τό Ἀργυρώ εἶναι παραβαρεμένη...»

Το μάθημα ἦταν λίαν διδακτικόν. Καίτοι ἀγράμματη, ἡ γραῖα μ' ἐδίδαξεν ὅτι, εἰς τήν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἄλλως νοοῦμεν, ἄλλως ὀμιλοῦμεν, καὶ ἄλλως γράφομεν.»

Όπως και να 'χει, η γλώσσα, στην οποία αρθρώνουμε τα πρώτα λόγια, δημιουργεί μιας μορφής ευθύνη. Ευθύνη, που μεγαλώνει με το πέρασμα του χρόνου και θέλεις κάτι να κάνεις γι' αυτή, ειδικά, όταν διαπιστώνεις πως πολλές λέξεις της δεν χρησιμοποιούνται πλέον ούτε στον προφορικό λόγο. Βασική αιτία μπορεί να θεωρηθεί η αστυφιλία, μέσω της οποίας πολλοί απομακρύνθηκαν από τον τόπο καταγωγής τους, ενώ διάφορα παραδοσιακά επαγγέλματα εγκαταλείφθηκαν, άρα και ό,τι σχετιζόταν γλωσσικά μ' αυτά. Αλλά και οι νέοι μας, ζώντας τον περισσότερο καιρό σε αστικά κέντρα, δεν ακούνε πλέον όσες λέξεις επιβιώνουν στην ύπαιθρο ή, αν τις ακούν στις διακοπές τους, δεν

5.Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἄπαντα, τ. 5^{ος}, εκδ. Δόμος, σ. 295.

επηρεάζουν τη γλώσσα που μιλούν. Υπάρχει, βέβαια, και μερίδα Ηπειρωτών που δείχνει μιας μορφής περιφρόνηση για το πανάρχαιο γλωσσικό ιδίωμα του τόπου, με τη χαρακτηριστική προφορά του, το οποίο αν και μιλιέται ακόμα, δεν επιθυμούν να χρησιμοποιούν για την επικοινωνία τους, τόσο οι ίδιοι όσο και τα παιδιά τους, διότι το συνδυάζουν με τη χωριάτικη, παρωχημένη γι' αυτούς ζωή.

Επομένως, με τα παιδιά να διδάσκονται στο σχολείο τη νεοελληνική γλώσσα, με τους γονείς ν' αποφεύγουν το ηπειρωτικό ιδίωμα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις και με τις σειρήνες να καλούν σε ξενικά πρότυπα, τι μέλει γενέσθαι με την πατρώα γλώσσα; Επειδή, λοιπόν, οι προφητείες δεν είναι του καιρού μας, οφείλουμε τουλάχιστον να δράσουμε και μια μορφή δράσης είναι και η καταγραφή αποχρώσεων αυτού του ξεχωριστού, λεκτικού πλούτου.

Τέτοιας αντίληψης έργο είναι το πόνημά μου, στο οποίο ο μελλοντικός αναδιφητής του θα συναντήσει και λέξεις πανελλήνιας χρήσης. Αυτό καθόλου τυχαία, αφού στόχος είναι να παρουσιαστούν πολλές απ' αυτές σε συνάρτηση με λέξεις, φράσεις, κ.λπ., που συναντώνται στο Ηπειρωτικό ιδίωμα, στο οποίο έχουν και διαφορετικές νοηματικές αποχρώσεις. Άλλωστε, η ταυτοποίηση μιας λέξης ως γηγενούς δεν είναι εύκολο πράγμα, πόσο μάλλον, που κάποιες λέξεις, οι οποίες δεν είναι πανελλήνιας χρήσης, απαντώνται σε γειτονικές με την Ήπειρο περιοχές, κάτι που προφανώς προέκυψε από την επικοινωνία των πληθυσμών, ειδικά εκείνων που μετακινούνται με τα κοπάδια τους ή για την άσκηση του εμπορίου ή, και λόγω των ληστρικών επιδρομών που τους ανάγκαζαν ν' αναζητήσουν αλλού καταφύγιο. Επίσης, η Ηπειρωτική διάλεκτος δεν αφορά μόνο στα σημερινά γεωγραφικά όρια της Ηπείρου, αλλά συνδέεται με τις όμορες περιοχές κι αυτό, επειδή για πολλούς αιώνες είχαν κοινή ιστορική πορεία.

Έτσι, ακόμα κι αν κάποιος ερευνητής είχε θεωρητικά τη δυνατότητα να περπατήσει σ' όλα τα χωριά και τις πόλεις της Ηπείρου, να διαμείνει εκεί τον αναγκαίο χρόνο και να καταβάλει την απαραίτητη εργώδη προσπάθεια καταγραφής ιδιοματικών λέξεων και φράσεων, πάλι κάτι θα του διέφευγε. Δεν το σημειώνω αυτό, για να δικαιολογήσω το αποτέλεσμα της δικής μου εργασίας, αλλά επειδή γνωρίζω τη δυσκολία της επίτευξης ενός τέτοιου εγχειρήματος, ειδικά στην εποχή μας, στην οποία εκλείπουν ένας μετά τον άλλον οι άνθρωποι που χρησιμοποιούν όλα αυτά στον καθημερινό λόγο.

Ας σημειωθεί, ακόμα, πως καθ' όλη τη διάρκεια της συλλογής και της επεξεργασίας του υλικού, το οποίο οδήγησε στη δημιουργία του

παρόντος βιβλίου, η φράση που μου έδινε δύναμη ήταν εκείνη του αείμνηστου Ι. Θ. Κακριδή, η οποία λέει: *«Κάθε λέξη που χάνεται σε κάποιο χωριό σημαίνει έναν θάνατο το ίδιο θλιβερό, όσο και να πεθαίνει ένας άνθρωπος»*. Παρά, λοιπόν, τη φράση, την οποία είχα ως οδηγό, γνωρίζω πως δεν κάλυψα το εύρος του λεξιλογικού πλούτου της Ηπείρου, ούτε, άλλωστε, αυτός ήταν ο στόχος μου. Λύπη μου θα είναι, όμως, αν παρέλειψα κάποιες λέξεις, που η ίδια χρησιμοποιώ, και παρότι έχω αφιερώσει πολύ χρόνο και μόχθο σ' αυτή την πνευματική μου προσπάθεια, έχουν διαφύγει της προσοχής μου και μετά την έκδοση θα μου παραπονιούνται που δεν τις καταχώρησα.

Πάντως, χωρίς να εκφράζω αξιολογική κρίση για το παρόν έργο μου και έτοιμη να δεχθώ κάθε καλόπιστη κριτική, αναφέρω πως στη διάρκεια της συγγραφής του υπήρχαν κι άλλες δύο φράσεις που με συνόδευσαν, προσφέροντάς μου δύναμη και περίσκεψη. Μία είναι η απόφαση του Δημοσθένη⁶, *«ὁ γάρ ἐστι χεীরιστον αὐτῶν ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου, τοῦτο πρὸς τὰ μέλλοντα βέλτιστον ὑπάρχει»*, δηλαδή, αυτό που από τη σκοπιά του παρελθόντος ήταν το χειρότερο, αυτό το ίδιο αποτελεί την καλύτερη προϋπόθεση για τις μελλοντικές μας υποθέσεις. Η άλλη είναι του Ευριπίδη· *«Ὁ χρόνος»*, μας λέει ο σπουδαίος τραγικός ποιητής, *«ἅπαντα τοῖσιν ὕστερον φράσει· / Λάλος ἐστὶν οὗτος, οὐκ ἐρωτῶσιν λέγει.»*⁷, δηλαδή, ο χρόνος, όντας φλύαρος, αποφαίνεται για όλα, καθώς απαντά χωρίς καν να τον ρωτήσεις!

Τέλος, οδεύοντας προς το τέλος του προλόγου, οφείλω να σημειώσω πως νιώθω ιδιαίτερα ευγνώμων, τόσο για τον γενέθλιο τόπο μου και την Ήπειρο εν γένει, που μου δώρισαν άπειρο λεκτικό πλούτο, όσο και για τη μητέρα Ελληνίδα γλώσσα, την οποία με πάθος αγαπώ και γνοιάζομαι. Η ευγνωμοσύνη μου απευθύνεται και σ' όσους έχουν διαχρονικά καταγράψει σε λεξικά ή μελέτες δεδομένα, τα οποία αφορούν στα ανωτέρω, αλλά και σε κείνους που με κάθε τρόπο τίμησαν και τιμούν τη γλώσσα μας μέσω του γραπτού ή του προφορικού λόγου σε όλα τα είδη του.

Και φυσικά, συμπλέω και συνταξιδεύω με όσα γράφει ο ποιητής μας, Νικηφόρος Βρεττάκος⁸, στο ποίημά του *«Ὁ άγρός τῶν λέξεων»*, γιατί μέσα σ' αυτόν τον τεράστιο αγρό ανθούν και οι λέξεις του λεξικού μου, αλλά και όσες άλλες μου δίνουν το χέρι, για να εκφράζω τις

6.Δημοσθένης, Κατά Φιλίππου α', 4.2

7.Ποιητῶν Ἑλληνικῶν Συλλογή, τ. Κ', Εὐριπίδης, τ. V, Ἀποσπασμάτια, Αἰόλος κγ'

8.http://users.uoa.gr/~nektar/arts/poetry/nikhforos_brettakos_poems.htm

σκέψεις μου. Ιδού, λοιπόν, τι γράφει:

*Ὅπως ἡ μέλισσα γύρω ἀπὸ ἓνα ἄγριο
λουλοῦδι, ὅμοια κ' ἐγώ. Τριγυρίζω
διαρκῶς γύρω ἀπ' τὴ λέξη.*

*Εὐχαριστῶ τὶς μακριὲς σειρὲς
τῶν προγόνων, ποὺ δούλεψαν τὴ φωνή,
τὴν τεμαχίσαν σὲ κρίκους, τὴν κάμαν
νοήματα, τὴ σφυρηλάτησαν ὅπως
τὸ χρυσάφι οἱ μεταλλουργοὶ κ' ἔγινε
Ὅμηροι, Αἰσχύλοι, Εὐαγγέλια
κι ἄλλα κοσμήματα.*

*Μὲ τὸ νῆμα
τῶν λέξεων, αὐτὸν τὸ χρυσὸ
τοῦ χρυσοῦ, ποὺ βγαίνει ἀπ' τὰ βάθη
τῆς καρδιᾶς μου, συνδέομαι· συμμετέχω
στὸν κόσμον.
Σκεφτεῖτε:
Εἶπα καὶ ἔγραψα, «Ἀγαπῶ».*

Και, ω! ναι! ως φυλακτό ακριβό κρατώ στον νου και στην ψυχή μου τους στίχους του ποιητή μας, Οδυσσέα Ελύτη, από το εμβληματικό έργο του, «*ΤΟ ΑΕΙΟΝ ΕΣΤΙ*»⁹, που λένε:

*Τὴ γλῶσσα μοῦ ἔδωσαν ἑλληνική·
τό σπίτι φτωχικό στίς ἀμμουδιές τοῦ Ὁμήρου.
Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσα μου στίς ἀμμουδιές τοῦ Ὁμήρου.*

Στο σημείο αυτό, θα ήταν παράλειψή μου να μην αναφέρω και να μην αποδώσω ευχαριστίες στον Βασίλειο Α. Ντάλα, γιο του αείμνηστου πατέρα του, αγαπημένου μου πρεσβύτε και ιδιότυπου δημιουργού, Απόστολου Φ. Ντάλα, του οποίου μια τρισεπίδω καταγραφή λέξεων μού παρέδωσε χάριν του λεξικού μου. Παρότι ελάχιστες ήταν οι λέξεις αυτής της καταγραφής, που δεν είχαν θησαυριστεί ως τότε σ' αυτό, νιώθω ευγνώμων για τη γενναιοδωρία και την εμπιστοσύνη του.

9. Ὁδυσσέας Ἐλύτης, *ΤΟ ΑΕΙΟΝ ΕΣΤΙ*, ἐκδ. Ἴκαρος 1979¹².

Από καρδιάς ευχαριστώ και την Αγγελική Ράλλη, ομότιμη καθηγήτρια γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, μέλους του Δ. Σ. της Στέγης Γραμμάτων «*Κωστής Παλαμάς*», η οποία διάβασε με ενδιαφέρον τον πρόλογο και την εισαγωγή του Λεξικού και μου έκανε ενδιαφέρουσες επισημάνσεις.

Τέλος, ευχαριστώ και τον συνοδοιπόρο μου, Χρήστο Δ. Στούμπο, ο οποίος και σε τούτη τη μακροχρόνια και επίπονη πνευματική ενασχόλησή μου ήταν δίπλα μου.

Παναγιώτα Π. Λάμπρη

Πάτρα, Ιανουάριος 2026

Εισαγωγή

*Η Ελληνίδα Γλώσσα του Ολύμπου είναι θεά
κι εγώ ιέρεια ταπεινή μες στον ναό της.*

Παναγιώτα Π. Λάμπρη

Στον μακρό χρόνο που απαιτήθηκε, για να δημιουργηθεί το παρόν πόνημα, σταθερή τροφοδοτούσα την ψυχή μου δύναμη ήταν η αγάπη μου για την ελληνική γλώσσα στη διαχρονία της, καθώς αυτή περισσότερο απ' όλα τ' άλλα «κουβαλάει», σύμφωνα με τον ποιητή Οδυσσέα Ελύτη, «*τήν ψυχή τοῦ λαοῦ μας κι ὅλη του τήν ἱστορία καί ὅλη του τήν εὐγένεια*»¹⁰.

Μέρος αυτής της ψυχής προσπάθησα ν' αποτυπώσω, τόσο μέσω της επιτόπιας έρευνας και καταγραφής όσο και μέσω της εντρύφησης σε διάφορα βιβλία, ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες και ιστοσελίδες. Ενδεικτικά, αναφέρω τις καταγραφές του συγχωριανού μου, Κωνσταντίνου Α. Διαμάντη¹¹, καθώς και σχετικό υλικό του ιδίου από το αταξινόμητο την περίοδο της έρευνάς μου αρχείο του στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στην Αθήνα, το «*ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟΝ*» του Παναγιώτη Σ. Αραβαντινού, καθώς και «*Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*» του Ευάγγελου Μπόγκα.

Επίσης, συνέβαλα μαζί με τις συντοπίτισσές μου, Χρυσούλα Βαγγέλη και Ελένη Παπαβασιλείου, στη συλλογή κάποιων λέξεων του τοπικού ιδιώματος της Ροδαυγής Άρτας, τις οποίες ως υπεύθυνη της ομάδας εργασίας, αφού συνέλλεξα και ταξινόμησα, προώθησα στην Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων (ΙΛΕΤ) προκειμένου

10. Η όμιλία τοῦ ποιητῆ Ὀδυσσέα Ἐλύτη στοὺς Ἑλληνες μετανάστες στὴ Στοκχόλμη (Νοέμβριος 1979), <http://users.uoa.gr/>

11. Κ. Α. Διαμάντης, Ἄπαντα, τ. 4^{ος} & 9^{ος}.

ν' αποτελέσουν μέρος του σχεδιαζόμενου λεξικού της.

Πέραν των ανωτέρω αναφερθέντων, αλλά και της αδιάλειπτης σχέσης μου με τη γλώσσα, που στοιχεία της αποτυπώθηκαν και σε σχετικές δημοσιευμένες καταγραφές μου, το παρόν λεξικό αποτελεί πολύ σημαντικό ταξίδι μου στη χώρα των λέξεων, το οποίο με πλούτισε με ξεχωριστές εμπειρίες και γνώση. Ευελπιστώ, μάλιστα, πως όσοι στις σελίδες του λίγο χρόνο αφιερώσουν, τώρα ή στο μέλλον, θα σταθούν, αν όχι σε όλα, σε κάποια από τα λήμματά του, για να νιώσουν λίγη από την αύρα του και κάτι από τη δυναμική της ξεχωριστής Ηπειρωτικής λαλιάς.

Η φιλοσοφία στη δημιουργία κάθε λήμματος του λεξικού, το οποίο περιλαμβάνει συνολικά 4.177 λήμματα, στηρίζεται όπως είναι φυσικό στην παράθεση της σημασίας του, αναγκαίου ούτως ή άλλως στοιχείου για τη συγκρότηση ενός τέτοιου βιβλίου, αλλά στοχεύει, κατά το δυνατόν, στον εμπλουτισμό του. Έτσι, παρατίθενται λέξεις παράγωγες, συνώνυμες, αντώνυμες, σύνθετες, καθώς και φράσεις, παροιμίες, λογοπαίγνια, στίχοι δημοτικών τραγουδιών, ..., όπου αποτυπώνονται μία ή περισσότερες σημασίες του. Και ομολογώ πως πάντα συγκινούμαι, όταν, εκτός από τα λαϊκά κείμενα κάθε είδους, συναντώ ιδιωματικές λέξεις και σε λογοτεχνικά, κάτι που μ' έκανε να παραθέσω σε αρκετά λήμματα αποσπάσματά τους.

Ακόμα, γίνεται προσπάθεια ν' αποδοθεί γραπτώς η προφορά του Ηπειρωτικού ιδιώματος, πράγμα δύσκολο ομολογώ, με την παράθεση λέξεων και ολόκληρων προτάσεων, ώστε ο αναγνώστης, χρησιμοποιώντας την εμπειρία ή τη φαντασία του, να την κατανοήσει ως έναν βαθμό, αφού αυτή διαφοροποιείται όχι μόνο από περιοχή σε περιοχή αλλά και από το ηχόχρωμα του κάθε ομιλητή. Βέβαια, αυτό θα είναι εύκολο για όσους έχουν σχετικά ακούσματα ή χρησιμοποιούν την Ηπειρωτική διάλεκτο στις συνομιλίες τους. Οι υπόλοιποι, αν και θα δυσκολευτούν κάπως, θα έχουν την ευκαιρία να επικοινωνήσουν μ' έναν τρόπο, πέραν άλλων, και με το ηχόχρωμα αυτού του ξεχωριστού γλωσσικού θησαυρού.

Στο τέλος κάθε λήμματος παρατίθεται η ετυμολογία του με τη χρήση παραδειγμάτων και παραπομπών σε σχετικά κάθε φορά κείμενα, ενώ για κάποια λήμματα προτείνονται περισσότερες από μία ετυμολογικές προσεγγίσεις. Ειδικά γι' αυτό το μέρος, η προσπάθεια διερεύνησής του αποδείχθηκε αρκετές φορές όχι μόνο επίπονη, αλλά και επισφαλής, αφού κι αυτή τη στιγμή διατηρώ αμφιβολίες, οι οποίες πιθανόν θα πάψουν να υπάρχουν με τη συνέχιση της έρευνας στο μέλ-

λον. Με ορισμένες ετυμολογικές προσεγγίσεις μου, μπορεί κάποιος να διαφωνήσουν. Δεκτή κάθε τεκμηριωμένη ένσταση, ειδικά, αν αυτή φέρει στο φως την αλήθεια σχετικά με την καταγωγή των εκάστοτε κρινόμενων λέξεων. Πόσο μάλλον, όταν πρόκειται για κείνες που, απ' όσο γνωρίζω, πρώτη φορά προσεγγίζονται ετυμολογικά.

Επίσης, σ' αυτό το τελευταίο μέρος κάθε λήμματος με βοήθησαν ιδιαίτερα τα ακούσματά μου, στα οποία οφείλω κάποιες παράτολμες, ίσως, προσεγγίσεις, καθώς και η διαρκής μελέτη, η οποία, όχι σπάνια, μου αποκάλυψε και μου αποκαλύπτει γλωσσικούς θησαυρούς. Έδωσα ιδιαίτερη προσοχή στον προφορικό λόγο, επειδή ο λαός μεταφέρει τις λέξεις, συχνά παραλλαγμένες, από γενιά σε γενιά χωρίς να νοιάζεται για την αρχική μορφή τους, αλλά και γεννά καινούργιες από την ίδια ρίζα.

Με τη χρονοβόρα και εργώδη προσπάθεια να προσεγγίσεις την ψυχή των λέξεων, να τις κατανοήσεις κατά το δυνατόν δηλαδή, ο καιρός περνά. Όλο λες πως τελείωσες και πάλι πιάνεις τα λήμματα ένα προς ένα από την αρχή. Κάποια στιγμή, όμως, αν δεν δώσεις ένα τέλος, αυτό ποτέ δεν θα 'ρθει. Κάπως έτσι συνέβη και σ' εμένα!

Και τώρα που έδωσα οριστική μορφή στη λεξιλογική εργασία μου, νιώθω έναν κόμπο στο στομάχι! Ακριβώς, όπως γονιός που το παιδί του φεύγει, για να ζήσει τη δική του ζωή μακριά από την οικογενειακή εστία. Έτσι, ακόμα κι όταν το έχει προετοιμάσει για τα δύσκολα, αισθάνεται πως κάτι παρέλειψε να κάνει ή να του πει! Παρόλα αυτά δεν εμποδίζει τον δρόμο του, αλλά μ' ευχές το προβοδίζει και του εύχεται τα καλύτερα! Πώς ν' αρνηθώ εγώ όλα αυτά και σε τούτο το πνευματικό παιδί μου;

Τέλος, ας σημειωθεί πως στην αρχή, πριν από το κύριο σώμα του λεξικού, εκτός από τον πρόλογο και την εισαγωγή, παρατίθενται συντομογραφίες προς διευκόλυνση των αναγνωστών, ενώ στο τέλος υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία. Σ' αυτό το σημείο, κρίνεται επίσης απαραίτητο να παρατεθούν στοιχεία που αφορούν στην προφορά του ιδιώματος, και όχι μόνο.

Συγκεκριμένα:

1. Πολλές φορές ανάμεσα από το άρθρο /τα/ ή μόνο το [α] και λέξεις που ακολουθούν, αναπτύσσεται ένα [ι], π.χ. *άκουσμα* > *άϊκουσμα* ή *τ' ακούς* > *ταϊκούς*.

2. Το [ω] της κλητικής διατηρείται· π.χ., όταν φωνάζουν κάποιον, λένε: ω Βασίλη, ω Μαρία.

3. Στα ρήματα, στο α' πληθ. πρόσ., το επίθημα -αμε γίνεται -αμαν, π.χ. *πήγαμε > πήγαμαν*.

4. Στη θέση του /δεν/ και του /θα/ μπαίνει, όχι πάντα, το [α], π.χ. *δεν πηγαίνω > δεν πααίνω* (βλ. λ.) > *α μπαϊάνου / θα πάω > α πάου*.

5. Σε λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν, κάποιες φορές χρησιμοποιείται το /αν/ αντί του /δεν/, π.χ. *δεν έχω > αν έχου*.

6. Σε μερικές λέξεις το [ργ] γίνεται [ρκ], π.χ. *κακούργος > κακούρκος*.

7. Στον προφ. λόγο συχνά αναπτύσσεται [ι], πριν από φων., π.χ. *αγγιεύου > αγγεύω* (βλ. λ.), *βλλιέπου > βλέπω* (βλ. λ.), *μαντζιούν' > μαντζούνι*.

8. Το αρνητικό μόριο /δεν/ ακούγεται ως /δα/ ή /δαν/, π.χ. *δεν θέλω > δα θέλω / δεν έρχεται > δαν έρχεται*.

9. Στις περισσότερες λ., στις οποίες έχουμε επανάλ. του συμπλέγματος [μπ], σ' άλλες παραλείπεται το πρώτο [π] και σ' άλλες το δεύτερο [μ], π.χ. *μαμπάς > μαμπάς*.

10. Στα ουσ. χρησιμοποιείται ως μεγεθ. επίθ. το -α, π.χ. *το καλάθι, η καλάθα*. Άλλα μεγεθ. επιθ. είναι: -αν(η)ς, -ανα, -αν(ι), π.χ. *γατάνης «γάταρος», βροχάνα «βροχάρα», παιδάνι «μεγάλο παιδί»*.

11. Το επίθ. (-έλης), (-έλου), (-έλικο), δηλώνει πρόσωπο, το οποίο έχει κάποιο σωματικό ελάττωμα, π.χ. *γκαβέλης «γκαβός»*.

12. Το β' συνθ. (-λόγος) δηλώνει το σημείο, στο οποίο τοποθετούν κάτι ή αυτόν που κάνει ό,τι δηλώνει το α' συνθ., π.χ. *χουλιαρολόγος > χλιαρολόγος «θήκη για τα κουτάλια» από το χουλιάρι > χλιάρι «το κουτάλι», πλιατσικολόγος > πλιατσκολόγος «αυτός που κάνει πλιάτσικο», ποντοκόλγος > ποντοκόλογος «ποντικοπαγίδα»*.

13. Πολλά από τα θηλ. κύρ. ον. προφέρονται με επίθ. -ω, π.χ. *Ελένη > Λένω, Βασιλική > Βασίλω*.

14. Όλα τα περισπώμενα σε -ω ρ. τρέπουν το [ω] σε [ου] στον προφ. λόγο, ενίοτε και στον γραπτό, π.χ. *μπορῶ > μπορού, βαρῶ > βαρού*.

15. Οι γυναίκες προσφωνούνται συχνά με όν. παράγ. του ον. του συζύγου τους, όπως π.χ. *Γιώργος > Γιώργ-αινα / Ζαχαρίας > Ζαχαρί-ινα / Θοδωρής > Θοδωρ-έσια* ή παράγωγο του επωνύμου του, π.χ. *Καράς > Καρ-έσια, Τσάγκας > Τσάγκ-αινα*].

16. Οι σώγαμπροι αποκαλούνται πολλές φορές και με το όν. της γυναίκας τους, π.χ. ο Γιώργο Μαρίας, ο Νίκο Λόπης (Πηνελόπης).

17. Όχι σπάνια, προσαγορεύονται, όπως και οι αρχαίοι Έλληνες, δηλαδή με τρία ονόματα· προηγείται το κύριο όνομα, ακολουθεί το

πατρώνυμο ή κάποιο άλλο χαρακτηριστικό, το οποίο αναφέρεται σε καταγωγή, επάγγελμα, παρατσούκλι κ.ά. Έτσι, π.χ. τον πατέρα μου τον ανέφεραν μέχρι που έφυγε από τη ζωή ως Πάνο Βασίλη Μπακάλη (μπακάλης ήταν το επάγγελμα και παρατσούκλι του πατέρα του), ενώ το επώνυμο είναι Λάμπρης (πρβ. Θουκυδίδης Ολόρου Αλιμούσιος). Αξιοπρόσεκτο είναι επίσης πως υπάρχουν οικογένειες που δεν έχουν όλα τα μέλη τους το ίδιο επώνυμο, όπως π.χ. Βαγγέλης και Σταύρος, Ζυγούρης και Νικολάου, κ.λπ.

18. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λέξεις, τις οποίες χρησιμοποιούν, όταν μιλούν στα πολύ μικρά παιδιά, ίσως, γιατί πιστεύουν πως, αν τους μιλήσουν με τον τρόπο των μεγάλων, δεν θα είναι εφικτή η επικοινωνία, π.χ. *άκα «όχι», άπα «ψηλά», κάκα, τα «τα σκατά», κόκο, το «το αβγό», μίμι, το «το τραύμα», πάπα, το «το ψωμί», προύτ', το «το νερό», μου, το «η αγελάδα», μπε, το «η κατσικά ή το πρόβατο», γαβ, το «το σκυλί», νιάου, το «η γάτα», τσίου, το «το πουλί», κ.λπ.*

19. Σε επιρρ. παρατηρείται και επίθ. -ούλια· π.χ. *αχπανούλια «λίγο πιο πάνω», απκατούλια «λίγο πιο κάτω», παρακατούλια «λίγο παρακάτω».*

20. Αξιοσημείωτες είναι οι λ., τις οποίες συνήθιζαν να χρησιμοποιούν εργαζόμενοι διαφόρων επαγγελματικών τάξεων, όπως π.χ. οι χτίστες, προκειμένου να μην γίνονται κατανοητοί από άλλους στον χώρο εργασίας, π.χ. *σφέλης, ο «το αφεντικό», σφέλου, η «η αφεντικίνα».*

21. Ιδιαίτερος είναι ο τρόπος που χρησιμοποιείται το επίθετο *πας, πάσα, παν*, καθώς προσδιορίζει λέξεις χωρίς να ταιριάζουν στο γένος, π.χ.: *πάσα βράδυ, ο πάσα χωριανός.*

22. Στη *μτχ.* του ενεστ. της ενεργ. φωνής, όχι σπάνια, παραλείπεται το τελικό σίγμα· π.χ. *σκούζοντας ΦΡ. ήρθε σκούζοντα.*

23. Όταν παραλείπεται η σημ. ξένης λ., ταυτίζεται με την ελληνική. Υπάρχουν, επίσης, ξενικής προέλευσης λ., οι οποίες διατηρούν την αρχική σημ., αλλά στη ρύμη του χρόνου παίρνουν κι άλλες που καμιά σχέση μ' αυτή δεν έχουν, π.χ. η λ. *μπεκιάρης* < τουρκ. *bekâr* «*ανύπαντρος*», διατηρεί την εν λόγω σημ. αλλά σημαίνει και «*μικρός στο μέγεθος, οικονομικός*».

24. Όταν παραλείπεται η σημασία αρχ. ελλην. λ. σημαίνει πως κάποιες σημασίες της και, κυρίως, η βασική ταυτίζεται με τη σημερινή.

25. Όταν σε λ. λήμματος, κάποιος ή κάποιοι φθόγγοι είναι μέσα σε παρένθεση, σημαίνει πως η λ. απαντά - προφέρεται μ' αυτούς ή χωρίς αυτούς· π.χ. (Α)ΘΗΜΩΝΙΑ (α/θ(η)μουννιά) (βλ. λ.) → *αθημωνιά / θημωνιά & αθημουννιά / θημουννιά / θ'μουννιά.*

26. Επίσης, σε λ. που δύο γράμματα χωρίζονται με πλάγια γραμμή, π.χ. ξα/εντέριασμα (το) (βλ. άντερο), σημαίνει πως η λ. απαντά στη συλλαβή αυτή πότε με το ένα και πότε με το άλλο, π.χ. ξαντέριασμα / ξεντέριασμα.

27. Ενίοτε, στο τέλος μιας λ. αναπτύσσεται ένα [ν], χάριν ευφωνίας, π.χ. καλούν κακού.

28. Σε κάποιες λ. έδωσα τη νοηματική και ηχητική αποτύπωση, όπως από ηλικιωμένους την άκουσα, π.χ. τζουλέπης (βλ. λ.).

29. Κάποια λήμματα που φαίνονται κοινά, όχι σπάνια, περιέχουν ασυνήθεις σημασίες κι αυτός είναι ο λόγος που συμπεριλήφθηκαν στο λεξικό.

30. Σημειώνεται, τέλος, πως στα κείμενα τρίτων έχει διατηρηθεί με σεβασμό η ορθογραφία και η διατύπωση του πρωτοτύπου, αν και υπάρχουν επιστήμονες, οι οποίοι έχουν διαφορετική άποψη περί τούτου.

Βραχυγραφίες συγγραφέων και συγγραμμάτων αναφερόμενων στο λεξικό

Μέρος α'

A

- Anth. Gr. = Greek Anthology (Ελληνική Ανθολογία)
Αθήν. = Αθηναίος
Αιλ. Π. Ί. = Καλαύδιος Αϊλιανός, Ποικίλη Ίστορία
Αιλ. Ζ. = Καλαύδιος Αϊλιανός, Περί ζώων ιδιότητος
Αϊσ. Μῦθ. = Αϊσώπειοι Μῦθοι
Αϊσχ. Κτησ. = Αϊσχίνης, Κατά Κτησιφώντος
Αϊσχ. Παραπρ. = Αϊσχίνης, Περί Παραπρεσβείας
Αϊσχύλ. Ἀγ. = Αϊσχύλος, Ἀγαμέμνων
Αϊσχύλ. Ἀποσπ. = Αϊσχύλος, Ἀποσπάσματα
Αϊσχύλ. Εὐμ. = Αϊσχύλος, Εὐμενίδες
Αϊσχύλ. Θηβ. = Αϊσχύλος, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας
Αϊσχύλ. Ἰκ. = Αϊσχύλος, Ἰκέτιδες
Αϊσχύλ. Πέρσ. = Αϊσχύλος, Πέρσαι
Αϊσχύλ. Πρ. = Αϊσχύλος, Προμηθεΐας Δεσμώτης
Αϊσχύλ. Χο. = Αϊσχύλος, Χοηφόροι
Ἀλέξ. Ἀφρ. Προβλ. = Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς, Προβλημάτων Φυσικῶν καὶ Ἰατρικῶν
Ἄλ. Ἐλ. = Ἄλεξις, Ἑλένης ἀρπαγή
Ἄλ. Τίτθ. = Ἄλεξις, Τίτθη
Ἀμμών. = Ἀμμώνιος, Περί διαφορῶν λέξεων
Ἄμφις ἐν Ἀδήλ. = Ἄμφις ἐν Ἀδήλοις
Ἀνακρ. = Ἀνακρέων
Ἀνακρεόντ. = Ἀνακρεόντεια μέλη
Ἀναξ. Ἀδ. = Ἀναξίλας, Ἀδηλα
Ἀνάξιπ. Ἐγκαλ. = Ἀνάξιππος, Ἐγκαλυπτόμενος
Ἄνν. Κομν. = Ἄννα Κομνηνή, Ἀλεξιάδα
Ἀντιφ. Κν. = Ἀντιφάνης, Κναφεύς
Ἀντιφ. Σκ. = Ἀντιφάνης, Σκυῖθες ἢ Ταῦροι
Ἀντιφ. Στοβ. = Ἀντιφάνης, Στοβαῖος
Ἀξιόν. Φιλ. = Ἀξιόνικος, Φιλευριπίδης
Ἀππ. Κελτ. = Ἀππιανός, Ρωμαϊκή Ίστορία, Κελτική
Ἀπολλ. Ἀργ. = Ἀπολλόδωρος, Ἀργοναυτικά
Ἀπολλ. Ῥημ. = Διήγησις ὠραιότατη Ἀπολλωνίου τοῦ ἐν Τύρῳ. Ῥημάδα.
Ἀρετ. Ὁξ. Ν. Θ. = Ἀρεταῖος ὁ Καππαδόκης, Ὁξέων νούσων θεραπευτικόν

Ἀρετ. Αἰτ. Ὁξ. Π. = Ἀρεταῖος ὁ Καππαδόκης, Περί αἰτίων καί σημείων ὀξέων πα-
θῶν

Ἀριστ. Ἀθ. Πολ. = Ἀριστοτέλης, Ἀθηναίων Πολιτεία

Ἀριστ. Ἐν. = Ἀριστοτέλης, Περί ἐνυπνίων

Ἀριστ. Ζ. Γ. = Ἀριστοτέλης, Περί ζῶων γενέσεως

Ἀριστ. Θαυμ. = Ἀριστοτέλης, Περί θαυμασίων ἀκουσμάτων

Ἀριστ. Ζ. Ι. = Ἀριστοτέλης, Περί τὰ ζῶα ἱστοριῶν

Ἀριστ. Ζ. Μ. = Ἀριστοτέλης, Περί ζῶων μορίων

Ἀριστ. Κ. = Ἀριστοτέλης, Περί κόσμου

Ἀριστ. Μετ. = Ἀριστοτέλης, Μετεωρολογικά

Ἀριστ. Μηχ. = Ἀριστοτέλης, Μηχανικά Προβλήματα

Ἀριστ. Μνήμ. = Ἀριστοτέλης, Περί μνήμης καὶ ἀναμνήσεως

Ἀριστ. Ἀν. = Ἀριστοτέλης, Περί Ἀναπνοῆς

Ἀριστ. Οἰκ. = Ἀριστοτέλης, Οἰκονομικῶν

Ἀριστ. Π. Α. = Ἀριστοτέλης, Περί Ἀρετῶν καὶ Κακιῶν

Ἀριστ. Ποιητ. = Ἀριστοτέλης, Ποιητική

Ἀριστ. Πολιτ. = Ἀριστοτέλης, Πολιτικά

Ἀριστ. Προβλ. = Ἀριστοτέλης, Προβλήματα

Ἀριστ. Ῥητ. = Ἀριστοτέλης, Ῥητορική

Ἀριστ. Σοφ. Ἔλ. = Ἀριστοτέλης, Σοφιστικοὶ Ἐλεγκχοί

Ἀριστ. Φυτ. = Ἀριστοτέλης, Περί φυτῶν

Ἀριστ. Ψ. = Ἀριστοτέλης, Περί ψυχῆς

Ἀριστοφ. Ἀποσπ. = Ἀριστοφάνης, Ἀποσπάσματα

Ἀριστοφ. Ἀχ. = Ἀριστοφάνης, Ἀχαρνῆς

Ἀριστοφ. Βάτρ. = Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι

Ἀριστοφ. Εἰρ. = Ἀριστοφάνης, Εἰρήνη

Ἀριστοφ. Ἐκκλ. = Ἀριστοφάνης, Ἐκκλησιάζουσαι

Ἀριστοφ. Θεσμ. = Ἀριστοφάνης, Θεσμοφοριάζουσαι

Ἀριστοφ. Ἴππ. = Ἀριστοφάνης, Ἴππῆς

Ἀριστοφ. Λυσ. = Ἀριστοφάνης, Λυσιστράτη

Ἀριστοφ. Νεφ. = Ἀριστοφάνης, Νεφέλαι

Ἀριστοφ. Ὅρν. = Ἀριστοφάνης, Ὅρνιθες

Ἀριστοφ. Πλ. = Ἀριστοφάνης, Πλοῦτος

Ἀριστοφ. Σφ. = Ἀριστοφάνης, Σφήκες

Ἀρρ. Ἀνάβ. = Ἀρριανός, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις

Ἀρρ. Ἐπικτ. = Ἀρριανός, Ἐπικτήτου διατριβαί

Ἀρρ. Τακτ. = Ἀρριανός, Τέχνη Τακτική

Ἀρχίλ. = Ἀρχίλοχος

Ἀσίζ. Πρ. = Ἀσίζαι τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου, Πρόλογος

Ἀσίζ. = Ἀσίζαι τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου

Μ. Αὐρ. = Μάρκος Αὐρήλιος, Τὰ εἰς ἑαυτόν

Μελάμπ. = Μελάμπους, ὁ ἱερογραμματεὺς, Περί ἐλαιῶν

Αὐτοκρ. = Αὐτοκράτης

Ἀχμ. Ὀνειροκρ. = Ἀχμέτ, Ὀνειροκριτικόν

B

Βατραχομ. = Βατραχομυομαχία

Γ

Γαλην. = Γαληνός

Γαλην. Ίππ. Γλ. = Γαληνοῦ τῶν Ίπποκράτους Γλωσσῶν Ἑξήγησις

Γαλην. Σύνθ. Φ. = Γαληνός, Περί συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τὰ γένη

Δ

Δαμ. Ίερομ. Χρηστ. = Δαμασκηνός Ίερομόναχος, Χρηστοθήθεια Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου, Κεφ. Η', Τά περί τήν τράπεζαν

Δημ. Στ. = Δημοσθένης, Περί τοῦ στεφάνου

Δημ. Μειδ. = Δημοσθένης, Κατά Μειδίου

Δημ. Ἀριστ. = Δημοσθένης, Κατά Ἀριστογείτονος

Δημ. Λιβ. = Δημοσθένους Βίος κατὰ Λιβάνιον

Διγ. Ἀκρ. = Διγενῆς Ἀκρίτης (-ας)

Διήγ. γαδ. λύκ. ἄλ. = Διήγησις γαδάρου, λύκου καί ἄλουποῦς

Διήγ. Ἀχιλλ. = Διήγησις τοῦ Ἀχιλλέως ἢ Ἀχιλλεύς

Διογ. Λ. = Διογένης Λαέρτιος

Διόδ. = Διόδωρος Σικελιώτης

Διον. Ἀλ. = Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς

Διοσκ. = Διοσκουρίδης, Περί ὕλης ἱατρικῆς

Δίων Κ. = Δίων Κάσσιος, Ἱστορία Ῥωμαίων

Δίων Χρυσ. = Δίων Χρυσόστομος

Δοσίθ. = Δοσίθεος

Ε

Ἐμπεδ. Σιμπλ. Ἀριστ. Φ. = Ἐμπεδοκλῆς παρά Σιμπλικίῳ εἰς Ἀριστοτέλους Φυσικά

Ἐπιγρ. = Ἐπιγραφαί, <https://epigraphy.packhum.org/regions/1692>

Ἐπιγρ. Τ. Σ. = Ἐπιγραφή Ταυρομενίου Σικελίας, N. Jahrb.f.Philol.etc.1869

Ἐπιγρ. Ἀρδ. = Ἐπιγραφή Ἀρδανίας

Ἐπιγρ. Σάμου = Ἐπιγραφή Σάμου

Ἐπίχαρ. Ἀποσπ. = Ἐπίχαρμος, Ἀποσπάσματα

Ἐρμ. Μοῖρες = Ἐρμιππος Μοῖρες

Ἐρωτιαν. = Ἐρωτιανός ἢ Ἡρωδιανός

Ἐτυμ. Μ. = Ἐτυμολογικόν μέγα κατὰ ἀλφάβητον πάνν ὠφέλιμον

Εὐλ. Κουρ. Λαυρ., Γρηγ. Ἀργυρ. = Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης

Εὐπ. = Εὐπολις, Κόλακες; ἢ Δῆμοι;

Εὐρ. Ἀλκ. = Εὐριπίδης, Ἀλκιστις

Εὐρ. Ἀνδρ. = Εὐριπίδης, Ἀνδρομάχη

Εὐρ. Ἀποσπ. = Εὐριπίδης, Ἀποσπάσματα

Εὐρ. Βάκχ. = Εὐριπίδης, Βάκχαι

Εὐρ. Ἐκ. = Εὐριπίδης, Ἐκάβη

Εὐρ. Ἐλ. = Εὐριπίδης, Ἐλένη

Εὐρ. Ἡλ. = Εὐριπίδης, Ἡλέκτρα

Εὐρ. Ἡρακλ. = Εὐριπίδης, Ἡρακλεῖδαι

Εὐρ. Ἡρ. = Εὐριπίδης, Ἡρακλῆς Μαινόμενος

Εὐρ. Ἴ. Α. = Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι
 Εὐρ. Ἴ. Τ. = Εὐριπίδης, Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις
 Εὐρ. Ἴκ. = Εὐριπίδης, Ἰκέτιδες
 Εὐρ. Ἴππ. = Εὐριπίδης, Ἴππόλυτος
 Εὐρ. Ἴων = Εὐριπίδης, Ἴων
 Εὐρ. Κύκλ. = Εὐριπίδης, Κύκλωψ
 Εὐρ. Μήδ. = Εὐριπίδης, Μήδεια
 Εὐρ. Ὀρ. = Εὐριπίδης, Ὀρέστης
 Εὐρ. Ῥῆσ. = Εὐριπίδης, Ῥῆσος
 Εὐρ. Τρωάδ. = Εὐριπίδης, Τρωάδες
 Εὐρ. Φοίν. = Εὐριπίδης, Φοίνισσαι
 Εὐσέβ. = Εὐσέβιος ὁ Καισαρίας, Ἐκκλησιαστική ἱστορία ΙΖ, Οἷα περὶ τῶν κατ'
 Αἴγυπτον ἀσκητῶν ὁ Φίλων ἱστορεῖ.
 Εὐστ. = Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης
 Εὐστ. Ὀδ. = Σχόλια Εὐσταθίου στὴν Ὀδύσσεια
 Εὐστ. Ἰλ. = Σχόλια Εὐσταθίου στὴν Ἰλιάδα
 Εὐφορ. Ἐπ. = Εὐφορίων, Ἐπιγράμματα
 Ἐφιππ. = Ἐφιππος ὁ Ὀλύνθιος
 Ἐφραίμ Σύρ. = Ἐφραίμ Σύρος

Η

Ἡράκλ. Ἀποσπ. = Ἡράκλειτος, Ἀποσπάσματα
 Ἡρόδ. = Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι
 Ἡρωδ. Ἐπ. = Ἡρωδιανός, Ἐπιμερισμοί
 Ἡρωδ. = Ἡρωδιανός, Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορία
 Ἡρων Ἀλεξ. Πν. = Ἡρων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Πνευματικά
 Ἡσ. Ἀσπ. = Ἡσίοδος, Ἀσπίδα Ἡρακλέους
 Ἡσ. Ἔργ. = Ἡσίοδος, Ἔργα καὶ Ἡμέραι
 Ἡσ. Θ. = Ἡσίοδος, Θεογονία
 Ἡσύχ. = Ἡσύχιος, Γλῶσσαι

Θ

Θέογν. = Θέογνις
 Θεόδ. Στουδ. = Θεόδωρος Στουδίτης
 Θεοδωρ. = Anthologia graeca, Ἀναθηματικά, Θεοδωρίδα
 Θεόκρ. Εἰδ. = Θεόκριτος, Εἰδύλλια
 Θεόκρ. Ἐπιγρ. = Θεόκριτος, Ἐπιγράμματα
 Θεόκρ. Σχόλ. = Θεόκριτος, Σχόλια
 Θεόφρ. Ἀν. = Θεόφραστος, Περὶ ἀνέμων
 Θεόφρ. Φ. Αἰτ. = Θεόφραστος, Περὶ φυτῶν Αἰτίων
 Θεόφρ. Ὅσμ. = Θεόφραστος, Περὶ Ὁσμῶν
 Θεόφρ. Φ. Ἰ. = Θεόφραστος, Περὶ φυτῶν ἱστορία
 Θεόφρ. Χαρ. = Θεόφραστος, Χαρακτήρες
 Θεόφρ. Λίθ. = Θεόφραστος, Περὶ λίθων
 Θεόφρ. Πυρ. = Θεόφραστος, Περὶ Πυρός

Θεοφύλ. = Θεοφύλακτος, Ἐπιστολαί, ιε'. ΕΤ. ΑΤΑΛΑΝΤΗ ΚΟΡΙΝΝΗ.
Θουκ. = Θουκυδίδης, Ἱστορία

I

Ἰάμβλ. Μυστ. = Ἰάμβλιχος, Περί τῶν Αἰγυπτίων μυστηρίων
Ἰάμβλ. Πυθ. = Ἰάμβλιχος, Βίος Πυθαγορικός
Ἰπιατρ. = Ἰπιατρικά
Ἰππ. = Ἰπποκράτης
Ἰππ. Ἄρθρ. = Ἰπποκράτης, Περί ἄρθρων
Ἰππ. Ἀφορ. = Ἰπποκράτης, Παραγγελίαι καί Ἀφορισμοί
Ἰππ. Γυν. = Ἰπποκράτης, Περί Γυναικείων
Ἰππ. Ἐπ. = Ἰπποκράτης, Ἐπιδημιῶν
Ἰππ. Προγν. = Ἰπποκράτης, Προγνωστικόν
Ἰππ. Α. Ὑ. Τ. = Ἰπποκράτης, Περί ἀέρων, ὑδάτων, τόπων
Ἰππ. Π. = Ἰπποκράτης, Περί παθῶν
Ἰππ. Ν. = Ἰπποκράτης, Περί νούσων
Ἰππ. Φ. Παιδ. = Ἰπποκράτης, Περί φύσεως παιδίου
Ἰππ. Ἐπιστ. = Ἰπποκράτης, Ἐπιστολαί
Ἰππ. Διαίτ. = Ἰπποκράτης, Περί Διαίτης
Ἰππ. Προρρ. = Ἰπποκράτης, Προρρητικός
Ἰππών. Ἀποσπ. = Ἰππώναξ, Ἀποσπάσματα
Ἰσοκρ. Π. = Ἰσοκράτης, Παναθηναϊκός
Ἰσοκρ. Δημ. = Ἰσοκράτης, Πρὸς Δημόνικον
Ἰσοκρ. Φίλ. = Ἰσοκράτης, Φίλιππος
Ἰ. Λυδ. Ἀρχ. = Ἰωάννης Λυδός, Περί Ἀρχῶν, Λόγος α'
Ἰω. Μαλ. Χρον. = Ἰωάννης Μαλάλας, Χρονογραφία

K

Καλλ. Ἐπ. = Καλλίμαχος, Ἐπιγράμματα
Καλλ. Ἀποσπ. = Καλλίμαχος, Ἀποσπάσματα
Κ. Β. Γεωπ. = Κασσιανός Βάσσος ὁ σχολαστικός, Γεωπονικά
Κ. Δ. Κορ. = Καινή Διαθήκη, Ἐπιστολή πρὸς Κορινθίους
Κ. Δ. Ρωμ. = Καινή Διαθήκη, Ἐπιστολή πρὸς Ῥωμαίους
Κ. Δ. Λουκ. = Καινή Διαθήκη, Λουκᾶς
Κ. Δ. Ματθ. = Καινή Διαθήκη, Ματθαῖος
Κ. Δ. Πέτρ. = Καινή Διαθήκη, Πέτρος, Ἐπιστολή Β', κεφ. 3
Κίνν. Ἐπιτ. = Ἰωάννης Κίνναμος, Ἐπιτομή
Κρατ. = Κρατῖνος
Κωμ. Ἀνών. = Κωμικός Ἀνώνυμος

Λ

Λέων Αἰν. = Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός, Αἰνίγματα λέξεων
Λ. Μαχ. Χρ. Κύπρ. = Λεόντιος Μαχαιρᾶς, Χρονικόν Κύπρου
Λέων Τακτ. = Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός, Τακτικά
Λίβ. Ροδ. = Λίβιστρος καί Ροδάμνη

Λουκ. Ἀληθ. Ἰστ. = Λουκιανός, Ἀληθὴς ἱστορία ἢ Ἀληθῆ διηγήματα
 Λουκ. Ἀνάχ. = Λουκιανός, Ἀνάχαρσις ἢ Περί γυμνασίων
 Λουκ. Δημών. = Λουκιανός, Δημόνακτος βίος
 Λουκ. Ἐν. = Λουκιανός, Περί τοῦ ἐνυπνίου
 Λουκ. Ἰκ. = Λουκιανός, Ἰκαρομέννιπος ἢ Ὑπερνέφελος
 Λουκ. Ἰστ. = Λουκιανός, Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν
 Λουκ. Λεξιφ. = Λουκιανός, Λεξιφάνης
 Λουκ. Μέν. = Λουκιανός, Μένιππος ἢ Νεκρομαντεία
 Λουκ. Πρ. ἢ Κ. = Λουκιανός, Προμηθεύς ἢ Καύκασος
 Λουκ. Τίμ. = Λουκιανός, Τίμων ἢ Μισάνθρωπος
 Λουκ. Φιλοψ. = Λουκιανός, Φιλοψευδής
 Λυκόρφ. Ἀλεξ. = Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα
 Λυσ. Ἀδ. = Λυσίας, Ὑπέρ ἀδυνάτου
 Λυσ. Σ. = Λυσίας, Ὑπέρ τοῦ στρατιώτου

Μ

Μακρ. Σέργ. = Μακράιος Σέργιος ἐν Σάθα (Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη)
 Μακροβ. = Μακροβιωτική, ἥτοι Ἡ τέχνη τῆς ὑγιεινῆς διατηρήσεως τοῦ σώματος καί τῆς μακροβιότητος αὐτοῦ, ὑπό Ἀχελωίδου ἱατροῦ
 Μελάμπ. = Μελάμπους, ὁ ἱερογραμματεὺς, Περί ἐλαῶν τοῦ σώματος μαντική πρὸς Πτολεμαῖον βασιλέα
 Μέν. Ἀποσπ. = Μένανδρος, Ἀποσπάσματα
 Μέν. Γν. = Μένανδρος, Γινῶμαι μονόστιχοι
 Μέν. Ἐμπιπρ. = Μένανδρος, ἐν «Ἐμπιπραμένη»
 Μέν. Τρ. = Μένανδρος ἐν «Τροφώνιω»

Ν

Γρηγ. Ναζ. = Γρηγόριος Ναζιανζηνός
 Νικ. Ἀλ. = Νίκανδρος, Ἀλεξιφάρμακα
 Νίκ. Θ. = Νίκανδρος, Θηριακά
 Νικοφ. Πανδ. = Νικοφῶν, Πανδώρα
 Νικοφ. Ἐγχ. = Νικοφῶν, Ἐγχειρογαστορες
 Νόνν. Δ. = Νόννος, Διονυσιακά

Ξ

Ξεν. Ἀν. = Ξενοφῶν, Κύρου Ἀνάβασις
 Ξεν. Ἀπομν. = Ξενοφῶν, Ἀπομνημονεύματα
 Ξεν. Ἑλλ. = Ξενοφῶν, Ἑλληνικά
 Ξεν. Ἰέρ. = Ξενοφῶν, Ἰέρων
 Ξεν. Κ. Π. = Ξενοφῶν, Κύρου Παιδεία
 Ξεν. Κυν. = Ξενοφῶν, Κυνηγετικός
 Ξεν. Οἰκ. = Ξενοφῶν, Οἰκονομικός
 Ξεν. Ἴππ. = Ξενοφῶν, Περί ἵπικῆς
 Ξεν. Συμπ. = Ξενοφῶν, Συμπόσιον

Ο

Όλυμπιόδ. Αρ. Μετ. = Όλυμπιόδωρος ό Νεώτερος, Είς τό πρώτον τών Μετεωρο-
λογικῶν Αριστοτέλους σχόλια

Όμ. = Όμηρος

Όμ. Όμν. Έρμ. = Όμηρικοί Όμνοι, Είς Έρμῆν

Όμ. Όμν. Δημ. = Όμηρικοί Όμνοι, Είς Δημήτραν

Όμ. Όμν. Απόλλ. = Όμηρικοί Όμνοι, Είς Απόλλωνα

Όππ. Άλ. = Όππιανός, Άλιευτικά

Όππ. Κ. = Όππιανός, Κυνηγετικά

Όρειβ. = Όρειβάσιος / Όριβάσιος

Όρφ. Αποσπ. = Όρφικά, Αποσπάσματα

Όρφ. Αργ. = Όρφικά, Αργοναυτικά

Όρφ. Όμν. Ά. = Όρφικοί Όμνοι, Αμφιετούς

Όρφ. Όμν. Άθ. = Όρφικοί Όμνοι, Αθηνᾶς

Π

Παλλ. Λαυσ. Ίστ. = Παλλάδιος, Λαυσαϊκή Ίστορία

Παλ. Άνθ. = Παλατινή Άνθολογία

Πανύασ. Αποσπ. = Πανύασις, Αποσπάσματα

Π. Δ. Βασ. Γ' = Παλαιά Διαθήκη, Βασιλειῶν Γ'

Π. Δ. Γέν. = Παλαιά Διαθήκη, Γένεσις

Π. Δ. Έξ. = Παλαιά Διαθήκη, Έξοδος

Π. Δ. Ήσ. = Παλαιά Διαθήκη, Ήσαΐας

Π. Δ. Κρ. = Παλαιά Διαθήκη, Κριταί

Π. Δ. Μακκ. = Παλαιά Διαθήκη, Μακκαβαίων

Π. Δ. Ψ. = Παλαιά Διαθήκη, Ψαλμός Ν' (50)

Πίνδ. Αποσπ. = Πίνδαρος, Αποσπάσματα

Πίνδ. Ί. = Πίνδαρος, Ίσθμιόνικοι

Πίνδ. Ν. = Πίνδαρος, Νεμεόνικοι

Πίνδ. Ό. = Πίνδαρος, Όλυμπιόνικοι

Πίνδ. Π. = Πίνδαρος, Πυθιόνικοι

Πλάτ. Άлк. = Πλάτων, Άλκιβιάδης

Πλάτ. Απολ. = Πλάτων, Απολογία

Πλάτ. Γοργ. = Πλάτων, Γοργίας

Πλάτ. Έπιστ. = Πλάτων, Έπιστολαί

Πλάτ. Εϋθύδ. = Πλάτων, Εϋθύδημος

Πλάτ. Θεαίτ. = Πλάτων, Θεαίτητος

Πλάτ. Όων = Πλάτων, Όων

Πλάτ. Κρατ. = Πλάτωνος Κρατύλος

Πλάτ. Κρ. = Πλάτωνος Κρίτων

Πλάτ. Λάχ. = Πλάτων, Λάχης

Πλάτ. Λύσ. = Πλάτων, Λύσις

Πλάτ. Μέν. = Πλάτων, Μένων

Πλάτ. Νόμ. = Πλάτων, Νόμοι

Πλάτ. Όρ. = Πλάτων, Όρισμοί

Πλάτ. Παρμ. = Πλάτων, Παρμενίδης
 Πλάτ. Πολ. = Πλάτων, Πολιτεία
 Πλάτ. Πολιτ. = Πλάτων, Πολιτικός
 Πλάτ. Πρωτ. = Πλάτων, Πρωταγόρας
 Πλάτ. Σοφ. = Πλάτων, Σοφιστής
 Πλάτ. Συμπ. = Πλάτων Συμπόσιον
 Πλάτ. Τίμ. = Πλάτων, Τίμαιος
 Πλάτ. Φαῖδρ. = Πλάτων, Φαῖδρος
 Πλάτ. Φαίδ. = Πλάτων, Φαίδων
 Πλάτ. Φύλ. = Πλάτων, Φύληβος
 Πλάτ. Κωμ. Ἄδ. = Πλάτων ὁ Κωμικός, Ἄδηλοι
 Πλάτ. Κωμ. Ἀποσπ. = Πλάτων ὁ Κωμικός, Ἀποσπάσματα
 Πλάτ. Κωμ. Ζ. = Πλάτων ὁ Κωμικός, Ζεύς κακούμενος
 Πλάτ. Κωμ. Ἑ. = Πλάτων ὁ Κωμικός, Ἑορταί
 Πλάτ. Κωμ. Ν. = Πλάτων ὁ Κωμικός, Νῆκαι
 Πλάτ. Κωμ. Φ. = Πλάτων ὁ Κωμικός, Φάων
 Πλούτ. Ἀγησ. = Πλούταρχος, Ἀγησίλαος
 Πλούτ. Ἀλέξ. = Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος
 Πλούτ. Ἀντ. = Πλούταρχος, Ἀντώνιος
 Πλούτ. Ἀπόσπ. ἀβέβ. = Πλούταρχος, Ἀπόσπασμα ἀβέβαιο
 Πλούτ. Ἀριστ. = Πλούταρχος, Ἀριστείδης
 Πλούτ. Δημ. = Πλούταρχος, Δημήτριος
 Πλούτ. Ἡθ. = Πλούταρχος, Ἠθικά
 Πλούτ. Ἡθ. Ἀ. Λ. = Πλούταρχος, Ἠθικά, Ἀποφθέγματα Λακωνικά
 Πλούτ. Ἡθ. Δεισ. = Πλούταρχος, Ἠθικά, Περὶ δεισιδαιμονίας
 Πλούτ. Ἡθ. Ἑ. Ὠφ. = Πλούταρχος, Ἠθικά, Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο
 Πλούτ. Ἡθ. Λακ. Ἀπ. = Πλούταρχος, Ἠθικά, Λακωνῶν Ἀποφθέγματα
 Πλούτ. Ἡθ. Κόλ. = Πλούταρχος, Ἠθικά, Πῶς ἂν τις διακρίνοιε τὸν κόλακα τοῦ φίλου
 Πλούτ. Ἡθ. Σ. = Πλούταρχος, Ἠθικά, Συμποσιακῶν
 Πλούτ. Ἡθ. Σ. Δ. = Πλούταρχος, Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου
 Πλούτ. Θεμ. = Πλούταρχος, Θεμιστοκλῆς
 Πλούτ. Θησ. = Πλούταρχος, Θησέας
 Πλούτ. Καῖσ. = Πλούταρχος, Καῖσαρ
 Πλούτ. Κικ. = Πλούταρχος, Κικέρων
 Πλούτ. Κίμ. = Πλούταρχος, Κίμων
 Πλούτ. Κοριολ. = Πλούταρχος, Κοριολανός
 Πλούτ. Λύσ. = Πλούταρχος, Λύσανδρος
 Πλούτ. Μάρ. = Πλούταρχος, Μάριος
 Πλούτ. Μ. Δ. = Πλούταρχος, Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι
 Πλούτ. Μ. Κάτ. = Πλούταρχος, Μάρκος Κάτων
 Πλούτ. Μουσ. = Πλούταρχος, Περὶ μουσικῆς
 Πλούτ. Νικ. = Πλούταρχος, Νικίας
 Πλούτ. Νουμ. = Πλούταρχος, Νουμάς
 Πλούτ. Πελοπ. = Πλούταρχος, Πελοπίδας
 Πλούτ. Περ. = Πλούταρχος, Περικλῆς
 Πλούτ. Πομπ. = Πλούταρχος, Πομπήιος

Πλούτ. Σύλλ. = Πλούταρχος, Σύλλας
Πλούτ. Τιμ. = Πλούταρχος, Τιμολέων
Πόλ. Τρωάδ. = Ὁ πόλεμος τῆς Τρωάδος
Πολύβ. = Πολύβιος, Ἱστορίαι
Πολυδ. = Πολυδεύκης, Ὀνομαστικόν
Πορφ. Ἀ. Ἐ. = Πορφύριος φιλόσοφος, Περί Ἀποχῆς Ἑμψύχων
Πορφ. Πυθαγ. Βίος Σχόλ. = Πορφύριος, Πυθαγόρου Βίος Σχόλια
Πορφυρ. = Κωνσταντίνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, Βασιλική Τάξις II
Πουλολ. = Πουλολόγος
Πρόκλ. = Πρόκλος
Πτολ. Τετράβ. = Πτολεμαῖος, Τετράβιβλος

Ρ

Ῥήτ. = Ῥήτορες
Ῥιαν. Ἀποσπ. = Ῥιανός, Ἀποσπάσματα
Ῥιμάδ. = Ῥιμάδα κόρης καί νιοῦ

Σ

Σαμφ. = Σαμφώ
Σέξτ. Ἐμπ. Μ. = Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, Πρὸς Μαθηματικούς
Σόλ. = Σόλων ὁ Ἀθηναῖος
Σουῖδ. = Σουΐδας
Σοφ. Αἶ. = Σοφοκλῆς, Αἶας
Σοφ. Ἀντ. = Σοφοκλῆς, Ἀντιγόνη
Σοφ. Ἀποσπ. = Σοφοκλῆς, Ἀποσπάσματα
Σοφ. Ἠλ. = Σοφοκλῆς, Ἠλέκτρα
Σοφ. Ο. Κ. = Σοφοκλῆς, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ
Σοφ. Ο. Τ. = Σοφοκλῆς, Οἰδίπους Τύραννος
Σοφ. Τρ. = Σοφοκλῆς, Τραχίνιαι
Σοφ. Φιλ. = Σοφοκλῆς, Φιλοκτήτης
Στοβ. = Ἰωάννης Στοβαῖος
Στράβ. = Στράβων, Γεωγραφικά
Στράβ. Ἐπιτ. = Στράβων, Ἐπιτομή
Στράτ. Φιλ. = Στράτις ὁ Ἀθηναῖος, Φιλοκτήτης
Σχόλ. Αἰλ. Ἀριστ. = Σχόλια Αἰλιανός Ἀριστείδης
Σχόλ. Ἀριστοφ. Θεσμ. = Σχόλια εἰς τὰς Θεσμοφοριαζούσας τοῦ Ἀριστοφάνους
Σχόλ. Ἀριστοφ. Ἰππ. = Σχόλια εἰς τοὺς Ἰππῆς τοῦ Ἀριστοφάνους
Σχόλ. Ἀριστοφ. Νεφ. = Σχόλια εἰς τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους
Σχόλ. Ἀριστοφ. Πλ. = Σχόλια εἰς τὸν Πλοῦτον τοῦ Ἀριστοφάνους
Σχόλ. Ἀριστοφ. Σφ. = Σχόλια εἰς τοὺς Σφήκας τοῦ Ἀριστοφάνους
Σχόλ. Ἑρμ. Φ. = Σχόλια Ἑρμεία στὸν Φαῖδρο
Σχόλ. Ἡσ. Ἔργ. = Σχόλια εἰς Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι
Σχόλ. Ἰλ. = Σχόλια εἰς Ἰλιάδα Ὁμήρου
Σχόλ. Ἰσ. & Ἰω. Τζέτζη εἰς Λυκόφρ. = Σχόλια Ἰσακίου καὶ Ἰωάννου Τζέτζη εἰς
Λυκόφρονα

Σχόλ. Λουκ. Ἑρμότ. = Σχόλια εἰς Ἑρμότιμον Λουκιανοῦ
Σχόλ. Λουκ. Λεξιφ. = Σχόλια εἰς Λεξιφάνην Λουκιανοῦ
Σχόλ. Νικ. Θ. = Σχόλια εἰς Νικάνδρου Θηραϊκά
Σχόλ. Ὅμ. = Σχόλια εἰς Ὅμηρον

Τ

Λ. Ταραντ. = Λεωνίδας Ταραντῖνος

Φ

Φερεκρ. Ἄγρ. = Φερεκράτης, Ἄγριοι
Φερεκρ. Ἀποσπ. = Φερεκράτης, Ἀποσπάσματα
Φερεκρ. Λ. = Φερεκράτης, Λῆροι
Φιλίππ. Λακ. = Φιλίππιδης ἐν «Λακιάδαις»
Φίλ. Α. Μ. = Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Περί τοῦ βίου Μωυσέως, Β'
Φίλ. Α. Ὀν. = Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Περί τοῦ θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ὀνείρους
Φίλ. Ἀλ. Χ. Κρ. = Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Περί τοῦ τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι φίλιν ἐπιτίθεσθαι
Φιλόστρ. Γυμν. = Φλάβιος Φιλόστρατος, Γυμναστικός
Φρύν. Ἀποσπ. = Φρύνιχος, Ἀποσπάσματα
Φρύν. Κωμ. Κ. = Φρύνιχος, Κωμικός ἐν «Κόννω»
Φρυν. Ἐκλ. = Φρυνίχου Ἐκλογή Ῥημάτων καὶ Ὀνομάτων Ἀττικῶν
Φρύν. Σοφ. Παρ. = Φρύνιχος, Σοφιστική Παρασκευή

Χ

Χοιρίλ. Ἀποσπ. = Χοιρίλος Ἀποσπάσματα

Ψ

Ψ. Δαβ. = Ψαλμοὶ Δαβίδ

Μέρος β'

Α

Δημ. Αἰν. Ἀπ. = Δημήτριος Αἰνιάν, Ἀπομνημονεύματα
Μ. Γ. Ἀβλ. Ψευτ. = Μικέλης (Μιχαήλ) Γ. Ἀβλιχος (1844-1917), Ὁ μοχθηρὸς ψευτοφιλόπατρις
Γ. Ἀθάν. Τ. Β. = Γεώργιος Ἀθάνας (Γεώργιος Ἀθανασιάδης – Νόβας), Τὰ τραγούδια τῶν βουνῶν
Ἀθ. Ἀνάλ. = ΑΘΗΝΑ. ΗΤΟΙ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΕΦΕΥΡΕΣΕΩΝ
Κ. Ακρίβ. Ιθ. = Κώστας Ακρίβος, Τελευταία νέα ἀπὸ τὴν Ἰθάκη
Ἑλ. Ακρ. Τρ. = Ἑλένα Ακρίτα, Τὰ τραγούδια τῆς τάβλας
Δ. Ἀλεξ. Γραμμ. = Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης, Γραμματική Γραικο-τουρκική
Δ. Ἀμπ. Μυθ. = Δερβὺς Ἀμπουμπεκίρ, Ἀραβικὸν Μυθολογικόν
Ἀντ. Ἀντων. Χρυσ. = Ἀντώνιος Ἰω. Ἀντωνιάδης, Ἡ Χρυσομαλλοῦσα τῶν Σφακίων

Π. Ἀραβ. Γλ. = Παναγιώτης Ἀραβαντινός, Ἡπειρωτικόν Γλωσσάριον
Ἀσκλ. Σύγγρ. Ἰ. = Ἀσκληπίος, Σύγγραμμα Ἰατρικόν

B

Κ. Δ. Βακατσ. = Κωνσταντίνος Δημ. Βακατσάς, Κώδικας του 19ου αι. από τον Ι.
Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου - Συμβολή στην Ιστορία της Νήσου των Ιωαννίνων
Ἀρ. Βαλ. Ἀθ. Δ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ἀθανάσης Διάκος
Ἀρ. Βαλ. Ἀντ. Κόντ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ἐπὶ τῷ πολυθρηνητῷ θανάτῳ
Ἀντωνίου Κόνταρη πρὸς τὸν τεθλιμμένον πατέρα του
Ἀρ. Βαλ. Βρ. Κ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ὁ βράχος καὶ τὸ κῦμα
Ἀρ. Βαλ. Γ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ὁ Γῶγος
Ἀρ. Βαλ. Καλ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ὁ Καλογιάννος
Ἀρ. Βαλ. Κατσ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ὁ Κατσαντώνης
Ἀρ. Βαλ. Φ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ὁ Φωτεινός
Ἀρ. Βαλ. Φαν. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ἡ Φανερωμένη
Ἀρ. Βαλ. Δημ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ὁ Δῆμος καὶ τὸ καριοφίλι του
Ἀρ. Βαλ. Φυγ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ἡ φυγή
Ἀρ. Βαλ. Δ. = Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ἡ δάφνη καὶ τὸ ἀηδόνι
Μ. Βαμβ. Μ. Α. = Μάρκος Βαμβακάρης, Μικρὸς αρραβωνιάστηκα
Κ. Βάρν. Ἀκτ. = Κώστας Βάρναλης, Ἀκτοπλοϊκὸ
Κ. Βάρν. Ἑλ. Κ. Πρ. = Κώστας Βάρναλης, Ἑλεύθερος κόσμος, Πρόλογος
Κ. Βάρν. Ἑφ. = Κώστας Βάρναλης, Ἡ Ἑφοδο
Κ. Βάρν. Ἰστ. = Κώστας Βάρναλης, Ἱστορία
Κ. Βάρν. Λ. = Κώστας Βάρναλης, Ὁ «καλὸς» λαός
Κ. Βάρν. Μ. = Κώστας Βάρναλης, Οἱ μοιραῖοι
Κ. Βάρν. Μπ. = Κώστας Βάρναλης, Ἡ μπαλάντα τοῦ κυρ - Μέντιου
Κ. Βάρν. Π. Π. = Κώστας Βάρναλης, Οἱ πόνοι τῆς Παναγιᾶς
Κ. Βάρν. Πρ. = Κώστας Βάρναλης, Προσκυνητής
Κ. Βάρν. Φ. = Κώστας Βάρναλης, Τὸ φῶς πού καίει
Κ. Βάρν. Χορ. = Κώστας Βάρναλης, Ὁ χορὸς τοῦ Πανός καὶ τῆς Ὀπώρας
Τ. Βαφ. Απόκρ. = Τάκης Βαφιάς, Απόκριες τῆς παλιάς Ἀρτας
Ἰ. Βηλ. Ἄγρ. Ἐρ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Ἀπὸ τὴν ἄγριαν ἐρημιᾶ
Ἰ. Βηλ. Ἀλ. Λ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Ἄλουποῦ καὶ Λιοντάρι
Ἰ. Βηλ. Βατρ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Βατραχομουμαχία
Ἰ. Βηλ. Γν. = Ἰωάννης Βηλαράς, Γνῶθι σαυτὸν - Γνώρισε τοῦ λόγου σου
Ἰ. Βηλ. Θάν. = Ἰωάννης Βηλαράς, Ἄχ, ἔλα, θάνατε
Ἰ. Βηλ. Ἄν. = Ἰωάννης Βηλαράς, Ἡ ἄνοιξη
Ἰ. Βηλ. Καλόγ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Καλόγερος καὶ διάβολος
Ἰ. Βηλ. Λ. Κ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Σέ νέας λύρας κόρδες
Ἰ. Βηλ. Μῶκ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Ὁ ἡλίθιος Μῶκος
Ἰ. Βηλ. Φ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Φθονερός
Ἰ. Βηλ. Π. Φ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Σάν πεταλούδα στή φωτιά
Ἰ. Βηλ. Σατ. Π. = Ἰωάννης Βηλαράς, Σατιρικά Παράπονο
Ἰ. Βηλ. Χλ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Στή Χλόη
Ἰ. Βηλ. Τζίντζ. = Ἰωάννης Βηλαράς, Τζίντζιρας καὶ μυρμήγκι
Π. Βιζουκ. = Περικλῆς Βιζουκίδης, Ἡπειρωτικῶν θεσμῶν ἔρευνα

Γ. Βιζ. Έαρ. = Γεώργιος Βιζυηνός, Έαρινή έσπέρα
 Γ. Βιζ. Έλ. = Γεώργιος Βιζυηνός, Από τόν Έλικῶνα
 Γ. Βιζ. Δεκ. = Γεώργιος Βιζυηνός, Η δεκοχτοῦρα
 Γ. Βιζ. Τ. = Γεώργιος Βιζυηνός, Η τέχνη μου
 Γ. Βλαχλ. Ήπ. Χρ. = Γεώργιος Βλαχλείδης, Ήπειρωτικά Χρονικά
 Γ. Βλαχ. Μ. χρ. = Γιάννης Βλαχογιάννης, Μεγάλα χρόνια, Ή Σουλιωτοπούλα
 Ν. Βρεττ. Πορ. = Νικηφόρος Βρεττάκος, Ή πορεία στήν κορφή
 Βυζάντ. = Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος, Λεξικό
 Δ. Βυζ. Βαβ. = Δημήτριος Βυζάντιος, Ή Βαβυλωνία
 Δ. Βυζ. Γυν. = Δημήτριος Βυζάντιος, Γυναικοκρατία
 Άνθ. Γαζ. Λεξ. = Άνθιμος Γαζής, Λεξικόν τῆς Έλληνικῆς Γλώσσας

Γ

Ν. Γεωργ. Καρ. = Νέστωρ Γεωργίτσης, Ή καραμπεριά, Ήπ. Χρον. τ. 2., 1927
 Σ. Δ. Γεωργ. Πλατ. = Σ. Δ. Γεωργούλας, Πλατανοῦσσα
 Ελ. Γιανν. Χρ. = Ελένη Γιαννακάρη, Το χρονικό μιας βροχής
 Μ. Γκαν. Βρ. = Μιχάλης Γκανάς, Βροχή και άλλα κατακρημνίσματα
 Ν. Γκάτσ. Άμ. = Νίκος Γκάτσος, Άμοργός
 Ν. Γκάτσ. Κουβ. = Νίκος Γκάτσος, Κουβάρι κουβαράκι
 Ιφ. Γκότσ. Απρ. Τ. = Ιφιγένεια Γκότση, Απροσκύνητος τόπος
 Στ. Γραν. Άγρ. = Στέφανος Γρανίτσας, Τά άγρια καί τά ήμερα τοῦ βουνοῦ καί τοῦ λόγγου
 Στ. Γραν. Μ. Κ. = Στέφανος Γρανίτσας, Μαῦρο καράβι
 Ί. Γρυπ. Καρ. = Ίωάννης Γρυπάρης, Στόν ἴσκιο τῆς καρυδιᾶς
 Ί. Γρυπ. Πρ. = Ίωάννης Γρυπάρης, Ό πραγματευτής
 Ί. Γρυπ. Φ. = Ίωάννης Γρυπάρης, Δικό μου φῶς

Δ

Γ. Δάλλ. Άπ. = Γιάννης Δάλλας, Άπογραφή
 Δημ. Δάρβ. Έκλογ. = Δημήτριος Δάρβαρης / Δάρβαρις, Έκλογάριον γραικικόν εις τήν χρῆσιν τῶν πρωτοπείρων τῆς ἀπλῆς διαλέκτου
 Δημ. Δάρβ. Χρηστ. = Δημήτριος Δάρβαρης / Δάρβαρις, Χρηστομάθεια ἀπλοελληνική εις χρῆσιν τῆς νεολαίας τοῦ γένους
 Π. Δέλτα Τρ. = Πηνελόπη Δέλτα, Ό τρελαντώνης
 Κ. Δημ. Βρ. = Κική Δημουλά, Τα πάθη της βροχής
 Σ. Δημ. Οπωρ. = Σωτήρης Δημητρίου, Τα οπωροφόρα της Αθήνας
 Κ. Α. Διαμ. Άπ. = Κωνσταντίνος Α. Διαμάντης, Άπαντα
 Κ. Α. Διαμ. Αιξ. = Κωνσταντίνος Α. Διαμάντης, Αιξωνή.
 Κ. Δίπλ. Μπουλ. = Κλεαρέτη Δίπλα - Μαλάμου, Ή άγάπη τοῦ Μπουλανζέ
 Στρ. Δούκ. Αίχμ. = Στρατής Δούκας, Ή ιστορία ενός αἰχμαλώτου
 Γ. Δραγ. Ελεν. = Γιάννης Δραγάτσης, Ελενίτσα μου
 Ί. Δραγ. Σαμ. = Ίων Δραγούμης, Σαμοθράκη - Τό νησί
 Ί. Δραγ. Πόλ. = Ίων Δραγούμης, Στήν Πόλη, «Νουμᾶς», φ. 129-130, 1905
 Γ. Δροσ. Κλ. Βλ. Ψ. = Γεώργιος Δροσίνης, Κλειστά Βλέφαρα, Ψωμί
 Γ. Δροσ. Φ. Σκοτ. = Γεώργιος Δροσίνης, Φωτερά σκοτάδια

E

E. M. Αρχ. Κουν. = Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη
Ὁδ. Ἐλ. Ἀσ. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, Ἄσημον
Ὁδ. Ἐλ. ΑΞ. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, ΤΟ ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ
Ὁδ. Ἐλ. Ρ. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, Τά ρῶ τοῦ ἔρωτα, Τελετή
Ὁδ. Ἐλ. Ροδ. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, Ἡ τρελή ροδιά
Ὁδ. Ἐλ. Ἀσμ. Ἡρ. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, Ἄσμα Ἡρωικό καί πένθιμο γιά τόν χαμένο ἀνθυπολοχαγό τῆς Ἀλβανίας
Ὁδ. Ἐλ. Μαρ. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, Ἡ Μαρίνα τῶν βράχων
Ὁδ. Ἐλ. Μον. = Ὀδυσσέας Ἐλύτης, Τό μονόγραμμα
Α. Ἐμπειρ. Τεκτ. = Α. Ἐμπειρικός, Τά τεκταινόμενα
Ἐπετ. Β. Σπ. = Ἐπετηρίς Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν (1938), Φ. Κουκουλές, Περί τῆς τῶν ἀνήβων τροφῆς καί ἐπιμελείας παρά Βυζαντινοῖς (σ. 310-330)
Ἀργ. Ἐφτ. Ἀγ. Λ. = Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, Ἀγάπης λόγια

Z

Γ. Ζαλοκ. Β. = Γεώργιος Ζαλοκώστας, Ὁ βορείας πού τ' ἀρνάκια παγώνει
Γ. Ζαλοκ. Π. = Γεώργιος Ζαλοκώστας, Ὁ ποιητής
Γ. Ζαλοκ. Πέρδ. = Γεώργιος Ζαλοκώστας, Ἡ πέρδικα
Γ. Ζαλοκ. Φ. = Γεώργιος Ζαλοκώστας, Τό φίλημα
Ἰ. Ζων. Λεξ. = Ἰωάννης Ζωναρᾶς, Λεξικόν
Ζωγρ. Ἀγ. = Ζωγράφειος Ἀγών ἤτοι Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος ζῶντα ἐν τῷ νῦν Ἑλληνικῷ λαῷ

H

Ἡπειρ. Χρ. = Ἡπειρωτικά Χρονικά
Ἀντ. Ἡπ. Λεξ. = Ἀντώνιος Ἡπίτης, ΛΕΞΙΚΟΝ ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΟΝ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

Θ

Κ. Θεοτ. Κατ. = Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, Κατάδικος
Κ. Θεοτ. Σταλ. = Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, Ἡ παντρεία τῆς Σταλαχτῆς
Θεοφ. = Θεοφάνης

I

Γ. Ἰωάνν. Σαρκ. = Γιώργος Ἰωάννου, Ἡ σαρκοφάγος

K

Κ. Π. Καβ. Δυν. = Κ. Π. Καβάφης, Δυνάμωσις
Κ. Π. Καβ. Θερμ. = Κ. Π. Καβάφης, Θερμοπύλες
Ν. Καββ. Κ. S. = Νίκος Καββαδίας, Kuro Siwo
Ν. Καζ. Ἀσκ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ἀσκητική
Ν. Καζ. Θ. Κ. = Νίκος Καζαντζάκης, Θεία Κωμωδία

Ν. Καζ. Πειρ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ὁ τελευταῖος πειρασμός
 Ν. Καζ. Ἀλ. Ζ. = Νίκος Καζαντζάκης, Βίος καί πολιτεία τοῦ Ἀλέξη Ζορμπᾶ
 Ν. Καζ. Ἀν. Γκρ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ἀναφορά στόν Γκρέκο
 Ν. Καζ. Μιχ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ὁ καπετάν Μιχάλης
 Ν. Καζ. Ἰσπ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ταξιδεύοντας - Ἰσπανία
 Ν. Καζ. Ὁδ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ὁδύσσεια
 Ν. Καζ. Σπ. Ψ. = Νίκος Καζαντζάκης, Σπασμένες ψυχές
 Ν. Καζ. Χρ. = Νίκος Καζαντζάκης, Ὁ Χριστός ξανασταυρώνεται
 Ἀνδρ. Κάλβ. Σ. = Ἀνδρέας Κάλβος, Εἰς Σάμον
 Π. Καλλ. Θ. Βλ. = Παῦλος Καλλιγᾶς, Θάνος Βλέκας
 Ν. Καρ. Ἡ κληρ. = Νίκος Καραβασίλης, Ἡ κληρονομιά
 Κ. Καραπ. Ἐτυμ. = Κώστας Καραποτόσογλου, Ἐτυμολογικά σέ λέξεις τῆς με-
 σαιωνικῆς καί νεοελληνικῆς γλώσσας
 Ἰ. Καρασ. Φθ. = Ἰωάννης Καρασούτσας, Τό φθινόπωρον
 Ἀνδρ. Καρκαβ. Ζ. = Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Ὁ ζητιάνος
 Ἀνδρ. Καρκαβ. Ἡμ. Γρ. = Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Ἡμέραι τῆς γρηῆς
 Ἀνδρ. Καρκαβ. Λ. Πλ. = Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Λόγια τῆς Πλώρης / Ἡ δικαιοσύ-
 νη τῆς θάλασσας (λήμμα: ἀμπλας)
 Ἀνδρ. Καρκαβ. Πόθ. = Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Πόθος καί πόνος
 Ἀνδρ. Καρκαβ. Ἀρχ. = Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Ὁ ἀρχαιολόγος
 Ν. Καρ. Η. Γρ. = Νίκος Καρούζος, Homo Graecus
 Ἰ. Καρτάν. Π. Ν. Δ. = Ἰωαννίκιος Καρτάνος, Παλαιά τε καί Νέα Διαθήκη
 Κ. Καρυωτ. Π. Καύκ. = Κώστας Καρυωτάκης, Πεζά, Τό καύκαλο
 Κ. Καρυωτ. Πρ. = Κώστας Καρυωτάκης, Πρέβεζα
 Κ. Καρυωτ. Τσ. = Κώστας Καρυωτάκης, Ὁ μικρός τσοπάνος
 Ν. Κασομ. Ἐνθ. = Νικόλαος Κασομούλης, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά τῆς Ἐπανα-
 στάσεως τῶν Ἑλλήνων
 Θ. Κολοκ. Δ. = Θεόδωρος Κ. Κολοκοτρώνης, Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλλη-
 νικῆς φυλῆς ἀπό τό 1770 ἕως τά 1836
 Ἰ. Κονδ. Πατ. = Ἰωάννης Κονδυλάκης, Ὁ Πατούχας
 Φ. Κόντ. Φ. Τρ. = Φώτης Κόντογλου, Ἡ Φύση καί τὰ Ἑμορφα Τραγούδια τῆς
 Ἀδ. Κορ. Ἀτ. = Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Ἀτακτα
 Ἀδ. Κορ. Ἐπιστ. Σμ. Πρ. = Ἀδ. Κοραῆς, Ἐπιστολαί πρός τόν Σμύρνης Πρωτοψάλ-
 την
 Ἀδ. Κορ. Π. = Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Ὁ Παπατρέχας
 Ἀδ. Κορ. Ἀτ. Πτωχ. = Ἀδαμάντιος Κοραῆς, Ἀτακτα, Σημειώσεις εἰς τόν Πτωχο-
 πρόδρομον
 Β. Κορν. Ἐρωτ. = Βιτσέντζος Κορνάρος, Ἐρωτόκριτος
 Β. Κορν. Θ. = Βιτσέντζος Κορνάρος, Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ
 Γ. Κοτζ. Ἀνθρ. = Γ. Κοτζιούλας, Ἀνθρωπομάζωμα
 Γ. Κοτζ. Β. = Γιώργος Κοτζιούλας, Ἡ βάβω ἢ Θόδω
 Γ. Κοτζ. Ἀμν. = Γιώργος Κοτζιούλας, Ἀμνημόνευτοι
 Γ. Κοτζ. Ἠπ. = Γιώργος Κοτζιούλας, Ἠπειρος
 Γ. Κοτζ. Λημ. = Γιώργος Κοτζιούλας, Πικρή ζωή καί ἄλλα πεζογραφήματα, Στά
 πρῶτα λημέρια.
 Γ. Κοτζ. Μ. Γρ. = Γιώργος Κοτζιούλας, Ἀπό μικρός στά γράμματα
 Γ. Κοτζ. Σ. Μ. = Γιώργος Κοτζιούλας, Τό στοιχειό στή Μονόπλατη

Γ. Κοτζ. Χάρ. = Γιώργος Κοτζιούλας, Καβάλα για τό χάροντα
Εὐλ. Κουρ. Λαυρ., Γρηγ. Ἀργυρ. = Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης
Φ. Κουκ. = Φαίδων Κουκουλές
Φ. Κουκ. Οἰν. = Φ. Κουκουλές, Οἰνουντιακά, μελέτη περί τῆς ἱστορίας, τῶν ἡθῶν καί ἐθίμων καί τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ δήμου Οἰνοῦντος (1908).
Ν. Κουτ. Νερ. = Νικόλαος Κουτούζης, Τά τρία νεράντζια
Αφρ. Κουτρ. Ισλάμ Ν. = Αφροδίτη Κουτρομπέλη, Το Ισλάμ στους βίους των Νεομαρτύρων
Κ. Κρυστ. Ἀφ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἀφιέρωσις
Κ. Κρυστ. Βοσκ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ Ἑτοιμοθάνατος βοσκός
Κ. Κρυστ. Γ. Μαν. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό γεφύρι τοῦ Μανώλη
Κ. Κρυστ. Γ. Κ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ γέρος καρβανάρος
Κ. Κρυστ. Γκ. = Κώστας Κρυστάλλης, Γκόλφω
Κ. Κρυστ. Γένν. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ γέννος
Κ. Κρυστ. Εἰ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡ εἰκόνα
Κ. Κρυστ. Ἡλ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡλιοβασίλεμα
Κ. Κρυστ. Ἡλ. Ν. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ ἥλιος κι' ἡ νύχτα
Κ. Κρυστ. Κ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ κοῦρος
Κ. Κρυστ. Καπ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡ καπετάνισσα
Κ. Κρυστ. Καστρ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό πανηγύρι τῆς Καστρίτσας
Κ. Κρυστ. Κ. Κλ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ καλόγηρος τῆς Κλεισούρας τοῦ Μεσολογγίου
Κ. Κρυστ. Μ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό κέντημα τοῦ μαντηλιοῦ
Κ. Κρυστ. Μ. Μ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό μαγεμένο μαντήλι
Κ. Κρυστ. Μάρμ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τά μάρμαρα
Κ. Κρυστ. Μ. Β. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό μαρμαρωμένο βασιλόπουλο
Κ. Κρυστ. Νερ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό νεραϊδόπαιδο
Κ. Κρυστ. Νεραϊδόρ. = Κώστας Κρυστάλλης, Νεραϊδόρεμα
Κ. Κρυστ. Π. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡ ποθοπλантаγμένη
Κ. Κρυστ. Πιστ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τραγοῦδι τοῦ πιστικοῦ
Κ. Κρυστ. Ποδ. Μ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡ ποδιά τῆς Μάρως
Κ. Κρυστ. Σ. = Κώστας Κρυστάλλης, Στό Σταυραητό
Κ. Κρυστ. Σκ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ σκάρος
Κ. Κρυστ. Τ. Ἀργ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τραγοῦδι τ' ἀργαλειοῦ
Κ. Κρυστ. Τρ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ τρύγος
Κ. Κρυστ. Τσέλ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡθελα νᾶμουν τσέλιγκας
Κ. Κρυστ. Φ. = Κώστας Κρυστάλλης, Τό φίλημα
Κ. Κρυστ. Φλ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ἡ φλογέρα
Κ. Κρυστ. Χαλ. = Κώστας Κρυστάλλης, Στά χαλάσματα
Κ. Κρυστ. Χριστ. = Κώστας Κρυστάλλης, Χριστούγεννα τῆς στρουγγοκαλύβας
Κ. Κρυστ. Ψωμ. = Κώστας Κρυστάλλης, Ὁ ψωμοπάτης - Ἡ ἀγάπη
Τ. Κώτσ. Εφτ. Π. = Τηλέμαχος Κώτσιας, Τα εφτά παράθυρα

Λ

Π. Π. Λάμπρη Αγ. Στ. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Ἀγαθά στοιχεῖα

Π. Π. Λάμπρη Δ. Φ. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Ήταν η δεύτερη φορά... (διήγημα): <https://users.sch.gr/panlampri/Dihg6.html>
 Π. Π. Λάμπρη Κουλ. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Η κουλούρα της πρωτοχρονιάς (διήγημα): <https://users.sch.gr/panlampri/Diigim12.html>
 Π. Π. Λάμπρη Μν. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Η μνήμη της γεύσης
 Π. Π. Λάμπρη Μοίρ. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Το μοίρασμα (διήγημα): <https://users.sch.gr/panlampri/Dihg9.html>
 Π. Π. Λάμπρη Πρ. Ερμ. = Προσκυνητάρια και Ερμαϊκές στήλες - Η περίπτωση της Ροδαυγής: <https://users.sch.gr/panlampri/melet23.html>
 Π. Π. Λάμπρη Ροδ.² = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Ροδαυγή²
 Π. Π. Λάμπρη Χάσ. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Το χάσικο ψωμί
 Π. Π. Λάμπρη Στ. Δ. = Παναγιώτα Π. Λάμπρη, ΣΤΑΘΜΟΙ... στον χρόνο, Διψούν οι νεκροί
 Λαογρ. = Περιοδικό «Λαογραφία»
 Άνδρ. Λασκ. Π. Ό. = Άνδρέας Λασκαράτος, Περίεργο όνειρο
 Άνδρ. Λασκ. Ίστ. Γ. = Άνδρέας Λασκαράτος, Ίστορία ενός γαϊδάρου
 Άνδρ. Λασκ. Τάλ. = Άνδρέας Λασκαράτος, Γιατί τὰ τάλαρα τὰ λένε τάλαρα
 Άνδρ. Λασκ. Μυστ. = Άνδρέας Λασκαράτος, Τά μυστήρια τῆς Κεφαλονιάς
 Δ. Λουκ. Β. Κατσ. = Δημήτριος Λουκόπουλος, Στά βουνά τοῦ Κατσαντώνη
 Μ. Λουντ. Μ. = Μενέλαος Λουντέμης, Ὁ μαέστρος
 Μ. Λουντ. Άνοιξ. = Μενέλαος Λουντέμης, Ἀγέλαστη Άνοιξη

Μ

Λ. Μαβ. Δ. = Λορέντζος Μαβίλης, Δεκατετράστιχον (47)
 Λ. Μαβ. Έλ. = Λορέντζος Μαβίλης, Έλιά
 Λ. Μαβ. Καλλ. = Λορέντζος Μαβίλης, Καλλιπάτειρα
 Λ. Μαβ. Μ. = Λορέντζος Μαβίλης, Μούχρωμα
 Λ. Μαβ. Πατρ. = Λορέντζος Μαβίλης, Εἰς τὴν πατρίδα
 Λ. Μαβ. Στεφ. = Λορέντζος Μαβίλης, Περί στεφάνου
 Γ. Μακρυγ. Άπ. = Γιάννης Μακρυγιάννης, Άπομνημονεύματα
 Μ. Μαλ. Δ. = Μιλτιάδης Μαλακάσης, Τό δάσος
 Μ. Μαλ. Μ. = Μιλτιάδης Μαλακάσης, Ὁ Μπαταριάς
 Μ. Μαλ. Άηδ. = Μιλτιάδης Μαλακάσης, Τό λένε τ' ἀηδονάκια
 Άντ. Μαν. Πουλ. = Άντώνιος Μανούσος, Άν ἤμουν πουλάκι
 Γ. Μαρκ. Όρκ. = Γεράσιμος Μαρκοῦρας, Ὁ ὄρκος
 Άντ. Μάτ. Β. = Άντώνιος Μάτεσις, Ὁ βασιλικός
 Χρ. Μηλ. Ταμπ. = Χριστόφορος Μηλιώνης, Ο τελευταίος ταμπάκος
 Γ. Μητσ. Κ. = Γιώργος Μητσάκης, Κατσιβέλα
 Άνδρ. Μήτσ. Στρ. = Άνδρέας Μήτσου, Ο κίτρινος στρατιώτης
 Δ. Μίγγ. Τρίπλ. = Δημήτρης Μίγγας, Η τρίπλα των ονείρων
 Σπ. Μουσ. Ραγ. = Σπύρος Μουσελίμης, Ραγιάς κι αφέντης: <http://www.margariti-gr.de/index.php/el/2012-11-21-00-10-09/186-1912-13>
 Ν. Μπαλ. Ελλ. λ. = Νίκος Μπαλάσκας, Ελληνικές λέξεις στα Τούρκικα
 Μπεργ. Άπόκ. = Μπεργαδής, Ὁ Ἀπόκοπος
 Εὐάγγ. Μπόγκ. = Εὐάγγελος Μπόγκας, Τά γλωσσικά ιδιώματα τῆς Ἠπείρου

Εὐάγγ. Μπόγγ. Ζ. Π. = Εὐάγγελος Μπόγκας, Τά ζῶα καί τά πουλιά στούς Ἡπειρωτικούς θρύλους

Α. Μπουντ. Φθ. = Ανδρέας Μπουντούρης, Φθινοπωρινές εικόνες και συναισθήματα

Θ. Μυρ. Εὐχ. = Ὅσιος Θεόφιλος Μυρόβλητος, Εὐχή ἐξομολογητική

Στ. Μυρ. Ἑλλ. Ἡμ. = Στρατής Μυριβήλης, Κερύνεια, Ἑλληνική Ἡμέρα, 24 Φεβρουαρίου 1952

Ἀλ. Μωρ. Δ. = Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, Διηγήματα, τ. Α'.

N

Π. Νιρβ. Συν. = Παῦλος Νιρβάνας, Τό συναζάρι τοῦ παπα - Παρθένη

Απ. Ντάλ. = Απόστολος Φ. Ντάλας

Ξ

Γρ. Ξεν. Μ. Στ. = Γρηγόριος Ξενόπουλος, Μαργαρίτα Στέφα

O

Μ. Οικον. Β. Ἡπ. = Μιλτιάδης Οικονομίδης, Ἀνθρωποι ἀπό τη Β. Ἡπειρο

Κ. Οικον. = Κων/νος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων

Χρ. Θ. Οικον. Λεξ. μαμ. = Χρίστος Θ. Οικονομόπουλος, Λαογραφικό Λεξικό της Ἑλληνίδας μαμήs

Β. Ούγκώ. Ἑλλην. = Βίκτωρ Ούγκώ, Τό Ἑλληνόπουλο

Π

Π. ΗΠ. ΤΡ. = ΠΑΛΑΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ, σελίδα στο facebook (παράλλαγή δ. τρ. «Του νεκρού αδερφού» ἀπό την Αγία Κυριακή Θεσπρωτίας)

Κ. Παλ. Ἀλ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Οἱ ἄλυσίδες

Κ. Παλ. Ἀν. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ἀνατολή

Κ. Παλ. Ἀσ. Ζ. Ούγκ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ἡ Ἀσάλευτη Ζωή, Τά ἐκατόχρονα τοῦ Ούγκώ

Κ. Παλ. Βιβλ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Τό βιβλίο καί τό ροδοπέταλο

Κ. Παλ. Δ. Γ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ γύφτου

Κ. Παλ. Δεκ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Τά δεκατετράστιχα

Κ. Παλ. Δ. τρ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Διπλό τραγούδι

Κ. Παλ. Θάν. Π. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ὁ θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ

Κ. Παλ. Θρ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ὁ Θρίαμβος

Κ. Παλ. Κεραμ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Οἱ τάφοι τοῦ Κεραμεικοῦ

Κ. Παλ. Κ. Λ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ἡ κόρη τῆs Λήμνου

Κ. Παλ. Λ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ὁ λυτρωτής

Κ. Παλ. Ξωτ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ἡ ξωτικιά

Κ. Παλ. Παράκ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Τά παράκαιρα

Κ. Παλ. Πεντ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Οἱ πεντασύλλαβοι

Κ. Παλ. Σατ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Σατιρικά γυμνάσματα

Κ. Παλ. Τ. = Κωστήs Παλαμᾶs, Ὁ τάφος

Κ. Παλ. Τρ. = Κωστής Παλαμᾶς, Τό ἴδιο τραγούδι
 Κ. Παλ. Φ. Β. = Κωστής Παλαμᾶς, Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ
 Κ. Παλ. Φ. Κ. = Ἡ Φαντασία καί ἡ Καρδιά
 Κ. Παλ. Ὅμ. Ὑμν. = Κωστής Παλαμᾶς, Ὀμηρικός ὕμνος
 Παλλὰδ. Χρυσ. = Παλλάδιος Ἐλενουπόλεως, Διάλογος περί βίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
 Ἀλ. Πάλλ. Μπρ. = Ἀλέξανδρος Πάλλης Μπρουσός
 Κ. Παπαγ. Ὑπ. = Κ. Παπαγιώργης, Ὑπεραστικά / Μανία καταστροφῆς
 Ἀλκ. Παπ. Αμάν = Ἀλκυόνη Παπαδάκη, Αμάν... αμάν!
 Ἀλ. Παπαδ. Ἀπ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἡ ἀποσώστρα
 Ἀλ. Παπαδ. Χ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἀσπρη σάν τό χιόνι
 Ἀλ. Παπαδ. Ἔρ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ὁ ἔρωτας στά χιόνια
 Ἀλ. Παπαδ. Βεν. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τά Βενέτικα
 Ἀλ. Παπαδ. Κ. Σ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τῆς κοκόνας τό σπίτι
 Ἀλ. Παπαδ. Μητ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Πρός τή μητέρα μου
 Ἀλ. Παπαδ. Μοιρ. Φ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τό μοιρολόγι τῆς φώκιας
 Ἀλ. Παπαδ. Νάμ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τό «νάμι» της
 Ἀλ. Παπαδ. Σπ. Λ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τό σπιτάκι στό λιβάδι
 Ἀλ. Παπαδ. Χρ. Ἀν. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τό Χριστός Ἀνέστη τοῦ Γιάν-
 νη
 Ἀλ. Παπαδ. Χριστ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Τό χριστόψωμο
 Ἀλ. Παπαδ. Χρ. Μ. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Χρῆστος Μηλιώνης
 Ἀλ. Παπαδ. Φόν. = Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἡ Φόνισσα
 Ζ. Παπ. Ν. = Ζαχαρίας Παπαντωνίου, Το νερό, εφημερίδα ΣΚΡΙΠ (1898)
 Χρ. Περρ. Ἀπ. = Χριστόφορος Περραιβός, Ἀπομνημονεύματα πολεμικά
 Δ. Περτ. Ὅρια = Δημήτρης Πετρόπουλος, Ὅρια Ἱερά - Σταυράτα
 Κ. Πολ. Ἐρ. = Κοσμᾶς Πολίτης, Ἐρόικα
 Κ. Πολ. Χατζ. = Κοσμᾶς Πολίτης, Στοῦ Χατζηφράγκου
 Ν. Γ. Πολ. Παρ. = Νικόλαος Γ. Πολίτης, Παραδόσεις
 Ν. Γ. Πολ. Παροιμ. = Νικόλαος Γ. Πολίτης, Παροιμίες
 Λ. Πορφ. Νεκρ. = Λάμπρος Πορφύρας, Εἰς τό νεκροκρέβατο
 Πρεβ. Χρ. Θ. Γ. Ἀνωγ. = Πρεβεζάνικα Χρονικά, Θανάσης Γ. Ἀνωγιάτης
 Πρόδρ. = Θεόδωρος Πρόδρομος (Φτωχοπρόδρομος)
 Πρόδρ. Κατ. = Θεόδωρος Πρόδρομος (Φτωχοπρόδρομος), Κατομνομαχία

Ρ

Ἀλ. Ρ. Ραγκ. Ἀρχ. Κ. = Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, Ἀρχαιολογία - Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Καλλιτεχνίας
 Γ. Ρίτσ. Ἐπ. = Γιάννης Ρίτσος, Ἐπιτάφιος
 Γ. Ρίτσ. Μόν. = Γιάννης Ρίτσος, Μόνωση
 Γ. Ρίτσ. Ρ. = Γιάννης Ρίτσος, Ρωμιοσύνη
 Γ. Ρίτσ. Κ. Ἀμπ. = Γιάννης Ρίτσος, Ἡ κυρά τῶν ἀμπελιῶν

Σ

Ἀλ. Σακελλ. Γαρ. = Αλέκος Σακελλάριος, Γαρύφαλλο στ' αφτί

Δ. Σαπρ. Β. R. = Δημήτρης Σαπρανίδης, Bandiera... Russa
 Ν. Σαρ. Λέξ. = Ν. Σαραντάκος, Λέξεις που χάνονται
 Γ. Σαρ. Ποντ. = Γιώργος Σαρακενίδης, Πόντος ἐν' ἄστρον φωτεινόν
 Στ. Σαχλ. Φ. = Στέφανος Σαχλίκης, Περί φυλακῆς
 Γ. Σεφ. Άπομ. = Γιώργος Σεφέρης, Τό ἀπομεσήμερο ἐνός φαύλου
 Γ. Σεφ. Δ. Π. = Γιώργος Σεφέρης, Ὁ δαίμων τῆς πορνείας
 Γ. Σεφ. Ν. = Γιώργος Σεφέρης, «Νότες» γιά ἓνα ποίημα (ΜΕΓΚ ΤΣΟΥ, 17, η')

Γ. Σεφ. Πρ. Σιδ. = Γιώργος Σεφέρης, Πραματευτής ἀπό τή Σιδώνα
 Ἄγγ. Σημ. Ὁ. Ἦ. = Ἄγγελος Σημηριώτης, Ὀνειρών Ἦσκιοι
 Ἄγγ. Σικελ. Ἀλαφρ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Ἀλαφροῖσκιωτος
 Ἄγγ. Σικελ. Δ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Δεῖπνος
 Ἄγγ. Σικελ. Δ. Λόγ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Δελφικός Λόγος
 Ἄγγ. Σικελ. Ἐπικ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Ἐπικήδειο ποίημα στό θάνατο τοῦ Γιάν-
 νη Βλαχογιάννη
 Ἄγγ. Σικελ. Ἐμβ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Πνευματικόν Ἐμβατήριον
 Ἄγγ. Σικελ. Καθ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Καθαρμοί
 Ἄγγ. Σικελ. Γ. Κήτς = Ἄγγελος Σικελιανός, Γιάννης Κήτς
 Ἄγγ. Σικελ. Ἰ. ὁδ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Ἰερά ὁδός
 Ἄγγ. Σικελ. Πρωτ. = Ἄγγελος Σικελιανός, Τό Πρωτοβρόχι
 Χρ. Σκλαβ. Πρ. = Χριστόφορος Σκλαβενίτης, Προσευχή στους αργοπορημένους
 Δ. Σολ. Γ. Ζ. = Διονύσιος Σολωμός, Ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυνθος
 Δ. Σολ. Διάλ. = Διονύσιος Σολωμός, Διάλογος
 Δ. Σολ. Ἐλ. Π. = Διονύσιος Σολωμός, Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι
 Δ. Σολ. Ὑ. Ἐ. = Διονύσιος Σολωμός, Ὑμνος εἰς τήν Ἐλευθερίαν
 Δ. Σολ. Κρητ. = Διονύσιος Σολωμός, Ὁ Κρητικός
 Δ. Σολ. Αἰ. Ρ. = Διονύσιος Σολωμός, Εἰς τόν θάνατον τῆς Αἰμιλίας Ροδόσταμο
 Δ. Σολ. Ὠδ. Π. = Διονύσιος Σολωμός, Μετάφραση τῆς Ὠδῆς στόν Πετράρχη
 Δ. Σολ. Μπ. = Διονύσιος Σολωμός, Εἰς τόν θάνατον τοῦ Λόρδου Μπάϋρον
 Δ. Σολ. Πρ. = Διονύσιος Σολωμός, Ἡ πρωτοχρονιά
 Δ. Σολ. Τρ. Μ. = Διονύσιος Σολωμός, Ἡ τρελή μάνα
 Χρ. Σούλ. Μπουκ. = Χρῖστος Ἰ. Σούλης, Τά «μπουκουραίκα» τῶν Τζουμέρκων
 Αντ. Σουρ. Π. = Αντώνης Σουρούνης, Πάσχα στο χωριό
 Δ. Σταμ. Παρατσ. = Δημήτρης Δ. Σταματόπουλος, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΠΩΝΥΜΑ
 ΑΠΟ «ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ» ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ
 Στ. Ἑλλ. Γλ. = Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης εἰς χρῆσιν τῶν Σχολείων τῆς Ἑλ-
 λάδος
 Σύγγρ. Π. = Ο ΕΝ Κ/Π. ΕΛΛΗΝ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
 ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ, τ. Η', 1873-1874, ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, ΕΚ ΤΟΥ ΤΥ-
 ΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ, 1874.

Τ

Ἄ. Τένν. Ἐ. Ἄρδ. = Ἄρφρεντ Τέννυσον, Ἐνώχ Ἄρδεν (μτφρ. Λορέντζος Μαβίλης)
 Δ. Ταβουλ. Ἀποχ. = Δ. Ταβουλάρης, Ἀποχαιρετισμός εἰς Σμύρνην
 Ἦλ. Ταντ. Ν. = Ἠλίας Τανταλίδης, Τό ναυτόπουλο
 Π. Τατσόπ. Κυρ. Λ. = Πέτρος Τατσόπουλος, Ἡ κυρία που λυπάται
 Β. Τζάν. Ἰ. Γ. = Βερντάμος Τζάνες, Ἱστορία γυναικῶν, τῶν καλῶν καί τῶν κακῶν

Τζ. Χρον. = Τζουμερκιώτικα Χρονικά

Κ. Τρ. Θ. Τροφ. = Καρόλου Τραυγόττου Θείμη, Πρώτη τροφή τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρω-
πίνου νοός

Ἀντ. Τραυλ. Λ. Ζ. = Ἀντώνης Τραυλαντώνης, Λεηλασία μίας ζωῆς

Τριώδ. = Τριώδιο, Τρίτη, Α' Ἑβδομάδα, Ἀπόδειπνον, Ὡδή δ'

Π. Τσίν. Π. = Πάνος Τσίνας, Ποιήματα

Στ. Τσίρκ. Δ. Στρατής Τσίρκας, Τό δέντρο

Φ

Μ. Φιλ. Γλωσσ. = Μένος Φιλήντας, Γλωσσογνωσία καί Γλωσσογεωγραφία Ἑλλη-
νική

Φώτ. = Φώτιος

Δ. Φωτ. Καραῖσκ. = Δημήτριος Φωτιάδης, Καραῖσκάκης

Χ

Γ. Χαιρετ. Κρ. Δ. = Γεώργιος Χαιρετάκης, Η μορφολογία της κρητικής διαλέκτου:

Κλίση και Παραγωγή (2020), Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών

Κ. Χατζῆς Σ. Ταμπ. = Κώστας Χατζῆς, Ὁ Σιούλας ὁ ταμπάκος

Κ. Χατζ. Π. Ἀκρ. = Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος, Ὁ Πύργος τοῦ Ἀκροπόταμου

Ἰ. Χρυσ. = Ἰωάννης Χρυσόστομος

Γ. Χορτ. Ἐρωφ. = Γεώργιος Χορτάτσης, Ἐρωφίλη

Γ. Χορτ. Κ. = Γεώργιος Χορτάτσης, Κατσοῦρμπος

Χρ. Χρηστ. Δ. Μ. = Χρῆστος Χρηστοβασίλης, Ἡ δόλια ἢ μάνα

Χρ. Χρηστ. Ἐλπ. = Χρῆστος Χρηστοβασίλης, Ἡ ἀνίκητη ἐλπίδα

Χρ. Χρηστ. Ἀρχιχρ. = Χρῆστος Χρηστοβασίλης, Ἡ καλύτερή μου ἀρχιχροινιά

Χρον. Μ. = Χρονικόν τοῦ Μορέως

Δ. Χωμ. Π. = Δημήτριος ὁ Χωματιανός, Πονήματα διάφορα

Πίνακας συντετμημένων λέξεων

ᾱ. = ᾱσμα

ἄ/αβέβ. = ἄ/αβέβαιος (-η, -ο)

αγγλ. = αγγλικός (-ή, -ό)

αδύν. = αδύνατος (-η, -ο)

αθροιστ. = αθροιστικός (-ή, -ό)

αι. = αιώνας

αιγυπτ. = αιγυπτιακός (-ή, -ό)

αιολ. = αιολικός (-ή, -ό)

αιτ. = αιτιατική

αιτιολ. = αιτιολογικός (-ή, -ό)

Ακαδημ. = Ακαδημία(ς) αποθετήριο /
αρχείο / λεξικό

άκλ. = άκλιτος (-η, -ο)

αλβ. = αλβανικός (-ή, -ό)

αλειφιάτ. = αλειφιάτικα· η συνθημα-
τική γλώσσα των γανωματήδων

αμάρτ. = αμάρτυρος (-η, -ο)

αμτβ. = αμετάβατος (-η, -ο)

αναγραμμ. = αναγραμματισμός

αναδιπλ. = αναδιπλασιασμός

αναδρ. = αναδρομικός (-ή, -ό)

αναλ. = αναλογία / αναλογικός (-ή, -
ό)

ανάπτ. = ανάπτυξη

ανατολ. = ανατολικός (-ή, -ό)

αναφ. = αναφορικός (-ή, -ό)

ανομ. = ανομοίωση / ανομοιωτικός (-
ή, -ό)

αντδ. = αντιδάνειο

αντίθ. = αντίθετος (-ή, -ο)

αντικ. = αντικείμενο / αντικειμενι-
κός (-ή, -ό)

αντικατ. = αντικατάσταση

αντιμετ. = αντιμετάθεση

αντων. = αντωνυμία

αντών. = αντώνυμος (-η, -ο)

ανώμ. = ανώμαλος (-η, -ο)

αόρ. / αορ. = αόριστος / αορίστου

απαρέμφ. = απαρέμφατο

απειλ. = απειλητικά

απίθ. = απίθανος (-η, -ο)

απλολ. = απλολογία

απλοπ. = απλοποίηση / απλοποιημέ-
νος (-η, -ο)

αποβ. = αποβολή

αποδοκ. = αποδοκιμασία

αποηχηροπ. = αποηχηροποίηση

αποθ. = αποθετικός (-ή, -ό)

απόλ. = απόλυτος (-η, -ο)

απρόσ. = απρόσωπος (-η, -ο)

αρ. = αριθμός

αραβ. = αραβικός (-ή, -ό)

αραμ. = αραμαϊκός (-ή, -ό)

αρβ. = αρβανίτικος (-η, -ο)

αριθμτ. = αριθμητικό

αρμεν. = αρμενικός (-ή, -ό)

αρνητ. = αρνητικός (-ή, -ό)

αρσ. = αρσενικός (-ή, -ό)

αρχ. = αρχαίος (-α, -ο), εννοείται ελ-
ληνικός (-ή, -ό)

άτ. = άτονος (-η, -ο)

αττ. = αττικός (-ή, -ό)

αφομ. = αφομοίωση / αφομοιωτικός
(-ή, -ό)

βαθμ. = βαθμός

βαφτ. = βαφτιστικός (-ή, -ό)

βεβ. = βεβαιωτικός (-ή, -ό)

βεν. = βενετικός (-ή, -ό)

Βικιπ. = λεξικό Βικιπαίδειας

βλ. = βλέπε

βόρ. = βόρειος (-α, -ο)

βοτ. = βοτανικός (-ή, -ό)

βουλγ. = βουλγαρικός (-ή, -ό)

βυζ. = βυζαντινός (-ή, -ό)

Γ/γαλλ. = Γ/γαλλικός (-ή, -ό)

γεν. = γενική

Γ/γερμ. = γερμανικός (-ή, -ό)

γρ. = γραφή

γραμμ. = γραμματεία

δ. = δημοτικός (-ή, -ό)

δάν. = δάνειος (-α, -ο)

δηλ. = δηλαδή

δεικτ. = δεικτικός (-ή, -ό)
 Δημητρ. = Δημητράκος / -ου, λεξικό
 δημοτ. = δημοτική (γλώσσα)
 διάλ. / διαλ. = διάλεκτος / διαλέκτου
 διαλεκτ. = διαλεκτικός (-ή, -ό)
 διατρ. = διατριβή
 διαφ. = διαφορετικός (-ή, -ό)
 Διδ. = διδακτορικός (-ή, -ό)
 δίστ. = δίστιχος (-η, -ο)
 δίφθ. / διφθ. = δίφθογγος / -ου
 δυϊκ. = δυϊκός
 δωρ. = δωρικός (-ή, -ό)
 εβρ. = εβραϊκός (-ή, -ό)
 εθν. = εθνικός (-ή, -ό)
 ειρων. = ειρωνικός (-ή, -ό)
 έκφρ. / εκφρ. = έκφραση / εκφραστικός (-ή, -ό)
 Ε/ελλην. = Ε/ελληνικός (-ή, -ό)
 ελνστ. = ελληνιστικός (-ή, -ό)· που ανήκει στη χρονική περίοδο από το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου ως τον 4ο-5ο αι. μ.Χ.
 εν. = ενικός
 εναντ. = εναντιωματικός (-ή, -ό)
 έναρθρ. = έναρθρος (-η, -ο)
 ενεργ. = ενεργητικός (-ή, -ό)
 ενεστ. = ενεστώτας / -α
 ενν. = εννοείται
 ένρ. = ένρινος (-η, -ο)
 εξέλ. = εξέλιση
 επανάλ. = επανάληψη / επαναληπτικός (-ή, -ό)
 επέκτ. = επέκταση
 έ/επίγρ. = επίγραμμα
 επιγρ. = επιγραφή
 επίδρ. = επίδραση
 επίθ. = επίθετο / επίθημα
 επιθ. = επιθέτου / επιθήματα
 επικ. = επικός (-ή, -ό)
 επίρρ. / επιρρ. = επίρρημα / επιρρήματα / επιρρηματικός (-ή, -ό)
 επιστ. = επιστημονικός (-ή, -ό)
 επιτατ. = επιτατικός (-ή, -ό)
 επιφών. / επιφων. = επιφώνημα / επιφωνήματα / επιφωνηματικός (-ή, -ό)
 επών. = επώνυμο
 ερωτ. = ερωτηματικός (-ή, -ό)

ETYM. / ετυμ. = ετυμολογία / ετυμολογικός (-ή, -ό)
 Έτυμ. Μ. = Έτυμολογικόν Μέγα
 ευφ. = ευφημισμός
 ηλεκτρ. = ηλεκτρονικός (-ή, -ό)
 ηχομιμ. = ηχομιμητικός (-ή, -ό)
 ηχηροπ. = ηχηροποίηση
 θ. = θέμα
 θαμιστ. = θαμιστικός (-ή, -ό)
 θαυμ. = θαυμαστικός (-ή, -ό)
 θετ. = θετικός (-ή, -ό)
 θηλ. = θηλυκό
 θωπ. = θωπευτικός (-ή, -ό)
 ιατρ. = ιατρικός (-ή, -ό)
 ιδιόλ. = ιδιόλεκτος
 ιδιωμ. = ιδιωματικός (-ή, -ό) / ιδιωματικά
 ινδ. = ινδικός (-ή, -ό)
 ιραν. = ιρανικός (-ή, -ό)
 ισπαν. = ισπανικός (-ή, -ό)
 ιταλ. = ιταλικός (-ή, -ό)
 ιων. = ιωνικός (-ή, -ό)
 κ. = κοινώς
 κ.ά. = και άλλα
 κατάλ. = κατάληξη
 Κ.Ε.Ε.Λ. = Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών
 κερκυρ. = κερκυραϊκός (-ή, -ό)
 κεφ. = κεφάλαιο
 κλητ. = κλητική
 κ.λπ. = και λοιπά
 κοιν. = κοινώς / κοινά
 κ.ο.κ. = και ούτω καθεξής
 κουτσοβλάχ. = κουτσοβλάχικος (-η, -ο)
 Κριαρ. = Εμμανουήλ Κριαράς, λεξικό
 κτητ. = κτητικός, (-ή, -ο)
 κ.τ.λ. = και τα λοιπά
 κ.τ.ό. = και τα όμοια
 κυπρ. = κυπριακός (-ή, -ό)
 κύρ. = κύριος (-α, -ο)
 κυρ. = κυρίως
 κυριολ. = κυριολεκτικός (-ή, -ό)
 κωμ. = κωμωδία / κωμικός (-ή, -ό)
 κώφ. = κώφωση

λ. = λέξη
 λαϊκ. = λαϊκός (-ή, -ό) / λαϊκότερος (-η, -ο)
 λαϊκότρ. = λαϊκότροπος (-η, -ο)
 λακων. = λακωνικός (-ή, -ό)
 λατ. = λατινικός (-ή, -ό)
 Λατ/ελλ. = Λατινοελληνικός (-ή, -ό)
 Λεξ. / λεξ. = λεξικό(ν)
 Λιθοξ. = Δημήτριος Λιθοξόος, λεξικό
 λόγ. = λόγιος (-α, -ο)
 λογοπ. = λογοπαίγνιο / -α
 λογοτ. = λογοτεχνικός (-ή, -ό)
 LSJ = Henry George Liddell, Robert Scott, A Greek-English Lexicon
 λ.χ. = λόγου χάριν
 μ. = μέσο
 Μακεδ. = Μακεδονία
 μαλτ. = μαλτέζικος (-η, -ο)
 μεγεθ. = μεγεθυντικός (-ή, -ό)
 μεε. = μετοχή ενεργητικού ενεστώτα
 μειωτ. = μειωτικός (-ή, -ό)
 μέλλ. / μελλ. = μέλλοντας / μελλοντικός (-ή, -ό)
 μεταγεν. = μεταγενέστερος (-η, -ο)
 μετάθ. = μετάθεση
 μετακ. = μετακίνηση
 μετάπλ. / μεταπλ. = μετάπλαση / μεταπλασμός / μεταπλασμένος (-η, -ο)
 μετων. = μετωνυμία / μετωνυμικά
 μοιρ. = μοιρολόι
 μόρ. = μόριο
 μουσ. = μουσικός (-ή, -ό)
 Μπαμπ. = Γ. Μπαμπινιώτης, λεξικό
 μπε. = μετοχή παθητικού ενεστώτα
 μππ. = μετοχή παθητικού παρακειμένου
 μσν. = μεσαιωνικός (-ή, -ό) ελληνικός (7^{ος} αι. - 1800 μ.Χ.)
 μσνλατ. = μεσαιωνικός (-ή, -ό) λατινικός (7^{ος} αι. - 1500 μ.Χ.)
 μτβ. = μεταβατικός (-ή, -ό)
 μτγν. = μεταγενέστερος (-η, -ο)
 μτφ. = μεταφορικός (-ή, -ό) / μεταφορικά
 μτφρ. = μετάφραση
 μτχ. = μετοχή

μ.Χ. = μετά Χριστόν
 Νέο-Ελλην. / νεοελλ. = νεοελληνικός (-ή, -ό)
 νεότ. = νεότερος (-η, -ο)
 Νικολ. = Κων/νος Νικολαΐδης, λεξικό κουτσοβλαχικής γλώσσας
 νλατ. = νεολατινικός (-ή, -ό)
 νορβ. = νορβηγικός (-ή, -ό)
 οδοντ. = οδοντικός (-ή, -ό)
 ομηρ. = ομηρικός (-ή, -ό)
 όν. / ον. = όνομα / ονόματα / ονομασία
 ονομ. = ονομαστική
 ορθογρ. = ορθογραφία / ορθογραφικός (-ή, -ό)
 ουγγρ. = ουγγρικός (-ή, -ό)
 ουδ. = ουδέτερο
 ουρ. = ουρανικός (-ή, -ό)
 ουσ. = ουσιαστικό / -ά
 ουσιαστικοπ. = ουσιαστικοποίηση / ουσιαστικοποιημένος (-η, -ο)
 Π. / π. = περί
 παθ. = παθητικός (-ή, -ό)
 παλ. = παλαιός (-ά, -ό) / παλαιότερος (-η, -ο)
 παρ. = παραλλαγή
 παράγ. / παραγ. = παράγωγος (-η, -ο) / παραγωγικός (-ή, -ό)
 παράλλ. = παράλληλος (-η, -ο)
 παρασύνθ. = παρασύνθετο
 παρατ. = παρατατικός
 παραφθ. = παραφθορά / παραφθαρμένος (-η, -ο)
 παραχωρ. = παραχωρητικός (-ή, -ο)
 παρετυμ. = παρετυμολογία, παρετυμολογικός (-ή, -ό)
 παροιμ. = παροιμία / παροιμιακός (-ή, -ό)
 παρων. = παρωνύμιο
 παρωχ. = παρωχημένος (-η, -ο)
 περ. = περιοδικό
 περιπ. = περιπαικτικός (-ή, -ό)
 περιφρ. = περιφραστικά
 περσ. = περσικός (-ή, -ό)
 πιθ. = πιθανός (-ή, -όν)
 πλεον. = πλεονασμός / πλεοναστικός (-ή, -ό)

πληθ. = πληθυντικός
 ποιητ. = ποιητικός (-ή, -ό)
 ποντ. = ποντιακός (-ή, -ό)
 πορτ. = πορτογαλικός (-ή, -ό)
 πράγμ. = πράγμα / πράγματα
 πρβ. = παράβαλε
 πρκ. = παρακείμενος
 προέλ. = προέλευσης
 πρόθ. = πρόθεση
 προθ. = προθετικός (-ή, -ό)
 προθεμ. = προθεματικός (-ή, -ό)
 πρόσ. / προσ. = πρόσωπο, -α / προ-
 σωπικός (-ή, -ό)
 προστ. = προστακτική / προστακτι-
 κός (-ή, -ό)
 προσφών. = προσφώνηση
 προφ. = προφορά / προφορικός (-ή, -
 ό)
 πρτσλαβ. = πρωτοσλαβικός (-ή, -ό)
 πρωτότ. = πρωτότυπος (-η, -ο)
 π.χ. = παραδείγματος χάριν
 π.Χ. = προ Χριστού
 ρ. = ρήμα, ρήματος, ρήματα
 ρημ. = ρηματικός (-ή, -ό)
 ρουμ. / ρούμ. = ρουμανικός (-ή, -ό)
 Ρωμ. = ρωμαϊκός (-ή, -ό)
 ρωσ. = ρωσικός (-ή, -ό)
 σ. = σελίδα
 σερβ. = σερβικός (-ή, -ό)
 σερβοκρ. = σερβοκροατικός (-ή, -ό)
 σημ. = σημασία / -ες
 σημασιολ. = σημασιολογικός (-ή, -ό)
 σίγ. = σίγηση
 σικελ. = σικελικός (-ή, -ό)
 σκωπτ. = σκωπτικά
 σλαβ. = σλαβικός (-ή, -ό)
 σπάν. = σπάνιος (-α, -ο) / σπάνια
 στ. = στίχος
 στερητ. = στερητικός (-ή, -ό)
 στιχ. = στιχοπλάκι
 συγγ. = συγγενής (-ές)
 συγγρ. = συγγραφέας
 συγκ. = συγκοπή
 συγκρ. = συγκριτικός (-ή, -ό)
 συλλ. = συλλαβή
 συμπλ. = συμπλεκτικός (-ή, -ό)
 συμπροφ. = συμπροφορά

σύμφ. / συμφ. = σύμφωνο /
 συμφώνου / συμφωνικός (-ή, -ό)
 συμφυρ. = συμφυρμός
 σύνδ. / συνδ. = σύνδεσμος / συνδέ-
 σμου
 συνεκδ. = συνεκδοχικά
 συνήθ. = συνήθως
 συνηρ. = συνηρημένος (-η, -ο)
 σύνθ. = σύνθεση / σύνθετος (-η, -ο)
 συνθ. = συνθετικός (-ή, -ό)
 συνίζ. = συνίζηση
 συνοπτ. = συνοπτικός (-ή, -ό)
 σύντμ. = σύντμηση
 συνών. / συνων. = συνώνυμο / συνω-
 νύμου
 σχ. = σχήμα
 σχετ. = σχετικός (-ή, -ό)
 σχημ. = σχηματισμός
 τ. = τύπος
 τακτ. = τακτικός, (-ή, -ό)
 Τζήκ. = Δημήτρης (Τάκης) Τζήκας,
 λεξικό
 τοπων. = τοπωνύμιο / -α
 τουρκ. = τουρκικός (-ή, -ό)
 τρ. = τραγούδι / -α
 Τριαντ. = Μανόλης Τριανταφυλλί-
 δης, λεξικό
 τροπ. = τροπικός (-ή, -ό)
 τσακ. = τσακόνικος (-η, -ο)
 τσέχ. = τσέχικος (-η, -ο)
 υβρ. = υβριστικός (-ή, -ό)
 υπερθ. = υπερθετικός (-ή, -ό)
 υποθετ. = υποθετικός (-ή, -ό)
 υποκείμ. = υποκείμενο
 υποκορ. = υποκοριστικός (-ή, -ο)
 υποσ. = υποσημείωμα
 υποτ. = υποτακτική
 υποτιμ. = υποτιμητικά
 υποχωρ. = υποχωρητικός (-ή, -ό)
 υστλατ. = υστερολατινικός (-ή, -ό)
 φ. = φωνή
 φιλοφρ. = φιλοφρονητικός (-ή, -ό)
 ΦΡ. / φρ. = φράση
 φων. = φωνήεν
 χαϊδ. = χαϊδευτικός (-ή, -ό)
 χασμ. = χασμωδία

Χατζηδ. = Γεώργιος Ν. Χατζηδάκης,
λεξικό
χειλ. = χειλικός (-ή, -ό)
χλευ. = χλευαστικός (-ή, -ό)
χλμ. = χιλιόμετρα
χρον. = χρονικός (-ή, -ό)
χυδ. = χυδαίος (-α-ο)
[...] = παράλειψη της βασικής και
πασίγνωστης σημασίας μιας λέξης /

παράλειψη της βασικής σημ. λ. στα
συνώνυμα / παράλειψη κειμένου
* = αμάρτυρος τύπος
→ = δεξ όπου σε κατευθύνει το βέ-
λος
(...) ο εντός παρενθέσεως φθόγγος
γράφεται και προφέρεται, ή όχι, κατά
περίπτωση

A

ΑΑΑ; τι είπες;

ΑΑΑΑΑΑ! ναι, κατάλαβα

Α! Α! Α! ναι! ναι! ναι!

ΑΑ ναι (συνοδευμένο με κίνηση του κεφαλιού από πάνω προς τα κάτω· συχνά ακούγεται ως **αχά**, με πιο βαριά από τη συνήθη προφ. του ουρ. [χ]) ΦΡ. – **Είσαι καλά;** – **Αά!** (– Είσι καλά; – Αχχά!).

ΑΑ! ΑΑ! ΑΑ! ήχος χουχουλιάσματος [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < αρχ. άάζω «εκπέμπω θερμή αναπνοή, χουχουλιάζω», Άριστ. Προβλ. 34.7, άάζουσιν δέ θερμόν «και εκπνέουν θερμό αέρα»].

ΑΑΆΤ! μη, μην το κάνεις αυτό [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < αρχ. άάατος (-ον) «απαράβατος, απαραβίαστος, φοβερός», Όμ. Ξ 271, ὅμοσσον άάατον Στυγός ὕδωρ «ορκίσου στις Στυγός το φοβερό ποτάμι»].

ΆΒΑΘΝΑ (τα) τα χωρίς πυθμένα, άπατα, έγκατα ΦΡ. **είδα στο είνουρό** (βλ. λ.) **μου πως έμπαινα στ' άβαθνα της γης** (είδα στου είνουρό μ' πως έμπινα στ' άβαθνα τ'ς γης) [ETYM. < ελνστ. άβαθ(ής) (-ές) «χωρίς μεγάλο βάθος, ρηχός» (Άρρ. Τακτ. 5.6.3, ἔσται οὐ πάντη άβαθής ή φάλαγξ «δεν θα είναι παντού χωρίς βάθος η παράταξη») + παρ. επίθ. -να (με αλλαγή αρχικής σημ.)].

ΑΒΑΝΙΑ (αβαννιά) (η) **1.** άδικη κατηγορία, κακολογία ΦΡ. **δε βγαίνει από την πόρτα του από τις αβανιές του κόσμου!** (δε βγαίν' απ' μπόρτα τ' απ' τ'ς αβανιές τ' κόσμ'!) **2.** συκοφαντία που γίνεται για χρηματισμό και εκδίκηση ΦΡ. **όλο αβανιές έχει στον νου του!** **3.** συκοφαντία που, κατά την οθωμανική περίοδο, οδηγούσε πολλούς στη φυλακή και, για να γλυτώσουν, έπρεπε να πληρώσουν πολλά χρήματα **4.** ζημιά, κακοτυχία ΦΡ. **με βρήκε μεγάλη αβανιά!** – παράγ. ουσ. **αβάνης** (ο) συκοφάντης, προδότης, πλεονέκτης, ταλαίπωρος [ETYM. < μσν. άβανιά / άβανία (ή) < ιταλ. *avanìa* «αδικία, ζημιά» < αραβ. *ḵawwān* «άπιστος, ύπουλος»].

ΑΒΑΝΤΑ (η) 1. κέρδος, συνήθ. αθέμιτο 2. βοήθεια, υποστήριξη, ενίσχυση ΦΡ. **το κρατάει ή το 'χει για αβάντα** – επίθ.: α) **αβανταδόρος** (-ισσα) 1. βοηθός, συνεργός ΦΡ. **κάνει τον αβανταδόρο** 2. απατεώνας ΦΡ. **είναι καλός αβανταδόρος!** β) **αβανταδόρικός** (-η, -ο) που αφορά τον αβανταδόρο ή που έχει σχέση με αυτόν [ETYM. < ιταλ. avant(are) «προχωρώ, προωθώ, ενισχύω» + παραγ. επίθ. -α > αβάντα].

ΑΒΑΡΕΤΟΣ (αββάρ'τους) (-η, -ο) 1. που δεν βαριέται, δραστήριος, ακούραστος, πρόθυμος 2. που δεν βαρύνει κάποιον, που δεν ενοχλεί – επίρρ. **αβάρετα** [ETYM. < α- στερητ. + μσν. βαρετός (-ή, -όν) < μσν. βαραίνω < αρχ. βαρύνω «δίνω βάρος, πιέζομαι από βάρος», Όμ. Θ 308, ήμυσε κάρη πήληκι βαρυνθέν «έγειρε το κεφάλι από το βάρος του κράνους»].

ΑΒΑΡΙΑ (η) ζημιά ΦΡ. **τον ήρε μεγάλη αβαρία!** [ETYM. < ιταλ. avaria «βλάβη πλοίου» < αραβ. 'awariya «βλάβη»].

ΑΒΑΡΟΣ (άβαρους) (-η, -ο) 1. χωρίς βάρος, ελαφρύς 2. (μτφ.) επιπόλαιος, άμυαλος 3. (μτφ.) χωρίς βάρη, χωρίς υποχρεώσεις, αυτάρκης 4. → αβάρετος [ETYM. < α- στερητ. + βάρος (βλ. λ., ετυμ.)].

(Α)ΒΑΣΚΑΪΝΩ (α/βασσκαίνου) κοιτάζω κάποιον επίμονα, με ζήλο ή φθόνο, και του προκαλώ κακό [δ. τρ.: Μέσα την είδαν την αβάσκαναν, την είδαν την αβασκαίνουν / την είδε κι οπραματευτής και χάνει τηνπραμάτεια.] ΦΡ. (α) **φτου! να μην αβασκαθείς!** (β) **φτύσε το παιδί μην το βασκάνεις!** (φτύσ' του πιδί μη ντου βασσσκάν'ς!) – αντών. **ξα/εβασκαίνω** ξορκίζω τη βασκανία – ουσ.: α) **(α)βασκανιά** (η)· β) **(α)βάσκαμα / ξα/εβάσκαμα** (το) [δ. τρ.: ... και της μανούλας σου η ευχή να 'ναι το φυλαχτό σου, / να μη σε πιάνει βάσκαμα και το κακό το μάτι.] – επίθ. **αβάσκαγος** (-η, -ο) που δεν μπορούν να τον βασκάνουν – μππ. **(α)βασκαμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **σκελάω** (σσκκιλλάου)· β) **σκελίζω** (σσκκιλλίζου) – ουσ. **σκέλημα / σκέλισμα** (το) 1. επήρεια κακού ματιού, μάτιασμα 2. (μτφ.) κακός, ιδιότροπος ΦΡ. **είναι τέτοιο σκέλισμα, που δε μπορείς να τον κάνεις καλά!** (είνι τέτγοιου σσκκέλλιζμα, π' δε μπουρείς να του γκάν'ς καλά!) είναι ιδιότροπος και δεν μπορείς να τον ησυχάσεις – μππ. **σκελημένος / σκελισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεσκελάω / ξεσκελίζω** διώχνω το κακό μάτι – σύνθ. **(α)βασκοχάρτι** (αβασσσκκουχάρτ') (το) χειρόγραφη ευχή κατά της βασκανίας – παράγ.: α) **(α)βασκαντήρα** (η) 1. φυλαχτό που διώχνει τη βασκανία 2. μικρό κοχύλι, το οποίο απομακρύνει το κακό μάτι· β) **(α)βασκαντούρης** (α/βασσσκκαντούρρ'ς) (-α, -ικο) που είναι όμορφος, προσελκύει τα βλέμματα και κινδυνεύει ν' αβασκαθεί· γ) **(α)βασκαντούρι** (α/βασσσκκαντούρρ') (το) μαγική πράξη ή φυλαχτό

που διώχνει τη βασκανία [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. βασκαίνω, Θε-όκρ. Είδ. 6.39, ὥς μή βασκανθῶ δέ, τρίς εἰς ἐμόν ἔπτυσσα κόλπον «για να μη με πιάσει το κακό μάτι, ἐφτύσα τρεις φορές στον κόλφο μου»].

(Α)ΒΑΣΤΑΓΑΣ (ο) πρόχωμα [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. βάσταγας / βάστακας (ὁ) «αυλάκι που χρησιμεύει για το χώρισμα αγρών, ὄριο αγρού, πρόχωμα» < θ. βασταγ- του ρ. βαστάζω (βλ. βαστάω, ετυμ.)].

(Α)ΒΑΣΤΑΓΟ (το) κάθε ζώο που φορτώνεται (άλογο, ...), υποζύγιο [Κ. Βάρν. Μπ.: Κ' ἔλεα: ὅταν μιάν ἡμέρα / παρασφίζουνε τά γέρα, / θά ξεκουρασθῶ κ' ἐγώ, / τοῦ θεοῦ τ' ἀβασταγό!] [ETYM. < α- προθεμ. + ουσιαστικοπ. ουδ. του μσν. επιθ. βασταγός «που αντέχει, που υποβαστάζει, ...» < θ. βασταγ- του ρ. βαστάζω (βλ. βαστάω, ετυμ.)].

ΑΒΑΣΤΑΓΟΣ (αββάσστα(γ)ους) (-η, -ο) 1. που δεν μπορείς να τον αντέξεις, αβάσταχτος ΦΡ. **αβάσταγος πόνος** 2. που δεν μπορείς να τον σηκώσεις ΦΡ. **βάρος αβάσταγο** 3. (μτφ.) ασυγκράτητος, ανυπόμονος, ορμητικός [Κ. Παλ. Φ. Β. 2.133: ... κι ἀπάνου τους χτυπούσανε φτερούγια ἀβάσταγα ὄρνια.] – συνών. **ανεβάσταγος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. ἀβάσταγος < ελνστ. ἀβάστακτος (-ον) «που δεν μπορεί να βασταχτεί, πολύ βαρύς, ανυπόφορος» (Πλούτ. Ἀντ. 16.3, φορτίον ἀβάστακτον «αβάσταχτο φορτίο») μεταπλ. -γος].

ΑΒΓΑΤΙΖΩ (αββγαττίζου) 1. αυξάνω [δ. τρ.: Να μ' αβγατίσεις την ταή (βλ. τα(γ)ή) σαρανταπέντε χούφτες, / να μ' αβγατίσεις το κρασί σαρανταπέντε κούπες.] ΦΡ. **αβγάτισαν τα πράματα** (αββγάτ'σαν τα πράματα) αυξήθηκε η τιμή τους, ανατιμήθηκαν 2. μεγαλώνω ΦΡ. **αβγάτισε η μέρα** 3. γεννώ, πληθαίνω ΦΡ. **αβγατίσαμεν απόψε** γεννήθηκε παιδί, ή οικόσιτο ζώο, ένα ή περισσότερα 4. προοδεύω, ευημερώ – ουσ.: α) **αβγάτα** (η) 1. πολλαπλασιασμός, αύξηση του ποιμνίου με τη γέννηση νέων ζώων 2. πρόοδος, προκοπή – συνών.: **αβγάτιση** (η) / **αβγάτισμα** (το)· β) **αβγατίδι** (το) κομμάτι υφάσματος, με το οποίο συμπληρώνεται ή μεγαλώνει ένα ένδυμα – μππ. **αβγατισμένος** (-η, -ο) – συνών.: **αβγαταίνω** / **αβγατάω** – ουσ. **αβγάτημα** (το) – μππ. **αβγατημένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ἐβγατίζω, με τροπή του [ἐ] σε [ἀ] < αρχ. ἐκβατός (-ή, -όν) «που έχει εκπληρωθεί, τελειωμένος» (< ἐκβαίνω «ξεπερνάω το μέτρο, υπερβαίνω το ὄριο», Εὐρ. Μήδ. 56, ἐς τοῦτ' ἐκβέβηκ' ἀλγηδόνης «γι' αυτό ἔχω πονέσει πάρα πολύ») > ελνστ. ἐγβατός (πρβ. ἐγβατικός, τὰ ἐγβατικά βιβλία ΡΟxy.3601.10, III d.C.) > ἐβγατός, με αντιμετ. > ἐβγατίζω και ἀβγατίζω (LSJ)].

ΑΒΓΟ (το) [...] ΦΡ. **αβγά σου καθαρίζουν;** (αβγά σ' καθαρίζ'ν;) τι γελάς, ενώ δεν υπάρχει εμφανής αιτία γέλιου; [παροιμ.: Αλλού τ' αβγά κι αλλού τα καλάθια.] – σύνθ.: α) **αβγολόγος** (ο) πλανόδιος πω-

λητής αβγών (βλ. -λόγος)· β) **απάβγο** (αππάββγου) (το) **1.** πολύ μικρό αβγό **2.** (μτφ.) μικρόσωμος, κακομοίρης ΦΡ. **πού το βρήκε αυτό τ' απαβγο και το παντρεύτηκε;** γ) **ντοματάβγα** (ντουματάββγα) (τα) πρόχειρο φαγητό στο τηγάνι με μείγμα ψιλοκομμένων ντοματών και αβγών (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 26) – παράγ. ουσ. **αβγουλήθρα** (η) ασθένεια των γαλακτοφόρων αιγοπροβάτων, κατά την οποία βγάζουν ένα ωοειδές εξόγκωμα στον λαιμό, πιθ. από διόγκωση των λεμφαδένων, το οποίο προκαλεί απόφραξη του λάρυγγα· στη Ροδαυγή Άρτας, οι κτηνοτρόφοι και οι οικογένειές τους δεν έτρωγαν κόκκινο αβγό τη μέρα της Λαμπρής -μόνο από κείνα, τα οποία είχε ευλογήσει ο ιερέας στο τέλος της Αναστάσιμης θείας λειτουργίας, επιτρεπόταν να φάνε-, για μην αρρωστήσουν τα ζωντανά τους από αβγουλήθρα· κόκκινα αβγά τσούγκριζαν κι έτρωγαν τη Δευτέρα της Λαμπρής – συνών. **αβγουλίτης** (αββγουλλίτ'ς) (ο) – ρ.: α) **αβγοκόβω** ρίχνω αβγολέμονο σε φαγητό – ουσ. **αβγόκομμα** (το)· β) **αβγολογιέμαι** (αββγουλλουιέμι) (για όρνιθες) κακαρίζω, ενώ γεννώ αβγά – ουσ. **αβγολόγημα** (το)· γ) **αβγώνω** έχω πολλά αβγά ΦΡ. (α) **άβγωσαν οι κότες** είναι σε παραγωγική περίοδο, γεννούν συνέχεια αβγά (β) **αβγωμένο ψάρι** που είναι πλήρεις αβγών οι ωοθήκες του [ETYM. < αρχ. ὠόν (τό) (Ἡρόδ. 2.68.1, τίκτει μὲν γὰρ ὡὰ ἐν γῇ καὶ ἐκλέπει «τα αβγά του τα γεννάει και τα εκκολάπτει στη στεριά») πληθ. τά ὡά, με συνεκφορά: > *ταουά > ταουγά > τ' αβγά > τ' αβγό (LSJ)].

(Α)**ΒΔΈΛΛΑ** (α/ββδέλλα) (η) **1.** το υδρόβιο σκουλήκι, βδέλλα· στη λαϊκή θεραπευτική το χρησιμοποιούν για αφαιμάξεις **2.** ασθένεια των ζώων που προκαλείται από την κατάποση βδελλών **3.** (μτφ.) που ζει παρασιτικά ΦΡ. **κόλλησε σαν αβδέλλα** – υποκορ. **αβδελλίτσα** (η) – ρ.: α) **αβδελλιάζω** (αββδιλλιάζου) **1.** (για ζώο) μετά από βόσκηση σε ελώδη μέρη, λόγω κατάποσης βδελλών, προσβάλλομαι από ασθένεια του πεπτικού συστήματος, η οποία προκαλεί σωματική αδυναμία **2.** (μτφ.) είμαι αδύναμος, είμαι καχεκτικός – ουσ. **αβδέλλιασμα** (το) – επίθ. **αβδελλιάρης** (αββδιλλιάρρ'ς) (-α, -ικο) **1.** που πάσχει από αβδέλλιασμα **2.** (μτφ.) που δεν αναπτύσσεται κανονικά, φιλάσθενος, αδύναμος – συνών. **αβδελλιάρικος** (-η, -ο) ΦΡ. **αβδελλιάρικο πρόβατο** (αββδιλλιάρρ'κου πρό'του) – μππ. **αβδελλιασμένος** (-η, -ο)· β) **αβδελλώνω** (αββδιλλώνου) στερεώνω με μεταλλικό έλασμα ξύλινο αγγείο που έχει ραγίσει, το οποίο, για να είναι αποτελεσματικό, πρέπει να εφαρμόσει πάνω στο σώμα του πολύ καλά· να προσκολληθεί κατά κάποια έννοια σαν βδέλλα – ουσ. **αβδέλλωμα** (αββδέλλουμα) (το) – επίρρ. **αβδελλιαστά** (αββδιλλιαστά) – μππ. **αβδελλωμένος** (-η, -ο)

[ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. βδέλλα (ή) (βδάλλω «αρμέγω αγελάδες, βυζαίνω, απομυζώ, ...»), Ἡρόδ. 2.68.23, καταπίνει τάς βδέλλας «καταπίνει τις βδέλλες»].

ΑΒΕΡΝΙΚΩΤΟΣ (αββινίκουτους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει βαφεί και γυαλιστεί με βερνίκι, που δεν έχει στιλβωθεί **2.** (μτφ.) επιτήδειος, δύστροπος, τυραννικός ΦΡ.: (α) **είναι κέρατο αβερνίκωτο!** (είνι κκιάρατου αββινίκουτου!) (β) (υβρ.) **το κέρατό μου τ' αβερνίκωτο!** – αντών.: α) επίθ. **βερνικωτός** (-ή, -ό)· β) μππ. **βερνικωμένος** (-η, -ο) – ρ. **βερνικώνω** – ουσ.: α) **βερνίκωμα** (το)· β) **βερνικωτής** (ο) στιλβωτής [ETYM. < α- στερητ. + βερνικ(ώνω) (< βερνίκι < ελνστ. βερενίκιον (τό) «είδος φυτού, νίτρο άριστης ποιότητας» < αρχ. Βερενίκη (ή), όνομα της συζύγου τού βασιλέως Πτολεμαίου Γ' του Ευεργέτου, ή < λατ. vernicium «κόμμι κέδρου») + παραγ. επίθ. -ωτος > αβερνίκωτος].

ΑΒΕΡΤΑ επίρρ.· ανοιχτά, ευρύχωρα, πολύ, συνεχώς, ελεύθερα, αφειδώς ΦΡ. (α) **του τα 'πε αβέρτα!** (β) **ξοδεύει αβέρτα!** – ουσ.: α) **αβερταριά** (αβιρταργιά) (η) ελευθερία χώρου, άπλα· β) **αβερτοσύνη** (αβιρτουσύν') (η) πλήρης ελευθερία – επίθ. **αβέρτικος** (αβέρτ'κους) (-η, -ο) απλόχερος, γαλαντόμος [ETYM. < αβέρτ(ος) (-η, -ο) «ανοιχτός, ανεμπόδιστος» (< βεν. avert(o) «ανοιχτός, ευρύχωρος» < λατ. apertus (-a, -um) «ανοιχτός») + παραγ. επίθ. -α].

ΑΒΛΑΒΟΣ (άββλαβους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει υποστεί βλάβη, ακέραιος – συνών. **άβλαφτος** (-η, -ο) **2.** που δεν προξενεί βλάβη, ακίνδυνος [ETYM. < μσν. επίθ. ἄβλαβος < ἄ- στερητ. + αρχ. βλάβ(η) (ή) «ζημιά, φθορά, μεταβολή προς το χειρότερο» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 889, δ' ὄμμασιν βλάβας ἔχω «μού βλάφθηκαν τα μάτια») + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΒΛΕΜΟΝΙ (αββλιμόν') (το) σκοτεινός καιρός, κακές καιρικές συνθήκες ΦΡ. **τι αβλεμόνι εἶν' ετούτο!** [Κ. Κρυστ. Γένν.: Ἀγνάντεψ' ἄχ' τό Σέσοβο, ή Λούτσα εἶν' ἄβλεμόνι, ...] [Λεξ. Ακαδημ. σχετικό λήμμα: Εἶνε ἄβλεμόνι ὁ πόνος μου, πέλαγο δίχως ἄκρη.] [ETYM.· πιθ. < αρχ. ἄβλεμ(ής) (-ές) «ασθενής, άτολμος, ...» (επίρρ. ἄβλεμέως «χωρίς εγκράτεια, χωρίς μέτρο», Πανύασ. Ἀποσπ. XX, 8, ἄβλεμέως πίνων «πίνοντας χωρίς εγκράτεια») (< α- στερητ. + βλεμεαίνω «βλέπω βλοσυρά με συνείδηση της υπεροχής μου, αγριοκοιτάζω», Όμ. Μ 42, κάπριος ή ἐ λέων στρέφεται σθένει βλεμεαίνων «σαν χοίρος ή λέοντας γυρίζει μ' αίσθηση της ρώμης του μεγάλη») + παραγ. επίθ. -όνι].

ΑΒΟΗΘΑΩ (αββουηθάου) βοηθώ κάποιον σε εργασία του ή για να σηκώσει βάρος ή για να φορτώσει υποζύγιο ΦΡ. **δε μ' αβοηθάει κανένας εμένα!** (δε μ' αββουηθάει κα'έννας ιμένα!) – ουσ. **αβοήθεια** (η) – μεε. **αβοηθώντα(ς)** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. βοηθῶ (-έω) «πα-

ρέχω υλική ή ηθική βοήθεια, ανακουφίζω ασθενή, ...», Ἡρόδ. 1.83.1, ὁρμέατο βοηθέειν «κίνησαν βιαστικά να βοηθήσουν»].

ΑΒΡΑΪΑ (η) 1. βραγιά, πρασιά ΦΡ. **φυτέψαμε τρεις αβραϊές σκόρδα** 2. φυσικός φράχτης κήπου [ETYM. < α- προθεμ. + βρα(γ)ιά, πιθ. < λατ. bra(ss)i(c)a «κράμβη» / (Μπαμπ.) < μσνλατ. bra(g)ida < bradia < γερμ. breit «φαρδύς» / (Τριαντ.), πιθ. < ιταλ. (διαλεκτ.) bra(ia) -ιά)].

ΑΒΥΣΣΟΣ (άβυσσους) (η) 1. αμέτρητο βάθος, χάος 2. (μτφ.) μεγάλη ποσότητα ή μεγάλη διαφορά ΦΡ. (α) **ήπιε την άβυσσο!** (ήπγι 'ν άβυσσου!) (β) **τους χωρίζει άβυσσος!** 3. κάτω κόσμος, κόλαση ΦΡ. **τον πήρε η άβυσσος!** πέθανε [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. επιθ. άβυσσος (-ον) «χωρίς βυθό, αμέτρητος, απέραντος, ...», Αἰσχύλ. Ἴκ. 470, ἄτης δ' ἄβυσσον πέλαγος «σε πέλαγος συμφοράς άπατο»].

ΑΓΑΛΑΤΙΑ (αγαλλατιά) (η) 1. έλλειψη γάλακτος 2. (μτφ.) απώλεια, ζημιά ΦΡ. **αγαλατιές έχουμε φέτος!** (αγαλλατιές έχουμι φέτου!) [ETYM. < αρχ. άγαλακτία (ή) (Πολυδ. Γ', 50, τό μή ἔχειν γάλα άγαλακτίαν τινές ώνόμασαν «το να μην υπάρχει γάλα μερικοί το αποκάλεσαν αγαλακτία») με έκπτωση και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΑΓΆΛΙΑ (αγάλλια) επίρρ. 1. σιγά, αργά [παροιμ.: Αγάλια αγάλια γίνεται η αγουρίδα μέλι.] 2. αθόρυβα ΦΡ. **αγάλια, μη τον ξυπνήσεις!** – σύνθ. **απογάλια** 1. σιγά σιγά ΦΡ. **απογάλια μην πέσεις!** (απουγάλλια μη μπέ'εις!) 2. σιγά – συνών. **αγάλι** – αντών. **κουσί** (βλ. κουσή → επιρρ.) 3. (ειρων.) για υπερβολικό έπαινο ΦΡ. **απογάλια!** σιγά τις υπερβολές, σα να υπερβάλεις [ETYM. < μσν. επίρρ. άγαλ(ηνά) του επιθ. άγαληνός (< αρχ. γαληνός (-όν) «ήσυχος, ήρεμος», Διογ. Λ. 9.45. 4, γαληνῶς ή ψυχή διάγει «η ψυχή ζει ήρεμα») + παραγ. επίθ. -ια > αγάλια].

ΑΓΑΛΛΙΑΖΩ (αγαλλιάζω) χαίρομαι πάρα πολύ, αναγαλλιάζω, ευχαριστιέμαι, ευφραίνομαι ΦΡ. **αγάλλιασε η καρδιά μου!** (αγάλλιασ' η καρδγιά μ'!) – ουσ. **αγάλλιασμα** (το) – μππ. **αγαλλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άγαλλιάζω < ελνστ. άγαλλιάω «χαίρομαι πολύ, αγαλλιάζω υπέρμετρα» (Κ. Δ. Λουκ. α', 47, ήγαλλίασε τό πνεῦμα μου «χάρηκε πολύ το βάθος της καρδιάς μου») < αρχ. άγάλλομαι «χαίρομαι, περηφανεύομαι, ...», Όμ. Μ 114, άγαλλόμενος παρά νηῶν «περήφανος κοντά στα πλοία»].

ΑΓΑΝΆΔΑ (η) διαφορετικός χρωματισμός σε σημεία της επιφάνειας της θάλασσας, όταν φυσά ελαφρύς άνεμος, ενώ γύρω επικρατεί απόλυτη γαλήνη [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. γαν(άω) «λάμπω» (Όμ. η 128, έπηετανόν γανώσαι «λάμπουνε ολοχρονίς» / Ἡσύχ. <άγάνιδα> «ήρεμα, ήσυχα») + παραγ. επίθ. -άδα > αγανάδα].

(Α)ΓΑΝΑΚΤΑΩ (α/γανακτάου) **1.** οργίζομαι, αγανακτώ **2.** προκαλώ αγανάκτηση σε κάποιον **3.** (μτφ.) ιδρώνω λόγω εντατικού μόχθου **4.** (μτφ.) κουράζομαι, αποκάνω **ΦΡ.** **γανάχτησα ώσπου να φτάκω!** (γανάχτ'σα ώσ'ου να φτάκου!) ... μέχρι να φτάσω – ουσ. **γανάχτιο** (το) **ΦΡ.** **έκαμες γανάχτια!** (έκαμης γανάχγια!) κουράστηκες υπερβολικά – μππ. **γαναχτισμένος** (-η, -ο) **ΦΡ.** **λούστηκε γαναχτισμένη με κρύο νερό και πούντιασε!** (λούσ'κι γαναχτ'ζμέν' μι κρύγιου νιρό κι πούντιασι!) λούστηκε ιδρωμένη ... [ETYM. < αρχ. ἀγανακτῶ (-έω) «οργίζομαι, λυπάμαι, ...», Πλάτ. Φαῖδρ. 251c, ζεῖ καὶ ἀγανακτεῖ καὶ γαργαλίζεται (ενν. ἡ ψυχὴ) «η ψυχὴ βράζει και λυπάται και ερεθίζεται»].

ΆΓΑΝΟ (άγανου) (το) **1.** η βελονοειδής απόφυση του σταχυού των δημητριακών, το γένι, το μουστάκι τους **2.** πολύ μικρό ψαροκόκαλο – σύνθ. **μαυραγάνι** (μαυραγάν') (το) είδος σιταριού με σκουρόχρωμα άγανα – συνών. **μαυροσίταρο** (το) – αντών. **ασπραγάνι** (το) [ETYM. < ελνστ. ἄκανος (ὁ) «αγκαθωτό κεφάλι φυτού», με τροπή του ψιλού ουρ. [κ] σε μέσο ουρ. [γ], ή < ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. ἄγανος (-ον) «σπασμένος, ακατέργαστος, (ουδ.) ξεροκλάδι για προσάναμμα, ...» (< αρχ. ἄγνυμι «τσακίζω, σπάω, ...», Όμ. Γ 367, μοι ἐν χεῖρεσσιν ἄγη ξίφος «το ξίφος μου 'σπασε στα χέρια») > ἄγανον > άγανο].

ΑΓΑΝΟΣ (-ή, -ό) **1.** αραιά υφασμένος ή πλεγμένος – αντών. **κρουστός** (βλ. κρουσταίνω → αντών.) **2.** απαλός **3.** χαλαρός – επίρρ. **αγανά** [ETYM. < αρχ. ἄγανός (-ή, -όν) «λαμπερός, ευμενής, ήπιος, μαλακός, ...», Όμ. ο 53, μύθοισ' ἄγανοῖσι «με λόγια πρόσχαρα»].

ΑΓΑΠΑΩ (αγαπάου) **1.** [...] [δ. τρ.: Έχω και μήνες και καιρούς τον αγαπώ δεν είδα, / τώρα τον βλέπω κ' έρχεται κάτω σ' ανήλιο κάμπο, ...] **2.** προτιμώ, επιθυμώ, αρέσω **ΦΡ.** (α) **τι αγαπάς;** (β) **όπως αγαπάς!** (γ) **αν μ' αγαπάς θα ...** – επίθ.: α) **αγαπητός** (-ή, -ό)· β) **αγαπητικός** (-ή / -ιά, -ό) **1.** που εμπεριέχει την αγάπη **ΦΡ.** **είναι αγαπητική η σχέση μας** **2.** που ζει εκμεταλλευόμενος γυναίκες **3.** ερωμένος (-η) [δ. τρ.: ... γιατί έχω μια αγαπητικιά κι εκείνη είν' το φεγγάρι.] [Άσίζ. 45.14.396.30, ἄν οὐκ εἶχεν κἀνένα γνήσιον τέκνον, ἀμμέ εἶχεν τέκνα ἐκ τῆς ἀγαπητικῆς του.]· γ) **αγαπησιάρης** (-α, -ικο) αισθηματίας, συμπαθητικός, αξιαγάπητος – μππ. **αγαπημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀγαπάω «αγαπώ, στέργω, ευχαριστιέμαι, υποδέχομαι φιλόφρονα, ...», Όμ. φ 289, οὐκ ἀγαπαῖς «δεν είσαι ευχαριστημένος»].

ΑΓΑΡΗΝΟΣ (-ή) μουσουλμάνος, Οθωμανός Τούρκος **ΦΡ.** (α) **σαν Αγαρηνός κάνει!** (β) **είναι Αγαρηνός και δεν κοινωνάει!** – επίθ. **αγαρηνός** (-ή, -ό) αλλόπιστος, σκληρός, άσπλαχνος, δύσκολος **ΦΡ.** (α) **αγαρηνό στόμα έχει η νύφη!** (β) **είναι αγαρηνό σκυλί!** είναι πολύ

κακός (γ) **αγαρηνή χρονιά** (δ) **αγαρηνό ψωμί** σκληρό και άνοστο ψωμί ή που έχει μολυνθεί από χέρια αλλόπιστων ή που αποκτήθηκε με πολύ μόχθο ή σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες [Κ. Παλ. Κ. Λ. 263-264: Άς τρέμη κάθε άγαρηνό σπαθί, κάθε σαρίκι. / Γυναίκες ήταν κι οί θεές, παρθένα είν' ή Νίκη!] [ETYM. < ελνστ. Άγαρηνός (-ή) «Ά-ραβας» < Άγαρ (ή) «Αιγύπτια δούλη της Σάρας, η οποία έσμιξε με τον Αβραάμ, και γέννησε τον Ισμαήλ, γενάρχη των Ισμαηλιτών» (Π. Δ. Γέν. 16.21)].

ΑΓΑΣ (ο) **1.** στρατιωτικός ή πολιτικός τίτλος κατά την οθωμανική περίοδο [δ. τρ.: Εκεί που πάω, κόρη μου, κορίτσια δε διαβαίνουν, / γιατί 'ναι Τούρκοι ανύπαντροι, αγάδες δίχως γυναίκες, / εσένα παίρνουν, κόρη μου, κι εμένα με σκοτώνουν.] [παροιμ.: Αν είναι να τουρκέψεις, αγάς να γένεις!] **2.** (συνεκδ.) που ζει σαν αγάς, που καλοπερνάει ΦΡ. **περνάει σαν αγάς! 3.** (μτφ.) αυταρχικός ΦΡ. **ξέρεις τι αγάς είναι;** (ξέρ'ς τι αγάς είναι;) [ETYM. < μσν. άγās (ό) < τουρκ. ağa «τσιφλικάς, διοικητής» + παραγ. επίθ. -ς].

ΑΓΓΑΖΙΚΟΣ (αγγάζζ'κους) (-η, -ο) ευερέθιστος, οξύθυμος ΦΡ. **είναι πολύ αγγάζικο παιδί!** [ETYM. < αρχ. άγάζ(ω) «εξετάζω με αγανάκτηση, αγανακτώ, (παθ.) εγκωμιάζω» (Αίσχύλ. Ίκ. 1061, τά θεών μηδέν άγάζειν «για τα θεϊκά να μην αγανακτείς» / Ήσύχ., <άγάζει> άγανακτεῖ, βαρέως φέρει) + παραγ. επίθ. -ικος > αγγάζικος, με ανάπτ. έρρινου].

ΑΓΓΑΡΕΙΑ (αγγάργεια) (η) **1.** άμισθη και καταναγκαστική εργασία, κατά την οθωμανική περίοδο **2.** κοπιαστική εργασία χωρίς απολαβές, καταναγκασμός ΦΡ. (α) **μας γυρεύουν αγγάρεια!** (μας γυρεύ'ν αγγάργεια!) (β) **έλα να κάτσεις, τι στέκεσαι στην αγγάρεια;** (ιέλα να κάτssεις, τι σκέκισι σ'ν αγγάργεια;) ... λες και σ' έχουν σε καταναγκασμό – επίρρ. **αγγάρεια** χωρίς τη θέλησή μου, χωρίς ευχαρίστηση ΦΡ. **αγγάρεια πήγα κι ήρθα!** [ETYM. < ελνστ. άγγαρεία (ή) (< αρχ. άγγαρ(ος) (ό) «έφιππος Πέρσης ταχυδρόμος» (Αίσχύλ. Άγ. 282 (ως επίθ.) άγγάρου πυρός «της φωτιάς που ειδήσεις κόμιζε» / Σουΐδ., λήμμα *άγγαροι* «οί έκ διαδοχής γραμματοφόροι ...») + παραγ. επίθ. -εία) > αγγάρεια, με μετάθ. του τόνου].

ΑΓΓΕΙΟ (το) **1.** αγγείο, χάλκινο οικιακό σκεύος ΦΡ. **δε θα βάλουμε νόμο στα ξένα αγγειά** δε θα ορίσουμε τι θα κάνει ο καθένας [παροιμ.: Γνώρισε η φακή τ' αγγειό της.] **2.** ουροδοχείο **3.** (μτφ.) τιποτένιος άνθρωπος **4.** (μτφ., πληθ.) γεννητικά όργανα ΦΡ. **με τ' αγγειά του κουβεντιάζει!** (μι τ' αγγειά τ' κουβιντγιάζ'!) βρίσκεται στον κόσμο του, δεν έχει άλλες έγνοιες κι ασχολείται μόνο με τον εαυτό του [ETYM. <

μσν. ἄγγειό < αρχ. ἄγγειον (τό), με συνίζ. για αποφυγή της χασμ., < ἄγγος (τό) «αγγείο, δοχείο», Όμ. ι 248, ἔστησεν ἐν ἄγγεσιν «το ἔβαλε σε κάδους»].

ΑΓΓΕΛΙΚΕΝΙΟΣ (αγγιλλ'κένιους) (-ια, -ιο) αγγελικός [δ. τρ.: Ξύ-πν' αγκάλιασε, κορμί αγγελικένιο κι άσπρονε λαιμό.] [ETYM. < αρχ. αγγελικ(ός) (-ή, -όν) (< ἄγγελος (ὁ) «αγγελιοφόρος, ...», Όμ. Α 334, Διός ἄγγελοι «αγγελιοφόροι του Δία») + παραγ. επίθ. -ένιος].

ΑΓΓΕΥΩ (αγγιεύου) αγγίζω – ουσ. **άγγεμα** (το) – παθ. **αγγεύομαι** (για ζώο) προσβάλλομαι από ασθένεια ΦΡ. **αγγεύτηκε η γίδα κι έχασε το γάλα της** (αγγιεύ'κι η γίδα κι έχασι του γάλα τ'ς) – μππ. **αγγεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < *ἐγγεύω (< αρχ. επίρρ. ἐγγ(ύς) (βλ. ἐγγιστα) + παραγ. επίθ. -εύω) > αγγεύω, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

(Α)ΓΓΙΟΥ(ΖΩ) (αγγιού / (α)γγιούζου) / **᾿γγίζω** (᾿γγίζου) αγγίζω ΦΡ. (α) **μη μ' αγγιούς!** (β) **μ' ἔγγισε στην καρδιά!** μ' ἄγγιξε στην καρδιά, με συγκίνησε, με πόνεσε (γ) **μ' ἔγγισε το στομάχι!** με πόνεσε το στομάχι από την πείνα ή από άλλη αιτία (δ) **είναι αυτήν ᾿γγιούξε με και μη με κρούεις** (βλ. λ.)! (εἶν' αυτήν ᾿γγιούξι μι κι μη μι κρου'ς!) παρεξηγείται εύκολα (ε) **με ᾿γγιζες στο πονεμένο το χέρι και πέθανα από τον πόνο!** – παθ. **᾿γγίζομαι / ᾿γγιούζομαι** διαπληκτίζομαι ΦΡ. **τι ᾿γγιζεσαι συνέχεια με το παιδί;** – ουσ.: α) (α)γγιμάρα (η)· β) **᾿γγίξιμο** (᾿γγίξ'μου) (το)· γ) **᾿γγιούξιμο** (᾿γγιούξ'μου) (το) – μππ. **᾿γγιμένος / ᾿γγιουσμένος** (-η, -ο) **1. [...]** **2. (μτφ.) μικροκαμωμένος, αδύνατος** **3. (μτφ.) άρρωστος** ΦΡ. **είναι ᾿γγιμένος και δε βγαίνει έξω!** – αντών. **ανέγγιαχτος** (-η, -ο) [ETYM.· ιδιωμ. τ. < μσν. ἄγγίζω < ελνστ. ἐγγίζω «φέρνω κοντά, πλησιάζω, ...», Διόδ. 2.19, ὡς ἤγγισαν ἀλλήλοις τά στρατόπεδα «μόλις πλησίασαν το ένα στράτευμα το άλλο»].

ΑΓΓΟΝΑΣ & αγγονός (άγγουνας / αγγουνός) (ο) / **αγγόνι** (αγγόν') (το) / **αγγόνα & αγγονιά** (αγγουννιά) (η) εγγονός, εγγονή [δ. τρ.: Άνοιξε μάγισσας παιδί και μάγισσας αγγόνι, / μ' εβούρλισαν (βλ. λ.) τα μάγια σου κι ήρθα κατά τ' εσένα.] – σύνθ. **προσάγγονας** (-ο / -ιά) δισέγγονο (-ή) [ETYM. < αρχ. ἔγγονος (ὁ, ἡ) (Πλούτ. Περ. 3.2.1, Κλεισθένους ἔγγονον «εγγονή του Κλεισθένη») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] και κατά τα ουσ. σε -ας].

ΑΓΓΟΥ! ΑΓΓΟΥ! μητρική ενθάρρυνση ή ανταπάντηση σε ψελίσματα βρέφους [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο της σχετικής λεκτικής ενθάρρυνσης].

ΑΓΓΟΥΡΟΠΙΣΤΟΣ (αγγουρρόπ'στους) (-η, -ο) ασυνείδητος, κακόπιστος, αθεόφοβος, αδίστακτος ΦΡ. **τι περίμενες από έναν αγγουρόπιστο;** [ETYM. < άγουρ(ος) (βλ. λ.) -ο- + αρχ. πιστός (-ή, -όν) «έμπι-

στος, αληθινός, ...» (Ἡρόδ. 1.11.1, τούς πιστούς ἔοντας ἔωυτῇ «που της εἶναι πιστοί») > αγουρόπιστος > αγγουρόπιστος, με ανάπτ. ἔρρινου, ἢ < αγγούρι (< μσν. ἄγγούριν < ελνστ. *ἄγγούριον (τό), υποκορ. του ἄγουρος (βλ. ἄγουρος) -ο- + πιστός (πρβ. υβρ. φρ. *δεν αξίζει ούτε κώλο απ' αγγούρι*, δηλαδή δεν ἔχει καμία αξία)].

ΑΓΓΡΙΖΩ (αγγρίζου) 1. ερεθίζω, ενοχλώ, εξοργίζω ΦΡ. **τον ἄγγρισε, τον ἄγγρισε, μέχρι που τον ἔσκασε!** ... μέχρι που τον ἔκανε ν' αγανακτήσει 2. προκαλώ ΦΡ. **ἀμα τ' αγγρίζεις, θα ῥθει το κακό!** 3. φέρνω διχόνοια ΦΡ. **έβαλε λόγια και τους ἄγγρισε!** (ἔβαλι λόγια κι τ' ἄγγρισι!) εἶπε λόγια, που οδήγησαν στη διχόνοια τους 4. (για ζῶα) βρίσκομαι σε περίοδο οργασμοῦ (βλ. σέρ(ν)ω, 4) – ουσ.: α) **ἄγγρισμα** (το) [Ὀδ. Ἑλ. ΑΞ., ΤΑ ΠΑΘΗ, Α': ... γαστέρας τό ἄγγρισμα!]. β) **αγγρισμός** (ο) – μππ. **αγγρισμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **αναγγρίζω** ΦΡ. **μη τον αναγγρίζεις!** (μη τουν αναγγρίεις!) μη τον ερεθίζεις, μη τον προκαλεις· β) **ξαγγρίζω / ξαναγγρίζω** ΦΡ. **ξααναγγρίστηκε η γελάδα** (ξααναγγρίσκει η γιελάδα) [Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα: *ΑΓΓΡΙΖΩ* [...]. Τά Γλωσσάρια φέρουν «*Ἀγγρίζω, [...] Ἀγγρισμός, [...] Ἀγγριστής, [...]*». Προσθέτοντες τήν πρόθεσιν λέγομεν *Ἐξαγγρίζω* (...), ὅθεν ἡ χυδαία μετοχή τοῦ Σ. *Τζικρισμένος* (...) ἀπό τό *Ἐξαγγρισμένος* ἢ *Ἐξηγγρισμένος*, ὡς ἀπό τό *Ἐξώφλοιον* ἔπλασαν τό *Τζώφλιον*.] [ETYM. < αρχ. ἄγρίζω «αγριεύω, ερεθίζομαι, ...» – παθ. ἄγρίζομαι «ερεθίζομαι, ...» (Ἰππ. Γυν. 2.154, ἣν ἀγρησθῶσιν αἱ μήτραι «αν ερεθιστοῦν οἱ μήτρες») (< ἄγριος, βλ. αγρεύω, ετυμ.) με ανάπτ. ἔρρινου].

ΑΓΕΛΑΣΤΟΣ (αγιέλασστους) (-η, -ο) 1. που δε γελάει ποτέ, σοβαρός, θλιμμένος [κατάρα: Α! μωρή αγέλαστη, που να μη γελάσεις ποτέ!] 2. που δεν μπορείς να τον εξαπατήσεις [ETYM. < αρχ. ἀγέλαστος (-ον) «σοβαρός, σκυθρωπός», Αἰσχύλ. Ἀγ. 794, ἀγέλαστα πρόσωπα].

ΑΓΕΡΑΣΤΟΣ (αγιέρασστους) (-η, -ο) που δεν γεράζει, που δείχνει πάντα νέος, ακμαῖος, θαλερός ΦΡ. (α) **αγέραστη γυναίκα** (β) **αγέραστο πνεῦμα** – επίρρ. **αγέραστα** [ETYM. < α- στερητ. + θ. γεράσ- του μσν. γεράζω (< αρχ. γηρ(άσκω) μεταπλ. -άζω με βάση το συνοπτ. θ. γηρασ- και με επίδρ. της λ. γέρος, βλ. γερο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τος (πρβ. αρχ. ἀγήρατος (-ον) «αγέραστος», Εὐρ. Ἴ. Α. 567, κλέος ἀγήρατον «δόξα αγέραστη»)].

ΑΓΕΡΙΝΑ (αγιερίνα) (η) πολύ λεπτή ἄμμος του γιαλού που τη σηκώνει ο αέρας [ETYM. < αγέρ(ι) «ελαφρύς ἄνεμος» (< μσν. ἀέριν / *ἀγέριν (τό), υποκορ. του αέρας, βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίνα].

ΑΓΙΑΖΙ (αγιαζ') (το) 1. διαπεραστικό κρύο κατά τις ξάστερες νύχτες και τα πρωινά του χειμῶνα [δ. τρ.: ... και μ' ἔσπασε τ' αγιαζι και σένα

δε σε νοιάζει.] 2. η απογευματινή και η πρωινή υγρασία της ατμόσφαιρας [ETYM. < τουρκ. ayaz + παραγ. επίθ. -ι].

ΑΓΙΑΖΩ (αγιάζω) 1. γίνομαι άγιος [παροιμ.: Θέλει ν' αγιάσει, αλλά δεν τον αφήνουν οι διαβόλοι!] [ευχές: α) Ν' αγιάσει το στόμα σου! β) Ν' αγιάσουν τα χέρια σου! γ) Ν' αγιάσουν τα πεθαμένα σου! δ) Ν' αγιάσουν τα κόκκαλα της μάνας σου!] 2. (μτφ.) είμαι πολύ αδύνατος λόγω μειωμένης λήψης τροφής ή λόγω ασθένειας ΦΡ. (α) **άγιασε από την αναφαγιά** (βλ. τρώω → ουσ. σύνθ.) (άγιασ' απ' 'ν αναφα'ιά) (β) **τόσο που τρώς, θ' αγιάσεις!** 3. ραντίζω με αγιασμό, ευλογώ ΦΡ. **έλα να σ' αγιάσω!** – ουσ. **άγιασμα** (το) – μππ. **αγιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. αγιάζω < αρχ. άγίζω (άγιος) «αγιάζω, αφιερώνω, καίω θύμα για αγιασμό», Σοφ. Ο. Κ. 1495, βούθυτον έστιαν άγίζων «σφάζοντας βόδια στον βωμό του»].

(Α)ΓΙΟΣΜΟΣ (α/γιόζιμους) (ο) το αρωματικό φυτό δυόσμος, η μίνθη η σταχυώδης (*mentha spicata*) [δ. τρ.: Αγιόσμος κι ο βασιλικός (βλ. λ., 4) και το μακεδονήσι (βλ. λ.), / παν τα ματάκια μ' βρύση.] [ETYM. < άγι(ος) (βλ. αγιωτικός, ετυμ.) + οσμ(ή) (< αρχ. όσμή (ή) «ευώδες μύρο, ...», επικ. τ. όδμή, βλ. ζένω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος > αγιόσμος, ή από παραφθ. της λ. δυόσμος (< αρχ. ήδύοσμος (-ον) «εύοσμος, που μυρίζει γλυκά», Διοσκ. 3.41.1.1, έοικός ήδυόσμω «μοιάζει με τον δυόσμο»)].

ΑΓΙΟΥΔΉΜΑ (η) το εσώτατο μέρος χριστιανικού ναού, όπου βρίσκεται η Αγία Τράπεζα, Άγιο Βήμα, Ιερό (βλ. ιερός, 2) – συνών. **Αι - Δήμος** [ETYM. < ουδ. επιθ. άγιος (βλ. αγιωτικός, ετυμ.) + βήμα (< αρχ. βήμα (τό) «πάτημα, βάδισμα, βάθρο, ...» (Σοφ. Ήλ. 162, Διός εύφρονι βήματι «με του Δία το προβόδισμα») > αγιοβήμα > αγιουβήμα, με κώφ. του [ο] σε [ου] > αγιουδήμα, με τροπή του [β] σε [δ]].

(Α)ΓΙΟΥΤΟ (α/γιούτου) (το) βοήθεια ΦΡ. **δώσ' μ' ένα γιούτο!** δώσ' μου λίγη βοήθεια [ETYM. < ιταλ. aiuto «βοήθεια»].

ΑΓΙΩΡΓΗΣ (ο) 1. Αϊ - Γιώργης [παροιμ.: Κι τ' Αγιοργιού να φέξει!] 2. ο μήνας Απρίλιος, κατά τον οποίο εορτάζεται η μνήμη του Αγίου Γεωργίου – επίθ.: α) **αγιοργίσιος** (-α, -ο) που αναφέρεται στη γιορτή του Αϊ - Γιώργη ή στον μήνα Αγιώργη ΦΡ. **αγιοργίσιο τεφτέρι** (αγιοργίσιου τιφτέρ') κατάστιχο λογαριασμών των κτηνοτρόφων κατά την περίοδο που βρίσκονταν στα ορεινά βοσκοτόπια, δηλαδή από τις 23 Απριλίου ως τις 26 Οκτωβρίου· τα αντίστοιχα κατάστιχα της περιόδου που βρίσκονταν στα χειμαδιά (βλ. λ.), δηλαδή από τις 26 Οκτωβρίου ως τις 23 Απριλίου λέγονταν **αϊδημητρήσια** (βλ. Αϊ - Δημήτρης → συνών.) **τεφτέρια**· β) **αγιοργίτικος** (αγιοργίτ'κους) (-η, -

ο) [ETYM. < αἰ- < ἅγι- (< ἅγιο < ἅγιος, βλ. αγιωτικός) + Γιώργης < ελνστ. ὄν. Γεώργ(ιος) (< αρχ. γεωργός (ὁ), Ξεν. Οἰκ. 20.2, ἡ ἀνεπιστημοσύνη τῶν γεωργῶν «ἡ ἀπειρία τῶν γεωργῶν») + παραγ. ἐπίθ. -ης > Γιώργης, με κώφ. του [ε] σε [ι]].

ΑΓΙΩΤΙΚΟΣ (αγιουτ'κός) (-ή, -ό) **1.** κάθε τι που σχετίζεται με τους αγίους και οι πιστοὶ θεωροῦν πῶς μπορεί να τους βοηθήσει σε δύσκολες καταστάσεις, ασθένειες, ἐπὶ πρὶν κακοῦ ματιοῦ, κ.λπ.: για παράδειγμα, το σταύρωμα με λάδι ἀπὸ καντήλι, ἡ κατάποση αγιασμοῦ, το ἄγγιγμα με θαυματουργή εἰκόνα, κ.ά. (βλ. θεοτικός, 1) ΦΡ. (α) **ἀρχισε τ' αγιωτικά!** (β) **πήγαταν στους γιατρούς, ἀλλὰ κάνετε και κανένα αγιωτικό!** (πήγαταν στ'ς γιατρούς, ἀλλὰ κάν'τι κι καν' αγιουτ'κό!) **2.** ευσεβής, ἐνάρετος [ETYM. < ελνστ. ἅγι(ος) (< αρχ. ἅγιος (-α, -ον) «ιερός, ἀγνός, ...», Ἡρόδ. 2.4.15, Ἀφροδίτης ἱρὸν ἅγιον ἱδρυται «υπάρχει ἱερός ναός της Ἀφροδίτης») + παραγ. ἐπίθ. -ωτικός].

ΑΓΚΑΘΙ (αγκάθ') (το) **1.** σκληρή μυτερή ἀπόφυση στα φύλλα, στα κλαδιά ἢ στον κορμό ἐνός φυτοῦ, που μοιάζει με βελόνα **2.** γαϊδουράγκαθο **3.** (μτφ.) μόνιμο και σοβαρό συνήθ. πρόβλημα ΦΡ. (α) **ἔχει αγκάθια στις τσέπες** εἶναι τσιγκούνης (β) **ἔχει πολλά αγκάθια** ἔχει πολλά προβλήματα (γ) **ο καθένας και τ' αγκάθι του** ο καθένας και το πρόβλημά του – υποκορ. **αγκαθάκι** (το) – μεγεθ. **αγκάθα / αγκαθάρα** (ἡ) – σύνθ.: α) **δροσάγκαθο** (το) ρίζα αρωματική και γλυκιά: ἡ τραγάκανθα, ἀπὸ την οποία παράγεται ἡ πηκτική οὐσία, τραγακάνθινο κόμμι, που χρησιμοποιεῖται στη ζαχαροπλαστική και τη φαρμακευτική (Διοσκ. 3.20 (23), «ρίζα ἐστὶ πλατεῖα καὶ ξυλώδης, φαινομένη δὲ ὑπὲρ γῆς: ἀφ' ἧς οἱ κλάδοι ταπεινοί, ἰσχυροί... καὶ ἐπ' αὐτῶν φυλλάρια πολλά, λεπτὰς μεταξὺ ἀκάνθας ἔχοντα ἐγκρυπτομένης τοῖς φύλλοις, λευκάς, ἰσχυράς, ὀρθὰς» / Θεοφρ. Φ. Ἰ. 9.1.3, ἐκ ταύτης γίνεται κόμμι καλούμενον τραγάκανθα, παράγεται δὲ ἀποτεμνομένης τῆς ρίζης, διότι τότε ῥέει ὡς δάκρυον ἐξ αὐτῆς) β) **καλάγκαθος** (ο) φυτό με αγκάθια, γαϊδουράγκαθο [αἰνιγμα: – Ἀγκαθος, καλάγκαθος, καλαγκαθένιο το μαντρί και κόκκινα τα γίδια. – Τι εἶναι; – Το ρόδι.]· γ) **σαγκαθόκωλη** (ἡ) που δεν σταματᾷ πουθενά, που εἶναι αεικίνητη, λες κι ἔχει αγκάθια στον κῶλο ΦΡ. **εἶν' αὐτὴν μια σαγκαθόκωλη!** [ETYM. < μσν. ἀγκάθι / ἀκάνθιν < αρχ. ἀκάνθιον (τό), υποκορ. του ἄκανθα (ἡ) «αγκάθι, γαϊδουράγκαθο», Ὅμ. ε 328, φορέησιν ἀκάνθας «σαρώνει τ' αγκάθια»].

ΑΓΚΑΛΙΑ (αγκαλλιᾶ) (ἡ) **1.** [...] [παροιμ.: Τον γέρο στη δουλειά και τον νιό στην αγκαλιά.] ΦΡ. (α) **ἔλα να σε πάρω αγκαλιά!** (β) **πολλές αγκαλιές βλέπω!** δηλωτικές αγαπητικής ἢ κολακευτικής συμπεριφο-

ράς **2.** ποσότητα που μπορεί να κρατηθεί σε αγκαλιά ΦΡ. **έφερα δυο αγκαλιές ξύλα** **3.** → στεφάνι (σημ. 5) **4.** το δοκάρι της στέγης, το οποίο συσφίγγει τα ψαλίδια που βρίσκονται ανάμεσα στο κεντρικό δοκάρι και στο διάζωμα – υποκορ. **αγκαλίτσα** (η) – επίθ. **αγκαλιαστός** (-ή, -ό) **1.** αγκαλιασμένος **2.** κάθε δυτικός χορός που, για να χορευτεί, οι δύο χορευτές αγκαλιάζονται – επίρρ. **αγκαλιαστά** [ETYM. < μσν. ἄγκαλιά < αρχ. ἀγκάλῃ / ἀγκαλῖς (ἡ) «αγκαλιά», Όμ. Χ 503, ἐν ἀγκαλίδεσσι τιθήνης «στην αγκαλιά της παραμάνας»].

ΑΓΚΑΛΝΑΩ (αγκαλλνάου) εγκαλώ, μηνύω [παροιμ.: Γκιόνης (βλ. λ.) δέρνει, γκιόνης σκούζει, γκιόνης τρέχει κι αγκαλνάει.] – μεε. **αγκαλνώντα(ς)** [ETYM. < αρχ. ἐγκαλέω (-ῶ) «απαιτώ, καταγγέλλω, ζητώ δικαστικώς χρέος, ...» (Ξεν. Άν. 7.5.7, Ξενοφῶντι ἐνεκάλουν ὅτι οὐκ εἶχον τὸν μισθόν «κατηγορούσαν τον Ξενοφώντα, επειδή δεν έπαιρναν μισθό») > αγκαλάω, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] και μεταπλ. -άω > αγκαλνάω, με ανάπτ. [ν]].

(Α)ΓΚΑΡΙΖΩ (α/γκαρίζου) **1.** (για γάιδαρο, βλ. λ.) γκαρίζω **2.** (μτφ.) φωνάζω δυνατά, φωνάζω και δε μου απαντά κανείς ΦΡ. **τι αγκαρίζεις έτσι;** (τι αγκαρί'εις έτσι';) **3.** (μτφ.) τραγουδώ δυνατά και παράφωνα – ουσ.: α) **γκαρίλα** (η)· β) **γκάρισμα / γκαριτό** (το) **1.** συνεχόμενο γκάρισμα **2.** (μτφ.) γοερό κλάμα, πολύ δυνατή φωνή – μεγεθ. **γκάρα / γκαρώνα** (η) ΦΡ. **έβαλε μια γκαρώνα!** – επίθ. **γκαρίλας** (-ω, -ικο) (σκωπτ.) που φωνάζει ή κλαίει δυνατά ΦΡ. **ω! ω! γκαρίλω!** [ETYM. < ελνστ. ὀγκαρίζω «γκαρίζω» με τροπή του αρχικού [ο] σε [α] (< αρχ. ὀγκ(ῶ) (βλ. αγκουσεύομαι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αρίζω)].

ΑΓΚΑΣ επίρρ.· στην αγκαλιά ΦΡ. **αγκάς μου** [ETYM. < αρχ. επίρρ. ἀγκάς «στον αγκώνα, στην αγκαλιά», Όμ. Ξ 353, ἔχε δ' ἀγκάς ἄκοιτιν «κρατούσε στην αγκαλιά τη σύζυγό του»].

(Α)ΓΚΑΣΤΡΙΑ (η) εγκυμοσύνη ΦΡ. **έχει κακή γκαστριά** – συνών. **γκάστρι** (το) – σύνθ. **ανεμογκαστριά** (η) κατάσταση κατά την οποία κάποια γυναίκα έχει συμπτώματα εγκυμοσύνης (φούσκωμα της κοιλιάς, ναυτία, ...), χωρίς να είναι έγκυος – συνών. **ανεμογκάστρι** (το) ΦΡ. (μτφ.) **ανεμογκάστρι ήταν!** για κάτι φαινομενικό [ETYM. < μσν. ἐγγαστρία / ἐγγαστριά (ἡ) (< ἐγγαστρόω, βλ. αγκαστρώνω, ετυμ.) με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]· η λ. απαντά και ως αγγαστριά].

(Α)ΓΚΑΣΤΡΩΝΩ (α/γκαστρώνου) **1.** καθιστώ έγκυο κάποια γυναίκα [λογοπ.: Ανύπαντρη κι αν είσαι, κόρη μου, πολύ βροντάει η ποδιά σου, / μ' αν παντρευτείς και γκαστρωθείς θα δω τη λεβεντιά σου.] **2.** διογκώνομαι ΦΡ. **γκαστρώθηκε ο τοίχος από την υδρασία!** (βλ. υγράδα → συνών.) **3.** (μτφ.) πιέζω ψυχολογικά, κάνω κάποιον να χάσει

την υπομονή του ΦΡ. **μας αγκάστρωσες!** (μας αγκάστρρου'ις!) – ουσ. (α)γκάστρωμα (το) – μππ. (α)γκαστρωμένος (-η, -ο) ΦΡ. **κίνησε αγκαστρωμένη** (κίν'σ' αγκαστρρουμεν') άρχισε να εγκυμονεί – σύνθ. (α)γκαστρολογιέμαι / (α)γκαστρολοϊώμαι βρίσκομαι σε οργασμό – ουσ. (α)γκαστρολόιμα (το) [ETYM. < μσν. έγγαστρώνω, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] < ελνστ. έγγαστρ(όω) + παραγ. επίθ. -ώνω (< ελνστ. έγγάστριος (-ον) «που βρίσκεται μέσα στη μήτρα», Ήρωδ. Έπ. 31, έγγάστρια ζῶα)· το ρ. απαντά και ως αγγαστρώνω].

ΑΓΚΕΛΩΝΩ (αγκιλώνου) αγκυλώνω, τρυπάω, τσιμπάω (συνήθ. με βελόνι ή αγκάθι) ΦΡ. **μ' αγκέλωσε το βελόνι!** (μ' αγκέλλουσι του βελόν'!) – ουσ. **αγκέλωμα** (το) – μππ. **αγκελωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άγκυλώνω (σημερινή σημ.) < αρχ. άγκυλ(όω) (-ῶ) «κυρτώνω, λυγίζω», Άριστοφ. Όρν. 1180, όνυχας ήγκυλωμένος «με γαμψά νύχια» (< άγκύλος (-η, -ον) «κυρτός, καμπύλος, ...». Όμ. φ 264, άγκύλα τόξα) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΑΓΚΙΑ (η) κορυφή φυτού [ETYM. < αρχ. άγκεία / λαγκία (ή) «λόγχη», Διόδ. 5.30.4.1, προβάλλονται δέ λόγχας, ἄς έκείνοι λαγκίας καλοῦσι «έχουν για προστασία τη λόγχη που την αποκαλούν λαγκία»].

(Α)ΓΚΙΔΑ (η) 1. ακίδα ΦΡ. **μου μπήκε ακίδα στο χέρι και πέθανα στον πόνο!** 2. (ιδιόλ. κτιστών) κορίτσι, νεαρή γυναίκα 3. (μτφ.) στενοχώρια – συνών. **αγκίδι** (το) ΦΡ. **κάποιο αγκίδι έχει και δεν ησυχάζει!** 4. (μτφ.) ερωτικό πάθος ΦΡ. **έχει την αγκίδα του!** (έχχει 'ν αγκίδα τ'!) – ρ. (α)γκιδιάζω 1. διστάζω από σεβασμό ή ντροπή να πω κάτι 2. θυμώνω – ουσ. (α)γκιδιασμα (το) – μππ. (α)γκιδιασμένος (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άγκίδα (ή) < αρχ. άκίς (ή) (αιτ. άκίδα) «αιχμηρό αντικείμενο, βελόνα, ...» (Πλούτ. Δημ. 20.4.1, έσεμνύνοντο τάς άκίδας τών βελών χαράττοντες αὐτοί «καμάρωναν πως οι ίδιοι ακόνιζαν τις άκρες των βελών») με ηχηροπ.].

ΑΓΚΙΣΤΡΙ (αγκίστρ') (το) 1. μικρό κυρτό σύρμα που καταλήγει σε αιχμή και χρησιμοποιείται στο ψάρεμα 2. αρπάγη, γάντζος 3. (μτφ.) παγίδα ΦΡ. **τον έπιασαν στ' αγκίστρι!** [ETYM. < μσν. άγκίστρι(ν) < ελνστ. άγκίστριον, υποκορ. του αρχ. ἄγκιστρον (τό) «αγκίστρι», Όμ. μ 332, γναμπτοῖς' άγκίστροισιν «με γαντζωτά αγκίστρια»].

ΑΓ(Κ)ΛΕΟΥΡΑΣ (αγ(κ)λλιέουρας) (ο) 1. σκάρφη (βλ. λ.), ελλέβορος ο κυκλόφυλλος (helleborus cyclophyllus)· ευδοκιμεί σε ξέφωτα δασών, τα άνθη του έχουν χρώμα ανοιχτό κιτρινοπράσινο και βγαίνουν νωρίς την άνοιξη· τα φύλλα του έχουν πικρή και στυφή γεύση· χρησιμοποιείτο ως παυσίπονο για τον πονόδοντο στη λαϊκή θεραπευτική και στην αρχαιότητα για την ενίσχυση της μνήμης, αλλά και για

τη θεραπεία πολλών νοσημάτων και κυρ. της παραφροσύνης, απ' όπου προήλθε και η φρ. «έλλεβόρου δεΐται», δηλ. χρειάζεται ελλέβορο, τα 'χει χαμένα, έχει τρελαθεί (Μακροβ., κεφ. ΚΘ', σ. 279): όταν τον φάει ζώο φουσκώνει η κοιλιά του και ψοφάει [κατάρα: Να βγάλει τον αγκλέουρα, να βγάλει!] 2. (μτφ.) πολύ φαγητό ΦΡ. **έφαγε τον αγκλέουρα!** (έφα'ι τουν αγγλιέουρα) – συνών. **αβλέμονας** (ο) [ETYM. < αρχ. έλλέβορος (ό) (Άριστοφ. Σφ. 1489, πῖθ' έλλέβορον «να πιείς τρελοβότανο») > *ελέβουρος, με απλοπ. και κώφ. του [ο] σε [ου] > *αλέβουρος, με ανομ. > *αλέουρος, με έκπτωση > αγκέουρας, με ανάπτ. [γ] > αγκλέουρας, με ηχηροπ.].

(Α)ΓΚΛΙΤΣΑ (α/γκλίτσα) / **κλίτσα** (κκλίτσα) (η) 1. ποιμενικό ραβδί, με κυρτή και συχνά περίτεχνα σκαλισμένη λαβή [δ. τρ.: – Κλίτσα μου, πούν' τα πρόβατα, κλίτσα μου, πούν' τα γίδια;] [παροιμ.: Τρίβεται στην κλίτσα του τσοπάνη.] 2. βέργα, γυριστή στην άκρη, για τη συλλογή φρούτων που βρίσκονται στις άκρες κλαδιών 3. (πληθ. **κλίτσες**, οι) (υποτιμ.) πόδια ΦΡ. **μάσε τις κλίτσες σου!** (μάσι τ'ς κκλίτσις σ'!) 4. ακαλαίσθητα γράμματα ΦΡ. **τι κλίτσες είν' αυτές που γράφεις;** 5. λίγα γράμματα ΦΡ. **έμαθες καμιά κλίτσα γράμματα στο σκολειό που πααίνεις** (βλ. λ.); – υποκορ.: (α)γκλιτσούλα / κλιτσούλα (η) – σύνθ. **αγκλιτσόξυλο** (το) το ξύλινο στέλεχος πάνω στο οποίο στερεώνεται η σκαλισμένη λαβή της γκλίτσας – παράγ. (α)γκλιτσια (αγκκλιτσια) (η) χτύπημα με αγκλίτσα – συνών. **κλιτσια** (η) [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. επιθ. άγκύλος (-η, -ον) (βλ. αγκελώνω, ετυμ.) + υποκορ. παραγ. επίθ. -ίτσα > αγκυλίτσα > (α)γκλίτσα, με συγκ. του άτ. [υ]].

ΑΓΚΛΥΣΤΗΡΙ (αγκλλυσστήρ') (το) κλύσμα [ETYM. < α- προθεμ. + ελνστ. κλυστήρι(ον) (τό), υποκορ. αρχ. ουσ. κλυστήρ (ό) (-ήρος) «όργανο με το οποίο εισάγεται το κλύσμα, ...» (Ηρόδ. 2.87.4, έπεάν [τούς] κλυστήρας πλήσωνται «μόλις γεμίσουν τους κλυστήρες») > ακλυστήρι > αγκλυστήρι, με ηχηροπ.].

(Α)ΓΚΟΛΦΙ (αγκόλλφ') (το) 1. εγκόλπιο, φυλαχτό [Δ. Σολ. Έλ. Π. 2.6: Γκόλφι νά τά 'χω στό πλευρό καί νά τά βγάλω πέρα.] (βλ. αί²) 2. (μτφ.) κάτι πολύτιμο κι αγαπημένο ΦΡ. (α) **το 'χω για γκόλφι!** (β) **την έχει γκόλφι και σταυρό!** [ETYM. < μσν. έγκόλπιον (τό) «φυλαχτό», ουδ. του ελνστ. επιθ. έγκόλπιος (-ον) (< έγ- (< έν-, βλ. εν-, ε-τυμ.) + -κόλπιος < κόλπος (ό) «πτυχή, κοίλωμα, ...», Όμ. ο 469, κατακρύψας' υπό κόλφω «κι έκρυψε στον κόρφο του») > (ε)γκόλφι(ον) με τροπή του ψιλού χειλ. [π] σε δασύ χειλ. [φ] > (α)γκόλφι, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

ΑΓΚΌΤΣΙΑ (αγκότσσια) επίρρ. → γκότσι (το).

ΑΓΚΟΥΣΕΎΟΜΑΙ (αγκουσσέουμι) **1.** αισθάνομαι δυσφορία λόγω ζέστης, πολύ φαγητού ή συγκίνησης **2.** στενάζω, θλίβομαι, νιώθω μεγάλο βάρος, μεγάλη ευθύνη **3.** βαρυστομαχιάζω – συνών. **ογκώνω** ΦΡ. (α) **έγκωσα, δε θέλω άλλο φαΐ!** (β) **έγκωσα, δεν αντέχω!** (αόρ. **ῶγκωσα** του αρχ. ρ. ὀγκῶ) – ουσ.: α) **αγκούσ(ι)α / αγκουσεμάρια** (η) [Χρ. Χρηστ. Ἑλλπ.: – Μπά! καί ποιός σᾶς πληρώνει νά μοῦ τραβᾶτε τήν ἀγκούσα;] ΦΡ. (α) **αγκούσα τον έχω!** τον αισθάνομαι ως βάρος (β) **δε μπορώ να του πάρω την αγκούσια!** δεν μπορώ να τον απαλλάξω από τον καημό, τη θλίψη, ... (γ) **μου ῥχεται αγκουσεμάρια από τη ζέστα!** (μοῦ ῥ᾽τι αγκουσσιμάρια ἀπού τ᾽ ζέστα!)· β) **αγκούσεμα / ὀγκώμα** (το) – επίθ. **αγκουσερός** (-ή, -ό) που διεγείρει δυσφορία, σωματική ή ψυχική ΦΡ. (α) **είναι αγκουσερά τα φασόλια!** (β) **εἶν᾽ αγκουσερός άνθρωπος!** στενοχωρείται συχνά και εύκολα ή προκαλεί σ᾽ άλλους στενοχώρια ή άλλα δυσάρεστα συναισθήματα – μππ. **αγκουσεμένος** (-η, -ο) – σύνθ. (α) **αγκουσομανάω** κοντανασαίνω λόγω κούρασης, άθλησης ή ασθένειας – ουσ. (α) **αγκουσομάνημα** (το) – μεε. (α) **αγκουσομανώντα(ς)** ΦΡ. **ήρθα γκουσομανώντα, να σε προλάβω!** [ETYM. < αρχ. ὀγκῶ (-όω) «εξογκώνω, φουσκώνω, επαινῶ» (Ξεν. Ἀπομν. 1.2.25, ὀγκωμένῳ μὲν ἐπὶ γένει «περήφανος για την καταγωγή») > θηλ. μτχ. ενεστ. ὀγκοῦσ(α) + παραγ. επίθ. -εύομαι > ὀγκουσεύομαι > αγκουσεύομαι, με τροπή του αρχικού [ο] σε [α]].

ΑΓΚΩΜΝΙΑ (τα) τα εγκώμια που ψέλνονται προς τιμήν της Παναγίας στους Χαιρετισμούς ΦΡ. **ακούσαμεν τ᾽ αγκώμνια!** [ETYM. < ελνστ. ἐγκώμια (τά) (εν. ἐγκώμιον, τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. ἐγκώμιος (-ον) «που αναφέρεται σε βακχικό θίασο, πομπή ή κώμο, υμνητική ωδή, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 326a, καί ἐγκώμια παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν «και ὕμνους για τους ενάρετους ανθρώπους του παλιού καιρού») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

ΑΓΚΩΝΑΣ (άγκουνας) (ο) **1.** αγκώνας **2.** κάθε καμπή ή γωνία – σύνθ. επίρρ. **πισάγκωνα** πισθάγκωνα [ETYM. < μσν. ἀγκώνας (ὁ) < αρχ. ἀγκών (ὁ) (αιτ. ἀγκῶνα) «αγκώνας, γωνία» (Όμ. Λ 252, νύξε δέ μιν μέσην ἀγκῶνος ἔνερθε «και τον χτύπησε κάτω απ᾽ τον αγκώνα») με μετάθ. του τόνου].

ΑΓΚΩΝΗ (αγκουνή) (η) **1.** γωνία κτίσματος **2.** γωνιά, άκρη ΦΡ. **θα κάτσω στην αγκωνή μου!** (θα κάτσσου σ᾽ν αγκουνή μ᾽!) – υποκορ.: α) **αγκωνούλα** (η) [παροιμ.: Πέθανε η πεθερούλα μ᾽, πλάτυνε η αγκωνούλα μ᾽!]· β) **αγκωνάρι** (το) **1.** γωνιόλιθος, γωνία κτίσματος **2.** (μτφ.) στήριγμα ΦΡ. **ο άντρας μου είναι τ᾽ αγκωνάρι του σπιτιού!** –

συνών. **αγκωχή** (η) – σύνθ. **αγκωνόπετρα** (η) μεγάλη πέτρα – ρ. **αγκωνιάζω** 1. σπρώχνω προς τη γωνία τοίχου 2. φτιάχνω γωνία κτίσματος κατά την ανοικοδόμηση 3. (μτφ.) στενοχωρώ – ουσ. **αγκώνιασμα** (το) – μππ. **αγκωνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀγκωνή (ἥ) < αρχ. ἀγκών (βλ. ἀγκωνας, ετυμ.) + αρχ. γωνία (βλ. γωνιά, ετυμ.), αντί αγκωνία (πρβ. αμφιβολία - αμφιβολή), LSJ].

ΑΓΚΩΤΗ (αγκώτ') (η) πυρίτιδα για την πυροδότηση όπλου, μαρούτι [ETYM.· πιθ. < κουτσοβλάχ. αγκουντίτ^{ου} (agudit^u) παθ. μτχ. αγκουντέσκου «χτυπημένος, φονευμένος»].

ΑΓΛΕΪΦ(Τ)Ω (αγλλείφ(τ)ου) γλείφω ΦΡ. (α) **τον άγλειψε η γελάδα**· φρ. για όποιον έχει στα μαλλιά βοϊδογλειψιά (βλ. βόι → σύνθ. β) (β) **τι αγλείφεσαι**; (γ) **την άγλειψε την αυλή!** την καθάρισε καλά (δ) **όλο τον αγλείφτει!** τον κολακεύει [παροιμ.: Όπου φτύνεις, δεν αγλείφεις.] (ε) **κάτι άγλειψε κι αυτός!** σε κάτι ωφελήθηκε – ουσ. **άγλειμμα** (το) – μππ. **αγλειμμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **αγλειμμένος είναι ο καημένος!** είναι πολύ αδύνατος [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. γλείφω < ελνστ. ἐκλείχω «τρών κάτι γλείφοντάς το, παίρνω κάτι που έχω διαλέξει» (Διοσκ. 1.94, ἐκλειχομένη μετά μέλιτος «γλείφεται μαζί με μέλι»), ή (Τριαντ.) < αρχ. λείχω από συμπροφ. με την αντων. *τον λείχω*: [ton-l > tonɣl > ɣl], [x > f] από επίδρ. του ρ. αλείφω(;)].

(Α)**ΓΛΗΓΟΡΟΣ** (α/γλή(γ)ουρους) (-ή, -ο) γρήγορος, βιαστικός, ευκίνητος, ορμητικός, δραστήριος, εύστροφος – συνών.: α) **ογλήγορος** (-η, -ο)· β) **γούργουρος** (-η, -ο) που τελειώνει κάτι γρήγορα και με σωστό τρόπο ΦΡ. **είναι πολύ γούργουρη!** (είνι πουλλύ γούργουρ'!) – επίρρ. (α)**γλήγορα** ΦΡ. **αγλήγορα, αγλήγορα ήρθαν** [Διγ. Άκρ., παρ. Ε, 475: Τό δακτυλίδιν ἤβγαλεν, γλήγορα τοῦ τὸ δίδει·] – συνών.: α) **ογλήγορα** [Ι. Βηλ. Χλ.: Τή νιότη, χάρου, Κόρη μου, / ὀγλήγορα ἀπανθεῖ / κι' ἀφοῦ τινάς τήν ἔχασε, / χαμένα τήν ποθεῖ.]· β) **γούργουρα** – ρ. (α)**γληγοράω** 1. βρίσκομαι σε εγρήγορση 2. ενεργώ γρήγορα [Κ. Κρυστ. Κ.: – Για γληγορᾶτε, ὥρέ παιδιά, γιά στρῶστε τά ψαλίδια.] [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. επίθ. γλήγορος < μσν. γρήγορος < ελνστ. γρήγορος (-η, -ον) «ξυπνητός» (ελνστ. ρ. γρηγορῶ) < αρχ. πρκ. ἐγρήγορα του ρ. ἐγείρω «σηκώνω, ξυπνώ, ...», Όμ. Κ 419, οἳ δ' ἐγρηγόρθασι φυλασσέμεναί τε «κι ἄνδρες φυλάνε ἄγρυπνοι»].

(Α)**ΓΛΙΣΤΡΑΩ** (α/γλλισστράου) γλιστρών – ουσ.: α) (α)**γλιστρησιά** (η) ΦΡ. **έφαγα μια γλιστρησιά!** (έφα'α μνία γλλισστρησιά!); β) **α-γλιστριά** (η)· γ) (α)**γλίστρημα** (το) – συνών. **γλίστρα** (η) 1. [...] 2. τόπος που γλιστράει – συνών. **ξαγκλιστράω** 1. [...] ΦΡ. **ξαγγλίστρησα κι έσπασα το χέρι μ'!** 2. (μτφ.) ξεφεύγω, παρασύρομαι [παροιμ.:

Ξαγγλιστάν κι οι παπαδιές!] – ουσ.: α) **ξαγκλίστρημα** (το)· β) **ξαγγλίστρησιά** (η)· γ) **ξαγγλίστριά** (η)· δ) **ξαγγλίστρα** (η) **1.** γλίστρημα **2.** σημείο, στο οποίο μπορείς εύκολα να γλίστρήσεις **3.** κοκκινωπό μακρύ σκουλήκι που ζει σε υγρά μέρη, γεωσκώληκας – μεε. **ξαγκλίστρώντα(ς)** [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. γλίστράω (-ῶ) < ελνστ. ἐκλίστράω «γλίστρώ» < αρχ. πρόθ. ἐκ / ἐξ (βλ. (ε)ξεπιτούτου, ετυμ.) + αρχ. λίστρ(ον) (τό) «εργαλείο για εξομάλυνση ή λείανση, ξύστρα, ...» (Όμ. χ 455, λίστροισιν ξῦον «με ξύστρες έτριβαν) + παραγ. επίθ. -άω].

ΑΓΛΥΚΑΝΤΟΣ (αγλλύκαντους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει γλυκαθεί ποτέ **2.** (μτφ.) διαρκώς πικραμένος, θλιμμένος [κατάρα: Αγλύκαντος κι αδρόσιστος να 'σαι!] [ETYM. < α- στερητ. + θ. γλυκάν- του αρχ. ρ. γλυκαίνω «καθιστώ κάτι γλυκό» (Διογ. Λ. 8.70.7, γλυκῆναι τά ρεύματα «να γλυκάνουν τα ποτάμια») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΓΝΑΝΤΑΩ (αγναντάου) **1.** κοιτάζω μακριά από ψηλό σημείο [δ. τρ.: Σαρακηνός την αγναντά από ψηλή ραχούλα.] **2.** παρατηρώ από μακριά **3.** διακρίνομαι από μακριά – συνών.: α) **αγναντεύω** [δ. τρ.: Τρία κομμάτια σύννεφα στον Έλυμπο στη ράχη, / το 'να βαστάει τη δροσιά, τ' άλλο βαρύ χαλάζι, / το τρίτο το μαυρότερο τη θάλασσα αγναντεύει.]· β) **αγναντίζω**· γ) **ξαγναντίζω** – ουσ. **αγνάντεμα** (το) σημείο απ' όπου μπορεί κάποιος ν' αγναντέψει – συνών.: α) **αγνάντιο** (το) [δ. τρ.: Στ' αγνάντιο πήγε κι έκατσε, σ' ένα ψηλό λιθάρι, / και με τον ήλιο μάλωνε και με τον ήλιο λέει.]· β) **άγναντο** (το)· γ) **ξάγναντο** (το) [ETYM. < επίρρ. αγνάντ(ια) [δ. τρ.: Αγνάντια βγήκα κι έκατσα σε πέτρα σε λιθάρι.] + παραγ. επίθ. -άω (< αρχ. επιθ. έναντίος (-α, -ον) «ο απέναντι, ο εναντίον κάποιου» (Όμ. Λ 129, ὃ δ' έναντίον ὦρτο λέων ὥς «αυτόν που χύθηκε σαν λιοντάρι») > πληθ. ουδ. τά έναντία «τα απέναντι» > *ταϊνάντια, για αποφυγή της χασμ. > *ταγνάντια [ι > γ] > τ' αγνάντια > αγνάντια – συνών. **ξάντια**].

ΑΓΝΑΝΤΙΟΥ (τ') του Αγίου Ιγνατίου (εορτάζει στις 20 Δεκεμβρίου) [παροιμ.: Τ' Αγναντιού αγνάντευε και δούλευε.] [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 105: Την ημέρα της γιορτής του Αγίου Ιγνατίου (Αγναντιού), οι κάτοικοι του χωριού (ενν. της Ροδαυγής Άρτας) λένε ότι «βγαίνει ο ήλιος κι αγναντεύει», ίσως, γιατί στις 21 Δεκεμβρίου έχουμε το χειμερινό ηλιοστάσιο και αρχίζει σταδιακά να μεγαλώνει η μέρα· από το «βγαίνει ο ήλιος κι αγναντεύει» ετυμολογείται και η παραφθ. λ. Α-γναντιού > Ιγνατίου (βλ. αγναντάω, ετυμ.)].

ΑΓΝΟΣ (-ή, -ό) **1.** αγνός, ιερός, σεβάσμιος **2.** παρθένος **3.** νηστίσιμος **4.** που τρώγεται χωρίς ψωμί ΦΡ. **το 'φαγα αγνό το φαΐ και πείνασα**

[Π. Π. Λάμπρη Χάσ., σ. 7: Μην του τρώτι αγνό του φαΐ, φάτι κι λίγου ψουμί μαζί να σας πιαστεί.] **5.** (πληθ.) **αγνά** (τα) τα μαλάκια, ως νη-στίσιμα ΦΡ. **σήμερα γευτήκαμαν ωραία αγνά!** [ETYM. < αρχ. άγνός (-ή, -όν) «ιερός, σεβάσμιος, ...» Όμ. σ 202, Άρτεμις άγνή «η Άρτεμη η αγνή»].

ΑΓΟΜΑΙ οδηγούμαι, κατευθύνομαι [δ. τρ.: Έτσι, πίστευε η Μαρία, αγομένη στα μνημεία.] [ETYM. < αρχ. ἄγω / ἄγομαι (μπε. ἀγόμενος, -η, -ον), Ξεν. Άν. 6.3.10.4, ἐπεὶ ἤχθησαν παρά Ξενοφῶντα «μόλις οδηγήθηκαν στον Ξενοφόντα»].

ΑΓΟΡΑΣΤΟΣ (αγοουραστός) (-ή, -ό) που αποκτήθηκε με αγορά, αγορασμένος ΦΡ. **ο πατέρας έφερε αγοραστό ψωμί!** – αντών.: α) **χειροποίητος** (-η, -ο)· β) **σπιτικός** (-ή, -ό) [ETYM. < ρημ. επίθ. αγοραστός (-ή, -όν) του αγοράζω «συχνάζω στην αγορά, ψωνίζω, προμηθεύομαι, ...», Ξεν. Άν. 1.5.10.3, οἱ στρατιῶται ἡγόραζον τὰ ἐπιτήδεια «οι στρατιῶτες αγόραζαν τα απαραίτητα»].

(ΑΓ)ΟΥΡΛΙΕΜΑΙ (αγ/ουρλλιέμι) κλαίω δυνατά, ουρλιάζω από πόνο, αγανάκτηση, θλίψη, ... ΦΡ. **τι έπαθες κι αγορλιέσαι έτσι;** – μεε. **(αγ)ουρλιώντα(ς)** ΦΡ. **άμα έμαθε τα νέα, έφυγε ουρλιώντας!** [ETYM. < α- προθεμ. (ανάπτ. [j] για ευφωνία) + ουρλιέμαι < ουρλιάζω < μσν. οὐριάζω, με προσθήκη [λ] < αρχ. ώρύομαι «ουρλιάζω, για λύκους και σκύλους, αλλά και για ανθρώπους που βιώνουν άγρια λύπη ή άγρια χαρά, (μτβ.) ουρλιάζω, κλαίω ουρλιάζοντας», Πίνδ. Ό. 9.109, ὄρθιον ὥρυσαι θαρσέων «με θάρρος βροντοφώνησέ το»].

ΑΓΟΥΡΟΣ (άγ'ρους) (-η, -ο) **1.** (για καρπό) που δεν έχει ωριμάσει ΦΡ. **τι τα τρώς άγουρα τα κεράσια, θα σε πονέσει η κοιλιά σου!** **2.** (μτφ.) που δεν έχει ωριμάσει ψυχοσωματικά, νέος [δ. τρ.: Μια λυγερή βαριαρρωστά, μια λυγερή πεθαίνει / για ενός αγούρου αγκάλιασμα, για ενός αγούρου αγάπη.] – συνών.: **αγούρμαντος / αγούρμαστος** (-η, -ο) – παράγ. ουσ. **αγουρίδα** (η) **1.** άγουρο σταφύλι (βλ. αγάλια, 1) **2.** κάθε άγουρος καρπός – συνών. **αγρίδι** (το) **1.** [...] **2.** άγονος τόπος – σύνθ.: α) **αγουρομαραγκιάζω 1.** κάνω κάτι να μαραθεί, πριν ωριμάσει, μαραίνω πρόωρα [δ. τρ.: Μην το παίρνεις, μην τ' αφήνεις, / μην τ' αγουρομαραγκιάξεις.] **2.** μαραίνομαι ΦΡ. **αγουρομαράγκιασαν τα μήλα από την ξηρασία 3.** γερνώ πρόωρα ΦΡ. **αγουρομαράγκιασε ανύπαντρη!** – ουσ. **αγουρομαράγκιασμα** (το) – μππ. **αγουρομαραγκιασμένος** (-η, -η)· β) **αγουροξυπνάω** ξυπνάω χωρίς να έχω χορτάσει τον ύπνο – ουσ. **αγουροξύπνημα** (το) – μππ. **αγουροξυπνημένος** (-η, -ο)· γ) **αγουροφάης** (ο) που τρώει τα φρούτα άγουρα [παροιμ.: Ο αγουροφάης έφαγε!] – αντών. **ριμοφάης** (ο) [παροιμ.: Ωσπου να φάει

ο ριμοφάης, έφαγε ο αγουροφάης.] (βλ. γούρμος → σύνθ.): δ) **αγουροφίλημα** (το) το φιλί που δέχεται η νέα από άγουρο [ETYM. < μσν. ἄγουρος / ἄωρος (ὁ) «νεανίας, ανώριμος» < αρχ. ἄωρος (-ον) «άγουρος, άκαιρος, ...», Αίσχύλ. Πέρσ. 496, χειμῶν' ἄωρον ὤρσε «ξαφνικά έφερε μεγάλο κρύο»].

(Α)ΓΡΕΚΙ (α/γρέκκι) (το) 1. ποιμενική καλύβα [δ. τρ.: Το πώς αποκοιμήθηκα τρεις χρόνους σ' ένα γρέκι, / κι όντα ξυπνώ ο έρημος νε πρόβατα νε γίδια.] 2. πρόχειρο μαντρί ζώων φτιαγμένο από κλαδιά δέντρων 3. τόπος σταβλισμού ζώων 4. κατοικία, κρεβάτι ΦΡ. (α) **γυαλί τ' αγρέκι** καθαρισμένο τέλεια (β) **το 'ριξε ή το 'πιακε γρέκι** φιλοξενήθηκε για λίγο κι έμεινε πάρα πολύ 5. (πληθ.) καταφύγιο άγριων και ήμερων ζώων ΦΡ. **γρέκι λαγού** 6. (μτφ.) μυαλό ΦΡ. (α) **δε μου 'κοψε το γρέκι και την πάτησα!** (δε μο' 'κουσι του γρέκκι κι τ' μπάτ'σσα!) (β) **το 'χασε το γρέκι!** έχασε τα λογικά του – ρ. **γρεκιάζω** 1. καταλύω σε γρέκι, διανυκτερεύω – ουσ. **γρέκισμα** (το) – μππ. **γρεκισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < *ἀγροίκιον (τό) «σπιτάκι σε αγρό» < αρχ. ἄγρ(ός) (ὁ) «χωράφι, κτήμα» (Όμ. Ψ 832, πίνονες ἄγροί «καρποφόροι αγροί») + αρχ. οἰκίον (τό) «κατοικία» (υποκορ. του αρχ. οἶκος, ὁ) (Όμ. Β 750, οἱ περὶ Δωδώνην δυσχείμερον οἰκί' ἔθεντο «όσοι στην κατοχείμωνα Δωδώνη κατοικήσαν») > *ἀγροίκι > αγρέκι, με τροπή του [οι > ι] σε [ε] (πρβ. αρχ. κύρ. όν. Ἀγροίκιος, ὁ)].

ΑΓΡΕΨΩ (αγρρεύου) 1. αγριεύω, θυμώνω, οργίζομαι ΦΡ. (α) **μη μ' αγρεύεις εμένα!** (μη μ' αγρρεύς ιμένα!) μη με φοβερίζεις (β) **τον άγρευε κι έφυγε!** (τουν άγρριω κι έφ'γι!) 2. έχω άγρια, ξηρή υφή ΦΡ. (α) **άγρεψαν τα στάχυα κι είναι έτοιμα γι' αλώνισμα!** (άγρριψαν τα σστάχυα κι είν' έτ'μα γι' αλλών'ζμα!) (β) **άγρεψαν τα χέρια από το κρύο!** (βλ. ανύχι, Γ. Κοτζ. Χάρ.) 3. δυσκολεύομαι να κοιμηθώ ΦΡ. **άγρεψα απόψε, δε μ' έπιανε ύπνος!** – ουσ.: α) **άγρεμα** (το) αγρίεμα· β) **αγρεμάρα** (η) αϋπνία – μππ. **αγρεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἄγρ(ι)εύω, με έκπτωση < αρχ. ἄγρι(ος) (-α, -ον) «που ζει στους αγρούς, άγριος, ...» (Όμ. Ε 52, βάλλειν ἄγρια πάντα «όλα τ' αγρίμια να χτυπά») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΑΓΡΙΑΔΑ (αγρρι(γι)άδα) (η) 1. αγριότητα, σκληρότητα, φρίκη, φόβος ΦΡ. **τι αγριάδες είν' αυτές;** 2. το ζιζάνιο άγρωστις η έρπουσα (cynodon dactylon, κυνόδους ο δάκτυλος) ΦΡ. **ξερίζωσε καμιά αγριάδα, έπνιξαν τα λαχανικά!** [ETYM. < μσν. ἀγριάδα (ή) < ἄγρι(ος) (βλ. αγρεύω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άδα].

ΑΓΡΙΑΜΠΕΛΗ (αγρ(ι)άμπιλλη) (η) αγράμπελη (clematis flammula) ΦΡ. **μοσχοβολάν οι αγριάμπελες στους φράχτες!** [ETYM. < ελνστ.

ἀγριάμπελος < αρχ. ἀγρία ἄμπελος (ἡ) «ἀγριο κλήμα», Διοσκ. 5.4.1.1, οἰνάνθη καλεῖται ὁ τῆς ἀγρίας ἀμπέλου καρπός «ο καρπός του ἀγρίου κλήματος ονομάζεται οινάνθη»].

ΑΓΡΙΛΙ (αγρρίλλι) (το) ἀγρια ελιά [Λορ. Μαβ. Καλλ.: ...κορμιά, πού γιά τ' ἀγρίλι τοῦ Ἡρακλέα / παλεύουν, θαυμαστές ψυχές ἀντρίκειες.] – επίθ. **αγριλίσιος** (-α, -ο) που προέρχεται από ἀγρια ελιά ΦΡ. **αγριλίσια γκλίτσα** (βλ. (α)γκλίτσα, 1) [ETYM. < μσν. ἀγριελιά (< αρχ. ἀγριελαία (ἡ) «ἀγρια ελιά», Διοσκ. 1.105.1.1, ἀγριελαία, ἦν ἔνιοι κότινον καλοῦσιν «ἡ ἀγρια ελιά που μερικοί την ονομάζουν κότινο») > αγρίλι, με ἀλλαγὴ γένους και ἐκπτώση].

ΑΓΡΙΟΒΟΡΙ (αγρριουββόρ') (το) κρύος και δυνατός βοριάς ΦΡ. **μας ἔμασε κουβάρι τ' αγριοβόρι!** περιόρισε τις δραστηριότητές μας [ETYM. < ἄγρι(ος) (βλ. αγραύω, ετυμ.) -ο- + μσν. βορι(άς) (ὁ) < αρχ. βορέας (ὁ) «βόρειος ἄνεμος», Ὅμ. Ψ 208, Βορέην ἡδὲ Ζέφυρον κελαδαινὸν «ο Βοριάς κι ο ηχηρός Ζέφυρος»].

ΑΓΡΙΟΜΑΝΑΩ (αγρρι(γι)ουμαννάου) (για φυτά) ευδοκιμῶ, παρουσιάζω οργιαστική βλάστηση ΦΡ. **αγριομάνησαν φέτος οι βιολῆτες!** – ουσ. **αγριομάνημα** (το) – μεε. **αγριομανώντα(ς)** – συνών. **σιουσιουλίζω** (σιουσιουλιζου) 1. [...] ΦΡ. **σιουσιούλisan τα λάχανα!** 2. πληθαίνω, γεμίζω ΦΡ. **σιουσιούλισε ο τόπος από μυρμήγκια** – ουσ.: α) **σιουσιούλισμα** (το)· β) **σιούσιουλο** (σιιούσσ'λλου) (το) πλήθος, αφθονία· γ) **σιουσμάννα** (ἡ) ἀντρογυναίκα, δυναμική γυναίκα – επίρρ. **σιουσιουλάσι** ΦΡ. **τι σιουσιουλάσι εἶν' αυτό;** τι αφθονία, τι πλήθος [ETYM. < ἄγρι(ος) (βλ. αγραύω, ετυμ.) -ο- + αρχ. -μανάω (-ῶ) θ. μαν- του ρ. μαίνομαι ως β' συνθ. (βλ. μανιώνω, ετυμ.)].

ΑΓΡΙΟΤΡΕΦΥΛΛΟ (αγρι(γι)ουτρέφ'λλου) (το) ἀγριο τριφύλλι [ETYM. < ἄγρι(ος) (βλ. αγραύω, ετυμ.) -ο- + τριφύλλ(ι) (< ελνστ. τριφύλλι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. τρίφυλλον (τό) «φυτό με τρία φύλλα, τριφύλλι», Ἡρόδ. 1.132.2, μάλιστα δὲ τὸ τρίφυλλον «και κυρίως τριφύλλι») + παραγ. επίθ. -ο > αγριοτρίφυλλο > αγριοτρέφυλλο, με τροπή του [ι] σε [ε]].

ΑΓΡΟΙΚΟΣ (-ή, -ό) ἄξεστος, ἀκατέργαστος, ἀκαλλιέργητος, τραχύς, ἀψύς ΦΡ. **αγροικό ξίδι** [ETYM. < ελνστ. ἀγροῖκος (-ον) «ἀπαίδεντος, ...» (< αρχ. ἄγροικος (-ον) «που κατοικεῖ σε ἀγρούς, χωρικός, ἄγονος, τραχύς», Ἀριστοφ. Νεφ. 43, ἐμοί γάρ ἦν ἄγροικος ἡδιστος βίος «γλυκιά ζωὴ χωριάτικη ἐγὼ ζούσα») με μετάθ. του τόνου].

ΑΓΡΥΠΝΙΑ (ἡ) 1. αὔπνια 2. νυχτερινή δέηση σε ναό 3. οι βραδινές ἀκολουθίες της Μ. Εβδομάδας ΦΡ. **θα πάμε σ' ὅλες τις αγρυπνίες!** – συνών. **αγρύπνια** / **αγρυπνιά** (ἡ) [ETYM. < αρχ. ἀγρυπνία (ἡ) «αὔ-

πνία, εγρήγορση, ...», Ἡρόδ. 3.129.10, Δαρείος ἀγρυπνήσει εἵχετο «ο Δαρείος ἔμενε ξάγρυπνος»].

(Α)ΓΡΩΝΙΖΩ (α/γρουνίζου) (αναγραμμ.) γνωρίζω, αναγνωρίζω, ἔχω γνωριμίες, ξεχωρίζω ΦΡ. **πήγες στην πόλη και δε με γρωνίζεις;** (πήγεις σ' μπόλλη κι δε μι γρουνί'εις;) [παροιμ. Αμοργού: Τώρα που ζω θέλω να δω πράμαν που δεν ερπίζω, σαν απεθάνω και διαβώ χάρη δε σου γρωνίζω.] [Δ. Βυζ. Βαβ.: Ἐδῶ χρειάζεται μανιέρα-, καπατσιτάξτε, καί σπιρτοσύνης... κι ἅμα πού δέν τότε γρωνίζω μέσ' στσί διαόλοι τσί Ἑλληνοι, α, κούεστο σέ ἓνα πολύ κακό.] – **επίθ. γρώνιμος** (-η, -ο) – μππ. **γρωνισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **εἶναι γρωνισμένος με πολύ κόσμο!** [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. γρωνίζω < γνωρίζω (βλ. λ., ετυμ.)].

(Α)ΓΥΝΑΪΚΑ (α/γ'ναίκα) (η) γυναίκα, σύζυγος ΦΡ. **ἔχω αγυναίκα, όχι ψέματα!** (ιέχχου αγ'ναίκα, όχι ψέματα!) ἔχω πολύ καλή γυναίκα [ETYM. < α- προθεμ. + γυναίκα (βλ. γυναικο-, ετυμ.)].

ΑΓΥΡΕΥΤΟΣ (αγύριωτους) (-η, -ο) που δεν τον ἔχει γυρέψει κάποιος, ξεχασμένος ΦΡ. **μονάχος κι αγύρευτος ζει!** [ETYM. < α- στερητ. + θ. γυρεύ- του μσν. ρ. γυρεύω «ψάχνω» (< ελνστ. γυρεύω «γυρεύω, τρέχω σε κύκλο, ...», Στράβ. 6.1.8, ἐκέλευσε γυρεύειν γυμνάς «διέταξε να περιφέρονται γυμνές) + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΓΩΓΙ (το) αγωγή, διαδρομή που κάνει κάποιος, συνήθ. επαγγελματί-ας, με φορητό ζώο ή αμάξι, για να μεταφέρει κάτι με αμοιβή, καθώς και το σχετικό φορτίο [παροιμ.: α) Κατά το αγωγή και ο αγωγιότης. β) Το αγωγή ξυπνάει τον αγωγιότη.] [ETYM. < μσν. αγωγή(ον), με αποβ. του [γ] < αρχ. αγωγήιον (τό) «φόρτωμα αμαξιού, ...», Ξεν. Κ. Π. 6.54 .5, πεντεκαίδεκα τάλαντα ἐκάστῳ ζεύγει τὸ αγωγήιον «δεκαπέντε τάλαντα για το αγωγή καθενός ζευγαριού ζώων»].

(Α)ΓΩΝΙΕΜΑΙ (αγουννιέμι) ασχολούμαι, αγωνίζομαι, παλεύω ΦΡ. (α) **γωνιόμαστε από την αυγή ως τη νύχτα!** αγωνιζόμαστε για τα προς το ζην ... (β) **τι αγωνιέστε; 1. με τι ασχολείστε; 2. γιατί παιδεύεστε; (γ) γωνιέται, αλλά τίποτα δεν κάνει!** ... δεν τα καταφέρνει [ETYM. < αρχ. αγωνίζομαι (μέλλ. αγωνιῶμαι) «διαγωνίζομαι, πολεμώ, κοπιάζω, ...», Εὐρ. Ἡρακλ. 992, κάγων ἀγῶνα τόνδ' ἀγωνιούμενος «και γνώριζα ότι θα πάρω μέρος σ' αυτόν τον αγώνα»].

ΑΔΑ μόριο ΦΡ. (α) **αδ' ευτὺς αμέσως** (β) **αδὰ τούτου** τάχα ετούτο (γ) **αδ' εκείνου** τάχα εκείνο [ETYM.· πιθ. < α- προθεμ. + αρχ. δῆ (1. ως δεικτ. «ιδού, να!» 2. ως χρον. δῆ τότε «τότε πια» 3. ως βεβ. «βέβαια, ακριβώς, φυσικά») με τροπή του [η] σε [α] > αδά].

ΑΔΑΜ [λογοπ. (από την ομοιότητα του ήχου με την εκφορά του ονόματος του Αδάμ): Απόψε θα βαρέσουν τον Αδάμ, τον Αδάμ, τον α-

μήν, αμήν Αδάμ!] [ETYM.: ηχομιμ. λ. από το ρυθμικό πένθιμο χτύπημα της καμπάνας κατά τη Μ. Εβδομάδα].

ΑΔΕΙΑΖΩ (αδγειαίζου) **1.** αφαιρώ από κάτι όλο το περιεχόμενό του **2.** καταναλώνω ό,τι περιέχει ένα σκεύος **3.** (μτφ.) απομακρύνομαι, φεύγω **4.** (μτφ.) απομακρύνω βίαια **5.** (μτφ.) αφήνω κάτι έκθετο **6.** (μτφ.) ευκαιρώ, έχω ελεύθερο χρόνο – συνων. **ξαδειαίζω** ΦΡ. **άμα ξαδειαίσσεις, έλα!** (άμα ξαδγειαί'εις, ιέλα!) άμα βρεις χρόνο – ουσ. **ξάδεια** (η) ΦΡ. **πού ξάδεια για χασομέρια!** (πού ξάδγεια για χασουμέργια!) – συνών. (ξ)αδειαά (η) ΦΡ. **που αδειές για ...** – επίθ. **αδειανός** (-ή, -ό) **1.** άδειος, κενός ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **ήρθε μ' αδειανά τα χέρια!** [Ι. Τζέτζ. Σχόλ. Έργ. Ήμ. 478: ... μή χειρί πεπληρωμένη, αλλά κενή χειρί, τό λεγόμενον.] **2.** (μτφ.) που δεν είναι απασχολημένος, άπρακτος [παροιμ.: Αδειανός καλόγερος, εύκαιρο (βλ. ευκαιράω → επίθ. 2) το σακί του.] [ETYM. < μσν. άδειαίζω < αρχ. άδει(α) (ή) «αφοβία, ασφάλεια, ...» (Ήρόδ. 8.120.7, ως έν άδείη έών «σα να 'ταν ασφαλής») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΑΔΕΛΦΙΚΑΤΑ επίρρ.: αδελφικά, δίκαια ΦΡ. **θα το μοιράσουμε αδελφικάτα ό,τι έχουμε!** [ETYM. < αρχ. επίθ. άδελφικ(ός) (-ή, -όν) «που αναφέρεται στα αδέλφια και στις σχέσεις τους, ...» (Άριστ. Ή. Νικ. 1161a, ούκέτι άδελφική γίνεται ή φιλία «η φιλία τους δεν είναι πια του αδελφικού τύπου») + παραγ. επίθ. -άτα].

ΑΔΕΞΙΟΣ (αδέξξιους) (-α, -ο) (με θετική σημ.) καλός, ωραίος ΦΡ. **είναι αδέξιο το φόρεμα;** είναι πολύ ωραίο [ETYM. < ελνστ. άδέξιος (-ον) «άπειρος, ανάξιος, ...» < α- στερητ. + αρχ. δεξιός (-ά, -όν) «δεξιός, αίσιος, ικανός, ...», Ήρόδ. 1.51.4, επί δεξιά «προς τα δεξιά»].

ΑΔΕΡΦΟΣ (αδιδρός) (ο) αδελφός (πληθ. **αδέρφια**, τα) – υποκορ.: α) **αδερφούλης** (ο) (πληθ. **αδερφούλια**, τα)· β) **φούλης** (ο)· γ) **αδερφάκι** (το) / (θηλ. **αδερφή**, η) (πληθ. **αδερφές** / **αδερφάδες**, οι) – υποκορ.: α) **αδερφίτσα** / **αδερφούλα** (η)· β) **φούλα** (η) **1.** [...] **2. Φούλα** (η) ονομασία γίδας – ρ. **αδερφώνω 1.** αδελφώνω, συνδέω, συνενώνω **2.** συμφιλιώνω – ουσ. **αδέρφωμα** (το) – μππ. **αδερφωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αδερφομοίρι** (το) το κληρονομικό μερίδιο κάθε αδερφού [παροιμ.: Στ' αδερφομοίρια σπίτια τον τσιατμά (βλ. λ.) ρώτα τι ακούει!]**· β) αδερφομοιραγή** (αδιδφουμοιρα'ή) (η) το μοίρασμα της πατρικής περιουσίας μεταξύ αδελφών – συνών. **αδερφομοιρασιά** (η)**· γ) αλλάδερφος** (ο) ετεροθαλής αδελφός· δ) **αξάδελφος** (-η) εξάδελφος / -η (ελνστ. εξάδελφος, ό, ή)**· ε) εννιάδερφα** (τα) τα εννιά αδέρφια [δ. τρ.: Τα τέσσερα, τα πέντε, τα εννιάδερφα, / τα δεκαοχτώ ξαδέρφια τα λιγόημερα, / ένα φερμάν' τους ήρθε απ' το βασιλιά / να παν να πολε-

μήσουν χρόνους δώδεκα.] [ETYM. < μσν. ἀδερφός (ὁ) < αρχ. ἀδελφεός / ἀδελφός (ὁ) < α- αθροιστ. + δελφ(ύς) (ή) «μήτρα» (Ώμ. Ζ 61, ἔτρεψεν ἀδελφειοῦ φρένας «ἄλλαξε τη γνώμη του ἀδελφού του» / Ἑσύχ., <δολφός> ἡ μήτρα) + παραγ. ἐπίθ. -ός].

ΑΔΙΑΝΙΟΤΟΣ (αδγιάνιουτους) (-η, -ο) **1.** αδιανόητος, ανόητος, αδιάφορος ΦΡ. **αδιάνιοτος άνθρωπος!** **2.** που κοιμάται βαθιά λόγω κούρασης ή ασθένειας [ETYM. < αρχ. ἀδιανόητος (-ον) «ακατανόητος, ανόητος» (Πλάτ. Σοφ. 238 c, ἀλλ' ἔστιν ἀδιανόητόν τε «ἀλλά εἶναι ἀκατανόητο») > αδιάνιοτος, με αντιστ. και απλοπ. [η > ι]].

ΑΔΙΚΟΘΑΝΑΤΙΖΩ (αδικουθανατίζω) **1.** πεθαίνω αδικώς, με βρίσκει άδικος θάνατος [δ. τρ.: Με την καρδιά, αν δε σ' αγαπώ, ν' αδικοθανατίσω.] **2.** καταριέμαι κάποιον να πεθάνει άδικα ή προκαλώ σ' αυτόν άδικο θάνατο [κατάρα: Ν' αδικοθανατίσει!] – ἐπίθ. **αδικοθάνατος** (-η, -ο) **1.** που πέθανε άδικα, δηλ. βίαια ή πρόωρα ΦΡ. **πήγε αδικοθάνατος!** **2.** ο άξιος να πεθάνει άδικα [κατάρα: Αδικοθάνατος να 'σαι!] [ETYM. < αρχ. ἄδικ(ος) (-ον) «(για πρόσ.) που πράττει κάτι αντίθετα με το δίκαιο, (για πράγμ.) που δεν συμφωνεί με το δίκαιο, ...» (Ηρόδ. 2.119.2, ἀνὴρ ἄδικος «άνθρωπος άδικος») -ο- + αρχ. θάνατ(ος) (ὁ), Ώμ. Ξ 231, Ὑπνω... κασιγνήτῳ Θανάτοιο «τον Ὑπνο..., ἀδέρφι του Θανάτου) + παραγ. ἐπίθ. -ίζω].

(Α)ΔΙΜΙΤΟ (α/δδίμ'του) (το) δίμιτο, υφαντό που υφαίνεται με δύο μίτους, με δύο κλωστές – ἐπίθ. **(α)διμιτένιος** (α/δδιμ'τέννιους) (-α, -ο) καμωμένος από δίμιτο ύφασμα [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. δίμιτον (ενν. ύφασμα), ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. δίμιτος (-ον) < δι- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. μίτος (ὁ) «στημόνι», Ώμ. Ψ 762, πηνίον ἐξέλκουσα παρέκ μίτον «τα γνέματα τραβώντας απ' το κουβάρι»].

(Α)ΔΟΚΙΩΜΑΙ (α/δουκκιώμι) καταλαβαίνω, αναγνωρίζω, μου φαίνεται, νιώθω ΦΡ. **δεν τ' αδοκήθηκα!** (δε ντ' αδοκκήθ'κα!) – συνών. **δοκάω / δοκιέμαι / δοκιούμαι** ΦΡ. **(α) μπήκες και δε σε δοκήθηκα!** **(β) μου δοκήθηκε** (μ' δουκκήθ'κι) μου φάνηκε [ETYM. < α- προθεμ. + δοκιώμαι < αρχ. δοκοῦμαι / ενεργ. δοκέω (-ῶ) «νομίζω, αποφασίζω, ...», Ώμ. Η 192, δοκέω νικησέμεν «θαρρώ πως θα νικήσω»].

ΑΔΟΥΛΕΥΤΟΣ (αδδούλλωτους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει εργαστεί ΦΡ. **είναι αδούλευτος ακόμα!** **2.** που δεν έχει εργαστεί σε κουραστική εργασία και επομένως δεν έχει ταλαιπωρήσει το σώμα του, το οποίο διατηρεί ακμαίο **3.** (μτφ.) ασκληραγωγής, μαλθακός, τεμπέλης – συνών.: **α) αδούλης** (-α, -ικο)· **β) άδουλος** (-η, -ο) [παροιμ.: Άδουλος δουλειά δεν είχε, το βρακί τ' λύνει και δένει.] [ETYM. < α- στερητ. + ελνστ. δουλεύ(ω) «(αρχ. σημ.) είμαι δούλος, ...» (Ξεν. Απομν.

3.12.2.4, δουλεύουσι τόν λοιπόν βίον τήν χαλεπωτάτην δουλείαν «υφίστανται για την υπόλοιπη ζωή την πιο βαριά δουλεία») + παραγ. επίθ. -τος (δεν σχετίζεται με το αρχ. ἀδούλευτος (-ον) «αυτός που δεν έγινε ποτέ δούλος, ...»)].

ΑΔΟΥΡΗΤΟΣ (αδδούρ'τους) (-η, -ο) **1.** μη ανθεκτικός, ευτελής **2.** (μτφ.) ανεπρόκοπος [(κατ' ευφ.) κατάρα: Φεύγα από δω, που να μη σώσεις, μωρέ αδούρητο!] **3.** (μτφ.) βιαστικός [ETYM. < α- στερητ. + δουρ(άω) «αντέχω, βαστώ, διατηρούμαι» (< αρχ. δόρυ (τό) (γεν. δουρός – δυϊκ. δοῦρε – πληθ. δοῦρα) «κομμένο ξύλο, κορμός, δοκός, δόρυ, ακόντιο», Όμ. Β 135, δοῦρα σέσηπε νεῶν «των караβιών τα ξύλα σάπισαν) + παραγ. επίθ. -ητος].

ΑΔΡΑΓΜΑ (το) **1.** ποσότητα που μπορεί να χωρέσει σε μια χούφτα **2.** βίαιο πιάσιμο, άρπαγμα, γράπωμα **3.** ασθένεια που προσβάλλει τα σιτηρά, όταν μετά από βροχή ακολουθεί καύσωνας, κάψιμο **4.** κάψιμο από φωτιά – συνών. **αδραξιά** (η) ΦΡ. (α) **αδραξιά αλεύρι** μια χούφτα αλεύρι (β) **τον έκαμε μια αδραξιά!** (τουν έκαμι μνια 'δραξιά!) τον έπιασε βίαια [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. δράγμα (τό) «που μπορεί να πιάσει κάποιος με το χέρι, με τη χούφτα» < δράττομαι «χουφτώνω, αρπάζω, ...», Όμ. Ν 393, κόνιος δεδραγμένος αίματοέσσης «χούφτωσε το ματωμένο χόμα»].

(Α)ΔΡΑΣΚΕΛΛΩ (α/δρασσκ'λλάου) **1.** περνώ πάνω από κάτι με τα σκέλη ανοιχτά ΦΡ. **κοίτα μην αδρασκελήσεις το παιδί!** (κοίτα μην αδρασσκ'λλή'εις του πιδί!) σύμφωνα με πρόληψη, δεν θα ψηλώσει, αν συμβεί αυτό· επίσης, δεν επιτρέπεται το δρασκελισμα νεκρού από άνθρωπο ή γάτα, για να μην βρικολακιάσει **2.** υπερπηδώ εμπόδιο **3.** περπατώ κάνοντας δρασκελιές – ουσ.: α) **(α)δρασκέλημα** (το)· β) **(α)δρασκελιά** (αδρασσκ'λλιά) (η) **1.** [...] **2.** μονάδα μέτρησης μήκους που ισοδυναμεί με μεγάλο άνοιγμα των σκελών, ανοιχτό βήμα ΦΡ. **περίπου είκοσι αδρασκελιές είναι το μάκρος!** – συνών.: α) **αδρασκελισιά** (αδρασσκ'λλισιά) (η)· β) **αδρασκίλι** (αδρασσκίλλι) (το) [ETYM. < α προθεμ. + μσν. δρασκελῶ (-άω) < ελνστ. διασκελίζομαι «ανοίγω τα σκέλη μου, κάνω μεγάλο βήμα» < δια- (βλ. λ., ε-τυμ.) + αρχ. σκέλ(ος) (τό) (Όμ. Π 314, πρυμνόν σκέλος «στην άκρη του σκέλους») + παραγ. επίθ. -ίζομαι].

ΑΔΡΑΧΝΩ (αδρράχνου) **1.** αρπάζω εσπευσμένα ή βίαια ΦΡ. **τον άδραξε από τον λαιμό!** (τουν άδραξ' απ' τουν λιμό!) [δ. τρ.: Δύναμη και προθυμιά, για να μπω ν' αδράξω μια.] **2.** ζεσταίνομαι πολύ από φωτιά, παθαίνω έγκαιμα, καίγομαι ΦΡ. **παραλίγο ν' αδράξουν τα μαλλιά μου!** – συνών. **αδράζω** – επίθ.: α) **αδραχτός** (-ή, -ό) βιαστι-

κός, ορμητικός – επίρρ. **αδραχτά** ΦΡ. **έφαγα αδραχτά και παραλίγο να πνιγώ!** – συνών. **αδραχτικός** (-ή, -ό) – επίρρ. **αδραχτικά** (αρχ. ε-πίρρ. δράγδην «με τη χούφτα, αρπαχτά, ...») [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. δράχνω < ελνστ. δράσσω < αρχ. δράσσομαι / δράττομαι, βλ. άδραγμα, ετυμ.]].

ΑΔΡΑΧΤΙ (αδρράχτ') (το) **1.** η άτρακτος, το εξάρτημα της ηλακάτης (ρόκας), στο οποίο μαζεύεται το νήμα [παροιμ.: Καιρός πανιά, καιρός παιδιά, καιρός αδράχτια μοναχά.] **2.** βασικό εξάρτημα του **νερόμυλου**· αποτελείται από έναν μεταλλικό άξονα, που είναι στερεωμένος στο κέντρο της φτερωτής, έχει μήκος 1,50-2 m και τη συνδέει με τις μυλόπετρες· αδράχτι έχουν και τα **μαντάνια** (βλ. λ.) με τη διαφορά ότι ο άξονας είναι τετράπλευρος **3.** (μτφ.) το πέος – υποκορ. **αδραχτάκι** (το) [ETYM. < μσν. άδράχτι < ελνστ. άδράκτιον (τό), υποκορ. του άδρακτος (ή) < αρχ. άτρακτος (ό, ή) «ατρακτοειδές σκεύος, αδράχτι, βέλος», Ήρόδ. 5.12.21, στρέφουσα τόν άτρακτον «κλώθοντας με τ' αδράχτι»].

ΑΔΡΥΣ (-ιά, -ύ) **1.** αγρύς, με τραχιά γεύση, με μεγάλη οξύτητα ΦΡ. (α) **αδρύ ξίδι** (β) **αδρύ κρασί** **2.** τραχύς ΦΡ. (α) **αδρύ χέρι** (β) **αδρύ υφαντό** [ETYM. < μσν. επίθ. άδρύς < αρχ. άδρός (-ά, -όν) «πυκνός, άφθονος, ευτραφής, ισχυρός, ...», Ήρόδ. 4.31.6, χίονα άδρήν «πυκνό χιόνι»].

ΑΪΕΡΑΣ (αϊέρας) (ο) **1.** [...] ΦΡ. (α) **κάνει αέρα!** πνέει ισχυρός άνεμος (β) **γίνηκε αέρας!** εξαφανίστηκε (γ) **όλο λόγια του αέρα είναι!** (ούλου λό'ια τ' αϊέρα είνι!) λέει λόγια χωρίς ουσία, αερολογεί (δ) **του πήρε τον αέρα!** έχει υπό τον έλεγγό του κάτι, δεν υπολογίζει κάποιον (ε) **τα 'καμε αέρα!** (για χρήματα, ...) τα σκόρπισε **2.** το υφασμάτινο κάλυμμα των Θείων Δώρων – σύνθ. **ανάερος** (-η, -ο) **1.** τόπος όπου φυσάει συχνά αέρας **2.** που είναι τόσο ελαφρός και λεπτός που μοιάζει να αιωρείται ή να μην αποτελείται από ύλη ΦΡ. **έχει ανάερο περπάτημα!** – επίρρ. **ανάερα** [ETYM. < μσν. άερας < αρχ. άήρ (ό) (γεν. ή(ά)έρος) «αέρας, ομίχλη, σκοτάδι» (Όμ. Ρ 649, ήέρα μέν σκέδασεν «με αέρα σκόρπισε») από την αιτ. εν. άερα].

ΑΕΡΙΚΟ (αϊρρ'κό) (το) υπερφυσικό ον με μορφή νέας και ωραίας γυναίκας που ζει στη φύση, ξωτικό, νεράιδα, ίσκιωμα (βλ. ισκιώνω → ους., 2) ΦΡ. **τον έκρουξε** (βλ. κρούω) **αερικό!** (τουν έκρουξ' αϊρ'κό!) τον άγγιξε αερικό και βρίσκεται υπό την επήρειά του ή του έχει προκαλέσει μέχρι και σωματική αναπηρία – συνών.: α) **ξωδικιά / ξωτικιά** (η) [Κ. Παλ. Ξωτ.: ... ή ξωτικιά ή μεγαλοφάνταστη, ή Άρρώστια·] β) **ξωθιά** (η) (μσν. επίθ. ξωτικός < ελνστ. έξωτικός (-ή, -όν) «που

βρίσκεται έξω, ξένος προς την πίστη, ειδωλολάτρης, ...», Ίάμβλ. Πυθ. 21.97, περί τὰς ἐξωτικάς καὶ τὰς ξενικάς «με ζητήματα εξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ σχέσεων με ξένους») [ETYM. < μσν. ἀερικόν (τό) < ελ- νστ. ἀερικός (-ή, -όν) «όμοιος με αέρα» < αρχ. ἀήρ, ἡ(ἄ)έρ(ος) (βλ. αέρα) + παραγ. επίθ. -ικός].

ΑΖΑΠΙΑ (αζαπιά) (η) 1. ἐλλειψη πειθαρχίας, αταξία, αναρχία 2. α-περιόριστη ελευθερία, ασυδοσία – επίθ. **άζαπος** (-η, -ο) απείθαρχος, ανυπότακτος, ατιθάσευτος ΦΡ. **εἶναι άζαπο παιδί και τι θα κάμω!** – συνών.: α) **αζάπικος** (αζάπ'κους) (-η, -ο)· β) **αζάπωτος** (αζάπουτους) (-η, -ο) [ETYM. < α- στερητ. + τουρκ. zap(t) «πειθαρχία» + παραγ. επίθ. -ιά (βλ. ζάπι)].

ΑΖΑΤΗ (αζάτ') (η) 1. ελευθερία 2. το δικαίωμα να βόσκουν τα ζώα ελεύθερα σε κάποιον τόπο – επίρρ. **αζάτι** ελεύθερα ΦΡ. **απόλυσαν τα πρόβατα αζάτι στο βουνό** (απόλλυσαν τα πρό'τα αζάτ' στου β'νό) – επίθ. **αζάτικος** (-η, -ικο) ασύδοτος [ETYM.· Ἑσύχ., <αζάτη> ελευθερία / Αδ. Κορ. Ἑτ., λήμμα: *ΑΖΑΤΟΣ*, Δ. Ἑδανείσθη τὴν λέξιν ἀπὸ τὸν Μεῦρσιον, καὶ τὴν ἐνόησαν καὶ οἱ δύο εἰς σημασίαν *Ἑλεύθερος*. Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν γλῶσσαν, οἷον *Τὸν ἔκαμα άζάτην*, ἡγουν τὸν ἀπέλυσσα, τὸν ἐλευθέρωσα· ἀλλὰ τὴν ἐνόμισα καὶ τὴν νομίζω Τουρκικὴν, ὡς μαρτυρεῖ τὸ Λατινοτουρκικὸν λεξικὸν τοῦ Κλοδίου [...]. Ἀλλὰ πῶς πάλιν εἰσεχώρησε Τουρκικὴ λέξις εἰς τὸν Ἑσύχιον; ἐπειδὴ φέρει: *Αζάτη*, ἐλευθερία, τὸ ὅποιον κατεχωρίσθη καὶ εἰς τὴν τελευταίαν Ἀγγλικὴν ἔκδοσιν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Στεφάνου, μέ κακὴν ἐτυμολογίαν. Ἐν ἀληθῶς ἐλληνίζει παράγεται ἀπὸ τὸ Δωρικὸν *Ζάτα* ἀντὶ τοῦ *Ζήτη* Ἑλλ. καὶ κοιν. μέ τὸ στερητικὸν α-. Λέγομεν σήμερον *Ζήτη* καὶ *Ζήτησις*, ὡς ἔλεγαν καὶ οἱ παλαιοὶ *Αὔξη* καὶ *Αὔξησις*, *Μάθη* καὶ *Μάθησις*, *Πάθη* καὶ *Πάθησις*. *Αζάτη* δικαίως ἐλέγετο *ἐλευθερία*, ἡγουν ἡ κατάστασις ἐκείνου, τὸν ὅποιον κἀνείς πλέον δέν ἔχει δίκαιον νά ζητήσῃ.].

ΑΖΟΥΠΗΤΟΣ (αζούπ'τους) (-η, -ο) ασυμπίεστος, άστυφτος ΦΡ. **τα ἔχω αζούπητα τα σταφύλια** δεν τα έστυψα, για να βγει ο χυμός τους – συνών. **άζυφτος** (-ή, -ο) [δ. τρ.: ... χαμπήλωσε (βλ. χαμπηλός) τους κλώνους σου να κόψω ένα λεμόνι / για να το ζύψω να το πιώ να μου διαβούν οι πόνοι.] (ζύφω «στύβω») [ETYM. < α- στερητ. + ζουπ(ώ) / ζουπιζω «συμπιέζω, ...» (< αρχ. όπιζω < όπός (ό) «χυμός, γάλα», Όμ. Ε 902, ὡς δ' ὄτ' όπός γάλα ἐπειγόμενος συνέπηξεν «όπως, όταν ο χυμός (αγριοσυκιάς) μιγμένος με γάλα το πήζει») + παραγ. επίθ. -ητος].

ΑΖΩΣΤΟΣ (άζουστος) (-η, -ο) 1. που δεν φοράει ζώνη ΦΡ. **έφυγε άζωστος!** έφυγε χωρίς να φορέσει τη ζώνη, έφυγε βιαστικά 2. που δεν

έχει δέσει τη ζώνη του ΦΡ. **πού πααίνεις** (βλ. λ.) **άζωστος!** [ETYM. < αρχ. ἄζωστος (-ον) «που δεν ζώστηκε λόγω βιασύνης, ...», Ἡσ. Ἔργ. 345, γείτονες ἄζωστοι].

ΑΗΔΟΝΙ (αηδόν') (το) **1.** ωδικό πτηνό (Iuscinia megarhynchos) ΦΡ. **λαλεί σαν αηδόνι!** [δ. τρ.: Τ' αηδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης ...] **2.** (μτφ.) που έχει μελωδική φωνή ΦΡ. **είναι αηδόνι!** **3.** λαϊκή μουσική σύνθεση, βασισμένη στο κελάδημα του αηδονιού [ETYM. < μσν. ἀηδόνι(ν) < ελνστ. ἀηδόνιον (τό), υποκορ. του αρχ. ἀηδών (ἡ) (-όνος), Ὅμ. τ 518, χλωρηῖς ἀηδών «οξύφωνη αηδόνα»].

ΑΘΑΝΑΣΙΜΟΣ (αθαννάσιμους) (-η, -ο) θανάσιμος, άσπονδος ΦΡ. **εχθρός αθανάσιμος** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. θανάσιμος (-ον) «θανατηφόρος», Αἰσχύλ. Ἀγ. 1276, ἀπήγαγ' ἐς τοιάσδε θανασίμους τύχας «σε τέτοιο θάνατο με φέρνει και μ' αφήνει»].

ΑΘΕΡΑΣ (ο) **1.** (λογοτ.) αιθέρας, ουρανός, ύψη **2.** (μτφ.) το πρώτης ποιότητας προϊόν ΦΡ. **πήρε όλο τον αθέρα!** αγόρασε ... **3.** (μτφ.) άνθρωπος με πολλά και σημαντικά προσόντα, σωματικά ή πνευματικά ΦΡ. **η νύφη μας είναι αθέρας!** **4.** ακμή τέμνοντος οργάνου, π.χ. μαχαιριού, ξυραφιού, κ.λπ. [παροιμ.: Τζιράχικη (τζιράχης (ο) «πρακτικός γιατρός») αθέρα και γύφτικη μαχαίρα.] **5.** το άγανο του σταχυού [ETYM. < αιτ. ἀθέρα του αρχ. ουσ. ἀθήρ (ό) (γεν. ἀθέρος) «στάχυ σιταριού, άχυρο, αιχμή όπλου, ...», Λουκ. Ἀναχ. 31, τούς ἀθέρας άποφυσώντας «φυσώντας τ' άχυρα»].

ΑΘΕΡΙΓΟΣ (αθθέρ'γους) (-η, -ο) που δεν έχει θεριστεί, αθέριστος ΦΡ. **τα 'χουμε αθέριγα τα σπαρτά!** [ETYM. < ελνστ. ἀθέριστος (-ον) μεταπλ. -γος < ἄ- στερητ. + θ. θερίσ- του αρχ. θερίζω (Ἡρόδ. 4. 42.4, θερίσαντες δ' ἂν τὸν σῖτον ἔπλεον «αφού θέριζαν το στάρι συνέχιζαν το ταξίδι τους») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΘΕΡΟΣΤΟΜΟΣ (αθιρρόστουμους) (-η, -ο) **1.** φλύαρος, πολυλογάς **2.** αθυρόστομος [ETYM. < αρχ. ἄθυρόστομος (-ον) «φλύαρος, βωμολόχος» (Σοφ. Φιλ. 188, ἄθυρόστομος ἄχῳ «φλύαρη ηχώ» / Ἡσύχ., <ἀθερέζ> ανόητο, ανόσιο, ακριβές) με τροπή του [υ] σε [ε]].

(Α)ΘΗΜΩΝΙΑ (α/θημουννιά) (η) θημωνιά [παροιμ.: Όταν καίγεται η αθημωνιά του γείτονα, να μην χαίρεσαι.] – συνών. **(α)θεμωνιά** (η) [Ἀρ. Βαλ. Φ. 1.110: κ' ζήλεψε χερόβολα κι ἄθεμωνιές κι ἁλώνι.] – ρ. **(α)θημωνιάζω** φτιάχνω θημωνιά – συνών. **(α)θεμωνιάζω** – σύνθ.: **(α)θημωνόξυλο** (το) το κάθετο ξύλο γύρω από το οποίο στήνεται η θημωνιά – συνών. **(α)θεμωνόξυλο** (το) [ETYM. < α- προθεμ. + ελνστ. θημωνιά (ἡ) < αρχ. θημών (ἡ) (-ῶνος) «σωρός, θημωνιά», Ὅμ. ε 368, θημῶνα τινάξῃ «τ' άχυρα της θημωνιάς τινάζει»].

(Α)ΘΡΑΚΙ (το) αναμμένο κάρβουνο, θράκα – μεγεθ. **(α)θράκα** (η) ανθρακιά, σωρός από αναμμένα κάρβουνα μαζί με στάχτη ΦΡ. (μτφ.) **τον έβγαλαν θράκα!** τον έβγαλαν μισοπεθαμένο – ρ. **θρακαλώνω** 1. ζεσταίνομαι υπερβολικά, ανάβω 2. πιάνεται η ανάσα μου από το πολύ κλάμα ή άλλη αιτία ΦΡ. **θρακάλωσε το παιδί!** (θρακάλλουσι του παιδί!) – ουσ. **θρακάλωμα** (το) – μππ. **θρακαλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. άνθράκι(ον) (τό) με αποβ. του [ν], υποκορ. του αρχ. άνθραξ (ό) «κάρβουνο, ...», Θουκ. 4.100.4, έχοντα άνθρακάς τε ήμμένους «όπου είχαν βάλει κι αναμμένα κάρβουνα»].

ΑΘΥΜΙΑΤΙΣΤΟΣ (αθυμνιάτ'στους) (-η, -ο) 1. που δεν τον έχουν θυμιατίσει, αλιβάνιστος 2. που δεν εκκλησιάζεται, αλειτούργητος ΦΡ. **τι περιμένεις από αθυμιάτιστο άνθρωπο;** δεν μπορείς να περιμένεις κάτι καλό 3. (μτφ.) που δεν τον έχουν κολακεύσει [ETYM. < α- στε-ρητ. + θ. θυμιατισ- του ρ. θυμιατίζω (< μσν. θυμιάζω < αρχ. θυμιῶ (-άω) «καίω θυμίαμα, ...», Αἰλ. Π. Ἰ. 12.51.12, καί έθυμιᾶτο αὐτῷ «και τον θυμιάτισε») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΙ¹ επιφών. ΦΡ. **(α) αί φεύγα φύγε (β) αί! - αί!** (επαναλαμβανόμενο) για έκφραση πόνου (γ) **άι! αί! τι έπαθα!** για έκφραση ξαφνικού κακού [ETYM. < αρχ. αἷ, επιφών. θαυμασμού, αγανάκτησης, ..., Ἀριστοφ. Πλ. 706, αἷ τάλαν «πάψε, ανόητε» / αἷ επιφών. θλίψης, ..., (συνήθ. διπλό αἰαῖ «αλίμονο»), Αἰσχύλ. Χο. 1007, αἰαῖ αἰαῖ μελέων έργων «αλίμονο, τί φοβερά κακά»].

ΑΙ² πήγαινε / **άι μας & άντε μας** πάμε / **άιστε** πηγαίνετε ΦΡ. **άιστε στο καλό!** [δ. τρ.: Ἄιστε, παιδιά μ', Σουλιώτικα, παιδιά Σουλιωτοπαίδια.] / **άιστε μας** ας πηγαίνουμε / **(α)ντέστε & αντέ(σ)τε & άντεστε & 'ντέτε** πηγαίνετε [δ. τρ.: (α) – Αφήστε με, βρ' αδέρφια, κι αντέτε στο καλό.] (β) ἼΝτέστε, σκυλιά, βλαχόσκυλα και πιάστε ένα κλεφτό-πουλο, / να 'χει γκόλφι (βλ. (α)γκόλφι) και σταυρό, για να το στεφανωθώ.] ΦΡ. **(α) άντεστε, θ' αργήσετε!** (β) **'ντέτε μη σας προκάνει η νύχτα!** [ETYM. < β' πρόσ. προστ. ενεστ. ἄγε / ἄγετε του αρχ. ρ. ἄγω «οδηγώ, διευθύνω, φέρνω, ...» (βλ. ἄγομαι, ετυμ.) > ἄε, με αποβ. του [γ] > αί, με κώφ. του [ε] σε [ι]].

Αἰ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ (ο) 1. Άγιος Δημήτριος [παροιμ.: Τ' Αἰ - Δημητριού σου μήνυσα και τ' Αἰ - Φιλίππου εδώ είμαι (ενν. το χιόνι).] 2. ο μήνας Οκτώβριος 3. ονομασία του χρυσάνθεμου, το οποίο ανθίζει τον Οκτώβριο, μήνα κατά τον οποίο τιμάται η μνήμη του Αγίου Δημητρίου – επίθ. **αἰδημητριάτικος** (-η, -ο) που αναφέρεται στον Αἰ - Δημήτρη – συνών. **αἰδημητρήσιος** (-α, -ο) (βλ. Αγιώργης → επίθ. α) [ETYM. < αἰ- (< ἄγι- < αγιο- < ἅγιος, βλ. αγιωτικός) + Δημήτρης < αρχ.

Δ/δημήτριος (-ον) «που ανήκει ή αναφέρεται στη θεά Δήμητρα και τη γεωργία (Αἰσχύλ. Ἀποσπ. 44, βίον Δημήτριον «γεωργικό βίο» / Θεόφρ. Φ. Αἰτ. 2.4.5.7, ὁ δημήτριος καρπός «ο καρπός της Δήμητρας»].

Αἶ - ΚΑΤΕΡΙΝΗ (Αἶ - Κατιρίν') (η) Αγία Αικατερίνη [ETYM. < ελ- νστ. Αἰκατερίνη / Αἰκατερίνα (ή)].

ΑΙΚΟΥΣΜΑ (το) 1. ὅ,τι ακούγεται 2. καλή ή κακή φήμη ΦΡ. **έγινε άικουσμα στον κόσμο!** [ETYM.· με ιδιωμ. ανάπτ. [ι] μετά το [α] < αρχ. ἄκουσμα (τό) «ὅ,τι πληροφορεῖται κάποιος με την ακοή, φήμη, είδηση καλή ή κακή», Σοφ. Ο. Κ. 517, ὀρθόν ἄκουσμα ἀκούσαι «να τ' ακούσω σωστά»].

ΑἶΛΗΣ (ο) που διακρίνεται για τη σωματική δύναμη και το ψυχικό σθένος, ρωμαλέος ΦΡ. **ψυχή αἶλή έχει!** [Κ. Α. Διαμ. Ἀπ., τ. 4^{ος}, σ. 71, δλεβ σαν αἶλῆς «δουλεύει με αντοχή και δύναμη»] [ETYM.· πιθ. < αρχ. ἀελλῆς (-ές) «πυκνός, συμπτυκνωμένος, ...» (Ὅμ. Γ 13, κονίσσα- λος ὄρνυτ' ἀελλῆς «σηκωνόταν πυκνό σύννεφο σκόνης») > αἶλῆς, με κώφ. του [ε] σε [ι] και απλοπ.].

ΑἶΛΛ'ΕΝΗΣ (Αἶλλέν'ς) / (-ισσα) [παράδοση: (Κ. Α. Διαμ. Ἀπ., τ. 3^{ος}, σ. 112): Πάνω στο Ξηροβούνι, ζούσε η παλιά πλάση. Οι άνθρωποι εκείνοι λέγονταν Αἶλλένηδες και ήταν πελώριοι, υπερφυσικοί, μονό- ματοι, με σώματα σα βουνά. Από εκεί πάνω σκύβαν κάτω στο Ποτάμι και πίναν νερό. Όταν έπιναν, το Ποτάμι σταμάταγε από εκεί και κάτω. Οι γυναίκες τους έριχναν τα βυζιά τους στην πλάτη όταν έσκυβαν να πιούν να μη τις εμποδίζουν. Αυτοί φανήκαν υπερφίαλοι, γιατί θελή- σαν να γκρεμίσουν το Θεό. Ο Θεός τότε έβγαλε κουνούπια με σιδερέ- νιες μύτες και τους ξέκαμε. Μόνο ένας είχε επιζήσει κι αυτός τυφλός. Πήγε λοιπόν μια μέρα στο εργαστήρι του γύφτου (βλ. λ., 4) και ρωτά- ει να ιδεί πώς είναι η νέα πλάση: «Τι άνθρωποι είστε σεις; Για δώσ' μου το χέρι σου να ιδώ!» Κι ο γύφτος του δίνει το καμένο σίδερο που κρατούσε. Ο Αἶλλένης το έπιασε και το γρούδιασε (βλ. γρούδα → ρ.) σαν κουβάρι και έκαμε ένα μορφασμό νομίζοντας ότι είναι το χέρι του γύφτου: «Ε! κάτι είστε κι εσείς, είπε, αλλά εμάς δεν μας φτάνει τίποτα. Εσείς είστε μικρή πλάση. Εμείς ήμασταν πολύ μεγάλοι και δυνατοί.»] [ETYM. < αἶλ(ής) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ένης > αἶ- λένης > αἶλλένης, με διατήρηση του θ. της λ. ἀελλῆς, ή < αρχ. ουσ. Ἑλλην(ες) (οἱ) (Ὅμ. Β 684, Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί) + παραγ. επίθ. -ηδες > *Ελλήνηδες > *Ελλένηδες, με τροπή του [η > ι] σε [ε] > Αἶλλένη- δες, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] και ιδιωμ. ανάπτ. [ι] (πρβ. άκου- σμα < άικουσμα, βλ. λ.) ή, μες στο χριστιανικό πλαίσιο, < Ἑλληνες < *Ελλένηδες < αἶ- (βλ. Αγιώργης, ετυμ.) + (Ε)λλένηδες < Αἶλλένηδες

> Αϊλλένης] (πρβ. Π. Π. Λάμπρη, Οι Αϊλλένηδες, Τζ. Χρον., 2020, σ. 133-140).

ΑΪΛΙΜΟΝΟ (αϊλλίμουνου) επιφών.: αλίμονο ΦΡ. **αϊλίμονό μου, τι έπαθα η έρμη!** [ETYM. < μσν. αλίμονον < αρχ. φρ. *άλλ' οἴμοι*, Εὐρ. Ἴππ. 1454, οἴμοι φρενός σῆς εὐσεβοῦς τε κάγαθῆς «αχ! ευλαβική κι αγνή καρδιά που χάνω!» / (Τριαντ.) < μσν. αλίμονον < αρχ. φρ. *άλλ' εἰ μόνον* «αλλά αν μόνο (δε συνέβαινε)» με μετάθ. του τόνου κατά τα σύνθετα / (Μ. Φιλ. Γλωσσ.) < επιφων. φρ. *άλί (σέ) μένα* > αλίμενα > αλίμενο > αλίμονο (βλ. LSJ), με ιδιωμ. ανάπτυ. [ι] μετά το [α] > αϊλίμονο (πρβ. άκουσμα > άικουσμα, βλ. λ.).

ΑΪΜΑ (το) (ιαίμα / γαίμα) [...] [παροιμ.: Το αίμα νερό δε γίνεται.] [δ. τρ.: Κάλλιο να δω το αίμα σου στη γη να κοκκινίζει, / παρά να δω τα μάτια σου άλλος να τα φιλήσει.] ΦΡ. (α) **σκοτωμένο αίμα** που έχει μαυρίσει μετά από χτύπημα και εκδηλώνεται με μελανιές στο δέρμα – συνών. **παλιό αίμα** (β) **βαστάμε ένα αίμα** είμαστε συγγενείς εξ αίματος (πρβ. Όμ. Ζ 211, ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι «τη γενεά, το αἷμ' αυτό, καυχιέμαι 'γώ πως έχω») – συνών. α) **είναι αίμα μου** β) **σπαρταράει το ίδιο αίμα στις φλέβες μας** (γ) **δεν έχει αίμα** είναι αδύναμος, μαλθακός (πρβ. Αἰσχ. Κτησ. 160, αὐτός οὐκ ἔχων αἷμα «άνθρωπος που δεν είχε αίμα») (δ) **του ρούφησε το αίμα!** (τ' ρούφ'σι του ιαίμα!) τον εκμεταλλεύτηκε με κάθε τρόπο (ε) **τον έπιασε το αίμα** (ενν. σκοτωμένου) από τις τύψεις του παραδόθηκε στις αρχές, για να τιμωρηθεί – σύνθ. (αι)**ματοστάτης** (ο) κόκκινος λίθος που κοσμεῖ δαχτυλίδια ή άλλα κοσμήματα· πιστεύεται πως έχει αιμοστατικές ιδιότητες και επιταχύνει τον τοκετό, αιματίτης λίθος [ETYM. < αρχ. αἷμα (τό) «αἷμα, φόνος, συγγένεια εξ αίματος, ...», Όμ. Δ 149, μέλαν αἷμα «μαύρο αίμα»].

ΑΪΝΙΜΑ (το) αίνιγμα ΦΡ. **όλο αινίματα είναι!** δε μιλάει καθαρά [ETYM. < αρχ. αἴνιγμα (τό) «αίνιγμα, ασαφής λόγος, γρίφος», με αποβ. του [γ], Αἰσχύλ. Πρ. 610, οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ' «δίχως να πλέκω αινίγματα»].

ΑΪΡΑ (η) ζιζάνιο που φυτρώνει σε σιτοκαλλιέργειες, το ζιζάνιο το σκληρό (*Iolium rigidum*) ΦΡ. **πού θα πάει, θα χωρίσει η αίρα από το σιτάρι!** – συνών. **ήρα** (η) [παροιμ.: Χώρισε η ήρα από το σιτάρι.] [ETYM. < αρχ. αἷρα (ή) «ζιζάνιο των σιτηρών, σφύρα, αξίνα», Θεόφρ. Φ. Ἰ. 1.5.2.14, οἶον αἷρας «όπως της αίρας»].

(ΑΙ)ΡΕΣΙΑΡΗΣ (ι/ρισιάρ'ς) (-α, -ικο) ιδιότροπος, κακότροπος, εριστικός, πεισματάρης ΦΡ. **είναι πολύ ρεσιάρικο παιδί!** [ETYM. < αρχ. αἷρεσ(ις) (ή) «κατάληψη πόλης, πρόταση, προτίμηση, ...» (Ηρόδ.

4.1.1, μετά τήν Βαβυλῶνος αἵρεσιν «μετά την κατάληψη της Βαβυλώνας») + παραγ. επίθ. -ιάρης].

Αἴταιρι (αἰτταίρ') (το) ταίρι, σύντροφος, σύζυγος [ευχή & κατάρα: Και στ' αἴταιρι τ'! (ενν. να συμβεί)] [δ. τρ.: Σταυρόδεσε τα χέρια της, στ' αἴταιρι της πηγαίνει.] – υποκορ. **αἴταιράκι** (το) [ETYM. < α-προθεμ. + ιδιωμ. ανάπτυ. [ι] (πρβ. άκουσμα > άκουσμα, βλ. λ.) + μσν. ταίρι(ν) < *έταιριον (τό), υποκορ. του αρχ. έταῖρος (-α / ιων. -η) «σύντροφος, ...», Όμ. Ι 2, θεσπεσίη έταῖρη «θεϊκή συντρόφισσα»].

ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ (ιχχμάλουτους) (ο) 1. [...] (πληθ. (α)ιχμαλώτοι, οι) 2. το παιχνίδι αμπάριζα ή σκλαβάκια [ETYM. < αρχ. αἰχμάλωτος (-ον) «που αιχμαλωτίστηκε», Αἰσχύλ. Άγ. 1440, ή τ' αἰχμάλωτος ήδε «να τη και τούτη εδώ η αιχμάλωτη»].

Άκα (άκκα) όχι (αρνητική απάντηση με κίνηση του κεφαλιού από κάτω προς τα πάνω) ΦΡ. – **Θα πιείς λίγο γάλα;** – **Άκα!** [ETYM.· η-χομιμ. λ. από την εκφορά της εν λόγω άρνησης].

ΑΚΑΘΑΡΙΓΟΣ (ακαθθάρ'γους) (-η, -ο) που δεν έχει καθαριστεί [ETYM. < μσν. επίθ. άκαθάριστος, μεταπλ. -γος < ά-στερητ. + θ. καθα-ρισ- του ελνστ. ρ. καθαρίζω (< αρχ. καθαίρω «καθαρίζω, ...», Όμ. Π 228, έκάθηρε θεείω «την πάστρεψε με θειάφι») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΚΑΙΡΙΑ (ακιργιά) (η) κακές καιρικές συνθήκες, οι οποίες βλάπτουν τα φυτά ΦΡ. **μας χάλασε η ακαιριά τα σπαρτά!** [ETYM. < α-στερητ. + αρχ. καιρ(ός) (ό) «καιρός, κατάλληλος καιρός, ευκαιρία, κέρδος, ...» (Θουκ. 4.27.4.6, καιρόν παριέντας «αφήνοντας τον καιρό να περνάει») + παραγ. επίθ. -ιά > ακαιριά].

ΑΚΑΤΑΧΡΗΣΤΟΣ (ακατάχρηστους) (-η, -ο) 1. αμεταχειρίστος, άχρηστος 2. που δεν έχει κάνει καταχρήσεις ΦΡ. **ακατάχρηστος είναι, αλλά αρρώστησε!** [ETYM. < μσν. άκατάχρηστος (-ον) [Εϋστ. 812. 52: όν δέν μετεχειρίσθη τις «που δεν τον μεταχειρίστηκε κανείς»] < α-στερητ. + θ. καταχρησ- του αρχ. ρ. καταχρῶμαι «χρησιμοποιώ κάτι πάρα πολύ, κάνω κατάχρηση» (Άριστ. Ψ. 420b, καταχρήται ή φύσις «η φύση χρησιμοποιεί») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΚΕΡΙΟΣ (ακκέργιους) (-α, -ο) ακέрайος, ολόκληρος [δ. τρ.: Κατέβη ο αἰτός να πιεί νερό κι εβάψαν τα φτερά του / κι έβασε ο ήλιος ο μισός και το φεγγάρι ακέριο.] [παροιμ.: Κι ο λύκος χορτάτος κι η προβατίνα ακέρια.] [Άγγ. Σικελ. Καθ., Γυμνή ή χαρά, στόν άνεμο τής θείας κορφής, Πανδώρα, / τό πνέμα άκέριο άγνάντια μου, κι άκέριο τό κορμί.] ΦΡ. **λάχανα ακέρια** βραστά φύλλα και στελέχη καμπρολάχανου (βλ. καμπρί)· τρώγονται ως σαλάτα [ETYM. < μσν. επίθ. άκέριος < αρχ. άκέрайος (-ον) «αμιγής, καθαρός στο γένος, σώος» (Εϋρ. Φοίν.

943, ἀκέραιος, ἐκ τε μητρός ἀρσένων τ' ἄπο «εσύ είσαι καθαρός στο γένος από μητέρα και πατέρα») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ἈΚΛΑΥΤΟΣ (ἀκλαυτους) (-η, -ο) που δεν μοιρολογήθηκε από τους οικείους του ΦΡ. (α) **μ' αυτά που κάνει, θα πάει ἀκλαυτος!** (β) **πήγε ἀκλαυτος ο καημένος!** [παροιμ.: Μήτε γάμος ἀκλαυτος, μήτε λείψανο αγέλαστο (βλ. λ.).] [ETYM. < αρχ. ἄκλαυτος (-ον) «αθρήνητος, που δεν κλαίει, ...», Όμ. λ 54, ἄκλαυτον καί ἄθαπτον «ἀκλαυτο και ἄθαφτο»].

ΑΚΛΕΡΙΑ (ακλέργια) (η) **1.** ακληρία, ἔλλειψη κληρονομικής μοίρας, κυρ. για φτωχούς γονεῖς, που αφήνουν τα παιδιά τους ορφανά και χωρίς περιουσία ΦΡ. **έμειναν της ερημιάς και της ακλέριας!** (ἐμ'ναν τ'ς ἐρ'μιάς κι τ'ς ακλέργιας!) **2.** ατυχία [ETYM. < αρχ. ἀκληρία (ή), «Ἀκληρία· ἀντί τοῦ ἀτυχία. Σοφοκλῆς (fr. 898 N.2 † 989 R.)», με τροπή του [η > ι] σε [ε] και μετάθ. του τόνου].

ἈΚΛΗΡΟΣ (ἀκκληρους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει κλήρο γης, φτωχός **2.** που δεν έχει παιδιά **3.** (μτφ.) δυστυχισμένος ΦΡ. **τι να κάνει κι αυτός ο ἀκληρος!** – συνών. **ἀκλερος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἄκληρος (-ον) «ακτήμων, φτωχός, ...», Όμ. λ 490, ἀνδρί παρ' ἀκλήρῳ «σε ἀφέντη που 'χασε τον κλήρο του»].

ΑΚΝΑΤΟΣ (ακννάτους) (-η, -ο) αγνός, ἀνόθευτος ΦΡ. **κρασί ακνάτο** [ETYM. < αγν(ός) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άτος > αγνάτος > ακνάτος, με ανομ. τρόπου ἀρθρωση [γν > κν]].

ΑΚΟΝΑ (η) μαύρη σχιστολιθική πλάκα πάνω στην οποία ακονίζουν μαχαίρια, κ.λπ. – συνών.: α) **ακόνι** (το)· β) **ακονόπετρα** (η) [ETYM. < αρχ. ἀκόνη (ή) «πέτρα για ακόνισμα, ...» (Έρμ. Μοῖρες 1.5, ἀκόνη σκληρᾶ «με σκληρό ακόνι») μεταπλ. -α > ακόνα].

ΑΚΟΠΡΙΓΟΣ (ἀκόπριγους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει κοπρίσει, που δεν έχει αποπατήσει **2.** (για αγρό) που δεν έχει κοπρισθεί, που δεν έχει λιπανθεί με κοπριά, η οποία έχει σκορπιστεί στον αγρό από τον ιδιοκτήτη του ή δεν έχει βοσκηθεί από ζώα, οπότε θα κοπριζόταν από τις κοπριές που κάνουν αυτά κατά τη διάρκεια της βοσκής ΦΡ. **είναι ἀκόπριγα τα χωράφια φέτος και να δούμε τι θα σοδέσουμε!** [ETYM. < αρχ. ἀκόπριστος (-ον) «που δεν έχει κοπριστεί (κοπρίζω)», Θεόφρ. Φ. Αἰτ. 4.12.3, προτερεῖν φασι τῶν ἀκοπρίστων «λένε ότι είναι πιο πρώιμα από τα ἀκόπριστα» (βλ. κοπράω, 3), μεταπλ. -γος].

ΑΚΟΥΗ (η) **1.** είδηση, πληροφορία ΦΡ. **έχω ακουή ότι ... έχω ακουστά ότι ..., έχω την πληροφορία ότι ...** **2.** φήμη, καλό ή κακό όνομα ΦΡ. **μπήκε σε σπίτι με έχος** (βλ. έχει) **κι ακουή και θα περάσει καλά!** παντρεύτηκε ... **3.** αφήγηση ΦΡ. **έχει καλή ακουή!** [ETYM. <

αρχ. (επικ.) ἀκούη (ή) «ακοή, άκουσμα, είδηση, ...», Όμ. Π 634, ἔκαθεν δέ τε γίγνεται ἀκούη «και ακούγεται από μακριά»].

ΑΚΟΥΜΠΑΩ (ακκουμπάου) 1. αγγίζω, έρχομαι σε επαφή 2. σχετίζομαι, συγγενεύω ΦΡ. **πώς ακουμπάει το σόι (βλ. λ.) σας;** από πού πηγάζει η συγγένειά σας; 3. τοποθετώ 4. χάνω τις δυνάμεις μου κι έχω ανάγκη φροντίδας ΦΡ. **πού ν' ακουμπήσω η έρμη!** 5. γερνάω, παραιτούμαι ΦΡ. **πάει, ακούμπησε!** (πάει, ακκούμπ'σι!) 6. στηρίζομαι στη βοήθεια κάποιου – ουσ.: α) **ακούμπα** (η) (ουσιαστικοπ. προστ. του ρ. ακκουμπάω) 1. σκύψιμο του σώματος, για να πατήσσει κάποιος στην πλάτη αλλουνού και να φτάσει κάτι που βρίσκεται ψηλά 2. ενεχυροδανειστήριο ή κατάστημα κλεπταποδόχου 3. (πληθ. **ακούμπες**, οι) σημεία στα οποία ακουμπούν οι γυναίκες, για να φορτώσουν κάτι στην πλάτη ή για να ξεκουραστούν από τη μεταφορά φορτίου· β) **ακούμπημα** / **ακούμπισμα** (το)· γ) **ακουμπιστήρι** (ακκουμπ'στήρ') (το) (μσν. άκουμπιστήριον) 1. σημείο για πρόσκαιρη στήριξη 2. (μτφ.) ηθικό ή υλικό στήριγμα – συνών.: α) **ακουμπίστρα** (η)· β) **αποκούμπι** (το) – επίρρ. **ακουμπιστά** (ακκουμπ'στά) – σύνθ. **αποκουμπάω** 1. στηρίζομαι, βρίσκω καταφύγιο 2. πέφτω στα χέρια ή στη φροντίδα τρίτου [κατάρα: Ν' αποκουμπιστείς!] ΦΡ. **αποκουμπίστηκε στον αδερφό του!** [ETYM. < μσν. άκουμπῶ / άκουμπίζω / άκουμβίζω), πιθ. < ελνστ. άκουμβέω < λατ. accumbo «κατακλίνομαι, ξαπλώνω»].

ΑΚΟΥΡΜΑΖΟΜΑΙ (ακουρρμάζουμι) 1. ακούω προσεκτικά 2. κρυφακούω – συνών. **ακουρμαίνω** [δ. τρ.: Να 'μουν πουλί να πέταγα, να πήγαινα τ' αφήλου, / ν' αγνάντευα, ν' ακούρμαινα το έρμο το Μπιζάνι.] ΦΡ. **ακουρμαίνονταν πίσω απ' τον τοίχο!** 3. πείθομαι, υπακούω ΦΡ. **ν' ακουρμαίνεις, όταν σ' κρένω** (βλ. λ.)! – προστ.: α) **ακουρμάσου**· β) **ακούρμα** – αόρ. **ακούρμαξα** – σύνθ. επίθ. **κακοκούρμαγος** (-η, -ο) ανυπάκουος [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. *άκουρμάζομαι < άκρουμάζομαι (μετάθ. του [ρ]) < *άκρομάζομαι ([ο > ου], από επίδρ. του [ρ] και του [μ]) < *άκροαμάζομαι (με ανομ. αποβ. του [α]) < αρχ. άκρόαμ(α) (τό) «ό,τι ακούγεται κι έχει χαρακτήρα ψυχαγωγικό, ...» (Ξεν. Συμπ. 2.3.1, θεάματα καί άκροάματα) + παραγ. επίθ. -άζομαι].

ΑΚΟΥΡΟΣ (άκουρους) (-η, -ο) ακούρευτος, αζύριστος ΦΡ. **έχουμε άκουρα τα ζωντανά κι έπιασε ζέστα!** [παροιμ.: Άκουροι και κουρεμένοι.] [ETYM. < αρχ. άκουρος (-ον) (κουρά, βλ. κούρα, ετυμ.), Άριστοφ. Σφ. 477, τήν θ' ύπήνην άκουρον τρέφων; «και ρούχο με φράντζες φορεί;»].

(Α)ΚΟΥΩ (ακκού / αϊκκού (βλ. θάρρη → επίθ.) / 'κκούου) [...] [παροιμ.: Όποιος μιλάει σπέρνει κι όποιος ακούει θερίζει.] [δ. τρ.: Τ' α-

κούσατε τι γίνηκε στα Γιάννενα, τη λίμνη, / που πνίξανε τις δεκαεφτά με την κυρά Φροσύνη;] ΦΡ. **δεν έχει ακουστεί!** δεν έχει ακουστεί κάτι άσχημο για κάποιον, είναι άμεμπτος – ουσ. **άκουσμα** (το) – επίρρ. **ακουστά** εξ ακοής, από φημολογία ΦΡ. **το 'χω ακουστά** – μππ. **ακουσμένος** (-η, -ο) που έχει ακουστεί το όνομά του για καλό ή για κακό ΦΡ. **είναι ακουσμένος!** 1. είναι ξακουστός 2. είναι δυσφημισμένος ΦΡ. **παντρεύτηκε μια ακουσμένη!** με ηθικά επιλήψιμη συμπεριφορά – σύνθ.: α) **καλακούω** ακούω καλά ΦΡ. **δεν καλακούει η γιαγιά** – αντών. **κακακούω** – μππ. **καλακουσμένος** (-η, -ο) που έχει καλή φήμη – αντών. **κακακουσμένος** (-η, -ο)· β) **παρακούω** 1. άλλα μου λεν κι άλλα ακούω [δ. τρ.: ...και το πουλί παράκουσε κι αλλιώς επήγε κι είπε.] 2. ακούω καλά ΦΡ. **ακούει και παρακούει** ακούει και πολύ καλά μάλιστα· γ) **συνακούγομαι** συμφωνώ με κάποιον για κάτι, συνεννοούμαι ΦΡ. **η θεια συνακούγεται μια χαρά με τη νύφη της!** – ουσ. **συνάκουσμα** (το) – μππ. **συνακουσμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ακούω «ακούω, ακούω και καταλαβαίνω, υπακούω, ...» Όμ. Μ 273, όμοκλητῆρος ἀκούσας «ὡς ἀκούσε ἀπὸ μακριὰ βοή»].

ΑΚΡΑΤΗΓΟΣ (ακράτ'γους) (-η, -ο) ασυγκράτητος, αχαλίνωτος [ETYM. < αρχ. ἀκράτητος (-ον), Ἡρωδ. 1.8.2.2, ἀκρατήτω ἐπιθυμία «με ασυγκράτητη ἐπιθυμία» (βλ. κρατάω), μεταπλ. -γος].

ΆΚΡΙΑ (η) άκρη [δ. τρ.: ... και το γεφύρι εράγισε και το ποτάμι στάθη / και το στοιχειό του ποταμού στην άκρια επετάχθη.] – συνών. **άκρη** (η) – σύνθ. επίρρ. **κατάνακρα / κατανακρίς** άκρη άκρη [ETYM. < μσν. ἄκρια < αρχ. ἄκρα / ἄκρη (ή) «ακρωτήριο, βράχος, ...» Όμ. ι 285, ἄκρη προσπελάσας «στα βράχια ρίχνοντάς το»].

ΑΚΡΙΖΩ (ακρρίζου) 1. πλέω κοντά στην ακτή 2. παίρνω κάποιον σε άκρη, για να του μιλήσω ΦΡ. **τον άκρισε και δεν άκουσα τι του 'πε** – σύνθ. **ξακρίζω / ξακριάζω** 1. καθαρίζω τις άκρες, κυρ. χωραφιών 2. σκάβω τα ακρινά σημεία κτήματος, τα οποία δεν μπορεί να οργώσει το αλέτρι 3. (μτφ.) αποσύρομαι σε κάποια άκρη ΦΡ. **ξάκρισε να μην τον δουν** – ουσ. **ξάκρισμα** (το) – μππ. **ξακρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἄκρίζω (ἄκρος, -α, -ον) «βαδίζω στις άκρες των ποδιών, κόβω την άκρη», Εὐρ. Ἀποσπ. 570.1, ἀκρίζων].

ΑΚΡΙΤΟΣ (άκριτους) (-η, -ο) 1. αμίλητος, λιγομίλητος (βλ. κρένω → επίθ.) ΦΡ. **διαβαίνει άκριτος!** 2. που δε μιλάει καθόλου σε κάποιον, επειδή έχει μαλώσει μαζί του ΦΡ. **έχουν πολλά χρόνια άκριτοι!** 3α. (για πρόσ.) ασυλλόγιστος, επιπόλαιος ΦΡ. **είναι άκριτος και πέφτει σε παγίδες!** β. (για λόγο) που ειπώθηκε αλόγιστα ή επιπόλαια ΦΡ. **όλο άκριτα λόγια λέει!** – επίρρ. **άκριτα** ΦΡ. **άκριτα μεσάνυχτα** ήρθε

στο σπίτι! που επικρατούσε απόλυτη ησυχία [ETYM. < αρχ. ἄκριτος (-ον) «αζεχώριστος, συγκεχυμένος, ...», Όμ. Η 337, τύμβον χεύομεν ἄκριτον «θα υψώσουμε κοινό τάφο»].

ΑΛΛΑΔΩΤΟΣ (αλλάδουτους) (-η, -ο) **1.** (για φαγητό) που δεν περιέχει λάδι, νηστίσιμο ΦΡ. **τρώμε αλάδωτα σήμερα!** **2.** (μτφ.) δύστροπος, ανάποδος ΦΡ. **τον άφησε αλάδωτο!** (ενν. ο νουνός) δεν τον λάδωσε καλά ο νουνός του κατά τη βάπτιση και δεν επέδρασε αυτή, ώστε να γίνει καλός άνθρωπος – αντών. **λαδάτος** (-η, -ο) **1.** που συντηρείται ή αρτύνεται με λάδι **2.** (μτφ.) ελαφρύς (βλ. ξίδι → αντών. & σκορδομπάτσος) [ETYM. < α- στερητ. + μσν. λαδ(ώνω) (< μσν. λάδ(ι) -ώνω < ελνστ. ἐλάδιον, υποκορ. του αρχ. ἔλαιον (τό) «λάδι», Όμ. Κ 577, καὶ ἀλειψαμένῳ λίπ' ἐλαίῳ «και με λάδι το σώμα τους ἀλειψαν») + παραγ. επίθ. -ωτος].

ΑΛΑΖΟΝΕΥΟΜΑΙ (αλαζουνεύουμι) χάνω τη διάθεσή μου, λυπάμαι ΦΡ. **αλαζονεύτηκα με τα νέα που 'μαθα!** (αλαζουνεύ'κα μι τα νέα πο' 'μαθα!) – ουσ. **αλαζονιά** (η) θλίψη [ETYM.< αρχ. ἀλαζονεύομαι «προσποιούμαι, κομπάζω, ...» (Ξεν. Απομν. 1.7.5.5, τοῦ ἀλαζονεύεσθαι ἀποτρέπειν τοὺς συνόντας «ὅτι ἀπέτρεπε ὅσους συναναστρεφόταν να κομπάζουν»), με αλλαγή σημ.].

(Α)ΛΑΘΕΥΩ (α/λαθεύου) **1.** κάνω λάθος, σφάλω ΦΡ. **(α) αλάθεψα τον δρόμο!** **(β) αλάθεψε η γλώσσα μου!** είπα κάτι λάθος ή είπα κάτι που δεν έπρεπε να πω **(γ) αλάθεψε το μάτι μου!** δεν είδα καλά **2.** μπερδεύω κάποιον που μετράει ΦΡ. **μη μου κρένεις** (βλ. λ.) **και μ' αλαθεύεις!** **3.** έχω απώλειες ΦΡ. **λάθεψε ο σπόρος** δεν φύτρωσε **4.** παραστρατώ ΦΡ. **αλαθεύει πού και πού!** [παροιμ.: Αλαθεύουν κι οι παπαδιές!] – παθ. **(α)λαθεύομαι** μπερδεύομαι ΦΡ. **τι έπαθα κι αλαθεύομαι στο μέτρημα;** – ουσ. **(α)λάθεμα** (το) – μππ. **(α)λαθεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είν' αλαθεμένος ο λογαριασμός!** [ETYM. < α- προθεμ. + ελνστ. λᾱθ(ος) (τό) (δωρ. αντί λῆθος) «λησμονιά, ...» (Θεόκρ. Εἰδ. 23. 24, ἔνθα τό λᾱθος «εκεί η λησμονιά») (< θ. λαθ- του αρχ. λανθάνω «διαφεύγω της προσοχής, λησμονώ, ...», Όμ. Α 561, οὐδέ σε λήθω «ούτε σου ξεφεύγω») + παραγ. επίθ. -εύω].

(Α)ΛΑΙΜΑΡΓΑΩ (α/λ αιμαργάου) **1.** επιθυμώ κάτι με λαιμαργία ΦΡ. **τι αλαιμαργάς έτσι;** **2.** (μτφ.) είμαι άπληστος ΦΡ. **αλαιμαργάει, αλαιμαργάει και χορταμό** (βλ. λ.) **δεν έχει!** – ουσ. **(α)λαιμαργία** (η) – επίθ. **(α)λαίμαργος** (-η, -ο) **1.** αχόρταγος **2.** (μτφ.) πλεονέκτης ΦΡ. **είναι σ' όλα πολύ αλαίμαργος!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. λαιμαργέω «είμαι λαίμαργος», Πορφ. Ά. Έ. 1.53.10, οἱ ταῦτα λαιμαργήσοντες «εκείνοι που θα επιθυμήσουν πολύ αυτά»].

(Α)ΛΑΙΜΑΡΙΆ (αλλιμαργιά) (η) **1.** δερμάτινος δακτύλιος που μπαίνει στον λαιμό αροτριόντων ζώων, το μέρος του καπιστριού που βρίσκεται γύρω από τον λαιμό ζώου **2.** το κυκλικό δερμάτινο μαξιλάρι που μπαίνει στον τράχηλο αλόγου, όπου δένεται ο ζυγός του κάρου **3.** το τμήμα γυναικείου υποκαμίσου, το οποίο εξέχει γύρω από τον λαιμό και συνήθ. φέρει στολίδια ανάλογα με την ηλικία και την κοινωνική τάξη αυτής που το φορά, γενικά ο γιακάς γυναικείου φορέματος **4.** είδος ανδρικής τραχηλιάς, χωρίς μανίκια, με την οποία σκέπαζαν τον λαιμό και τα μανίκια και τη φορούσαν πάνω από το πισλί (βλ. λ.) εν είδει υποκαμίσου **5.** (σκωπτ.) λαιμοδέτης, γραβάτα ΦΡ. **όμορφη α-λαιομαργιά φοράς!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. λαιμ(ός) (ό) (Όμ. Ν 388, λαιμόν ὑπ' ἄνθερεδῶνα «στον λαιμό κάτω απ' το πηγούνι») + παραγ. επίθ. -αριά].

ΑΛΛΑ ΚΑΠΑ επίρρ. ΦΡ. (α) **τον πήρε αλά κάπα** δεν πρόλαβε ν' αντιδράσει, τον έκανε να σωπάσει (β) **το πήρε αλά κάπα** το πήρε ανάποδα [ETYM. < ιταλ. (stare) alla capra «υπομένω την κακοκαιρία»].

ΑΛΛΑΛΗΓΟΣ (αλλάλληγους) (-η, -ο) **1.** που δεν μπορεί να λεχθεί, ανείπωτος, απερίγραπτος **2.** που δεν έχει λαλήσει **3.** (μτφ.) μικρό παιδί, έφηβος ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **είναι αλάλληγο πουλί!** **4.** αμίλητος, βουβός [ETYM. < α- στερητ. + θ. λαλη- του αρχ. λαλῶ (βλ. λαλάω, ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -γος (πρβ. ελνστ. ἀλάλητος (-ον) «ανέκφραστος, ...», Ἐπιστ. Ρωμ. η', 26, στεναγμοῖς ἀλαλήτοις «στεναγμούς ανείπωτους»)].

ΆΛΑΛΟΣ (άλλαλλους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει λαλιά, βουβός, αμίλητος **2.** που έχασε τη λαλιά του για κάποια αιτία, άναυδος **3.** (μτφ.) μωρός, ανόητος ΦΡ. **λέει άλαλα πάλαλα** λέει αλλόκοτα και παράδοξα, παραλογίζεται [παροιμ.: Άλαλα πάλαλα, κούφια καρύδια.] **4.** (μτφ.) άχαρος, καημένος ΦΡ. **τι να κάμει κι αυτό τ' άλαλο!** [λογοπ.: Μαύρη (βλ. μαύρος, 2) κι άλαλη να γένεις που περνάς και δεν μας κρένεις (βλ. λ.).] – ουσ. **αλαλιά** (η) **1.** απουσία ικανότητας για ομιλία **2.** ησυχία, νέκρα **3.** (μτφ.) ανοησία – ρ.: α) **αλαλιάζω** **1.** ταραζομαι, βρίσκομαι σε σύγχυση, χάνω την πνευματική μου διαύγεια, συνήθ. λόγω εξωγενών παραγόντων ΦΡ. (α) **αλάλιασα τόσες ώρες στον ήλιο!** (β) **θα σας αλαλιάσω στο ξύλο!** (γ) **αλαλιάσαμεν απ' τ' φασαρία!** **2.** είμαι ανήσυχος, δεν ησυχάζω ΦΡ. **αλάλιασαν αυτά τα παιδιά!** – ουσ. **αλάλιασμα** (το) – μππ. **αλαλιασμένος** (-η, -ο)· β) **αλαλώνω** κάνω κάποιον άλαλο, αποστομώνω – ουσ. **αλάλωμα** (το) – μππ. **αλαλωμένος** (-η, -ο)· [ETYM. < αρχ. ἄλαλος (-ον) «που δεν μπορεί να μιλήσει, άναυδος, βουβός, ...», Αἰσχύλ. Άποσπ. 75.4, ἄλαλος].

ΑΛΑΜΑΝΟΣ (αλλαμάνους) (-α) **1.** Γερμανός **2.** (μτφ.) κακόβουλος και εριστικός, σκληρός, απάνθρωπος ΦΡ. **έρχεται ο αλαμάνος** (συγγενής ή άλλος) **και τη βασανίζει!** **3.** (θηλ.) ανδρογυναίκα, γενναιοψυχη – ρ. **αλαμανίζω** **1.** βασανίζω κάποιον με λόγια ή έργα ΦΡ. **μη μ' αλαμανίζεις, δεν αντέχω άλλο!** **2.** μεμψιμοιρώ και φωνάζω χωρίς ν' αφήνω άλλον να πάρει τον λόγο **3.** προξενώ μεγάλη φασαρία ΦΡ. **τα παιδιά αλαμάνισαν τον τόπο!** (τα πιδγιά αλλαμμάν'σαν του ντόπου!) **4.** κατηγορώ τους πάντες χωρίς να υπολογίζω τίποτα – συνών.: α) **αλομανάω** ΦΡ. **τον αλομάνησε στο ξύλο!** τον έδειρε άγρια· β) **αλομανιάζω** – ουσ. **αλαμάνιασμα** (το) – συνών. **αλαμανιό / αλομάνημα / αλομάνισμα** (το) – μππ. **αλαμανιασμένος** (-η -ο) – συνών. **αλομανημένος / αλομανισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < Αλαμαν(οί) «γερμανικό βαρβαρικό φύλο που έφτασε μέχρι την Ήπειρο» + παραγ. επίθ. -ος > αλαμάνος (Κ. Κρυστ. Καστρ.: Καί λένε για τό χαλασμό της οί ἴδιοι, πῶς Ἀλαμάνοι κουρσάροι τήν εἶχαν τριγυρισμένη ἕναν καιρό, καί σά δέ μπόρεσαν μέ τήν παληκαριά νά τήν πατήσουν, διάλεξαν συμμαχό τους τήν πονηριά καί τό δόλο. Πῆραν ξελάκκου ἕνα κοπάδι κριάρια μιά νύχτα σκοταδερή, δίχως ἀστροφεγγιά καί σελήνη, δέσαν στά κέρατά τους λαμπάδες ἀναμμένες καί φρύγανα καί σαλαγώνοντας τά σκάρισαν ἀπό τόν κάμπο στόν ἀνατολικόν ἀνήφορο τοῦ βουνοῦ κατά τό κάστρο ἀπάνω, φωνάζοντας κι αὐτοί καί τραγουδώντας. Βλέποντας τό πλῆθος τῶν φώτων πού κινοῦνταν κι ὁπῶρχουνταν κατ' ἀπάνω μέ σάλαγο καί μέ χλαλοή οἱ ἄγρυπνοι τοῦ κάστρου φυλαχτάδες, νοιώθουν πῶς οἱ Ἀλαμάνοι χούμησαν νά τούς πατήσουν κρίζουνε στ' ἄρματα τό λαό, κ' οἱ πολεμιστάδες τετραπάνωτοι πλακώνουν κι ἀραδιάζονται ἄρματωμένοι κι ἀκράτητοι ἀπάνω στές τάπιες. Κ' οἱ Ἀλαμάνοι, ἀπ' ἄλλη μεριά, ἀπό κεῖ ποῦ'χαν ἀφεθῇ τά τείχι' ἀφύλαχτα κ' ἔρημα, χυμᾶν καί κρυφά μπαίνουν στά κάστρα μέσα καί τήν πατοῦν τήν πολιτεία καί σφάζουν καί χαλνοῦνε καί σκλαβώνουν. Ἀπάνω ἀπό τριάντα χιλιάδες λαό, λένε οἱ χωρικοί σήμερα, ἔπαιρνε ἡ πολιτεία αὐτή τότε.)].

ΑΛΑΜΠΑΖΩ (αλλαμπάζου) επιτίθεμαι λεκτικά με σκοπό να επιπλήξω ή να εκφοβίσω κάποιον [Ἀρ. Βαλ. Κάτσ. 78-9: κι ἐφώναζε κι ἐλάμπαζε μήν ἔλθ' ἐκεῖν' ἡ μέρα / πού τά κλαριά τοῦ πλάτανου τήν Πόλη θά πλακώσουν.] ΦΡ. **τον αλάμπαξε για τα καλά!** – ουσ. **αλάμπασμα / αλάμπαγμα** (το) [ETYM. < αρχ. ἀλαπάζω «καταβάλλω, κατανικῶ, λεηλατῶ, ...» (Ὁμ. Β 367, εἰ καί θεσπεσίη πόλιν οὐκ ἀλαπάξεις «αν εἶναι ἀπό θεοῦ τήν πόλη νά μην πάρεις») με ηχηροπ.].

ΑΛΑΜΠΑΝΤΑ (αλλαμπάντα) (η) καταστροφή, χαλασμός, κούρσεμα ΦΡ. **στον καιρό της αλαμπάντας**· η φράση απηχεί λαφυραγωγήσεις

και κάθε είδους καταστροφές σε βάρος άοπλων χριστιανικών πληθυσμών, κατά την εποχή της Ενετοκρατίας, οι οποίοι υπέφεραν τα πάνδεινα [ETYM. < ιταλ. alla banda «λαφυραγώγηση»].

ΑΛΑΝΙ (αλλάν') (το) **1.** που περιφέρεται χωρίς σταθερή κατοικία **2.** παιδί του δρόμου, αλητάκος – υποκορ. **αλανάκι** (το) – μεγεθ. **αλάνα** (η) **1.** ανοιχτός και αδιαμόρφωτος χώρος σε κατοικημένη περιοχή **2.** μεγάλο επίπεδο κτήμα, κατάλληλο για τη βόσκηση ζώων – επίθ. **αλανιάρης** (-α, -ικο) αλήτης, χυδαίος – ρ. **αλανιάζω** κάνω κάποιον να τα χάσει και να μην ξέρει τι να κάνει, ταλαιπωρώ ΦΡ. **τον αλάνιασε στο ξύλο!** – ουσ. **αλάνιασμα** (το) – μππ. **αλανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀλαίν(ω) [ἄλ], ἀλάομαι «περιπλανιέμαι, τριγυρίζω εδώ κι εκεί» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 82, ὄναρ ἡμερόφαντον ἀλαίνει «παραδέρνει σαν ὄνειρο μέρας») + παραγ. επίθ. -ι > αλαίνι, με ουσιαστικοπ. > αλάνι, με απλοπ., ή < τουρκ. alan «πέραςμα μέσα στον δρόμο» + παραγ. επίθ. -ι]. **(Α)ΛΑΝΤΑΒΟΣ** (α/λλάνταβους) (-η, -ο) **1.** απρόσεκτος στις κινήσεις, χοντροκομμένος στη συμπεριφορά, άκομπος, άχαρος ΦΡ. **είναι πολύ αλάνταβος!** – επίρρ. **(α)λάνταβα** ΦΡ. **μην τρως 'λάνταβα, θα πνιγείς!** [ETYM. < αντάβαλος (-η, -ο) (ίδια σημ. με το αλάνταβος, με αντιμετ.) < αντ- (βλ. αντι-, ετυμ.) -α- + θ. βαλ- του ρ. βάλλω (βλ. βάνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΛΑΝΤΖΙΑΣ (ο) **1.** επίσημος μεταξωτός επενδύτης με μανίκια που φτάνει μέχρι την οσφύ και είναι στολισμένος με κεντήματα από μεταξωτό κορδόνι **2.** βαμβακερό ύφασμα ευτελούς ποιότητας – επίθ.: **αλαντζιένιος / αλαντζιαδένιος** (-α, -ο) [ETYM. < τουρκ. alaca «αλατζάς, (επίθ.) δίχρωμος» + παραγ. επίθ. -ς > αλατζάς > αλαντζιάς, με ηχηροπ. και ιδιωμ. προφ.].

ΑΛΑΡΓΕΥΩ (αλαρργιεύου) **1.** πάω μακριά, απομακρύνομαι ΦΡ. **μην αλαργεύεις και χαθείς!** **2.** φεύγω από κάπου και κόβω τους δεσμούς, αποξενώνομαι ΦΡ. **αλάργεψε κι έχουμε χρόνια να τον δούμε!** – ουσ. **αλάργεμα** (το) – επίθ. **αλαργινός** (-ή, -ό) μακρινός – επιρρ.: α) **αλαργινά** [δ. τρ.: ... τα δυο τ' αδέρφια τα τρανά, τα 'ναι στα ξένα αλαργινά / τ' άλλα τα δυο μικρότερα, παν' πολύ αλαργότερα.]. β) **αλάργα** [δ. τρ.: Αλάργα είν' ο τόπος μου κι από κοντά η γενιά μας, / κι εμείς εξεμακρύναμε κι εχάθηκε η γενιά μας.] – συνών. **αλαργαίνω** [ETYM. < μιν. ἀλάργ(α) (< ιταλ. alla larga «στα ανοιχτά») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΑΛΑΤΙ (αλλάτ') (το) [...]· πριν μερικές δεκαετίες το αλάτι πουλιόταν στην ευρεία κατανάλωση χοντρό, όπως συλλεγόταν από τις αλυκές· οι γυναίκες το έπλεναν, το στέγνωναν στον ήλιο, το καθάριζαν και κατόπιν το στούμπιζαν μέσα σε γουδί ή σε ξύλινη σκάφη και το τοποθε-

τούσαν σε σακούλες, τις οποίες κρεμούσαν σε μέρος καλά αεριζόμενο ή δίπλα στο τζάκι, για να μη λιώνει· φυσικά, χοντρό το χρησιμοποιούσαν για το αλάτισμα του τυριού, των ελιών, των δερμάτων για ν' αργαστούν, για την παραγωγή τουρσιού από πράσινες ντομάτες ή άλλα λαχανικά και για το πάστωμα του κρέατος [ευχή: Ό,τι είπαμε νερό κι αλάτι!] [παροιμ.: Φάγαμε ψωμί (βλ. λ.) κι αλάτι μαζί.] ΦΡ. (α) **τα 'σπειραν αλάτι!** διέλυσαν κάτι (αγάπη, έρωτα, συμφωνία, ...) (β) **φέρε λίγο αλάτι τ' τραπεζιού** επιτραπέζιο, ψιλό (γ) **μη ρίχνεις αλάτι στην πληγή!** μην υπενθυμίζεις δυσάρεστα γεγονότα (δ) **τον έκανε τ' αλατιού!** τον έδειρε ανελέητα (ε) **έμεινε στήλη άλατος!** έμεινε ακίνητος και εμβρόντητος – ρ. **αλατίζω** 1. βάζω αλάτι σε κάτι βρώσιμο 2. τρώω το ψωμί μου μαζί με κάτι άλλο 3. ρίχνω οποιοδήποτε άρτυμα σε φαγητό ή ρόφημα ΦΡ. (α) **φέρε λίγο λάδι ν' αλατίσω τα λάχανα!** (β) **δώσ' μου λίγη ζάχαρη ν' αλατίσω το τσάι!** 4. ρίχνω αλάτι σε τροφή ζώων 5. (μτφ.) λέω υπερβολές προκειμένου να εντυπωσιάσω ή να πείσω για πράγματα που δεν είναι εύκολο να με πιστέψουν ΦΡ. **τις αλατίζει πολύ τις κουβέντες!** – ουσ.: α) **αλάτισμα** (το) ΦΡ. **θέλουν αλάτισμα και τα ζωντανά!** πρέπει να τρώνε και αλάτι (βλ. επόμενη λ.)· β) **αλαταριά** (η) 1. πλάκα με μεγάλη επιφάνεια, πάνω στην οποία οι κτηνοτρόφοι ρίχνουν αλάτι ανάμικτο με άλλη τροφή, π.χ. πίτουρο, για να τρώνε με όρεξη τα αιγοπρόβατα, αλλά και γιατί το αλάτι συμβάλλει, κατά την πεποίθησή τους, στον οίστρο και κατ' επέκταση στην αναπαραγωγή· από την ύπαρξη τέτοιων χώρων προέκυψαν και τοπωνύμια, όπως **Αλαταριά** και **Αλαταριές** 2. αλατιέρα – συνών. **αλατερό** (το) – μππ. **αλατισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξαλατίζω** – ουσ. **ξαλάτισμα** (το) – επίθ. **ξανάλατος** (-η, -ο) 1. ανάλατος, άνοστος ΦΡ. **είναι ξανάλατο το φαί!** 2. (μτφ.) άχαρος, σαχλός, χωρίς αξία ΦΡ. **ξανάλατος άνθρωπος!** – συνών. **ανάλατος** (-η, -ο) – μππ. **ξαλατισμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αλατολόγος** (ο) δοχείο ή σακουλάκι για την τοποθέτηση αλατιού – συνών. **αλατολοί** (το)· β) **αλατομπάκουλο** (αλατουμπάκ'λλου) (το) πάνινο σακουλάκι για αλάτι (βλ. μπακούλα) [ΕΤΥΜ. < μσν. άλάτι < ελνστ. άλάτιον, υποκορ. του αρχ. ἄλας (τό) (γεν. ἄλατος) (βλ. σκάρφη, 1) < ἄλς (ή) (-ός) «αλάτι, θάλασσα», Όμ. Ι 214, πάσσε δ' ἄλός θείοιο «πασπάλισε με θεϊκό αλάτι» / Ήσύχ., <ἄλα> εἰς τὴν θάλασσαν].

(Α)ΛΑΤΣΑΡΙΕΜΑΙ (αλατσοιαρργιέμι) σπαρταράω, κινούμαι σπασμωδικά και τινάζομαι από δω κι από κει, χτυπιέμαι στο έδαφος ΦΡ. **τι έπαθε και λατσαριέται έτσι;** – ουσ. (α)λατσάρισμα (το) [ΕΤΥΜ.: πιθ. ηχομιμ. λ. από τους ήχους του αλατσαρίσματος].

ΑΛΑΦΙΑΖΩ (αλλαφγιάζου) **1.** προκαλώ ξαφνικό και δυνατό φόβο **2.** τρομάζω σαν ελάφι, κυριεύομαι από ξαφνικό φόβο, τρομάζω, ξαφνιάζομαι – ουσ. **αλάφιασμα** (το) – μππ. **αλαφιασμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Αλαφιασμένος πιστικός δεν κάνει για κοπάδι.] – συνών. **ξαλαφιάζω** ΦΡ. **με ξαλάφιασες!** (μι ξαλλάφγια'ις!) – ουσ. **ξαλάφιασμα** (το) – μππ. **ξαλαφιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < α- προθεμ. + λάφ(ι) (< μσν. λάφιν < ελάφιν < ελνστ. ελάφιον (τό), υποκορ. του αρχ. ἔλαφος (ό, ή) «ελάφι, (για άνθρωπο) δειλός, ...», Όμ. Γ 24, ἔλαφον κεράον «κερασφόρο ελάφι») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΑΛΑΦΟΠΗΔΗΜΑ (αλαφουπήδ'μα) (το) πήδημα ελαφιού [ETYM. < αλάφ(ι) (βλ. αλαφιάζω, ετυμ.) -ο- + αρχ. πήδημα (τό) (-ατος) «άλμα, παλμός, ...», Αισχύλ. Πέρσ. 305, πήδημα κοῦφον «αλαφρό πήδημα»].

ΑΛΑΦΡΟΣ (-ή, -ό / -ύ) **1.** ελαφρός [δ. τρ.: ... λάμπουν και τ' αλαφρά σπαθιά των Κολοκοτρωναίων.] **2.** ελαφρόμυαλος **3.** ευκίνητος – συνών. **αλαφριός** (-ά, -ό) (πληθ. θηλ.) **αλαφριές** (οι) η πλευρά της παλάντζας (βλ. λ.) που δείχνει το βάρος των ελαφριών αντικειμένων ΦΡ. **ζυγιάζει από τις αλαφριές!** (ζζυγιάζ' απ' τ'ς αλαφριές!) είναι ελαφρόμυαλος (πρβ. Πολύβ. 6.56.11, πᾶν πλῆθος ἐστὶν ἐλαφρόν «κάθε πλήθος είναι ελαφρόμυαλο») – ουσ. **αλαφράδα** (η) **1.** ελαφρότητα, επιπολαιότητα **2.** (συνεκδ.) κάθε πράξη που δηλώνει έλλειψη σοβαρότητας – ρ. **αλαφρώνω** αποβάλλω ψυχικό ή σωματικό βάρος – ουσ. **αλάφρωμα** (το) – μππ. **αλαφρωμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξαλαφρώνω** ΦΡ. **σου τα 'πα και ξαλάφρωσα!** – ουσ. **ξαλάφρωμα** (το) – μππ. **ξαλαφρωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αλαφρογιορτή** (η) μικρή γιορτή, γιορτή οσίων, γιορτή «μικρών» αγίων· β) **αλαφροπαλάντζα** (η) άστατος, ανόητος· γ) **αλαφροπατάω** **1.** περπατώ χωρίς να κάνω θόρυβο **2.** (μτφ.) διαπράττω ηθικό παράπτωμα – ουσ. **αλαφροπάτημα** (το)· δ) **αλαφροπόδαρος** (-η, -ο) που τρέχει γρήγορα· ε) **ανάλαφρος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. ἄλαφρός < αρχ. ἔλαφρός (-ά, -όν) «ελαφρός, ταχύς, ...», Όμ. Μ 450, τόν οἱ ἐλαφρόν ἔθηκε Κρόνου πάϊς ἀγκυλομήτεω «του τον αλάφρωσε ο γιος του πανούργου Κρόνου»].

(Α)ΛΑΧΤΑΡΙΖΩ (α/λαχταρίζου) **1.** τρομάζω, φοβούμαι ΦΡ. (για α-στεϊσμό) **κοίτα μη μας αλαχταρίσεις!** μην καθίσεις απρόσεκτα και φανούν τα απόκρυφα σου **2.** επιθυμώ να συναντήσω κάποιον ΦΡ. **λαχτάρισα να σε δω!** – ουσ. (α) **λαχτάρισμα** (η) – επίθ. **λαχταριστός** (-ή, -ό) – μππ. (α) **λαχταρισμένος** (-ή, -ο) – συνών. (α) **λαχταράω** ΦΡ. (α) **μ' αλαχτάρησες!** (μ' αλαχτάρ'σις!) με τρόμαξες (β) **τον αλαχταράει η ψυχή μου!** (τουν αλαχταράει η ψψ'χή μ'!) τον λαχταράει, τον επιθυμεί πολύ [δ. τρ.: Να σε χαρεί, να σε χαρεί, εκείνος που σε λα-

χταρεί.] [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. λακταρίζω, με ανομ. τρόπον άρθρωση [κτ > χτ] < αρχ. λακτίζω (βλ. λαχτίζω, ετυμ.)].

ΑΛΕΗΜΟΝΟΣ (αλλέημονους) (-η, -ο) ανελέητος, σκληρόκαρδος [δ. τρ.: Τήρα, χάρος αλέημονος, χάρος δε λεημονιέται (βλ. αλημονιέμαι)] [ETYM. < α- στερητ. + γεν. (έ)λεήμονος του αρχ. έλεήμων (-ον) «σπλαχνικός, πονόψυχος, συμπονετικός» (Όμ. ε 191, θυμός έλεήμων «ευσπλαχνική καρδιά») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και μετάθ. του τόνου > αλέημονος].

ΑΛΕΘΩ (αλλιέθου) **1.** μεταβάλλω δημητριακά σε αλεύρι [παροιμ.: Ο καλός ο μύλος όλα τ' αλέθει.] (βλ. κούρβα, 2) **2.** μεταβάλλω σε σκόνη καρπούς, ορυκτά ή άλλα υλικά **3.** μασώ και χωνεύω την τροφή μου **ΦΡ. το στομάχι του αλέθει και πέτρες! 4.** (μτφ.) φλυαρώ **ΦΡ. αλέθει η γλώσσα του!** – ουσ.: α) **αλεσιά** (η) **1.** ένα άλεσμα **ΦΡ. δυο αλεσιές αλεύρι 2.** ποσότητα που χωράει σε αλευροθήκη (βλ. αλεύρι → σύνθ. α)· β) **άλεσμα** (το) **1.** προϊόν προορισμένο για άλεση **2.** άλεση **3.** αλεσμένο προϊόν· γ) **αλεστικά** (τα) η αμοιβή του μυλωνά [παροιμ.: Μπάτε σκύλοι αλέστε κι αλεστικά μη δώστε.] – σύνθ. **ξεραλέθω** (για μυλόπετρες) γυρίζω χωρίς να έχω προϊόν για άλεση – ουσ. **ξεράλεσμα** (το) [ETYM. < μσν. άλέθω < αρχ. άλήθω < άλέω «αλέθω», Όμ. υ 109, κατά πυρόν άλεσσαν «είχαν τελειώσει τ' άλεσμα»].

ΑΛΕΙΦΤΩ (αλλείφτου) **1.** αλείφω **2.** λερώνω, πασαλείβω – ουσ. **άλειμμα** (το) **1.** [...] **2.** επίστρωση χωμάτινου δαπέδου με μίγμα κοπριάς και πηλού – μππ. **αλειμμένος** (-η, -ο) – συνών. **αλείβω** – σύνθ. **ξαλείφω** εξαλείφω, καταργώ, σβήνω **ΦΡ. πάει αυτό, ξαλείφτηκε!** (πάει αυτό, ξαλείφ'κι!) (< αρχ. έξαλείφω «αλείφω τελείως, ασβεστώνω, αφαιρώ, καταργώ, ...», Θουκ. 3.20.3, ἥ ἔτυχε πρὸς σφᾶς οὐκ ἔξαληλιμμένον τὸ τεῖχος αὐτῶν «όπου έτυχε το τείχος να μην είναι ασβεστωμένο») – ουσ. **ξάλειμμα** (το) **ΦΡ. έκαναν τέτοιο ξάλειμμα τα γραμμένα στα χαρτιά, που δεν μπόρεσαν να διαβάσουν τίποτα!** – μππ. **ξαλειμμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ιδιωμ. τ. < αρχ. άλείφω «αλείφω», Όμ. μ 47, ἐπὶ δ' οὐατ' άλειψαι έταίρων «και βούλωσε τ' αφτιά των συντρόφων»].

ΑΛΕΙΨΟΣ (αλλ'ψηός) (ο) καλαμποκίσιο ψωμί χωρίς προζύμι, τυλιγμένο σε ξερά φύλλα καστανιάς, κουτσουμπιάς (βλ. λ.), ... ψημένο στη χόβολη (βλ. κουλούρα) – συνών.: α) **(α)λειψό** (το)· β) **λειψη** (η) – σύνθ. **αλειψανέβατο** (το) ψωμί που ζυμώθηκε με μαγιά, αλλά δεν ωρίμασε ικανοποιητικά και ψήνεται σαν τον αλειψό – συνών. **λειψανέβατος** (ενν. άρτος) (ο) [ETYM. < α- προθεμ. + ουσιαστικοπ. θηλ. του μσν. λειψός (-ή, -όν) < θ. λειψ- (βλ. λειπάδα, ετυμ.)].

ΑΛΕΠΟΥ (αλλ'πού) (η) **1.** σαρκοβόρο τετράποδο με πλούσιο κοκκινωπό τρίχωμα, μυτερό ρύγχος και φουντωτή ουρά (vulpus) [παροιμ.: Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι;] **2.** (μτφ.) πονηρός, πανούργος – συνών. **αλούπι** (αλλούπ') (το) **1.** [...] [παροιμ.: Τα γιάτρεψα απ' την κόριζα να μου τα φάει τ' αλούπι.] **2.** το δέρμα της αλεπούς – υποκορ.: α) **αλεπουδίτσα** (η) **1.** [...] **2.** (μτφ.) χαρακτηρισμός για πονηρό κορίτσι ή νεαρή γυναίκα· β) **αλεπουδάκι** (η) [παροιμ.: Η αλεπού εκατό και τ' αλεπουδάκι εκατόν δέκα.] – παράγ. ουσ. **αλεπουρή** / (Π. Άραβ. Γλ.) **αληπουρά** (η) είδος σταφυλιού που μοιάζει στο σχήμα με ουρά αλεπούς (πρβ. (LSJ) αρχ. ἄλωπεκίς (ή) (-ίδος) «εἶδος ἀμπέλου, ἧς οἱ βότρυες ὁμοιάζουσιν οὐρᾷ ἁλώπεκος») – σύνθ.: α) **αλεπόπορδη** (αλλ'πόπουρδ') (η) **1.** η πορδή αλεπούς **2.** γένος μυκήτων της τάξης των λυκοπεριδιδών (lycoperdon) – συνών. **πορδομανίταρο** (το) **3.** (μτφ.) μικρόσωμος και αδύναμος· β) **αλεπουτόμαρο** (το) **1.** τομάρι, δέρμα αλεπούς **2.** (μτφ.) ασήμαντος, ευτελής, παρακατιανός ΦΡ. **τι αλεπουτόμαρο είν' αυτό!** γ) **αλεπότρυπα** (η) τρύπα, κρυψώνα, φωλιά αλεπούς· δ) **αλεπουτινάζω** (αλλ'πουτ'νάζου) **1.** πιάνω, σηκώνω και χτυπάω κάποιον όπως το σκυλί σκοτωμένη αλεπού **2.** κουνάω κάποιον πέρα δώθε απειλώντας τον, όπως η αλεπού το θήραμά της **3.** (μτφ.) δέρνω κάποιον αλύπητα – ουσ. **αλεπουτίναγμα** / **αλεπουτίνασμα** (το) **1.** [...] **2.** ταλαιπωρία στην οποία υπέβαλαν, κατά τη λαϊκή πίστη, οι καλικάντζαροι, όσους έπεφταν στα χέρια τους – μππ. **αλεπουτιναγμένος** (-η, -ο)· ε) **αλπογανίζω** γυρίζω από δω κι από κει σαν αλεπού που ψάχνει για τροφή, ξοδεύω τον χρόνο μου άσκοπα, χαζολογώ ΦΡ. **όλη τη μέρα αλπογανίζα!** (ούλη τ' μέρα αλλπουγάν'ζα!) – ουσ. **αλπογάνισμα** (αλλπουγάν'ζμα) (το) (πρβ. αγανιά «καταδίωξη με ελιγμούς, κυνήγημα, ...» / Ήσύχ., <ἀγάνημαι> ἀσχάλλω, ἀγανακτῶ / ἀγανιάζω «(για στάχνα) βγάζω άγανα, μοχθῶ, ταλαιπωρούμαι») [ETYM. < μσν. ἄλεπού < ελνστ. ἄλωπά (ή) (Ήσύχ., <ἁλώπα> ή ἁλώπηξ, Alcae. fr. 47,6 Lob.) < αρχ. ἁλώπηξ (ή) (-εκος), Αἰσ. Μῦθ. 1.τ.1, ἀετός καί ἁλώπηξ φιλίαν πρὸς ἀλλήλους σπείσάμενοι «ένας αετός και μια αλεπού έκλεισαν συμφωνία φιλίας»].

ΑΛΕΣΤΑ (αλλιέστα) επίρρ. **1.** πρόθυμα, γρήγορα ΦΡ. **αλέστα!** **2.** σε ετοιμότητα, επί ποδός, σε συνεχή δράση ΦΡ. **από το πρωί είμαι αλέστα και κουράστηκα!** [ETYM. (LSJ) < ιταλ. φρ. allalesta «γρήγορα», / (Βικιπ.) < αλέθω (βλ. λ.)].

ΑΛΕΤΡΙ (αλλιέτρ') (το) άροτρο – παράγ. ουσ.: α) **αλετράς** (ο) που κατασκευάζει αλέτρια· β) **αλετριά** (η) το αυλάκι που δημιουργείται από το υνί κατά το όργωμα – συνών. **οργωσιά** (ουργουσιιά) (η) –

σύνθ. **ζυγάλετρα** (ζζ'γάλλιτρα) (τα) ο ζυγός και το αλέτρι μαζί [ETYM. < μσν. ἄλέτρι(ν), υποκορ. του ελνστ. ἄλετρ(ον) -ι(ο)ν (τό) < αρχ. ἄροτρον (τό) «αλέτρι», Όμ. Κ 353, πηκτόν ἄροτρον «στέρεο α-λέτρι»].

(Α)**ΛΕΤΡΟΠΟΔΑ** (α/λλιτροπόδα) (η) 1. το σημείο του αρότρου, στο οποίο βάζουν τα φτερά και το υνί [δ. τρ.: Μια πόδα αλετροπόδα, / δυο πέρδικες γραμμένες / κι άλλες δυο ζωγραφισμένες.] 2. ο αστερισμός του Ωρίωνα [ETYM. < μσν. ἄλετροπόδιον, με αλλαγή γένους < ἄροτροπόδιον (τό), υποκορ. του ελνστ. ἄροτρόπους (ό) «αλετροπόδι», Σουΐδ., λήμμα Αὐδῶδ, ἐν τῷ ἄροτρόποδι τῶν βοῶν «στο αλετροπόδι των βοδιών»].

ΑΛΕΥΡΙ (αλλιεύρ') (το) 1. [...] [παροιμ.: Ακριβός στα πίτουρα και φτηνός στ' αλεύρι.] 2. λεπτή σκόνη από τριμμένους καρπούς 3. κάθε τι που μοιάζει με αλεύρι, όπως, για παράδειγμα, το παγωμένο χιόνι, το οποίο, όταν το πιάνεις, δίνει αυτή την αίσθηση και δεν μπορείς να δημιουργήσεις σβώλο ΦΡ. **γίνηκε αλεύρι το χιόνι!** (γί'γκι αλλιεύρ' του χιόν'!) – σύνθ.: α) **αλευροθήκη** (η) ξύλινη θήκη μέσα στην οποία συγκεντρώνεται το αλεύρι που βγαίνει από τις μυλόπετρες [δ. τρ.: Σπρώξε αυτήν και τράβα 'γω, μες σ'ν αλευροθήκ' οι δυο!]. β) **αλευρόπιτα** (η) πίτα χωρίς φύλλα, με κύριο συστατικό το αλεύρι, συν αβγά, γάλα, λάδι και τυρί φέτα – συνών. **ζυμαρόπιτα / καθαρόπιτα / κοσμηρή / προζυμόπιτα** (η) γ) **αλευροσάκι** (το) το σακί μες στο οποίο διατηρείται το αλεύρι που προορίζεται για ζύμωμα ψωμιού ή άλλες χρήσεις δ) **γκορτσάλευρο** (το) (βλ. γκόρτσο → σύνθ. δ) ε) **λουπινάλευρο** (το) αλεύρι από λούπινα [ETYM. < μσν. ἄλεύριν < ελνστ. ἄλεύριον (τό), υποκορ. του αρχ. ἄλευρον (τό), Πλάτ. Πολ. 372b, ἐκ τῶν πυρῶν ἄλευρα «απ' το σιτάρι ἄλευρα»)].

ΑΛΕΥΡΩΜΑ (αλλιεύρουμα) (το) 1. πασπάλισμα με αλεύρι 2. έθιμο κατά το οποίο ο μυλωνάς αλεύρωνε κάθε καινούργια πελάτισσα: αφού τη βοηθούσε να ξεζαλωθεί (βλ. ζαλιά → αντών. ρ.), μετά, ξαφνικά, σήκωνε τα ρούχα της και της πετούσε αλεύρι στ' απόκρυφα, χωρίς να σκεφθεί, αν η πράξη του θα ήταν ευπρόσδεκτη ΦΡ. **πήγε στον μύλο το πρωί και την αλεύρωσε!** [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 195: «Και οι μυλωνάδες; Τύποι γραφικοί, καλόκαρδοι, ανοιχτόκαρδοι, απλοϊκοί, φιλόξενοι οι μυλωνάδες, συχνά και ευθυμολόγοι, υποδέχονταν με δίψα και χαρά τον κάθε επισκέπτη. Ερημίτες, μια και το επάγγελμα τους κρατούσε αδιάκοπα καρφωμένους στο μύλο με συντροφιά τη μοναξιά τους, περιμένοντας με αδημονία τους περαστικούς, για να σπάσουν λίγο τη μονοτονία, την πλήξη, για να μάθουν κανένα νέο... Έρημοι, μόνοι οι

μυλωνάδες στις νεροποταμιές, άμα ήσαν ανύμφευτοι, χήροι ή μουντάρηδες, αποζητούσαν τη γυναικεία συντροφιά με ξεχωριστή ευχαρίστηση κι ακόρεστη λαιμαργία... Γυναικάδες και πλεονέχτες θεωρούσε ο λαός μας τους μυλωνάδες...»] [ETYM. < μσν. αλευρώ(νω) (< αλεύριν, βλ. αλεύρι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -μα > αλεύρωμα].

ΑΛΗΜΟΝΙΕΜΑΙ (αλλημουννιέμι) 1. ευσπλαχνίζομαι, λυπάμαι ΦΡ. **όλοι τον αλημονιούνται!** 2. παρακαλώ, προσεύχομαι ΦΡ. **αλημονιέμαι για σένα!** – συνών.: α) **λημονιέμαι**· β) **λημονιούμαι** ΦΡ. **θα λημονιούμαι μια ζωή για σένα!** – ουσ. **λημονήση / λημοσύνη** (η) ευσπλαχνία, ελεημοσύνη (βλ. αναλιώνω, 2) – επίθ.: (α)**λημοντός** (-ή, -ό) ελεήμων, καλόψυχος ΦΡ. **είναι πολύ λημοντός!** – συνών. **λημονητής** (-τρα) ΦΡ. **λημονήτρα σαν αυτήν δεν έχει άλλη!** [ETYM. < μσν. έλεημον(ῶ) (< αρχ. έλεήμων (βλ. αλέημονος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιέμαι > ελεημονιέμαι > αλημονιέμαι, με αποβ. του [ε] για αποφυγή της χασμ. και τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

ΆΛΗΜΟΣ (άλλημους) (-η, -ο) ελεεινός, άθλιος, απεχθής – συνών. **ξάλημος** (-η, -ο) 1. [...] 2. άτυχος, κακότυχος, δυστυχής ΦΡ. (α) **άλημος και ξάλημος** (β) **τήρα** (βλ. λ.) **τι έκαμε η άλημη και ξάλημη!** [μοιρολόι «Μαργιόλα»: Πάρε, Βασίλη, το παιδί και γύρνα κει στα ξένα, / στα έρημα, τα ξάλημα, δεν τα 'χω μαθημένα, ψυχή, καρδούλα μου.] [ETYM. < αρχ. αλήμ(ων) (-ον) «ελεεινός, αγύρτης, ...» ("Όμ. τ 74, πτωχοί καί αλήμονες άνδρες έασι «τέτοιιοι είναι πάντα οι διακοινάρηδες κι αυτοί που παραδέρνουν») + παραγ. επίθ. -ος, με μετάθ. του τόνου].

(Α)**ΛΗΣΜΟΝΙΑ** (α/λλ'ζμουνιά) (η) λήθη, λησμονιά [δ. τρ.: Εγώ θα πάω σ' αλησμονιά, που λησμονιέται ο κόσμος.] – συνών. **ξαλησμονιά** (η) – ρ. (α)**λησμονάω** λησμονώ, ξεχνώ – συνών. **ξαλησμονάω** ΦΡ. **με ξαλησμόνησες!** (μι ξαλληζμόν'σις) – ουσ. **ξαλησμόνημα** (το) – μππ. **ξαλησμονημένος** (-η, -ο) [ETYM. < α- προθεμ. + λησμονιά < μσν. λησμον(ῶ) (< ελνστ. λήσμων (-ον) «που ξεχνάει, αδιάφορος, ...» < θ. λησ- του λανθάνω, βλ. (α)λαθεύω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΑΛΊ αλίμονο – σύνθ. 1. **τρισαλί** ΦΡ. **αλί και τρισαλί!** 2. **καταλί** [δ. τρ.: Αλίμονο και καταλί ποια μάνα διώχνει το παιδί.] – συνών. **αλιά** ΦΡ. 1. **αλιά κι αλίμονο!** δυο φορές αλίμονο 2. **αλιά από κείνον που πήγε!** (αλλιά 'πο κει'όν π' πήγι!) αλίμονο από κείνον που πέθανε [δ. τρ.: Κρίμα σ' εκείνον που 'πεςε, κι αλιά σ' εκείόν που εστάθη.] [ETYM. < μσν. αλί < μσν. αλίμονον (βλ. αϊλίμονο, ετυμ.)].

ΑΛΙΑΜΠΕΛΑΒΡΕΙ(Σ) (άκλ.) ο Θεός να στο ανταποδώσει, από τον Θεό να το βρεις, πανάθεμα, ανάθεμα ΦΡ. **αλιαμπελάβρεις, τι πήγες**

κι έκαμες! πανάθεμά σε, τι πήγες κι έκαμες! [κατάρα: Αλιαμπελάβρει να σας γένει!] [ETYM. < σύντμ. και παραφθ. της τουρκ. κατάρας: Allah belâni versin «ο Θεός να σε αναθεματίσει»].

ΑΛΙΚΟΝΤΙΖΩ (αλλικουντίζου) 1. εμποδίζω, καθυστερώ, σταματώ ΦΡ. (α) **μας αλικόντισε ο καιρός και δεν ήρθαμαν!** (μας αλλικόντ'σ' ου κιρός κι δεν ήρθαμαν!) [Δ. Φωτ. Καραϊσκ.: Ο Καλύβας κι ο Μπακογιάννης παίρνουν άλλους δυο αντρειωμένους μαζί τους και κλείνονται σ' αυτό, ωσάν σε κάστρο θανάτου. Με τα τέσσερα καριοφίλια τους γυρεύουν ν' αλικοντίσουν τις χιλιάδες τους Τούρκους που ροβόλαγαν πήχτρα να περάσουν το γεφύρι!] 2. παρεμβαίνοντας, κάνω να κουνηθεί κάποιος που κρατά κάτι, το οποίο χύνεται εύκολα ΦΡ. **κοίτα μη μ' αλικοντίσεις, θα χύσω τον καφέ!** 3. αναποδογυρίζω ΦΡ. **η γίδα αλικόντισε τη βεδούρα** (βλ. λ.) **και πάει το γάλα!** (η γίδα αλλικόντ'σι τ' βιδούρα κι πάει του γάλα!) – συνών.: α) **αλικοντάω** ΦΡ. (α) **μη μ' αλικοντάς!** (μη μ' αλλικουντάς!)· β) **αλικοτάω** [Κ. Χατζ. Π. Άκρ.: Μά ή Μαριώ τήν έχει μπροστά της πάντα καί βάζει όλα της τά δυνατά νά μπει παντοῦ ἐμπρός ἀπό τήν Κούλα, νά τήν παραμερίσει ἢ τουλάχιστο νά τήν ἀλικοτήσσει.] – ουσ.: α) **αλικόντισμα** / **αλικόντημα** (το)· β) **αλικοτησιά** (η)· γ) **αλικόντια** (η)· δ) **αλικόντι** (το) ΦΡ. **τι αλικόντι ήταν αυτό σήμερα!** – μππ. **αλικοντισμένος** / **αλικοντημένος** (-η, -ο) – συνών. (με σημ. 3 του αλικοντίζω) (α)**λικοурδάω** – ουσ. (α)**λικοурδημα** (το) – μππ. (α)**λικοурδημένος** (-η, -ο) – επίρρ. (α)**λίκοурδα**, τ(α) **ανάποδα** προς τα πάνω, **ανάσκελα** ΦΡ. **στραβοπάτησα κι έπεσα τ' αλίκουρδα!** [ETYM. < συμφυρ. του μσν. άλλου (βλ. αλλού) + αρχ. άκοντίζω «ρίχνω ακόντιο, ρίχνω κάτι με ταχύτητα, πετώ κάποιον με ορμή, σπρώχνω, ...» > αλλακοντίζω > αλικοντίζω, με τροπή του [α] σε [ι] και απλοπ., ή < αόρ. alikod(im) του τουρκ. ρ. alikotmak «σταματώ, εμποδίζω, κατακρατώ, κρατώ μακριά από, ...» + παραγ. επίθ. -ίζω].

(Α)**ΛΙΜΟΥΡΑ** (α/λλιμούρα) (η) διαρπαγή, λεηλασία· γινόταν συχνά από αλβανικούς πληθυσμούς, κατά την οθωμανική περίοδο, με την ανοχή των οθωμανικών αρχών [κατάρα: Κακή τους αλιμούρα!] ΦΡ. **έκαμαν κακιά λιμούρα όλη τη νύχτα!** προκάλεσαν μεγάλη λεηλασία – ρ. (α)**λιμουριάζω** αρπάζω, λεηλατώ ΦΡ. **τα λιμούριασαν όλα, δεν άφησαν τίποτα!** – ουσ. (α)**λιμούριασμα** (το) – μππ. (α)**λιμουριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < α- προθεμ. + λιμ(ός) «μεγάλη πείνα που οφείλεται σε παρατεταμένη έλλειψη τροφής: εδώ ως αποτέλεσμα της λεηλασίας» (βλ. λιμός, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα, ή < αλβ. almur «πλιάτσικο» + παραγ. επίθ. -α > *αλμούρα, με ανάπτ. [ι] > αλιμούρα].

(Α)ΛΙΠΑΡΟΣ (α/λλιπαρός) (-ή, -ό) λιπαρός ΦΡ. **είναι πολύ αλιπαρό το φαΐ!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. λιπαρός (-ά, -όν) «ελαιώδης, στιλπνός, ...», Όμ. ο 332, λιπαροί κεφαλὰς «με μυρωμένα τα κεφάλια τους»].

(Α)ΛΙΠΑΣΙΑ (α/λλιπασσιά) (η) λίπος, ξίγκι 1. [...] ΦΡ. **έχει μπόλικη αλιπασιά το γουρούνι!** (έχει μπόλλικη αλλιπασσιά του γ'ρρούν'!) 2. κοπριά, λίπασμα ΦΡ. **έριξα λίγη λιπασιά στο χωράφι!** [ETYM. < α- προθεμ. + λιπασιά «λίπος, λιπαρό κρέας» < αρχ. λίπ(ος) (τό) (Σοφ. Άντ. 1022, βεβρωτες αίματος λίπος «αφού έφαγαν το λίπος του αίματος») (βλ. λίπα, ετυμ.) + παραγ. κατάλ. -ασιά].

ΑΛΙΣΙΒΑ (αλλ'σίβα) (η) σταχτόνερο· παραδοσιακό, οικολογικό απορρυπαντικό για το πλύσιμο των πιάτων, των ρούχων, αλλά και για την καθαριότητα του σώματος· το ξύλο, από το οποίο παράγεται η χρησιμοποιούμενη στάχτη, καθορίζει την ποιότητα και την οξύτητα της αλισίβας ΦΡ. **κοσκίνισα στάχτη να φτιάσω αλισίβα!** [ETYM. < α- προθεμ. + ιταλ. lisciva].

ΑΛΙΣΦΑΚΟ (αλλίσφακου) (το) 1. αλισφακιά, φασκόμηλο (salvia officinalis) 2. το αφέψημα από αλίσφακο [ETYM. < μσν. άλίσφακιά (ή) με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου < *ελίσφακιά, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] < *ελίσφακος < αρχ. έλελίσφακος (ό) (Διοσκ. 3.33, «έλελίσφακον: άλλοι τόν ονομάζουν λελίσφακον, άλλοι σφάκον, οί Ρωμαίοι τόν ονομάζουν σάλβια») με έκπτωση].

ΑΛΛΑΞΙΑ (αλλαξιά) (η) 1. ενδυμασία επαρκής για αλλαγή ΦΡ. **δεν έχει ούτε αλλαξιά ρούχα!** είναι πάμφτωχος 2. εναλλαγή, ανταλλαγή – αντών. **αναλλα(γ)ιά / αναλλαξιά** (η) μη δυνατότητα εναλλαγής ενδυμάτων, από επιλογή ή από ανάγκη – επίθ. **ανάλλαγος** (-η, -ο) 1. που δεν έχει αλλάξει 2. που δεν έχει αλλάξει τα ρούχα του [δ. τρ.: Παιδιά μ', γιατί είστ' ανάλλαγα / γιατί είστε λερωμένα.] 3. βρόμικος [ETYM. < μσν. άλλαξία (ή), με συνίζ. για αποφυγή της χασμ., < θ. άλλαξ- του αρχ. ρ. άλλάττω (-σσω) «αλλάζω, μετατρέπω, ανταποδίδω, ...» (μέλλ. αλλάζω, αόρ. ήλλαξα) (Αίσχύλ. Πρ. 967, οὐκ ἂν αλλάξαιμ' ἐγώ «εγώ ποτέ δε θ' αλλάζα») + παραγ. επίθ. -ία > -ιά].

ΑΛΛΑΞΟ- & αλλαξό- α' συνθ. λ. που δηλώνει αλλαγή, ανταλλαγή, μεταβολή, κ.λπ., αυτού που σημαίνεται από το β' συνθ., π.χ. αλλαξοθηρησκία «αλλαγή θρησκείας» – σύνθ.: α) **αλλαξομουδιάζω** (αλλαξουμουδιάζου) ξεμουδιάζω· β) **αλλαξοσουρετιάζω** (αλλαξουσουριτιάζου) αλλάζω τα σουρέτια, δηλ. τα χαρακτηριστικά του προσώπου μου, από φόβο ή ασθένεια – ουσ. **αλλαξοσουρέτιασμα** (το) (βλ. σουρέτι)· γ) **αλλαξοτριχιάζω** (αλλαξουτριχιάζου) (συνήθ. για ζώα) αλ-

λάζω το τρίχωμα μου – ουσ. **αλλαξοτρίχιασμα** (το)· δ) **αλλαξοφοριάζω** (αλλαξοφουργιάζου) / **αλλαξοφοριέμαι** (αλλαξοφουργιέμι) αλλάζω ενδύματα, ενίοτε συχνά, αλλάζω ενδύματα, για να βάλω τα καλά μου [ETYM. < θ. άλλαξ- του αρχ. ρ. ἀλλάττω (βλ. αλλαξιά) -ο-]. **ΑΛΛΗΛΟ(Υ)ΪΖΩ** (αλληλλουίζου) 1. ζαλίζομαι από τις πολλές ενασχολήσεις, την κούραση ή άλλη αιτία 2. (μτφ.) χάνω τα λογικά του, σαστίζω ΦΡ. **αλληλόισε ο άνθρωπος!** 3. (μτφ.) αλλάζω γνώμη ΦΡ. **πάλι αλληλόισες;** – ουσ. **αλληλόισμα** / **αλληλούισμα** (το) ETYM. < ελνστ. ἀλληλού(ια) (< εβρ. hallelujah «αινείτε τον Γιαχβέ») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΆΛΛΟΣ (άλλους) (-η, -ο) [...] ΦΡ. (α) **δεν έχει άλλο σαν κι αυτό!** για κάτι πολύ καλό (β) **άλλα κι άλλα!** πάρα πολλά – (γεν. αρσ.) **άλλου & αλλουνού άλλου** ΦΡ. **αλλουνού παπά ευαγγέλιο** / (γεν. θηλ.) **άλλης & αλληνής άλλης** ΦΡ. **της αλληνής το κρίμα** – σύνθ.: α) **αλλόστατος** (-η, -ο) παρόμοιος, ίδιος κι απaráλλαχτος ΦΡ. **είναι αλλόστατη η γιαγιά της** (είνι αλλόστατ' η γιαγιά τ'ς)· β) **αλλόφερτος** (-η, -ο) ξενόφερτος· γ) **προάλλες** (οι) προηγούμενες μέρες· δ) **παράλλη** (η) παρ' άλλη, μεθεπόμενη μέρα – αντών. **πριάλλη** (η) [ETYM. < αρχ. αντων. ἄλλος (-η, -ο) «άλλος, ξένος, ...», Όμ. δ 34, ἄλλων ἀνθρώπων «ανθρώπων ξένων»].

ΑΛΛΟΤΕΣΙΝΟΣ (αλλουτισσ'νός) (-ή, -ό) 1. αλλοτινός, παλιός ΦΡ. **αλλοτεσινά χρόνια** 2. (μτφ.) αθώος, απονήρευτος ΦΡ. **αλλοτεσινός άνθρωπος!** [ETYM. < μσν. ἄλλοτες [Γ. Βιζ. Τ., 'Ραφτάκι μ' ἤθελ' ἄλλοτες ἢ Τύχη-] (< αρχ. επίρρ. ἄλλοτε «άλλη φορά, άλλοτε», Όμ. Α 590, καί ἄλλοτ'...) + παραγ. επίθ. -ινός].

ΑΛΛΟΤΡΙΟ (αλλότριου) (το) ξένο, παράδοξο ΦΡ. **αλλότρια πράματα!** [ETYM. < αλλότριος (-α, -ο) (ουδ. ως ουσ.) < αρχ. ἀλλότριος (-α, -ον), Όμ. ξ 86, οἱ τ' ἐπὶ γαίης ἀλλοτρίης βῶσιν «που κίνησαν να παν σε ξένους τόπους»].

ΑΛΛΟΥ επίρρ. 1. σ' άλλο μέρος ΦΡ. (α) **βρέθηκε αλλού γι' αλλού** γι' αλλού ξεκίνησε κι αλλού βρέθηκε [παροιμ. Αλλού ο παπάς κι αλλού τα ράσα.] (β) **ήταν αλλού γι' αλλού** ήταν σε άσχημη κατάσταση, δεν είχε επαφή με το περιβάλλον (γ) **ψάξε κατ' αλλού** ψάξε σ' άλλη κατεύθυνση (δ) **έφυγε γι' αλλού** 2. πιο ΦΡ. **είναι η αλλού καλύτερη** 3. εντελώς ΦΡ. **είναι αλλού κοντά** 4. όλο ΦΡ. **έρχεται συνέχεια αλλού πρώτος** 5. **αλλού καλύτερο** (το) πάρα πολύ καλό ΦΡ. **φόρεσε τ' αλλού καλύτερα ρούχα** ETYM. < μσν. ἄλλοῦ < αρχ. ἄλλαχού «αλλού», Σοφ. Ο. Κ. 43, ἄλλα δ' ἄλλαχού καλά «άλλα αλλού τους είναι αρεστά»].

ΑΛΛΟΥΘΕ (αλλούθι) επίρρ. **1.** απ' αλλού ΦΡ. **απ' αλλούθε το περήμεναν κι απ' αλλούθε ήρθε!** **2.** αλλού, παντού ΦΡ. **έψαξα αλλούθε, δεν το βρήκα!** (ιέψαξ' αλλούθι, δε ντου βρ'α!) [ETYM. < αρχ. ἄλλο-θε(ν) «από άλλο μέρος, από άλλο πρόσωπο, ...» (Όμ. γ 318, κεῖνος γάρ νέον ἄλλοθεν εἰλήλουθεν «καιρός πολὺς δεν πέρασε που γύρισε απ' τα ξένα») > αλλούθε, με κώφ. του [ο] σε [ου] και μετάθ. του τόνου].

ΑΛΛΟΦΥΛΟΣ (αλλόφ'λους) (-η, -ο) **1.** που ανήκει σε διαφορετική φυλή, αλλοεθνής **2.** που ανήκει σ' άλλη φυλή και θρησκεία **3.** που ανήκει σε άλλο είδος ζώου **4.** (μτφ.) παράξενος ΦΡ. (α) **τι αλλόφυλα είναι αυτά που φοράς;** (τι αλλόφ'λα είν' αυτά π' φουράς;) (β) **αλλόφυλος άνθρωπος!** (αλλόφ'λους ανθρώπους!) [ETYM. < αρχ. ἄλλο-φυλος (-ον), Θουκ. 4.92.3, στρατὸν ἀλλόφυλον «στρατό αλλοεθνή» / Π. Δ. Κρ. 16.30, ἀποθανέτω ψυχὴ μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων·].

ΑΛΜΠΑΝΗΣ (αλλμπάν'ς) (-ισσα) **1.** πεταλωτής **2.** πρακτικός κτηνίατρος **3.** (μτφ.) αδέξιος επαγγελματίας, κομπογιαννίτης ΦΡ. **ένας αλμπάνης είναι!** [Γ. Ἰωάνν. Σαρκ.: Καί μέ τήν εὐκαιρία ἔψαλαν τόν ἀναβαλλόμενο (βλ. λ.) τοῦ γιατροῦ· πῶς ἦτανε ἕνας ἀλμπάνης, πού δέν ἤξερε τί τοῦ γινόταν, καί πῶς ἂν ἦτανε καλός δέ θά εἶχε τό ἰατρεῖο του ἐδῶ πάνω στίς φτωχογειτονίες, μά θά ἦταν κι αὐτός στήν ὁδὸ Τσιμισκή ἢ τό πολύ πολύ στήν Ἐγνατία.] [ETYM. < τουρκ. (n)alban(t) (< περσ. na'lbent) + παραγ. επίθ. -ης].

ΑΛΜΠΑΣΙΑ (η) ενόχληση ΦΡ. **αυτή κι αν είναι αλμπασία!** – συνών. **αλμπασιά** (η) ΦΡ. **μου σήκωσες αλμπασιά** (μ' σήκου'ις αλμπασιά) με ζάλισες [ETYM.· πιθ. < αρχ. ἀλάμπετ(ος) (-ον) «χωρίς φως, σκοτεινός, άσημος» (Σοφ. Ο. Κ. 1662, γῆς ἀλάμπετον βάθρον «της γης το σκοτεινό χάσμα») + παραγ. επίθ. -ία > *αλαμπετία > *αλαμπατία, με αφομ., > *αλμπατία, με σίγηση, > αλμπασία, με τροπή του [τ] σε [σ], ή < ιταλ. albagia «ζάλη, ...» / Πρεβ. Χρ. Θ. Γ. Ανωγ., λήμμα αλμπασία (η): Πολλή βαζούρα, ανυπόφορη φασαρία. Το έχω ακούσει μόνο στη φράση «Μ' σήκωσες αλμπασία!» Μπασιά λέμε το μπάσιμο, την είσοδο, τόσο τον χώρο-πέραςμα όσο και τούς εισερχόμενους. Ο Μπόγκας αναφέρει τη φράση Παργινού: «Ο Γιώργος γιόρταζε χτες κι είχε μεγάλη μπασιά». Σκέφτομαι, λοιπόν, ότι το αλμπασία μπορεί να προήλθε από το «όλο μπασιά», δηλαδή μεγάλη φασαρία, λόγω πολυκοσμίας: Όλο μπασιά > ολομπασιά > ολμπασιά > αλμπασιά > αλμπασία. Το «μ' σήκωσες αλμπασία» κατά το «μ' σήκωσες ζούρλια». Υπάρχει και η *άλμπα* η οποία στη γλώσσα των ψαράδων σημαίνει χαραυγή, λυκαυγές, αλλά δεν βλέπω να συνδέεται.].

ΑΛΟΓΑΚΙ (αλλουγάκκι) (το) **1.** μικρό άλογο **2.** παιδικό παιχνίδι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 361) **ΦΡ. αλογάκι της Παναγίας·** ο «προσευχόμενος μάντης» (mantis religiosa)· πρόκειται για πολύ αιμοβόρο έντομο, αφού, κατά το ζευγάρισμα, τη στιγμή που το αρσενικό εκσπερματώνει και γονιμοποιεί το θηλυκό, το δεύτερο με μια απίστευτα γρήγορη κίνηση γυρίζει και το σκοτώνει! Συνήθ. το αποκεφαλίζει και κατόπιν το καταβροχθίζει! – μεγεθ. (θηλ.) **αλόγα** (η) **1.** θηλυκό άλογο, φοράδα **2.** (σκωπτ.) μεγαλόσωμη γυναίκα **ΦΡ. είναι σαν αλόγα! 3.** (μτφ.) γυναίκα με χοντροκομμένη συμπεριφορά **ΦΡ. είναι αυτή μια αλόγα! –** συνών. **αλογάρα** (η) [ETYM. < άλογ(ο) (< ελνστ. ἄλογον (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. ἄλογος (-ον) «άφωνος, ανέκφραστος, παράλογος, ανόητος, ...» (πληθ. τά ἄλογα «τα άλογα ζώα»), Ξεν. Ίέρ. 7.3.4, ἡ φιλοτιμία οὗτ' ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῶοις ἐμφύεται «ἡ φιλοδοξία δεν φυτρώνει μέσα στα ζώα») + παραγ. επίθ. -άκι].

ΑΛΟΓΙΑ (αλλουγιά) (η) δέρμα αλόγου – συνών. **αλογοπέτσι** (το) **ΦΡ. σαν αλογοπέτσι έγινε το κρέας!** είναι πολύ σκληρό [ETYM. < άλογ(ο) (βλ. αλογάκι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΑΛΟΓΙΑΣΤΟΣ (αλλό(γ)ιαστους) (-η, -ο) **1.** που στερείται λογικής, παράλογος **ΦΡ. μια αλόγιαστη είναι, τι περιμένεις; 2.** που δεν μπορεί να μετρηθεί, αναρίθμητος [ETYM. < α- στερητ. + θ. λογιάσ- των ρ. λογιάζω / λογίζομαι (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τος (πρβ. αρχ. ἀλόγιστος (-ον) «αστόχαστος, ακαθόριστος, ...», Θουκ. 3.82.4.2, τόλμα ἀλόγιστος «ἡ αστόχαστη τόλμη»)].

ΑΛΟΓΟ- & **αλογό-** το ουσ. άλογο ως α' συνθ. (Τριαντ.): **1.** σε σύνθ. ουσ. δηλώνει ότι το β' συνθ. προέρχεται από το άλογο, ανήκει ή αναφέρεται σ' αυτό, π.χ. αλογόμυγα **2.** σε κτητ. σύνθ. ον., π.χ. αλογομούρης **3.** σε αντικ. σύνθ. ουσ., π.χ. αλογοκλέφτης **4.** σε σύνθ. παρατακτικά, π.χ. αλογομούλαρα – σύνθ.: α) **αλογόκομπος** (ο) είδος κόμπου σε τριχιά, κατάλληλου για το δέσιμο ζώων από τον λαιμό, ώστε ν' αποφεύγεται ο πνιγμός τους· β) **αλογολάτης** (αλλουγουλλάτ'ς) (ο) **1.** α-γωγιάτης **2.** βοσκός και φύλακας αλόγων – συνών. **αλογοσούρτης** (αλλουγουσσούρτ'ς) / **αλογοσύρτης** (ο) **1.** [...] **2.** κλέφτης αλόγων· γ) **αλογόμυγα** (η) το έντομο οίστρος που τσιμπά συνήθ. τα άλογα και τα βοοειδή και κάνει τα μεν να αφηνιάζουν, τα δε να στρεγκλίζονται (βλ. στρέγκλα → ρ.) **ΦΡ. (μτφ.) αλογόμυγα σε τσίμπησε;** (αλλουγόμ'γα σι τσίμπ'σι;)· δ) **αλογονουρά / αλογουρά** (η) **1.** ουρά αλόγου **2.** μακριά μαλλιά, μαζεμένα όλα μαζί και δεμένα πίσω, συχνά ψηλά· ε) **α-λογόπορδος** (αλλουγόπουρδους) (ο) πολύ μεγάλη φασαρία [παροιμ.: Έγινε αλογόπορδος!] – συνών. **αλογοπορδοσιό** (αλλουγουπουρδουσ-

σιό) (το)· στ) **αλογοσέρνω** σέρνω κάποιον στο έδαφος, όπως το άλογο αναβάτη που έπεσε [ETYM. < ελνστ. άλογο- θ. του ουσ. άλογο(ν) (βλ. αλογάκι, ετυμ.) ως α' συνθ., π.χ. ελνστ. άλογο-τροφεϊον].

ΑΛΟΨΗ (αλλουή) (η) **1.** καθαρτικό φάρμακο που γίνεται από το φυτό αλόη και χρησιμοποιείται στη λαϊκή θεραπευτική [κατάρα: Αλόη και φαρμάκι να γένει!] **2.** (μτφ.) ζάλη ΦΡ. **μου 'ρθε αλοή!** ζαλίστηκα – ρ. **αλοεύω** δηλητηριάζω – συνών. **αλοχεύω** ΦΡ. **τον αλόχεψε χωρίς να το καταλάβει!** [ETYM. < αρχ. αλόη (ή) (Διοσκ. 3.22.1-5, αλόη· φύλλον έχει σκίλλη παραπλήσιον «αλόη· έχει φύλλο παραπλήσιο με τη σκίλλα») με μετάθ. του τόνου].

ΑΛΟΝΥΧΤΙΑ (αλλουνυχχτιά) (η) ολονυχτία ΦΡ. **την άλλη βδομάδα αρχίζουν οι αλονυχτιές** (ενν. οι νυχτερινές ακολουθίες της Μ. Εβδομάδας) [ETYM. < μσν. όλονυκτία (ή) (ενν. ακολουθία), ουσιαστικοπ. θηλ. του ελνστ. επιθ. όλονύκτιος (-ον) προσαρμοσμένο στη δημοτική (Σχόλ. Όμ. 476, τό μέντοι όλονύκτιος «με βεβαιότητα το όλονύχτιος») > αλονυκτία, με τροπή του αρχικού [ο] σε [α] > αλονυχτιά, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] και συνίζ. για την αποφυγή χασμ.].

ΑΛΟΤΕΛΑ (αλλότιλα) επίρρ.· ολότελα, καθόλου, εντελώς [παροιμ.: Από τ' αλότελα, καλή κι η Παναγιώταινα!] – συνών. **αλότερα** ΦΡ. **είν' αλότερα γι' αλότερα!** είναι στον κόσμο του, τα 'χει χαμένα [ETYM. < μσν. ολότελα, με ανομ. < ελνστ. όλοτελῶς, επίρρ. του επιθ. όλοτελής (-ές) «πλήρης, τέλειος», Σχόλ. Έρμ. Φ. 144, δικαιοσύνη δέ αὐτὴ ἢ ἐν θεοῖς όλοτελής ἐστὶ (< ελνστ. θ. όλο- του αρχ. επιθ. όλο(ς) «ολόκληρος, ...» ως α' συνθ. (Πίνδ. Ό. 3.19, όλος έσπέρας όφθαλμός «πανσέληνος») + -τελής < αρχ. τέλος (τό) «σκοπός, τέλος, ...», Όμ. Β 122, τέλος δ' οὐ πά τι πέφανται «και τέλος κανένα να μη φαίνεται»].

ΑΛΤΑΝΑ (η) μακρόστενος ανθόκηπος, πρασιά, παρτέρι [δ. τρ.: ... γύρα γύρα όλο αλτάνες / και στη μέση μαντζουράνες.] [ETYM. < ι-ταλ. altana «εξώστης» < λατ. altus (-a, -um) «ψηλός»].

ΑΛΥΓΙΓΟΣ (αλλύγιγους) (-η, -ο) **1.** αλύγιστος, ίσιος ΦΡ. **ξύλο αλύγιγο** **2.** (μτφ.) δυνατός, σωματικά και ψυχικά **3.** (μτφ.) σκληρόκαρδος – επίρρ. **αλύγιγα** [ETYM. < ελνστ. αλύγιστος (-η, -ον) «που δεν μπορεί να καμφθεί, σταθερός, ...», μεταπλ. -γος < α- στερητ. + θ. λυγίσ-του αρχ. λυγίζω «κάμπω, συστρέφω κλαδί, (μτφ.) καταβάλλω, κυριεύω, ...» (Άριστοφ. Σφ. 1487, πλευράν λυγίσαντος υπό ρύμης «στην ορμή του λυγούν τα πλευρά») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΛΥΚΗ (αλλυκή) (η) **1.** παραθαλάσσια έκταση κατάλληλα διαμορφωμένη, όπου διοχετεύεται θαλασσινό νερό, με την εξάτμιση του οποίου παράγεται αλάτι **2.** κάτι πολύ αλμυρό ΦΡ. **είναι αλυκή το φαΐ!**

[ETYM. < μσν. ἄλυκή (ή) < ουσιαστικοπ. θηλ. αρχ. επιθ. ἄλυκός (-ή, -όν) «που περιέχει αλάτι, αλμυρός, γλυφός, ...», Ἀριστοφ. Λυσ. 403, νή τὸν Ποσειδῶ τὸν ἄλυκὸν «μα το θαλασσόθεο Ποσειδῶνα»].

ἈΛΥΣΟΣ (ἄλλυσους) (ο) **1.** αλυσίδα ΦΡ. (α) **η σκύλα ἔκοψε τὸν ἄλυσο κι ἔφυγε!** (β) **σαν το σκυλί ἀπὸ τὸν ἄλυσο!** (σα ντου σσκ'λί απ' τουν ἄλλυσου!) ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ κάτι που τὸν βάραινε και χαίρεται γι' αὐτό **2.** (μτφ.) ΦΡ. **ἔκοψε τὸν ἄλυσο!** τρελάθηκε **3.** (μτφ.) φυσαλίδες σε κυκλοτερές σχῆμα σαν αλυσίδα, οἱ οποίες δημιουργοῦνται, ὅταν καλύψουμε με τὴν παλάμη ποτήρι που περιέχει τσίπουρο και τὸ ἀνακινήσουμε ἔντονα ΦΡ. **εἶναι καλὸ τσίπουρο, κοίτα τι ἄλυσο κάνει!** [ETYM. < μσν. ἄλυσος (ὁ, ή) < αρχ. ἄλυσις (-εως) (ή) «αλυσίδα, ...», Ἡρόδ. 9.74.3, χαλκή ἄλυσι «χάλκινη αλυσίδα»].

ἈΛΥΧΤᾶΩ (αλλυχχτάου) **1.** γαβγίζω [παροιμ.: Το σκυλί π' αλυχτάει, δε δαγκώνει.] **2.** φωνάζω πολύ, ἀλλά εἶμαι ἀκίνδυνος ΦΡ. (α) **ἄς' τὸν ν' αλυχτάει!** (β) **τι αλυχτάς ἔτσι;** (γ) **αλύχτα, ὅσο θέλεις!** [κατάρα: Ν' αλυχτήσει και να πεθάνει!] – ουσ. **αλύχτημα / αλύχτισμα** (το) – μεε. **αλυχτώντα(ς)** [ETYM. < μσν. ἄλυχτῶ (-άω) < αρχ. ὑλάκτῶ (-έω) «γαυγίζω, αλυχτώ» (Ὁμ. υ 13, κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει «βαθιά η καρδιά του αλύχτα») με ανομ. τρόπου ἀρθρωση του [κτ > χτ] και τροπή του ἀρχικοῦ [ὑ- > ι] σε α-].

ἈΛΦΑΔΙΑΖΩ (αλφαδγιάζου) **1.** ἐλέγχω με τὸ ἀλφάδι τὴν ὀριζόντια ἢ τὴν κάθετη θέση ἐπιφάνειας **2.** (μτφ.) κάνω κάποιον να συμπεριφέρεται ἄψογα ΦΡ. **τὸν ἀλφάδιασα!** – ουσ. **αλφάδιασμα** (το) – μππ. **αλφαδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ἀλφάδ(ι) + παραγ. ἐπίθ. -ιάζω < μσν. ἄλφάδιον (τό), υποκορ. του ἀρχ. ἄλφα (τό) (ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σχῆμα του ἀλφαδιοῦ) (Πλάτ. Κρατ. 431e, τό τε ἄλφα καὶ τό βῆτα «δηλαδή τὸ ἄλφα και τὸ βῆτα» / Ἡσύχ., <ἄλφάδιον> ἐχθρόν)].

ἈΛΩΝΙ (αλλών') (το) **1.** ἐπίπεδος και κυκλικὸς πλακόστρωτος ἢ ἐπιστρωμένος με κοπριά χώρος ὅπου, με τὴ συμμετοχὴ υποζυγίων, γίνεται ὁ διαχωρισμὸς του καρποῦ τῶν δημητριακῶν ἀπὸ τὰ στάχυα· τὰ ζῶα δένονται στο κέντρο του ἀλωνιοῦ με σχοινί, ὥστε να φτάνουν μέχρι τὴν περιφέρειά του και πότε με φυγόκεντρη και πότε με κεντρομόλο κίνηση συνθλίβουν τὰ στάχυα και βγαίνει ὁ καρπός· ἐλλεῖπει υποζυγίων, στο ἀλῶνι γίνεται και τὸ ἀλῶνισμα με δάρτη· ὁ **δάρτης** (βλ. λ.) ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἀνισομεγέθεις ράβδους, συνήθ. ἀπὸ ξύλο μουριάς ἢ φιλυκιοῦ (βλ. λ.)· αὐτές δένονται χαλαρά μεταξύ τους με δέρμα κατσίκας ἢ με τριχιά (βλ. λ.) σε ἐγκοπὴ που ἔχει στη βάση του ἕκαστο ἀπὸ τὰ κωνοειδῆ ἄκρα τους· κάθε ἀλωνιστὴς κρατᾷ τὴ μακρύτερη και με δύναμη περιφέρει τὴν ἄλλη χτυπώντας τὰ στάχυα· μαζε-

ονται γύρω από το αλώνι 5-6 άτομα, τα οποία κρατούν από έναν δάρτη και χτυπούν τα στάχυα μέχρι να χωριστεί ο καρπός από τ' άχυρα· το αλώνισμα μπορεί να γίνει και με πιο απλό τρόπο· τοποθετούν μία μεγάλη πλάκα σε επικλινή θέση κι εκεί χτυπούν τα χερόβολα (βλ. χειρο- → σύνθ. β), για να πέσει ο καρπός [παροιμ.: α) Χέστηκε η φοράδα στ' αλώνι! β) Είδε η ψείρα αλώνι, περπατεί και καμαρώνει.] ΦΡ. **αλώνι του φεγγαριού** ο κύκλος που σχηματίζεται γύρω από το φεγγάρι και κατά τη λαϊκή μετεωρολογία προμηνύει ξηρασία [παροιμ.: Του ήλιου ο κύκλος για βροχή, του φεγγαριού για ξέρα.] 2. εδαφική έκταση ίσου μεγέθους μ' ένα αλώνι ΦΡ. **φύτεψα σ' όλο το χωράφι πατάτες κι άφησα έν' αλώνι στην άκρη, να βάλω κρεμμύδια** 3. αυλή κατοικίας· ελλείπει αλωνιού χρησιμοποιείται, όχι σπάνια, για το αλώνισμα, κυρ. με δάρτη [δ. τρ.: Εδώ έχει αλώνι για χορό κι αέρα για σεργιάνι (βλ. λ.).] 4. (μτφ.) ακαταστασία ΦΡ. **έλειψα μια μέρα και το βρήκα αλώνι το σπίτι!** – παράγ. ουσ.: α) **Αλωνάρης** (Αλλουνάρ'ς) (ο) ο μήνας Ιούλιος [παροιμ.: Κότα, πίτα τον Γεννάρη, κόκοτος (βλ. ανα- → σύνθ. β / κόκορας → συνών. γ) τον Αλωνάρη.]· β) **αλωνιάτικο** (το) η αμοιβή που δίνεται σε είδος (σιτάρι) για το αλώνισμα – συνών. **αλωνιστικά** (αλλουν'στ'κά) (τα) – ρ. **αλωνίζω** 1. σε αλώνι, διαχωρίζω τους σπόρους των δημητριακών από τα στάχυα [παροιμ.: Έξω από τ' αλώνι, δεν αλωνίζουν.] 2. (μτφ.) ταλαιπωρώ κάποιον με λόγια ή με έργα (βλ. βάρδα → σύνθ. α) ΦΡ. **τον αλώνισε!** (τουν αλλών'σι!) (πρβ. ελνστ. αλωνίζω) – ουσ. **αλώνισμα** (το) [παροιμ.: Θέρος, τρύγος, πόλεμος και στο αλώνισμα χαρές.] – μππ. **αλωνισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. αλώνι(ν) < ελνστ. αλώνιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. ἄλως (ή) «αλώνι, κουλουριασμένο φίδι, ...», Ξεν. Οἰκ. 18.8.6, εἰς τό κενόν τῆς ἄλλω «στον άδειο χώρο του αλωνιού»].

ΑΜ μόριο 1. αλλά ΦΡ. **αμ, τι έκανεσ εσύ;** 2. μήπως ΦΡ. **αμ, και ρώτησες κανέναν;** (αμ, κι ρώτ'σις κα'έναν;) ΦΡ. **αμ' πώς / αμ' τι** τι νόμισες (!) (;) [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < ἄμα (βλ. άμα κι άμα, ετυμ.), πρβ. αμ' έπος αμ' έργον < αρχ. φρ. ἄμα έπος τε καί έργον (Όμ. Ύμν. Έρμ. 46) «μαζί με τον λόγο και η πράξη»].

ΑΜΑΘΗΓΟΣ (αμμάθ'γους) (-η, -ο) 1. που δεν έχει μάθει, αδίδακτος 2. που δεν έχει εξοικειωθεί με κάτι, άπειρος ΦΡ. **είναι αμάθηγο το παιδί!** 3. που δεν έχει κοινολογηθεί ΦΡ. **είναι μυστικό αμάθηγο!** [ETYM. < αρχ. αμάθητος (-ον) «αμαθής, ...» (Φρύν. Κωμ. Κ. 8.1, αμάθητος) μεταπλ. -γος].

ΑΜΑΚΑ (η) (συνήθ. ως επίρρ.) 1. απόκτηση αγαθών εις βάρος άλλων 2. το να ζει κάποιος επιβαρύνοντας άλλους ΦΡ. **την περνάει α-**

μάκα! – επίθ. **αμακαδόρος** (-ισσα, -ικο) που ζει σε βάρος άλλων [ETYM. < βεν. a maca «με έξοδα άλλου»].

ΑΜΑ ΚΙ ΑΜΑ κάτι σπάνιο ΦΡ. **είδα κι είδα κοπέλες, αλλά ετούτη είναι άμα κι άμα!** – σύνθ.: α) **σάμα** επίρρ. 1. σαν 2. μήπως – συνών. **σάματι / σάματις / σάμπως**· β) **άματις** μόλις ΦΡ. **άμα τις έφυγες, ήρθε!** [ETYM. < αρχ. ἄμα «αμέσως, μαζί, ...», Όμ. Δ 450, ἔνθα δ' ἄμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχολή «κι εκεί κραυγή χαράς και βόγγος»].

ΑΜΑΛΑΓΟΣ (αμάλα(γ)ους) (-η, -ο) 1. που δεν τον έχει μαλάξει κανείς, άθικτος 2. άγγιχτος, αγνός [Κ. Κρυστ. Ψωμ.: Κι ὅπως κοχλάζει ἀπ' ἄνεμον ἢ φουσκωμένη λίμνη / ἔτσ' ἀνεβοκατέβαιναν οἱ ἀμάλαγοί της κόρφοι.] – συνών.: α) **αμάλαχτος** (-η, -ο)· β) **αμόλευτος** (-η, -ο) 1. [...] 2. άνοστος ΦΡ. **είναι αμόλευτο το φαΐ, δεν τρώγεται!** – ουσ. **αμαλαγιά** (αμαλαΐα) (η) 1. αγνότητα, παρθενικότητα 2. λιβάδι που δεν έχει πατηθεί ούτε βοσκηθεί για κάποιο χρονικό διάστημα 3. (μτφ.) καλοπέραση ΦΡ. **βρήκε αμαλαγιά εκεί που πήγε!** [ETYM. < μσν. επίθ. ἀμάλαγος < αρχ. ἀμάλακτος (-ον) «σκληρός, άκαμπτos, τραχύς, ...» (Άριστ. Μετ. 385a13, καὶ ἀμάλακτα «και σκληρά») μεταπλ. -γος]. **ΑΜΑΝ** επιφών.: εκφράζει θερμή ικεσία, θαυμασμό και έκπληξη, αγανάκτηση, λύπη, πόνο ΦΡ. (α) **αμάν, για τον Θεό, μην το κάνεις!** (β) **αμάν, κάνε κάτι!** (γ) **είναι πανηγύρια κι αμάν αμάν!** δώσ' του πανηγύρια και δε θέλει τίποτε άλλο [ETYM. < τουρκ. aman «έλεος, φιλοξενία» < αραβ. aman «ηρεμία, ειρήνη»].

ΑΜΑΝΙΑ (η) μανία, μεγάλος, συχνά, παράλογος θυμός ΦΡ. **του 'χει αμανία!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. μανία (ή) «μανία, παραφροσύνη, έμπνευση», Ήρόδ. 6.112.5, μανήν επέφερον «προκάλεσαν παραφροσύνη»].

(Α)ΜΑΡΑΘΟ (α/μάραθου) (το) το ποώδες αρωματικό φυτό μάραθος και μάραθο ή φινόκιο (foeniculum vulgare) [δ. τρ.: ... σαν κλωνί βασιλικό, σαν κλωνάρι αμάραθο] [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. μάραθον (τό), Άθίν. 9.57, μάραθ', ὥά, φακή «μάραθα, αβγά, φακή»].

ΑΜΑΡΑΝΤΟΣ (αμάραντους) (ο) το ποώδες φυτό ελίχρυσος ο πολύτιμος (helichrysum stoechas) [δ. τρ.: Για δέστε τον αμάραντο σε τι βουνό φυτρώνει.] [ETYM. < αρχ. ἀμάραντος (-ον) «που δεν μαραίνεται, (ουσ.) το φυτό αμάραντος», Διοσκ. 4.57.1.1, οἱ δέ ἀμάραντον «κι αυτοί αμάραντο»].

(Α)ΜΑΣΚΑΛΗ (α/μασκάλλη) (η) μασχάλη [δ. τρ.: Έχεις ελιά στα στήθη σου κι ελιά στην αμασκάλη.] ΦΡ. **με πονεί η αμασκάλη μ'!** – παράγ. ουσ. **αμασκαλήθρες** (οι) οι τριχιές (βλ. λ.) του σαμαριού (βλ. λ.), οι οποίες μπαίνουν κάτω από τη μασχάλη των ζώων που χρησιμο-

ποιούνται για μεταφορές (άλογα, κ.ά.) [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. μασχάλη (ή) (Όμ. Ὕμν. Ἑρμ. 242, χέλυν ὑπό μασχάλη εἶχε «κρατούσε χελώνα κάτω από τη μασχάλη») με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] > (α)μασκάλη].

ΑΜΑΧΗ (η) έχθρα, μίσος, απέχθεια [παροιμ.: Να ἔχαν τ' αντρόγυνα χολή (βλ. λ., 3), να ἔχαν τ' αδέρφια αμάχη!] – ρ. **αμαχεύω** (αμαχχιεύου) εχθρεύομαι, μισώ ΦΡ. **μ' αμάχεψαν!** (μ' αμάχχιψαν!) [δ. τρ.: ... μ' αμάχεψε η αγάπη μου, πώς να τα ξαναφτιάσω;] – ουσ. **αμάχεμα** (το) [ETYM. < μσν. ἀμάχη < ἀ- προθεμ. + αρχ. μάχη (ή) «ένοπλη σύγκρουση μεταξύ δύο στρατών, ...», Όμ. Η 263, οὐδ' ἀπέληγε μάχης «δεν άφηνε τη μάχη»].

ΑΜΕΛΕΤΗΤΟΣ (αμιλλέτ'τους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει μελετήσει, δεν έχει διαβάσει ή δεν τον έχουν διαβάσει **2.** που λόγω ντροπής ή άλλου λόγου δεν μπορεί να ειπωθεί **3.** (αρσ. ως ουσ.) **αμελέτητος** (ο) ο διάβολος ΦΡ. **να μη τον πιάνεις στο στόμα σου τον αμελέτητο!** να μην τον αναφέρεις, διότι και η αναφορά μπορεί ν' αποδειχθεί βλαπτική **4.** (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **αμελέτητα** (τα) οι όρχεις ζώων ως φαγητό [ETYM. < αρχ. ἀμελέτητος (-ον) «που δεν έχει μελετήσει, απροετοίμαστος, ...», Πλάτ. Συμπ. 172a, οὐκ ἀμελέτητος εἶναι «ότι δεν είναι απροετοίμαστος»].

ΑΜΕΛΙΚΟ (αμιλλ'κό) (το) είδος κοινοτικού πανδοχείου – ουσ.: α) **αμίλης** (ο) ο υπεύθυνος για τη συντήρηση του αμελικού και την εξυπηρέτηση όσων διέμεναν σ' αυτό· β) **αμιλιακός** (ο) ο φόρος που πλήρωναν οι κάτοικοι μιας περιοχής, κατά την οθωμανική περίοδο, για τα έξοδα που απαιτούντο για τη διαμονή τουρκικών αποσπασμάτων σε αμελικό [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. μέλ(ω) «ενδιαφέρομαι, φροντίζω, ...» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 370, θεούς βροτῶν ἀξιοῦσθαι μέλαιν «πως φροντίζουν οι θεοί τους ανίερους») + παραγ. επίθ. -ικό].

ΑΜΕΤΑΛΑΒΟΣ (αμιττάλαβους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει μεταλάβει, δεν έχει κοινωνήσει των αχράντων μυστηρίων ΦΡ. **πέθανε αμετάλαβος!** **2.** (μτφ.) κακός [ETYM. < α- στερητ. + μεταλαβ(αίνω) (βλ. μεταλαβιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΜΙΤΗΣ (αμίτ'ς) (ο) **1.** εαμίτης **2.** (μτφ.) σκληρός [ETYM. < ΕΑΜ + παραγ. επίθ. -ίτης].

ΑΜΜΟΥΔΕΡΑ (η) γη αμμώδης και άγονη – επίθ. **αμμουδερός** (-ή, -ό) [Ν. Καζ. Όδ. 10.262, μέ ἄσπρες φεγγαροκύματες κλωστές σέ ἄμμουδερό στημόνι.] [ETYM. < μσν. ἀμμούδ(α) (ή) «αμμουδερός τόπος, αμμουδιά» + παραγ. επίθ. -έρα < αρχ. ἄμμος (ή) «σωροί κόκκων ή λεπτών θραυσμάτων ορυκτών ή βράχων που απαντώνται στους για-

λούς, στον βυθό θάλασσας ή λίμνης, στην κοίτη ή στις εκβολές ποταμού ή που καλύπτουν εκτάσεις ξηράς στις ερήμους», Πλάτ. Φαίδ. 110a, ἄμμος καὶ πηλός / Ἡσύχ., <ἄμμος> ψάμμος].

ΑΜΟΪΡΑΓΟΣ (αμοίραγους) (-η, -ο) αμοίραστος ΦΡ. **τα ἔχουν αμοίραγα τα χωράφια** – συνών. **ανεμοίραγος** (-η, -ο) ΦΡ. **τ' ἄφησε όλα ανεμοίραγα** (ενν. τα υπάρχοντα) [ETYM. < μσν. επίθ. ἀμοίραστος (-ον), μεταπλ. -γος < α- στερητ. + θ. μοιράσ- του μσν. μοιράζω (< ελνστ. μοιρῶ (-άω), Λουκ. Πρ. ἡ Κ. 6, ὅτι ἐπιτραπέν σοι μοιρᾶσαι τά κρέα σαυτῶ μέν τά κάλλιστα ἐφύλαττες «καθώς ἐπετράπη σε σένα να μοιράσεις τα κρέατα για τον εαυτό σου κράτησες τα καλύτερα») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΜΟΛΑΩ (αμουλάου) → απολάω – ουσ. **αμόλημα** (το) – μππ. **αμολημένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀμολάρω < ιταλ. ammolare «χαλαρώνω»].

ΑΜΟΝΩ / **αμώνω** (αμό/ώνου) δίνω όρκο, ορκίζομαι [δ. τρ.: Ἄμοσε στα κονίσματα (βλ. λ.) εκεί που πας στα ξένα:] ΦΡ. **αμώνω στα κόκκαλα της μάνας μου!** [ETYM. < μσν. ὀμόνω «ορκίζομαι» μεταπλ. τ. του αρχ. ὀμνύω (Ὁμ. Ψ 585, ὀμνυθι «ορκίσου») από τον αόρ. και μέλλ. ὤμοσα, ὀμόσω, γι' αυτό και η γραφή με [ο] (η γραφή *αμώνω* αναλ. με τα ρ. σε -ώνω) > αμόνω / αμώνω, με τροπή του αρχικού [ο] σε [α]].

ΑΜΟΡΓΑΣΤΟΣ (αμμόργαστους) (-η, -ο) **1.** ακατέργαστος, αλάξευτος ΦΡ. (α) **αμόργαστο μάρμαρο** (β) **αμόργαστη πέτρα** **2.** (μτφ.) α-γροίκος, άξεστος, ψυχρός ΦΡ. **τι αμόργαστη γυναίκα είν' αυτή!** [ETYM.· πιθ. < αρχ. ἀμόργ(η) (ή) «τρυγία ελαίου, κατακάθι, λάσπη, ...» (βλ. μούργα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αστος].

ΑΜΟΥΝΤ επίρρ. ΦΡ. **έγινε αμούντ!** χάθηκε [ETYM. < αρχ. ἀμοῦ «κάπου», Λυσ. Ἀδ. 170.12, ἀμοῦ γε που «σε κάποιο μέρος», ή < ιδιωμ. αμόντε «μάταια, εις μάτην» < ιταλ. a monte «στο βουνό»].

ΑΜΟΥΡΑ (η) **1.** βατόμouρο [λογοπ.: Γύφτε, γύφτε Καραντζιά, / φάε αμούρες και σκατά.] **2.** (υποτιμ.) ανόητος λόγος ΦΡ. **φάε αμούρες!** [ETYM. < α- προθεμ. + μούρο, με αλλαγή γένους < μσν. μούρον < αρχ. μόρον (τό) «μούρο», Ἀθην. 2.36, πεπαίτερος μόρων «ωριμότερος απ' τα μούρα»].

ΑΜΟΥΡΙΟΣ (αμούργιους) (-α, -ο) άσχημος και κακός [ETYM. < α- στερητ. + μσν. μούρ(η) (ή) (< ιταλ. mureo «μουσουδι») + παραγ. επίθ. -ιος].

ΑΜΟΥΡΟΣ (άμουρους) (-η, -ο) **1.** άφαντος ΦΡ. **γίνηκε άμουρος!** **2.** (μτφ.) μωρός, ανόητος ΦΡ. **άμουρη κοπέλα, ό,τι και να της πεις το**

πιστεύει! [ETYM. < α- στερητ. + μούρ(η) (βλ. αμούριος) + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΜΟΥΣΤΑΓΟΣ (αμούσταγους) (ο) **1.** αμούστακος ΦΡ. **παλληκάρι αμούσταγο** έφηβος **2.** (για φυτά) ο χωρίς θύσανο στον καρπό ΦΡ. **είναι αμούσταγα τα καλαμπόκια** δεν έχουν ωριμάσει (βλ. μιρίζια) [ETYM. < αμούστακος, μεταπλ. -γος < α- στερητ. + μουστάκ(ι) + παραγ. επίθ. -ος (< μσν. μουστάκι(ν) < ελνστ. μυστάκιον (τό), υποκορ. του αρχ. μύσταξ (ὁ) (-κος), Θεόκρ. Εἰδ. 14.4, μύσταξ πολὺς «μεγάλο μουστάκι»)].

ΑΜΠΑΉ (η) το χοντρό μάλλινο ύφασμα, το οποίο ξεκινά από το σάμαρι (βλ. λ.) και πέφτει στα καπούλια του ζώου [ETYM. < τουρκ. aba «κάπα, αμπάς» (< αραβ. abāh) + παραγ. επίθ. -ή].

ΑΜΠΑΚΑΣ / **άμπακος** (άμπακους) (ο) **1.** άβακας, πλάκα πάνω στην οποία έγραφαν και λογάριαζαν **2.** ονομασία του πρώτου ογκώδους ελληνικού βιβλίου πρακτικής αριθμητικής, γραμμένο από τον Μανουήλο Γλυνζώνιο και με δαπάνη του Νικολάου Γλυκά, εκδομένου το 1724 στη Βενετία: <http://www.kenef.phil.uoi.gr/pdf/19618/19618.pdf> **3.** (μτφ.) πλήθος, συχνά μεγάλο ΦΡ. (α) **πήγε στην πόλη κι έφερε έναν άμπακο ψώνια!** (πήγι στ' μπόλη κι ίφιρ' ιέναν άμπακου ψώνια!) (β) **έχει διαβάσει τον άμπακο!** **4.** (μτφ.) η μεγάλη ποσότητα ΦΡ. (α) **έφαγε τον άμπακα!** (β) **ήπие τον άμπακο, πώς να μη μεθύσει;** [ETYM.· αντδ. < ιταλ. abbas «βιβλίο μαθηματικών» < λατ. abacus (-i) «άβακας, πίνακας» < αρχ. ἄβαξ (ὁ) (-κος) «λογιστική πλάκα, σανίδα πάνω στην οποία έπαιζαν ζάρια, δίσκος, ...», Ίάμβλ. Πυθ. 5.22.3, έπ' ἄβακος τάς αποδείξεις ποιούμενος «κάνοντας τις αποδείξεις πάνω σε λογιστική πλάκα»].

ΑΜΠΑΡΑ (η) ξύλινος ή μεταλλικός μοχλός που τοποθετείται στην εσωτερική πλευρά θύρας για μεγαλύτερη ασφάλεια από αυτή που παρέχει το κλειδί μόνο του – ρ. **αμπαρώνω** κλείνω θύρα με αμπάρα, ασφαλίζω – ουσ. **αμπάρωμα** (το) – μππ. **αμπαρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. αμπάρα (ή) < α- προθεμ. + ιταλ. barra «ράβδος, ...»].

ΑΜΠΑΡΙ (αμπάρ') (το) ξύλινο κιβώτιο σε σχήμα ορθογωνίου παραλληλεπιπέδου, χωρισμένο συνήθ. σε δύο μέρη· χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος για σιτάρι, κ.ά. [δ. τρ.: Να 'χουν ζευγάρια είκοσι κι αμπάρια φορτωμένα.] (βλ. παπάς, 1 → παροιμ.) – ρ. **αμπαριάζω** βάζω κάτι σε αμπάρι, αποθηκεύω – ουσ. **αμπάριασμα** (το) ΦΡ. **έχουμε στάρι γι' αμπάριασμα!** – μππ. **αμπαριασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. επίθ. **αμπαροκοίλης** (-ισσα, -ικο) **1.** που τρώει πάρα πολύ **2.** που λόγω πολυφαγίας έχει προτεταμένη κοιλιά [ETYM. < τουρκ. ambar (<

περσ. ambār), πιθ. < ελλην. εμπόριο < αρχ. ἐμπόριον (τό) «τόπος εμπορίου, αγορά, αποθήκη, ...», Ἡρόδ. 1.165.1, δειμαίνοντες μὴ αἰ μὲν ἐμπόριον γένωνται «ἀπὸ φόβο μήπως στο τέλος τα νησιά αὐτά ἐξεληχθούν σ' ἐμπορικό κέντρο»].

ΑΜΠΑΣΤΑΣ (ο) μεγάλη σκάφη ή δεξαμενή, όπου τοποθετούν δέρματα οι βυρσοδέψες, για να τα κατεργαστούν· σύμφωνα με την παραδοσιακή επεξεργασία έπρεπε να τα καλύψουν με αλατόνερο και να τ' αφήσουν εκεί για έξι έως δώδεκα μέρες, ώστε να ευκολυνθεί η μεταποίησή τους [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. παστ(ός) «που τον έχουν παστώσει» (βλ. πάστα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ας > απαστάς > αμπαστάς, με ηχηροπ.].

ΑΜΠΕΛΙ (αμπέλλι) (το) **1.** [...] [παροιμ.: Παλιό αμπέλι λίγο το κρασί.] (βλ. νοικοκύρης → δ. τρ.) **2.** η κληρονομούμενη από πατέρα σε γιο κουμπαριά, σύμφωνα με την οποία ο πατέρας στεφανώνει εκείνον που βάφτισε, ο γιος βαφτίζει αρσενικό παιδί του, κ.ο.κ. ΦΡ. **έχουμε παλιό αμπέλι!** – σύνθ. **αμπελοκουτσούρι** (αμπιλλουκ'ττσιούρ') (το) το κλήμα «κούτσουρο» του αμπελιού [ETYM. < μσν. ἀμπέλι(ν) < αρχ. ἀμπέλιον (τό), υποκορ. του ἄμπελος (ή) «κλήμα», Όμ. ι 110, πυροί καί κριθαί ἡδ' ἄμπελοι «σιτάρια, κριθάρια, κλήματα»].

Α(Μ)ΠΛΑΝΗΓΟΣ (α(μ)πλάν'γους) (-η, -ο) **1.** απλάνιστος, χονδροειδής – συνών. **άμπλανος** (-η, -ο) **2.** (μτφ.) άξεστος, άκομψος [ETYM. < α- στερητ. + πλάν(η) (η) «εργαλείο για τη λείανση σκληρών επιφανειών, όπως ξύλου, μετάλλου» (< υστλατ. plan(a) / -η) + παραγ. επίθ. -ηγος > απλάνηγος > αμπλάνηγος, με ηχηροπ.].

ΑΜΠΛΑΣ (ο) σημείο από το οποίο αναβλύζει πολύ νερό [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.3: Νεράκι άφροτρεχούμενο, τόν ἄμπλα μου παινεύω!] [ETYM. < άμπ(ου)λας «ανάβλυση άφθονου νερού» [Άνδρ. Καρκαβ. Λ. Πλ. / Ἡ δικαιοσύνη τῆς θάλασσας: Πατοῦσα τὴν τρόμπα καὶ νόμιζα πῶς ἔβγαινε ἄμπουλας τὸ νερό.] < αμπολ(ή) (η) «τεχνητό ποτιστικό αυλάκι, πρόχειρο τεχνητό φράγμα σε σημείο της κοίτης ποτιστικού ρυακιού για την ανύψωση της στάθμης του νερού, ώστε να μπορεί να διοχετευτεί ψηλότερα» (< ελνστ. ἐμβολή (ή) «στόμιο ποταμού, (αρχ. σημ.) είσοδος, διάβαση, στόμιο ποταμού, ...», Εὐρ. Άνδρ. 1130, κάφυλάσσειτ' ἐμβολὰς «και φυλαγότανε») + παραγ. επίθ. -ας > άμπολας > άμπουλας, με κώφ. του [ο] σε [ου] > άμπλας, με συγκ.].

(Α)ΜΠΟΔΑΩ (αμπουδάου) **1.** εμποδίζω ΦΡ. **μη μ' αμποδάς!** **2.** δένω κάποιον με μάγια και τον καθιστώ ανίκανο σεξουαλικά – συνών. **αμποδένω** / **(α)μποδίζω** [παροιμ.: Άνεμος που δε μποδίζει, άφησέ τον κι ας βουίζει.] / **σμποδίζω** – ουσ.: α) **(α)μπόδεμα** (το) **1.** εμπόδιο ΦΡ.

μου ῥθε ἀμπόδεμα και δε μπόρεσα να ῥθω! – συνών. (α)μπόδισμα / σμπόδισμα (το) 2. το δέσιμο με μάγια ΦΡ. του ῥχουν κάμει ἀμπόδεμα! [Ἄνδρ. Καρκ. Ζ.: Τό ἀμπόδεμα καί τό λύμα του· τό ἀβάσκαμα καί τό γήτεμά του·] β) ἀμποδέστρα (η) γυναίκα που γνωρίζει να ἀμποδένει – μππ. ἀμποδεμένος / (α)μποδισμένος / (σ)μποδισμένος (-η, -ο) – αντών. ἀνεμπόδιγος (-η, -ο) – επίρρ. ἀνεμπόδιγα ΦΡ. πήγα κι ἦρθα ἀνεμπόδιγα! [ETYM. < ιδιωμ. (ε)μποδάω (< αρχ. ἐμποδίζω (μελλ. ἐμποδιῶ) «δένω τα πόδια κάποιου, ἐμποδίζω, ...», Ἡρόδ. 4.69. 1, ἐμποδίσαντες τοὺς μάντιας «τους μάντεις, με πεδικλωμένα τα πόδια / πρβ. αρχ. συμποδίζω «δένω μαζί τα πόδια, δένω χέρια και πόδια», Ἀριστοφ. Βάτρ. 1512, συμποδίσας «τους ἔδεσε χειροπόδαρα») > ἀμποδάω, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

(Α)ΜΠΟΔΙΟ (α/μπόδιου) (το) (κυριολ. & μτφ.) ἐμπόδιο [παροιμ.: Κάθε μπόδιο για καλό!] ΦΡ. τι μπόδια εἶν' ετούτα πάλι! – συνών.: α) μπόερας (ο) ΦΡ. στέκεται μπόερας! β) σμπόδιο (το) ὅλο σμπόδια συναντάει, πώς να προχωρήσει; [ETYM. < ἐμπόδιο (< μσν. ἐμπόδιον (τό) < ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. ἐπιθ. ἐμπόδιος (-ον) «που ἀποτελεῖ ἐμπόδιο, κώλυμα, ...», Ἡρόδ. 1. 153.4, ἥ τε γὰρ Βαβυλῶν οἱ ἦν ἐμπόδιος «γιατί η Βαβυλῶνα τοῦ στεκόταν ἐμπόδιο») > (α)μπόδιο, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

(Α)ΜΠΟΛΙ (α/μπόλλι) (το) 1. ἐμβόλιο ΦΡ. (α) ἔκανα μπόλι και με πονάει το χέρι! (β) δεν ἔπιακε το μπόλι και πρέπει να ματαμπολιαστώ! (βλ. οικείο λήμμα → σύνθ. α) (δεν ἔπιακι του μπόλλι κι πρέπ' να ματαμπουλιαστού!) δεν ἦταν ἀποτελεσματικό και ... 2. βλαστός φυτού με οφθαλμούς, κατάλληλος για κέντρωμα (βλ. κεντρώνω, 2) – συνών.: α) κεντράδι (το) β) μάτι (βλ. λ., 3) – (πληθ.) μπόλια (τα) 1. πολυσπόρια (βλ. λ.) 2. οι σπόροι της φασολιάς, της μπιζελιάς και του αρακά, ὅταν ἀφαιρούνται χλωροί ἀπό το κέλυσός τους και μαγειρεύονται· οι χάντρες – ρ. (α)μπολιάζω (α/μπουλλιάζου) 1. ἐμβολιάζω 2. (μτφ.) μεταδίδω σε κάποιον κάτι, ὥστε να γίνει κτήμα του, ἐπηρεάζω ΦΡ. μπόλιασε τα παιδιά του με τα πάθη του! – ουσ. (α)μπόλιασμα (το) – μππ. (α)μπολιασμένος (-η, -ο) – αντών. ἀμπόλιαστος (-η, -ο) – σύνθ.: α) ματαμπολιάζω ἐμβολιάζω εκ νέου β) σουμπολιάζω 1. συνδέω, τακτοποιῶ 2. ταιριάζω ΦΡ. τήρα (βλ. λ.) τον πώς σουμπολιάζει τις κουβέντες! 3. (μτφ.) συνθέτω ιστορίες – ουσ. σουμπόλιασμα (το) [ETYM. < ελνστ. ἐμβόλιον (προφ. [mb]) «δόρυ, στόμιο, ...» (με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]), υποκορ. του αρχ. ἔμβολον (τό) «πράγμα που ἔχει οξεία ἀκρη, προεξοχή, ...», Ἡρόδ. 4.53.24, ἔμβολον τῆς χώρης «λωρίδα ξηράς» < ἐμβάλλω (βλ. μπαλώνω, ετυμ.)].

(Α)ΜΠΟΥΚΑ (η) 1. στόμιο πυροβόλου όπλου ΦΡ. (μτφ.) **τον έχω στην αμπούκα!** τον μισώ, περιμένω την ώρα να τον εκδικηθώ 2. εκβολή ποταμού 3. εφόρμηση, έφοδος 4. είσοδος και έξοδος λιμανιού 5. μπουκιά 6. μάγουλο (βλ. λ.) [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. μπούκα (ή) < βεν. busca «στενό άνοιγμα, στόμιο καναλιού» & βεν. boca «στόμα, στόμιο πυροβόλου»].

ΑΜΠΡΙ (το) 1. οι ατμοί που σχηματίζονται γύρω από τις σωλήνες αποστακτήρα 2. ο ατμός που βγαίνει απ' ό,τι βράζει, αναθυμίαση – συνών. **άμπρας** (ο) 3. πρωινή ομίχλη 4. υπόγειο καταφύγιο που, κατά την άμυνα, προστάτευε τους στρατιώτες από επιθέσεις πυροβολικού και αεροπορίας – ρ. **αμπρίζω** (αμπρρίζου) 1. γεμίζω από ζεστό ατμό 2. αναδίδω ατμό, συχνά δύσσομο 3. γεμίζω με καπνό 4. μαλακώνω μπαγιάτικο ψωμί σε ατμό και το καθιστώ βρώσιμο· παλιά το έβραζαν πάνω σε ξυλάκια, τα οποία είχαν τοποθετήσει μέσα σε κατσαρόλα με νερό που έβραζε, χωρίς όμως ν' αγγίζουν το νερό, του οποίου οι ατμοί εισχωρούσαν στους πόρους του ψωμιού και το έκαναν σαν φρέσκο 5. (μτφ.) εκνευρίζομαι σφόδρα – ουσ. **άμπρισμα** (το) – συνών. **αμπουριάζω** ΦΡ. **αμπούριασε ο τόπος!** (αμπουρργιασ' ου τόπους!) γέμισε με ατμό ή καπνό – ουσ. **αμπούριασμα** (το) – μππ. **αμπουριασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ήρθε αμπουριασμένος!** (ήρθ' αμπουρργιαζμένους!) ... εκνευρισμένος [ETYM.: για σημ. 1, 2, 3, πιθ. η λ. συνδέεται με το ιταλ. abbuiare «θολώνω την ατμόσφαιρα με καπνό ή σκόνη, καθιστώ την ατμόσφαιρα σκοτεινή» / η σημ. 4 < γαλλ. abri (στον Ησύχιο υπάρχουν τρία λήμματα, που, όχι η σημ., αλλά το θ. οδηγεί στις λ. αμπρί / αμπρίζω· πιθ. με τα χρόνια ν' άλλαξαν σημ.: <άμπρεύειν> προτονίζειν. ἔλκειν. ἀμαξηλατεῖν / <άμπρεύωμεν> ἔλκωμεν / <ἄμπρον> τὸ τεταμένον σχονίον, ὃ ἐχρῶντο ἀντὶ ῥυμοῦ)].

ΑΜΠΩΧΝΩ (αμπώχνου) 1. σπρώχνω βία, απωθώ, διώχνω 2. (μτφ.) υπομένω μέχρι να περάσουν διάφορες δυσκολίες ΦΡ. **αμπώχνουμε τον καιρό να περάσει!** – ουσ.: α) **άμπωγμα** (το)· β) **αμπωξιά** (η) ΦΡ. **μια αμπωξιά και κάτω!** (μνια 'μπουξιά κι κάτω!)· γ) **αμπωχτιά** (η) – μεε. **αμπώχνοντα(ς)** [ETYM. < μσν. ἀμπώθω «απωθώ, ...» [B. Κορν. Έρωτ. 3.210: πορπατεῖ ὁ καθένας μας ἐκεῖ πού ἡ τύχη ἀμπώθει] < αρχ. ἀπωθῶ (-έω) «σπρώχνω, αποκρούω» (Όμ. Φ 537, οἱ δ' ἄνεσάν τε πύλας καὶ ἀπῶσαν ὀχῆας «κι άνοιξαν τις καστρόπορτες και τράβηξαν τους σύρτες») κατ' αναλ. με τα ρ. σε -χνω (πρβ. ρίχνω, σπρώχνω)].

ΑΜΥΛΗ (η) η πάνω από τη στέγη πυραμίδα της καπνοδόχου ΦΡ. **έβαλαν και σταυρό στην αμύλη!** [ETYM. < α- προθεμ. + μύλη (η) «ονομασία αντικειμένων με κυλινδρικό σχήμα, ...» < αρχ. μύλη (ή)

«μύλος, η κάτω πέτρα του μύλου, στρογγυλό οστό στην επιγονατίδα, ...», Άριστοφ. Σφ. 648, πρὸς ταῦτα μύλην ἀγαθὴν «μια μεγάλη μυλό-πετρα τότε»].

ΑΜΨΙΟΣ (ο) ανιψιός – υποκορ.: α) **αμψίδι / αμψιούδι** (το)· β) **αμψιόκας** (ο) – θηλ. **αμψιά** (η) ανιψιά – υποκορ. **αμψιδούλα / αμψιού-λα** (η) [ETYM. < μσν. ἀνιψιός (< αρχ. ἀνεψιός (ὁ) «ξάδελφος, γιος του αδελφού», Όμ. Ο 422, ὡς ἐνόησεν ἀνεψιόν ὀφθαλμοῖσιν «ὡς εἶδε μπρος στα μάτια του τον ξάδελφο») με συγκ. και τροπή του ἑνρ. [ν] σε ἑνρ. [μ]].

ΑΝ ενίστε με τη σημασία **δεν** ΦΡ. **αν τρώου** (α ντρώου) δεν τρώω [ETYM. < από συγκ. της πρόθ. ἀνά, ὡς στερητ. πρόθημα) < ἀνά (βλ. ἀνα-, ετυμ.)].

ΑΝΑ- & **αν-** & **ανά-** & **άν-** & **ανε-** πρόθ. που: 1. δηλώνει διάρκεια ή κατανομή στον χρόνο ΦΡ. (α) **ανά τους αιώνες** (β) **θα ῥχομαι ανά μία ώρα** 2. με αριθμτ. δηλώνει επιμερισμό ΦΡ. **θα σταματάμε ανά ένα χιλιόμετρο** 3. δηλώνει κατανομή στον χώρο ΦΡ. **σε γυρεύω ανά τας ρύμας και τας οδούς** 4. χρησιμοποιείται ως: α) στερητ. πρόθημα, π.χ. ἀνα-δουλειά· β) λεξικό πρόθημα, π.χ. ἀνα-βίωση – σύνθ.: α) **ανάβαλτος** (-η, -ο) (ο) 1. (αρσ. ὡς ουσ.) διάβολος [κατάρα: Ο ἀνάβαλτος να σε πάρει!] 2. (μτφ.) κακός, αδιάντροπος ΦΡ. **πήγες και τα ῥβαλες με τον ἀνάβαλτο;** β) **αναβρακάτος** (-η, -ο) που ἔχει σηκωμένα τα βρακιά [αἰνιγμα: – Κόκοτος (βλ. κόκορας → συνών. γ) **αναβρακάτος** και τον δέρνει ο μουστακάτος. – Τι εἶναι; – Ο μύλος.]· γ) **αναβραχιά** (η) ανομβρία – συνών. **αναβροχιά** (η) [παροιμ.: Από την αναβροχιά, καλό και το χαλάζι!]· δ) **αναγλείφομαι** γλείφομαι ΦΡ. **τι ἔφαγες κι αναγλείφεις;** ε) **αναγουλιάζω** (αναγ'λλιάζου) 1. ἔχω τάση για εμετό 2. αηδιάζω ΦΡ. **μας αναγούλιασε με τις παίνιες** (βλ. παινάω → ουσ. β)! – ουσ.: α) **αναγούλι(ι)α** (η) ΦΡ. **άμα τον βλέπω μου ῥχεται αναγούλια!** β) **αναγούλιασμα** (το)· στ) **αναιώνιος** (-α, -ο) 1. αιώνιος 2. ανθεκτικός, γερός ΦΡ. **τσαρούχια αναιώνια** – επίρρ. **αναιώνια**· ζ) **ἀνάκρατος** (ο) διάβολος· η) **ἀναργος** (-η, -ο) που δεν αποδίδει στην εργασία του, αργός, τεμπέλης [παροιμ.: Ο γρήγορος κι ο ἀναργος ἀντάμα γιοματίζουν (βλ. γιόμα → ρ.)]· θ) **αναχιτώνω** αγριεύω – επίρρ. **ἀναργα** – σύνθ. **αναργοκατεβαίνω** κατεβαίνω αργά αργά [ETYM. < αρχ. ἀν(α)- < αρχ. πρόθ. ἀνά «πάνω, προς τα πάνω, κατά τη διάρκεια» (Όμ. Β 100, ἀνά δέ κρείων Ἀγαμέμνων / ἔστη «κι ο κραταιός σηκώθηκε Ἀγαμέμνων») ὡς α' σύνθ., π.χ. ἀνα-βλέπω].

ΑΝΑΒΑΛΛΟΜΕΝΟΣ (αναβαλλόμεινους) (ο) εκστόμιση πολύ μεγάλων κατηγοριών ΦΡ. **άκουσε τον αναβαλλόμενο!** άκουσε τα «εξ α-

μάξης» (βλ. βάζω² → σύνθ. α) [ETYM. < ελνστ. μτχ. ἀναβαλλόμενος (-η, -ον) (< φρ. «ἀκούω (ή ψάλλω) τὸν ἀναβαλλόμενον», ἀπό τη μη σημασιολογικά συγγενή λ. «ἀναβαλλόμενος» στην αρχή του ψαλμού ΡΓ' «Τῷ Δαυῖδ» (λόγω της μεγάλης διάρκειάς του), «Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθης σφόδρα, ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, ...») < αρχ. ἀναβάλλω «αναβάλλω, αρχίζω χωρίς αργοπορία», Όμ. Β 436, μηδ' ὅτι δηρόν ἀμβαλλώμεθα ἔργον «δεν πρέπει ακόμα ν' αναβάλουμε το ἔργο»].

ΑΝΑΒΡΑΩ (αναβράου) αναβλύζω – ουσ.: α) **ανάβρα** (η) ανάβλυση νερού, αναβλύζουσα πηγή νερού, νερομάνα ΦΡ. **ήπιαμαν νερό στην ανάβρα σήμερα!** β) **ανάβρασμα** (το) φυσαλίδα που ανέρχεται από πυθμένα που ανακινήθηκε· γ) **αναβρυτικό** (το) νερό που βγαίνει από ανάβρα [ETYM. < ελνστ. ἀναβρύζω / ἀναβρύω «αναβλύζω, βγάζω στην επιφάνεια νερό, βγάζω δάκρυα, βγάζω ιδρώτα, ...», Αἰλ. Π. Ϊ. 3.43, αἷμα ἐδόκει ἐν τῷ τῆς Ἥρας νεῷ ἀναβρύειν «τους φάνηκε πως ἀνάβλυζε αἷμα στον ναό της Ἥρας» (< πρόθ. ἀνά (βλ. ἀνα-, ετυμ.) + αρχ. βρύω «αφθονώ, παράγω σε αφθονία, ...», Όμ. Ρ 56, βρύει ἄνθει λευκῷ «στέκει κάτασπρο και ανθοβολισμένο») κατ' ἀναλ. με τα ρ. σε -αω > ἀναβράω].

ΑΝΑΒΩ (ανάβου) **1.** [...] [παροιμ.: Ἄλλος ἀνάβει τη φωτιά κι ἄλλος την ανεμίζει (βλ. λ.).] **2.** κοκκινίζω και εξάπτομαι από πυρετό ή οργή, έχω εξάψεις **3.** ιδρώνω και κοκκινίζω από έντονη χειρωνακτική συνήθ. εργασία **4.** (για πληγή) ερεθίζομαι – συνών.: α) **ανάπτω**· β) **ξανάβω**· γ) **ξανάπτω** – ουσ. (ξ)**ἀναμμα** (το) **1.** [...] **2.** οργασμός προβάτων – μππ. (ξ)**ἀναμμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ήρθε ξαναμμένος!** [ETYM. < μσν. ἀνάβω < αρχ. ἀνάπτω «δένω, αναφέρω, ἀνάβω, προσάπτω,...» (Ἡρόδ. 2.133.4, ἀνάψαντα αὐτὰ πίνειν τε καὶ εὐπαθέειν «τα ἀναβε (ενν. τα λυχνάρια) κι ἔπινε και διασκέδαζε») μεταπλ. -βω με βάση το συνοπτ. θ. ἀναψ- κατά το σχ.: τριψ- (έτριψα) - τρίβω].

ΑΝΑΓΚΑΖΩ (αναγκάζου) **1.** πιέζω κάποιον να κάνει κάτι ΦΡ. **ἀνάγκασε να τελειώσουμε τις δουλειές!** **2.** σπεύδω, ταχύνω ΦΡ. **μείνα-μαν πίσω, ἀνάγκασε λιγάκι!** **3.** υποδαυλίζω ΦΡ. **ἀνάγκασε τη φωτιά ν' ἀνάψει!** (ἀνάγκασ' τ' φουτιγιά ν' ἀνάψ'!) **4.** στενοχωρώ, φέρνω σε δύσκολη θέση, ενοχλώ [Β. Κορν. Έρωτ.: 5.831, Πρικαίνεις κι ἀναγκάζεις με, ἄτιε κι ἐσύ Φροσύνη] ΦΡ. **μ' ἀνάγκασε πολύ ένας πονόδοντος!** – ουσ. **ἀνάγκαση** (η) πίεση, στενοχώρια – επίθ. **ἀναγκαίος** (-α, -ο) **1.** που επιβάλλεται από ἀνάγκη **2.** (αρσ. ως ουσ.) **ἀναγκαίος** (ο) αποχωρητήριο, απόπατος – συνών. **ἀναγκαίο / ἀναγκιό** (το) – μππ.

αναγκασμένος (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀναγκάζω «επιβάλλω κάτι δια της βίας, εξαναγκάζω, επιμένω, ...», Ἡρόδ. 1.11.4, Ἐπεὶ με ἀναγκάζεις «Μία και μ' αναγκάζεις»].

ΑΝΑΓΚΕΥΩ (αναγκεύου) **1.** είμαι αναγκαίος σε κάποιον **2.** εξαντλώ κάτι **3.** δημιουργώ πρόβλημα σε κάποιον, βασανίζω ΦΡ. **συνέχεια την αναγκεύει!** – παθ. **αναγκεύομαι 1.** αναγκάζομαι, πιέζομαι **2.** αδημονώ, στενοχωριέμαι ΦΡ. **μην αναγκεύσαι! 3.** δαιμονίζομαι, παραφρονώ ΦΡ. **αναγκεύτηκε ο καημένος! 4.** προσβάλλομαι από ασθένεια – ουσ. **ανάγκημα** (το) – μππ. **αναγκεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι καιρό αναγκεμένος!** ... ἄρρωστος [ETYM. < αρχ. ἀνάγκ(η) (ἡ) (᾽Ομ. Ζ 458, κρατερὴ δ' ἐπικείσεται ἀνάγκη «μα ανημπόρετη θα σε βαραίνει, ἀνάγκη») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΑΝΑΓΚΛΑΝΙΖΟΜΑΙ (αναγκλανίζουμι) τανύομαι, τεντώνω τα χέρια ή και τα πόδια, λόγω κόπωσης ή ασθένειας ΦΡ. **(α) δε νιώθει καλά απ' το πρωί κι όλο αναγκλανίζεται! (β) τι έπαθες κι αναγκλανίζεσαι;** – ουσ. **αναγκλάνισμα** (το) ΦΡ. **σε καλό μου, τι αναγκλάνισμα είν' αυτό που μ' έπιασε;** [ETYM. < παραφθ. του ρ. ανακλαδίζομαι «εκτείνω τα μέλη του σώματός μου λόγω κόπωσης, ατονίας ή αδιαθεσίας, τεντώνομαι» < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + κλαδ(ί) (< μσν. κλαδί(ν) < ελνστ. κλαδίον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. κλάδος (ό) «κλαδί, βλαστός, ...», Ἀριστοφ. Ὀρν. 239, ἐπὶ κισσοῦ κλάδεσι «στου κισσού τα κλαδιά») + παραγ. επίθ. -ίζομαι].

ΑΝΑΓΛΙΤΣΑ (αναγλλιτίσσα) (η) **1.** τόπος λασπώδης και γλιστερός **2.** (μτφ.) αηδιαστική ρυπαρότητα, αηδία – ρ. **αναγλιτσιαζώ 1.** γίνομαι γλοιώδης, γλιτσιαζώ **2.** (μτφ.) αηδιάζω ΦΡ. **αναγλιτσιασε η ψυχή μου!** – ουσ. **αναγλιτσιασμα** (το) – μππ. **αναγλιτσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + γλίτσα < ελνστ. γλία (ή) / γλίττ(ον) (τό) «κόλλα, απόπλυμα από λούσιμο» > γλίττα, με αλλαγή γένους > γλίτσα, με απλοπ. και τροπή του [τ] σε [τσ] (πρβ. αρχ. γλίνη (ή) = γλοιός «κολλώδης ουσία, κόλλα, λάδι με σκόνη, τα οποία έξυναν από το σώμα οι αθλητές, (ως επίθ. γλοιός, -ά, -όν) ολισθηρός, πανούργος, ...», Ἀριστοφ. Νεφ. 448, γλοιός, ἄλαζών «γλοιώδης, υπερόπτης» / Ἡσύχ., <γλοιός> νωθρός, ασθενής, ρυπαρός), βλ. γλίνα, ετυμ.].

ΑΝΑΓΝΩΘΩ (αναγνώθου) αναγιγνώσκω, διαβάζω [δ. τρ.: Να τ' αναγνώθει η μάνα μου, να σκούζ' η αδερφή μου.] [ETYM. < μσν. ἀναγνώθω & ἀναγνώνω < αόρ. ἀνέγνωσα του αρχ. ἀναγιγνώσκω «εννοώ, γνωρίζω καλά, ...» (᾽Ομ. α 216, οὐ γάρ πώ τις ἑόν γόνον αὐτός ἀνέγνω «εκείνον που μας έσπειρε κανέννας δε γνωρίζει») κατά το πρότυπο ρ. όπως το κλώθω (έκλωσα - κλώθω)].

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ (αναγνώστ'ς) (ο) **1.** που διαβάζει, που του αρέσει το διάβασμα **2.** βοηθός του ιερέα και του ψάλτη, ο οποίος διαβάζει στην εκκλησία τον Απόστολο και περικοπές της Αγίας Γραφής· φέρει την επωνυμία εφ' όρου ζωής· κατά την οθωμανική περίοδο πολλά παιδιά γίνονταν αναγνώστες, για να γλιτώνουν το παιδομάζωμα **ΦΡ. έχει δυο παιδιά αναγνώστες!** [ETYM. < ελνστ. αναγνώστης (ό) «συνήθ. δούλος εκπαιδευμένος στην ανάγνωση, ...» < θ. αναγνώσ- του αναγιγνώσκω (βλ. αναγνώθω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -της].

ΑΝΑΓΟΡΕΨΩ (αναγουρρεύω) **1.** απονέμω αξίωμα ή τίτλο **2.** (μτφ.) κακολογώ, συκοφαντώ **ΦΡ. όλη μέρα κάθεται κι αναγορεύει!** – ουσ. **αναγόρια / αναγοριά** (η) **ΦΡ. όλο αναγόριες είναι!** – επίθ. **αναγοριάρης** (-ισσα, -ικο) [παροιμ.: Κυρά αναγοριάρισσα, θυμού και τα δικά σου!] [ETYM. < αρχ. αναγορεύω «ανακηρύσσω δημόσια, ...», Ξεν. Κυν. 1.14.4, μόνος φιλοπάτωρ αναγορευθῆναι «ότι μόνο αυτός ανακηρύχθηκε δημόσια ως άνθρωπος που αγάπησε πιο πολύ απ' όλους τον πατέρα του»].

ΑΝΑΔΕΨΩ (αναδεύω) **1.** υγραίνω, μουσκεύω **2.** αναμειγνύω κάτι ανακινώντας το, ανασκαλίζω, ταραζώ [παροιμ.: Όποιος αναδεύει τις κοπριές, παίρνει τη μυρουδιά τους.] **3.** (μτφ.) επεμβαίνω, δημιουργώ έριδες **ΦΡ. τι θέλει και μας αναδεύει;** – παθ. **αναδεύομαι** **1.** ανασαλεύω, συνέρχομαι μετά από απώλεια των αισθήσεων **2.** αναμειγνύομαι σε ξένες υποθέσεις [παροιμ.: Αναδεύονται σαν τα σκουλήκια!] – ουσ.: α) **ανάδεμα** (το)· β) **αναδεμή** (η) **1.** μείξη υγρών και στερεών **2.** (μτφ.) διατάραξη της τάξης **ΦΡ. τέτοια αναδεμή δεν είχε ματαγένει στη γειτονιά!** (τέτγοι' αναδιμή δεν είχχι ματαγέν' στ' γειτονιά!) – επίθ. **αναδευτής / αναδευτρα** (ο, η) **1.** ταραξίας **2.** ραδιούργος **ΦΡ. είναι αυτήν μια αναδευτρα!** [ETYM. < αρχ. αναδεύω «βρέχω, αναμειγνύω, ...», Θεόφρ. Φ. Ί. 9.13.3.8, κελεύουσιν (ενν. την άριστολογίαν, φαρμακευτικό βότανο) έν ύδατι αναδεύσαντα «προτρέπουν να τη βυθίζουν στο νερό»].

ΑΝΑΔΕΧΤΟΣ / -ή (αναδιχτός, -ή) (ο, η) βαφτιστικός (-ιά) – υποκορ. **αναδεχτούδι** (το) [ETYM. < αρχ. αναδέχ(ομαι) «δέχομαι στην αγκαλιά μου, ...» (Όμ. Ε 619, σάκος δ' άνεδέξατο πολλά «πήρε η ασπίδα πλήθος, ενν. βέλη) + παραγ. επίθ. -τός / -τή].

ΑΝΑΘΕΜΑΤΟΣ (αναθιμάτους) (-η, -ο) **1.** άξιος αναθέματος, αναθεματισμένος, καταραμένος **ΦΡ. (για κάτι που αναζητούμε επίμονα χωρίς αποτέλεσμα) πού πήγε αναθεμάτο και δεν το βρίσκω; 2.** (μτφ.) διάβολος **ΦΡ. αυτός κι ο αναθεμάτος είναι ένα!** [ETYM. < φρ. ανάθεμά τον < ελνστ. ανάθεμα (τό) «πράγμα καταραμένο, καταδικασμένο

σε αφανισμό, κατάρα, ...» < αρχ. ανάθημα (ποιητ. ἄνθεμα) (τό) «κάτι αφιερωμένο», Θεόκρ. Ἐπιγρ. 13.2, ἄνθεμα Χρυσογόνας «το αφιέρωμα της Χρυσογόνας» (βλ. πανάθεμα, ετυμ.)].

(Α)ΝΑΚΑΡΑ (η) 1. σωματική δύναμη ΦΡ. **δεν έχει ανάκαρα ούτε να βγει απ' το σπίτι!** [Β. Κορν. Θ. 325: Δέν ἔχω πλιό μου ἴνάκαρα, ἡ δύναμή μου ἐχάθη.] [Ἀρ. Βαλ. Φ. 2.135: π' οὔτε δέν εἶχε ἀνάκαρα κρυφά ν' ἀναστενάξει] 2. ευψυχία, θάρρος ΦΡ. **δεν έχει ανάκαρα να σταθεί μπροστά του!** 3. ησυχία ΦΡ. (α) (για τον σατανά) **κακή του ημέρα, ανάκαρα να μ' έχει!** να με αφήνει στην ησυχία μου (β) **αυτά τα παιδιά δεν έχουν ανάκαρα!** δεν ησυχάζουν 4. ελεύθερος χρόνος ΦΡ. **δεν ἔχω ανάκαρα ούτε για φαΐ!** [ETYM. < μσν. ἀνάκαρα (ἡ) < αρχ. ἐπίρρ. ἀνάκαρ (κάρα) «προς τα πάνω, με το κεφάλι προς τα πάνω, ...» (Γαλην. Ἰππ. Γλ. 19.79, ἀνάκαρ· εἰς τὸ ἄνω μέρος, ὥσπερ ἐπικάρ ἐς τὸ κάτω ἐξ ὁρέων.) + παραγ. ἐπίθ. -α, ἡ < ἀνακαρώνω «ἀνακτώ τις δυνάμεις μου, ...» (< ἀνα- (βλ. λ., ετυμ.) + καρώνω «κάνω κάποιον να πέσει σε λήθαργο, πέφτω σε λήθαργο» < αρχ. καρῶ (-όω) «ναρκώνω, ...», Θεόκρ. Εἰδ. 24.59, θανάτῳ κεκαρωμένα «ναρκωμένα απ' το θάνατο»), αναλογικά προς το κάρα < καρώνω κατά το σχήμα πείνα - πεινώ, ἀνάσα - ἀνασαίνω, κ.λπ. (LSJ)].

ΑΝΑΚΑΡΑ (τα) (πληθ. **ανακαράδες, οι**) 1. διπλά τύμπανα κατά τη βυζαντινή περίοδο, τα οποία χτυπούσαν οι ἐφιπποὶ σε παρελάσεις 2. μουσικά ὄργανα, κυρίως τα λαϊκά πνευστά, κατ' επέκταση και ὅλα τ' ἄλλα, τύμπανα, ἐγχορδα, κ.λπ. [δ. τρ.: Με τ' ἄργανα (βλ. λ.) την κλαίγανε, με τους ανακαράδες.] – συνών. **νάκαρα / νιάκαρα** (τα) (πληθ. **νακαράδες / νιακαράδες, οι**) [ETYM. < μσν. ἀνάκαρα (τά) < ιταλ. paccaro < ἀραβ. naqqāra].

ΑΝΑΚΑΤΩΜΑΡΑ (ανακατουμάρα) (η) ανακατωσούρα, σύγχυση – συνών. **ανακατεμός** (ο) ΦΡ. (α) **γίνηκε μεγάλος ανακατεμός!** (β) **τι ανακατεμός ήταν κι αυτός!** [ETYM. < ἀνάκατ(ος) + παραγ. ἐπίθ. -ωμάρα < μσν. ἐπίθ. ἀνάκατος < ἀνώκατος < συμφυρ. αρχ. ἐπίρρ. ἄνω «πάνω, προς τα πάνω» (Ὅμ. λ 596, λᾶαν ἄνω ὥθεσκε ποτί λόφον «στο βουνό τον βράχο ανέβαζε») + αρχ. ἐπίρρ. κάτω «προς τα κάτω» (Ὅμ. Ρ 136, πᾶν δέ τ' ἐπισκύνιον κάτω ἔλκεται ὅσσε καλύπτων «και με τα φρύδια χαμηλά τα μάτια της σκεπάζει»)].

ΑΝΑΛΑΙΜΑ (ἀνάλλιμα) ἐπίρρ. 1. με τον λαιμό προς τα πάνω 2. προς το πάνω μέρος του λαιμού, ἀνάδρομα, ἀνάποδα ΦΡ. (α) **μου το ἔβγαλε ἀνάλαιμα το ταξίδι!** δεν το ἀπόλαυσα (β) **μου βγήκαν ἀνάλαιμα τα γέλια!** μου βγήκαν σε κακό [Κ. Χορτ. Κ. 3.410, οἱ γάμοι αὐτεῖνοι ἀνάλαιμα νά τσ' ἐβγουσι μεγάλο] [ETYM. < ἐπίθ. ἀνάλαιμος (-η, -ο)

«που έχει μακρύ λαιμό, που ανέρχεται από το στομάχι στον φάρυγγα» < ανά- (βλ. ανα-, ετυμ.) + λαιμός (βλ. (α)λαιμαριά, ετυμ.)].

ΑΝΑΛΑΜΠΙΑ (αναλαμπιά) (η) αναλαμπή, σπίθα, λάμψη αστραπής ΦΡ. **θα φέρουν βροχή οι αναλαμπιές!** [ETYM. < αρχ. ἀναλάμπ(ω) «εκπέμπω λάμψη ή φλόγα, αναφλέγομαι, ...» (Ξεν. Κ. Π. 5.1.16.4, τά ξύλα οὐκ εὐθύς ἀναλάμπει «τα ξύλα δεν ανάβουν αμέσως») + παραγ. επίθ. -ιά (αναδρ. σχημ.)].

ΑΝΑΛΉΦΩ (αναλλήφου) εξαφανίζω ΦΡ. (α) **πού το ανάληψες το γουδί;** (πού τ' ανάλλ'ψις του γ'δί;) (β) **πού αναλήφτηκε το μαχαίρι, δεν το βρίσκω!** (πού αναλλήφ'κι του μαχαίρ', δε ντου βρίσκου!) – παθ. **αναλήφομαι** [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + θ. πρκ. (εἴ)ληφ-α του ρ. λαμβάνω (βλ. λαβαίνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ω > αναλήφω].

ΑΝΑΛΙΚΩΝΩ (αναλλικώνου) ανατρέφω κάποιον μέχρι την ενηλικίωσή του ΦΡ. **τον αναλίκωσαν με δυσκολίες και τώρα δε θέλει ούτε να τους ιδεί!** – ουσ. **αναλίκωμα** (το) – μππ. **αναλικωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ενηλικιώνω «κάνω κάποιον ενήλικο, συμβάλλω στο να γίνει ενήλικος» με τροπή του αρχικού [ε] σε [α], αφομ. του [η] και έκπτωση του [ι] πριν το [ω] (< μσν. ἐνηλικιόω (-ῶ) < ελνστ. ἐνηλικιόομαι (-οῦμαι) < ελνστ. ἐνήλικος (-ον) < αρχ. φρ. ἐν ἡλικία, Δημ. Μειδ. 95, ἐστρατευμένος ἀπάσας τὰς ἐν ἡλικία στρατείας «εἶχε λάβει μέρος μαζί με τους συνομηλίκους του σε όλες τις εκστρατείες»)].

ΑΝΑΛΙΩΝΩ (αναλλιώνου) **1.** μεταβάλλω κάτι στερεό σε υγρό με χρήση θερμότητας ή με διάλυση μέσα σε νερό, λιώνω [δ. τρ.: Ανάλιωσε η αγάπη σου, ωσάν γρουμπούλι (βλ. λ.) χιόνι.] **2.** είμαι πολύ αδύνατος λόγω πείνας, ασθένειας, ... [Μ. Λουντ. Ἄνοιξ.: Λεημοσύνη (βλ. αλημονιέμαι → ουσ.) γυρεύει ὁ ἄνθρωπος. Δέν τόν βλέπετε πού ἀναλιώνει σάν τό μελισσοκέρι;] **3.** (για σάρκες) αποσυνθέτω – ουσ. **ανάλιωμα** (το) – μππ. **αναλιωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ανάλιωτος** (ανάλλιουτους) (-η, -ο) ΦΡ. (α) **ανάλιωτο βούτυρο** (β) **τον είχε αφορίσει ο δεσπότης και τον ήβραν ανάλιωτο!** – συνών. **αναλάω / αναλιγώνω** [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. λιώνω / λειώνω < ελνστ. λει(ῶ) (-όω) «κάνω κάτι λείο, λειαίνω» (< αρχ. λείος (-α, -ον) «ομαλός, λείος, τριμμένος, ...», Ἀριστοφ. Βάτρ. 1001, πνεῦμα λεῖον καὶ καθεστηκὸς λάβης «και τον άνεμο σα δεις να καταπέφτει») + παραγ. επίθ. -ώνω > λιώνω, με ορθογρ. απλοπ.].

ΑΝΑΛΥΜΟΣ (αναλλυμός) (ο) μεγάλος καύσωνας ΦΡ. **αναλυμό είχε σήμερα!** [ETYM. < αρχ. ἀναλύ(ω) «λύνω, διαλύω κάθε τι δεδομένο, ξετυλίγω, λιώνω, ...» (Ὅμ. μ 200, ἐμέ τ' ἐκ δεσμῶν ἀνέλυσαν «κι απ' τα δεσμά με λύσαν») + παραγ. επίθ. -μος].

ΑΝΑΜΑ (το) **1.** καθαρό νερό πηγής ΦΡ. **τι δροσερό ανάμα είν' ε-
τούτο!** **2.** νάμα, το κρασί που χρησιμοποιείται για τη θεία μετάληψη
ΦΡ. **ούτε γι' ανάμα!** καθόλου – παράγ. ουσ. **(α)ναματερό** (το) το δο-
χείο μέσα στο οποίο φυλάσσεται το νάμα για τη θεία μετάληψη [E-
TYM. < α- προθεμ. + μσν. νᾱμα(ν) < αρχ. νᾱμα (τό) «νερό τρεχούμε-
νο, κάθε τι που ρέει» (Σοφ. Ἀντ. 1130, Κασταλίας τε νᾱμα «την πηγή
της Κασταλίας» / Ἡσύχ., <νάματα> ὕδατα. χεύματα. ῥεῦμα. πηγή &
<νάματα> προβολαί)].

ΑΝΑΜΕΡΙΖΩ (αναμιρίζου) / **αναμεράω** **1.** αποσύρομαι, φεύγω ΦΡ.
αναμέρισε όπως όπως, να μην τον δουν! [παροιμ.: Είδε ο τρελός τον
μεθυσμένο κι αναμέρισε.] **2.** παραμερίζω ΦΡ. **αναμέρα να περάσω!**
3. βάζω στην άκρη κάτι ΦΡ. **αναμέρα τα σακιά!** **4.** (μτφ.) προφυλάσ-
σομαι [ευχή: Ο Θεός να μας αναμεράει απ' το κακό!] **5.** κλέβω επιτή-
δεια ΦΡ. **τ' αναμέρισε και το πήρε!** (τ' αναμέρ'σι κι του πήρι!) **6.**
κρύβω ΦΡ. **αναμέρισα λίγο γλυκό για κανέναν ξένο!** – ουσ. **αναμέ-
ρισμα** (το) – επίρρ. **ανάμερα** απόμερα και κρυφά – μππ. **αναμερισμέ-
νος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. ἀναμερίζω «κατανέμω, διακρίνω, ...» <
ἀνα- (βλ. ανα-, ετυμ.) + αρχ. μέρ(ος) (τό) «μέρος, μερίδιο, σειρά, ...»
(Αἰσχύλ. Ἀγ. 507, θανών μεθέξιν φιλτάτου τάφου μέρος «σα θα πε-
θάνω, εδώ στη γη μου να με θάψουν») + παραγ. επίθ. -ίζω].

(Α)ΝΑΜΙ (ανάμ' / νάμ') (το) **1.** καλό όνομα, υπόληψη, φήμη, δόξα
ΦΡ. **(α) έχει ανάμι!** **(β) έβγαλε νάμι!** **2.** θετική φήμη για τα προσόντα
κάποιου, η οποία μπορεί να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα
ΦΡ. **σιγά τ' ανάμι του!** **3.** κακή φήμη [παροιμ.: Κάλλιο το μάτι (ενν.
να σου βγει) παρά τ' ανάμι.] [Ἄλ. Παπαδ. Νάμ.: – Βέβαια· έπῃρε δρό-
μο, βλέπετε... βγῆκε τὸ νάμι της.] [ETYM. < όνομα (βλ. λ., ετυμ.) >
ονάμι, με αντιμετ., μετάθ. του τόνου + παραγ. επίθ. -ι > ανάμι, με α-
φομ., ή < α- προθεμ. + τουρκ. nam (< περσ. nām) + παραγ. επίθ. -ι].

ΑΝΑΜΠΑΪΖΩ (αναμπαίζου) **1.** παίζω, παιχνιδίζω **2.** διαπομπεύω,
κοροϊδεύω [N. Καζ. Ὁδ. 2.242, τί ὀλοῦθε ξέκρινα τούς ἄνομους θεούς
νά μέ ἀναμπαίζουν.] ΦΡ. **μη μ' αναμπαίζεις!** – συνών. **αναπαίζω** (βλ.
πλέγω → δ. τρ.) – ουσ. **ανα(μ)παιγμός** (ο) – μεε. **ανα(μ)παίζοντα(ς)**
[ETYM. < μσν. ἀναμπαίζω / ἀνεμπαίζω < ἀν(α)- (βλ. ανα-, ετυμ.) +
αρχ. ἐμπαίζω «περιπαίζω, περιγελώ, παίζω, ...», Σοφ. Ἀντ. 799, ἄμα-
χος γάρ ἐμπαίζει θεός Ἀφροδίτα «σαν ατάραχος θεός τους περιγελάς,
Αφροδίτη»].

ΑΝΑ(Μ)ΠΑΡΔΩΝΟΜΑΙ (ανα(μ)παρδώνουμι) **1.** αναρρώνω, συνέρ-
χομαι από σωματικό ή ψυχικό πρόβλημα ΦΡ. **ανα(μ)παρδώθηκες μια
χαρά!** **2.** προετοιμάζομαι ψυχολογικά **3.** παρεμβαίνω χωρίς λόγο **4.**

ξαφνιάζομαι ΦΡ. **τι ανα(μ)παρδώνεσαι έτσι;** – ουσ. **ανα(μ)πάρδωμα** (το) – μππ. **ανα(μ)παρδωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ανα(μ)παρδωμένο σε βλέπω!** (ανα(μ)παρδουμένου σι βλλιέπου!) σε βλέπω έτοιμο ψυχολογικά για κάτι, σε βλέπω ανανεωμένο – συνών. **αναμπορδώνομαι** [ETYM.· πιθ. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. παρδακ(ός) (-όν) «βρεγμένος, υγρός, ...» (Άριστοφ. Εἰρ. 1148, ἐπειδὴ παρδακὸν τὸ χωρίον «λάσπες και νερά παντού» / Ἡσύχ., <παρδακῶν> διύγρων) με αλλαγή σημ. + παραγ. επίθ. -ώνομαι > *αναπαρδακώνομαι > αναπαρδώνομαι, με έκπτωση > αναμπαρδώνομαι, με ηχηροπ.].

ΑΝΑΝΟΙΧΤΟΣ (ανάν'χτους) (-η, -ο) κλειστός ΦΡ. **τα 'χει ανάνοιχτα τα μάτια τ'!** – επίρρ. **ανάνοιχτα** [ETYM. < αν- (βλ. ανα-) + μσν. επίθ. άνοιχτός < ελνστ. άνοικτός (-ή, -ον) «που μπορεί ν' ανοιχτεί» < αρχ. άνοιγω (Όμ. Ξ 168, τὴν δ' οὐ θεὸς ἄλλος ἀνῶγεν «που αθάνατος κανείς δεν άνοιγε άλλος») με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]].

ΑΝΑΝΤΕΛΟΣ (ανάντιλλους) (-η, -ο) 1. που γίνεται χωρίς εντολή, χωρίς διαταγή 2. (μτφ.) δυσοίωνος ΦΡ. **χρονιά ανάντελη!** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **άνάντελο** (τό) παρά διαταγήν γινόμενον καί συνεπῶς έτυμολογητέον έκ τοῦ «άνευ έντολής». Επίσης αντί τοῦ **άνάποδα**· «όλα μας ανάντελα κι' ό γάμος μας Τετράδη» παρ.] [ETYM. < αν- (βλ. ανα-) + θ. έντελλ- του αρχ. έντέλλομαι «δίνω εντολή, διατάσσω, ...» (Ξεν. Κ. Π. 3.3.40.4, τούτοις τοιάδε ένετέλλετο «σ' αυτούς τέτοια παρήγγειλε») + παραγ. επίθ. -ος > ανέντελλος > ανάντελος, με αφομ. και απλοπ.].

ΑΝΑΠΑΗΚΕ (αναπάηκι) 1. σταμάτησε κάποια ασχολία του, αναπαύτηκε 2. (μτφ.) απεβίωσε, πέθανε ΦΡ. **αναπάηκε κι αυτός ο καημένος!** – ουσ.: α) **ανάπαμα** (το) 1. ανάπαυση 2. (μτφ.) θάνατος 3. (για χωράφια) το προσωρινό σταμάτημα της καλλιέργειας, προκειμένου ν' ανακτήσουν τη γονιμότητά τους· β) **αναπαμός** (ο) 1. ψυχική ηρεμία, ξεκούραση ΦΡ. **πουθενά δε βρίσκει αναπαμό!** 2. (μτφ.) θάνατος ΦΡ. **πλησιάζει ο αναπαμός τ'!** γ) **αναπαή** (η) 1. ξεκούραση ΦΡ. **περπατάμαν ώρες, χωρίς αναπαή!** περπατούσαμε ... 2. ξεγνοιασιά – μππ. **αναπαμένος** (-η, -ο) [ευχή: Αναπαμένος να 'ναι!] [ETYM. < παθ. α-όρ. αναπα(ύ)ηκε του αναπαύομαι, με έκπτωση < αρχ. άναπαύω (-ομαι) «παύω, κάνω κάποιον να αναπαυθεί, ...», Όμ. Ρ 550, άνθρωπους άνέπαυσεν επί χθονί «που τους ανθρώπους σταματάει από τα έργα της γης»].

ΑΝΑΠΑΨΙΜΑΤΑ (τα) κόλλυβα και ό,τι άλλο μοιράζεται στα μνημόσυνα για την ανάπαυση των νεκρών ΦΡ. **είναι έτοιμα τ' αναπαψίματα!** [ETYM. < μσν. άνάπαψ(η) (< αρχ. άνάπαυσις (ή) «ανάπαυση,

ησυχία», Ξεν. Κ. Π. 7.5.47, καί ἡ ἐμοί ψυχὴ ἀναπαύσεώς τινος ἀξιοῦν τυγχάνειν «καὶ ἡ ψυχὴ μου ἔχει κάποιο δικαίωμα ν’ ἀναπαυθεῖ») + παραγ. ἐπίθ. -ίματα].

ΑΝΑΠΛΑΓΟ (ἀνάπλαγου) (το) πλαγία μικροῦ βουνού ἢ υψώματος – (πληθ. ὡς ἐπίρρ.) **ἀνάπλαγα** πλαγίως, πλῆγιαστά ΦΡ. **ἔπεσε ἀνάπλαγα καὶ τὸν πῆρε ὁ ὕπνος!** [ETYM. < ἀνά- (βλ. ἀνα-, ἐτυμ.) + πλᾱγ(ιά) (< ἀρχ. πλᾱγία, θηλ. τοῦ ἐπιθ. πλᾱγίος «πὺ ἐχει κεκλιμένη θέση, λοξός, πλᾱγιασμένος, ...», Πλάτ. Τίμ. 38e, φοράν πλᾱγίαν «πλᾱγια κίνηση») + παραγ. ἐπίθ. -ο > ἀνάπλαγο].

ΑΝΑΠΟΔΙΑΖΩ (ἀναποδιδιάζω) **1.** παθαίνω κάποια ἀναποδιά, υφίσταμαι ατυχίες ΦΡ. **ὅλο κάτι τὸν ἀναποδιάζει!** **2.** γίνομαι ιδιότροπος, δύστροπος [παροιμ.: Ὅσο ἡ ἀνὺπαντρη γεράζει τόσο καὶ ἀναποδιάζει.] ΦΡ. **τι ἐπαθες κι ἀναπόδιασες ἔτσι;** **3.** φέρνω σε κάποιον ἀναποδιά [παροιμ.: Ὁ καλὸς τα σιάζει (βλ. λ.) κι ὁ κακὸς τ’ ἀναποδιάζει.] – ουσ. **ἀναπόδιασμα** (το) – ἐπίθ. **ἀνάποδος / ἀνάποτος** (-η, -ο) **1.** πὺ βρίσκεται ἢ κινεῖται ἀντίθετα ἀπ’ ὅ,τι πρέπει ἢ συνηθίζεται **2.** πὺ ἐναντιώνεται σε κάποιον **3.** (για πρὸς.) ἀνάποδος, ἀνήσυχος, ιδιότροπος ΦΡ. **εἶναι πολὺ ἀνάποτος!** – (θηλ. ὡς ουσ.) **ἀνάποτη** (η) χτύπημα μετὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς παλάμης ΦΡ. (ἀπειλ.) **θα σοῦ ρίξω καμιά ἀνάποτη!** – ἐπίρρ. **ἀνάποτα, τ’ ἀνάποδα** – μππ. **ἀναποδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἐπίθ. ἀνάποδ(ος) (< ἀνα- (βλ. λ., ἐτυμ.) + πόδ(ι) -ος < ἀρχ. πόδιον (τό), ὑποκορ. τοῦ πούς, ποδός), βλ. ποδᾶρι, ἐτυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -ιάζω].

ΑΝΑΡΑ (η) ρητὴ ἐντολὴ με ἀπειλὴ κατάρας [κατάρᾱ: Ἀνάρᾱ κατάρᾱ σ’ ἀφήνω νὰ μὴν τὸν παντρευτεῖς!] [ETYM.: λ. δημιουργημένη κατ’ ἀναλ. με τὴ λ. κατάρᾱ (βλ. λ., 3)].

(ΑΝ)ΑΡΙΩΝΩ (ἀν/ἀργιώνου) **1.** ἀραιώνω, αὐξάνω τὴν ἀπόσταση μετὰξὺ προσώπων ἢ πραγμάτων, μειώνω τὴν πυκνότητα, τὴ συνοχὴ τοὺς ΦΡ. (α) **αριώνω τὰ λάχανα!** (β) **ρίξε λίγο νερό στο γάλα ν’ ἀναριώσει!** **2.** μειώνω τὴ χρονικὴ συχνότητα, ἀπομακρύνομαι ΦΡ. **ἀνᾱρίωσε τελευταῖα καὶ δὲν τὸν βλέπουμε!** – ουσ. (ἀν)ᾱρίωμα (το) ΦΡ. **θέλουν ἀνᾱρίωμα τὰ σκόρδα** – ἐπίθ. **ἀνᾱρίος** (-α, -ο) **1.** ἀραιὸς **2.** μακρινός, πὺ γίνεται κατὰ ἀραιὰ διαστήματα – συνών. **αριός** (-ά, -ό) → ἀρύς ΦΡ. **αριὸ ὕφασμα** – ἐπίρρ. **ἀνᾱρία** [δ. τρ.: Ἀνᾱρία ἀνᾱρία τὸ ’ριχνε ἡ Μάρω τὸ σιτάρι / καὶ κείνο δασοφύτρωσε καὶ θερισμούς δὲν ἔχει.] – συνών. **αριά** ΦΡ. **αριά καὶ πὺ ἐρχεται νὰ μᾱς δει!** σε ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα – μππ. (ἀν)αριωμένος (-η, -ο) – συνών. (ἀν)αργεύω [παροιμ.: Ὅσο ἀργεύουν τὰ σκόρδα, τόσο χοντραίνουν.] [ETYM. < ἀν- (βλ. ἀνα-) + αριώνω [Ἰ. Δραγ. Σαμ., σ. 25: Ἐπάνω μεση-

μεριάζει καί ἀριώνουν τά δέντρα· γύρω σέ μεγάλο δέντρο σταλίζουν τά πρόβατα· σ' ἄλλο ἀποκάτω πλάγιαζε ὁ τσοπάνος καί τό σκυλί.] < αραιώνω < αρχ. ἀραιῶ (-όω) «καθιστώ κάτι αραιό, χαλαρό, πορώδες», Ἀρετ. Ὁξ. Ν. Θ. 2.1.7.1, χρή ἀραιοῦν τά μέρεα «πρέπει ν' αραιώνουν τα μέρη»].

ΑΝΑΣΑΪΝΩ (ανασσαίνου) 1. αναπνέω, αναπνέω αργά [Γ. Σεφ. Πρ. Σιδ.: μύρα / ἀνασαίνει καί ψιμύθια κάθε πτυχή τοῦ σώματός του.] ΦΡ. **ἴσα π' ανασαίνει!** ἴσα που αναπνέει, εἶναι ετοιμοθάνατος 2. παίρνω ἀνάσα, ξεκουράζομαι 3. (μτφ.) μεγαλώνω ΦΡ. **ανασαίνει η μέρα** 4. (μτφ.) μπάζω αέρα ΦΡ. **ανασαίνει ο τενεκές και θα χαλάσει το τυρί!** – ουσ.: α) **ανάσαμα / ανάσεμα** (το)· β) **ανάσα** (η) 1. αναπνοή ΦΡ. (α) **μου πιάστηκε η ανάσα!** δεν μπορώ ν' αναπνεύσω (β) **παίρνω ανάσα** ανασαίνω / (μτφ.) αναπαύομαι ΦΡ. **δεν μπορώ να πάρω ανάσα από τις δουλειές!** 2. (μτφ.) ανάπαυση – συνών.: **ανασαμός / ανασασμός** (ο) ΦΡ. **δε βρίσκω πουθενά ανασασμό!** (δε βρίσκου π'θινά ανασασμό!) δεν βρίσκω ξεκούραση – σύνθ.: α) **κοντανασαίνω** αναπνέω δύσκολα, λαχανιάζω ΦΡ. **κοντανάσανα πολλές φορές όσο να 'ρθω!** ... μέχρι να 'ρθω – ουσ. **κοντανάσαμα** (το) – μεε. **κοντανασαίνοντα(ς)** (βλ. κοντά)· β) **ξανασαίνω** 1. ξεκουράζομαι, ξεποσταίνω ΦΡ. **κάθισε λίγο να ξανασάνεις!** 2. (μτφ.) για προσωρινή διακοπή θύελλας ΦΡ. **ξανάσανε λίγο ο καιρός!** – ουσ.: α) **ξανάσα** (η)· β) **ξανάσαμα** (το) [ETYM. < μσν. ἀνασαίνω < αρχ. ἄνεσ(ις) (ή) (-εως) (βλ. ἀνέσια, ετυμ.) (< ἀνίημι «ρίχνω προς τα πάνω, αναπέμπω, ανοίγω, ...», Ὅμ. Φ 537, οἱ δ' ἄνεσάν τε πύλας «κι αυτοί τις πύλες ἀνοίξαν») + παρ. επίθ. -αίνω, παρετυμ. ανα-].

ΑΝΑΣΚΑΪΝΟΜΑΙ (ανασσκαίνουμι) σιχαίνομαι, αποστρέφομαι, αηδιάζω ΦΡ. **την ανασκαίνομαι με τα ψέματα π' λέει!** [παροιμ.: Ο Θεός ανασκάθηκε πλούσιο κλέφτη και γέροντα πόρνο.] – ουσ.: α) **ανάσκαμα** (το)· β) **ανασκασιά** (η) ΦΡ. **μ' έπιακε ανασκασιά από τη βρόμα!** (μ' έπιακι ανασσκασσιά απ' τ' βρόμα!) – συνών. (α)**σκαίνομαι** ΦΡ. **την ασκαίνομαι και δεν τρώω από τα χέρια της!** [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + σκαίνομαι < αρχ. σικχαίνω (-ομαι) «σιχαίνομαι, αποστρέφομαι, ...» (Καλλ. Έπ. 184, σικχαίνω πάντα τά δημόσια «αποστρέφομαι όλα τα δημόσια» / Ήσύχ., <σικχός> ὁ μικόρσιτος. ἢ ὁ ἀηδής) > *ανασικχαίνομαι > ανασκαίνομαι, με έκπτωση].

ΑΝΑΣΚΕΛΩΝΩ (ανασσκ'λλώνου) ρίχνω κάποιον ανάσκελα [Γ. Ρίτσ. Κ. Ἀμπ. XI: Πάνου στό φῶς τῆς θημωνιάς - ἀχού, κυρά μ' - τό μεσημέρι / ἀνασκελώνει τίς θερίστρες.] – παθ. **ανασκελώνομαι** 1. με ρίχνουν και πέφτω ανάσκελα 2. πέφτω ή είμαι ανάσκελα ΦΡ. **ανα-**

σκελώθηκε στο κρεβάτι και δεν έλεγε να φύγει! (ανασκ'λλώθ'κι στου κρεβάτ' κι δεν έλλι'ι να φύ'ει!) – **ανασκέλωμα** (το) – επίρρ. **ανάσκελα** ύπτια, με την κοιλιά πάνω ΦΡ. **έπεσε τ' ανάσκελα** (έπισι τ' ανάσκ'λλα) – μππ. **ανασκελωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀνασκελώνω < ἀνα- (βλ. ανα-, ετυμ.) + σκέλ(ος) (βλ. (α)δρασκελάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΑΝΑΣΚΥΡᾶΩ (ανασκυράου) **1.** καθαρίζω κάποια έκταση, π.χ. αυλή, χωράφι, κ.λπ. **2.** τακτοποιώ – ουσ. **ανασκύρημα** (το) ΦΡ. **θέλει ανασκύρημα η καλύβα!** – μππ. **ανασκυρημένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Ανασκυρημένη αυλή, νοικοκυρά την έχει.] [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + ελνστ. σκύρος / σκυρ(ος) (ὁ) «λατύπη, σύντριμμα από την εξόρυξη ή τη λάξευση πέτρας, χαλίκι, ...» (Ήσύχ., <σκῦρος> ἀργιλώδης. Λυσίμαχος τὴν λατύπην) + παραγ. επίθ. -άω > ανασκυράω].

ΑΝΑΣΟΦΪΖΩ (ανασσουφίζου) **1.** ανανεώνω κάτι, επανεξετάζω **2.** (μτφ.) ξύνω πληγές ΦΡ. **μη μ' ανασοφίζεις τον πόνο μου!** (μη μ' ανασσουφί'εις του μπόνου μ'!) – παθ. **ανασοφίζομαι** νιώθω καλύτερα, συνέρχομαι ΦΡ. **ανασοφίστηκα λιγάκι!** – ουσ. **ανασόφισμα** (το) [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. σοφίζω «διδάσκω, μαθαίνω, (παθ.) μηχανεύομαι, επινοώ, αποκρύπτω την αλήθεια», Ξεν. Ἀπομν. 1.2.46.4, τοιαῦτα ἐμελετῶμεν καὶ ἐσοφίζόμεθα «τέτοια μελετούσαμε και μαθαίναμε»].

ΑΝΑΣΠᾶΖΟΜΑΙ (ανασπάζουμι) φιλώ, ασπάζομαι εικόνα, επιτάφιο, λείψανο αγίου ή νεκρό [δ. τρ.: Πικρό ήταν και το φίλημα, πικρός κι ο χωρισμός σου, / έσκυσα να σ' ανασπαστώ και πήρα τον καημό σου.] ΦΡ. (α) **ανασπάσου την εικόνα!** (β) **ανασπάστηκα τον Επιτάφιο!** – ουσ. **ανασπασμός** (ο) φίλημα, φιλί [ETYM. < αν- (βλ. ανα-) + αρχ. ἀσπάζομαι «χαιρετίζω, φιλώ, ...», Όμ. Κ 542, δεξιῇ ἡσπάζοντο ἔπεσσί τε μειλιχίοισι «τους ασπάζονταν και τους γλυκομιλούσαν» / Όσύχ., <ἀνασπάζουσιν> ἀναταράσσουσιν].

ΑΝΑΣΠᾶΩ (ανασσπάου) τραβώ κάτι με δύναμη, αποσπώ [δ. τρ.: Σ' όλα τα μνήματα έκλαιγε, σ' όλα μοιρολογιόταν, / στου Κωσταντίνου το μνημειό ανέσπα τα μαλλιά της.] – ουσ. **ανάσπαση** (η) [ETYM. < αρχ. ἀνασπάω (-ῶ) «ανασπώ, ανασύρω», Όμ. Ν 574, ὄφρα οἱ ἐκ χροός ἔγχος ἀνεσπάσατ' «ώσπου ανέσυρε τ' ακόντιο απ' το σώμα»].

ΑΝΑΣΤΑΪΝΩ (ανασσταινίου) **1.** επαναφέρω έναν νεκρό στη ζωή **2.** (μτφ.) α. ανατρέφω, μεγαλώνω ΦΡ. **πέντε ορφανά ανάστησε!** β. βελτιώνω, αυξάνω ΦΡ. **με το πότισμα αναστήθηκε το δεντράκι!** γ. ευφραίνω ΦΡ. **ο βασιλικός ανασταίνει με τ' άρωμά του!** δ. προκαλώ πρόβλημα ΦΡ. **έγινε ανάστα Κύριος!** ε. ξαναδίνω ζωή σε κάτι ΦΡ. **τ'**

ανάστησαν το παλιό σπίτι! [ETYM < μσν. ἀνασταίνω < ελνστ. ἀνιστι(ῶ) (μεταπλ. σε -αίνω) < αρχ. ἀνίστημι «σηκώνω, σηκώνομαι, ...», Ὅμ. Η 116, πρόμον ἄλλον ἀναστήσουσιν Ἀχαιοί «μπροστάρη ἄλλοι Αχαιοί θα βάλουν»].

ΑΝΑΤΕΛΛΩΜΑ (ανατελλούμα) (το) ανατολή ΦΡ. **με τ' ανατέλλωμα ηλιού θα 'ρθω!** [ETYM. < αρχ. ἀνατέλλ(ω) «υψώνω, τελειώνω, κάνω να προκύψει, ...», (Ὅμ. Ε 777, τοῖσιν δ' ἄμβροσίνην Σιμόεις ἀνέτειλε νέμεσθαι «κι αθάνατο ο Σιμόης τους ἔβγαλε χορτάρι να βοσκήσουν») + παραγ. επίθ. -ωμα (αναδρ. σχημ.)].

ΑΝΑΤΡΑΝΙΖΩ (ανατρανίζου) 1. σηκώνω το βλέμμα, κοιτάζω με ιδιαίτερη προσοχή [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.1121-1122: Τοῦτό 'ν' τό πρῶτο ἐρμήνεμα ἑνός πού ἀναντρανίζει / μιά λυγερήν, κι ἄρέσει του, καί δούλεψιν ἀρχίζει.] 2. μετρώ κάποιον με το βλέμμα μου από πάνω μέχρι κάτω [Κ. Κρυστ. Χαλ.: ... σάν τόν ἀνατράνισε ἀπό τήν κορφή ὡς τά πόδια.] 3. παράγω ἔντονο τριγμό, τρίζω – ουσ. **ανατράνισμα** (το) – μεε. **ανατρανίζοντα(ς)** [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + τρανίζω < ελνστ. τραν(όω) (-ῶ) «ανακαλύπτω, εξηγώ, ...» (Φίλ. Ἀ. Μ. 2.140.35, ἅπερ δὴ μόνα μάλιστα τρανώσειν ἔμελλεν «τα οποία ἐπρόκειτο ἀπό μόνα τους να ἀποκαλυφθοῦν») + παραγ. επίθ. -ίζω (βλ. τρανός)].

ΑΝΑΤΡΑΝΤΑΖΟΜΑΙ (ανατραντάζουμι) τραντάζομαι, ταράζομαι, συγκλονίζομαι [δ. τρ.: Η γης ἀνατραντάχτηκε και τα μνημούρι' ἀνοίξαν.] ΦΡ. **έκανα τέτοιο πέσιμο, που ἀνατραντάχτηκε το κορμί μου!** (ιέκανα τέττοιου πέσσ'μου, π' ἀνατραντάχ'κι του κουρμί μ'!) – ουσ. **ανατράντα(γ)μα** (το) – μππ. **ἀνατραντα(γ)μένος** (-η, -ο) [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + τραντάζομαι, παθ. τ. του τραντάζω, πιθ. < αρχ. τανταλίζω «ταλαντεύω, σείω, κινώ» (Ἀνακρ. 98.1, χλωρῶι τ' ἐλαίαι τανταλίζει «και τις χλωρές ἐλιές τινάζει») (< κύρ. ὄν. Τάνταλος, ὁ) > *τρανταλίζω, με ἀνάπτ. ευφωνικού [ρ] > τραντάζω, με ἐκπτώση].

ΑΝΑΤΡΟΜΑΖΩ (ανατρομάζου) φοβάμαι, τρομάζω [δ. τρ.: Κι ἐγώ θα μπω στη μαύρη γη στ' ἀραχλιασμένο (βλ. ἀραχνος → συνών.) χώμα / θα ιδώ τον κόσμο χάρβαλο (βλ. λ., 1) και θαν' ἀνατρομάξω, ...] ΦΡ. **τι φωνάζεις ἔτσι, μ' ἀνατρόμαξες!** – συνών.: α) **τρομάω**· β) **τρομάζω** 1. [...] 2. δυσκολεύομαι ΦΡ. **τρόμαξα να φτάσω!** – ουσ. **ἀνατρόμασμα** (το) – μππ. **ἀνατρομασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ἀνατρομασμένη σε βλέπω, τι συμβαίνει;** [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. τρομάζω < συνοπτ. θ. τρομαξ- του αρχ. τρομάσσω, παράλλ. τ. του τρομέω «τρέμω, φοβάμαι» (Ὅμ. Κ 10, τρομέοντο δέ οἱ φρένες ἐντός «και δυνατά λάκτιζε η καρδιά του»), κατὰ το σχ.: κραξ- (ἐκραξα) -κράζω].

ΑΝΑΤΣΙΓΚΡΑΩ (ανατσίγκρραου) 1. κεντρίζω με αιχμηρό αντικείμενο ΦΡ. **μη τ' ανατσίγκράς το ζώο, θα σε κλώτσήσει!** 2. επαναφέρω στη συζήτηση κάποιο θέμα, συνήθ. όχι ευχάριστο ΦΡ. **τι θέλεις και τ' ανατσίγκράς;** 3. ερεθίζω, παρασύρω, ξεσηκώνω ΦΡ. **μην τον ανατσίγκράς!** – ουσ. **ανατσίγκρισμα** (το) – μεε. **ανατσίγκρώντα(ς)** [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + τσίγκράω / τσίγκρίζω «κεντρίζω ζώο με αιχμηρό αντικείμενο, συγκρούω ελαφρά δύο αντικείμενα, (μτφ.) ερεθίζω κάποιον λεκτικά», ιδιωμ. τ. του τσουγκρίζω (LSJ) < αρχ. συγκρούω, -ομαι, μέσω τ. συγκρίζω με τροπή του [σ] σε [τσ] (πρβ. τσυρίζω < συρίζω) και του [υ] σε [ου] (πρβ. τύμπανο: τούμπανο), ή < ιδιωμ. τ. τσίγκρ(ι) (το) (συνήθ. στον πληθ.) «το ένα από τα χτένια του λαναριού (βλ. λ.), με τα οποία γραίνουν (βλ. λ.) το μαλλί» + παραγ. επίθ. -άω].

ΑΝΑΤΣΙΡΙΑΖΩ (ανατσίριγιάζου) 1. ανατριχιάζω από το γρατζούνισμα μεταλλικού αντικειμένου, από φόβο ή από κρύο, ριγώ ΦΡ. **ανατσίριασα απ' το κρύο!** 2. μουδιάζω, μυρμηγκιάζω – ουσ.: α) **ανατσίριασμα** / **ανατσίριο** (το)· β) **ανατσίρια** (η) – μππ. **ανατσίριασμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **ανατσίριμιάζω** (ανατσίριμινιάζου)· β) **τσερμιάζω** ΦΡ. **τσερμιασε το κορμί μου απ' τον φόβο!** – **τσερμιασμα** (το) – μππ. **τσερμιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ιδιωμ. τ.· το ρ., απλό, αναφέρεται σε επιστολή του Κοραή [Αδ. Κορ. Έπιστ. Σμ. Πρ., σ. 74, «Καί τί σημαίνει τό τσειριάζω, ή τσιριάζω; Πρόσεχε μή τό συγχύσεις μέ τό τζιρώνω»]· επίσης, στο περ. «Πανδώρα», τ. 9^{ος}, (1850)· λήμμα Τσιριάζω «Κυρίως ἐπὶ ἰχθύων. Τώρα εἶναι τσιριασμένοι οἱ κέφαλοι, π.χ. Ἰδία δέ τσίροι λέγονται οἱ σκόμβροι, ἀλιευόμενοι περί τά μέσα τοῦ ἔαρος.].

ΑΝΑΦΑΚΑΣ (ο) 1. ανατροφή ΦΡ. **έχει καλόν αναφακά!** 2. μερίδιο που δικαιούται κάποιος, η μοίρα [παροιμ.: Καινούργια μέρα, καινούργιος αναφακάς.] 3. η καθημερινή τροφή και η απαιτούμενη δαπάνη γι' αυτή ΦΡ. **σοδέψαμαν** (βλ. σοδεύω, 1) **αρκετό στάρι για τον αναφακά μας!** 4. (μτφ.) περηφάνεια, εγωισμός, αυτοπεποίθηση ΦΡ. **θα του τον κόψω τον αναφακά!** [ETYM.· πιθ. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + θ. πρκ. πέ-φυκ-α του αρχ. φύω «γεννώ, παράγω, φυτρώνω, βγάζω, ...» (Όμ. κ 397, ἔφυν τ' ἐν χερσίν ἕκαστος «και μου ὄσφιγγαν το χέρι») + παραγ. επίθ. -ας > *αναφυκάς > αναφακάς, με αφομ., ή < α- προθεμ. + τουρκ. nafaka «διατροφή διαζυγίου» + παραγ. επίθ. -ς].

ΑΝΑΧΑΣΜΙΕΜΑΙ (αναχαζμιέμι) χασμουριέμαι ΦΡ. **τι αναχασμιέσαι έτσι;** – συνών. **αναχασμιούμαι** – ουσ. **αναχάσμημα** (το) [ETYM. < ανα- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. χασμ(ῶμαι) «χασμουριέμαι, μένω με το

στόμα ανοιχτό, ...» (Πλάτ. Γοργ. 527a, χασμήση καὶ ἰλιγγιάσεις «θα τα χάσεις και θα τρέμεις») + παραγ. επίθ. -ιέμαι].

ΑΝΕΒΑΤΟ (ανιβατό) (το) **1.** καλαμποκίσιο ψωμί, ζυμωμένο με προζύμι (βλ. αλειψός) ΦΡ. **ετοίμασα ανεβατό ψωμί!** **2.** είδος βελονιάς σε κεντήματα, που κάνει το σχέδιο να προεξέχει από την επιφάνεια του υφάσματος – ρ. **ανεβατίζω** **1.** ζυμώνω ανεβατό ψωμί **2.** βοηθάω το προζύμι ν' ανεβεί ΦΡ. **σκέπασε το ψωμί ν' ανεβατιστεί!** (σκέπασ' του ψουμί ν' ανιβατ'στεί!) – ουσ. **ανεβάτισμα** (το) – επίθ.: α) **ανεβατιστός** (-ή, -ό)· β) **ανεβατίσιος** (-α, -ο) – μππ. **ανεβατισμένος** (-ή, -ο) ΦΡ. **ανεβατισμένο χώμα** βρεγμένο και φουσκωμένο από τη βροχή [ETYM. < μsn. επίθ. ἀνεβατός < αρχ. ἀναβατός (-όν) «που είναι εύκολος στην ανάβαση,...» (< αρχ. ἀναβαίνω «ανεβαίνω, κατευθύνομαι προς τα πάνω», Όμ. ε 470, εἰ δέ κεν ἐς κλειτύν ἀναβάς «αν πάλι στην πλαγιά ανηφόριζα») με ανομ.].

ΑΝΕΜΗ (ανέμ') (η) **1.** όργανο της υφαντικής, με περιστρεφόμενη στεφάνη· γύρω της τεντώνουν τουλούπες (κούκλες) νήματος για να το τυλίξουν σε κουβάρι ή μασούρι – συνών. **τσικρίκι** (το) **1.** [...] (βλ. ανεμοδούρα) **2.** τόπος δασώδης και δύσβατος ΦΡ. **πώς πέρασες μέσ' απ' αυτό το τσικρίκι;** **2.** ξύλινη κυκλική στεφάνη, για να στηρίζονται τα κουβαδάκια σε μαγκανοπήγαδο – υποκορ. **ανεμίδι** (το) **1.** μηχανήμα συμπληρωματικό της ανέμης, που με την περιστροφή του τροχού της ξετυλίγει το νήμα από την ανέμη και το ξανατυλίγει σε καλάμια ή μασούρια [δ. τρ.: Τ' ανεμίδι σου ασημένιο και η κλώνα σου είν' χρυσή.] **2.** ό,τι παίρνει ο αέρας κατά το ανέμισμα των δημητριακών ΦΡ. **ποπό, γέμισε ο τόπος ανεμίδια!** [ETYM. < ελνστ. ἀνέμη (ή) (< αρχ. ἄνεμος) (ό), Όμ. Μ 207, πνοιῆς ἀνέμοιο «με τις πνοές του ανέμου») + παραγ. επίθ. -η].

ΑΝΕΜΙΖΩ (ανιμίζου) **1.** κουνώ κάτι στον άνεμο (βλ. ανάβω, 1) ΦΡ. **θα σ' ανεμίσω μαντίλι!** θα σε χαιρετήσω κουνώντας μαντίλι, (μτφ.) θα σ' εγκαταλείψω **2.** κινούμαι κυματιστά από τον άνεμο **3.** τοποθετώ αλωνισμένα δημητριακά σε δοχείο και τα ρίχνω από κάποιο ύψος σε σημείο που φυσά αέρας, για να φύγουν τα άγανα (βλ. λ.) **4.** στρέφω την ανέμη (βλ. λ.) **5.** (για χρήματα) σπαταλιέμαι ΦΡ. **ό,τι είχε και δεν είχε τ' ανέμισε!** – ουσ. **ανέμισμα** (το) – μππ. **ανεμισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ανέμιγος** (ανέμ'γους) (-η, -ο) – σύνθ. **ξανεμίζω** **1.** λιχνίζω **2.** (μτφ.) καθαρίζω, ξεδιαλύνω – ουσ.: α) **ξανέμισμα** (ξανέμ'γμα) (το)· β) **ξανεμιά** (ξανιμνιά) (η) απανεμιά (Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα *ΞΞΑΝΕΜΙΑ*. Ό Σ. *Άξανεμιά*, καί τό ἐξηγεῖ, τόπος ὅπου δύναται τίς νά φυλαχθῇ ἀπ' ἄνεμον, [...]) – μππ. **ξανεμισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ.

άνεμίζω «σείω κάτι στον άνεμο, διασκορπίζω, (παθ.) παρασύρομαι από τον άνεμο, (μτφ.) ψυχανεμίζομαι, ...» < θ. άνέμ- του ουσ. άνεμος (βλ. άνέμη) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΑΝΕΜΙΣΤΡΟΦΟΣ (ανιμισστρόφους) (ο) δίνη άνέμου, ανεμοθύελλα, ανεμοστρόβιλος ΦΡ. **σαν τώρα θυμάμαι τον ανεμιστρόφο που 'ρθε από το βουνό!** – συνών.: α) **αναμιστρόφος** (ο)· β) **ρούφουλας** (ο) **1.** [...] (βλ. τούρλα → σύνθ.) **2.** ισχυρή υδάτινη δίνη, ρουφήχτρα [ETYM. < αρχ. άνεμόστροφος (-ον) «που περιστρέφεται με τον αέρα ή εξ αιτίας του αέρα, θύελλα» (Άνακρεόντ. 38.13, τό δ' ἄχος πέφευγε μιχθέν / άνεμοστρόφωι θυέλληι «η θλίψη είχε φύγει αναμεμειγμένη με μεγάλη θύελλα») με τροπή του [ο] σε [ι] και μετάθ. του τόνου].

ΑΝΕΜΟ- & **ανεμό-** το ουσ. άνεμος ως α' συνθ. σε σύνθ. λ. (Τριαντ.): **1α.** με αναφορά στην κίνηση του αέρα, στον άνεμο, π.χ. ανεμοσκορπίζω || για καιρικά φαινόμενα, π.χ. ανεμόχιονο· β. για κίνηση με τη βοήθεια του άνέμου, π.χ. ανεμόμυλος **2.** (μτφ.) α. για να δηλωθεί ότι κάτι είναι ελαφράς μορφής, π.χ. ανεμοβλογιά· β. για να δηλωθεί ότι κάτι είναι ψευδές ή φανταστικό, π.χ. ανεμογκάστρι (βλ. αγκαστριά → συνών.) – σύνθ.: α) **ανεμόβρεχο / ανεμόβροχο** (το) βροχή με δυνατό αέρα· β) **ανεμοκουνάω** ταρακουνάω, ξεσηκώνω, δεν αφήνω τίποτα στη θέση του ΦΡ. **τι έπαθες και τ' ανεμοκούνησες όλα;** – ουσ. **ανεμοκούνημα** (το) – μππ. **ανεμοκουνημένος** (-η, -ο)· γ) **ανεμοπαρμένος** (-η, -ο) **1.** αλαφροϊσκιωτος **2.** χαζούλης· δ) **ανεμοπόδης** (ανιμουπόδ'ς) (ο) που τρέχει σαν τον άνεμο, που έχει γρήγορα πόδια· ε) **ανεμορριπή** (η) ορμητική πνοή άνέμου· στ) **ανεμοστάτης** (ο) ο στύλος γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η άνέμη· ζ) **ανεμόχολο** (το) ξαφνικός και σφοδρός άνεμος με συνεφιά [Κ. Κρυστ. Χαλ.: Σηκώθηκε κ' ἔν' άνεμόχολο δυνατό ξάφνου.]· η) **ανεμοπύρωμα** (το) **1.** ο πολύ ζεστός καλοκαιρινός αέρας, που «καίει» τα σπαρτά και τα φύλλα των δέντρων **2.** η ασθένεια ερυσίπελας που προκαλεί πυρετό και σημάδια κόκκινα στο δέρμα [ETYM. < αρχ. άνεμο- θ. του ουσ. ἄνεμο(ς) (βλ. άνέμη) ως α' συνθ., π.χ. αρχ. άνεμο-σκεπής «που προστατεύει από τον άνεμο»].

ΑΝΕΜΟΔΟΥΡΑ (ανιμουδούρα) (η) / **ανεμοδοური** (το) **1.** η άνέμη (βλ. λ.), με την οποία τυλίγουν το νήμα σε διασίδι (βλ. (ι)διάζομαι → ουσ. β) [αίνιγμα: – Σέρνει τον χορό και χορεύει η κόρη. – Τι είναι; – Η ανεμοδούρα.] **2.** (μτφ.) που αλλάζει εύκολα γνώμη και συμπεριφορά ΦΡ. **είναι σαν τ' ανεμοδοური!** (είνι σα ντ' ανιμουδούρ'!) **3.** (μτφ.) αεικίνητος, δραστήριος ΦΡ. **τι φέρνεις γύρα σαν ανεμοδούρα;** – συνών. **τυλιγάδι** (το) (< θ. τυλιγ- (αόρ. έτύλιξα) του αρχ. τυλίσσω «τυλίγω» < τύλη (ή) «εξόγκωμα, μαξιλάρι, ...», Άριστοφ. Άχ. 860, ἔκα-

μόν γα τάν τύλαν κακῶς «τα ποδαράκια μου έβγαλαν κάλους) – ρ. **τυλιγαδιάζω** τυλίγω νήμα – ουσ. **τυλιγάδιασμα** (τα) – μππ. **τυλιγαδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άνεμοδοúra (ή) / άνεμοδοúριον (τό) «άνέμη, ανεμοδείκτης» Ἰ. Ζων. Λεξ.: «Άνεμούριον, καί οὐκ άνεμοδοúριον, παρά τό άνεμος καί τό οὔρος, ὃ σημαίνει τό αὐτό.»].

ΑΝΕΜΟΣΟΥΡΙ (ανιμουσσούρ') (το) δυνατός αέρας που παρασύρει και συγκεντρώνει σε κάποια σημεία φύλλα, χιόνι κ.ά., χιονοθύελλα [ETYM. < ελνστ. άνεμόσουρις < αρχ. άνεμόσυρις (ή) «τυφώνας, δίνη, θύελλα», Όλυμπιόδ. Άρ. Μετ. 1.3, ταύτην τήν συστροφήν ὁ μέν ποιητής θύελλαν καλεῖ Ἀριστοτέλης δέ τυφῶνα «αυτή τη συστροφή ο ποιητής την αποκαλεί θύελλα κι ο Αριστοτέλης τυφώνα»].

ΑΝΕΠΡΟΚΟΠΟΣ (ανιπρόκουπους) (-η, -ο) που δεν προκόβει – συνών. **ανεπρόκοβος** / **ανεπρόκοφτος** (-η, -ο) – επίρρ.: α) **ανεπρόκοπα**· β) **ανεπρόκοβα**· γ) **ανεπρόκοφτα** [ETYM. < ελνστ. άπρόκοπος (-ον) «που δεν προκόβει», με αντικατ. του στερητ. ά- με στερητ. ανε- (βλ. ανα-) + ελνστ. προκοπ(ή) (ή) + παραγ. επίθ. -ος (< αρχ. προκόπτω «προάγω κάποιο έργο, προοδεύω, προχωρώ», Εὐρ. Ἰππ. 22-3, τά πολλά δε / πάλαι προκόψας' - οὐ πόνου πολλοῦ με δεῖ «κόπος δε μου χρειάζεται πολύς, από καιρόν εῖν' η δουλειά στρωμένη»)].

(Α)**ΝΕΡΑΙΔΑ** (α/νιράιδα) / **ανεράδα** (η) **1.** νεράιδα [κατάρα: Ανεράιδες να πάρουν το φως σου!] **2.** γυναίκα υπερκόσμιας ομορφιάς ΦΡ. **πήρε για νύφη μια ανεράιδα!** – υποκορ. **ανεραϊδοúλα** (η) – συνών.: α) **ανεμικό** (ανιμμ'κό) (το)· β) **καλόγνωμη** (καλόγνουμ') (η) **1.** [...] **2.** που κάνει μάγια, μάγισσα **3.** (κατ' ευφ.) ευλογία [ETYM. < α- προ-θεμ. + μσν. *νεράιδα (πρβ. μσν. νεράδα) < αρχ. Νηρηῖς (ή) (γεν. Νηρηῖδος / αιτ. Νηρηῖδα) (Όμ. Σ 38, πᾶσαι ὅσαι κατὰ βένθος ἄλως Νηρηίδες ἦσαν «όσες οικούν στης θάλασσας τα βάθη Νηρηίδες») με παρτυμ. επίδρ. της λ. νερό (βλ. λ.)].

ΑΝΕΡΩΤΗΓΟΣ (ανιρρώτ'γους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει ερωτηθεί **2.** που δεν έχει ρωτήσει ΦΡ. **ανερώτηγος να μην το ξανακάνεις!** (ανιρρώτ'γους να μη ντου ξανακάν'ς!) – επίρρ.: α) **ανερώτηγα**· β) **αρώτηγα** [ETYM. < αρχ. άνερώτητος (-ον), μεταπλ. -γος < αρχ. άνερωτάω / άνειρωτάω «ρωτώ, εξετάζω για, ανακρίνω, ...», Όμ. δ 251, καί μιν άνειρώτευν «κι εμένα που ρωτούσα»].

ΑΝΕΣΙΑ (άνεσσια) (η) άνεση ΦΡ. **έλα με την άνεσία σου!** [ETYM. < αρχ. άνεσία (ή) = άνεσις (ή) «χαλάρωση, ελάττωση, ανάπαυση, απόλαυση, ...» (Ηρόδ. 5.28.1, μετὰ δὲ οὐ πολλὸν χρόνον άνεσις κακῶν ἦν «κι αργότερα ο κόσμος δεν ξανάσανε για πολύ καιρό από τις συμφορές») με μετάθ. του τόνου και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΑΝΕΥΧΑΡΙΣΤΗΓΟΣ (ανευχαρίστ'γους) (-η, -ο) **1.** που δεν ευχαριστείται με τίποτα ΦΡ. **εἶν' ανευχαρίστηγος!** **2.** (μτφ.) αγνώμων, αγάριστος – αντών. **ευχαριστημένος** (-η, -ο) – ουσ. **ευχαριστημός** (ο) το να είναι κάποιος ευχαριστημένος ΦΡ. **δεν έχει ευχαριστημό!** (δεν έχει φχαριστ'μό!) [ETYM. < αν- στερητ. (βλ. ανα-) + λόγ. θ. ευχαριστη- του ρ. ευχαριστώ + παραγ. επίθ. -γος (< ελνστ. εὐχαριστῶ (-έω) «εκφράζω ευχαριστίες, ευχαριστώ» (Ἐπιγρ., εὐχαριστῶ τῷ δήμῳ τῶν Δηλίων «εκφράζω ευχαριστίες στους Δήλιους») < αρχ. εὐχάριστος (-ον) «χαριτωμένος, ευγνώμων, αγαθοεργός, ...», Ξεν. Κ. Π. 8.3.49.3, πάντων τῶν ζῶων ἡγεῖτο ἄνθρωπον εἶναι εὐχαριστότατον «πίστευε ότι απ' όλα τα ζώα ο άνθρωπος είναι ο περισσότερο ευγνώμων»)]].

ΑΝΕΧΩΡΑΓΟΣ (ανιχώραγους) (-η, -ο) που δεν χωράει κάπου ΦΡ. (α) **ανεχώραγος άνθρωπος!** (β) **γίνηκε ανεχώραγο το σπίτι με τόση γκρίνια!** [ευχή: Να γένουμε ανεχώραγοι! (ευχή συμπεθερών στο πρώτο κοινό συμπόσιο· να πληθύνουν τόσο, ώστε να μην τους χωράει το σπίτι)] [ETYM. < ανε- στερητ. (βλ. ανα-) + θ. χωρα- του ρ. χωράω (< αρχ. χωρῶ (-έω) «υποχωρώ, παρέχω χώρο, περιέχω», Ὅμ. Δ 505, χώρησαν «πισωδρόμισαν») + παραγ. επίθ. -γος].

ΑΝΕΧΩΡΙΣΤΟΣ (ανιχώρ'στους) (-η, -ο) αχώριστος [ETYM. < ανε- στερητ. (βλ. ανα-) + θ. χωρισ- του αορ. ἐ-χώρισ-α του αρχ. ρ. χωρίζω «αποχωρίζω, διακρίνω» (Πλάτ. Φαίδ. 97b, ἀπάγεται και χωρίζεται «απομακρύνεται και διαχωρίζεται») + παραγ. επίθ. -τος].

(Α)**ΝΗΛΑ** (η) **1.** οίκτος ΦΡ. **έτσι που τον είδα στο κρεβάτι μ' έκοψ' η νήλα!** **2.** χαμός ΦΡ. **γίνηκε μεγάλη νήλα!** (γίγ'κι μιγάλλη νήλα!) **3.** βασανισμός, καταστροφή, όλεθρος, συμφορά ΦΡ. (α) **θα πάθεις ανήλες!** (θα πάθ'ς ανήλλις!) (β) **ανήλα μ' κακιά!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. νηλ(εής) (-ές) «άσπλαχνος» (Ὅμ. Ι 497, νηλεές ἦτορ «άσπλαχνη καρδιά») + παραγ. επίθ. -α > ανήλα].

ΑΝΗΜΠΟΡΑΩ (ανημπουράου) **1.** είμαι άρρωστος, είμαι ανήμπορος ΦΡ. **ανημπόρεψα, δε νιώθω καλά!** **2.** (μτφ.) δεν έχω κοινωνικό κύρος ή οικονομική δύναμη – ουσ.: **ανημπόρια** (ανημπόργια) / **ανημποριά** (η) ΦΡ. **δε μ' αφήνουν οι ανημποριές να ησυχάσω!** – συνών. **αμπόρια** (η) – σύνθ. **ζαλοανημπόρια** / **παλιοανημπόρια** (η) – συνών. **ανημπορεύω** – αντών. **μπορώ 1.** [...] ΦΡ. **δεν ημπόρηγα να το κάνω!** δεν μπορούσα... [Ι. Βηλ. Βατρ.: δέν ἡμπόρηγε νά κρένει] **2.** (με άρνηση **δεν**) είμαι άρρωστος [δ. τρ.: Δεν μπορώ, μανούλα μ', δεν μπορώ, / άι σύρε να φέρεις τον γιατρό.] **3.** (απρόσ.) ΦΡ. **μπορεί να ...** [ETYM. < αν- στερητ. (βλ. ανα-) + μσν. (ή)μπορῶ (Πρόδρ. 2.146, οὐκ ἡμπορῶ ὁ κακότυχος καί πῶς νά ζήσω οὐκ οἶδα. / δ. τρ.: Μάνα σου

λέω δε μπορώ τους Τούρκους να δουλεύω / δεν ημπορώ, δε δύναμαι εμάλλιασε η καρδιά μου.) < μσν. έμπορῶ, με τροπή του αρχικού [έ] σε [ή] < αρχ. εύπορῶ «είμαι εύπορος, ευδοκιμῶ, ευημερῶ, βρίσκω τον τρόπο, ...», Θουκ. 6. 34.2, ὅθεν καὶ τᾶλλα εύπορεῖ «και σε καθετί ἄλλο εξασφαλίζει την επιτυχία»].

ΑΝΗΞΕΡΟΣ (ανήξιρους) (-η, -ο) **1.** που δεν γνωρίζει ή προσποιείται ότι δεν γνωρίζει ΦΡ. **κάνει τον ανήξερο!** **2.** (μτφ.) αγνός, αθῶος ΦΡ. **παιδί ανήξερο!** [ETYM. < μσν. επίθ. ἀνήξευρος < ἀν- στερητ. (βλ. ανα-, ετυμ.) + μσν. ἡξεύρ(ω) (ξεύρω / ξέρω) με αποβ. του [υ] (< ἀόρ. β' ἐξεῦρον / ἐξηῦρον – υποτ. ἐξεύρω, του αρχ. ἐξευρίσκω «βρίσκω κάτι που έχασα, ανακαλύπτω την αλήθεια για κάτι, ερευνῶ», Όμ. Σ 322, εἴ ποθεν ἐξεύροι «ίσως κάπου τον βρει») + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΝΗΣΥΧΙΣΤΟΣ (ανησύ'ιστους) (η, -ο) που δεν ησυχάζει, ανήσυχος ΦΡ. **ανησύχιστος άνθρωπος!** [ETYM. < ελνστ. ἀνήσυχ(ος) (-ον) «που δεν του αρέσει η ησυχία» (< ἀν- στερητ. (βλ. ανα-) + αρχ. ἥσυχος (-ον) «που ησυχάζει, ήρεμος,...», Ήσ. Έργ. 118, ἥσυχοι ἔργ' ἐνέμοντο σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσσιν «ζούσαν ήσυχοι από τα χωράφια τους μέσα σε αγαθά πολλά») + παραγ. επίθ. -ιστος].

ΑΝΗΦΟΡᾶΩ (ανηφουράου) ανηφορίζω [Άγγ. Σικελ. Δ. Λόγ. 2.56: ἀλλ' ὥς δέ στρέφω πίσω μου κι ἀνηφοράω τό βράχο, ...] ΦΡ. **θ' ανηφορήσω σε λίγο!** θα πάρω την ανηφόρα, θα έρθω – ουσ.: α) **ανηφορία / ανηφόρα** (η)· β) **ανηφόρημα / ανηφόρισμα** (το) [ETYM. < μσν. ἀνήφορ(ος) (ὁ) (< ελνστ. ἀνώφορος (-ον) < αρχ. ἀνωφερής (-ές) «που ανεβαίνει κάπου, (για κρασί) μεθυστικός, ...», Αθήν. 1.59, ἀνωφερής οἶνος «μεθυστικό κρασί») + παραγ. επίθ. -άω].

ΑΝΘΪ (το) **1.** εύοσμο λουλούδι ΦΡ. (μτφ.) **την έχει στο ανθί και στο λουλούδι!** ('ν έχχει στ' ανθί κι στου λουλούδ'!) τη φροντίζει ιδιαίτερα, δεν της στερεί τίποτα και ειδικά τα στολίδια – συνών. **μοσχολούλουδο** (το) [δ. τρ.: Αχ! Η ξενιτιά το χαίρεται, Τζιβαέρι μου, / το μοσχολούλουδό μου σιγανά και ταπεινά.] **2.** ονομασία του θαμνώδους φυτού *spiraea nigrarica*, που βγάζει όμορφα λευκά άνθη σε ταξιανθίες [ETYM. < ανθ(ός) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ -ί].

ΑΝΘΪΖΩ (ανθίζου) **1.** βγάζω άνθη, ανθοφορώ (βλ. τσιάφη) **2.** (μτφ.) προοδεύω, ακμάζω [ευχή: Πάντα ν' ανθίζεις!] **3.** (ιδιόλ. κομπογιαννιτών, βλ. λ.) καταλαβαίνω [ETYM. < αρχ. ἀνθίζω «στολίζω με άνθη, συλλέγω άνθη, καλλωπίζω, χρωματίζω, ...», Εὐρ. Ίων 890, ἀνθίζειν χρυσανταυγῇ «να στολίσω με χρυσαφένια χρώματα»].

ΑΝΘΟΣ (ο) **1.** άνθος – συνών. **άνθι** (το) [δ. τρ.: ... να πέφτουν τ' άνθια πάνω σου, τα μήλα στην ποδιά σου.] [Ι. Βηλ. Α. Κ.: Τό ἄνθι όπου

τήν ὄραση μέ τίς βαφές μαγεύει, / δέν ἀναδίνει πάντοτε γλυκάδαν
εὐωδίας, / μηδέ τά μαῦρα τζίνωρα, τό πρόσχαρο ἀχειλάκι, / ὑπόσχο-
νται καί εἰλικρινῇ, γιομάτα σπλάχνα στήθια.] **2.** (μτφ.) καλύτερη ποιό-
τητα, αφρόκρεμα ΦΡ. **πῆρε τον ανθό!** **3.** (μτφ.) παρθενιά ΦΡ. **έχασ' η
κόρη τον ανθό** **4.** (μτφ.) ανθηρός, όμορφος νέος [δ. τρ.: – Τι θέλεις
μαύρη στον χορό κι άσκημη στο τραγούδι; / – Μα εγώ η μαύρη κι ά-
σκημη πολλούς ανθούς μαραίνω, / πολλούς ανθούς, πολλούς σγου-
ρούς, πολλούς μαλαματένιους.] – σύνθ. **ανθόγαλο** (το) το λιπαρό και
αφρώδες στρώμα που σχηματίζεται στην επιφάνεια του γάλακτος (βλ.
λ.) [ETYM. < μσν. άνθός (ό) < αρχ. άνθος (τό), Όμ. ζ 231, ύακινθίνω
άνθει όμοίας «με του ζουμπουλίου τ' άνθη όμοια»].

ΑΝΙΑΤΑ (τα) (κυριολ. & μτφ.) που δεν θεραπεύονται ΦΡ. **έπαθε τ'
ανίατα και πώς ν' αντέξει!** αρρώστησε από ανίατη ασθένεια ή έπαθε
μεγάλες συμφορές [ETYM. < ονομ. πληθ. ουδ. αρχ. άνιάτος (-ον) «α-
γιάτρευτος, μάταιος, αδιόρθωτος», Πλάτ. Νόμ. 877a, άνιάτον έλκος
«αγιάτρευτο τραύμα»].

(Α)ΝΙΚΑΩ (α/ν'κκάου) νικώ, υπερέχω, κατορθώνω ΦΡ. **σ' ανίκησα!**
(βλ. ανύχι, Γ. Κοτζ.) – ουσ. **(α)νίκημα** (το) νίκη – μεε. **(α)νικώντα(ς)**
[ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. νικάω (-ω) «νικώ, υπερτερώ, επικρατώ»,
Όμ. κ 46, βουλή δέ κακή νίκησεν «και νίκησε μια τόσο ανόητη γνώ-
μη»].

ΑΝΙΦΤΟΣ (αν'φτους) (-η, -ο) που δεν έχει νιφθεί, που δεν έχει πλύ-
νει το πρόσωπό του, άπλυτος ΦΡ. **άνιφτη δε λέω καλημέρα!** [πα-
ροιμ.: Άνιφτο κι αχτένιστο, τύφλα να 'χει η μάνα του.] [Ζ. Παπ. Ν.:
Όλοι εἶνε άνιφτοι. Άνιφτα τά παιδιά, μουτζουρωμένα, μέ τά μάτια
ήμίκλειστα, άνιφτος ό κύρ Μελέτης... άνιφτη καί ή κυρά Μελέται-
να...] [ETYM. < αρχ. άνιπτος (-ον) «άπλυτος» (Όμ. Ζ 266, χερσὶ δ'
άνίπτοισιν «μ' άπλυτα χέρια») με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ]].

ΑΝΟΙΩ (αννοιού) ανοίγω – ουσ. **άνοι(γ)μα** (άν'μα) (το) [ETYM. <
αρχ. ανοίγω (με σύγηση του [γ] και μετάθ. του τόνου), Όμ. Ξ 168,
κληῖδι κρυπτή, τήν δ' οὐ θεός άλλος άνῶγεν «με μάνταλο κρυφό, που
αθάνατος κανείς δεν άνοιγε άλλος»].

ΑΝΟΛΠΙΣΤΟΣ (ανόλπιστους) (-η, -ο) ανέλπιστος ΦΡ. **ανόλπιστα
σε καρτερώ!** [ETYM. < μσν. επίθ. ανόλπιστος < αρχ. ανέλπιστος (-
ον) «απροσδόκητος, ξαφνικός» (Αἰσχύλ. Ίκ. 330, ανέλπιστον φυγήν
«φυγή απροσδόκητη») με τροπή του [ε] σε [ο]].

(Α)ΝΟΜΑΤΑΪΟΙ (α/νουματαίοι) / **(α)νομάτοι** (οι) άνθρωποι, πρό-
σωπα, άτομα ΦΡ. **είχαμαν πολλούς ανοματαίους στα βαφτίσια!** [πα-
ροιμ.: Έξι νοματαίοι του σπιτιού κι ένας ο ξένος δέκα.] [δ. τρ.: Κι ο

Βεληγκέκας πάει μπροστά με έξ' εφτά νομάτους.] [Άλ. Παπαδ. Φόν.: Σχεδόν είχε βεβαιωθεί πλέον ότι οι δύο «νομάτοι» δέν είχαν κατορθώσει να διαβώσι τό Μονοπάτι στό Κλήμα.] [ETYM. < μσν. όνομάτοι (οί), με τροπή του [ο] σε [α] < γεν. πληθ. τῶν όνομάτων της αρχ. λ. όνομα (πληθ. όνόματα, τά) (βλ. όνομα, ετυμ.), κατά το σχήμα ανθρώπων - άνθρωποι· οι τ. νοματαίοι < νομάτοι + παραγ. επίθ. -αίοι (πρβ. νοικοκυραίοι), LSJ].

ΑΝΟΡΕΚΤΟΣ (ανόρικτους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει όρεξη **2.** που δεν έχει καλή διάθεση, άκεφος ΦΡ. **τελευταία είμαι πολύ ανόρεκτος!** – συνών. **ανόρεχτος / ανορεξάτος** (-η, -ο) ΦΡ. **σε γλέπω ανορεξάτο!** (σι γλλιέπου ανουριζάτου!) σε βλέπω δύσθυμο [ETYM. < αρχ. ανόρεκτος (-ον) «που δεν έχει όρεξη, απρόθυμος, κακόκεφος, ...», Άριστ. Π. Α. 4. 5, πάσης άπολάυσεως αισχροῦς ήδονῆς ανόρεκτον «χωρίς διάθεση για απόλαυση κάθε αισχροῦς ηδονῆς»].

ΑΝΟΣΤΑΩ (ανουσσιτάου) / **ανοστένω / ανοστεύω / ανοστιζώ** (βλ. απόξενος) **1.** χάνω τη νοστιμιά μου, γίνομαι ανούσιος ΦΡ. (α) **σ' ανοστεύουν αυτά τα ρούχα!** (β) **ανόστεψαν τα μήλα** **2.** (μτφ.) αποβάλλω πρότερη χάρη ΦΡ. **μεγάλωσε κι ανόστεψε η κοπέλα!** **3.** καθιστώ κάτι άνοστο ΦΡ. **μη ρίχνεις άλλο νερό στο φαΐ, θ' ανοστήσει!** – συνών. **ξανοστάω / ξανοστένω / ξανοστεύω / ξανοστιμίζω** ΦΡ. **έβρεξε και ξανοστήμισαν τα σύκα!** – ουσ.: α) **ανοστιά** (η)· β) **ξανόστημα / ξανόστημα / ξανόστισμα** (το) – επίθ. **ανοστήμεντος** (-η, -ο) άνοστος – συνών. **ξάνοστος** (-η, -ο) **1.** [...] ΦΡ. **απ' όταν αρρώστησα μου φαίνονται όλα ξάνοστα!** **2.** (μτφ.) αντιπαθής ΦΡ. **ξάνοστη γυναίκα!** (ξάνουστ' γ' ναίκα!) – μππ. **ξανοστημένος** (-η, -ο) [ETYM. < άνοστ(ος) (-η, -ο) «που δεν έχει νοστιμιά, χάρη, ...» (< ελνστ. ἄνοστ(ος) (-ον) «μη αποδοτικός (για καλλιέργεια), μη θρεπτικός, (αρχ. σημ.) «που στερείται νόστου, στερείται της επιστροφής στην πατρίδα, η σημερινή σημ. μσν.», Όμ. ω 528, καί θῆκαν ἄνoστους «και δεν θα επέστρεφαν στην πατρίδα») + παραγ. επίθ. -άω].

ΑΝΤΑΪΝΩ (ανταίνου) / **αντένω / ντένω** (αόρ. έντεσα) **1.** συναντώ, τυχαίνω [ευχή: Κακό να μην ανταίσεις!] ΦΡ. **θα φάμε ό,τι ντέσει!** (θα φάμι ό,τ' ντέσ'!) **2.** βρίσκομαι σε δύσκολη θέση, βρίσκω τον μπελά μου, μπλέκω ΦΡ. (α) **έντεσα μ' αυτόν τον άνθρωπο!** (β) **μη ντέσεις!** **3.** δίνω τον λόγο μου για την προπώληση εμπορεύματος, συνήθ. ζώωντων ζώων· παλιά, περνούσαν οι ζωέμποροι ή οι χασάπηδες, που είχαν και κρεοπωλείο, και έκλειναν συμφωνία με κάποιον κτηνοτρόφο για την αγορά ορισμένου αριθμού ζώων και όποια μέρα ήθελαν περνούσαν και τα παραλάβαιναν – αντών. **ξενταίνω** ξεμπλέκω – συνών.

ξεντένω – ουσ.: **(α)νταΐσιμο** / **άντεσμα** / **ντέσιμο** (το) [ETYM. < αρχ. ἀντ(άω) «συναντώ, μετέχω, ...» (Ώμ. Δ 375, οὐ γὰρ ἔγωγε / ἦντησ' «εγὼ δεν τον αντάμωσα») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΑΝΤΑΚΛΙΑ (αντακλιά) (η) βίαη ώθηση, που έχει ως αποτέλεσμα να πέσει κάτι ή, αν κινείται, ν' αλλάξει κατεύθυνση ΦΡ. **εκεί που άρμεγα τη γίδα, μού 'δωκε μια αντακλιά και χύθηκε το γάλα!** (ικεί π' άρμιγα τ' γίδα, μο' 'δουκι μνια 'ντακλιά κι χύθ'κι του γάλα!) [ETYM. < αρχ. ἀνακλ(ῶ) (-άω) «λνγίζω, σύρω προς τα πάνω, ...» (Εὐρ. Ὅρ. 1471, ὥμοις ἀριστεροῖσιν ἀνακλάσας δέρην «το λαιμό της τον πλάγιασε αριστερά») + παραγ. επίθ. -ιά > *ανακλιά > αντακλιά, με ηχηροπ.].

ΑΝΤΑΜΑ επίρρ.: μαζί (βλ. εψές) ΦΡ. **αντάμα πάνε!** [δ. τρ.: Αντάμα τρων και πίνουνε, αντάμα κουβεντιάζουν.] – συνών. **ξαντάμα** – ρ. **ανταμώνω** **1.** συναντώ (βλ. ντέρτι → επίθ. β) **2.** συνενώνω – ουσ. **αντάμωμα** (το) – επίθ. **αντάμικος** (-η, -ο) **1.** συνεταιρικός **2.** συντροφικός – συνών. **ανταμικός** (ανταμ'κός) (-ή, -ό) [παροιμ.: Τ' ανταμικό το γαϊδούρι το τρώει ο λύκος.] – επίρρ. **αντάμικα** / **ανταμικά** – μππ. **ανταμωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀντάμα, (Τριαντ.) < εντάμα με υποχωρ. αφομ. < ελνστ. φρ. *έν τῶ ἄμα* (αρχ. ἄμα «μαζί, αμέσως»)].

ΑΝΤΑΡΑ (η) **1.** ομίχλη, καταχνιά (βλ. αστραπή → σύνθ. γ) [παροιμ.: Ο λύκος στην αντάρα χαίρεται.] **2.** (μτφ.) ταραχή, αναστάτωση [δ. τρ.: Πάψε, Γιάννη μ', τον πόλεμο, πάψε και το τουφέκι, / να κατακάτσει ο κουρνιαχτός, να σηκωθεί η αντάρα, / να μετρηθεί η κλεφτουριά, να μετρηθεί τ' ασκέρι (βλ. λ.).] – υποκορ. **ανταρούλα** (η) – ρ.: α) **ανταρεύομαι** **1.** τρομάζω **2.** κάνω φασαρία, φωνάζω πολύ δυνατά **3.** είμαι στο πόδι έτοιμος να εξυπηρετήσω κάποιον· β) **ανταριάζω** **1.** γεμίζω με αντάρα **2.** θυμώνω – παθ. **ανταριάζομαι** ταραάζομαι, βρίσκομαι σε σύγχυση, αναστατώνομαι – ουσ. **αντάριασμα** (το) – μππ. **ανταριασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **κορφανταριασμένος** (-η, -ο) που έχει αντάρα στην κορφή [δ. τρ.: Βλέπεις εκείνο το βουνό το κορφανταριασμένο / που 'χει ανταρούλα στην κορφή και καταχνιά στον πάτο;] [ETYM. < μσν. ἀντάρα (ή) < *ανταρ(άσσω) (αναδρ. σχημ.) (< αρχ. ἀναταράσσω «ανακατώνω, αναστατώνω, θολώνω, ...», Σοφ. Τρ. 218, ιδού μ' ἀναταράσσει «και να, μου προκαλεί αναστάτωση») με ανομ. αποβ. του μεσαίου [α] + παραγ. επίθ. -α].

ΑΝΤΑΦΛΟΣ (άνταφλους) (-η, -ο) **1.** απρόσεκτος, άτακτος ΦΡ. **είναι πολύ άνταφλος!** **2.** αιφνίδιος, ξαφνικός **3.** τυφλός – επίρρ. **άνταφλα** ΦΡ. **του 'ρθε άνταφλα!** – συνών. **άτζαφλος** (-η, -ο) [ETYM. (;), πρβ. ντάφλος, υποκορ. του ον. Τριαντάφυλλος].

ΑΝΤΕΙΚΙΑΖΩ (αντεικιάζω) 1. παρομοιάζω, εξετάζω ταυτόχρονα, συγκρίνω ΦΡ. **τον αντείκιασα με τον αδερφό μου!** 2. υπολογίζω στο περίπου, σημαδεύω στο περίπου [Δ. Λουκ. Β. Κατσ., σ. 134, Άντεικιάζω μέ τό μάτι ποῦ πρέπει νά διαβῶ. Ἡ στράτα ὅλο καί κατεβαίνει, κι ὅσο παρακάτω πάει, τόσο πιό κατηφοριαστή γίνεται.] ΦΡ. **δεν αντείκιασες καλά και δεν το πέτυχες!** (δεν αντείκκια'ις καλά κι δε ντου πέτ'χισ!) 3. βάζω κάτι αντικριστά σε κάτι άλλο – ουσ.: α) **αντείκιασμα** (το)· β) **αντεικιασμός** (ο) – επίθ. **αντεικιαστός** (-ή, -ό) – επίρρ. **αντεικιαστά** ΦΡ. **είχε σκοτεινιάσει και περπάταγα αντεικιαστά** – μππ. **αντικειασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀντεικάζω «συγκρίνω, παρομοιάζω» (Άριστοφ. Σφ. 1311, ἀντήκας' αὐτόν πάρνοπι «τον παρομοίασε μ' ακρίδα») > αντεικιάζω, με ιδιωμ. προφ.].

ΑΝΤΕΡΙ (αντιρί) (το) ο μέσα από το ράσο ποδήρης χιτώνας των κληρικών ΦΡ. **θέλει λίγο κόντεμα το αντερί σου!** [ETYM. < τουρκ. entari «φουστάνι» < αραβ. 'antariy].

ΑΝΤΕΡΟ (άντιρου) (το) έντερο [αίνιγμα: – Άντερο, άντερο τραβάει κι η Θοδώρα τραγουδάει. – Τι είναι; – Η καμπάνα με την αλυσίδα της.] ΦΡ. (α) **βγάζω τ' άντερα** ξεχαρβαλώνω, διαλύω (β) **στριμμένο άντερο** άνθρωπος ιδιότροπος και κακόβουλος – σύνθ.: α) **μονάντερος** (ο) 1. που έχει «ένα έντερο» 2. (μτφ.) αχόρταγος· β) (α)**ντερόσκοπο** (α/ντιρόσσκουπου) (το) 1. μακρύ σκόπι (βλ. λ.) 2. (μτφ.) άγριο ξυλοφόρτωμα· γ) **ξαντεριάζω / ξεντεριάζω** (ξα/ιντιργιάζου) 1. αφαιρώ τα έντερα ζώου, ξεκοιλιάζω 2. (μτφ.) κακοποιώ, χτυπώ βάνουσα – ουσ. **ξα/εντέριασμα** (το) – παθ. **ξα/εντεριάζομαι** εξαντλούμαι από συνεχιζόμενη διάρροια ή άλλη αιτία ΦΡ. **ξεντεριαστήκαμαν απ' τα γέλια!** – μππ. **ξα/εντεριασμένος** (-η, -ο) δ) **παχάντερο** (το) το παχύ έντερο – παράγ. ουσ. **αντεριά** (αντιργιά) (η) το σύνολο των εντέρων ενός ζώου [ETYM. < μsn. ἄντερο(ν) < αρχ. ἔντερον (τό) «εντόσθια, χορδή από έντερο», Όμ. Ν 507, διά δ' ἔντερα χαλκός / ἥφυσ' «του 'φαγε η λόγχη τ' άντερα»].

ΑΝΤΕΤΙ (αντέτ') (το) έθιμο, συνήθεια, σύστημα [παροιμ.: Κάθε τόπος και ζακόνι (βλ. λ.), κάθε μαχαλάς κι αντέτι.] ΦΡ. (α) **ο καθένας και τ' αντέτι του!** (β) **το 'χουμε αντέτι να ...** [ETYM. < τουρκ. adet «έθιμο, περίοδος» + παραγ. επίθ. -ι].

ΑΝΤΙ- & **αντί-** & **αντ-** & **ανθ-** πρόθ. που δηλώνει (Τριαντ.): 1α. αντίθεση ή άρνηση προς αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. ανθυγιεινός || εναντίωση, π.χ. αντιαμερικανικός· β. απουσία των καθιερωμένων χαρακτηριστικών της πρωτότ. λ., π.χ. αντιήρωας· 2α. ενέργεια που γίνεται ως αντίδραση, απάντηση σε κείνο που εκφράζει η πρωτότ.

λ., π.χ. αντιπρόταση· β. αμοιβαιότητα,... π.χ. αντιπαροχή || αντιστοιχία,... π.χ. αντίστοιχος || σύγκριση, π.χ. αντιπαραβολή || εξισορρόπηση, π.χ. αντίβαρο· 3. ότι το προσδιοριζόμενο καταπολεμά ή θεραπεύει αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντιπυρετικός || ουσία που εξουδετερώνει ή είναι αντίθετη σε μια άλλη, π.χ. αντίδοτο || για στρατιωτικό σώμα ή μέσο που καταστρέφει τις δυνάμεις ή τα μέσα του εχθρού που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντιαεροπορία· 4. αντικατάσταση: α. το πρόσωπο που ιεραρχικά βρίσκεται αμέσως ύστερα από αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ. και το οποίο αναπληρώνει ή αντικαθιστά, π.χ. αντιπρόεδρος || (σε αφηρημένα ουσ.) άσκηση της αντίστοιχης εξουσίας, π.χ. αντιβασιλεία· β. αυτό που χρησιμοποιείται στη θέση εκείνου που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντίδωρο· 5. χρόνο· αυτό που προηγείται χρονικά από εκείνο που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντίπροχτες || εκείνο που χρονικά ακολουθεί ύστερα από αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντιμεθαύριο· 6. τόπο· αυτό που σχηματίζεται ή βρίσκεται απέναντι από εκείνο που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντίπερα· σε τοπωνύμια, π.χ. Αντίπαξοι. || για κείνο που βρίσκεται μπροστά απ' αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. αντιπροθάλαμος· 7. επίταση, π.χ. αντίθαμα – σύνθ.: α) **αντίγναντος** (-η, -ο) 1. που δε θέλουμε να μας αγναντεύει (βλ. αγναντάω) 2. (μτφ.) διάβολος, αντίχριστος· β) **αντίλαγος** (ο) αντίλαλος [ETYM. < μσν. άντ(ι)- < αρχ. άντ(ι)- < πρόθ. άντί (ως α' συνθ., π.χ. αρχ. άντί-δικος) «απέναντι, αντίκρυ, πίσω, μόνο,...», Όμ. Ψ 650, σοὶ δὲ θεοὶ τῶνδ' άντὶ χάριν μενοεικέα δοῖεν «και οι θεοί μ' ὅ,τι αγαπάς να σου τ' ανταποδώσουν»].

ΑΝΤΙ επίρρ.· απέναντι ΦΡ. (α) **κάτσε αντί μ'!** (β) **απ' αντί θα 'ρθει!** [ETYM. < αρχ. άντίος (-α, -ον) «ο απέναντι, ο αντίθετος, ...» (η λ. ερμηνεύεται επιρρ. και σημαίνει τη στάση έναντι κάποιου, την προς συνάντηση, φιλική ή εχθρική, κατεύθυνση), Όμ. Ρ 31, μηδ' άντίος ἴστασ' ἔμεῖο «μη στέκεσαι μπροστά μου»].

ΑΝΤΙ (το) μακρύ ξύλινο κυλινδρικό εξάρτημα του αργαλειού, στο οποίο τυλίγεται το στημόνι και βρίσκεται απέναντι από την υφάντρα, αλλά κι ένα όμοιο που βρίσκεται μπροστά της, στο οποίο μαζεύεται το υφαντό [λογοπ.: – Γιατί; – Για τ' αντί πο' 'χει τις τρύπες!] [ETYM. < αρχ. άντίον (τό), Άριστοφ. Θεσμ. 822, τάντίον, ὁ κανών, οἱ καλαθίσκοι «τ' αντί, η σαΐτα και τα καλαθάκια»].

ΑΝΤΙΓΝΩΜΑΩ (αντιγνουμάου) έχω και εκφράζω διαφορετική γνώμη, διαφωνώ ΦΡ. **πάλι αντιγνωμάς;** – ουσ. **αντιγνωμιά** (η) ΦΡ. **όλο αντιγνωμιές είναι!** (ούλου αντιγνουμινές είνι!) – μεε. **αντιγνωμώντα(ς)** [ETYM. < ελνστ. άντιγνωμῶ (< αρχ. άντιγνωμονῶ (-έω) «έχω

αντίθετη γνώμη», Ξεν. Κ. Π. 4.3.8, οὐδείς ἀντιγνωμονήσειε «κανείς δεν θα μπορούσε να έχει αντίθετη γνώμη»].

ΑΝΤΙΔΕΡΟ (αντίδιρου) (το) αντίδωρο ΦΡ. **δεν έβαλα ούτε αντίδε-ρο στο στόμα μ'!** δεν έφαγα τίποτα (βλ. καβάλα → επίρρ.) – συνών. **ανιφορά** (αν'φφουρά) / **αντιφορά** (αντ'φφουρά) (η) [δ. τρ.: Γυναίκεια παίρνει ανιφορά απ' του παππά το χέρι.] [ETYM. < μσν. ἀντίδερον < ελνστ. ἀντίδωρον (τό) «δῶρο που δίνεται ως ανταμοιβή» < αρχ. ἀντι-δωρέομαι (-οῦμαι) «ανταποδίδω δῶρο», Ἡρόδ. 2. 30.5, ὁ δέ σφεας τῷδε ἀντιδωρέεται «τους ἀντάμειψε ως εξής:»].

ΑΝΤΙΘΕΟΣ (αντίθιους) (ο) 1. που αντικαθιστά τον Θεό, ασεβής, ἄ-δικος 2. διάβολος [ύβρη: Γαμῶ τον ἀντίθεό σου!] – συνών. **αντισταύ-ρι** (το) 3. επιτατικό του Θεός ΦΡ. **έχει θεό κι ἀντίθεο!** έχει ισχυρό προστάτη [ETYM. < ελνστ. επίθ. ἀντίθεος «ἀντίθετος με τον θεό, α-σεβής» < αρχ. ἀντίθεος (-η, -ον) «ο ὅμοιος με τον θεό, θεϊκός», Ὅμ. α 21, ἀντιθέφ' Ὀδυσῆϊ «του θεϊκού Δυσσέα»].

ΑΝΤΙΚΟΤΑΩ (αντικουττάου) 1. εναντιώνομαι ΦΡ. **μη του αντικο-τάς κι εσύ!** 2. κατηγορώ ΦΡ. **τον ἀντικοτάει και τελειωμό δεν έχει!** 3. ἀντικρίζω ΦΡ. **πώς να τον ἀντικοτήσω;** 4. ἀντηχώ ΦΡ. **ἀντικοτά-νε τα βουνά από τ' ἀστροπελέκια!** 5. (μτφ.) λυγίζω [δ. τρ.: ... ἀντι-κοτά η καλαμιά φιλεί το κυπαρίσσι.] – ουσ. **ἀντικότημα** (το) – μεε. **ἀντικοτώντα(ς)** [ETYM. < ελνστ. ἀντικοτέω < ἀντι- (βλ. ἀντι-, ετυμ.) + αρχ. κοτέω (κότος, ὁ) «κατέχομαι από οργή, φθονώ, ...», Ὅμ. Δ 168, τῆσδ' ἀπάτης κοτέων «για τούτη την ἀπάτη οργισμένος»].

ΑΝΤΙΚΡΙΖΩ (αντικρίζου) 1. βλέπω κάποιον ή κάτι ἀπέναντι, βλέπω 2. συναντώ 3. ἀντιμετωπίζω ΦΡ. **τον ἀντίκρισε στα ίσια!** 4. ἀντιστοι-χίζω κάτι με κάτι ἄλλο, σημαδεύω – ουσ. **ἀντίκρισμα** (το) – επίθ. **α-ντικριστός** (-ή, -ό) – επιρρ. **ἀντικριστά / ἀντικρινά** – συνών. **αντι-κριάζω** – παθ. **ἀντικρίζομαι** 1. [...] ΦΡ. **μόλις ἀντικρίθηκαν, δεν είχαν τι να πουν!** 2. φαίνομαι από μακριά, εμφανίζομαι [δ. τρ.: Τον λόγο δεν ἀπόσωσε, τον λόγο δεν ἀπούειπε, / κι οι κλέφτες ἀντικρίθη-καν από ψηλή ραχούλα.] [ETYM. < ἀντίκρ(υ) (< αρχ. επίρρ. ἀντικρύς / ἀντικρύ «κατά πρόσωπο» (Ὅμ. Ε 130, μή τι σύ γ' ἄθανάτοισι θεοῖς ἀντικρύ μάχεσθαι «με τους ἀθάνατους θεούς εσύ μην πολεμήσεις») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΑΝΤΙΛΗΒΟΜΑΙ (αντιλλήβουμι) ἀντιλαμβάνομαι ΦΡ. **δε σ' αντι-λήβομαι!** [ETYM. < ἀντι- (βλ. λ., ετυμ.) + θ. ληβ- του ρ. λαμβάνω (βλ. λαβαίνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ομαι].

ΑΝΤΙΛΙΚΑΤΟΣ (αντιλλικάτους) (-η, -ο) ευαίσθητος ΦΡ. **είναι πολύ ἀντιλικάτη η κυρά!** [ETYM. < α- προθεμ. + ιταλ. delicato «απαλός,

διακριτικός» (< λατ. *delicatus* (-a, -um) «χαριτωμένος, ηδυπαθής») + παραγ. επίθ. -ς].

ΑΝΤΙΛΟΓΑΩ (αντιλλουγάου) (-ιέμαι / -ιούμαι) **1.** απαντώ **2.** φέρνω αντιρρήσεις, διαφωνώ **3.** αυθαδιάζω – ουσ. **αντιλογιά** (η) [δ. τρ.: Ούτε χαρτί μου στέλνει ούτε αντιλογιά / μου στέλν' ένα μαντίλι μ' εκατό φλουριά.] ΦΡ. **όλο αντιλογιές είναι!** – μεε. **αντιλογώντα(ς)** [ETYM. < αρχ. ἀντιλογέω / ἀντιλέγω «αρνούμαι», Σοφ. Ἀντ. 377, πῶς εἰδὼς ἀντιλογήσω «αφού ξέρω, πώς να πω το αντίθετο»].

ΑΝΤΙΠΕΡΑ επίρρ.· απέναντι, από την άλλη όχθη [δ. τρ.: Ποτάμι για λιγότεψε, ποτάμι στρέψε πίσω, / για να περάσω αντίπερα, πέρα στα κλεφτοχώρια.] [ETYM. < μσν. ἀντίπερα < ελνστ. ἀντιπέρα < αρχ. ἀντιπέραν / ἀντιπέρας, Ξεν. Ἑλλ. 6.2.9.9, τῆς τε ἀντιπέρας Ἡπίρου «στην απέναντι παραλία της Ηπίρου»].

(Α)ΝΤΙΡΡΙΕΜΑΙ (α/ντιρριγιέμι) **1.** φέρνω αντιρρήσεις, διστάζω [δ. τρ.: Να τη φιλήσω ντρέπομαι, να της το ειπώ 'ντιρριέμαι.] **2.** ντρέπομαι, είμαι ακατάδεχτος ΦΡ. **τι 'ντιρριέσαι, κάτσε να φάμε!** (τι 'ντιρριγιέσι, κάτσι να φάμι!) **3.** φοβάμαι ΦΡ. **'ντιρριέται να βγει έξω τη νύχτα!** [ETYM. < αρχ. ἀντίρρ(ησις) (ή) «αντίρρηση, αντιλογία» (Πολύβ. 2.7.7.3, γενομένης τινός ἀντιρρήσεως «αφού προβλήθηκε κάποια αντίρρηση») + παραγ. επίθ. -ιέμαι].

ΑΝΤΙΣ αντί ΦΡ. **αντίς για χαρά, πίκρες!** [ETYM. < μσν. ἀντίς < αρχ. πρόθ. ἀντί (βλ. ἀντι-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ς].

ΑΝΤΙΣΚΟ (αντίσσκου) (το) η τιμωρία για κακό που προκάλεσες ΦΡ. **του 'βγαλε τ' αντίσκο** του το ανταπέδωσε [ETYM.· πιθ. < αρχ. ἀντίσχω «κρατώ κάτι εναντίον κάποιου, επιδίδομαι σε κάτι,...» (Όμ. χ 74, ἀντίσχεσθε τραπέζας «βάλτε προπύργι τα τραπέζια σας») > *ἀντίσχω, με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] > αντίσκο, με ουσιαστικοπ.].

ΑΝΤΙΤΩΠΟΣ (αντίτουπους) (ο) **1.** ίδιος ΦΡ. **είναι αντίτωπος ο πατέρας του!** είναι ίδιος με τον πατέρα του **2.** (μτφ.) διάβολος ΦΡ. **έχει τον αντίτωπο στον ώμο!** βρίσκεται υπό την επήρειά του [ETYM. < ἀντι- (βλ. λ., ετυμ.) (ανάπτυξη ευφωνικού [τ]) + -ωπος < αρχ. ὤψ (ή), (γεν. ὠπός) «οφθαλμός, πρόσωπο, όψη», Όμ. χ 405, δεινός δ' εἰς ὧπα ιδέσθαι «τρομαχτικό στην όψη να το βλέπεις»].

ΑΝΤΙΧΡΟΝΟΥ επίρρ.· το μεθεπόμενο έτος [δ. τρ.: Του χρόνου και τ' αντίχρονου, καλά να σας ευρούμε, / και των Βαϊώ και τη Λαμπρή κι ό,τ' αγαπάει η καρδιά σας.] – συνών. **αντιχρόνου** [ETYM. < ἀντί- (βλ. ἀντι-, ετυμ.) + φρ. (του) χρόνου (βλ. χρονική(ς), ετυμ.)].

ΑΝΤΙΨΥΧΟ (αντίψν'χου) / **αντιψύχι** (το) / **αντίψυχος** (ο) **1.** που δίνεται για τη σωτηρία της ψυχής **2.** χιμαιρικό βότανο που απομακρύ-

νει τον θάνατο, μαγιοβότανο, ψυχοβότανο ΦΡ. **έφαγε τ' αντίψυχο!** είναι αθάνατος, αντέχει σε βαριά ασθένεια **3. αντίδοτο** [δ. τρ.: Τ' είν' άρρωστος ο Διγενής βαριά για να πεθάνει ... / του φέρνουν τον αντίψυχο, για να μη βγει η ψυχή του.] [ETYM. < μσν. αντίψυχον (τό) < ελνστ. αντίψυχος (-ον) «που δίνεται αντί της ψυχής, δηλ. της ζωής, που πεθαίνει αντί γι' άλλον», Δίων Κ. 59.8, αντίψυχοι οί άποθανεῖν έθελήσαντες «αυτοί που θέλησαν να πεθάνουν έδωσαν τη ζωή τους γι' άλλους» < αντί- (βλ. αντι-, ετυμ.) + ψυχή (βλ. ψυχο-, ετυμ.)].

ΑΝΤΟΥΒΙΑΝΟΣ (αντούβγιανους) (-η, -ο) **1. χοντροκομμένος, άξεστος, βλάκας** ΦΡ. **είναι πολύ αντούβιανος!** **2. ασύμμετρος, δυσανάλογος** [ETYM. (;)].

ΑΝΤΡΑΚΛΑ (η) γλιστρίδα [ETYM. < αρχ. άνδράχλη (ή) (Θεόφρ. Φ. Ί. 1.5.2.8, οἷον άνδράχλη «όπως η αντράκλα») με τροπή του μέσου οδοντ. [δ] σε ψιλό οδοντ. [τ], του δασέως ουρ. [χ] σε ψιλό ουρ. [κ] και μεταπλ. σε -α > αντράκλα].

ΑΝΤΡΑΛΑ (η) σκοτούρα, ζάλη ΦΡ. **μου 'ρθε αντράλα!** [δ. τρ.: Ο σεβντάς (βλ. σεβδάς) έχει ένα χάλι, / φέρνει αντράλα στο κεφάλι.] – συνών. **αντραλεμάρα** (η) ΦΡ. **νιώθω αντραλεμάρα!** – ρ. **αντραλεύω** (αντραλλιεύου) προκαλώ σύγχυση ΦΡ. **μη μ' αντραλεύεις, μετράω!** – παθ. **αντραλεύομαι** **1. μπερδεύομαι, ζαλίζομαι** [δ. τρ.: ... κι ο ήλιος αντραλεύτηκε κι αργεί να βασιλέψει.] – συνών. **αντραλίζομαι** [δ. τρ.: Κι απ' το πολύ το γράψιμο και την ψιλή γραφή / το χέρι του αντραλίστηκε και χύθηκε η μελάνη / και βάψανε τα ρούχα του και τα μεταξωτά του.] **2. χάνομαι** ΦΡ. **αντραλεύτηκα μες στον κόσμο!** – ουσ. **αντράλεμα** (το) – μππ. **αντραλεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **αντραλεμένο τον βλέπω!** ... σαν να τα 'χει χαμένα [ETYM. < μσν. άντραλ(ίζω) (αναδρ. σχημ.) + παραγ. επίθ. -α > αντράλα < έντραλίζω, με τροπή του [ε] σε [α] < τραλίζω «βλάπτω, μετακινώ, τaráσσομαι, ...» [Άδ. Κορ. Άτ. Πτωχ. Α', 190-194, σ. 185: «Καί μόνον έασον μικρόν, μή τραλισθῇ τό φῶς μου.», Σημειώσεις, σ. 186: ΤΡΑΛΙΣΘΗ. Ζαλισθῇ σκοτισθῇ. Λείπει ή λέξις Τραλίζω εις τοῦ Δουκαγγίου τό Λεξικόν, ἴσως εἶναι φθορά τοῦ Τραυλίζω, τοῦ ὁποίου τό υ ἀφηρέθη καί εις τό παράγωγον, Τρελός. / Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα: ΤΡΑΛΙΣΘΗ. Ζ. Σκοτίζω].

ΑΝΤΡΑΠΟΔΪΖΩ (αντραπουδίζου) (κυριολ. & μτφ.) εμποδίζω κάποιον να βαδίζει ή να τρέξει, παρεμβάλλοντάς του εμπόδιο ΦΡ. **τον αντραπόδισε κι έπεσε!** – ουσ. **αντραπόδισμα** (το) – μππ. **αντραποδισμένος** (-η, -ο) – συνών. **αντραποδάω** ΦΡ. (μτφ.) **όλο τον αντραποδάει!** τον εμποδίζει να προχωρήσει, να εξελιχθεί – παθ. **αντραποδιέμαι** σκοντάφτω – ουσ. **αντραπόδημα** (το) ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.)

ήταν καλό αντραπόδημα ετούτο! – μππ. **αντραποδημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀνδραποδίζω «καθυποτάσσω, πουλώ κάποιον ως δούλο» (Θουκ. 3.36.2, παῖδας δέ καί γυναῖκας ἀνδραποδίσαι «να οδηγήσει στη δουλεία και τα παιδιά και τις γυναίκες») (προφ. [νδ] ως [ντ]) και αλλαγή σημ. > αντραποδίζω].

ΑΝΤΡΑΣ (ο) 1. [...] 2. σύζυγος (γεν. **του άντρα / του αντρός**) ΦΡ. **το πουκάμισο του άντρα μου / του αντρός μου** (του π'κάμ'σου τ' άντρα μ' / τ' αντρός μ') [B. Κορν. Έρωτ. 3.1130: να 'ν' άντρας μου και ταίρι μου] 3. (μτφ.) δυνατός, γενναίος, ανδρείος ΦΡ. **κάνει τον άντρα!** – παραγ. ουσ. **αντρίλα** (η) μυρωδιά που αναδίδει το σώμα του άντρα – επίθ. **αντρίτικος** (-η, -ο) αντρικός ΦΡ. (α) **αντρίτικο ύφος** (β) **αντρίτικο ρούχο** – σύνθ. **αντράδελφος / αντραδέλφη** (ο, η) κουνιάδος, κουνιάδα [ETYM. < μσν. ἄντρας < αρχ. ἀνήρ (ὁ) (αιτ. ἄνδρα, προφ. [νδ] ως [ντ]), ἀνδρός «άνδρας, άνθρωπος» (Όμ. κ 120, οὐκ ἄνδρεσσιν ἑοικότες «δεν ἔμοιαζαν μ' ανθρώπους»)].

ΑΝΤΡΕΙΩΝΩ (αντρειώνου) μεγαλώνω ΦΡ. **μπαίνει Αντριάς** (βλ. λ., 1) **κι αντρειώνει η μέρα!** – παθ. **αντρειώνομαι** 1. αντιστέκομαι με ανδρεία 2. δυναμώνω ΦΡ. **τ' Αντριός** (βλ. Αντριάς) **αντρειώνεται το κρύο** 3. γίνομαι άντρας [ETYM. < μσν. ἀνδρει(οῦμαι) (-όομαι) «γίνομαι άνδρας, μεγαλώνω, δυναμώνω, ενισχύομαι» (< αρχ. ἀνδρεῖος (-α, -ον) «αντρικός, γενναίος, ισχυρός», Εὐρ. Ίκ. 510, καί τοῦτ' ἔμοί τ' ἀνδρεῖον, ἢ προμηθία «αυτό είναι η αληθινή ανδρεία, η πρόνοια») + παραγ. επίθ. -ώνω, με προφ. του [νδ] ως [ντ]].

(Α)ΝΤΡΕΠΟΜΑΙ (α/ντρέπουμι) ντρέπομαι, κάθομαι συνεσταλμένα (βλ. αντιρριέμαι, δ. τρ.) [παροιμ.: Αντρέπεται σα νύφ' από Δευτέρα!] [δ. τρ.: Θέλω να στο ειπώ κόρη μ' κι αντρέπομαι, ...] ΦΡ. **είναι μικρή κι αντρέπεται!** – ουσ. **αντροπή** (η) [ETYM. < αρχ. ἐντρέπομαι «φροντίζω για κάτι, ντρέπομαι, σέβομαι» (Όμ. Ο 554, οὐδέ νυ σοί περ / ἐντρέπεται φίλον ἦτορ «μα εσύ καρδιά πώς έχεις έτσι ανέσπλαχνη») με τροπή του [ε] σε [α]].

ΑΝΤΡΙ (το) πολύ δυνατό, πολύ χοντρό ΦΡ. **έπεσε αντρί χαλάζι** [ETYM.· πιθ., λόγω του νοήματος, σχετίζεται με το θ. αντρ- του ουσ. άντρας (βλ. λ., 3) + παραγ. επίθ. -ι].

ΑΝΤΡΙΑΣ (Αντριγιάς) (ο) (γεν. Αντριός) 1. ο μήνας Δεκέμβριος 2. το κύριο όνομα Ανδρέας [ETYM. < ελνστ. Ἀνδρέας (ὁ) < θ. γεν. ἀνδρ(ός) του ουσ. ἀνήρ (βλ. άντρας) + παραγ. επίθ. -έας, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. και προφ. του [νδ] ως [ντ]].

ΑΝΤΡΟ- & **αντρό-** & **αντρ-** : α' συνθ. σε σύνθ. λ.· (Τριαντ.) 1. δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ.: α. αναφέρεται στον άντρα, π.χ.

αντροκρατία, β. έχει τα χαρακτηριστικά του άντρα, π.χ. αντρογυναίκα· 2α. σε παρατακτικά σύνθ., π.χ. αντρόγυνο, β. σε κτητ. σύνθ., π.χ. αντράδερφος· 3. χαρακτηρίζει γενναία, ανδρεία συμπεριφορά, π.χ. ανδραγάθημα· 4. (ιατρ.) με αναφορά στο αναπαραγωγικό, γεννητικό σύστημα του άντρα, π.χ. αντρολογία – σύνθ.: α) **αντρογύναικα** (η) 1. γυναίκα που είναι γεροδεμένη και δυνατή σαν άντρας 2. γυναίκα που συμπεριφέρεται σαν άντρας· β) **αντροθειός** (-ά) ο θεός και η θεία του συζύγου για τη σύζυγο· γ) **αντρομανιό** (το) πλήθος θαλερών ανδρών· δ) **αντρομάνος** (ο) λεβεντόκορμος και νέος άντρας· ε) **αντρομοίρι** (το) η κληρονομική μοίρα της συζύγου από την περιουσία του συζύγου· στ) **αντροξάδελφος** (-η) ο εξάδελφος και η εξαδέλφη του συζύγου για τη σύζυγο· ζ) **αντροσói** (το) το sóι του συζύγου για τη σύζυγο – αντών. **γυναικοσói** (το)· η) **αντροφέρω** (για γυναίκες) συμπεριφέρομαι σαν άντρας ή έχω αντρικά χαρακτηριστικά ΦΡ. **σα ν' αντροφέρει λίγο!** θ) **αντροχωρίστρα** (η) που με τις παρεμβάσεις της κάνει κάποιο ανδρόγυνο να χωρίσει [ETYM. < μσν. άντρ(ο)- θ. της λ. άντρ(ας) -ο- ως α' συνθ. < αρχ. άνδρο- θ. της λ. άνήρ (βλ. άντρας) ως α' συνθ., π.χ. αρχ. άνδρο-γόνος «για μέρα που είναι κατάλληλη για τη σύλληψη αγοριών»].

ΑΝΤΡΟΜΙΔΑ (αντρουμίδα) (η) χοντρό υφαντό κλινοσκέπασμα με ωραία σχέδια και χρώματα [ETYM. < αιτ. ένδρομίδα του αρχ. ένδρομís (ή) «υπόδημα που φορούσαν οι δρομείς, υπόδημα της Αρτέμιδος, βαρύ πανωφόρι που φορούσαν συνήθ. οι αθλητές, για να μην κρυολογήσουν, ενώ ήταν ιδρωμένοι, ...» (Πολυδ. 3.156, άθληταῖς δ' ἂν προσήκοιεν καὶ ένδρομίδες· οὕτω δὲ έκαλοῦντο τὰ τῶν δρομέων ύποδήματα) > αντρομίδα, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] και προφ. του [νδ] ως [ντ]].

(Α)ΝΤΡΟΠΗ (α/ντρουπή) (η) ντροπή ΦΡ. **ντροπή σου και γάνα** (βλ. γανώνω → ουσ. β, 2) **σου!** – ρ. **(α)ντροπιάζω** 1. κάνω κάποιον να νιώσει ντροπή, προσβάλλω ΦΡ. **τι τον ντρόπιασες έτσι!** 2. κάνω κάποιον να νιώσει ντροπή εξ αιτίας δικής μου κακής διαγωγής 3. διαφθείρω ΦΡ. **την αντρόπιασε την κοπέλα!** (ν' αντρόπιασι τ' γκουπέλα!) – **(α)ντροπιάζομαι** (α/ντρουπιάζουμι) 1. ντρέπομαι, ντροπιάζομαι – ουσ. **(α)ντρόπιασμα** (το) – επίθ. **(α)ντροπιάρικος** (-η, -ο) ντροπαλός, συνεσταλμένος, διστακτικός – αντών. **αντρόπιαστος** (-η, -ο) – επίρρ. **(α)ντροπιάρικα / αντρόπιαστα** – αντών. **ξεντροπιάζομαι** συμπεριφέρομαι έτσι, ώστε από τη συμπεριφορά μου να μην προκύπτει ψόγος εις βάρος μου, βγαίνω ασπροπρόσωπος – ουσ. **ξεντρόπιασμα** (το) ΦΡ. **φκιάνω γλυκό να το 'χω για ξεντρόπιασμα!** για να μη με

κατηγορήσει κάποιος πως δεν είχα γλυκό να τον κεράσω – μππ. **ξεντροπιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. έντροπή (ή) «στροφή, γύρισμα, (αρχ. σημ.) σεβασμός, ...» (Ίάμβλ. Πυθ. 2.10, έντροπής πάσης καί αΐδοϋς ήξιοϋτο «απολάμβανε κάθε είδους σεβασμό κι αξιωνόταν κάθε αιδημοσύνης») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

ΑΝΥΠΟΦΕΡΤΟΣ (ανυπόφικτους) (-η, -ο) που δεν μπορείς να τον υποφέρεις ΦΡ. **πόνος ανυπόφερτος** [ETYM. < αν- στερητ. (βλ. ανα-) + υποφερτός (-ή, -ό) (< αρχ. ύποφέρω «υπομένω, αντέχω, αποκομίζω, προτείνω,...», Όμ. Ε 885, αλλά μ' ύπήνεικαν ταχέες πόδες «μα εμέ τα πόδια μου με γλίτωσαν τα γρήγορα») > ανυπόφερτος].

ΑΝΥΦΑΝΤΡΑ (η) που υφαίνει, υφάντρα [Άγγ. Σικελ. Άλαφρ. 1007-1010: Έσύ, άνυφάντρα, έσύ γαληνομέτωπη / γερή, μεγαλομάτα, / πού ήταν άδρά τά νιάτα σου / κι άγρυπνα τά βουνίσια σου τά νιάτα!] – συνών. **αργαλίστρα** (η) [ETYM. < ανυφαν(τής) (< ελνστ. άνυφάντης (ό) «υφαντής» < αρχ. άνυφαίνω «υφαίνω εκ νέου», Πλάτ. Φαίδ. 87e, άλλ' ή ψυχή άεί τò κατατριβόμενον άνυφαίνοι «ενώ η ψυχή υφαίνει ξανά τις φθορές») + παραγ. επίθ. -τρα].

(Α)ΝΥΧΙ (ανύχχι) (το) νύχι ΦΡ. **χτύπησα και μαύρισε τ' ανύχι μου!** – σύνθ. **αετονύχι** (το) ποικιλία σταφυλιού με μακριές και μυτερές ρώγες (μσν. άετόνυχον) – ρ. **ανυχιάζω** (αν'χχιιάζου) πιάζω με το νύχι – σύνθ. **ξανυχιάζω** (-ομαι) 1. βγάζω το νύχι κάποιου ΦΡ. **ξανυχιάστηκα από το κρύο!** πάγωσαν τόσο πολύ οι άκρες των ποδιών, που έχω την αίσθηση πως δεν έχω νύχια 2. πατώ κάποιον στο νύχι και του προκαλώ μεγάλο πόνο, τέτοιοι που να νομίζει πως του το έβγαλα ΦΡ. **με ξανύχιασες!** (μι ξανύχχια'ις!) – ουσ.: α) **ανύχιασμα** (το) – σύνθ. **ξανύχιασμα** (το)· β) **ανυχιάς** (αν'χχιιάς) (ο) κατάσταση κατά την οποία παγώνουν οι άκρες των χεριών και των ποδιών, ειδικά τα νύχια, λόγω του πολύ ψύχους, με αποτέλεσμα να πονούν ΦΡ. **τον έπιακε ανυχιάς** [Γ. Κοτζ. Χάρ.: Αυτός ώστόσο, τραβάει νά σμίξει τούς άγέρηδες έκει, τά νεροπόντια, τούς άνυχιάδες τούς κακούς, γι' αυτό κι ή τρίχα του έχει άγρέψει (βλ. αγρεύω), τοϋ σκοτεΐνιασαν τά μάτια, τρικυμιά εΐν' τά σωθικά του καί φουρτούνα τό μυαλό, γιατί τραβάει νά μετρηθεΐ μ' εκείόν πού δέν άνίκησε (βλ. λ.) κανένας.] – μππ. **ξανυχιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. νύχι(ν) < αρχ. όνύχιον (τό), υποκορ. του όνυξ (ό) (γεν. όνυχος) «νύχι», Όμ. Θ 248, αΐετόν ήκε / νεβρόν έχοντ' όνύχεσσι «έστειλε αΐτό που κράταγε στα νύχια ελαφομόσχι»].

ΑΞΑΪΝΩ (αξαίνου) 1. μεγαλώνω, αυξάνω [ευχή σε βάπτιση ή ονομαστική γιορτή: Να τ' αξαΐνεις τ' όνομά σου!] [δ. τρ.: Μπήκαν, ορέ,

μπήκαν τα γίδια στο μαντρί, / τα πρόβατα στον στάβλο, ν' αζήνεις να σε πάρω.] ΦΡ. **πότε άξηνες τόσο;** 2. ανατρέφω ΦΡ. **η μάνα τ' αξαίνει τα παιδιά!** – παθ. **αξιώνομαι** μεγαλώνω ΦΡ. **αξιώνονται γρήγορα τα παιδιά** – ουσ.: **άξεμα / άξημα** (το) [ETYM. < μσν. άξαίνω / αυξαίνω < αρχ. αυζάνω / αυζω / (ποιητ.) άέξω «αυζάνω, μεγαλώνω», Όμ. ν 360, μοι φίλον υιόν άέξη «ο γιος μου να τρανεύει»].

(Α)**ΞΑΦΝΙΑΖΩ** (α/ξαφννιάζου) ξαφνιάζω – ουσ.: α) (α)**ξαφνιά** (η) ΦΡ. **μου 'ρθ' αξαφνιά!** ξαφνιάστηκα· β) (α)**ξάφνιασμα** (το) – μππ. (α)**ξαφνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (έ)ξαφνίζω (< επίρρ. έξαφ-να / άξαφνα < αρχ. επίρρ. έξαίφνης «αιφνίδια, απρόοπτα», Όμ. Φ 14, πῦρ ὄρμενον έξαίφνης «αν έξαφνα ξεσπά φωτιά») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] και μεταπλ. σε -ιάζω > (α)ξαφνιάζω].

ΑΞΕΤΙΜΗΤΟΣ (αξιτίμ'τους) (-η, -ο) ανεκτίμητος, σημαντικός ΦΡ. **είναι αξετίμητη γυναίκα!** [ETYM. < α- στερητ. + θ. ξετιμη- (ξετιμῶ) (< αρχ. έκτιμῶ «τιμῶ ιδιαίτερα, ορίζω την τιμή», Πλάτ. Έπιστ. 347b, ἄν έκτιμᾷ τις ὀρθῶς «αν κάποιος ορίζει σωστά την τιμή») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΞΗΜΕΡΩΤΟΣ (αξημέρουτους) (-η, -ο) που συμβαίνει πριν ξημερώσει [Κ. Δημ. Βρ.: Κάθε σταγόνα κι ένα εσύ, / όλη τη νύχτα / ο ίδιος παρεξηγημένος ήχος, / αξημέρωτος ήχος, / αξημέρωτη ανάγκη εσύ, ...] ΦΡ. (α) **έφυγε αξημέρωτος** (β) **νύχτα αξημέρωτη** 1. η μεγάλη χειμωνιάτικη νύχτα 2. νύχτα που μένουμε ξάγρυπνοι – επίρρ. **αξημέρωτα** [ETYM. < α- στερητ. + ξημερώ(νει) (< μσν. ξημερώνω < έξημερώνω < αρχ. έξημερῶ (-όω) «καθιστώ κάποιον ή κάτι από άγριο ήμερο, εκπολιτίζω, ...», Ηρόδ. 1.126.1, τοῦτόν σφι τὸν χῶρον προ-εἶπε έξημερῶσαι «αυτό τον χώρο τούς πρόσταξε να τον ξεκαθαρίσουν») + παραγ. επίθ. -τος > αξημέρωτος].

ΑΞΙΑΡΧΗΣ (Αξξιάρ'χης) (ο) Ταξιάρχης [ETYM. < αρχ. ταξιάρχης / ταξίαρχος (ὁ) «διοικητής στρατιωτικού τάγματος» (Ηρόδ. 7.99.1, τῶν μέν νυν ἄλλων οὐ παραμέμνημαι ταξιάρχων «τώρα, δεν κάνω λόγο για τους άλλους αξιωματικούς») με αποβ. του αρχικού [τ]].

ΑΞΙΟΣ (άξξιους) (-α, -ο) που έχει πολλές ικανότητες, επιδέξιος [παροιμ.: Άξιος είναι στο φαί και γρήγορος στον ύπνο.] – συνών. **αξιάρικος** (-η, -ο) 1. [...] ΦΡ. **αξιάρικο άλογο** 2. εργατικός – ουσ. **αξιάδα** (η) 1. αξιοσύνη, δεξιοτήτα ΦΡ. **πρόκοψε με την αξιάδα του!** 2. ανδρεία, θάρρος 3. γρηγοράδα ΦΡ. **έβγαλε τις αξιάδες της!** (ιέβγαλι τ'ς αξξιάδεις τ'ς!) – αντών. **αναξιάδα** (η) – ρ. **αξιάζω** αξίζω [ETYM. < αρχ. ἄξιος (-α, -ον) «ισότιμος, ισοδύναμος,...», Όμ. α 318, σοί δ' ἄξιον ἔσται ἀμοιβῆς «και θα σου δώσω άξια αμοιβή»].

ΑΞΙΦΟΣ (άξι'φους) (-η, -ο) **1.** πάρα πολύ ξινός ΦΡ. **άξιφο κρασί** **2.** (μτφ.) κακοπροαίρετος, κακός, φαύλος ΦΡ. **φαρμάκι κι άξιφος το ψωμί του!** (φαρμάκκι κι άξι'φους του ψουμί τ'!) **3.** (αρσ. ως ους.) **άξιφος** (ο) **1.** δηλητηριώδες βοτάνι, σε χρήση στη λαϊκή θεραπευτική, για τη θεραπεία πληγών που έχουν κακοφορμίσει [Γ. Κοτζ. Χαρ.: [...] πού τόν πότισε άξιφο κι άλόη και δέν όρίζει μέση του, ποδάρια, όλα του ξένεψαν και βαριά, μολύβι, τόν τραβάν στό χῶμα ν' άκουμπήσει για καλά, νά μή ματασαλέψει, σάν κοτρώνι.] [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **άξιφος** (ό), βοτάνη δηλητηριώδης χρησιμοποιουμένη επί προβάτων, ὧν οἱ ὄνυχες σκωληκιῶσι.] **2.** φαρμάκι [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. ξίφος (τό) «εξουσία ζωής και θανάτου, είδος όπλου, είδος φυτού, ...», Θεόφρ. Φ. Ι. 7.13.1.5, τό δέ φάσανον υπό τινων δέ καλούμενον ξίφος ξιφοειδές «το φάσανο που από κάποιους ονομάζεται ξίφος έχει ξιφοειδές φύλλο»].

ΑΞΟΥΡΙΓΟΣ (αξούρ'γους) (-η, -ο) που δεν έχει ξυριστεί, αξύριστος [ETYM. < μσν. επίθ. άξούριστος, μεταπλ. -γος < α- στερητ. + θ. ξουρίσ- του ρ. ξουρίζω (< ελνστ. ξυρίζω < αρχ. ξυρέω (-ῶ) «ξυρίζω», Ήρόδ. 5.35, άποξυρήσας τήν κεφαλήν «ξύρισε σύρριζα το κεφάλι») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΟΥΤΗΣ (αούτ'ς) (-ισσα, -ικο) **1.** (σκωπτ.) πόντιος πρόσφυγας· πέ- ραν άλλων δυσκολιών στην αποδοχή των προσφύγων μετά τη Μικρα- σιατική καταστροφή, η διάλεκτός τους, παρότι κουβαλούσε έντονη τη μνήμη της Ελληνικής γλώσσας στην αρχαία της μορφή, προκαλούσε σ' όσους την άκουγαν, κυρίως λόγω άγνοιας, σκωπτικά σχόλια· ο προσδιορισμός τους, μάλιστα, με τη λ. αούτης, θυμίζει τη γένεση της λ. βάρβαρος κατά την αρχαιότητα, η οποία προήλθε από τον τρόπο που απέδωσαν οι αρχαίοι Έλληνες τα ακατανόητα σ' αυτούς λόγια (βαρ - βαρ) των λαών που μιλούσαν άλλες γλώσσες **2.** (μτφ.) που δεν αρθρώνει καθαρό λόγο, που δεν μπορείς να συνεννοηθείς μαζί του ΦΡ. **πού βρέθηκε αυτός ο αούτης;** [ETYM. < αντων. ποντ. διαλ. α- ούτος (-η, -ο) < αρχ. αντων. οὔτος, αὔτη, τοὔτο «αυτό, -ή, -ό», Όμ. Γ 200, οὔτος δ' αὔ Λαερτιάδης πολύμητις Όδυσσεύς «είναι ο Οδυσσέ- ας, ο πολυμήχανος γιος του Λαέρτη, ετούτος»].

ΑΟΨΙΑΣΤΟΣ (αόψιαστους) (-η, -ο) που η εμφάνισή του δεν είναι δηλωτική υγείας, χλωμός ΦΡ. **πολύ αόψιαστο τον βλέπω τελευταία!** – συνών. **άοψος** (άουψους) (-η, -ο) ΦΡ. **τι έπαθες κι είσαι τόσο άο- ψη;** [ETYM. < α- στερητ. + αρχ. ὄψ(ις) (ή) (γεν. -εως) «όραση, βλέμ- μα, πρόσωπο» (Όμ. Ζ 468, πατρός φίλου ὄψιν άτυχθείς «φοβήθη τον πατέρα του» + παραγ. επίθ. -ιαστος].

ΑΠΑ επίρρ.: ψηλά (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **δώσ' μου το βιβλίο να το βάλω άπα!** [ETYM. < μσν. άπά < μσν. άπάνω < αρχ. έπάνω (βλ. άπάνω-, ετυμ.)].

ΑΠΑΓΚΙΑ (η) 1. απάνεμος και προσήλιος τόπος ΦΡ. **έχει ωραία απαγκιά εδώ!** – συνών. **απόγωνο** (το) ΦΡ. **πιάσαμεν τ' απόγωνο!** 2. ήσυχος, ευχάριστος τόπος – ρ. **απαγκιάζω** 1. κάθομαι σε απάνεμο και συχνά προσήλιο μέρος, κρύβομαι από τον αέρα 2. (μτφ.) βρίσκω καταφύγιο, ησυχάζω – ουσ. **απάγκιασμα** (το) – μππ. **απαγκιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **απογωνιάζω** ΦΡ. **ας απογωνιάσουμε εκεί δα για λίγο!** [ETYM. < απ- (βλ. απο-) + αρχ. άγκ(ος) (τό) «φυσικό στενό κοίλωμα προφυλαγμένο από τους ανέμους, κοιλάδα» (Όμ. Υ 490, βαθέ' άγκεα «βαθιά κοιλάδα») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΑΠΑΘΕΙΑ (η) 1. απουσία πάθους 2. ήρεμη ζωή 3. (μτφ.) καλοπέραση ΦΡ. **το 'ριξε στην απαθεία!** [ETYM. < αρχ. άπάθεια (ή) «αταραξία, γαλήνη,...» (Θεόφρ. Φ. Ί. 9. 15.1.11, άπάθειαν τών κακών «απάθεια στις συμφορές») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΑΠΑΪΦΑΤΗΣ (απαϊφάτ'ς) (-ισσα) δειλός, ντροπαλός, συνεσταλμένος [ETYM.: πιθ. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + φάτης (ό) «φλύαρος, ...» (Ήσυχ., <φάτης> ψεύστης) (< θ. φα- του ρ. φημί (δωρ. φαμί) «λέω, νομίζω, ...», Όμ. Φ 186, φήσθα σὺ «είπες») > αποφάτης > απαφάτης, με αφομ. > απαϊφάτης, με ιδιωμ. προσθήκη του [ι] μετά από [α] (πρβ. άκουσμα > άικουσμα, βλ. λ.)].

(Α)ΠΑΚΙΑ (α/πάκκια) (τα) το μυώδες σημείο λίγο πάνω από τους γοφούς γύρω από τα νεφρά [δ. τρ.: ... να φας τ' απάκια του λαγού, στηθάρι από περδίκι.] ΦΡ. (α) **μου 'πесαν τα πάκια απ' το βάρος!** (β) (ειρων. για φυγόπονο) **σιγά μη σ' πέσουν τ' απάκια!** ή του **'πесαν τα πάκια απ' το καθισιό!** (γ) **θα σου σηκώσω τα πάκια, να μην πονάς!** (θα σ' σσ'κώσου τα πάκκια, να μη μπουνάς!) θα σου κάνω κατάλληλες μαλάξεις [ETYM. < (α)πάκι < μσν. άπάκι(ν) (τό) / (LSJ) < αλωπέκιον «μικρόσωμη αλεπού» – πληθ. αλωπέκια > αλεπέκια > αλπέκια, με συγκ. > απέκια > απάκια, με βάση την υποκορ. κατάλ. -άκι, -άκια / Άδ. Κορ. Άτ. Πτωχ., Α', Σημειώσεις: *ΑΚΡΟΠΑΣΤΟΝ ΑΠΑΚΙΝ*. [...] *Απάκια* ώνόμαζαν τά περί τούς νεφρούς κρέατα του ζώου, τάς Έλληνιστί λεγομένας *Ψόας* ή *Ψύας*. Κατά τόν Άθήναιον (ΙΧ, σελ. 399) έφεραν καί άλλα όνόματα: «Όσφύος αί εκ πλαγίων σάρκες έпанεστηκυϊαι, *Ψύαι*.... Κλέαρχος δ' έν δευτέρω Περί Σκελετών ούτως φησί: Σάρκες μυωταί καθ' έκάτερον μέρος, άς οί μέν *Ψύας*, οί δ' *Αλώπεκας*, οί δέ *Νεφρομήτρας* καλοϋσι κ.τ.λ.» Αί διορθώσεις, *Μυωταί* καί *Νεφρομήτρας*, άντί τών κακώς γραμμένων, *Μυῶται*

καί *Νευρομήτρας*, εἶναι τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου. Λέγει καί ὁ Ἡσύχιος· «Ψυῖαι (γρ. Ψύαι), ἀλώπεκες... καί αἱ κατά τήν ὀσφύν σάρκες.» Γαλλιστί ὀνομάζεται *râble* ἢ *Ψόα*. Σημειώσεως ἄξιον καί τοῦτο, ὅτι ἡ λέξις *Ἀπάκια*, εἶναι πολύ ἀρχαιοτέρα τοῦ Προδρόμου, ἐπειδὴ ὁ κατά τήν ἐβδόμην ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Ἱατροσοφιστής Θεόφιλος (Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπ. κατασκευῆς, V,5) λέγει, «Τούτους τοὺς ῥαχίτας μύας ὀνομάζει ἡ κοινὴ συνήθεια *Ἀπάκια*.» Μήπως εἶναι παραφθορά τοῦ *Ἀλωπέκια*, εἰς τὰ *Ἀλαπάκια*, *Ἀπάκια*, καί τέλος εἰς *Ἀπάκια*; ΣΤΙΧ. 270, ΣΥΜΠΛΕΥΡΟΝ. Ἦγουν τό ἀπάκιον μέ τὰς προσκολλημένας εἰς αὐτό πλευράς.]).

(Α)ΠΑΛΑΜΗ (α/παλάμ') (η) **1.** παλάμη [δ. τρ.: Βάλε τα χέρια σου τσαπιά (βλ. λ.), τις απαλάμες φκυάρι (βλ. λ.).] **2.** μονάδα μήκους ἴση με το ἀνοίγμα της παλάμης – παράγ. ουσ.: α) **παλαμαριά** (η) **1.** λαβὴ ἀρότρου **2.** λαβὴ δρεπανίου (βλ. λ.) **3.** ξύλινη ἢ δερμάτινη προστατευτική θήκη που προσαρμόζεται στα δάχτυλα καὶ τὴν παλάμη· χρησιμοποιεῖτο ἀπὸ τοὺς θεριστές, γιὰ νὰ πιάνουν καὶ νὰ θερίζουν πιο πολλὰ στάχυα, ἀλλὰ καὶ γιὰ ν' ἀποφεύγουν πιθανὸ τραυματισμὸ ἀπὸ ἀγκάθια, ἔντομα ἢ φίδια [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **παλαμαριά**, ἢ λαβὴ τοῦ ἀρότρου. Ἐπίσης καὶ ἡ λαβὴ τοῦ δρεπάνου, «σέρνει δρεπάνι δαμασκή, παλαμαρι' ἀσημένια» δ. ᾱ.]. β) **παλαμιά** (η) τὸ χτύπημα με τὴν παλάμη – ρ. **(α)παλαμιάζω** **1.** πιάνω κάτι με τὴν παλάμη **2.** τοποθετῶ τὴν παλάμη πάνω σὲ κάτι, π.χ. στο Εὐαγγέλιο, γιὰ νὰ δώσω ὄρκο [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. παλάμη (ἡ), Ὅμ. α 104, παλάμη δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος «κρατώντας τὸ κοντάρι»].

ΑΠΑΛΛΑΉ (η) **1.** ἀπαλλαγὴ **2.** θάνατος [κατάρα: Τὴν κακὴ σου τὴν ἀπαλλαή!] [ETYM. < αρχ. ἀπαλλαγή (ἡ) «ἀπελευθέρωση, ἀποδημία, ...» (Σοφ. Ἄντ. 1338, οὐκ ἔστι θνητοῖς συμφορᾶς ἀπαλλαγή «δεν εἶναι στὸ χέρι τῶν ἀνθρώπων ν' ἀποφύγουν τὴ συμφορὰ») με ἐκπτώση].

ΑΠΑΛΟΜΟΥΝΙΔΑ (ἀπαλλουμουνίδα) (η) εὐάλωτη, ευαίσθητη γυναικά [ETYM. < αρχ. ἀπαλ(ός) (-ῆ, -όν) «τρυφερός, μαλακός, ...» (Ὅμ. χ 16, δ' ἀπαλοῖο δι' αὐχένος «στον τρυφερό τοῦ αὐχένα») -ο- + μουν(ί) + παραγ. κατάλ. -ίδα < μσν. μουνίν < μνουδῖον (τό), υποκορ. τοῦ αρχ. μνόος, μνοῦς (ὁ) «χνούδι, λεπτὰ φτερά,..., (συγγενές) μνίον (τό) / μνιός (ὁ) «μικρὸ θαλασσινὸ φυτὸ, που τὰ φύλλα τοῦ μοιάζουν με μαλλιά», Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 254, Εἵποις δ' ἂν οἶμαι καὶ χνοῦν καὶ μνοῦν ἐπὶ τῶν μαλακῶν, Ἀριστοφάνους εἰπόντος μὲν ἐν Βαβυλωνίοις «Εἰς ἄχυρα καὶ χνοῦν,» ἐν Δαναΐσι «Τῶν χειρῶν ἔργα μνοῦν ἔστιν.» / Ἡσύχ., <μνοῦς> ἔριον ἀπαλώτατον, καὶ ἡ πρώτη τῶν ἀμνῶν καὶ πῶλων ἐξάνθησις καὶ τό λεπτότατον πτερόν, κυρίως δὲ τῶν χηνῶν /

(LSJ) < μσν. *μουνίν*, υποκορ. του βεν. *mona*, ή < αρχ. *εύνιον* < εὐνή (ή) «κλίνη, συζυγικό κρεβάτι» (για την τροπή του -(ε)υν- σε μν- πρβ. *μουννοῦχος* < *εὐνοῦχος*), ή < *μνίον*, υποκορ. του αρχ. *μνοῦς* «χνούδι», ή < **μνί(ον)* < *βινῶ* «συννουσιάζομαι παράνομα»].

ΑΠΑΛΟΣΥΚΙΑ (απαλλουσσ'κιά) (η) φραγκοσυκιά, Οπουντία η ινδική συκή (*Opuntia ficus-indica*) ΦΡ. **σαν της απαλοσυκιάς τ' αγκάθια τα λόγια σου!** – συνών. **παυλοσυκιά** (η) [ETYM. < αρχ. ἀπαλ(ός) (βλ. απαλομουνίδα, ετυμ.) -ο- + συκιά (βλ. ασυκιά, ετυμ.)].

ΑΠΑΛΟΥΔΙ (απαλλούδ') (το) **1.** λάδι, βούτυρο **2.** (ιδιόλ. κτιστών) σύκο (βλ. λ.) [ETYM. < αρχ. ἀπαλ(ός) (βλ. απαλομουνίδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούδι].

(Α)ΠΑΝΤΑΧΟΥΣΑ (η) **1.** δημόσιο έγγραφο με δυσάρεστο μήνυμα **2.** δυσάρεστη είδηση ΦΡ. **λάβαμαν την απανταχούσα** [ETYM. < απανταχ(ού) (< λόγ. φρ. «τοῖς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξοις», αρχή εγκυκλίου πατριαρχών και μητροπολιτών < αρχ. επίρρ. ἀπανταχοῦ / ἀπανταχῇ / ἀπανταχόθι / ἀπανταχοῖ «πανταχού, σε κάθε τόπο, παντού», Εὐρ. Ἴ. Τ. 517, Τροίαν ἴσως οἶσθ', ἧς ἀπανταχοῦ λόγος «την Τροία την κοσμολάλητη θα ξέρεις») + παραγ. επίθ. -ούσα].

ΑΠΑΝΤΑΩ (απαντάου) **1.** [...] **2.** βοηθώ, υπερασπίζομαι **3.** συναντώ, ανταμώνω [δ. τρ.: Θα κάνεις χρόνους να με ιδείς, χρόνους να μ' απαντήσεις.] **4.** προφυλάσσω, προσέχω – ουσ. **απάντημα** (το) – μππ. **απαντημένος** (-η, -ο) προφυλαγμένος, απαγορευμένος ΦΡ. **έλα απαντημένα!** (ιέλ' απαντ'μένα!) – συνών.: α) **απανταίνω** [δ. τρ.: Αρβανίτες απανταίνει Παναγιώτα η παινεμένη.]· β) **αποντυχαίνω** [ETYM. < αρχ. ἀπαντάω «συναντώ, ...», Ἡρόδ. 8.9.5, ἀπαντᾶν τῇσι περιπλεούσῃσι τῶν νεῶν «να συναντήσουν τα περιπλέοντα πλοία»].

(Α)ΠΑΝΤΕΧΩ (α/παντέχου) **1.** περιμένω, προσδοκώ, ελπίζω [δ. τρ.: Καλότυχα 'ναι τα βουνά, καλότυχοι κι οι κάμποι, / που θάνατο δεν καρτερούν και χάρο δεν παντέχουν.] [παροιμ.: Που 'χει στα ξένα καρτερεί, στον Χάρο δεν παντέχει.] **2.** δέχομαι **3.** θεωρώ, υποθέτω [Ἰ. Βηλ. Ἄγρ. Ἐρ.: Ἐπάντεχα τὴν ξενιτειά πρὸς ὥρας πανηγύρι, / κι αὐτὴ ἀκράτο μέ κερνάει φαρμάκι στό ποτήρι.] – ουσ.: α) **(α)παντοχή** (η) ΦΡ. **έζηγε με την απαντοχή να 'ρθει ο γιος του από τα ξένα!** (έζ'γιμι 'ν απαντουχή να 'ρθ' ου γιος τ' απ' τα ξένα!.)· β) **(α)παντοχιά** (η) [δ. τρ.: Να μου ζήσουν τα παιδιά μου πούναι η απαντοχιά μου.] ΦΡ. **πάει η παντοχιά μου!** έχασα κάθε ελπίδα – επίθ. **απάντεχος** (-η, -ο) απρόοπτος, αναπάντεχος – συνών.: α) **(α)παντυχαίνω** ΦΡ. **δεν τον παντύχαινα να 'ρθει**· β) **παντεχαίνω** [δ. τρ.: Πίσω να μην τον καρτερεί, να μην τον παντεχαίνει.] – μππ. **παντεχούμενος** (-η, -ο) [ETYM.

< μσν. ἀπαντέχω «προσδοκῶ, αντέχω, ἔχω, ἐμπιστεύομαι, ...» < ἀπ- (βλ. ἀπο-, ἐτυμ.) + ἀρχ. ἀντέχω «αντέχω, ἀντιστέκομαι, ἐπιμένω, ...», Ἡρόδ. 1.175.1, μῦθοι τε ἀντέσχον «καὶ μόνοι τοὺς ἀντιστάθηκαν»].

ΑΠΑΝΩ- & επανω- & πανω- το ἐπίρρ. *επάνω* ὡς α' συνθ. σε σύνθ. λ. προσδίδει σ' αὐτό που ἐκφράζει το β' συνθ. (Τριαντ.): 1. τὴν ἐννοία του ἐπάνω, π.χ. *πανωσέντονο*. 2. τὴν ἐννοία του ἐξωτερικός, π.χ. *πανωφόρι*. 3. τὴν ἐννοία του ἐπιπλέον, *πάνω* ἀπὸ το κανονικό ἢ το κανονισμένο, π.χ. *πανωπροίκι* – σύνθ.: α) **απανωβάνω** προσθέτω μεγαλύτερο ποσό σε λογαριασμό ἐπὶ πιστώσει, προσπαθώντας νὰ ἐξαπατήσω κάποιον – οὐς. **απανωβάλσιμο** (το) – μππ. **απανωβαλμένος** (-η, -ο) – συνών. **απανωγράφω**. β) (α)**πανωπροίκι** (α/πανουπροίκκι) (το) ἡ ἐπιπλέον ἀπὸ τὴν προκαθορισμένη, συνήθ. με προικοσύμφωνο, προίκα που ζητά ὁ γαμπρός ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς νύφης [δ. τρ.: Ἡ κυρά - Ρήνη τοῦ Κριτοῦ, τοῦ Δούκα ἡ θυγατέρα, / χρόνους τῆς γράφουν τα προικιά, χρόνους τα πανωπροίκια, / καὶ τα κρυφά τῆς μάνας τῆς λογαριασμούς δεν ἔχουν.]. γ) **απανωτάρι** (το) που τοποθετεῖται *πάνω* σε κάτι ἄλλο. δ) **απανωτιάζω** προσθέτω ΦΡ. **απανώτιαζε χιόνι ὅλη τη νύχτα!** – οὐς. **απανώτιασμα** (το) – μππ. **απανωτιασμένος** (-η, -ο). ε) **πανωγόμι** (το) *πανωφόρτωμα* σε *σαμάρι* (βλ. λ.) (μεσοσάμαρα) [παροιμ.: Τὸν ἔχει φόρτωμα καὶ πανωγόμι.] – συνών. **πανωσάμαρα** (το). στ) **πανωσάκι** (το) *σακί* που εἶναι φορτωμένο *πάνω* ἀπὸ ἄλλο, ἐπίσης φορτωμένο, το ἐπιπλέον φορτίο, το *πανωφόρτωμα* ΦΡ. **φόρτωσα σακί καὶ πανωσάκι**. ζ) **πανωτίμι** (το) υπερτιμολόγηση [ETYM. < ἀρχ. ἐπίρρ. ἐπάνω (Ἀριστοφ. Λυσ. 773, ἐπάνω κατακεισόμεθ' ἡμεῖς; «θα φέρει τὸν ἀπὸ πάνω κάτω;»].

ΑΠΑΝΩΘΙΟ (απανουθιό) (μου, σου, του) ἐπίρρ. 1. *απάνω* μου, σου, του [παροιμ.: Απανωθί σου στη χαρά, νὰ σου κι ὁ χαρατσιάρης (βλ. χαρατσώνω → οὐς. β)] ΦΡ. (α) **τι στέκεσαι ἀπανωθιό μου;** (τι στέκισ' ἀπανουθιό μ';) (β) **ἔχεις καμιά δραχμὴ ἀπανωθιό σου;** 2. τὴν ἴδια στιγμή [Χρ. Χρηστ. Ἑλπ.: Χαμογέλασε ἡ κάκω ἡ Μήτραινα καὶ τῆς ἦρθε ἡ καρδιά στὸν τόπο. – Πέθαναν τὰ πεθερικά μου γλήγορα, σέ δύο χρόνια ἀπάνω, κι ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια πάει κι ἡ γυναῖκα μου στή γέννα ἀπανωθιό.] – αντών. **απ'κατωθιό** [ETYM. < μσν. ἐπίρρ. ἐπάνωθεν / (κυπρ. ἀπανωθιόν), ἀρχ. ἐπάνωθε(ν) «ἀπὸ το πάνω μέρος, πάνω ἀπὸ», Εὐρ. Ἄλκ. 463, κούφα σοι χθὼν ἐπάνωθε πέσοι «νὰ ᾖ το χῶμα ἀνάλαφρο που πάνω σου θα πέσει»].

ΑΠΑΝΩΤΟΣ (απανουτός / απαν'τός) (-ή, -ό) διαδοχικός, ὁ ἓνας *πάνω* στὸν ἄλλο – ἐπίρρ. **απανωτά** ΦΡ. **ἦρθαν ἀπανωτά τα βάσανα!** [ETYM. < *απάνω*- (βλ. λ.) + παραγ. ἐπίθ. -τος].

ΑΠΑΡΑΒΑΛΤΟΣ (απαράβαλλτους) (-η, -ο) ασύγκριτος ΦΡ. **έχει απαράβαλτη γυναίκα!** [ETYM. < α- στερητ. + παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + ρημ. επίθ. βαλτός του ρ. βάλλω (βλ. βάνω, ετυμ.)].

ΑΠΑΡΑΛΛΑΧΤΟΣ (απαράλλαχτους) (-η, -ο) πανομοιότυπος, ίδιος ΦΡ. **είναι ίδιος κι απαράλλαχτος με τον πατέρα του!** [ETYM. < ελνστ. ἀπαράλλακτος (-ον) (Διόδ. 1.91.6.10, τήν πρόσοψιν τοῦ σώματος ἀπαράλλακτον εἶναι «την όψη του σώματος να είναι αμετάβλητη») με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] > απαράλλαχτος].

ΑΠΑΡΑΤΑΩ (απαραττάου) αφήνω, εγκαταλείπω, παραμελώ [δ. τρ.: ... και τώρα μ' απaráτησε σαν καλαμιά στον κάμπο.] [Κ. Κρυστ. Φ.: Ἀπαρατάω τό ραβδί, κρεμάω τόν ἀραγό (βλ. λ., 2) μου, / τήν κόρη ἀρπάζω ὅχ' τά μαλλιά, καί τήν φιλῶ 'ς τά χεῖλια.] ΦΡ. **την απaráτησε με δυο παιδιά!** (᾽ν απaráτ'σι μι δγυό πιδγιά!) – ουσ. **(α)παράτημα** (το) – μππ. **(α)παρατημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχουν απαρατημένο τα παιδιά του!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. παραιτῶ / παραιτούμαι «αποφεύγω, παραιτούμαι, ...», Αἰσχύλ. Ἴκ. 521, λιταῖς παραιτοῦ «προσευχήσου»].

ΑΠΑΡΘΕΝΟΣ (απάρθινους) (-η, -ο) αγνός, παρθένος, αδιάφθορος ΦΡ. **απάρθενη ψυχή!** [Κ. Κρυστ. Γ. Μαν.: Κόρη ἄν δέν ἔρθη ἀπάρθενη σκλάβα μέσ' 'ς τά παλάτια μας.] [ETYM. < αρχ. ἀπάρθενος (-ον) «που δεν είναι πλέον παρθένος» (Θεόκρ. Εἰδ. 2.41, ἀπάρθενον «έχοντας χάσει την παρθενιά») με αλλαγή σημ.].

ΑΠΑΡΙΑΖΩ (απαργιάζου) 1. εγκαταλείπω [δ. τρ.: – Και δεν κλαις την ομορφιά σου, κόρην όμορφη, / μόνο κλαις τον ταξιδιώτη που σ' απάριασε;] (βλ. κρατηροπότηρο) 2. αφήνω πρόσωπο ή πράγμα σε κάποιον χωρίς αυτός να το θέλει, εγκαταλείπω – ουσ. **απάριασμα** (το) – μππ. **απαριασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (για άτεκνη χήρα) **τι να κάνει η έρμη, είναι απαριασμένη στα γονικά της!** (τι να κάν' η έρμ', είν' απαργιασμέν' στα γουνικά τ'ς!) [ETYM. < μσν. ἀπαριάζω < α- προθεμ. + παριάζω < *παρεάζω < ελνστ. παρεάω «αφήνω κάτι να παρέλθει, παραμελώ, ...», Θεοφύλ. 15.10, βάρβαρον παρεάσασα «παρακάμπτοντας τον βάρβαρο»].

ΑΠΑΤΟΣ (ο) 1. εαυτός 2. μόνος ΦΡ. **απατός μου μόνος μου** – συνών. **ατός** ΦΡ. **ατός μου** (βλ. ατόβοσκο, ετυμ.) 3. καλικάντζαρος ΦΡ. **σε λίγες μέρες θα 'ρθουν οι απατοί!** 4. διάβολος – συνών. **Ατός** (ο) [ETYM. < μσν. ἀπατός < μσν. ἀπαυτός < φρ. ἀπ' αὐτός, ἀπ' αὐτοῦ, ἀπ' αὐτῆς κ.τ.ό. (για να μην αναφερθεί το όνομα του καλικάντζαρου ή του διαβόλου· η λ. χρησιμοποιείται και για πράξεις ή όργανα που δεν θέλουμε να κατονομάσουμε, π.χ. *απαυτώνω* «συνουσιάζομαι»].

ΑΠΑΥΔΑΩ (απαυδάου) / **απαυδίζω** έχει εξαντληθεί η υπομονή μου, αγανακτώ ΦΡ. **έχω απαυδήσει!** (αόρ. **απηύδησα**) – μππ. **απαυδημένος / απαυδισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **απαυδημένος έφυγε!** [ETYM. < αρχ. άπαυδάω «απαγορεύω, αποφεύγω, αφήνω, ...», Σοφ. Φιλ. 1293, έγω δ' άπαυδῶ «εγώ τ' απαγορεύω»].

ΑΠΕ / **πε** επίρρ.: έπειτα, μετά απ' αυτά, και λοιπόν ΦΡ. (α) **κι απέ τι θα κάνεις χωρίς εμένα;** (κι απέ τι θα κάν'ς χουρίς ιμένα;) (β) **δεν έχω λεφτά και πε θα σου 'λεγα εγώ τι θα 'κανα!** (δεν έχχου λιφτά και πε θα σο' 'λιγα ιγώ τι θα 'κανα!) [ETYM. < μσν. άπέ < αρχ. άπό (βλ. απο-, ετυμ.)]

ΑΠΕΔΩ (απέδου) επίρρ.: από δω ΦΡ. **απέδω κείθε** από δω και στο εξής – αντών. **απέκει(α) / (ε)κείθε** (ι/κείθι) / **αποκείθε** (απουκείθι) 1. αποκεί, από την εκεί μεριά, πιο πέρα ΦΡ. (α) **ήρθε αποκείθε** (β) **πάμε κατ' εκείθε** 2. αποκεί, πίσω αποκεί, πίσω ΦΡ. (α) **θα ριχτούμε 'κείθε** θα περάσουμε απέναντι από ρέμα, ποτάμι, ... (β) **το 'βαλα αποκείθε το δοχείο!** [ETYM. < μσν. άπεδῶ (< άπ(ό)- (βλ. απο-, ετυμ.) + έδῶ, βλ. δώθε) με μετάθ. του τόνου].

(Α)ΠΕΘΑΪΝΩ (α/πιθαίνου) πεθαίνω [Άργ. Έφτ. Άγ. Λ.: Όχι, δέ θά σοῦ λέγω πλιό πώς άπεθαίνω.] [παροιμ.: Δεν είναι που πεθαίνω, είναι που ζω και μαθαίνω.] [δ. τρ.: Μην πείτε πως απέθανα μήτε πως μ' εσκοτώσαν.] – ουσ. (α)**πεθαμός** (ο) 1. θάνατος ΦΡ. **είναι του πεθαμού!** είναι ετοιμοθάνατος 2. (μτφ.) μεγάλη κούραση, μαρτύριο ΦΡ. **δεν είναι δουλειά, είν' απεθαμός!** – επίθ. **απέθαντος** (-η, -ο) 1. αθάνατος ΦΡ. **αγάπη απέθαντη!** 2. που δεν φθείρεται εύκολα, ανθεκτικός ΦΡ. **απέθαντο πανωφόρι!** – μππ. (α)**πεθαμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Είναι, αφέντη μας, απεθαμένος εις τον τάφο του βαθιά χωμένος.] [ETYM. < (ά)πέθανον, αόρ. β' του αρχ. άποθνήσκω «ξεψυχώ, πεθαίνω,...» (Όμ. Χ 432, σεῦ άποτεθνηῶτος; «με τον χαμό σου τώρα;») κατά τα ρ. σε -αίνω].

ΑΠΕΙΚΑΖΩ (απεικάζου) 1. αντιλαμβάνομαι, καταλαβαίνω [δ. τρ.: Κι ο Γιώργης τους απείκασε, τα τούρκικα τα ξέρει.] 2. προσέχω ΦΡ. **για απεικάσου τι σου λέω!** 3. μαντεύω 4. συμπεραίνω – επίρρ. **απεικαστά** στο περίπου ΦΡ. **πήγε απεικαστά στο σκοτάδι να τον βρει!** – ουσ. **απεικαστάνος** (ο) (ειρων.) που προμαντεύει, μάντης ΦΡ. **είναι μεγάλος απεικαστάνος!** – μεε. **απεικάζοντα(ς)** [ETYM. < αρχ. άπεικάζω «απεικονίζω, παρομοιάζω, συμπεραίνω, ...», Πλάτ. Συμπ. 221c, άπεικάσειεν άν τις «θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε μια ιδέα»].

ΑΠΕΙΚΟΣ (άπ'κους) (-η, -ο) 1. ανάρμοστος, παράλογος ΦΡ. **τι άπεικα πράματα είν' αυτά;** 2. (μτφ.) άσχημος – επίρρ. **άπεικα** ΦΡ.

(ειρων.) **άπεικα περνάει**; [ETYM. < ουδ. αρχ. μτχ. πρκ. άπεικώς / άπειοικώς (-υϊα, -ός) (άπέοικα) «ανάρμοστος, άδικος, ...» (Πολύβ. 2. 62.8.1, οὐκ άπειοικός ἄν φανείη «δε θα φαινόταν παράλογο») > άπεικός > άπεικος, με μετάθ. του τόνου].

ΑΠΕΪΡΑΓΟΣ (απείραγους) (-η, -ο) απείραχτος, άθικτος, ανενόχλητος ΦΡ. (α) **δεν αφήνει τίποτα απείραγο!** (β) **κόρη απείραγη!** παρθένα [ETYM. < α- στερητ. + θ. πειρα- του αρχ. πειράω (-ῶ) «αποκτώ πείρα, δοκιμάζω, προσπαθώ, ...» (Θουκ. 4.25, ταῖς ναυσὶν ἐπείρων «προσπαθούσαν να την καταλάβουν (τη Μεσσήνη) με τα πλοία») + παραγ. επίθ. -γος > απείραγος].

(Α)ΠΕΡΑΩ (α/πιράου) **1.** περνώ, διαβαίνω ΦΡ. **δεν μπορείς ν' απεράεις!** (δε μπουρείς ν' απιρά'εις!) **2.** ξεπερνώ [δ. τρ.: Η μάνα μου, όταν χήρεψε, δε μ' είχε γεννημένον, / κι ώμοιασα του πατέρα μου και θα τον απεράσω.] – συνών. (α)περνάω – ουσ.: α) (α)πέραση (η)· β) (α)πέρασμα (το) ΦΡ. **το 'χει πέρασμα το σπίτι μας!** γ) **απεράτης** (ο) μοχλός πόρτας – επίθ.: α) **απέραγος** (-η, -ο) **1.** απέραστος, αδιάβατος **2.** ο χωρίς τέλος **3.** (για νόμισμα) που έχει αποσυρθεί από την κυκλοφορία και δεν εξαργυρώνεται – συνών. **απέρναγος** (-η, -ο) – μππ. (α)περασμένος (-η, -ο) [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. περάω (-ῶ) «διαβιβάζω, περνώ, ...», Όμ. Β 613, νῆας περάαν ἐπὶ οἶνοπα πόντον «τα πλοία να σχίζουν τα πελάγη»].

(Α)ΠΕΤΑΩ (α/πιτάου) **1.** πετώ [δ. τρ.: Μαγεύει τα πουλάκια και δεν απετούν, / μαγεύει τα ποτάμια και δεν τρέχουνε.] **2.** (μτφ.) αναρρώνω **3.** (μτφ.) ονειρεύομαι ΦΡ. **πετάει το μυαλό του για ταξίδια!** **4.** εκδηλώνω, βγάζω ΦΡ. **πέταξα σπιθούρια** (βλ. σπίθα → υποκορ. β) – ουσ. (α)πέταμα / πέταγμα (το) – επίθ. **πεταχτός** (-ή, -ό) **1.** που προεξέχει **2.** χαρακτηρισμός προσώπου με κινήσεις ζωηρές και χαριτωμένες, που όμως δείχνουν κάποια επιπολαιότητα και ελαφρότητα **3.** γρήγορος, βιαστικός **4.** (ουδ. ως ουσ.) το πρώτο χοντρό κονίαμα σε τοίχο – υποκορ. **πεταχτούλης** (-α, -ικο) **1.** (χαϊδ., ειρων.) πεταχτός (σημ. 2) **2.** (θηλ.) η κουλούρα (βλ. λ.), ως ψωμί που γίνεται στα πεταχτά, γρήγορα – σύνθ. **ξαπετάω** **1.** πετώ κάτι μακριά, εκτινάσσω **2.** μ' έχουν υπό περιορισμό και φεύγω **3.** περπατώντας χάνομαι στον ορίζοντα – ουσ. **ξαπέτημα** (το) – συνών. **σκαπετάω** (βλ. λ.) – παθ. (α)πετά(γ)ομαι **1.** (για πράγμ.) εκσφενδονίζομαι **2.** βγαίνω κάπως ξαφνικά ΦΡ. **πετάονταν από παντού φλόγες!** **3.** (για ανθρώπους και ζώα) σηκώνομαι ξαφνικά από τη θέση μου **4.** παρουσιάζομαι ξαφνικά **5.** παρεμβαίνω σε συζήτηση άκαιρα και επιπόλαια [παροιμ.: Πετάγεται σαν η πορδή απ' το βρακί.] **6.** πηγαίνω κάπου κοντά, στα γρήγορα και βιαστικά

ΦΡ. **θα πεταχτώ ως τον κήπο!** – συνών. **πετιέμαι** (πιτιγίεμι) – επίρρ. **απετού** κατά το πέταγμα, πετώντας ΦΡ. (α) **τ' απετού το βάρεσε το τρυγόνι!** (β) **θα 'ρθω τ' απετού!** – σύνθ. **ξεπετά(γ)ομαι** 1. πετάγομαι απότομα, συνήθ. από φόβο 2. ξυπνώ αλαφιασμένος ΦΡ. **απόψε ξεπετάχτηκα στον ύπνο μου!** 3. αναπτύσσομαι, αυξάνομαι, μεγαλώνω ΦΡ. **ξεπετάχτηκε το παιδί!** (ξιπιτάχ'κι του πιδί!) – ουσ. **ξεπέταμα** (το) 1. [...] 2. ραχούλα – μππ. **ξεπεταμένος** (-η, -ο) – συνών. **πέτομαι** 1. [...] 2. επαίρομαι, περηφανεύομαι ΦΡ. **πέτεται να γίνει δικηγόρος, αλλά ...** [ETYM. < α- προθεμ. + ελνστ. πετάω (-ῶ) < αρχ. πέτομαι «πετώ», Όμ. Γ 5, πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων «παν πετώντας στου Ωκεανού το ρέμα»].

(Α)ΠΗΔΑΩ (α/(μ)π'δάου) πηδῶ ΦΡ. **τ' αι - Αγναντιού** (βλ. λ.) **απηδάει ο ήλιος ένα αλαφοπήδημα** (βλ. λ.) είναι το χειμερινό ηλιοστάσιο κι αρχίζει να μεγαλώνει η μέρα – παθ. (α)πηδιέμαι (α(μ)π'δγιέμι) (για άλογα, ...) συνουσιάζομαι ΦΡ. **τον Μάη απηδιένται τα γομάρια** (βλ. λ.) (τουν Μάη α(μ)π'δγιέντι τα γουμάργια) – ουσ.: α) **αμπήδημα** (το)· β) **απηδησιά** (η) ΦΡ. **μια απηδησιά τόπος** (μνια α(μ)π'δησσιά τόπους) μικρή απόσταση – συνών. **πήδος** (ο) – σύνθ.: α) **κουτσαπηδάω** τρέχω εδώ κι εκεί, πηδώντας άγαρμπα ΦΡ. **τι κουτσαπηδάς έτσι, θα σπάσεις κανένα ποδάρι!** (τι κουτσα(μ)π'δάς έτς', θα σπά'εις κα'να πουδάρ'!) – ουσ. **κουτσαπήδημα** (το)· β) **ταχταπήδου** (η) ελευθεριάζουσα γυναίκα, γυναίκα που αφήνει υπόνοιες για ανήθικη συμπεριφορά ΦΡ. **είν' αυτήν μια ταχταπήδου!** [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. πηδάω (-ῶ), Όμ. Φ 269, ὃ δ' ὑψόσε ποσσίν ἐπήδα «κι αυτός πήδησε ανάλαφρα»].

ΑΠΙΔΙ (απίδ') (το) αχλάδι [παροιμ.: Θα δει πόσα απίδια παίρνει ο σάκος!] / **απιδιά** (η) αχλαδιά (< μσν. άπιδιά) – σύνθ. (α)πιδοκόμματα (α/πιδουκκόμματα) (τα) απίδια κομμένα σε φέτες και αποξηραμένα· τα βράζουν συνήθ. τον χειμώνα μαζί μ' άλλους αποξηραμένους καρπούς, όπως κράνα, κεράσια, κ.λπ., και τα τρώνε (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 69) [ETYM. < μσν. άπίδι(ν) < ελνστ. άπίδιον, υποκορ. του αρχ. ἄπιον (τό), Πλάτ. Νόμ. 845b, άπίων δέ πέρι καί μήλων «για τ' αχλάδια και τα μήλα»].

ΑΠΙΔΡΟΜΟΣ (απίδρουμους) (ο) ορμητική κίνηση, επιδρομή [Άρ. Βαλ. Φ. 1.24: Κι ὁ γέροντας μ' άπίδρομο σάν παλληκάρι τρέχει / κι άρπάζει τή σφεντόνα του. Έχει χολή στά μάτια.] – ρ. **απιδρομώ** 1. κάνω επιδρομή, ορμώ, επιτίθεμαι 2. παίρνω φόρα για να τρέξω γρήγορα [Κ. Κρυστ. Σ.: ... με την βροντή έρωτεύεσαι, κι άπιδρομᾶς καί παίζεις ...] – ουσ. **απιδρόμημα** (το) – μεε. **απιδρομώντα(ς)** [ETYM.

< αρχ. ἐπίδρομος (-ον) «εκτεθειμένος σε επιδρομές, απειλητικός, απερίσκεπτος, ορμητικός, ...» (Όμ. Ζ 434, καὶ ἐπίδρομον τεῖχος «και καλόπαρτο το τείχος») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

(Α)ΠΙΘΑΜΗ (α/π'θαμή) (η) 1. पिθαμή 2. μέτρο μήκους, που ισοδυναμεί με το άνοιγμα των δακτύλων από την άκρη του αντίχειρα ως την άκρη του μικρού δακτύλου – επίθ. (α)πιθαμιάρικος (-η, -ο) 1. που έχει μέγεθος पिθαμής 2. (μτφ., σκωπτ.) πολύ κοντός ΦΡ. **έλα δω, ορέ पिθαμιάρικο!** [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. पिθαμή < αρχ. σπιθαμή (ή) (Ήρόδ. 2.106.3, μέγαθος πέμπτης σπιθαμῆς «έχει ύψος τεσσαρισήμισι πήχες») με αποβ. του [σ]].

ΑΠΙΘΩΝΩ (αππ'θθώνου) 1. τοποθετώ, αφήνω κάτι κάπου [δ. τρ.: Παιδάκι μου, τον πόνο μου πού να τον απιθώσω, / που κι αν τον ρίξω τρίστρατα, τον παίρνουν οι διαβάτες, / κι αν τον αφήσω στα κλαριά, τον παίρνουν τα πουλάκια.] 2. αφήνω κάτι κάτω – παθ. **απιθώνομαι** 1. κάθομαι, μένω για πολλή ώρα κάπου ΦΡ. **απιθώθηκε και δεν έλεγε να σηκωθεί!** 2. (μτφ.) αφιερώνομαι σε κάποιον, εμπιστεύομαι ΦΡ. **σε κανέναν δεν απιθώνομαι!** (σι κα'έναν δεν αππ'θθώνουμι!) – ουσ.: α) **απίθωμα** (το)· β) **απιθώστρα** (η) σημείο όπου απιθώνουμε πράγματα – μππ. **απιθωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀποθώνω, με τροπή του [ο] σε [ι] < μσν. ἀποθέτω και μεταπλ. σε -ώνω (< αρχ. ἀποτίθημι «αποθέτω, τοποθετώ, ...», Όμ. Π 254, δέπας δ' ἀπέθηκ' ἐνὶ χηλῷ «απίθωσε την κούπα στην κασέλα»)].

(Α)ΠΙΚΟΥΠΑ επίρρ.: μπρούμυτα [παροιμ.: Όλοι μας καλά κι οι γι' οχτροί (βλ. λ.) μας τ' απέκουπα!] [αίνιγμα: – Χίλια 'πίκουπα, χίλια ανάσκελα, χίλια να πεις δεν τ' απεικάζεις (βλ. λ.). – Τι είναι; – Τα κεραμίδια.] ΦΡ. (α) **βάλε τ' απέκουπα τ' αγγειό** (βλ. λ.) **να στραγγίσει!** (β) **έπεσε τ' απέκουπα!** [ETYM. < απο- (βλ. λ.) + μσν. κοῦπα (στη νέα σημ.) > απέκουπα, με ανομ. < ελνστ. κοῦπα (ή) «βαρέλι» < αρχ. κύπ(η) (ή) (Ήσύχ., <κύπαι> εἶδος τι νεώς. καὶ αἱ ἐξ ὕλης καὶ χόρτου οἰκήσεις / <κύπη> τρώγλη) με τροπή του [υ] σε [ου] + παραγ. επίθ. -α (πρβ. αρχ. κύπελλον (τό) «ποτήρι, κύπελο, κούπα», Όμ. Γ 248, χρύσεια κύπελλα / λατ. cura (-ae) «κύπη, κάδος») / Άδ. Κορ. Άτ.: λήμμα ΚΟΥΠΑ. Εἶδος ἀγγείου χρήσιμον νά κρατῇ νερόν, ἔχον χεῖλη χαμηλά, καὶ πλατύτερα τοῦ πάτου [...]. Ὁ σχηματισμός τῆς λέξεως εἶναι τῆς Δωρικῆς ἢ τῆς Αἰολικῆς διαλέκτου, ὅθεν οἱ Λατῖνοι ἔλαβον τό Cura (Ἰταλ. Corra) ἀπό τό Κύπη, τοῦ ὁποίου μόνον παράγωγον ὑποκοριστικόν, Κύπελλον (εἶδος ποτηρίου), σώζεται σήμερον εἰς τά ἑλληνικά λεξικά. Τό Κύπη παράγεται ἀπό τό Κύπτω, ἐπειδὴ ἡ Κοῦπα εἶναι κυπτή καὶ καμπύλη ἔξωθεν. [...)].

ΑΠΙΚΡΑΤΟΣ (απίκρατους) (-η, -ο) που δεν έχει γνωρίσει πίκρες, χαρούμενος, ανοιχτόκαρδος [Κ. Παλ. Θρ. 89: γιά νά πίνεταί άπίκρατο τό γιατρικό τής γνώσης.] [ευχή: Πολύχρονος κι απίκρατος!] [ETYM. < ελνστ. άπίκραντος (-ον) «που δεν έχει πικραθεί, που δεν πικρίζει», με αποχηρηοπ. [ντ > τ] < ά- στερητ. + θ. πικραν- του αρχ. πικραίνω «κάνω κάτι πικρό, (μτφ.) προκαλώ λύπη, ...» (Πλάτ. Νόμ. 731d, μή γυναικείως πικραινόμενον «να μη στενοχωριέται σαν γυναίκα») + πα- ραγ. επίθ. -τος].

ΑΠΙΣΤΟΜΑΩ (απ'στουμάου) / **απιστομίζω** αναποδογυρίζω – παθ. **απιστομιέμαι** (-ιούμαι) 1. πέφτω μπρούμυτα 2. (μτφ.) στενοχωριέμαι πολύ [παροιμ.: Καρδούλα μ', πώς απιστομήθηκες!] – επίρρ. (α)**πί- στομα, τ'** [δ. τρ.: Να ιδείς κορμιά τ' απίστομα, κορμιά δίχως κεφά- λια.] ΦΡ. **γλίστρησα κι έπεσα τ' απίστομα!** [ETYM. < μσν. επίρρ. έπίστομ(α) (Πόλ. Τρωάδ. 2744, κόλπον καλόν τοῦ έδωκεν, έπίστομα έξαπλώθη) (< αρχ. φρ. *έπί στόμα* «πεσμένος με το πρόσωπο», Όμ. Ζ 43, πρηνής έν κονίησιν έπί στόμα «απίστομα στα χώματα») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] + παραγ. επίθ. -άω > απιστομάω].

ΑΠΙΣΤΡΟΦΑ επίρρ. 1. προς τα πίσω, διαφορετικά από το κανονικό, ανάποδα 2. αντίθετα απ' αυτό που θέλουμε ΦΡ. **ήρθαν απίστροφα τα πράματα!** 3. χωρίς επιστροφή, ανεπίστρεπτα [Α. Έμπειρ. Τεκτ.: ... θά κοσμῇ άπίστροφα κι άμετακλήτως τό διάστικτον άπό χίλια - δυό πε- τράδια διάδημα τής ένιαίας άνθρωπότητος ...] 4. σε αντίθεση με την πραγματικότητα [ETYM. < θ. επιστροφ- του επιστρέφω «στρέφω, γυ- ρίζω πίσω, ...» (< αρχ. έπιστρέφω «τρέπω σε φυγή, στρέφω σε κάτι, συστρέφω, γυρίζω πίσω και βλέπω, ...», Ξεν. Έλλ. 6.4.9, έπέστρεψάν τε αὐτοὺς «και τους έτρεψαν σε φυγή») + παραγ. επίθ. -α, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] > απίστροφα].

ΑΠΛΑ (η) απλωσιά, ευρυχωρία, άνεση ΦΡ. (ειρων.) **είναι όλο άπλες και ξάπλες!** – συνών.: α) **απλάδα** (η) 1. [...] ΦΡ. **έχει απλάδα εδώ!** 2. μεγάλο χάλκινο πιάτο 3. μεγάλη πιατέλα, συνήθ. χάλκινη· πλέον κι από άλλα υλικά 4. (συνεκδ.) τα κόλλυβα που είναι τοποθετημένα σε απλάδα ΦΡ. **έφκιασαν την απλάδα του** 5. δίσκος της εκκλησίας 6. δίσκος σερβιρίσματος – υποκορ. **απλάδι** (το)· β) **απλαριά** (απλαργιά) (η) 1. [...] 2. το χωρίς έγνοιες ξάπλωμα, τεμπελιά ΦΡ. **όλο απλαριές είναι!** – ρ. **απλιώνω** απλώνω, φαρδαίνω, χαλαρώνω – ουσ. **άπλιωμα** (το) – επίθ. **απλιός** (-ά, -ό) 1. απλός, καταδεκτικός ΦΡ. **είν' απλιός άνθρωπος!** 2. φαρδύς 3. χαλαρός στο πλέξιμο ΦΡ. **γίνηκε απλιό το πλεχτό, θέλει ξήλωμα!** – συνών. **απλώνω** – ουσ.: α) **άπλωμα** (το)· β) **απλωταριά** (απλουταργιά) (η) 1. απλοχωριά ΦΡ. **έχει ωραία απλω-**

ταριά εδώ! 2. θέση, όπου απλώνονται καρποί, γεννήματα, κ.λπ., για να στεγνώσουν (μσν. άπλωταρέα) – επίθ. **απλωτός** (-ή, -ό) – μππ. **απλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άπλ(ώνω) (< αρχ. άπλῶ (-όω) «κά-νω κάτι απλό, απλώνω, ...», Ανακρεόντ. 5.5, άργύρεον δ' άπλώσας «αφού λεπτύνεις το ασήμι με σφυρηλάτηση») + παραγ. επίθ. -α (ανα-δρ. σχημ.)].

ΑΠΛΑΝΟΣ (άπλλανους) (-η, -ο) αφελής, απλοϊκός, απονήρευτος ΦΡ. **άπλανοι, κι αυτή κι ο άντρας της!** [ETYM. < α- στερητ. + αρχ. πλά-νος (-ον) «που παραπλανά, δόλιος, ...», Θεόκρ. Ειδ. 21.43, ίχθύας, έκ καλάμω δὲ πλάνον κατέσειον έδώδαν «τα ψάρια παραμόνευα μ' ένα μακρύ καλάμι»].

ΑΠΛΕΡΟΣ (άπλλιρους) (-η, -ο) μη πλήρης, που δεν έχει μεστώσει, αδύναμος, λειψός [Αρ. Βαλ. Άθ. Δ. 1.82-85: στοῦ χαμαιλιοῦ τῇ ρίζα / άποκοιμιέται ὁ θάνατος· καὶ τὸ περιπλοκάδι, / ποὺ πάντα κρύβεται δειλὸ καὶ τ' ἄπλερο κορμί του / ἄλλοῦ στυλώνει τό φτωχό, δυναμωμέ-νο τώρα] ΦΡ. (α) **άπλερο μωρό** (β) **άπλερο πουλί** – συνών. **ανάπλε-ρος** (ανάπλλιρους) (-η, -ο) ΦΡ. **εἶν' ανάπλερος ο καψερός!** [ETYM. < α- στερητ. + πλέρ(ιος) «πλήρης, τέλειος» (< αρχ. πλήρης (-ες) «γε-μάτος, ολοκληρωμένος, ...», Αἰσχύλ. Πρ. 145, ὀμίχλα πλήρης «κατα-χινιά θολή») + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΠΛΙΚΕΥΩ (απλλικεύου) 1. καταλύω κάπου, στρατοπεδεύω 2. ε-γκαθίσταμαι, μένω – ουσ. **απλίκεμα** (το) [ETYM. < μσν. άπλικεύω «στρατοπεδεύω, οδηγώ, ...» < λατ. applicare castra «στρατοπεδεύω»].

(Α)**ΠΛΟΧΕΡΟ** (α/πλλόχιρου, α/μπλλόχιρου) (το) 1. το απλωμένο χέ-ρι 2. ό,τι μπορεί να κρατήσει η παλάμη ενός χεριού 3. μονάδα μέτρη-σης (π.χ. δύο απλόχερα ή χεριές αλεύρι) – συνών.: α) **πλοχέρι** (το) ΦΡ. **έριξα στον τάφο του ένα πλοχέρι χώμα· β) πλοχεριά** (η) – ρ. **απλοχεράω / απλοχερίζω** 1. απλώνω το χέρι και πιάνω 2. κινώ το χέ-ρι μου, για να χτυπήσω κάποιον ΦΡ. **κοίτα μην απλοχερίσεις στο παιδί!** 3. απλώνω το χέρι, για να προσφέρω κάτι 4. αφού πλάσω, α-φήνω τα ψωμιά, για να γίνει η ζύμωση – ουσ.: α) **απλοχέρημα** (το)· β) **απλοχέρισμα** (το) – επίθ. **απλοχέρης** (απλλουχχέρ'ς) (-α, -ικο) 1. που απλώνει τα χέρια του σε ξένα πράγματα, κλέφτης ΦΡ. **είναι απλοχέ-ρης αυτός, να προσέχεις!** 2. ανοιχτοχέρης, γενναιόδωρος 3. σπάταλος – επίρρ. **απλόχερα** [ETYM. < θ. άπλό- του αρχ. ρ. άπλῶ (-όω) (βλ. άπλα, ετυμ.) + -χερο < χέρι (βλ. λ., ετυμ.)].

ΑΠΝΥΓΟΣ (άπνυγους) (-η, -ο) χωρίς να κοιμηθεί, άυπνος ΦΡ. **έμει-να άπνυγος όλη τ' νύχτα!** [ETYM. < άυπνος (< αρχ. ἄϋπνος (-ον) «που δεν μπορεί να κοιμηθεί, άγρυπνος», Όμ. τ 592, ἄλλ' οὐ γάρ πως

ἔστιν ἄϋπνους ἔμμεναι αἰὲν «μα ἀνύπνωτοι οἱ θνητοὶ δε γίνεται να μένουν πάντα») με μετάθ. του [υ] και ἀνάπτυξη [γ] για ευφωνία].

ΑΠΟ- & από- & απ- & αφ- πρόθημα ως α' συνθ. λ. και σε σχέση με αυτό που εκφράζει το β' συνθ., δηλώνει: 1. απομάκρυνση, χωρισμό, π. χ. ἀπόκεντρος· 2. αφαίρεση ή αποκοπή, π.χ. αποτρίχωση· 3. την ολοκλήρωση της ενέργειας, π.χ. αποφοιτώ· 4. αυτό που έρχεται χρονικά αμέσως μετά, π.χ. απόγονος· 5. αυτό που απομένει, π.χ. αποκαΐδι· 6. την αντίθεση λειτουργώντας ως στερητικό, π.χ. αποκόλληση· 7. στέριση ή απουσία λειτουργώντας ως στερητικό, π.χ. απανθρωπιά· 8. ενίσχυση στον υπέρτατο βαθμό, π.χ. αποχαύνωση· 9. μεταβολή του αντικειμένου στην κατάσταση που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. απολίθωμα (Τριαντ.) – σύνθ.: α) **απόβαρα** επίρρ.· χωρίς σταθερότητα ΦΡ. **τι έπαθε και πααίνει** (βλ. πααίνω) **απόβαρα**; β) **απογέννι** (το) 1. νεογνό, το οποίο γεννιέται τελευταίο, από ζώο που γεννά περισσότερα από ένα μικρά και συχνά είναι καχεκτικό σε σχέση με τ' άλλα που γεννήθηκαν μαζί 2. νεογνό ζώου που, λόγω πολυγονίας, δεν μπορεί να το θρέψει ικανοποιητικά η μητέρα του και είναι καχεκτικό και συχνά ψοφάει 3. (μτφ.) καχεκτικός ΦΡ. **είναι σαν απογέννι**· γ) **απόκοντος** (-η, -ο) κοντούλης – επίρρ. **απόκοντα** πολύ κοντά, μετά ΦΡ. **τον πήρε απόκοντα!** τον πήρε κατά πόδας (βλ. κοντά)· δ) **αποκοπάρης** (ο) εκτιμητής ζημιάς, πραγματογνώμων – συνών. **αποκοπάρος** (ο)· ε) **αποκούμουτσο** (το) υπόλειμμα φαγητού ή ψωμιού ΦΡ. **πού κανονικό φαγάκι, κάτι αποκούμουτσα τρώει!** στ) (α)πολειφάδι (το) 1. υπόλοιπο, απομεινάρι 2. (μτφ., σκωπτ.) μικροκαμωμένος· ζ) **απολλήωρας** πρωτύτερα· η) **αποπέρα** (απουπέρα / αχ'πέρα) επίρρ.· από πέρα, απέναντι, λίγο πιο κει· θ) **απόσκατα** (τα) ΦΡ. **τα 'καμε σκατά κι απόσκατα!** για έκφραση μεγέθους αποτυχίας ή αποδοκιμασίας (βλ. σκατο-, ετυμ.)· ι) **αποντροπιάζω** (-ομαι) ντροπιάζω σε έσχατο βαθμό ΦΡ. **τον αποντρόπιασε το παιδί του!** (βλ. (α)ντροπή) [ETYM. < ελνστ. ἀπ(ο)- < αρχ. πρόθ. από «εκφράζει απόσταση, αποχωρισμό, παύση, ...» (Όμ. θ 149, σκέδασον δ' ἀπὸ κήδεα θυμοῦ «σκόρπισε τις έγνοιες απ' το μυαλό σου») ως α' συνθ., π.χ. ελνστ. ἀπο-κοιμίζω, αρχ. ἀποκόπτω].

ΑΠΟ πρόθ.· συντάσσεται κυρ. με αιτ. και δηλώνει τόπο, προέλευση, διέλευση, ... ΦΡ. (α) **απ' αυτού(γ)ια / αποδώια / αποκεί(γ)ια** από αυτού δα / από δω δα / από κει δα ΦΡ. **έλ' απουδώια** (β) **απ' λες** που λες (γ) (με άρθρο) **από τα πέρυσι** (απού τα πέρ'σ') από πέρυσι· επίσης, **από τα σήμερα, από τα τώρα, από τα χτες, ...** (δ) **από (τα) πότες**; από πότε; (ε) **από τα πότες έχεις να 'ρθεις**; (απού τα πότις έ'χχ'ς

(έ'εις) να 'ρ'ς;) (στ) **από τον καιρό του καιρού** (απού του γκιρό τ' κιρού) από πολύ παλιά (ζ) **από μιας αρχής** (μιατζαρχής) εξαρχής (η) **από τώρα** τόσο νωρίς ΦΡ. **τι ήρθες από τώρα;** – (ως μία λ.) **αποτώρας / αποτώρας / αποτώρα / διποτώρας / υποτώρας / υποτώρα** πριν από λίγο – επίθ.: α) **αποτωρινός** (απουτουρινός) (-ή, -ό) που έγινε πριν από λίγο – συνών. **αποτωρεσινός** (-ή, -ό) [ETYM. (βλ. απο-, ετυμ.)].

ΑΠΟΓΟΗΤΕΜΑΡΑ (απουγοητιμάρα) (η) απογοήτευση, συχνά μεγάλη ΦΡ. (α) **τι απογοητεμάρες είν' αυτές;** (β) **άσε τις απογοητεμάρες και κοίτα μπροστά!** [ETYM. < απογοη(εύω) «προκαλώ απογοήτευση» (< απο- (βλ. απο-, ετυμ.) + αρχ. γοητεύω «επαγγέλλομαι τον μάγο, εξαπατώ, γητεύω» (Πλάτ. Γοργ. 483e, καί γοητεύοντες καταδουλούμεθα «και επαγγελλόμενοι τους μάγους υποδουλωνόμαστε») + παραγ. επίθ. -εμάρα (αναδρ. σχημ.)].

ΑΠΟΓΟΝΙ (απουγόν') (το) το μικρότερο παιδί κάποιας οικογένειας – συνών. **διγόνι** (δ'γόν') (το) **1.** [...] **2.** αρνάκι που γεννήθηκε όψιμα – υποκορ. **διγονάκι** (το) [ETYM. < αρχ. απόγον(ος) (-ον) «γόνος, απόγονος, ...» (Ήρόδ. 6.86.59, Γλαύκου νῦν οὔτε τι απόγονον ἔστι οὐδέν «από τον Γλαύκο δεν υπάρχει τώρα κάτι που να κατάγεται απ' αυτόν») + παραγ. επίθ. -ι].

ΑΠΟΔΕΛΟΙΠΟΣ (απουδέλλοιπους) που έχει απομείνει, υπόλοιπος [γαμήλια ευχή: Και στ' αποδέλοιπα!] [ETYM. < μσν. αποδέλοιπος (-η, -ον) < απο- (βλ. απο-, ετυμ.) + μσν. επίθ. δέλοιπος / δελιπός < αρχ. φρ. ὁ δέ λοιπός, Πίνδ. Ν. 7.68, ὁ δὲ λοιπὸς εὖφρων ποτὶ χρόνος ἔρποι «εἰθ' ἔτσι κι οι επίλοιπες μέρες μου να κυλούν καλοπρόθετες].

ΑΠΟΔΙΨΑΩ (απουδιψάου) ξεδιψάω ΦΡ. **ήπια δροσερό νερό κι αποδίψασα!** – ουσ. **αποδίψασμα** (το) [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. διψάω, Όμ. λ 584, διψάων, πῖειν δ' οὐκ εἶχεν ἐλέσθαι «διψασμένος, μα νερό να πιει δεν είχε»].

ΑΠΟΕΙΠΑ (απούειπα) **1.** ολοκλήρωσα αυτό που έλεγα [δ. τρ.: Τον λόγο δεν απόσωσε, τον λόγο δεν απούειπε, / τον Κίτσο τον επιάσανε στα Γιάννενα τον πάνε.] **2.** (μτφ.) για κάποιον που πέθανε ΦΡ. **είπε κι απόειπε!** (είπι κι απούειπι!) πέθανε [ETYM. < αρχ. ἀπεῖπον / ἀποεῖπον «λέω κάτι εξ ολοκλήρου, αρνούμαι, εμποδίζω, ...», Όμ. Η 416, ἀγγελίην ἀπέειπε στάς ἐν μέσσοισιν «στάθηκε στο μέσον και τους είπε το μήνυμα»].

ΑΠΟΘΈΚΩ (απουθέκου) **1.** (κυρολ. & μτφ.) τοποθετώ κάτι κάπου ΦΡ. (α) **πού ν' αποθέκω τη στάμνα;** (β) **πού ν' αποθέκω τον πόνο μου;** [παροιμ.: Καινούργιο κοσκινάκι μου και πού να σ' αποθέκω.] **2.**

φυλάω κάτι για μελλοντική χρήση ΦΡ. **τ' απόθεκα σε καλή κρυψώνα!** [ETYM.: Ἀδ. Κορ. Ἄτ.: Τό ἀποθέκω εἶναι ἀπό τό ἀπλοῦν *Θέκω*· τοῦτο δέ ἀπό τό Ἑλλ. *Τίθημι*, ὡς ἐπλάσαμεν τό *Στέκω* (εἰς τόν πρκ. Ἑλλ. *Στήκω*) ἀπό τό ἴστημι...].

ΑΠΟΘΕΡΙΖΩ (απουθερίζου) ολοκληρώνω τον θερισμό – ουσ.: α) **αποθερισμός** (ο)· β) **αποθέρισμα** (το) ΦΡ. **με τ' αποθέρισμα θα φύγω!** – μππ. **αποθερισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀποθερίζω «αποκόπτω, θερίζω, σκοτώνω», Ἀρχίλ. 174 [Ed.138], Ἴνας δ' ἀπέθρισεν μεδέων· «Ξύρισε τ' αρχίδια του»].

ΑΠΟΘΗΚΙΑΖΩ (απουθηκκιάζου) βάζω κάτι σε αποθήκη, αποθηκεύω, συσσωρεύω, συγκεντρώνω ΦΡ. **αποθήκισα τα γεννήματα κι ησύχασα!** – ουσ.: α) **αποθήκεψη** (η)· β) **αποθήκεμα / αποθήκισμα** (το) ΦΡ. **είναι γι' αποθήκεμα το στάρι!** – μππ. **αποθηκεμένος / αποθηκισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀποθήκ(η) (ή) «μέρος για απόθεση πραγμάτων, ...» (Θουκ. 6.98.1.1, τοῖς χρήμασιν ἀποθήκη «κρυψώνα για χρήματα») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΑΠΟΘΥΜΑΩ (απουθ'μάου) **1.** επιθυμώ πολύ, ποθώ ΦΡ. **θέλω να σε δω, σ' αποθύμησα!** **2.** νοσταλγώ ΦΡ. **δεν έπαψε ν' αποθυμάει το χωριό του!** – ουσ. **αποθυμιά** (η) [Ὀδ. Ἑλ. Ἥλ.: Βότσαλο μέσα στά νερά / τοῦ κοριτσιοῦ ἡ ἀποθυμιά.] – μεε. **αποθυμώντα(ς)** [ETYM. < μσν. ἀποθυμῶ < αρχ. ἐπιθυμῶ (-έω), Πλάτ. Φίλ. 35a, ἐπιθυμεῖ τῶν ἐναντίων «ἐπιθυμεῖ την αντίθετη κατάσταση»].

ΑΠΟΘΩΡΟΣ (ἀπόθουρους) (ο) **1.** ξεθάρρεμα **2.** απόφαση ΦΡ. **δεν πήρε τον απόθωρό του!** [ETYM. < αποθωρ(ώ) «στέφω σ' άλλο σημείο το βλέμμα μου, (μτφ.) παύω ν' αποδίδω σημασία σε κάτι» (< απο- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. θωρῶ < θιωρῶ < αρχ. θεωρῶ «θεωρώ, παρατηρώ, ...», Ἡρόδ., 4.76.2, ἐπεῖτε γῆν πολλήν θεωρήσας «αφού περιηγήθηκε πολλές χώρες») + παραγ. επίθ. -ος (αναδρ. σχημ.)].

ΑΠΟΚΑΛΟΚΑΙΡΟ (απουκαλλόκιρου) (το) οι τελευταίες μέρες του καλοκαιριού – αντών. **αποχείμωνο** (το) – ρ. (γ' πρόσ.) **αποκαλοκαιριάζει** τελειώνει το καλοκαίρι – επίρρ. **αποκαλόκαιρα** [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. καλοκαίρ(ιν) / καλοκαίριον (τό) (< καλός (βλ. λ., ετυμ.) + καιρός, βλ. ακαιριά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ο].

ΑΠΟΚΑΡΩΝΩ (απουκαρώνου) ρίχνω σε νάρκη, σε λήθαργο – ουσ. **αποκάρωμα** (το) – μππ. **αποκαρωμένος** (-η, -ο) εξαντλημένος, αγανακτισμένος [Ἀρ. Βαλ. Ἀθ. Δ. 4.5: ἀπ' τό βαρύ τόν κάματο βουβά, ἀποκαρωμένα] [ETYM. < μσν. ἀποκαρ(ῶ) «ρίχνω σε λήθαργο» (< ἀπο- (βλ. απο-, ετυμ.) + αρχ. καρῶ (-όω), βλ. (α)νάκαρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΑΠΟΚΑΤΩ (απουκάτ' / απ'κάτ') επίρρ.: από το κάτω μέρος, κάτω – αντών. **αποπάνω** (απουπάν' / αχ'πάν') 1. [...] 2. (ως ουσ.) ο, η, οι αποπάνω 3. (ως επίθ.) που βρίσκεται πάνω από κάτι, το επιπλέον – συνών. **αγοπάνω** (αγουπάν') ΦΡ. (α) **θα 'ρθ' αγοπάνω** θα έρθει από ψηλά ή από το πάνω μέρος (β) **δε θα 'σαι όλο εσύ αγοπάνω!** δεν θα υπερτερείς εσύ πάντα – υποκορ. **αποκατούλια** (απουκατούλλια / απ'-κατούλλια) λίγο πιο κάτω – συνών. **παρακατούλια** – αντών. **αποπανούλια** (αχ'πανούλλια) – συνών. **παραπανούλια** – ουσ.: α) **αποκατάρι** (απ'κατάρ') (το) 1. το κάτω μέρος ενός μηχανισμού 2. η κάτω μυλόπετρα του νερόμυλου, που κινείται αργά σε σχέση με την πάνω ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **σαν τ' αποκατάρι του μύλου!** 3. το κάτω μέρος λίθινου χειρόμυλου 4. (μτφ.) τεμπέλης, νωθρός, αργός ΦΡ. **είναι σαν τ' αποκατάρι του μύλου!** – αντών. **αποπανάρι** (αχ'πανάρ') (το)· β) **αποκαταριά** (απ'καταργιά) (η) το κάτω μέρος ψωμιού – αντών. **αποπαναριά** (αχ'παναργιά) [ETYM. < μσν. ἀποκάτω < ἀπο- (βλ. απο-, ετυμ.) + κάτω (βλ. ανακατωμάρα, ετυμ.)].

ΑΠΟΚΟΝΤΡΙΑΖΟΜΑΙ (απουκουντριάζουμι) χάνω την ορθή αντίληψη των πραγμάτων, αποχαυνώνομαι, αποβλακώνομαι ΦΡ. **αποκοντριάστηκε το παιδί!** – ουσ. **αποκοντρίασμα** (το) – συνών. **αποκόντρια** / **αποκοντριά** (η) υποχονδρία, παραξενιά, ιδιορρυθμία ΦΡ. **τι αποκοντριά είναι αυτήν;** – επίθ. **αποκόντριος** (-α, -ο) υποχόνδριος, υπερβολικά σχολαστικός, ακοινωνήτος, δύστροπος ΦΡ. **είναι πολύ αποκόντριος!** – μππ. **αποκοντριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < υποχόνδριος (-α, -ο) «που δίνει σημασία σε ασήμαντες σωματικές διαταραχές, θεωρώντας πως είναι άρρωστος, πολύ σχολαστικός» (< αρχ. ὑποχόνδριος (-ον) «που βρίσκεται κάτω από τους πλευρικούς χόνδρους, ...», Ίπποκρ. Ἄφορ. 4.64.3, ἦν μή τό δεξιόν ὑποχόνδριον σκληρόν ἢ «αν το δεξιό υποχόνδριο δεν είναι σκληρό») + παραγ. επίθ. -άζομαι > *υποχονδριάζομαι, με τροπή του αρχικού [υ] σε [α], του δασέως ουρ. [χ] σε ψιλό ουρ. [κ] και προφ. του [νδ] ως [ντ] > αποκοντριάζομαι].

ΑΠΟΚΡΕΜΑΩ (απουκρριμμάου) 1. κρεμώ κάτι από κάπου 2. ολοκληρώνω το κρέμασμα αντικειμένου ΦΡ. **αποκρεμάω τα ρούχα κι έρχομαι** 2. (μτφ.) εξαρτώμαι από κάποιον ΦΡ. **αποκρεμάστηκε στον αδερφό της!** (απουκρριμμάσ'κι στουν αδερφό τ'ς!) – ουσ. **αποκρέμασμα** (το) – μππ. **αποκρεμασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. ἀποκρεμάω (-ῶ) «αφήνω κάτι να κρεμαστεί προς τα κάτω», Δίων Κ. 41. 16, νύκτωρ ἀπεκρέμασαν «νύχτα τον κρέμασαν» < αρχ. ἀποκρεμάννυμι «αναρτώ, κρεμώ», Όμ. Ψ 879, αὐχέν' ἀπεκρέμασεν «και τον λαιμόν εκρέμασε»].

ΑΠΟΚΡΕΝΟΜΑΙ (απουκρένουμι) απαντώ σε κάποιον που με καλεί, αποκρίνομαι ΦΡ. **του κρένω** (βλ. λ.) **και δεν αποκρένεται!** (τ' κρένου κι δεν απουκρέν'τι!) [ETYM. < αρχ. ἀποκρίνομαι «απαντώ, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 1245, αὐτίκ' ἀποκρινουῖμαί σοι σαφῶς «θα σου απαντήσω αμέσως με σαφήνεια») με τροπή του [ι] σε [ε]].

ΑΠΟΚΡΕΨΩ (απουκρεΐου) **1.** τρώω κρέας την τελευταία μέρα πριν από την περίοδο της νηστείας [παροιμ.: Ὅποιος δεν έχει γουρούνι, να πουλήσει το βρακί του ν' αποκρέψει το παιδί του.] **2.** γιορτάζω την Αποκριά **3.** (μτφ.) βλέπω για τελευταία φορά, χάνω οριστικά ΦΡ. **αποκρέψαμε από συγγένειες!** – ουσ. **απόκρεμα** (το) – μεε. **αποκρεύνοντα(ς)** [ETYM. < μσν. Ἀποκρ(ιά) < Ἀποκρέα (< θηλ. ἀποκρέα (ενν. Κυριακή ή εβδομάς) του επιθ. ἀπόκρεος (& -ως, -α, -ον) (< ἀπο- στερητ. (βλ. απο-, ετυμ.) + κρέως, γεν. εν. του ουσ. κρέας (βλ. κριγιάς, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΑΠΟΚΡΙΣΙΑΤΟΡΑΣ (απουκρισσιάτουρας) (ο) ο απεσταλμένος που κομίζει απάντηση για κάποιο θέμα [ETYM. < μσν. ἀπόκρισ(η) (< αρχ. ἀπόκρισις (ή) «απόφαση, απάντηση, ...», Θέογν. 1167, ἐσθλή ἀπόκρισις «καλή απόφαση») + παραγ. επίθ. -ιάτορας].

ΑΠΟΚΤΑΩ (απουκτάου) **1.** κάνω κάτι δικό μου ΦΡ. **απόχτησα κι εγώ ένα χωράφι!** (απόχ'τσα κι ιγώ ένα χουράφ'!) **2.** γεννώ [δ. τρ.: Κι όσες μανούλες κι αν το πιούν, παιδιά δεν αποχτάνε.] – συνών.: α) **αποχτάω**· β) **αποχταίνω** [ETYM. < μσν. ἀποκτῶ < ἀπο- (βλ. απο-, ε-τυμ.) + αρχ. κτῶμαι (-άομαι) «αποκτώ», Ὅμ. ξ 4, οὓς κτήσατο δῖος Ὀδυσσεύς «τους οποίους απέκτησε ο θεϊκός Δυσσέας»].

ΑΠΟΛΑΜΠΡΑ επίρρ.· μετά τη Λαμπρή – συνών. **ξέλαμπρα / ξώλαμπρα / απόπασκα / απόπασχα** μετά τις γιορτές του Πάσχα ΦΡ. **ξώλαμπρα θα γενει ο γάμος!** [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. Λαμπρά / Λαμπρή, ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. επιθ. λαμπρός (-ά, -όν) «λαμπερός», Ὅμ. Α 605, λαμπρόν φάος ἡελίοιο «το λαμπρό φως του ήλιου»].

ΑΠΟΛΑΩ (απουλλάου) **1.** αφήνω κάτι ελεύθερο να φύγει [δ. τρ.: – Απολάτε με, αδελφάκια μ', κι αἴστε στο καλό, / σιαῖτάνης (βλ. διάολος → συνών. β) **θενά γένω, σ' όλα τα ρέματα, / για να περνά η καλή μου με τα φορέματα.**] (αόρ. **απόλυσα / απόλυκα**) ΦΡ. (α) **απόλα τις κότεις!** (β) **απόλυσα τον λάκκο** έβγαλα το ρούμπαλο (βλ. λ.) να κυλήσει το νερό, για να ποτιστεί κάποιο κτήμα (γ) **μην απολάς πορδές μπροστά σε κόσμο!** **2.** βγάζω βλαστούς ΦΡ. **απόλυσε βλαστάρια η κερασιά** **3.** τελειώνω, σχολάω ΦΡ. **θα 'ρθω μόλις απολύσει η εκκλησιά** **4.** χάνω ευκαιρία ΦΡ. **απόλυκε το πράμα!** **5.** αφήνω να ξετυ-

λιχθεί κουβάρι χαρταετού **6.** (μτφ.) μεγαλώνω απότομα [δ. τρ.: Πότε, μικρή, μεγάλωσες κι απόλυκες βλαστάρια, Βησσανιώτισσα;] **7. απολάω τσαούλι** (βλ. τσιαγούλι) μιλώ άσχημα ΦΡ. **απολάει τσαούλι η νύφη!** (απουλλάει τσιαούλλι η νύφ'!) **8. απολάει η λίγδα** καθαρίζει μετά από τη χρήση απορρυπαντικού ΦΡ. **δεν απολάει τη λίγδα το ύφασμα!** δεν καθαρίζει εύκολα – ουσ.: α) **απόλυση / απολυσιά** (η): β) **απολυσιό** (απουλλ'σιό) (το) απόλυτη ελευθερία – παθ. **απολυέμαι / απολυόμαι** αφήνομαι, ελευθερώνομαι από κάτι [Κ. Βάρν. Έφ.: Τά ματάκια μου κλειδώνω / καί στην άβυσσο άπολυέμαι.] – ουσ. **απόλυμα** (το) – μππ. **απολυμένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** αγρός που, ενώ είναι σπαρμένος, βοσκίζεται από κοπάδια ή αδέσποτα ζώα – σύνθ. **ξαπολυέμαι 1.** ενώ κρατιέμαι από κάπου, απομακρύνω τα χέρια μου με κίνδυνο να πέσω ΦΡ. **μη ξαπολυέσαι και πέσεις απ' το δέντρο! 2.** απομακρύνομαι από τα χέρια κάποιου που με κρατάει **3.** φεύγω τρέχοντας, ξεφεύγω, πηγαίνω ΦΡ. **ξαπολύθηκε πάλι για παιχνίδια!** [Κ. Δίπλ. Μπουλ.: Άς είναι όμως καλά τ' άγιο τό μαγαζί του Μαρίνη. Ξαπολυέμαι ως εκεί συχνά, πυκνά, κι όλο κάτι συνέρχομαι.] – ουσ. **ξαπόλυμα** (το) – μππ. **ξαπολυμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. άπολύω «λύνω, ελευθερώνω, ...» (Όμ. Α 95, οὐδ' απέλυσε θύγατρα «την κόρη δεν απέλυσε») κατά τα ρ. σε -άω].

ΑΠΟΛΕΪΠΕΤΑΙ (απουλείπιτι) λείπει ΦΡ. (α) **δε μ' απολείπεται το μεροκάματο!** (β) **δε μ' απολείπονται οι στενοχώριες!** – ουσ. **απόλειμμα** (το) που έχει απομείνει, υπόλειμμα [ETYM. < αρχ. άπολείπω (-ομαι) «αφήνω πίσω, αφήνω γι' αργότερα, εγκαταλείπω», Όμ. ι 292, οὐδ' απέλειπεν «και δεν άφηνε τίποτα»].

ΑΠΟΛΗΨΗ (απόληψ') (η) υπόληψη, εκτίμηση, καλή φήμη ΦΡ. (α) **είναι άνθρωπος χωρίς απόληψη!** (β) **δεν τον έχω σε απόληψη!** (δεν τον έχω σ' απόληψ'!) [ETYM. < υπόληψη, με τροπή του [υ] σε [α] < ελνστ. υπόληψις (ή) «καλή ή κακή φήμη, (αρχ.) αποδοχή, κατανόηση», Πλάτ. Όρ. 413a, περί θεών τιμής υπόληψις όρθή «σχετικά με την τιμή στους θεούς όρθή κατανόηση»].

ΑΠΟΛΟΓΙΕΜΑΙ (απουλλουγιέμι / απ'λλου'ιέμι) **1.** απαντώ, μακριά συνήθ. ευρισκόμενος, αποκρίνομαι [δ. τρ.: ... κι ένας γρίβας παλιό-γρίβας, σαρανταπληγιασμένος, / κείνος απολογήθηκε, γυρίζει και μου λέει:] – αόρ. **απολο(γ)ήθηκα** ΦΡ. **του φώναξα, αλλά δεν απολογήθηκε!** (τ' φώναξα, αλλά δεν απ'λλου'ήθ'κι!) **2.** απολογούμαι, υπερασπίζω τον εαυτό μου, δίνω εξηγήσεις – (γ' πρόσ.) **απολογιέται** υπολογίζεται ΦΡ. **πόσο απολογιέται το βιος τ';** – ουσ. **απηλογιά / απολογιά** (η) **1.** απόκριση ΦΡ. **ούτε φωνή ούτ' απηλογιά!** **2.** απολογία [E-

ΤΥΜ. < απολογούμαι < αρχ. ἀπολογοῦμαι (-έομαι) «απαντώ σε κατηγορία, υπερασπίζομαι τον εαυτό μου, ...», Θουκ. 6.29.1.2, πρὸς τὰ μηνύματα ἀπελογεῖτο «αντέκρουσε τις κατηγορίες»].

ΑΠΟΜΟΥΡΩΝΩ (απουμουρώνου) (-ομαι) **1.** καθησυχάζω κάποιον σκόπιμα, τον κάνω να μη μπορεί ν' αντιληφθεί κάτι κακό ΦΡ. **τον απομούρωσα και δεν κατάλαβε!** **2.** χάνω την πνευματική διαύγεια και ετοιμότητα και δεν μπορώ ν' αντιδράσω, αποχαυνώνομαι ΦΡ. **απομυρώθηκα και δεν απάντησα όπως έπρεπε!** **3.** κάνω κάποιον να τα χάσει ΦΡ. **με τις φωνές τ' απομούρωσε το παιδί!** – ουσ. **απομούρωμα** (το) – μππ. **απομυρωμένος** (-η, -ο) – συνών. **απομωραίνω** – ουσ. **απομώρια** (τα) ἑλλειψη πνευματικής διαύγειας, χαύνωση, νωθρότητα – συνών.: α) **απαγόρια** (τα) ΦΡ. **τον έπιακαν τ' απαγόρια του!** αποχαυνώθηκε· β) **απογόρια** (τα)· γ) **απάδαμα** (το) [ETYM. < μσν. ἀπομωραίνω (< ελνστ. ἀπομωραίνομαι «αποβλακώνομαι» < ἀπο- (βλ. απο-, ετυμ.) + αρχ. μωραίνω (-ομαι) «ανοηταίνω, κάνω κάποιον ανόητο, ...», Αἰσχύλ. Πέρσ. 719, πεῖραν τήνδ' ἐμώρανεν «έκανε αυτή την ανόητη απόπειρα») > απομουραίνω, με κώφ. του [ω] σε [ου] > απομουρώνω, κατά τα ρ. σε -ώνω].

ΑΠΟΝΕΤΑΡΩ (απουνιτάρου) αποτελειώνω [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + νετάρω < ιταλ. nettar(e) «καθαρίζω» + παραγ. επίθ. -ω].

ΑΠΟΞΕΝΟΣ (απόξινους) (-η, -ο) πολύ ξένος [δ. τρ.: Τη σκάλιζα, την πότιζα κι είχα χαρά μεγάλη, / μα 'ρθε ξένος κι απόξενος, ήρθε και μου την πήρε. / Αχάριανε (βλ. αχαριαίνω) το σπίτι μου, ανόστισε (βλ. ανοστάω) η αυλή μου, / ανόστις' η δική μου αυλή κι εφούμισε (βλ. φούμη → ρ.) του ξένου.] [ETYM. < μσν. επίθ. απόξενος «που είναι από ξένο μέρος, ξένος» < αρχ. απόξενος (-ον) «αδιάφορος προς τους ξένους, αφιλόξενος, ...», Σοφ. Ο. Τ. 196, εἴτ' ἐς τόν απόξενον ὄρμων τέλει γάρ «ή να χαθεί στις αφιλόξενες ακτές»].

ΑΠΟΠΑΤΟΣ (απόπατους) (ο) **1.** αποχωρητήριο ΦΡ. **είναι όλα για τον απόπατο!** είναι άχρηστα, είναι για πέταμα **2.** (μτφ.) αποκρουστικός, σιχαμερός ΦΡ. **απόπατος είναι το στόμα του!** [ETYM. < αρχ. απόπατος (ὁ) «ακαθαρσία, κόπρανα, αφοδευτήριο», Ἀριστοφ. Ἀχ. 81, εἰς απόπατον ὄχετο στρατιάν λαβών «με τον στρατό του είχε πάει για χέσιμο»].

ΑΠΟΠΕΡΑΩ (απουπιράου) **1.** περνώ απέναντι ΦΡ. **ν' αποπεράσουμε το ποτάμι και θα ιδούμε ...** **2.** τελειώνω κάτι **3.** απαλλάσσομαι από κάτι δυσάρεστο – ουσ. **αποπέραμα** (το) – επίθ. **αποπερνός** (-ή, -ό) που μένει ή κατάγεται από πέρα, από τόπο που βρίσκεται απέναντι – επίρρ. **απόπερα / αποπέρα** απέναντι ΦΡ. **ρίχτηκε απόπερα!** πέρασε

απέναντι από ρέμα ή ποτάμι – υποκορ. **αποπερούλια** – μεε. **αποπε-
ρώντα(ς)** [ETYM. < αρχ. ἀποπεράω «περνάω στην απέναντι στεριά»,
Πλούτ. Πομπ. 62.4.4, ἀναλαβών ἀπεπέρασεν «τους πήρε και τους πέ-
ρασε απέναντι»].

ΑΠΟΠΙΝΩ (απουπίνου) πίνω και το τελευταίο μέρος του ποτού μου
– ουσ.: α) **απόπιμα** (το) υπόλειμμα νερού ή ποτού σε ποτήρι ή άλλο
σκεύος από το οποίο ήπие άλλος πρωτύτερα ΦΡ. **τι απόπιμα είναι ε-
τούτο;** (τι απόπ’μα είν’ ιτούτου;) – συνών. **απόπιομα** (το) [ETYM. <
αρχ. ἀποπίνω «πίνω μέρος του ποτού μου», Ἡρόδ. 4.70.7, καί ἔπειτα
ἀποπίνουσιν αὐτοί «και μετά πίνουν μέρος του ποτού οι ίδιοι»].

ΑΠΟΠΛΥΜΑ (το) το νερό που απομένει μετά από το καθάρισμα
βρόμικου αντικειμένου – συνών. **πλύμα** (το) (βλ. λ., 2, 3) [ETYM. <
αρχ. ἀπόπλυμα (τό), Διόδ. 5.26.2.6, τά κηρία πλύνοντες τῷ τούτων
ἀποπλύματι χρῶνται «πλένουν τις κερήθρες και χρησιμοποιούν τ’ α-
ποπλύματα τα»].

ΑΠΟΣΑΡΙΔΙ (απουσσιαρίδ’) (το) 1. ρίνισμα 2. σκουπίδι [ETYM. <
απο- (βλ. λ., ετυμ.) + σαρίδι < σαρ(ώνω) (< ελνστ. σαρόω (-ῶ) < αρχ.
σαίρω «σαρώνω, καθαρίζω», Σοφ. Ἄντ. 409, πᾶσαν κόνιν σήραντες
«σαρώσαμε καλά τη σκόνη») + παραγ. επίθ. -ίδι (αναδρ. σχημ.)].

ΑΠΟΣΗΤΙ (απουσσήτ’) (το) ό,τι απομένει μετά από το κοσκίνισμα
αλευριού με σήτα, πίτουρο – συνών. **(α)ποσεινάδι** (α/πουσσ’νάδ’) /
[παροιμ.: Κι ο γάδαρος πάει το σιτάρι στον μύλο, αλλά τρώει τ’ απο-
σεινάδια.] / **σεινάδι** / **συνάλευρο** (το) [ETYM. < ἀποσήθ(ω) «κοσκι-
νίζω, στραγγίζω, απομυζώ την περιουσία κάποιου» (Ἀθήν. 13.60, τήν
Φρύνην ... Σηστόν καλεῖσθαι διὰ τὸ ἀποσήθειν καὶ ἀποδύειν τοὺς συ-
νόντας «τη Φρύνη την αποκαλούσαν Σηστό, γιατί απομυζούσε όσους
συναναστρεφόταν») + παραγ. επίθ. -ι > αποσήθι > αποσήτι, με τροπή
του δασέως οδοντ. [θ] σε ψιλό οδοντ. [τ] (αναδρ. σχημ.)].

ΑΠΟΣΚΕΠΑΖΩ (απουσскиπάζου) 1. σκεπάζω, προφυλάσσω, προ-
σέχω 2. (μτφ.) καλύπτω κάποιον ένοχο ΦΡ. **τ’ αποσκέπασαν κι είναι
σαν μη γίνηκαν!** – επίρρ. **απόσκεπα** σκεπασμένα, κρυφά [ETYM. <
μσν. ἀποσκεπάζω < ἀπο- (βλ. απο-, ετυμ.) + αρχ. σκεπάζω «καλύπτω,
επικαλύπτω, ...», Ἀριστ. Ζ. Μ. 658b.6, ὅπως σκεπάζωσι φυλάττουσαι
τάς ὑπερβολάς τοῦ τε ψύχους «να τα σκεπάζουν (ενν. οι τρίχες) και να
τα προφυλάσσουν από το πολύ κρύο»].

ΑΠΟΣΚΟΠΟΥ (απουσκουπού) επίρρ. 1. χωρίς σημαδι, στο περίπου,
ψηλαφητά στο σκοτάδι ΦΡ. **έσβησε τη φέξη** (βλ. λ.) **και πήγε απο-
σκοπού για ύπνο!** 2. επίτηδες ΦΡ. **ήρθε αποσκοπού ώρα που δεν
έπρεπε!** [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + γεν. αρχ. ουσ. σκοπός (ό)

«σκοπός, επιστάτης, σημάδι, ...», Όμ. χ 6, νῦν αὖτε σκοπόν ἄλλον «και τώρα διαλέγω άλλο σημάδι»].

ΑΠΟΣΤΑΪΝΩ (απουσταίνου) κουράζομαι σωματικά ή ψυχικά (αόρ. **απόστασα**) – ουσ.: α) **αποσταμάρα** / **αποστασίλα** (η)· β) **απόσταμα** (το)· γ) **αποστασίμι** (απουσστασίμ') (το) που κουράζεται εύκολα και σε συμπόρευση μ' άλλους μένει πίσω – μππ. **αποσταμένος** (-η, -ο) [Άρ. Βαλ. Δῆμ.: ... τόν ὕπνο δέν ἐχόρτασα, καί τώρ' ἀποσταμένος / θέλω νά πάω νά κοιμηθῶ.] – παρασύνθ. **καταποσταμένος** (-η, -ο) πολύ κουρασμένος – αντών. **ξαποσταίνω** – ουσ. **ξαποστασιά** (η) – συνών. **ξαπόσταμα** / **ξαποστασιό** (το) – επίθ. **ξαπόσταγος** (-η, -ο) – συνών. **ξαπόστατος** (-η, -ο) – μππ. **ξαποσταμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀποσταίνω < συνοπτ. θ. ἀποστ- του αρχ. ἀφίσταμαι «απομακρύνομαι, απέχω, ...» (Όμ. Ψ 517, ὅσσον δέ τροχοῦ ἀφίσταται «όσο απέχει απ' τον τροχό») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΡΑΣ (απουστουλλάτουρας) (ο) απεσταλμένος, αγγελιαφόρος, μεσολαβητής ΦΡ. (α) **τον έχουν γι' αποστολάτορα!** (β) **πότε θα 'ρθει ο αποστολάτορας;** [Μπεργ. Ἀπόκ. 514: Σήμερ' ἀποστολάτορας μισεύγει, νά λαλοῦσι / βιάζουν πολλά, (μηδέν ἀργῆς), ὀγιά νά τόν βαστοῦσι.] [ETYM. < αρχ. ἀποστολ(ή) (ή) «το να αποστέλλει κάποιος κάτι, ανάθεση υπηρεσίας, αναχώρηση, εκστρατεία» (ἀποστέλλω) (Θουκ. 8.8.1, οὐδὲ τὰ χρήματα ἐδίδοσαν ἐς τὴν ἀποστολὴν «και δεν έδωσαν τα χρήματα, για να οργανωθεί εκστρατεία») + παραγ. επίθ. -άτορας].

ΑΠΟΣΤΡΟΦΗ (απουστρουφή) (η) καταστροφή, συμφορά [κατάρα: Κακή του αποστροφή!] ΦΡ. **αυτή δεν είναι αποστροφή, χαλασμός είναι!** [ETYM. < αρχ. ἀποστροφή (ή) «στροφή προς άλλη κατεύθυνση, αποφυγή, ...», Αἰσχύλ. Πρ. 769, οὐδ' ἔστιν αὐτῷ τῆσδ' ἀποστροφή τύχης; «ν' αποφύγει το κακό δεν είναι τρόπος;»].

ΑΠΟΣΥΝΝΕΦΙΑΖΩ (απουσυννιφιάζω) 1. γεμίζω με σύννεφα ΦΡ. **αποσυννέφιασε ο ουρανός** 2. (μτφ.) θλίβομαι – ουσ. **αποσυννεφιά** (η) – μππ. **αποσυννεφιασμένος** (-η, -ο) [Β. Κορν. Έρωτ. 3.1016: βαρόκαρδος, καί μοναχός, κι ἀποσυννεφιασμένος;] [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + συννεφ(ιά) (< αρχ. συννεφία / συννέφεια (ή) «συννεφιά», Άριστ. Προβλ. 944b.26, οὐ ποιοῦσιν ἐπίνεψιν ἥτοι συννέφειαν «δεν δημιουργούν «επίνεψιν», δηλαδή συννεφιά») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΑΠΟΣΩΝΩ (απουσώνου) 1. τελειώνω [δ. τρ.: Τον λόγο δεν απόσωσε κι η συλλογή του κράτει, / κι η κλεφτουριά ξεφάνηκε, σαρανταδυό νομάτοι (βλ. ανοματαίοι)] 2. προδίδω ΦΡ. **τον απόσωσε!** – ουσ. **απόσωμα** (το) – επίθ. **αποσώστης** (απουσώστ'ς) (-τρα) αίτιος κατα-

στροφής – μππ. **αποσωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀποσώνω < αρχ. ἀποσώζω «διατηρώ κάτι σε ασφάλεια, διασώζω, θεραπεύω» (βλ. σώ-νω), Σοφ. Φιλ. 1379, παύσοντας ἄλγους κάποσώσοντας νόσου «και το ἔμψυασμένο πόδι θα σου γιάνουν»].

(Α)ΠΟΤΑΖΩ (α/πουτάζου) 1. απαρνούμαι ΦΡ. **απόταξε γυναίκα και παιδιά!** 2. αποκτώ, κατέχω, κρατώ ΦΡ. **δεν αποτάζει τίποτα για τον εαυτό της!** [ETYM. < μσν. ποτάζω (ἀποτάζω) < αρχ. ἀποτάσσω «αποχωρίζω, ορίζω, παραχωρώ, ...», Ξεν. Ἑλλ. 5.2.40, ἡ δ' ἄλλη φάλαγξ ἀπετέτατο πρὸς τὸ δεξιόν «η υπόλοιπη φάλαγγα αναπτυσσόταν προς τα δεξιά»].

ΑΠΟΤΕΤΟΙΟΣ (απουτέτοιους) (-α, -ο) ο τάδε, ο δείνα, που προσποιούμαστε πως δεν θυμόμαστε τ' όνομά του, με πρόθεση να τον μειώσουμε, ή πραγματικά το έχουμε λησμονήσει [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. αντων. τέτοιος < αρχ. αντων. τοῖος (τοία, τοῖον) «τέτοιος», Όμ. δ 342, τοῖος ἐὼν «τέτοιος να ἔταν»].

(Α)ΠΟΥΘΕ (α/πούθι) επίρρ.· από πού (βλ. γονής → σύνθ. & σιά → τσιαπού) [Κ. Κρυστ. Ἀφ.: Γνωρίζεις ποῦθε παίρεις; (βλ. παίρνω)] ΦΡ. (πλεον.) **από πούθε** (απού πούθι) από πού (πρβ. Όμ. Ω 492, από Τροίηθεν «απ' την Τροία») [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. επίρρ. πόθεν (Όμ. α 170, τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν πόθι τοι πόλις «ποιος είσαι κι από πού; ποια η πατρίδα σου;») > απούθε(ν), με κώφ. του [ο] σε [ου] (πρβ. αρχ. επίρρ. ἄποθεν «μακριά, από μακριά, ...», Εὐρ. Ἴφ. Τ. 108, νεὼς ἄποθεν «πιο πέρα από το πλοίο»)].

(Α)ΠΟΥΜΩΝΩ (α/πουμώνου) 1. εμποδίζω την αναπνοή, προκαλώ ασφυξία ΦΡ. (α) **την πήρε ο ύπνος κι απούμωσε το παιδί!** πλάκωσε με το σώμα της το παιδί κι έπαθε ασφυξία (β) **η προβατίνα πούμωσε τ' αρνί!** το αρνί πέθανε κατά τη γέννησή του από ασφυξία 2. σκεπάζω τη φωτιά, για να σβήσει ΦΡ. **την απούμωσα με στάχτη τη φωτιά κι έσβησε!** 3. κλείνω ασφυκτικά κάτι 4. (μτφ.) κρατάω κάτι κρυφό, αποκρύπτω, συγκαλύπτω ΦΡ. **τ' απούμωσαν!** – συνών. **πουμπώνω** – παθ. (α) **πουμπώνομαι** ΦΡ. **απουμώθηκα από τη ζέστα!** – συνών. **πουμπώνομαι** – ουσ.: α) (α) **πούμωμα** (το)· β) (α) **πουμωσιά / πούμπα** (η) – μππ. (α) **πουμωμένος** (-η, -ο) – συνών. **πουμπωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βλέπω πουμπωμένο τον καιρό, θα βρέξει!** ... συννεφιασμένο [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. πῶμ(α) (τό) (-ατος) «σκέπασμα, κάλυμμα, ...» (Όμ. Δ 116, πῶμα φαρέτρης «κάλυμμα φαρέτρας») + παραγ. επίθ. -ώνω > απωμώνω > απουμώνω, με κώφ. του [ω] σε [ου] / (Ακαδημ. & LSJ) πθ. < ιταλ. rompare «τρομπάρω σε σβήσιμο πυρκαγιάς, καταπνίγω» (πρβ. Βυζάντ., λήμμα ΣΤΟΥΠΠΩΝΩ, ρ. μετ. Βύω (κυρ.

τά ὅτα), πωματίζω, ἐπιπωματίζω, πωμάζω -οω (σώζεται ή λέξις Που-μώνω), ἐπιπωμαννύω (-υμι)»].

ΑΠΟΥΠΟΥΙ επιφών. που δηλώνει μεγάλη έκπληξη ΦΡ. **απουπούι, τι πάθαμαν!** [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < παραφθ. αρχ. επιφων. ᾶ! παπαῖ! (για έκφραση οδύνης, χαράς, έκπληξης, περιφρόνησης), Εὐρ. Κύκλ. 110, παπαῖ· τὸν αὐτὸν δαίμον· ἔξαντλεῖς ἐμοί. «Ωμιέ! Κύματα της ἰ-δίας μοίρας μάς ἐζώσαν και τους δυο.» / Πρόδρ. Κατ., ᾶ ᾶ παπαῖ, παῖ παῖ, παπαῖ παῖ πολλάκις «αχ! αχ! αλίμονο, παιδί παιδί, αλίμονο παιδί, πολλές φορές»].

ΑΠΟΦΑΝΟΣ (απόφανους) (-η, -ο) 1. αφανής, σκοτεινός 2. που μό-λις εμφανίστηκε 3. (αρσ. ως ουσ.) μεγάλη έκπληξη, συχνά δυσάρεστη ΦΡ. **μου 'ρθ' απόφανος!** [ETYM. < ελνστ. ἀποφαν(ής) (-ές) «αφανής, μη ευδιάκριτος, σκοτεινός, ...» (Ίάμβλ. Μυστ. 10, ἀποφανές πνεῦμα) + παραγ. επίθ. -ος > απόφανος, με μετάθ. του τόνου].

ΑΠΟΦΑΣΪΩ (απουφασσάου) παίρνω απόφαση, αποφασίζω ΦΡ. **δεν αποφασάει να παντρευτεί!** – ουσ. **απόφαση** (η) ΦΡ. (α) **δεν έκανα απόφαση να ...** δεν αποφάσισα (β) **εξ αποφάσεως** έτσι κατέληγαν οι διαταγές του Αλή Πασά – μππ. **αποφασισμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. που οι γιατροί έχουν αποφανθεί πως δεν θα αναρρώσει και θα πεθάνει ΦΡ. **τον έχουν αποφασισμένον οι γιατροί!** – συνών.: α) **ξαποφασίζομαι** ΦΡ. **έμαθε τα νέα και ξαποφασίστηκε!** (ιέμαθι τα νέα κι ξαπουφασί-σ'κι!) το πήρε απόφαση ότι θα γίνει κάτι, καλό ή κακό· β) **ξαποφα-σιώμαι** [ETYM. < μσν. ἀπόφασ(η) (< αρχ. ἀπόφασις (ή) «κρίση, α-πόφαση, ...», Διόδ. 16.24.1.9, μεγάλας καί ἀδίκους ἀποφάσεις «μεγά-λες κι άδικες αποφάσεις») + παραγ. επίθ. -άω].

ΑΠΟΦΟΝΑ (απόφουνα) (τα) 1. [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **ἀπόφωνα** (τά), «ν' ακούσω τ' ἀπόφονά του», νά μοί ἀναγγελθῇ ὁ φόνος του. Αἱ ἐπί ἀναγγελία φόνου οἰμωγαί τῶν οἰκείων.]. 2. [Δημητρ., λήμματα: **ἀπό-φωνα** (τά) (βλ. λήμμα Άραβ. & ἀπόφωνο, σημ. 2) / **ἀπόφωνο** (τό) «1. ὁ μακρόθεν ἐρχόμενος, ὅθεν μή εὐκρινής, ἦχος φωνῆς, ἰδίως τήν νύ-κτα· 2. κατά πληθ. -α οἰμωγαί, ὀλολυγμοί, δι' ὧν ἀγγέλλεται τραγικόν τι συμβάν· 3. (μτφ.) προαίσθημα δυσάρεστον, οἶονεί ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκπεμφθεῖσα ἀσαφής πρόρρησις: δ. μοιρ. ἀπόφωνο 'χα ή ἄραχλη, γιό-κα, πώς θά σέ χάσω] [ETYM. 1. < πληθ. ουδ. του αρχ. επιθ. ἀπόφονος (-ον) «άδικος φόνος, (συνεκδ.) το αίμα από φόνο, ...» (Εὐρ. Όρ. 192, ἀπόφονον αἷμα «από φόνο αίμα»); 2. < ἀπο- (βλ. απο-) + αρχ. φωνή (δωρ. φωνά) (ή), Όμ. Β 490, φωνή ἄρρηκτος «ασύντριπτη φωνή»]. **ΑΠΟΦΩΤΑ** επίρρ.· ύστερα από τα Φώτα ΦΡ. **απόφωτα θα 'ρθουμε στο χωριό!** [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. Φῶτα (τά) «γιορτή

των Φώτων, του «φωτισμού» μέσω της βάπτισης» < πληθ. φωτα του ουσ. φῶς (βλ. φωτερά, ετυμ.)].

ΑΠΟΧΑΒΩΝΩ 1. αποχαυνώνω 2. αποστομώνω ΦΡ. **τον αποχάβωσε και δεν είχε τι να πει!** – ουσ. **αποχάβωμα** (το) – μππ. **αποχαβωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αποχαυνώνω «παραλύω τις σωματικές και διανοητικές δυνάμεις κάποιου, με αποτέλεσμα να μην μπορεί ν' αντιδράσει, ...» [(προφ. υν > βν) > ββ] με αφομ. > [ββ > β] με απλοπ. > αποχαβώνω (< μσν. ἀποχαυνῶ < ἀπο- (βλ. απο-, ετυμ.) + αρχ. χαυνῶ (-όω) «χαλαρώνω, κάνω κάποιον αλαζόνα, ...», Πλάτ. Λύσ. 210e, μή ὥσπερ σύ χαυνοῦντα καί διαθρύπτοντα «ὄχι ὅπως εσύ να τα γεμίζεις με μεταιοδοξία και να τα εκθηλύνεις»)].

ΑΠΟΧΑΩ (απουχάου) (για μελίσσι) δημιουργώ αποικία, αποικώ ΦΡ. (α) **απόχρησε το μελίσσι!** (β) **απόχρησε σαν το μελίσσι!** έφυγε και δεν ξανάρθε – ουσ. **απόχημα** (το) [ETYM. < αρχ. ἀποικέω (-ῶ) «κατοικώ μακριά από κάποιον τόπο, εγκαθιστώ αποικία κάπου, μεταναστεύω», Θουκ. 3.55.1, ὑμῶν δὲ μακρὰν ἀποικούντων «(λέγοντας) πως ήσαστε μακριά μας» > αποικάω (πρβ. κρατάω > κρατέω) > αποιχάω, με τροπή του ψιλού ουρ. [κ] σε δασύ ουρ. [χ] > αποχάω, με απλοπ.].

ΑΠΟΧΤΥΠΑΩ (απουχ'ππάου) εκστομίζω βαριές κατηγορίες, κατηγορώ, προπηλακίζω – ουσ. **αποχτύπημα** (το) σκληρός λόγος που απευθύνεται σ' άλλο πρόσωπο, συχνά, άνευ λόγου – συνών. **αποχτύπι** (το) ΦΡ. **δεν παντρεύτηκε κι έμεινε ν' ακούει τ' αποχτύπια των νυφάδων της!** [ETYM. < απο- (βλ. λ., ετυμ.) + χτυπάω < μσν. χτυπῶ < αρχ. κτυπῶ (-άω / -έω) «προκαλώ θόρυβο, χτυπώ», Όμ. Ν 140, κτυπέει δέ θ' ὑπ' αὐτοῦ / ὕλη «κι ὅλο βροντάει το δάσος»].

ΑΠΡΑΓΟΣ (άπραγους) (-η, -ο) 1. αδρανής, νωχελικός, τεμπέλης ΦΡ. **είναι πολύ άπραγος, πώς να προκόψει;** 2. άπειρος, αφελής, αθώος ΦΡ. **είναι άπραγος και τον ξεγέλασαν!** [ETYM. < ελνστ. āπραγος (-ον) «αδρανής, νωθρός», Παλλάδ. Χρυσ. 1, άνθρωπος βατράχου άπραγότερος «άνθρωπος πιο αδρανής κι από τον βάτραχο»].

ΑΡΑΒΪΔΑ (η) κοντόκανο, ελαφρύ όπλο [ETYM. < αρχ. ἄραβ(ος) (ό) «τρίξιμο, ο ήχος που παράγει το τρίξιμο των δοντιών, χτύπος, κρότος» + παραγ. επίθ. -ίδα > αραβίδα (Όμ. Κ 375, ἄραβος δέ διά στόμα γίγνεται ὀδόντων «και μες στο στόμα του τα δόντια αντιχτυπιόνταν» / Ήσύχ., <ἄραβος> ψόφος, θόρυβος & <Ἀραβίδες> αἱ μετὰ κονιορτοῦ πνοαί) / (LSJ) < αραβίς, θηλ. του Άραψ (βλ. αράπης, ετυμ.). Η χρήση της λ. με τη σημ. αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι οι ιππείς κρεμούσαν το όπλο από τον αριστερό ώμο προς τη δεξιά πλευρά, όπως ακριβώς και οι Άραβες. Η λ. μαρτυρείται από το 1870 στον Γρηγ. Χαντσερή.].

ΑΡΑΓΟΣ (ο) 1. ασκί για την τοποθέτηση γάλακτος 2. ποιμενικό ταγάρι από δέρμα (βλ. *απαρατάω* → Κ. Κρυστ.) 3. (πληθ.) χαράδρες – υποκορ. **αραγούλι** (το) – συνών. **δραγατσικά** (η) (βλ. *δραγάτης* → συνών.) [ETYM. < αρχ. ἄρραγ(ής) (-ές) «που δεν έχει ραγίσει, ανθεκτικός, ...» (Ἀριστ. Προβλ. 11.7.2, ἄρραγεῖς γάρ αὐταὶ «γιατί δεν ραγίζονται») + παραγ. επίθ. -ος > αρραγός > αραγός, με απλοπ.].

ΑΡΆΔΑ (η) 1. σειρά, γραμμή ΦΡ. **περιμένω την αράδα μου!** [παροιμ.: Αν είσαι και παπάς, με την αράδα σου θα πας.] 2. στίχος γραπτού κειμένου ΦΡ. **μου ᾿γραψε δυο αράδες γράμμα** 3. κοινωνική θέση ΦΡ. **είναι απ’ ἄλλη αράδα** 4. μη εκλεκτός, κοινός ΦΡ. **της αράδας** 5. κατάσταση εγκυμοσύνης ΦΡ. **είναι σ’ ἄλλη αράδα** είναι έγκυρος 6. καθημερινή χρήση ΦΡ. **τα ρούχα τα πήρα της αράδας** 7. η αξίωση να θεωρείται κάποιος άνθρωπος ΦΡ. **μπαίνει κι αυτός σ’ ανθρώπινη αράδα** 8. η σειρά στο πότισμα κτημάτων ΦΡ. **έχω αράδα για πότισμα** 9. επάλληλο στρώμα ΦΡ. (για μπακλαβά) **βάξεις μια αράδα φύλλα, μια αράδα καρύδια, ...** – ρ.: α) **αραδιάζω** (αραδιγιάζου) 1. βάζω πρόσωπα, ζώα ή πράγματα στη σειρά 2. μπαίνω στη σειρά ΦΡ. **τα ζωντανά αράδιασαν για τ’ στάνη** 3. (συνήθ. μειωτ.) παραθέτω με τη σειρά γεγονότα ή επιχειρήματα ΦΡ. **μας αράδιασε ένα σωρό ψέματα!** – ουσ. **αράδιασμα** (το) – μππ. **αραδιασμένος** (-η, -ο) – επίθ. **αραδωτός** (-ή, -ό) ριγωτός ΦΡ. **αραδωτό φουστάνι** – αντών. **ξαραδιάζω** δεν ακολουθώ τη σειρά, παίρνω τη σειρά κάποιου ΦΡ. **τα ξαράδιασαν τα κορίτσια!** [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 64]: Ένα άλλο στοιχείο, στο οποίο έδιναν σημασία, ήταν η σειρά βάσει της οποίας θα προξενευτούν τα παιδιά μιας οικογένειας. Πρώτα έπρεπε να παντρευτούν τα κορίτσια και τα αγόρια όφειλαν να φροντίσουν γι’ αυτό. Όσον αφορά τα πρώτα, ο γάμος τους ακολουθούσε τη χρονολογική σειρά γέννησής τους, γιατί δεν έπρεπε να τις ξαραδιάσουν, γεγονός, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα. Άλλες φορές, μάλιστα, έμεναν κάποιες ή όλες οι αδελφές ανύπαντρες, αν κάποια ή όλες οι μεγαλύτερες δεν είχαν παντρευτεί και ενίοτε δεν έλειπαν τα κοινωνικά δράματα.] – ουσ. **ξαράδιασμα** (το) – μππ. **ξααραδιασμένος** (-η, -ο)· β) (α)**ραδίζω** 1. έχω δικαίωμα να περνά από ξένο κτήμα, για να μπω σε δικό μου 2. πηγαиноέρχομαι, περνά συχνά, διαβαίνω ΦΡ. **σταμάτησε ν’ αραδίζει από το σπίτι μας** – ουσ. **αράδιση** (η) ΦΡ. **έχει αράδιση από την αυλή μου** – συνών.: **αραδιοσύνη** (αραδιγιουσύν’) / **αραδοσύνη** (η) – επίρρ. **αράδα** 1. στη σειρά ΦΡ. **καθόντουσαν αράδα στο στρώμα** – συνών. **αραδαριά** ΦΡ. **μπήκαν αραδαριά και περίμεναν** 2. χωρίς διακοπή ΦΡ. **έστελνε αράδα γράμ-**

ματα (επιστολές) **3.** (τροπ.) [Κ. Κρυστ. Χριστ.: Καί παίρνει ἀράδα τά μαντριά, / κοπάδια ὁποῦ φυλᾷνε, / ρωτῶντας πῶς περνᾷνε.] **4.** χωρίς εξαίρεση ΦΡ. **όλοι ἔτρωγαν ἀράδα στην τάβλα** (βλ. λ.) **5.** με σειρά [δ. τρ.: Τρία σύννεφα, Μάρω μ', σηκώθηκαν, τα τρία ἀράδα - ἀράδα.] **6.** γρήγορα ΦΡ. **μαγείρεψε ἀράδα ἀράδα** [ETYM. < μσν. ἀράδα (ή) < οὐράδα < οὐράδιον (τό), υποκορ. του αρχ. οὐρά / -ή (βλ. νουρά), ή < βεν. arada «περιεχόμενο αλωνιού, το αυλάκι που δημιουργείται από το αλέτρι»].

ΑΡΑΕΣ επίρρ.: ἀραγε ΦΡ. (α) **τι θα γένει ἀραες μετά;** (β) **πού να πήγε ἀραες και τον καρτεράω τόσες ώρες;** [ETYM. < ἀραγες, με αποβ. του [γ] < ἀραγε (< αρχ. ἄρά γε, Ἀριστοφ. Πλ. 546, ἄρά γε πολλῶν ἀγαθῶν πᾶσιν ἀνθρώποις «λοιπόν, τα καλά που χαρίζεις, απλόχερα») με προσθήκη -ς, αναλ. προς ἄλλα επιρρ.: μήπως, χτες].

ΑΡΑΖΩ (αρράζου) **1.** αγκυροβολώ **2.** τοποθετώ ΦΡ. **πού τ' ἀραζες τα γλυκάκια;** **3.** τρέχω να βρω κάποιον, ψάχνω ΦΡ. **ἀραξε να τον βρει** **4.** τρομάζω **5.** βρίσκω καταφύγιο **6.** εγκαθίσταμαι κάπου **7.** κάθομαι ή ξαπλώνω να ξεκουραστώ – ουσ. **ἀραγμα** (το) **1.** αγκυροβόλημα **2.** (υποτιμ.) που στέκεται σαν πλοίο αγκυροβολημένο, αδρανής, τεμπέλης ΦΡ. **φεύγα από δω, ορέ ἀραγμα!** – μππ. **αραγμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀράζω < αρχ. ἀράττω / ἀράσσω «χτυπώ, συντρίβω, κόβω, ...» (Όμ. Μ 384, σύν δ' ὅστε' ἄραξε πάντ' ἄμυδις κεφαλῆς «ε-σύντριψε όλα αντάμα της κεφαλῆς τα κόκαλα») μεταπλ. -ζω με βάση το συνοπτ. θ. ἀραξ- κατά το σχῆμα: κραξ- (ἐκραξα) - κράζω].

ΑΡΑΘΥΜΟΣ (αράθ' μου) (-η, -ο) οξύθυμος [δ. τρ.: ... κι εκείνος είν' αράθυμος, ρίξε και σκότωσέ τον.] – σύνθ. ρ. **ξα/εραθυμάω** **1.** ξεφεύγω από στενοχώριες, ξεσκάω **2.** επιθυμώ να φάω κάτι, που πολύ έχω επιθυμήσει ΦΡ. **ξεραθύμησα ένα κομμάτι κολοκυθόπιτα!** – ουσ. **ξα/εραθύμημα** (το) [ETYM. < μσν. επίθ. ἀράθυμος < ἄ- στερητ. + αρχ. ῥάθυμος (-ον) «αμέριμος, νωθρός, εύκολος, ήσυχος», Σοφ. Ἦλ. 958, ποῖ γάρ μενεῖς ῥάθυμος «μέχρι πότε θα μένεις αμέριμος;»].

ΑΡΑΜΠΑΣ (ο) ἄμαξα που σύρεται από ζώα ΦΡ. (α) **πααίνει** (βλ. λ.) **με τον αραμπά του!** ενεργεί αργά και ράθυμα (β) **ήμασταν με τον αραμπά τότε!** ήμασταν υπανάπτυκτοι [ETYM. < τουρκ. araba «τροχοφόρο, ἄμαξα» + παραγ. επίθ. -ς].

ΑΡΑΠΗΣ (αράπ'ς) / **αραπίνα** / **αράπισσα** (αράπ'σσα) (ο, η) **1.** (κυριολ. & μτφ.) αράπης, αραπίνα ΦΡ. (για εκφοβισμό των παιδιών) **έρχεται ο αράπης ή η αράπισσα** (ενν. να σε πάρει, ...) [Έπετ. Β. Σπ., Προς εκφοβισμόν τῶν βυζαντινῶν παιδιῶν ἐπεκαλοῦντο καὶ τοὺς μέλανας καὶ κακοειδεῖς Αἰθίοπας, τοὺς σημερινούς Ἀράπηδες.] – παράγ.

ουσ.: α) **αραπούλια** (τα) μαυρομάτικα φασόλια – συνών. **αραποφά-
σουλα** / **χαροφάσουλα** (τα) – επίθ. **χαροφασουλάς** (-ού) 1. που του
αρέσει να τρώει χαροφάσουλα 2. (υποτιμ.) αλλοτινός χαρακτηρισμός
των ορεινών κατοίκων της Άρτας για τους καμπίσιους, που συνήθιζαν
να τρώνε τέτοια φασόλια· β) **Αράπω** (η) ονομασία γίδας, γάτας ή
σκύλας με μαύρο τρίχωμα [ETYM. < θ. Ἄραβ- ελνστ. Ἄραψ (ὁ) (γεν.
τοῦ Ἄραβος) με τροπή του μέσου χειλ. [β] σε ψιλὸ χειλ. [π], ἢ <
τουρκ. Arap (< αραβ. Ἄrab) + παραγ. επίθ. -ης > Αράπης / αράπης].

ΑΡΑΤΟΣ (άρατους) (-η, -ο) εξαφανισμένος, χαμένος – επίρρ. **άρατα**
ΦΡ. (α) **έγινε άρατος!** χάθηκε [Γ. Κοτζ. Άνθρ.: Σάν εκείνους τούς
σκασμένους πού γενήκαν άρατοι, / κι άλλοι τους, θροφή τῶν ὄρνιων,
μείναν στίς λακκοῦβες.] (β) **πήρε άρατα πέρατα!** (πήρι άρατα πίρα-
τα!) έγινε άφαντος, πήρε τα βουνά, είναι εκτός ελέγχου – ρ. **αρατίζω**
1. τρέπω σε φυγή 2. (μτφ.) καταριέμαι [δ. τρ.: ...αράτισες τους άνδρες
μας / φοβερé μ', Αλήπασα, / και τα παιδιά μας.] – παθ. **αρατίζομαι**
διωκόμενος αναγκάζομαι ν' αφανιστώ, φεύγω, χάνομαι ΦΡ. **δεν τον**
ξανάδαμαν, αρατίστηκε! (δε ντουν ξανάδαμαν, αραττίσ'κι!) – ουσ.
αράτισμα (το) – μππ. **αρατισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. άόρατος (-
ον) «που δεν είναι ορατός, ασαφής, ...» (Άθήν. 10.5.5, άόρατος ὄψιν
«άόρατος στην όψη») > άρατος, με έκπτωση].

ΑΡΑΧΝΟΣ (άραχνους) (-η, -ο) 1. αραχνιασμένος ΦΡ. **άραχνο σπίτι**
2. (μτφ.) αξιολύπητος, άτυχος [Κ. Παλ. Τ.: ... καὶ στὸ σπίτι τ' ἄραχνο
/ γυρνώντας, ὧ ἄκριβέ μας, / γίνε άεροφύσημα / καὶ γλυκοφίλησέ
μας!] – συνών. **άραχλος** (-η, -ο) ΦΡ. **όλα είναι μαύρα κι άραχλα!** –
ουσ. **αραχνό** (το) 1. σκουληκοφαγωμένο πτώμα ΦΡ. **βρήκαν αραχνό**
στο δάσος! 2. ταφόπλακα ΦΡ. **τι έγραψαν στ' άραχνό τ';** [ETYM. <
αραχν(ιάζω) + παραγ. επίθ. -ος (αναδρ. σχημ.) < αρχ. άραχνιώω (-ῶ)
«υφαίνω ιστό αράχνης, περιβάλλω με αράχνη, σχηματίζω είδος αρά-
χνινου ιστού» (Ίππ. 280.9, ήραχνίωκε τοῦ σπληνὸς φλεβίους «γέμισε
τον σπλήνα με αράχνινες φλέβες») μεταπλ. -άζω με βάση το συνοπτ.
θ. άραχνιασ-].

ΑΡΒΑΛΙ (αρρβάλλι) (το) 1. το τοξοειδές μεταλλικό χερούλι της τέ-
ντζερης (βλ. κακκάβι) 2. οποιαδήποτε μεταλλική χειρολαβή 3. (μτφ.)
στενή παρακολούθηση ΦΡ. **τον πήγαινε αρβάλι!** τον παρακολουθού-
σε στενά – ρ.: α) **αρβαλάω** προκαλώ θόρυβο με αρβάλια, θορυβώ ε-
νοχλητικά – συνών. **αρβαλίζω** (κυπρ. «κοσκινίζω») ΦΡ. **αρβαλίζαν**
όλη τη νύχτα τα ποντίκια· β) **αρβαλώνω** 1. σκαρφαλώνω, κρεμιέμαι
από κάπου σχηματίζοντας με τα χέρια και τα πόδια σχήμα αρβαλιού,
γαντζώνομαι την τέντζερη, κατά το μαγείρεμα, συνήθ. την κρεμού-

σαν σε κρεμαστάλα (βλ. λ.) ΦΡ. **αρβαλώθηκε ψηλά μου και δεν ξεκόλλαγε!** (αρβαλώθ' κι ψ'λά μ' κι δε γκζικόλλα'ι!) 2. (μτφ.) καυγαδίζω κι έρχομαι στα χέρια με κάποιον – ουσ.: α) **αρβάλα** (η) 1. θόρυβος, φασαρία 2. όλοι μαζί, με τη σειρά, αράδα ΦΡ. (α) **διαβαίναμαν αρβάλα!** (β) **τους πήρε αρβάλα!** τους απέκρουσε, τους νίκησε· β) **άρβαλος** (ο) 1. θόρυβος προκαλούμενος με αρβάλια 2. εκκωφαντικός θόρυβος από τη βίαιη μετακίνηση πολλών πραγμάτων μαζί, ενοχλητικός θόρυβος ΦΡ. **γίνηκε μεγάλος άρβαλος!** – συνών. **αρβαλητό** (το)· γ) **αρβάλωμα** (το) κρέμασμα από κάτι – επίθ. **αρβαλωτός** (-ή, -ό) 1. που μοιάζει με αρβάλι 2. κρεμαστός – μππ. **αρβαλωμένος** (-η, -ο)· γ) **ξαρβαλιάζω** 1. αφαιρώ αρβάλι από αγγείο 2. (μτφ.) χαλάω κάτι, καταστρέφω ΦΡ. **τα ξαρβάλιασε όλα!** – ουσ. **ξαρβάλιασμα** (το) – μππ. **ξαρβαλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. ἄρβηλος (ὁ) «κυκλοτερές μαχαίριδιο με το οποίο οι βυρσοδέψες κόβουν και ξύνουν τα δέρματα» > άρβαλ(ος) με αφομ. + παραγ. επίθ. -ι > αρβάλι, με μετάθ. του τόνου (Σχόλ. Νικ. Θ. 423a, ἄρβηλοι δέ λέγονται τά κυκλοτερῆ σιδήρια, οἷς οἱ σκυτοτόμοι τέμνουσι καί ξέουσι τά δέρματα / Ἑσύχ., <άρβάλη> τήγανον ὀστράκινον. Ταραντῖνοι) (πρβ. ἄρβηλος του Αρχιμήδη)].

ΑΡΓΑΖΩ (αργάζου) 1. κατεργάζομαι δέρματα 2. (μτφ.) δέρνω αλύπητα ΦΡ. **τον άργασαν στο ξύλο!** (τον άργασσαν στου ξύλου!) 3. σκληραγωγώ 4. προετοιμάζω 5. αποκτώ ρόζους, σκληραίνω ΦΡ. **άργασαν τα χέρια μου από το σκάψιμο!** 6. ωριμάζω ΦΡ. **πρέπει ν' αργάσει με το αλάτι το τυρί!** 7. ως υφαντό υφίσταμαι με τη χρήση του νερού την τελική επεξεργασία ΦΡ. **ρίξε τις φλοκιστές** (βλ. φλόκος → παράγ. ουσ.) **στη νεροτροβιά** (βλ. λ.) **ν' αργάσουν!** – ουσ.: α) **άργασμα** (το)· β) **άργαση** (η) – μππ. **αργασμένος** (-η, -ο) (για δέρματα) κατεργασμένος, (για χωράφια) οργωμένος, (για πρόσ.) σκληραγωγημένος, πολύπειρος ΦΡ. **το 'χω αργασμένο το τομάρι μου!** (το 'χου αργαζμένου του τουμάρ' μ'!) – αντών. **ανάργαστος** (-η, -ο) ΦΡ. **τομάρι ανάργαστο** [ETYM. < αρχ. ὀργάζω «επεξεργάζομαι, κάνω κάτι μαλακό» (Πλάτ. Θεαίτ. 194c, μετρίως ὀργασμένος «μέτρια μαλακωμένος» / Ἑσύχ., <ὀργάσας> μαλάξας) με τροπή του αρχικού [ο] σε [α], από συμπροφ. με τα ρημ. μόρια να, θα].

ΑΡΓΑΝΟ (άρργανου) (το) 1. μεγάλο τύμπανο 2. (πληθ.) **άργανα** (τα) μουσικά όργανα [δ. τρ.: Δεν το πιστεύω, μάνα μου, να 'ναι η χαρά δική μου, / αν δεν βαρέσουν τ' άργανα και δεν σφασεί ο τράγος.] ΦΡ. (μτφ.) **τον έκαναν άργανο!** τον έδειραν τόσο πολύ, που πρήστηκε κι έγινε σαν άργανο [Γ. Αθάν. Τ. Β. 2.2: Καινούργια εἶναι τᾶργανα, και-

νούργιοι κ' οἱ νηχοί τους.] – συνών. **αργαντί** (το) [δ. τρ.: Ταμ τουμ τ' αργαντί κι απ' κάτ' (βλ. αποκάτω) χάρβαλο (βλ. λ.). / Χορεύω εγώ κι ατός (βλ. απατός → συνών.) μου, χορεύει κι ο μαλλιαρός μου.] – παράγ. ουσ. **αργανάς** (ο) οργανοπαίχτης, μουσικός ΦΡ. **είχε καλούς αργανάδες στο πανηγύρι!** [ETYM. < αρχ. ὄργανον (τό) «εργαλείο με το οποίο επεξεργαζόμαστε ή κατασκευάζουμε κάτι, μουσικό όργανο» (Πλάτ. Συμπ. 215c, δι' ὀργάνων ἐκίηλει τούς ἀνθρώπους «με τα μουσικά όργανα μάγευε τους ανθρώπους») με τροπή του αρχικού [ο] σε [α] από συμπροφ. του πληθ. *τά ὄργανα* > *τάργανα* > *άργανα* / *άργανο*, με αποβ.].

ΑΡΓΑΣΤΗΡΙ (αρργαστήρ') (το) εργαστήριο – παράγ. ουσ. **αργαστηριάρης** (αρργαστηργιάρ'ς) (ο) που έχει εργαστήριο, που έχει κατάσταση (πληθ. **αργαστηριαραίοι**, οι) [ETYM. < μsn. ἐργαστήρι(ν) < αρχ. ἐργαστήριον (τό) (Ἡροδ. 4.14.5, κατακληίσαντα τό ἐργαστήριον «αφού ἐκλείσε το εργαστήριον») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

ΑΡΓΑΤΗΣ (αρργάτ'ς) / **αργάτισσα** (αρργάτ'σσα) (ο, η) εργάτης, εργάτρια ΦΡ. **πήρα αργάτισσες για τον θέρο** (βλ. λ.) – παράγ. ουσ.: α) **αργατιά** (η) ομάδα εργατών που ασχολούνται με τις ίδιες εργασίες, εργατιά [Χρ. Χρηστ. Ἑλλ.: – «Τόν κακό σου τόν καιρό! μοῦ εἶπε. Ἡ μάνα σ', ὠρέ μπουμπουνισμένε, ζεῖ καί ζαίνεται (βλ. μαραίνω → συνών.) μέ τές ἀργατιές, καί σύ κάθεσαι στά ξένα καί...»]· β) **αργατικό** (αρργατ'κό) (το) **1.** ημερομίσθιο ενός εργάτη **2.** τρόπος υπολογισμού της έκτασης κτήματος από την έκταση που μπορεί να σκάψει ένας εργάτης μέσα σε μια μέρα ΦΡ. **έχουμε δέκα αργατικά χωράφι** – σύνθ.: α) **αργατοδούλης** (αρργατουδούλλης) (ο) υπηρέτης γεωργός ή ποιμένας ΦΡ. **είναι αργαροδούλης σ' έναν τσέλιγκα!** β) **αργατολογάω** εργάζομαι με βραδύτητα, τεμπέλικα ΦΡ. **αυτός δεν δουλεύει, αργατολογάει!** [ETYM. < μsn. ἀργάτης < ελνστ. ἐργάτης (σημερινή σημ.) < αρχ. ἐργάτης (ὁ) «που εργάζεται με τα χέρια του, γεωργός, ...», Ἡρόδ. 4.109.1, Γελωνοὶ δὲ γῆς τε ἐργάται «οἱ Γελωνοὶ δουλεύουν τη γῆ»].

ΑΡΓΑΩ (αρργάου) αργώ, καθυστερώ, αργοπορώ – ουσ. **άργητα** (η) ΦΡ. (α) **ήρθε με μεγάλη άργητα** ήρθε καθυστερημένα (β) **έχει άργητα** χρειάζεται πολύ χρόνο – επίθ. **αργητός** (-ή, -ό) βραδυκίνητος ΦΡ. **είναι πολύ αργητός!** – συνών. **αργός** (-ή, -ό) [ETYM. < αρχ. ἀργέω (-ῶ) «είμαι αργός, σκνηρός, δεν εργάζομαι, αναπαύομαι, ...», Ξεν. Ίερ. 9.9.4, οὐδ' αὕτη ἄν ἡ σκέψις ἀργοῖτο «οὔτε αὐτή η σκέψη θα μπορούσε να μείνει άκαρπη»].

ΑΡΓΟΥΛΙΕΜΑΙ (αρργουλλιέμι) **1.** (γ' πρόσ., για σκύλο, λύκο, τσακάλι) αλυχτάω παραπονιάρικα, σχεδόν πένθιμα ΦΡ. **αργουλιέται λύ-**

κος κάθε βράδυ! 2. (μτφ.) κλαίω και οδύρομαι από μεγάλο ψυχικό πόνο ΦΡ. **τι αργουλιέται έτσι;** – συνών. **αργουλιώμαι** – ουσ. **αργουλητό** (το) ΦΡ. **άκουσα αργουλητά μες στη νύχτα!** – μεε. (ως τροπ. επίρρ., αν και το ρ. δεν απαντά στην ενεργ. φ.) **αργουλιώντα(ς)** ΦΡ. **λάκισε αργουλιώντα το σκυλί!** [ETYM. < (αγ)ουρλιέμαι (βλ. λ., ε-τυμ.) με μετάθ. του [ρ] > αργουλιέμαι].

ΑΡΔΕΛΙΤΣΑ (αρρδιλλίτσα) (η) **1.** το παιχνίδι μακριά γαϊδούρα **2.** άλμα, πήδημα **3.** (μτφ.) γρηγοράδα ΦΡ. **θα πάω αρδελίτσα!** θα πάω γρήγορα [ETYM. < αράδ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ελίτσα > αραδελίτσα > αρδελίτσα, με συγκ.].

(Α)ΡΕΙΚΗ (α/ρείκη) (η) είδος θάμνου, η ερείκη η σπονδυλανθής (*erica manipuliflora*) [Κ. Κρυστ. Κ.: Καί μάστε τούφα άμάραντο, μάστε χεριές άρείκη.] – συνών. **ρείκι** (το) [ETYM. < αρχ. έρείκη (ή) «ρείκι» (Αίσχύλ. Άγ. 295, γραιάς έρείκης θωμόν άψαντες πυρί «ανάβοντας ξερά τα ρείκια στοίβες») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

(Α)ΡΕΝΤΑ (η) **1.** τρεχάλα [παροιμ.: Η αρέντα της γάτας είναι απ' το σπίτι ως την καλύβα.] **2.** γρήγορη και βραχύχρονη μετάβαση κάπου – συνών. **ρέντα** (η) ΦΡ. **θα πάω μια ρέντα μέχρι τη γιαγιά!** – ρ. **αρεντεύω** τρέχω – ουσ. **αρέντεμα** (το) – επίθ. **αρεντάτος** (-η, -ο) τρεχάτος ΦΡ. **πήγε τρεχάτος κι αρεντάτος!** – επίρρ. **αρέντα** τροχάδην, τρέχοντας ΦΡ. **ήρθ' αρέντα, να σε προλάβω!** [ETYM. < μσν. άρέντα (ή), πιθ. < α- προθεμ. + λατ. rheda «είδος τετράκυκλου οχήματος, αρμάμαξα» (πρβ. Λυκόφρ. Άλεξ. 832, Σχοινίδι μουσόφθαρτον Άρέντα, Ξένη / Σχόλ. Ίσ. & Ίω. Τζέτζη εις Λυκόφρ., 832-33. Σχοινίδι, Άρέντα, Ξένη] Σχοινίς, Άρέντα, καί Ξένη, Άφροδίτης έπίθετα. Σχοινίς μέν λέγεται, ότι ή σχοίνος βοτάνη μασσωμένη, τούς όδόντας μέν καθαίρει κινεί δέ καί πρός τά άφροδίσια. Άρέντα δέ, ότι δύο ξένους άρμόττει πρός μίαν συνάφειαν γαμικήν. Ξένη δέ ότι φιλοποιεί)].

ΑΡΕΣΙΑ (αρρισιιά) (η) **1.** η προτίμηση σε πρόσωπο ή πράγμα, το να μου αρέσει κάτι [δ. τρ.: Αν έχεις πράμα τσ' αρεσιιάς και πράμα του χεριού της, / θα κάμω τη Λιογέννητη να 'ρθει στην αγκαλιά σου.] **2.** προικοσύμφωνο ΦΡ. **έκαναν την αρεσιιά κι ετοιμάζονται για γάμο!** – συνών. **αρεσκιιά** (η) ΦΡ. **δεν είναι της αρεσκιιάς μου!** (δεν είναι τ'ς αρρισκιιάς μ'!) [ETYM. (Τριαντ.) < αρέσ(ω) (βλ. αρέω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά (αναδρ. σχημ.) (πρβ. αρχ. άρέσκεια (ή) «το να προσπαθεί κάποιος ν' αρέσει, κάθε τι που κολακεύει ή ευχαριστεί κάποιον», Θεόφρ. Χαρ. 5.1.1, ή δέ άρέσκειά έστι ...].

ΑΡΕΩ (αρρέου) αρέσω ΦΡ. **δε μ' αρέει ο χορός** – σύνθ. **καλ(ο)αρέ(σ)ω** αρέσω πάρα πολύ ΦΡ. (γ' πρόσ.) **του καλοαρέσει το πιετό!** (τ'

καλ'ἀρέ'ει του πγιουτό!) [ETYM. < μσν. *ἀρέσω (πρβ. μσν. ἀρέζω) < αρχ. ἀρέσκω «ἀρέσω, ευχαριστιέμαι, ...» (Αἰσχύλ. Ἴκ. 655, καθαροῖσι βωμοῖς θεοὺς ἀρέσσονται «με καθαρούς βωμούς θα εξευμενιστούν οι θεοί») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. ἀρεσ-].

ΑΡΘΟΥΝΙ (αρρθούν') (το) ρουθούνι ΦΡ. (α) **έσπασε τ' αρθούνια μ' η μυρουδιά!** (β) **του 'δωκε μία στ' αρθούνια κι έπεσε αναίσθητος!** (γ) **το 'χει ψηλά τ' αρθούνι!** είναι ψωροπερήφανος (-η) [ETYM. < α-προθεμ. + ρουθούνι (< μσν. ρουθύνιν < μσν. ῥωθώνιον (τό), υποκορ. του ελνστ. ῥώθων (ὁ) (-ωνος) «ρουθούνι», Στράβ. 7.4.8, πίνων τοῖς ῥώθωσιν εἰς τήν κεφαλήν «με τα ρουθούνια του αποθηκεύει νερό στο κεφάλι») > *αρουθύνι > αρθούνι, με συγκ.].

ΑΡΙΑ (αργιά) (η) είδος βελανιδιάς ΦΡ. **έχει πολλές αριές ο τόπος!** [ETYM. < αρχ. ἀρία (ή) (Θεόφρ. Φ. Ἴ. 3.16.3.7, καλοῦσι δέ οἱ Δωριεῖς καί ἀρίαν τό δένδρον «οι Δωριεῖς ονομάζουν το δέντρο (ενν. φελλόδρυν) και αριά») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΑΡΙΔΑ (η) 1. χειροκίνητο τρυπάνι 2. πόδι ΦΡ. **άπλωσε μια χαρά τις αρίδες του!** χαλαρώνει, τεμπελιάζει 3. (μτφ.) επίμονη και ενοχλητική σκέψη ΦΡ. **τον τρώει μεγάλη αρίδα!** 4. (μτφ.) ενόχληση ΦΡ. **μου γίνηκε αρίδα!** – συνών. **αρίδι** (το) – ρ. **αριδάω** 1. τρυπώ με αρίδα 2. (μτφ.) βασανίζω ΦΡ. **τι σ' αριδάει και δεν μπορείς να ησυχάσεις;** (τι σ' αριδάει κι δε μπουρείς να ησυχά'εις;) – συνών. **αριδίζω** [ETYM. < μσν. ἀρίδα < αρχ. ἀρίς (ή) (αιτ. ἀρίδα) «χειρουργικό τρυπάνι, τρυπάνι», Πολυδ. Ζ' 113, Καλλίας γοῦν ἐν Πεδήτηαις λέγει «τῆς πατρικῆς ἀρίδος»].

ΑΡΙΛΟΙ (το) 1. ρολόι 2. λαϊκή ονομασία του φυτού πασιφλόρα [ETYM. < α-προθεμ. + ρολό(γ)ι (< μσν. *ὠρολόγιν < ελνστ. ὠρολόγιον (τό) «ὄργανο που δείχνει την ώρα, ηλιακό ρολόι,...», Ἀθύν. 4.75, ποιήσαντα ὠρολόγιον ἔοικός τῳ ὑδραυλικῷ «κάνοντας ένα ρολόι που μοιάζει με υδραυλικό») > *αρολόι, με έκπτωση > αριλόι, με ανομ.].

ΑΡΙΦΝΗΤΟΣ (αρρίφνητους) (-η, -ο) που δεν μπορεί να μετρηθεί, αναρίθμητος ΦΡ. **ήρθε αρίφνητος κόσμος στο πανηγύρι!** [B. Κορν. Ἑρωτ. 2.517: λαός ἀρίφνητος] [ETYM. < μσν. επίθ. ἀρίφνητος < ἀ-αναρίφνητος (με αντικατ. ἀνα- > ἀ-) < αρχ. ἀναρίθμητος (-ον) (Πίνδ. Ὀ. 7.24-25, ἀμπλακίαι / ἀναρίθμητοι «αναρίθμητες πλάνες») με τροπή του [θ] σε [φ] πριν από ένρινο].

ΑΡΚΑΣ (ο) 1. προστάτης ΦΡ. **τον έχουν γι' αρκά!** 2. μικρό χωμάτινο αυλάκι σε ποτιστικά χωράφια, για να περνά το νερό, με το οποίο τα ποτίζουν 3. τμήμα χωραφιού που μοιάζει με πεζούλι (βλ. λ.) ΦΡ. **εκεί στον αρκά γλίστρησα!** [ETYM. < αρχ. ἄρκ(ιος) (-α, -ον) «που μπορεί

κάποιος να στηριχθεί, αρκετός, βέβαιος, ασφαλής, χρήσιμος» (Όμ. Κ 304, μισθός δέ ἄρκιος ἔσται «η αμοιβή θα είναι επαρκής») + παραγ. επίθ. -άς].

ΑΡΚΛΑ (η) 1. δοχείο για φύλαξη τροφίμων, κλεισμένο με πώμα 2. ερμάριο για τρόφιμα – παράγ. ουσ. **ἀρκλωμα** (το) (πληθ.) **αρκλώματα** (τα) οι πέτρες που μπαίνουν γύρω από τους τάφους για οριοθέτηση και προστασία [ETYM. < μσν. ἄρκλα (ή) < λατ. arcula «κιβώτιο»].

ΑΡΚΟΥΔΑ (η) 1. μεγαλόσωμο, παμφάγο και δασύτριχο θηλαστικό ΦΡ. (α) **έπεσε το ξύλο της αρκούδας** έπεσε πολύ ξύλο (β) **το γέλιο της αρκούδας** το πολύ γέλιο 2. (μτφ.) μεγαλόσωμος, συχνά και δασύτριχος άνδρας – υποκορ. **αρκουδάκι** (το) – μεγεθ. **αρκούδαρος** (ο) – επίθ. **αρκουδιάρης** (αρκουδιάρ'ς) (-α, -ικο) 1. πλανόδιος που εκγυμνάζει αρκούδες, ώστε να μιμούνται χορευτικές κινήσεις – συνών. **αρκουδόγυφτος** (ο) (βλ. γύφτος) 2. (μτφ.) απολίτιστος, βίαιος – σύνθ.: α) **αρκουδόβατος** (ο) το φυτό σμίλαξ η τραχεία (*smilax aspera*), που είναι πολυετής αναρριχώμενος θάμνος με αγκαθωτά εύκαμπτα κλαδιά· β) **αρκουδόμηλο** (αρκουδόμπ'λου) (το) αγριόμηλο· τροφή γι' άγρια ζώα και κυρ. για την αρκούδα, εξού και τ' όνομα [ETYM. < μσν. ἀρκούδα (ή) < μσν. ἀρκούδ(ιν) (< ἀρκούδιον (τό), υποκορ. του αρχ. ἄρκος / ἄρκτος (ή) «αρκούδα», Όμ. λ 611, ἄρκτοι τ' ἀγρότεροί τε σύες «αρκούδες και αγριογούρουνα») + μεγεθ. επίθ. -α].

ΑΡΜΑΘΑ (η) σύνολο ομοειδών πραγμάτων (λουλουδιών, σύκων,...) περασμένων στη σειρά σε σκοινί, σύρμα, κ.λπ. ΦΡ. **έπλεξα δέκα αρμάθες σκόρδα** – υποκορ. **αρμαθούλα** (η) – ρ. **αρμαθιάζω** (αρμαθιάζου) 1. φτιάχνω αρμάθες 2. (μτφ.) διατυπώνω λόγια με χάρη ΦΡ. **αν δεις πώς αρμαθιάζει τις κουβέντες, θα χαζέψεις!** 3. (μτφ.) διαβάλλω, κατηγορώ ΦΡ. **δεν έχει τι να κάνει κι αρμαθιάζει λόγια γι' άλλους!** – ουσ. **αρμάθιασμα** (το) – επίθ. **αρμαθιαστός** (-ή, -ό) – μππ. **αρμαθιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξαρμαθιάζω** [δ. τρ.: Αρμάθιαζε, ξαρμάθιαζε τριανταφυλλάκι μ' κόκκινο, / εννιά αρμαθούλες κάνει, νεράντζι και λεμόνι.] [ETYM. < μσν. ἄρμάθ(ι) (< ελνστ. ὀρμάθιον (τό), υποκορ. του αρχ. ὀρμαθός (ὀ) «σειρά, αλυσίδα, ...», Πλάτ. Ίων 536a, ὀρμαθός χορευτῶν «αρμαθιά από χορευτές») + μεγεθ. επίθ. -α].

ΑΡΜΑΚΑΣ (ο) σωρός από πέτρες [ETYM. < θ. του ελνστ. ἔρμαξ (ὀ, ἥ) (γεν. ἔρμακ-ος) «σωρός λίθων γύρω από αγάλματα του Ερμή, τοποθετημένα στους δρόμους, καθώς, σύμφωνα με τη συνήθεια, όποιος περνούσε πετούσε ένα λίθο στον σωρό» (Νίκ. Θ. 150, ἔρμακας ἐνναίοντες παυρότεροι «κατοικώντας οι λιγότεροι μέσα σε σωρούς από πέτρες») (< αρχ. ἔρμα (τό) «έρεισμα, σωρός χώματος», Όμ. Α 486, ὑπό

δ' ἔρματα μακρά τάνυσσαν «κι έβαλαν ερείσματα από κάτω») + πα-
ραγ. επίθ. -ας > ερμακάς > αρμακάς, με τροπή του αρχικού [ε] σε [α] /
Ήσύχ., <ἔρμακες> αἱ ὕφαλοι πέτραι ἢ αἰμασιαί].

ΑΡΜΑΡΙ (αρρμάρ') (το) ερμάριο, σκευοθήκη, συρτάρι [Β. Κορν.
Έρωτ. 3.1383-4: Καί πιάσε καί τή ζωγραφιά πού 'ναι στ' ἄρμáρι μέσα
/ καί τά τραγούδια, πού 'λεγα, κι όπου πολλά σοῦ ἄρέσα'.] ΦΡ. **βάλε
σε λίγη τάξη τ' αρμáρι σου!** [ETYM.· αντδ. < μσν. ἄρμáρι(ν) < ελ-
νστ. ἄρμáριον (τό) < λατ. armarium (-i) «σκευοθήκη» < arma (-orum)
«εργαλεία, σκευή, όπλα» < αρχ. ἄρμα (βλ. ἄρματα, ετυμ.) (πρβ. ἔρμα,
βλ. αρμακάς)].

ΑΡΜΑΤΑ (τα) **1.** όπλα [Β. Κορν. Έρωτ. 1.5: καί τῶν ἄρμάτω οἱ τα-
ραχές, ὄχθριτες καί τά βάρη] **2.** το σύνολο των εξαρτημάτων (σαμáρι,
καπίστρι, ...) που βάζουν στα υποζύγια **3.** (μτφ.) η πλούσια και λα-
μπρή ενδυμασία, τα στολίδια (βλ. πεζεύω) – συνών.: α) **αρμáτα** (η)
[παροιμ.: Στον νιο τα νιάτα και στον γέροντα (βλ. λ.) η αρμáτα.]· β)
αρματωσιά (η) ΦΡ. **τι ωραία αρματωσιά!** – παράγ. ουσ. **αρμούτι**
(το) είδος όπλου [δ. τρ.: Αρμούτι, έβγα στον πόλεμο, νταλιάνι στο
σημάδι.] – ρ. **αρματώνω 1.** εξοπλίζω **2.** (μτφ.) στολίζω [δ. τρ.: Λιά-
καινα, δεν παντρεύεσαι, δεν παίρνεις Τούρκον άντρα, / να σ' αρμα-
τώσει στο φλωρί, μες στο μαργαριτάρι;] – ουσ. **αρμáτωμα** (το) – μππ.
αρματωμένος (-η, -ο) ΦΡ. **τι όμορφα που 'ναι αρματωμένα τα γι-
δοπρόβata!** στολισμένα με ωραία κουδούνια [ETYM. < ονομ. πληθ.
του αρχ. ουσ. ἄρμα (τό) «ελαφρύ όχημα, κυρ. πολεμικό δίτροχο όχη-
μα, το άρμα και τα άλογα, τα άλογα που σέρνουν το άρμα», Όμ. Δ
366, ἄρμασι καλλητοῖσι «στ' αρμοσμένα αμάξια»].

ΑΡΜΕΓΩ (αρμέ'ου) **1.** πιέζω τους μαστούς θηλαστικού, για να βγει
το γάλα που περιέχουν [παροιμ.: Βάρα τα να τ' αρμέξουμε.] **2.** τρυγώ
μελίσι **3.** (μτφ.) αποσπώ χρήματα από κάποιον, τον απομυζώ οικο-
νομικά – ουσ.: α) **αρμεγός** (ο) δοχείο όπου αρμέγουν γάλα [Κ. Κρυστ.
Κ.: Ν' ἄρμέγης κάθε πρόβατο κ' έννιὰ ἄρμεγούς νὰ βγάζης.] – συνών.
γκομπλίτσα (η)· β) **αρμεξιά** (η) **1.** κάθε πίεση του μαστού κατά το
άρμεγμα **2.** ποσότητα γάλακτος που αρμέγεται κάθε φορά ΦΡ. **κρά-
τησα μια αρμεξιά να κάνω πίτα!** (κράτ'σα μνιá 'ρμιξξιά να κάνου
πίτα!)· γ) **αρμεγή** (αρμι'ή) (η) άρμεγμα – συνών. **άρμεμα** (το) **1.** [...] **2.**
τρύγος μελιού – μππ. **αρμε(γ)μένος** (-η, -ο) – αντών. **ανάρμεγος** (-
η, -ο) – σύνθ. **ξαρμέγω** τελειώνω το άρμεγμα [δ. τρ.: Τ' αρμέξαν τα
ξαρμέξανε σε μια παλιοκαρδάρα.] [ETYM. < μσν. ἄρμέγω < ἄλμέγω
(τροπή υγρού [λ] σε υγρό [ρ]) < αρχ. ἀμέλγω «αρμέγω», Όμ. Δ 434,
ἀμελγόμεναι γάλα λευκόν «το λευκό να τους αρμέγουν γάλα»].

ΑΡΜΕΝΟ (άρρμινου) (το) **1.** πανί ιστιοφόρου, ξάρτια, ιστιοφόρο **2.** (μτφ.) άσπρα σύννεφα και βοριάς που τ' ανεμίζει σε κορυφές βουνών, σημάδι χιονόπτωσης σ' αυτές, αλλά αναβροχιάς στις γύρω περιοχές, κατά τη λαϊκή μετεωρολογία ΦΡ. **έχει άρμενο στο Τζουμέρκο** (στα Τζουμέρκα), **θα ρίξει χιόνι!** (έχχει άρρμινου στου Τζιουμέρκου, θα ρίξ' χιόν'!) [ETYM. < μσν. άρμενον < αρχ. άρμενον (τό), Ήσ. Έργ. 808, νηιά τε ξύλα πολλά, τά τ' άρμενα νηυσί πέλονται «και караβίσια ξύλα άφθονα, που 'ναι κατάλληλα για πλοία»].

ΑΡΜΗΝΕΥΩ (αρρμηνεύου) νουθετώ, συμβουλεύω [δ. τρ.: Γιάννο μου, δε σου το είπα, δε σ' αρμήνευα, / με χίλιους μην τα βάνεις και μην πολεμάς;] – ουσ. **αρμήνεια** (η) – μππ. **αρμηνεμένος** (-η, -ο) – συνών. **ορμηνεύω** – ουσ. **ορμήνεια** / **ορμηνιιά** (η) ΦΡ. **δεν παίρνει από ορμήνεις!** δεν υιοθετεί συμβουλές – μππ. **ορμηνεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ήρθ' ορμηνεμένος!** [ETYM. < αρχ. έρμηνεύω «με λέξεις εκφράζω τα νοήματά μου, εξηγώ, ...» (Ξεν. Άν. 5.4.5.1, έλεξε Ξενοφών, ήρμήνευε δέ Τιμησίθεος «είπε ο Ξενοφώντας και εξηγούσε ο Τιμησίθεος») με τροπή του αρχικού [ε] σε [α]].

ΑΡΜΟΣ (ο) συναρμογή δύο αντικειμένων κατά ένα τμήμα της επιφανείας τους – σύνθ. **αρμολόι** (το) το γέμισμα αρμών τοίχου με κονί-αμα ΦΡ. **ωραίο αρμολόι έκαμες!** (πρβ. ελνστ. άρμολογώ) [ETYM. < αρχ. άρμός (ό) «συναρμογή, σύνδεση, ...», Εϋρ. Μήδ. 1315, έκλύεθ' άρμούς «ελευθερώστε τα μάνταλα»].

ΑΡΝΗ (η) **1.** άρνηση **2.** αρνησιά, λησμονιά ΦΡ. **ήπιε της άρνης το νερό!** [ETYM. < άρνη(ση), με έκπτωση < αρχ. άρνησις (ή) (-εως) «άρνηση, το να αρνείσαι κάτι, να μην ομολογείς», Αισχύλ. Εϋμ. 588, τούτου δ' οϋτις άρνησις πέλει «αυτό καθόλου δεν τ' αρνούμαι»].

ΑΡΝΗΤΗΣ (-τρια) που αρνείται κάτι από πεποίθηση ή χαρακτήρα [δ. τρ.: Κι εσείς περιβολάκια μου, με τ' άνθη στολισμένα, / μην είδα-ταν τον αρνητή, τον ψεύτη της αγάπης;] [ETYM. < ελνστ. άρνητής (ό) < αρχ. άρνούμαι (-έομαι), Θουκ. 8.9.2.4, άρνουμένων τών Χίων «ε-πειδή αρνήθηκαν οι Χιώτες»].

ΑΡΝΙ (το) **1.** μικρό πρόβατο [παροιμ.: Θα το βρει η στραβή τ' αρνί της.] ΦΡ. (α) **είναι αρνί!** είναι αθώος, άκακος (β) **τους έσφαξαν σαν τ' αρνιά!** υπέστησαν ανηλεή σφαγή [Κίνν. Έπιτ. 245.18: Ρωμαίοι δέ θυμῷ μεγάλῳ εἰς τήν πόλιν εἰσιόντες ἅτε ἄρνας τοὺς τῆδε κατέθουν ἄνθρώπους «οργισμένοι οι Ρωμαίοι, μόλις μπήκαν στην πόλη, κατέ-σφαξαν σαν αρνιά τους ανθρώπους που βρίσκονταν εκεί»] – μεγεθ. **αρνάδα** (η) αμνάδα, θηλυκό πρόβατο μικρής ηλικίας **2.** λίμα – παράγ. ουσ. **αρνιακό** (το) δέρμα μικρού αρνιού – σύνθ.: α) **αρνοκάτσικα**

(αρνουκάτσσ'κα) (τα) αμνοερίφια· β) **αρνόκουρα** (τα) τα κουρεμένα μαλλιά αρνιών· γ) **αρνοπόκι** (το) ποκάρι (βλ. λ.) προβάτου από μαλλί δεύτερης ποιότητας, προερχόμενο από την κοιλιά και τα πόδια του ζώου [Κ. Κρυστ. Σκ.: Άλλος άδράχτι σφοντυλάει καί κλώθει τ' άρνο-πόκι.] – ρ. **αρνεύω** 1. καταπραΰνω, παρηγορώ ΦΡ. **πώς ν' αρνέψει ο άνθρωπος με τέτοια στενοχώρια;** [Β. Κορν. Έρωτ. 3.526: τόν πόνο μου άρνεύγω καί μερώνω] 2. ησυχάζω, γαληνεύω ΦΡ. (α) **πάρ' το με το καλό το παιδί και θ' αρνέψει!** (β) **άρνεψε κάπως κι έπεσε για ύπνο!** [Β. Κορν. Θ. 529: Ποιά πρίκα σ' εΰρε άδυνατή καί κλαίς καί δέν άρνεύεις;] – ουσ. **άρνεμα** (το) [ETYM. < μσν. άρνί(ν) (< αρχ. άρνίον (τό), υποκορ. του αρχ. άρήν (ό), άρνός «αρνί», Όμ. δ 85, ίνα τ' άρνες άφαρ κεραοί τελέθουσι «εκεί που κέρατα στ' αρνιά με μιας φυτρώνουν»)].

ΑΡΝΙΘΙ (αρνίθ') (το) 1. ορνίθι, μικρή όρνιθα [παροιμ.: Τ' αρνίθι αϊτός δε γίνεται!] 2. (μτφ.) αφελής, χαζούλης, κουτορνίθι ΦΡ. **έν' αρνίθι είναι!** – συνών. **ρίθι** (το) [ETYM. < ορνίθι (< αρχ. όρνίθιον (τό) «μικρό πτηνό», υποκορ. του όρνις (ό, ή) «πτηνό, οiwνός», Όμ. Γ 2, Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ένοπῇ τ' ἴσαν όρνιθες ὥς «οι Τρώες αλαλάζοντας, σαν τα πτηνά κινούνται») με τροπή του αρχικού [ο] σε [α]].

ΑΡΟΥΚΑΤΟΣ (αρρούκατους) (-η, -ο) που έχει μακριά χέρια, που κάνει βίαιες και απρόσεκτες κινήσεις, ατημέλητος, άκομπος [Δ. Μίγγ. Τρίπλ.: Ο Μίμης Αρούκατος, ο επονομαζόμενος από φίλους και γνωστούς αέρινος, στο τέλος της ζωής του ζύγιζε εκατόν είκοσι κιλά, στα νιάτα του ωστόσο, όταν δεν ξεπερνούσε τα εβδομήντα, υπήρξε ποδοσφαιριστής -αριστερό εξτρέμ- στον Οδυσσέα Κορδελιού. Μέχρι να πεθάνει, στα πενήντα από έμφραγμα, περιέγραφε στα καφεενία της συνοικίας μία, δικής του επινόησης, αέρινη τρίπλα όπως τη χαρακτήριζε - εξ ου και το προσωνύμιο.] [ETYM.· πιθ. < α- προθεμ. + σλαβ. ruk(a) «χέρι» + παραγ. επίθ. -ατος].

(Α)**ΡΟΥΣΙΚΟΣ** (αρρούσσ'κους) (-η, -ο) ρωσικός (βλ. αρουμπι(γι)ές, 2) [ETYM. < α- προθεμ. + ρούσικος < Ρούσ(ος) (< ιταλ. Russo < ρωσ. rus) + παραγ. επίθ. -ικος (Τριαντ.)].

ΑΡΟΥΜΠΙ(ΓΙ)ΕΣ (ο) 1. το τέταρτο παλιού χρυσού τουρκικού νομίσματος ΦΡ. **είχε πολλούς αρουμπιγιέδες, αλλά έχασαν την αξία!** 2. ρουμπίνι [δ. τρ.: Δεν θέλω κολονάρι (βλ. κολονιάζω → β, 2) κι αρούσικα (βλ. λ.) φλουριά / μόν' θέλω αρουμπιέδες, γιαννιώτικα φλουριά.] 3. (πληθ.) **αρουμπιέδες** (οι) είδος ελλην. δαντέλας ΦΡ. **ωραίοι αρουμπιέδες!** [ETYM. < α- προθεμ. + τουρκ. rubiyye (πιθ. < γαλλ. rubin «ρουμπίνι») + παραγ. επίθ. -ς].

ΑΡΠΑΖΩ (αρρπάζου) 1. παίρνω κάτι με τη βία, κλέβω [παροιμ.: Αν του δώσεις το δάχτυλο, θα σ' αρπάξει το χέρι.] ΦΡ. **ό,τι αρπάξει!** 2. αντιλαμβάνομαι κάτι εύκολα ΦΡ. **τ' αρπάξει τα γράμματα!** 3. μουχλιάζω ΦΡ. **το τυρί άρπαξε και μυρίζει άσχημα!** 4. πιάνω φωτιά ΦΡ. **μην πας κοντά στη φωτιά κι αρπάξουν τα μαλλιά σου!** 5. πιάνω τσίκνα ΦΡ. **άρπαξε το φαΐ!** – παθ. **αρπάζομαι** είμαι ευερέθιστος, τσακώνομαι εύκολα ΦΡ. **τι αρπάζεσαι έτσι, άνθρωπέ μ';** – ουσ.: α) **άρπαγμα** (το)· β) **αρπάχτρα** (η) που έχει την τάση ν' αρπάζει, κλέφτρα ΦΡ. **είν' αυτήν μια αρπάχτρα!** – επίθ. **αρπαχτός** (-ή, -ό) – επίρρ. **αρπαχτά** βιαστικά και πρόχειρα – μππ. **αρπαγμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) ελαφρόμυαλος [ETYM. < αρχ. άρπάζω, Όμ. κ 48, τούς δ' αἰψ' άρπάξασα «γοργά τους άρπαξε»].

ΑΡΠΑΉ (η) αρπαγή [ETYM. < αρχ. άρπαγή (ή) «βίαιη απόσπαση, λεηλασία, λεία, ...» (Ήρόδ. 1.2.3, αἰτέειν τε δίκας τῆς άρπαγῆς «και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή») με αποβ. του [γ]].

ΑΡΠΑΛΙΚΙ (αρρπαλλίκι) (το) αρπαγή, κλέψιμο [παροιμ.: Άλλος με τον ιδρο (βλ. λ.) του κι άλλος με τ' αρπαλίκι.] [ETYM. < μσν. άρπαλίκι (τό) «λάφυρο, λεία» < αρχ. άρπαλ(ίζω) «παίρνω, αρπάζω βιαστικά, αποσπώ με τη βία» (Αἰσχύλ. Εὐμ. 983, άρπαλίσαι πόλεως «ν' αρπάξει από την πόλη βίαια») + παραγ. επίθ. -ίκι].

ΑΡΡΑΒΩΝΑ (η) δαχτυλίδι αρραβώνα – συνών. **αρρεβώνα** (η) – παράγ. ουσ. **αρραβωνία** (τα) αρραβωνιάσματα – συνών. **αρρεβωνία** (τα) [ETYM. < αρχ. άρραβών (ό) (γεν. -ώνος, αιτ. άρραβώνα) «εγγύηση, μνηστεία, ...», Άντιφ. Στοβ. 61.2, ἔχοντες άρραβῶνα τήν τέχνην / τοῦ ζῆν «έχοντας ως εγγύηση την τέχνη του ζην»].

ΑΡΡΩΣΤΩ (αρρουστώ) αρρωσταίνω [δ. τρ.: Αυτά τα μάτια, Δήμο μ', τα 'μορφα, τα φρύδια τα γραμμένα, / αυτά με κάνουν, Δήμο μ', κι αρρωστώ, με κάνουν και πεθαίνω.] [Γ. Δραγ. Ελεν.: Τα ματάκια σου τα δυο / δεν τα βλέπω κι αρρωστώ.] ΦΡ. **αρρώστησε το φαΐ!** δεν μαγειρεύτηκε στον χρόνο και τη θερμοκρασία που απαιτείτο, οπότε δεν έγινε καλό – ουσ.: α) **αρρώστημα** (το)· β) **αρρωστικό** (το) γιατρικό, φάρμακο [δ. τρ.: ... έχει τον άντρα τ'ς άρρωστο κι αρρωστικό γυρεύει.] – συνών. **ξαρρωστικό** (το) [δ. τρ.: Γυρεύει ξαρρωστικά / που δε βρίσκονται στον κόσμο.] – μππ. **αρρωστημένος** (-η, -ο) – συνών. **αρρωσταίνω** – αντών. **ξαρρωστώ** 1. [...] 2. φροντίζω κάποιον, όσο είναι άρρωστος – συνών. **ξαρρωσταίνω** [δ. τρ.: Αν αρρωστήσεις, πέρα μακριά, στον έρημο τον τόπο, / σαν τι μανούλα θα βρεθεί, για να σε ξαρρωστήσει.] – ουσ. **ξαρρώστημα** (το) [ETYM. < αρχ. άρρωστώ (-έω) «αρρωσταίνω», Ξεν. Άπομν. 3.11.10, άρρωστήσαντος γε φίλου

φροντιστικῶς ἐπισκέψασθαι «αν αρρωστήσει φίλος σου να τον επισκεφτείς και να τον φροντίσεις»].

ΑΡΤΑΪΝΩ (αρρταίνου) **1.** ρίχνω καρύκευμα σε φαγητό ΦΡ. **δώσ' μου λίγο αλάτι ν' αρτύσω το ψωμί!** **2.** προσφέρω σε κάποιον που νηστεύει μη νηστίσιμο φαγητό – (γ' πρόσ.) **αρταίνει** (ενν. το φαγητό) προκαλεί κατάλυση της νηστείας – παθ. **αρταίνομαι** **1.** καταλύω τη νηστεία **2.** (μτφ.) δοκιμάζω κάτι για πρώτη φορά ΦΡ. **αρτύθηκα σήμερα, έφαγα το πρώτο κεράσι!** – ουσ.: α) **άρτυμα** (το) **1.** ό,τι προσθέτουμε στο φαγητό για νοστιμιά **2.** το μη νηστίσιμο φαγητό – συνών. **αρτυμή** (η) **1.** [...] ΦΡ. **Άρτα, η αρτυμή του κόσμου!** ... η νοστιμιά του κόσμου **2.** [...] ΦΡ. **μη μου δίνεις αρτυμή, θέλω να μεταλάβω!** μη μου δίνεις αρτύσιμο φαγητό, ... **3.** αρμύρα με τρίμματα τυριού· χρησιμοποιείται στη μαγειρική ΦΡ. **έβαλα λίγη αρτυμή στην πίτα κι έγινε νόστιμη!** β) **αρτυσιά** (αρτ'σσιά) (η) κατάλυση της νηστείας – επίθ. **αρτύσιμος** (-η, -ο) (για τροφή) που αρταίνει – μππ. **αρτυμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χεις αρτυμένο το φαΐ;** – αντών. **ανάρτυγος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) άνοστος, αηδιαστικός (ελνστ. **ανάρτυτος** (-ον) «ακαρύκευτος, χωρίς μπαχαρικά») – συνών. **αρτύζω / αρτύνω** – αντών. **ξαρταίνω** απομακρύνω την αρτυμή (βλ. λ., 2, πιο πάνω) (πρβ. το εθιμικό καθάρισμα των οικιακών σκευών με σταχτόνερο την Καθαρά Δευτέρα) ΦΡ. **ξάρτυσα όλα τ' αγγειά** (βλ. λ.) **σήμερα!** [ETYM. < μσν. **άρτ(άω)** (-ῶ) (< αρχ. **άρτύνω / άρτύω** «ετοιμάζω, τακτοποιώ, καρυκεύω φαγητό, ...», Θεόφρ. Όσμ. 51, ήρτυμένος οίνος «καρυκευμένο κρασί») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΆΡΤΣΙ ΒΟΥΡΤΣΙ (το) **1.** άνω κάτω, πλήρης αταξία ΦΡ. (α) **έγιναν άρτσι βούρτσι και λουλάς!** (β) **τρώει άρτσι βούρτσι!** **1.** τρώει ό,τι βρει μπροστά του **2.** δεν τηρεί τη νηστεία [ETYM. < αρτζιμπούρτζι < μσν. **άρτσιβούριον** (τό) < αρμεν. **arats-havóth** «αγγελιοφόρος, μηνυτής», Αρτσιβούριοι «αρμενική χριστιανική αίρεση που τηρούσε απόλυτη νηστεία κατά την τελευταία εβδομάδα της αποκριάς»].

ΑΡΥΑΚΙ (αργυάκι) (το) ρυάκι (βλ. κουρούνα) ΦΡ. **άκου πόσο ωραία τραγουδάει τ' αρυάκι!** ... τι ωραίο ήχο βγάζει [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. ρυάκι(ν) < ελνστ. ρυάκιον (τό) «ρεματάκι», υποκορ. του αρχ. **ρύαξ** (ό) (-κος) «ρεύμα ύδατος, χείμαρρος ορμητικός, ...», Θουκ. 4. 96.2, **ρύακες** γάρ **έκώλυσαν** «τους εμπόδισαν οι χείμαρροι»].

ΑΡΥΣ (-ιά, -ιό) / (αρργιά / αρργιό) αραιός – παράγ. ουσ. **αρήλας** (ο) **1.** τμήμα ελαιώνα, που έχει αραιά φυτεμένα ελαιόδεντρα **2.** χέρσα έκταση με άγρια ελαιόδεντρα – σύνθ.: α) **αρύλογος** (αρρύλουγους) (ο) χοντρό κόσκινο, κόσκινο που χρησιμοποιούν για το κοσκίνισμα δημη-

τριακών και τη διαλογή ποιοτικών σπόρων (πληθ. **αρυλό(γ)ια**, τα) – συνών. **αργιολόι** (το)· β) **αριόσητα** (η) αραιά σήτα, κόσκινο· γ) **αριο-λογάω** (αρργιουλλουγάου) συλλέγω καρπούς που βρίσκονται αραιά πάνω σε δέντρο – ουσ. **αριλόγι** / **αριλόγημα** (αριλλό’ημα) (το) [ETYM. < μσν. επίθ. ἀρύς < αρχ. ἀραιός (-ά, -όν) «λεπτός, αδύναμος, ...», Όμ. Ε 425, χειρα ἀραιήν «το τρυφερό της χέρι»].

ΑΡΧΙΔΑΣ (αρχχιδάς) (ο) 1. που έχει μεγάλους όρχεις 2. ασθένεια των όρχεων – σύνθ. **αρχιδοκήλη** (η) πρόβλημα στα γεννητικά όργανα ανδρών· προκύπτει από σκληρή εργασία και βάρη που σηκώνουν· πρόκειται για πτώση, σπάσιμο των αρχιδιών τους, όπως το λένε, με αποτέλεσμα να κρέμονται πλέον του συνήθους και, συχνά, αναγκάζουν τον έχοντα το πρόβλημα να βαδίζει με κάπως ανοιχτά τα σκέλη ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **σαν σπασμένος!** (βλ. σπάω → μππ.) [ETYM. < μσν. ἀρχίδ(ι) + παραγ. επίθ. -άς < ελνστ. ὀρχίδιον (τό), υποκορ. του αρχ. ὄρχις (ό) (-εως) (Ήρόδ. 4.109.12, οἱ ὄρχιες αὐτοῖσι εἰσι χρήσιμοι ἄκεσι «οι όρχεις τους είναι χρήσιμοι για θεραπείες») με τροπή του αρχικού [ο] σε [α]].

ΑΡΧΙΝΑΩ (αρχχινάου) 1. αρχίζω [δ. τρ.: Δεν άστραψε δε βρόντηξε, δε χάθηκαν τα μάγια, / κι αρχίνησε κι εχτύπαγε του Κωσταντή την πόρτα.] [Ι. Βηλ. Π. Φ.: Ἀτίμητο τό στόμα σου, ἄντ’ ἀρχινάει νά κρένει (βλ. λ.), / μέ μέλι καί μέ ζάχαρη ποτάμι ἀκέριο (βλ. λ.) βγαίνει.] 2. (μτφ.) **αρχινούν τα βιολιά** αρχίζουν οι αρνητικές συνέπειες κάποιου γεγονότος ή κάποιας πράξης – ουσ. **αρχίνημα** (το) – μππ. **αρχινημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τη βρήκε αρχινημένη!** (τ’ βρήκι αρχχιν’μέν’!) δεν ήταν παρθένα – αντών. **αναρχίνηγος** (-η, -ο) ΦΡ. **κάτσε να φάμε, το ’χουμε αναρχίνηγο το φαΐ!** δεν έχουμε αρχίσει ακόμα να τρώμε – ε-πίρρ. **αναρχίνηγα** – συνών.: α) **αρχεύω** (αρχχεύου) [Λίβ. Ροδ. 1208: καί πρὸς τό ἡλιοβασίλεμαν ὅταν ἀρχεύῃ ἡ νύκτα] ΦΡ. **αρχέψτε σεις το φαΐ κι έρχομαι!** β) **αρχινίζω** – ουσ. **αρχίνισμα** (το) – μππ. **αρχι-σμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀρχινῶ < μσν. ἀρχ(ίζω) -ινῶ, κατά το ξεκινῶ < αρχ. ἀρχ(ή) (ή) «αρχή, έναρξη, εξουσία, ...» (Όμ. α 188, ἐξ ἀρχῆς «από παλιά») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΑΡΧΟΝΤΑΣ (άρρχουντας) (ο) άρχοντας, πλούσιος – συνών. **αρχό-ντης** (ο) [δ. τρ.: Κάποτε αρχόντης πέρασε και στα ’πε και τα ξέρεις.] (πληθ. **αρχοντάδες** / **αρχόντοι**, οι) [λογοπ.: Ήλιος και χιόνι παντρεύονται οι αρχόντοι.] – ρ. **αρχονταίνω** (αρρχουνταίνου) 1. πλουτίζω 2. λόγω πλουτισμού, γίνομαι ακατάδεκτος ΦΡ. **αρχόνταιψε και δε μας κρένει** (βλ. λ.) – συνών. **αρχοντεύω** – ουσ.: α) **αρχόντεμα** (το)· β) **αρχοντικό** (το) 1. κατοικία άρχοντα [δ. τρ.: Χριστού τη Θεία γέννηση

να (μ)πω στ' αρχοντικό σας.] 2. (πληθ. **αρχοντικά**, τα) αριστοκρατική συνοικία [ETYM. < μσν. ἄρχοντας < αρχ. ἄρχων (ὁ) (-οντος) (αιτ. ἄρχοντα) «κυβερνήτης, αρχηγός, ...», Ἡρόδ. 5.33.10, τὸν ἄρχοντα τῆς νέος «τον κυβερνήτη του πλοίου»].

ΑΡΧΟΝΤΟ- & αρχοντό- & αρχοντ- α' συνθ. σε σύνθ. λ. (Τριαντ.): 1. με αναφορά στον ἄρχοντα, π.χ. αρχοντογίος 2. με αναφορά σε αρχοντικά χαρακτηριστικά, π.χ. αρχοντογειτονιά 3. για πρόσ. με παρουσιαστικό και εμφάνιση που αποπνέουν αρχοντιά, π.χ. αρχοντάνθρωπος || (μειωτ.) αρχοντοχωριάτης 4. (ειρων., μειωτ.) με αναφορά σε αρνητικά χαρακτηριστικά (αλαζονεία, κ.λπ.) του ἄρχοντα, π.χ. αρχοντομαθαίνω – σύνθ.: α) **αρχοντοαρρώστια** (αρρρχουντουαρρώστγια) (η) ανίατη αρρώστια ΦΡ. **τον βρήκε αρχοντοαρρώστια!** β) **αρχοντονιός** (-ά) νέος / νέα αρχοντικής οικογένειας [δ. τρ.: Αρχοντονιός παντρεύεται και παίρνει προσφυγούλα.]. γ) **αρχοντογύναικα** (αρρρχουντουγύναικα) (η) γυναίκα με ευγένεια χαρακτήρα και αρχοντικό παράστημα· δ) **αρχοντοσόι** (το) αρχοντικό σόι ΦΡ. **είναι απ' αρχοντοσόι, δεν μας καταδέχεται!** ε) **αρχοντοφέρω** μοιάζω με ἄρχοντα ΦΡ. **αν και φτωχός, αρχοντοφέρει!** [ETYM. < μσν. ἄρχοντο- θ. του ουσ. ἄρχοντ(ας) (βλ. λ.) -ο- ως α' συνθ., π.χ. μσν. ἄρχοντο-λόγιν «αρχοντολόγ»].

ΑΡΧΥΤΕΡΑ (αρρρχύτιρα) επίρρ.· νωρίτερα, πρωτύτερα ΦΡ. (α) **έτσι π' κάνουν, θα τον στείλουν στον τάφο μια ώρα αρχύτερα!** (β) **τον ήξερα κι απ' αρχύτερα τι άπληστος είναι!** [ETYM. < μσν. ἄρχύτεραν < ἄρχ(ή) (βλ. αρχινάω, ετυμ.) + συγκρ. επίθ. -ύτερα(ν)].

ΑΣΒΑΣ (άζβας) (ο) ασβός ΦΡ. **έχει τα μαλλιά σαν τον άσβα!** γκρίζα σαν το τρίχωμα του ασβού – συνών. **ασβούδι** (ασσβούδ') (το) [ETYM.· λόγω χρώματος < ἄσβ(όλη) (βλ. ασβολιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ας > ἄσβας].

ΑΣΒΕΣΤΗ (ασββέστ') (η) ασβέστης, υλικό λευκό, στερεό, που τρίβεται εύκολα· παράγεται από ασβεστόλιθο και χρησιμοποιείται στην οικοδομική – παράγ. ουσ. **ασβεσταριά** (αζββισσταργιά) (η) τεχνητή γούρνα μέσα στην οποία ρίχνουν άσβηστη ασβέστη, για να τη σβήσουν, ασβεστοκάμιнос ΦΡ. **πρόσεχε μην πέσεις στην ασβεσταριά!** – σύνθ. **απάσβεστα** (τα) 1. θρυμματισμένο επίχρισμα 2. κομμάτια πέτρας που δεν ψήθηκαν καλά και μένουν στον σβησμένο ασβέστη [Ἀρ. Βαλ. 3.36-38: Κοίταξε!... ἀκόμ' ἀχνίζουνε, ζεστά, φωτοκαμένα, / τά φοβερά του ἀπάσβεστα, λές κ' ἡ ψυχὴ τῆς Δέσπως / ἔμειν' ἐκεῖ καὶ τά κρατεῖ νά πολεμήσει ἀκόμα.] 3. μίγμα ασβέστη με τρίχες, κατάλληλο για επίχρισμα [ETYM. < μσν. ἄσβέστης (ὁ) < ἄσβέστιν < ἄσβέστιον (τό), υποκορ. του αρχ. επιθ. ἄσβεστος (-ον) / (-η, -ον) «που δεν μπορεί

να σβηστεί, ...», Όμ. Ρ 89, φλογί εἵκελος Ἡφαίστοιο ἀσβέστῳ «παρόμοιος μ' ἀσβεστη φλόγα Ἡφαίστου»].

ΑΣΒΗΓΟΣ (ἀζββ'γους) (-η, -ο) 1. που δεν σβήστηκε ή δεν μπορεί να σβηστεί, ἀσβηστος 2. (μτφ.) διαρκής, ανεξάλειπτος ΦΡ. **μίσος μεγάλο κι ἀσβηγο!** [ETYM. < α- στερητ. + θ. σβήσ- του μσν. ρ. σβήνω (βλ. σβημάρα) με αποβ. του [σ] + παραγ. επίθ. -γος > ἀσβηγος].

ΑΣΒΟΛΙΑ (αζββουλλιά) (η) 1. μαυρίλα 2. (μτφ.) αναποδιά, δυστυχία ΦΡ. (α) **από ασβολιές, άλλο τίποτα!** (β) **ασβολιά μου, τι έπαθα!** – ρ. **ασβολώνει** (γ' πρόσ.) ξηραίνει, καίει, τυφλώνει, αποβλακώνει, προκαλεί δυστυχία – ουσ. **ασβόλωμα** (το) – επίθ. **άσβολος** (-η, -ο) – μππ. **ασβολωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι έπαθες και κάθεςαι ασβολωμένη;** (τι έπαθις κι κάθισ' αζββουλλουμέν';) – συνών. **ανασβολιά** (η) ΦΡ. **όλο ανασβολιές έχουμε!** – ρ. **ανασβολιάζω** – ουσ. **ανασβόλιασμα** (το) – επίθ. **ανάσβολος** (-η, -ο) – μππ. **ανασβολιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀσβόλ(η) / ἄσβολος (ή) «ψιλή σκόνη από κάρβουνα, (μσν.) μαυρίλα, καπνιά, (νεότ.) δυστυχία, συμφορά» + παραγ. επίθ. -ιά > **ασβολιά** (Ἀριστοφ. Θεσμ. 245, φῦ, ιού τῆς ἀσβόλου «φου! φου! όλα καπνιά» / Φρυν. Ἑκλ., σ. 113, Ἀσβόλη μή λέγε, ἀλλά ἄσβολος. / Ἡσύχ., <ἄσβολος> ἀσβόλη / Σουῖδ., [Ἀσβόλη] καὶ [Ἀσβολος:] ἡ αἰθάλη τοῦ πυρὸς, ἡ στακτή. φεῦ, ιοῦ τῆς ἀσβόλου. καὶ ἐπὶ δοτικῆς τῇ ἀσβόλω.)].

ΑΣΈΛΛΙΝΟΣ (ασέλλινους) (-η, -ο) που δεν του έχουν φορέσει σέλα, δεν τον έχουν δαμάσει [δ. τρ.: Γύρεψε βόιδια στον ζυγό, γελάδια στην αγέλη, / μούλες, φοράδες κι άλογα κι ασέλλινο πουλάρι.] – συνών. **προσέλλινος** (-η, -ο) [ETYM. < α- στερητ. + ελνστ. σέλλ(α) (ή) «κάθισμα» (< λατ. sella (-ae) «κάθισμα, φορείο») + παραγ. επίθ. -ινος].

ΑΣΪΓΗΣΤΟΣ (ασσί'ηστους) (-η, -ο) 1. ασίγαστος, που δεν ησυχάζει, αεικίνητος ΦΡ. **είναι πολύ ασίγηστο παιδί!** 2. (μτφ.) φλύαρος, πολυλογάς 3. (μτφ.) ζωηρός, άτακτος, απειθαρχος – συνών. **ασύσταγος** (-η, -ο) [ETYM. < α- στερητ. + θ. σιγησ- του αρχ. σιγάω (-ῶ) «σωπαίνω, ...» (Όμ. Β 280, σιωπᾶν λαὸν «τα πλήθη να σωπάσουν») + παραγ. επίθ. -τος (πρβ. ελνστ. ασίγητος (-ον) «που δεν σιωπά, που μιλάει συνέχεια»)].

ΑΣΚΑΛΙ (ασσκάλλι) (το) τμήμα του αρότρου [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. σκαλ(ίς) (ή) (-ίδος) «εργαλείο για την ανατάραξη ή το σκάψιμο χωμάτων, σκαπάνη, ...» (Ιώσ. Ίουδ. Πόλ. 2.148, βόθρον ὀρύσσοντες τῇ σκαλίδι «αφού άνοιξαν βόθρο με τη σκαπάνη») + παραγ. επίθ. -ι > ασκάλι].

ΑΣΚΈΡΙ (ασσκέρ') (το) 1. πολυπληθές στρατιωτικό σώμα τακτικού ή άτακτου στρατού [δ. τρ.: ... να μετρηθεί η κλεφτουριά, να μετρηθεί

τ' ασκέρι.] [Κ. Κρυστ. Κ. Κλ.: ... τὰμέτρητα τὰσκέρια μας ἄξαφνα νὰ χουμήσουν ...] 2. ανοργάνωτο πλήθος, συρφετός ΦΡ. (μτφ.) **είναι ρεμπέτ' ασκέρ'**! είναι άνθρωπος ανοργάνωτος, χωρίς νοικοκυροσύνη 3. (μτφ.) πολυμελής οικογένεια ΦΡ. **ήρθε μ' όλο τ' ασκέρι στα βαφτίσια!** [ETYM. < τουρκ. asker «στρατιωτικό σώμα» (< αραβ. 'askar «στρατιώτης» < περσ. laškar) + παραγ. επίθ. -ι].

ΑΣΚΙ (ασκί) (το) 1. είδος σάκου από ολόκληρο, ακατέργαστο δέρμα ζώου που, αφού δεθεί καθένα από τα άκρα του, το χρησιμοποιούν ως δοχείο για νερό, λάδι, κρασί, κ.λπ. 2. γκάντα 3. φυσερό γανωματή – παράγ. ουσ. **ασκίλα** (η) η μυρουδιά που αποπνέει το ασκί ή το περιεχόμενό του ΦΡ. **μυρίζει ασκίλα το τυρί** – επίθ. **ασκίσιος** (ασκίσιους) (-α, -ο) που έχει φυλαχθεί σε ασκί ΦΡ. **ασκίσιο τυρί, λάδι**, κ.λπ. – σύνθ.: α) **σαπάσκι** (το) 1. σάπιο ασκί 2. (υποτιμ.) ευτελής ΦΡ. **ένα σαπάσκι είναι!** β) **τυράσκι** (το) ασκί για τοποθέτηση τυριού – συνών. **τυροπούγκι** (το) μικρό ασκί για τυρί, το οποίο παίρνει κάποιος μαζί του σε ταξίδι (βλ. -λόγος, γ)· γ) **ασκόμπαλος** (-η, -ο) απαίδευτος, αμόρφωτος, άξεστος ΦΡ. **τι περίμενες από έναν ασκόμπαλο;** δ) **ασκοφυσάω** αναπνέω βιαστικά, εκπνέοντας τον αέρα με δύναμη προς τα έξω, συνήθ. λόγω κόπωσης ή θυμού [ETYM. < μσν. ἀσκή(ν) < ελνστ. ἀσκήιον (τό), υποκορ. του αρχ. ἀσκός (ὅ), Όμ. κ 19, δῶκε δέ μ' ἐκδείρας ἀσκόν βοδὸς ἐννεώροιο «έγδαρε βόδι εννιάχρονο και μου 'δωσε τ' ασκί του].

ΑΣΚΟΥΜΠΩΝΩ (ασκουμπώνου) ανασηκώνω τα μανίκια και ετοιμάζομαι για δράση ΦΡ. **ασκουμπώθηκα για ζύμωμα!** – ουσ. **ασκούμπωμα** (το) – μππ. **ασκουμπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀ(να)σκουμπώνω, με έκπτωση < ἀνασκομπώνω, με κώφ. του [ο] σε [ου] < ἀνακομπώνω, με ανάπτ. [σ] < ελνστ. ἀνακομβῶ «σηκώνω τα μανίκια μου, ξανακουμπώνω, ...» (Κ. Β. Γεωπ. 10.38, συζωσάμενος καί ἀνακομβωσάμενος «αφού ξαναζωστείς και ξανακουμπωθείς») < ἀνα- (βλ. ανα-, ετυμ.) + ελνστ. κομβῶ «κουμπώνω» < κόμβος (βλ. κόμπος, ετυμ.)].

ΑΣΜΟΝΑΩ (αζμουνάου) λησμονώ ΦΡ. **ασμόνησα να στο πω!** (αζμόν'σα να στου που!) – ουσ. **ασμόνημα** (το) – μεε. **ασμονώντα(ς)** [ETYM. < α(λη)σμονάω, με έκπτωση [δ. τρ.: Αλησμονώ και χαίρομαι, θυμιούμαι και λυπιούμαι, / θυμήθηκα την ξενιτιά και θέλω να πηγαίνω.] < α- προθεμ. + ελνστ. λησμονέω (-ῶ) < θ. λήσ- του αρχ. λανθάνω / λήθω (βλ. (α)λαθεύω, ετυμ.)].

ΑΣΟΥΔΟΤΟΣ (ασσούδουτους) (-η, -ο) ασύδοτος, αδίστακτος, ανεξέλεγκτος [ETYM. < α- στερητ. + συ(ν)- (βλ. συν-, ετυμ.) με τροπή

του [υ] σε [ου] + δοτός (< αρχ. δίδωμι, βλ. δίνω, ετυμ.) / Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα: *ΑΣΥΝΔΟΤΟΣ*, χυδ. Άσύδοτος, Άτελής, ό έλεύθερος από φόρους ή συνεισφοράς.].

ΑΣΠΑΡΑΓΟΣ (ασπάραγους) (-η, -ο) που δεν θέλει ή δεν μπορεί να κινηθεί, ακίνητος [ETYM. < μσν. επίθ. άσπάραγος < α- στερητ. + θ. σπαραγ- του αρχ. σπαράττω / σπαράσσω «ξεσχίζω, κομματιάζω, ενοχλώ, ...» (Πλάτ. Πολ. 539b, σπαράττειν τῷ λόγῳ τούς πλησίον αεί «πάντοτε να ενοχλούν υπερβολικά με τα λόγια τούς οικείους) + πα- ραγ. επίθ. -ος].

ΑΣΠΡΟ- & **ασπρό-** α' συνθ. που δηλώνει λευκότητα – σύνθ.: α) **ασπρογαλιάζω** έχω ή παίρνω λευκό ή σχεδόν λευκό χρώμα, έχω το χρώμα τ' ουρανού κατά το λυκαυγές (συνήθ. γ' πρόσ.) **ασπρογαλιάζει** γλυκοχαράζει – ουσ. **ασπρογάλιασμα** (το) – μππ. **ασπρογαλιασμένος** (-η, -ο)· β) **ασπρογαλίζω** ασπρίζω ΦΡ. **ασπρογαλίζ'** η **θάλασσα** (ενν. από τους αφρούς των κυμάτων)· γ) **Ασπροκάλεσα** (η) ονομασία γίδας που έχει τρίχωμα άσπρου και μαύρου χρώματος· δ) **ασπροκέντι** (ασπρουκέντ') (το) (ως τέχνη) το κέντημα με το χέρι ή με τη ραπτομηχανή σε άσπρο ύφασμα και με άσπρη κλωστή· ε) **ασπροκόνδυλο** (το) **1.** κλείδωση δακτύλου [δ. τρ.: ... και εις το ασπροκόνδυλο να διπλωθεί να κάτσει.] **2.** γροθιά· στ) **ασπρόκωλος** (ο) είδος αετού με άσπρα νώτα· ζ) **ασπρολογάω** παίρνω άσπρο χρώμα ΦΡ. (α) **ασπρολόγησε ο τόπος από τις μαργαρίτες!** (β) **ασπρολογάει η μπουγάδα μας!** – ουσ. **ασπρολόγημα** (το)· η) **ασπρομύτης** (-α, -ικο) **1.** όποιος έχει άσπρη μύτη ή άσπρο σημάδι στη μύτη **2.** μαύρη μη ιοβόλα αγριομέλισσα, που έχει άσπρο στίγμα στη μύτη – συνών. **ασπρομύτικος** (-η, -ο)· θ) **ασπρονούρης** (-α, -ικο) ζώο που έχει άσπρη ουρά – συνών. **ασπρονούρικός** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άσπρο- / άσπρό- < θ. του ελνστ. ε-πιθ. ἄσπρ(ος) -ο- ως α' συνθ. < λατ. asper (-era, -erum) «τραχύς»].

ΑΣΠΡΟΓΕΙΟ (ασσπρόγειου) (το) έδαφος που έχει ως βασική σύσταση άσπρο χρώμα, ασπρόχωμα [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του ε-πιθ. ασπρόγειος (-α, -ο) < ασπρό- (βλ. ασπρο-, ετυμ.) + αρχ. -γειος (θ. συγγ. του ουσ. γῆ, Όμ. ν 233, τίς γῆ; «ποιος τόπος;») ως β' συνθ. (αντίστοιχη λ. της αρχ. λευκόγειος (-ον), Θεόφρ. Φ. Ί. 2.4.4.1, έτι μάλλον ή λευκόγειος έλαιοφόρος «η λευκή γη είναι πολύ καταλληλότερη για την παραγωγή ελιών»)].

ΑΣΠΡΟΣ (άσσπρους) (-η, -ο) **1.** λευκός [δ. τρ.: ... διατί 'σαι άσπρη και ξανθή ομοιάζεις ως φεγγάρι.] **2.** (θηλ. **Άσπρη**, η) ονομασία γίδας με άσπρο τρίχωμα **3.** (ουδ. ως ουσ.) **άσπρο** (το) αργυρό ρωμαϊκό, βυζαντινό και τουρκικό νόμισμα με τη μορφή του εκάστοτε αυτοκράτο-

ρα ή σουλτάνου· 1 άσπρο = 3 παράδες ΦΡ. **τον έκαμε τ' απ' ασπρού!** του φέρθηκε ως ανθρώπου μικρής αξίας, τον ευτέλισε [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1.1, γινήκαμε άπ' άσπροϋ] **4.** (πληθ. **άσπρα**, τα) χρήματα, πλούτος [δ. τρ.: Τ' άσπρα πουλήσαν τον Χριστό, τ' άσπρα πουλούν και σένα.] **5. Άσπρος** (ο) ο ποταμός Αχελώος – συνών. **Άσπροπόταμος** (ο) – σύνθ. **ξέξασπρος** (-η, -ο) κάτασπρος [δ. τρ.: ... μαύρα 'ναι τα ματάκια σου, ξέξασπρος ο λαιμός σου.] [λογοπ.: Άσπρη πέτρα ξέξασπρη, κι απ' τον ήλιο ξεξασπρότερη.] – παράγ. ουσ.: α) **ασπράδι** (το) **1.** λευκή κηλίδα **2.** λεύκωμα αβγού **3.** ο λευκός χιτώνας του βολβού των οφθαλμών (πρβ. μσν. άσπράδι)· β) **ασπρούδι** (το) ποικιλία άσπρου σταφυλιού – επίθ. **ασπριδερός** (-ή, -ό) που η απόχρωσή του πλησιάζει στο άσπρο χρώμα – συνών. **ασπρουδερός** (-ή, -ό) – ρ. **ασπρίζω** **1.** [...] ΦΡ. **τα 'σπρισε τα γένια τ' ο Αι - Νικόλας!** χιόνισε τη μέρα της γιορτής του **2.** (γ' πρόσ.) **ασπρίζει** γλυκοχαράζει (βλ. ασπρο- → σύνθ. α) [ETYM. < ελνστ. άσπρος (βλ. ασπρο-, ετυμ.)].

(Α)ΣΤΑΧΥ (ασστάχχυ) (το) **1.** στάχυ **2.** κορυφή, άκρο αντικειμένου ΦΡ. (α) **αστάχυ ποτηριού** χείλος ποτηριού (β) **αστάχυ σκάλας** κορυφή σκάλας [ETYM. < άσταχυς (ό) (-υος) «στάχυ, είδος επιδέσμου» (Όμ. Β 148, επί τ' ήμύει άσταχύεσσιν «και γερνούνε τα στάχυα») > αστάχυ, με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου].

ΑΣΤΕΝΕΙΑ (ασστένεια) (η) ασθένεια [ETYM. < αρχ. άσθένεια (ή) «έλλειψη σθένους, νοσώδης κατάσταση, ...» (Θουκ. 1.3.4, δι' άσθένειαν καί άμειξίαν «αδύναμοι ήταν και δεν είχαν σχέσεις») με ανομ. τρόπου άρθρωση [σθ > στ]].

ΑΣΤΕΡΙ (ασστέρ') (το) **1.** [...] **2.** ο Αυγερινός **3.** το αγριολούλουδο ορνιθόγαλο (ornithogalum) που ανθίζει λευκά αστεροειδή λουλούδια **4.** (μτφ.) που λάμπει σαν αστέρι, που υπερέχει – υποκορ. **αστεράκι** (το) – παράγ. ουσ. **Αστέρω** (η) **1.** κύριο όνομα **2.** ονομασία γίδας που έχει στο μέτωπο ή σε άλλο μέρος του σώματος τρίχωμα σχήματος αστεριού και το υπόλοιπο σώμα είναι συνήθ. μονόχρωμο [ETYM. < μσν. άστέρι < ελνστ. *άστέριον (τό), υποκορ. του αρχ. άστήρ (ό) (γεν. άστέρος), Όμ. Δ 75, οϊον δ' άστέρα ήκε «εχύθη σαν τ' αστέρι»].

(Α)ΣΤΗΘΙ (ασστήθ') (το) στήθος [δ. τρ.: Ποιος έχει αστήθι μάρμαρο και χέρια σιδερένια / για να 'βγει να παλέψουμε στο μαρμαρένιο αλώνι;] ΦΡ. **με πονάει τ' αστήθι από τ' στενοχώρια!** [ETYM. < α- προθεμ. + στήθι < πληθ. στήθια του ουσ. στήθος, κατά το σχήμα μάτια - μάτι, < αρχ. στήθος (τό), Όμ. η 258, ένί στήθεσσιν «μες στα στήθη»].

ΑΣΤΟΧΑΩ (ασστουχάου) **1.** ξεχνώ, λησμονώ, δεν λαμβάνω υπόψη, αγνοώ [δ. τρ.: Με κάποιον άλλον τη βλογούν κι εκείνη δεν τον θέλει, /

παντρευναρραβωνιάζουν την κι εμένα μ' αστοχούνε.] ΦΡ. **είχα πολλά στον νου μου και τ' αστόχησα!** 2. δεν πετυχαίνω τον στόχο μου, αποτυχαίνω – ουσ. **αστόχημα** (το) – μππ. **αστοχημένος** (-η, -ο) – συνών. **ξαστοχάω** [ETYM. < ελνστ. άστοχέω (-ō) (Πολύβ. 5.107.3.1, τοῦ δέ μέλλοντος ἡστόχησε «δεν πέτυχε τον μελλοντικό του στόχο») > αστοχάω (πρβ. κρατάω > κρατέω) (< ἄ- στερητ. + αρχ. στόχ(ος) (ὁ) «σκοπός, σημάδι, ...» (Εὐρ. Βάκχ. 1100, Πενθέως, στόχον δύστηνον «σημαδεύοντας τον Πενθέα, στόχο θλιβερό») + παραγ. επίθ. -έω)].

ΑΣΤΡΑΚΙΑ (η) οστρακιά, μολυσματική ασθένεια που προκαλεί πυρετό, εξανθήματα και απολέπιση του δέρματος – συνών. **αστράκα** (η) ΦΡ. **σέρνεται αστράκα!** υπάρχει επιδημία οστρακιάς [ETYM. < αρχ. ὄστρακ(ον) (τό) «πήλινο αγγείο, κεραμίδι ή τεμάχιο πήλινου αγγείου, το σκληρό περίβλημα των οστρακόδερμων, κέλυφος» (Αριστοφ. Βάτρ. 1190, ἐν ὀστράκῳ «τον βάζουν σε μια χύτρα») + παραγ. επίθ. -ιά > οστρακιά > αστρακιά, με τροπή του αρχικού [ο] σε [α]].

ΑΣΤΡΑΠΗ (η) 1. κεραυνός [δ. τρ.: Τώρα είδα έναν ξυπόλυτο και λαμπροφορεμένο, / που 'χει του ρήσου τα πλουμιά, της αστραπής τα μάτια.] 2. (μτφ.) για δήλωση ταχύτητας ΦΡ. **έφυγε σαν αστραπή** [κατάρες: (α) Κακιά αστραπή να σε βαρέσει! (β) Αστραπή κακιά να του 'ρθει! (γ) Αστραπή να σε κάψει!] – συνών.: α) **αστραφταριά** (η)· β) **αστραπόβολο** (το) – επίρρ. **αστραπή** αστραπιαία ΦΡ. **αστραπή να πας και να 'ρθεις!** [πρβ. Εὐστ. (Ορ., 75.63), β') φρ. *κατ' ἀστραπῆς τάχος* «με την ταχύτητα της αστραπής»] – σύνθ.: α) **αστραποβολάω** 1. (γ' πρόσ.) για το φυσικό φαινόμενο της αστραπής, όταν είναι επαναλαμβανόμενο ΦΡ. **αστραποβολάει κι έφεξε ο τόπος!** 2. (μτφ.) λάμπω, λάμπω από την καθαριότητα, λαμποκοπώ – ουσ. **αστραποβόλημα** (το) (μσν. ἀστραπηβολῶ «ρίχνω αστραπές, αστράφτω», Εὐστ. Ἰλ. 1060, Ζεὺς ἀστραπηβολῶν «ο Δίας που ρίχνει αστραπές»)· β) **αστραπόβροντο** (το) ταυτόχρονη βροντή και αστραπή και με επέκταση ο κεραυνός ή η καταιγίδα [δ. τρ.: Τρία μεγάλα σύγνεφα στο Καρπενήσι πάνε, / το 'να φέρνει αστραπόβροντα, τ' άλλο χαλαζοβρόχια.] – συνών. **αστραποβρόντι** (το)· γ) **αστραποκαίομαι** 1. πλήττομαι, καίγομαι από κεραυνό 2. (μτφ.) πλήττομαι από συμφορές – ουσ. **αστραπόκαμα** (το) 1. κάψιμο ή βάρεμα προερχόμενο από κεραυνό 2. (μτφ.) συμφορά – συνών. **αστραποκαμός** (ο) [κατάρα: Κακός αστραποκαμός να σε βρει ή να σε βαρέσει!] – μππ. **αστραποκαμένος** (-η, -ο) 1. [...] [δ. τρ.: Βλέπεις εκείνη την ιτιά την αστραποκαμένη, / οπό 'χει αντάρα στην κορφή και κατακινιά (βλ. κατα- → σύνθ. δ) στη μέση;] 2. (μτφ.) ταλαίπωρος, κακομοίρης, δυστυχής ΦΡ. **καλός ήταν ο αστρα-**

ποκαμένος! – συνών. **αστραποβαρεμένος** (-η, -ο)· **δ) αστραπόπουτσα** (αστραπόπ'τσα) (η) ΦΡ. **τον χτύπησε κακιά αστραπόπουτσα!** ερωτεύτηκε σφόδρα κι απογοητεύτηκε οικτρά [ETYM. < αρχ. αστραπή (ή) (ποιητ. τ.) άστεροπή, στεροπή (ή) «αστραπή», Όμ. Ν 242, άστεροπή ἑναλίγκιος «όμοιος με αστραπή»].

ΑΣΤΡΑΦΤΩ (ασστράφφτου) **1.** (βλ. αστραπή → σύνθ. α) ΦΡ. (α) **αστράφτει και βροντάει!** (β) (απειλ.) **άμα σ' δώκω μία, θ' αστράψει ο τόπος!** (γ) (απειλ.) **κάτσε ήσυχα, θα σ' αστράψω καμία!** ... θα σου ρίξω δυνατό χαστούκι **2.** (μτφ.) λάμπω, λάμπω από καθαριότητα [Κ. Παλ. Κεραμ. 219-220: στά πλέον άπλά σου πράγματα μοσχοβολάει κι αστράφτει / ή προκοπή ή ατίμητη καί ή προκοπή ή γυναίκεια] – ουσ.: α) **άστραμμα** (το) ξαφνική και ζωηρή λάμψη· β) **αστραψιά** (η) αστραπή, λάμψη – μεε. **αστράφτοντα(ς)** [ETYM. < μσν. αστράφτω < αρχ. αστράπτω «αστράφτω, λάμπω σαν αστραπή, ...» (Όμ. Β 353, αστράπτων ἐπιδέξι' «αστράφτοντας στα δεξιά») με ανομ. τρόπον άρθρωση [πτ > φτ] > αστράφτω].

ΑΣΤΡΕΧΑΣ (ασστρρέχας) (ο) **1.** η άκρη της στέγης που εξέχει από τον τοίχο, γείσο – συνών.: α) (α)**στρέχα** (η) [Ν. Καζ. Πειρ. XXXIII: [...] είχε σκαρφαλώσει στην άστρέχα τοῦ σπιτιοῦ κι άγνάντευε.]· β) **οστρέχα** (η) **2.** αποθηκευτικός χώρος πάνω σε ταβάνι, κρυψώνα ΦΡ. **το 'χει στον αστρέχα** – ρ. **αποστρεχιάζω** **1.** βάζω το κεφάλι κάτω από αστρέχα **2.** καταφεύγω κάπου, για να προφυλαχτώ **3.** κατοικώ, διαμένω ΦΡ. **πού αποστρεχιάζετε τώρα;** – ουσ. **αποστρέχιασμα** (το) [ETYM. < αρχ. ὄστρακ(ον) (βλ. αστρακιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ας > οστράχας, με τροπή του ψιλού ουρ. [κ] σε δασύ ουρ. [χ] και μετάθ. του τόνου > οστρέχα(ς) (βλ. πιο πάνω, συνών. β) > αστρέχας, με τροπή του αρχικού [ο] σε [α] (πρβ. Δημητρ., λήμμα αστρακιά (ή) **1.** (βλ. αστρακιά) **2.** ὀστρακοκονία, κονίαμα έξ ὀστράκων μετ' ἄμμου καί άσβέστου δι' οὔ ἐγίνετο ἐπίχρισις στεγῶν τῶν οἰκιῶν, θολοειδές ἐπιστέγασμα ἐκ τοιούτου μείγματος κατασκευαζόμενον / Ἡσύχ., <θόλος> στρογγυλοειδής οἶκος, δι' ὀστράκων εἰλημμένος), ή < κουτσοβλάχ. αστριάχα (astriáhă) (ή) «το άκρο της στέγης, γείσο» < σλαβ. streha].

ΑΣΤΡΙ / **αστρί** (το) άστρο, αστέρι (βλ. λ.) [δ. τρ.: Ξυπνάει τ' αστρί, ξυπνάει η αυγή, ξυπνάει το νιο ζευγάρι.] ΦΡ. **δουλεύουμε άστρι μ' άστρι!** από την ανατολή ως τη δύση – παράγ. ουσ. **αστρίτης** (ο) **1.** το ιοβόλο φίδι έχιδνα η ασπίς (vipera berus) [δ. τρ.: Αντρίκια ντύθη κι άλλαξε και παίρνει τ' άρματά της, / φίδια στρώνει τον φάρο της κι οχιές τον καλιγώνει, / και τους αστρίτες τους κακούς τους βάνει φτερ-

νιστήρια.] **2.** (μτφ.) ΦΡ. **αστρίτης το μάτι του!** σπινθηροβόλο το μάτι του, είναι πολύ έξυπνος – επίθ. **αστριτίσιος** (-α, -ο) **1.** που μοιάζει ή ανήκει στον αστρίτη **2.** (μτφ.) έξυπνος, σπινθηροβόλος ΦΡ. **αστριτίσια μάτια!** [ETYM. < ελνστ. ἄστριον, υποκορ. του αρχ. ἄστρον (τό), Όμ. Κ 252, ἄστρα δέ δή προβέβηκε «τ’ ἄστρα προχώρησαν πολύ»].

ΑΣΥΚΙΑ (ασσ’κιά) (η) συκιά [ETYM. < α- προθεμ. + συκιά < αρχ. συκῆ, (ιων., επικ.) συκέα (ή) «συκιά» (Όμ. ω 341, συκέας τεσσαράκοντ’ «από τις συκιές σαράντα») μεταπλ. -ιά].

ΑΣΦΑΚΑ (η) το φυτό φλωμίσ η θαμνώδης (phlomis fruticosa) [δ. τρ.: – Να ’μουν στα βουνά μια ’σφάκα, στο λαιμό σου μια χανάκα (βλ. λ., 1).] [ETYM. < α- προθεμ. + αρχ. σφάκ(ος) (ό) «φασκομηλιά» (Άριστοφ. Θεσμ. 486, ἄννηθον, σφάκον «άνηθο και φασκόμηλο») + παραγ. επίθ. -α].

ΑΣΦΑΛΤΟΣ (άσφαλλτους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει σφάλλει **2.** σίγουρος, βέβαιος – επίρρ. **άσφαλτα** βεβαίως [ETYM. < μσν. επίθ. ἄσφαλτος < ἄ- στερητ. + θ. σφαλ- του αρχ. σφάλλω «κάνω κάποιον να πέσει, καταβάλλω, εξαπατώ, ...» (Πλούτ. Θεμ. 14.3, ἔσφαλλε προσπίπτον «όπως έπεφτε πάνω τους») + παραγ. επίθ. -τος].

ΑΣΩΤΟΣ (άσσουτους) (-η, -ο) **1.** που δεν τελειώνει, που δεν εξαντλείται ΦΡ. **ήρθε Μάρτης κι η μέρα γίνηκε άσωτη!** (ήρθη Μάρτ’ς κι η μέρα γίγ’κι άσουτ’!) **2.** σπάταλος **3.** έκλυτος, διεφθαρμένος [ETYM. < αρχ. ἄσωτος (-ον), Αἴσ. Μῦθ. 110, Νέος ἄσωτος καταφαγὼν τὰ πατρῶα [...]] «Ένας άσωτος νέος έφαγε όλη την πατρική του περιουσία [...]]» (βλ. σώνω)].

ΑΤΑ (η) περίπατος (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **πάμε άτα;**

ΑΤΑΛΙΚΟΣ (αττάλικους) (-η, -ο) **1.** φιλάσθενος ΦΡ. **είναι ατάλικη και κάθε λίγο αρρωσταίνει!** **2.** μαλθακός, νωθρός [ETYM. < αρχ. άταλ(ός) (-ή, -όν) «τρυφερός, παιδικός, νεανικός,...» (Όμ. Υ 222, πώλοισιν ἀγαλλόμεναι άταλῆσι «περήφανες για τα τρυφερά πουλάρια που γεννήσαν») + παραγ. επίθ. -ικος > ατάλικος].

ΑΤΕΛΟΣ (άτιλους) (-η, -ο) **1.** ατελείωτος, ανεκπλήρωτος, απέραντος **2.** άφθαρτος [ETYM. < αρχ. άτελ(ής) (-ές) «ανεκτέλεστος, άσκοπος, σώος, ...» (Όμ. ρ 546, οὐκ άτελής θάνατος μνηστήρσι γένοιτο «θα ’βρει ανέσφαλτος ο Χάρος τους μνηστήρες») + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΤΖΑΚΛΟΣ (άτζιακλους) (-η, -ο) **1.** που δεν κατάγεται από «τζάκι», από καλή και πλούσια γενιά ΦΡ. **μπορεί να ’ναι άτζακλος, αλλά είναι καλός!** **2.** (μτφ.) που στερείται καλών τρόπων συμπεριφοράς, άξεστος – αντών. **τζάκλος** (η, -ο) [ETYM. < α- στερητ. + τζάκ(ι) (< τουρκ. ocaκ «κουζίνα, εστία») + παραγ. επίθ. -λος].

ΑΤΖΙΟ (άτζιου) (το) προμήθεια σαράφη [ETYM. < ιταλ. agio «ευκολία, οικονομική άνεση»].

ΑΤΙΜΑΖΩ (ατ'μάζου) **1.** στερώ από κάποιον την τιμή, την υπόληψή του, ντροπιάζω **2.** αποπλανώ, ασελγώ, αφαιρώ την παρθενιά – ουσ. **ατίμασμα** (το) – μππ. **ατιμασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ανατιμάζω** προσβάλλω, διασύρω, διαπομπεύω ΦΡ. **μ' ανατίμασε!** – συνών. **διατιμάζω** [ETYM. < αρχ. ατιμάζω «δεν τιμώ, προσβάλλω, καταφρονώ, μεταχειρίζομαι κάποιον ως ανάξιο, ...», Όμ. Α 11, τόν Χρύσην ήτιμασεν «τον Χρύση καταφρόνησε»].

ΑΤΟΒΟΣΚΟ (ατόβουσσκου) (το) μικρό κοπάδι που βόσκει αποκομμένο από το κυρίως κοπάδι [ETYM. < μσν. ατό(ν) / ατός «μόνος μου, ο ίδιος» (< ελνστ. έατόν < αρχ. αντων. έαυτόν, Θουκ. 1.141.6.6, τό έφ' έαυτόν έκαστος σπεύδει «ο καθένας φροντίζει για τα δικά του») + θ. βοσκ- του βοσκάω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ο].

ΑΤΡΟΠΟΣ (άτρουπους) (-η, -ο) που δεν έχει καλούς τρόπους ΦΡ. **είναι άτροπη γυναίκα!** [ETYM. < αρχ. άτροπος (-ον) «αμετάβλητος, σκληρός, που δεν έχει καλούς τρόπους, απρεπής, ακαλλιέργητος», Πίνδ. Ν. 7.103-4, άτρόποισι Νεοπτόλεμον έλκύσαι / έπεσι «πως τον Νεοπτόλεμο μ' άπρεπα ξέσυρα λόγια»].

ΑΤΣΑΛΟΣ (άτσαλους) (-η, -ο) **1.** ακατάστατος, απρόσεκτος **2.** με προσμίξεις, βρόμικος **3.** υβριστής, βωμολόχος ΦΡ. **έχει πολύ άτσαλο στόμα!** – ουσ. **ατσαλιά** (η) **1.** ακαταστασία, τσαπατσουλιά [Β. Κορν. Έρωτ. 5.868: βρίσκει τη βρώμους κι άτσαλιές κι όλο πηλό γεμάτη] ΦΡ. **πώς αντέχει τόση ατσαλιά;** **2.** (μτφ.) αχρειότητα, υβριστικός λόγος ΦΡ. **μη λες όλο ατσαλιές!** – συνών. **ατσαλοσύνη** (η) ΦΡ. **τι ατσαλοσύνη είν' αυτή!** – επίρρ. **άτσαλα** – σύνθ.: α) **ατσαλόστομος** (-η, -ο) βωμολόχος· β) **ατσαλοτρώω** τρώω απρόσεκτα και περισσότερο απ' όσο πρέπει ΦΡ. **μην ατσαλοτρώς, θα σε πονέσει το στομάχι!** [ETYM. < μσν. επίθ. άτσαλος, (Τριαντ.) πιθ. < αρχ. ατάσθαλος (-ον) «άνοσιος, αλαζονικός, ...» (Όμ. γ 207, ατάσθαλα μηχανώνονται «άνομα έργα ο νους τους βάζει») > *τάσθαλος (αποβ. του αρχικού α- από συμπροφ. με το άρθρο) > *τάσταλος (ανομ. τρόπου άρθρωση [σθ > στ]) > *άσταλος (ανομ. αποβ. του πρώτου [τ]) > μσν. άτσαλος (αντιμετ. [στ > τσ])].

ΑΤΣΑΛΩΤΟΣ (ασσάλλουτους) (-η, -ο) τρυφερός [ETYM. < αρχ. αταλ(ός) (βλ. ατάλικος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωτος > *ατάλωτος > ατσάλωτος, με ηχηροπ.].

ΑΤΥΧΟΣ (άττ'χους) (-η, -ο) **1.** [...] [παροιμ.: Άτυχος πάει να πνιγεί, στέρεψε το πηγάδι.] **2.** (μτφ.) ανεπιτυχής, άσχημος ΦΡ. **είναι άτυχό**

το φαῖ σήμερα! – επίρρ. **άτυχα** ΦΡ. **μου ῥχεται άτυχα!** (μο' ῥ'τι άττ'χα!) νιώθω άσχημα [ETYM. < μσν. επίθ. άτυχος < αρχ. άτυχ(ής) (-ές) «δυστυχής, άμοιρος» (Πλάτ. Νόμ. 905a, άτυχής γενόμενος «όντας δυστυχής») μεταπλ. -ος].

ΑΥΓΗ (η) 1. [...] ΦΡ. (α) **κοντά στην αυγή θα ῥθω!** (β) **τον κλαίει η μέρα κι η αυγή!** είναι αξιολύπητος, αξιοθρήνητος 2. (μτφ.) στενό πέρασμα σε βουνό [δ. τρ.: Κασίμη πιάσε τις αυγές, πιάσε και τα ντερβένια (βλ. λ.).] – υποκορ. **αυγούλα** (η) [ETYM. < αρχ. αυγή (ή) «του ήλιου το φως, στιλπνότητα, ...» Όμ. β 181, ὑπ' αυγάζ ήελίοιο «στου ήλιου το φως»].

ΑΥΛΈΜΟΝΑΣ (αυλιέμουνας) (ο) όρμος κατάλληλος για αγκυροβόλιο [ETYM. < αρχ. εϋλίμενος (-ον) «που έχει πολλά και ασφαλή λιμάνια» (Στράβ. 9.5.4, ἦν δέ πόλις εϋλίμενος ή Πύρασος «υπήρχε η Πύρασος με το ασφαλές λιμάνι») με τροπή του [ευ] σε [αυ]].

ΑΥΡΙΓΙΟ (αύριγιου) επίρρ.· **αύριο** ΦΡ. **όλο αύριγιο κι αύριγιο λέει και ποτέ δεν κρατεί τον λόγο!** – συνών. **αντήμερα** ΦΡ. **αντήμερα τα Χριστούγεννα** (στις 26 Δεκεμβρίου) – επίθ. **αυριοσινός** (-ή, -ό) αυριανός [ETYM. < μσν. αύριο (< αρχ. επίρρ. αύριον, Όμ. η 318, αύριον ές «μέχρι αύριο») με ιδιωμ. προφ.].

ΑΥΤΕΪΝΟΣ (-η, -ο) (αυτείνους / αυτείν' / αυτείνου) δεικτ. αντων.· αυτός [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1.1, Φορτώνοντας τά ξύλα ὅστο νῶμο της, φορτωμένη εις τόν δρόμον, εις τήν έρημιά, τήν έπιασαν οί πόνοι καί γεννησε έμένα μόνη της ή καϊμένη καί άποσταμένη έκιντύνεψε καί αυτείνη τότε καί έγώ. Ξελεχώνεψε μόνη της καί συγυρίστη, φορτώθη όλίγα ξύλα καί έβαλε καί χόρτα άπάνου εις τά ξύλα καί άπό πάνου έμένα καί πήγε εις τό χωριόν.] ΦΡ. **αυτείνα τα σπίτια τίνος να ῥναι;** [ETYM. < μσν. αυτείνος < συμφυρ. αυτός (βλ. αυτόνος, ετυμ.) + έ-κεινος (βλ. εκείος, ετυμ.)].

ΑΥΤΟΝΟΣ & αυτούνος & ευτούνος & ετούνος (-η, -ο) αυτός [δ. τρ.: ... να στείλω μοσχοστάφυλο κι αυτόνο σταφιδιάζει.] ΦΡ. **ετούνος εδώ!** – επίρρ. **αυτούνου** σ' αυτό το σημείο [ETYM. < μσν. αυτόνος / αυτουῖνος < γεν. αυτο(υ)νοῦ < αρχ. αντων. αυτός (-ή, -ό) (Όμ. Α 218, τ' έκλυον αυτουῦ «και τον άκουγαν»), κατά το σχήμα *έκεινος* > *έκεινοῦ*, με μετάθ. του τόνου].

ΑΥΤΟΥ / **αυτούγια** / (επιτατ.) **αυτούγιαγια** (βλ. για) επίρρ.· σ' αυτό το σημείο [δ. τρ.: Αυτού σιμά, αυτού κοντά, στην εκκλησιά προφτάνουν.] ή **αδαιτού & αδιδώ** σ' αυτό το σημείο / **αδιτότες** τότε ακριβώς / **αυτού μέσα** περίπου ΦΡ. **είναι 35 με 40 χρονών, αυτού μέσα / φτούνα αυτού** αυτά εκεί / **αυτάγια** αυτά ακριβώς [ETYM. < αρχ. ε-

πίρρ. αὐτοῦ «εδῶ, ἐκεῖ, ἀμέσως», Ὅμ. δ 639, που αὐτοῦ ἀγρῶν «αυτοῦ κάπου στα χωράφια»].

ΑΥΤΟΥΘΕ ἐπίρρ.· ἀπὸ κει, αὐτοῦ γύρω [ETYM. < μσν. αὐτοῦθε(ν) < αρχ. αὐτόθε(ν) «ἀπ’ αὐτό τον τόπο, ἀπ’ αὐτό το σημεῖο, ...», Θουκ. 5.83.1, ἐκ τοῦ Ἄργους αὐτόθεν «μέσα στο Ἄργος»].

ΑΦΑΚΑΣ (ο) ΦΡ. (α) **ἔφαγε τον αφακά!** ἔφαγε πάρα πολύ (β) (μτφ.) **μου ’φαγε τον αφακά!** (μο’ ’φα’ι τουν αφακά!) καταχράστηκε το δίκιο μου [ETYM.· πιθ. απλοπ. τ. της λ. αναφακάς (βλ. λ., ετυμ.), ἢ < αφάκ(α) «λαθούρι, ...» (βλ. λαθύρι) (< αρχ. ἀφάκη (ἡ) «εἶδος οσπρίου», Γαλην. 6.550, περὶ ἀφάκης καὶ βίκου) + παραγ. ἐπίθ. -άς].

ΑΦΑΛΑΝΙ (αφαλάν’) ἐπίρρ.· ορμητικά, βίαια ΦΡ. **τους πήραν αφαλάνι!** τους κυνήγησαν [ETYM. < θ. ἀφάλ- του αρχ. ἀφάλλομαι «πηδάω ἀπὸ κάτι πάνω σε κάτι ἄλλο, ...» (Αἰσχύλ. Πέρσ. 305, πῆδημα κοῦφον ἐκ νεῶς ἀφήλατο «ἀπ’ το καράβι του αλαφρό πῆδημα πήρε») + παραγ. ἐπίθ. -άνι > αφαλάνι].

ΑΦΑΛΑΡΙΔΑ (η) 1. αυτοφυῆς πόα με αιχμηρά αγκάθια (phalaris aquatica L.) ΦΡ. **πού πας ξυπόλυτος στις αφαλαρίδες;** 2. το πτηνό φαλαρίδα, με διαφορετικά κατὰ τόπους ονόματα, ὅπως αγριοπουλάδα, λούφα, μαυρόκοτα, μαυροκοτί, κ.λπ. [ETYM. < α- προθεμ. + αιτ. φαλαρίδα του αρχ. ουσ. φαλαρίς (ἡ) (-ίδος) «εἶδος χόρτου, λιμναῖο πτηνό που ονομάστηκε ἔτσι λόγῳ της φαλακρῆς λευκῆς κεφαλῆς του» (< φάλαρος (-α, -ον) / φαλαρός (-ά, -όν) / φάληρος (-ον) «που ἔχει λευκές κηλίδες, λευκός», Θεόκρ. Εἰδ. 8.27, κύων ὁ φάλαρος ὕλακτεῖ «το λευκό σκυλί γαυγίζει») / Ἡσύχ., <φαλαρός> φαλιός, φαλακρός, λευκομέτωπος, λευκός, καὶ φαλέον / Βυζάντ.: φάλαρις εἶδος χόρτου οὔτινος οἱ στάχεις εἰσὶν ὅμοιοι τῷ λόφῳ (δηλ. με το λοφίο) τῆς περικεφαλαίας].

ΑΦΑΛΙ (αφφάλλι) (το) & **αφαλός** (ο) 1. αφαλός ΦΡ. (α) **μου ξεστρίφτηκε τ’ αφάλι ἀπὸ τα γέλια!** (μ’ ξιστρίφ’κι τ’ αφφάλλι ἀπ’ τα γέλια!) με πόνεσε ἡ κοιλιά μου ἀπὸ τα πολλὰ γέλια (β) **τ’ ξεστρίφτηκε ο αφαλός·** πάθηση που, στη λαϊκὴ θεραπευτικὴ, ἀντιμετωπίζεται με στρίψιμο του αφαλού ἀπὸ ἄνθρωπο που γνωρίζει πῶς να το κάνει (γ) **της ξεστρίφτηκε ο αφαλός γι’ αὐτόν!** εἶναι πολὺ ερωτευμένη μαζί του 2. το κέντρο στρογγυλοῦ ψωμιού ἢ πίτας 3. (πληθ. **αφάλια**, τα & **αφαλοί**, οἱ) οἱ κυλινδρικές προεξοχές που βρίσκονται στις ἄκρες του ἀδραχτιοῦ (βλ. λ., 2) των μαντανιών (βλ. λ.), με τις οποίες αὐτό ἀκουμπά πάνω σε δυνατὰ ξύλινα στηρίγματα, τα **προσκεφάλια** – ρ. **αφαλιάζω** (αφφαλλιάζου) 1. ἀρρωσταίνω 2. κακοτυχῶ 3. παραλογίζομαι, χάνω τα λογικά μου ΦΡ. **πάει αὐτός, αφάλιασε!** – ουσ. **αφάλιασμα**

(το) – μππ. **αφαλιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αφαλοκόβω** 1. κόβω τον ομφάλιο λώρο νεογέννητου 2. από βαρύ φορτίο προκαλώ πόνο στην κοιλιά 3. (μτφ.) προκαλώ ψυχική ανησυχία, φοβίζω ΦΡ. (απειλ.) **θα σ' αφαλοκόψω!** – ουσ. **αφαλόκομμα** (το) – μππ. **αφαλοκομμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἀφάλι(ν) < ελνστ. ὀμφάλιον (τό), υποκορ. του αρχ. ὀμφαλός (ὀ) «αφαλός, προεξοχή, μέση» (Όμ. α 50, ὅθι τ' ὀμφαλός ἐστι θαλάσσης «όπου είναι η μέση της θάλασσας») με προληπτική αφομ. του [ο] σε [α] και σίγηση του [μ] προ του [φ]].

ΑΦΑΝΑ (η) 1. χαμηλός ακανθώδης θάμνος· το ποτήριον το ακανθώδες ή σαρκοποτήριον το ακανθώδες (roterium spinosum)· ξηρός χρησιμοποιείτο ως σκούπα και ως προσάναμμα [Άγγ. Σικελ. Πρωτ.: Ἀπ' τὸν πευκιά τὸ κουκουνάρι, / ὁ βάρσαμος ἦ τὸ θυμάρι, / ἡ ἀφάνα ἦ ἡ ἀλυγαριά;»] 2. (μτφ.) σγουρά και φουντωτά μαλλιά ΦΡ. **αφάνα το κεφάλι της!** [ETYM. < ελνστ. ή μσν. ἀφάνα / φάνα (ή), (LSJ) < μσν. φάνα (ή) < αρχ. φανός (βλ. φανάρι, ετυμ.) / Σουϊδ.: ἄφανα «εἶδος φυτού»].

ΑΦΑΝΙΖΩ (αφφανίζου) κάνω κάτι να μην υπάρχει, καταστρέφω ΦΡ. (α) **με αφάνισαν στο φαῖ οι κότες!** τρώνε πολύ και επομένως ξοδεύω πολλά για τη διατροφή τους (β) **τον αφάνισαν!** (τον αφφάν'σαν!) τον κατέστρεψαν συναισθηματικά, οικονομικά, κ.λπ. (γ) **αφανίστηκα στα έξοδα!** ξόδεψα πολλά και κινδυνεύω να καταστραφώ οικονομικά – ουσ. **αφάνισμα** (το) – μππ. **αφανισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀφανίζω «κρύβω, αποσιωπώ, υποκλέπτω, καταστρέφω, ...», Ξεν. Οἰκ. 14.2, εἰ τολμῶη ἀφανίζειν «αν τολμήσει να την εξαφανίσει»].

(Α)**ΦΑΝΤΑΞΕ** (γ' πρόσ.) απόρησε, εξεπλάγη ΦΡ. (α)**φάνταξε το μάτι μου!** [ETYM. < α- προθεμ. + φαντάζω (βλ. λ.)].

(Α)**ΦΕΛΑΩ** (α/φιλάου) 1. αξίζω ΦΡ. (α) **δε φελάει να στενοχωριέσαι!** (β) **δε φελάει αυτό το κρασί!** 2. ωφελώ ΦΡ. **γέρασα και δε φελάω σε τίποτα!** [δ. τρ.: Ποτάμιν επλημμύρισε, σε περιβόλι μπαίνει, / ποτίζει δέντρ' αριθμητα. Μηλιές και κυπαρίσσια, / και μια μηλιά γλυκομηλιά νερό δεν τη φελάει.] [παροιμ.: Γέρος είσαι, δε φελάς, τα ψωμιά μας μόν' χαλάς.] [ETYM. < α- προθεμ. + φελάω (< αρχ. ὠφελῶ (-έω) «ωφελώ, είμαι χρήσιμος, υποστηρίζω, ...», Αἰσχύλ. Πρ. 44, τὰ μηδέν ὠφελοῦντα μὴ πόνει μάτην «για όσα δεν ωφελούν μη ματαιοπονείς») μεταπλ. -άω και αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΑΦΕΝΤΗΣ (αφφέντ'ς) (ο) 1. ο Εσταυρωμένος 2. κύριος 3. σύζυγος 4. οικοδεσπότης 5. πατέρας [δ. τρ.: Ας είναι, ας είναι, μάνα μου, κι α' δε σ' ομολογήσω, / κι α' δεν το πω τ' αφέντη μου, ν' αδικοθανάτισω.] 6. κουνιάδος 7. πεθερός – συνών. **παραφέντης** (ο) – υποκορ. **αφε-**

ντάκης (ο) πατερούλης [δ. τρ.: ... να φέξει τ' αφεντάκη μας να λύσει τη σακούλα.] – συνών. **αφεντάκι** (το) [δ. τρ.: ... μέσα είναι τ' αφεντάκι μας μ' εξήντα παλληκάρια.] – (θηλ.) **αφέντρα** (η) ΦΡ. **αυτή είν' η αφέντρα στο σπίτι!** – συνών. **αφέντρω** (η) [δ. τρ.: ... και στη δώθε γειτονιά, π' αγαπώ κι εγώ μια νια / την αφέντρω καλογριά κι έμαθα πως πέθανε, ...] [ETYM. < μσν. άφέντης < αρχ. αὐθέντης (ὁ) «αὐτόχειρας, ἀπόλυτος κύριος, ...» (Ἡρόδ. 1.117.3, μήτε εἶην αὐθέντης «να μην αποδειχτώ φονιάς») κατά τα *αφεντεύω, διαφεντεύω*].

ΑΦΕΝΤΙΑ (αφιντγιά) (η) **1.** προσαγόρευση σεβαστού προσώπου ΦΡ. **καλημέρα, στην αφεντιά σου!** [δ. τρ.: Καλησπέρα σας, καλή βραδιά σας, / πάντα προσκυνάμε την αφεντιά σας.] **2.** εαυτός ΦΡ. **τι λέει η αφεντιά σου; 3.** (περιφρ.) **μωρ', τι μας λέει η αφεντιά του!** (μωρ', τι μας λλιέει η αφιντγιά τ'!) [ETYM. < μσν. άφεντιά < ελνστ. αὐθεντία (ἡ) «ἀπόλυτη εξουσία» (πρβ. αὐθέντης > αφέντης, βλ. λ., ετυμ.)].

ΑΦΗΝΩ (αφφήνου) (-ομαι) [...] ΦΡ. (α) **δεν άφησε τίποτα του πατέρα του!** είναι ίδιος, του πήρε όλα τα χαρακτηριστικά (β) **δεν την αφήνει από τα μάτια του!** την προσέχει πολύ ή την παρακολουθεί στενά (γ) **τα άφησε όλα πλατς κι έφυγε!** τα άφησε άνω κάτω, ασυμμάζευτα (δ) **ήρθε, μας άφησε μια πορδή κι έφυγε!** (ήρθι μας άφ'σι μνια πουρδή κι έφ'γι!) ήρθε και, παρά τα αναμενόμενα, έφυγε χωρίς να κάνει ή ν' αφήσει κάτι σπουδαίο (ε) **μας άφησε χρόνια!** πέθανε – προστ. **άφτο** άστο, άφησέ το – μππ. **αφημένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** παρამελημένος ΦΡ. **αφημένος και μονάχος είναι!** [ETYM. < μσν. άφήνω < αρχ. άφίημι «ρίχνω, στέλνω, αποπέμπω, ...» (Όμ. Κ 372, έγχος άφῆκεν «έριξε το κοντάρι») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. αφησ- κατά το σχ.: σβησ- (έσβησα) - σβήνω, ή μέσω του ελνστ. άφίω, μεταπλ. του άφίημι].

ΑΦΙΛΟΓΙΑ (η) απάντηση, απολογία [ETYM. < αρχ. άμφιλογία (ή) «συζήτηση, αμφιβολία, ...» (Ἡσ. Θ. 229, Λόγους τ' Ἀμφιλλογίας τε «τα Λόγια, τις Αντιλογίες») με έκπτωση και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΑΦΟΝΤΑΣ χρον. σύνδ.: αφότου, από τότε που ΦΡ. **αφόντας έφυγε για την ξενιτιά, ούτε γράμμα δεν έστειλε!** [παροιμ.: Η νύφη αφόντας γεννηθεί, στην πεθερά θα μοιάσει.] [ETYM. < μσν. άφόντας < άφ' ὄντας < άφ- (βλ. απο-) + αρχ. ὄντας (βλ. όντας, ετυμ.)].

ΑΦΟΡΕΓΟΣ (αφόρ(ι)γους) (-η, -ο) καινούργιος, αχρησιμοποίητος, αφόρετος [δ. τρ.: Βρίσκει αστρίτη κολοβό κι οχιά με δυο κεφάλια. / Τα 'φερε τα τηγάνισε σ' αφόρεγο τηγάνι.] ΦΡ. (α) **χάλασαν αφόρεγα αυτά τα ποδήματα!** (β) **σου 'στρώσα αφόρεγα σεντόνια!** [ETYM. <

α- στερητ. + θ. φορεσ- του αρχ. φορέω (-ῶ) (βλ. φοράω, ετυμ.) με αποβ. του [σ] + παραγ. επίθ. -γος > αφόρεγος].

ΑΦΟΡΕΣΜΕΝΟΣ (αφφουρ'ζμένους) (-η, -ο) **1.** που έχει αφοριστεί **2.** (μτφ.) κακόβουλος, κακός ΦΡ. **τι πήγε κι έκαμε ο αφορεσμένος!** [ETYM. < αφορισμένος (μππ. του ρ. αφορίζω «επιβάλλω εκκλησιαστικό αφορισμό, διώχνω από την εκκλησία») με τροπή του άτ. [ιρ > ερ] (πρβ. μηρός > μερί) < ελνστ. άφορίζω «ξεχωρίζω, εξορίζω, (αρχ.) ορίζω, αποχωρίζω, ...», Πλάτ. Σοφ. 231e, τήν έριστικήν τέχνην άφωρισμένους «έχοντας ως επάγγελμα τη σοφιστεία»].

ΑΦΟΡΟΧΑΡΤΙ (αφουρουχάρτ') (το) άδεια επισκόπου για αφορισμό [ETYM. < θ. αφορ- του αφορίζω (βλ. αφορεσμένος, ετυμ.) -ο- + χαρτί (βλ. χαρτιλίνα, ετυμ.) > αφοροχάρτι].

ΑΦΡΗ (΄φρή) / **άφρη** (η) **1.** αφρός (βλ. βαλαντώνω, 1) **2.** (μτφ.) πρώτη ποιότητα – σύνθ. **αφρόπλακα** (η) λευκό μάρμαρο [ETYM. < αρχ. άφρ(ός) (ό) «αφρός, ο θαλάσσιος γόνος, που ονομάζεται και άφύη ή άφρύη» (Όμ. Σ 403, άφρῶ μορμύρων «αφρίζοντας») + παραγ. επίθ. -ή].

ΑΦΡΙΖΩ (αφφρρίζου) **1.** [...] [παροιμ.: Αφρίζεις, ξαφρίζεις, εγώ σ' αγόρασα και θα σε φάω!] ΦΡ. **αφρίζει ξαφρίζει!** (αφρίζ' ξαφρίζ'!) για κάτι που αποτελεί αποτυχημένη αγορά, αλλά υποχρεούμαι να καταναλώσω ή να χρησιμοποιήσω το προϊόν **2.** (μτφ.) οργίζομαι, είμαι εκτός εαυτού ΦΡ. **αφρίζει από το κακό του!** – ουσ. **άφρισμα** (το) [ETYM. < αρχ. άφρίζω «κάνω ή βγάζω αφρούς, ...», Σοφ. Ήλ. 719, ήφριζον «γέμιζαν μ' αφρούς»].

(Α)ΦΡΟΥΜΑΝΆΩ (α/φφρρουμανάου) **1.** (για άλογο) ξεφυσώ δυνατό με τα ρουθούνια βγάζοντας αφρούς, λόγω ανυπομονησίας ή οργασμού **2.** (μτφ. για άνθρωπο) **α.** ευθυμώ θορυβώντας ΦΡ. **αφρουμάνησαν για τα καλά όλη νύχτα!** **β.** θυμώνω πολύ, εξοργίζομαι ΦΡ. **τι φρουμανάς έτσι;** **3.** (μτφ. για άνθρωπο) ερωτοτροπώ, προσπαθώ να προκαλέσω το ενδιαφέρον του άλλου φύλου – ουσ. **(α)φρουμάνημα** (το) – μεε. **(α)φρουμανώντα(ς)** – συνών. **φαρομανάω** – ουσ. **φαρομανητό** (το) [ETYM. < θ. αφρ- του ουσ. αφρός (βλ. αφρή, ετυμ.) -ο- + αρχ. -μανάω (-ῶ) θ. μαν- του μαίνομαι ως β' συνθ. (βλ. μανιώνω, ετυμ.) > αφρομανάω > αφρουμανάω, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

(Α)ΦΡΥΔΙ (αφφρρύδ') (το) φρύδι [παροιμ.: Δεν είδα από τα μάτια, θα δω από τα φρύδια;] ΦΡ. **έχει σημάδι πάνω από τ' αφρύδι το δεξιό** (έχχει σσ'μμάδ' πάν' απ' τ' αφφρρύδ' του διξξιό) [δ. τρ.: Αυτά τα μάτια, Δήμο μ', τα 'μορφα, τα φρύδια σ' τα γραμμένα.] [ETYM. < α-προθεμ. + μσν. φρύδι < ελνστ. όφρύδιον (τό), υποκορ. του αρχ. όφρύς

(ή) (γεν. ὀφρύος) «φρύδι, ὕψωμα, ...» (Όμ. Ι 620, ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε «έγγνεψε μονάχα με τα φρύδια») με αποφυγή της χασμ. και αποβ. του αρχικού ἀτ. φων. από συμπροφ. με το άρθρο].

ΑΦΤΙΑΖΟΜΑΙ (αφτγιάζουμι) **1.** ακούω με ευνοϊκή διάθεση, ακούω κάτι εντείνοντας την προσοχή μου **2.** (για ζώα) οσμίζομαι κίνδυνο και ορθώνω τ' αφτιά μου, για ν' ακούσω καλά και να τον εντοπίσω [Άρ. Βαλ. Φυγ.: Τ' ἄλογο αὐτιάζεται, δέν ἀνασαίνει, / τά πόδια ἐστύλωσε, λύκος διαβαίνει.] **3.** τρομάζω ΦΡ. **αφτιάστηκε το ζωντανό!** – ουσ. **ἀφτιασμα** (το) – σύνθ. **τσιαλαφτιάζομαι** εντείνω την προσοχή με σκοπό ν' ακούσω κάτι χωρίς να γίνω αντιληπτός – ουσ. **τσιαλάφτιασμα** (το) – μππ. **τσιαλαφτιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **καθόταν τσιαλαφτιασμένος στο σκοτάδι και τ' άκουσε όλα!** [ETYM. < αφτ(ί) + πα-ραγ. επίθ. -ιάζομαι (< ελνστ. ὠτίον (τό), υποκορ. του αρχ. οὔς (τό), ὠτός (πληθ. οὔατα) (Όμ. Κ 535, ἵππων μ' ὠκυπόδων ἀμφί κτύπος οὔατα βάλλει «ακούω καθαρά κρότο ταχύποδων αλόγων») > τά ὠτί-α > ταουτία > ταφτία > ταφτιά > τ' αφτί, Βικιπ. / LSJ)].

ΑΦΤΟΧΟΡΤΟ (αφτόχουρτου) (το) το παχύφυτο εχεβέρια (*echeveria reascockii*)· φυτευόταν συνήθ. σε κενό αρμό πάνω από την πόρτα του σπιτιού ή σε προσιτό σημείο της στέγης· ο χυμός των φύλλων του χρησιμοποιείται στη λαϊκή θεραπευτική για τη θεραπεία του πόνου των αφτιών [ETYM. < αφτ(ί) (βλ. αφτιάζομαι, ετυμ.) -ο- + χόρτο (βλ. χορταριάζω, ετυμ.)].

ΆΦΤΡΑ¹ (η) άφθα· είδος εξανθήματος ή φλεγμονής στη στοματική κοιλότητα [ETYM. < μσν. ἄφθρα (< αρχ. ἄφθα (ή) «εξάνθηκα ή έλκος στο στόμα», Ἴππ. Ἄφορ. 3.24, ἄφθαι, ἔμετοι, βήχες) με ανομ. τρόπου άρθρωση [φθ > φτ] > άφτρα].

ΆΦΤΡΑ² (η) **1.** το σημείο αφής λυχναριού και καντηλιού **2.** προσά-ναμμα [ETYM. < ελνστ. ἄπτρα (ή) με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] < αρχ. ἄπτω «δένω, αγγίζω, ανάβω, ...», Όμ. ι 379, ἐν πυρί μέλ-λεν ἄψασθαι «σαν ήρθε η ώρα να το ανάψει»].

ΑΦΥΣΙΚΟΣ (αφφύσσ'κους) (-η, -ο) **1.** αφύσικος, μη φυσιολογικός **2.** άσχημος ΦΡ. **αφύσικος τόπος!** **3.** σιχαμερός, αισχρολόγος ΦΡ. **λέει όλο αφύσικα πράματα!** – επίρρ. **αφύσικα** – σύνθ. **αφυσικόλογα** (τα) βωμολοχίες ΦΡ. **όλο αφυσικόλογα είναι!** (ούλου αφφ'σκόλουγα εί-νι!) – ουσ. **αφυσικιά** (η) **1.** ασχήμια **2.** (συνήθ. στον πληθ.) αισχρολο-γία, βωμολοχία ΦΡ. **μη λες αφυσικιές!** (μη λλίες αφφ'σ'κιές!) **3.** (πληθ.) άσεμνες πράξεις ΦΡ. **έκανε πολλές αφυσικιές!** **4.** (πληθ.) αι-δοία, γεννητικά όργανα ΦΡ. **μη σκύβεις, θα φανούν οι αφυσικιές σ'!** [ETYM. < αρχ. ἀφύσικος (-ον) «που δεν παραδέχεται τα πορίσματα

της επιστήμης της φυσικής, ο μη φυσικός», Σέξτ. Έμπ. Μ. 10.250.5, είναι τήν τῶν ὅλων ἀρχήν ἀφύσικον «εἶναι ἡ ἀρχή των πάντων ἀφύσικη»].

ΑΦΩΤΙΓΟΣ (αφφώτ'γους) (-η, -ο) 1. αφώτιστος, σκοτεινός – επίρρ. **αφώτιγα** πολύ πρωί, πριν χαράξει ΦΡ. **αφώτιγα ήρθε!** 2. που δεν έλαβε φωτίκι (-ια) (βλ. λ.), αβάπτιστος [ETYM. < α- στερητ. + θ. φω-τισ- του φωτίζω (βλ. φωτίκι → ρ.) με αποβ. του [σ] + παραγ. επίθ. -γος].

ΑΧ επιφών. 1. εκφράζει έντονο, ευχάριστο ή δυσάρεστο, συναίσθημα 2. ΦΡ. (α) **αχ και βαχ!** βαθύς αναστεναγμός (β) **όλο αχ και βαχ είναι!** όλο αναστενάζει, συχνά προσποιούμενος 3. **με τα αχ και τα βαχ δεν κάνεις τίποτα!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από την εκφορά του αχ].

ΑΧΑΎΕΣ (ο) κόσμος, οικουμένη [παροιμ.: Σήκωσες τον αχαέ!] [ETYM. < άχανές, ουδ. αρχ. επιθ. άχανής ως ους. «που παρουσιάζει μεγάλο χάσμα, άπειρο διάστημα, απέραντο κενό, ...» (Άριστ. Μετ. 1.3, διά τό σχίζεσθαι εις άχανές οί άκτίνες «με το να διαχωρίζονται στο άπειρο οι ακτίνες») > αχανές > αχαές, με έκπτωση].

ΑΧΑΪΡΕΥΤΟΣ (αχαΐριυτους) (-η, -ο) που δεν έχει προκοπή, ανεπρόκοπος, τεμπέλης ΦΡ. **τι περιμένεις από έναν αχαΐρευτο;** [ETYM. < α- στερητ. + χαΐρ(ι) (< τουρκ. hayir < αραβ. khayr «αγαθοεργία, καλοσύνη») + παραγ. επίθ. -ευτος].

ΑΧΑΜΝΟΣ (-ή, -ό) 1. αδύνατος, άγονος, φτωχός, φιλάσθενος [παροιμ.: Απ' αχαμνό τόπο φεύγα, απ' αχαμνό κόσμο μη φεύγεις.] 2. ανυπόληπτος, κακός ΦΡ. **τι αχαμνό παιδί είναι αυτό;** 3. άσχημος 4. καίριος, σημαντικός ΦΡ. **έπεσε και βάρεσε σ' αχαμνό μέρος!** – υποκορ. **αχαμνούλης** (-α, -ικο) – συνών. **αχαμνούτσικος** (-η, -ο) – (ουδ. πληθ. ως ους.) **αχαμνά** (τα) τα γεννητικά όργανα – επίρρ. **αχαμνά** άσχημα ΦΡ. **μου 'ρχεται λίγο αχαμνά!** νιώθω ατονία ή μεγάλη συγκίνηση – ρ.: α) **αχαμνάω** κακιώνω, αγριεύω ΦΡ. **αχάμνησε το σκυλί και τον δάγκωσε!** β) **αχαμναίνω** χάνω βάρος, αδυνατίζω ΦΡ. **αχάμνηγες πολύ, θα πάθεις τίποτα!** – συνών. **αχαμνίζω** – ους. **αχάμνια** (η) 1. αδυναμία, ατονία 2. (μτφ.) ανοησία, βλακεία – συνών. **αχαμνά-δα** (η) [ETYM. < μσν. επίθ. άχαμνός «αδύναμος» < α- προθεμ. + χαμνός (Ήσύχ., <άδευκής> χαμνός. πικρός. άγνωστος) < αρχ. χαῦνος (-η, -ον) «πορώδης, χαλαρός, ο μη ουσιώδης, μάταιος, ...», Σόλ. 11.6, χαῦνος νόος «ασήμαντη σκέψη» (για την τροπή [υν (προφ. βν) > μν], πρβ. ελαύνω > λάμνω].

ΑΧΑΝΟΣ (άχανους) (-η, -ο) αχανής, τεράστιος, απέραντος [ETYM. < αχανής (βλ. αχαές, ετυμ.)].

ΑΧΑΡΑΓΑ επίρρ.: προτού χαράζει ΦΡ. **έφυγε αχάραγα!** [ETYM. < επίθ. αχάραγος < α- στερητ. + θ. χαράσ- του χαράζω (βλ. λ., 2 & ε- τυμ.) με αποβ. του [σ] + παραγ. επίθ. -γος > αχάραγος].

ΑΧΑΡΙΑΤΝΩ (αχχαργιαίνου) **1.** χάνω τη χάρη, γίνομαι άχαρος **2.** δε δίνω χαρά στους άλλους, λυπάμαι, στενοχωριέμαι [ETYM. **1.** < άχα- ρος¹ / **2.** < άχαρος² + παραγ. επίθ. -ιαίνω (βλ. απόξενος)].

ΑΧΑΡΟΣ¹ (-η, -ο) χωρίς χάρη, άτυχος, καημένος – υποκορ.: α) **αχα- ρούλης** (-α, -ικο) ΦΡ. **τι αχαρούλικο παιδάκι!** β) **αχαρούτσικος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἄχαρις (ὁ, ἡ), ἄχαρι (τό) «άχαρος, αγνώμων, ...» (Θέογν. 496, συμπόσιον γίνεται οὐκ ἄχαρι «γίνεται χαριτωμένο συ- μπόσιο») μεταπλ. κατά τα άλλα επίθ. σε -ος].

ΑΧΑΡΟΣ² (-η, -ο) που δεν δίνει χαρά [ETYM. < α- στερητ. + χαρ(ά) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος].

ΑΧΑΩ (αχχάου) **1.** ηχώ, αντηχώ [δ. τρ.: Κούγω (βλ. λ.) τον άνεμο κι αχάει, μωρέ παπά, Δελή παπά, / τον 'κούγω και μαλώνει, Δελή παπά λεβέντη.] **2.** βουίζω – συνών.: α) **αχάζω** ΦΡ. **αχάζουν οι ρεματιές από τις κατεβασιές** (βλ. λ.)! (αχχάζ'ν οι ριματιγίες απ' τ'ς κατιβασ- σιές!)· β) **αχολογάω** (αχχουλλουγάου) [δ. τρ.: Αχολογούνε τα βουνά, αχολογούν οι κάμποι.] – ουσ. **αχολόγημα** (αχχουλλό'ημα) (το) **1.** με- γάλος θόρυβος, πάταγος **2.** (μτφ.) απήχηση, φήμη – συνών. (α)**χολοή** (η) [ETYM. < μσν. ἄχῶ < αρχ. ἡχέω (δωρ. ἄχέω) «ηχώ, βροντώ», Ἡσ. Θ. 42, ἡχεῖ δέ κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου «και ηχεῖ η κορφή του χιονι- σμένου Ολύμπου»].

(Α)**ΧΕΪΛΙ** (α/χχειίλλι) (το) χείλι ΦΡ. **είναι γιομάτο** (βλ. γιομίζω) **χείλι μ' αχειίλι!** (είνι γιουμάτου χχειίλλι μ' αχχειίλλι!) [παροιμ.: Άμα έφυγε από τ' αχειίλι, το 'μαθαν χίλιοι.] [Ι. Βηλ. Π. Φ.: Λέν τό κοράλλι κόκ- κινο, μόν' δίχως νοστιμάδα· / δέν ἔχει σάν τ' ἄχειίλη σου βαφή καί κοκκινάδα.] – υποκορ. **αχειλάκι** (το) (βλ. ανθός → άνθι) – σύνθ. **δι- πλοχείλης** (-ω, -ικο) χαρακτηρισμός, συχνά παρατσούκλι, όσων έχουν εκ γενετής ή από τραυματισμό, παραμορφωμένα χείλη, λαγόχειλο – συνών. **κοψαχείλης** (-ω, -ικο) [ETYM. < μσν. (ἄ)χεῖλιν (τό), από συ- μπροφ. με το άρθρο του πληθ. **τά χείλη** του αρχ. ουσ. **χεῖλος** (τό) (Ὁμ. Ο 102, ἦ δ' ἐγέλασε χεῖλεσιν «γέλασε κείνη με τα χείλη»].

(Α)**ΧΕΛΩΝΑ** (α/χχιλλώνα) (η) χελώνα ΦΡ. **σαν αχελώνα περπατεί, πώς να φτάσει!** [ETYM. < α- προθεμ. + χελώνα < αρχ. χελώνη (ή), Ἡρόδ. 1.47.3, ὁδμή κραταιρίνοιο χελώνης «οσμή σκληρόδερμης χε- λώνας»].

ΑΧΕΡΟ (άχιρου) (το) άχυρο ΦΡ. **απλώθηκε σαν τον μπέη στ' άχερα** ξάπλωσε άνετα και μαλακά – συνών.: α) **άχυρο** (το) ΦΡ. **άχυρο τ'**

κουμπάρου (το) γαλαξίας [παράδοση: Το Γαλαξία τον λένε και «άχυρο του κουμπάρου», αφού, κάποτε, κάποιος επισκέφθηκε τον κουμπάρο του και φεύγοντας τη νύχτα του έκλεψε ένα μεγάλο δεμάτι με άχυρα. Στο δρόμο της επιστροφής του έπεφτε λίγο λίγο το άχυρο κι έτσι σχηματίστηκε ο Γαλαξίας! (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 287)]· οι ποιμένες αποκαλούν τον Γαλαξία **γαλατένιο ποτάμι**· λέγεται ακόμα **νεκροκόνταλο** και **μακροκόνταρο**· β) **αχύρτο** (το) – παράγ. ουσ. **α-χειριώνας** (ο) αποθήκη αχύρων, αχυρώνας – συνών.: α) **αχυριώνας** (ο) [παροιμ.: Δυο γάιδарοι μαλώνανε σε ξένον αχυριώνα.]· β) **αχυρώνα** (η) [παροιμ.: Η κουσή (βλ. λ.) της γάτας, ως την αχυρώνα!] (πρβ. ελνστ. άχυρών (ό), -ώνος) – ρ. **ξαχειρίζω** αφαιρώ τ' άχυρα από αλωνισμένα δημητριακά – ουσ. **ξαχέρισμα** (το) – μππ. **ξαχειρισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αχεροκάλυβα** (αχιρουκκάλλ(υ)βα) (η) καλύβα κατασκευασμένη από άχερα [ETYM. < μσν. ἄχερο < αρχ. ἄχυρον (τό) (Ἡρόδ. 4.72.2, καθήραντες ἐμπιπλᾶσι ἄχύρων «την καθάρισαν και τη γέμισαν άχυρο») με τροπή του άτ. [υρ] σε [ερ] > άχερο].

ΑΧΗΒΑΔΑ (η) **1.** οστρακοφόρο θαλασσινό μαλάκιο **2.** διακοσμητικό αντικείμενο που μοιάζει με αχηβάδα **3.** κόγχη ναών **4.** κοίλωμα καπνοδόχου [ETYM. < α- προθεμ. + χηβάδα < μσν. χημάδα < αρχ. χήμη / χάσμη (ή) (χάσκω, βλ. λ.)· πήρε το όνομα από το όστρακό της που χάσκει, Αἰλ. Ζ. 15.12.1, χῆμαι θαλάττιαι «οι θαλασινές αχηβάδες»].

ΑΧΜΑΚΗΣ (αχχμάκης) (ο) **1.** αθώος, αφελής, άκακος **2.** μικρός το δέμας, μικροκαμωμένος – συνών. **αχμάκι** (το) [ETYM. < τουρκ. ahmak (< αραβ. ahmak «ανόητος») + παραγ. επίθ. -ης].

ΆΧΝΑ (η) **1.** ατμός, υδρατμός ΦΡ. **έπιακαν άχνα τα τζάμια και δε βλέπω έξω!** (έπγιακαν άχνα τα τζιάμνια κι δε γλλιέπου όξου!) **2.** ανάσα, ήχος ανάσας ΦΡ. **δεν έβγαλε άχνα!** δεν έβγαλε μιλιά [ETYM. < αρχ. ἄχνη (ή) (δωρ. ἄχνα) «κάτι που είναι ελαφρύ και ανεβαίνει στην επιφάνεια, αφρός, ...» (Εὐρ. Ὀρ. 115, οἶνωπόν ἄχνην «αφρό του κρασιού»)].

(Α)ΧΝΑΡΙ (α/χχνάρ') (το) **1.** ίχνος, αποτύπωμα, σημάδι ΦΡ. **άφησε παντού τ' αχνάρια του!** **2.** υπόδειγμα κεντήματος [ETYM. < μσν. ἰχνάρι(ον), υποκορ. του αρχ. ουσ. ἴχνος (τό) «πατημασιά, πάτημα, ...» (Ὅμ. ρ 317, ἴχνεσι περιήδη «του ᾽βρισκε τα χνάρια») με τροπή του [ι] σε [α]].

ΑΧΝΟΣ (ο) **1.** ατμός **2.** πνοή ανθρώπου ή ζώου – παράγ. ουσ. **αχνάδα** (η) **1.** άχνα **2.** (μτφ.) αίσθηση, αντίληψη, γνώση ΦΡ. (α) **με πήρε αχνάδα** με αντιλήφθηκε, με αναγνώρισε (β) **δεν το πήρες αχνάδα;** δεν το αντιλήφθηκες; (γ) **πήρε αχνάδες κι ήρθε να μάθει τι γίνεται!**

υποπτεύθηκε, κατάλαβε και ήρθε να ... – ρ. **αχνίζω** αναδίδω ατμό – ουσ. **άχνισμα** (το) – μππ. **αχνισμένος** (-η, -ο) – επίθ. **αχνός** (-ή, -ό) **1.** χλωμός **2.** ανοιχτόχρωμος, δύσκολα διακριτός – σύνθ. **αχνόπετσα** (η) **1.** που έχει πολύ λεπτή επιδερμίδα **2.** (μτφ.) αρρωστιάρης, καχεκτικός ΦΡ. **είδες αχνόπετσα νύφη πο' 'χει;** [ETYM. < μσν. ἄχνός < *ἄθνός < ἄθμός < αρχ. ἄτμός (ὁ) (Αἰσχύλ. Ἀγ. 1311, ὁμοιος ἄτμός ὥσπερ ἐκ τάφου πρέπει «εἶν' ὅμοιο σαν αχνός που βγαίνει ἀπὸ 'ναν τάφο»), πρβ. φάτνη > παχνί, λαχμός > λαχνός].

ΑΧΟΝΙ (αχχόν') (το) **1.** που δε γεμίζει με τίποτα **2.** καταβόθρα, χοάνη **3.** (μτφ.) αχόρταγος, ἀπληστος ΦΡ. **εἶναι μεγάλο αχόνι, δε χορταίνει με τίποτα!** – συνών.: α) **αχώνη** (η)· β) **αχώνι** (το) [ETYM. < α- προθεμ. + -χόνι < αρχ. χοάνη (ἡ) (συνηρ. χώνη) «χωνί, ...» (Ἀριστοφ. Θεσμ. 18, ἀκοῇ δέ χοάνην ὥτα διετετρήνατο «για ν' ακούν καλά διάνοιξε δυο τρύπες σαν χωνάκια») με αλλαγή γένους και απλοπ.].

ΑΧΟΣ & ηχός (ο) **1.** μουσικό μέλος, σκοπός [δ. τρ.: Ἀλλαξε, κόρη, τον ηχό και πες ἄλλο τραγούδι.] **2.** θόρυβος, ήχος [δ. τρ.: Αχός βαρύς ακούγεται, πολλά τουφέκια πέφτουν.] [ETYM. < μσν. ἄχ(ῶ) (βλ. α- χάω) + παραγ. επίθ. -ος > αχός (αναδρ. σχημ.).]

ΑΧΟΥΡΙ (αχχούρ') (το) **1.** αχυρώνας (βλ. ἄχερο → παράγ. ουσ.) **2.** στάβλος [παροιμ.: Μη μπαίνεις στο αχούρι πριν ἀπὸ τον γάιδαρο.] [δ. τρ.: Κλαίουν τ' αχούρια γι' ἄλογα και τα τζαμιά γι' ἀγάδες.] **3.** (μτφ.) χώρος βρόμικος και ακατάστατος ΦΡ. **το 'καμε αχούρι το σπίτι!** [ETYM. < μσν. ἄχούρι (τό) < ελνστ. ἄχυρι(ος) (ὁ) «αποθήκη αχύρων, αχυρώνας» (< αρχ. ἄχυρον (τό) (βλ. ἄχερο, ετυμ.) / Ἑσύχ., <ἄχυρος> ὁ ἄχυρών. ἄχυροδόκη. ἀποθήκη τῶν ἄχύρων) με τροπή του [υ] σε [ου] > αχούρι (πρβ. τουρκ. ahir < περσ. âxor)].

ΑΧΡΕΙΑ (τα) ἄσεμνα λόγια, βωμολοχίες – συνών. **ἀχρεια** (τα) – επίθ. **αχρειάνης** (-α, -ικο) αχρείος [Ι. Βηλ. Φ.: Μά τί ἔχει μέ τ' ἐσένα / ὁ γλωσσᾶς ὁ ἀχρειάνης, / καί σέ κράζει φθονερό;] – συνών. **αχρειάνος** (-α, -ικο) ΦΡ. **εἶναι πολύ αχρειάνος!** – ουσ.: α) **αχρειανιά** (η) α-σχήμια, αδιαντροπιά· β) **αχρειάνικα** (τα) **1.** βωμολοχίες, αθυροστομίες ΦΡ. **έμεινε και λέει αχρειάνικα!** **2.** αισχρές πράξεις [ETYM. < ο-νομ. πληθ. ουδ. του αρχ. επιθ. ἀχρεῖος / ἀχρήϊος (-ον / -α, -ον) «ἀχρηστος, ἄσκοπος, ...», Ἑσ. Ἔργ. 295, ἀχρήϊος ἀνὴρ «ἀχρηστος ἄνθρωπος»].

ΑΧΡΟΝΙΑΓΟΣ (αχχρόνιαγους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει συμπληρώσει ἓναν χρόνο [κατάρα: Αχρόνιαγος να 'ναι, ὅποιος ἔκανε το κακό!] **2.** (μτφ.) ἄτυχος, κακομοίρης, κακορίζικος, δυστυχής ΦΡ. **τι να κάνει κι αυτός ο αχρόνιαγος!** **3.** (ως επιτίμηση για παιδιά) ΦΡ. **τι πήγε κι ἐ-**

κανε τ' αχρόνιαγο! [ETYM. < α- στερητ. + θ. χρονιάσ- του χρονιάζω (< χρόν(ος) (βλ. χρονικίς) + παραγ. επίθ. -ιάζω) με αποβ. του [σ] + παραγ. επίθ. -γος > αχρόνιαγος].

ΑΧΤΙ (άχχτ') (το) (πληθ. άχτια, τα) **1.** το αχ, η στενοχώρια ΦΡ. **τον έφαγε το άχτι!** **2.** διακαής πόθος ΦΡ. **το 'χα άχτι να την κάνω νύφη!** (του 'χα άχχτ' να τ' γκάνου νύφ'!) **3.** μίσος ΦΡ. **του 'χω μεγάλο άχτι!** [ETYM. < αρχ. ἄχθ(ος) (τό) «βάρος, θλίψη, αδημονία, ...» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 165, εἰ τὸ μάταν ἀπὸ φροντίδος ἄχθος «το μάταιο βάρος της μερίμνης μου») + παραγ. επίθ -ι > άχτι, με ανομ. τρόπου άρθρωση [χθ > χτ]].

(Α)ΧΩΡΙΑ (α/χχώργια) επίρρ.· χωριστά, ξεχωριστά [παροιμ.: Αγάπη θα πει μαζί να σκούζουμε κι αχώρια να μην πονάμε!] [ETYM. < α- προθεμ. + χώρια < μσν. χωριά < αρχ. επίρρ. χωρίς «χωριστά» (Ώμ. δ 130, χωρίς δ' αὖθ' Ἑλένη «χώρια πάλι η Ελένη») με μεταπλ. -ά κατά τα άλλα επιρρ.].

ΑΨΑΝΟΣ (άψανους) (-η, -ο) που βράζει δύσκολα ΦΡ. **άψανα κουκιά** – συνών.: α) **κακόψανος** (-η, -ο)· β) **κάκοπος** (-η, -ο) – αντών.: α) **κάλοπος** (-η, -ο) ΦΡ. **κάλοψα φασόλια**· β) **καλόψανος** (-η, -ο) (πληθ.) **καλόψανες / καλόψενες** (οι) άγρια κάστανα που ο εσωτερικός λεπτός φλοιός καθαρίζεται εύκολα, όταν ψήνονται, κάτι που δεν συμβαίνει συνήθ. μ' αυτό το είδος κάστανων [ETYM. < α- στερητ. + ψανός (για όσπρια) «βραστερός» (< αρχ. έψανός (-ή, -όν) «που βράζει εύκολα, που τρώγεται βρασμένος, ...» (Άριστ. Προβλ. 923a.17, διὰ τί τῶν φυομένων τά μέν έψανά, τά δέ ώμά, βρωτά; «γιατί απ' όσα φυτρώνουν άλλα τρώγονται βρασμένα κι άλλα ωμά») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

(Α)ΨΗΛΟΣ (α/ψψ'λός) (-ή, -ό) ψηλός [δ. τρ.: Εἰς' αψηλός είσαι λιγνός κι αγγελοκαμωμένος ...] – ουσ. **ψηλάδι** (το) (ψψ'λάδ') (το) κλήμα που είναι απλωμένο πάνω σε δέντρο ή σε κρεβατίνα (βλ. κρεβάτι → παράγ. ουσ.) – επίρρ. **αψηλού, τ'** προς τα ύψη [δ. τρ.: Να 'μουν πουλί να πέταγα, να πήγαινα τ' αψηλού ...] – σύνθ. **(α)ψηλοκρατιέμαι** έχω εγωιστική συμπεριφορά, επαίρομαι ΦΡ. **από πού ψηλοκρατιέσαι κι όλο σειέσαι** (βλ. λ.) **και λυγιέσαι;** – ουσ. **(α)ψηλοκράτημα** (το) [ETYM. < α- προθεμ. + μσν. ψηλός < αρχ. ύψηλός (-ή, -όν) «ψηλός», Ώμ. δ 304, Ἀτρεΐδης δέ κάθευδε μυχῶ δόμου ύψηλοῖο «κι ο γιος του Ατρέα στη μέσα κάμαρα του παλατιού κοιμόταν»)].

ΑΨΗΤΟΣ (άψψ'τους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει ψηθεί [λογοπ.: – Ἄψ'το; (άψητο) / – Χάψ' το! (χάψε το) / – Ψ 'μένο; (ψημένο) / – Πάει χαμένο! (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 274)] **2.** (μτφ.) που δεν έχει εμπειρί-

ες ζωής, νέος ΦΡ. **εἶν' άψητος ακόμα!** [ETYM. < μσν. επίθ. άψητος < αρχ. έψητός (-ή, -όν) (έψω) «βραστός, βρασμένος», Ξεν. Άν. 2.3.14, οἶνος φοινίκων καὶ ὄξος έψητὸν ἀπὸ τῶν αὐτῶν «κρασί από χουρμάδες και ξίδι που το έβγαζαν από τους ίδιους βράζοντάς τους»].

ΑΨΙΧΑΩ (αψψ'χάου) **1.** δεν δίνω ούτε ψιχίο, ξοδεύω με οικονομία, τσιγκουνεύομαι [δ. τρ.: Τι τ' αψιχάς το φίλημα κι αυτά τα μαύρα μάτια;] **2.** λαμβάνω υπόψη, υπολογίζω ΦΡ. **δεν αψιχάει τίποτα!** – επίρρ. **αψίχηγα** [ETYM. < α- στερητ. + ψιχ(ίο) + παραγ. επίθ. -άω (< ελνστ. ψιχίον (τό), υποκορ. του αρχ. ψίξ (ό, ή) (γεν. ψιχός) «ψίχουλο, ψίχα» [Ήσύχ., <ψιχία> ψωμία & <ψίχες> αἱ ἀποπίπτουσai τῶν ἄρτων τεμνομένων. ψιχίδι(α)] < ψίω «μασώ, λεπτύνω», Λυκόρφ. Άλεξ. 1.642, οὐ γάρ τις αὐτῶν ψίσεται πύρνον γνάθῳ «κανένas απ' αυτούς δεν θα φάει σταρένιο ψωμί»)].

ΑΨΟΜΠΟΤΕ (αψψόμπουτι) επίρρ.: κάποτε [ETYM. < αρχ. φρ. *όψέ ποτε* «μετά από ώρα, μετά από καιρό», Άρρ. Άνάβ. 2.22.4, οἱ δὲ όψέ ποτε αἰσθόμενοι τὸν ἐπίπλουν «όταν μετά από ώρα αντιλήφθηκαν την επίθεση των πλοίων» / Ήσύχ., <όψέ ποτε> μόλις ποτέ].

ΑΨΟΦΑ (άψψουφα) (τα) πρόβατα, που κάποιος δέχεται να φροντίσει, ενώ ανήκουν σ' άλλον [ETYM. < ονομ. πληθ. ουδ. του αρχ. επιθ. άψοφος (-ον) / άψόφητος (-ον) «αθόρυβος, ήσυχος», Σοφ. Αἷ. 321, ἀλλ' άψόφητος ὀξέων κωκυμάτων «τον άγριο πόνο του, μόνο βογκούσε υπόκωφα»].

ΑΨΥΣ (-ιά, -ύ) **1.** ό,τι έχει πικάντικη γεύση και οσμή **2.** (μτφ.) οξύθυμος, εριστικός, ιδιότροπος [παροιμ.: Τ' αψύ το ξύδι τ' αγγειό (βλ. λ.) του χαλάει.] – επίρρ. **αψιά** έντονα, σε υψηλό τόνο – ουσ. **αψιάδα** (η) δριμύτητα ποτού – ρ. **αψιώνω** **1.** θυμώνω, οργίζομαι ΦΡ. **τι έπαθες κι άψιωσες έτσι;** **2.** δυναμώνω ΦΡ. **έριξα κούτσουρα από πουρνάρι κι άψιωσε η φωτιά** – ουσ. **άψιωμα** (το) – μππ. **αψιωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. άψύς (-εἶα, -ύ) «οξύθυμος, αμιγής» < αρχ. πρόθ. άψ(ι)- + παραγ. επίθ. -υς (πρβ. αρχ. άψί-κορος «που χορταίνει εύκολα,...», Άριστ. Ρητ. 1389a.5, άψίκοροι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας «γρήγορα χορταίνουν με κείνα που επιθύμησαν»)].

B

ΒΑΒΑΛΙΖΩ (βαβαλλίζου) αποκοιμίζω βρέφος με νανούρισμα – ουσ. **βαβάλισμα** (το) – μεε. **βαβαλίζοντα(ς)** – συνών.: α) **μπαλαλάω** 1. [...] 2. φλυαρώ ΦΡ. **έμεινε και μπαλαλάει!** (έμ’νι κι μπαλλαλλάει!) φλυαρεί και δεν βρίσκει κάτι ενδιαφέρον να κάνει – ουσ. **μπαλάλημα** (το)· β) **μπαμπαλίζω** – ουσ. **μπαμπάλισμα** (το) – επίθ. **μπαμπαλής** (ο) φλύαρος, ξεμωραμένος γέρος [ETYM. < μσν. βαβαλίζω < αρχ. βαυβαλίζω «νανουρίζω», Ἰλ. Τίτθ. 229.1, βαυβαλίσαι· ἀντί τοῦ βαυκαλίσαι / Ἡσύχ., <βάβαλον> κραύγασον. Λάκωνες].

ΒΑΒΩ (βάβου) (η) (πληθ. **βάβες**, οι) 1. γιαγιά 2. ηλικιωμένη γυναίκα 3. γερόντισσα που έκανε και τη μαμή 4. καλαμπόκι με αραιούς σπόρους 5. κάτι γερασμένο ΦΡ. **είναι βάβες αυτά τα σύκα** είναι μααραμένα 6. γερό μαδέρι, στο οποίο στηρίζεται το αδράχτι (βλ. λ.) και το κυπρί (βλ. λ., 2) και συμβάλλει στην καλή λειτουργία του νερόμυλου [παροιμ.: Βαστάει σαν η βάβω στον μύλο!] – υποκορ. **βαβούλα** (η) – επίθ. **βαβίτικος** (-η, -ο) 1. που κάνει σαν τη βάβω ή ανήκει στη βάβω 2. γερασμένος – σύνθ. **προσβάβω** (η) προγιαγιά – συνών. **μπάμπω** (η) (αρσ. **μπάμπος** (ο) παππούς, γέρος) – υποκορ. **μπαμπούσκω** (η) – σύνθ.: α) **μπαμπόγερος** (μπαμπό’ιρους) (ο) άσχημος γέρος, πολύ γέρος· β) **μπαμπόγρια** (η) άσχημη γριά, πολύ μεγάλης ηλικίας γυναίκα ΦΡ. **θέλει νιο άντρα η μπαμπόγρια!** [ETYM. < αρχ. κύρ. όν. Βαυβώ (ή) «θηλυκή γονιμική θεότητα, όνομα της γυναίκας που φιλοξένησε τη θεά Δήμητρα, όταν περιπλανώμενη αναζητούσε την Περσεφόνη, ...», ή ηχομιμ. λ. που συνδέεται με το νανούρισμα].

ΒΑΓΕΝΙ (βα’έν’) (το) 1. ξύλινο βαρέλι κατασκευασμένο με δούγ(ι)ες (βλ. λ.), οι οποίες είναι δεμένες με μεταλλικά στεφάνια 2. κρασοβάρελο [δ. τρ.: Μήνα και το κρασί μας δε σας άρεσε; / Βαγένια έχουμε κι άλλα και τ’ αλλάζουμε.] – παράγ. ουσ. **βα(γ)ενάς** (ο) βαγενάς, βαρελάς – σύνθ. **στραγγοβα(γ)ένης** (ο) που στραγγίζει τα βαγένια, δηλ.

τα κρασοβάρελα· χρησιμοποιείται ως προσωνύμιο του Μάρτη [ETYM. < μσν. βαγένι / βαγένι(ν) (τό) < μσν. λαγένα (ή) / λαγένι (τό) «στάμνα» (< μσν. λαγήνα < αρχ. λάγηνος / λάγυνος (ή) «λαγήνη», Ριαν. Άποσπ. 75.2, άτρεκέως ήδε λάγυνος έχει «ακριβώς αυτό εδώ το λαγήνι έχει»), ή (Τριαντ.) < σλαβ. vagan -ι με επίδρ. του μσν. λαγένα < λατ. lagena· σύμφωνα μ' αυτή την εκδοχή η λ. είναι αντδ., καθώς η λατ. λ. lagena προήλθε από την αρχ. ελλην. λάγηνος].

ΒΑΓΙΑ (βά'ια) (τα) κλωνάρια δάφνης, τα οποία μοιράζονται στους πιστούς την Κυριακή των Βαΐων· σε πολλά μέρη της Ηπείρου τα βάγια τα πηγαίνουν στους ναούς οι νιόπαντρες [παροιμ.: Πάρτε διαόλοι βάγια!] – παράγ. ουσ. **Βαγιώ** (Βα'ιώ) (το) η γιορτή των Βαΐων [δ. τρ.: ... του Χριστουγέννου για κερί και του Βαγιού για βάγια.] [ETYM < πληθ. του ελνστ. βάϊον (τό), υποκορ. αρχ. βάϊς / βáis (ή) «κλαδί φοίνικα» (Πορφ. Ά. Έ. 4.7.38, κοίτη εκ τῶν σπαδίκων τοῦ φοίνικος, ἄς καλοῦσι βáis «κρεβάτι από σπασμένα κλαδιά φοίνικα, τα οποία αποκαλούν βáια») > βáϊα (τά) > βάγια, με ιδιωμ. προφ.].

ΒΑΓΙΟΛΙ (βαγιόλλι) (το) πετσέτα φαγητού [ETYM. < ιταλ. tovagliolo].

ΒΑΔΕΥΟΜΑΙ (βαδδεύουμι) διαπομπεύομαι, περιφέρομαι ΦΡ. **κουρέψου και βαδέψου!** (απειλ. σε άτακτα παιδιά, κυρ. κορίτσια, εν αγνοία ίσως της σημ.) – ουσ. **βάδεμα** (το) – συνών. **βαδεμός** (ο) ΦΡ. **κουρεμός και βαδεμός!** – μππ. **βαδεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **κουρεμένη και βαδεμένη!** (κουριμέν' κι βαδιμέν'!) σε άθλια κατάσταση, αξιοθρήνητη [ETYM. < βαδ(ίζω) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύομαι].

ΒΑΔΙΖΩ (βαδδίζου) [...] ΦΡ. **βαδίζει και τρίζει!** (βαδδίζ' κι τρίζ'!)· λέγεται για: 1. το φτιαγμένο από βακέτα (βλ. λ.) υπόδημα, το οποίο, όπου είχε γυαλιστερή βακέτα, έτριζε κατά το βάδισμα 2. (μτφ.) την εντυπωσιακή γυναίκα που κατά το βάδισμά της τραβάει τα βλέμματα – ουσ. **βάδισμα** (το) [ETYM. < αρχ. βαδίζω < αρχ. επίρρ. βάδ(ην) «με βήματα, το χωρίς βιασύνη βάδισμα», (Όμ. N 516, τοῦ δέ βάδην ἀπρόντος «κι εκεί που αναχωρούσε αργά) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΒΑΖΩ¹ (βάζου) κάνω θόρυβο, βουίζω [δ. τρ.: Εδώ στις μάντρες τις ψηλές, τις καγκελοπλεγμένες / μέσα έχουν χίλια πρόβατα και πεντακόσια γίδια. / Σαν τα μερμήγκια περπατούν σαν τα μελίτσια βάζουν.] – ουσ. **βαζούρα** (η) παρατεταμένη βοή, φασαρία [ETYM. < αρχ. βάζω «μιλώ, φλυαρώ», Όμ. δ 32, ατάρ μέν νῦν γε πάϊς ὥς νήπια βάζεις «μου μίλησες μικρό παιδί σαν να 'σαι»].

ΒΑΖΩ² (βάζου) / **βάνω** (βάνου) βάζω, τοποθετώ [παροιμ.: Κώλος που κλάνει, γιατρό δε βάνει.] ΦΡ. (α) **τα βάνω μέσα μου** κρατώ μέσα

μου όσα με στενοχωρούν, στενοχωριέμαι (β) **δε βάνει στενή καρδιά** δεν στενοχωριέται με ζητήματα που δεν το αξίζουν (γ) **το βάνει στα ποδάρια** τρέχει, όπου φύγει - φύγει (δ) **βάζω μπροστά 1.** αρχίζω ΦΡ. **βάλαμαν μπροστά το σπίτι** αρχίσαμε το χτίσιμο **2.** τα λέω έξω από τα δόντια, επιπλήττω ΦΡ. **τον έβαλε μπροστά!** (ε) **βάζω νιάτα** ανα-νεώνομαι, ξανανιώνω (στ) **βάζω πλάτη** στηρίζω, βοηθώ (ζ) **βάζω με τον νου μου** σκέφτομαι, αποφασίζω, υποπτεύομαι ΦΡ. **βάλε με νου σου τι θα γένει άμα ...** σκέψου ότι αυτό που θα γίνει θα είναι πολύ σημαντικό, θετικό ή αρνητικό [δ. τρ.: Ως έτρωγα κι ως έπινα σε μαρ-μαρένια τάβλα (βλ. λ.), / ο μαύρος μου χλιμίντρισε και το σπαθί μου εράη, / κι εμένα ο νους μου το 'βαλε: παντρεύουν την καλή μου.] (η) **τον έβαλε σε λό(γ)ια** τον παραπλάνησε λέγοντας ψέματα [δ. τρ.: Ποιος σ' έβαλε σε λόγια και μ' απαράτησες;] (θ) **τον έβαλε στα δυο στενά** απαίτησε κάτι με επιμονή, τον πίεσε (ι) **βάζω στο μάτι** στο-χεύω (κ) **βάνω γνώση** συνετίζομαι (λ) **βάζω μπροστά τη μέρα** αρχί-ζω τις δραστηριότητές μου νωρίς το πρωί (μ) **βάζω το κεφάλι για χαμό** στεναχωριέμαι πάρα πολύ, φθάνω στα όρια της απελπισίας και της παράκρουσης (ν) **τα βάνω μύτη με μύτη** δεν αφήνω τίποτε ανα-πάντητο, είμαι έτοιμος για διαμάχη (ξ) **έβαλα πατάτες** φύτεψα (ο) **έβαλε το δάχτυλο στο μέλι** λόγω εύκολης πρόσβασης, σφετερίστηκε κάτι ξένο (π) **βάζω το χέρι στο ευαγγέλιο** ορκίζομαι (ρ) **βάλε ένα χέ-ρι** βόηθα (σ) **έβαλε χέρι** καταχράστηκε (τ) **βάζω ψαλίδι** κόβω, μετά από συμφωνία, μαλλιά ή ύφασμα που πρόκειται να ραφτεί (υ) **έβαλαν στεφάνι** παντρεύτηκαν (φ) **έβαλε φωτιά 1.** άναψε φωτιά **2.** (μτφ.) προκάλεσε πρόβλημα (χ) **έβαλε το κεφάλι του στο σακούλι** στοιχη-μάτισε τη ζωή του (ψ) **τον έβαλε γαμπρό** τον πήρε σώγαμπρο (ω) **τον έβαλε στο παγούρι** τον αποστόμωσε – παθ. **βάνομαι** καταβάλλω με-γάλη προσπάθεια, βάζω τα δυνατά μου ΦΡ. **βάζεται να τον φτάσει, αλλά δεν μπορεί!** – ουσ. **βάλσιμο** (το) – μππ. **βαλμένος** (-η, -ο) – α-ντών. **άβαλτος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** που δεν έχει φορεθεί – σύνθ.: α) **α-ναβάνω 1.** αναφέρω, κάνω λόγο για κάποιον [παροιμ.: Στο σπίτι του κρεμασμένου, σκοινί δεν αναβάνω.] ΦΡ. **δε θέλω να μ' αναβάνεις με το στόμα σου!** **2.** μιλώ άσχημα για κάποιον, τον αποπαίρνω ΦΡ. **τον ανάβαλε για τα καλά!** – ουσ. **ανάβαλμα** (το) ΦΡ. **είναι γι' ανάβαλ-μα!** είναι για να μιλούν γι' αυτόν· β) **κακοβάζω / κακοβάνω 1.** τοπο-θετώ κάτι αδέξια **2.** βάζω κακό με τον νου ΦΡ. **μη κακοβάνεις, όλα θα πάνε καλά!** [ETYM. < μσν. βάζω < βιβάζω «κάνω να καβαλικέ-ψει, ...» με απλολ. [βιβα > βα] (πρβ. διδάσκαλος > δάσκαλος)· έβαλα: αρχ. αόρ. έβαλον του ρ. βάλλω (βλ. βάνω, ετυμ.) και εξομάλυνση].

ΒΑΘΜΟΥΔΕΣ (οι) βαθμοί ΦΡ. **πήρες καλούς βαθμούδες;** [ETYM. < αρχ. βαθμός (ὁ) (πληθ. βαθμοί), οἱ) «σκαλοπάτι, (μτφ.) βαθμός, πρόοδος, ...» (Ίώσ. Ίουδ. Πόλ. 4.3.10, βαθμοί τολμημάτων «πρόοδοι τολμηρών επιχειρήσεων») + παραγ. επίθ. -ούδες].

ΒΑΘΎΣ (-ιά, -ύ) 1. [...] 2. (μτφ.) κρυψίνους, μυστικοπαθής ΦΡ. **είναι πολύ βαθύς άνθρωπος!** – επίρρ. **βαθιά / βάθου** 1. στα βαθιά ΦΡ. (μτφ.) **έπεσε τ' βάθου!** κοιμάται βαθιά, (για κλώσα) κλωσά με επιμονή 2. (μτφ.) άσχημα, απ' το κακό στο χειρότερο ΦΡ. **τα πράματα πααίνουν** (βλ. λ.) **τ' βάθου!** [ETYM. < αρχ. βαθύς (-εΐα, -ύ), Όμ. μ 214, άλός ρήγμϊνα βαθεΐαν «τα βαθιά κύματα της θάλασσας»].

ΒΑΪΖΩ (βαΐζου) 1. γέρνω, λυγίζω από το βάρος, χαμηλώνω ΦΡ. (α) **βάισα με το βάρος που φορτώθηκα** (β) **βάισε η μηλιά από τα πολλά μήλα** 2. γέρνω μπροστά, λόγω ηλικίας ή ασθένειας, καμπουριάζω **βάισε απ' τα γεράματα!** 3. (μτφ.) επιθυμώ, λαχταρώ ΦΡ. **μου βάισε να πάω στο χωριό τη Λαμπρή** 4. (μτφ.) συμερίζομαι τις απόψεις, τις ιδέες κάποιου, διάκειμαι φιλικά ΦΡ. **πού βαΐζει αυτός;** ποιανού τις ιδέες ασπάζεται; – ουσ. **βάισμα** (το) – επίθ. **αβάιστος** (-η, -ο) – μππ. **βαΐσμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αναβαΐζω** γέρνω και πέφτω [ETYM. < βα(γ)ίζω «(για δέντρα) λυγίζω, καμπυλώνομαι, (για ανθρώπους) γέρνω, καμπουριάζω» < βάγ(ιο) (βλ. βάγια) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΒΑΪΛΕΎΩ (βαΐλλεύου) φροντίζω κάποιον, περιποιούμαι ΦΡ. **βαΐλεύει με ζήλο τον ανήμπορο πατέρα του!** – ουσ. **βαΐλεσμα** (το) ΦΡ. **θέλει βαΐλεσμα το παιδί!** – μεε. **βαΐλεύοντα(ς)** [ETYM. < αρχ. βαλανεύω «υπηρετώ κάποιον σε λουτρό, υπηρετώ» (Άριστοφ. Λυσ. 337, στελέχη φέροντας ὥσπερ βαλανεύσοντας «με ξύλα τρέχανε, τάχα πηγαΐνανε λουτρό ν' ανάψουν») > βαλ(αν)εύω > βαΐλεύω, με έκπτωση και ιδιωμ. ανάπτυ. [ι] μετά το [α] (πρβ. άκουσμα > άικουσμα, βλ. λ.)].

ΒΑΪΤΣΑ & βάϊτσα (η) βάγια, παραμάνα [δ. τρ.: - Ξύπνα, κυρά μ', τις βάιτσες σου ν' ανάψουν τα λυχνάρια, ...] [ETYM. < ελνστ. βαΐ(α) (ή) «παραμάνα, τροφός» (Στράβ. Έπιτ. 5.39, οί Ρωμαΐοι βαΐαν καλοῦσι τήν τροφόν) + υποκορ. επίθ. -τσα].

ΒΑΚΈΤΑ (η) 1. χοντρό κατεργασμένο δέρμα, κυρίως μοσχαριού 2. (συνεκδ.) υπόδημα φτιαγμένο από δέρμα μοσχαριού – συνών. **βακέλα** (η) [ETYM. < βεν. vacheta (ιταλ. vacchetta) < λατ. vacca (-ae) «δαμάλι», vaccula «δαμάλα» (πρβ. αρχ. βαίτη (ή) «ένδυμα ποιμένα ή χωρικού από δέρμα», Θεόκρ. Ειδ. 3.25, τάν βαΐταν άποδύς «αφού έβγαλε το ένδυμα»)].

ΒΑΚΪΖΩ (βακκίζου) 1. κόβω κιμά πάνω σε κεφτεδένι (βλ. λ.) 2. χτυπώ – ουσ. **βάκισμα** (το) – μππ. **βακισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ.

ἄβάκ(ιον) (τό), υποκορ. του αρχ. ἄβαξ (ὁ) (βλ. ἄμπακας → ετυμ.), με αποβ. του αρχικού ἄτ. φων. + παραγ. επίθ. -ίζω > βακίζω].

ΒΑΚΙΡΙΝΑ (η) υποχλωριώδες νάτριο, χλωρίνη [ETYM. (;)].

ΒΑΚΟΥΦΙ (βακκούφ') / **βακούφιο** (βακκούφγιου) (το) κτήμα ή άλλο (π.χ. μελίσσι) αφιερωμένο σε ιερό ίδρυμα, εκκλησία ή μοναστήρι – επίθ. **βακούφικος** (βακκούφ'κους) (-η, -ο) ΦΡ. **το τρώει βακούφικο** / **τρώει από βακούφικο** **1.** δεν προκόβει, σαν να συντηρείται από βακούφικα **2.** (ειρων.) ενώ έχει όλα τ' αγαθά, για να ζει πλουσιοπάροχα, είναι καχεκτικός και μίζερος [ETYM. < τουρκ. vakif «ίδρυμα» (< αραβ. waqf) + παραγ. επίθ. -ι].

ΒΑΚΡΟΣ (βάκκρους) (-α, -ο) **1.** (για ζώο, συνήθ. πρόβατο) που είναι λευκό κι έχει μαύρες κηλίδες στο πρόσωπο **2.** το θηλ. και ως όν. προβατίνας **3.** (θηλ. μτφ.) παχιά γυναίκα [ETYM. (Λιθοξ.) < αλβ. vakr(a) + παραγ. επίθ. -ος].

ΒΑΛΑΝΤΩΝΩ (βαλαντώνου) **1.** κουράζομαι, καταβάλλομαι, αποκάνω, εξαντλούμαι ΦΡ. **βαλάντωσε στο κλάμα** [Ι. Γρυπ. Καρ.: ΤΟΥ Γιαλινού μεσημερίς / πού τ' ἀνεφόκαμα πνιχτό φουντώνει, / πού μ' ἄγριαν ἄφρη (βλ. αφρή) ή ὄχεντρα (βλ. λ.) / θεριακωμένη βαλαντώνει.] **2.** βαρυκαρδίζω, θλίβομαι [Απ. Ντάλ.: Μη με δείρει, με μαλώσει, / την καρδιά μου βαλαντώσει.] **3.** φλέγομαι από ερωτικό πάθος [Κ. Κρυστ. Νεραϊδόπ.: Κ' ἐμένα μ' ἐβαλάντωσε, μέ μάραν' ή αγάπη.] – ουσ. **βαλάντωμα** (το) – μππ. **βαλαντωμένος** (-η, -ο) [ETYM. μσν., πιθ. < αρχ. βαλάντ(ιον) (τό) «βαλάντιο, πουγκί», επειδή το σφίγγουν με κορδόνι σαν να του φτιάχνουν λαιμό (Τριαντ.), (Αριστοφ. Ίππ. 707, ἐπὶ τῷ φάγοις ἥδιστ' ἄν; ἐπὶ βαλλαντίῳ; «τί προσφαί τραβά η ὀρεξή σου; τί θα 'λεγες για κανένα πουγκί;»)] + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΒΑΛΑΩΡΑ (η) **1.** τόπος άδεντρος και πετρώδης, όπου φύεται χαμηλή βλάστηση και ελάχιστα δέντρα **2.** καλλιεργήσιμη γη που το χρώμα έχει κοκκινωπό χρώμα και μικρές πέτρες **3.** τόπος κατάλληλος για βόσκησι – συνών. **βελαώρα** (η) [ETYM.: πιθ. < βαλαρίζω «σκαλίζω τη γη με λισγάρι, ισοπεδώνω το χρώμα μετά τη σπορά» > *βαλαωρ(ίζω), με προσθήκη [ω] + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) > βαλαώρα (πρβ. ελνστ. βάλ(λ)αρις «θαλάσσιο βρύο, το ποώδες φυτό, λυχνίς, της οικογένειας καρνοφυλλίδες, μονοετές ή πολυετές, με φύλλα αντίθετα, απλά ή ακέραια· καλλιεργείται συνήθ. ως διακοσμητικό» / Ήσυχ., <βάλλα-ρις> βοτάνη τρίφυλλος].

ΒΑΛΜΑΣ (ο) **1.** εκτροφέας μεγάλων ζώων, αλόγων, μουλαριών, βοδιών, ... **2.** που οδηγεί τα ζώα σε γεωργικές εργασίες, π.χ. στο αλώνισμα **3.** αλογολάτης, που οδηγεί τα άλογα στη βοσκή, βοσκός αλόγων,

φύλακας αλόγων (βλ. αλογο- → σύνθ. β) [Κ. Κρυστ. Ἡλ.: Κάπου βροντάει μιά τουφεκιά ἢ κυνηγοῦ ἢ δραγάτη, / καί κάπου κάπου ὁ ἀντίλαλος βραχνό τραγοῦδι φέρνει / τοῦ ἀλογολάτη, τοῦ βαλμᾶ, ὁποῦ γυρνάει κ' ἐκεῖνος.] 4. προσωνύμιο του γκιόνη (βλ. λ.) [ETYM.· λεξ. Ἀνδριώτη / LSJ → ἀγνώστου ἐτύμου / λεξ. Δαγκίτση < σλαβ. valmo «αλωνιστικό εργαλείο και ζώο για αλώνισμα» (πρβ. Ἡσύχ., <βαλμός> «στήθος»)].

ΒΑΛΤΟΣ (βάλλτους) (ο) ἔλος – παράγ. ουσ.: α) **βαλτάκα** (η) βάλτωμα· β) **βαλτακαριά** (η) τόπος που βαλτώνει – συνών. **βαλτακαριό** (το) – ρ. **βαλτακιάζω** βαλτώνω, βυθίζομαι σε λασπώδες ἢ βαλτώδες μέρος – συνών.: α) **βαλτακώνω**· β) **βουλτώνω** – αντών. **ξεβαλτακιάζω** / **-ώνω** (μτφ.) ξεχρεώνομαι – ουσ. **βαλτάκισμα** / **ξεβαλτάκισμα** / **-ωμα** (το) [ETYM. < μσν. βάλτα / βάλτη (ἦ) / βάλτον (τό) «έλος, βάλτος» (Λέων Τακτ. 11.3, ὕλας καί πηλά καί βάλτας ἔχοντα «που ἔχει δάση, λάσπες και βάλτους») < κουτσοβλάχ. βάλτου (váltu) «έλος, βάλτος» < ρουμ. baltos / (LSJ) < σλαβ. blato)].

ΒΑΜΜΑ (το) 1. το υλικό με το οποίο οι γυναίκες βάφουν τα χεῖλη [δ. τρ.: ... που ἔχουν στα χεῖλη βάμμα, στο μάγουλο ελιά.] 2. ιώδιο [ETYM. < αρχ. βάμμα (τό) (-ατος) «βαφή, χρώμα, ...», Πλάτ. Νόμ. 956 a, βάμματα δέ μή προσφέρειν «να μην προσφέρουν βαφές»].

ΒΑΝΤΑ (η) 1. δέσμη χόρτων, δέσμη νήματος ΦΡ. (α) **βάλε μια βάντα σέλινο στο φαῖ!** 2. κομμάτι, μέρος πράγματος – υποκορ. **βαντάκι** (το) ΦΡ. **αγόρασα ένα βαντάκι γνέμα** (βλ. (γ)νέμα¹) – μεγεθ. **βαντάκα** (η) δέμα με είδη ιματισμού [ETYM.· πιθ. < μανδάκι(ον) (τό) «μικρό δέμα», υποκορ. του αρχ. μανδάκης (ὁ) ταινία με την οποία ἔδεναν τις θημωνιές χόρτου, δεμάτι ἀπό χόρτα (Ἱππιατρ. 26, δεσμός δι' οὗ δένουσι θημωνιάς χόρτου «ταινία με την οποία δένουν σωρούς χόρτου», LSJ, λήμμα *μανδάκης*) > *μανδάκι > βαντάκι, με τροπή του [μ] σε [β] και προφ. του [νδ] ως [ντ] > βάντα].

ΒΑΝΤΑΛΙΚΙΑ (βανταλλίκια) (τα) τα ἀπό πατρογονική κληρονομία οικιακά σκεύη και ἐπιπλά ΦΡ. **δεν ἄφησε βανταλίκι για βανταλίκι!** τα πήρε όλα [ETYM. < τ. vad(o) του ιταλ. ρ. andare «πηγαίνω» + πα-ραγ. ἐπίθ. -αλίκια].

ΒΑΝΤΕΛΑΧΟΣ (βαντιλλάχους) (ο) 1. πιεστικός, φορτικός ΦΡ. (α) **μας γίνηκε βαντελάχος!** (β) **τι βαντελάχος εἶν' αὐτός!** 2. που ἔχει αυταρχική συμπεριφορά ΦΡ. **γίνηκε βαντελάχος στο χωριό!** [ETYM. < Βάνδαλ(ος) (ο) (< λατ. Vandali (-orum) «Βάνδαλοι· γερμανικά φύλα που τα χαρακτήριζε ιδιαίτερη αγριότητα· εἰσέβαλαν στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (4^{ος}-5^{ος} αι.), προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές και τ'

όνομά τους έγινε συνώνυμο με κάθε τι που δεν συνάδει με πολιτισμένη συμπεριφορά») + παραγ. επίθ. -άχος > Βανδαλάχος > Βαντελάχος, με προφ. του [νδ] ως [ντ] και ανομ.].

BANTIAPA (βαντιάρα) (η) δίσκος σερβιρίσματος – συνών. **βαντιέρα** (η) [ETYM. < τ. vad(o) του ιταλ. ρ. andare «πηγαίνω» + παραγ. επίθ. -iάρα].

BANΩ (βάνου) → βάζω² – σύνθ. **εργοβάνω** **1.** φθονώ κάποιον για την επιτυχία του **2.** σχεδιάζω και ενεργώ με πανουργία για να βλάψω κάποιον, δολοπλοκώ, ραδιουργώ – συνών. (περιφρ.) **βάνω νέργατα** (βλ. λ.) ΦΡ. **όλο νέργατα βάνει αυτήν!** (ούλου νέργατα βάν' αυτήν!) [ETYM. < μσν. βάνω < βάλνω < αρχ. βάλλω «ρίχνω, χτυπώ, τοποθετώ, ...», Όμ. υ 62, iόν ἐνί στήθεσσι βαλούσ' «σαΐτα να 'ταν να 'ριχνες στα στήθια μου»].

ΒΑΞΑ (η) αγριόκοτα, τετράς η βονασία (bonasa bonasia ή tetrastes bonasia) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του λαλήματος του πτηνού ή, για τον ίδιο λόγο, < αρχ. βάξι(ς) (βάζω¹, βλ. λ.) (ή) «όνομα, λόγος, αγγελία, φωνή, ήχος» (Αίσχύλ. Πρ. 663, έναργής βάξις ἦλθεν Ἰνάχῳ «ξάστερος ἦρθε λόγος στον Ἰναχο») + παραγ. επίθ. -α].

ΒΑΡΑΩ (βαρ(ρ)άου) (-ώ) **1.** χτυπώ, δέρνω [δ. τρ.: Τι έχουν της Μάνης τα βουνά οπού είναι βουρκωμένα; / Καν ο βοριάς τα βάρεσε, καν η νοτιά τα πήρε;] **2.** κουράζω, κάνω κάποιον να υποφέρει [δ. τρ.: Δε μου βαρούν τα ξένα και τα μακρινά, / μόν' με βαρούν τ' αντρός μου τα μηνύματα.] **3.** τσιμπώ [παροιμ.: Σα βαρέσει μύγα το γομάρι (βλ. λ.), το διακόβει (βλ. κόβω → σύνθ. γ) το μουλάρι.] **4.** τείνω ΦΡ. **το χρώμα του πανωφοριού βαρεί στο γκρίζο** **5.** φθάνω ΦΡ. **οι πλεξούδες** (βλ. πλέξα) **μου βάραγαν ως τη μέση!** **6.** οσμίζομαι ΦΡ. **βάρεσαν άνθρωπο τα σκυλιά!** ΦΡ. (α) **βάρεσε ο ήλιος** ανέτειλε (β) **βάρεσε στο ψαχνό** **1.** χτύπησε ή σκότωσε χωρίς λύπη **2.** τα είπε έξω από τα δόντια (γ) **βαράτε βιολιτζήδες!** **1.** εντολή σε μουσική ορχήστρα να παίξει μουσική **2.** (μτφ.) τα πράγματα έχουν ξεφύγει από τον έλεγχο (δ) **βαράει η λόρδα** υπάρχει μεγάλη πείνα (ε) **θα το βαρέσει το κεφάλι του** θα μετανιώσει (στ) **βάρεσε η μυγδαλιά** άνθισε (ζ) **βάρεσε εξ τ' αριλói** (βλ. λ.) είναι έξι η ώρα (η) **θα το βαρέσουν πολλοί το λιβάδι** θα πλειοδοτήσουν (θ) **βάρεσα μια πέρδικα** σκότωσα (ι) **βάρεσε το μαχαίρι γροθιά** έκανε απερισκεψία (κ) **τι, θα βαρέσουμε γροθιά στο μαχαίρι;** (τι, θα βαρρέσουμε γροθιά στο μαχαίρ';) θα προβούμε σε απονενοημένη πράξη, θα παλέψουμε με το αδύνατο; (λ) **βάρεσαν κάλπαση** (βλ. λ.) **τ' άλογα** κάλπασαν με μεγάλη γρηγοράδα – (γ' πρόσ.) **βαρεί μου γίνεται βαρετό** κάτι, μου είναι κουραστικό, δεν

το σκέφτομαι πολύ ΦΡ. (α) **γέρασα και μου βαρεί ο ανήφορος!** (β) **δεν μου βαρεί να πάω με τα ποδάρια!** [παροιμ.: Το πολύ το «Κύριε ελέησον», βαρεί και τ' Θεού!] (γ) **δεν του βαρεί και πολύ το κεφάλι, θα το κάνει!** (δε ντ' βαρεί κι πουλλύ του κιφάλλλι, θα του κάν'!) δεν σκέφτεται ιδιαίτερα, οπότε μπορεί να κάνει κάτι, ακόμα και κακό, πιο εύκολα (δ) **δεν μου βαρεί η δουλειά** δεν με κουράζει η εργασία, δεν δυσανασχετώ με την εργασία – ουσ. **βάρημα** (το) **1.** η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του βαράω **2.** (μτφ.) πλειοδοσία σε δημοπρασία – συνών. **βαρεσιά** (η) **1.** [...] **2.** το γάλα που βάζουμε μία φορά μέσα σε μπούτα (βλ. λ.), για να το χτυπήσουμε και να βγάλουμε βούτυρο ΦΡ. **μια βαρεσιά γάλα** **3.** η ποσότητα βουτύρου που παράγεται από κάθε βαρεσιά γάλατος ΦΡ. **μια βαρεσιά βούτυρο** – μππ. **βαρεμένος** (-η, -ο) **1.** που δέχθηκε χτύπημα ΦΡ. **είναι πολύ βαρεμένος** είναι βαριά τραυματισμένος **2.** (μτφ.) χτυπημένος από ξωτικά ή δαιμονικά **3.** (μτφ.) που δεν έχει ψυχική ή διανοητική ισορροπία, βλάκας **4.** (για γυναίκα) έγκυος **5.** (για γάλα) ΦΡ. **βαρεμένο γάλα** (βλ. δέρνω → μππ.) – αντών. **αβάρεγος** (αβάρρ(ι)γους (-η, -ο) που δεν τον έχει βαρέσει κάποιος ΦΡ. **σκούζει** (βλ. λ.) **αβάρεγος** – σύνθ. **νταμπλοβαρεμένος** (-η, -ο) που έχει υποστεί νταμπλά (βλ. ταμπλάς) [ETYM. < ελνστ. βαράω «επιβαρύνω, είμαι βεβαρημένος, ...» (< ομηρ. μτχ. βεβαρηώς, Όμ. γ 139, οϊνω βεβαρηότες «πιωμένοι, ζαλισμένοι») με αλλαγή σημ., ή < ελνστ. βαρ(ῶ) -άω (< βάρος) «πιέζω με βάρος» με σημασιολ. επίδρ. του ουσ. βαριά (βλ. λ.) (LSJ / Τριαντ.)].

ΒΑΡΒΑΤΙΑΣ (ο) βαρβάτος τράγος – υποκορ. **βαρβατσέλι** (το) **1.** μικρός τράγος **2.** (μτφ.) παιδί που παριστάνει τον άντρα – ουσ.: α) **βαρβάτεμα** (το) συνουσία· β) **βαρβατσέλα** (η) βαρβατίλα – συνών. **βαρβατσίλα** (η) [ETYM. < μσν. επίθ. βαρβάτ(ος) (< ελνστ. βαρβᾶτος (-ον) < λατ. barbatus (-a, -um) «που έχει γένια», barba «γένι») + παραγ. επίθ. -ιάς].

ΒΑΡΓΩΜΑΩ (βαργουμάου) **1.** παραπονιέμαι για την τύχη μου, λυπάμαι, δυσθυμώ, δυσανασχετώ **2.** βλασφημώ, υβρίζω – ουσ.: α) **βαργώμισμα** (το)· β) **βαργώμι** (το) **1.** έκφραση παράπονου που προέρχεται από πολλά βάσανα **2.** υβριστική επωνυμία, παρατσούκλι – συνών. **βαρυγκώμι** (το) ΦΡ. **αρχίνησε πάλι τα βαρυγκώμια!** ... τα παράπονα – μππ. **βαργωμισμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Μα τι έχει ο πρωτομάστορας κι είναι βαργωμισμένος;] [ETYM. < μσν. βαρυγνωμέω (-ῶ) (< επίθ. βαρύγνωμος «αγανακτισμένος, πεισματάρης, ...» < βαρύ(ς) (βλ. λ.) + -γνωμος < αρχ. γνώμη (ή) «σημείο, τεκμήριο, σκέψη, θέληση», Θέογν. 60, οὔτε κακῶν γνώμας εἰδότες οὔτ' ἀγαθῶν «δεν γνωρίζουν

ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στους ενάρετους και τους κακούς») με συγκ. του άτ. [υ] και αποβ. του [ν] > βαργωμέω > βαργωμάω, κατά τα ρ. σε -άω].

ΒΑΡΔΑ επιφών.: φυλάξου, πρόσεχε, μακριά – σύνθ.: α) **βαρδαλωνίζω 1.** γυρίζω κάποιον από δω κι από κει, ταλαιπωρώ **2.** βρίζω έντονα **ΦΡ. τον βαρδαλώνιζε και δεν έλεγε να σταματήσει!** (τον βαρδαλών'ζι κι δεν έλλι'ι να σταματήσ'!) – ουσ. **βαρδαλώνισμα** (το) – μππ. **βαλδαλωνισμένος** (-η, -ο)· β) **βαρδίβαλο** (το) πολύπλοκη κατάσταση, την οποία υφίσταμαι ή στην οποία εμπλέκομαι **ΦΡ. γίνηκε μεγάλο βαρδίβαλο!** [ETYM. < βεν. varda «πρόσεχε»].

ΒΑΡΔΑΛΟ (ββάρδαλου) (το) λωρίδα από δέρμα ή άλλο υλικό στο κάτω τμήμα υποδήματος, πάνω στο οποίο προσαρμόζεται η σόλα **ΦΡ. μας ξέσκισαν το βάρδαλο!** (μας ξξέσσκ'σαν του ββάρδαλου!) μας υπέβαλαν σε μεγάλη ταλαιπωρία, ηθική ή υλική – συνών. **βάρδουλο** (το) [ETYM. < βεν. vardolo, με αφομ. / ιταλ. guardolo].

ΒΑΡΔΑΡΙ (βαρρδδάρ') (το) εξάρτημα του νερόμυλου· είναι το λεπτό μακρόστενο σανιδάκι, το οποίο μαζί μ' ένα άλλο όμοιό του εν είδει παλάμης διευκολύνουν τους σπόρους του γεννήματος να πέφτουν ομοιόμορφα και ρυθμικά στις μυλόπετρες, για ν' αλεστούν **ΦΡ. βαρδάρι πααίνει** (βλ. λ.) **η γλώσσα της!** είναι φλύαρη [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του βαρδαριού].

ΒΑΡΕΛΙ (βαρέλλι) (το) ξύλινο κυλινδρικό δοχείο με καμπυλωτό εξογκωμένο μέσον, φτιαγμένο από λυγισμένες δούγ(ι)ες (βλ. λ.) «δεμένες» με στεφάνια από λαμαρίνες – υποκορ. **βαρελάκι** (το) – μεγεθ. **βαρέλα** (η) **1.** βαρέλι μεγάλου μεγέθους **2.** ξύλινο κυλινδρικό βυτίο, με καμπυλωτό εξογκωμένο μέσον, για τη μεταφορά νερού, κατασκευασμένο από λυγισμένες δούγες «δεμένες» με στεφάνια από λαμαρίνες, με τρύπα, για να τη γεμίζουν νερό, με βούλωμα, για να την κλείνουν, με μεταλλικό χερούλι και βίγλα (βλ. λ., 2) – συνών. **βουτσέλα** (η) [αίνιγμα: – Μια γελάδα κοκαλιάρια και στη μέση τρύπια. – Τι είναι; – Η βουτσέλα.] – υποκορ. **βουτσέλι** (β'τσσέλι / φ'τσσέλι) / **βουτσελάκι** / **βουτσί** (το) (πρβ. μσν. βουτσί(ον) < βουττίον (τό) < ελνστ. βοϋτ(τ)ις (ή) «κάδος, συνήθ. ξύλινος, με σχήμα κόλουρου κώνου») **3.** (μτφ.) κοντόχοντρη γυναίκα – συνών. της σημ. (3) **βαρέλω** (η) [σκωπτ. λογοπ.: Βαρέλω, χοντρέλω! (βλ. χοντρός)] – επίθ. **βαρελίσιος** (-α, -ο) – παράγ. ουσ. **βαρελίστρα** (το) χωνευτή θέση σε τοίχο ή βάση σε σημείο του σπιτιού, όπου τοποθετούν τη βαρέλα – συνών.: **βαρελοπίθωμα** / **βαρελοστάσι** / **βουτσελοπίθωμα** / **βουτσελοτόπι** (το) (βλ. θουρίδα → σύνθ.) – σύνθ. **ρακοβάρελα** (η) βαρέλα για την αποθή-

κευση ρακιού (βλ. λ.) ή άλλων οينوπνευματωδών [ETYM.: μσν., πιθ. < βάρ(ος) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -έλα / (Τριαντ.) < ιταλ. (διαλεκτ.) varrili, varrile / (Βικιπ.) < βαρίλιο / βαρίλλιο < ιταλ. barile «βαρέλι» / (LSJ) < ιταλ. barella].

ΒΑΡΕΤΟΣ (βαριτός) (-ή, ό) **1.** που προκαλεί πλήξη, ανία ή και ενόχληση, ανυπόφορος **2.** που δεν έχει καλή διάθεση ΦΡ. **είμαι σαν βαρετός!** **3.** (θηλ. ως ουσ.) έγκυος – επίρρ. **βαρετά** [ETYM.: μσν. < μσν. βαραί(νω) + παραγ. επίθ. -τός (ορθογρ. απλοπ.) < αρχ. βαρύνω «πιέζω με το βάρος μου, επιφορτίζω, ...» (Όμ. Ε 664, βάρυνε δέ μιν δόρυ μακρόν «μα το μακρύ κοντάρι τον βάραινε») μεταπλ. -αίνω].

ΒΑΡΙΑ (η) **1.** μεγάλο σφυρί **2.** η πλευρά παλάντζας (βλ. λ.) ή στατεριού (βλ. λ.), που αφορά στα μεγαλύτερα βάρη [ETYM. < μσν. βαρέα (νεότ. σημ.) < αρχ. βαρεΐα, θηλ. του επιθ. βαρύς (βλ. λ.) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΒΑΡΚΕΤΑΩ (βαρκιτάου) **1.** παραιτούμαι, εγκαταλείπω κάτι ΦΡ. **πάει αυτός, βαρκέτησε!** **2.** κουράζομαι πολύ **3.** δυσανασχετώ, αγανακτώ ΦΡ. **μη βαρκετάς, κάνε υπομονή!** **4.** φθάνω στα όριά μου, απελπίζομαι ΦΡ. **βαρκέτησα από τα βάσανα!** – ουσ. **βαρκέτημα** (το) – μππ. **βαρκετημένος** (-η, -ο) [ETYM. < βαργεστάω (τροπή του μέσου ουρ. [γ] σε ψιλό ουρ. [κ] και έκπτωση του [σ]) < βαζγεστίζω, μεταπλ. -άω (< τουρκ. vazgestim, αόρ. του vazgeçmek) με το [ρ] από επίδρ. του συνωνύμου *βαριέμαι* (LSJ)].

ΒΑΡΚΟΣ (-ιά, -ό) τόπος ή χωράφι που κρατάει νερό και έχει πλούσια βλάστηση [παροιμ.: Θα πάει στα βαρκά για λάχανα, στα βάτα για τσουκνίδια (βλ. τσουκνίδα).] [Κ. Κρυστ. Ήλ.: ... μέσα σέ αυλάκι, σέ βαρκό, λαλεΐ ή νεροχελώνα, ...] [ETYM. < βαρικός (-ιά, -ό) «βαρύς, (για τόπο) υγρός, ελώδης, (ουδ. ως ουσ.) ελώδης τόπος» < βαρ(ύς) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ικός, με συγκ. > βαρκός].

ΒΑΡΟΣ (το) (πληθ. **βάρη** / **βάρετα** / **βάρητα**, τα) **1.** [...] **2.** (μτφ.) ψυχικό βάρος, συναισθηματική πίεση, τύψεις συνειδήσεως **3.** (μτφ.) ευθύνη, οικογενειακό ή άλλο βάρος – παράγ. ουσ. **βαρώμι** (βαρώμ') (το) βάρος στους ώμους, φορτίο [δ. τρ.: Εσύ βαρώμι δε βαστάς, βουνό δεν ανεβαίνεις.] – σύνθ. **πρόσβαρος** (-η, -ο) υπέρβαρος [ETYM.: αρχ., Αίσχύλ. Χο. 992, έξ οὔ τέκνων ἤνεγχ' ὑπό ζώνην βάρος «που είχε βαστάζει των παιδιών του κάτω απ' τη ζώνη της το βάρος»].

ΒΑΡΣΑΝΙΖΩ (βαρρσανίζου) βασανίζω – ουσ.: α) **βαρσάνισμα** (το)· β) **βαρσανισμός** (ο) – μππ. **βαρσανισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. βασανίζω «ελέγχω τη γνησιότητα του χρυσού με τη Λυδία λίθο, δοκιμάζω, στενοχωρώ» (Πλάτ. Λάχ. 188a, πρίν ἄν βασανίση ταῦτα εὖ τε

καί καλῶς ἅπαντα «παρά αφού τα εξετάσει όλα λεπτομερώς και πολύ καλά») με ιδιωμ. προσθήκη [ρ]].

ΒΑΡΣΑΝΟ (βάρρσανου) (το) βάσανο, ταλαιπωρία, στενοχώρια [παροιμ.: Της ελιάς τα βάρσανα, του λιναριού (βλ. λιναροσκουλίδα) τα πάθη.] ΦΡ. **δε μετριόνται τα βάρσανά μου!** [ETYM. < μσν. βάσανον (τό) με ιδιωμ. προσθήκη [ρ] (< ελνστ. βάσανος (ή) Λυδία λίθος (βλ. βαρσανίζω, ετυμ.), Πίνδ. Π. 10.67, χρυσός ἐν βασάνῳ πρέπει «ο χρυσός πρέπει να δοκιμάζεται στη Λυδία λίθο»)].

ΒΑΡΥΚΑΡΔΙΖΩ (βαρυκαρρδίζου) **1.** θλίβομαι και καταριέμαι αυτόν που μου προκάλεσε τη θλίψη **2.** στενοχωρώ πολύ κάποιον ΦΡ. **μη με βαρυκαρδίζεις!** [ETYM.· μσν. < βαρύκαρδ(ος) «βαρύθυμος, λυπημένος» + παραγ. επίθ. -ίζω (< βαρυ- (< αρχ. βαρ(υ)- θ. του επιθ. βαρύ(ς) (βλ. λ., ετυμ.) ως α' συνθ.) + καρδ(ιά) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος) > βαρύκαρδος (πρβ. ελνστ. βαρυκάρδιος (-ον) «βαρύς, οκνηρός, αναίσθητος», Ψ. Δαβ. 4.3, υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι;)].

ΒΑΡΥΠΝΟΣ (βάρυπνους) (-η, -ο) **1.** που κοιμάται βαριά **2.** νυσταλέος, νυσταγμένος **3.** που σηκώνεται βαρύς από τον ύπνο [Ἄρ. Βαλ. Δ.: Ἐξύπνησε σά βάρυπνος, / πετιέτ' ἀπό τό μνήμα / καί τρέχει κι ἀγκαλιάζεται / μέ τ' ἄγριο τό κῦμα, / καί δένουνε ἀχώριστη / καί τρομερή φιλία / δύο ἄσπονδα στοιχεῖα, / τό κῦμα κ' ἡ φωτιά.] – επίρρ. **βάρυπνα** – ουσ. **βαρυπνιά** (η) [ETYM. < βαρ(υ)- (βλ. βαρυκαρδίζω, ετυμ.) + ύπνος (βλ. υπνοφαγάς, ετυμ.) (πρβ. ελνστ. βαρύυπνος (-ον) «που κοιμάται βαριά» (Νόνν. Δ. 48.765, εἰπέ δέ μοι, βαρύυπνε, ... «πες μου, βάρυπνε, ...»)].

ΒΑΡΥΣ (-ιά, -ύ / -ιό) **1.** [...] [παροιμ.: Ο άνθρωπος είναι γλυκός σαν το μέλι και βαρύς σαν το αλάτι.] **2.** (για τόπο) υγρός, ελώδης ΦΡ. **βαρύ χωράφι** (το) χωράφι το οποίο δεν σκάβεται εύκολα, όταν το χώμα είναι λασπωμένο από πολλή βροχή και κολλάει στο σκαπτικό εργαλείο – επίρρ. **βαριά** **1.** πολύ [παροιμ.: Από τον γάμο έρχομαι, βαριά είμαι πεινασμένος.] **2.** το πολύ ΦΡ. **βαριά σε μια βδομάδα θα τελειώσουμε τον τρύγο!** – σύνθ. **παραβαρύς** (-ιά, -ύ) πολύ βαρύς, ασήκωτος [Ι. Βηλ. Ἄγρ. Ἑρ.: Ἄμ' εἶν' βαρύς ὁ χωρισμός, παραβαριά τά ξένα, / παράχουν πάθια ἀμέτρηγα, παραδυσκολεμένα!] – επίρρ. **παραβαριά** ΦΡ. **σαν παραβαριά το πήρες!** – σύνθ.: α) **βαριακούω** δεν ακούω καλά· β) **βαριοπροικιώνω** δίνω μεγάλη προίκα [ETYM. < αρχ. βαρύς (-εῖα, -ύ) «βαρύς, καταθλιπτικός, τραχύς, ...», Όμ. ι 257, φθόγγον τε βαρύν «βαρύ μούγκρισμα»].

ΒΑΣΙΛΕΥΩ (βασιλλιεύου) **1.** είμαι βασιλιάς μιας χώρας και την κυβερνώ, κυριαρχώ, επικρατώ [παροιμ.: Συναμεταξύ τους βασιλεύουν οι

χαμένοι (δηλ. οι ανόητοι).] 2. (για τον ήλιο) δύω [Κ. Κρυστ. Ἡλ.: Πίσω ἀπ' τίς μακρινές κορφές ὁ ἥλιος βασιλεύει, ...] 3. (μτφ.) κουράζομαι, εξαντλούμαι, νυστάζω ΦΡ. **βασίλεψαν τα μάτια μ'!** έκλεισαν τα μάτια μου από την κούραση, τη νύστα ή κι από τα δύο μαζί 4. (μτφ.) είμαι υγιής, ευτυχώ ΦΡ. **ζει και βασιλεύει!** 5. (μτφ.) πεθαίνω ΦΡ. **σαν χτες βασίλεψε ο γέροντάς** (βλ. λ., 3) **μου!** – ουσ. **βασίλεμα** (το) ΦΡ. **βασίλεμα ηλίου θα 'ρθω!** – παθ. **βασιλεύομαι** με βρίσκει το βασίλεμα του ήλιου έξω, νυχτώνομαι έξω ΦΡ. **βασιλευτήκαμαν στα χωράφια!** – μππ. **βασιλεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **βασιλεμένον τον βλέπω!** εξαντλημένο, ετοιμοθάνατο [ETYM.: αρχ., Ὅμ. χ 52, ὄφρ' Ἰθάκης κατὰ δῆμον ἐϋκτιμένης βασιλεύοι «ἤθελε να 'ναι βασιλιάς στον τόπο της καλόχτιστης Ἰθάκης»].

ΒΑΣΙΛΙΑΣ (βασιλιάς) (ο) 1. [...] (βλ. γύφτος → σύνθ. ε & φεύγω → παροιμ.) 2. ονομασία μιας πλευράς του αστράγαλου στο παιχνίδι σκορδομπάτσος (βλ. λ.) 3. χρυσόμυγα, χρυσοκάνθαρος (βλ. ζούζουλο → μεγεθ.)· για παιχνίδι, τα παιδιά δένουν μια χρυσόμυγα από τον λαιμό ή από κάποιο πόδι με λεπτή κλωστή και την αφήνουν να πετά γύρω γύρω βουίζοντας (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 414) – σύνθ. **βασιλομανίταρο** (το) το μανιτάρι βωλίτης ο εδώδιμος (*boletus edulis*) [ETYM.: μσν. < μσν. *βασιλέας* με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. βασιλεύς (ὁ), Ὅμ. Β 445, διοτρεφέες βασιλῆες «οι θεϊκοί βασιλιάδες»].

ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ (βασιλικός) (-ή / -ιά, -ό) 1. που αναφέρεται ή ανήκει σε βασιλιά ΦΡ. **βασιλική οικογένεια** 2. (μτφ.) μεγαλοπρεπής, πολυτελής ΦΡ. **βασιλικό δείπνο** 3. που υποστηρίζει το πολίτευμα της βασιλείας 4. (αρσ. ως ουσ.) αρωματικό φυτό, το ώκιμον το βασιλικόν (*ocimum basilicum*) [παροιμ.: Βασιλικός κι αν μαραθεί, τη μυρουδιά την έχει.] (βλ. (α)γιόσμος), (θηλ. ως ουσ.) **βασιλικιά** (η) ποικιλία συκιάς, (ουδ. ως ουσ.) **βασιλικό** (το) 1. το χοιρινό λίπος που υπάρχει στα τοιχώματα της κοιλιάς μεγάλων χοίρων· παλιά θεωρείτο πρώτης ποιότητας, το έλιωναν και το χρησιμοποιούσαν στη μαγειρική 2. ποικιλία σύκου – υποκορ. **βασιλικούδι** (το) ΦΡ. **γέμισα την αυλή με βασιλικούδια, να μοσχοβολάει ο τόπος!** φύτεψα πολλούς βασιλικούς [ETYM. < αρχ. βασιλικός (-ή, -όν) «που αρμόζει σε βασιλιά», Ἡρόδ. 2.173.11, ποιέεις οὐδαμῶς βασιλικά «ενεργεῖς ἔτσι που δεν ταιριάζει σε βασιλιάδες»].

ΒΑΣΤΑΩ (βαστάου) 1. κρατώ, σηκώνω βάρος [δ. τρ.: ... και πύργε της Καστάνιτσας, οπού βαστάτε κλέφτες, / τους κλέφτες τι τους κάματε, τους Κολοκοτρωναίους.] 2. αντέχω, υποφέρω [δ. τρ.: Μάνα, το

μήλο το 'φαγα, το δαχτυλίδι το 'χω, / τη μαχαιριά, τη χατζαριά δε μπορ' να τη βαστάξω.] **3.** (μτφ.) νηστεύω – παθ. **βαστιέμαι** [παροιμ.: Δε βαστιέται, σαν η χήρα στο κρεβάτι.] – ουσ.: α) **βάσταμα** (το) **1.** βάσταγμα, κράτημα, στερεότητα **2.** αντοχή ΦΡ. **είχαν καλό βάσταμα αυτά τα παπούτσια 3.** δεμάτι ξύλων, το οποίο μπορεί να φορτώσει στους ώμους της μια γυναίκα ΦΡ. **έφερα ένα βάσταμα ξύλα· β) βαστακαριά** (η) φορείο για τη μεταφορά οικοδομικών υλικών, το οποίο χρησιμοποιείτο ενίοτε και ως φορείο ανθρώπων ΦΡ. **τον έφεραν στ' βαστακαριά!** (τουν ίφιραν στ' βαστακαργιά!) – επίθ. **βασταερός** (-ή, -ο) ανθεκτικός, γερός, δυνατός ΦΡ. **βασταερός άνθρωπος / βασταερό ξύλο / βασταερό ύφασμα** [ETYM.: μsn. < αρχ. βαστ(ά)ζω) «κρατώ, βαστώ, ...» (Όμ. λ 594, λᾱαν βαστάζοντα πελώριον ἀμφοτέρησιν «βράχο πελώριο να βαστά στα δυο γερά του χέρια») μεταπλ. -άω με βάση το συννοπτ. θ. βαστασ- κατά το σχ.: πεινας- (πεινάσα) - πεινάω]. **BATEYΩ** (βαττεύου) **1.** ζευγαρώνω, συνουσιάζομαι **2.** γονιμοποιώ ΦΡ. **φυτέψαμε βασιλικό μέσα στα λαχανικά, για να βατευτούν!** – ουσ. **βάτεμα** (το) – μππ. **βατεμένος** (-η, -ο) – αντών. **αβάτευτος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** που γεννιέται χωρίς ζευγάρωμα ΦΡ. **αβάτευτα αβγά** που γεννήθηκαν χωρίς να υπάρχει κόκορας στον ορνιθώνα και δεν έχουν σπόρο, για να βγουν μετά από επώαση νεοσσοί [ETYM.: ελνστ. < αρχ. βατέω (-ῶ) «οχεύω, βατεύω», Θεόκρ. Εἰδ. 1.87, ἔσορῃ τάς μηκάδας αἶα βατεῦνται «παρατηρεῖ τις κατσίκες πώς βατεύονται»]. **BATOKOPI** (βατουκκόπ') (το) **1.** καλάθι πλεγμένο από βάτα **2.** δρεπάνι για την κοπή βάτων (βλ. κασάρι) [ETYM. < αρχ. βάτ(ος) (ή) «ακανθώδης θάμνος, βατσινιά (βλ. λ.)» (Όμ. ω 230, χειρῖδ' ας τ' ἐπὶ χερσὶ βάτων «και για τα βάτια είχε στα χέρια του χειρότια», βλ. χέρι → πα-ράγ. ουσ., α) -ο- + παραγ. επίθ. -κόπι (δηλώνει πλήθος)]. **BATΣINA** (η) το εμβόλιο κατά της ευλογιάς ΦΡ. **έκανα τη βατσίνα σήμερα** [ETYM. < ιταλ. vaccin(o) «αγελαδινός, (ως ουσ.) εμβόλιο» + παραγ. επίθ. -α]. **BATΣINIA** (βατss'ννιά) (η) πυκνή βλάστηση από βάτα, στην οποία, όχι σπάνια, εμπλέκονται κι άλλα φυτά – συνών. **βατσουνιά** (η) ΦΡ. **άφησε λίγο μαλλί στ' βατσουνιά!** για κάτι που έγινε χωρίς μεγάλες συνέπειες, κατ' αναλογία με το πρόβατο που αφήνει λίγο μαλλί, καθώς περνά ανώδυνα μέσα από βάτους – υποκορ. **βατσούνι** (το) βάτος ΦΡ. **γλίστρησα κι έπεσα στα βατσούνια!** – μεγεθ. **βατσούνα** (η) – ρ. **βατσουνίζομαι** τρυπιέμαι από αγκάθια βατσουνιάς ΦΡ. **έπεσα πάνω σε βατσουνιά και βατσουνίστηκα!** – συνών. **βατσουνιέμαι** [ETYM. < μsn. βάτσιν(ον) < ελνστ. βάτινον, ουδ. του επιθ. βάτινος (-η, -ον)

«που προέρχεται από βάτο, καρπός βάτου» (Γαλην. 6.346, τόν τῶν βάτων καρπὸν ὀνομάζουσιν βάτινον «τον καρπὸ των βάτων τον αποκαλούν βάτινον») με τροπή του [τ] σε [τσ] + παραγ. επίθ. -ιά].

ΒΑΦΤΙΣΙΑΡΙΚΑ (βαφτ'σσιάρρ'κα) (τα) ὅσα δίνονται ως δώρα από τον νουνό σε βαφτιστήρι κατά τη βάφτιση (ενδύματα, σταυρός, ...» [ETYM. < θ. βαφτισ- του βαφτίζω (< ελνστ. βαπτίζω (με τη σημερινή σημ.) < αρχ. βαπτίζω «βυθίζω στο νερό, καταποντίζω, (μτφ.) μεθώ, ...», Πλάτ. Συμπ. 176b, αὐτός εἰμι τῶν χθὲς βεβαπτισμένων «εγὼ εἶμαι ἀπ' αὐτοὺς που χτες γίναμε στουπί») + παραγ. επίθ. -ιάρικα].

ΒΑΦΩ (βάφου) **1.** [...] **2.** (στη μεταλλουργία) θερμαίνω μεταλλικό αντικείμενο σε ορισμένη θερμοκρασία και κατόπιν το βυθίζω σε κρύο υγρό, για να σκληρύνει [Απ. Ντάλ.: Εχτυπούσε το αμόνι, / τράβαγε το φυσερό, / έφτιαχνε μασιές, τσεκούρια, / τα 'βαφε μες το νερό.] ΦΡ. **την έβαψα! / την έχω βαμμένη!** βρίσκομαι σε πολύ δύσκολη θέση – ουσ. **βάψιμο** (το) – μππ. **βαμμένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) φανατικός, εμπαθής [ETYM.· μσν. < αρχ. βάπτω «βυθίζω, ...», Όμ. ι 392, εἰν ὕδατι ψυχρῷ βάπτῃ «σε κρύο νερό το βούτηξε»].

ΒΓΑΖΩ (ββγάζου) **1.** [...] **2.** αποστάζω ΦΡ. **έβγαλα τρεις καζανιές** (βλ. καζάνι) **τσίπουρο 3.** εξαρθρώνω ΦΡ. **έβγαλα το χέρι μ' και πέθανα στον πόνο!** ΦΡ. (α) **βγάζω το νερό** ξεματιάζω με τη χρήση νερού, σταυρού και προσευχής (β) **του 'βγαλε τα μάτια** το κατέστρεψε, το έκανε χάλια (γ) **έβγαλαν τα μάτια τους** (ιέβγαλαν τα μάτια τ'ς) συνουσιάστηκαν (δ) **της έβγαλαν το σεντούκι** (βλ. λ.) **στον δρόμο!** την έδιωξαν από τη συζυγική στέγη (ε) **τον έβγαλαν** (ενν. τον πεθαμένο) **1.** τον έβγαλαν από το σπίτι, για να τον κηδεύσουν **2.** έκαναν ανακομιδή των λειψάνων του (στ) **δουλέψτε, να βγάλουμε τη φτώχεια πέρα!** να αντιμετωπίσουμε τη φτώχεια (ζ) **μου 'βγαλε τα συκώτια!** αηδίασα, σιχάθηκα (η) **τον έβγαλε εξ από δεκατρία** μέχρι να το αντιληφθεί, τον ζημίωσε (θ) **τον βγάζει η κοιλιά** έχει διάρροια – συνών. **βγάνω** – ουσ. **βγάλσιμο** (το) **1.** [...] **2.** ανακομιδή λειψάνων **3.** διάρροια – μππ. **βγαλμένος** (-η, -ο) – αντών. **άβγαλτος** (-η, -ο) **1.** που φοριέται συνέχεια **2.** που δεν έχει βγει από κάποιο χώρο ΦΡ. **τα 'χω άβγαλτα τα σκόρδα 3.** (μτφ.) πρωτάρης, άπειρος, αθώος **4.** που δεν έχει εκθλιβεί ή δεν έχει αποσταχθεί ΦΡ. **το 'χω αβγαλτο το τσίπουρο** – συνών. **ανέβγαλτος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ξεβγάζω 1.** ξεπλένω κάτι **2.** ξεπροβοδίζω **3.** μαθαίνω σε κάποιον καινούργια πράγματα, συνήθ. άσχημα, εκτρέπω από τον ίδιο δρόμο, διαφθείρω ΦΡ. **την ξέβγαλε η αδερφή της!** (τ' γκξέβγαλλι η αδιρφή τ'ς!) **4.** εξολοθρεύω, σκοτώνω – ουσ. **ξέβγαλμα** (το) – μππ. **ξεβγαλμένος** (-η, -ο) – αντών. **αξέβγαλ-**

τος (-η, -ο)· **β)** **αδικοβγάζω** συκοφαντώ – συνών. **αδικοβγάνω** [ETYM. < μσν. βγάζω / έβγάζω < αρχ. έκβιβάζω «κάνω κάτι να φύγει, βγαίνω έξω, ...» (Άριστοφ. Όρν. 662, έκβίβασον έκ του βουτόμου τουρνίθιον «φώναξε το πουλί να βγει από τους θάμνους») > *έκβάζω, με απλοπ. [βιβα > βα] (πρβ. διδάσκαλος > δάσκαλος) > *έγβάζω, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κβ > γβ] > *έβγάζω, με αντιμετ. > βγάζω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΒΓΑΪΝΩ (ββγαίνου) **1.** [...] [κατάρα: Α! που να σου 'βγει η ψυχή απ' τον κώλο!] ΦΡ. (α) **μου βγήκε από τις μύτες!** (μ' ββ'ήκι απ' τ'ς μύτις!) (το φαί, το γέλιο, κ.ά.) δεν το ευχαριστήθηκα, μου βγήκε σε κακό (β) **βγαίνω στο κλαρί 1.** γίνομαι κλέφτης (επανάσταση 1821) **2.** (μτφ.) ανεξαρτητοποιούμαι, δεν υπολογίζω τίποτα (γ) **βγαίνω ως πα-ρέκεια** πηγαίνω πιο κει (δ) **βγαίνω από λόγο** δεν κρατώ τον λόγο μου (ε) **βγαίνω 1.** ανταπεξέρχομαι στις οικονομικές ανάγκες **2.** έχω κένωση των εντέρων, αποπατώ ΦΡ. **βγήκα δυο φορές σήμερα 3.** κερδίζω ΦΡ. **σας βγήκα 4.** πετυχαίνω τον σκοπό μου **5.** ανατέλλω [δ. τρ.: Και με τον ήλιο μάλωνε και με τον ήλιο λέει: / – Ήλιε μου, για έβγα για να βγω, για λάμψε για να λάμψω.] – σύνθ.: α) **ξεβγαίνω 1.** βγαίνω έξω [δ. τρ.: Ένα πουλάκι ξέβγαίνει μέσα από τη Χιμάρα, / έχει στα νύχια αίματα, τα μάτια λυπημένα.] **2.** διασκεδάζω ΦΡ. **ξεβγήκαμαν λίγο στο πανηγύρι· β) παραβγαίνω** ξεπερνά – ουσ. **παράβγαλμα** (το) πα-ρατσούκλι, πρόσθετο προσωνύμιο που αποδίδει ή τονίζει κάποιο χαρακτηριστικό ενός προσώπου – συνών.: α) **παραγκώμι(ο)** (το) (βλ. λ.)· β) **γκώμι** (το) [ETYM. < αρχ. έκβαίνω «βγαίνω έξω» (Όμ. Δ 107, πέτρης έκβαίνοντα «να βγαίνει μέσα από σπηλιά») > ελνστ. *έγβαίνω, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κβ > γβ] > *γβαίνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > βγαίνω, με αντιμετ.].

ΒΓΑΛΤΙΚΟ (βγαλλ'τ'κό) (το) ό,τι χορταρικό ξεριζώνεται με τράβηγμα και χρησιμοποιείται στη διατροφή ανθρώπων ή ζώων [ETYM. < βγαλτ(ός) (-ή, -ό) «που ξεριζώνεται με τράβηγμα, που αναβλύζει» (< θ. βγαλ- του βγάζω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικό].

ΒΕΔΟΥΡΑ (βιδούρα) (η) **1.** ξύλινο αγγείο για άρμεγμα ή για αποθή-κευση λιωμένου βουτύρου, ...· χρησιμοποιείτο ως μέτρο δημητρια-κών και οσπρίων (1 βεδούρα = 10 οκάδες, βλ. λ.) [δ. τρ.: Τ' αρμέξαν, τα ξαρμέξανε σε μια παλιά βεδούρα.] – συνών. (βλ. αρμέγω → ουσ. α) **2.** (μτφ.) πότης ΦΡ. **είναι αυτός μια βεδούρα!** [ETYM.· μσν. < αρ-χ. βέδ(υ) (τό) «νερό, αέρας» (Όρφ. Άποσπ. 19.9, καί βέδυ Νυμφάων καταλείβεται άγλαόν ύδωρ «και το νερό των Νυμφών στάζει ασταμά-τητα λαμπυρίζων») + παραγ. επίθ. -ούρα, με αλλαγή σημ. / (LSJ) με-

γεθ. του ουσ. βεδούρι «ξύλινο αγγείο για γάλα ή γιαούρτι» < μσν. βεδύριον (τό) < σλαβ. vedro].

ΒΕΛΑΖΟΥΡΙ (βιλαζιούρ') (το) που βελάζει ή κλαίει δυνατά χωρίς σταματημό ΦΡ. **ποπό, τι βελαζούρι είν' αυτό!** [ETYM. < βελάζ(ω) (βλ. βλιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρι].

ΒΕΛΑΝΙ (βιλλάν') (το) ο καρπός του πουρναριού και της βελανιδιάς, το βελανίδι ΦΡ. (α) **έμασα βελάνια για τα ζωντανά!** (β) **πέρασε βελάνι!** πέρασε αστραπιαία – συνών. **διάβηκε ντεβελάνι!** (δγιάβ' κι ντιβιλλάν') – παράγ. ουσ.: α) **βελανίδα** (η) **1.** αδένας στη βάση του ουρανίσκου, στον φάρυγγα (αμυγδαλή) ΦΡ. **πονάν οι βελανίδες μου!** **2.** αδένας στη βουβωνική χώρα (ελιά) ΦΡ. **του πρήστηκε η βελανίδα!** (τ' πρήσ' κι η βιλανίδα!)· β) **βελανιδί** (το) φυσικό χρώμα με το οποίο βάφουν μαλλιά για διάφορες χρήσεις (υφαντά, πλεκτά, κεντήματα)· αποχρώσεις του προκύπτουν από το εκχύλισμα βελανιδιών ή καλύκων τους· γ) **βελαντζιούρα** (η) ο κάλυκας μέσα στον οποίο βρίσκεται το βελάνι [ETYM.· μσν. < μσν. βελανιδί(ον) < ελνστ. *βαλανιδιον (τό), υποκορ. του αρχ. βάλανος (ή) (-ου) «καρπός βελανιδιάς, ...», Όμ. κ 242, ἄκυλον βάλανον τ' ἔβαλεν «πρινοβέλانا έριξε και βαλάνια»].

ΒΕΛ'ΕΝΤΖΑ (βιλλιέντζα) (η) μάλλινο υφαντό κλινοσκεπάσμα, με ή χωρίς φλόκια (βλ. λ.) [παροιμ.: Να 'σαι καλά τον Αύγουστο με δεκαοχτώ βελέντζες!] – συνών.: α) **προκόβα** (η) [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: ... συγύρισε τό σπιτοκάλυβό της, έστρωσε στήν κορφή τής παραστιᾶς τή νυφιάτικη τήν προκόβα της, ...]· β) **τσέργα** (η) (βλ. λ.) [ETYM. < κουτσοβλάχ. velentza < αλβ. velentse].

ΒΕΛΖΕΒΟΥΛΗΣ (βιλζιββούλ'ς) (ο) **1.** διάβολος ΦΡ. **ο Βελζεβούλης κι αυτός είναι ένα!** **2.** (μτφ.) ζωηρός, άτακτος, πανούργος, δόλιος ΦΡ. **κάνει σαν τον Βελζεβούλη!** [ETYM. < ελνστ. Βελζεβούλ / Βεελζεβούλ (ό) «Σατανάς» < εβρ. Ba'al Zvuv «άρχοντας των μυγών»].

ΒΈΛΟ (βέλου) (το) νυφική καλύπτρα, πέπλο [δ. τρ.: Άντρα μου, θέλω καπέλο γύρω γύρω με το βέλο.] [ETYM. < ιταλ. velo].

ΒΕΛΟΝΙΑΖΩ (βιλουννιάζου / μπιλουννιάζου) **1.** περνάω κάτι στην τρύπα βελονιού ΦΡ. **βελόνιασέ μου την κλωστή!** (μπιλοννιασέ μ' τ' γκλουστή!) **2.** τρυπώ με βελόνι **3.** πονώ σαν να με τρυπά βελόνι ΦΡ. **με βελονιάζει ο πόνος!** – ουσ. **βελόνιασμα** (το) – μππ. **βελονιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **αβελόνιαστος** (-η, -ο) **1.** (για νήμα) που δεν έχει περάσει από την τρύπα βελονιού **2.** (για ύφασμα) που λόγω παλαιότητας ή σκληρότητας δεν μπορεί να περαστεί από βελόνι [ETYM. < αρχ. βελόν(η) (ή) «μυτερή αιχμή» (Βατραχομ. 130, εὐμήκης βελόνη «με καλό μήκος μυτερή αιχμή») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

BENETIA (Βινιτιγιά) (η) Βενετία [παροιμ.: Θα χάσει η Βενετία βελόνι!] [ETYM. (βλ. βένετος, ετυμ.)].

BENETOS (βένιτους) (-η, -ο) γαλάζιος, γαλαζοπράσινος [Διγ. Ακρ. 1519, Ἦτον ἡ χαίτη του πλεκτή μετά βενέτων λίθων.] [ETYM.· μσν. < λατ. venetus (-a, -um) «που έχει γαλάζιο χρώμα» < Venetia «Βενετία» / (LSJ) < λατ. venetus, που χαρακτήριζε μια μερίδα του Ρωμαϊκού κι αργότερα του Βυζαντινού Ιπποδρόμου, «τους Γαλάζιους», που οφείλει την ονομασία της στο ότι οι αμαξηλάτες της, οι οποίοι φορούσαν κράνος γαλάζιου χρώματος, κατάγονταν από τη Βενετία ή τα ενδύματά τους προέρχονταν από την περιοχή αυτή].

BENTΟΥΖΑ (η) γυάλινο ποτήρι που εφαρμόζεται στην πλάτη για θεραπευτικούς σκοπούς, αφού πρώτα θερμανθεί ο εσωτερικός αέρας ΦΡ. (α) **ρίχνω βεντούζες** (β) **κόβω βεντούζες** [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 473: Για ίαση της πνευμονίας έριχναν βεντούζες, τις οποίες άφηναν να φουσκώσουν αρκετά. Κατόπιν τις έκοβαν λίγο με το ξυράφι για να βγει αίμα, μια και η αφαίμαξη αυτής της μορφής θεωρείτο θεραπευτική. Αυτές οι βεντούζες, σε αντίθεση με τις απλές, λέγονται κοφτές.] – συνών. **κούπα** (η) ΦΡ. (α) **ρίχνω κούπες** (β) **κόβω κούπες** – συνών. **ποτήρια** (τα) ΦΡ. (α) **ρίχνω ποτήρια** (β) **κόβω ποτήρια** [ETYM. < γαλλ. ventous(e) «βεντούζα» (< λατ. ventosus, -a, -um) «γεμάτος αέρας, ...» < ventus (-i) «αέρας») + παραγ. επίθ. -α].

ΒΕΡΒΕΡΙΖΩ (βιρβιρίζου) **1.** κλαίω από πόνο, οδύρομαι ΦΡ. **βερβέρισε στο κλάμα!** **2.** ανατριχιάζω ΦΡ. **βερβέρισα απ' το κρύο!** **3.** τρέμω από φόβο ΦΡ. **τον βλέπω και βερβερίζω!** – ουσ. **βερβέρισμα** (το) – μεε. **βερβερίζοντα(ς)** – συνθ. **αναβερβερίζω** ΦΡ. **τι αναβερβερίζεις έτσι;** [ETYM. < ελνστ. βερβερίζω «ψελλίζω, τραυλίζω», ηχομιμ. λ. από την εκφορά του λόγου ανθρώπου που βερβερίζει, ή < βαρβαρίζω στη σημ. «μιλώ ασυνάρτητα», με τροπή των [α] σε [ε], ή λιγότερο πιθ. < αρχ. βερβέριον (τό) «ένδυμα φτωχικό», Άνακρ. 43.1, ἔχων βερβέριον «φορώντας φτωχικό ρούχο»].

ΒΕΡΒΕΡΙΤΣΑ (βιρβιρρίτσα) (η) **1.** σκίουρος – συνών. **τσιουτσιούτα** (τσσιουτσσιούτα) (η) **1.** [...] **2.** (μτφ.) άσχημος, ατημέλητος ΦΡ. **σαν τσιουτσιούτα είναι!** (η) **2.** ονομασία της περπερούνας ή περπερίτσας [δ. τρ.: Βιρβιρίτσα περπατεί, τον Θεό παρακαλεί.] [ETYM. < σλαβ. berberitsa / κουτσοβλάχ. virviritsa «σκίουρος»].

ΒΕΡΓΑ (η) **1.** λεπτός εύκαμπτος βλαστός **2.** ραβδί δασκάλου **3.** κόρη [δ. τρ.: Όλες οι βέργες είναι 'δω, δική μου βέργα μου δεν είν' 'δω.] **4.** βελόνα πλεξίματος – υποκορ. **βεργί** (το) **1.** πλάστης, λεία κυλινδρική ράβδος με την οποία πλάθουν φύλλα για πίτες, κ.λπ. – συνών.: α) **πε-**

τουργιάρης (ο)· β) **πετρόβεργο** / **πιτόβεργο** (το) 2. φόρος που επιβλήθηκε σε κάθε οικογένεια, που καλλιεργούσε εθνικά ή ιδιόκτητα εδάφη το 1831 – ρ. **βεργώνω** σκληραίνω ΦΡ. **βέργωσε το μαστάρι** (βλ. λ.) **της γίδας από το πολύ γάλα!** – ουσ. **βέργωμα** (το) – μππ. **βεργωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **βεργολογάω** 1. κλαδεύω 2. καθαρίζω τα κλαδιά δέντρου που είναι γεμάτο με καρπούς – ουσ. **βεργολόγημα** (το)· β) **βεργολυγάω** (για λυγρές γυναίκες) είμαι ευλύγιστη σαν βέργα, είμαι όμορφη και λυγερή (βλ. λ.) – ουσ. **βεργολύγημα** (το) – επίθ.: α) **βεργολυγερός** (-ή, -ό) [Κ. Παλ. Δ. τρ.: Στάθηκεν ή βεργολυγερή (βλ. λυγερή), / κι έλαμπαν τά μάτια της, πετράδια:]· β) **βεργόλιγνος** (-η, -ο) λεπτός σαν βέργα, αδύνατος [ETYM.· μσν. < ιταλ. verga «βέργα, ...» < λατ. virga «κλαδί, ράβδος»].

ΒΕΡΓΙΑΝΙ (ββιργιάν') (το) κτήμα χωρίς περίφραξη, ελεύθερο για βοσκή, απροστάτευτο [ETYM.· πιθ. < βέρρ(ης) (ό) «που φεύγει ελεύθερος, φυγάς» (Ήσύχ., <βέρρης> δραπετής / <βέρρυνει> δραπετεύει / λατ. verres (-is) «χοίρος, κάπρος», Πλούτ. Κικ. 7.5, βέρρην οί Ρωμαίοι τόν έκτετμημένον χοῖρον καλοῦσιν «βέρρη αποκαλούν οι Ρωμαίοι τον τεμαχισμένο χοίρο») + παραγ. επίθ. -ιάνι > βεριάνι, με απλοπ. > βεργιάνι, με ιδιωμ. προφ.].

ΒΕΡΓΙΝΑΔΑ (βιργινάδα) (η) 1. νεαρή ανόχευτη φοράδα 2. (μτφ.) νεαρή και λυγρόκορμη κόρη 3. χορός και τραγούδι της Ηπείρου σε πεντάσημο ρυθμό [δ. τρ.: Δέντρο είχα, μωρ' Βιργινάδα, / δέντρο είχα στην αυλή μου / για παρηγοριά δική μου.] [ETYM. < ιταλ. vergin(e) «παρθένα, (επίθ.) παρθένος, αγνός» (< λατ. virgo (-inis) «παρθένος, ανύμφευτη, νεαρή κόρη») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΒΕΡΕΜΗΣ (βιρέμ'ς) (-ισσα, -ικο) 1. ασθενικός, καχεκτικός [δ. τρ.: Σήκω, βερέμη, πλάγιασε, σήκω βερέμη πέσε, / κι άπλωσε το χεράκι σου στον αργυρό μου κόρφο, / να βρεις του Μάη τις δροσιές, τ' Απρίλη τα λουλούδια.] 2. (μτφ.) πλαγιαστός, στραβός – συνών. **βερέμικος** (-η, -ικο) – επίρρ. **βερέμικα** 3. (μτφ.) οκνηρός, φυγόπονος, τεμπέλης ΦΡ. (υποτιμ.) **ένας βερέμης είναι, τι περιμένεις!** – συνών. **βερεμιάρης** (-α, -ικο) [δ. τρ.: ... κι' εγώ, η Γιαννούλα η έμορφη, πήρα τον βερεμιάρη.] [ETYM. < τουρκ. verem «φυματίωση, χτικιό» + παραγ. επίθ. -ης].

ΒΕΣΚΟΣ (ο) 1. ο ιξός, το παρασιτικό φυτό γκι (γαλλ. gui) 2. κολλώδης ουσία που παράγεται από τα φύλλα του ιξού· μ' αυτή επαλείφονται τα κλαδιά (ξόβεργες), που χρησιμοποιούνται για την παγίδευση πουλιών [ETYM. < λατ. visc(um) (-i) «ιξός, κόλλα από τα φύλλα του ιξού» + παραγ. επίθ. -ος > βίσκος > βέσκος, με τροπή του [ι] σε [ε]].

ΒΕΤΟΥΛΑ (βιτούλα) (η) / **βετούλι** (το) **1.** γίδα / τράγος ενός έτους [παροιμ.: Κουβέντα, κουβεντούλα, τρώει ο λύκος τη βετούλα.] ΦΡ. **τι όμορφο βετούλι!** **2.** (μτφ.) άπειρος νέος ή άπειρη νέα ΦΡ. **ακολουθεί τη μάνα του σαν βετούλι!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. vituṽṽ / vituṽṽ (< λατ. vitulus (-i) «γενικά, μικρό ζώο, μοσχάρι») + παραγ. επίθ. -α].

ΒΗΛΑΡΙ (ββ'λάρ') (το) **1.** στημόνι [δ. τρ.: Μώρ' καλή νοικοκυρούλα, βάλε ίδιασε (βλ. λ.) το β'λάρι.] ΦΡ. (ειρων.) **είναι από καλό βηλάρι!** **2.** το πανί που υφαίνεται στον αργαλειό **3.** το υφαντό, ολοκληρωμένο, μόλις βγαίνει από τον αργαλειό **4.** χοντρό ύφασμα για το ράψιμο διαφόρων ενδυμάτων [ETYM. < μσν. βηλάριον / βηλάρι (τό) < λατ. velarium (-i) «καταπέτασμα, παραπέτασμα» (LSJ)].

ΒΗΣΑΛΗ (ββήσαλλη) (η) **1.** συντρίμμια κεραμιδιών και πλίνθων **2.** κομμάτι λείας πέτρας ή κεραμιδιού, που, θερμαινόμενα, χρησιμοποιούνται ως μέσο θεραπείας στη λαϊκή θεραπευτική – συνών. **βήσαλο** (το) **1.** [...] (απαντά ως βέσαλο, βεσάλι, βύσαλο, ...) [Άρ. Βαλ. Φ. 3. 210-212: Κρέμεται σ' ένα γνέμα / όλ' ή ζωή κι ή ψυχή μας, κι εγώ δέ θέλ' ό Ξένος / νά μοῦ χτυπά τά βύσαλα ... δέν είμαι μαθημένος.] **2.** πολύ ψημένο, καμένο ΦΡ. **γίνηκε βήσαλο το ψωμί – ρ. βησαλιάζω** καίω – ουσ. **βησάλιασμα** (το) – μππ. **βησαλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. βήσσαλον (τό) «ψημένη πλίνθος, ...», Μακρ. Σέργ. 3.308, ἔπλησαν ἀχθοφορίας λίθων, βησάλων «γέμισαν με λίθους και πλίνθους μεταφερμένους» (< λατ. bessalis (-i) «μικρό τούβλο») με αλλαγή γένους και απλοπ.].

ΒΙΑ επίρρ.· το πολύ ΦΡ. **σε δυο μέρες, βία τρεις, θα φύγω!** [ETYM. < δοτ. βία ως επίρρ. του αρχ. ουσ. βία (ή) «σωματική δύναμη, πράξη βίας», Αίσχύλ. Πρ. 74, σκέλη δὲ κίρκωσον βία «κιρκέλωσ' του σφιχτά τα σκέλια»].

ΒΙΑΣΗ (ββγιάσ') (η) βιασύνη [παροιμ.: Η βιάση ψήνει το ψωμί, μα δεν το καλοψήνει.] – συνών.: α) **διασύνη** (δγιασύν') (η)· β) **βία / βια** (βγιά) (η) ΦΡ. **τι βία είναι αυτή που σ' έπιασε;** γιατί βιάζεσαι; (βλ. βία, ετυμ.) [ETYM. < θ. βια- του μσν. βιάζω «πιέζω φορτικά» (< αρχ. βιάζω «ασκώ πίεση, αναγκάζω, ...» (Όμ. μ 297, ἤ μάλα δὴ με βιάζεται μούνον έόντα «έτσι με ζορίζετε, κι έχω απομείνει μόνος») + παραγ. επίθ. -ση].

ΒΙΓΛΑ (η) **1.** φυλάκιο, σκοπιά [δ. τρ.: Για σύρε συ, Βλαχόπουλο, στη βίγλα να βιγλίσεις!] **2.** μικρή οπή πάνω από την τρύπα που γεμίζουν με νερό τη βαρέλα (βλ. βαρέλι → μεγεθ., 2) και ευκολύνει το άδειασμά του εισάγοντας αέρα στο εσωτερικό της· παρόμοια οπή έχουν και βαρελάκια πόσιμου νερού **3.** ενέδρα [Κ. Κρυστ. Νεραϊδόρ.: Πέφτουν

στis βίγλες του τυφλά τοῦ κυνηγοῦ τ' ἀγρίμια.] – υποκορ. **βιγλούλα** (η) – ρ. **βιγλίζω** 1. κατασκοπεύω από βίγλα 2. (μτφ.) βλέπω, παρατηρώ κάποιον προκειμένου να καταλάβω τις διαθέσεις του, χωρίς αυτός να με αντιληφθεί ΦΡ. **τον βίγλισα για ώρα!** – ουσ. **βίγλισμα** (το) – μεε. **βιγλίζοντα(ς)** [ETYM.: μσν., (Τριαντ.) < υστλατ. ρ. *vigilare < λατ. vigilare «κάνω σκοπός», vigilia (-ae) «φρουρά, σκοπιά»].

ΒΙΔΑ (η) 1. μεταλλικό καρφί με ελικοειδείς αυλακώσεις στην επιφάνεια 2. ιδιορρυθμία, παραξενιά [παροιμ.: Ο καθένας με τη βίδα του.] ΦΡ. (α) **κάνω βίδες** διαλύω, καταστρέφω (β) **γίναμαν βίδες** μαλώσα- με άσχημα (γ) **είναι με τις βίδες του** (είνι μι τ'ς βίδις τ') έχει πολλές ιδιορρυθμίες (δ) **του' στριψε η βίδα** έχασε τα λογικά του, παραφρόνησε – υποκορ.: α) **βιδούλα / βιδίτσα** (η)· β) **βιδάκι** (το) [ETYM.: αντδ. < μσν. βίδα (ή) < βεν. vida < αρχ. βίδη (ή) (-ης) «είδος χτυπήματος», Σοφ. Άποσπ. 60.1, ὥς ἐπιψάλλειν βίδην «για να κρούουν το έγχορδο ὄργανο με κατάλληλα χτυπήματα»].

ΒΙΖΙΩΝΩ (βιζιώνου) 1. παρατηρώ με προσοχή και κατ' επανάληψη κάποιον ή κάτι, διακρίνω, εξιχνιάζω 2. (ιδιόλ. κομπογιαννιτών, βλ. λ.) γίνομαι αντιληπτός ΦΡ. **μας πήραν βίζιου!** μας αντιλήφθηκαν – ουσ. **βίζιωμα** (το) [ETYM. < αρχ. βύζ(ω) «συμβαίνω συχνά» (Άρετ. Αἰτ. Όξ. Π. 2.2.3, ἡ πτύσις βύζεται «η απόπτωση συμβαίνει συχνά») μετα- πλ. -ώνω > βυζώνω > βιζιώνω, με απλοπ. και ιδιωμ. προφ. (πρβ. βύ- ζην, βλ. βυζί, ετυμ.) ή < ιταλ. viz(ο), anvviso «είδηση» + παραγ. επίθ. - ώνω > βιζιώνω].

ΒΙΚΑ (η) παγουράκι από κασσίτερο [ETYM. < αρχ. βίκ(ος) (ό) «πή- λινο δοχείο για τη φύλαξη τροφίμων, π.χ. οίνου, ποτήρι φιαλώδες, ...» (Ηρόδ. 1.194.11, βίκους Φοινικίου κατάγουσι οἴνου πλέους «φέρ- νουν αμφορείς γεμάτους με Φοινικικό κρασί») + παραγ. επίθ. -α].

ΒΙΚΟΓΙΑΤΡΟΙ (βικκουγιατροί) (οι) περιπλανώμενοι πρακτικοί για- τροί από την περιοχή του Ζαγορίου, οι οποίοι θεράπευαν με βότανα που συνέλεγαν στη χαράδρα του Βίκου, απ' όπου πήραν και τ' όνομα – συνών.: **βοτανάκηδες / καταφιανοί / κομπογιαννίτες** (βλ. λ.) / **μα- τσουκάδες / σακουλαραίοι** (οι) [ETYM. < Βίκ(ος) (πιθ. < ελνστ. βί- κος (ό) «ψυχανθές φυτό, ήμερο και άγριο», ή ηχομιμ. λ. από τον ήχο, τον αντίλαλο της χαράδρας του Βίκου, πηγής των θεραπευτικών βο- τάνων των βικογιατρών) -ο- + γιατροί (βλ. γιατρέσσα, ετυμ.)].

ΒΙΛΑΪΤΙ (βιλαέτ') (το) διοικητική περιφέρεια νομού ή γενικής διοί- κησης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας [δ. τρ.: Πότε θενά 'ρθει ένας καιρός να βγω κι εγώ απ' το κάστρο, / να κάψω χώρες και χωριά, χω- ριά και βιλαέτια.] ΦΡ. (α) **το 'κανε βιλαέτι του!** συμπεριφέρεται αυ-

ταρχικά σε ξένο χώρο ή ξεπερνά τα όρια (β) **έκανε δικό του βιλαέτι!** έγινε ανεξάρτητος [ETYM. < τουρκ. vilâyet + παραγ. επίθ. -ι].

ΒΙΛΙΟΥΡΑΣ (ο) 1. θαμνώδες ζιζάνιο, με το οποίο φτιάχνουν σκούπες, το σόργο· απαντά ως σόργο το χαλέπειο (*sorghum halepense*) και ως σόργο το κοινό (*sorghum vulgare*) 2. (μτφ.) που υπεισέρχεται απρόσκλητος ή παρασιτικά στις σχέσεις άλλων [ETYM. < μσν. βούλερις (ή) «καλαμιά» (*Anecdota Graeca e codicibus regiis*, τ. 2, Κάλαμος φραγμίτης, ή βούλερις.) > βέλουρ(ις), με αντιμετ. + παραγ. επίθ. -ας > βέλουρας > βίλιουρας, με κώφ. του [ε] σε [ι] και ιδιωμ. προφ.].

ΒΙΟ(Σ) (βγιο/ς) (το) 1. πλούτος, αγαθά ΦΡ. **δεν έχει τι να κάνει το βιος του!** [παροιμ.: Ελάτε σεις οι γνωστικοί να φάτε του τρελού το βιο.] 2. εμπόρευμα, προϊόν [παροιμ.: Ξέρει ο βλάχος τι βιο έχει στο σακούλι.] 3. (ειρων.) κακότροπος, αχαϊρευτος ΦΡ. **καλό βιο είναι και τούτος!** [ETYM. < μσν. βίος (τό) (με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.) < αρχ. βίος (ὁ) «ζωή» (Ὅμ. ο 491, ζώεις δ' ἀγαθὸν βίον «και ζεις ἐνάρετη ζωή») (μεταπλ.)· αποβ. του τελικού [ς] κατά τα άλλα ουδ. σε -ο].

ΒΙΡΑ (η) 1. γρήγορη και περιστροφική κίνηση μάζας νερού ή ανέμου, δίνη 2. βαθιά οπή σε ποταμό απ' όπου αναβλύζει πολύ κρύο νερό 3. σημείο ποταμού, όπου λιμνάζει νερό, μεγάλη γούρνα γεμάτη νερό σε λαγκάδι 4. κοίλωμα που σχηματίζεται από τα νερά καταρράκτη – συνών.: α) **βίραγκας** (ο) ΦΡ. **είμαι για τον βίραγκα!** απαιτείται πολύ νερό, για να καθαριστώ καλά· β) **βιρός** (β'ρος) (ο)· γ) **βιρό** (β'ρό) (το) – ρ. **βιριάζω** βάζω εμπόδιο για να λιμνάσει νερό, λιμνάζω – ουσ. **βίριασμα** (το) – μππ. **βιριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ιταλ. vira, προστ. του ρ. virare «στρέφω»].

ΒΙΣΕΚΤΟΣ (ββίσικτους) δίσεκτος [δ. τρ.: Μα ήρθε ο καιρός ο βίσεκτος, χρονιά κατακαημένη, / πήραν τα χρέγια τα προικιά, πήρε τα πλούτη η αρρώστια.] [ETYM. < μσν. βίσεκτος / δίσεκτος (-ον) < επίρρ. δίς (βλ. δι-, ετυμ.) + αρχ. ἕκτος «έκτος», Ὅμ. γ 415, ἕκτος Πεισίστρατος ἦλυθεν «κι ἕκτος ήρθε ο Πεισίστρατος»].

ΒΙΤΣΑ (η) 1. λεπτή, ευλύγιστη βέργα από κλαδί δέντρου ή θάμνου, συχνά καθαρισμένη και λεία [Λέων Αίν. 22-23: μέ ἀλαμάνικον σκουτάριν, / ἔχον βίτσαν σφυρισμένην, ...] 2. βίτσα δασκάλου – ρ. **βιτσίζω** χτυπώ με βίτσα – συνών. **βιτσώνω** – ουσ.: α) **βίτσιμα** κίνηση προς τα μπρος, εξόρμηση – συνών. **βίτσισμα** (το) ΦΡ. **το βίτσισμα του ανέμου·** β) **βιτσιά** (η) χτύπημα με βίτσα [δ. τρ.: Δίνει βιτσιά του μαύρου του και πάει σαράντα μίλια.] [ETYM.· μσν. < σλαβ. vitsa].

ΒΙΤΣΚΑ επίρρ.· εντελώς γεμάτο [ETYM. < αρχ. φύσκα (δωρ.) / φύσκη (ή) «φούσκα, στομάχι ή παχύ έντερο παραγεμισμένο με κοπανι-

στό κρέας, λουκάνικο» (Άριστοφ. Ίππ. 364, αντί φύσκης «σαν φούσκα») > φίσκα, με ορθογρ. απλοπ. > βίσκα, με τροπή του δασέως χειλ. [φ] σε μέσο χειλ. [β] > βίτσκα, με τροπή του [σ] σε [τσ]].

ΒΙΤΣΩΝΙ (βιτσωών') (το) μικρό βόδι [ETYM. < θ. βισων- του ελνστ. βίσων (ὁ) (-ωνος) «εἶδος άγριου Θρακικου βοδιου» (Όππ. Κ. 2.160, τούς καλέουσι βίσωνας «που τους αποκαλούν βίσωνες») + παραγ. επίθ. -ι > βισώνι > βιτσώνι, με τροπή του [σ] σε [τσ]].

ΒΛΑΜΗΣ (βλάμ'ς) (ο) (πληθ. **βλάμηδες** / **βλαμάδες**, οι) 1. αδελφοποιτός· αποκτούσε αυτή την ιδιότητα με την ευλογία της Εκκλησίας, αφού, για να γίνει κάποιος βλάμης, έπρεπε εννιά άντρες κι ένα κορίτσι να πάνε σε ναό, όπου ο ιερέας τούς διάβαζε κάποια ευχή και από κείνη τη στιγμή αποκαλούσε ο ένας τον άλλο βλάμη, ορκίζονταν αιώνια πίστη και θεωρούνταν δια βίου αδέλφια 2. κουμπάρος που κρατάει μπαϊράκι (βλ. λ.) σε γάμο 3. ο πιο αγαπητός φίλος του γαμπρού, ο οποίος συμμετέχει ενεργά στις προετοιμασίες του γάμου 4. πρόσωπο που χαρακτηρίζεται από γενναιότητα, λεβέντης 5. παλληκαράς 6. εραστής – συνών. **σταυραδελφός** (ο) [δ. τρ.: Σ' έναν σταυροπατέρα του, σ' έναν σταυραδερφό του, / σφιχτά σφιχτά τον δέσανε στα χέρια και στα πόδια.] – παράγ. ουσ. **βλαμιρί** (το) 1. η τελετή δημιουργίας βλάμηδων 2. ο δεσμός των βλάμηδων ΦΡ. **έχουν από νέοι βλαμιρί!** [ETYM. < αλβ. vlam + παραγ. επίθ. -ης / -ισσα].

ΒΛΑΣΤΑΡΙ (βλασστάρ') (το) 1. βλαστός 2. (μτφ.) μικρό παιδί [προσφών.: Βλαστάρια μου!] 3. (ιδιόλ. κτιστών) αδελφός – υποκορ. **βλασταράκι** / **βλασταρέτσι** (το) [προσφών.: Βλασταρέτσια μου!] – επίθ. **αβλαστάρωτος** (-η, -ο) 1. (για φυτά) που δεν έχει βγάλει βλαστούς 2. (μτφ.) ανώριμος, επιπόλαιος, αφελής – αντών. **βλασταρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. βλαστάρι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. βλαστ(ός) (ὁ) «βλαστάρι, κλωνάρι, ...» (Ήρόδ. 6.37.12, βλαστόν οὐδένα «κανένα βλαστάρι») + παραγ. επίθ. -άριον].

ΒΛΑΦΤΩ (ββλάφφτου) βλάπτω, ζημιώνω, ενοχλώ – (γ' πρόσ.) **βλάβει** / **βλάφτει** ΦΡ. **τι σε βλάβει εσένα;** (τι σι ββλάβ' ισένα;) – ουσ. **βλάβσιμο** (το) 1. βλάβη 2. (μτφ.) νοητική υστέρηση 3. (μτφ.) φυματίωση – μππ. **βλαμμένος** (-η, -ο) 1. που υπέστη βλάβη, χαλασμένος 2. (μτφ.) διανοητικά καθυστερημένος, ανόητος, βλάκας 3. (μτφ.) φυματικός – σύνθ. **κακοβλάφτω** (ειρων.) ζημιώνω ΦΡ. **κακοβλάφτηκε με τη γυναίκα που πήρε!** (κακουββφλάφ'κι μι τ' γ'ναίκα π' πήρι!) [ETYM. < αρχ. βλάπτω «κωλύω, βλάπτω, παραπλανώ, ...» (Όμ. Ψ 14, οἳ σέ περ ἔβλαψαν «αυτοί που σ' έβλαψαν») με ανομ. τρόπου άρθρωσης [πτ > φτ]].

ΒΛΑΧΟΣ (βλλάχους) (ο) 1. Βλάχος, Έλληνας που, εκτός από τα ελληνικά, μιλάει και τα βλάχικα 2. νομάς κτηνοτρόφος 3. (μτφ., μειωτ.) επαρχιώτης, χωριάτης – υποκορ. **βλαχόπουλο** (βλαχόπ'λου) (το) παιδί νομάδα κτηνοτρόφου – (θηλ.) **βλάχα** (η) 1. σκηνίτισσα 2. αβάπτιστη κόρη 3. βλαχόφωνη γυναίκα της Πίνδου 4. γυναίκα που ασχολείται με την κτηνοτροφία 5. γυναίκα βλάχικης καταγωγής – υποκορ. **βλαχοπούλα** / **βλαχούλα** (βλ. ροβολάω, 1) (η) – μεγεθ. (μειωτ.) **βλαχάρα** (η) που έχει άκομψους τρόπους – παράγ. ουσ. **βλαχουριά** (η) 1. το σύνολο των βλάχων 2. η κοινωνική τάξη των κτηνοτρόφων 3. (μειωτ.) η άξεστη συμπεριφορά – σύνθ. **βλαχόδρομος** (ο) ο δρόμος που ακολουθούν οι βλάχοι [ETYM. < μσν. εθν. Βλάχος (ό) < σλαβ. Vlah].

ΒΛΈΠΩ (βλλιέπου) [...] [παροιμ.: Όπως με βλέπεις και σε βλέπω.] (ρ. τ.: **είδηκα** είδα / **ειδήταν** είδατε / **ειδούμαν** είδαμε) ΦΡ. (α) **είδα κι απούειδα** απογοητεύτηκα, έχασα κάθε ελπίδα για κάτι, απηύδησα (β) **είδα κι έπαθα** ταλαιπωρήθηκα (γ) **είναι «για ιδέστ' εμένα!»** είναι εγωιστής και νάρκισσος (δ) **άμα δω κι αποδώ** άμα εξαντλήσω όλα τα περιθώρια για ένα θέμα – συνών. **γλέπω** (γλλιέπου) [παροιμ.: Όσα έχει η βάβω (βλ. λ.) στο μυαλό, τα γλέπει στ' όνειρό της.] – ουσ.: α) **βλέψη** (η) 1. ματιά, βλέμμα 2. στόχος, σχέδιο, επιδίωξη, προσδοκία ΦΡ. **είχε βλέψεις κι έμεινε ανύπαντρη!** β) **βλεπή** (βλλιπή) (η) όραση – σύνθ. **παραβλέπω** / **παραγλέπω** φθονώ, ζηλεύω – ουσ. **παραγλεπιά** (η) – επίθ. **παραγλεπιάρης** (παραγλιπιάρ'ς) (-α, -ικο) φθονερός, ζηλιάρης ΦΡ. **είναι πολύ παραγλεπιάρα γυναίκα!** [ETYM. < αρχ. βλέπω «στρέφω το βλέμμα μου προς..., κατευθύνομαι, ...», Σοφ. Ο. Τ. 747, δεινῶς ἄθυμῶ μή βλέπων ὁ μάντις ἢ «τρέμω κι εγώ μήπως ο μάντης έβλεπε ξεκάθαρα»].

ΒΛῆΧΡΟ (βλλήχρου) (το) φτέρη – συνών. **βράχλο** (το) ΦΡ. **γέμισε ο τόπος βράχλα!** [ETYM. < αρχ. βλήχρον (τό) «είδος φτέρης» (Διοσκ. 4.186, Πτέρις, οί δέ πτέριον, οί δέ πτερίνιον, οί δέ δασύκλωνον, οί δέ ἀνάσφορον, οί δέ βλήχρον, οί δέ πολύρ'ρίζον καλοῦσι.) με τροπή του ένρ. [ν] σε υγρό [ρ], ή < αρχ. βλήχρος (ή) «είδος φυτού, το οποίο αργεί ν' ανθίσει», Θεόφρ. Αἴτ. Φ. 1.7.4.5, οί τῆς βλήχρου κλῶνες «τα κλωνάρια της βλήχρου» (πρβ. Ἡσύχ., <βλᾱχρον> πόα τις)].

ΒΛΙΑΖΩ (βλλιάζου) 1. βελάζω ΦΡ. **τι βλιάζουν έτσι τα γιδοπρόβατα;** (τι βλλιάζ'ν έτσι τα γιδόπρ'ατα;) 2. (μτφ.) θρηνώ, κλαίω [κατάρα: Αχ! Θε μ', να βλιάξει προτού να τ' βγει η ψυχή!] 3. θορυβώ (για πλήθος κόσμου) ΦΡ. **έβλιαξε ο κόσμος στο πανηγύρι!** είχε κοσμοσυρροή και θόρυβο – ουσ.: α) **βλιαξίμο** (βλλιιάξ'μου) (το)· β) **βλιασμός** (ο) – συνών. **βιρλιάζω** 1. [...] 2. ξεφωνίζω ΦΡ. **τι βιρλιάζουν έτσι ετούτα**

τα παιδιά; (τι βιρλλιάζ'ν έτσ' ιτούτα τα πιδγιά;) – ουσ. **βίρλιασμα** (το) – σύνθ. **αναβλιάζω** 1. φωνάζω μετά από σιωπή 2. (για νεογνά) κλαίω και φωνάζω δυνατά ΦΡ. **τι έπαθε κι αναβλιάζει έτσι το παιδί;** – ουσ. **ανάβλιασμα** (το) – μεε. **αναβλιάζοντα(ς)** [ETYM. < μσν. βε-λάζω < ελνστ. ή αρχ. *βελῶ (πρβ. ελλην. διάλ. νότιας Ιταλίας, βελῶ) μεταπλ. -άζω με βάση το συνοπτ. θ. βελασ-) > βιλάζω, με κόφ. του [ε] σε [ι] > βλιάζω, με αντιμετ. (πρβ. αρχ. βληχή (ή) «βέλασμα προβάτων, κλαψούρισμα βρεφών», Όμ. μ 266, οίων τε βληχήν «και το βέλασμα των προβάτων»)].

ΒΛΙΤΡΟ (βλλίτρον) / **βλιότρο** (το) 1. βλίτο, το φυτό αμάραντον το βλίτον (amaranthus blitum) 2. (μτφ.) ανόητος, βλάκας ΦΡ. **είναι βλιότρο!** (πρβ. αρχ. βλιτομάμματος (ό) «χαζός, ...») [ETYM. < αρχ. βλίτον (τό) (Θεόφρ. Φ. Ί. 1.14.2.14, οϊον τό βλίτον «όπως το βλίτο») με προσθήκη [ρ]].

ΒΛΙΩΡΑ (βλλιώρα) (η) 1. πλήθος ανθρώπων ΦΡ. **κίνησαν βλιώρα για το πανηγύρι!** 2. πλήθος φτωχών ανθρώπων ΦΡ. **μαζεύτηκε η βλιώρα!** 3. προεκλογικό σύνθημα για τις λαϊκές μάζες σε εκλογές των αρχών του 20^{ου} αι. ΦΡ. **όλα για τη βλιώρα!** 4. (μτφ.) βρομιά ΦΡ. **ποπό, τι βλιώρα είν' αυτήν!** [ETYM. < βλι(άζω) (βλ. λ., 3) + παραγ. επίθ. -ώρα].

ΒΛΟΓΑΩ (βλλουγάου) 1. ευλογώ (βλ. αστοχάω, 1) 2. υπάρχω ΦΡ. **βλογάει τίποτα από κεράσια φέτος;** υπάρχουν καθόλου κεράσια; – ουσ.: α) **βλογούδι** (βλλουγούδ') (το) 1. ψωμάκι (πρόσφορο) φτιαγμένο μετά από ευλογία ή προοριζόμενο για ευλογία 2. ψωμάκι που μοιράζεται σε μνημόσυνα 3. πρόσφορο μικρού μεγέθους, που φτιάχνεται για παιδιά – συνών. **ψυχούδι** (το)· β) **βλόγυρος** (βλλό'υρους) (ο) ξύλινη σφραγίδα, με την οποία σφραγίζουν τα πρόσφορα – συνών. **βλόγερος** (ο) – μππ. **βλογημένος** (βλλουημένους) (-η, -ο) 1. ευλογημένος 2. (κατ' ευφ.) καημένος ΦΡ. **πού βρέθηκε το βλογημένο το σκυλί και σε δάγκωσε;** (πού βρέθ'κι του βλλουημένου του σσ'κλί κι σι δάγκουσι;) – αντών. **αβλόγητος** (-η, -ο) 1. που δεν έχει ευλογηθεί από ιερέα ΦΡ. (α) **αβλόγητο ζευγάρι** (β) **αβλόγητα κόλλυβα** 2. (μτφ.) κακομοίρης [ETYM.· μσν. < ελνστ. εὐλογῶ (σημερινή σημ.) (προφ. ε-βλογώ) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. εὐλογῶ (-έω) «επαινώ, εγκωμιάζω, ...», Ίσοκρ. Π. 12.206, εἰ εὐλόγεις αὐτούς, ἐλήρεις ἄν «αν τους επαινούσες, θα φλυαρούσες»].

ΒΛΟΓΙΑ (βλλουγιά) (η) 1. αντίδωρο, κομμάτι αγιασμένου πρόσφορου που προσφέρεται στους πιστούς μετά τη θεία λειτουργία 2. ευλογία – συνών. **βέμπελη** (η) (βλ. (α)νεράιδα → συνών. β, 3) – σύνθ.

βλογιοκομμένος (βλλου(γ)ιουκουμμένους) (-η, -ο) που φέρει σημάδια από την ασθένεια ευλογία [αίνιγμα: – Μια κόρη λυγερή βήμα - βήμα περπατεί και πίσω της πηγαίνει μια γριά βλογιοκομμένη. – Τι είναι; – Η βελόνα και η δαχτυλήθρα.] – συνών. **σιφλογιάρης** (-α, -ικο) ΦΡ. **έχει κάτι σημάδια, σαν σιφλογιάρης!** [ETYM. < μσν. εὐλογία > ε-βλογιά (προφ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. εὐλογία (ή) (κατ' ευφ.) «έπαινος, ευλογία, ...», Εὐρ. Ἦρ. 356, ὑμνῆσαι δι' εὐλογίας «να εξυμνήσω με εγκώμια»].

ΒΛΟΣΥΡΕΨΩ (βλλουσυρρέψου) γίνομαι βλοσυρός, σκυθρωπιάζω, κατσουφιάζω ΦΡ. **τι βλοσύρεψες έτσι;** – ουσ. **βλοσύρεμα** (το) – μππ. **βλοσυρεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. βλοσυρ(ός) (-ά, -όν) «άγριος, αυστηρός, φοβερός, τρομακτικός, ...» (Όμ. Η 212, μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι «χαμογελώντας με άγριο πρόσωπο») + παραγ. επίθ. -εῶ].

ΒΛΥΣΙΔΙ (βλλυσίδ') (το) 1. αφθονία αγαθών, πλούτος ΦΡ. **βλυσίδι τα μήλα φέτος!** έχει μεγάλη παραγωγή 2. κρυμμένος στη γη θησαυρός ΦΡ. **βρήκε βλυσίδι στο χωράφι!** 3. πολλά χρήματα ΦΡ. **τον έφαγε η ξενιτιά, αλλά έφερε βλυσίδι!** (του έφα'ι η ξενιτιά, αλλά ίφiri βλυσίδ') 4. εύφορος τόπος ΦΡ. **αυτό είναι βλυσίδι, δεν είναι χωράφι!** είναι πλούτος 5. κερδοφόρος [ETYM. < υποκορ. βλυσίδι(ον) (τό) του αρχ. βλύσις (ή) «ανάβλυση, ...» (< θ. βλυσ- του αρχ. βλύζω «αναβλύζω, αναδίδω, ...» (Όρφ. Άργ. 599, βλύζουσ'... ὕδωρ «που ανάβλυζε... νερό») + παραγ. επίθ. -ις)· απαντά και ως βλησίδι < βλῆσις (ή) «αφιέρωμα, πληρωμή» < βάλλω, LSJ)].

ΒΛΨΣΤΡΑ (η) πηγή [ETYM. < θ. βλύσ- του βλύζω (βλ. βλυσίδι, ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -τρα (πρβ. πλένω > πλύστρα)].

ΒΛΨΧΑ (η) 1. υφάλμυρο νερό 2. πηγάδι με υφάλμυρο νερό – συνών. **γλύφα** (η) (βλ. βλυχός, ετυμ.).

ΒΛΥΧΟΣ (ο) 1. γλυφός 2. τόπος με υφάλμυρο νερό [ETYM. < ελνστ. *βλυχός < ελνστ. βλυχώδης (-ες) «γλοιώδης, κολλώδης» (Φίλων Ιουδαίος, 1ος μ.Χ. αι.), LSJ / Ἡσύχ., <βλυχάζω> μολύνω].

ΒΟΓΚΑΩ (βουγκάου) 1. βγάζω βογητό λόγω σωματικού ή ψυχικού πόνου ΦΡ. **τι έπαθες και βογκάς;** 2. παράγω κάτι σε αφθονία ΦΡ. **φέτος βογκάνε οι μηλιές από τα μήλα!** 3. κάνω πολύ θόρυβο, βουίζω ΦΡ. **βογκάει το λαγκάδι από το πολύ νερό!** 4. (μτφ.) θλίβομαι, αναστενάζω ΦΡ. **βόγκησε η καρδιά μου!** (βόγκ'σι η καρδγιά μ')! – ουσ.: α) **βόγκημα** (το)· β) **βόγκος** (ο) – επίρρ. **βούγκα** ορμητικά και συνήθ. με θόρυβο, αστραπιαία ΦΡ. **πέρασε βούγκα από μπροστά μ'!** – συνών. **γουγγάω** [δ. τρ.: Κούγω το μνήμα και γουγγάει και βαρυα-

ναστενάζει.] – επίθ. **αβόγκητος** (-η, -ο) υπομονετικός, δραστήριος, ακούραστος [ETYM. < μσν. γογγῶ (-άω) (ορθογρ. απλοπ.) παρετυμ. από το μσν. βοῖζω < ελνστ. γογγ(ύζω) «μουρμουρίζω, αγανακτώ, ...» (Arr. Ἐπικτ. 1.29. 55.3, μισθάρια λαμβάνωσιν ἢ γογγύζωσιν «παίρνουν μικρό μισθό ή αγανακτούν») μεταπλ. -ῶ με βάση το συνοπτ. θ. γογγυσ- (Τριαντ.)].

ΒΟΔΩΝΩ (βουδώνου) **1.** ευοδώνω, φέρνω σε αίσιο πέρας **2.** φτάνω κάπου εγκαίρως, προλαβαίνω **3.** (ειρων.) κάνω κάτι άσχημα, αποτυχαίνω [παροιμ.: Τα βόδωσα!] – ουσ. **βόδωμα** (το) – μππ. **βοδωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ανεβόδωτος** (-η, -ο) που τον καταριούνται να μην προκόψει – σύνθ. **καταβοδώνομαι** **1.** σκέφτομαι και φτιάχνω κάτι ΦΡ. (α) **πώς το καταβοδώθηκες αυτό το φαῖ;** (β) **καταβοδώνεται ωραία πράματα η μάνα μου!** **2.** ραδιουργώ, συλλαμβάνω σατανικά σχέδια – ουσ. **καταβόδωμα** (το) – μππ. **καταβοδωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ξέρεις τι καταβοδωμένη είναι;** (ξέρ'ς τι καταβουδουμέν' είναι;) τι ραδιούργα [ETYM. < μσν. εὐοδώνω > (προφ.) εβοδώνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. εὐοδῶ (-όω) «βάζω σε καλό δρόμο, κατευοδώνω, ...», Σοφ. Ο. Κ. 1435, σφῶν δ' εὐοδοίη Ζεὺς «σ' αυτά τα κατευοδώνει ο Δίας»)].

ΒΟΗΘΕΙΟ (βοηθηγείο) / **βοήθειο** (βουήθγειου) (το) βοήθεια, συνδρομή ΦΡ. (α) **δεν έχω βοηθειό από πουθενά!** (β) **κάνε ένα βοήθειο!** βόηθα [ETYM. < μσν. βοηθεία (ή) (< αρχ. βοήθεια (ή), Πλάτ. Παρμ. 128c, βοήθειά τις «κάποια βοήθεια») με τροπή του [α] σε [ο]].

ΒΟΙ / **βόιδι** (βόιδ') (το) βόδι (πληθ. **βόγια** / **βόιδια**, τα) ΦΡ. **είναι πέντε βόιδια, δυο ζευγάρια!** είναι κουτός [παροιμ.: Ίσιες αυλακιές δεν κάνουν πάντοτε τα έμορφα χωραφιάρικα βόγια.] [ον. βοδιών: **1.** από τη μέρα γέννησης: **Δευτέρης, Τρίτης / Τριτούλης, Τετράδης, Τσέβης, Σαββάτης, Κυριάκης** (όχι Πέφτης, σε κάποιες περιοχές που η Πέμπτη θεωρείται κακή μέρα για τα βόδια, ενώ σ' άλλες που αυτό δεν ισχύει απαντάται η ονομασία **Πεφτούλης**), **Λαμπίρης**, που γεννήθηκε τη Λαμπρή, κ.λπ. **2.** από τον μήνα γέννησης: **Γενάρης, Φλεβάρης, Μαρτίνης, Απρίλης**, κ.λπ. **3.** από το χρώμα: **Γαλάνης**, που έχει λευκό χρώμα, **Γκαῖλης** (βλ. γκαῖλα), που έχει μαύρο χρώμα, **Μελίσσης, Μελισσός** (θηλ. Μελισσή / Μελίσσω / Μελίσκα), που έχει χρώμα σαν της μέλισσας, **Μουντζούρης**, που έχει σκούρο χρώμα, **Μπάλης** (βλ. μπάλα, **2**), που έχει σημάδι στο μέτωπο, **Τραχήλης**, που έχει διαφορετικό χρώμα στον τράχηλο και στο στήθος από το υπόλοιπο σώμα (βλ. τραχηλιά → επίθ.), **Κοκκίνης**, που έχει κοκκινωπό χρώμα, κ.λπ. – σύνθ.: α) **βοϊδάγγελος** (ο) ανόητος· β) **βοῖδογλειψιά** (η) φυσικό γύρι-

σμα της φύτρας των μαλλιών πάνω από το μέτωπο, που μοιάζει σαν να έγινε από γλείψιμο μεγάλης γλώσσας, όπως αυτής του βοδιού· γ) **βοϊδόγλωσσα** (η) είδος αγριόχορτου· δ) **βοϊδόμαντρα** (η) (βλ. όβoρoς, 3)· ε) **βοϊδομάτης** (-α, -ικο) που έχει μεγάλα μάτια· στ) **βοϊδόμπαρος** (-η, -ο) 1. κοιλαράς 2. (μτφ.) άπληστος· ζ) **βοϊδοπέτσι** (το) δέρμα βοδιού· η) **βοϊδοσκοπάω** 1. προσέχω τα βόδια κατά τη βοσκή 2. βολιδοσκοπώ· θ) **βοϊδοτσούλι** (το) μαστίγιο από πέος βοδιού – συνών. **βοϊδόπουτσα** (βουιδόπ’τσα) (η) ΦΡ. (απειλ.) **βοϊδόπουτσα που θέλει!** [ETYM. < μsn. βόιδι(ο)ν < ελνστ. βοϊδιον (τό), υποκορ. του αρχ. βοῦς (ό), βοός «βόδι, ασπίδα από δέρμα βοδιού,...», Όμ. ρ 298, ήμιόνων τε βοῶν «ημιόνων και βοδιών»].

ΒΟΪΒΟΔΊΝΑ / βοΐβοντίνα (βουιβουντίνα) (η) η σύζυγος του βόιβοντα (βοεβόδα), διοικητή επαρχίας κατά την οθωμανική περίοδο [δ. τρ.: (α) Θέλω να γίνω βόιβοντας στην Άρτα και στον Λούρο. (β) Θέλω να γίνω βοΐβοντίνα μες στα Γιάννενα, / να συνάζω τα χαράτσια (βλ. χαρατσώνω) τα Γιαννιώτικα.] [ETYM. < σλαβ. wojenod(e) «βοεβόδας, αρχηγός στρατού» + παραγ. επίθ. -ίνα].

ΒΟΛΑ (βουλλά) (η) 1. φορά [παροιμ.: Αν γένω άλλη βολά νύφη, ξέρω να καμαρώνω.] [δ. τρ.: Να βγουν τα κλεφτοκάραβα, πο’ ’χουν τους κλέφτες μέσα, / να βγει κι ο Νίκος μια βολά ψηλά στ’ Αργυροπούλι.] ΦΡ. **πήγα κι ήρθα δυο βολές στο χωράφι!** 2. επίρρ. **μια βολά** πάντως ΦΡ. **εγώ μια βολά έκανα αυτό που έπρεπε!** [ETYM. < αρχ. βολή (ή) (βάλλω, βλ. βάνω, ετυμ.) «βολή, ρίξιμο, ευκολία, ...» (Όμ. ρ 283, οὐ γάρ ἄδαήμεων οὐδέ βολάων «αμάθητος από χτυπιές δεν είμαι») με επίδρ. του συνων. *φορά* (η)].

ΒΟΛΕΪ (βουλλεΐ) (απρόσ.) είναι δυνατό, μου ’ρχεται βολικά, βολεύει ΦΡ. (α) **δε μου βολεί** (β) **άμα μου βολέσει θα πάω** (άμα μ’ βουλλέσ’ θα πάου) (γ) **δε βολεί να κάτσεις** δε χωράει να καθίσεις – επίθ. **βολετός** (-ή, -ό) βολικός, εύκολος, κατορθωτός [Κ. Κρυστ. Γ. Μαν.: Όμως δέν ἦτον βολετό τοῦ θρόνου αὐτή βλαστάρι / Άντρα τόν πρωτομάστορα τῶν γεφυριῶν νά πάρη.] [λαϊκ. δίστ.: Δεν είναι και το βολετό για να τραβήξω χέρι, / μακάρι κι αν με σφάξουνε σαν τ’ άγριο περιστέρι.] – αντών. **αβόλετος** (αββόλλιτους) (-η, -ο) 1. [...] 2. απροσάρμοστος, ιδιόρρυθμος ΦΡ. **αβόλετη γυναίκα!** 3. αδήριτος, αναπόφευκτος, μοιραίος – επίρρ. **βολετά** – αντών.: α) **αβόλετα** [Άρ. Βαλ. Φ. 3.204: ἄβόλετα θά πιάσουνε τό Τζώρτζη τό Γρατζιάνο.] [δ. τρ.: ... αβόλετα σε καρτερώ.]· β) **ανάβολα** άβολα, όχι βολικά ΦΡ. **μου ’ρθε ανάβολα και δε μπόρεσα να ’ρθω!** [ETYM. < μsn. βολεΐ «είναι δυνατό», γ’ εν. του βολῶ «παρέχω ευκολία» < ελνστ. εὐβολέω (-ῶ) «πε-

τυχαίνω καλή ριζιά στα ζάρια» (προφ. εφβολώ > εββολώ, με αφομ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και απλοπ. του διπλού συμφ. < αρχ. εὔβολος (-ον) «που ρίχνει με ευστοχία τον κύβο, τον βόλο, πετυχημένος, ευτυχισμένος, ...», Όππ. Άλ. 3.7, εὔβολος ἔσεται ἄγρη «πετυχημένο θα ἔναι το κυνήγι» / Αἰσχύλ. Χο. 696, ἦν γὰρ εὐβόλως ἔχων «ἦταν ευτυχισμένος»].

ΒΟΛΙΔΑ (βουλλίδα) επίρρ.: πολύ γρήγορα ΦΡ. **πήγε κι ήρθε βολίδα** [ETYM. < ελνστ. βολίς (ή) (-ίδος) (αιτ. βολίδα) «βλήμα, ακόντιο, όργανο για τη μέτρηση του βάθους, ...», Πλούτ. Δημ. 3.2.3, εἶχε τάς βολίδας «κρατούσε τα ακόντια»].

ΒΟΛΙΟΣ (βουλλιός) (ο) 1. σωρός από κοπριές 2. σωρός από χώματα και πέτρες σε άκρη χωραφιού 3. (μτφ.) σκνηρός, τεμπέλης [ETYM. < αρχ. βολ(εών) (ό) (-ῶνος) «σωρός ακαθαρσιών, κοπριάς» (Άρποκρ. Λέξ. Ῥ., λήμμα: βολεῶνες· ό τόπος όπου ή κόπρος βάλλεται βολεών καλεῖται· Νίκανδρος ἐν γ' Ἀττικῆς διαλέκτου «βολεῶνας ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, εἰς οὓς τά κόπρια ἐκφέρει») + παραγ. επίθ. -ιός].

ΒΟΛΙΤΙΑ (βουλλ'τγιά) (η) 1. χούφτα λάσπης 2. η κοπριά βοοειδών, που χρησιμοποιείται μαζί με άχυρα ως επίχρισμα και, αποξηραμένη, ως καύσιμη ύλη [N. Πολ. Παρ., τ. Α', σ. 96: Ο Ἥλιος και το Φεγγάρι μια φορά εμάλλωναν ποιος από τους δύο γλέπει (βλ. βλέπω → συνών.) καλύτερα. Τότες ο Ἥλιος εθύμωσε, κι επήρε μια βουλτιά και την έρριξε στα μούτρα του Φεγγαριού κι από τότες έχει τα μαυράδια το φεγγάρι και γλέπει θολά.] – ρ. **βολιτιάζω** (βουλλ'τγιάζου) 1. (για ζώο) κοπρίζω 2. (μτφ.) βρομίζω – ουσ. **βολίτιασμα** (το) – μππ. **βολιτιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. βόλιτ(ος) (ή) / βόλιτον (τό) / «κοπριά βοδιών» (Άριστοφ. Άχ. 1026, ἐν πᾶσι βολίτοις «με όλες τις κοπριές των βοδιών») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΒΟΛΤΑΡΩ (βουλλ'τάρου) 1. κάνω βόλτες 2. καλοπερνάω – συνών. **βολτέρνω** (βουλλτέρνου) ΦΡ. **τα βολτέρνει!** καλοπερνάει [ETYM. < ιταλ. voltar(e) «γυρίζω, στρέφω» (< volta) + παραγ. επίθ. -ω].

ΒΟΛΥΜΙ (βουλλύμ') (το) μολύβι ΦΡ. **το φαΐ μου 'κατσε βολύμι στο στομάχι!** (του φαΐ μο' 'κατσι βουλλύμ' στου στομάχι!) [ETYM. με αναγραμμ. < μσν. μολύβι(v) < ελνστ. *μολύβιον / μολίβι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. μόλιβος (ό) «μόλυβδος», Όμ. Λ 237, μόλιβος ὥς ἐτράπετ' αἰχμή «στην άκρη εκυρτώθη σαν μολύβι»].

ΒΟΜΠΙΡΗΣ (βουμπίρ'ς) (-α, -ικο) 1. (χαϊδ.) μικρό έξυπνο ή άτακτο παιδί ΦΡ. **ορέ, βομπίρικο, κάτσε λίγο ήσυχα!** 2. είδος χρυσοκάνθαρου, μπάμπουρας – συνών. **βόμπιρας** (ο) – ρ. **βομπιριάζω** συμπεριφέρομαι σαν βομπίρης – ουσ. **βομπίριασμα** (το) [ETYM. < αρχ. βόμ-

β(ος) «ήχος συνεχής και υπόκωφος, κατάσταση κατά την οποία ακούς ήχο συνεχή και βαθύ, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 316a, βόμβος τις «κάποιος συνεχής και βαθύς ήχος») + παραγ. επίθ. -ίρης > βομβίρης > βομπίρης, με ανομ. τρόπου άρθρωση [μβ > μπ]].

ΒΟΡΒΟΣ (βουρβός) (ο) είδος βρώσιμου βολβού, η λεοπόλδια η εύκομη (leopoldia comosa) [ETYM. < αρχ. βολβός (ὁ) (Θεόφρ. Φ. Ή. 7. 13.1.9, βολβός δέ ... παντελῶς στενά (ενν. φύλλα ἔχει) «κι ο βορβός ἔχει εντελῶς στενά φύλλα») με τροπή του υγρού [λ] σε υγρό [ρ]].

ΒΟΣΚΑΩ (βουσσκάου) **1. βόσκω 2. απομυζώ ΦΡ. στην Κατοχή βόσκαγαν οι ψείρες το κορμί μας 3. απλώνομαι χωρίς να με αντιληφθεί κάποιος, υφέρπω ΦΡ. (α) βόσκησε η φωτιά κι έκαψε το δάσος (β) βόσκησε η πληγή ή η δερματική μόλυνση απλώθηκε στο δέρμα (γ) ένα κουνούπι με βόσκησε σ' όλο το κορμί με τσίμπησε σ' όλο το κορμί 4. περιφέρομαι άσκοπα ΦΡ. ποιος ξέρει πού βοσκάει 5. αφαιρούμαι, χαζεύω ΦΡ. πού βοσκάει το μυαλό σου; – ουσ. βόσκημα (το) – μππ. βοσκημένος (-η, -ο) – αντών. αβόσκητος (-η, -ο) – σύνθ. οχτοβοσκάω (για ζώα) βόσκω σε όχτους (βλ. λ.) ΦΡ. οχτοβοσκάνε μια χαρά τα γίδια!** [ETYM. < αρχ. βόσκ(ω) «οδηγώ ζώα στη βοσκή και τα επιτηρώ, ..., (Όμ. μ 97, ἄ βοσκει Ἀμφιτρίτη «όσα η Αμφιτρίτη βόσκει») μεταπλ. -άω].

ΒΟΣΚΗ (βουσσκή) (η) **1. βόσκημα ζώων ΦΡ. πήγε τα γίδια για βοσκή – συνών. βόσκιο (το) ΦΡ. θα βγάλω τα ζωντανά για βόσκιο 2. χορτάρι που βόσκουν τα ζώα ΦΡ. φέτος έριξε πολλές βροχές και βγήκε καλή βοσκή! 3. τόπος με χαμηλή αυτοφυή βλάστηση, όπου βόσκουν κατοικίδια ή άλλα φυτοφάγα ζώα ΦΡ. τα πρόβατα ήβραν βοσκή και δε λένε να μαζευτούν!** [ETYM. < αρχ. βοσκή (ή) «τροφή για ζώα, χορτάρι, νομή, βοσκότοπος», Αἰσχύλ. Ἀποσπ. 41, μήλων τε βοσκάς «και τροφές προβάτων»].

ΒΟΤΑΝΙ (ββουτάν') (το) **1. χόρτο 2. θεραπευτικό βότανο, φάρμακο [δ. τρ.: Πάντοτε τρέχω για να βρω βοτάνι για να γιάνω, / και το βοτάνι το 'χει οχτρός (βλ. λ.) που θέλει να πεθάνω.] 3. μαγικό βοτάνι [Ψιμάδ. 601, ὄντε βρεθεῖ γιά τούς νεκρούς ἀνάστασης βοτάνι] ΦΡ. της αγάπης το βοτάνι 4. (πληθ. βοτάνια, τα) ζιζάνια που φυτρώνουν στα χωράφια – παράγ. ουσ.: α) βοτανίστρα (η) γυναίκα που βοτανίζει – σύνθ. κακοβοτανίστρα (η) – αντών. καλοβοτανίστρα (η)· β) βότανος (ο) βοτάνισμα ΦΡ. θα πάμε στον βότανο, να βγάλουμε βοτάνια! – ρ. βοτανίζω – ουσ. βοτάνισμα (το) – μππ. βοτανισμένος (-η, -ο) – αντών. αβοτάνηγος (-η, -ο) [ETYM. < μsn. βοτάνι(ο)ν < ελνστ. βοτάνιον (τό) (Θεόφρ. Φ. Αἰτ. 2.17. 3.9, τό συριακόν βοτάνιον «το συρια-**

κό βοτάνι»), υποκορ. του αρχ. βοτάνη (ή) «χόρτο κατάλληλο για βοσκή, χορτάρι, βοσκή, ...», Όμ. Ν 493, πióμεν' ἐκ βοτάνης «από τη βοσκή ως τραβούν για πότισμα»].

ΒΟΥ- α' συνθ. που δηλώνει ότι το σημαινόμενο από το β' συνθ. ανήκει ή αφορά σε *βοῦν* «βόδι» ή μοιάζει με *βοῦν* (αιτ.) [ETYM. < βούς (βλ. βόι, ετυμ.)].

ΒΟΥΒΑ (η) σιωπή ΦΡ. (α) (ως προσταγή) **βούβα!** τσιμουδιά! σιωπή! (β) **όταν κρένω** (βλ. λ.) **εγώ, βούβα εσύ!** – παραγ. ουσ. **βουβαμάρα** (η) **1.** η κατάσταση του βουβού, αφωνία ΦΡ. **βουβαμάρα σας έπιασε;** **2.** απόλυτη ησυχία, νεκρική σιγή ΦΡ. **έπεσε βουβαμάρα!** [ETYM. < βουβ(αίνω) + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) < βουβ(ός) -αίνω (< ελνστ. βωβός (-ή, -όν) «άφωνος, άλαλος, στερημένος λαλιάς», Πλούτ. Άπόσπ. άβέβ. 149), ἐκ γενετῆς κωφοί καί βωβοί «κουφοί και άλαλοι από τη γέννησή τους»].

ΒΟΥΒΟΣ & Βωβός (ο) επωνυμία του ποταμού Λούρου (βλ. βούβα, ετυμ.).

ΒΟΥΖΙΑΔΙ (ββ'ζιάδ') (το) (πληθ. **βουζιάδια** (ββ'ζιάδγια) / **βούζια**) κουφοξυλιά, ο σαμπούκος (*sambucus ebulus*), του οποίου τα φύλλα έχουν ιδιάζουσα μυρουδιά [ETYM. < βου- (βλ. λ.) + αρχ. ὄζ(ω) «αναδίδω οσμή, ευχάριστη ή δυσάρεστη» (Όμ. ι 210, ὁδμή δ' ἠδεῖα ἀπό κρατῆρος ὁδῶδει «απ' τον κρατήρα γλυκιά μυρουδιά χυνόταν») + παραγ. επίθ. -ιάδι > βουοζιάδι > βουζιάδι, με έκπτωση].

ΒΟΥΖΙΩΝΩ (ββ'ζιώνου) **1.** αρνούμαι να μετακινηθώ, τα στυλώνω **2.** πεισμώνω ΦΡ. **δεν ξέρω τι έπαθε και βούζιωσε!** **3.** κάθομαι έχοντας θυμωμένη όψη, λουφάζω **4.** βλέπω καλά – ουσ. **βούζιωμα** (το) – μππ. **βουζιωμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **βουζώνω** – ουσ. **βούζωμα** (το) – μππ. **βουζωμένος** (-η, -ο)· β) **βουτσιώνω** – ουσ. **βούτσιωμα** (το) – μππ. **βουτσιωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι κάθεσαι βουτσιωμένος;** (τι κάθισι βουτσιουμένους;) [ETYM. < βου- (βλ. λ.) (λένε πως τα βόδια χαρκτηρίζονται από επιμονή και πείσμα) + αρχ. ιζάνω / ἴζω «καθίζω, κάθομαι, ...» (Όμ. Ψ 258, αὐτοῦ λαὸν ἔρυκε καὶ ἴζανεν εὐρὺν ἀγῶνα «και εις πλατύν γύρον έκαμε τα πλήθη να καθίσουν») > *βουιζάνω > βουζιάνω, με αντιμετ. > βουζιώνω, κατά τα ρ. σε -ώνω].

ΒΟΥΗ (ββουή) (η) **1.** [...] **2.** κατακραυγή ΦΡ. **τον έφαγε η βουή του κόσμου!** (του έφα'ι η ββουή τ' κόσμ'!) – μεγεθ. **βουητό** (το) **1.** υπόκωφος, βαρύς και συγκεχυμένος ήχος, παρατεταμένη βουή **2.** δυνατός και διαπεραστικός θόρυβος [ETYM. < αρχ. βοή (ή) «κραυγή, ιαχή» (Όμ. κ 118, αὐτάρ ὁ τεῦχε βοήν διά ἄστεος «φωνή στο κάστρο εκείνος σήκωσε») με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΒΟΥΘΟΥΝΑΣ (ο) βόθρος ΦΡ. **το 'χει βούθουνα το στόμα του!** είναι πολύ αθυρόστομος [ETYM. < αρχ. βόθυν(ος) (ὁ) «λάκκος, βόθρος» (Ξεν. Οἰκ. 19.3.2, βόθρους ὀρύττουσι «σκάβουν λάκκους») μεταπλ. -ας > βόθυνας > βούθουνας, με κώφ. του [ο] ως [ου] και τροπή του [υ] σε [ου]].

ΒΟΥΚΕΝΤΡΑ (φ'κέντρα) (η) **1.** βούκεντρο, μακρύ ξύλινο ραβδί, με σιδερένια αιχμή στο ένα άκρο, που το χρησιμοποιούν, για να κεντρίζουν τα βόδια, ώστε να προχωρούν γρηγορότερα κατά το ὄργωμα **2.** μέγεθος μέτρησης των πρωινών και των απογευματινών ωρών ΦΡ. (α) **όταν κινήσαμεν, ο ήλιος ήταν μια βουκέντρα ψηλά! (β) σε μισή βουκέντρα, θα βασιλέψει ο ήλιος!** (σι μ'σή φ'κέντρα, θα βασ'λλιέψ' ου ήλιους!) ETYM. < μσν. βουκέντρι(ν) (μεγεθ. βουκέντρα) < ελνστ. βούκεντρον (τό) «κεντρί για τα βόδια» (Γρηγ. Ναζ. 1.891b, διατίθεται σώματα βουκέντρω «προσφέρονται τα σώματα στη βουκέντρα») < βου- (βλ. λ.) + αρχ. κέντρον (τό) «κεντρί, μαστίγιο» (Όμ. Ψ 430, κέντρω ἐπισπέρχων «σφοδρότερα τους ίππους εκεντούσε»)].

ΒΟΥΚΙΝΟ (ββούκινου) (το) **1.** κέρατο που χρησιμοποιείται ως σάλπιγγα, κυρτή χωνοειδής σάλπιγγα **2.** (συνεκδ.) δυσφήμιση που διαδόθηκε ΦΡ. (α) **το 'βγαλαν ὅλοι βούκινο! (β) έγινε βούκινο! 3.** (μτφ.) διόγκωση, πρήξιμο [ETYM. < μσν. βούκινο(ν) (το) < βου- (βλ. λ.) + κιν(ῶ) (βλ. κινάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ο (πρβ. ελνστ. βυκάνη (ή) «σάλπιγγα», Πολύβ. 15.12.2.2, τάς βυκάνας ἀναβοῆσαι «να σαλπίσουν δυνατά με τις σάλπιγγες») / (Τριαντ.) < λατ. bucina / buccina, θηλ. εν. που θεωρήθηκε ουδ. πληθ. / (LSJ) < λατ. bucinum].

ΒΟΥΚΛΕΙΔΑ (η) σιδερένιο καρφί που μπαίνει στην οπή του τιμονιού του αρότρου [ETYM. < βου- (βλ. λ.) + -κλειδα (< αιτ. κλειδα, του αρχ. ουσ. κλείς (κληϊς) (ή), κλειδός «μοχλός, κλειδί, άγκιστρο, ...», (Όμ. φ 6, εἴλετο δέ κληϊδ' χαλκείην «χαλκό κλειδί κρατώντας»)].

ΒΟΥΛΑ (βούλλα) (η) **1.** μικρό στρογγυλό σημάδι **2.** σφραγίδα ΦΡ. **βούλωσα το γράμμα με τη βούλα 3.** το κερύ σφραγίδας ΦΡ. **τρίφτηκε η βούλα κι έπεσε** (τρι'φκι η βούλλα κι έπισι) **4.** μικρό βαθούλωμα, λακκάκι που σχηματίζεται στα μάγουλα, κυρ. κοριτσιών, όταν χαμογελούν ή μιλούν, και τους προσθέτει χάρη [δ. τρ.: (α) Γαλάζια πέτρα τ' ουρανού, μαλαματένια βούλα, / να σε χαρεί η μανούλα σου, που σ' έχει μοναχούλα. (β) Όντας γελάει φαίνονται οι δυο όμορφές της βούλες.] **5.** διακριτικό σημάδι ΦΡ. **του 'βαλες βούλα και τον γνώρισες; 6.** στίγμα ΦΡ. **το αρνάκι είναι άσπρο κι έχει δυο μαύρες βούλες 7.** στίγμα από ευλογία **8.** η τρύπα που ανοίγουν σε καρπούζι, για να ελέγξουν την ποιότητά του ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **το πήραμεν με τη**

βούλα! 9. στίγμα σε αρρωστημένα φύλλα φυτών **10.** κυκλικό σημάδι άλλου χρώματος, επαναλαμβανόμενο πάνω σε ύφασμα, το πουά(ν) (< γαλλ. point) ΦΡ. **φορούσε φόρεμα με βούλες** – ρ. **βουλώνω** – ουσ. **βούλωμα** (το) **1.** η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του βουλώνω **2.** πώμα – σύνθ. **πορδοβούλωμα** (το) μικροκαμωμένος – μππ. **βουλωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αβούλωτος** (-η, -ο) **1.** που δεν έχει βούλα, σφραγίδα, ασφράγιστος ΦΡ. **αβούλωτο γράμμα** **2.** που δεν αφήνει αποτύπωμα **3.** απωμάτιστος, ξεβούλωτος [ETYM. < ελνστ. βούλλα (ή) < λατ. bulla «φυσαλίδα, ομφαλωτό κόσμημα θύρας ή ζώνης, σφραγίδα»].

ΒΟΥΛΑΚΑΣ (βούλλακας) (ο) (πληθ. **βουλάκες**, οι) έκταση ομαλή, αλλά ακαλλιέργητη [ETYM. < θ. βωλακ- του ελνστ. βῶλαξ (ή) (αιτ. βῶλακα) «χωμάτινος σβῶλος» (< αρχ. βῶλος (ή) «όγκος γης ή χώματος, έδαφος, ...», Όμ. σ 374, εἵκοι δ' ὑπὸ βῶλος ἄρότρῳ «χώμα που να υποχωρεί στο αλέτρι») + παραγ. επίθ. -ας > βῶλακας > βούλακας, με κώφ. του [ω] σε [ου]].

ΒΟΥΛΗ (η) **1.** θέληση ΦΡ. **θα ιδούμε τι βουλή έχει!** **2.** συλλογική απόφαση [δ. τρ.: Σήμερα βάλαν τη βουλή οι άνομοι Εβραίοι / οι άνομοι και τα σκυλιά και τρισκαταραμένοι, / για να σταυρώσουν τον Χριστό των πάντων βασιλέα.] **3.** (πληθ. **βουλές**, οι) σκοτεινοί διαλογισμοί [ευχή: Ο Θεός να τις χάσει τις βουλές του!] [ETYM. < αρχ. βουλή (ή) «θέληση, απόφαση, σκέψη, ...», Όμ., α 86, νημερτέα βουλήν «την άσειστη βουλή μας»].

ΒΟΥΛΙΑΖΩ (β'λλιάζου) παθαίνω καθίζηση ΦΡ. **βρέχει συνέχεια, θα βουλιάξει ο τόπος!** – ουσ.: α) **βούλιασμα** (το)· β) **βουλίδι** (βουλλίδ') (το) ερείπιο που φαίνεται σε πυθμένα υδάτων· γ) **βουλιό** (βουλλιό) (το) **1.** βρέξιμο που προέρχεται από ραγδαία βροχή ΦΡ. **ποπό, τι βουλιό είν' αυτό!** **2.** βούλιαγμα σε νερό – μππ. **βουλιαγμένος / βουλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. βουλ(ίζω) μεταπλ. -ιάζω < ελνστ. βολίζω «ρίχνω τη βολίδα, βυθίζομαι ως βολίδα» (βλ. λ., ετυμ.) (Γεωπ. 6. 17, καί εάν ἔχη ὕδωρ, βολίζονται «κι αν έχει νερό, βυθίζονται») < αρχ. βολή (ή) (βλ. βολά, ετυμ.)].

ΒΟΥΛΟΜΑΙ / βουλιέμαι / βο(υ)λιούμαι / βουλιώμαι επιθυμώ, θέλω, σκέπτομαι, αποφασίζω ΦΡ. (α) **δε βουλιόμαν να το κάνω** (β) **δε βουλιούμαν να πάω** (δε β(ου)λλιούμαν να πάου) (γ) **βούλουμαν να στο πω, αλλά τ' αστόχησα** (βλ. αστοχάω) (βούλλουμαν να στου που, αλλά τ' αστό'ησα) [δ. τρ.: (α) Τώρα φουντώνουν τα κλαδιά κι ανθίζουν τα λουλούδια. / Τώρα κι ο ξένος βούλεται στον τόπο του να πάγει. (β) Βολιούμαι μια, βολιούμαι δυο, βολιούμαι τρεις και πέντε / να πάω να ξενιτευτώ, στα ξένα για να πάω. (γ) Τρεις αντρειωμένοι εβού-

λησαν να βγουν από τον Άδη.] [ETYM. < αρχ. βούλομαι «θέλω, επιθυμώ, ...», Όμ. α 234, νῦν δ' ἐτέρως ἐβόλοντο θεοί «και τώρα αλλιώς θελήσαν οι θεοί»].

ΒΟΥΝΙ (ββ'νί) (το) βουνό [παροιμ.: Γρόσια στο πουγκί, ψάρια στο βουνί.] [ETYM. < βουν(ό) (< μσν. βουνόν (τό) < αρχ. βουνός (ό) «ψηλός λόφος, βουνό, ανάχωμα», Ήρόδ. 4.199, τά βουνούς καλέουσι «που τα αποκαλούν βουνά») + παραγ. επίθ. -ί].

ΒΟΥΝΙΑ / σβουνιά (η) κοπριά βοδιών ή άλλων μεγάλων ζώων ΦΡ. **γέμισε ο τόπος βουνιές!** – συνών. **μπουλοβίνα** (η) [ETYM. < βουνία, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < ελνστ. βοωνία (ή) «αγορά βοδιών» με έκπτωση και κώφ. του [ο] σε [ου] < ελνστ. βοών (ό) «στάβλος βοδιών, βουστάσιο»].

ΒΟΥΡΓΑΩ (βουρργάου) (για χοίρους) **1.** είμαι σε οίστρο, έχω έντονη επιθυμία για ζευγάρωμα και το δηλώνω με τις κινήσεις του σώματος και, ειδικά, με τη φωνή μου ΦΡ. **άκου πώς βουργάει το γουρούνι! 2.** συνουσιάζομαι – ουσ. **βούργημα** (το) – μεε. **βουργώντα(ς)** – συνών. **βουριάζω** ΦΡ. **βούριαξε η γουρούνα!** (βούρργιαξ' η γ'ρρούνα!) [ETYM. < βου(ή) (βλ. λ.) + αρχ. (ό)ργάω (-ῶ) «(για ανθρώπους και ζώα) έχω έντονη επιθυμία για συνουσία, επιθυμώ πολύ» (Άριστ. Προβλ. 4.887b, ἃ συμβήσεται τοῖς μὴ ὀργῶσι «όσα θα συμβούν σ' αυτούς που δεν έχουν έντονη επιθυμία για ζευγάρωμα») > βουργάω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΒΟΥΡΓΙΑΖΕΙ (βουργιαζ') (γ' πρόσ.) φυσάει βοριάς, φυσάει ισχυρός άνεμος [δ. τρ.: ... και 'κει βουργιαζει η θάλασσα και θέλει να το πνίξει.] [ETYM. < μσν. βοριάς, (ιδιωμ. προφ.) βουργ(ιάς) + παραγ. επίθ. -ιάζει < αρχ. βορέας / βορέης (ό) «βοριάς» (Όμ. ξ 533, βορέῳ ὑπ' ἰωγῇ «απ' τον βοριά για ν' απαγκιάζουνε») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΒΟΥΡΔΟΥΛΙΑΖΩ (βουρρδουλλιάζου) **1.** χτυπάω με βούρδουλα **2.** (μτφ.) φέρνω γύρω, όπως ο βούρδουλας ΦΡ. **τι βουρδουλιάζεις έτσι; 3.** (μτφ.) διασύρω, διαπομπεύω – ουσ. **βουρδούλιασμα** (το) – συνών. **βουρδουλίζω** – ουσ. **βουρδούλισμα** (το) – επίρρ. **βουρδάλα** ΦΡ. **τον έφερε βουρδάλα!** (τον ίφιρι βουρρδάλλα!) τον περιέφερε βίαια – μππ. **βουρδουλι(α)σμένος** (-η, -ο) [ETYM.: πιθ. < μσν. βούρδουλ(ας) (ό) + παραγ. επίθ. -ιάζω (< βούρδολος < βούρδορος < αρχ. βουδόρος (-ον) «μαχαίρι εκδοράς βοδιού, που γδέρνει ή βασανίζει βόδι», Ήσ. Έργ. 504, κάκ' ἤματα, βουδόρα πάντα «μέρες κακές, που γδέρνουν όλες τους ακόμα και τα βόδια»), ή < ουσ. βούρδουλο «βούρδουλας» < (;) (LSJ)].

ΒΟΥΡΚΩΜΑ (βούρρκουμα) (το) **1.** δυνατή συγκίνηση που φέρνει δάκρυα στα μάτια **2.** (μτφ.) σκοτεινίασμα ΦΡ. **βούρκωσε ο ουρανός** **3.** λάσπωμα, βούρκος [ETYM. < μσν. βουρκώ(νω) (< μσν. βουρκος, πιθ. < αρχ. *βρύξ (στην αιτ. βρύχα) «το βάθος της θάλασσας», Όππ. Άλ. 2.588, ἄλλοτε ἐς νεάτην φέρεται βρύχα «άλλοτε στο κατώτερο μέρος στο βυθό κινείται») + παραγ. επίθ. -μα].

ΒΟΥΡΛΙΖΩ (βουρρλίζου) με δαιμονική επήρεια αφαιρώ τη φωνή κάποιου ή τον καθιστώ παράλυτο, τον τρελαίνω (βλ. άγγονας) – παθ. **βουρλίζομαι** είμαι εκτός ελέγχου, τρελαίνομαι [δ. τρ.: Όντας σε συλλογίζεται και σε καλοθυμάται, / σα θάλασσα βουρλίζεται, σαν κύμα δέρνει ο νους της.] – μππ. **βουρλισμένος** (-η, -ο) – ουσ.: α) **βούρλισμα** (το)· β) **βούρλα** (η) **1.** στρέγκλα (βλ. λ.) **2.** η τρέλα των χοίρων και των προβάτων – ρ. **βουρλιάζω** **1.** παθαίνω βούρλα **2.** βρίσκομαι υπό την επήρεια δαίμονος – ουσ. **βούρλιασμα** (το) – επίθ. **βουρλιάρης** (-α, -ικο) τρελός – μππ. **βουρλιασμένος** (-η, -ο) – επίθ.: α) **βουρλός** (-ή, -ό) τρελός· β) **βουρλίσιος** (-α, -ο) πολύ δυνατός (βλ. σκορδομπάτσος) [ETYM. < μσν. βουρλίζω «αρμαθιάζω κάτι σε βούρλο, τρέμω σαν το βούρλο, (παθ.) τρελαίνομαι, ...» < βουρλ(ον) (βλ. βούρλο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΒΟΥΡΛΟ (βούρρλλου) (το) **1.** ποώδες αειθαλές υδρόφιλο φυτό, ο γιούγκος (juncus)· με τα φύλλα του κατασκευάζονται σχοινιά, ψάθες, καλάθια, κ.λπ. ΦΡ. **του κόπηκε το βούρλο!** πέθανε **2.** (μτφ.) ανόητος [ETYM. < μσν. βουρλλον < ελνστ. βροϋλλον / βρύλλον (τό) «σπάρτο», Σχόλ. Άριστοφ. Πλ. 663, σχοινία, ἃ ἰδιωτικῶς φασι βροϋλα «σχοινία, που ιδιωτικά ονομάζονται βρούλα»].

ΒΟΥΤΑ (η) **1.** γκέψιμο (βλ. γκεύω → ουσ. α) **2.** βουτιά, μακροβούτι **3.** αρπαγή, κλοπή ΦΡ. **έκανε καλή βούτα!** [ETYM. < μσν. βουτ(ῶ) + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) < βουτίζω με βάση το συνοπτ. θ. βουτισ- < αρχ. βυθίζω < αρχ. βυθῶ (-άω) < βυθός (ὅ), Αἰσχύλ. Πρ. 432, στένει βυθός «στενάζει ο βυθός»].

ΒΟΥΤΡΥΔΙ (βουτρρύδ') (το) **1.** αγουρίδα **2.** κάθε καρπός που δεν προλαβαίνει να ωριμάσει **3.** (μτφ.) ασθενικός, καχεκτικός ΦΡ. **είναι σαν βοτρύδι!** [ETYM. < ελνστ. βοτρύδι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. βότρυς (ὅ) (-υος) «σταφύλι, βόστρυχος, σκουλαρίκι σε σχήμα σταφυλιού» (Όμ. Σ 562, μέλανες δ' ἀνά βότρυες ἦσαν «και μαύριζαν ολούθε τα σταφύλια») με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΒΟΧΑ (ββόχα) (η) **1.** δυσωδία, μπόχα, κακοσμία ΦΡ. **μας έπιασε η βόχα με την απλυσιά του!** μας ενόχλησε πολύ **2.** ευωδιά ΦΡ. **τι ωραία βόχα που 'ρχεται!** – ρ. **βοχάω** (ββουχχάου) **1.** μυρίζω άσχημα **2.**

μοσχοβολάω ΦΡ. **βοχάει ο τόπος απ' τα λουλούδια!** – ουσ. **βόχημα** (το) – μεε. **βοχώντα(ς)** [ETYM. < απόχα, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και ανομ. τρόπου άρθρωση [π > β] < ελνστ. αποχύνω «αναδίδω» < αρχ. αποχέω «σκορπίζω, χύνω, ...», (Όμ. χ 20, από δ' εἶδατα χεῦεν ἔραζε «και χύθηκαν όλα τα φαγιά στο πάτωμα») (αναδρ. σχημ.)].

ΒΡΑΓΚΑ ΒΡΟΥΓΚΑ επίρρ.· θορυβωδώς ΦΡ. **τραβάει τα τενεκέδια βράγκα βρούγκα και μας πήρε τ' αφτιά!** [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < βραγκαλάω (βλ. βραγκαλίδι → ρ.)].

ΒΡΑΓΚΑΛΙΔΙ (βραγκαλλίδ') (το) **1.** κουδουνάκι **2.** κουδουνίστρα **3.** κουδουνάκι για την απομάκρυνση των πτηνών από σπαρτά **4.** (πληθ., σκωπτ.) τα εξωτερικά γεννητικά όργανα των ανδρών – συνών. **βραγκανέλι / βραγκανίδι / φραγκανίδι** (το) – ρ. **βραγκαλάω** (βραγκαλάου) παράγω ήχο με το σείσιμο βραγκαλιδιού, θορυβώ – ουσ. **βραγκάλημα** (το) – μεε. **βραγκαλώντα(ς)** – συνών.: α) **βραγκανάω** – ουσ. **βραγκάνημα** (το)· β) **φραγκανάω** – ουσ. **φραγκάνημα** (το) – παράγ. ουσ. **βραγκαλίδα** (η) είδος πόας, με άνθος του κρέμεται σαν κουδουνάκι – συνών. **βραγκανίδα / φραγκανίδα** (η) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο σειόμενου βραγκαλιδιού, ή < αρχ. βραγχαλ(έος) (-ον) «βραχνός, βραχνιασμένος» (< αρχ. βράγχος (ὁ) «βραχνάδα, ...», Θουκ. 2.49.3.2, καί βράγχος ἐπεγίνετο «κι ακολουθούσε βραχνάδα») + παραγ. επίθ. -ίδι > βραγχαλίδι > βραγκαλίδι, με ανομ. τρόπου άρθρωση [γχ > γκ]].

ΒΡΑΔΙΑΖΩ (βραδγιάζου) **1.** κάνω να 'ρθει το βράδυ ΦΡ. **βράδιασε και σήμερα ο Θεός τη μέρα!** **2.** προσφέρω φροντίδα σε ανθρώπους ή ζώα βραδινή ώρα, προκειμένου ν' αποσυρθούν για ξεκούραση ή ύπνο, δέχομαι φροντίδα (για τους ίδιους λόγους) ΦΡ. (α) **τα βράδιασα τα ζωντανά** (β) **μόλις βραδιάσαμεν** φάγαμε το βραδινό μας φαγητό **3.** πέφτω για ύπνο **4.** με βρίσκει το βράδυ (στη δουλειά, κ.λπ.) ΦΡ. **βραδιάσαμεν στο χωράφι** **5.** καθυστερώ κάποιον ΦΡ. **μας βράδιασες!** (μας βράδγια'ς!) άργησες πολύ, μας καθυστέρησες **6.** (απρόσ.) **βραδιάζει** πέφτει η νύχτα – ουσ. **βράδιασμα** (το) – μππ. **βραδιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξеноβραδιάζω** (κυρ. για μοιχούς) διανυκτερεύω και κοιμάμαι σε ξένο σπίτι και σε ξένο κρεβάτι ΦΡ. **ξеноβράδιασε πάλι!** – ουσ. **ξеноβράδιασμα** (το) – μππ. **ξеноβραδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < μσν. βράδ(υ) (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. αρχ. επιθ. βραδύς (-εῖα, -ύ) (Όμ. θ 329, κιχάνει τοι βραδύς ὥκύν «τον γρήγορο τον φτάνει ο αργός») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΒΡΑΔΙΟ (βραδγίο) (το) βράδυ [δ. τρ.: Λαλεί (βλ. λ., 2) ο κούκος το βραδίό, λαλεί με το φεγγάρι, / τι να λαλήσω και να πω και τι να μολο-

γήςω ...] ΦΡ. **σιμά στο βαδιό θα 'ρθούμε!** [ETYM. < βράδ(υ) (βλ. βραδιάζω) + παραγ. επίθ. -ιό].

ΒΡΑΖΩ (βρράζου) [...] [παροιμ.: Σ' ένα καζάνι (βλ. λ.) βράζουμε και έναν πόνο λέμε.] ΦΡ. (α) **βράζει ο τόπος** κάνει πολύ ζέστη (β) **βράζει!** είναι πολύ θυμωμένος (γ) **σαν πολύ το 'βρασα** κάθισα πάρα πολύ σε μια επίσκεψη, αφιέρωσα υπερβολικό χρόνο σε κάτι (δ) **έβρασαν από τη ζέστα** (π.χ. οι ντομάτες) δεν αναπτύχθηκαν φυσιολογικά τα φυτά και οι καρποί λόγω υπερβολικής ζέστης – ουσ. **βράσιμο** (το) – επίθ. **βραστερός** (-ή, -ό) που βράζει εύκολα ΦΡ. **βραστερά φασόλια** – συνών.: α) **βρασερός** (-ή, -ό)· β) **βλασερός** (-ή, -ό) 1. [...] 2. που ζυμώνεται εύκολα ΦΡ. **βλασερό ψωμί** – μππ. **βρασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **κουφοβράζω** 1. σιγοβράζω 2. (για καιρό) είμαι ζεστός και πνιγηρός [Αρ. Βαλ. Αθ. Δ.: Τ' άγέρι, φορτωμένο / φοβέρες καί περίγελα καί φλογισμένα χνότα, / τριγύρω του έκουφόβραζε ...] – ουσ. **κουφόβραση** (η) 3. (για συναισθήματα) συγκρατώ την οργή μου, είμαι έτοιμος να εκραγώ ΦΡ. **κουφόβρασε και μετά ξέσπασε!** [ETYM.· ελνστ. < αρχ. βράσσω «κουνιέμαι έντονα, εκβράζω, αναταράζω, ...», Θεοδωρ. 222, έβρασ' επί σκοπέλους «ξέβρασε στους σκοπέλους»].

ΒΡΑΚΑΝΙΔΑ (η) βρώσιμο αγριόχορτο [Αρ. Βαλ. Αθ. Δ. 180-2: Θά μείνει μαύρη χήρα / ή γή μας ή ταλαίπωρη, καί τά κοιλόρφανά της / (βλ. κοιλιά → σύνθ. α) της / θά μάθουν νά χορταίνουνε λαθύρια (βλ. λ.), βρακανίδες ...] ΦΡ. (α) **μάζεψα τρυφερές βρακανίδες!** (β) **βρακανίδες τρώει!** είναι πάμφτωχος [ETYM. < αρχ. βράκαν(α) (τά) «άγρια χόρτα» (Φερεκρ. Άγρ. 13.1, βρακάνοις ζήν «να ζουν μ' αγριόχορτα») + παραγ. επίθ. -ίδα, με αλλαγή γένους].

ΒΡΑΚΙ (βρακκί) (το) 1. σώβρακο ΦΡ. **δεν ξέρει τι έχει στο βρακί του και μας κάνει τον άντρα!** (δε γκξέρ' τι έχει στου βρακκί τ' κι μας κάν' τουν άντρα!) 2. γυναικεία κιλότα ΦΡ. **τον έβαλε στο βρακί της!** τον ελέγχει πλήρως [παροιμ.: Ως τα τότε πολλά βρακιά θα ρημάξουν!] – ρ. **βρακώνω** (βρακκώνου) 1. φορώ σε κάποιον βρακί 2. μοιάζω με βρακί, δεν εφαρμόζω καλά ΦΡ. **στένεψέ το λίγο το φόρεμα, βρακώνει!** 3. παρέχω πόρους ζωής σε κάποιον ΦΡ. **βρακώθηκε και δεν μ' έχει ανάγκη!** – ουσ. **βράκωμα** (το) – μππ. **βρακωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεβρακώνω** 1. βγάζω το βρακί κάποιου 2. (μτφ.) αποκαλύπτω κάτι, εξευτελίζω – ουσ. **ξεβράκωμα** (το) – επίθ. **ξεβράκωτος** (-η, -ο) 1. που δεν φοράει βρακί 2. (μτφ.) που δεν έχει να φορέσει ούτε βρακί, πάμφτωχος – συνών. **άβρακος** (-η, -ο) [παροιμ.: Άβρακος βρακί δεν είχε κι είδε το βρακί και χέστηκε!] – μππ. **ξεβρακωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **βρακοζώνα** (η) / **βρακοζώνι** (το) 1. η ζώνη που στηρίζει το

βρακί ή τη βράκα 2. (συνεκδ.) γυναικεία περισκελίδα ΦΡ. **της έπεσε η βρακοζώνα**· β) **βρακοπόδαρο** (το) 1. καθένα από τα σκέλη βράκας 2. το άνοιγμα καθενός από τα σκέλη βράκας· γ) **κατσιαβράκας** (ο) 1. που του πέφτουν τα βρακιά 2. (μτφ.) ατημέλητος ΦΡ. **για πού το 'βαλε ο κατσιαβλάκας!** δ) **πανωβράκι** (πανουβράκκι) (το) υφαντό παντελόνι, το οποίο φορούσαν οι ηλικιωμένοι πάνω από το κανονικό παντελόνι, για να μην κρυώνουν [ETYM. < μσν. βρακίν / βρακίον (τό), υποκορ. του ελνστ. βράκα (ή) < αρχ. βράκος (το) «ένδυμα πλούσιας γυναικάς», Θεόκρ. Είδ. 28. 11, ὑδάτινα βράκη «διάφανα ενδύματα»].

ΒΡΑΣΙΑ (βρασσιά) (η) ποσότητα που μαγειρεύεται μια φορά ΦΡ. **βρασιά φασόλια** (βρασσιά φασούλλια) [ETYM. < θ. βρασ- του βράζω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΒΡΑΣΤΑΡΙΖΩ (βρασταρρίζου) 1. βράζω συνέχεια 2. (συνεκδ.) ασχολούμαι πολύ με τη μαγειρική ΦΡ. **τι βρασταρίζεις από το πρωί**· – ουσ. **βραστάρισμα** (το) [ETYM. < θ. βραστ- του μσν. επιθ. βραστός (< θ. βρασ- του βράζω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -τός) + παραγ. επίθ. -αρίζω].

ΒΡΑΧΙΚΑ (τα) βρογχικά, πάθηση των βρόγχων ΦΡ. (α) **αρρώστησε από βραχικά και παραλίγο να μας αφήσει χρόνους!** (β) **υποφέρει χρόνια από βραχικά!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. πληθ. του επιθ. βρογχικός (< αρχ. βρόγχος (ὁ) «καθένας από τους δύο σωλήνες του αναπνευστικού συστήματος που αποτελούν συνέχεια της τραχείας και διακλαδίζονται μέσα στους πνεύμονες, ρούφηγμα, ...», Ἀρρ. Ἐπίκτ. 3.12.17.3, βρόγχον ψυχροῦ «κατάποση κρύου») > βρογχικά > βροχικά, με έκπτωση > βραχικά, με τροπή του [ο] σε [α]].

ΒΡΑΧΙΟΛΙ (βραχιόλλι) (το) 1. κόσμημα που φοριέται γύρω από τον καρπό ή τον βραχίονα 2. μεταλλικό δαχτυλίδι που περιβάλλει τους αφαλούς (βλ. αφάλι, 3) του αδραχτιού (βλ. λ., 2) των μαντανιών (βλ. λ.) 3. (πληθ.) **βραχιόλια** (τα) χειροπέδες ΦΡ. **του φόρεσαν βραχιόλια** [ETYM. < μσν. βραχιόλι(ν) < ελνστ. βραχιάλιον ([α > ο] από επίδρ. του ελνστ. βραχιόνιον, ίδια σημ.) < αρχ. βραχίων (ὁ) (-ονος) «βραχίονας», Ὅμ. σ 69, στιβαροί τε βραχίονες «και γερά μπράτσα»].

ΒΡΕΤΙΚΑ (βριττ'κά) (τα) εύρετρα, η αμοιβή για κάποιον που βρήκε κάτι και το παρέδωσε – συνών. **βρετίκια** (βριττίκια) (τα) [ETYM. < βρετ(ός) «που βρέθηκε» (< αρχ. εύρετός, -ή, -όν) < εύρίσκω, βλ. βρίσκω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικά].

ΒΡΕΧΑΜΕΝΟΣ (-η, -ο) 1. που βρέχεται 2. βροχερός ΦΡ. **έχουμε βρεχάμενο καιρό φέτος!** 3. που προέρχεται από βροχή ΦΡ. **βρεχάμε-**

νο νερό βρόχινο νερό **4.** (για αγρό) ποτιστικός – συνών. **βρεχούμενος** (-η, -ο) (βλ. στεγνώνω → επίθ. β) [ETYM.: μπ. του βρέχω < αρχ. βρέχω (Ξεν. Άν. 4.3.12.5, διαβήναι πρίν βρέξαι τά αἰδοῖα «να περάσουν πριν να βρέξουν τ' απόκρυφα μέρη»)].

ΒΡΕΧΤΟΥΡΑ (βριχτούρα) (η) **1.** αγιαστούρα ιερέα, άλλοτε ως δέσμη βασιλικού, δενδρολίβανου, κ.λπ., κι άλλοτε ως φιαλίδιο σε σχήμα αχλαδιού και ψηλό λαιμό (πρόχους), με το οποίο γίνεται το ράντισμα [δ. τρ.: (κατά τη λαϊκή πίστη, λέγεται από τους καλικαντζάρους την παραμονή των Φώτων) Φεύγετε να φεύγουμε, γιατί έρχετ' ο τρελόπαπας / με την αγιαστούρα του και με τη βρεχτούρα του.] **2.** σκούπα, με την οποία ο σιδεράς καταβρέχει το αναμμένο καμίνι του [ETYM. < μσν. επίθ. βρεκτός / βρεχτός (< βρέχω, βλ. βρεχάμενος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα].

ΒΡΙΖΑ (η) σίκαλη – παράγ. ουσ.: α) **βριζάλα** (η) καλαμιά βρίζας· β) **βριζαλιά** (η) χωράφι σπαρμένο με βρίζα – συνών. **βριζαμιά** (η) [ETYM. < ελνστ. βρίζα (ή), Γαλην. 6.320, τό σπέρμα αὐτοῦ καλεῖσθαι βρίζαν «το σπέρμα αυτού (ενν. του φυτού) το λένε βρίζα»].

ΒΡΙΖΑΛΙΟ (το) πλήθος [ETYM. < θ. βρισ- του αρχ. βρίθω «φέρω βαρύ φορτίο, είμαι γεμάτος, ...» (Όμ. Σ 561, βρίθουσιν ἄλωήν «αμπέλι καρπό γεμάτο») + παραγ. επίθ. -αλιό > βρισαλιό > βριζαλιό, με τροπή του [σ] σε [ζ]].

ΒΡΙΣΚΩ (βρίσκου) **1.** [...] ΦΡ. (α) **εὔρε γύρευε ψάξε** να βρεις (β) **βρήκε η φακή τ' αγγειό** (βλ. λ.) **της** βρήκε κάποιος το ταίρι του (γ) **δε βρίσκεις ισιοπαῖδι** (βλ. ίσιος → σύνθ. β) **δεν βρίσκεις ευθεία συμπεριφορά** (δ) **τον ηὔρε απόξω** έπαθε σεληνιασμό – ρ. τ. **βρούμαν 1.** βρήκαμε **2.** αποφασίσαμε ΦΡ. **δεν το βρούμαν να πάμε** – (μ., παθ.) **βρίσκομαι 1.** βοηθάω, συμπαραστέκομαι ΦΡ. **μου βρέθηκε σαν αδελφός 2.** υπάρχω ΦΡ. – **Τι κάνεις; – Βρίσκομαι! 3.** έχω ΦΡ. **μη σου βρίσκεται λίγος καφές;** [ETYM.: μσν. < αρχ. εὕρισκω «βρίσκω, ανακαλύπτω, ...» (προφ. εβρίσκω) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. (Όμ. α 106, εὔρε δ' ἄρα μνηστήρας ἀγήγορας «βρήκε τότε εκεί τους πέρφανους μνηστήρες»)].

ΒΡΟΜΑ (η) **1.** βρομιά, δυσωδία **2.** (μτφ.) ανήθικη γυναίκα – παράγ. ουσ.: α) **βρομαριά** (βρουμαργιά) (η) (χλευ.) γυναίκα ανοικοκύρευτη και βρομιάρα· β) **βρομερίδα** (η) το έντομο βρομούσα – ρ. **βρομάω** ΦΡ. **βρόμησε ο τόπος από τη γρίπη του '17!** αρρώστησαν και πέθαναν πολλοί – σύνθ. **βρομοκαμπίσιος** (-α, -ο) (υποτιμ.) επωνυμία αποδιδόμενη άλλοτε στους κατοίκους του κάμπου· πιθ., επειδή κατά το παρελθόν, ελλείπει υποδομών, κάθε που έβρεχε ο τόπος γινόταν λα-

σπώδης, οπότε τα υποδήματά τους ήταν συνήθ. λερωμένα [ETYM. < μσν. *βρόμα (ή) (πρβ. μσν. βρομιάρης) < μσν. βρομ(ῶ) -α (αναδρ. σχημ.) < ελνστ. βρωμέω (-ῶ) «αποπνέω δυσσομία» < ελνστ. βρῶμος, βρόμος «βρόμα, ...», διαφ. το αρχ. βρόμος (βρέμω) «δυνατός θόρυβος» (ορθογρ. απλοπ.) (Τριαντ.)].

ΒΡΟΜΙΣΤΡΑ (η) 1. χοντροκομμένο άχυρο βρόμης 2. χωράφι, όπου θερίστηκε πρόσφατα βρόμη [ETYM. < αρχ. βρόμ(ος) (ὀ) «βρώμη, ...», Θεόφρ. Φ. Ή. 8.9.2, βρόμου «βρώμης» + παραγ. επίθ. -ίστρα].

ΒΡΟΝΤΑΩ (βρρουντάου) [...] [Γ. Χορτ. Έρωφ. 3.47: Ὅντεν ἀστράφτει καί βροντᾷ κι ἀνεμικές φυσοῦσι.] [παροιμ.: Βροντούν όλα τα σίδερα, βροντάει κι η σακοράφα (βλ. σακί → σύνθ. α).] ΦΡ. (α) **τα βρόντησε!** (τα βρόντ'σι!) τα παράτησε (β) **τους βροντάει τους παράδες!** είναι πλούσιος – ουσ.: α) **βρόντημα** (το)· β) **βρονταριά** (η) πολύ μεγάλος θόρυβος [δ. τρ.: Σαν τι αχός (βλ. λ.) ακούεται και βρονταριά μεγάλη;]· γ) **βρόντος** (ο) 1. κρότος βροντής 2. κάθε δυνατός ήχος που η έντασή του προκαλεί δόνηση ΦΡ. (μτφ.) **μου 'δωκε έναν βρόντο!** μου φώναξε δυνατά, με αποπήρε 3. (μτφ.) στην τύχη, χωρίς στόχο, μάταια ΦΡ. **μιλάει στον βρόντο!** [ETYM. < αρχ. βροντάω, Όμ. μ 415, Ζεύς δ' ἄμυδις βρόντησε «μαζί κι ο Δίας βροντάει»].

ΒΡΟΣ (ο) → βροχίος (ο)

ΒΡΟΥΚΟΛΑΚΑΣ (ο) 1. βρικόλακας, νεκρός που, κατά τη λαϊκή πίστη, βγαίνει από τον τάφο και προσπαθεί να βλάψει τους ζωντανούς [παροιμ.: Ο βρουκόλακας από τη γενιά του τρώει.] 2. (μτφ.) ο πέραν του δέοντος περιπλανώμενος τη νύχτα ΦΡ. **γυρνάει σαν τον βρουκόλακα** 3. (μτφ.) ο πολύ κακός, που πάντα μηχανεύεται το κακό και ραδιουργεί ΦΡ. (α) **φεύγα, μωρέ, βρουκόλακα!** (β) **είναι αυτός ένας βρουκόλακας, να σε φυλάει ο Θεός!** (είν' αυτός ιένας βρουκόλακας, να σι φ'λάει ου Θιός!) [ETYM.· με αντιμετ. < μσν. βουρκόλακας (ὀ) < βούρκος (βλ. βούρκωμα, 2, 3) + λάκκος (βλ. λάκκα → ετυμ.), ή < αρχ. βρίκολος / βρίκελος (ὀ) «όνομα τραγικού προσώπου, προσωπείο, αποκρουστικό προσωπείο που προκαλεί φόβο», Κρατ. Άποσπ. 11, βρικέλους / Ἡσύχ., <βρίκελοι> οἱ μὲν τοὺς ἰστόποδας, ἀπὸ τοῦ βάρους καὶ τοῦ ξύλου· οἱ δὲ βαρβάρους· Δίδυμος δὲ τὰ τραγικὰ προσωπεῖα, παρὰ Κρατίνῳ, οἷον βροτῶ εἵκελοι, ἐν Σεριφίοις (πρβ. σλαβ. vrŭkolak / βουλγ. vŭrŭkolak)].

ΒΡΟΥΧΙΣΜΟΣ (βρρουχιζμός) (ο) βρυχηθμός, κραυγή, μούγκρισμα [ETYM. < ελνστ. βρυχηθμός (ὀ) «μούγκρισμα, κραυγή άγριου ζώου, π.χ. λιονταριού» (< αρχ. βρυχῶμαι (-άομαι) «αντηχώ, ουρλιάζω, ...», Όμ. ε 412, ἀμφί δέ κύμα / βέβρυχεν ρόθιον «και γύρα τους το κύμα

μουγγρίζει βόγγοντας») με τροπή του [υ] σε [ου], κατ' αναλ. με ουσ. σε -ισμός].

ΒΡΟΧΗ (η) [...] (πληθ. **βροχές** / **βροχάδες**, οι) ΦΡ. **έπεσαν καλές βροχάδες!** – υποκορ. **βροχούλα** (η) – μεγεθ.: α) **βροχάνα** (η) ΦΡ. **μ' έπιασε βροχάνα στον δρόμο κι έγινε μούσκεμα!** β) **βροχάρα** (η) [ETYM.· ελνστ. < αρχ. βροχή (ή) «βρέξιμο, άρδευση, ύγρανση», Θε-όφρ. Φ. Ί. 9.6.3, έν ταύτη αίτία είναι καί τήν βροχήν «ότι σ' αυτή την περίπτωση είναι σημαντικό και το βρέξιμο»].

ΒΡΟΧΙ (βρόχι) (το) **1.** παγίδα πουλιών φτιαγμένη από τρίχες αλόγου· στήνεται μέσα σε κισσούς δέντρων [δ. τρ.: Ρίχνει τα βρόγια στα βουνά, τα ξόβεργα (βλ. λ.) στους κάμπους.] **2.** (μτφ.) παγίδα, πλεκτάνη ΦΡ. **τον έπιασε στο βρόχι** τον παγίδεψε – ρ. **βροχιάζομαι** απαγχονίζομαι ΦΡ. **βροχιάστηκε** (βρουχιάς'κι) – ουσ. **βρόγιασμα** (το) – μππ. **βροχιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **βρέθηκε βροχιασμένος** [ETYM. < μσν. βρόχι(ο)ν (τό), υποκορ. του αρχ. βρόχος (ό) «σκοινί, θηλιά, ...», Όμ. λ 278, άψαμένη βρόχον «αφού κρεμάστηκε με μια θηλιά»].

ΒΡΟΧΙΟΣ (ο) **1.** μεγάλη γούρνα με νερό **2.** λάκκος με νερό για το πότισμα χωραφιών, που τροφοδοτείται συνήθ. από πηγή ΦΡ. **γέμισε ο βροχιός, άνοιξέ τον να ποτίσουμε** (γέμ'σ' ου βρουχιός, άν'ξ' τουν να πουτίσουμε) ν' ανοίξει την ευρισκόμενη κοντά στη βάση του οπή – συνών. **λάκκος** (ο) (βλ. λάκκα → ετυμ.) [ETYM. < βροχ(ή) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ιός (πρβ. αρχ. βρύχιος (-α, -ον) «βαθύς, υποβρύχιος,...», Αίσχύλ. Πέρσ. 397, έπαισαν άλλην βρύχιον έκ κελεύματος «χτυπώνε με το πρόσταγμα τη βαθιά άρμη»)].

ΒΡΥΑΖΩ (βρυάζου) γεμίζω, κατακλύζομαι ΦΡ. **βρύαξε ο τόπος από το κλάμα της!** (βρύαξ' ου τόπους απ' του κλάιμα τ'ς!) – ουσ. **βρύα-σμα** (το) – συνών. **βουργιάζω** ΦΡ. **βούργιαξε ο τόπος στην ακρίδα!** (βούργιαξ' ου τόπους σ'ν ακρίδα!) – ουσ. **βούργιασμα** (το) – μππ. **βουργιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. βρυάζω «είμαι γεμάτος, αλαζονεύομαι, τέρπομαι, ...», Όρφ. Ύμν. Ά. 53.10 καρποΐσι τελεσσιγό-νοισι βρυάζων «με καρπούς ώριμους φουσκώνοντας»].

ΒΡΥΣΙΚΟ (βρυσσ'κό) (το) **1.** βρύση **2.** νερό βρύσης [ETYM. < μσν. βρύς(η) (< μσν. βρύσις (ή) «βρύση, ανάβλυση» < αρχ. βρύω «παράγω σε αφθονία, αφθονώ, ...», Εϋρ. Βάκχ. 107, βρύετε βρύετε χλοήρει μί-λακι καλλικάρπωι «τυλίξου, τυλίξου με τη χλωρή σμιλακιά την καλ-λικάρπη») + παραγ. επίθ. -ικό].

ΒΡΥΤΣΙΛΑ (η) **1.** τόπος όπου αναβλύζει νερό και φυτρώνουν υδρό-φιλα φυτά **2.** τοπωνύμιο – συνών. **βρυτσίλι** (το) [ETYM. < μσν. βρύ-σ(η) (βλ. βρυσικό, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίλα > βρυσίλα > βρυτσίλα,

με τροπή του [σ] σε [τσ]: απαντά και ως Βριτσίλα, πιθ. από το θ. βρισ- του αρχ. βρίθω «είμαι φορτωμένος, γεμάτος, ...»· ο Κ. Α. Διαμ. (Άπ. τ. 1^{ος}, σ. 110), υιοθετεί τη γραφή Βριτσίλα].

ΒΡΥΧΑΖΩ (ββρυχάζου) **1.** βρυχώμαι **2.** θρηνώ και οδύρομαι λόγω μεγάλης θλίψης ΦΡ. **βρυχάζει και παρηγοριά δε βρίσκει!** – συνών. **βρυκάζω / βρυχιέμαι** [ETYM. < αρχ. βρυχ(ῶμαι) (βλ. βρουχισμός, ετυμ.) μεταπλ. -άζω].

ΒΥΖΑΪΝΩ (β'ζαίνου) **1.** βυζαίνω, θηλάζω [παροιμ.: Αν δεν σκούζει το παιδί, δεν το βυζαίνει η μάνα του.] **2.** (μτφ.) εκμεταλλεύομαι κά- ποιον στο έπακρο – ουσ. **βύζαμα** (το) – επίθ. **βυζανιάρικος** (βυζα- νιάρ'κους) (-η, -ο) **1.** που βρίσκεται σε ηλικία θηλασμού – συνών. **βυ- ζαχτάρης** (-α, -ικο) **2.** (μτφ.) άπειρος – μππ. **βυζαμένος** (-η, -ο) – α- ντών. **αβύζατος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. βυζ(άνω) μεταπλ. σε -αίνω < βυζ(ίν) (βλ. βυζί, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άνω > βυζάνω, αναλ. με άλλα ρ. σε -άνω, π.χ. βλαστάνω, λαμβάνω].

ΒΥΖΙ (β'ζί) (το) **1.** στήθος, μαστός **2.** (μτφ.) προίκα, κυρ. μεγάλη ΦΡ. **έχει μεγάλο βυζί η νύφη!** – συνών. **ρωγοβύζι** (το) – σύνθ.: α) **ρακο- βύζι** (το) πιπίλα που βάζουν σε μπουκάλι με γάλα, για να θηλάσουν μικρά κατοικίδια ζώα, τα οποία δεν μπορεί να θρέψει η μάνα τους· β) **βυζοπιάνω** θηλάζω· γ) **βυζοσάκουλα** (βυζουσσάκ'λα) (η) **1.** υφασμά- τινη σακούλα μέσα στην οποία έβαζαν τους μεγάλους μαστούς γιδιών, για να τους προστατεύουν από τυχόν τραυματισμούς **2.** (σκωπτ.) στη- θόδεσμος· δ) **μονοβύζα** (η) θηλυκιά (π.χ. γίδα, ...), που έχει ένα πα- ραγωγικό βυζί, διότι το άλλο αδρανοποιήθηκε για κάποιο λόγο – συ- νών. **μονομάσταρη** (η) [ETYM. < μσν. βυζί(ν) < μσν. βυζιον (τό) (< βυζάνω (βλ. βυζαίνω, ετυμ.), αναδρ. σχημ.), ή < ελνστ. βυζόν, ουσια- στικοπ. τ. του επιθ. βυζόν «πυκνό» (Ήσύχ., <βυζόν> πυκνόν. συνε- τόν. γαῦρον δὲ καὶ μέγα) < αρχ. επίρρ. βύζην «στενά, πιεσμένα, πυ- κνά, σφιχτά, ...», Θουκ. 4.8.7, βύζην κλήσειν ἔμελλον «επρόκειτο να κλείσουν ασφυκτικά»].

ΒΥΖΙΛΑ / βιζίλα (η) **1.** δοκάρι **2.** ευμέγεθες ξύλινο αντέρεισμα, που μπαίνει πλάγια σε εξώθυρα από τη μέσα πλευρά **3.** φορτώστρα (βλ. φορτώνω → συνών.) **4.** μοχλός ΦΡ. **δεν σηκώνεται ούτε με βυζίλα!** **5.** σφήνα **6.** (μτφ.) μεγάλη ανάγκη ΦΡ. **άμα έχει βυζίλα με θυμάται!** [ETYM.: πιθ. < βύζ(ην) (βλ. βυζί, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίλα].

Γ

ΓΑΒΑΛΑ (η) κοπριά αλόγου ή άλλου υποζυγίου, καβαλίνα [ETYM. < καβαλίνα > γαβαλίνα, με τροπή του [κ] σε [γ] > γάβαλα, με έκπτωση (< μσν. καβαλλίνα (ή) < λατ. caballinus (-a, -um) «αλογίσιος» < caballus (-i) «ίππος», πρβ. ελνστ. καβάλλης (ό) «εργάτης και αχθοφόρος ίππος», Πλούτ. Μ. Δ. 2.828e, ὄνω τινι τῷ τυχόντι καί καβάλλη χρώμενος φεῦγε πολέμιον καί τύραννον δανειστήν «χρησιμοποιώντας κάποιο τυχαίο γαϊδούρι και αχθοφόρο άλογο, να αποφεύγεις τον εχθρικό και τυραννικό δανειστή» / Ἡσύχ., <καβάλλης> ἐργάτης ἵππος / <καβάλλιον> καβάλλης. καὶ ἡ πρώτη τοῦ τρικλίνου κλίνη, διὰ τὸ ἀνάκλιτον / Βυζάντ., «άλογον άγωγιάτικον καί άχρεϊον, παληάλογον», Anth. Gr. 9. 241, Ποσειδάων δὲ καβάλλης)].

ΓΑΒΡΙΑΣ (ο) παλληκαράς, φαντασμένος [ETYM. < αρχ. γαῦρ(ος) (-ον) «καυχώμενος, περήφανος, μεγαλοπρεπής, ...» (Άρχίλ. 114.2, οὐδέ βοστρύχοισι γαῦρον «οὔτε καυχώμενο για τις πλεξούδες») + παραγ. επίθ. -ιάς > γαυριάς > γαβριάς / (πρβ. LSJ, λήμμα *γαβριάς* (ο) «τύπος νεαρού έξυπνου, ζωηρού και καλόψυχου αλητάκου» < κύρ. όν. Γαβριάς, ελλην. απόδοση του γαλλ. Gavroche, παιδικού ήρωα *Των Αθλίων* του V. Hugo)].

ΓΑΒΡΟΛΙΜΝΗ (γαβρουλλίμν') (η) **1.** το χωριό *Γαβρολίμνη* & *Γαυρολίμνη* του νομού Αιτωλοακαρνανίας **2.** (μτφ.) μεγάλη ζημιά, καταστροφή ΦΡ. **έγινε γαβρολίμνη!** (η φρ. πιθ. προήλθε από τη μάχη της Γαβρολίμνης (1801), η οποία έγινε μεταξύ Ελλήνων και δυνάμεων του Αλή Πασά στο παλιό ομώνυμο χωριό, που βρισκόταν στη θέση Νταούταγα, 3 χλμ. ανατολικά από το σημερινό, και μάλλον καταστράφηκε τότε. (<http://www.nafpaktos.gr/>) [ETYM.· πιθ. < γαύρ(ος) (πιθ. < ελνστ. έγγραυλίσ (ή) «γαύρος, η έγγραυλίσ η εγκρασίχολος» (Αίλ. Ζ. Ἰ. 8.18, έγγραύλεις, οἱ δὲ εγκρασιχόλους καλοῦσιν αὐτάς «τις έγγραύλεις, που κάποιοι τις λένε εγκρασιχόλους») > μσν. *γραῦλος

(ό), με αντιμετ. [ρ-λ > λ-ρ] και ανομ. αποβ. του [λ]) -ο- + αρχ. λίμνη (ή) «ελώδης λίμνη, ...» (Όμ. Φ 317, τά που μάλα νειόθι λίμνης «που θα ταφούν στο βάθος της λίμνης»), ή < γαῦρ(ος) (βλ. γαβριάς, ετυμ.) -ο- + λίμνη].

ΓΑΖΕΛΙ (γαζέλλι) (το) **1.** γαϊδουράκι **2.** (μτφ.) μηδαμινός, τιποτένιος [ETYM. < γαλλ. gazelle «δορκάδα, ζαρκάδου» < αραβ. ghazāl].

ΓΑΖΕΠΙ (γαζέπ') (το) **1.** απροσδόκητη συμφορά, οργή Θεού **2.** καταιγίδα, βροχή που πέφτει με μεγάλη δύναμη [ETYM. < τουρκ. gazap «θυμός, οργή» (< αραβ. ghazab) + παραγ. επίθ. -ι > γαζάπι > γαζέπι, με τροπή του [α] σε [ε]].

ΓΑΖΙ (το) **1.** πυκνή και λεπτή ραφή που γίνεται με ραπτομηχανή **2.** είδος βελονιάς σε κέντημα, που μοιάζει με το γαζί της ραπτομηχανής **3.** (μτφ.) πειρακτικός λόγος ΦΡ. **τον πέρασε ψιλό γαζί** τον κοροΐδεψε χωρίς να το αντιληφθεί [ETYM. < αραβ. kazzy «μεταξωτός» (κέντημα με μεταξωτή κλωστή) > καζί > γαζί, με τροπή του [κ] σε [γ]].

(Γ)ΑΪΓΑ (γιαίγα / ιαίγα) (η) αίγα, γίδα [ETYM. < αρχ. αἴξ (ή) (-γός) (αιτ. αἴγα), Όμ. Γ 24, ἢ ἄγριον αἴγα «ή άγρια γίδα»].

ΓΑ(Ι)ΔΑΡΟΣ (γά(ι)δαρους) (ο) [...] [παροιμ.: (α) Και τα λίγα στον γάιδαρο και τα πολλά στον γάιδαρο. (β) Αγγελική φωνή από γαϊδάρου στόμα.] ΦΡ. **είναι για τον γάιδαρο καβάλα!** είναι άξιος περιγέλου – (θελ.) **γαϊδάρα / γαϊδούρα** (η) **1.** [...] ΦΡ. (α) **είναι λες και του 'φαγε η γαϊδάρα τ' αλεύρι!** είναι κατσούφης ή στενοχωρημένος (β) **είναι γαϊδούρα!** είναι αναίσθητη, είναι ανάγωγη **2.** αυτοσχέδιο, ξύλινο διχαλωτό στήριγμα, πάνω στο οποίο τοποθετούν ξύλα που πρόκειται να κόψουν με πριόνι· (πληθ. **γαϊδάρες / γαϊδούρες**, οι) **1.** [...] **2.** τα καβαλέτα (βλ. λ.) που στηρίζουν το βάρος κρεβατιού ΦΡ. **γερές γαϊδάρες είναι οι σιδερένιες** – συνών. **γαρζέλα** (η) (βλ. γαζέλι) – (ουδ.) **γαϊδούρι** (το) [...] ΦΡ. **είναι μεγάλο γαϊδούρι!** είναι αναίσθητος, είναι ανάγωγος – συνών. **ζαντραβέλι** (το) – υποκορ.: α) **γαϊδαράκος / γαϊδουράκος** (ο)· β) **γαϊδουρίτσα** (η)· γ) **γαϊδουράκι** (το) – ρ. **γαϊδουρεύω** **1.** συμπεριφέρομαι ανάγωγα **2.** δεν υποχωρώ – ουσ.: α) **γαϊδούρεμα** (το)· β) **γαϊδουριά** (η) ανάγωγη συμπεριφορά, αναισθησία· γ) **γαϊδουριάρης** (ο) ιδιοκτήτης, οδηγός γαϊδαρου [παροιμ.: Άλλα λέει ο γάιδαρος κι άλλα ο γαϊδουριάρης.] – σύνθ.: α) **γαϊδουρόβηχας** (ο) δυνατός και επίμονος βήχας – συνών. **σκυλόβηχας** (ο)· β) **γαϊδουρογουστέρα** (η) μεγάλη πράσινη σαύρα (βλ. γ(κ)ουστέρα)· γ) **γαϊδουρογυρεύω** **1.** ψάχνω γάιδαρο που έχει χαθεί **2.** (μτφ.) ψάχνω να βρω κάτι· δ) **γαϊδουροδένω** **1.** δένω γάιδαρο **2.** (μτφ.) σιγουρεύω [παροιμ.: Κάλλιο γαϊδουρόδενε, παρά γαϊδουρογύρευε.]· ε) **γαϊδουροκυλίστρα**

(η) **1.** μέρος στο οποίο κυλιέται γάιδaros (βλ. γομάρι → σύνθ. γ) **2.** (μτφ.) χώρος ακατάστατος· στ) **γαϊδουρομεριά** (η) το φορτίο της μιας πλευράς του γαϊδουριού, η μία μεριά (βλ. λ., 2)· ζ) **γαϊδουροφαγωμέ- νος** (-η, -ο) **1.** που τον δάγκωσε γάιδaros **2.** (μτφ.) ακαλαίσθητος, κα- κοφτιαγμένος, άκομπος [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. *γάιδaros (ὁ) (πρβ. μσν. γάδαρος, γαϊδάριον) < αραβ. gadar, gaidar + παραγ. επίθ. -ος / Βυζάντ., λήμμα: ΓΑΙΔΑΡΟΣ (μερικοί τόν ἔγραψαν Γάειδαρον, καί ἐτυμολόγησαν ἀπό τοῦ, αἰεί δέρεσθαι!!!)].

ΓΑΙΤΑ (η) **1.** πανάρχαιος χορός σε τετράσημο ρυθμό, που χορεύεται στην Ήπειρο· διακρίνεται σε μονή και διπλή γάιτα **2.** ονομασία γίδας που έχει στο τρίχωμά της σχέδια σαν γαϊτάνι (βλ. λ.) [ETYM.· πιθ. < γαϊτά(νι) (βλ. λ., ετυμ.) > γάιτα, με έκπτωση].

ΓΑΪΤΑΝΑΚΙ (το) **1.** μικρό γαϊτάνι (βλ. λ.) **2.** αποκριατικός χορός, που χορεύεται με τη συμμετοχή δεκατριών ατόμων· ο ένας κρατά έ- ναν μεγάλο στύλο στο κέντρο, από την κορυφή του οποίου ξεκινούν δώδεκα μακριά γαϊτάνια (βλ. λ., 1) ή κορδέλες, διαφορετικού χρώμα- τος· γύρω από τον στύλο, δώδεκα χορευτές κρατούν από ένα γαϊτάνι και χορεύουν σε έξι ζευγάρια, τραγουδώντας· οι χοροί που χορεύονται είναι ο τσάμικος και ο συρτός στα δύο· καθώς κινούνται γύρω από τον στύλο, κάθε χορευτής εναλλάσσεται με το ταίρι του κι έτσι όπως γυρ- νούν πλέκουν τα γαϊτάνια ή τις κορδέλες, δημιουργώντας χρωματι- κούς συνδυασμούς· όταν τυλιχτούν σ' όλο τους το μήκος κι οι χορευ- τές χορεύουν όλο και πιο κοντά σ' αυτόν, μετά αρχίζουν να τα ξετυλί- γουν χορεύοντας **3.** ομάδα χορευτών που χορεύει γαϊτανάκι [ETYM. < γαϊτάν(ι) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άκι].

ΓΑΪΤΑΝΙ (γαϊτάν') (το) **1.** σχοινί από στριμμένα σχοινιά, που έχουν γίνει από άλλα λεπτότερα, επίσης στριμμένα· εκτός από άλλες χρή- σεις, προσαρμόζεται για διακόσμηση σε παραδοσιακά ενδύματα και ανάλογα με το χρώμα του ονομάζεται και το ένδυμα που το φέρει, π.χ. ασπρογάιτανο, μαυρογάιτανο, χρυσογάιτανο, κ.λπ. **ΦΡ. ο χορός πάει γαϊτάνι** ο χορός βρίσκεται σε πλήρη ακμή, δεν σταματά καθόλου [δ. τρ.: (α) Με λάβωσε μια λυγερή, μιας χήρας θυγατέρα / που 'χει τα μά- τια σαν ελιά, τα φρύδια σαν γαϊτάνι. (β) Εμπαίνουν τότε οι άρχοντες κι οι μητροπολιτάδες, / και τήνε βρίσκουν κι έπλεγε τ' ολόχρυσο γαϊ- τάνι.] **ΦΡ. το πααίνει** (βλ. λ.) **σκοινί γαϊτάνι** ή **σκοινί κορδόνι** ή **σκοινί λουρί** επιμένει πάρα πολύ **2.** η μικρή ποσότητα, το λίγο **ΦΡ. δώσ' μου ένα γαϊτάνι λάδι** – σύνθ. **γαϊτανοφρύδα** (η) που έχει φρύ- δια καμπυλωτά και καλοσχηματισμένα [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. γαϊ- τάνιν (τό), υποκορ. του ελνστ. *γαϊταν(όν) -ι(ο)ν (πρβ. ελνστ. γαϊετα-

νόν, πιθ. παρετυμ. προς την πόλη Caieta, Gaeta) < αραβ. hītan (πρβ. τουρκ. gaytan) / (LSJ) πιθ. < τουρκ. ğajtan < αραβ. hītan, πληθ. του hait, ή πιθ. < εθν. Γαϊτανός < υστλατ. gaitanus, κελτικής προέλευσης].

ΓΑΛΑ (το) 1. [...] 2. γλυκό γάλα φρέσκο γάλα **3. ήγκαιρο** (βλ. λ.) γάλα φρέσκο γάλα, πρωτόγαλα (βλ. κλέστρα) **4. γάλα ξινό του καρδαριού** (βλ. λ.) και γάλα ξινό του ασκιού, κατάλληλα για παραγωγή ξινόγαλου (βλ. κορφή, 3) **5. ανθός γάλακτος ή ανθόγαλο** κρέμα γάλακτος **6. οπός**, το γαλακτώδες υγρό, που εκρέει από εγκοπή ή χάραγμα σε φυτό ή καρπό [παροιμ.: Και του πουλιού το γάλα! (Άριστοφ. Σφ. 508, ἐγὼ γὰρ οὐδ’ ἂν ὀρνίθων γάλα «κι αν μου δώσεις του πουλιού το γάλα»)] – επίθ. **γαλάρης** (-α, -ικο / -ι) **1.** που παράγει γάλα **2.** (μτφ.) παραγωγικός **3.** που θηλάζει ακόμα **4.** (θηλ. σκωπτ.) καλή ζαριά σε κερδοσκοπικό παιχνίδι **5.** (ουδ. ως ουσ.) στάβλος για αιγοπρόβατα **ΦΡ. ήρθε η ώρα για το γαλάρι!** ... να οδηγηθούν τα ζώα στον στάβλο – συνών.: α) **γαλάριος** (-α, -ο) – ρ. **γαλαρεύω 1.** αρχίζω το άρμεγμα του κοπαδιού **2.** (μτφ.) εξασφαλίζω τη συγκατάθεση κάποιου για κάτι – ουσ. **γαλάρημα** (το) – μππ. **γαλαρεμένος** (-η, -ο) **ΦΡ. τον έχει γαλαρεμένο!** β) **γαλατερός** (-ή, -ό) **1.** [...] **2.** ο κατασκευασμένος από γάλα **3.** που έχει γαλακτώδη χυμό **4.** που έχει χρώμα γάλακτος **5.** (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **γαλατερά** (τα) τα παράγωγα του γάλακτος (τυρί, βούτυρο, κ.λπ.)· γ) **γαλάτος** (-η, -ο) [παροιμ.: Τα θέλει μαλλάτα (βλ. μαλλί → επίθ. α) και γαλάτα κι όλα τ’ αρνιά αρνάδες!] – σύνθ.: α) **βραστογαλιά** (βραστουγαλλιά) (η) γάλα βρασμένο και αλατισμένο, μέσα στο οποίο τρίβουν συνήθ. ψωμί, μπομπότα ή άλλο, παπάρα – συνών. **βραστόγαλο** (το)· β) **σκονόγαλο** (το) γάλα σε σκόνη που γινόταν ρόφημα και μοιραζόταν στα σχολικά συσσίτια στις δεκαετίες του 1950 και του 1960· γ) **γαλοκούρκουτο** (γαλλουκκούρρ’κτου) (το) / **γαλοκούρκουτα** (η) κουρκούτι (βλ. λ.) με γάλα· γίνεται και με νερό (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 35)· δ) **γαλάδελφος** (ο) το παιδί της τροφού για κάποιο παιδί που εκείνη γαλούχησε, ομογάλακτος **ΦΡ. τον αγαπάω πολύ τον γαλάδελφό μ’!** ε) **γαλάσκι** (το) **1.** ασκί για γάλα **2.** ελαφρά κατεργασμένο δέρμα **3.** (μτφ.) ξεσκεπαστος, γυμνός **ΦΡ. κοιμήθηκε γαλάσκι και αρρώστησε!** (κοιμήθ’κι γαλλάσκι κι αρρώστ’σι!)· στ) **γαλατόπιτα** (γαλατόπ’τα) (η) πίτα που έχει ως βασικά συστατικά γάλα, αβγά και αλεύρι καλαμποκίσιο· εθιμικά παρασκευάζεται την Κυριακή της Τυρινής και σ’ άλλες γιορτινές μέρες – συνών. **γαλόπιτα** (η)· ζ) **γαλόμετρο** (το) συσκευή για τη μέτρηση της θερμοκρασίας του γάλακτος· η) **γαλοτύρι** (γαλλουτύρ’) (το) γαλακτοκομικό προϊόν, το οποίο περιέχει τυρί φέτα, γιαούρτι και γάλα [παροιμ.: Το

καλό το γαλοτύρι γίνεται τον Αύγουστο.]· θ) **τυρόγαλο** (το) **1.** το υγρό που μένει μετά το στράγγισμα πηγμένου τυριού· χρησιμοποιείται για την παρασκευή μυζήθρας, ως ζωοτροφή, κ.λπ. **2.** (μτφ., μειωτ.) άνθρωπος από κτηνοτροφική περιοχή, αγροίκος [ETYM. < αρχ. γάλα (τό) (γεν. γάλακτος), Όμ. δ 88, γλυκεροῖο γάλακτος «το γλυκό το γάλα»].

ΓΑΛΑΖΙΑΖΩ (γαλλαζζιάζου) **1.** παίρνω γαλάζιο χρώμα **2.** μελανιάζω από το κρύο ή άλλη αιτία ΦΡ. **γαλάζιασε από το κρύο το παιδί!** – ουσ. **γαλάζιασμα** (το) – μππ. **γαλαζιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. γαλάζ(ιος) + παραγ. επίθ. -ιάζω (< *γαλαῖζος < γαλαῖζων, μππ. του γαλαῖζω < *καλαῖζω, με τροπή του [κ] σε [γ] < ελνστ. κάλαις (ή) «πολύτιμος λίθος γαλαζοπράσινου χρώματος» / Ήσυχ., <Κάλαϊς> τὸ ιστίον, καὶ ὄνομα κύριον)].

ΓΑΛΑΚΤΙΖΩ (γαλλαχχτίζου) ασβεστώνω σπίτι ή ό,τι άλλο, ώστε να γίνει άσπρο σαν γάλα, ασπρίζω ΦΡ. **γαλάκτισα την αυλή κι έλαμψε ο τόπος!** (γαλλάχχτ'σα 'ν αυλή κι έλαμψ' ου τόπους!) – ουσ. **γαλάκτισμα** (το) – μππ. **γαλακτισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. γαλακτίζω «είμαι λευκός σαν γάλα, ...» (Φίλ. Α. Όν. 1.660.42, αναγράφει γάρ αυτόν γαλακτιζόμενον «αναφέρει πως τρεφόταν με γάλα») < θ. γαλακτ- του αρχ. ουσ. γάλα (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΓΑΛΑΤΣΙΔΑ (η) **1.** το φυτό *euphorbia myrsinites*, που οι βλαστοί και τα φύλλα του εκκρίνουν δηλητηριώδη γαλακτώδη χυμό· ρίχνεται σε βίρες (βλ. λ.) ποταμών ή σε ακτές, για να μεθούν τα ψάρια και να πιάνονται εύκολα· στη λαϊκή θεραπευτική χρησιμοποιείται για την αντιμετώπιση του τριχοφάγου **2.** ο χλωρός σπόρος καλαμποκιού που, αν τον συμπίεσεις ή τον τρυπήσεις με κάτι αιχμηρό, βγάζει γαλακτώδη χυμό ΦΡ. **είναι γαλατσίδα τα καλαμπόκια, δεν τρώγονται ακόμα** [ETYM.· μσν. < γαλατσίς (ή) (-ίδος) (αιτ. γαλατσίδα) < ελνστ. γαλακτίς (ή) (-ίδος) «γαλατσίδα» < θ. γαλακτ- του ουσ. γάλα (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίς].

ΓΑΛΙΑΝΤΡΑ (η) **1.** στρουθιόμορφο πτηνό της οικογένειας των Κορυδαλλιδών· ο κορυδαλλός ο κάλανδρος (*melanocorypha calandra*) [δ. τρ.: Σαν γιασεμί μοσκοβολάς, λαλείς σαν τη γαλιάντρα.] **2.** (μτφ.) εύγλωττος, φλύαρος, πολυλογάς ΦΡ. **κελαηδάει ώρες, σαν τη γαλιάντρα!** **3.** (μτφ.) λυγερή, γλυκομίλητη γυναίκα ΦΡ. **είναι αυτή μια γαλιάντρα!** [ETYM. < ελνστ. κάλανδρ(ος) (ό) «είδος κορυδαλλού, καλάνδρα, γαλιάντρα» + παραγ. επίθ. -α > καλάνδρα, με μετάθ. του τόνου > γαλάντρα, με τροπή του [κ] σε [γ] και με προφ. του [νδ] ως [ντ] > γαλιάντρα, με ιδιωμ. προφ. / Βυζάντ., λήμμα: Κάλανδρος (ό), [κα-

λέω (βλ. καλώ, ετυμ.) + ἀνὴρ (βλ. άντρας, ετυμ.)], εἶδος κορυδαλλοῦ (ἴσως διότι κηλαδῶν τὴν αὐγὴν προσκαλεῖ τοὺς γεωργοὺς εἰς τό θέρος) (πρβ. Θεόκρ. Εἶδ. 10.50, ἄρχεσθαι δ' ἁμῶντας ἐγειρομένῳ κορυδαλλῷ «ὅταν ξυπνά ο κορυδαλλός αρχίστε τον θέρο»)].

ΓΑΜΑΩ / -ώ (γαμάου / -ού) **1.** [...] ΦΡ. (βλ. αντίθεος, 2 / ζάλη, 1α / κέρατο, 2 / προσκυνάω → ουσ. β, 2 / σκόπι → συνών. / σταυρώνω → συνών. / φελέκι) **2.** (μτφ.) γίνομαι φορτικός έως ενοχλητικός – σύνθ. **γαμοσταυρίζω** **1.** βρίζω με σκαιό τρόπο λέγοντας «γαμώ τον σταυρό σου!» **2.** εκτοξεύω ύβρεις – ουσ.: α) **γαμοσταύρι** (το) ΦΡ. **πήγε το γαμοσταύρι σύννεφο·** β) **γαμοσταύρισμα** (το) – μεε. **γαμοσταυρίζοντα(ς)** ΦΡ. **έφυγε γαμοσταυρίζοντας!** [ETYM. < αρχ. γαμέω (-ῶ) «νυμφεύομαι, υπανδρεύομαι, ...», Όμ. α 275, εἴ οἱ θυμὸς ἐφορμᾶται γαμέεσθαι «αν ἔστερξε τον γάμο πια η καρδιά της»].

ΓΑΜΠΡΙΑΣ (ο) (χλευ.) γαμπρός [ETYM. < γαμπρ(ός) (βλ. γαμπρίζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάς].

ΓΑΜΠΡΙΖΩ (γαμπρίζου) **1.** επιδεικνύομαι, συμπεριφέρομαι με ολοφάνερη την επιθυμία μου να βρω ερωτική σύντροφο **2.** παρουσιάζομαι ως υποψήφιος γαμπρός ΦΡ. **σα να γαμπρίζει τελευταία!** – ουσ. **γάμπρισμα** (το) [ETYM. < μσν. γαμπρ(ός) (< αρχ. γαμβρός (ὁ) «σύζυγος της κόρης, σύζυγος της αδελφής», Όμ. Ζ 250, γαμβροί Πριάμοιο «οι γαμπροί του Πριάμου») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΓΑΜΠΡΟΥΛΙΑΣ (γαμπρουλλιάς) (ο) όμορφος και κουβαλητής γαμπρός ΦΡ. **να κι ο γαμπρουλιάς μας!** [ETYM. < γαμπρ(ός) (βλ. γαμπρίζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ουλιάς].

ΓΑΝΩΝΩ (γανώνου) **1.** λερώνω κάτι με γάνες, μουτζουρώνω ΦΡ. **τον γανώσαμεν τον γαμπρό·** σύμφωνα με έθιμο της Ροδαυγής Άρτας, ίσως και άλλων τόπων, αν υποψήφιος γαμπρός επισκεφθεί την τελευταία εβδομάδα, πριν τον γάμο, το σπίτι της νύφης, τον γανώνουν· πλέον το έθιμο έχει ξεθωριάσει **2.** επικασσιτερώνω – παθ. **γανώνομαι** λερώνομαι από γάνες – ουσ.: α) **γάνωμα** (το)· β) **γάνα** (η) **1.** μουτζούρα, καπνιά **2.** (μτφ.) ντρόπιασμα, ρεζίλεμα ΦΡ. (α) **δεν καθαρίζονται εύκολα οι γάνες!** (β) **μας έκαμε γάνα σ' όλο το χωριό!** (γ) **δε βάνω γάνες στα μούτρα μου!** γ) **γ(κ)ανάς** (ο) παρατσούκλι για όποιον έχει μαύρο πρόσωπο (το [κ] προήλθε από την ιδιωμ. προφ. της λ.)· δ) **γανίλα** (η) μουτζούρα, σκουριά· ε) **γανωτζής** (ο) **1.** γανωματής **2.** μιμικός χορός της Ηλείου σε τετράσημο ρυθμό – μππ. **γανωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αγάνωτος** (-η, -ο) **1.** που δεν έχει επικασσιτερωθεί, κοιν. γανωθεί **2.** (μτφ.) άσχετος, αγράμματος – συνών. **ξεγάνωτος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι τενεκές ξεγάνωτος!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. γαν(όω) (-

ῶ), (αρχ. σημ.) «λάμπω, στιλβώνω, ...» (Όμ. Ν 265, καί θώρηκες γανόνωντες «και θώρακες αστραφτεροί») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΓΑΡΑΦΑ (η) γυάλινο επιτραπέζιο δοχείο, με σώμα σχεδόν σφαιρικό και με λαιμό μακρύ και στενό που καταλήγει σε πλατύ στόμιο ΦΡ. **γέμισα με δροσερό νερό τη γαράφα!** – παραγ. ουσ. **Γαράφω** (η) ονομασία γίδας – επίθ. **γαραφένιος** (-α, -ο) **1.** πολύ καθαρός **2.** καθαρός και όμορφος ΦΡ. **τι γαραφένιο παιδί είν' αυτό!** [ETYM. < κάραφα (< ιταλ. caraffa < αραβ. gharrāfah «φλασκή»), με διατήρηση του [g] από την αραβ. λ. > γαράφα].

ΓΑΡΓΑΛΛΩ (γαργαλλάου) **1.** με ελαφρές και γρήγορες κινήσεις των δαχτύλων πάνω σε δέρμα ερεθίζω ευαίσθητες περιοχές του σώματος (λαιμό, πατούσες, κ.λπ.) και προκαλώ αθέλητο γέλιο **2.** (μτφ.) διεγείρω τις αισθήσεις ΦΡ. (α) **μου γαργαλάει η μυρουδιά τη μύτη!** (β) **με γαργαλάει ο λαιμός!** αισθάνομαι ερεθισμό **3.** (μτφ.) για εσωτερική διάθεση, παρόρμηση ΦΡ. **κάτι τον γαργαλάει και δε μπορεί να ησυχάσει!** [Άριστ. Ζ. Μ. 673a, Τοῦ δὲ γαργαλίζεσθαι μόνον ἄνθρωπον αἴτιον ἢ τε λεπτότης τοῦ δέρματος καὶ τὸ μόνον γελᾶν τῶν ζώων ἄνθρωπον. Ὁ δὲ γαργαλισμὸς γέλως ἐστὶ διὰ κινήσεως τοιαύτης τοῦ μορίου τοῦ περὶ τὴν μασχάλην. «Γαργάλημα νιώθουν μόνο οι ἄνθρωποι και αἰτία εἶναι ἡ λεπτότητα τοῦ δέρματός τους και το ὅτι ἀπὸ τα ζῶα μόνο ο ἄνθρωπος γελάει. Το γαργαλητό εἶναι ο λόγος που προκαλεῖται γέλιο με τέτοια κίνηση στην περιοχὴ της μασχάλης.»] – παθ. **γαργαλιέμαι** **1.** [...] **2.** (μτφ.) με διακρίνει περιέργεια για κάτι που δεν με αφορά, νιώθω έντονη επιθυμία ΦΡ. **γαργαλιέται να μάθει!** – ουσ.: α) **γαργάλημα** (το) – συνών.: α) **γαργαλισμός** (ο)· β) **γαργαλητό** (το) **1.** [...] **2.** συνεχόμενο γαργάλημα ΦΡ. **άσε με, δεν τ' αντέχω το γαργαλητό!** β) **γαργαλήθρα** (η) η ασθένεια παρωτίτιδα (βλ. μάγουλο → ουσ. β) – συνών. **γατουλλάω** ΦΡ. **μη με γατουλάς, δεν αντέχω!** (μη μι γατ'λλάς, δεν αντέχου!) – παθ. **γατουλιέμαι / γατουλιώμαι** – ουσ. **γατούλημα** (το) [ETYM.· μσν. < αρχ. γαργαλ(ίζω) «οργίζω, ερεθίζω δυσάρεστα, (παθ.) αισθάνομαι γαργαλισμό ή ερεθισμό», μεταπλ. -άω (-ῶ), βλ. αγανακτώ, ετυμ.].

ΓΑΡΓΑΡΟΣ (γάρργαρους) (-η, -ο) **1.** (για νερό) που ρέει διαυγές και κελαρυστό **2.** (μτφ.) **α.** (για ήχο) κρυστάλλινος, καθαρός **β.** λαμπερός **φεγγάρι γάργαρο** [ETYM.· μσν. < ελνστ. γαργαρ(ίζω) «κάνω γαργάρα, πλένω το στόμα και τον φάρυγγα με υγρό, κρατώντας το κεφάλι προς τα πίσω και κάνοντας φουσαλίδες» (αναδρ. σχημ.) (< αρχ. γαργαρεών (ὁ) (-ῶνος) «η σταφυλή του στόματος», Ίππ. Προγν. 23.28, τό ἄκρον τοῦ γαργαρεῶνος «η ἄκρη της σταφυλῆς») + παραγ. επίθ. -ος].

ΓΑΡΙΔΑ (η) η έλλειψη νερού ΦΡ. (α) **η βρύση δεν έχει γαρίδα νερό** (β) **δώσε μ' μια γαρίδα νερό ... λίγο νερό** – ρ. **γαριδιάζω** διψώ πάρα πολύ ΦΡ. (α) **γαρίδιασα για νερό** (β) **γαρίδιασε ο τόπος για λίγο νερό** – ουσ. **γαρίδιασμα** (το) – μππ. **γαριδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < αρχ. γάρ(ος) (ὁ) «αλμύρα, ζωμός από αλμύρα και μικρά ψάρια, ταριχευτά εντόσθια ψαριών, ζωμός από ταριχευμένα ψάρια» (Αἰσχύλ. Ἀπόσπ. 1.D. 4a.3, τόν ἰχθύων γάρων) + παραγ. επίθ. -ίδα].

ΓΑΡΙΦΑΛΙ (το) απόχρωση του μοβ χρώματος, από χρώμα συγκεκριμένου άνθους γαριφαλιάς [ETYM.· αντδ. < γαρίφαλ(ο) + παραγ. επίθ. -ί < μσν. γαρίφαλο, γαρόφαλο(ν), γαρυόφαλον < βεν. garofolo < ελνστ. καρυόφυλλον «μοσχοκάρφι», Ἀσίζ. Πρ., σ. λς', φύλλου ναρδοστάχυος, καρυόφυλλον «φύλλου νάρδου και καρυόφυλλο»].

ΓΑΣΤΡΑ (η) **1.** είδος φορητού φούρνου· πρόκειται για θολοειδές μεταλλικό αντικείμενο με λαβή στο μέσον και μεταλλικό στεφάνι, για να συγκρατείται η χόβολη· κάτω απ' αυτό, αφού καούν κλαδιά για να ζεσταθεί το ίδιο και η γωνιά, ψήνουν ψωμιά, φαγητά, γλυκίσματα, κάθε φορά από ένα ταψί ΦΡ. **έριξα τρεις γάστρες από το πρωί!** – συνών. **γάστρος** (ο) **2.** μαγκάλι από λαμαρίνα με τρία πόδια σε σχήμα γάστρας – ρ. **γαστρίζω** ακολουθώ διαδικασία ψησίματος με τη χρήση γάστρας ΦΡ. **φεύγω, γιατί έχω να γαστρίσω!** – ουσ. **γάστρισμα** (το) – σύνθ.: α) **γαστρολόγος** (γασστρουλλόγους) (ο) θέση για τη γάστρα, συχνά χωνευτή σε τοίχο· β) **γαστροξύλο** (γασστροξ'λλου) (το) το ξύλο που περνάμε στη λαβή της γάστρας, για να τη σηκώνουμε [ETYM. < αρχ. γάστρα / γάστρη (ή) «το κατώτερο μέρος αγγείου εξογκωμένο ως κοιλιά, η κοιλιά λέβητα» Όμ. θ 437, γάστρην μέν τρίποδος πῦρ ἄμφεπε «σκεπάστηκε του λεβητιού η κοιλιά απ' το σύφλογο»].

ΓΑΤΑ (η) **1.** [...] [παροιμ.: Γάτα που κοιμάται, ποντικούς δεν πιάνει.] – υποκορ. **γατάκι** / **γατί** (το) (βλ. γατσί) [παροιμ.: Κατά τη γάτα και το γατάκι.] – μεγεθ.: α) **γατάνης** / **γάταρος** (ο)· β) **γατάνα** / **γατάρα** (η) **2.** λευκή άγρια μαργαρίτα, η bellis perennis **3.** αρμάθα από μικρές λευκές άγριες μαργαρίτες περασμένες με βελόνι σε κλωστή **4.** το άνθος της καρυδιάς, της καστανιάς, της ιτιάς, του πλάτανου, κ.λπ. – σύνθ.: α) **γατόμαλλα** / **γατομάλλια** (τα) **1.** τα κοντά μαλλιά που φύονται χαμηλά στον αυχένα **2.** ασθενικά μαλλιά της κεφαλής – συνών. **γατσόμαλλα** / **γατσομάλλια** (τα)· β) **γατοκέφαλο** (το) **1.** κεφάλι γάτας **2.** (μτφ.) μεγάλο κομμάτι ψωμιού ή άλλης τροφής, που τρώγεται από πεινασμένο ή από λαίμαργο ΦΡ. **κατέβασε γατοκέφαλα!** γ) **γατότρυπα** (η) μικρή τρύπα σε τοίχο κοντά στη θύρα ή στην ίδια τη θύρα σπιτιού, για να μπαινοβγαίνει η γάτα [ETYM. < μσν. γάτα, γάτος

(ή, ό) < ελνστ. κάττα (ή), κάττος (ό) (τροπή του [κ] σε [γ]) (LSJ, [...]) ἔνδρυμοι κάτται παρὰ Καισαρίῳ, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος Ἑλλήν συγγραφεύς (περὶ τὸ 350 μ.Χ.), παρ' ᾧ ἡ λέξις ἀπαντᾷ. [...]) < υστλατ. catta, cattus].

ΓΑΤΣΙ (γατσί) (το) **1.** γατάκι [παροιμ.: Σαν η γάτα τα γατσία της.] **2.** μούσκεμα σαν βρεγμένη γάτα ΦΡ. **έγινα γατσί** – συνών.: α) **γα-τσουλάκι** (γατσο'λλάκι) (το)· β) **γατσούλι** (γατσοούλλι) (το)· γ) **γα-τσουνάρι** (γατσο'νάρ') (το)· δ) **γατσούνι** (γατσοούν') (το) – ρ.: α) **γατσεύομαι** (για γάτους / -ες και κουνάβια) ερωτοτροπώ, συνουσιάζομαι – ουσ. **γάτσεμα** (το)· β) **γατσιαίζω** **1.** κατσιαίζω **2.** ανατριχιάζω από κρύο ή φόβο, ριγώ – ουσ. **γάτσιασμα** (το) – μππ. **γατσιασμένος** (-η, -ο) – συνών. σύνθ. **γατσομαλλιαζώ** ΦΡ. **τι γατσομάλλιασες έτσι;** – ουσ. **γατσομάλλιασμα** (το) – μππ. **γατσομαλλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κατσί(ον), με τροπή του [κ] σε [γ] < κατίον (τό), υποκορ. του κάτ(τ)α (βλ. γάτα, ετυμ.), με τροπή και του [τ] σε [τσ]].

ΓΔΑΡΣΙΑ (γδαρσσιά) (η) αμυχή [ETYM. < θ. γδαρ- του γδέρνω (βλ. γδάρτης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -σιά].

ΓΔΑΡΤΗΣ (ο) **1.** εκδορέας [παροιμ.: Μάρτης, γδάρτης και κακός παλουκοκαύτης.] **2.** (μτφ.) που εισπράττει υπερβολικό κέρδος [ETYM. < θ. γδαρ- του γδέρνω (< μσν. ἐγδέρνω < αρχ. ἐκδέρω «γδέρνω, ...», Όμ. κ 19, δῶκε δέ μ' ἐκδείρας ἀσκὸν βοὸς ἐννεώροιο «ἐγδαρε βόδι εννιάχρονο και μου ἔδωσε τ' ασκί του») + παραγ. επίθ. -της].

ΓΕ/ΙΒΕΝΤΙΖΩ (γιβιντίζου) **1.** τιμωρώ κάποιον με ραβδισμό [Ἀσίζ. 186: νά τόν γιβεντίσει ἔξω τῆς χώρας μέ δίκαιον] **2.** (για γυναίκα) χαιρομαι τον έρωτά της και την εγκαταλείπω στη χλεύη των άλλων ΦΡ. **τη γεβέντισε και την άφησε!** (τ' γιβέντ'σι κι 'ν άφ'σι!) **3.** διασύρω, διαπομπεύω, προσβάλλω, ντροπιάζω [B. Κορν. Έρωτ. 1.601-602: Δέ-κά'μεσταν, κ' ἐκεῖνοι δυό (ἀνάθεμα τήν ὥρα!), / ὅλοι ἐγεβεντιστήκα-με σ' τσι γειτονιές, στή Χώρα.] **4.** διαλαλώ, διακηρύσσω κάτι – ουσ. **γε/ιβέντισμα** (το) [παροιμ.: Η κούρβα (βλ. λ.) το γεβέντισμα για πανηγύρι το 'χει.] – μππ. **γε/ιβεντισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (υποτιμ.) **δες τ' γεβεντισμένη!** [ETYM.· μσν. < μσν. γαλλ. gibet «σταυρός, κρεμάλα, αγχόνη», όπου κρεμούσαν τους κατάδικους για παραδειγματισμό του λαού, ενώ πρωτύτερα τους είχαν διαπομπεύσει μέχρι τον τόπο του μαρτυρίου + παραγ. επίθ. -ίζω > γιβεντίζω / γεβεντίζω].

ΓΕΛΑΔΕΡΑ (γιαλλαδιρά) (τα) βοοειδή ΦΡ. **έχουμε καλά γελαδερά!** [ETYM. < μσν. ἀγελάδ(α) (σημερινή σημ.) (< ελνστ. ἀγελάς (ή) (αιτ. ἀγελάδα) (ενν. βοῦς ή φορβάς) «ανήκουσα σε αγέλη» < αρχ. ἀγέλη (ή) «συνάθροιση, αγέλη, κοπάδι ίππων, κάθε αγέλη ή ομάδα», Όμ. Τ

281, ἵππους δ' εἰς ἀγέλην ἔλασαν «τ' ἄλογα πήραν στην αγέλη») με αποβ. του αρχικού ἀτ. φων. + παραγ. ἐπίθ. -ερά].

ΓΕΛΑΔΙ (γιαλλάδ') (το) **1.** αγελάδα, ταύρος **2.** (θηλ.) **γελάδα** (η) (υποτιμ.) ανοικοκύρευτη και χοντρή γυναίκα **3.** (μτφ.) καθυστερημένος, υπανάπτυκτος ΦΡ. **ζει πίσω από τα γελάδια!** – σύνθ. **γελαδόγρικο** (γιαλλαδόγρικού) (το) γρέκι (βλ. (α)γρέκι) γελαδιών, στάβλος γελαδιών, βουστάσιο [ETYM. < μσν. γελάδιν < μσν. ἀγελάδιον (τό), υποκορ. του ἀγελάς (βλ. γελαδερά, ετυμ.)].

ΓΕΛΑΩ (γιαλλάου) **1.** [...] ΦΡ. (α) **γελάνε και τ' αφτιά του!** (γιαλάν' κι τ' αφτιά τ') είναι πολύ χαρούμενος (β) **γελάνε κι οι κότρες μαζί του!** λέει ανοησίες **2.** λέω ψέματα, παραπλανώ [δ. τρ.: Με γέλασεν η χαραυγή, τ' αστρί και το φεγγάρι, / και βγήκα νύχτα στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.] **3.** περιπαίζω, κοροϊδεύω [παροιμ.: Γέλα με να σε γελώ, να περνούμε τον καιρό.] – συνών. **ξεγιαλάω** ΦΡ. **κάτι του 'πε και τον ξεγιάλασε** τον κοροΐδεψε – ουσ. **ξεγέλασμα** (το) – μππ. **ξεγελασμένος** (-η, -ο) – παθ. **γελιέμαι** (γιαλλιέμι) κάνω λάθος, πέφτω έξω – ουσ.: α) **γέλασμα** (το) ΦΡ. **γίνηκε το γέλασμα του κόσμου!** (γίγ'κι του γιάλλασμα τ' κόζμ'!) ξεφτιλίστηκε· β) **γέλιο** (το) [...] ΦΡ. (α) **λύθηκε στα γέλια!** ξεκαρδίστηκε στα γέλια (β) **γίνηκε γέλιο!** γελοιοποιήθηκε – επίθ. **γελασούδης** (γιαλλασσούδ'ς) (-ω, -ικο) που είναι πάντα χαμογελαστός – μππ.: α) **γελασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Αχ! Και τώρα που αγάπησα, / εβγήκα γελασμένο το μαύρο.]· β) **γιαλούμενος** (-η, -ο) γελαστός ΦΡ. **είναι γιαλούμενη κοπέλα!** (είνι γιαλούμιν' κουπέλα!) – σύνθ.: α) **περγελάω** (πιργιλλάου) / **περγιαλάω** (πιργιαλλάου) περιγελώ, κοροΐδεύω – ουσ.: α) **περγέλιο** (το)· β) **περγιέλι** (το) διαβήτη – επίρρ. **περγελαστικά**· β) **αναγελάω** κοροΐδεύω – ουσ. **αναγέλασμα** (το) [ETYM. < αρχ. γελῶ (-άω) «γελώ, περιγελώ», Όμ. ι 413, ἐμόν δ' ἐγέλασσε φίλον κῆρ «κι αναγάλλιασε βαθιά η καρδιά μου εμένα»].

(Γ)ΕΜΠΥΟ (γ/έμπγυου) (το) πύον – συνών. **όμπυο** (το) – ρ. **γεμπυάζω** γεμίζω με πύον – ουσ. **γέμπυασμα** (το) – μππ. **γεμπυασμένος** (-η, -ο) – συνών. **ομπυάζω** ΦΡ. **βάρεσα και όμπυασε το δάχτυλό μου** (βάρισα κι όμπγυασι του δάχ'λου μ') χτύπησα και ... – ουσ. **όμπυασμα** (το) – μππ. **ομπυασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ιδιωμ. ανάπτυ. γ- + έμπυο < ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. έμπυος (-ον) «γεμάτος με πύον, ...», Σοφ. Φιλ. 1378, έμπυον βάσιν «το 'μπυασμένο πόδι»].

ΓΕΝΑΡΗΣ (Γινάρ'ς) (ο) Ιανουάριος [παροιμ.: Τον Γενάρη το φεγγάρι, σαν τον ήλιο, μέρα μοιάζει.] [ETYM. < μσν. Γεννάριος < ελνστ. Ίανουάριος (ό) < λατ. Ianuarius < Ianus, θεό στον οποίο ήταν αφιε-

ρωμένος ο εν λόγω μήνας, ή παρετυμ. από τη λ. γέννα (βλ. γεννάω → ουσ. α, 2) , διότι αυτόν τον μήνα γεννούν τα πρόβατα, ή από τη γέννα του Χριστού (LSJ)].

ΓΕΝΕΙΑΖΩ (γιννειάζου) **1.** αρχίζω ν' αποκτώ γενειάδα, βγάζω γένι **ΦΡ. γένειασε το παλληκάρι!** **2.** (για φυτά) όταν βγάζουν τις πρώτες τριχοειδείς ρίζες **3.** (για αναρριχώμενα φυτά) όταν αναπτύσσουν τις μικρές ελαστικές αποφύσεις, με τις οποίες προσκολλώνται πάνω σε άλλα φυτά, τοίχους, κ.λπ. **4.** για καλαμπόκι με μιρίζια (βλ. λ.) **ΦΡ. γένειασαν τα καλαμπόκια μας·** ένδειξη πως πλησιάζει η ωρίμανσή τους – ουσ. **γένειασμα** (το) – μππ. **γενειασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: ελ-νστ. < αρχ. γένει(ον) (τό) (Πίνδ. Ό. 68, μέλαν γένειον «μαυριδερό το γένι») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΓΕΝΙΑ (η) καταγωγή, συγγένεια [δ. τρ.: – Καλώς ήρθ' η ξαδέλφη μου, μα γω δε σε γνωρίζω, / και πούθεν είν' ο τόπος σου και πούθεν η γενιά μας;] [ETYM.: μσν. < αρχ. γενεή / γενεά (ή) (Όμ. Ζ 145, τί ἤ γενεήν ἐρεείνεις «τη γενιά μου τι ρωτάς;») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΓΕΝΝΑΩ (γιννάου) **1.** τεκνοποιώ, γεννώ αβγά **2.** είμαι από τη φύση μου, έχω την ικανότητα **3.** (μτφ.) δημιουργώ – ουσ.: α) **γέννα** (η) **1.** το σημείο εξόδου του νεογνού από τη μήτρα της μητέρας του **2.** τοκετός **3.** μωρό, απόγονος [δ. τρ.: Σύρε να πεις της μάνας σου να κάνει κι άλλη γέννα, / να κάψει κι αλλονών καρδιές ως έκαψε κι εμένα.] **4.** (πληθ. **γέννες**, οι) μωρά· β) **γέννος** (γέννους) (ο) **1.** γέννα, τοκετός **2.** χρονική περίοδος κατά την οποία γεννούν ζώα οικόσιτα ή σε κοπάδι – σύνθ. **πρωτόγεννος** (προυτόγιννους) (-η, -ο) **1.** που γέννησε για πρώτη φορά **2.** πρωτότοκος· γ) **γεννούσιω** (η) καρπερή θηλυκιά **ΦΡ. πήραμαν γεννούσιω νύφη!** – επίθ.: α) **γεννησιάτικος** (γινν'σιάτ'κους) (-η, -ο) αρτιγέννητος· β) **γεννητάτος** (γινν'τάτους) (-η, -ο) ο εκ γενετής **ΦΡ. είναι γεννητάτος τυφλός** – μππ. **γεννημένος** (-η, -ο) – αντών. **αγέννηγος** (αγένν'γους) (-η, -ο) **1.** που δεν είχε γεννηθεί σε συγκεκριμένη στιγμή **ΦΡ. ήταν αγέννηγος στον πόλεμο** **2.** (για ζώο) που δεν έχει γεννήσει, που είναι μικρό – σύνθ.: α) **γεννοσπέρνω** τεκνοποιώ· β) **γεννοφάσκια** (τα) τα πανιά με τα οποία τυλίγουν τα μωρά, μόλις γεννηθούν, φασκίες (βλ. λ.) **ΦΡ. από τα γεννοφάσκια του είναι ίδιος!** (απ' τα γιννουφάσσκια τ' είνι ίδγιους!) από τότε που γεννήθηκε [ETYM. < αρχ. γεννάω (-ῶ) «γεννώ, δημιουργώ, ...», Πλάτ. Νόμ. 673d, ἐγέννησέν τε ὄρχησιν «δημιούργησε τον χορό»].

ΓΕΝΝΗΜΑ (γένν'μα) (το) **1.** που γεννιέται ή που προέρχεται από κάποιον ή από κάτι **ΦΡ. είμαι γέννημα θρέμμα Αρτινός** (είμι γένν'μα

θρέμμα Αρτ'νός) 2. ό,τι παράγει η γη, κυρ. τα δημητριακά 3. (πληθ.) τα αποθηκευμένα για τις οικογενειακές ανάγκες δημητριακά [δ. τρ.: Κύριε, Κύριε βρέξε / να γίν' τα καλαμπόκια / τα σπαρτά και τα κριθάρια / και το γέννημα σωρό / για να σκάσει ο μυλωνάς / που το δίνει ακριβά / πέντε φράγκα την οκά.] [ETYM. < αρχ. γέννημα (τό) «που γεννιέται, ...», Σοφ. Άντ. 628, νέατον γέννημ' «το στερνοπαίδι σου»]. **ΓΕΝΝΗΤΟΥΡΙ** (γινν'τούρ') (το) (σπάν. στον εν.) 1. νεογέννητο 2. (πληθ.) η γέννηση ενός μωρού [γαμήλια ευχή: Και στα γεννητούρια!] **ΦΡ. είχαμαν γεννητούρια** 3. (πληθ.): α. η χαρά από τη γέννηση παιδιού ή ζώου **ΦΡ. έχουμε γεννητούρια!** β. γλυκίσματα που στέλνονται σε λεχώνα από συγγενείς [ETYM.· μσν. < αρχ. γεννητήρια, πληθ. ουδ. του επιθ. γεννητήριος «που αναφέρεται στη γέννηση» (< γεννητήρ (ό) (-ήρος) «γεννητής, γονιός» < γεννάω, βλ. λ., ετυμ.), με επίδρ. της κατάλ. -ούρια κατ' άλλους, ή < επίθ. γεννητός + (κατάλ.) -ούρια, πληθ. ουδ. της -ούρι (LSJ)].

ΓΕΝΟΜΑΙ (γένουμι) / **γίνομαι** (γίνουμι) [...] [παροιμ.: Μέλι δε γένομαι, για να με φαν οι μύγες.] [δ. τρ.: – Τ' ακούς, τ' ακούς, μωρ' μάνα, τι μου 'πε ένα παιδί; / Θέλει, για να με πάρει, να γένω χριστιανή.] **ΦΡ. (α) άμα σ' είδα, γίνηκα άλλος τόσος! χάρηκα πολύ (β) γένομαι γουρούνι** λερώνομαι πολύ (γ) **γίνηκε δαυλί στο πióμα** ήπια πάρα πολύ, μέθυσε (δ) **γίνηκαν σαν τα λάχανα στο τσουκάλι** ανακατώθηκαν, τσακώθηκαν (ε) **γίνηκαν σαν από δεκαοκτώ χωριά χωριάτες** μάλωσαν άσχημα (στ) **κουρέματα και ψαλίδια να γένει** δεν μ' ενδιαφέρει το ποια έκβαση θα έχει κάτι (ζ) **γίνομαι φόρτωμα** γίνομαι βάρος, ενοχλώ, επιβαρύνω (η) **έγινε Τέξας** έγινε μεγάλη φασαρία, μεγάλη αναταραχή (θ) **δε γένεται το χωράφι, είναι βαρύ** (βλ. λ., 2) δεν σκάβεται ή δεν οργώνεται εύκολα (ι) **θέλω να 'ρθω, αλλά δε μου γένεται** δεν ευκαιρώ ή δεν μου δίνεται η δυνατότητα (κ) **δε γινομέστε** δεν έχουμε χρόνο ν' ανταλλάξουμε επισκέψεις ή, γενικά, να έχουμε σχέσεις (λ) **γένομαι μικρότερος** (βλ. κάνω → **ΦΡ. αα**) κάνω τον μικρότερο, συμπεριφέρομαι σαν να ήμουν μικρότερος, υποχωρώ (μ) **τι γένεστε; τι κάνετε;** (ν) **μου γένεται κουνούπι** (μ' γένιτι κ'νούπ') μ' ενοχλεί επίμονα (ξ) **έσβησε η φωτιά και δε γίνηκε το νερό** δεν ζεστάθηκε (ο) **γένομαι αχτίδα** λάμπω από καθαριότητα ή από χαρά – αντών. **ξεγένομαι / ξεγίνομαι** 1. παύω να έχω σχέσεις με συγγενείς **ΦΡ. πάει, ξεγίναμαν!** – συνών. **ξεσοεύω / ξεσογιαζώ** – ουσ. **ξεσόμεμα / ξεσόγιασμα** (το) – μππ. **ξεσοεμένος / ξεσογιασμένος** (-η, -ο) **ΦΡ. είμαστε ξεσοεμένοι με τον ...** (είμιστι ξισουιμέν' μι τουν ...) 2. εξαφανίζομαι, καταστρέφομαι – σύνθ.: α) **απογίνομαι** 1. είμαι πολύ άρρω-

στος ΦΡ. **απογίνηκε ο καημένος!** 2. χάνω την πνευματική μου διαύγεια ΦΡ. **έχει απογίνει, και τι θα γένουμε!** 3. καταλήγω, καταντώ ΦΡ. **τι απογίνηκες έτσι;** β) **καταγίνομαι** 1. επιδίδομαι με αφοσίωση σε κάτι, επιμένω ΦΡ. **αν του 'χα καταγίνει, μπορεί να 'παιρνε άλλη απόφαση** 2. έχω κάτι ως επάγγελμα ΦΡ. (α) **με τι καταγίνεσαι;** (β) **μ' ό,τι καταγίνηκε ως τώρα δεν είδε προκοπή!** [ETYM. < θ. γεν- του β' αορ. ἐ-γεν-όμην του αρχ. γίγνομαι (Ώμ. Α 49, δεινή δέ κλαγγή γένετ' «και ήχος βγήκε τρομερός») + παραγ. επίθ. -ομαι].

ΓΕΝΤΕΚΙ (γιντέκκι) (το) 1. δυνατός και εύσωμος άνθρωπος 2. αλόγο δυνατό που προορίζεται για μεταφορές ΦΡ. **έχω ένα καλό γεντέκι** 3. (μτφ.) ξύλο, ξυλοφόρτωμα ΦΡ. **έφαγε γερό γεντέκι!** (ιέφα'ι γιρό γιντέκκι!) [ETYM. < τουρκ. gedik «ορεινό πέραςμα, ρήγμα» + παραγ. επίθ. -ι > γεντίκι > γεντέκι, με αφομ.].

ΓΕΝΩΝΩ (γινώνου) (-ομαι) 1. κάνω κάτι να γίνει (π.χ. φαγητό), ολοκληρώνω ΦΡ. **το φαγητό δε γενώθηκε ακόμα** 2. ωριμάζω, μεστώνω 3. βάζω τα υφαντά στη νεροτριβή ή στα μαντάνια (βλ. λ.), για να βγάλουν πέλος ΦΡ. **πήγα στη νεροτροβιά** (βλ. λ.), **να γενώσω τις φλοκισστές** (βλ. φλόκος → παράγ. ουσ.) (πήγα στ' νιρουτρουβγιά, να γινώσου τ'ς φλλουκισστές) – ουσ. **γένωμα** (το) – μππ. **γενωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **γενωμένες δουλειές** υποθέσεις που έχουν γίνει κι έχουν φέρει το αποτέλεσμά τους, καλό ή κακό – συνών. **γινώνω** – ουσ. **γίνωμα** (το) – μππ. **γινωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **δεν ήμουν γινωμένη τότε** δεν είχα γεννηθεί (β) **τα κεράσια είναι γινωμένα** είναι ώριμα – αντών. **αγένωτος** (-η, -ο) 1. άγουρος ΦΡ. **σύκο αγένωτο** (σσύκου αγένουτου) 2. ο χωρίς προζύμι, άζυμος – συνών. **άγιнос** (-η, -ο) ΦΡ. **άγινη κουλούρα** (βλ. λ.) 3. που δεν έχει γίνει, ανέτοιμος ΦΡ. **το ψωμί είναι αγένωτο** δεν είναι έτοιμο για ψήσιμο [ETYM. < θ. γεν- του γίγνομαι (βλ. γένομαι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΓΕΡΑΚΑΤΟΣ (γिरακάτους) (-η, -ο) γυρτός σαν τη μύτη γερακιού ΦΡ. **γερακάτη μύτη** – συνών. **γερακωτός** (-ή, -ό) – σύνθ. **γερακομύτης** (-α, -ικο) που έχει γυριστή μύτη σαν του γερακιού – συνών. **γερακομύτικος** (γिरακουμύτ'κους) (-η, -ο) ΦΡ. **γερακομύτικο γαμπρό έκαμε!** (βλ. μύτη) [ETYM. < γεράκ(ι) + παραγ. επίθ. -άτος < μσν. γεράκι(ο)ν < ελνστ. *ιεράκιον (τό), υποκορ. του αρχ. ιέραξ / ἱρηξ (ό) (-κος), Ώμ. Ν 62, ἱρηξ ὠκύπτερος «γεράκι γοργόφτερο»].

ΓΕΡΑΜΑΤΙΖΩ (γिरαματίζου) φροντίζω κάποιον στα γεράματα [δ. τρ.: κι αν το 'βρει κάνας γέροντας, να τον γεραματίσω] – ουσ. **γεραμάτισμα** (το) – μεε. **γεραματίζοντα(ς)** [ETYM. < γεράματ(α) (< μσν. γηράματα, πληθ. του γήραμα με τροπή του άτ. [ηρ > ιρ] σε [ερ] < αρ-

χ. γηρα(σ)- (γηρῶ) «γερνώ» -μα, Μέν. ἀποσπ. 416.14, γηρῶν ἐνδεής «γεράζοντας φτωχός») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΓΕΡΕΥΩ (γιερέου) **1.** αναρρώνω ΦΡ. **πού θα πάει, θα γερέψω! 2.** παίρνω λίγα κιλά, ενώ ήμουν αδύνατος κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα να φαίνομαι πιο υγιής, δυναμώνω, παχαίνω ΦΡ. **σαν να γέρεψες λιγάκι!** – ουσ.: α) **γέρεμα** (το)· β) **γεροσύνη** (η) ευρωστία, δύναμη, υγεία ΦΡ. **τα μυξίτια** (βλ. γιάσωνας) **είναι γεροσύνες!** (τα μυξίτια είναι γιρυσί- νις!) – μππ. **γερεμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **ξεγερεύω** – ουσ. **ξεγέρε- μα** (το) – μππ. **ξεγερεμένος** (-η, -ο) – αντών. **αγέρευτος** (αγιέρωτους) (-η, -ο) που δε γερεύει, αγιάτρευτος· β) **ξεγυρίζω** (βλ. γυρίζω → σύν- θ. γ) [ETYM. < ελνστ. γερ(ός) (-ά, -όν) (< αρχ. ὑγιηρός (-ά, -όν) «υ- γεινός, ...» < ὑγιής (-ές) «που βρίσκεται σε πλήρη σωματική και ψυ- χική ευεξία, ωφέλιμος, ...», Όμ. Θ 524, μῦθος ὑγιής «λόγος ωφέλι- μος») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΓΕΡΝΩ (γέρνου) / **γέρω** (γέρου) **1.** φέρνω κάτι ή τον εαυτό μου σε πλάγια θέση **2.** πηγαίνω, φτάνω ΦΡ. **άμα γείρουν τα ίσκια στο ποτά- μι να 'ρθεις!** (άμα γείρ'ν τα ίσκια στου πουτάμ' να 'ρ'ς!) όταν ο ί- σκιος του δύοντος ήλιου φθάσει στο ποτάμι **3.** φεύγω γρήγορα προς κάποια κατεύθυνση ΦΡ. **άρπαξε ό,τι μπόρεσε κι έγειρε στο βουνό!** **4.** (για τον ήλιο) δύω **5.** (μτφ.) κοιμάμαι **6.** (μτφ.) παρακμάζω – ουσ. **γέρμα** (το) η δύση του ήλιου [δ. τρ.: Ποτέ στο γέρμα του γηλιού μην πιάνεις μοιρολόγι, / γιατί δειπνάει ο Χάροντας με τη Χαρόντισσά του.] – επίθ. **γερτός** (-ή, -ό) – επίρρ. **γερτά** – σύνθ. **ανάγερτος** (-η, -ο) γερτός, πλαγιαστός – επίρρ. **ανάγερτα** – μππ. **γερμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεγέρνω** γέρνω στο πλάι [ETYM.· μσν. (Τριαντ.) < γείρω μετα- πλ. με βάση το συνοπτ. θ. γειρ- κατά το σχ.: σπειρ- (έσπειρα) - σπέρ- νω < αρχ. ἐγείρω «σηκώνω, ξυπνώ, ...» (Αἰσχύλ. Εὐμ. 140, ἔγειρ' ἔγειρε τήνδ' «ξύπνα την, ξύπνα την αυτή εδώ») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και εξίσωση των αντίθετων σημασιών].

ΓΕΡΟ- & γερό- α' συνθ. σε σύνθ. λ.· δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. (Τριαντ.): 1α. είναι μεγάλης ηλικίας, π.χ. γερόλυκος· β. αφορά σε άτομο μεγάλης ηλικίας, π.χ. γεροπαράξενος || επιτείνει την έννοια του γέρος, π.χ. γερογέροντας **2.** ως προτακτικό πριν από κύριο αρσ. όν., οπότε ακολουθείται από το ενωτικό, π.χ. γερο-Δημητρός – σύνθ.: α) **γεροκομάω** / **γηροκομάω** φροντίζω γέροντα· β) **γεροκόμι** (γιρुकόμ') (το) **1.** ηλικιωμένος που δεν μπορεί να φροντίσει τον εαυ- τό του και έχει ανάγκη βοήθειας **2.** γερασμένο ζώο που δεν μπορεί ν' ακολουθήσει το κοπάδι – συνών. **γηροκόμιο** (το)· γ) **γερομουσκλιάς** (ο) **1.** πλαγιαστός τόπος που γέμισε με μούσκλα (βλ. λ.) **2.** (μτφ.) γέ-

ρος, ο οποίος έχει πολύ έντονα τα σημάδια του γήρατος στο πρόσωπό του· δ) **γεροντάματα** (τα) γεράματα [παροιμ.: Τώρα στα γεροντάματα, μάθε γέρο γράμματα.]· ε) **γεροντόπιασμα** (το) παιδί που το γέννησαν οι γονείς του σε μεγάλη ηλικία – συνών. **γεροντοπαίδι** (το)· στ) **γεροζούρας** (γιρουζούρ'ς) (ο) ανόητος, αναίσχυντος γέρος – συνών. **γεροζούρης** (ο) (πρβ. Πλούτ. Σύλλ. 36.1.7, καίπερ εξώρου γενομένου διετέλει ἐρᾶν «αν και δεν βρισκόταν στη νεότητα συνέχιζε ν' αναζητά τον έρωτα»)· ζ) **γεροσπέρνω** (γιρουσπέρνου) τεκνοποιώ σε μεγάλη ηλικία [ETYM. < μσν. γερο- θ. του ουσ. γέρ(ος) -ο- ως α' συνθ. < αρχ. γέρων (βλ. γέροντας)].

ΓΕΡΟΝΤΑΣ (γέρ'ντας) (ο) 1. γέρος 2. ως προσφώνηση ηλικιωμένων συζύγων ΦΡ. **κάτσε, γέροντά μου, ν' αναπαυτείς!** 3. ως αναφορά σε ηλικιωμένο σύζυγο ΦΡ. **ήρθε ο γέροντάς μου!** (ήρθ' ου γέροντάς μ'!) – επίθ. **γεροντερός** (-ή, -ό) γερασμένος – σύνθ.: α) **γεροντοφέρνω** μοιάζω με γέρο· β) **γερονταφήνω** ως γέρος, εγκαταλείπω μια νεανική μου συνήθεια (βλ. μικρο- → σύνθ. α)· γ) **γεροντομοίρι** (το) το τμήμα της κληρονομικής μοίρας που μένει σε γέρους γονείς μετά το μοίρασμα της περιουσίας ΦΡ. **τα πήραν όλα, ούτε το γεροντομοίρι δεν τους άφησαν!** [ETYM. < αρχ. γέρων (ό) (-οντος) (αιτ. γέροντα / γέροντας), Όμ. Α 26, μή σε γέρον κοίλησιν ἐγώ παρά νηυσί κιχείω «μη σ' απαντήσω γέροντα κοντά στα κοίλα πλοία»].

ΓΕΥΟΜΑΙ (γεύουμι) 1. νιώθω τη γεύση φαγητού ή ποτού που δοκιμάζω, τρώω [παροιμ.: Όποιος περιμένει από τη γειτονιά, γεύεται, μα δε δειπνά.] [δ. τρ.: Λελούδια συ να τα χαρείς, τριαντάφυλλα να τα 'χεις, / κι αν έχεις γιόμα, γέψου το, και δείπνο δείπνησέ το] 2. (μτφ.) αποκτώ ευχάριστη ή δυσάρεστη εμπειρία ΦΡ. **γεύτηκα βάσανα με το τσουβάλι!** (γιεү'κα βάσανα μι του τσιουβάλλι!) [ETYM. < αρχ. γεύομαι «γευματίζω, δοκιμάζω, ...», Όμ. ρ 413, προικός γεύσασθαι «να φάει όσα του δώσαν»].

ΓΕΦΥΡΟ (γέφυρου) (το) γεφύρι [δ. τρ.: Γέφυρο θα γίνω σ' όλα τα ρέματα, / για να περνάς, αγάπη, με τα φορέματα.] – σύνθ. **παλιογέφυρο** (το) [ETYM. < γεφύρ(ι) + παραγ. επίθ. -ο, με μετάθ. του τόνου (< ελνστ. γεφύριον (τό), υποκορ. του αρχ. γέφυρα (ή) «ανάχωμα, γέφυρα, ...», Ήρόδ. 4.97.3, σύ γέφυραν ταύτην ἔα κατὰ χώρην ἐστάναι «άφησε αυτή τη γέφυρα να στέκεται στη θέση της»)].

ΓΕΩΣ έως ΦΡ. **θα πάω γέως στην Άρτα!** (θα πάου γέως σ'ν Άρτα!) [ETYM. < έως (προφ. ιέως > γ(ι)έως) < αρχ. πρόθ. ἔως «έως, έως ότου», Άριστ. Άθ. Πολ. 13.2, ἔως ἐξηλάθη βία τῆς ἀρχῆς «έως ότου τον καθαίρεσαν με τη βία»].

ΓΗΜΟΡΟ (γήμουρου) / **ήμορο** (απαντάται και ως **ίμορο**) (το) γεώμορο, το ποσοστό της συγκομιδής, το οποίο καταβάλλει ο ενοικιαστής καλλιεργητής ως μίσθωμα στον ιδιοκτήτη του αγρού [Αρ. Βαλ. Φ. 2. 276-277, είτε μεστά είτε ἄμεστα, τά κόβει γιά ν' ἀρπάξει / διπλό τριπλό τό γήμορο, πού τοῦ χρωστάει ὁ κόσμος.] – παράγ. ουσ. **γημουρτζής** (ο) που συγκέντρωνε το γήμορο κατά την οθωμανική περίοδο [ETYM. < αρχ. γημόρος (δωρ. γαμόρος) / γεωμόρος (ὁ) «που έχει μερίδιο γης» (Ἡρόδ. 7.155.9, τούς γαμόρους καλεομένους «τους οποίους ονομάζουν γαμόρους») > γήμορο, με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου].

ΓΗ(Σ) (η) γη [δ. τρ.: ... τούτ' η γης με τα χορτάρια τρώει νιους και παλληκάρια, ...] ΦΡ. **μια γη θα μας σκεπάσει!** (μνια γη θα μας σκεπάσ'!) – σύνθ. **πηλόγι** (το) πηλώδης γη [ETYM. < αρχ. γῆ (ῆ), Ἡρόδ. 4.36.2, γελῶ δὲ ὀρῶν γῆς περιόδους γράψαντας πολλούς «γελῶ ακόμα βλέποντας ότι πολλοί κιόλας σχεδίασαν χάρτες της οικουμένης»].

ΓΗΤΕΨΩ (γητεύου) γιατρεύω με ξόρκια – ουσ. **γήτεμα** (το) μαγική ευχή, ξόρκι ΦΡ. **προκοπή με ξόρκια δε γίνεται!** – επίθ. **γήτης** (-ισσα) γόης, γητευτής – μππ. **γητεμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. γοητεύω «γητεύω, εξαπατώ, ...», Πλάτ. Γοργ. 483e, γοητεύοντες καταδουλούμεθα «εξαπατώντας τους τους υποδουλώνουμε»].

ΓΙΑ πρόθ., μόρ., σύνδ.· δηλώνουν αιτία, σκοπό, ικανότητα, διάρκεια, τόπο, χρόνο, ..., βεβαίωση, ..., διάζευξη, ερώτηση, κ.λπ. [δ. τρ.: Για κι ο Μούκας (βλ. λ.) ο καημένος / μες στις κουμαριές κρυμμένος.] ΦΡ. (α) **για πες μου** έλα πες μου (β) **για τος** νάτος (γ) **τούτος για** αυτός εδώ / **τούτγια** αυτή εδώ / **τούτο για** αυτό εδώ (δ) (ε)**δώγια** (ι)δώ'ια) εδώ δα / **εδώγιαγια** (ιδώ'ια'ια) εδώ δα ακριβώς – αντών. **εκείγια** (ικεί'ια) / **εκείγιαγια** (ε) **για, ήρθα να, ήρθα** (στ) **τον έδειρα για** ναι, τον έδειρα (ζ) **για τρεις μέρες** σε διάρκεια τριών ημερών (η) – **Εσύ το 'κανες αυτό;** – **Εγώ για!** εγώ βέβαια (πρβ. αρχ. ἔγωγε) (θ) **για τα για** νάτα (ι) **για τος για** νάτος (κ) **έλα τώρα για** (ή **τώρα'για**) **εδώ!** (ιέλλα τώρα'ια ιδώ!) **τώρα δα, αμέσως** (λ) **τώρα για ήρθα** μόλις, πριν λίγο (μ) **γιάκα να δω** στάσου ... (ν) **έτσγια** έτσι για, έτσι δα ΦΡ. **κάνω έτσγια και τι να δω!** κοιτάζω έτσι δα και τι να δω [ETYM. < μσν. γιά < αρχ. διά (βλ. δια-, ετυμ.) > δjiά, με ανάπτ. [j] > γιά / για, με αποβ.].

ΓΙΑΟΥΡΤΑΡΙ (γιαουρτάρ' / δγιαουρτάρ') (το) μικρή ποσότητα γιαούρτης, η οποία φυλάσσεται και χρησιμοποιείται ως μαγιά για το πήξιμο γιαούρτης ΦΡ. **δώσ' μου λίγο γιαουρτάρ!** – συνών. **γιαουρτόσπορος** (ο) [ETYM. < γιαούρτ(ι) (< κουτσοβλάχ. γjaúrte < τουρκ. yoğurt) + παραγ. επίθ. -άρι].

ΓΙΑΠΡΆΚΙ (γιαππράκι) (το) ντολμαδάκι, το οποίο έχει παρασκευαστεί με φύλλο καμπρολάχανου (βλ. καμπρί)· [Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 106, Η λογική της παρασκευής αυτού του πασίγνωστου φαγητού [...] πρέπει να βρίσκεται σε κείνα τα αρχαία φαγητά, τα οποία τυλίγονταν σε φύλλα συκιάς και σήμερα απαντώνται στον ελληνικό χώρο τυλιγμένα σε φύλλα καμπρολάχανου, κλήματος, σέσκουλου, κυκλάμινου, ...] ΦΡ. **έλα, πάρε γιαπράκια να φας το μεσημέρι!** [ETYM. < τουρκ. yaprak «φύλλο, κόλλα» + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΙΑΡΑΜΠΗΣ (ο) Θεός ΦΡ. (α) **δόξα να 'χει ο Γιαραμπής!** (β) **ό,τι πει ο Γιαραμπής** ό,τι θέλει ο Θεός θα γίνει [ETYM. < αραβ. επιφών. ya rabbi «Θεέ μου»].

ΓΙΑΡΤΑΡΩ (γιαρρτάρου) αναρρώνω από σοβαρή ασθένεια [ETYM. < γιατρ(ός) (βλ. γιατρέσσα) + παραγ. επίθ. -άρω > γιατράρω > γιαρτάρω, με αντιμετ.].

ΓΙΑΣΜΑΚΙ (γιασσμάκι) (το) η καλύπτρα του προσώπου γυναικών, οι οποίες έχουν ασπαστεί τον ισλαμισμό, και αφήνει ορατά μόνο τα μάτια και το μέτωπο [ETYM. < τουρκ. yasmak + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΙΑΣΤΡΕΜΜΕΝΟΣ (γιαστριμμένους) (-η, -ο) αρρωστιάρικος, καχεκτικός, κακόμοιρος, δυστυχής [παροιμ.: Για τον γιαστρεμμένο, όλα κακά κι ανάποδα.] [ETYM. < διαστρεμμένος, μπ. του ρ. διαστρέφω «αλλοιώνω μια βιολογική, ψυχική ή νοητική λειτουργία ή εκδήλωση, την κάνω μη φυσιολογική, διαστρεβλώνω, ...» > δγιαστρεμμένος, με προσθήκη [j] > γιαστρεμμένος, με αποβ. (< αρχ. διαστρέφω «στρέφω σε διάφορες κατευθύνσεις, διαφθείρω, μεταβάλλω, ...», Διογ. Λ. 6.9, ἵνα μὴ διαστρέφοντο τοῖς ἀλλοτρίοις «για να μη διαφθείρονται από αλλότρια»)].

ΓΙΑΣΩΝΑΣ (γιάσουνας) / **διάσωνας** (δγιάσουνας) (ο) δοθίνας, καλόγερος· στη λαϊκή θεραπευτική αντιμετωπίζεται με στρίψιμο ή επίθεση ψημένου κρεμμυδιού ή στουμπισμένης αγριομολόχας, προκειμένου να μαλακώσει το εν λόγω πυώδες εξοίδημα του δέρματος, να σπάσει και να φύγει το πύον· κατά τη λαϊκή αντίληψη, το πύον που φεύγει από το σώμα, όταν σπάει το εξοίδημα, απαλλάσσει τον οργανισμό από βαρύτερη ασθένεια – συνών.: α) **μυξίτης** (ο)· β) **μυξίτι** (το)· γ) **τσιρίτσα** (η) [ETYM. < θ. ιάσ- του αρχ. ιάομαι (ιῶμαι) «θεραπεύω, φροντίζω» (Όμ. ι 520, αἵ κ' ἔθελ' ἰσ', ἴησεται «αν το 'θελε θα με 'γιανε») + παραγ. επίθ. -ωνας > γιάσωνας (πρβ. ιατρός > γιατρός), ή < διασῶσαν (ενν. τον πάσχοντα), ουδ. μτχ. αορ. του αρχ. ρ. διασῶζω «περισώζω, διαφυλάσσω, σώζω, ...» (Ηρόδ. 2. 156.4, διέσωσε κατακρύψασα «τον έσωσε κρύβοντάς τον») > διασώνας, με αντιμετ. > διά-

σωνας, με μετάθ. του τόνου > δjiάσωνας, με προσθήκη [j] > γιάσωνας, με αποβ.].

ΓΙΑΤΑΚΙ (γιατάκκι) (το) **1.** τόπος κατάλληλος για ύπνο και ανάπαυση ΦΡ. **πάω να πιάσω το γιατάκι μου** **2.** καλύβα ΦΡ. **έφτιαξα ζεστό γιατάκι για τα ζωντανά μας** **3.** λημέρι [δ. τρ.: Κούγω (βλ. λ.) τα πεύκα να βογκούν και τις οξιές να τρίζουν / και τα γιατάκια των κλεφτών να κλαίν' τον καπετάνιο.] **4.** φωλιά λαγού [ETYM. < τουρκ. yatak + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΙΑΤΡΕΜΟΣ (γιατριμός) (ο) θεραπεία, ίαση [δ. τρ.: Γιατί έχω πόνο στην καρδιά, που γιατρεμό δεν έχει.] [ETYM. < μsn. γιατρ(εύω) (< αρχ. ιατρεύω «θεραπεύω, ...» (Πλάτ. Νόμ. 857d, οὐκ ιατρεύεις τὸν νοσοῦντα «δεν γιατρεύεις τον άρρωστο») + παραγ. επίθ. -εμός (πρβ. ιατρός > γιατρός, βλ. γιατρέσσα, ετυμ.)].

ΓΙΑΤΡΕΣΣΑ (γιατρέσσια) (η) γιατρίνα [ETYM. < μsn. γιατρός (-έσσα) < αρχ. ιατρός / ιων. ιητρός (ὅ) (Όμ. Π 28, ιητροί πολυφάρμακοι «γιατροί με πολλά βοτάνια») με τροπή του άτ. i- σε ημίφωνο [j] πριν από φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > γιατρός].

ΓΙΑΤΡΙΚΟ (το) **1.** φάρμακο [δ. τρ.: Κι' α θέλει γαίμα (βλ. αίμα) γιατρικό, πάρετε ωχ την καρδιά μου.] **2.** (μτφ.) καθετί που θεραπεύει ή ανακουφίζει τον σωματικό ή τον ψυχικό πόνο [ETYM. < μsn. γιατρικόν < ιατρικόν (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. αρχ. επιθ. ιατρικός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αρμόζει σε γιατρό», Πλάτ. Πολ. 455e, ἔστι καί γυνή ιατρική «υπάρχει και γυναίκα έμπειρη στην ιατρική επιστήμη» (πρβ. ιατρός > γιατρός, βλ. γιατρέσσα, ετυμ.)].

ΓΙΑΤΡΟΣΟΦΙ (γιατρουσόφ') (το) **1.** φάρμακο που χρησιμοποιείται στη λαϊκή θεραπευτική **2.** θεραπευτική μέθοδος της λαϊκής ιατρικής [παροιμ.: Γιατροσόφια και ξόρκια χαντάκωσαν το σπίτι.] – ρ. **γιατροσοφίζω** φροντίζω, φροντίζω κάποιον παραμελώντας δικές μου υποχρεώσεις ΦΡ. **εκείνος δουλεύει ολημερίς κι αυτή γιατροσοφίζει τους δικούς της!** – ουσ. **γιατροσόφισμα** (το) [ETYM. < μsn. ιατροσόφιον (τό) < ιατρ(ός) (βλ. γιατρέσσα, ετυμ.) -ο- + αρχ. σοφί(α) «σύνεση, ευφυία, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 321d, τήν έντεχνον σοφίαν «την ευφυία γύρω από τις τέχνες», πρβ. ελνστ. ιατροσοφιστής (ὅ) «δάσκαλος της ιατρικής») + παραγ. επίθ. -ον].

ΓΙΑΧΝΙ (το) τρόπος μαγειρέματος φαγητού, που γίνεται με κρεμμύδι καβουρδισμένο σε λάδι ή βούτυρο και σάλτσα ντομάτας (π.χ. κρέας γιαχνί, τραχανάς γιαχνί, πατάτες γιαχνί, κ.λπ.) – ρ. **γιαχνίζω** – ουσ. **γιαχνισμα** (το) – επίθ. **γιαχνιστός** (-ή, -ό) – μππ. **γιαχνισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. yahni].

ΓΙΔΙ (γίδ') (το) **1.** κατσίκα [παροιμ.: Δεν του 'ρθαν τα γίδια (ενν. τα μυαλά) ακόμα!] **2.** (μτφ.) άξεστος – μεγεθ. **γίδα** (η) [παροιμ.: Κουτσαίνει η γίδα από τ' αφτί;] – υποκορ. **γιδούλα** / **γιδίτσα** (η) – παράγ. ουσ.: α) **γίδαρης** / **γιδάρης** / **γιδιάρης** (ο) βοσκός γιδιών· β) **γιδιά** (η) δέρμα γίδας ΦΡ. **έχω δέκα γιδιές για πούλημα**· γ) **γιδούρα** (η) κοπάδι γιδιών – σύνθ.: α) **γιδοβύζι** (το) νυκτόβιο πτηνό, η **γιδοβυζάχτρα** (*caprimulgus europaeus*)· κατά τη λαϊκή δοξασία, θηλάζει από τους μαστούς γιδιών! Το πτηνό βέβαια δεν βυζαίνει στ' αλήθεια, αλλά η ονομασία πρέπει να προήλθε από το ότι συνηθίζει να γυρίζει πάνω από στάνες και να μπαίνει σε στάβλους, όπου βρίσκει εύκολα μικρά έντομα, από τα οποία τρέφεται – συνών. **νυκτοπάτης** (ο) **1.** [...] **2.** που κλέβει τη νύχτα· β) **γιδοκακαράντζα** (η) κοπριά γίδας (βλ. κακαράντζα, η)· γ) **γιδοξούρι** (το) αγροίκος· δ) **γιδόστρατα** (η) **1.** δύσβατο μονοπάτι απ' όπου μόνο κατσίκες περνούν εύκολα, κατσικόδρομος **2.** μονοπάτι που σχημάτισαν κατσίκες με το συχνό πέρασμά τους **3.** (μτφ.) χωματόδρομος σε κακή κατάσταση· ε) **γιδοτόμαρο** (το) **1.** τομάρι γίδας **2.** ασκί από δέρμα γίδας **3.** (υβρ.) παλιάνθρωπος ΦΡ. (ειρων.) **είναι καλό γιδοτόμαρο!** [ETYM. < μσν. γίδιν < αρχ. αϊγίδιον (τό), υποκορ. του αϊξ (βλ. γαίγα, ετυμ.)].

ΓΙΕΚΑΣ (ο) (χαϊδ., ειρων.) γιόκας, γιος [παροιμ.: Από πούθε είσαι γιέκα μ'; Απέκει (βλ. απέδω → αντών.) που 'ναι η γυναίκα μ'!] ΦΡ. (α) **όλο ο γιέκας κι ο γιέκας είναι!** καμαρώνει γι' αυτόν (β) **τι δεν έκαναν για τον γιέκα τους, αλλ' αυτός ...** [ETYM. < μσν. γιόκας, με τροπή του [ο] σε [ε], υποκορ. του μσν. γιός (< ύγιός < αρχ. υίός (ό), Άριστοφ. Νεφ. 1001, τοῖς Ἰπποκράτους υἱέσιν «του Ἰπποκράτη τους γιους»].

(Γ)ΙΝΑΤΙ (γ/ινάτ') (το) [παροιμ.: Το πείσμα και το γινάτι βγάζει μάτι.] [δ. τρ.: Ζητά τον Άγιο Τάφο και την Αγιά Σοφιά, / κι ακόμα θα ζητήσει τον πατριάρχη μας, / οπού τον εκρεμάσαν για το ινάτι μας.] – ρ. **γινατώνω** θυμώνω ΦΡ. **γινάτωσε για τα καλά!** – ουσ. **γινάτωμα** (το) ΦΡ. **έκανε ένα γινάτωμα!** (ιέκανι ένα γινάτουμα!) θύμωσε πολύ – μππ. **γινατωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. inat (< αραβ. 'inād) + παραγ. επίθ. -ι, με προσθήκη [j] πριν από φων.].

ΓΙΟΓΚΑΡΙ (γιουγκάρ') (το) **1.** κάτι πολύ καθαρό **2.** το μουσικό όργανο ταμπουράς, η αρχαία πανδουρίδα· λέγεται και μπουλγ(κ)αρί [δ. τρ.: (α) Γιογκάρι μου περήφανο για δε βαρείς γιομάτα; (β) Να κόψω κι ένα λιόφυλλο να παίζω το γιογκάρι.] [Δ. Βυζ. Β.: Πῶ ν' ἄχες, ὀρέ, ψίχα καί τό γιογκάρι νά τό βάργιες.] ΦΡ. **η κοιλιά μου παίζει γιογκάρι!** (η κ'λλοιά μ' παίζ' γιουγκάρ'!) πεινάω πολύ – συνών. **λιο-**

γκάρι (το) [δ. τρ.: Μην είναι κλέφτες στο βουνό, μην είναι χαραμήδες (βλ. λ.) και ξεφορτώσουν τ' άλογο και πάρουν το λιογκάρι:] [ETYM.: λόγω σχήματος, πιθ. < *ὄγκάριον (< ὄγκος (ὁ) «ὄγκος, μέγεθος, σωρός, ...», Σοφ. Ἡλ. 1142, σμικρὸς ὄγκος ἐν σμικρῷ κύτει «μια φούχτα στάχτη, σ' ένα μικρό λεβέτι μέσα») > *ογκάρι > γιογκάρι, με αντιμετ. και ιδιωμ. προφ., ή < τουρκ. yogn ar «έγχορδο μουσικό όργανο»].

ΓΙΟΜΑ (το) (βλ. πάσα ένας → δ. τρ.) **1.** μεσημέρι [λογοπ.: Έφεξε και πάει γιόμα, σήκω νύφη από το στρώμα.] **2.** γεύμα – ρ. **γιοματίζω** γευματίζω [δ. τρ.: Έλα, καλέ μ', να φας ψωμί, έλα να γιοματίσεις.] – ουσ. **γιομάτισμα** (το) – μππ. **γιοματισμένος** (-η, -ο) – αντών. **αγιομάτιστος** (-η, -ο)] [ETYM.: μσν. < μσν. γέμα (πρβ. γιομίζω - γεμίζω) < αρχ. γεῦμα (τό) (< γεύομαι, βλ. λ.)].

ΓΙΟΜΑΤΑΡΙ (γιουματάρ') (το) **1.** κρασί, προερχόμενο από βαρέλι, που μόλις ανοίχθηκε ΦΡ. **βάλε να πιούμε λίγο γιοματάρι** **2.** βαρέλι γεμάτο με νέο κρασί [δ. τρ.: Κι ο Δήμος τ' αγια - Δημητρίου ν' ανοίξει γιοματάρι.] [ETYM. < μσν. γιοματάριν (τό) < υποκορ. ουδ. του επιθ. γιομάτος (βλ. γιομίζω) > γιομάτ(ο) + παραγ. επίθ. -άρι(ν)].

ΓΙΟΜΙΖΩ (γιουμίζου) γεμίζω [δ. τρ.: Το στόμα του αίμα γιόμισε, τ' αχείλι του φαρμάκι, / κι η γλώσσα του αηδονολαλεί, τα παλληκάρια κράζει.] – ουσ. **γιόμισμα** (γιόμ'ζμα) – επίθ. **γιομάτος** (-η, -ο) **1.** γεμάτος, πλήρης ΦΡ. **κρένει με γιομάτο το στόμα!** μιλάει εκ του ασφαλούς, λέει κάτι με χαρά, με ικανοποίηση **2.** παχουλός [δ. τρ.: Στα Γιάννενα είναι οι όμορφες, στην Άρτα οι μαυρομάτες, / και στην καημένη Πρέβεζα κοντούλες και γιομάτες.] **3.** ΦΡ. **το γιομάτο του νουνού**· γαμήλιο έθιμο κατά το οποίο στη διάρκεια του γλεντιού οριζόταν ένας, που αποκαλείτο ντερλήπασας, και φώναζε με τη σειρά τα ονόματα των καλεσμένων, τους έδινε ένα ποτήρι κρασί και ένα κομμάτι κρέας από το σφάγιο, το οποίο είχε φέρει ο νουνός για τον γάμο, και έλεγε ο καθένας απ' αυτούς, όταν έπαιρνε το κρασί και τον μεζέ: «Ετούτο το γιομάτο, το παραγιομάτο, / το πίνουμε στην υγεία του κυρ νουνού. / Γεια του και χαρά του και καλή καρδιά του. / Κόπιασε (βλ. λ.) με στεφάνι, να κοπιάσει και με λάδι. / Ορισμός ντερλήπασα.» (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 81) **4.** (ουδ., μτφ.) μεγάλη στενοχώρια ΦΡ. **ήπιαμαν εμείς γιομάτο με τις αρρώστιες που περάσαμεν!** – επίρρ. **γιομάτα** δυνατά ΦΡ. **βάρα στα γιομάτα!** βάρα στο ψαχνό [παροιμ.: Κατακαημένη ταμπουρά, βάρε και συ γιομάτα.] – υποκορ. **γιοματούλης** (-α, -ικο) – μππ. **γιομισμένος** (γιουμ'ζμένους) (-η, -ο) – συνών. **γιομόζω** – ουσ. **γιόμοσμα** (το) – μππ. **γιομοσμένος** (-η, -ο) [ETYM. (LSJ), μσν., μεταπλ. τ. του αρχ. γεμίζω «γεμίζω, φορτώνω», Αίσχύλ.

Άγ. 443, σποδοῦ γεμίζων λέβητας εὐθέτους «βολικά γιομίζοντας ένα λεβέτι με μια φούχτα στάχτη»].

ΓΙΟΡΓΑΝΙ (γιουργάν') (το) πάπλωμα [ETYM. < τουρκ. yorgan + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΙΟΡ(Ν)ΤΑΝΙ (γιουρ(ν)τάν') (το) **1.** περιδέραιο **2.** στολίδι [δ. τρ.: Τα σκουλαρίκια τ'ς έβαλε γλωσσίδια (βλ. λ.) στα κουδούνια / κι αυτά τ' ασημοζώναρα γιορντάνια στα σκυλιά της.] [ETYM. < τουρκ. gerdan «λαιμός, τράχηλος» + παραγ. επίθ. -ι, με τροπή του [ε] σε [ο] και α-νάπτυξη [j] > γιορντάνι].

ΓΙΟΡΤΑΣΙ (γιουρτάσι) (το) **1.** ονομαστική εορτή **2.** κάθε γιορτή, που γίνεται με αφορμή κάποιο ευχάριστο γεγονός ΦΡ. **είμαστε για γιορτάσια!** [ETYM. < μσν. *γιορτάσιν (τό), ουσιαστικοπ. απαρέμφ. μέλλ. *γιορτάσειν* του μσν. ρ. γιορτάζω (βλ. γιορτή, ετυμ.) < αρχ. έορτάζω, Άριστοφ. Άχ. 1079, οὐ δεινά μή 'ξεῖναί με μηδ' έορτάσαι; «ούτε γιορτή σ' αφήνουν να κάνεις»].

ΓΙΟΡΤΗ (γιουρρτή) (η) [...] (πληθ. **γιορτάδες**, οι) [δ. τρ.: Μην πεις πως έρχεται Λαμπρή, πως έρχονται γιορτάδες. / Πες του Χριστού πως χιόνιζε και τη Λαμπρή θα βρέχει / και την ημέρα τ' αἱ-Θωμά θα σέρνουν (βλ. λ., 6) τα ποτάμια.] – αντών. **καθημερινή** (η) ΦΡ. **γιορτή καθημερινή το 'χει ένα!** δε διαφοροποιεί τις ασχολίες του ανάλογα με το τι μέρα είναι – επίθ. **γιορτερός** (-ή, -ό) γιορτινός ΦΡ. **έλα μια γιορτερή μέρα να ιδωθούμε!** – σύνθ.: α) **απόγιορτα** επίρρ.: μετά τη γιορτή ΦΡ. **απόγιορτα της Παναγιάς** [Χρ. Σκλαβ. Πρ.: Κύριε / ρίξε τη νύχτα σου / γεμάτη όνειρα πανηγυριών / σ' αυτούς που φτάσανε πολύ αργά / απόγιορτα.]· β) **γιορτόπιασμα** (το) **1.** που συνελήφθη στη μήτρα Κυριακή ή άλλη γιορτινή μέρα, κάτι που θεωρείτο αμαρτία και πολλές φορές ερμήνευε αναπηρίες και δύστροπες συμπεριφορές παιδιών, αλλά συχνά δήλωνε και τον πολύ έξυπνο άνθρωπο· ειδικά τα παιδιά που γεννιούνται ανήμερα τα Χριστούγεννα θεωρούνται γιορτοπιάσματα, γιατί πιστεύουν πως η σύλληψή τους έγινε του Ευαγγελισμού! **2.** όποιος συνελήφθη πάνω σε γλέντι γιορτής, που συχνά είναι εξώγαμος **3.** (μτφ.) άτακτος, ζωηρός, κακόβουλος [Γ. Κοτζ. Β.: – 'Α, τό γιορτόπιασμα, γι' αυτό σέ μαλαγάνευε (βλ. μαλαγανίζω → συνών.); ξέσπασε ή βάβω γιά τόν κακό μου συμπαίχτη.] **4.** (μτφ.) μικρόσωμος, ασθενικός ΦΡ. (υβρ.) (α) **γιορτόπιασμα του κερατά!** (β) **κάτσε ήσυχα, ορέ γιορτόπιασμα!** [ETYM.: μσν. < αρχ. έορτή (ή) ('Όμ. υ 156, έπει καί πᾶσιν έορτή «γιατί τρανή γιορτή έχουν όλοι») με τροπή της ακολουθίας [εο > ιο] και τροπή του [ι] σε [j] πριν από φων., με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. (πρβ. ιατρός > γιατρός)].

ΓΙΟΣ (ο) δηλητήριο, φαρμάκι ΦΡ. **το στόμα μ' είναι γιος!** είναι πικρό σαν φαρμάκι – συνών. **γιώμα** (το) – ρ. **γιώνω** **1.** (για χάλκινα σκεύη με αλλοιωμένη επικασσιτέρωση) οξειδώνομαι, πρασινίζω ΦΡ. **έγιωσαν τ' αγγειά** (βλ. λ.), **θέλουν γάνωμα** (βλ. γανώνω, 2) **2.** (για φαγητό μαγειρεμένο σε οξειδωμένο χάλκινο σκεύος) πικρίζω ΦΡ. **έγιωσε το φαΐ!** **3.** γίνομαι μοχθηρός, πικρόχολος ΦΡ. **γιώνει από τη ζήλια του!** (γιών' απ' τ' ζήλεια τ'!) **4.** κρυώνω, παγώνω ΦΡ. **έγιωσα από το κρύο σήμερα!** – ουσ. **γιώσιμο** (το) – μππ. **γιωμένος** (-η, -ο) **1.** πικρός **2.** (μτφ.) μοχθηρός [Μ. Γ. Ἀβλ. Ψευτ.: Τό πρόσωπό του ἐκεῖνο τό γιωμένο / πού τῆς καρδιᾶς του δείχνει τή σκουριά.] [ETYM. < αρχ. ἰός (ὁ) «δηλητήριο, βέλος, σκουριά (ιδίως χαλκού και σιδήρου)» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 834, δύσφρων γάρ ἰός καρδίαν προσήμενος «μα στην καρδιά κατασταλάζει το φαρμάκι») με τροπή του άτ. i- σε ημίφωνο [j] πριν από φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. (πρβ. ἱατρός > γιατρός)].

ΓΙΟΥΔΑΣ (ο) **1.** Ιούδας **2.** (μτφ.) προδότης, άτακτος ΦΡ. **φεύγα από δω, ορέ Γιούδα!** [ETYM. < ελνστ. Ἰούδας (ὁ) (< εβρ. Yəhūdāh), με τροπή του άτ. i- σε ημίφωνο [j] πριν από φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. (πρβ. ἱατρός > γιατρός)].

ΓΙΟΥΛΙ (το) μενεξές [δ. τρ.: Μου ἔπανε τα γιούλια πως δε μ' αγαπάς, / σαν δε μ' αγαπάς, τι θέλεις και περνάς;] ΦΡ. **σου ἔφερα γιούλια που σ' αρέσουν!** – συνών. **μανούσι** (το) (βλ. λ.) – επίθ. **(α)γιουλένιος** (α/γιουλλιένιους) (-α, -ο) μενεξεδένιος, ιώδης ΦΡ. **τι ωραίο αγιουλένιο χρώμα έχει το φόρεμά σου!** [ETYM. < αρχ. ἰ(ον) (τό) «μενεξές, βιολέτα» (Όμ. ε 72, λειμῶνες ἴου ἠδέ σελίνου / θήλεον «λιβάδια με σέλινα και βιόλες πρασινίζαν») + παραγ. επίθ. -ούλι > *ιούλι > γιούλι, με τροπή του άτ. i- σε ημίφωνο [j] πριν από φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. (πρβ. ἱατρός > γιατρός)].

ΓΙΟΥΠΗΣ (ο) γύπας [Αντ. Μάτ. Β.: ... ἔχω τό δεξί πόδι τοῦ Γιούπη, πού γιατρεύει τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ τά ρεματικά (βλ. λ.), ...] [ETYM. < ιδιωμ. *χιούχας* του μσν. ουσ. γύπας < αρχ. γύψ (ὁ), γυπός (αιτ. γῦπα) «γύπας» (Όμ. Χ 42, γῦπες ἔδοιεν «γύπες θα τον ετρώγαν») > γιούχας, με τροπή του [χ] σε [γ] > γιούπας, με επίδρ. του θ. γυπ- > γιούπης, κατά τα ουσ. σε -ης, ή < αρχ. γεν. γυπ(ός) + παραγ. επίθ. -ης > γύπης, με μετάθ. του τόνου > γούπης, με τροπή του [υ] σε [ου] > γιούπης, με ανάπτ. [j]].

ΓΙΟΥΡΓΙΑ (η) **1.** άκλ. θηλ., μόνο στον εν.: έφοδος **2.** επιφών.: πάνω τους! εμπρός! (βλ. παλιούρια) [ETYM. (Βικιπ.) < yürü (προστ. του ρ. yürümek «προχωρώ, βαδίζω») + ya «λοιπόν»].

ΓΙΟΥΡΟΥΚΙ (γιουρούκκι) (το) **1.** άνθρωπος άκομπος και δυσκίνητος **2.** βάρβαρος, θορυβώδης, βρομερός, άγαρμπος, απολίτιστος **3.** γέρος [ETYM. < τουρκ. yürük «νομάς, γρήγορος, τραχύς» + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΙΟΥΡΟΥΣΙ (γιουρούσσ') (το) έφοδος [δ. τρ.: Τρία γιουρούσια νέκαναν, τα τρία αράδα, αράδα.] ΦΡ. (μτφ.) **θα κάνουμε γιουρούσι!** θα πάμε όλοι μαζί σε εργασία, για να την τελειώσουμε γρήγορα – ρ. **γιουρντάω** κάνω γιουρούσι, αντεπιτίθεμαι – σύνθ. μτχ. **γιουρουσηκωμένος** (-η, -ο) ξεσηκωμένος, κακομαθημένος (ενεργ. ρ. **γιουρουσηκώνω**) [ETYM. < τουρκ. yürüyüş «έφοδος, επίθεση» + παραγ. επίθ. -ι και απλολ.].

ΓΙΟΥΡΤΑ (η) **1.** νομαδική σκηνή **2.** γυναικείο αμάνικο επανωφόρι που γίνεται από ύφασμα, το οποίο έχει υφανθεί από μαλλί τράγου – συνών. **γιουρτί** (το) [ETYM. < ρωσ. yurta (юрта) «δομή, ...» / τουρκ. yurt «πατρίδα, κοιτώνας, ...»].

ΓΚΑΒΟΣ (-ή, -ό) **1.** αλλήθωρος **2.** τυφλός, μονόφθαλμος [παροιμ.: Η σκύλα από τη βία της κάνει γκαβά τα παιδιά της.] **3.** (για φρούτα) ΦΡ. **ούτε γκαβό δεν έχει φέτος η κερασιά!** δεν έχει ούτε ένα κεράσι **4.** (μτφ.) που δεν έχει χρήματα, άφραγκος **5.** (θηλ. ως ουσ.) **γκαβή** (η) χαρτοπαίγνιο· οι παίκτες γυρίζουν ανάποδα τα φύλλα της τράπουλας κι αρχίζουν να τα γυρίζουν με τη σειρά από την καλή πλευρά· αυτό είναι το μόνο στοιχείο που διαφοροποιεί το παιχνίδι από την κοντσίνα – συνών.: α) **γκαβέλης** (-ω, -ικο)· β) **γκάβλιακας** (ο) / **γκαβλιώρω** (η) (σκωπτ.) **1.** στραβός, θεόστραβος **2.** που φοράει γυαλιά οράσεως – συνών. **γκαβούλιακας** (ο)· γ) **γκαϊδός** (-ή, -ό) (πρβ. αρχ. αϊδής (-ές) «τυφλός, αφανής, σκοτεινός», Ήσ. Άσπ. 477, τοῦ δέ τάφον καί σῆμ' αἰδές ποίησεν Ἄναυρος «τον τάφο του και τον τύμβο αφάνισε ο Ἄναυρος»)· δ) **γκαλλιούρης** (-ω, -ικο) **1.** [...] [παροιμ.: Με γκαλλιούρη αν κοιμηθείς, το πρωί θα γκαλλιουρίζεις.] ΦΡ. (υποτιμ.) **φεύγα από δω, μωρή γκαλλιούρω!** **2.** γουρλομάτης· ε) **κιόρης** (ο)· στ) **στραβέλης** (-ω, -ικο) – συνών. (θηλ.) **στραβέγκω** (η) – ρ.: α) **γκαβίζω** αλληθωρίζω ΦΡ. **ωραία κοπέλα, αλλά γκαβίζει λίγο από το ένα μάτι!** (ουραία κουπέλα, αλλά γκαβίζ' λίγου απού το 'να μάτ') – ουσ. **γκάβισμα** (το) – επίρρ. **γκαβάκια** στα τυφλά – συνών.: α) **γκαϊδίζω** – ουσ. **γκαϊδισμα** (το)· β) **γκαλλιουρίζω** – ουσ. **γκαλλιούρισμα** (το)· γ) **γκαβώνω** **1.** τυφλώνω **2.** (μτφ.) χρονοτριβώ, τεμπελιάζω [λογοπ.: – Τι κάνει αυτός; – Μύγες γκαβώνει!] **3.** (μτφ.) δωροδοκώ ΦΡ. **δώσ' του τίποτα παράδες να τον γκαβώσεις!** – παθ. **γκαβώνομαι** **1.** χάνω το φως μου, τυφλώνομαι [όρκος: Να γκαβωθώ, αν σου λέω ψέματα!] **2.**

πεινάω τόσο, που δε βλέπω μπροστά μου ΦΡ. **γκαβώθηκα από την πείνα!** (γκαβώθ'κα απ' τ' μπεινά!) 3. δεν βλέπω καθαρά, παρασύρομαι, κάνω λάθος επιλογές ΦΡ. **γκαβώθηκε και τον παντρεύτηκε!** – ουσ.: α) **γκαβωμάρα** (η) 1. (χλευ.) στραβομάρα 2. αλληθωρισμός· β) **γκάβωμα** (το) τύφλωση – μππ. **γκαβωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **γκαβοματιά** (γκαβουματιγιά) (η) το νεύμα που γίνεται με το κλείσιμο του ματιού ΦΡ. **αυτά τα κούμπλα** (βλ. λ.) **είναι για γκαβοματιές!** είναι τόσο ξινά που, όταν τα τρως, κλείνεις τα μάτια σου σαν να κάνεις νεύμα· β) **γκαβοπούλι** (το) 1. τυφλό πουλί 2. (μτφ.) αγαθούλης, κουτός [ETYM. < κουτσοβλάχ. gav(ũ) «τυφλός» (< λατ. canus (-a, -um) «κόινος») + παραγ. επίθ. -ός].

ΓΚΑΪΛΑ (η) 1. μαύρη κουρούνα – συνών. **γκάιλα** (η) 2. το πτηνό κάργα / κάργια, η cornus monedula [Κ. Καρυωτ. Πρ.: Θάνατος είναι οι κάργες που χτυπιούνται στους μαύρους τοίχους και στα κεραμίδια, ...] – συνών. **γκαΐλι** (το) 3. πολύ δυνατός ήλιος, καυτός καλοκαιρινός ήλιος – συνών. **γκάιλας** (ο) ΦΡ. **με βάρεσε ο γκάιλας στο κεφάλι!** 4. μαυρίλα – επίθ. **γκαΐλης** (-α / -ω, -ικο) 1. (αρσ. ως ουσ.) κάργια 2. που έχει μαύρο χρώμα, μαυριδερός, κατάμαυρος (βλ. βόι) ΦΡ. (α) **έγινα γκαΐλα απ' τον ήλιο!** μαύρισα πολύ (β) **έχουμε μια κερασιά γκαΐλω!** που κάνει μαύρα κεράσια – επίρρ. **γκαΐλα** – συνών. **γκαΐλικος** (-η, -ο) – σύνθ. **νερο(γ)καΐλα** (η) 1. μεγάλη δίψα 2. μεγάλη ζέστη [ETYM. < θ. καη- (παθ. αόρ. ἐ-κάη-ν) του αρχ. ρ. καίω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίλα > καήιλα > γκαΐλα, με ηχηροπ. και απλοπ.].

ΓΚΑΙΝΙΑΖΩ (γκιννιάζου) 1. τελώ εγκαινία, εγκαινιάζω ΦΡ. **γκαινιάσαμεν την εκκλησιά σήμερα!** 2. χρησιμοποιώ για πρώτη φορά κάτι καινούργιο ΦΡ. **θα γκαϊνιάσω το φουστάνι απόψε!** 3. εφαρμόζω κάτι για πρώτη φορά – ουσ. **γκαϊνιάσμα** (το) – μππ. **γκαινιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (ἐ)γκαινιάζω «τελώ εγκαινία, αγιάζω, ...», με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ελνστ. ἐγκαινίζω «καθιερώνω, καινοτομώ, ...» < ἐγ- (< ἐν-, βλ. εν-, ετυμ.) + αρχ. καιν(ός) «καινούργιος» (Ξεν. Απομν. 1.1.1, ἔτερα καινὰ δαιμόνια εἰσφέρων «προσπαθεί να εισαγάγει άλλες νέες θεότητες (δαιμόνια)» + παραγ. επίθ. -ίζω].

(Γ)ΚΑΛΝΤΕΡΙΜΙ (γ/καλντιρίμ') (το) λιθόστρωτος δρόμος, φτιαγμένος από ακανόνιστες πέτρες και με ανώμαλη επιφάνεια ΦΡ. **ωραίο καλντερίμι!** [ETYM. (LSJ) < τουρκ. kaldırım, πθ. αντδ. (< καλή ρύμη) / (Τριαντ.) τουρκ. kaldırım -ι και τροπή του άτ. [ir > er] / (Βικιπ.) < (άμεσο δάνειο) τουρκ. kaldırım < αρχ. καλός + δρόμος (αντδ.)].

ΓΚΑΛΠΕΝΩ (γκαλλ(μ)πένου) (η) ονομασία γίδας που έχει στο σώμα της τρίχωμα μαύρου χρώματος, ενώ στο πρόσωπο και στο στήθος

λιάρο (βλ. λ.) – επίθ. **γκαλπένικος** (γκαλλπέν'κους) (-η, -ο) ξανθοκίτρινος – συνών.: α) **γκάλπινος** (-η, -ο)· β) **γκάλπος** (-η, -ο) [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκάλμπιν^{ov} (gálbin^u, -nă) «κίτρινος, χρυσό νόμισμα» < λατ. galbanus (-a, -um) «κίτρινος, στο χρώμα του κρόκου»].

ΓΚΑΜΉΛΑ (η) **1.** καμήλα **2.** (μτφ.) πολύ ψηλός άνθρωπος **3.** αποκριάτικο δρώμενο με μικρές παραλλαγές σε περιοχές της Ηπείρου, και όχι μόνο· συνήθ. δύο άνδρες με κυρτωμένη την πλάτη, καλυμμένοι από πάνω μέχρι κάτω με χράμια και κρατώντας ομοίωμα κεφαλής του ζώου, βαδίζουν δίπλα σ' άλλα αποκριάτικα δρώμενα, κάνοντας αστεϊσμούς και παίρνοντας από τους ανθρώπους διάφορα προσφερόμενα καλούδια [ETYM. < μσν. καμήλα < αρχ. κάμηλ(ος) (ὁ, ἡ) (Αἴσ. Μῦθ. 119.1, Κάμηλος, θεασαμένη ταῦρον ἐπὶ τοῖς κέρασιν ἀγαλλόμενον «Ἡ καμήλα ζήλευε τον ταῦρο που καμάρωνε με τα κέρατά του») μεταπλ. -α και ηχηροπ.].

Γ(Κ)ΑΝΙΑΖΩ (γ(κ)αννιάζου) **1.** κλαίω, κλαίω γοερά ΦΡ. (α) **τι έπαθες και γκανιάξεις έτσι;** (β) **γάνιασε στο κλάμα το παιδί!** (γάννιασι στου κλάμα του πιδί!) **2.** διψώ πολύ ΦΡ. **γκανιάζαμαν για λίγο νερό!** – ουσ. **γ(κ)άνιασμα** (το) – μππ. **γ(κ)ανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἀνιάζω («(μτβ.) θλίβω, στενοχωρώ, (αμτβ.) νιώθω θλίψη για κάποιο λόγο, στενοχωριέμαι» (Όμ. τ 323, τοῦτον ἀνιάζει θυμοφθόρος «ας βράζει απ' τον θυμό του») > jανιάζω, με προσθήκη του ημιφώνου [j] πριν από το αρχικό φων. > γανιάζω > γκανιάζω, με ηχηροπ., ή < λατ. gann(io) («(μτφ.) θορυβώ, φωνάζω» + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΓΚΑΡΔΙΑΚΟΣ (-ή, -ό) εγκάρδιος, αγαπημένος [δ. τρ.: Ήταν δυο αδέρφια γκαρδιακά και πολυαγαπημένα, / κι ο πειρασμός εβάλθηκε για να τα ξεχωρίσει.] [ETYM. < μσν. επίθ. (ἐ)γκαρδιακός (< αρχ. ἐγκάρδιος (-ον), Διόδ. 1.45.2.10, ἐγκάρδιον τήν μεταβολήν γενέσθαι «ότι μπήκε στην καρδιά τους η αλλαγή») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΓΚΑΡΟΣ (γκάρους) (ο) θολό υγρό ΦΡ. **δεν πίνεται αυτό το κρασί, είναι γκάρος!** [ETYM. < γάρος, με ηχηροπ. (βλ. γαρίδα, ετυμ.).].

ΓΚΑΤΙΝΕΣ (γκάτ'νις) (οι) οι κολπικές εκκρίσεις ετοιμόγεννων ζώων, που και πάνω στα νεογνά υπάρχουν [ETYM. < κάτ(ω) (βλ. ανακατωμάρα) + ίνες (ίνα «κλωστή, ό,τι μοιάζει με κλωστή, ...») (< αρχ. ἴς (ἡ), ἰνός (ονομ. πληθ. ἴνες) «μυς του σώματος, δύναμη, ...», Όμ. ρ 405, Τοῖσι δὲ καὶ μετέειφ' ἱερὴ ἴς Τηλεμάχοιο «Μπήκε στη μέση όμως ο γενναίος Τηλέμαχος, για να τους πει:») > κάτινες > γκάτινες, με ηχηροπ.].

ΓΚΕΚΑΣ (γκιέκκας) (ο) **1.** επώνυμο **2.** (μτφ.) άνθρωπος ψηλός, άξεστος και ρυπαρός **3.** (μτφ.) μνησικάκος, εκδικητικός **4.** όνομα ελληνι-

κών κυνηγετικών σκύλων **5.** χορός και ομώνυμο τραγούδι της Ηπείρου σε πεντάσημο ρυθμό [ETYM.: αντδ. < αλβ. gjeke < gigas < αρχ. γίγας (ό), Όμ. η 206, καί ἄγρια φύλα Γιγάντων «και τα ἄγρια φύλα των Γιγάντων»].

ΓΚΕΛΑ (γκιέλλα) (η) **1.** (για μπάλα) αναπήδηση ΦΡ. **πόσες γκέλες έκαμες;** (πό'ις γκιέλλις έκαμις;) **2.** κατρακύλισμα ΦΡ. **έκαμα κάτι γκέλες, που ήταν όλες δικές μου!** (ιέκανα κάτ' γκιέλλις, πούηταν όλις θ'κές μ'!) **3.** (μτφ.) κακοτυχία – συνών. **γκελ** (το) [ETYM.: ηχομim. λ. από τον ήχο της αναπήδησης ή της κατρακύλας].

ΓΚΕΡΕΣ (γκιρές) (ο) **1.** ομοιότητα ΦΡ. **είναι έναν γκερέ μοιάζουν 2.** διάρκεια [ETYM.: πιθ. < τουρκ. kere «φορά» + παραγ. επίθ. -ς].

ΓΚΕΣΕΜΙ (γκισσέμ') (το) **1.** τράγος ή κριός που προπορεύεται κοπαδιού **2.** (μτφ.) οδηγός, αδιαμφισβήτητος αρχηγός ΦΡ. **είναι καλό γκεσέμι!** [ETYM. < τουρκ. kösem(en) «γκεσέμι», με τροπή του αρχικού k σε g + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΚΕΣΟΣ (γκιέσσους) (-α, -ο) **1.** που το χρώμα του κλίνει προς το κόκκινο, κοκκινωπός **2.** (θηλ.) κοκκινωπού χρώματος μούλα **3.** (ουδ.) ζώο, συνήθ. τράγος, κασίκα, σκύλος, που έχει εκατέρωθεν του προσώπου όρθια σημάδια άλλου χρώματος σε σχέση με το υπόλοιπο κεφάλι – υποκορ. **γκεσούλης / γκιοσούλης** (ο) [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκέσ^{ον}, -σᾶ (gés^u, -să) «υπέρυθρος, κοκκινούτσικος»].

ΓΚΕΤΑ (η) **1.** περικνημίδα πλεκτή ή υφαντή από πρόβειο μαλλί **2.** ανδρικό παντελόνι δεμένο στην κνήμη [ETYM. < ιταλ. getta].

ΓΚΕΥΩ (γκιεύου) βουτάω μπουκιές ψωμιού σε λάδι ή σάλτσα, για να τις γευτώ ΦΡ. (α) **φέρε μου λίγο ψωμί να γκέψω!** (β) **έγκεψα ψωμί και το ευχαριστήθηκα!** – ουσ.: α) **γκέψιμο** (το)· β) **γκέψα** (η) μπουκιά, που γκεύει κάποιος σε λάδι ή σάλτσα – συνών. **μουστάω** (μ'σστάου) **1.** [...] **2.** μαζεύω με μπουκιά ψωμιού ό,τι απέμεινε στο πιάτο ΦΡ. **μούστησα το πιάτο, δε θέλει πλύμα** (βλ. λ., 1)! – ουσ.: α) **μούστα** (η)· β) **μούστωμα** (το) [ETYM. < αρχ. γεύω «προσφέρω σε κάποιον κάτι να γευτεί, φιλεύω, παραθέτω γεύμα» (Πλάτ. Νόμ. 634a, επιτηδεύματα ἃ γεύοντα τῶν ἡδονῶν «ασχολίες που παρέχουν γεύση των ηδονών») > γκεύω, με ηχηροπ.].

ΓΚΕΩ (γκέου) (η) χοντρή γυναίκα [ETYM.: με ουσιαστικοπ. του αρχ. (ἀπο)γκέω «εξογκώνομαι», Ίππ. Π. 517.28, καί ἀπογκέει «και εξογκώνεται»].

ΓΚΖΙΩΤΗ (γκζζιώτ') (η) **1.** μπαρούτι για προσάναμμα εμπροσθογεμούς όπλου ΦΡ. (μτφ.) **μου βράχηκε η γκζιώτη** (μ' βράχ'κι η γκζζιώτ') αισθάνομαι αδυναμία **2.** η ετοιμότητα για δράση [ETYM.: πιθ. <

κουτσοβλάχ. giz(ă), -zadz «ποινή, πρόστιμο» + παραγ. επίθ. -ιώτη > γκιζιώτη > γκζιώτη, με συγκ.].

ΓΚΙΖΑ (η) → πρέντζα [Απ. Ντάλ.: Στο χέρι της πάντα κρατεί / (α)-γκλίτσα (βλ. λ.) από πυξάρι (βλ. λ.), / και λίγη γκίζα με ψωμί / στο πλουμιστό ταγάρι.] [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκίζα (giză, gizî) «μαλακό τυρί, που προκύπτει μετά την αφαίρεση του βουτύρου από το γάλα (πρβ. αλβ. gjize, ρουμ. urdă)].

ΓΚΙΖΕΡΑΩ (γκιζιράου) γυρίζω άσκοπα εδώ κι εκεί, περιπλανιέμαι, σεργιανίζω ΦΡ. **πού γκιζεράς όλη τ' μέρα;** [δ. τρ.: Και μάσε, Δήμο μ', το αίμα μου σ' ένα χρυσό μαντίλι, / και πάρε, Δήμο μ', και γκιζέρα το, σ' όλα τα βιλαέτια (βλ. λ.).] – ουσ. **γκιζέρημα** (το) – μεε. **γκιζερώντα(ς)** ΦΡ. **γκιζερώντα πέρασε τη ζωή του!** – συνών. **γκιζερίζω** – ουσ. **γκιζέρισμα** (το) ΦΡ. **τον έφαγε το γκιζέρισμα, πώς να κάνει προκοπή;** [ETYM. < τουρκ. gez(mek) «περιοδεύω, κυκλοφορώ» + παραγ. επίθ. -εράω > γκεζεράω > γκιζεράω, με κώφ. του [ε] σε [ι]].

ΓΚΙΝΤΕΡΙ (γκιντέρ') (το) μεγάλη θλίψη, βαθύς πόνος, καημός [δ. τρ.: Η κόρη σου με μάρανε, μ' έβαλε σε γκιντέρι.] [Ν. Κασομ. Ένθυμ., τ. Β', σ. 27: Έγώ, καθώς άναχωρήσεται, έτράβηξα μεγάλο γκιντέρι, από τό πάθος μου.] – ρ. **γκιντερίζω** στενοχωριέμαι, αποκάνω, α-γανακτώ – επίθ. **γκιντής** (-ού) ανεπιθύμητος, ενοχλητικός ΦΡ. **μακριά από κάθε γκιντή!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκιντέρε / γκιντέρι (ghidére, -derî) «συμφορά, δυστυχία» < τουρκ. gider «έξοδο, δαπάνη, δυστυχία»].

ΓΚΙΟΛΙ (γκιόλλι) (το) 1. μεγάλο κυκλοειδές χωράφι 2. κατάβρεγμα ΦΡ. **μ' έπιασε η βροχή κι έγινε γκιόλι!** 3. λέρωμα ΦΡ. **πού γύριζες κι έγινες γκιόλι;** [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκιόλ(ε) (gîôle) «έλος, λίμνη», ή < τουρκ. ghiol + παραγ. επίθ. -ι].

ΓΚΙΟΝΗΣ (γκιόν'ς) / **γκιώνης** (γκιών'ς) (ο) 1. το γνωστό νυκτόβιο πουλί, που μοιάζει με κουκουβάγια, τραγουδά τη νύχτα με τη χαρακτηριστική μονότονη φωνή και το επιστημονικό του όνομα είναι ώτος ο σκωψ (otus scops) [παροιμ.: Γκιόνης κλαίει, γκιόνης λέει, γκιόνης πάει κι αγκαλνάει (βλ. λ.).] [παράδοση: Ήταν κάποτε δυο αδέρφια, ο Δήμος κι ο Γκιώνης, κι είχαν πρόβατα. Ένα βράδυ, εκεί που κοιμόντουσαν στην εξοχή μαζί τους, αυτά φοβήθηκαν από κάτι και πρόγκηξαν. Τότε ο μεγάλος αδελφός φώναξε στον μικρότερο να πάει να τα μαζέψει, αλλά εκείνος δεν ξυπνούσε. Του ξαναφώναξε, τίποτα. Τότε θύμωσε, έριξε μια πιστολιά και τον σκότωσε. Αμέσως κατάλαβε τι έκανε και παρακάλεσε τον Θεό να τον κάνει πουλί για να τον κλαίει. Ο Θεός τον άκουσε και κάθεταί τώρα και κλαίει τον αδελφό του και

φωνάζει: Γκιώνη! Γκιώνη! (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 283)] 2. υποκορ. του ον. Αντώνης 3. (μτφ.) που φωνασκεί μέσα στη νύχτα ΦΡ. **τι έπα-
θες και φωνάζεις σαν τον Γκιόνη;** – συνών. **νυχτοπούλι** (το) 1. [...] 2. (μτφ.) που τριγυρίζει τις νύχτες ή κοιμάται λίγο τη νύχτα, ξενύχτης, νυχτόβιος [ETYM.: η παράδοση, που αναφέρεται στο παρόν λήμμα, και ο ήχος της φωνής του πτηνού οδηγούν σε ηχομιμ. παραγωγή της λ.: μ' αυτή συμφωνεί και το λεξ. της κουτσοβλάχ. γλώσσας του Κ. Νικολαΐδη, όπου αναφέρεται πως η λ. γκιόν^{ου} (gjiön^u) «μαυροπούλι, ...» παράγεται από τη φωνή του πτηνού· άλλα λεξ., όπως π.χ. του Τριαντ., παράγουν τη λ. από το αλβ. gjion].

ΓΚΙΟΣΑ (η) 1. θηλυκό μεγάλης ηλικίας που έπαψε να γεννά [δ. τρ.: Είχαν φαΐ που τρώγανε, είχαν μια γκιόσα γίδα, / κι όρκο σαν κάνω, βρε παιδιά, στα μάτια δεν την είδα.] 2. γίδα ή προβατίνα με μαύρη ράχη και μαύρα πλευρά, άσπρη κοιλιά και άσπρες γραμμές στο πρόσωπο 3. (μτφ.) γυναίκα αμφιβόλου ηθικής ΦΡ. **είναι αυτήν μια γκιό-
σα!** 4. (μτφ., υβρ.) άσχημη γυναίκα προχωρημένης ηλικίας ή γυναίκα δύστροπη – σύνθ. **βρομογκιόσα / παλιογκιόσα** (η) [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκέσ^{ου}, -σά (βλ. γκέσος, ετυμ.) / (LSJ) < αλβ. gjosa < σλαβ. kozje].

ΓΚΙΟΥΛΈΚΑΣ (ο) 1. ανυπάκουος, (κατ' επέκτ.) επαναστάτης ΦΡ. **είν' αυτός ένας γκιουλέκας!** 2. ψευτοπαλληκαράς ΦΡ. **μας κάνει τον γκιουλέκα!** [ETYM. < αρβ. Gjoleka < βαφτ. Gjón, Γιάννης + Lekë -a, ο Αλέκος, Αλέξανδρος].

ΓΚΙΟΥΜΙ (γκιούμ') (το) / (θηλ.) **γκιούμα** (η) μεταλλικό δοχείο για μεταφορά νερού με λαβή και λαιμό, που στενεύει [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκιούμε (gjiúme) «χάλκινο αγγείο που χρησιμοποιείται για μεταφορά νερού, στάμνα χάλκινη» < τουρκ. ghium].

ΓΚΙΡ ΓΚΙΡ (το) γκρίνια ΦΡ. **όλο γκιρ γκιρ είν' αυτήν!** [ETYM.: ηχομιμ. λ.].

(Γ)ΚΙΣΣΑΔΙ (γ/κκ'σσάδ') (το) (πληθ. **(γ)κισσάδια**, τα) το αναρριχώμενο φυτό, κισσός· στην Ελλάδα επιχωριάζει το είδος, χέδερα η έλιξ (hedera helix) ΦΡ. **μάζεψα γκισσάδια, να φάνε τα ζωντανά** – συνών.: α) **(γ)κισσός** (ο) 1. [...] 2. (μτφ.) που ζει παρασιτικά ΦΡ. **δε θα γένω γκισσός για τον καθένα!** (δε θα γιένου γκκ'σσός για του γκαθένα!) [Γ. Δροσ. Φ. Σκοτ.: Δέ θέλω τοῦ κισσοῦ τό πλάνο ψήλωμα / σέ ξένα ἀναστηλώματα δεμένο.]· β) **κίσσαρης** (ο) – σύνθ. **γκισσόσπορος** (ο) σπόρος κισσού [ETYM. < ελνστ. *κισσάδι(ον) (τό), με ηχηροπ. < αρχ. κισσός (αττ. κιττός) (ὁ), Θεόφρ. Φ. Ί. 3.18.6.1, πολυειδής δέ ὁ κιττός «ο κισσός είναι πολλών ειδών»].

ΓΚΛΑΒΑ (γκλλάβα) (η) μυαλό, εγκέφαλος ΦΡ. (ειρων.) **για να δούμε τι κόβει η γκλάβα του!** [ETYM. < σλαβ. glava].

(Γ)**ΚΛΑΒΑΝΗ** (η) **1.** άνοιγμα του πατώματος προς τα κάτω, καταπακτή **2.** υπόγειο, κατώι **3.** άνοιγμα του ταβανιού προς τα πάνω **4.** πλατιά σανίδα σε κεφαλόσκαλο, όπου τοποθετείται λάμπα πετρελαίου για τον φωτισμό της σκάλας [ETYM. < σλαβ. glavanija «κρύπτη»].

ΓΚΛΑΓΚΑΝΑΩ (γκλλαγκαννάου) πίνω κάτι, κάνοντας *γκλου γκλου* κατά την κατάποσή του – ουσ. **γκλαγκάνημα** (το) – μεε. **γκλαγκανώντα(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον παραγόμενο κατά την κατάποση θόρυβο].

(Γ)**ΚΛΑΠΑΤΣΑ** (γκλλαππάτσα) (η) **1.** η διστομίαση· ασθένεια που προσβάλλει το ήπαρ των μηρυκαστικών, κυρ. των προβάτων **2.** (μτφ.) σωματική και ψυχική κατάπτωση ή αίσθηση απροσδιόριστης αδιαθεσίας ΦΡ. **κλαπάτσα έπεσε;** – συνών. **χλαπάτσα** (η) – σύνθ. **γκλαπατσοβότανο** (το) το φυτό δρυόπτερις η αρρενόπτερις (*dryopteris filix-mas*) που στη λαϊκή θεραπευτική θεωρείται κατάλληλο φάρμακο για τη θεραπεία της γκλαπάτσας [ETYM. < κουτσοβλάχ. gälbëatsä «ηπατικό νόσημα των προβάτων, η γνωστή ως γκαλμπάτσα» < λατ. galbabus (-a, -um) «κίτρινος»· τα ασθενή από αυτή τη νόσο πρόβατα έχουν τα μάτια κίτρινα].

ΓΚΛΑΦΟΥΝΑΩ (γκλλαφφ'νάου) **1.** (για σκύλους) γαυγίζω επίμονα, όταν μυρίζομαι θήραμα ΦΡ. **γκλαφουνάει το σκυλί, κάτι μυρίστηκε!** **2.** (μτφ.) προσπαθώ να επιβληθώ με φωνές ΦΡ. **τι γκλαφουνάς έτσι;** (τι γκλλαφφ'νάς έτς';) **3.** (μτφ.) πολυλογώ, φλυαρώ ασταμάτητα **4.** (μτφ.) γκρινιάζω, συχνά χωρίς αιτία – ουσ. **γκλαφούνημα** (το) ΦΡ. **τι γκλαφούνημα είν' αυτό π' ακούγεται;** – μεε. **γκλαφουνώντα(ς)** – συνών. **γκλαφουνίζω** ΦΡ. **όλη τη μέρα γκλαφουνίζει!** φλυαρεί ασταμάτητα – ουσ. **γκλαφούνισμα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του γκλαφουνήματος].

ΓΚΛΟΙΒΟΣ (γκλλοιβός) (-ή, -ό) άψητος, λειψός, γλοιώδης, λασπώδης ΦΡ. **γκλοιβό ψωμί** [ETYM. < αρχ. γλοιός (βλ. αναγλίτσα, ετυμ.) (Άριστ. Θ αυμ. 844a, τῷ γλίσχροτάτῳ γλοιῷ «με την πολύ κολλώδη ουσία») > γλοιβός, με ανάπτ. [β] > γκλοιβός, με ηχηροπ.].

ΓΚΛΟΠΙΑΖΩ (γκλλουπγιάζου) αφαιρώ κάτι που ανήκει σε άλλον, ζημιώνω κάποιον, συχνά αδικώντας ΦΡ. **είδα κι έπαθα, με γκλόπιασε ο άτιμος!** – ουσ.: α) **γκλόπιασμα** (το) ΦΡ. **τον βρήκε καλό γκλόπιασμα!** β) **γκλόπα** (η) **1.** μεγάλη ζημιά [παροιμ.: Για τη γκλόπα, την πείνα και την αρρώστια, τα λεφτά είναι από κάτω απ' το μάνταλο (βλ. λ.)] **2.** (μτφ.) γυναίκα τεμπέλα και ράθυμη ΦΡ. **είναι αυτήν μια γκλό-**

πα! – μππ. **γκλοπιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < γ- προθεμ. + αρχ. λοπ(ίζω) «αφαιρώ φλοιό, ξεφλουδίζω, ...» (Σχόλ. Άριστοφ. Θεσμ. 824, καί λοπίζω ἐκδύω «γδύνω» / Ἡσύχ. <λοπίξαι> λαμπρῦναι ἢ λεπιδῶσαι) + παραγ. επίθ. -ιάζω > γλοπιάζω > γκλοπιάζω, με ηχηροπ.].

ΓΚΝΤΟΥΠ (το) γδούπος ΦΡ. **άκουσα ένα γκντουπ, τι είναι;** (άκ'σα ένα γκντουπ, τι είναι;) [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < αρχ. γδοῦπος (ὁ) «βαρύς, υπόκωφος χτύπος» < δοῦπος «ήχος, κρότος», Όμ. Δ 455, τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἔκλυε ποιμήν «και τον βόγγο τους τον ακούει από μακριά ο βοσκός»].

ΓΚΟΓΚΑΣ (ο) ανόητος ΦΡ. **γκόγκας είσαι και δεν καταλαβαίνεις;** [ETYM. < αλβ. gogë (-a), παρατσούκλι των Αρβανιτών της Β. Ελλάδος για τους Βλάχους (Δ. Σταμ. Παρατσ.)· στη Λακωνία και την Αργολίδα παρασκευάζονται παραδοσιακά ζυμαρικά με το όνομα γκόγκες (Βικιπ., σχετ. λήμμα)].

ΓΚΟΛΙΟΣ (γκκόλλιους) (-α, -ο) **1.** που δεν έχει φτερά **2.** γυμνός **3.** (μτφ., σκωπτ.) φαλακρός ΦΡ. **το 'χει γκόλιο το κεφάλι** **4.** κάθε γυμνό από βλάστηση κομμάτι γης ΦΡ. **γκόλιος τόπος** – υποκορ. **γκολινάρι** (γκκουλλινάρ') (το) νεοσσός πριν βγάλει φτερά – σύνθ. **γκολιοσιάλιγκος** (γκκουλλιουσιάλιγκους) (ο) **1.** γυμνοσάλιαγκας **2.** (μτφ.) χαμερπής, γλοιώδης ΦΡ. **είν' αυτός γκολιοσιάλιγκος, που να σε φυλάει ο Θεός!** [ETYM.· πιθ. < κολιός < αρχ. κολίας (ὁ) «το ψάρι κολιός, που είναι γυμνό από λέπια» (Άριστ. Ζ. Ἴ. 598a, τῶν δέ κολιῶν «κι απ' τους κολιούς») μεταπλ. -ός και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > γκόλιος, με ηχηροπ. και μετάθ. του τόνου, ή < κουτσοβλάχ. γκόλ^{ov} (gól^u) «γυμνός, κενός» < σλαβ. golu «γυμνός»].

ΓΚΟΡΔΩΝΩ (γκουρδδώνου) τεντώνω με δύναμη, τραβώ κάτι πολύ ΦΡ. **τα γκόρδωσε!** (τα γκόρδδουσι!) πέθανε – παθ. **γκορδώνομαι** **1.** περπατώ καμαρωτά, καμαρώνω υπερβολικά ΦΡ. **τι γκορδώνεται έτσι;** **2.** παριστάνω τον σπουδαίο, συμπεριφέρομαι αλαζονικά ΦΡ. **μη μας γκορδώνεσαι και πολύ!** – ουσ. **γκόρδωμα** (το) ΦΡ. **την έφαγε το πολύ γκόρδωμα!** – επίθ. **γκορδωτός** (γκουρδουτός) (-ή, -ό) ΦΡ. **περπατεί γκορδωτά, λες και κατάπιε λόστο** (βλ. λ.)! – μππ. **γκορδωμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Γίδα ψόφια, ουρά γκορδωμένη.] [ETYM. < μσν. κορδώνω < μσν. κόρδ(α) (< λατ. chorda < αρχ. χορδή (ή) «έντερο, χορδή, ...», Όμ. φ 407, ῥηϊδίως ἐτάνυσσε χορδήν «κι εύκολα τέντωσε τη χορδή») + παραγ. επίθ. -ώνω > γκορδώνω, με ηχηροπ.].

ΓΚΟΡΙΛΑ (γκουρίλα) (η) το πτηνό γερανός· επιστημονικά, grus grus – συνών. **γορίλι** (το) (πληθ. **γορίλια**, τα) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το κρώξιμο του πτηνού].

ΓΚΟΡΜΠΑΝΑΩ (γκουρμπανάου) **1.** χτυπώ δυνατά την πόρτα ή κάτι άλλο, προκαλώντας θόρυβο **ΦΡ. τι γκορμπανάς έτσι, μας πήρες τ' αφτιά!** **2.** γρονθοκοπώ – ουσ.: α) **γκορμπάνημα** (γκουρμπάν'μα) (το) β) **γκορμπανιά** (η) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του γκορμπανήματος].

ΓΚΟΡΜΠΟΣ (γκόρ(μ)πους) (-α, -ο) που έχει σκούρο καστανό, σχεδόν μαύρο χρώμα **ΦΡ. γκόρμπα γίδα** [δ. τρ.: Πήραν χίλιες προβατίνες κι άλλες τόσες γκόρμπες γίδες.] / **γκόρμπο μαλλί** / **γκόρμπο τραγί** (γκόρμπου τρα'ί) [ETYM. < κουτσοβλάχ. κόρμπ(ου) (kórb^u) «κόρακας, (μτφ.) μαύρος, ελεεινός, άθλιος» (< λατ. cornus (-i) «κόρακας») + παραγ. επίθ. -ος > κόρμπος > γκόρμπος, με ηχηροπ.].

ΓΚΟΡΤΣΙΑ (γκουρτςσιά) (η) **1.** άγρια απιδιά **2.** κάθε απιδιά (βλ. έχω → φρ. η) – υποκορ. **γκορτσούλα** (η) – σύνθ.: α) **αγριογκορτσία** (η)· β) **γκορτσάγκαθο** (το) το αγκάθι της γκορτσίας, που, αν σε τρυπήσει, προκαλεί πολύ πόνο και πολλές φορές δημιουργεί φλύκταινα [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκόρτσ(ου) (górtsu) «αγριαπιδιά, άγριο απίδι» (< αλβ. goricë) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΓΚΟΡΤΣΟ (γκόρτσσου) / **γκόρτσι** (γκόρτσσ') (το) **1.** άγριο απίδι **2.** κάθε απίδι [ενδημικές ποικιλίες: αγριόγκορτσα, αυγουστέλικα, βουτυράτα, γκιρλάτα, γκουρβίτσια, γκουσιαράπιδα (γκουσιαράπ'δα), θεριστιάτικα ή θεριστάπιδα (θιρ'στάπ'δα) ή θερτάπιδα, μυριστικά (μυρ-ρ'στ'κά) ή μοσκάπιδα (μουσκάπ'δα), ξινάπιδα (ξ'νάπ'δα), καμπάνες, κρεμαστάπιδα (κριμαστάπ'δα), πρασινάπιδα (πρασσ'νάπ'δα), χινοπωριάτικα (χινουπουριάτ'κα) (βλ. χινόπωρο), ...] **3.** (μτφ.) παιδί που δεν έχει κανονική για την ηλικία του ανάπτυξη **ΦΡ. σαν γκόρτσο είναι το καημένο!** – σύνθ.: α) **γκορτσάπιδο** (γκουρτσσάπ'δου) (το) γκόρτσο άγριο· β) **γκορτσοζούμι** (γκουρτσσουζούμ') (το) (βλ. απίδι → σύνθ.)· γ) **γκορτσόξιδο** (γκουρτσσόξ'δου) (το) ξίδι που παράγεται από τη ζύμωση γκόρτσων· δ) **γκορτσόψωμο** (γκουρτσσόψουμου) (το) ψωμί της Κατοχής από γκορτσάλευρο, προερχόμενο από λιασμένα και αλεσμένα άγρια γκόρτσα, που για να γίνει πιο εύγευστο το αναμείγνυαν και μ' άλλα είδη αλευριού, αν υπήρχε (βλ. αλεύρι → σύνθ. δ) [ETYM. (βλ. γκορτσία, ετυμ.)].

ΓΚΟΤΣΙ (γκότσσ') (το) **1.** μεταφορά φορτίου, μετακόμιση **2.** το φόρτωμα ενός παιδιού στην πλάτη ή στον αυχένα **ΦΡ. πάρε το παιδί γκότσι!** **3.** θυμός, πείσμα **ΦΡ. τον έχει γκότσι!** (ενν. τον διάβολο) είναι θυμωμένος **4.** παιχνίδι, κατά το οποίο οι παίκτες φορτώνονται στην πλάτη κάποιο παιδί και νικούσε, όποιος έφτανε πρώτος σε καθορισμένο σημείο **5.** τιμωρία για τον ηττημένο διαφόρων παιδικών παιχνι-

διών – επίρρ. **γκότσι / γκότσια** ΦΡ. **έλα να σε πάρω γκότσια!** (ιέλα να σι πάρου γκότσια!) – συνών. **ντάκα / ντέκα / ντε** (το) (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **έλα να σε πάρω ντε!** [ETYM.· πιθ. < τουρκ. gös «μετα-νάστευση, αποδημία»].

ΓΚΟΥΖΑΡΙΑ (γκουζαργιά) (η) σπονδυλική στήλη ΦΡ. **με πονάει η γκουζαριά μ'!** [ETYM.· πιθ. < γκούσ(ια) (βλ. λ.), καθώς οι περισσό-τερες σημασίες της λ. αφορούν κυρ. σε σημεία, τα οποία βρίσκονται στον λαιμό ή στο κεφάλι, απ' όπου ξεκινά η σπονδυλική στήλη + πα-ραγ. επίθ. -αριά > *γκουσαριά > γκουζαριά, με ηχηροπ.].

ΓΚΟΥΜΑΝΙ (γκουμάν') (το) μαύρο σερσέγκι (βλ. λ.) ΦΡ. **προσοχή, μη σε τσιμπήσει κανένα γκουμάνι!** – μεγεθ. **γκούμανος** (ο) – σύνθ. **γκουμανοφωλιά** (γκουμανουφουλλιά) (η) [ETYM.· λόγω χρώματος, πιθ. < μσν. (ή)γούμεν(ος) «προϊστάμενος μονής» (< μπε. ήγούμενος (-η, -ον) του αρχ. ήγοῦμαι «προηγούμαι, δείχνω, ...», Όμ. ζ 300, καί ἄν πάϊς ήγήσαιτο νήπιος «θα σου 'δειχνε κι ένα παιδί τον δρόμο») + πα-ραγ. επίθ. -ι > γουμένι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και μετάθ. του τόνου > γουμάνι, με τροπή του [ε] σε [α] > γκουμάνι, με ηχηροπ.].

ΓΚΟΥΜΟΥΣΙΑ (η) **1.** όσο νερό χωράει η στοματική κοιλότητα ΦΡ. **παραλίγο να πνιγεί με μια γκουμουσιά νερό!** **2.** μεγάλη ποσότητα [ETYM. < κουμουτσιά (η) «μεγάλο, ακανόνιστο κομμάτι πράγματος» (< κουμούτσι (το) «τεμάχιο, κομμάτι» (βλ. Φ. Κουκ. Οίν., σ. 277: κουμούτσι· τεμάχιον: ένα κουμούτσι ψωμί = τεμάχιον άρτου. / Λεξ. τσακ. διαλ., τ. Β', σ. 124: κουμούτσι, το μσν. κουμούτζι: κομμάτι με-γάλο κάπως) > κουμουσιά, με απλοπ. > γκουμουσιά, με ηχηροπ.].

ΓΚΟΥΜΠΕΣ (ο) **1.** κουμπές, ημισφαιρική στέγη, σφαιρικό τμήμα στέγης [δ. τρ.: Αποφάσισα να γίνω στην Αγία - Σοφία κουμπές, / να 'ρχονται να προσκυνούνε Τουρκοπούλες και Ρωμιές.] **2.** πόρπη αση-μένια ή επάργυρη [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκουμπέ (gubé) «θόλος, καμάρα» (< τουρκ. kubbe < араβ. qúbba) + παραγ. επίθ. -ς].

ΓΚΟΥΡΑ (η) πηγή που αναβλύζει πολύ νερό ΦΡ. (συνήθ. μετά από καταιγίδα) **τα νερά διαβαίνουν γκούρες!** (τα νιρά διαβαίν'ν γκούρις!) σχηματίζουν ορμητικούς χειμάρρους [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκούρα (gúra) «στόμα» (< λατ. gula (-ae) «λάρυγγας»)].

ΓΚΟΥΡΙ (το) είδος τσαμπούνας φτιαγμένης από φλοιό πορδαλιάς (βλ. λ.) – σύνθ. **γκουρομύτικος** (γκουρουμύτ'κους) (-η, -ο) που έχει μεγάλη μύτη ΦΡ. **γκουρομύτικη νύφη έκαμε!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του γκουριού].

ΓΚΟΥΡΛΙΖΩ (γκουρλλίζου) **1.** (για χοίρους) γρυλλίζω ΦΡ. **τι έπαθε και γκουρλίζει έτσι το γουρούνι;** **2.** (μτφ.) παράγω ειδικό ήχο, γουρ-

γουρίζω ΦΡ. (α) **γκουρλίζει η κοιλιά μ'!** (β) **τι γκουρλίζουν έτσι τ' άντερά σου;** 3. (μτφ.) (για πρόσ.) μεμψιμοιρώ, γκρινιάζω – ουσ.: α) **γκούρλισμα** (το)· β) **γκουρλίτσα** (η) ασθένεια των χοίρων που τους προκαλεί έντονο βήχα – μεε. **γκουρλίζοντα(ς)** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του γκουρλίσματος].

ΓΚΟΥΡΛΩΝΩ (γκουρρλώνου) ανοίγω διάπλατα τα μάτια ΦΡ. (α) **τι τα γκουρλώνεις τα μάτια;** (β) **τα γκούρλωσε!** (τα γκούρρλουσι!) πέθανε – ουσ. **γκούρλωμα** (το) – μππ. **γκουρλωμένος** (-η, -ο) – συνών. **γουρλώνω / γκυρλώνω** – σύνθ. **γκουρλοματιάζω** κοιτάζω επίμονα με γουρλωμένα μάτια – ουσ. **γκουρλομάτιασμα** (το) [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. *γουρλώνω (πρβ. μσν. γουρλομάτης), με ηχηροπ. < *γρουλώνω, με μετάθ. του [ρ] < γρυλώνω, με τροπή του [υ] σε [ου] < ελνστ. γρύλλ(ος) (ὁ) «γελοιογραφία, κωμική ζωγραφική φιγούρα, ...» + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΓΚΟΥΡΠΙΝΗ (γκούρρπιν') (η) αγράμπελη ΦΡ. **τι ωραία μοσχοβολάν οι γκούρπινες!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. κούρπανο^{ου} (kúrpan^{ου}) «αγριόκλημα», με ηχηροπ.].

ΓΚΟΥΣ(Ι)Α (γκούσσ(ι)α) (η) 1. ο φλοιός της κολοκύθας που απομένει σαν μικρή σκάφη, όταν κόψουμε την κολοκύθα στη μέση και αφαιρέσουμε τους σπόρους και τη σάρκα της, για να φτιάξουμε πίτα 2. κρανίο, κεφάλι ΦΡ. **με πονεί η γκούσια μου!** 3. ο πρόλοβος των πτηνών – συνών. **μάμμα / μαμάκα** (η) 4. λάρυγγας 5. (μτφ.) προγούλι ΦΡ. **τρέφει καλή γκούσια!** 6. ασθένεια των αιγοπροβάτων που προκαλεί φλόγωση των αδένων ΦΡ. **υποφέρουν από γκούσια αυτές οι γίδες!** [ETYM. < μτχ. (ὁ)γκοῦσ(α) (βλ. αγκουσεύομαι, ετυμ.), με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επίθ. -ια].

ΓΚΟΥΣΤΑΡΈΛΑ (γκουσσταρέλα) (η) καρύδι, που δεν σπάει εύκολα και η ψίχα αποχωρίζεται δύσκολα από το περίβλημά του [ETYM.: πιθ. < κουτσοβλάχ. gusturát^{ου} «οργισμένος, κακός»].

Γ(Κ)ΟΥΣΤΕΡΑ (γ(κ)ουσστέρα) (η) σκουρόχρωμη σαύρα – υποκορ. **γκουσταρίτσα / γκουστερίτσα** (η) – μεγεθ. **γκόστιαρος** (ο) μεγάλη πράσινη σαύρα – συνών. **σκονταρέλα** (σκουνταρρέλα) (η) [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 122: Τα παιδιά κρατώντας άδειους τενεκέδες και χτυπώντας τους δυνατά, για να κάνουν θόρυβο, γύριζαν στους δρόμους του χωριού να τρομάζουν τα ερπετά, για να μη βγουν από τη χειμερία νάρκη τους, τραγουδώντας: «Φευγάτε φίδια και σκονταρέλες, / γιατί θα 'ρθ' ο Ευαγγελισμός με το σπαθί / και θα σας κόψει το κεφάλι!» Ο εαρινός αυτός παιδικός αγερμός έχει προφανή μαγικά στοιχεία και συνδέεται χωρίς άλλο με την προηγηθείσα εαρινή ισημερία.] [E-

ΤΥΜ. < σλαβ. guster + παραγ. επίθ. -α (πρβ. κουτσοβλάχ. γκούστου-ρ^{ον} (gústur) «σαύρα, γκουστερίτσα»)].

ΓΚΟΥΤΟΥΠΑΣ (γκούτ'πας) (ο) πολύ μεγάλο μονοκόμματο βαρέλι, κατασκευασμένο από λαξευμένο κορμό πλατάνου ΦΡ. **ασήκωτος είναι αυτός ο γκούτουπας!** είναι πολύ βαρύς [ΕΤΥΜ. < μσν. κουτ(ί) (< κυτίον, υποκορ. του αρχ. κύτος (τό) (-εος) «κοίλο δοχείο, κοιλότητα, ...», Πολύβ. 5.59.8, τό σύμπας τῆς πόλεως κύτος «όλη η κοιλότητα της πόλης») + αρχ. ὀπή (ή) «τρύπα» (Ἀριστοφ. Πλ. 715, ὀπὰς εἶχεν οὐκ ὀλίγας «τρύπες δεν είχε λίγες») > ουπ(ή) ιδιωμ. προφ. + παραγ. επίθ. -ας > κούτουπας > γκούτουπας, με ηχηροπ.].

ΓΚΟΥΧΑΣ (ο) βήχας – ρ. **γκουχάω** 1. βήχω 2. (για γουρούνι) γρυλίζω [ΕΤΥΜ.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο γκουχ / γκούχου του βήχα ΦΡ. *όλο γκούχου γκούχου έκανε τη νύχτα!*].

ΓΚΟΦΟΛΗ (γκόφουλλη) (η) πρωτοκαθεδρία στο τζάκι ΦΡ. **όλο στη γκόφολη κάθεσαι!** κάθεσαι κοντά στο τζάκι κι επομένως στη ζέστη [ΕΤΥΜ. < μσν. χόβολη (ή) «ζεστή στάχτη που διατηρεί μικρά κομμάτια αναμμένων κάρβουνων και εκπέμπει θερμότητα» [Π. Π. Λάμπρη, Κουλ.: ... έριξε την κουλούρα στη θερμασμένη πλάκα και την κάλυψε με ζεστή χόβολη.] με τροπή του [χ] σε [κ] και του [β] σε [φ] > κόφολη > γκόφολη, με ηχηροπ.].

ΓΚΡΑΣ (ο) 1. είδος παλαιού οπισθογεμούς όπλου [δ. τρ.: Πέφτουν οι γκράδες σα βροχή, μαρτίνια (βλ. λ.) σα χαλάζι.] 2. (μτφ.) βραδύνους, ανόητος ΦΡ. **είναι γκρας!** [ΕΤΥΜ. < γαλλ. Gras (το όν. του κατασκευαστή του όπλου)].

ΓΚΡΑΤΣΑΝΕΛΟΣ (γκρατσανέλλους) (ο) λάρυγγας – συνών. **κριτσιλλάγος** (κριτσιλλάγγους) (ο) [ΕΤΥΜ.· ηχομιμ. λ.· τον λάρυγγα των σφαγμένων ζώων συνηθίζουν να τον βράζουν και να τον τρώνε, οπότε οι χόνδροι του, οι οποίοι συνδέονται με ελαστικό υμένα, δημιουργούν κατά τη μάσηση θόρυβο, που ακούγεται ως *κρατς κρατς*].

ΓΚΡΕΜ(Ν)ΟΣ (γκριμ(ν)ός) (ο) [...] [παροιμ.: Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα.] – μεγεθ. **γκρεμίλα** (η) ΦΡ. **ποπό, γκρεμίλες!** [ΕΤΥΜ. < μσν. γκρεμνός < αρχ. κρημνός (ὅ) «τόπος απότομος, απόκρημνος, ...» (Ώμ. Μ 54, κρημνοί γάρ ἐπηρεφέες «και κρεμαστές οι άκρες») με ηχηροπ. του [κ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. και τροπή του α-πλοπ. [η > ι] σε [ε] > γκρεμός].

ΓΚΡΙΝΙΑΖΩ (γκρινινιάζου) παραπονιέμαι συνέχεια χωρίς ιδιαίτερο λόγο, μουρμουρίζω – ουσ.: α) **γκρίνια** (η) [παροιμ.: Η γκρίνια σπίτια καταλεί κι αντρόγυνα χωρίζει.]· β) **γκρίνιασμα** (το) – επίθ. **γκρινιάρης** (-α, -ικο) – συνών. **γκρίνιας** (ο) – μππ. **γκρινιασμένος** (-η, -ο)

μαλωμένος με κάποιον ΦΡ. **όλο γκρινιασμένοι είναι!** (ούλου γκριν-
νιαζμέν' είνι!) [ETYM.: μσν.: ηχομιμ. λ., ή < διαλεκτ. ιταλ. grign(are)
«δείχνω τα δόντια από οργή» + παραγ. επίθ. -ιάζω)].

ΓΚΡΙΤΖΑΛΟΣ (γκρίτζζιαλλους) (-η, -ο) **1.** δύστροπος, μεμψίμοιρος,
γκρινιάρης – συνών. **γκριτζιούνης** (γκριτζζιούν'ς) (-ω, -ικο) **2.** (ουδ.
ως ουσ.) **γκρίτζαλο** (το) έδαφος πετρώδες και άγονο ΦΡ. **είναι γκρί-
τζαλο χωράφι, δε σκάβεται** – ουσ. **γκριτζιούνι** (το) ΦΡ. **είναι μεγά-
λο γκριτζιούνι** γκρινιάζει συνέχεια – σύνθ. **γκριτζαλοματιάζω** (γκρι-
τζζιαλλουματγιάζου) παραμονεύω – ουσ. **γκριτζάλα** (η) γκρίνια ΦΡ.
όλο γκριτζάλα έχουν! (ούλου γκριτζζιάλα έχ'ν!) [ETYM.: ηχομιμ. λ.,
ή < αρχ. κρίζ(ω) «τρίζω, (για προσ.) ξεφωνίζω, ...» (Άριστοφ. Όρν.
1521, ὥσπερ Ἰλλυριοὶ κεκριγότες «κραυγάζοντας σαν Ἰλλυριοί») +
παραγ. επίθ. -αλος > κρίζαλος > γκρίτζαλος, με διπλή ηχηροπ.].

ΓΚΡΟΥΧΑΛΟ (γκρούχαλλου) (το) φλέμα, ροχάλα [ETYM.: ηχομιμ.
λ. από τον ήχο της απόχρεμψης].

ΓΚΡΥΜΠΩΝΑ (η) υπόγεια σκοτεινή κοιλότητα, κρυψώνα [ETYM.
< αρχ. γρυπ(ός) (-ή, -όν) «καμπυλωτός, κυρτός, γαμψός, ...» (Ξεν. Κ.
Π. 8.4.21.6, γρυπή ή γαστήρ γίνεται «γίνεται καμπυλωτή η κοιλιά» /
Άρετ. Αἰτ. Όξ. Π. 2.1, γρυποὶ ὄνυχες «κυρτά νύχια») + παραγ. επίθ. -
ώνα > γρυπώνα > γκρυμπώνα, με ηχηροπ.].

(Γ)ΚΥΛΛΩ (γκυλλάου / κκυλλάου) **1.** κυλάω – ουσ.: α) **γκυλησιά**
(γκυλλησσιά) (η)· β) **γκύλημα** (γκύλλημα) (το)· γ) **γκύλισμα** (γκύλ-
λιζμα) (το)· δ) **γκυλισταριά** (η) **1.** τόπος στον οποίο κυλιέται κάποιο
ζώο **2.** το σημάδι που μένει σε τόπο όπου κυλιέται κάποιο ζώο – συ-
νών. **γκυλίστρα** (η)· ε) **γκουούλι** (το) (γκουούλλι) (το) παιδικό παιχνίδι·
[Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 366: Το γκουούλι [...] είναι παιχνίδι που παί-
ζεται κυρίως από αγόρια. Απαιτεί τουλάχιστον δύο παίκτες κι έχει χα-
ρακτηριστικά κερδοσκοπικού παιχνιδιού. Τα παιδιά που συμμετέχουν
κρατούν ανάμεσα στον δείκτη και τον μέσο δάκτυλο ένα κέρμα (στο
παρελθόν χρησιμοποιούσαν συνήθως δεκάρα ή εικοσάρα) και το α-
φήνουν να κυλήσει σε επικλινή επιφάνεια. Όποιον το κέρμα πάει μα-
κρύτερα, είναι ο νικητής και παίρνει τα κέρματα των άλλων.] – μεγεθ.
γκυλητάρα (γκυλλ(η)τάρα / γκυλλ'ντάρα) (η) πτώση με μεγάλο κύ-
λημα ΦΡ. **γλίστρησα κι έκανα κάτι γκυλητάρες, που ήταν όλες δι-
κές μου!** [Γ. Κοτζ. Άμν.: Μά πῶς σηκώνομαι, παίρνω τὰ τοίχια σβάρα
(βλ. σβάρνα) / κι ἂπ' ὄχτο σ' ὄχτο πάω, κωλ' τούμπα καὶ γκυλ'ντάρα.]
– επίθ. **γκύλος** (-η, -ο) επικλινής, πλαγιαστός – επίρρ. **γκυλητά / γκύ-
λητα** ΦΡ. **πήγα τα γκύλητα!** κυλιστά – μππ. **γκυλημένος** (-η, -ο) –
συνών. **ραγκουλάω** γλιστράω και κυλάω σε επικλινές έδαφος – ουσ.:

α) **ραγκούλημα** (το)· β) **ραγκουλιά** (η) κατηφοριά – μππ. **ραγκουλημένος** (-η, -ο) 2. περνώ ΦΡ. **μ' ένα ταψί ψωμί κυλάμε τρεις μέρες** – σύνθ.: α) **ανακυλάω** (για ασθένεια) υποτροπιάζω – ουσ. **ανακύλημα** (το) – συνών. **ξανακυλάω**· β) **λασποκυλάω** 1. κυλάω κάποιον σε λάσπες 2. (μτφ.) προσβάλλω την υπόληψη κάποιου, του προκαλώ κακό [παροιμ.: Λασποκύλα με κι έλα τήρα (βλ. λ.) με.] – ουσ. **λασποκύλημα** (το) – μππ. **λασποκυλημένος** (-η, -ο)· γ) **συγκυλάω** σύρω καταγής κάποιον που αντιστέκεται – ουσ. **συγκύλημα** (το) – μεε. **συγκυλώντα(ς)** [ETYM. < μσν. κυλῶ (-άω), με ηχηροπ. < αρχ. κυλίω / κυλίνδω / κυλινδῶ, Όμ. α 162, ἀλί κῦμα κυλίνδει «στο πέλαγο τα κυλιντράει το κύμα»].

ΓΚΩΝΩ (γκώνου) 1. φουσκώνω, χορταίνω ΦΡ. **έγκωσα απ' το πολύ φαϊ!** 2. στενοχωριέμαι πολύ, ασφυκτιώ ΦΡ. **έγκωσε απ' τα βάσανα!** – ουσ. **γκώσιμο** (το) – μππ. **γκωμένος** (-η, -ο) – συνών. **πιγκώνω** (πιγκώνου) 1. ανατρέφω κάποιον προσφέροντάς του τα πάντα σε αφθονία, στομώνω 2. υποβάλλω κάποιον σε ψυχολογική πίεση ΦΡ. **τον πίγκωσε τόσο, που 'σκάσε ο άνθρωπος!** 3. ερεθίζω κάποιον με λόγια – παθ. **πιγκώνομαι** 1. στενοχωριέμαι υπερβολικά ΦΡ. **πιγκώθηκα, δεν αντέχω άλλο!** 2. αγανακτώ ακούγοντας κάτι παράλογο – ουσ.: α) **πίγκωμα** (το)· β) **πιγκωμάρα / πίγκωση** (η) – μππ. **πιγκωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < (ο)γκώνω (< ὀγκῶ (-όω), βλ. αγκουσεύομαι, ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΓΛΑΡΩΝΩ (γλαρρώνου) 1. κλείνουν τα μάτια μου από κούραση ή νύστα, ηρεμώ, γαληνεύω [Κ. Βάρν. Φ.: Τί γλυκά, πού γλαρώνανε τά μάτια μου γεμᾶτα ἄστραφτερό σκοτάδι!] 2. (συνεκδ.) γλυκοκοιτάζω – ουσ.: α) **γλάρωμα** (το)· β) **γλάρα** (η) 1. γαλήνη 2. νύστα – επίθ. **γλαρός** (-ή, -ό) ζωηρός, υγρός, γλυκός [δ. τρ.: ... πο' 'χει τα μάτια τα γλαρά, το γέλιο ζαχαρένιο.] – σύνθ. **γλαρομάτης** (-α, -ικο) που έχει γλαρά, ηδυπαθή μάτια – μππ. **γλαρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. γλαρ(ός) + παραγ. επίθ. -ώνω < αρχ. ἰλαρός (-ά, -όν) «περιχαρής, ευτυχισμένος, ...» (Ξεν. Ἀπομν. 2.7.12, ἀντὶ σκυθρωπῶν ἰλαροὶ) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και αναπτ. [γ] για διευκόλυνση της άρθρωσης κατά τη συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. τον (γ)λαρό)].

ΓΛΈΝΤΙ (γλέντ') (το) διασκέδαση [παροιμ.: Έχει φροντίδα η σπορά κι είναι γλέντι για τον ζευγά.] – συνών. **γλέντισμα** (το) [δ. τρ.: Το κέντισμα (βλ. κεντάω → ουσ. α, συνών.) είναι γλέντισμα κι η ρόκα είναι σεργιάνι (βλ. λ.).] [ETYM. < τουρκ. eğlenti, με αποβ. του αρχικού e-].

ΓΛΈΦΑΡΟ (γλιέφαρου) (το) βλέφαρο ΦΡ. **έκλεισε τα γλέφαρά του και πάει!** πέθανε [ETYM. < αρχ. δωρ. τ. γλέφαρο(ν) (τό) (Πίνδ. Π. 1.

8-9, γλεφάρων ἡδὺ κλαῖι / θρον «το γλυκό κλείσιμο των βλεφάρων») του ουσ. βλέφαρον (τό), Ὅμ. Κ 187, ὕπνος ἀπὸ βλεφάρουιν ὀλώλει «χάθηκε ο ὕπνος ο γλυκός»].

ΓΛΙΝΑ (η) **1.** κόκκινη ἢ γκριζοκύανη ἀργίλος με λασπώδη υφή **2.** χοιρινό λίπος **3.** ακαθαρσία, γλοιώδης βρομιά [ETYM. < αρχ. γλίνη (ἡ) = γλοιός (ὁ) (βλ. αναγλίτσα & γκλοιβός, ετυμ.) / Ἡσύχ., <γλία> κόλλα / Σουῖδ., «[Γλήνη:] κόρη ὀφθαλμοῦ. ἢ ὄρη. παρὰ τὸ ὀρᾶν. [Γλίνη] δὲ ὁ ῥύπος διὰ τοῦ ι.»].

ΓΛΟΜΠΟΣ (γλλόμπους) (ο) κόμπος στον λαιμό ΦΡ. **μ' ἐπιασε γλόμπος** – ρ. **γλομπιάζω** (γλλουμπιάζου) δυσκολεύομαι να καταπιῶ ἢ να μιλήσω ἀπὸ ξαφνική ταραχή ἢ φόβο, κομπιάζω – ουσ. **γλόμπιασμα** (το) ΦΡ. **τι γλόμπιασμα ἦταν αυτό, εἶπα θα χαθῶ!** [ETYM. < γλούπος (βλ. γλουπώνω, 3, 4) > γλόπος, με απλοπ. > γλόμπος, με η-χηροπ.].

ΓΛΟΥΠΩΝΩ (γλλου(μ)πώνου) καταπίνω με βουλιμία, καταβροχθίζω ΦΡ. **μη γλουπώνεις ἔτσι, θα πνιγείς!** – ουσ.: α) **γλούπωμα** (το)· β) **γλούπα** (η) **1.** το στόμιο κᾶνης ὀπλου – συνών. **γλούπος** (ο) ΦΡ. **μ' ἔβαλε στον γλούπο!** (μ' ἔβαλλι στουν γλλούπου!) με καταδιώκει με μανία **2.** το χεῖλος τενεκέ που περιέχει νερό **3.** στόμα ΦΡ. **το 'χωσε στον γλούπο!** **4.** → καταπιόνας (ο)· γ) **γλουπιᾶ** (η) ρουφηξιά [ETYM.· ηχομιμ. λ. ἀπὸ τον ἦχο γλουπ του καταβροχθίσματος + παραγ. ἐπίθ. -ώνω].

ΓΛΥΚΑΔΙ (το) **1.** ξίδι (κατ' ευφ.) **2.** (πληθ.) ἀδένες στον λαιμό των θηλαστικῶν [ETYM. < μσν. γλυκάδιν < ελνστ. γλυκάδιον (τό), υποκορ. του ἐπιθ. γλυκός (βλ. γλυκό, ετυμ.)].

ΓΛΥΚΑΪΝΟΜΑΙ (γλυκκαίνουμι) **1.** γίνομαι ἢ με κάνουν γλυκό ΦΡ. **φάε ἓνα γλυκάκι, να γλυκαθείς!** **2.** δοκιμάζω, κάνω κάτι που, ἐπειδὴ μου ἀρέσει, συνεχίζω να το απολαμβάνω [παροιμ.: Γλυκάθηκε η γριά στα σύκα κι ἔφαγε και τα συκόφυλλα.] **3.** δελεάζω με κάτι ΦΡ. **τη γλύκανε στην αρχή με καλοσύνες και τώρα κακοπερνάει!** **4.** (μτφ.) ανακουφίσω ἀπὸ σωματικό ἢ ψυχικό πόνο ΦΡ. **πάρε αγκαλιά το παιδί, να το γλυκάνεις!** – ουσ. **γλύκαμα** (το) – μππ. **γλυκαμένος** (-η, -ο) [ευχή: Γλυκαμένος να 'σαι!] [ETYM. < αρχ. γλυκαίνομαι «γίνομαι γλυκός, γαληνεύω, ...», Ξεν. Οἰκ. 19.19.2, γλυκαίνεσθαι τάς σταφυλάς «ὅτι γλυκαίνουν τα σταφύλια»].

ΓΛΥΚΕΡΟΣ (γλλυκιρός) (-ή, -ό) **1.** που ἔχει υπόγλυκη γεύση **2.** που εἶναι κάπως γλυκός, ἀλλὰ ὄχι ευχάριστος ΦΡ. (μτφ.) **ὄλο γλυκερά λόγια εἶναι, ἀλλὰ ...** **3.** (μτφ.) που εἶναι πολύ συναισθηματικός ΦΡ. **εἶναι γλυκερός ἄνθρωπος και υποφέρει!** [ETYM. < αρχ. γλυκερός (-ά,

-όν) «γλυκός, ευχάριστος», Όμ. υ 69, καί μέλιτι γλυκερῷ «με τ' ολό-γλυκο το μέλι»].

ΓΛΥΚΟ (το) **1.** γλύκισμα **2.** δερματικό εξάνθημα στο κεφάλι των βρεφών, το μολυσματικό κηρίον **3.** αρρώστια [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 468: Αρρώστια με παράξενο όνομα (ενν. γλυκό), η οποία είχε ως σύμπτωμα το πρήξιμο στα μάγουλα· το αντιμετώπιζαν με «χτυπήματα» λεπτής βελόνας σαν αυτή που έπλεκαν τις κάλτσες ως εξής: έμπηγαν μια τέτοια βελόνα σ' ένα κομμάτι τσιόκαλου (βλ. κότσιαλο → συνών. β), την έκαιγαν στη φωτιά και, όπως ήταν ζεστή, τη «χτυπούσαν» στο πάσχον σημείο. Αυτή τη μέθοδο την εφάρμοζαν και για πό-νους στον αυχένα και το κορμί.] **4.** (μτφ.) κάτι ευχάριστο [ευχή: Όνει-ρα γλυκά!] [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του μsn. επιθ. γλυκός (-ιά, -ό) < αρχ. γλυκός (βλ. γλυκο-, ετυμ.)].

ΓΛΥΚΟ- & γλυκό- α' συνθ. λ.· δηλώνει (Τριαντ.): **1.** αυτό που εκ-φράζει το β' συνθ.: α. είναι γλυκό στη γεύση, π.χ. γλυκοπατάτα, (μτφ.) γλυκοαίματος· β. είναι γλυκό, ευχάριστο στη γεύση και κατ' επέκταση σ' όλες τις αισθήσεις, π.χ. γλυκόπιτος· **2α.** γίνεται ήρεμα, απαλά ή είναι ήρεμο, απαλό αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. γλυκοκοιμά-μαι· β. γίνεται με τρυφερότητα, στοργή, αγάπη ή είναι τρυφερό και στοργικό αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. γλυκοφιλώ – σύνθ.: α) **γλυκογαλατιάζω** (γλλυκουγαλλατγιάζου) ως βρέφος προσκολλώμαι με επιμονή στον μητρικό μαστό – ουσ. **γκυκογαλάτιασμα** (το)· β) **γλυκόκριτος** (γλλυκόκριτους) (-η, -ο) γλυκομίλητος· γ) **γλυκοσαλιά-ζω** (γλλυκουσσιαλιάζου) **1.** έχω γλυκό σάλιο **2.** (μτφ.) είμαι ευτυχής [ETYM. < μsn. θ. γλυκ(ο)- του επιθ. γλυκ(ός) -ο- < ελνστ. θ. γλυκ- του αρχ. επιθ. γλυκός (-εΐα, -ύ) «γλυκός, ευχάριστος», Όμ. Α 249, μέ-λιτος γλυκίων «γλυκύτερη απ' το μέλι»].

ΓΛΥΜΜΕΝΟΣ (γλλυμμένους) (-η, -ο) **1.** που τον έχουν λαξεύσει **2.** ελλειπτικός, μη κανονικός [ETYM. < μππ. γεγλυμμένος (-η, -ον) του αρχ. γλύφω (βλ. γλυφάρι) > γλυμμένος, με έκπτωση].

ΓΛΥΤΡΩΝΩ (γλλυτρρώνου) γλυτώνω, απαλλάσσομαι από κάτι ΦΡ. (α) **με γλύτρωσε από κακό!** (μι γλλύτρρους' απού κακό!) (β) **δε θα γλυτρώσει την τιμωρία μ' αυτά που κάνει!** – ουσ. **γλύτρωμα** (το) – μππ. **γλυτρωμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεγλυτρώνω** ΦΡ. **δεν θα ξεγλυ-τρώσει εύκολα απ' αυτόν!** [ETYM. < μsn. γλυτώνω, με προσθήκη [ρ] < ελνστ. έγλυτώνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < έκλυτώνω < αρχ. έκλυτος (-ον) «ελαφρός, χαλαρός, ...», Εϋρ. Τρωάδ. 1179, έν άρθροις δ' έκλυτοι πρόκεισθέ μοι «τώρα νεκρά, παράλυτα μπροστά μου»].

ΓΛΥΦΑΡΙ (γλλυφάρ') (το) λαξευμένη πέτρα, που κτιζόταν στις γωνίες των σπιτιών, αγκωνάρι (βλ. αγκωνή → υποκορ. β) [ETYM. < αρχ. γλυφ(ίς) (ή) (-ίδος) «εγκοπή, χαραγματιά, ...» (< γλύφω «σκαλίζω, χαράζω, ...», Ἡρόδ. 7.69.6, τάς σφρηγίδας γλύφουσι «χαράζουν τις σφραγίδες») + παραγ. επίθ. -άρι].

ΓΛΥΩ (γλύου / γλλου) → γλυτρώνω – προστ. γλύσε ΦΡ. γλύσε με, **Θε μ'!** γλύτωσέ με [ETYM. < μσν. γλύω / γλυῶ «γλυτώνω, σώζω, λυτρώνομαι» [B. Κορν. Ἑρωτ. 2.606: στοῦ Ἑρωτα τά βάσανα καί δέ μπορεῖ νά γλύσῃ.] < ἐκλύω «κύνω, απελευθερώνω, (μτφ.) γλυτώνω, ...» (Αἰσχύλ. Πρ. 326, ἐὰν δύνωμαι τῶνδ' ἐκλύσαι πόνων «τρόπος ἀπό τα δεινά σου αὐτά να σε γλυτώσω») > γλύω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και τροπή του [κ] σε [γ]].

ΓΛΩΣΣΙΑΖΩ (γλλουσσιάζου) 1. δοκιμάζω κάτι με τη γλώσσα και μου προκαλεί ευχάριστη ή δυσάρεστη γεύση ΦΡ. **έχει πολύ αλάτι το φαΐ, δε γλωσσιάζεται!** 2. (μτφ.) κακολογώ, αυθαδιάζω ΦΡ. **γλωσσιάζει, γλωσσιάζει και δε λέει να σταματήσει!** – ουσ.: α) **γλώσσιασμα** (το)· β) **γλωσσίτης** (γλλουσσίτ'ς) (ο) που δεν κρατάει τη γλώσσα του, που δεν κρατάει μυστικό, φλύαρος ΦΡ. **είναι αυτός ένας γλωσσίτης!** – σύνθ. **ξεγλωσσιάζομαι** 1. μου βγαίνει η γλώσσα έξω από κούραση ή σπουδή ΦΡ. **ξεγλωσσιάστηκα να πάω και να 'ρθω!** (ξιγλλουσσιάζ'κα να πάου κι να 'ρθου!) 2. ξοδεύω μάταια τα λόγια μου, κουράζομαι μιλώντας σ' ανθρώπους που δεν με ακούν ΦΡ. **ξεγλωσσιάστηκα να εξηγώ, δε θέλει να καταλάβει!** – ουσ. **ξεγλώσσιασμα** (το) – μππ. **ξεγλωσσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. γλῶσσ(α) (ή) (Ὅμ. γ 332, ἀλλ' ἄγε τάμνετε μέν γλώσσας «κόψτε κι απ' τα σφαχτά τις γλώσσες») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΓΛΩΣΣΙΔΙ (γλλουσσίδ') (το) μικρή γλώσσα ΦΡ. (α) **το γλωσσίδι** (ρόπτρο) **της καμπάνας** (β) **το γλωσσίδι του κουδουνιού** (βλ. γιορντάνι) (γ) **το γλωσσίδι του φιδιού** [ETYM. < ελνστ. γλωσσίδιον (τό), υποκορ. του ουσ. γλῶσσα (βλ. γλωσσιάζω, ετυμ.)].

(Γ)ΝΕΜΑ¹ (το) 1. νήμα [παροιμ.: Σάπια γνέματα, παλιές κλωστές.] ΦΡ. **ωχ! μου 'κοψες το γνέμα!** λέγεται ως απάντηση σε κάποιον, που προσπαθεί να μας φοβίσει χάριν παιδιάς – συνών. **γνέσμα** (το) [K. Τρ. Θ. Τροφ., ια', σ. 72: ... καί ἀπό τό γνέσμα τῶν μεταξοσκωλήκων γίνονται πάμπολλα φορέματα.] 2. το νήμα της ζωής ΦΡ. **κόπηκε το γνέμα του!** πέθανε [Ἀγγ. Σικελ. Ἀλαφρ. 465: Οἱ μοῖρες ἔτσι τό γνέμα κλώσανε.] – σύνθ. **ασημόγνεμα** (το) λεπτή ασημένια κλωστή – ρ. **γνέθω** μετατρέπω το μαλλί σε νήμα (βλ. ρόκα) – ουσ.: α) **γνέσιμο** (το)· β) **γνέστρα** (η) [παροιμ.: Η καλή γνέστρα και με το κουτάλι γνέθει.] –

μεε. **γνέθοντα(ς)** (βλ. ροβολάω) ΦΡ. **πηγαίνει γνέθοντα στο χωράφι** – επίθ. **γνεστός** (-ή, -ό) κλωσμένος, γνεσμένος – σύνθ.: α) **απογνέθω** τελειώνω το γνέσιμο ΦΡ. **απόψε θα τ’ απογνέσω το μαλλί!** – ουσ. **απόγνεσμα** (το) – μππ. **απογνεσμένος** (-η, -ο)· β) **γνεθολογάω** ασχολούμαι με το γνέσιμο, περνάω την ώρα μου γνέθοντας – ουσ. **γνεθολόγημα** (το) – μεε. **γνεθολογώντα(ς)** ΦΡ. **περνά το βράδυ της γνεθολογώντας·** γ) **ξεγνέθω** 1. σταματώ το γνέσιμο 2. χαλώ το γνέσιμο 3. (μτφ. για τις Μοίρες) μεταβάλλω το πεπρωμένο ΦΡ. **φαίνεται πως ξεγνέθουν και για καλό οι Μοίρες!** [ETYM. < μσν. γνέμα (τό) < θ. γνέ(σ)- του μσν. γνέθω (< αρχ. νήθω / νέω «γνέθω, κλώθω», Πλάτ. Πολιτ. 289c, τούς περί τό νήθειν «αυτούς που γνέθουν») + παραγ. επίθ. -μα].

ΓΝΕΜΑ² (το) νεύμα, γνέψιμο [δ. τρ.: Ο ποταμός σέρνει κλαριά κι η θάλασσα καράβια / κι η κόρη με το γνέμα της πλανά τα παλληκάρια.] [ETYM.: μσν. (< μσν. γνεύω < αρχ. νεύω «κάνω νεύμα, γέρνω προς τα εμπρός, συναινώ, ρέπω, ...», Σοφ. Φιλ. 484, νεῦσον, τέκνον, πείσθητι «συναίνεσε, αποφάσισ’ το, παιδί μου» / Ἡσύχ., <νεύει> ἐπανέρχεται. ἢ μᾶλλον, φεύγει].

ΓΝΕΦΙ (γννέφ’) (το) σύννεφο [Λ. Μαβ. Πατρ.: Καὶ δίχως γνέφια τοὺς καιροὺς ἡ δόξα σου διατρέχει.] – επίθ. **άγνεφος** (-η, -ο) χωρίς σύννεφα [ETYM.: ἄλλος τ. του γνέφος (το) < γ- προθεμ. + αρχ. νέφος (τό) (Ὅμ. ι 68, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε «και σκέπασε με νέφια»].

ΓΝΟΙΑΖΟΜΑΙ (γννοιάζουμι) 1. με ενδιαφέρει κάποιος ή κάτι, έχω την έγνοια του και ασχολούμαι μ’ αυτό(ν) 2. θυμάμαι – ουσ. **γνοιάξιμο** (το) – επίρρ. **γνοιάς** είναι στη σκέψη μου, συνέβη πρόσφατα ΦΡ. **είναι γνοιάς ο θάνατος τ’ αδερφού μ’** – μππ. **γνοιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ανέγνοιαστος** (-η, -ο) (μσν. ἀνέγνοιαστος, Β. Κορν. Ἑρωτ. 1. 687, ἀνέγνοιαστοι κι ἀμέριμνοι εἶν’ τοῦτοι, θυγατέρα) [ETYM.: μσν. < μσν. ἐγνοιάζομαι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ἐννοιάζομαι < αρχ. ἔννοι(α) (ή) «σκέψη, αντίληψη, σημασία, ...» (Πολύβ. 10.27.8.6, τήν κοινή ἔννοιαν «την κοινή αντίληψη») + παραγ. επίθ. -άζομαι].

ΓΝΩΜΙΚΟΣ (γννουμικός) (-ή, -ό) νοήμων, λογικός [παροιμ.: Χαρά στη ζούρλια του ζουρλού (βλ. λ.) και κρίμα στον νου του γνωμικού.] ΦΡ. **είναι πολύ γνωμικός, να τον ακούς!** – αντών. **άγνωμος** (-η, -ο) – συνών. **ανέγνωμος** (-η, -ο) – ουσ. **ανεγνωμιά** (η) απουσία γνώμης, ανοησία [δ. τρ.: Αχ, αγάπη που είχα και ’χασα ν’ απ’ την ανεγνωμιά μου, / αχ, τώρα τη βλέπω σ’ άλλονε, μαραίνεται’ η καρδιά μου.] ΦΡ. **ανεγνωμιά κι άγιος ο Θεός!** μεγάλη ανοησία [ETYM.: ελνστ. < αρχ. γνώμ(η) (ή) (< θ. γνω- του αρχ. γιγνώσκω «αντιλαμβάνομαι, γνωρίζω,

...», Όμ. Α 199, αὐτίκα δ' ἔγνω Παλλὰδ' Ἀθηναίην «αμέσως γνώρισε την Αθηνά Παλλάδα») + παραγ. επίθ. -ικός].

ΓΝΩΡΙΖΩ (γνourίζου) 1. [...] 2. κατακτώ κάποια γυναίκα, κοιμάμαι μαζί της ΦΡ. **τη γνωρίζει από καιρό!** – ουσ.: α) **γνώρα** (η) γνωριμία ΦΡ. **δε μου 'δωκε γνώρα!** έκανε πως δεν με γνώρισε [Λ. Μαβ. Μ.: ... σὰ γιὰ στερνὴ φορὰ κάθε της γνώρα / ἄξέχαστη·] – συνών.: α) **γνωριμιά** (η)· β) **γνώρος** (ο) – μππ. **γνωρισμένος** (-η, -ο) γνωστός – αντών. **ανεγνώριστος** (-η, -ο) αγνώριστος, που έχει αλλάξει για κάποιον λόγο και δυσκολευόμαστε να τον αναγνωρίσουμε [δ. τρ.: Κάτου στην άσπρη πέτρα και στο κρύο νερό, / εκεί κείται ο Γιάννος, τ' Ανδρονίκου ο γιος, / κομμένος και σφαμένος κι ανεγνώριστος.] [ETYM. < αρχ. γνωρίζω «κάνω κάτι γνωστό, γνωρίζω κάποιον ή κάτι», Πλάτ. Λάχ. 181c, γνώριζε καί ἡμᾶς καί τούτους τούς νεωτέρους «γνώρισε κι εμάς κι αυτούς τους νεότερους»].

ΓΝΩΣΕΥΩ (γνουσεύου) γίνομαι συνετός, ωριμάζω [ETYM. < μsn. γνώσ(η) (< αρχ. γνῶσις (ή), Πλάτ. Θεαίτ. 206b, τήν γνῶσιν ἔχειν «να γνωρίζει») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΓΟΓΓΥΛΙ (γουγγύλλι) (το) 1. κοκκινογούλι, παντζάρι, το φυτό beta vulgaris 2. (μτφ.) υγιέστατος ΦΡ. **είναι γερός, γογγύλι!** είναι ροδοκόκκινος, κάτι που θεωρείται συνώνυμο της υγείας 3. κάθε βρώσιμος βολβός λαχανικού 4. στρογγυλό κομμάτι ψαριού ή χελιού, έτοιμο για μαγείρεμα ΦΡ. **το 'κοψα γογγύλια το χέλι** 5. (πληθ., μτφ.) οι δίπλες του λαιμού ΦΡ. **έχει κάτι γογγύλια!** (έχχει κάτ' γουγγύλλια!) [ETYM. < μsn. γογγύλι(ο)ν (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. γογγύλη / γογγυλίσ (ή) «λαχανικό με στρογγυλό υπόγειο βλαστό», Ἀριστοφ. Θεσμ. 1185, τὸ τιττὶ, ὥσπερ γογγύλη «σφιχτό το βυζί της σαν γογγύλι»].

ΓΟΪΚΟΣ (ο) 1. κλινοσκεπάσματα και στρωσίδια διπλωμένα και τοποθετημένα το ένα πάνω στ' άλλο· για προστασία τα σκεπάζουν με λευκό σεντόνι, συχνά στολισμένο με δαντέλα, καθώς ο γοίκος είναι το καμάρι της νοικοκυράς και μια από τις ενδείξεις της νοικοκυροσύνης της [παροιμ.: Φτωχός γοίκος, φτωχό σπίτι.] ΦΡ. (α) **κοίτα τι όμορφος γοίκος!** (β) **με σκέπασε με σκεπάσματα απ' τον γοίκο!** τιμητική για τον φιλοξενούμενο ενέργεια, καθώς τα κλινοσκεπάσματα αυτά δεν ήταν για καθημερινή χρήση, ήταν τα καλά της νοικοκυράς ή προορίζονταν για προίκα 2. είδος εντοιχισμένης ντουλάπας, κυρ. για τη φύλαξη κλινοσκεπασμάτων και στρωσιδιών – συνών.: α) **γίκος** / **γιούκος** (ο)· β) **γιούκι** (το) – ρ. **γοικιάζω** / **γι(ου)κιάζω** φτιάχνω γιούκο – ουσ. **γοίκιασμα** / **γι(ού)κιασμα** (το) – μππ. **γοικιασμένος** / **γι(ου)-κιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < οἶκος (βλ. (α)γρέκι, ετυμ.) > γοίκος, με

προσθήκη του ημιφώνου [j] πριν από φων. [οι > ι]: ο Άρ. Βαλ. αναφέρει τον γοίκο ως οίκο [Άρ. Βαλ. Φ. 2.120-1: ή άνέμη (βλ. λ.) μέ τά γνέματα (βλ. γνέμα¹), τό τυλιγάδι (βλ. ανεμοδούρα → συνών.), ή δρούγα (βλ. λ.), / ό οίκος μέ τά μάλλινα, τά παρδαλά διπλάρια (βλ. λ., 1)] (πρβ. τουρκ. yük «φορτίο, σωρός»)].

ΓΟΙΟΝ / **γιον** επίρρ. **1.** όπως, έτσι που ΦΡ. **θα πάθεις μεγάλη ανήλα** (βλ. λ.) **γοιον κάνεις!** (θα πάθ'ς μεγάλη ανήλα γοιον κάν'ς!) **2.** μόλις, όταν ΦΡ. **γιον φτάσεις, να μας γράψεις** [Άσίζ. 152: παρευτός ως γιόν τό μάθει ή αύλή] **3.** επειδή, αφού ΦΡ. **γοιον έκανε τ' άδικο, κανένας δεν τον θέλει!** [ETYM. < ουδ. αρχ. αναφ. αντων. οϊον / οϊά τε (ως επίρρ.) «σαν, όπως, ...» (οϊος, οϊα, οϊον «τέτοιος που, ...») (Όμ. γ 73, οϊά τε ληιστήρες «σαν τους κουρσάρους») με προσθήκη του ημιφώνου [j] πριν από φων. [οι > ι] > γοιον / γιον].

ΓΟΛΟΣ (γόλλους) (ο) βόλος [ETYM. < ελνστ. βόλος (ό) «ρίψη με δίχτυ πιασίματος, ρίζιμο, ...» (< αρχ. βῶλος (ό) «σβόλος χώματος, ...», Όμ. σ 374, εϊκοι δ' ύπό βῶλος άρότρῳ «χώμα που να υποχωρεί στο αλέτρι») με τροπή του [β] σε [γ]].

ΓΟΜΑΡΙ (γουμμάρ') (το) / **γομάρα** (γουμμάρα) (η) **1.** γαϊδούρι (-α) [παροιμ.: Βαράει το γομάρι, ν' ακούσει το σαμάρι.] – υποκορ.: α) **γομαράκι** (το)· β) **γομαρούλα** (η) – μεγεθ. **γόμαρος** (ο) – σύνθ. (για άνθρωπο αναιδή κι αναίσθητο) **γομαρογόμαρος** (ο) **2.** φορτίο ζώου ΦΡ. **έφερα ένα γομάρι χορτάρι** (ίφιρα ιένα γουμμάρ' χουρτάρ') – συνών. **γομαριά** (η) ΦΡ. **έφερα μια γομαριά ξύλα** (ίφιρα μνια γουμμαργιά ξύλα) **3.** (θηλ.) (βλ. γαΐδαρος → γαϊδάρα, 2) – παράγ. ουσ. **γομαριλίκι** (γουμαρ'λλίκκι) (το) **1.** συμπεριφορά γομαριού **2.** (μτφ.) κακή συμπεριφορά, ανοησία – σύνθ.: α) **γομαροδουλειά** (η) δουλειά για τα γομάρια, βαριά δουλειά· β) **γομαροκοίλης** (ο) κοιλαράς, άπληστος· γ) **γομαροκυλησιά** (γουμαρουγκυλλ'σσιά) (η) **1.** το σημείο όπου συνηθίζει να κυλιέται ένα γομάρι – συνών. **γομαροκυλίστρα** (η) (βλ. γαΐδαρος → σύνθ. ε) **2.** ως μονάδα μέτρησης, η έκταση που απαιτείται για να κυλιστεί ένα γομάρι ΦΡ. **η γελάδα έφαγε δυο γομαροκυλησιές τριφύλλι** (η γιαλάδα έφα'ι δγυο γουμαρουγκυλλ'σσιές τριφύλλι)· δ) **γομαροσάμαρο** (γουμαρουσάμαρου) (το) σαμάρι γομαριού· ε) **γομαροφάης** (γουμαρουφάης) (ο) που έχει φάει κρέας γομαριού, κάτι ασυνήθιστο· στ) **γομαροφόρτι** (γουμαρουφόρτ') (το) το φορτίο ενός γομαριού [ETYM. < μσν. γομάρι(ν) < ελνστ. γομάριον (τό) «φορτίο ζώου», υποκορ. του αρχ. ουσ. γόμος (ό) «φορτίο», Ήρόδ. 1.194.3, τά δέ μέγιστα, πεντακισχιλίων ταλάντων γόμον ἔχει «τα πιο μεγάλα χωρούν φορτίο κι ως πέντε χιλιάδες τάλαντα»].

ΓΟΝΑ (το) / **γόνας** (ο) **1.** γόνατο **2.** μονάδα μέτρησης ύψους ΦΡ. **έριξε ένα γόνα χιόνι!** έριξε χιόνι στο ύψος του γόνατου **3.** για δήλωση πλήθους ΦΡ. **πήγε η ψείρα γόνα!** – (θηλ.) **Γόνα** (η) ονομασία γίδας που τα γόνατά της έχουν τρίχωμα άλλου χρώματος σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα – σύνθ.: α) **γονοκκλησιά** (γουνουκκλησιιά) (η) έτσι ονομάζεται η Κυριακή της Πεντηκοστής, λόγω του ότι κατά τη θεία λειτουργία, τη στιγμή που διαβάζονται οι ευχές, οι οποίες αρχίζουν με τη φράση «*Ἔτι κι ἔτι κλίναντες τά γόνατα τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*», οι πιστοί, προσευχόμενοι, γονατίζουν ΦΡ. **είναι της γονοκκλησιιάς σήμερα·** β) **γονοκλιτός** (γουνουκκλητός) (-ή, -ό) που γονατίζει σε στάση ικεσίας [δ. τρ.: ... και εμπρός γονοκλιτή και τους πόδας του φιλεί.] [ETYM. < πληθ. γόνατα του ουσ. γόνατο (κατά το σχ.: πράμα - πράματα) < ελνστ. γόνατον < πληθ. γόνατα του αρχ. ουσ. γόνυ (τό) (γεν. γόνατος / γουνός / γούνατος), Όμ. ε 449, σά τε γούναθ' ικάνω «τώρα στα γόνατά σου πέφτω»].

ΓΟΝΕΥΩ (γουνεύου) παράγω γόνο ΦΡ. **γονεύει το μελίσσι** (γουνεύ' του μιλίσσ') – ουσ. **γόνεμα** (το) – μππ. **γονεμένος** (-η, -ο) – συνών. **γουδιάζω** (γουδγιάζου) – ουσ. **γούδιασμα** (το) – μππ. **γουδιασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Κι ανοίγει την κασέλα της τη σταυροκλειδωμένη / και βλέπει στο φακιόλι (βλ. λ.) της μελίσσι γουδιασμένο.] [ETYM. < αρχ. γονεύω «γεννώ, (για φυτά) παράγω», Θεόφρ. Φ. Ί. 8.10.5.12, οὗτος δ' ἦν ὁ γονεύων «αυτός είναι ο δημιουργός»].

ΓΟΝΗΣ (γουνής) (ο) γονιός (πληθ. **γονέοι**, οι / **γονικά**, τα) [δ. τρ.: Δε μου λες, γλυκιά μου κόρη, έχεις γονικά;] ΦΡ. **η νύφη κρατάει από γονικά με καλό όνομα!** – σύνθ. **γονοκρατιέμαι** κατάγομαι [δ. τρ.: Πες μου, να ζήσεις, λυγερή, πούθε γονοκρατιέσαι;] [ETYM. < αρχ. γον(εύς) (ὁ) «που γεννά, ο πατέρας, (πληθ.) οι γονεῖς, πρόγονος» (Ισοκρ. Δημ. 11.7, αἰσχρόν μή μιμείσθαι τούς σπουδαίους τῶν γονέων «είναι άσχημο να μη μιμούνται τους σπουδαίους από τους γονεῖς») + παραγ. επίθ. -ής].

ΓΟΝΟΣ (γουνός) (ο) νεογέννητες μέλισσες [ETYM. < αρχ. γόνος (ὁ) «το αβγό των εντόμων, γόνος ψαριών, ...» (Άριστ. Ζ. Ί. 553a, ὅσα γόνῳ τίκτεται «όσα γεννιούνται με αβγά») με μετάθ. του τόνου].

ΓΟΡΓΑΔΑ (γουργάδα) (η) γρηγοράδα [παροιμ.: Το Σάββατο το βράδυ βράδυ, βγάζει η νύφη μας γοργάδες.] ΦΡ. **σ' έπιασαν οι γοργάδες βλέπω!** [ETYM. < μσν. επίθ. γοργ(ός) «γρήγορος» (< ελνστ. γοργός «ζωηρός» < αρχ. γοργός (-ή, -όν) «αυστηρός, άγριος, βλοσυρός, ...», Αἰσχύλ. Θηβ. 537, γοργόν δ' ὅμμ' ἔχων «και με κάτι μάτια που βγάζουν σπίνες») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΓΟΡΓΟΘΑΜΜΕΝΟΣ (γουργουθαμμένους) (-η, -ο) που ενταφιάζεται, πριν περάσουν 24 ώρες από τον θάνατό του και κατά τη λαϊκή πίστη μπορεί να βρικολακιάσει ΦΡ. (σαν «κατάρα», συνήθ. για άτακτο παιδί) **έλα δω, ορέ γοργοθαμμένο!** [ETYM. < γοργ(ός) (βλ. γοργάδα, ετυμ.) -ο- + θαμμένος < μππ. (τε)θαμμένος του αρχ. θάπτω «θάβω», Όμ. λ 52, οὐ γάρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης «δεν είχε ακόμη ταφεί στο χώμα, κάτω από το πλατύ στέρνο της γης»].

ΓΟΥΒΑ (η) μικρό κοίλωμα γήινης επιφάνειας, λακκούβα – συνών. **γράφπα** (η) – ρ. **γουβίζω** παρακολουθώ αθέατος ή σιωπηλός τα συμβαίνοντα, βρίσκομαι σε ύποπτη αναμονή, πριν τη δραστηριοποίησή μου ΦΡ. (α) **είχε μέρες που γούβιζε!** (είχι μέρις π' γούβ'ζι!) (β) **γούβισε, γούβισε, ώσπου...** (γούβ'σι, γούβ'σι, ώσπου...) – ουσ.: α) **γούβισμα** (το)· β) **γουβιός** (ο) άνθρωπος εσωστρεφής, μουλωχτός – επίθ. **γουβωτός** (-ή, -ό) βαθουλωτός ΦΡ. (α) **γουβωτό ταψί** (β) **γουβωτά μάτια** – μεε. **γουβίζοντα(ς)** – σύνθ. **γουβόσκυλο** (γουβόσσκ'λλου) (το) σκυλί που δεν γαυγίζει, αλλά είναι ύπουλο και μπορεί να σε δαγκώσει [ETYM. < ελνστ. κύβα(ς) (ὁ) «λάρνακα, νεκροθήκη, τάφος» (< αρχ. κύβη (ή) «κεφαλή» / κύμβη (ή) «κοίλο αγγείο, κοίλωμα, ...», Έμπεδ. Σιμπλ. Άριστ. Φ., σ. 258, ἰδέ πτεροβάμοσι κύμβαις «δες και τα φτερωτά πουλιά») > γούβα, με τροπή του [κ] σε [γ] και του [υ] σε [ου], ή < κουτσοβλάχ. γκούβα (gúva) «οπή» < μσν. λατ. cova < λατ. cavea < cavus (-a, -um) «κοίλος»].

ΓΟΥΒΡΑ (η) η περίοδος ζευγαρώματος των χοίρων – ρ. **γουβράω** έχω επιθυμία για συνουσία – ουσ. **γούβρημα** (το) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από το γρύλισμα των χοίρων κατά την περίοδο του ζευγαρώματος].

ΓΟΥΔΟΧΕΡΙ (γουδουχέρ') (το) ξύλινος, μεταλλικός ή πέτρινος κόπανος για το χτύπημα τροφών σε γουδί [παροιμ.: Το γουδί το γουδοχέρι και τον κόπανο στο χέρι.] [ETYM. < μσν. γουδ(ίν) < μσν. ἰγδῖον / ἰγδῖν (τό), υποκορ. του αρχ. ἰγδῖς (ή) (-εως) «γουδί», με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και ανάπτυ. [ου] (πρβ. ἄγλις > ἄγλιον > γουλί, βλ. λ., ετυμ.) (Σόλ. 39.1, οἱ μέν ἰγδῖν «άλλοι γουδί») -ο- + χέρι (βλ. λ., ετυμ.) > γουδοχέρι].

ΓΟΥΙΑ (η) ούγια – συνών. **γούβια** (η) [ETYM. < μσν. οὔια (< ελνστ. οὔα < αρχ. ὄα / ὄια (ή) «παρυφή, κοινώς ούγια, ...», Άριστοφ. Άποσπ. 27, σινδόνας αἶ ὄας ἔχουσι «σεντόνια που έχουν ούγιες») με προσθήκη του ημιφώνου [j] πριν το φων. > γούια].

ΓΟΥΛΑΛΙ (γουλλάλλι) (το) το λίγο άλεσμα, το οποίο έφτιαχνε ο μυλωνάς σε κάποιον που το είχε άμεση ανάγκη, όταν είχε πολλή δουλειά, μέχρι να 'ρθει η σειρά του· η τήρηση της σειράς στον μύλο ήταν

παροιμιακή, αφού, «*Αν είσαι και παπάς, με την αράδα σου θα πας.*» – ρ. **γουλιαλέθω** 1. αλέθω γουλάλι 2. (μτφ.) ενεργώ εσπευσμένα, για να δώσω άμεση λύση σε πρόβλημα ΦΡ. **να γουλιαλέσεις!** [ETYM. < μσν. λίγ(ο) (< αρχ. επίρρ. ὀλίγον του επιθ. ὀλίγος (βλ. ὀλίγα) με αποβ. του αρχικού άτ. φων., ὀλίγος > λίγος) + υποκορ. παραγ. επίθ. -ουλάκι > λιγουλάκι > *γουλάκι, με έκπτωση > γουλάλι, με αφομ.].

ΓΟΥΛΗ (γούλλη) (η) 1. στόμιο φιάλης, χείλος κανατιού ΦΡ. **ρίχνει βροχή με τη γούλη κάτω!** (ρίχν' ββρουχή μη τ' γούλλη κάτ'!) ή **γύρισε** (ενν. τη φιάλη ή το κανάτι) **με τη γούλη κάτω!** βρέχει καταρρακτωδώς 2. (βλ. κánaλη, 1) – σύνθ. **προγούλι** (προυγούλλι) (το) πάχος κάτω από το σαγόνι και στον λαιμό – συνών. **μπιρμπίλα** (η) ΦΡ. **του κρέμονται οι μπιρμπίλες!** (τ' κρέμ'ντ' οι μπιρμπίλλις!) [ETYM. < μσν. γούλ(α) (ή) (< λατ. gula «οισοφάγος, λαιμός») + παραγ. επίθ. -η].

ΓΟΥΛΙ (γουλλί) (το) 1. τρυφερός βλαστός λάχανου, σφαιρική υπόγεια ρίζα φυτού 2. (ως επίρρ.) κούρεμα μαλλιών μέχρι τη ρίζα τους ΦΡ. **κουρεύτηκε γουλί** [ETYM. < μσν. γουλίν «κοτσάνι, βλαστός των λάχανων, είδος τεύτλου» < ἀγλίον (τό), υποκορ. του αρχ. ἄγλις (ή) (-ιθος / -ίθος) «σκελίδα σκόρδου» (μόνο στον πληθ. ἄγλιθες / ἀγλίθες «κεφάλι σκόρδου που αποτελείται από πολλές σκελίδες», Ἀριστοφ. Ἀχ. 763, τάς ἄγλιθας ἐξορύσσετε «ξεριζώνετε τα σκόρδα») > (ἀγλίον > γλίον, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > γουλί(ο)ν, με ανάπτ. [ου] > γουλί (πρβ. ἴγδης > ἰγδίον > γουδί, βλ. γουδοχέρι, ετυμ.)].

ΓΟΥΜΙΔΙΑ (γουμίδια) (τα) είδος φαγητού· [Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 170: Μαζεύουμε διάφορα λαχανικά (άνηθο, μαϊντανό, σπανάκι, σέσκουλα, λάπατα, κρεμμυδάκια, σκορδάκια, κ.λπ.), τα πλένουμε και τα βράζουμε. Μόλις είναι έτοιμα, τα στραγγίζουμε και κρατάμε το ζουμί. Ρίχνουμε τα λαχανικά πάλι στην κατσαρόλα και τα πατάμε με μια ξύλινη κουτάλα, για να συνθλιβούν αρκετά. Ρίχνουμε στην κατσαρόλα το ζουμί, το οποίο κρατήσαμε, προσθέτουμε μικρά κομμάτια κρύας κουλούρας (βλ. λ.) μαζί με αλάτι, πιπέρι και βούτυρο και τα βράζουμε για λίγο.] ΦΡ. **ελάτε να φάμε γουμίδια!** [ETYM. < γουμ(ώνω) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίδια].

ΓΟΥΜΩΝΩ (γ' μώνου) 1. γεμίζω κάτι με κάποιο υλικό ΦΡ. **γούμωσε την τρύπα, μην πέσει κανένας μέσα!** 2. σκεπάζω ΦΡ. (α) **πρέπει να γουμώσουμε τις ρίζες, θα ξεραθεί το κλαρί** (βλ. λ., 3)! (β) **μας γούμωσε το χιόνι!** έριξε πολύ χιόνι – ουσ. **γόμεωσμα / γούμω(σ)μα** (το) – μππ. **γουμωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεγούμωτος** (-η, -ο) [ETYM. < γομώνω «γεμίζω, φορτώνω», με κώφ. του [ο] σε [ου] < ελνστ. γομῶ (-όω) «φορτώνω» < αρχ. γόμος (βλ. γομάρι, ετυμ.)].

ΓΟΥΠΑΤΟ (γούπατου) (το) 1. γήινο βαθούλωμα, σημείο βαθουλωτό κι απόσκιο ΦΡ. **έχτισε μες στο γούπατο!** 2. (βλ. λάκκα, 1) [ETYM. < αρχ. γάποτος (-ον) «που μπορεί να τον καταπιεί η γη», Αίσχλ. Χο. 97, γάποτον χύσιν «στη γης να χύσω» > γόπατο(ς), με αντιμετ. > γούπατο, με κώφ. του [ο] σε [ου], ή < γούβα (βλ. λ., ετυμ.) + πάτος (βλ. λ., ετυμ.), με συμφυρ. και απλολ.].

ΓΟΥΡΓΟΥΛΛΩ (γουργουλλάου) 1. γουργουρίζω, γουργουλίζω ΦΡ. **άκου πώς γουργουλάει η κοιλιά μου!** – παθ. γουργουλιέμαι / γουργουριέμαι ΦΡ. γουργουλιένται τ' άντερά (βλ. λ.) μου από την πείνα! 2. (μτφ.) κινούμαι με ευχέρεια, μεγαλώνω ΦΡ. **γουργούλησε κι η θυγατέρα σου!** 3. (κυρ. για ζώα) παράγω σιγανό ήχο που εκφράζει ευχαρίστηση ή ερωτικό κάλεσμα 4. (μτφ.) ρέω ακανόνιστα και με θόρυβο – ουσ. **γουργούλημα / γουργούρισμα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο *γουρ - γουρ* του γουργουρίσματος].

ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΑ (γουργουλλιάνα) (η) τοματοπολτός, κάθε πολτός [ETYM.· πιθ., ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά τον βρασμό, όταν φτιάχνουμε τοματοπολτό με τον παραδοσιακό τρόπο, ή < κουτσοβλάχ. ουσ. γκουργκούλι^{ου} (gurgúli^u (-lⁱ) «σφαίρα, λίθος σφαιροειδής» + παραγ. επίθ. -άνα > γκουργκουλιάνα > γουργουλιάνα, με αποηχηροπ., ή < επίθ. γκουργκουλιάτ^{ου} (-τα) (gurgulíát^u (-tā) «στρογγυλός, σφαιροειδής» > γκουργκουλιάτα > γουργουλιάτα, με αποηχηροπ. > γουργουλιάνα, με τροπή του [τ] σε [ν]· ως *γουργουλιάνα* αναφέρεται και το edōdimo μανιτάρι, *macrolepiota procera*].

ΓΟΥΡΓΟΥΡΑΩ (γουργουράου) ανασκαλεύω, ανακατώνω (βλ. στάχτη → παράγ. ουσ., β) – ουσ. **γουργούρημα** (το) – μεε. **γουργουρνά(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά τη ανακίνηση της στάχτης με μασιά ή άλλο μεταλλικό εργαλείο].

(Γ)ΟΥΡΙΑΖΩ (γ/ουργιάζου) 1. (για προσ.) κραυγάζω, θρηνώ γοερά, οδύρομαι ΦΡ. **απ' όταν έχασε το παιδί της, ουριάζει μέρα νύχτα!** 2. (για σκύλο, λύκο, τσακάλι) ουρλιάζω ΦΡ. **γούριαζε όλη τη νύχτα το σκυλί!** – ουσ. (γ)ουριατό (το) – συνών.: α) (αγ)ουρλιέμαι (βλ. λ.)· β) ουρλιέμαι ΦΡ. **τι ουρλιένται έτσι οι λύκοι;** [ETYM. < μσν. ούριάζω «ουρλιάζω» (βλ. (αγ)ουρλιέμαι, ετυμ.) με προσθήκη του ημιφώνου [j] πριν από φων. > γουριάζω].

ΓΟΥΡΜΟΣ (γούρρμους) (-η, -ο) ώριμος [παροιμ.: Το γούρμο τ' απίδι (βλ. λ.) το τρώει η χελώνα.] – ρ. **γουρμάζω** ωριμάζω – ουσ. **γούρμασμα** (το) – μππ. **γουρμασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **γουρμοφάης** (-ισσα, -ικο) (βλ. άγουρος → σύνθ. γ) [ETYM. < αρχ. ὄριμος (-ον) «ώριμος, ωραίος» (Λ. Ταραντ. 29.7, βότρυας, αἵτε πέλονται ὄριμοι, ...

«τα σταφύλια, είτε είναι ώριμα, ...») > ούρμος, με συγκ. και κώφ. του [ω] σε [ου] > γούρμος, με προσθήκη [j] πριν από φων.].

ΓΟΥΡ(Ν)Α (η) **1.** μικρό ή μεγάλο βαθούλωμα στο έδαφος [δ. τρ.: Ροκάνισε το σίδερο, σα σκύλα τη μαγκούρα, / και πιε νερό της γούρνας μου, κι ύστερα να σ' ανοίξω.] – συνών. **γρούσπα** (η) (βλ. γρόπα → συνών.) **2.** (μτφ.) καταστροφή, χαλασμός ΦΡ. **γούρνα να γένει!** – υποκορ. **γουρ(ν)ούλα** / **γουρνουπούλα** / **γουρ(ν)ίτσα** (η) – μεγεθ. **γουρνάρα** (η) – παράγ. ουσ. **γουρνί** (το) το πίσω μέρος της εστίας – σύνθ. **γουρνολίθι** (το) πυρομάχος (βλ. λ.) – σύνθ. ρ. **γουρνομυτιάζω** (γουρρνομυτγιάζου) **1.** με παίρνει ο ύπνος για λίγο, ενώ κάθομαι ή γέρνω λίγο το σώμα ή το κεφάλι μου **2.** ενώ παλεύω με κάποιον, τον κάνω ν' αγγίξει τη μύτη του στη γη, όπως τα γουρούνια **3.** (μτφ.) ασχολούμαι με κάτι, συνήθ. ανούσιο, για πολύ – ουσ. **γουρνομύτιασμα** (το) – μππ. **γουρνομυτιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι κάθεσαι γουρνομυτιασμένος σήμερα;** (τι κάθισι γουρρνομυτγιαζμένους σήμερα;) [Ε-ΤΥΜ.: μσν. < αρχ. γρῶνος (-η, -ον) «κοίλος, ...», (θηλ.) γρών(η) (ενν. πέτρα) «κοίλη πέτρα, βαθούλωμα, γούρνα» (Νικ. Ἀλ. 77, ἐν γρώνησιν «σε γούρνες») > γρώνα, ουσιαστικοπ. κατά τα θηλ. ουσ. σε -α > γώρνα, με αντιμετ. > γούρνα, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΓΟΥΡΟΥΝΙ (γ'ρρούν') (το) / **γουρούνα** (γ'ρρούνα) (η) **1.** [...] **2.** (θηλ., μτφ.) βρομιάρα, ακατάστατη γυναίκα ΦΡ. **γυρνάει σαν τη γουρούνα!** **3.** (θηλ.) παιδικό παιχνίδι [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.2, σ. 368: Το παιχνίδι παίζεται από ομάδα παιδιών, τα οποία εφοδιάζονται με μακριά ξύλα. Στη μέση ενός οριοθετημένου χώρου ανοίγουν μια τρύπα. Ολόγυρα φτιάχνουν μικρότερες, μία για κάθε παιδί. Στην τρύπα που βρίσκεται στη μέση βάζουν τη «γουρούνα», δηλαδή έναν τενεκέ, κι ένα παιδί στέκεται και τη φυλάει με το ξύλο του. Τα άλλα παιδιά προσπαθούν με τα ξύλα τους να του πάρουν τη «γουρούνα», προσέχοντας όμως να μην αφήσουν απροστάτευτη την τρύπα τους, γιατί αν το παιδί που «τα φυλάει» προφτάσει και βάλει το ξύλο του σε αφύλαχτη τρύπα, τότε «τα φυλάει» το παιδί που καταπατήθηκε η τρύπα του.] – υποκορ. **γουρουνουπούλα** (γ'ρρουνουπούλα) (η) / **γουρουνάκι** (γ'ρρουνάκι) (το) **1.** [...] **2.** είδος βρώσιμου αγριόχορτου – σύνθ.: α) **γουρουνοκατσίλα** (η) κοπριά γουρουνιού· β) **γουρουνάσκι** (γ'ρρουνάσκι) (το) **1.** ασκί από δέρμα γουρουνιού **2.** (μτφ.) ρυπαρός, βρομιάρης **3.** (μτφ.) φαύλος, κακός· γ) **γουρουνοκούμουσο** (γ'ρρουνουκούμουσσου) (το) κουμάσι (βλ. λ.) γουρουνιού· δ) **γουρουνοπέτσι** (γ'ρρουνουπέτσ') (το) **1.** το δέρμα, η πέτσα γουρουνιού **2.** (μτφ.) σκληρός ΦΡ. **γίνηκαν γουρουνοπέτσι τα χέρια από την αξίνα!** έγιναν πολύ σκληρά σαν την

πέτσα γουρουνιού, που, όταν ξεραίνεται, είναι ιδιαίτερα σκληρή· ε) **γουρουνοτσάρουχο** (το) τσαρούχι φτιαγμένο με δέρμα γουρουνιού – συνών. **σγαρόνι** (το)· στ) **γουρουνόξιγκο** (γ' ρρουνόξ'γκου) (το) ξίγκι, λίπος γουρουνιού [ETYM. < μσν. γουρούνιν / γουρούνι(ο)ν (τό) < *γρούνιν, υποκορ. του αρχ. (λακων. διάλ.) γρῶν(α) (ή) «θηλυκό γουρούνι» (Ήσύχ., <γρωνάδες> θήλειαι σύες «θηλυκά γουρούνια») + παραγ. επίθ. -ιον > γρώνιον > γρούνι(ον), με κώφ. του [ο] σε [ου] > γουρούνι, με ανάπτ. [ου], ή ηχομιμ. λ. από τον ήχο γρου - γρου των γουρουνιών > γρουγρούνι > γουρούνι, με αποβ. [ρ] και [γ] για ευφωνία].

ΓΟΥΣΤΕΡΝΩ (γουσστέρνου) μου αρέσει κάτι πολύ, λαχταρώ ΦΡ. **δεν τον γουστέρνω καθόλου!** – επίθ. **γουστόρικός** (γουσστόρρ'κους) (-η, -ο) γουστόζικος, αστείος ΦΡ. **είναι πολύ γουστόρικός!** [ETYM. < ιταλ. gustar(e) «δοκιμάζω, αρέσω, ...» -ω > γουστάρω > γουστέρω, με τροπή του [α] σε [ε] > γουστέρνω, με προσθήκη [ν]].

ΓΟΥΨΑ (η) αντιπάθεια ΦΡ. **τον έχω γούψα!** τον αντιπαθώ [ETYM.· πιθ. < αρχ. γοργώψ (ό, ή) (γεν. -ῶπος) «που έχει άγριο ή βλοσυρό βλέμμα» + παραγ. επίθ. -α > *γοργώψα > *γοργούψα, με κώφ. του [ω] σε [ου] > γρούψα, με συγκ. > γούψα, με αποχηροπ. / Ήσύχ., <γοργώψατο> πικρόν ἔβλεψε «κοίταξε βλοσυρά»].

ΓΟΦΟΣ (γουφός) (ο) (πληθ. **γοφοί**, οι & **γόφια** / **γοφιά**, τα) το γύρω από την άρθρωση των μηριαίων οστών μέρος του σώματος, ισχίο ΦΡ. **με πόνεσαν τα γόφια μ'!** – ρ. **ξεγοφιάζω 1.** εξαρθρώνω τον γοφό κάποιου **2.** (μτφ.) κουράζω κάποιον υπερβολικά, καταπονώ ΦΡ. **ξεγοφιάστηκαν στον χορό!** – ουσ. **ξεγόφιασμα** (το) – μππ. **ξεγοφιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. γόμφος (ό) «καρφή από ξύλο, σφήνα, άρθρωση, ...» (Όμ. ε 248, γόμφοισι δ' ἄρα τήν γε καί ἁρμονήισιν ἄρασσεν «με ξυλοκάρφια κι αρμούς σφιχτά τα δένει») > γόφφος, με αφομ. > γοφός, με απλοπ. και μετάθ. του τόνου].

ΓΡΑΒΑΛΙ (γραβάλλι) (το) γεωργικό εργαλείο με στειλιάρι και οδοντωτή άκρη για το μάζεμα χόρτων, φύλλων,..., τσουγκράνα ΦΡ. **φέρε το γραβάλι να μαζέψουμε τα φύλλα!** [ETYM. < επίρρ. γράβ(δην) «τσουγκρανιστά» (Εὐστ. Όδ. 784.40, καί γράβδην ἐπίρρημα καί γραπτύες ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα αἱ τῶν μελῶν γραφαί, τουτέστιν ἀμυχαί, ξεσμοί. / Λεξ. Λατ/ελλ., λήμμα stringo: [...] τό βέλος γράβδην εἴτε λίγδην τιτρώσκει τό σῶμα [...] / Graecæ grammaticæ: γράφδην / γράβδην) (< γράφω, βλ. γραμμένο) + παραγ. επίθ. -άλι].

ΓΡΑΒΑΝΟΣ (-ή / -ω, -ό) **1.** που σε σκούρο φόντο έχει διάσπαρτα ανοιχτόχρωμα σημαδάκια ΦΡ. (α) **γραβανός κόκορας** (β) **γραβανή** / **γραβάνω γίδα** (γ) **γραβανά φασόλια 2.** σκούρος, σκοτεινός [ETYM.·

πιθ. < γράβ(ος) (βλ. λ., ετυμ.), λόγω του χρώματος του φλοιού του + παραγ. επίθ. -ανός (πρβ. Ἡσύχ. <γράβαν> σκαφίον, βόθρον)].

ΓΡΑΒΟΣ (γρράβους) (ο) (πληθ. **γράβοι**, οι & **γράβια**, τα) / **γράβτσα** (η) **1.** το δέντρο γαύρος ο μπετουλοειδής (*carpinus betulus*) [δ. τρ.: Μον' καρτερώ την άνοιξη, τον Μάη, το καλοκαίρι / ν' ανθίσει ο γράβος κι η οξιά να σκιώσουν τα λημέρια.] [Κ. Κρυστ. Μ. Μ.: Ρωτάει ὁ γράβος τό φτελιά, ὁ πεῦκος τό πλατάνι, / τό κυπαρίσσι τήν ιτιά, κ' ἡ λυγαριά τή δάφνη:] – συνών.: α) **γάβρος** (ο)· β) **μεράτσα** (η) **2.** τοπωνύμια: **Γράβος** (ο), **Γράβια** (τα), **Γράβτσα** (η), **Γράβτσες** (οι) [ΕΤΥΜ. (LSJ) Η λ. γράβος έχει υποτεθεί ότι προήλθε από ένα αμάρτυρο αρχ. *γράφος* «είδος δρυός ή πρίνου», του οποίου την ύπαρξη πιστοποιεί το ουσ. *γράβιον* «δάδα από ξύλο δρυός ή πρίνου», θεωρούμενο παράγωγο του γράβος. / Ἀθην. 15.57.13-19, [...] Ἀμερίας δέ γράβιον τόν φανόν. Σέλευκος δέ οὕτως ἐξηγεῖται ταύτην τήν λέξιν. γράβιον ἔστιν τὸ πρίνινον ἢ δρύινον ξύλον, ὃ περιεθλασμένον καὶ κατεσχισμένον ἐξάπτεσθαι καὶ φαίνειν τοῖς ὁδοιποροῦσιν. [...] «Ο Ἀμερίας αποκαλεῖ γράβιο το φανάρι (δάδα)· κι ο Σέλευκος ἔτσι ἐξηγεῖ αὐτή τη λέξη· το γράβιο εἶναι το κομμένο και σχισμένο ξύλο πουρναριού ή βελανιδιάς, που φέγγει στους οδοιπόρους» / Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **γράφος**, [...] Ἰσως ἐκ τοῦ γαῦρος, μεγαλοπρεπής, ὑψηλός. (πρβ. σλαβ. *garbrŭ* < *grabrŭ*)].

ΓΡΑΔΟ (γράδου) (το) (συνήθ. στον πληθ., **γράδα**, τα) **1.** βαθμός πυκνότητας υγρού **2.** (μτφ.) βαθμός μέτρησης ψύχους **3.** (μτφ.) πίεση, μπλέξιμο – ρ. **γραδώνω** (γραδώνου) (κυριολ. & μτφ.) πιέζω, στριμώχνω, μπλέκω ακούσια, παγιδεύω [δ. τρ.: Ένα, μάνα μ', ένα, γράδωσαν κι εμένα, / στου στρατού την ταχτική, να φορέσω το χακί.] ΦΡ. **με γράδωσε και πρέπει να πάω!** – ουσ.: α) **γράδωμα** (το)· β) **γραδωσιά** (η) ΦΡ. **τι γραδωσιά ήταν αυτήν πο' παθα!** γ) **γραδωτήρι** (το) εργαλείο των βαρελοποιών, με το οποίο χαράζουν την εγκοπή στις άκρες των επιμήκων σανίδων του βαρελιού, για να προσαρμοστούν οι βάσεις του – μππ. **γραδωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεγραδώνω 1.** (κυριολ. & μτφ.) ξεμπλέκω κάτι, ξεσφίγω, απομακρύνω ΦΡ. **έλα να με ξεγραδώσεις!** **2.** απαλλάσσομαι από κάτι που μου προκαλεί δυσκολίες ΦΡ. **να 'σαι καλά, ήρθες και με ξεγράδωσες!** με βοήθησες και απαλλάχτηκα από κάτι οχληρό – ουσ. **ξεγράδωμα** (το) – μππ. **ξεγραδωμένος** (-η, -ο) [ΕΤΥΜ. < ιταλ. *grado* «βαθμός» (με όλες τις έννοιες) < λατ. *gradus* (-us) «βαθμός τιμής, ηλικίας, συγγένειας»].

ΓΡΑΪΝΩ (γρραίνου) **1.** τρώω, ροκανίζω [Ἡσύχ. <γραΐνειν> ἔσθιειν / <γρᾱ> φάγε· Κύπριοι] **2.** ξανοίγω, ξαίνω μαλλιά ΦΡ. (μτφ.) **έχει μαλ-**

λιά να γράνει! έχει πολλά ζητήματα να τακτοποιήσει – ουσ. **γράσιμο** (το) – συνών. **αναγραφάω** **3.** υγραίνω, διαβρέχω, νοτίζω [Β. Κορν. Έρωτ. 4.178: ἐπόμεινες εἰς τό νερό, καί τό κορμί σου ἐγράσθη.] [ETYM. < ελνστ. γράω «ροκανίζω, τρώω, υγραίνω, διαβρέχω», πιθ. > γνανjω > γραίνω (Π. Άραβ. Γλ., παράγει τη λ. ἐκ τοῦ ραίνω)].

ΓΡΑΜΜΑ (το) **1.** [...] **2.** επιστολή ΦΡ. **περιμένω μέρες γράμμα κι ακόμα να φτάσει!** – (πληθ.) **γράμματα** (τα) **1.** [...] **2.** ιερά γράμματα, εκκλησιαστικοί ύμνοι ΦΡ. **ο παπάς τα πήρε γρήγορα τα γράμματα!** τα είπε σε γρήγορο ρυθμό και τελείωσε νωρίς τη λειτουργία – υποκορ. **γραμματσούλια** (τα) **1.** μικρά γράμματα **2.** (μτφ.) μικροί μαθητές – σύνθ.: α) **απόγραμμα** (το) **1.** επιγραφή σε φάκελο επιστολής [δ. τρ.: Απόξω λέει τ' απόγραμμα και μέσα λέει το γράμμα]. **2.** υποσημείωση **3.** επικύρωση εγγράφου· β) **κουτσογράμματα** (τα) λίγα γράμματα ΦΡ. **κάτι κουτσογράμματα ξέρει!** – παράγ. ουσ.: α) **γραμματικός** (ο) **1.** που ανήκει ή αναφέρεται στα γράμματα **2.** που ανήκει ή αναφέρεται στη γραμματική **3.** (αρσ. ως ουσ.) γραμματέας· β) **γραμματλίκι** (το) η εργασία του γραμματέα – ρ. **γραμματίζω** **1.** διδάσκω γράμματα **2.** σπουδάζω το παιδί μου ΦΡ. **αν και φτωχός, τα γραμμάτισε τα παιδιά του!** – ουσ. **γραμμάτισμα** (το) – μππ. **γραμματισμένος** (-η, -ο) που γνωρίζει γράμματα, μορφωμένος – συνών. **γραμματιζόμενος** (-η, -ο) ΦΡ. (κυριολ. & σκωπτ.) **είναι γραμματιζόμενος!** (πρβ. ελνστ. γραμματίζομαι «είμαι ικανός στα γράμματα») [ETYM. < αρχ. γράμμα (τό) «ό,τι είναι γραμμένο, ζωγραφιά, το καθένα από τα γράμματα της αλφαβήτου, ...», Αἰσχύλ. Πρ. 460, ἐξηῦρον γραμμάτων συνθέσεις «των γραμμάτων τα συνθέματα βρήκαν»].

ΓΡΑΜΜΟΦΩΝΙ (γραμμουφών') (το) συσκευή καταγραφής ήχου με χάραξη σε υλικό μέσο, το οποίο επέτρεπε την αναπαραγωγή του, φωνόγραφος, φωνογράφος ΦΡ. **ο γείτονας αγόρασε γραμμοφώνι κι ακούμε ωραία τραγούδια!** [ETYM. < γραμμόφωνο < λόγ. ενδογενές δάν.: αγγλ. gramophone < gramophone «εμπορική ονομασία για τον φωνόγραφο που έπαιζε δίσκους», όπως τον ονόμασε για πρώτη φορά ο Emile Berliner) < θ. (γε)γραμμ- του αρχ. γράφω (βλ. λ.) -ο- + αρχ. φων(ή) (βλ. απόφωνα → ετυμ., 2) + παραγ. επίθ. -ο / -ι].

ΓΡΑΝΑ (η) **1.** χαντάκι, αυλάκι, υδραγωγός, τάφος [Θ. Κολοκ. Δ., τ. 1^{ος}, σ. 297: Οἱ Τοῦρκοι δέν εἶδαν τή γράνα, διατί ἦταν νύκτα, μόνον εἶδαν τήν ἄκρην καί εἶπαν: «Οἱ γκιαούρηδες σύνορα κάμνουν, μοιράζουν τήν γῆν.»] **2.** πεζούλα (βλ. πεζούλι) ΦΡ. **στην πάνω γράνα έσπειρα τριφύλλι** [ETYM. < μσν. γράνα (ή) (LSJ) πιθ. σλαβ. προέλευσης / (Βικιπ.) < πρτσλαβ. *grana)].

ΓΡΑΝΙΤΣΑ (η) 1. είδος πλατύφυλλης βελανιδιάς, ρουπάκι, δρυς η μαλλωτή (*quercus lanuginosa*) 2. κόρη [γαμήλια ευχή: Πέντε γιους και μια γρανίτσα!] [ETYM. < βουλγ. *granica* (< σλαβ. *gomica* «είδος βελανιδιάς»)].

ΓΡΑΠΩΝΩ (γρραπώνου) 1. συλλαμβάνω, πιάνω κάποιον και δεν τον αφήνω να φύγει ΦΡ. **σε γράπωσα!** 2. (μτφ.) εξαρτώμαι υλικά, ηθικά, συναισθηματικά από κάποιον ΦΡ. **γραπώθηκε πάνω του και δεν ξεκολλάει!** – ουσ. **γράπωμα** (το) – μππ. **γραπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. γρυπ(ός) (-ή, -όν) (βλ. γκρυμπώνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω > γρυπώνω > γραπώνω, με τροπή του [υ] σε [α], ή < *γράπ(α) (< ιταλ. *grappa* «συνδετικό έλασμα, άγκιστρο, ...») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΓΡΑΤΙΖΩ (γρρατίζου) βασανίζομαι, ταλαιπωρούμαι ΦΡ. **γράτισα μ' αυτόν τον άνθρωπο!** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **γρατίζω**, κατατρύχομαι υπό μεριμνῶν.] [ETYM. (;)].

ΓΡΑΤΣΟΥΝΙΑ (γρρατσοῦνιά) (η) 1. επιφανειακό τραύμα από νύχι, αγκάθι ή άλλο αιχμηρό αντικείμενο 2. μικρή χαραγματιά σε επιφάνεια αντικειμένου – ρ. **γρατσουνάω** (γρρατσοῦννάου) 1. με τα νύχια ή με αιχμηρό αντικείμενο δημιουργώ αμυχή στο δέρμα ή χαραγματιά σε επιφάνεια ΦΡ. **αγρίεψε ο γάτος και με γρατσουνήσε!** 2. για αδέξιο παίξιμο μουσικού οργάνου ΦΡ. **παίζει αυτός ή γρατσουνάει;** – ουσ. **γρατσουνήμα** (το) – μππ. **γρατσουνημένος** (-η, -ο) – συνών. **γρατσουνίζω** – ουσ. **γρατσουνίσμα** (το) – μππ. **γρατσουνισμένος** (-η, -ο) (συχνά το [τσ] προφέρεται ως [τζ], π.χ. γρατζουνιά, κ.λπ.) [ETYM. ηχομιμ. λ. από τον ήχο *γρατς* - *γρατς* του γρατσουνίσματος].

ΓΡΑΨΗ (η) επιστολή ΦΡ. (εμφατικά) **έστειλε γράμμα και γραφή!** [ETYM. < αρχ. γραφή (ή) «ιχνογράφηση, εικόνα, ...», Ήρόδ. 2.182.1, εικόνα έωυτοῦ γραφῆ εἰκασμένην «εἰκόνα δική του ζωγραφιστή»].

ΓΡΑΦΩ (γρράφου) 1. [...] 2. δηλώνω τη γέννηση κάποιου ΦΡ. **άργησαν να με γράψουν και πήγα μεγαλούτσικη στο σκολειό!** – ουσ. **γράψιμο** (το) – μππ. **γραμμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. ωραίος, πανέμορφος [δ. τρ.: Αυτά τα μάτια, Δήμο μ', τα 'μορφα / τα φρύδια τα γραμμένα, γεια σ' αγάπη μου.] ΦΡ. **καλώς το, το γραμμένο μου το παιδί!** 3. (ουδ. ως ουσ.) **γραμμένο** (το) μοίρα, πεπρωμένο ΦΡ. **καθένας με το γραμμένο τ'!** – συνών. **γραφτό** (το) 1. [...] ΦΡ. **έτσι ήταν γραφτό του!** 2. γραμμένο, είδηση ΦΡ. **κακά γραφτά** κακές ειδήσεις – σύνθ.: α) **απογράφω** 1. [...] 2. υπογράφω – ουσ. **απογραφή** (η) ΦΡ. **αντί γι' απογραφή, έβαλα σταυρό·** β) μππ. **περιγραμμένος** (-η, -ο) στολισμένος, ωραίος· γ) μππ. **παραγραμμένος** (-η, -ο) που έχουν γραφεί λάθος τα στοιχεία, τα οποία αφορούν στον χρόνο γέννησης κάποιου ΦΡ. **ή-**

μουν παραγραμμένος κι άργησα να πάρω σύνταξη [ETYM. < αρχ. γράφω «ξύνω, γράφω, παριστάνω, ...», Ἡρόδ. 4.88.4, ζῶα γραψάμενος «αφού ζωγράφισε ζῶα»].

ΓΡΕΒΙΑ (γρρέββγια) (η) γκρεμισμένο σπίτι, χάλασμα, ερείπιο [ETYM.· πιθ. < ιταλ. gren(e) «βαρύς» + παραγ. επίθ. -ια, ή < ρείπιος (-α, -ο) «ερειπωμένος, χαλασμένος» (< αρχ. ἐρείπιος (-ον) «που είναι σε κατάσταση ερειπίου», Φίλ. Ἀλ. Χ. Κρ. 10.33, ως μὴ γένοιτο ἐρείπιος «για να μην ερειπωθεί») (βλ. ρέπι) > ρείπια / ρέπια (ενν. οἰκία) > γρέβια, με προσθήκη [j] και τροπή του [π] σε [β] / Σουΐδ. «ἐρείπιος γῆ, ή χέρσος» / Ἡσύχ. <δαπέδοις> οἴκοις, ἐρειπίοις / *<δάπεδον> ἔδαφος, γῆ. [δριματόψυχος]. ἡ οἶκος, ἐρείπιον (πρβ. 1. γρέβη (η) «γένος στεγανόποδων πτηνών της οικογένειας των κολυμβιδών» 2. γρεβία (η) «γένος τυλιοειδών φυτών» 3. γρεβιλλέα (η) «γένος φυτών της οικογένειας των πρωτεοειδών, που συναντάται και σε απολιθώσεις» / γαλλ. gren(e) «όχη, με λιθάρια και κοχύλια καλυμμένη, τόπος καταδίκης στη Γαλλία, περισκελίδες, μέρος της πανοπλίας των αρχαίων Γάλλων» / γαλλ. gren(e)r «επιβάλλω βάρος»)].

ΓΡΕ(N)ΤΖΕΛΟ (γρρέ(ν)τζζίλου) (το) ποικιλία, σχεδόν άγριου, σταφυλιού, με λίγες ρώγες και κουκούτσι· έχει κάπως σκληρό περίβλημα και η γεύση του δεν είναι ιδιαίτερα γλυκιά [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.44: Πνοή στὸν αὐτοφύτρωτον περνῶ ἀνθισμένο πλοῦτο / ἀριό σταφύλι γρέτζελο τσιμπῶ σάν ἀγριοπούλι.] – παράγ. ουσ. **γρε(ν)τζελιά** (γρρι(ν)τζζίλλια) (η) είδος κλήματος ΦΡ. (μτφ.) **γίνηκα γρεντζελιά!** κατασχίστηκαν τα ενδύματά μου [ETYM.· πιθ. < ιταλ. greggio) «τραχύς, άγριος» + παραγ. επίθ. -ελο].

ΓΡΕΝΤΙΑ (γρριντγια) (η) 1. χοντρό δοκάρι από πλάτανο, δρυ ή καστανιά, που χρησιμοποιείται στις στέγες ή ως στήριγμα της σκεπής και του πατώματος 2. (μτφ.) ψηλός άνθρωπος – συνών.: α) **τέμπλα** (η)· β) **τεμπλάρι** (το) – ρ. **τεμπλαρώνομαι** ξαπλώνω βαριεστημένα ΦΡ. **τι τεμπλαρώθηκες έτσι;** – ουσ. **τεμπλάρωμα** (το) – μππ. **τεμπλαρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκρένντᾶ (gréndä) «δοκός, μεσοδόκι, κοινώς γρεντία» < σλαβ. greda].

(Γ)ΡΗΠΙΔΑ (η) κρηπίδα, οι πέτρες πάνω στις οποίες στηρίζεται η σκεπή [ETYM. < αιτ. κρηπίδα του αρχ. κρηπής (ή) (-ίδος) «κρηπιδωμα, θεμέλιο, είδος αντρικού παπουτσιού με τακούνια, ...» (Ἡρόδ. 1. 93.6, ή κρηπής ἐστὶ λίθων μεγάλων «τα θεμέλια είναι από μεγάλες πέτρες») > γρηπίδα, με τροπή του [κ] σε [γ]].

ΓΡΙ επίρρ.· καθόλου [ETYM. < αρχ. φρ. οὐδέ / μηδέ γρῦ «ούτε μια συλλαβή» (Ἀριστοφ. Πλ. 17, οὐδέ γρῦ), με ορθογρ. απλοπ.].

ΓΡΙΒΑΣ (ο) άλογο που έχει ασπρόμαυρο, σταχτί χρώμα [δ. τρ.: Δεν μπορώ, καημένη γρίβα, / γιατί μ' έχουν λαβωμένο, / στην καρδιά πετυχημένο.] ΦΡ. (μτφ.) **πλάκωσε ή ήρθε ο γρίβας** (πλάκουσσι ή ήρθ(ι) ου γρίβας) έπεσαν τα πρώτα χιόνια στα βουνά – ρ. **γριβιάζω** (γριβγιάζου) ασπρίζουν τα μαλλιά μου ΦΡ. **τον είδες πώς γρίβιασε;** – ουσ. **γρίβιασμα** (το) – μππ. **γριβιασμένος** (-η, -ο) – επίθ. **γρίβος** (-α, -ο) που έχει ψαρό χρώμα ΦΡ. **η γρίβα η γίδα έφαγε τα λάχανα!** [ETYM.· μσν. < κουτσοβλάχ. γρίβ^{ου} (γρίν^υ, -vǎ) «πολιός, ασπρόμαυρος, ψαρός, γρίβος», ή < γαλλ. griv(e) «το πτηνό τσίχλα που έχει πιτσιλωτό χρώμα» + παραγ. επίθ. -ας].

ΓΡΙΛΙΑ (τα) **1.** φασόλια μπαρμπούνια χλωρά χωρίς τον λοβό, μαγειρεμένα με μυρωδικά, κ.λπ. ή ως σαλάτα, αρτυμένα με λάδι, πιπέρι και λεμόνι **2.** (κατ' επέκτ.) βραστά φασόλια ξερά, συνήθ. μπαρμπούνια κόκκινα, χωρίς ζουμί, αρτυμένα με ρίγανη και λάδι [ETYM.· πith. < αγρίδι (βλ. άγουρος, 1) > αγρίδια > (α)γρίλια, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και τροπή του [δ] σε υγρό [λ] κατ' αναλ. με το παρακείμενο υγρό [ρ], ή < γριλιάζω «ζαρώνω, σουφρώνω» < γρίλα (η) «πτυχή, δίπλα», (LSJ) πith. < γριά].

ΓΡΟΘΟΣ (γρρόθους) (ο) **1.** γροθιά [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Νόμος είν' ο νόμος σου νόμος είν' κι ο γρόθος μου.] **2.** μονάδα μέτρησης ίση με το μέγεθος μιας γροθιάς – υποκορ. **γροθάρι** (γρρουθάρ') (το) **1.** μικρή γροθιά **2.** (μτφ.) μικρό παιδί ΦΡ. **μας κάνει τον άντρα και τούτο το γροθάρι!** **3.** (μτφ.) μικροκαμωμένος άντρας ΦΡ. **ένα γροθάρι και μας κάνει τον καμπόσο!** – επίθ. **γροθιάρικος** (γρρουθγιάρ'κους) (-η, -ο) **1.** που έχει το μέγεθος γροθιάς ΦΡ. **τα λάχανα έμειναν γροθιάρικα φέτος!** τα καλλιεργημένα λάχανα (ενν. καμπρολάχανα → καμπρί) ... **2.** (μτφ.) μικρόσωμος – σύνθ. **γροθοπατινάδα** (γρρουθουπατ'νάδα) (η) διαδοχικά χτυπήματα από γροθιές, γρονθοκόπημα [ETYM.· μσν. < ελνστ. γρόνθος (ò) (= πυγμή, ή) «γροθιά, πέτρα ή όγκος που προεξέχει σε τοίχο κτίσματος», Σχολ. Ίλ. Β 219, γρόνθω παίσας «αφού τον χτύπησε με γροθιά»)].

ΓΡΟΜΠΑΛΟ (γρόμπαλλου / γρούμπαλλου) (το) **1.** μικρός όγκος στο σώμα, από χτύπημα ή άλλη αιτία, που ενίοτε περιέχει πύον ή άλλου είδους φλεγμονή ΦΡ. **τι γρομπαλάκια είν' αυτά στο κορμί σου;** **2.** κάτι σκληρό ΦΡ. **γίνηκε γρόμπαλο το ψωμί** – υποκορ. **γρομπαλάκι** (το) ΦΡ. **έβγαλα γρομπαλάκι στο χέρι** (ιέβγαλα γρουμπαλλάκκι στου χέρ') [ETYM. < (υ)γρό (< αρχ. ύγρός, βλ. υγράδα, ετυμ.), με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + μπάλα (βλ. λ., ετυμ.) > γρόμπαλα > γρόμπαλο, με αλλαγή γένους].

ΓΡΟΠΑ (η) **1.** βαθούλωμα σε βράχο (σπηλιά) ή βαθιά στη γη (καταβόθρα) **2.** εδαφική κοιλότητα, κατάλληλη για το στάβλισμα ζώων **3.** κοίλωμα γεμάτο λάσπη – συνών. **γρούσπα** (η) ΦΡ. (απειλ.) **θα σου φκιάκω τη γρούσπα!** (θα σ' φκιάκου τ' γρούσπα!) (δηλ. τον τάφο) (βλ. γούρ(ν)α → συνών.) [ETYM. < κουτσοβλάχ. γκροάπᾱ (grōārā) «λάκκος, τάφος» (πρβ. αλβ. grope)].

ΓΡΟΣΙ (γρόσσ') (το) νόμισμα διαφόρων κρατών (Οθωμανική Αυτοκρατορία, Βενετία, ...), ισοδύναμο με το 1/100 της χρυσής λίρας [παροιμ.: Γρόσια στο πουγκί, ψάρια στο βουνί (βλ. λ.).] – συνών. **ασλάνι** (το) – σύνθ. **γροσιοδουλειά** (γρουσσιουδ'λλειά) (η) δουλειά που απαιτεί πολλά γρόσια [ETYM. < μσν. γρόσι(ν) (τό) < ιταλ. (βεν.) grosso «πυκνός, ογκώδης» (πληθ. grossi)].

ΓΡΟΥΔΑ (γρρούδα) (η) σβόλος, μικρός όγκος, κουβάρι – επίρρ. **γρούδα** σαν κουβάρι ΦΡ. **μαζεύτηκε γρούδα από τον πόνο!** – ρ. **γρουδιάζω** (γρρουδδγιάζου) μαζεύομαι γρούδα – ουσ. **γρούδιασμα** (το) – μππ. **γρουδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: πιθ. < σλαβ. gruda «χώμα, γκρίζο»].

ΓΡΟΥΔΙΑ (γρρούδδγια) (τα) **1.** κουκιά βρεγμένα σε χλιαρό νερό **2.** φασόλια, που δεν έχουν βράσει καλά, μισοβρασμένα ΦΡ. **είναι γρούδια τα φασόλια, δεν τρώγονται!** (είνι γρρούδδγια τα φασούλλια, δε ντρώουντι!) [ETYM. < πληθ. (α)γουρίδια του ουσ. αγουρίδι (< μσν. άγουρίς (ή) (-ίδος) < άγουρος, βλ. άγουρος, ετυμ.) > γρουίδια, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και αντιμετ. > γρούδια, με έκπτωση (βλ. γρίλια, ετυμ.)].

ΓΡΟΥΜΠΑΝΙΑ (γρουμπαννιά) (η) **1.** δυνατό χτύπημα **2.** γροθιά – ρ. **γρουμπανάω 1.** χτυπώ επίμονα **2.** γρονθοκοπώ – ουσ. **γρουμπάνημα** (το) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο των χτυπημάτων].

ΓΡΟΥΜΠΟΥΛΙ (γρουμπούλλι) (το) **1.** σβόλος ΦΡ. (α) **γρουμπούλι χιόνι** (βλ. αναλιώνω) (β) **γρουμπούλι ζάχαρη 2.** εξόγκωμα, εξοίδημα, λίπωμα **3. πατάτες γρουμπούλια** πατάτες βρασμένες ολόκληρες, οι οποίες καθαρίζονται και τρώγονται με αλάτι ή τεμαχισμένες ως σαλάτα – υποκορ. **γρουμπουλάκι** (το) – ρ. **γρουμπουλιάζω** σβολιάζω, εξογκώνομαι ΦΡ. **γρουμπουλίωσε η κουρκούτη** (βλ. κουρκούτι), **δε μου αρέσει!** (γρούμπ'λλιασ' η κουρκούτ', δε μ' αρέ'ει!) – ουσ. **γρουμπούλιασμα** (το) – επίθ. **γρουμπουλός** (-ή, -ό) εξογκωμένος, παχουλός ΦΡ. **έχει γρουμπουλό χεράκι!** (έχει γρουμπ'λλό χιράκι!) – μππ. **γρουμπουλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < γρούμπ(ος) (ο) «οίδημα που συνοδεύεται από φλεγμονή, εξόγκωμα, σβόλος» + παραγ. επίθ. -ούλι, πιθ. < λατ. grumus (-i) «μικρός σωρός»].

ΓΡΟΥΣΟΥΖΗΣ (χρουσούζζ'ς) (-α, -ικο) **1.** που φέρνει κακοτυχία, δυσοίωνος [παροιμ.: Ο γρουσούζης μουσαφίρης στο τραπέζι σε βρίσκει.] **2.** δύστροπος, κακότροπος – συνών.: α) **γουρσουζής** (-α, -ικο)· β) **γρουσουζίκος** (χρουσούζ'κους) (-η, -ο) ΦΡ. **το 'κανε γρουσουζικο!** συμπεριφέρθηκε άπρεπα – ρ. **γρουσουζεύω** **1.** προδικάζω κάποια αποτυχία ΦΡ. **μην το γρουσουζεύεις!** **2.** θεωρούμαι άθελά μου πρόξενος κακοτυχίας – ουσ. **γρουσουζιά** (η) – συνών. **γρουσουζουλεύω** (χρουσούζ'λλιεύου) – ουσ. **γρουσουζουλιά** (η) ΦΡ. **δεν την αφήνει η γρουσουζουλιά να κάνει προκοπή!** (δε ν' αφήν' η χρουσούζ'λλιιά να κάν' προκουπή!) – επίθ. **γρουσουζούλικος** (χρουσούζ'λλικους) (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. (u)ğursuz «κακοσήμαδος, κακορίζικος» > γρουσούζης, με αποβ. του [u-], αντιμετ. + παραγ. επίθ. -ης].

ΓΡΟΥΤΖΟΥΛΙ (γρουτζζούλλι) (το) που είναι μαζεμένο σε σχήμα σβόλου – ρ. **γρουτζουλιάζομαι** ΦΡ. **τι γρουτζουλιάστηκες έτσι;** (τι γρουτζζ'λλιιάσ'κис έτσ';) – ουσ. **γρουτζούλιασμα** (το) – μππ. **γρουτζουλιασμένος** (-η, -ο) – επίρρ. **γρουτζούλι** ΦΡ. **μαζεύτηκε γρουτζούλι από τον πόνο!** [ETYM. < γρουμπούλι (βλ. λ.) > γρουτζούλι, με αντικατ. του συμπλέγματος [μπ] με [τζ]].

ΓΥΑΛΙ (γυαλί) (το) **1.** καθρέφτης [δ. τρ.: Λούζεται και χτενίζεται και στο γυαλί γυαλίζεται.] **2.** ποτήρι κρασιού [δ. τρ.: ... και στο δικό μου το γυαλί ρίξε σπυρί (βλ. λ., 4) φαρμάκι.] **3.** ποτήρι **4.** το γυάλινο προστατευτικό της λάμπας πετρελαίου, λαμπογυάλι (βλ. λ.) **5.** (ιδιόλ. κτιστών) μάτι – μεγεθ. **γυάλα** (η) γυάλινο δοχείο – παράγ. ουσ. **γυαλάδα** (η) στιλπνότητα – ρ. **γυαλίζω** **1.** κάνω κάτι στιλπνό **2.** εκπέμπω λάμψη **3.** (μτφ.) ξεχωρίζω, μου αρέσει πολύ ΦΡ. **μου γυάλισε στο μάτι!** (μ' γυάλλισι στου μάτ'!) **4.** (μτφ.) δελεάζω – ουσ. **γυάλισμα** (το) – αντών. **ξεγυαλίζω** **1.** [...] **2.** (μτφ.) αλλάζω τρίχωμα **3.** (μτφ.) γερεύω (βλ. λ., 2) ΦΡ. **ξεγυάλισε το μούτρο του!** – παθ. **γυαλίζομαι** καθρεφτίζομαι – σύνθ.: α) **ρακογυάλι** (το) ποτήρι κατάλληλο για το κέρασμα ρακιού (βλ. ματα- → σύνθ. μ) – συνών. **ρακοπότηρο** (το)· β) **φταλμογυάλια** (τα) ματογυάλια [ETYM. < μσν. γυαλίν < ελνστ. ύαλιον (τό) «κάτοπτρο», υποκορ. του αρχ. ὕαλος (ή) «φακός, γυαλί, διαφανής λίθος, ...» (Ἡρόδ. 3. 14.1, αἱ λέγονται σκευάζεσθαι ἐξ ὕαλου «που λέγεται ότι είναι καμωμένοι από γυαλί») (πρβ. ἰατρός > γιατρός)].

ΓΥΝΑΙΚΟ- & **γυναικό-** & **γυναικ-** α' συνθ. σε σύνθ. λ.: (Τριαντ.) **1.** δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ.: α. αναφέρεται στη γυναίκα, αφορά στη γυναίκα, π.χ. γυναικοκρατία. β. (με β' συνθ. περιληπτικό ουσ.) αποτελείται από γυναίκες, π.χ. γυναικομάνι || γίνεται από γυ-

ναίκες, π.χ. γυναικοκαβγάς. 2α. σε παρατακτικά σύνθ., π.χ. γυναικό-παιδα. β. σε κτητ. σύνθ., π.χ. γυναικάδερφος. 3. (μειωτ.) χαρακτηρίζει αναξιοπρεπή δραστηριότητα ή συμπεριφορά, π.χ. γυναικόψυχος. 4. (ιατρ.) δηλώνει ότι η παθολογική κατάσταση ή η συμπεριφορά που υπαινίσσεται το β' συνθ. έχει ως αντικείμενο τη γυναίκα, αφορά στη γυναίκα (πρβ. γυνο-), π.χ. γυναικόφιλος || με αναφορά στο αναπαραγωγικό σύστημα της γυναίκας, π.χ. γυναικολογία – σύνθ.: α) **γυναικάδελφος** (-έλφη) αδελφός / (-ή) της συζύγου για τον σύζυγο· β) **γυναικαρειό** (γ'ναικαργειό) (το) γυναικόκοσμος, πλήθος γυναικών· γ) **γυναίκειο** (το) 1. γυναικείο στασίδι σε ναό 2. γυναικωνίτης 3. ελαφρύ ποτό, συνήθ. ηδύποτο, λόγω του ότι το έπιναν κυρ. οι γυναίκες ΦΡ. **να σε κεράσω ένα γυναίκειο;** (να σι κιράσου ιένα γ'ναίκειου;)· δ) **γυναικήσιος** (γ'νικήσσιους) (-α, -ο) που χρησιμοποιείται ή ταιριάζει ή ανήκει σε γυναίκα ΦΡ. (α) **γυναικήσιο ρακί** (β) **γυναικήσια τσαρούχια**· ε) **γυναικόγνωμος** (ο) που υπολογίζει τη γνώμη της γυναίκας, που λειτουργεί σύμφωνα με όσα του λέει η γυναίκα του· στ) **γυναικο-θείος** (γ'νικουθγείος) (-ειά) θείος / (-α) της συζύγου για τον σύζυγο· ζ) **γυναικοξάδερφος** (-έρφη) ξάδερφος / (-η) της συζύγου για τον σύζυγο· η) **γυναικοκάρδης** (ο) δειλός [ETYM. < μσν. γυναικ(ο)- θ. του ουσ. γυνάικ(α) -ο- ως α' συνθ. < αρχ. γυναικ(ο)- θ. του ουσ. γυνή (ή) (-αικός) (Ώμ. υ 6, ἐκ μεγάροιο γυναίκες ἦϊσαν «κι έβγαιναν απ' το παλάτι οι δούλες»].

ΓΥΝΙ (το) υνί – συνών. **γενί** (το) [παροιμ.: Βρήκε η νύφη το γενί πίσω από την πόρτα.] [ETYM. < υνί, με προσθήκη [j] > γυνί < μσν. *ύνιον < ελνστ. ύνιον (-ίον) (τό), υποκορ. του ελνστ. ύνις (ή) (-εως), Σχόλ. Ήσ. Έργ. 425, τοῦ ἀρότρου τό ἔγγιον τῆς ὕνεως εἶναι δεῖ δύσσηπτον «το πλησιέστερο προς το υνί μέρος του αρότρου πρέπει να σαπίζει δύσκολα» / Ήσύχ., <ύννή> αἶξ. καὶ τὸ τοῦ ἀρότρου σιδήριον τὸ τέμνον τὴν γῆν. καὶ <ύννις> ὁμοίως].

ΓΥΡΑ (η) 1. δίνη ποταμού 2. το αλεύρι που μένει γύρω στη μυλόπετρα 3. περιφορά, περιστροφή, στροφή ΦΡ. **μου 'ρθε ζάλη από τις γύρες** 4. μικρός περίπατος, βόλτα ΦΡ. **πήγα μια γύρα ως την αγορά κι ήρθα** 5. εργασία του ποδαριού ΦΡ. **άνθρωπος της γύρας** που κάνει δουλειές του ποδαριού 6. η καθημερινή λάτρα του σπιτιού ΦΡ. **μας τρώει η γύρα** απαιτεί πολύ προσωπικό χρόνο 7. (βλ. μαζεύω → ΦΡ. θ) 8. χρονοτριβώ, είμαι αναποφάσιστος ΦΡ. **τι έρχεσαι γύρα;** – επίρρ. **γύρα** γύρω [παροιμ.: Είμαστε στ' βουβαλιού το κέρατο και στη θάλασσα ερχόμαστε γύρα.] – σύνθ.: α) **γυροβολιά** (η) 1. περιστροφική κίνηση 2. στροφή χορού ΦΡ. **ελάτε να φέρουμε μια γυροβολιά!** ('λά-

τι να φέρουμε μνια γυρουβουλλιά!) ελάτε να χορέψουμε **3.** επίσκεψη σε πολλά σπίτια σε σύντομο χρόνο ΦΡ. **πήγα κι έφερα μια γυροβολιά σ' αυτούς που γιορτάζουν!** **4.** κάθισμα πολλών γύρω από τραπέζι ή άλλο σημείο **5.** φράγμα από καλάμια, στο οποίο παγιδεύονται ψάρια – συνών. **γεροβολιά** (η) [Αρ. Βαλ. Αθ. Δ. 5.80: αδιάβατη γεροβολιά, πυκνή κι αιώνια φράχτη] – ρ. **γυροβολάω** **1.** περιφέρομαι, γυρίζω εδώ κι εκεί **2.** κινούμαι γύρω από κοπάδι εμποδίζοντας τη διασπορά των ζώων – συνών. **γυροβολιάζω** (μσν. γυροβολῶ «γυρίζω σε κύκλο»)· β) **γυροπάνι** (γυρουπάν') (το) λευκό πανί, το οποίο χρησιμοποιούσαν, για να τοποθετούν τα προς πλύση ρούχα σε μπουγαδοκόφίνο (βλ. κοφίνα → σύνθ.) [ETYM.: μσν. < ελνστ. γῦρ(ος) (ὁ) «κύκλος» (< αρχ. γυρός (-ά, -όν) «στρογγυλός», Όμ. τ 246, γυρός ἐν ὤμοισιν «με στρογγυλούς τους ώμους») + παραγ. επίθ. -α].

ΓΥΡΙΖΩ (γυρίζου) **1.** κινώ κάτι κυκλικά ή περιστροφικά, αναποδογυρίζω [λογοπ.: Γι' αυτό με λένε Ρίζο, κι όπως θέλω το γυρίζω.] **2.** σκάβω για δεύτερη φορά χωράφι ΦΡ. (α) **γυρίζω τα μυαλά** κάνω κάποιον ν' αλλάξει γνώμη, μεταπείθω (β) **γυρίζει ο καιρός** αλλάζουν οι καιρικές συνθήκες προς το καλύτερο ή προς το χειρότερο (γ) **γυρίζω σκεπή** ανακατασκευάζω σκεπή (δ) **γυρίζω τον λόγο** αντιμιλώ (ε) **μου γυρίζουν τ' άντερα** (βλ. λ.) ή **η καρδιά** αηδιάζω, σιχαίνομαι – συνών. **γυρνάω** – ουσ. **γύρισμα** (το) **1.** καταφύγιο κλέφτη **2.** τόπος όπου πηγαινουμε συχνά ΦΡ. **το 'χει γύρισμα στον κουμπάρο κάθε Κυριακή** (το 'χει γύρ'ζμα στου γκουμπάρου κάθε Κυργιακή) **3.** όργωμα χωραφιού για δεύτερη φορά **4.** άρνηση θρησκείας – επίθ. **γυριστός** (-ή, -ό) ΦΡ. **πίτα γυριστή** που κατά το ψήσιμο γυρίζουν το πάνω μέρος κάτω, για να ψηθεί καλά· θεωρείτο πιο καλή, πιο περιποιημένη ΦΡ. (ειρων.) **τι θέλει γυριστή!** (τ' θέλλει γυρ'στή!) για όποιον απαιτεί ιδιαίτερη περιποίηση χωρίς να την αξίζει – αντών.: α) **αγύριστος** (-η, -ο) – ουσ. **αγυριστιά** (η) τόπος από τον οποίο δεν γυρίζεις πίσω, θάνατος [δ. τρ.: Επήγε στην αγυριστιά, πήγε στον κάτω κόσμο.]· β) **αγύριγος** (αγύρ'γους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει γυρισμό **2.** αγρός που δεν έχει οργωθεί **3.** (μτφ.) που δεν αλλάζει γνώμη, ισχυρογνώμων, αμετάπειστος ΦΡ. **είναι αγύριγο κεφάλι!** – συνών. **αγυριγοκέφαλος** (-η, -ο) **4.** (μτφ.) διάβολος [κατάρα: Να πας στον αγύριγο!] – σύνθ.: α) **αναγυρίζω** τρέχω από δω κι από κει ψάχνοντας να βρω κάτι που χάθηκε [δ. τρ.: ... τι όλο τον κόσμο ανάγυρα και τίποτα δεν ηύρα.] – επίρρ. **ανάγυρα** **1.** ανάποδα **2.** από όχι σύντομο δρόμο ΦΡ. **πήγα ανάγυρα κι άργησα**· β) **απογυρίζω** τελειώνω το γύρισμα, το όργωμα χωραφιού· γ) **ξεγυρίζω** αναρρώνω ΦΡ. **μετά από καιρό, ξεγύρισε ο καημένος!** (μιτά 'πού

κινό, ξιγύρ'σι ου καημένους!) – ουσ. **ξηγύρισμα** (το) – μππ. **ξηγυρισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ξηγυρισμένο τον είδα!** [ETYM.: μσν. < ελνστ. γυρίζω < γύρ(ος) (βλ. γύρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

(Γ/Υ)**ΦΑΪΝΩ** (γ/υφαίνου / φαίνου) **1.** κατασκευάζω ύφασμα σε αργαλειό, υφαίνω – αντών. **ξυφαίνω** [δ. τρ.: Κόρη που φαίνεις στ' αργαλειό / και φαίνεις και ξυφαίνεις, / τον νου μου τον τρελαίνεις.] – ουσ. **ύφαμα** (το) η διαδικασία της ύφανσης ΦΡ. **έχω πολύ ύφαμα** – μππ. **υφαμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι υφαμένα τα προικιά, τον γαμπρό περιμένουμε!** **2.** (μτφ.) εξυφαίνω, ραδιουργώ ΦΡ. **δεν έχει τι να κάνει και υφαίνει!** [ETYM. < αρχ. ύφαίνω (βλ. ύφαμα, ετυμ.) με προσθήκη [j] > γυφαίνω].

ΓΥΦΤΟΣ (-ισσα) (Γύφτους / Γύφ'τσσα) (ο, η) **1.** Τσιγγάνος **2.** πλανόδιος νομάς που ζει σε τσαντίρι ΦΡ. **προζύμι από γύφτο χαλεύεις;** (προυζύμ' απού γύφτου χαλλιεύ'ς;) ζητάς από κάποιον που δεν έχει να σου δώσει; **3.** οργανοπαίχτης ΦΡ. **φώναξαν τον γύφτο να τους παίξει βιολί** **4.** σιδηρουργός **5.** (μτφ.) τσιγκούνης, μικροπρεπής [παροιμ.: Όλοι οι γύφτοι μια γενιά.] – υποκορ. **γυφτόπουλο** (γυφτ(σ)όπ'λλου) (το) – παράγ. ουσ.: α) **γυφταρειό** (γυφταργειό) (το) **1.** χώρος στον οποίο ζουν γύφτοι **2.** εργαστήριο γύφτου, σιδηρουργείο **3.** τόπος ακατάστατος, βρόμικος· β) **γυφτιά** (γυφτγιά) (η) **1.** (με κεφ.) το σύνολο των Γύφτων **2.** (μτφ.) απρέπεια **3.** (μτφ.) ακαταστασία και βρομιά **4.** (μτφ.) συμπεριφορά που δείχνει τσιγκουνιά **5.** (μτφ.) αναξιοπρεπής συμπεριφορά – επίθ. **γύφτικος** (γύφτ'κους) (-η, -ο) [...] ΦΡ. (α) **γύφτικο τομάρι** άνθρωπος με πολύ μεγάλη αντοχή (β) **το 'κανε γύφτικο!** γύφτικο νοικοκυριό, γύφτικο γάμο, που διαρκεί πολύ, ... [παροιμ.: Καμαρώνει σα γύφτικο σκεπάρνι.] – (ουδ. ως ουσ.) **γύφτικο** (το) αμοιβή γύφτου - σιδερά για το καλίσμα οικιακών σκευών ή την κατασκευή γεωργικών εργαλείων [παροιμ.: Γύφτικο γενί (βλ. γυνί) από την Τρίτη ως την Τετάρτη.] – συνών. **γυφτιάτικο** (γυφτιάτ'κου) (το) – ρ. **γυφτίζω** **1.** συμπεριφέρομαι ως γύφτος **2.** (μτφ.) σκουραίνω **3.** (μτφ.) ευτελίζω – σύνθ.: α) **γυφτοκάλυβο** (το) **1.** καλύβα, απλό σπίτι γύφτου **2.** (μτφ.) μικρή, ακατάστατη και ρυπαρή κατοικία ΦΡ. **σπίτι είν' αυτό ή γυφτοκάλυβο;** – συνών. **γυφτοκόνακο / γυφτόσπιτο** (το)· β) **γυφτόπιασμα** (το) **1.** που προέρχεται από κατώτερη κοινωνική τάξη **2.** (μτφ.) βρομιάρης, παλιάνθρωπος· γ) **καράγυφτος** (ο) κατάμαυρος γύφτος· δ) **γυφτοφάσουλα** (γυφτουφάσ'λα) (τα) μαυρομάτικα φασόλια· ε) **γυφτοχαμός** (ο) λ. δηλωτική της αβεβαιότητας του μέλλοντος [παροιμ.: Σε τρία χρόνια ή γυφτοχαμός θα γένει ή βασιλιάς θα πεθάνει!] [ETYM. < μσν. Γύφτος < αρχ. εθν. Αιγύπτιος

(ὁ) (Ὅμ. δ 83, Αἰγυπτίους ἐπαληθείς «περιπλανήθηκα στην Αἴγυπτο») με αποβ. του αρχικού άτ. φων., ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] και αποφυγή της χασμ., επειδή θεωρούνταν πως κατάγονται από την Αίγυπτο (Τριαντ.).].

ΓΩΝΙΑ (γουνιά) (η) **1.** γωνία **2.** χώρος, όπου ανάβουμε φωτιά, εστία, τζάκι [κατάρα: Να δει εννιά γωνιές! (να παντρευτεί εννιά φορές)] – υποκορ. **γωνίτσα** (η) – συνών.: α) **αγκωνίστρα** (η)· β) **γωνίστρα** (η)· γ) **φωτογωνιά** (η)· δ) **φωτογώνι** (το) [Ἄγγ. Σικελ. Ἑμβ.: Σὰν ἔριξα καὶ τὸ στερνὸ δαυλὶ στὸ φωτογώνι.] – σύνθ.: α) **γωνολίθι** (γουνουλ-λίθ') (το) (συχνά στον πληθ. **γωνολίθια**, τα) επιμήκεις πέτρες που τοποθετούνται γύρω από τη γωνιά (σημ. 2), για να συγκρατούν τη φωτιά και τις στάχτες (βλ. γούρνα → γουρνολίθι)· β) **εννιαγωνιούσω** (ιννια-γουννιούσου) (η) **1.** που παντρεύεται εννιά φορές (βλ. πιο πάνω, στο ίδιο λήμμα, την κατάρα) **2.** που περπατάει σε εννιά γωνιές, επαιτεί σε εννιά γωνιές· γ) **ξενογωνιά** (ξινουγουννιά) (η) **1.** κάθε κορίτσι, επειδή προοριζόταν να φύγει από την οικογενειακή εστία (γωνιά) και να ζήσει στο σπίτι του άντρα της **2.** κόρη ανύπαντρη, που αναγκαστικά έμενε στο πατρικό σπίτι, καταλαμβάνοντας την εκεί γωνιά, η οποία δεν της ανήκε· δ) **παραγώνι** (το) ο χώρος γύρω από τη γωνιά (τζάκι) [E-TYM.: μσν. < αρχ. γωνία (ή) «γωνία, κόγχη, υποστήριγμα γέφυρας, ...» (Ἡρόδ. 1.51.2, ἐπὶ τοῦ προνηΐου τῆς γωνίης «στη γωνία του πρό-ναου») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΔΑΓΚΑΝΩ (δαγκάνου) **1.** δαγκώνω [δ. τρ.: Να δάγκανα τα χείλη μου ώσπου να στάξουν αίμα / που ήρθαν και σου μίλησαν κι αγάπησα εσένα.] ΦΡ. **δαγκάνω τη γη** ματαιοπονώ – συνών. **δαγκάω 2.** τρώω ΦΡ. **δάγκασε λίγο ψωμάκι να κόψεις την πείνα!** **3.** τσιμπώ [Στ. Σαχλ. Φ. 455: Οί ψεῖρες της, τῆς φυλακῆς, ὡσάν κουρεοὶ δαγκάνουν.] **4.** βασανίζω – παθ. **δαγκάνομαι 1.** [...] **2.** (μτφ.) συστέλλομαι λόγω δικού μου σφάλματος ή από υπονοούμενο εναντίον μου – ουσ.: α) **δάγκαμα** (το) δάγκωμα· β) **δαγκαματιά** (η) δαγκωματιά· γ) **δαγκανάρια** (τα) οι δαγκάνες του κάβουρα· δ) **δαγκασιά** (η) αποτύπωμα δαγκωματιάς – επίθ. **δαγκανιάρης** (-α, -ικο) που δαγκώνει συχνά ΦΡ. **δαγκανιάρικο άλογο** – επίρρ. **δάγκα** δαγκώνοντας, απεγνωσμένα, πιεστικά ΦΡ. **έφαγα τον τόπο δάγκα να τον βρω!** έψαξα απεγνωσμένα – μππ. **δαγκαμένος** (-η, -ο) [ETYM.: ελνστ. < αρχ. δάκνω «δαγκώνω, ερεθίζω, ...» (Όμ. Σ 585, οἱ δ' ἤτοι δακέειν μὲν ἀπετρωπῶντο λεόντων «δεν εκοτούσαν δάγκαμα να δώσουν στα λιοντάρια») με βάση το θ. αόρ. ἔ-δακ-ον + παραγ. επίθ. -άνω > δακάνω > δαγκάνω, με ηχηροπ.]. **ΔΑΪΜΟΝΑΣ** (δαίμονας) (ο) (πληθ. **δαιμόνοι**, οι / **δαιμόνια**, τα) **1.** ο διάβολος, το πνεύμα του κακού **2.** (μτφ.) άτακτος – επίθ. **δαιμονιάρης** (διμουνιάρ'ς) (-α, -ικο) κακής πίστης άνθρωπος, μανιακός, δαιμονισμένος [δ. τρ.: Ο έρωτάς σου μ' έκαμε λωλό και δαιμονιάρη.] – σύνθ.: α) **δαιμονάλευρο** (διμουνάλιυρου) (το) αλεύρι, το οποίο προήλθε από γέννημα (βλ. λ.), που αλέστηκε ημέρα μεγάλης γιορτής· β) **δαιμονόμυλος** (διμουνόμπ'λους) (ο) στοιχειωμένος μύλος [ETYM.: μσν. < αρχ. δαίμων (ὁ) (αιτ. δαίμονα) «θεός, η θεότητα που μοιράζει τη μοίρα, (ελνστ. σημ.) κατώτερη θεϊκή δύναμη, κακό πνεύμα», Όμ. β 134, ἄλλα δέ δαίμων / δώσει «κι άλλα οι θεοί θα στείλουν»]. **ΔΑΙΜΟΝΙΖΩ** (διμουνίζου) **1.** πειράζω, ενοχλώ, εξοργίζω ΦΡ. **μη με δαιμονίζεις!** (μη μι διμουνί'εις!) **2.** κατέχομαι από δαίμονα, από πο-

νηρό πνεύμα – ουσ. **δαιμόνισμα** (το) – μππ. **δαιμονισμένος** (-ή, -ο) ΦΡ. **κάνει σα δαιμονισμένος!** [ETYM. < ενεργ. του ελνστ. μέσου ρ. δαιμονίζομαι «κατέχομαι από κακό πνεύμα», αρχ. δαιμονίζομαι «έχω την ορισμένη από τον δαίμονα τύχη, θεοποιούμαι», Σοφ. Άποσπ. 170. 1, δεδαιμονισμένον «θεοποιημένο»].

ΔΑΙΟΣ (δαίους) (-α, -ο) που κήκε και πήρε το χρώμα του καμένου [ETYM. < αρχ. δάϊος, συνηρ. δᾱος (-α, -ον), (δωρ. αντί του επικού δήιος, συνηρ. δῆος) «(για φωτιά) καυστική, ολέθρια, ...», Όμ. Β 415, πρήσαι δὲ πυρὸς δηΐοιο θύρετρα «και στη φωτιά τες πύλες του να λιώσω»].

ΔΑΚΡΑΝΙ (δακρράν') (το) μεγάλο δάκρυ [ETYM. < αρχ. δάκρ(υ) / δάκρυον (τό) (Όμ. Β 266, θαλερόν δέ οἱ ἔκπεσε δάκρυ «και θερμό του εκύλησε το δάκρυ») + μεγεθ. παραγ. επίθ. -άνι].

ΔΑΜΑΛΑ (η) 1. νεαρή αγελάδα 2. (μτφ.) άκομψη γυναίκα ΦΡ. **δαμάλα, όνομα και πράμα!** [ETYM. < αρχ. δαμάλη (ή) «μικρή αγελάδα» (Εὐρ. Βάκχ. 739, ἄλλαι δὲ δαμάλας διεφόρουں σπαράγμασιν «κι άλλες να κατακρεουργούν δαμάλες») μεταπλ. -α].

ΔΑΜΑΛΙ (δαμάλλι) (το) νεαρός ταύρος – υποκορ. **δαμαλάκι** (το) – μεγεθ. **δάμαλος** (ο) [ETYM. < μσν. δαμάλιν < ελνστ. δαμάλιον (τό), υποκορ. αρχ. δάμαλις (ή) (-ιδος) ή δαμάλη (βλ. δαμάλα, ετυμ.)].

ΔΑΡΜΟΣ (ο) 1. ξυλοδαρμός [παροιμ.: Δαρμός, αγιασμός.] 2. έκφραση πόνου και οδύνης με κλάματα και χειρονομίες, θρήνος, οδυρμός [δ. τρ.: Ακούς τον θρήνο τον πολύν, οπού βογκούν τα δάση, / και τον δαρμό που γίνεται, τα μαύρα μοιρολόγια;] [ETYM.: ελνστ. < θ. δαρ- του αρχ. ρ. δέρω (βλ. δέρνω, ετυμ.)].

ΔΑΡΤΗΣ (δάρτ'ς) (ο) 1. που δέρνει 2. έντονος καρδιακός παλμός ΦΡ. **τον έπιασε δάρτης** (τουν έπγιασι δάρτ'ς) 3. γεωργικό εργαλείο, κατάλληλο για την αφαίρεση των σπόρων των δημητριακών (βλ. αλώνι, 1) – συνών. (σημ. 2, 3) **δάρτι** (το) 1. [...] 2. αποξηραμένο δέρμα ζώου (πρβ. αρχ. δέρας, δέρατ(ος) -ι / δέρος, δέρους (τό) «δέρμα, προβιά» > *δεράτι > δάρτι, με αντιμετ. και έκπτωση, βλ. δερμάτι) – ουσ. **δάρτισμα** (το) χτύπημα με δάρτη – επίρρ. **δάρτι** ΦΡ. (α) **τον είναι δάρτι!** (τουν είνι δάρτ'!) είναι ακίνητος σε κρεβάτι, συνήθ. λόγω ασθένειας (β) **τον έκαναν δάρτι!** (τουν έκαναν δάρτ'!) τον έδειραν ανηλεώς – σύνθ. **δαρτόξυλο** (δαρτόξ'λλου) (το) 1. ξύλο κατάλληλο για την κατασκευή δάρτη 2. το καθένα από τα ξύλα που αποτελούν τον δάρτη [ETYM.: ελνστ. < θ. δαρ- του αρχ. ρ. δέρω (βλ. δέρνω, ετυμ.)].

ΔΑΡΤΟΣ (-ή, -ό) 1. που ξυλοκοπήθηκε 2. (μτφ.) (για βροχή) ραγδαία βροχή, ισχυρή καταιγίδα ΦΡ. **δαρτή βροχή** πολύ έντονη, που πέφτει

με ορμή σαν να δέρνει το έδαφος [ETYM. < αρχ. ρημ. επίθ. δαρτός (-ή, -όν) «γδαρμένος» του δέρω (βλ. δέρνω, ετυμ.), Χοιρίλ. Άποσπ. 4, δαρτά πρόσωπα ἵππων «γδαρμένα πρόσωπα αλόγων»].

ΔΑΣΚΑΛΟΥΔΙ (δασκαλλούδ') (το) **1.** μικρός στην ηλικία μαθητής **2.** μικρός στην ηλικία ή στο σώμα δάσκαλος ΦΡ. **ήρθε κι ένα δασκαλούδι στο σκολειό! 3.** (μτφ.) ασήμαντος δάσκαλος ΦΡ. **ένα δασκαλούδι είναι!** [ETYM. < μσν. δάσκαλ(ος) + παραγ. επίθ. -ούδι < αρχ. διδάσκαλος (ὁ) (Ώμ. Ὑμν. Ἑρμ. 556, μαντεῖης διδάσκαλοι «δάσκαλοι της μαντικής τέχνης») με απλοπ.].

ΔΑΣΟΣ (δάσους) (ο) **1.** [...] **2.** δασύμαλλο κριάρι, μεγάλο κριάρι – επίθ. **δασύς** (-ιά, -ύ) **1.** πυκνός **2.** πυκνόφυλλος [δ. τρ.: Κάτω στα δασιά πλατάνια, στην κρυόβρυση.] – επίρρ. **δασιά** [ETYM. < αρχ. δάσος (τό) «δρυμός, λόγγος, δασύτριχος, ...», Ἴππ. Α. Ὑ. Τ. 13, ὄρεα τε πλεῖστα καὶ δάσεα «και πολλά βουνά και δάση»].

ΔΑΥΛΙ (το) **1.** επίμηκες ξύλο, αναμμένο ή μισοκαμένο, από αυτά που χρησιμοποιούσαν για φωτισμό, για θέρμανση ή για μαγείρεμα [δ. τρ.: Η μάνα σου στον ύπνο της, σ' ονειροφантаσία (βλ. εἰνορο → συνών.) της, / είδε να γεννηθεί δαυλός, να κάψει την καρδιά της.] ΦΡ. **ξύλα, κούτσουρα, δαυλιά καμένα** για ασυνάρτητα λόγια **2.** αναμμένο ξύλο **3.** (μτφ.) αιτία για πάθη ή φιλονικία ΦΡ. **έχει το δαυλί μέσα του! 4.** (μτφ.) κατάσταση μέθης ΦΡ. **τον είναι κάθε μέρα δαυλί!** – συνών.: α) **δαυλό** (το) ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **έβαλε δαυλό στο σπίτι της και το λαμπάδιασε! β)** **δαυλός** (ο) – σύνθ.: α) **απόδαυλο** (το) **1.** μικρό τμήμα δαυλού **2.** ό,τι μένει από τα καμένα δαυλιά – συνών. **απόκαυτο** (το) (συνήθ. στον πληθ.): β) **μονοδαύλι** (το) **1.** ένα δαυλί [λογοπ.: – Φύσα, γριά, το μονοδαύλι! / – Άσ' το, γέροντα, για το βράδυ!] (βλ. συδαυλίζω → συνών. α, παροιμ.) **2.** (μτφ.) πέος [ETYM. < δαυλί(ον) (τό), υποκορ. του μσν. δαυλός (ὁ) «επίμηκες αναμμένο ή μισοκαμένο ξύλο, ξύλο που προορίζεται για κάψιμο, ...» < ελνστ. δαῦλον (τό) «μισοκαμένο ξύλο» < αρχ. δαλός (ὁ) «κομμάτι φλεγόμενου ξύλου, δαυλός, πυρσός, ...», Ώμ. τ 69, ἢ τάχα δαλῶ βεβλημένος «να μην τις φας με το δαυλί»].

ΔΑΥΛΙΔΑ (δαυλλίδα) (η) **1.** ασθένεια των σιτηρών **2.** σάπιο σιτάρι **3.** στάχυ χωρίς καρπό λόγω του ότι η καλλιέργεια του σιταριού έγινε σε φτωχή από θρεπτικά συστατικά γη – συνών.: α) **δαυλίτης** (ο)· β) **δαυλός** (ο) – ρ. **δαυλιάζω** προσβάλλομαι από δαυλίδα ΦΡ. **δαύλιασε το σιτάρι και τι θα κάμουμε!** – ουσ. **δαύλιασμα** (το) – μππ. **δαυλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < δαυλ(ός) (βλ. δαυλί, ετυμ.), λόγω του ότι οι προσβεβλημένοι από δαυλίτη καρποί περιέχουν μαύρες μάζες σπορί-

ων του μύκητα που τον προκαλεί (πρβ. αρχ. δαῦλος (-ον) «σκοτεινός, πυκνός, ...», Νόνν. Δ. 160, σείων δαῦλα γένεια «κουνώντας πυκνά στάχυα») + παραγ. επίθ. -ίδα].

ΔΑΥΤΟΣ (δαύτους) (-η, -ο) αυτός ΦΡ. (μειωτ.) **τι ανακατεύεσαι με δαῦτον;** [Δ. Σολ. Γ. Ζ. 4.16: Δὲν ἀνακατωνόστενε μὲ δαῦτον μέρα καὶ νύχτα;] [ETYM. < μσν. δαῦτος < μσν. ἑδαῦτος < μσν. ἔδ(ε) «δες, να» + αὐτός (βλ. αὐτόνος, ετυμ.)].

ΔΑΧΤΥΛΗΘΡΑ (δαχ'λλήθρα) (η) **1.** μικρή μεταλλική ή πλαστική θήκη, με την οποία προστατεύεται η άκρη του μεσαίου δαχτύλου, όταν σπρώχνει τη βελόνα κατά το ράψιμο ΦΡ. **φέρε μου τη δαχτυλήθρα!** **2.** μονάδα μέτρησης που αντιστοιχεί στην ποσότητα που χωρά μια δαχτυλήθρα ΦΡ. **ρίξε στο τσάι μια δαχτυλήθρα ζάχαρη** [ETYM. < αρχ. δακτυλήθρα (ή) «προστατευτικό κάλυμμα των δαχτύλων κατά του ψύχους» (Ξεν. Κ. Π. 8.8.17, περὶ ἄκραις ταῖς χερσὶ χειρῖδας δασείας καὶ δακτυλήθρας ἔχουσιν «στις άκρες των χεριών χοντρά κάλυμματα των χεριών και των δακτύλων έχουν») > δαχτυλήθρα, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]].

ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ (δαχ'λλίδ') (το) **1.** [...] [δ. τρ.: – Το δαχτυλίδι τόπεσε στην πρώτη την καμάρα, / και ποιος να μπει και ποιος να βγει το δαχτυλίδι να 'βρει;] [παροιμ.: Τα δαχτυλίδια, αν έπεσαν, τα δάχτυλ' απομείναν.] ΦΡ. **τα 'χει όλο δαχτυλίδια τα δάχτυλά της!** (τα 'χει όλου δαχ'λλίδγια τα δαχ'λλα τ'ς!) φοράει πολλά δαχτυλίδια, ένδειξη οικονομικής επιφάνειας **2.** δαχτυλίδι αρραβώνα **3.** κάθε τι που μοιάζει με δαχτυλίδι [ETYM. < μσν. δαχτυλίδι(ον) < ελνστ. δακτυλίδιον (τό), υποκορ. του αρχ. δακτύλιος (ό) «δαχτυλίδι, καθετί που έχει το σχήμα του δαχτυλιδιού, σφραγιδόλιθος» (Ηρόδ. 2.38.3, ἐπιβάλλει τὸν δακτύλιον «σφραγίζει με το δαχτυλίδι του») με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]].

ΔΑΧΤΥΛΟ (δάχ'λλου) (το) **1.** [...] [παροιμ.: Όποιος βάνει το δάχτυλο στο μέλι, το βάνει και στο στόμα.] ΦΡ. **απόμεινε με το δάχτυλο στο στόμα!** εξεπλάγη από ξαφνική είδηση **2.** το πάχος του δαχτύλου ως μέτρου ποσότητας ΦΡ. **βάλε μου δυο δάχτυλα κρασί!** (βάλλι μ' δγυο δάχ'λλα κρασί!) – παράγ. ουσ. **δαχτυλιά** (δαχ'λλιά) (η) **1.** το αποτύπωμα δαχτύλου σε κάποια επιφάνεια **2.** ποσότητα διαφόρων υλικών που μπορούν να σταθούν ή να μεταφερθούν με το δάχτυλο ΦΡ. **φάε μια δαχτυλιά μέλι να γλυκαθείς!** [ETYM. < μσν. δάχτυλο(ν) / δάκτυλο(ν) (τό) < αρχ. δάκτυλος (ό) (Θεόκρ. Ειδ. 19.3, δάκτυλα πάνθ' ὑπένυξεν «χτύπησε όλα τα δάκτυλα») με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]].

ΔΕΙΛΙΑΖΩ (δειλλιάζου) **1.** δεν τολμώ, διστάζω, φοβάμαι, λιποψυχώ ΦΡ. **δείλιασε το μάτι μου!** **2.** εξαντλούμαι λόγω ασιτίας, λιποθυμώ **3.** αισθάνομαι νύστα μετά από κατανάλωση φαγητού ΦΡ. **κάπως δείλιασα, θα πάω να πλαϊώσω** (βλ. πλαί → συνών.)! – ουσ.: α) **δείλιασμα** (το)· β) **δείλια** (η) αίσθηση κόπωσης και νύστας ΦΡ. **έφαγα πολύ και μ' έπιακε δείλια!** (ιέφαγα πουλλύ κι μ' έπγιακι δείλλια!) [ETYM.· μσν. < ελνστ. δειλι(ῶ) (-άω) «φοβάμαι, δειλιάζω, λιποψυχώ» μεταπλ. -άζω με βάση το συνοπτ. θ. δειλιάσ- (< αρχ. δειλία (ή) < αρχ. δειλός (-ή, -όν), Όμ. Α 293, δειλός τε καί οὔτιδανός καλεοίμην «και θα μ' έλεγαν δειλό κι αχρείο»)].

ΔΕΙΛΙΝΟ (δειλλινό) (το) **1.** η ώρα της μέρας, λίγο πριν και λίγο μετά τη δύση του ήλιου – συνών. **απόσπερνο** (το) **2.** νυχτολούλουδο ΦΡ. **άνθισαν τα δειλινά!** – ρ.: α) (γ' πρόσ.) **δειλινιάζει** αρχίζει το δειλινό· β) **δειλινίζω** γευματίζω την ώρα του δειλινού – ουσ. **δειλίνισμα** (το) – επίθ. **δειλινίσιος** (δειλλ'νίσσιους) (-α, -ο) ΦΡ. **δειλινίσιος καφές** (πρβ. Ήσυχ., <δειελιήσας> τήν δειλινήν ὥραν διατρίψας. ἢ τὸ δειλινὸν ἔμβρωμα λαβών. οἶον δειπνήσας / <δειελιῆσαι> πληρωθῆναι τοῦ δειλινού) / Όμ. ρ 599, σὺ δ' ἔρχεο δειελιήσας «ωστόσο πρόσμενε πιο πριν να δειλινίσεις») – σύνθ.: α) **αποδείλινο** (απόδειλλ(ι)νου) (το) απόγευμα – υποκορ. **αποδειλινάκι** (το) – επίθ. **αποδείλινος** (-η, -ο) – επίρρ. **αποδείλινα** – συνών. **απόγιομα** (το) (βλ. γιόμα)· β) **κοντοδείλινο** (κουντόδειλλινου) (το) η ώρα κοντά στο δειλινό [ETYM. < ελνστ. δειλινόν (τό) «βραδινό φαγητό», ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. δειλινός (-ή, -όν) «που ανήκει στο βράδυ» (Κωμ. Ανών. 336, δειλινός γάρ ἤρξατο «άρχισε το βραδάκι») < αρχ. δείλη (ή) «δειλινό», Όμ. Φ 111, ἔσσεται ἢ ἡὼς ἢ δείλη ἢ μέσον ἡμαρ «αυγή θα είναι ή δειλινό ή θα 'ναι μεσημέρι»].

ΔΕΪΞΟΣ (-α) ΦΡ. **ο ποίξος** (βλ. ποίσος → συνών.) **κι ο δείξος** (ου ποίξξιους κι ου δείξξιους) ο ελεεινός, ο άθλιος [ETYM. < ουσιαστικοπ. μέλλ. (θα) δείξ(ω) του ρ. δείχνω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ος].

ΔΕΙΠΝΑΩ (δειπνάου) δειπνώ (βλ. γέρνω → ουσ., δ. τρ.) ΦΡ. **δειπνάει ο φεγγάρι**· κατά τη λαϊκή πίστη, όταν αργεί το φεγγάρι να βγει, κάθεται και δειπνεί [ETYM. < αρχ. δειπνέω «γευματίζω» (Όμ. δ 685, ἐνθάδε δειπνήσειαν «που εδώ δειπνούνε») μεταπλ. -άω].

ΔΕΪΠΝΟΣ (δείπνους) (ο) βραδινό φαγητό ΦΡ. **της θανής ο δείπνος** το νεκρόδειπνο [ETYM. < ελνστ. δείπνος (ό) «απογευματινό φαγητό» < αρχ. δεῖπνον (τό) «γεύμα πρωινό, μεσημεριανό ή βραδινό, ...», Όμ. ρ 176, οὐ μὲν γάρ τι χέρειον ἐν ὥρῃ δεῖπνον ἐλέσθαι «στην ώρα πάνω δεν είναι άσκημο να βρεις να γιοματίσεις»].

ΔΕΪΧΝΩ (δείχνου) **1.** [...] ΦΡ. (α) **δείχνω με το δάχτυλο** (βλ. λ.) δείχνω και σχολιάζω επικριτικά κάποιον (β) **το 'χε σε καμάρι, γιατί δεν τον έδειξε ποτέ κανένας με το δάχτυλο!** (του 'χι σι καμάρ', γιατί δε ντουν εδ'ξι πουτέ κα'ένας μι του δάχ'λλου!) **2.** ανακοινώνω επίσημα σε συγγενείς τον θάνατο προσώπου, που έχει συμβεί στην ξενιτιά ΦΡ. **σήμερα θα δείξουν στου** (τάδε) (σήμιρα θα δείξ'ν στ'...) θα ανακοινώσουν στο σπίτι του ... – ουσ.: α) **δείξιμο** (το)· β) **δειχνί** (το) ξυλάκι με το οποίο έδειχνε ο δάσκαλος στους μαθητές τα γράμματα, που ήταν γραμμένα σε πλάκα – μππ. **δειγμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **παρα-δείχνω** δείχνω, δείχνω με ακρίβεια [δ. τρ.: – Δεν έχω στόμα να σου πω, στόμα να σου μιλήσω, / δεν έχω χεροπάλαμο να σου τον παραδείξω.] – ουσ. **παραδείξιμο** (το) – μεε. **παραδείχνοντα(ς)** [ETYM.: μσν. < αρχ. δεικνύω «δείχνω, υποδεικνύω, ...» (Ήσ. Έργ. 451, χείμαρος ὥρην / δεικνύει ὀμβρηροῦ «του χειμώνα δείχνει του βροχερού την εποχή») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. δειξ- (αόρ. ἔ-δει-ξα) κατά το σχ.: καμ- (ἔκαμον) - κάμνω].

ΔΕΚΑΡΙ (δικάρ') (το) **1.** το δέκα ως σχολικός βαθμός ΦΡ. **πήρα δεκάρι με τόνο!** **2.** δεκάδα ΦΡ. **φέρε μου ένα δεκάρι κόλλες αναφοράς!** (φέρι μ' ιένα δικάρ' κόλλις αναφουράς!) **3.** το δέκα ως φύλλο τράπουλας [ETYM. < αρχ. δέκ(α) (Όμ. Β 372, τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες εἶεν Ἀχαιῶν· «να 'χα σαν τούτον δέκα συμβουλάτορες Αργίτες») + παραγ. επίθ. -άρι].

ΔΕΚΑΤΙΣΤΗΣ (δικατ'στής) (ο) ο εισπράκτορας του φόρου της δεκάτης [παροιμ.: Όταν θα 'ρθει ο δεκατιστής, ας δεκατίσει ό,τ' εύρει.] [ETYM. < θ. δεκατισ- του δεκατίζω «δίνω το ένα δέκατο όσων παράγω ή κερδίζω» + παραγ. επίθ. -τής < αρχ. δέκατος (-η, -ον) (Ηρόδ. 2.135.9, τήν δεκάτην τῶν χρημάτων «το ένα δέκατο των χρημάτων»)].

ΔΕΚΑΤΟ (δέκατου) (το) ο φόρος της δεκάτης [ETYM. < ουδ. δέκατο(ν) του αρχ. επιθ. δέκατος (βλ. δεκατιστής, ετυμ.)].

ΔΕΚΟΧΤΟΥΡΑ (δικουχχτούρα) / **δεκαοχτούρα** (η) άγριο περιστέρι, η στρεπτοπέλια η δεκαοκτώ (streptopelia decaocto), που η φωνή της ακούγεται σαν «δεκ(α)οχτώ», απ' όπου πήρε και τ' όνομα [λαϊκός μύθος: Η δεκοχτούρα ήταν ορφανή κόρη, που είχε κακιά μητριά, η οποία μια μέρα την έστειλε να πάει στον φούρνο ψωμιά για ψήσιμο, συνολικά δεκαοχτώ, κι όταν τα έφερε πίσω την κατηγορήσε πως ήταν δεκαεπτά! Τότε, ενώ η κόρη επέμενε πως ήταν δεκαοχτώ, εκείνη δεν την πίστευε και τις έκανε χίλια δυο μαρτύρια για το ψωμί που έχασε. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, το κορίτσι παρακάλεσε τον Θεό να την απαλλάξει από τα βάσανά της κι εκείνος τη μεταμόρφωσε σε πουλί,

που από τότε φωνάζει «δεκαοχτώ»!) [Γ. Βιζ. Δεκ.: – Δεκοχτοῦρα τὸ λαλοῦνε / ἴσα ἴσα δι’ αὐτό, / γιατί ψάλλει νὰ τ’ ἀκοῦνε – / Δεκοχτώ! Δεκοχτώ!] ΦΡ. **ἀκου πῶς λαλοῦν οι δεκοχτούρες!** [ETYM. < δεκοχ(τῶ) / δεκαοχτώ «σύνολο δεκαοχτώ μονάδων (18) (< ελνστ. δεκοκτώ / δεκαοκτώ < αρχ. ὀκτώδεκα / ὀκτωκαίδεκα (οἱ, αἱ, τά) «δεκαοκτώ», Ἡρόδ. 2.111.1, ἐπ’ ὀκτωκαίδεκα πήχεας «έφτασε τις δεκαοχτώ πήχες») + παραγ. επίθ. -οῦρα].

ΔΈΛΝΩ (δέλλνου) «δέρνω», κινούμαι παλμικά ΦΡ. **δέλνει το μάτι μου, κάτι θα ιδώ!** (δέλλν’ του μάτ’ μ’, κάτ’ θα ιδού!) – συνών. **δέρω** (δέρου) (βλ. δέρνω) [ETYM. < δέρνω (βλ. λ., ετυμ.) με τροπή του υγρού [ρ] σε υγρό [λ] > δέλνω].

ΔΈΜΑ (το) **1.** ξύλινο πλαίσιο από μικρά καδρόνια, το οποίο, παλιά, παρεμβαλλόταν κατά διαστήματα σε τοίχους, για να γίνονται στέρεοι **2.** μικρό χωράφι που βρίσκεται σε κατωφέρεια και, για μην παρασύρονται τα χώματα από τη βροχή, χτίζεται τοίχος στην κάτω πλευρά του **3.** κηλεπίδεσμος **4.** (πληθ.) τα χοντρά καδρόνια πάνω στα οποία καρφώνονταν οι σανίδες της εξώπορτας – σύνθ. **ξύλόδεμα** (το) το ξύλο που έβαζαν οι κτίστες ανάμεσα στις πέτρες των τοίχων των σπιτιών ή πάνω από πόρτες και παράθυρα – υποκορ.: α) **δεματσιούλι** (διματσιουύλλι) (το) μικρό δέμα χόρτων, ξύλων κ.λπ., δεματάκι· β) **δεματικό** (διματτ’κό) (το) στάχυα, που κατάλληλα πλεγμένα, χρησιμοποιούν για το δέσιμο δεματιού· γ) **δεματοπούλα** (η) δέμα από χειρόβολα (βλ. χειρο- → σύνθ. β) – ρ. **δεματιάζω** δένω σε δέμα πολλά χειρόβολα μαζί, πολλά χόρτα, κ.λπ. – ουσ. **δεμάτιασμα** (το) – μππ. **δεματιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. δέμα (τό) (-ατος) «ταινία, λωρίδα, σωρός, δέμα, ...» (Πολύβ. 6.33.11.2, ἵνα μήτ’ ἐμπλεκόμενοι τοῖς δέμασι «για να μην μπλέκονται με τα σχοινιά») < αρχ. δέω (βλ. δένω, ετυμ.)].

ΔΕΜΟΣΙΑ (διμουσιιά) (η) δημοσία, δημόσιος δρόμος [ETYM. < μσν. δημοσία (ενν. ὁδός), ουσιαστικοπ. θηλ. αρχ. επιθ. δημόσιος (-α, -ον) «κοινός» (Ἡρόδ. 5.29.12, τῶν δημοσίων ἀγρῶν) με τροπή του [η] > ι] σε [ε] και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΔΕΝΔΡΟ- & **δεντρο-** α' συνθ. λ., που σημαίνουν ότι αυτό που δηλώνεται με το β' συνθ. σχετίζεται με το δέντρο, π.χ. δεντροκαλλιέργεια [ETYM. < μσν. δέντρον < αρχ. δένδρον / (ιων.) δένδρεον (τό) «δέντρο,...», Ὅμ. Γ 152, δενδρέω ἐφεζόμενοι «καθισμένοι στο δέντρο»].

ΔΕΝΤΡΟΓΑΛΙΑ (διντρογαλλιά) (η) **1.** ανιοβόλο χοντρό και μακρύ φίδι· η τυρία ή δάλειος (hierophis gemonensis / coluber gemonensis) [δ. τρ.: Τα φίδια κι οι δεντρογαλιές μου φράξαν το σοκάκι / και δε μ’

αφήνουν να διαβώ να πάω στην αγάπη.] [λογοπ.: Αν σε φάει η οχιά, δε φελούν (βλ. (α)φελάω) τα γιατρικά, αν σε φάει δεντρογαλιά ούτε κρίση ούτε λαλιά.] [κατάρα: Δεντρογαλιά κι οχιά να σε φάνε!] – συνών. **σαΐτα** (η) (βλ. λ., 1) **2.** (μτφ.) χοντρές πλεξούδες μαλλιών [στιχοπλάκι: Τήρα (βλ. λ.) μαλλιά δεντρογαλιές, πλεγμένες σαν μετάξι.] [ETYM. < δενδρογαλ(ή) (< δενδρο- (βλ. λ.) + αρχ. γαλέη / γαλή (ή) «γάτα, νυφίτσα», Ἡρόδ. 4.192.16, εἰσί καί γαλαῖ «υπάρχουν και γάτες») + παραγ. επίθ. -ιά > δενδρογαλιά / δεντρογαλιά].

ΔΕΝΤΡΟΜΟΛΟΧΑ (διντρουμουλλόχα) (η) αλθαία· γνωστή για τις φαρμακευτικές της ιδιότητες (*althaea officinalis*) [ETYM. < δεντρο- (βλ. δενδρο-) + μσν. μολόχα < αρχ. μολόχη (ή) (Ἀθήν. 2.52d, καὶ Ἐπίχαρμος· πρᾶϋτερος ἔγωγε μολόχας «κι ο Εἰπίχαρμος λέει: εἴμ' ἐγώ πιο μαλακός ἀπὸ τη μολόχα»)].

Δ'ΕΝΤΡΟΣ (δέντρους) (ο) δρυς, βελανιδιά [ETYM. < ελνστ. δένδρος (ό) < αρχ. δένδρον (βλ. δενδρο-, ετυμ.)].

Δ'ΕΝΩ (δένου) **1.** [...] [παροιμ.: Ἐδεσε τον γαίδαρο σε ντοματιά.] **2.** βγάζω, παράγω καρπούς ΦΡ. **έδεσε πολλά κεράσια η κερασιά 3.** έχω κάτι σίγουρο ΦΡ. **το 'χει δεμένο στο πανί! 4.** συγκρατώ στη μνήμη ΦΡ. **δεν το 'δεσα με το μυαλό μου και το ξαστόχησα** (βλ. αστοχάω → συνών.) (δε ντο 'δισα μι του μυ'λό μ' κι του ξαστό'ησα) **5.** έχω κάτι ως βέβαιο ΦΡ. **το 'δεσα κόμπο ότι θα 'ρθεις και σε περίμενα!** – ουσ.: α) **δέσιμο** (το) ΦΡ. **είναι για δέσιμο** έχει χάσει τα λογικά του· β) **δεθάκι** (το) το παιχνίδι τυφλόμυγα, η ψηλαφίνδα των αρχαίων Ελληνοπαίδων – μππ. **δεμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Σκυλί δεμένο, πρόβατα δε φυλάει.] [ETYM.· μσν. < αρχ. δέω «δένω, δεσμεύω, ...» (Όμ. Α 406, μάκαρες θεοί οὐδ' ἔτ' ἔδησαν «οἱ μακάριοι θεοὶ δεν τον ἔδεσαν») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. του αόρ. ἔ-δησ-α κατὰ το σχ.: φθασ- (ἐφ-θασα) - φθάνω].

ΔΕΞΙΜΙΟ (διξιμνιό) (το) υποδοχή [ETYM. < θ. δεξ- του αρχ. δέχομαι (Σοφ. Αἶ. 68, μηδὲ συμφορὰν δέχου «μην το πάρεις για συμφορά») (βλ. αναδεχτός, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιμιό].

Δ'ΕΞΙΟΣ (δέξιους) (-α, -ο) / **δεξής** (-ιά, -ί) **1.** δεξιός **2.** (μτφ.) χριστιανός **3.** (μτφ.) βολικός **4.** (μτφ.) ευοίωνος – επίρρ. **δέξια** ΦΡ. **του 'ρχονται όλα δέξια!** (το' 'ρχουντ' ούλα δέξια!) [ευχή: Στο καλό κι ο Θεός να τα φέρνει δέξια!] [ETYM. < αρχ. δεξιός (-ά, -όν) (Όμ. Δ 480, παρά μαζόν δεξιόν «κοντά στον δεξιό μαστό») με μετάθ. του τόνου].

ΔΕΞΟΥΜΕΝΟΣ (διξούμινους) (-ή, -ο) που μπορείς να τον δεχθείς, ευπρόσδεκτος [παροιμ. Και τα καλά δεξούμενα και τα κακά δεξούμενα.] ΦΡ. **είσαι πάντα δεξούμενος!** [ETYM. < μπε. δεχούμενος (-η, -

ο) του ρ. δέχομαι < αρχ. δέχομαι (βλ. δεξιμιά & αναδεχτός, ετυμ.), (το [ξ] με επίδρ. του θ. δεξ-)].

ΔΕΡΒΕΝΙ (διρβέν') (το) **1.** στενή διάβαση ανάμεσα σε βουνά, διάσε-λο [δ. τρ.: Εκεί 'ναι λύκοι στα βουνά και κλέφτες στα δερβένια, / εσέ-να παίρνουν κόρη μου κι εμένα με σκλαβώνουν.] **2.** δημόσιος δρόμος **ΦΡ. θα σε περιμένω στο δερβένι!** – συνών. **ντερβένι** (ντιρβέν') (το) [δ. τρ.: Κι έπιασαν κούλιες (βλ. λ.) και χωριά κι έπιασαν τα ντερβένια / κι εχτύπησαν και χάλασαν του βασιλιά τ' ασκέρια.] [ETYM. < σημ. πληθ. του αρχ. δέρ(η) / (ιων.) δειρή (ή) «λαιμός, περιδέрайο, (πληθ.) κοίτη χειμάρρου, στενή κοιλάδα» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 329, οὐκέτ' ἐξ ἐλευ-θέρου δέρης «όχι πια μ' ελεύθερο τράχηλο») ή < θ. δειρ- αρχ. ουσ. δειρ(άς) (-άδος) (ή) «κορυφογραμμή οροσειράς, τράχηλος» (Σοφ. Αἰ. 697, πετραίας ἀπὸ δειράδος «τις πέτρινες βουνοπλαγιές») > δερ- με ορθογρ. απλοπ. [ει > ι] και τροπή του [ι] σε [ε] + αρχ. βαίν(ω) «ανα-χωρώ, προχωρώ, φθάνω, ...» (Όμ. Ε 562, βῆ δὲ διὰ προμάχων «κι έ-φτασε στους προμάχους») + παραγ. επίθ. -ι > δερ-βαίν-ι > δερβένι, με ορθογρ. απλοπ. (πρβ. Ἡσύχ., <δειράδες> αὐχένες *καὶ [τραχηλοειδεῖς <τόποι> τῶν ὁρῶν. καὶ ἐξέχοντα μέρη *ἢ τὰς νάπας ἢ τὰς φάραγγας / <δειράρ> κορυφή / <δεῖρος> λόφος. καὶ ἀνάντης τόπος / τουρκ. der-bent < περσ. darband)].

ΔΕΡΜΑΤΙ (διρρμάτ') (το) δέρμα, τομάρι – επίρρ. **δερμάτι** σαν δέρ-μα, χωρίς ψυχή **ΦΡ. (α) γλίστρησε κι έπεσε δερμάτι καταγής!** (γλί-στρησι κι έπισι διρρμάτ' κατά'ής!) (β) **έπεσε δερμάτι στο κρεβάτι!** από κόπωση ή αρρώστια [ETYM. < θ. δερματ- του αρχ. ουσ. δέρμα (τό) (γεν. δέρματ-ος) (Όμ. Ζ 117, τύπτε δέρμα κελαινόν «το μαύρο δέρμα εκτύπα») + παραγ. επίθ. -ι].

ΔΕΡΝΩ (δέρνου) / **δέρω** (δέρου) **1.** χτυπώ **2.** (μτφ.) βασανίζομαι από σκέψεις [δ. τρ.: Τα γράμματά μου στο χαρτί κι ο νους μου πέρα δέρ-νει.] – ουσ. **δάρσιμο** (το) – παθ. **δέρνομαι** κουράζομαι, ταλαιπωρού-μαι **ΦΡ. δέρνεται μοναχός του!** [παροιμ.: Ἄμα δε δαρθεῖς την ώρα που πρέπει, κατόπι δέρνεσαι με τη γνώμη σου.] – μππ. **δαρμένος** (-η, -ο) **ΦΡ. δαρμένο γάλα** χτυπημένο γάλα, από το οποίο αφαίρεσαν το βούτυρο (βλ. βαράω → μππ., 5) – αντών. **άδαρτος** (-η, -ο) που δεν έχει δαρθεί **ΦΡ. σκούζει άδαρτος** – σύνθ.: α) **βουλοδέρομαι** γυρίζω δώθε κείθε χωρίς να κάνω κάτι αξιόλογο· β) **γλωσσοδέρω** (γλουσ-σουδέρου) φωνάζω πολύ, βρίζω συνεχώς **ΦΡ. τι έπαθες και γλωσσο-δέρεις έτσι;** γ) **δερνοπόρτω** (διρνουπόρτου) (η) που γυρίζει από πόρ-τα σε πόρτα, παραντόρω (βλ. παρανταρίκι → παράγ. ουσ.), κουτσο-μπόλα **ΦΡ. είναι αυτήν μια δερνοπόρτω!** δ) **παραδέρνω** / (-ομαι) **1.**

είμαι σε έκρυθμη κατάσταση, είμαι σε νευρική κρίση, είμαι ταραγμένος ΦΡ. (α) **παραδάρθηκα μ' ένα παλιοείνορο!** ... άσχημο όνειρο (β) **παραδέρεται η καρδιά μου από τις στενοχώριες!** (γ) **παραδέρονται οι κόττες** γεννούν πολλά αβγά 2. βασανίζομαι [δ. τρ.: Εγώ στα ξένα περπατώ, στα ξένα παραδέρνω, / κάνω τις ξένες αδερφές, τις ξένες παραμάνες.] – ουσ. **παραδαρμός** (ο) – μππ. **παραδαρμένος** (-η, -ο)· ε) **παλαμοδέρνομαι** αγωνίζομαι πολύ, χωρίς αποτέλεσμα (βλ. (α)παλά-μη)· στ) **σκοποδέρω** 1. περνώ ασκόπως την ώρα μου, ψάχνοντας να βρω κάτι ενδιαφέρον να κάνω 2. βασανίζω τη σκέψη μου με κάτι ΦΡ. **τι σκοποδέρεις;** ζ) **σκοτοδέρομαι** βασανίζομαι [ETYM.· μσν. < αρχ. δέρω «γδέρνω, δέρνω» (Όμ. Α 459, ἔσφαξαν καὶ ἔδειραν «έσφαξαν κι έγδαραν») με ανάπτ. [ν] κατά το *κάμνω, τέμνω*].

ΔΕΣΗ (δέσ') (η) 1. νεροδεσιά, φράγμα ποταμού ή ρέματος, από το οποίο ξεκινά αυλάκι για την άρδευση χωραφιών ή για τη λειτουργία νερόμυλου [παροιμ.: Ο καθένας κλαίει τον πόνο του κι ο μυλωνάς τη δέση.] 2. πεζούλι (βλ. λ.) για συγκράτηση χωμάτων 3. το δέσιμο [ETYM.· μσν. < αρχ. δέσις (ή) «σύνδεση, δέσιμο, ...», Πλάτ. Κρατ. 418e, ἔνεκα τῆς δέσεως «εξ αιτίας του δεσίματος»].

ΔΕΣΠΟΤΑΣ (δέσπουτας) (ο) δεσπότης [παροιμ.: Άμα ήταν καλή η δουλειά, δούλευαν κι οι δεσποτάδες.] [δ. τρ.: ... να φέρει και τα στέφανα στις εκκλησιάς την πύλη / που τα αγιάζει ο δέσποτας, να τα 'χω για κειμήλι.] [ETYM. < ελνστ. δεσπότης (σημερινή σημ.) < αρχ. δεσπότης (ὁ) «που έχει απόλυτη εξουσία, αφέντης,...» (Εὐρ. Ἑκ. 724-725, εἰσορῶ γὰρ τοῦδε δεσπότου δέμας / Ἀγαμέμνωνος «βλέπω τον αφέντη τον Αγαμέμνονα») < κλητ. ὦ δέσποτα του τ. δεσπότης].

ΔΕΥΤΕΡΟΤΕΡΟΣ (διυτιρότιρος) (-η, -ο) που είναι κατώτερος στην αξία, στην ποιότητα, δεύτερης επιλογής, δευτερέων ΦΡ. **διάλεξε τα καλά κι άφησε τα δευτερότερα για μας!** [ETYM.· συγκρ. βαθμ. του επιθ. δεύτερος < αρχ. δεύτερος (-α, -ον), Όμ. Γ 349, δεύτερον ὄρνυτο Ἀτρεΐδης «δεύτερος ο Ατρείδης επετάχθη»].

ΔΕΥΤΕΡΩΜΑ (δυτέρουμα) (το) 1. δεύτερη φορά, επανάληψη 2. δεύτερος γάμος [παροιμ.: Καλά είν' τα δευτερώματα, αν λάχει και πετύχουν.] 3. δεύτερο όργωμα [Άλ. Παπαδ. Χ.: Τοῦ Γιαννάκη βεβαίως θὰ ἐπήγαινε ὁ νοῦς του εἰς τὸ δευτέρωμα τῶν ἀμπέλων ...] [ETYM.· μσν. < μσν. δευτερώνω < ελνστ. δευτερώ (-ῶ) «κάνω κάτι για δεύτερη φορά, επαναλαμβάνω» (Π. Δ. Βασ. Γ', καὶ εἶπε· δευτερώσατε· καὶ ἐδευτέρωσαν.) < αρχ. δεύτερος (βλ. δευτερότερος, ετυμ.)].

ΔΕΦΤΕΡΙ (διφτέρ') (το) 1. κατάστιχο [δ. τρ.: Θα κάνω τον πρωτόπαπα να χάσει τα δεφτέρια.] 2. τετράδιο – σύνθ. **μπακαλοδέφτερο**

(το) δεφτέρι, στο οποίο γράφει ο μπακάλης τα ονόματα όσων ψωνίζουν με πίστωση – συνών. **τεφτέρι** (τιφτέρ') (το) [ETYM.· αντδ. < τουρκ. defter / tefter < αραβ. defter < αρχ. διφθέρα (ή) «δέρμα κατεργασμένο, δέρμα που χρησιμοποιείτο για γράψιμο κατά τους αρχαίους χρόνους, πριν εισαχθεί ο πάπυρος, ονομασία που τη διατήρησαν και μετά τη μεταβολή του υλικού», Ήρόδ. 5.58.12, τὰς βύβλους διφθέρας καλέουσι οἱ Ἴωνες «οἱ Ἴωνες αποκαλοῦν τὰ φύλλα τοῦ παπύρου διφθέρες»].

ΔΗΛΗΤΗΡΙΟ (δηλλ(η)τήργιου) (το) **1.** ουσία που δηλητηριάζει ΦΡ. **καπνίζει δηλητήριο!** **2.** κάτι που προξενεί βλάβη στον οργανισμό ή διακρίνεται από ένταση ΦΡ. **νερό δηλητήριο!** νερό πολύ κρύο **3.** κάτι που είναι πολύ πικρό ΦΡ. **δηλητήριο τον έκαμες τον καφέ!** **4.** ιδέες και θεωρίες, οι οποίες οδηγούν σε δυσάρεστα αποτελέσματα ΦΡ. **δηλητήριο τα λόγια της!** **5.** (μτφ.) στενοχώρια ΦΡ. **τον ποτίζει δηλητήριο!** – συνών. **φαρμάκι** (το) ΦΡ. **από φαρμάκια είμαστε χορτασμένοι!** [ETYM. < αρχ. δηλητήριο (τό) «φάρμακο, φαρμάκι, ...», Πλούτ. Ἡθ. Σ. 662c, ποῖον δηλητήριον «ποιο φάρμακο»].

ΔΗΛΙΑΪΝΩ (δηλλιαίνου) **1.** δηλώνω, φανερώνω **2.** επαληθεύω ΦΡ. **δήλιανε το είνоро** (βλ. λ.) (δήλλιανι του είνουρου) – συνών. **δηλώνω** [ETYM. < μσν. δηλ(ώνω) (< αρχ. δηλῶ (-όω) «φανερώνω, παρουσιάζω, ...», Θουκ. 1.90.2, ὑποπτον τῆς γνώμης οὐ δηλοῦντες «δεν φανέρωσαν τους πραγματικούς σκοπούς τους») + παραγ. επίθ. -ιαίνω].

ΔΗΜΟΣΙΟΣ (-α, -ο) **1.** [...] **2.** φανερός **3.** (θηλ.) ανήθικη γυναίκα ΦΡ. **γίνηκε δημόσια!** [ETYM.· αρχ. (βλ. δεμοσιά, ετυμ.)].

ΔΙ- α' συνθ. σε σύνθ. συνήθ. επίθ.· δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο (Τριαντ.): **1.** έχει δύο από τα στοιχεία που εκφράζει ή συνεπάγεται το β' συνθ.· (πρβ. δυ-), π.χ. δίκροκος **2.** διαρκεί όσο δύο χρονικές μονάδες που αναφέρονται στο β' συνθ., π.χ. διετής – σύνθ.: α) **δίγγονος** (-η, -ο) δισέγγονος· β) **δίλογος** (-η, -ο) που έχει δύο όψεις· γ) **διμούτσουνος** (διμούτσ'νους) (-η, -ο) διπρόσωπος (μσν. μούτσουνον, μούτσούνα, μουσούνα «πρόσωπο» < βεν. musona «γκριμάτσα»)· δ) **δίπλατος** (-η, -ο) διάπλατος, ευρύχωρος ΦΡ. **αγόρασαν δίπλατο κρεβάτι!** [Κ. Κρυστ. Τρ.: ... κ' οἱ περγολιές ξαπλώνονται στά δίπλατα κρεβάτια (βλ. λ., 5).]· ε) **δίστρατο** (το) σημείο όπου συναντιούνται δύο δρόμοι ή ένας δρόμος χωρίζεται στα δύο (μσν. δίστρατον)· στ) **διγόνι** (-α) (το, η) **1.** το μικρότερο παιδί οικογένειας, το στερνοπαίδι – συνών. **απογόνι** (το) **2.** αρνάκι που γεννιέται τελευταίο από την ίδια μάνα [Απ. Ντάλ.: ... και αρμέγαμε στην κούπα / τη διγόνα προβατίνα.]· ζ) **διότα** (δγιότα) (η) δίχρονη δαμάλα [ETYM. < αρχ. δι- ως α'

συνθ.: αρχ. δί-πους «δίποδος» (< επίρρ. δίς «δύο φορές», Όμ. ι 491, ἀλλ' ὅτε δὴ δίς τόσσον ἄλα πρήσσοντες ἀπῆμεν «όταν διπλά αλαργέψαμε στο πέλαγος τραβώντας»)].

ΔΙΑ- & **διά-** & **δι-** η πρόθ. *διά* ως πρόθημα για τη δήλωση ποικίλων επιρρ. σχέσεων (Τριαντ.): I 1α. για κίνηση *διά* μέσου: διατρέχω· β. για κίνηση προς όλες τις κατευθύνσεις, π.χ. διαχέω. 2. (σε επίθ.) δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο γίνεται μεταξύ αυτών που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. διαπροσωπικός. 3. σε ρ. και τα παράγωγά τους δηλώνει: α. διανομή, π.χ. διανέμω· β. ασυμφωνία, ανομοιότητα σε σχέση ή σύγκριση με άλλα, π.χ. διαφωνώ· γ. ανταγωνισμό ή αμοιβαιότητα, π.χ. διαγωνίζομαι· δ. τρόπο εκτέλεσης προσπάθειας, π.χ. διαπαιδαγωγώ. 4. χρόνο, π.χ. διατελώ. 5α. με επιτακτική σημασία, π.χ. διάφανος || για την επιδίωξη με κάθε τρόπο του τέλειου αποτελέσματος, π.χ. διακωμωδώ· β. με υποκορ. λειτουργία, για να δηλώσει ότι αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ. γίνεται με δυσκολία, π.χ. διαβλέπω II. σε πολλές λ., συνήθ. με το *δια-* στη συνιζημένη του μορφή, δεν είναι στα νέα ελλην. εμφανής η παραγωγή, π.χ. διάθεση – σύνθ.: α) **διανεμίζω** εκθέτω κάτι στον αέρα και στον ήλιο, για να αποξηραθεί· β) **διάσελο** (το) 1. στενή φυσική διάβαση μέσω δύο ραχών 2. ξέφωτο σε ύψωμα [Άνδρ. Καρκαβ. Πόθ.: Τό χιονάτο αγιόκλημα περίμενε σά νυφιάτικη κλίνη στό διάσελο.] 3. μεταίχμιο [ETYM. < αρχ. δι(α)- < πρόθ. διά «μέσα από, προς διάφορες κατευθύνσεις» ως α' συνθ., π.χ. αρχ. δια-βαίνω (βλ. διαβαίνω, ετυμ.)].

ΔΙΑΒΑΖΩ (δγιαβάζου) 1. [...] 2. πετάω κάτι μακριά ΦΡ. **νευρίασα και μου 'ρθε να τα διαβάσω όλα στο λαγκάδι!** (νυρίασα κι μου 'ρθι να τα δγιαβάσου ούλα στου λαγκάδ'!) 3. περνάω πλυμένα ρούχα από καθαρό νερό, για να ξεπλυθούν 4. ποτίζω γι' άλλη μια φορά τον κήπο ή το χωράφι 5. ως ιερέας διαβάζω ευχές για κάποιον, τον ευλογώ ΦΡ. (α) **θέλει διάβασμα!** χρειάζεται ευλογία, γιατί βρίσκεται υπό την επήρεια αρνητικών δυνάμεων, κάτι που αντανακλάται στα λόγια και τα έργα του (β) **θα σε διαβάσει κι εσένα ο παπάς, δε θα σε διαβάσει!** θα 'ρθι η ώρα που θα πεθάνεις – ουσ. **διάβασμα** (το) – επίθ. **διαβαστερός** (-ή, -ό) μελετηρός ΦΡ. **είναι διαβαστερό παιδί!** – μππ. **διαβασμένος** (-η, -ο) – αντών. **αδιάβαστος** (-η, -ο) 1. απληροφόρητος, ακατατόπιστος ΦΡ. **τον έπιασαν αδιάβαστο!** 2. που πέθανε χωρίς να του διαβάσει ιερέας τη νεκρώσιμη ακολουθία ΦΡ. **τον έθαψαν αδιάβαστο στα ξένα** 3. που του συνέβη κάτι ξαφνικά και απρόσμενα ΦΡ. (α) **πήγε αδιάβαστος!** (β) **τον έστειλε αδιάβαστο!** – σύνθ. α) **αποδιαβάζω** 1. ολοκληρώνω κάποια εργασία 2. ολοκληρώνω το διάβα-

σμα ΦΡ. **αποδιάβασα τα μαθήματά μου για σήμερα!** 3. περνώ πλυμένα ρούχα για τελευταία φορά από καθαρό νερό, ξεπλένω ΦΡ. **Θ' αποδιαβάσω δυο ρούχα κι έρχομαι· β) νεροδιαβάζω** περνώ κάτι που δεν είναι πολύ λερωμένο μέσα από νερό, για να το φρεσκάρω, πλένω πρόχειρα [ETYM. < μσν. διαβάζω «υπαγορεύω, απαγγέλλω, διαβάζω, ...» < αρχ. διαβιβάζω «μεταφέρω, ...» (Ήρόδ. 1.75.10, διεβίβασε τόν στρατόν «μετέφερε στην απέναντι πλευρά το στρατό») με απλολ.].

ΔΙΑΒΑΙΝΩ (δγιαβαίνου) 1. περνώ (προστ. **διάβα**) ΦΡ. **διάβα πέρα** 2. υπερβαίνω στην ηλικία ΦΡ. **πόσα χρόνια σε διαβαίνω;** – ουσ. **διάβα** (η, το) (ουσιαστικοπ. προστ. του ρ. διαβαίνω) 1. πέρασμα (πληθ. **διάβατα**, τα) [δ. τρ.: Ένα κομμάτι μάλαμα, ένα κομμάτι ασήμι, / εκόπη από τον ουρανό κι έπεσε μες στη διάβα, / κι άλλοι το λένε σύγνεφο κι άλλοι το λένε αντάρα.] ΦΡ. **το 'χει διάβα** συνηθίζει να περνά 2. μονοπάτι ΦΡ. **δεν έχει διάβα από κει** – επίθ. **αδιάβατος** (-η, -ο) που είναι αδύνατο να τον διαβεί κάποιος [Κ. Κρυστ. Μ. Β.: Ένα παλάτι αδιάβατο κλειστό καί ρημαγμένο / πανώρηο βασιλόπουλο βαστάει (βλ. λ., 1) μαρμαρωμένο.] – σύνθ.: α) επίρρ. **απόδιαβα** μετά την παρέλευση ΦΡ. **απόδιαβα τα Χριστούγεννα· β) παραδιαβαίνω** περνώ, ξεπερνώ ορισμένο χρονικό όριο [Κ. Κρυστ. Γ. Μαν.: Ό χρόνος ἄν παραδιαβῇ καί δέν τό θεμελιώσης.] – παρασύνθ. **προσδιαβαίνω** προσπερνώ (βλ. ξερο- → σύνθ. ζ, 2) [ETYM. < αρχ. διαβαίνω, Όμ. δ 635, "Ήλιδ' ἔς εὐρύχορον διαβήμεναι «στους κάμπους να διαβώ της Ήλιδας»].

ΔΙΑΓΕΡΝΩ (δγιαγέρ(ν)ου) 1. επιστρέφω από τον ίδιο δρόμο, επιστρέφω [Μπεργ. Απόκ. 245-6: Νά διάγειρεν ἡ ὄψη μας, νά στράφην ἡ ἑλικία μας, / νά λάλησεν ἡ γλώσσα μας, ν' ἀκούσθην ἡ ὁμιλία μας!] 2. εγείρω, προκαλώ 3. αλλάζω γνώμη ΦΡ. **διάγειρε λίγο, μην επιμένεις τόσο!** 4. κλείνω προς τα κάτω, γέρνω [ETYM.· μσν. < δια- (βλ. λ., ετυμ.) + γέρνω (βλ. λ., ετυμ.)].

ΔΙΑΓΟΥΜΙΖΩ (δγιαγουμίζου) 1. λεηλατώ, αρπάζω 2. διασκορπίζω, σπαταλώ – ουσ. **διαγούμισμα** (το) – επίθ. **διαγουμιστής** (-στρα) άρπαγας, σπάταλος ΦΡ. **εἶν' αυτήν μια διαγουμίστρα!** – μππ. **διαγουμισμένος** (-η, -ο) [Κ. Παλ. Φ. Β. 1.27: Καὶ εἶν' ὁ Κάμπος, / χέρσος, πλατύς, ὀλάνοιχτος, διαγουμισμένος, ...] [ETYM.· μσν. < διαγομίζω «μεταφέρω, ...» (Στ. Έλλ. Γλ., λήμμα *λαφυραγωγέω*: φέρω ὡς λάφυρα, κάμνω λάφυρα καί τά φέρω ἄλλοῦ, λεηλατῶ, (κουρσεύω ἢ διαγομίζω) / Ζωγρ. Άγ., λήμμα *Διαγομίζω* καί *Διαρμίζω*: διαρπάζω, ἐπὶ ληστῶν· ἀλλά τό τελευταῖον, ἐπὶ τῆς παθ. φωνῆς = τοποθετῶ τι) < αρχ. διακομίζω «μεταφέρω, ...» (Θουκ. 1.89.3, διεκομίζοντο παῖδας καὶ

γυναϊκας «άρχισαν να φέρνουν πίσω τα γυναικόπαιδα») με τροπή του [κ] σε [γ] / Τριαντ. < μσν. διαγουμ(άς) (ὁ) διαγουμιστής + παραγ. ε-πίθ. -ίζω < τουρκ. yağma «λάφυρα, διαρπαγή»)].

ΔΙΑΔΙΚΟΣ (δγιάδ'κους) (-η, -ο) τιμωρός [δ. τρ.: Διάδικο να 'χω τον Θεό, αν δεν πονώ για σένα.] [ETYM. < ελνστ. διάδικος (ὁ) «κατήγορος, αντίδικος, ...», Άχμ. Όνειροκρ. 38.31, καί ἄν ἔχει διάδικον «α-κόμα κι αν έχει αντίδικο»)].

ΔΙΑΤΤΑ (δγιαίτα) (η) δίαιτα, τρόπος διατροφής ΦΡ. **τι σ' έπιακε και κάνεις διαίτα;** [ETYM. < αρχ. δίαιτα (ή) «τρόπος ζωής, γεύμα, δείπνο, ...» (Ηρόδ. 1.157.2, Λυδοί τήν πᾶσαν δίαιταν τῆς ζόης μετέβαλον «οι Λυδοί άλλαξαν ολότελα τρόπο ζωής») με μετάθ. του τόνου].

ΔΙΑΚΟΝΑΩ (δγιακουννάου) / **διακονεύω** **1.** επαितώ, ζητιανεύω ΦΡ. **κάθε μέρα, διακονάει** [δ. τρ.: Μπροστινέ μου που χορεύεις, / να σε δω να διακονεύεις, / με τα τράινα (βλ. τράγιος) τσιατσιούλια (βλ. τσατσούλι), / να μαζεύεις κομματσιούλια (βλ. κομμάτι → υποκορ. δ).] **2.** κάνω κάτι που μοιάζει με ζητιανιά ΦΡ. **δεν πρόλαβα να ζυμώσω και βγήκα στη γειτονιά να διακονέψω!** επειδή το φρέσκο ψωμί καταναλώθηκε γρήγορα – ουσ.: α) **διακονιά** (δγιακουννιά) (η) ζητιανιά ΦΡ. **βγήκε στη διακονιά!** – συνών. **διακόνεμα / διακονιό** (το)· β) **διακοναριό** (δγιακουνναργιό!) (το) πλήθος διακονιάρηδων (βλ. λ.) ΦΡ. **έπεσε διακοναριό!** – επίθ. **διακονιάρικος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'καμε διακονιάρικο!** συμπεριφέρεται σαν διακονιάρης – σύνθ. **διακονόθρεμμα** (το) που ανατράφηκε με διακονιά [ETYM. < αρχ. διακονέω «περιποιούμαι κάποιον, φροντίζω, υπηρετώ, προμηθεύω, ...» (Σοφ. Φιλ. 287, μόνον διακονείσθαι «να φροντίζω μόνος μου τον εαυτό μου») μεταπλ. -άω και αλλαγή σημ.].

ΔΙΑΚΟΝΙΑΡΗΣ (δγιακουννιάρ'ς) (πληθ. **διακονιάρηδες / διακονα-ραίοι, οι**) / **διακονιάρα** (η) **1.** επαίτης, ζητιάνος [παροιμ.: Να φυλάγεσαι από νεόπλουτο κι από παλιό διακονιάρη.] ΦΡ. **έρχεται στην πόρτα σαν διακονιάρα μια γάτα!** (έχριτι σ' μπόρτα σα δγιακουννιάρα μνια γάτα!) **2.** θεόφτωχος [αίνιγμα: – Ανεβαίνει σαν κυρά, κατεβαίνει διακονιάρα. – Τι είναι; – Η σπίθα.] **3.** ο μήνας Ιούλιος, διότι μπορεί με τις μεγάλες ζέστες να καταστρέψει τη σοδειά και ν' αναγκάσει τους αγρότες να γίνουν διακονιάρηδες [ETYM.· μσν. < διακονι(ά) «ζητιανιά» (< ελνστ. διακονία «υπηρεσία διακόνου» < αρχ. διακονία (ή) «υπηρεσία», Θουκ. 1.133.1.10, έν ταῖς διακονίαις «στις υπηρεσίες») + παραγ. επίθ. -άρης].

ΔΙΑΚΡΙΝΩ (δγιακρίνου) **1.** αντιλαμβάνομαι με τις αισθήσεις, κυρίως με την όραση, κάποιον ή κάτι τόσο καθαρά, ώστε να το(ν) αναγνωρί-

ζω ανάμεσα σε άλλους ή σε άλλα ΦΡ. **δε μπόρεσα να σε διακρίνω μες στον κόσμο!** 2. αποδίδω το δίκιο, δικαιώνω ΦΡ. **πάντα να διακρίνεις το δίκιο!** [ETYM. < αρχ. διακρίνω «χωρίζω, διακρίνω, παύω», Όμ. θ 195, διακρίνεις τό σῆμα «θα το ξεχώριζε τέτοιο σημάδι»].

ΔΙΑΛΑΛΗΤΗΣ (δγιαλαλλ'τής) (ο) (πληθ. **διαλαλητές / διαλαλητάδες, οι**) 1. δημόσιος κήρυκας, τελάλης [δ. τρ.: Διαλαλητάδες έβαλε σ' όλα τα κατηλίκια (βλ. κατής → παράγ. ουσ.).] 2. που διαδίδει μυστικά [ETYM.: μσν. < θ. διαλαλη- του αρχ. διαλαλέω «μιλώ με κάποιον, φλυαρώ», Πολύβ. 1.85.2.4, καί διαλεῖν περί διαλύσεως Ἀμίλκα «και να μιλάνε για τη διάλυση των στρατευμάτων του Αμίλκα») + παραγ. επίθ. -τής].

ΔΙΑΛΕΩ (δγιαλλιέου) 1. διαλέγω, επιλέγω, ξεχωρίζω ΦΡ. **διαλέει τα καλά μήλα και μας αφήνει τα σκάρτα!** 2. αποφλοιώνω, καθαρίζω – ουσ. **διάλεμα** (το) – συνών. **διαλεή** (δγιαλλιή) / **διαλογή** (δγιαλλου'ή) (η) – μππ. **διαλεμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αποδιαλέω** 1. ξεδιαλέγω, διαλέγω από τα τελευταία 2. τελειώνω τη διαλογή, καθαρίζω – ουσ. **αποδιάλεμα** (το) το ευτελούς αξίας υπόλειμμα μετά από διαλογή, απομεινάρι – συνών. **(απο)διαλεούρι** (απου/δγιαλλιούρ') (το) [παροιμ.: Όποιος πολύ διαλέγει, τα αποδιαλεούρια παίρνει.] – μππ. **αποδιαλεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. διαλέγω «χωρίζω, διακρίνω, εκλέγω, ...», Πλάτ. Νόμ. 735b, διαλέξας δέ τά τε ύγιή καί τά μή (ύγιή) «αφού διακρίνει τα υγιή και τα άρρωστα»].

ΔΙΑΛΟΓΙΖΟΜΑΙ (δγιαλουίζουμι) σκέπτομαι, διαλογίζομαι, υπολογίζω [δ. τρ.: Κι' ο νιος, όταν εξύπνησε, κ' ευρέθη σ' άλλη στράτα, / στέκει και διαλογίζεται και διασκορπάει τον νου του.] [ETYM. < αρχ. διαλογίζομαι «λογαριάζω μέσα μου, συζητώ, ...», Ξεν. Απομν. 3.5.1. 7, διαλογιζόμενοι περί αὐτῶν «συζητώντας γι' αυτά»].

ΔΙΑΜΑ (δγιαμά) (το) διανομή, διαρπαγή, λεηλασία [ETYM. < διαμ- θ. αρχ. διαμάω (-ῶ) «κόβω στη μέση, σχίζω, καταστρέφω, ...» (Όμ. Γ 359, ἀντικρὺ δέ παραί λαπάρην διάμησε χιτῶνα «και τον χιτώνα του 'σχισε στο μέρος της λαπάρας») + παραγ. επίθ. -α].

ΔΙΑΝΕΜΑ (δγιάνιμα) (το) 1. νεύμα, γνέψιμο [Κ. Κρυστ. Π.: Νά τόν γνωρίσω, νά τόν 'δῶ διάνεμμα νά τοῦ κάμω / τήν νύχτα νά μή τραγουδάη, 'ς τόν κάμπο νά μή βγαίνει, ...] 2. σκιά που περνά αστραπιαία [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 5.6: Καμιά φορά στό νοῦ του / τό διάνεμα γοργά γοργά τοῦ ἀλόγου του έπερνοῦσε.] – ρ. **διανεύω** [Γ. Άθάν. Τ. Β. 2.3: Τά δέντρα μοῦ χαμογελᾶν καί τ' ἄνθια μοῦ διανεύουν.] [ETYM. < ελ- νστ. διάνευμα (τό) < αρχ. διανεύ(ω) «κλίνω το κεφάλι μου, κάνω νεύμα, γνέφω, ...» (Διόδ. Σ. p291.6, ταῖς δέ κεφαλαῖς παρ' ἑκαστα δια-

νεύοντες «χρησιμοποιώντας σε κάθε περίπτωση το νεύμα του κεφαλίου») + παραγ. επίθ. -μα].

ΔΙΑΝΟΪΟΜΑΙ (δγιανουιόμι) αντιλαμβάνομαι κάτι στη διάρκεια του ύπνου και ξυπνώ [ETYM. < αρχ. διανοέομαι «έχω στον νου, μελετώ, σκέπτομαι, ...» (Άριστοφ. Λυσ. 724, ήδη πέτεσθαι διανοουμένην κάτω «κι άλλη σχεδίαζε πάνω σε σπουργίτι») με κώφ. του [ε] σε [ι] και μετάθ. του τόνου].

ΔΙΑΟΛΟΣ (δγιάουλλους) (ο) **1.** διάβολος ΦΡ. (α) **μένει στου διαόλου τη μάνα!** διαμένει πολύ μακριά (β) **διάολος να τα κερδαίσει** (βλ. κερδαίνω) **τα λεφτά!** να τα έχει υπό την επήρειά του και να μην κουραζόμαστε να τ' αποκτήσουμε (γ) **διάολος να τα κερδαίσει αυτά τα γίδια!** να είναι υπό την επήρειά του και να μη μας βασανίζουν έτσι όπως τρέχουν εδώ κι εκεί (δ) **να σου μπει ο διάολος!** (να σο' μπ' ου δγιάουλλους!) να βρίσκεται υπό την επήρειά του **2.** (μτφ.) ευφυής ΦΡ. **βάζει τον διάολο σε μπουκάλι!** **3.** (μτφ.) άτακτος, ζωηρός, δύστροπος ΦΡ. **έχει τον διάολο καβάλα!** – (πληθ. **διαόλοι**, οι (βλ. βάγια) / **διαόλια**, τα) **1.** [...] **2.** (μτφ.) ιδιοτροπίες, ελαττώματα ΦΡ. **τον έπιασαν τα διαόλια!** είναι εκτός ελέγχου **3.** (μτφ.) παιδιά άτακτα – συνών.: α) **διάτανος** (ο) ΦΡ. **να τον πάρει ο διάτανος να τον πάρει, που 'καμε αυτό το κακό!** (να του μπάρ' ου δγιάτανους να του μπάρ', πο' 'καμι αυτό του κακό!)· β) **σαϊτάνης** / **σιαϊτάνης** / **σιάιτανος** (ο)· γ) **σιατάνι** / **σαϊτανικό** (το) (πληθ. **σαϊταναραίοι** (οι) / **σιατανικά** (τα)· δ) **τρικέρης** (ο)· ε) **τρισκατάρatos** (ο)· στ) **τρίσκατος** (ο) – υποκορ. **σιαϊταναρούδι** (το) **1.** [...] **2.** (μτφ.) ζωηρό παιδάκι – ρ. **διαολίζω** ε-ξοργίζω ΦΡ. **μη με διαολίζεις!** (μη μι δγιαουλλί'εις!) – ουσ. **διαόλισμα** (το) – μππ. **διαολισμένος** (-η, -ο) διαβολικός, σατανικός, κακός, ιδιότροπος – συνών.: α) **σαϊτανεμένος** (-η, -ο)· β) **διατάνικος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Μωρέ, διατάνικε, σεβντά (βλ. σεβδός), με τους πολλούς τους τρόπους / που κάνεις να ζουρλαίνονται τους φρόνιμους ανθρώπους.] – σύνθ.: α) **διαολογύναικα** (η) γυναίκα με κακό χαρακτήρα και άσχημη συμπεριφορά· β) **διαολόσπαρμα** **1.** σπέρμα του διαβόλου **2.** (μτφ.) πολύ άτακτο παιδί **3.** (μτφ.) άνθρωπος ανήθικος, παλιάνθρωπος – συνών. **διαολόσπερμα** (το) [ETYM. < ελνστ. διάβολος (σημερινή σημ.) < αρχ. διάβολος (ὁ) «συκοφάντης», Πίνδ. Ἀποσπ. 297.1, διάβολος].

ΔΙΑΡΓΥΡΟΣ (δγιάργυρους) (-η, -ο) **1.** επαργυρωμένος, σκεπασμένος ή διακοσμημένος με ασήμι **2.** (αρσ. ως ουσ.) υδράργυρος [Γ. Μακρυγ. Ἀπ. 1.3, Κι' από 'κεῖ, πῆγαν ἄλλοι διὰ Βραχώρι καὶ Μισολόγγι, καὶ οἱ περισσότεροί τους πῆγαν εἰς τὴν Κατούνα, καὶ γιόμωσαν τὰ σκουτιά τους καὶ οἱ γοῦνες τους ψεῖρες καὶ μάζωνα διάργυρον καὶ τόλυωνα

καὶ τοὺς ἄλειβα νὰ ψοφήσουνε οἱ ψεῖρες καὶ οἱ κονίδες.] [ETYM. < μσν. διάργυρος (-ον) < δι- (βλ. δια-, ετυμ.) + αρχ. ἄργυρος (ὁ) «ασήμι, ...», Όμ. Β 857, τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη «μακρία ἀπὸ τὴν Αλύβη, ὅπου εἶναι ὁ τόπος που βγαίνει τὸ ἀσήμι»].

ΔΙΑΤΑ (δγιάτα) (η) **1.** διαταγή, συμβουλή ΦΡ. **ὅλο διάτες εἶναι! 2.** προφορική παραγγελία πρὶν τὸν θάνατο ΦΡ. **μ' ἄφησε διάτα ἡ μάνα μου νὰ ...** [δ. τρ.: Ν' αφήσω διάτα στα παιδιά, σ' αὐτόν τὸ Λεπενιώτη, / φωτιά νὰ βάλει στ' Ἀγραφα, σ' αὐτό τὸ Μοναστήρι, / νὰ κάψει τὸν καλόγηρο που πρόδωσε ἐμένα.] – συνών. **διαταγή** (δγιατα'ή) (η) [ETYM.: μσν. < διατ(άζω) (< αρχ. διατάσσω «διορίζω, διευθετώ, παρατάσσω στράτευμα», Ἡσ. Θ. 74, εὖ δέ ἕκαστα / ἀθανάτοις διέταξε νόμους «ὅλους ωραία τοὺς νόμους διευθέτησε γιὰ τοὺς ἀθάνατους») + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.)].

ΔΙΑΦΈΡΕΙ (δγιαφέρ') (γ' πρόσ.) ενδιαφέρει ΦΡ. **τι σε διαφέρει ἐσένα;** – ουσ. **διαφέρον** (το) ΦΡ. **έδειξε μεγάλο διαφέρον γιὰ τὸ χωριό!** – μππ. **διαφερόμενος** (-η, -ο) ΦΡ. **εἶναι διαφερόμενη γιὰ ...** (εἶνι δγιαφιρόμιν' γιὰ ...) [ETYM. < αρχ. διαφέρω «διαφέρω, υπερέχω, ...» / (απρόσ.) διαφέρει «υπάρχει διαφορά, ...», Εὐρ. Τρωάδ. 1248, δέ τοῖς θανοῦσι διαφέρειν βραχύ «λίγο τοὺς γνοιάζει τοὺς νεκρούς» & διαφέρει μοι «με ενδιαφέρει», Πλάτ. Πρωτ. 316b, οὐδέν διαφέρει «δεν ἔχει καμιά σημασία»].

ΔΙΑΦΟΡΟ (δγιαφουρου) (το) **1.** κέρδος, ὄφελος, συμφέρον [παροιμ.: Τρώει ἡ ζημιὰ τὸ διάφορο.] **2.** τόκος **3.** ωφέλεια κάθε εἶδους [δ. τρ.: – Τι νὰ σου πῶ, μανούλα μου, που διάφορο δεν ἔχεις;] [ETYM. < ελνστ. διάφορον (τό) «ωφέλεια, (αρχ. σημ.) διαφορά, ὅ,τι ενδιαφέρει», Εὐρ. Ἰκ. 612, διάφορα πολλὰ θεῶν βροτοῖσιν εἰσορῶ «βλέπω πολλές διαφορές μεταξύ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων»].

ΔΙΒΟΛΆΩ (διβουλλάου) **1.** οργάνω κάποιο χωράφι γιὰ δεύτερη φορά **2.** (μτφ.) επανέρχομαι, επανακάμπτω ΦΡ. **φοβάμαι μὴ διβολήσῃ τὸ κακό!** – συνών. **διβολίζω** – ουσ.: α) **διβόλημα** / **διβόλισμα** (το)· β) **διβόλι** (το) χωράφι διβολισμένο [Γ. Δάλλ. Ἀπ.: Αὐτόν τὸν βρῆκα στή ρεματιά δίπλα στοῦ διβόλι νὰ κόβῃ τό ψωμί τοῦ Θεοῦ.] – μππ. **διβολημένος** / **διβολισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. διβολῶ (-έω) (< αρχ. δίβολος (-ον) «που ρίπτεται δύο φορές, που ἔχει δύο αἰχμές, ...», Εὐρ. Ῥῆσ. 374, πῶλους ἐρεθίζων διβολόν τ' ἄκοντα πάλων «ερέθιζε τ' ἄλογα, τὸ κοντάρι τὸ δίστομο κούνα») μεταπλ. -άω].

ΔΙΔΥΜΑΡΙ (διδ'μάρ') (το) δίδυμο [Ι. Βηλ. Καλόγ.: ... ἀδέλφια διδυμάρια / καὶ σάν ἀδέλφια καρδιακά τηροῦν δουλειὰ καθάρια.] – επίθ. **διδυμάρικος** (-η, -ο) δίδυμος – συνών.: α) **δίδυμος** (-η, -ο)· β)

διπλάρης (-α, -ικο) 1. [...] 2. (θηλ. ως ουσ.) γίδα ή προβατίνα που γέννησε δίδυμα· γ) **διπλάρικος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι διπλάρικα τα κατσιακάκια!** [ETYM. < αρχ. δίδυμος (-η, -ον) (Όμ. Ψ 641, ἔσαν δίδυμοι «ήταν δίδυμοι») + παραγ. επίθ. -άρι].

ΔΙΚΑΖΟΜΑΙ (δ(ι)κάζουμι) 1. [...] 2. (μτφ.) τιμωρούμαι από τη μοίρα – ουσ. **δίκασμα** (το) – μππ. **δικασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι δικασμένη να μη γελάσει!** [ETYM. < αρχ. δικάζω, Όμ. λ 547, παῖδες δέ Τρώων δίκασαν «κι ήταν των Τρώων οι γιοι που δίκασαν»].

ΔΙΚΈΛΛΙ (το) σκαπτικό εργαλείο που έχει τη μια άκρη διχαλωτή [ETYM. < μσν. δικέλλι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. δίκηλλα (ή), Σοφ. Άντ. 250, οὐ δικέλλης ἐκβολή «ούτε χώμα βγαλμένο με δικέλλι»].

ΔΙΚΈΝΤΡΑ (δ'κέντρα / θ'κέντρα) (η) → βουκέντρα (η) – συνών. **δικέντρι** (το) [ETYM. < ελνστ. δίκεντρ(ος) (-ον) «που έχει δύο κεντριά, δύο καρφιά» (Αἰλ. Ζ. 6.20.7, καί δικέντρους τινάς «και μερικοί έχουν δύο κεντριά») + παραγ. επίθ. -α και μετάθ. του τόνου < δι- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. κέντρον (βλ. πίκεντρα, ετυμ.)].

ΔΙΚΌΣ ΜΟΥ, δικός σου, δικός του (δ'κός μ', δ'κός σ', δ'κός τ' ή θ'κός μ', θ'κός σ', θ'κός τ') / **δική μου, δική σου, δική του** (δ'κή μ', δ'κή σ', δ'κή τ' ή θ'κή μ', θ'κή σ', θ'κή τ') / **δικό μου, δικό σου, δικό του** (δ'κό μ', δ'κό σ', δ'κό τ' ή θ'κό μ', θ'κό σ', θ'κό τ') κτητ. αντων. ΦΡ. **είναι δικοί** είναι συγγενείς – ουσ. **δικοσύνη** (η) συγγένεια [ETYM.· μσν. < ελνστ. (ι)δικός (-ή, -όν) (< αρχ. ἴδιος (-ία, -ον) «προσωπικός, ιδιαίτερος, δικός, ιδιωτικός», Όμ. γ 82, πρῆξις δ' ἥδ' ἰδίη «κι είναι δουλειά δικιά μου») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και συσχετισμό προς την κτητ. αντων. μου].

ΔΙΚΡΙΑΝΙ (δικριάν') (το) δικράνι· γεωργικό εργαλείο, αποτελούμενο από στέλεχος με διχαλωτή άκρη, κατάλληλο για διάφορες εργασίες (λίχνισμα, κ.λπ.) – συνών. **δικούλι** (το) [ETYM. < μσν. δικράνιν, υποκορ. του αρχ. δίκρανον (τό) (Λουκ. Τίμ. 12.3, δικράνοις ἐξέώθει με τῆς οἰκίας «μ' έσπρωχνε απ' το σπίτι με δικράνια») με ανάπτ. [ι]].

ΔΙΝΩ (δίνου) [...] [παροιμ.: Δε δίνει του αγγέλου του νερό!] ΦΡ. (α) **δίνω αέρα / δίνω έναν αέρα** βοηθώ (β) **δίνω λόγο** συμφωνώ (γ) **δώσ' του πάρ' του!** προσπαθώ από δω, προσπαθώ από κει, και τα καταφέρνω (δ) **δίνω παίρνω** καταβάλλω ιδιαίτερη προσπάθεια ΦΡ. **έδωκα πήρα, δε μπόρεσα να τον πείσω!** (ε) **δίνω λόγο στον Θεό** υποφέρω υπερβολικά, αγανακτώ (στ) **δίνω ένα χέρι** βοηθώ (ζ) **δε μου δίνει χέρι** δεν μπορώ να χρησιμοποιήσω με άνεση τα χέρια μου, λόγω εμποδίου (η) **δε δίνω δεκάρα / δε δίνω δεκάρα τσακιστή / δε δίνω δύα-ρα** αδιαφορώ (θ) **δίνει πέρα** πετάγεται και φεύγει γρήγορα μακριά (ι)

το δίνει στα ποδάρια το βάζει στα πόδια (κ) **έδωκε ο ήλιος** ανέτειλε ΦΡ. **θα 'ρθω, άμα δώσει ο ήλιος!** (λ) **έχω δώσει τέλος!** κουράστηκα πολύ, απόκαμα (μ) **έδωσε το κλαράκι** έβγαλε βλαστούς (ν) **το 'δωσε του διαόλου και το πήρε!** δόθηκε με το είναι του σε κάποια εργασία και την ολοκλήρωσε, πριν από τον προβλεπόμενο χρόνο (ξ) **έδωσε το κορίτσι στο διπλανό χωριό** το πάντρεψε ... – ουσ.: α) **δόσιμο** (το) **1.** προσφορά, παροχή [παροιμ.: Το τάξιμο δε χαλάει, το δόσιμο χαλάει.] **2.** φόρος σε χρήμα, αλλά κυρ. σε είδος [Άνδρ. Καρκαβ. Ζ.: Φυσικά οί χωριάτες άντιστάθηκαν· πολλές φορές έδιωξαν τούς έπιστάτες από τά κονάκια, άρνήθηκαν τά δοσίματα κι έτρεξαν στά δικαστήρια νά δικαιωθούν.] – συνών.: α) **πλέρωμα** (το)· β) **δόσμα** (το) δωρεά, δώρο [Άσίζ. 406, είς άνθρωπος ... ποιεί δόσμαν έτέρου] – σύνθ.: α) **αναδίνω 1.** εκλύω κακοσμία **2.** αναζωογονούμαι ΦΡ. **ανάδωκε η φωτιά!** αναζωπυρώθηκε **3.** βγάζω βλαστούς ΦΡ. **ανάδωσαν οι τριανταφυλλιές! 4.** υποτροπιάζω· β) **ξεδίνω** το ρίχνω έξω, διώχνω τη λύπη – ουσ. **ξέδομα** (το)· γ) **παραδίνω 1.** [...] **2.** (μτφ.) βλασφημώ, υβρίζω **3.** (μτφ.) καταριέμαι ΦΡ. **τον παρέδωσε η μάνα του και δεν πρόκοψε!** (του μπαρέδουκ' η μάνα τ' κι δε μπρόκουσι!) – ουσ. **παράδομα** (το) – μππ. **παραδομένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. δίδω (< αρχ. δίδωμι «δίνω», Όμ. δ 237, Ζεύς άγαθόν τε κακόν τε διδοϊ «ο Δίας δίνει το καλό και το κακό») μεταπλ. -νω με βάση το συνοπτ. θ. δωσ- κατά το σχ.: φθασ- (έφθασα) - φθάνω].

ΔΙΟΝΕΣ (ο) χρονικό περιθώριο, παράταση [ETYM.· πιθ. < ουσιαστικοπ. αρσ. αρχ. επιθ. διαιώνιος (-α, -ον) «αιώνιος, που δεν τελειώνει ποτέ» (Πρόκλ. 72.32, διαιώνιος ένέργεια) > διωνές, με έκπτωση του [αι] και του [ι] και τροπή του [ο] σε [ε] > διονές, με απλοπ.].

ΔΙΟΡΙΑ (διουρία) (η) ευκαιρία, προθεσμία ΦΡ. **του 'δωσε διορία!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. διορία, διωρία (ή) «κατάλληλη ευκαιρία, προθεσμία», Θεοφ. 398, εύροϋσα δέ διορίαν ή τούτου μήτηρ προσελάλησεν «η μητέρα του, μόλις βρήκε την κατάλληλη στιγμή του είπε»].

ΔΙΟΣΗΜΕΙΟ (διουσημνείο) (το) **1.** διοσημία, μαντικό σημάδι από τον ουρανό, οiwνός **2.** πολύ ισχυρό καιρικό φαινόμενο ΦΡ. **τι διοσημειό ήταν αυτό!** [Χρ. Χρηστ. Αρχιχρ.: Σταυροκοπιόταν οι πιστικοί (βλ. λ.) από τον φόβο τους, και παρακαλούσαν τον Θεό με τα «Γλύσε (βλ. γλύω) μας, Θεέ μου!» να τους σώσει από κείνο το διοσημειό, ...] (βλ. σημείο, 2, 3) [ETYM. < αρχ. διοσημεία / διοσημία (ή) «κάθε σημείο του Δία, οiwνός από τον ουρανό, ...» (Άριστοφ. Άχ. 171, διοσημία 'στί και ράνις βέβληκέ με «μου ήρθε στο μέτωπο στάλα βροχής κακοσήμαδης») < διο- (α' συνθ. κυρ. αρχ. λ. που δηλώνει πως το β'

συνθ. σχετίζεται με τον Δία (Ώμ. I 502, Διὸς κοῦραι «θυγατέρες του Διός»), π.χ. διο-γενής) + -σημεία < σημείο (βλ. λ., ετυμ.) / -σημία < -σημος < σῆμα (βλ. σημαδεύω, ετυμ.) > διοσημείο, με αλλαγή γένους > διοσημειό, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΔΊΠΛΑ (η) 1. πτυχή ενδύματος, πιέτα ΦΡ. **έφκιασα φόρεμα με πολλές δίπλες!** 2. χριστουγεννιάτικο κυρ. γλύκισμα 3. αναδίπλωση χορευτών σε παραδοσιακούς χορούς· οι πολλές δίπλες σε χορό δήλωναν συμμετοχή πολύ κόσμου [δ. τρ.: Δώδεκα δίπλες ο χορός κι εξηνταδυό τραπέζια, / και χίλια ψένονταν σφαχτά σ' όλο το πανηγύρι.] (βλ. καγκέλι → σύνθ. α, 2) 4. (πληθ. **δίπλες**, οι) → καγκέλι, 2, 2) – επίρρ. **δίπλα** πλάγια ΦΡ. (α) **είναι δίπλα** 1. κοιμάται ΦΡ. **το πήρε δίπλα** έπεσε να κοιμηθεί 2. είναι άρρωστος (β) **τον έχει δίπλα** (ενν. τον διάβολο) 1. είναι εξοργισμένος 2. είναι όλο ιδιοτροπίες – συγκρ. βαθμ. **διπλότερα** διπλάσια [ευχή: Και του χρόνου διπλότερα!] [ETYM. < ουδ. πληθ. του ελνστ. διπλός (-ή, -όν) (< αρχ. διπλόος (-οῦς, -ῆ, -οῦν), Ώμ. K 134, χλαῖναν διπλῆν έκταδίην «χλαῖνη διπλή και μακριά») > διπλά > δίπλα, υποχωρ. (πρβ. *παρεκεί* > *παρέκει*].

ΔΙΠΛΑΡΙ (διπλλάρ') (το) 1. δίμιτο μάλλινο κλινοσκέπασμα 2. (πληθ. **διπλάρια**, τα) ξύλα στέγης, που βρίσκονται δίπλα σε άλλα μεγαλύτερα – ρ. **διπλαρώνω** 1. πλησιάζω κάποιον με υστεροβουλία 2. πλευρίζω 3. πλησιάζω απειλητικά ΦΡ. **μας διπλαρώνουν τα γεροντάματα!** (βλ. γερο- → σύνθ. δ) 4. χτυπώ – επίθ. **διπλαρωτός** (-ή, -ό) διπλωτός, διπλωμένος – επίρρ. **διπλαρωτά** με σταυρωμένα πόδια, σταυροπόδι – συνών. **διπλοπόδι** (διπλουπόδ') [ETYM. < διπλ(ός) (βλ. δίπλα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άρι].

ΔΙΣΑΚΙ (δισσάκι) (το) διπλός σάκος, μονόχρωμος, καρό ή πολύχρωμος, με ωραία σχέδια για τις επίσημες εκδηλώσεις, π.χ. γάμους, για τη μεταφορά δώρων· έχει δύο θήκες, δεμένες μεταξύ τους· πάνω σε ζώο η μία κρέμεται από τη μία μεριά του σαμαριού και η άλλη από την άλλη, ενώ στον ανθρώπινο ώμο η μία εμπρός και η άλλη πίσω· η **πήρα** των αρχαίων Ελλήνων (Ώμ. ν 437-438, δῶκε δέ οἱ σκῆπτρον καὶ ἀεικέα πήρην «στο χέρι του 'βαλε ραβδί· του πέρασε σακούλι λερωμένο»)· [Αἰς. Μῦθ., 359: Ἀνθρώπων ἕκαστος δύο πήρας φέρει, τὴν μὲν ἔμπροσθεν, τὴν δὲ ὀπισθεν, γέμει δὲ κακῶν ἑκάτερα· ἀλλ' ἡ μὲν ἔμπροσθεν ἀλλοτρίων, ἡ δὲ ὀπισθεν τῶν αὐτοῦ τοῦ φέροντος. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι τὰ μὲν ἑαυτῶν κακὰ οὐχ ὀρῶσι, τὰ δὲ ἀλλότρια πάνυ ἀκριβῶς θεῶνται. «Καθένας από τους ανθρώπους κουβαλάει δύο σακούλια, το ένα μπροστά του και τ' άλλο πίσω του· καθένα είναι γεμάτο με κακά, το μπροστινό από ξένα και το πισινό από τα κακά αυ-

τού που το κουβαλά. Και γι' αυτό οι άνθρωποι δε βλέπουν τα κακά που προέρχονται από τους εαυτούς τους, ενώ παρατηρούν με ακρίβεια μεγάλη τα ξένα.»· ο μονός σάκος, που κρεμιέται στον ώμο μ' ένα σκοινί, λέγεται **τορβάς** (ο) (βλ. λ.) [παροιμ.: Του τεμπέλη ο Θεός του δίνει διπλό δισάκι.] [ETYM. < μσν. δισάκκι(ν) < ελνστ. δισάκκιον (τό) < δι- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. σακκίον (βλ. σακί, ετυμ.), με ορθογρ. απλοπ.].

ΔΙΦΟΡΟΣ (δίφουρους) (-η, -ο) που καρπίζει δύο φορές τον χρόνο ΦΡ. (α) **δίφορο σύκο** (β) **δίφορη συκιά** – συνών. **διφόρι** (το) **1.** [...] **2.** καρπός που συλλέγεται από το δέντρο μετά την κύρια συγκομιδή [ETYM.· μσν. < αρχ. δίφορος (-ον) «που καρπίζει δύο φορές τον χρόνο, που φέρει δύο ειδών καρπούς, ...», Άριστοφ. Έκκλ. 708, διφόρου συκῆς «δίφορης συκιάς»].

ΔΙΦΤΕΡΟΣ (δίφτιρους) (-η, -ο) **1.** που έχει δύο φτερά **2.** αλέτρι που έχει δύο φτερά [ETYM. < αρχ. δίπτερος (-ον) (Άριστ. Ζ. Ί. 490a, τά μέν δίπτερα τά δέ τετράπτερα «άλλα είναι δίπτερα κι άλλα τετράπτερα») με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] > δίφτερος].

ΔΙΧΑΛΑ (δ'χάλα / ντ'χάλα) (η) **1.** ξύλο ή άλλο αντικείμενο, που στη μία άκρη του χωρίζεται στα δύο, σε σχήμα κεφαλαίου ύψιλον Υ [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 3.95: Τούς ἔδειξε μιά φλέβα / μέσ' στή διχάλα κόκκινη] **2.** φούρκα (βλ. λ.) ΦΡ. **βάλε μια διχάλα στο κλωνάρι, να μη σπάσει!** (βάλλι μνια ντ'χάλα του κλουνάρ', να μη σσπάσ'!) – συνών. **διχάλι** (το) – επίθ. **διχαλωτός** (-ή, -ό) [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 6.51: Έμπρός του, πίσω του βαθιά, διχαλωτοί δυό ψῆστες / μπηγμένοι βρίσκονται στή γῆ.] [ETYM. < αρχ. δωρ. διχάλα (ή) «η γωνία που σχηματίζει το άνοιγμα των σκελών» (επίθ. δίχηλος (-ον), δωρ. δίχαλος) «με δύο χηλές»), Ήρόδ. 2.71.1, τετράπουν ἐστί, δίχηλον, ὅπλαϊ βοός «(ο ιπποπόταμος) είναι ζώο τετράποδο, δίχηλο, με οπλές σαν του βοδιού»].

ΔΟΚΙΜΑΖΩ (δουκιμάζου) **1.** υποβάλλω σε δοκιμή ΦΡ. (α) **να δοκιμάσω το γλυκό;** (β) (μτφ.) **δοκίμασα να πέσω** παραλίγο να πέσω **2.** υποβάλλω σε δοκιμασία, ταλαιπωρώ, βασανίζω ΦΡ. **τον δοκίμασε η ζωή!** **3.** αποδοκιμάζω – συνών. **ξεδοκιμάζω** αποδοκιμάζω, προτίθεμαι να τιμωρήσω ΦΡ. **θα σε ξεδοκιμάσει ο Θεός μ' αυτά που κάνεις!** θα τιμωρηθείς για όσα κάνεις, για την ύβρη που διαπράττεις **4.** επιχειρώ ΦΡ. **δοκίμασε να τον δείρει!** – ουσ. **δοκιμασία / δοκιμή / ξεδοκιμή** (η) ΦΡ. **από δοκιμασίες άλλο τίποτα!** [ETYM. < αρχ. δοκιμάζω «υποβάλλω σε δοκιμασία, εγκρίνω, ...», Ξεν. Άν. 3.3.20.2, ἵπποι καὶ ἵππεῖς ἐδοκιμάσθησαν ὥς πεντήκοντα «εγκρίθηκαν συνολικά πενήντα άλογα και ιππείς»].

ΔΟΚΊΜΙ (δουκίμ') (το) σημάδι, μέσο για δοκιμασία [δ. τρ.: Λιθάρι έχω στην πόρτα μου, δοκίμι στην αυλή μου, / όποιος το σ'κώσει από σας, άντρα θενά τον πάρω.] [ETYM. < μσν. δοκίμι(ν) [Τό δοκίμιν τής αγάπης: Μέσα στό περιβόλι μου, στή μέση τής αὐλῆς μου, μάρμαρον- ἔχει ὁ ἀφέντης μου, δοκίμιν τής αγάπης·] < ελνστ. δοκίμιον (τό) «μέσο για να δοκιμάσουμε κάτι, κριτήριο, ...», Ἡρωδ. 2.10.12, δοκίμιον δέ στρατιωτῶν κάματος «μέσο δοκιμασίας για τους στρατιώτες είναι η κούραση»].

ΔΟΛΟΦΟΝΟΣ (δουλλουφόνους) (ο) / **-ισσα** (δουλλουφόν'σσα) (η) 1. που σκοτώνει κάποιον με δόλο 2. (μτφ.) που προκαλεί καταστροφή, καταστροφέας [δ. τρ.: Μ' έκαψες, γειτόνισσα, / κακούργα δολοφόνισσα.] [ETYM. < αρχ. δολοφόνος (-ον) «που συντελεί σε δολοφονία, δολοφονικός», Αίσχύλ. Αγ. 1129, δολοφόνου λέβητος τύχαν σοι λέγω «για τα λεβέτια του λουτρού σου λέω τα φονικά»].

ΔΟΝΤΑΓΡΑ (δουντάγρα) (η) τανάλια για εξαγωγή δοντιών – συνών. **δοντάρα** (η) (βλ. δόντι → μεγεθ. α) [ETYM. < αρχ. ὀδοντάγρα (ή) «λαβίδα εξαγωγής δοντιών» (Ἀριστ. Μηχ. 854a, οἱ ἰατροὶ ῥᾶον ἐξαιρουῖσι τοὺς ὀδόντας προσλαμβάνοντες βάρος τήν ὀδοντάγραν ἢ τῇ χειρὶ μόνη ψιλῇ; «οἱ γιατροὶ εἶναι ευκολότερο να βγάζουν τα δόντια με τη δοντάγρα ἢ μόνο με το χέρι;») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΔΟΝΤΙ (δόντ') (το) 1. [...] 2. σοβαρή επίπληξη ΦΡ. **του 'δωκα ένα δόντι!** 3. γνωριμία ικανή για λύση προβλήματος ΦΡ. **μη σε νοιάζει, έχω δόντι!** (μη σι νοιάζ', έχχου δόντ'!) – σύνθ. **δοντοκόπι** (το) φόρος που πλήρωνε κάποιος κατά την οθωμανική περίοδο για τα δόντια του αγά, με την πρόφαση ότι από την κοτόπιτα, που όφειλε να του φτιάξει, κουράστηκαν τα δόντια του, όταν την έτρωγε – υποκορ. **δοντίτσι** (δουντίτσισ') (το) 1. οδοντωτή διακόσμηση σε ένδυμα ή υπόδημα ΦΡ. **μαντίλι με δοντίσια** [δ. τρ.: Άντρα μου, θέλω παπούτσια γύρω γύρω με δοντίσια, / άντρα μου, θέλω φουστάνι γύρω γύρω με γαϊτάνι (βλ. λ.), / άντρα μου, θέλω καπέλο γύρω γύρω με το βέλο (βλ. λ.).] 2. (πληθ.) δοντάκια δρεπανιού – μεγεθ.: α) **δοντάρα** (η) 1. μεγάλο δόντι ΦΡ. **τι δοντάρα ειν' αυτήν!** 2. (βλ. δοντάγρα → συνών.): β) **δοντούρα** (η) γομφίος ή τραπεζίτης ΦΡ. **με πονάει η δοντούρα!** – σύνθ. **α-κρόδοντο** (το) φρονιμίτης ΦΡ. **δεν έβγαλε τ' ακρόδοντο ακόμα!** δεν έχει ωριμάσει [ETYM. < μσν. δόντι(ον) < ελνστ. ὀδόντιον (τό), υποκορ. του αρχ. ὀδούς / ὀδών (ὀ) (-όντος), Ὅμ. α 64, ἔρκος ὀδόντων «τον φράχτη των δοντιών»].

ΔΟΡΑΚΙΝΟ (δουρράκινου) (το) ροδάκινο [ETYM. < ροδάκινο, με αντιμετ., < μσν. ῥοδάκινον < ελνστ. ῥωδάκινον (τό) < λατ. duracinum

(ουδ. του επιθ. duracinus, -a, -um) < durus «σκληρός» + acinus «ρώγα» που έχει σκληρή ρώγα, ροδάκινο, δηλ. το σκληρόσαρκο].

ΔΟΥΓ(Ι)Α (η) βαρελοσανίδα, σανίδα ελαφρά κυρτωμένη για την κατασκευή βαρελιών, κ.λπ. [ETYM.: αντδ. < βεν. doga < αρχ. δοχ(ή) (ή) «δοχείο, αγγείο του σώματος» (Εὐρ. Ἡλ. 828, δοχαί χολῆς «σακούλες χολῆς») μεταπλ. -α > δόγα, με τροπή του [χ] σε [γ] > δούγα, με κώφ. του [ο] σε [ου] > δούγια, με ιδιωμ. προφ. / (LSJ) < ιταλ. δόγκα].

ΔΟΥΛΕΙΑ (δ'λλειά) (η) εργασία ΦΡ. (α) **τη δουλειά σου εσύ!** μην ανακατεύεσαι σε ξένες υποθέσεις (β) **μας την έκανε τη δουλειά!** μας προξένησε τη ζημιά (γ) **τη δουλειά του κοιτάει να κάνει!** κοιτάζει το συμφέρον του (δ) **τη βλέπω τη δουλειά!** (τ' βλλιέπου τ' δ'λλειά!) αντισταμβάνομαι το πρόβλημα (ε) **της την έκανε τη δουλειά!** (τ'ς 'ν έκανι τ' δ'λλειά!) δηλ. τη σεξουαλική πράξη – σύνθ.: α) **μουλαρο-δουλειά** (μπ'λλαρουδ'λλειά) (οι) σκληρή δουλειά, που απαιτεί χρόνο και μόχθο – συνών. **χτυπημάρα** (χτυππ'μμάρα) (η) ΦΡ. **την έφαγαν οι έγνωιες και οι χτυπημάρες!** την καταπόνησαν, την εξάντλησαν· β) **παραδοδουλειά** (η) δουλειά που δεν είναι απαραίτητη, αλλ' απαιτεί παράδες (βλ. παράς) [ETYM.: μσν. < ελνστ. δουλειά, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. δουλειά (ή) «το να είναι κάποιος δούλος, σκλαβιά, ...», Σοφ. Αἴ. 944, πρὸς οἷα δουλείας ζυγὰ χωροῦμεν «σε τί ζυγό δουλείας βαδίζουμε»].

ΔΟΥΛΕΨΩ (δ'λλιεύου) **1.** [...] [παροιμ.: Δούλευε, κακομοίρη μου, να μη γίνω σαν εσένα.] **2.** χρησιμοποιώ ΦΡ. **δεν ξέρω να δουλέψω τη ραπτομηχανή** – ουσ. **δούλεμα** (το) – επίθ. **δουλευτής** (δουλλιυτής) / **δουλεύτρα** (δ'λλιεύτρα) (ο, η) **1.** που αγαπά τη δουλειά του και ζει απ' αυτή, εργατικός, άξιος [Κ. Παλ. Δ. Γ., Λόγ. Β', Ὁ δουλευτής: Σίμωσε, ἄπλωσε τό χέρι, βόηθα, / γίνε δουλευτής· / ταίριαζε, ἄκουε, φρόντιζε καί ρώτα, / γείρε, ἂν θέλεις νά ὑψωθείς·] – συνών. **δουλευταίρικός** (δουλλιυτάρ'κους) (-η, -ο) **2.** υπηρέτης, δούλος [δ. τρ.: Κι εγώ γίνομαι σκλάβος σου και πρώτος δουλευτής σου.] – μεγεθ. **δουλευταράς** (-ού, -ικο) – μππ. **δουλεμένος** (-η, -ο) **1.** που έχει υποστεί κάποια κατεργασία **2.** που έχει δουλέψει ΦΡ. **τα 'χω δουλεμένα τα λεφτά μου!** έχω εργαστεί, για να τ' αποκτήσω **3.** που δούλεψε πολύ στη ζωή του, κουρασμένος ΦΡ. **είναι πολύ δουλεμένος!** – σύνθ. **ξεδουλεύω** **1.** ξεπληρώνω με δουλειά κάτι που μου προσφέρεται [παροιμ.: Δουλεύω, για να ξεδουλεύω ό,τι τρώω.] **2.** ζω από τη δουλειά μου – ουσ.: α) **ξεδούλεμα** (το)· β) **ξεδούλι** (ξιδούλλι) (το) αμοιβή για εργασία που παρασχέθηκε ΦΡ. **λίγο το ξεδούλι, λίγο και το ψωμί!** – μππ. **ξεδουλεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χω ξεδουλεμένο το φαΐ μου!** [E-

ΤΥΜ. < ελνστ. δουλεύω (σημερινή σημ.) < αρχ. δουλεύω «υπηρετώ ως δούλος, είμαι υπόδουλος, ...», Ἡρόδ. 2. 56.2, δουλεύουσα αὐτόθι «δούλη σ' αὐτόν τον τόπο»].

ΔΟΥΛΟΣ (δούλους) (-α) 1. εργάτης 2. υπηρέτης [παροιμ.: Η καλή νοικοκυρά είναι δούλα και κυρά.] – υποκορ. **δουλίτσα** (η) μικρή υπηρέτρια [ETYM. < αρχ. δοῦλος (-η, -ον), Ὅμ. Γ 409, ἢ ἄλοχον ποιήσεται ἢ ὃ γε δούλην «σύντροφο ἢ δούλη να σε κάνει»].

ΔΟΥΠΟΙΙΑΩ (δουποιάου) ειδοποιῶ ΦΡ. **δουποίαμε και θα 'ρθω!** – ους. **δουποίηση** (η) – μππ. **δουποιημένος** (-η, -ο) ΦΡ **τον είχα δουποιημένο** [ETYM. < ειδοποιῶ «διαβιβάζω άμεσα χρήσιμη πληροφορία σε κάποιον, ώστε να ενεργήσει ανάλογα» (< ελνστ. ειδοποιέω (-ῶ) «απεικονίζω, μορφοποιῶ», Πλούτ. Ἀλέξ. 1.3.6, διὰ τούτων ειδοποιεῖν τόν ἐκάστου βίον «μ' αυτά μορφοποιούμε τη ζωή του καθενός») > δοποιῶ, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > δουποιῶ, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΔΟΥΡΙΖΩ (δουρρίζου) 1. αντέχω ΦΡ. **δε δούρισαν ετούτα τα παπούτσια!** 2. είμαι ωφέλιμος [ETYM. < θ. δουρ- του αρχ. ους. δόρυ, δουρ(ός) (τό) «δοκάρι, δόρυ» (Ὅμ. ξ 277, δόρυ δ' ἔκβαλον ἔκτοσε χεῖρός «το κοντάρι μου να πέσει κάτω αφήκα») + παραγ. επίθ. -ίζω].

-**ΔΟΧΙ** / -**δόχος** επιθήματα για τον σχηματισμό ους., τα οποία δηλώνουν αυτό ή αυτόν που δέχεται, αποδέχεται ή παραλαμβάνει κάτι (π.χ. κεροδόχι, βλ. κερί → σύνθ. γ)] [ETYM. < θ. δεχ- του αρχ. δέχομαι (βλ. δεξιμό, ετυμ.) με μετάπτωση σε δοχ-].

ΔΡΑΓΑΤΗΣ (δραγάτ'ς) (ο) φύλακας αμπελιών, αγροφύλακας (βλ. πιστικός) [παροιμ.: Είναι της πόρτας μάνταλος και της αυλής δραγάτης.] ΦΡ. **κάνει τον δραγάτη!** είναι δραγάτης – παράγ. ους.: α) **δραγατικό** (δραγατ'κό) (το) η ετήσια αμοιβή δραγάτη, σε είδος· β) **δραγάτσι** (δραγάτσ') (το) ταγάρι, ως απαραίτητο εξάρτημα του δραγάτη – συνών. **δραγατσίκα** (βλ. αραγός → συνών.)· γ) **δραγατισιά** (δραγατ'σιά) (η) 1. η σκοπιά του δραγάτη 2. η εποπτευόμενη από δραγάτη περιοχή – επίθ. **αδραγάτευτος** (-η, -ο) που δεν φυλάσσεται από δραγάτη (Ακαδημ., ἀδραγάτευτος < ά- στερητ. + *δραγατευτός < δραγατεύω) – ρ. **δραγατεύω** (δραγατεύου) εργάζομαι ως δραγάτης, φρουρώ, φυλάω – ους. **δραγάτεμα** (το) [ETYM.· μσν. < ελνστ. *δραγάτης (πρβ. ελνστ. (άρχι)δραγάτης) < αρχ. δραγατ(εύω) «εποπτεύω κτήμα με σιτηρά ή αμπέλια»· το ρ. απαντά σε Θεσσαλική επιγραφή του 3^{ου} αι. π.Χ. (βλ. D. J. Georgacas, Orbis 4, 1956) + παραγ. επίθ. -ης].

ΔΡΑΓΚΙΑ (η) 1. σταλιά, σταγόνα ΦΡ. **δεν έχουμε ούτε δραγκιά νερό να πιούμε!** 2. δράμι (βλ. λ.) [ETYM.· πιθ. < θ. δρακ- / δραγ- του

αρχ. δράττομαι (βλ. άδραγμα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά > δρακιά / δραγιά > δραγκιά, με ηχηροπ.].

ΔΡΑΓΚΩΝΩ (δραραγκώνου) (-ομαι) **1.** αισθάνομαι πόνους στο σώμα και, ειδικά, στις αρθρώσεις, δυσκολεύομαι να κινηθώ, πιάνομαι [λογοπ.: – Δεν ξέρω! – Να ξεραθείς και να δραγκωθείς!] ΦΡ. **δραγκώθηκε όλο το κορμί μου!** **2.** στραγγαλίζω – ουσ. **δράγκωμα** (το) – συνών. **δραγκωμάρα** (η) ΦΡ. **τι δραγκωμάρα είναι αυτήν σήμερα!** τι μεγάλος πόνος – μππ. **δραγκωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν δραγκωμένο!** στραγγαλισμένο [ETYM. < θ. δρακ- / δραγ- του αρχ. δράττομαι (βλ. άδραγμα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω > δρακ/γώνω > δραγκώνω, με ηχηροπ. (πρβ. ελνστ. επίρρ. δράγμην «με τη φούχτα, αρπαχτά» / Ήσύχ., <δραγκάζειν> κρύπτειν)].

ΔΡΑΓΟΥΜΑΝΟΣ (δραγουμάνους) (ο) **1.** διερμηνέας του σουλτάνου **2.** (μτφ.) παλληκαράς, αυταρχικός ΦΡ. (α) **σαν πολύ δεν κάνεις τον δραγουμάνο;** (β) **δεν θέλω δραγουμάνο στο σπίτι μ'!** [ETYM.· μσν. < βεν. dragomano].

ΔΡΑΚΟΝΤΙΑ (δρακουντγιά) (η) φιδόχορτο (βλ. στείρος → σύνθ. α & φιδο- → σύνθ. δ)· το άρον το στικτόν (arum maculatum)· είναι πολυετές φυτό, έχει μεγάλα λογχοειδή έμμισχα φύλλα με σταχτιές ή μαύρες κηλίδες· τα άνθη του είναι σε κυματώδη ταξιανθία που περιβάλλεται από μεγάλο βράκειο φύλλο πορφυρού χρώματος· είναι φυτό δηλητηριώδες, ιδιαίτερα οι κόκκινες ρώγες του καρπού, τα φύλλα, τα άνθη και η χλωρή ρίζα, αλλά και φαρμακευτικό, αφού η ξερή ρίζα του θεωρείται στη λαϊκή θεραπευτική αντικαταρροϊκή, αντιαιμορραγική, δίνεται ως αντίδοτο για το δάγκωμα φιδιού, κ.λπ. [ETYM. < ελνστ. δρακοντία (ή) (< αρχ. δρακόντιον (τό), Άθήν. 9.37, δρακόντιον) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΔΡΑΚΟΣ (δράκουσ) (ο) **1.** [...] **2.** οριζόντιο ξύλο, στήριγμα στη μέση της κάναλης (βλ. λ.) της νεροτριβής **3.** νεογνό, παιδί αβάπτιστο (βλ. μώκος, 1) – σύνθ.: α) **δρακογονατιά** (η) γονατιά δράκου· β) **δρακότρυπα** (η) **1.** μεγάλη σπηλιά στην οποία, κατά τη λαϊκή πίστη, κατοικεί δράκος **2.** τοπωνύμιο [ETYM.· μσν. < αρχ. δράκων (ό) (-οντος) «δράκοντας, φίδι» (Όμ. Γ 33, δράκοντα ιδών «που είδε φίδι») μεταπλ. -ος (πρβ. γέρων > γέρος)].

ΔΡΑΜΙ (δράμ') (το) **1.** το 1/ 400 της οκάς που ισοδυναμεί με 3,2 gr [παροιμ.: Μαύρο είναι και το γαρίφαλο, αλλά πουλιέται με το δράμι.] **2.** πολύ μικρή ποσότητα από κάτι ΦΡ. **δεν έχει δράμι μυαλό** – επίθ. **δραμιάρης** (-α, -ικο) **1.** που έχει το βάρος δραμιού **2.** που έχει πολύ μικρό βάρος – (θηλ. ως ουσ.) **δραμιάρα** (η) αυτοσχέδιο κυνηγετικό

φυσίγγιο, το οποίο περιέχει ένα δράμι σκάγια και μπαρούτι, κατάλληλο για το κυνήγι μεγάλων θηραμάτων – σύνθ.: α) **μισόδραμο** (το) αυτοσχέδιο κυνηγετικό φυσίγγιο που περιέχει μισό δράμι σκάγια και μπαρούτι, προοριζόμενο για το κυνήγι πουλιών· β) **φλουρόδραμο** (το) μικρού μεγέθους ζυγαριά ακριβείας για το ζύγισμα λιρών ΦΡ. **να μετράς με το φλουρόδραμο τα λόγια σ’!** να είσαι φειδωλός και προσεκτικός στα λόγια σου [ETYM.· αντδ. < μσν. δράμιον < αραβ. dirhem < δράχμιον (τό), υποκορ. του αρχ. δραχμή (ή) < δράσσομαι / δράττομαι (βλ. άδραγμα, ετυμ.)].

ΔΡΑΜΠΑΛΑ (η) 1. το παιχνίδι τραμπάλα (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 408) 2. (μτφ.) ασταθής κίνηση, ζάλη λόγω πάθησης ή λόγω πόσης οιοπνευματώδους ποτού ΦΡ. (α) **είχε πει και πάινε** (βλ. λ.) **δραμπάλα!** (είχι πγίει κι πάινι δραμπάλα!) (β) **το πααίνει δραμπάλα το κεφάλι!** – ρ. **δραμπαλιώμαι** (δραμπαλλιώμι) 1. τραμπαλίζομαι, κάνω τραμπάλα 2. κουνιέμαι πέρα δώθε 3. κινούμαι αβέβαια, ζαλίζομαι – ουσ. **δραμπάλισμα** (το) [ETYM. < τραμπάλα, (Βικιπ.) < ιταλ. traballa < trabbalare < tra- + ballare < ballo < αρχ. βαλλίζω «χοροπηδώ» (αντδ.) / (Τριαντ.) < ιταλ. traballa γ' εν. του trabbalare «ταλαντεύομαι» ή γ' εν. του βεν. trambalar «παραπαίω από αδυναμία»].

ΔΡΑΜΩ (δράμου) 1. τρέχω γρήγορα [Β. Κορν. Έρωτ. 3.1029-1030: Γιά δέ’ ένα γέρον πελελόν, πού έθέλησε νά δράμει, / νά βουληθεϊ μέ Βασιλιά συμπεθεριό νά κάμει!] 2. τρέχω σε βοήθεια, προστρέχω ΦΡ. **δεν τον έδραμε κανένας!** – προστ. **δράμε** ΦΡ. **δράμε να προλάβεις!** – σύνθ. **αναδράμω** 1. επανέρχομαι ΦΡ. **ανάδραμε ο πυρετός** 2. (για ποτό και φαγητό) εξέρχομαι από τον οισοφάγο προς το στόμα, παλινδρομώ ΦΡ. **τι φταίει και μ’ αναδράμει το φαΐ;** [ETYM. < θ. δραμ- του αρχ. β' αορ. έ-δραμ-ον του τρέχω / θέω «τρέχω, πετώ, ...» (υποτ. δράμω), Όμ. Σ 30, έδραμον άμφ’ Άχιλῆα «έτρεξαν γύρω απ’ τον Αχιλλέα»].

ΔΡΑΠΕΤ(Σ)Ι (δραπέτ(σ)') (το) 1. δριμύ, πολύ δυνατό ξίδι ΦΡ. **δραπέτσι το ξίδι σας!** 2. (συνεκδ.) κάθε όξινη ουσία ΦΡ. **έβαλες πολύ λεμόνι στο φαΐ κι είναι δραπέτσι!** – συνών. **τραπέτσι** (το) ΦΡ. **το κρασί είναι τραπέτσι, δεν πίνεται!** [ETYM. (Ακαδημ.) < δραπέτης (οίνος) «κρασί που έχασε την κανονική του σύσταση, που αλλοιώθηκε»· ο Κ. Οίκον. (σ. 99), λήμμα derý, δέρω, δαίρω (έκδαίρω), σημειώνει: επί δριμέων χυμών, οϊον δραπέσσιον, αντί δράψιον, ώς, δρύψιον, δρώπαξ, κ.λπ.].

ΔΡΕΝΙΟΣ (δρέννιους) (-α, -ο) δρύϊνος ΦΡ. **δρένιο πάτωμα** [ETYM. < αρχ. δρύϊνος (-η, -ον) (Όμ. φ 43, οὐδόν τε δρύϊνον προσεβήσετε

«και το δρύινο πάτησε κατώφλι της») > δρέινος, με τροπή του [υ > ι] σε [ε] > δρένιος, με αντιμετ.].

ΔΡΕΠΑΝΙ (δριπάν') (το) γεωργικό εργαλείο για τον θερισμό ΦΡ. **δρεπάνι η γλώσσας της!** είναι κοφτερή, αιχμηρή, κακόβουλη [παροιμ.: (α) Σε ξένο χωράφι, δρεπάνι μη βάζεις. (β) Του κακού του θεριστή το δρεπάνι ποτέ δεν κόβει.] [ETYM. < μσν. δρεπάνιν < ελνστ. δρεπάνιον, υποκορ. του δρέπανον (τό), Όμ. σ 368, δρέπανον εύκαμπές «καλόγυρτο δρεπάνι»].

ΔΡΙΜΕΣ (οι) **1.** δαιμονικές δυνάμεις που, κατά τη λαϊκή αντίληψη, βλάπτουν τα νερά, τα αμπέλια, κ.λπ. **2.** οι πρώτες μέρες του Μαρτίου, του Μαΐου και του Αυγούστου, που θεωρούνται δυσοίωνες και εθιμικά αποφεύγονται διάφορες δραστηριότητες [παροιμ.: Τ' Αυγούστου οι Δρίμες στα πανιά και του Μαρτιού στα ξύλα.»] [ETYM. < ελνστ. δρίμαι (αί) «κρύο» (< αρχ. δριμύς (-εΐα, -ύ) «οξύς, σφοδρός, ορμητικός», Όμ. Λ 270, βέλος δριμύ «οξύ βέλος») μεταπλ. -ες].

ΔΡΙΜΟΝΙ (δριμμόν' / ντριμμόν') (το) κόσκινο από λευκοσίδηρο με μεγάλες τρύπες, κατάλληλο για λίχνισμα – ρ. **δριμονιάζω** (δριμουνιάζου) λιχνίζω με δριμόνι – ουσ. **δριμόνιασμα** (το) ΦΡ. **όπου να 'ναι τελειώνω το δριμόνιασμα!** – μεε. **δριμονιάζοντα(ς)** [ETYM. < αρχ. δρυμ(άσσω) «μαδών, αφαιρώ τον φλοιό από κάτι, ...» + παραγ. επίθ. -όνι > δρυμόνι > δριμόνι, με ορθογρ. απλοπ.].

ΔΡΙΜΟΧΟΛΟ (δριμμόχουλλου) (το) αιφνίδιος και δυνατός άνεμος [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 3.142: Λές κι αναβρᾶνε από τή γῆ ... Δριμόχολο, τρομάρα] [ETYM. < δριμ(ύς) (βλ. δρίμες, ετυμ.) -ο- + αρχ. χόλος (ό) «οργή, θυμός, ...», Όμ. Α 224, καί οὐ πω λῆγε χόλοιο «κι οὐτ' έπαυε η χολή του»].

ΔΡΟΓΚΩΝΩ (δρουγκώνου) πρήζομαι, αυξάνομαι σε όγκο, φουσκώνω ΦΡ. **πώς δρόγκωσα έτσι;** – ουσ. **δρόγκωμα** (το) ΦΡ. **τι δρόγκωμα ήταν κι αυτό!** – μππ. **δρογκωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. διογκ(όω) (-ῶ) «εξογκώνω, φουσκώνω, ...» (Πλούτ. Άγησ. 17, έκ τούτου διογκωθέν «διογκωμένο απ' αυτό») μεταπλ. -ώνω > διογκώνω > *δριογκώνω, με ανάπτ. [ρ] > δρογκώνω, με έκπτωση, ή < αρχ. ύδρ(ο)-θ. της λ. ύδωρ (βλ. νερό, ετυμ.) ως α' συνθ., με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + όγκῶ (βλ. αγκουσεύομαι, ετυμ.) > δρογκώ, μεταπλ. -ώνω > δρογκώνω / Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **δρογκώνει**, εξογκοῦται, **πρήσκε-ται**. Καί **δρόγκωμα**, εξόγκωσις, βαλανίδωσις τοῦ λαιμοῦ. Ίσως έκ τοῦ ύδρόγκωμα. / Δημητρ., λήμματα **δρογγεύω** & **δρογκώνω** «ἐπί δασωδῶν μερῶν, πυκνοῦμαι, φουντώνω, δυναμώνω, γίνομαι λίαν σύ-δενδρος, ὕλομανῶ»].

ΔΡΟΚΙ (δρόκκι) (το) αειθαλής θάμνος με άνθη κίτρινου χρώματος, τα οποία βγαίνουν σε ταξιανθίες τύπου βότρυος· ο κύτισος ο βοτρυώδης ή σκιάδιο (cytissus x racemosus) (Θεόκρ. Σχόλ. 92, Κύτισος, καί ὅτι κύτισος, αἶγίλος καί σχῖνος, θάμνοι οὓς ἐπινέμονται αἱ αἶγες. «Κύτισος, καὶ ὅτι ὁ κύτισος, ἡ αἶγίλος καὶ ὁ σχῖνος εἶναι θάμνοι ποὺ τοὺς τρώνε οἱ αἶγες.»)· τα κλαδιά του χρησιμοποιούνται ως σκίαστρο σε πρόχειρα υπόστεγα τους καλοκαιρινούς μήνες, αλλά και για το στόλισμα του Επιταφίου [Π. Π. Λάμπρη Χάσ., σ. 157: Εκεί δηλαδή που σε άλλες περιπτώσεις αδιαφορούσαμε για κάποιες κατηγορίες λουλουδιών ή φυτών, όπως τα κίτρινα λουλούδια απ' τα δρόκια ή τα φύλλα διαφόρων αειθαλών δέντρων, τότε σπεύδαμε να τα μαζέψουμε με ζήλο κι ήταν αυτό λες μια μορφή εκδίκησης ή καλύτερα μια ανάγκη συμμετοχής αυτών των περιφρονημένων φυτών στο Πάθος του Θεανθρώπου!...] [ETYM. (;)].

ΔΡΟΛΑΠΙ (δρουλλάπ') (το) ψυχρός βόρειος άνεμος που συνοδεύεται από βροχή – μεγεθ. **δρόλαπας** (ο) [Κ. Κρυστ. Γένν.: Μέ τέτοιον ἄγριο δρόλαπα νά νυχτοπαραδέρνη.] [ETYM. < αρχ. ὕδρο- (βλ. δρογκώνω, ετυμ.), με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + θ. λαιλαπ- του αρχ. λαίλαψ (ή) (γεν. λαίλαπος) «που παρασύρει προς τα πάνω, ανεμοστρόβιλος» (Όμ. Μ 375, βαῖνον ἐρεμνῇ λαίλαπι «ανέβαιναν ως μαύρη ανεμοζάλη») + παραγ. επίθ. -ι > *δρολailάπι > δρολάπι, με έκπτωση].

ΔΡΟΜΟΣ (δρόμους) (ο) **1.** [...] **2.** μέτρο απόστασης ΦΡ. **μια ώρα δρόμος** – σύνθ.: α) επίρρ. **καταδρομής** στη μέση του δρόμου· β) **συδρομιζώ 1.** διευθετώ κάποια εργασία **2.** βοηθάω κάποιον σε κάτι ΦΡ. **πήγα να τον συδρομίσω λίγο!** [ETYM. < αρχ. δρόμος (ὁ) «τρέξιμο, τόπος κατάλληλος για τρέξιμο, ...», Όμ. θ 121, τοῖσι δ' ἀπὸ νύσσης τέτατο δρόμος «απ' το σημάδι ο δρόμος άνοιγε μπροστά τους»].

ΔΡΟΣΙΑ (δρουσιά) (η) **1.** δροσερός και ευχάριστος αέρας ή καιρός [παροιμ.: Τώρα μάγια, τώρα δροσιά, τώρα το καλοκαίρι.] **2.** (συνεκδ.) τόπος δροσερός **3.** (μτφ.) νεανικότητα, φρεσκάδα **4.** (συχνά στον πληθ. **δροσιές**, οι) οι σταγόνες που μένουν στα φυλλώματα των δέντρων ή σε χαμηλή βλάστηση τις πρωινές ώρες ή μετά από βροχή [δ. τρ.: Ἦμουνά πέρα στα πλάγια, στις δροσιές και στα χορτάρια.] – συνών. (σημ. 1, 2) **δροσ(ι)ό** (το) – υποκορ. **δροσούλα** (η) – σύνθ. **δροσολογιούμαι** δροσιζομαι [δ. τρ.: Πρωί πρωί σηκώθηκα δυο ώρες πριν να φέξει / παίρνω νερό και νίβομαι κρασί δροσολογιούμαι.] – ουσ. **δροσολόγημα** (το) [ETYM.· μσν. < ελνστ. δροσία (ή) (< αρχ. δρόσος (ή) «δροσιά», Ἡρόδ. 2.68.6, καί τῆς δρόσου «και της δροσιάς») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΔΡΟΣΙΖΩ (δρουσίζου) **1.** καταβρέχω λίγο **2.** (γ' πρόσ.) δροσίζει ψιχαλίζει, σιγοβρέχει **3.** (μτφ.) ικανοποιώ ή ανακουφίζω ψυχικά κάποιον ΦΡ. **δρόσισες την ψυχή μου μ' όσα είπες!** – ουσ. **δρόσισμα** (το) – μππ. **δροσισμένος** (-η, -ο) [ευχή: Δροσισμένος να 'σαι!] – σύνθ. **αναδροσίζω** (γ' πρόσ.) φέρνω δροσιά, συνήθ. μετά από ζέστη ΦΡ. **αναδρόσισε λίγο ο καιρός!** [ETYM. < αρχ. δροσίζω «ραντίζω με δροσιά, κάνω κάτι δροσερό, προσφέρω απόλαυση, γίνομαι δροσερός», Άριστοφ. Βατρ. 1312, ράνισι χρώα δροσιζόμεναι «που απ' τις φτερούγες σας στάζουν»].

ΔΡΟΥΓΑ (η) **1.** το αδράχτι (βλ. λ.), στο οποίο τυλίγουν το νήμα που γνέθουν **2.** το νήμα που μαζεύεται γύρω από το αδράχτι σε σχήμα ρομβοειδούς κουβαριού κατά το γνέσιμο ΦΡ. **έγνεσα δυο δρούγες απόψε** [ETYM. < αλβ. druge «ρόκα»].

ΔΡΩΠΙΚΑΣ (δρώπ'κας) (ο) υδρωπικία [ETYM. < υδρώπικας (ο) «ύδρωπας, υδρωπικία», με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ύδρωπικός (-ή, -όν) «που πάσχει από υδρωπικία» < ύδρωψ (ὅ) (-πος) «υδρωπικία, ...» (Ίππ. Άφορ. 4.11.3, εις ύδρωπα ξηρόν ιδρύεται «δημιουργείται μόνιμο πρόβλημα ξηρής υδρωπικίας»].

ΔΡΩΤΣΙΛΑ (δρρουτσίλα) (η) εξάνθημα, κοκκινίλα στο δέρμα ΦΡ. **γέμισε το κορμί μου δρωτσίλες!** – συνών. **γριτσίλα** (η) **1.** [...] **2.** ι-διότυπο μπέρδεμα σε νήμα κατά το γνέσιμο ή όταν μαζεύουμε νήμα σε κουβάρι – ρ. **γριτσίλιαζω** – ουσ. **γριτσίλιασμα** (το) [ETYM. < ελ-νστ. ιδρωτ(ίς) (-ίδος) (ή) + παραγ. επίθ. -ίλα (< αρχ. ιδρώς (ὅ) (-τος), βλ. ιδρος, ετυμ.) > (ι)δρωτίλα > δρωτσίλα, με τροπή του [τ] σε [τσ] και αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΔΥΝΑΜΑΡΙ (δυναμάρ' / δ'ναμάρ') (το) **1.** ό,τι χρησιμοποιείται, για να ενισχυθεί η αντοχή και η σταθερότητα κάποιου αντικειμένου, στήριγμα ΦΡ. (μτφ.) **δεν το λεν τα δυναμάρια του!** έχει χάσει τις δυνάμεις του από ασθένεια ή γηρατειά **2.** φρούριο [ETYM. < μσν. δυναμάρι(ν) (τό) < δύναμη (< αρχ. δύναμις (ή) (-εως), Όμ. Θ 294, ὅση δύναμεις γε πάρεστι «όση έχω δύναμη εγώ») + επίθ. -άρι].

ΔΥΝΟΜΑΙ (δύνουμι) δύναμαι, έχω τη δυνατότητα, μπορώ [δ. τρ.: – Δύνεσαι, μαύρε μ', δύνεσαι να βγάλεις την κυρά σου; / – Δύνομαι, αφέντη μ', δύνομαι να βγάλω την κυρά μου.] ΦΡ. (α) **δε δύνονται τα ποδάρια μου να σε φτάσω!** (β) **δε δύνομαι να πληρώσω τα χρέη μου!** [ETYM.: μεταπλ. ενεστωτικός τ. του δύναμαι κατά τα βαρύτονα ρ. σε -ομαι (πρβ. κάθημαι - κάθομαι) < αρχ. δύναμαι «μπορώ, έχω το δικαίωμα, ...», Όμ. δ 237, (Ζεύς) δύναται ἅπαντα «ο Δίας τα μπορεί όλα» / δ. τρ.: – Δεν ημπορώ, δε δύναμαι, εμάλλιασ' η καρδιά μου.].

ΔΥΟ (δύγιο / δγυό) [...] ΦΡ. (α) **ένα και δυο** αμέσως (β) **δυο κεράσια** λίγα κεράσια – ουσ. **δυάρα** (δγυάρα) (η) **1.** παλιότερο χάλκινο δίλεπτο νόμισμα ΦΡ. **δε δίνω δυάρα 1.** δεν δίνω ούτε ένα δίλεπτο **2.** (μτφ.) **δε δίνω σημασία 2.** περίπτωση κατά την οποία ρίχνουμε τα ζάρια και βγαίνει ο αριθμός *δύο* [ETYM. < αρχ. δύο / δύω, Όμ. α 256, ἔχων δύο δοῦρε «κρατώντας δύο δόρατα»]

ΔΥΧΑΤΕΡΑ (η) θυγατέρα, κόρη [δ. τρ.: Κυρά μ', τη δυχατέρα σου, κυρά μ', την ακριβή σου, / γραμματικός (βλ. γράμμα → παράγ. ουσ. α) την αγαπά,πραματευτής τη θέλει] ΦΡ. **παντρεύω τη δυχατέρα σε λίγες μέρες!** – συνών. **θύγα / θυγατέρα / θύγω** (η) [παροιμ.: Κατά μάνα, κατά κύρη, κατά γιο και θυγατέρα.] [δ. τρ.: Έβγα, θύγω μ', έβγα απ' τις αυλές σου, / σύρε στις δικές σου.] [ETYM. < μσν. θυγατέρα (< αιτ. θυγατέρα του αρχ. ουσ. θυγάτηρ (ή) (γεν. θυγατρός) «θυγατέρα, κόρη», Όμ. α 10, θύγατερ Διός «θυγατέρα του Δία») > δυχατέρα, με τροπή του [θ] σε [δ] και του [γ] σε [χ]].

ΔΩΔΕΚΑΡΙ (δουδικάρ') (το) ο κυνόδοντας, επειδή φυτρώνει περίπου κατά το δωδέκατο έτος της ηλικίας – συνών. **ματόδοντο / σκυλόδοντο** (το) [ETYM. < αρχ. δώδεκ(α) (Όμ. κ 5, δώδεκα παῖδες «δώδεκα παιδιά») + επίθ. -άρι].

ΔΩΘΕ (δώθι) επίρρ. **1.** προς τα δω ΦΡ. (α) **από δώθε** – αντών. **από κείθε** (απού κείθι) (β) **δώθε πάνε οι άλλοι!** έφυγαν, αδιαφόρησαν – σύνθ. **παραδώθε** πιο δω ΦΡ. **έλα παραδώθε κάτι να σου δώσω!** – συνών. **παρέδω** (παρέδου) – υποκορ. **παραδωθούλια 2.** πριν ΦΡ. **δεν κοιμάμαι δώθε από τις δώδεκα** (δε γκοιμάμι δώθι απ' τ'ς δώδικα) – αντών. **παρέκει** – συνών. **παρέκεια** πιο κει – υποκορ. **παρεκούλια** λίγο πιο πέρα [ETYM. < μσν. έδῶθε(ν) < μσν. έδῶ (< αρχ. ὤδε «έτσι», Όμ. ζ 27, τί νύ σ' ὤδε μεθήμονα γείνατο μήτηρ; «πώς έτσι η γυναικα σου σε γέννησε ακαμάτρα;») + παραγ. επίθ. -θεν, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΔΩΛΙΟΣ (ο) **1.** δούλος ΦΡ. **τον έχουν για δώλιο! 2.** (μτφ.) κακομοίρης, δυστυχής [ETYM. < αρχ. δῶλ(ος) (ό) «δούλος» (Θεόκρ. 5. 5, δῶλε Σιβύρτα «δούλε Σιβύρτα») + παραγ. επίθ. -ιος].

ΔΩΡΙΑΝΟΣ (δουργιανός) (-ή, -ό) όποιος δωρίζει εύκολα κάτι, γαλαντόμος [παροιμ.: Μακρινός ο κήπος, δωριανά τα λάχανα.] – αντών. **αδώριανος** [ETYM. < αρχ. δῶρ(ον) (τό) «δώρο, χάρισμα, προσφορά, ...» (Όμ. Α 390, ἄγουσι δὲ δῶρα ἄνακτι· «και προσφορές για τον θεό φορτώσαν» + παραγ. επίθ. -ιανός (πρβ. μσν. δωριανός (-ή, -όν) «μάταιος, ψεύτικος, αβάσιμος»].

E

ΈΒΓΑ (το) άκλ. **1.** έξοδος ΦΡ. **στο έβγα του χωριού** **2.** το σημείο εξόδου σε συγκεκριμένο χώρο **3.** το σημείο λήξης μιας χρονικής περιόδου ΦΡ. **στο έβγα του καλοκαιριού** **4.** (ως προστ.) βγες ΦΡ. **έβγα, Αγιά Βλαχιόρενα, να δεις την Παρηγορήτ'σσα!** (να βγει η Παναγία της Βλαχέρνας (10^{ος}-13^{ος} αι.) να δει και να καμαρώσει την Παρηγορήτισσα (13^{ος} αι.) ή να λυπηθεί που εκείνη έγινε πιο περικαλλής ναός) – συνών. **ξέβγα** (το) [ETYM. < έβγα (προστ. ρ. βγαίνω, βλ. λ.)].

ΈΒΕΛΟ (έβιλλου) (το) **1.** τεράστιο πράγμα, ανοικονόμητο ΦΡ. **πού τ' αγόρασες αυτό το έβελο;** **2.** (μτφ.) μεγαλόσωμος και δυσκίνητος, παχύς ΦΡ. **γίνηκε έβελο!** [ETYM.: πιθ., λόγω του όγκου του ακατέργαστου ξύλου του έβενου, < έβελος = αρχ. έβενος (ή) «το δέντρο έβενος, το ξύλο του έβενου» (LSJ) / Ήρόδ. 3. 97.3, και διηκοσίας φάλαγγας έβένου «και διακόσιους κορμούς έβενο» / Σουϊδ., λήμμα *έβελος*: τό ξύλον, καί έβενος όμοίως, ή < ουδ. του επιθ. άβολος (-η, -ο) «που δεν παρέχει ευκολίες, ανέσεις, (μτφ.) δυσκολομεταχείριστος, δύσκολος» (< α- στερητ. + βολ(ή) «ευκολία» (βλ. βολά, ετυμ.) -ος) > άβολο > άβελο, με τροπή του πρώτου [ο] σε [ε] > έβελο, με αφομ.].

ΈΓΓΙΣΤΑ (ως) κατά προσέγγιση, περίπου ΦΡ. **θα φτάσουμε κατά τις πέντε ως έγγιστα!** [Άλ. Παπαδ. Μοιρ. Φ.: Έγγλίστρησε κι έπεσε, μπλούμ! εις τό κῦμα. Ήτο τόσον βαθύ όσον καί ό βράχος ύψηλός. Δύο όργυιές ως έγγιστα.] [ETYM. < αρχ. επίρρ. έγγιστα (θετ. βαθμ: έγγύς «πλησίον, κοντά», συγκρ. βαθμ.: έγγυτέρω (έγγυτέρω) / έγγύτερον / έγγιον, υπερθ. βαθμ.: έγγυτάτω / έγγύτατα / έγγιστα) του επιθ. έγγύς, έγγύτερος, έγγιστος, Πλούτ. Νουμ. 19, ή λέξις έγγιστα τουτο σημαίνει «η λέξη έγγιστα αυτό σημαίνει»].

ΕΓΚΡΕΜΟΣ (ο) γκρεμός ΦΡ. **ας πάει στον εγκρεμό!** ας χαθεί! [Γ. Άθάν. Τ. Β. 2.3: Οί βρύσες μου χαρίζουνε κ' οί εγκρεμοί μου τάζουν.] [ETYM. < ε- προθεμ. + γκρεμ(ν)ός (βλ. λ.)].

ΕΓΩΔΑ είμαι σε θέση να, ξέρω ΦΡ. **εγώδα και θα σου πω!** (ιγώδα κι θα σ' πω!) [ETYM. < αρχ. ἐγῶδα < ἐγὼ οἶδα «εγὼ ξέρω» (Πλάτ. Ἴων 536d, ἐγὼ δὲ οὐκ οἶδα; «που ἐγὼ αγνοῶ;») με κράση].

ἜΘΙΜΟ (έθ'μου) (το) **1.** κάθε εκδήλωση της κοινωνικής ζωής που διατηρείται και επιβάλλεται από τη συνήθεια και την παράδοση, συνήθεια (πληθ. **έθιμα / εθίματα**, τα) ΦΡ. **έχουμε ωραία εθίματα τη Λαμπρή!** **2.** άγραφος κανόνας δικαίου που τον επιβάλλει η μακρόχρονη και συνεχής εφαρμογή του στην κοινωνία [ETYM. < αρχ. ἔθιμον, ουδ. του επιθ. ἔθιμος (-ον) «συνήθης, (πληθ. ἔθιμα (τά) τα συνήθεια)», Διόδ. 577.43, καθώς ἔστι Ρωμαίοις ἔθιμον «όπως είναι σύνηθες στους Ρωμαίους»].

ΕΙΔΉ (η) **1.** όψη, μορφή, είδος ΦΡ. **άλλης ειδής πράματα** **2.** ομορφιά ΦΡ. (α) **καλός στην ειδή του** (καλός σ'ν ειδή τ') όμορφος (β) **δεν είναι για ειδή** δεν είναι για να το δει κάποιος, είναι άσχημο [ETYM. < αρχ. εἶδ(ος) (τό) «όψη, μορφή, ...» (Όμ. Γ 39, Δύσπαρι εἶδος ἄριστε «Δύσπαρι, εξάισιε στη μορφή») + παραγ. επίθ. -ή].

ΕΪΔΙΣΜΑ (εἶδ'ζμα) (το) **1.** πράγμα, αντικείμενο **2.** αντικείμενο του σπιτιού, όπως κλινοσκέπασμα, στρωσίδι, κ.λπ. ΦΡ. **ωραία εἰδίσματα** (ενν. προικιά) **έφκιακες για τη δυχατέρα** (βλ. λ.) **σου!** [ETYM. < εἶδ(ος) (βλ. ειδή) + παραγ. επίθ. -ισμα].

ΕΙΚΑΖΩ (εικάζου / 'κάζου) καταλαβαίνω, εννοώ / 'κάζεται εικάζεται, μου φαίνεται ΦΡ. **μου 'κάζεται πως τον είδα** [ETYM. < αρχ. εἰκάζω «απεικονίζω, παρομοιάζω, συμπεραίνω, ...», Σοφ. Ο. Κ. 1504, πάντα γὰρ θεοῦ / τοιαῦτα χειμάζοντος εἰκάσαι πάρα «όλα είναι πιθανά, όταν σηκώνει ο θεός μια τέτοια καταγίδα»].

ΕΪΛΩΤΑΣ (είλουτας) (ο) **1.** δούλος στην αρχαία Σπάρτη **2.** (κατ' επέκτ.) όποιος εργάζεται πολύ σκληρά, συχνά χωρίς ν' απολαμβάνει τους κόπους του ΦΡ. **δουλεύει σαν εἰλωτας** [ETYM. < αρχ. εἴλωτος (-ωτος) (αιτ. εἴλωτα) «δούλος», Ἡρόδ. 6.81.6, ἐκέλευε τούς εἴλωτας «διέταξε τους δούλους»].

ΕΪΜΑΙ (είμι) [...] ΦΡ. (α) **είμαι για δρόμο** είμαι για να φύγω, είμαι για ταξίδι (β) **είμαι σα σκοτωμένος** είμαι πολύ κουρασμένος (γ) **είμαι στα δυο** βρίσκομαι σε δίλημμα, αμφιταλαντεύομαι (δ) **είμαι για να 'μαι έχω** την τιμητική μου, υπερέχω (ε) **είμαι μια πόρτα** (ενν. με κάποιον) κατοικώ πολύ κοντά με κάποιον, είμαστε γείτονες (στ) **είμαι της ιδέας** έχω την άποψη (ζ) **είναι ξίδι** **1.** έχει τη γεύση ξιδιού, είναι ξινό **2.** (μτφ.) είναι δυσάρεστο (η) **είναι σαν μύτη από βελόνι** είναι πολύ λεπτό (θ) **είναι έναν γκερέ** (βλ. λ.) **οι δυο!** μοιάζουν στην εμφάνιση ή στο ήθος (ι) **είναι από την Τρίτη ως την Τετάρτη!** (Τετάρτη)

(είν' απού 'νΤρίτ' ως 'νΤιτράδ'!) δεν είναι αντοχής (κ) **οι τσέπες μου είναι κουδούνι** (οι τσσιέπες μ' είνι κ'δδούν') είναι άδειες από χρήματα (λ) **είναι όλο κοροϊδία** του αρέσει να λέει αστεία, να περιπαίζει (μ) **μαζί είμαστε και χώρια καταλαβαίνουμε** δεν μπορούμε να συνεννοηθούμε (ν) **είναι αυτήν, μην τα ρωτάς!** είναι πολύ καλή ή κακή (ξ) **είναι σακί φαρμάκι** νιώθει πολλή πίκρα (ο) **είμαι σαν κουρασμένος** είμαι κουρασμένος (π) **ήταν και δεν ήταν** φρ. με την οποία αρχίζουν οι αφηγήσεις παραμυθιών, εκφράζοντας αοριστία (ρ) **είναι όμοια** είναι ίδιας ηλικίας (σ) **είναι σαν τρία καρό ή σαν τρεις ώρες νύχτα** δεν είναι όπως θα 'πρεπε, έχει τα χάλια του (τ) **δεν ήταν λεφτά** δεν κυκλοφορούσαν χρήματα και οι ανταλλαγές γίνονταν είδος με είδος (υ) **είναι φωλιά** είναι εύφορος, παραγωγικός τόπος ή, γενικά, περιέχει πλήθος προσώπων, πραγμάτων, συναισθημάτων (φ) **είναι πίσω από τον ήλιο** είναι οπισθοδρομικός – συνών. **είναι σκουριασμένος** [ETYM. < μσν. εἶμαι < αρχ. εἶμι, Όμ. Γ 45, ἀλλ' οὐκ ἔστι βίη φρεσὶν «στα σπλάχνα σου δύναμη δεν υπάρχει»].

ΕΙΝΑΙ ΤΟΣ (εἶνι τους) / **είναι τη** (εἶνι τ') / **είναι το** (εἶνι του) / **τον είναι** (τουν εἶνι) / **την είναι** (τ'ν εἶνι) / **το είναι** (το 'νι) **1.** είναι αυτός, είναι αυτή, είναι αυτό ΦΡ. **πού τον είναι;** (πού τουν εἶνι;) πού είναι; **2.** βρίσκομαι ΦΡ. **πού είναι τος;** (πού εἶν' τους;) πού είναι; **3.** υπάρχει, ζει ΦΡ. **είναι τος ο πάππος;** (εἶνι τους ου πάπ'ς;) – παρατ. **ήταντους** ήταν αυτός / **ήταντ'** ήταν αυτή / **ήταντου** ήταν αυτό [ETYM. < γ' προσ. του ρ. εἶμαι (βλ. λ., ετυμ.) + αδύν. τ. της προσ. αντων.].

ΕΙΝΟΡΟ (εἰνourou) (το) (πληθ. εἰνόρ(α)τα, τα) **1.** όνειρο ΦΡ. **είδα άσχημα εἰνόρτα!** [παροιμ.: Της Κυριακής το εἰνορο, μέχρι το γιόμα (βλ. λ.) στρέει (βλ. στρέ(γ)ω).] – συνών.: α) **ονειροφαντασιά** (η) (βλ. δαυλί, 1)· β) **υπνοφαντασιά** (η) [δ. τρ.: Απόψ' είδα στον ύπνο μου, στην υπνοφαντασιά μου, / θολό ποτάμι πέρναγα και πέρα δεν εβγήκα.] **2.** (μτφ.) α. καθετί άυλο ή μακρινό [παροιμ.: Ξένος πόνος, εἰνορο!] β. το αδύνατο ΦΡ. **εἰνορο ήταν!** [ETYM. < αρχ. ὄνειρον (τό) / ὄνειρος (ό) (Όμ. δ 841, ἐναργές ὄνειρον «σαφές όνειρο») με αντιμετ.]. **ΈΚΑ** (ιέκα) προστ. επιφών.: στάσου ΦΡ. **έκα να σε δω!** (ιέκα να σι δου!) [ETYM.: πιθ. < παραφθ. του (στ)έκα (βλ. στέκομαι → προστ.), ή < αρχ. ἐκά(ς) «μακριά» (Όμ. Ε 791, νῦν δέ ἐκάς πόλιος «τώρα απ' την πόλη τους μακριά») με αλλαγή σημ. και μετάθ. του τόνου].

ΕΚΕΙΟΣ (ικειός / κειος) (-ά, -ό) εκείνος [δ. τρ.: Ανταριάσανε τα βουνά, συννέφιασαν οι κάμποι, / βγήκε ο ήλιος κόκκινος και το φεγγάρι μαύρο / κι εκείο τ' αστέρι το λαμπρό που πάει να βασιλέψει.] ΦΡ. **ε-κειό το παιδί** – σύνδ. **κειό** / **κιο** αφού, όμως ΦΡ. **κιο δε λέω** (γκιό δε

λλιέου) – επίρρ. **εκεί** – σύνθ. **οτεκεί** σ’ εκείνο το σημείο, εκείνη τη στιγμή [ETYM. < αρχ. ἐκεῖνος / κεῖνος (-η, -ο (Όμ. σ 239, ὥς νῦν Ἴπρος κεῖνος «καθώς αυτός ο Ἴπρος») κατά το *αυτός*].

ΕΛΛΗΝΙΚΟ (Ιλληνικό / ἄλληνικό) (το) **1.** η Ελλάδα για τους υποταγμένους Έλληνες, μετά τη δημιουργία του ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους το 1830, ή μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας και μικρού τμήματος της Ηπείρου μέχρι τον ποταμό Άραχθο το 1881 για τους υποταγμένους Ηπειρώτες ΦΡ. (α) **ρίχτηκαν στο Ελληνικό** (ρίχχ’καν στου ἄλληνικό) πέρασαν ποτάμι, που λειτουργούσε ως όριο, ή σύνορα, και πήγαν σε ελεύθερη περιοχή (β) **όταν θα γένει Ελληνικό** (όταν θα γέν’ Ιλληνικό) όταν θα ελευθερωθούμε ή όταν οι Έλληνες της ελεύθερης Ελλάδας θα μας ελευθερώσουν [ETYM. < αρχ. Ἑλληνικός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αναφέρεται στους Έλληνες», Ἡρόδ. 4.108.2, ἔστι γὰρ δὴ αὐτόθι Ἑλληνικῶν θεῶν ἱρὰ «καταπῶς στην Ελλάδα, έχουν αγάλματα και βωμούς και ναούς»].

ΕΛΟΓΟΥ ΜΟΥ, σου, του / της, μας, σας, τους αντί για τις αντων. εγώ, εσύ, αυτός / αυτή, εμείς, εσείς, αυτοί / αυτές· συνήθ. λέγεται με ειρων. ή μειωτ. διάθεση, αλλά χρησιμοποιείται και ως αυτοπαθής αντων. ΦΡ. (α) **ποιος είσαι ελόγου σου;** (πγοιος είς’ ιλόγου σ’;) (β) **τα θέλει για ελόγου του** (τα θέλλει για ιλόγου τ’) [ETYM. < (του) λόγου (μου) με προσθήκη ε- κατά τα *εγώ, εσύ*].

ΈΜΠΑ (το) (άκλ.) **1.** η είσοδος κάποιου σε δεδομένο χώρο [δ. τρ.: Στα έμπα του μπήκε σαν αἰτός, στα ξέβγα (βλ. έβγα) σαν πετρίτης· / στα έμπα του χίλιους έκοψε, στα ξέβγα δυο χιλιάδες.] [παροιμ.: Έβγα (βλ. λ.) νύφη απ’ τον χορό κι έμπα στον χερόμυλο.] ΦΡ. **τον έχει στα έμπα και στα έβγα!** τον έχει υπεύθυνο στα μέσα και στα έξω, τον έχει υπεύθυνο για όλες τις υποθέσεις **2.** το σημείο εισόδου σε συγκεκριμένο χώρο **3.** η έναρξη μιας μεταβατικής περιόδου ΦΡ. **στο έμπα του χειμώνα** [ETYM.· μσν. < ουσιαστικοπ. προστ. *έμπα* του ρ. έ(μπαίνω) < αρχ. έμβαίνω «μπαίνω κάπου, πατώ μέσα», Όμ. Ψ 403, έμβητον καί σφῶϊ «και σεις πατήσετε γερά»].

ΕΜΠΑΘΗΣ (-ές) **1.** ευάλωτος σε συναισθήματα ή ασθένειες (πληθ. αρσ. **εμπαθείς / εμπαθήδες, οι**) ΦΡ. **τι να κάνουμε κι εμείς οι εμπαθήδες;** **2.** (μτφ.) εχθρικός, κακός [ETYM. < αρχ. έμπαθής (-ές) «ευρισκόμενος σε κατάσταση συγκίνησης ή πάθους, ...», Ἀριστ. Ἐν. 460b, ὅσῳ ἂν έμπαθέστερος ἦ «όσο περισσότερο θα βρίσκονταν σε κατάσταση πάθους»].

(Ε)ΜΠΑΣΙΑ (ι/μπασσιά) (η) **1.** είσοδος **2.** στενωπός, που επιτρέπει τη διάβαση **3.** παλίρροια – αντών. **εβγαλσιά** (η) **1.** έξοδος ΦΡ. **από δω**

έλα, από την εβγαλσιά (απουδώ ιέλα, απ' 'ν ιβγαλλοσιιά) 2. άμπωτη – συνών. **αμπασιά / εμπατή** (η) [ETYM. < μσν. έμβασία < ελνστ. έμβασις (ή) (-εως) (< έμβαίνω, απ' όπου το ρ. μπαίνω (βλ. έμπα, ετυμ.)]. **ΕΝ-** ως α' συνθ. λ., (Τριαντ.) I. δηλώνει συνήθ. τόπο. 1. μέσα σε αυτό που εκφράζει ή συνεπάγεται η πρωτότ. λ., π.χ. εγκλωβίζω 2. ανάμεσα σε, π.χ. ενσωματώνω 3. επάνω σε, π.χ. ενθρονίζω II. σε προσδιοριστικά επίθετα και τα παράγωγά τους δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο: 1. γίνεται ή εμφανίζεται με τον τρόπο που εκφράζει ή συνεπάγεται η πρωτότ. λ., π.χ. έμμισθος 2. έχει αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. έγχορδος 3. (επιτατ.) χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη σε μεγάλο βαθμό του στοιχείου που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. έναστρος III. χωρίς να έχει στα νέα ελληνικά κάποια εμφανή σημασία, π.χ. ενοχλώ [ETYM. < αρχ. έν- (και έμ-, έγ-, έλ-, έρ- ανάλογα με το σύμφ. που ακολουθεί) < πρόθ. έν «μέσα σε» ως α' συνθ. αρχ. πρόθ. έν, Όμ. Ε 740, έν δ' Έρις «η Έρις είναι μέσα»].

ΈΝΑ αριθμτ. 1. **κάνω ένα** συμμαχώ, συνεργάζομαι εις βάρος άλλου ΦΡ. **το 'καμαν ένα πεθερά και κουινιάδα και είδε κι έπαθε η καημένη η νύφη!** 2. **ένα σπυρί λίγο** ΦΡ. **δώσ' μου ένα σπυρί καφέ** (δώ' μ' ιένα σπ'ρί καφέ) 3. **ένα τι ελάχιστο** ΦΡ. **λείπεται ένα τι ύφασμα για το φουστάνι** 4. **ενονού ενός** [ETYM. < μσν. ένα < αιτ. ουδ. του αρχ. είς, μία, έν «ένας, μία, ένα», Όμ. Γ 238, αὐτοκασιγνήτω, τώ μοι μία γείνατο μήτηρ «τα δυο μου αδέρφια, που μας γέννησε μια μάνα και τους τρεις μας»].

ΈΝΑΙ είναι (βλ. είμαι / είναι τος).

ΕΝΕΧΕΪΡΗΣΗ (ιν'χείρησ') (η) εγχείρηση ΦΡ. **θα κάνω ενεχείρηση** [ETYM. < αόρ. ένεχείρησ(α) του αρχ. έγχειρῶ «αρχίζω, επιχειρώ, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 310c, ένεχείρησα εὐθύς παρά σέ ιέναι «επιχείρησα να 'ρθω αμέσως σε σένα») + παραγ. επίθ. -η > ενεχείρηση, ή < παραφθ. του ουσ. εγχείρηση < αρχ. έγχείρη(σις) (ή) (-εως) «εγχείρημα, ...» (Θουκ. 6.83.3, τῇ δ' έγχειρήσει «όταν έρθει η ώρα να δράσουν») + παραγ. επίθ. -ση κατά τη σημ. του ελνστ. έγχειρίζω (πρβ. ελνστ. *άνατομικαί έγχειρήσεις* τίτλος συγγράμματος ανατομίας) (Τριαντ.)].

ΈΝΤΑΦΑ (τα) βάθη, έγκατα ΦΡ. **τον έστειλε στα ένταφα της γης μ' αυτό που 'κανε!** [ETYM. < ουδ. πληθ. του αρχ. επιθ. έντάφιος (-ον) «που ανήκει ή χρησιμεύει στην ταφή, ...» (Διον. Άλ. 2.67.4.6, τοῖς ένταφίοις κόσμοις «με τα «στολίδια» της ταφής») > έντάφια > ένταφα / ένταφα, με έκπτωση και μετάθ. του τόνου].

(Ε)ΝΤΟΛΗ (ι/ντουλή) (η) 1. διαταγή, παράγγελμα ΦΡ. (α) **δεν δέχομαι 'ντολές!** (β) **έλαβ' εντολή, αλλά δεν υπάκουσε!** 2. πρόποση σε

συμπόσιο ΦΡ. **να δώκω ἔντολή**; να εγείρω πρόποση; [ETYM. < αρχ. ἔντολή (ή) «παραγγελία, διαταγή, ...», Αἰσχύλ. Πρ. 12, ἔντολήν Διός «διαταγή του Δία»].

ΕΞΑΠΟΔΩ (ιξαπουδῶ) (ο) (άκλ.) διάβολος [κατάρα: Στον εξαποδῶ να πας!] – συνών. **οξαποδῶ** (ο) [ETYM. < συνήχηση των λ. ἔξω (βλ. ξω-, ετυμ.) + ἀπό (βλ. απο-, ετυμ.) + ἐδῶ (βλ. δώθε, ετυμ.)].

ΕΞΑΨΑΛΜΟΣ (ιξάψαλλμους) (ο) **1.** ἑξι ψαλμοί του Δαβίδ (3^{ος}, 37^{ος}, 62^{ος}, 87^{ος}, 102^{ος}, 132^{ος}) που ψάλλονται κατά τον Ὅρθρο **2.** (μτφ.) αὐστηρή επιτίμηση, επίπληξη ΦΡ. (α) **ψέλνω τον εξάψαλμο** (β) **ακούω τον εξάψαλμο** [ETYM. < μσν. ἑξάψαλμος (ενν. ὕμνος) < αρχ. ἑξα- θ. του αριθμτ. ἕξ (κατά το αρχ. ἑπτα-) ως α' συνθ. (Ὅμ. Ε 270, ἕξ ἐγένοντο «γεννήθηκαν ἕξι») + αρχ. ψαλμός (ὁ) «παλμός χορδῆς, ἦχος ψαλτηρίου ή κιθάρας, ...», Εὐρ. Ἡρ. 1064, ἔκανε δὲ ψαλμῶι τέκεα τοξήρει «τα παιδιά του, με βοερά τόξα τοξεύοντάς τα»].

(Ε)**ΞΕΠΙΤΟΥΤΟΥ** (ιξιπιτούτου) επίρρ.· επίτηδες, σκόπιμα ΦΡ. (α) **ἦρθα ξεπιτούτου!** (βλ. πίκεντρα) (β) **θα πάω ξεπιτούτου να τον συναντήσω!** [ETYM. < αρχ. πρόθ. ἕξ / ἐκ «προς τα ἔξω, ἔξω, ...» (Ὅμ. Α 346, ἐκ δ' ἄγαγε κλισίης Βρισηῖδα καλλιπάρηον «κι ἀπ' το καλύβι την πανέμνοστη τη Βρισποπούλα βγάζει») + επί (βλ. λ., ετυμ.) + τούτου, γεν. αρχ. αντων. οὗτος, αὕτη, τοῦτο «αὐτός» (βλ. αούτης, ετυμ.)].

ΕΞΗΝΤΑΒΕΛΟΝΗΣ (ιξινταβιλλόν'ς) (ο) (χλευ.) φιλοχρήματος, φιλάργυρος, τσιγκούνης [ETYM. < ἐξήντα (< μσν. ἐξήντα < αρχ. ἐξήκοντα, Ἀθήν. 14. 614d, οἱ ἐξήκοντα τοῦτ' εἶπον «οἱ ἐξήντα εἶπαν αὐτό») + βελόν(α) (< βελόνη (βλ. βελονιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ης].

ΕΞΟΝ επίρρ.· εκτός ΦΡ. **ἐξόν κι ἐρθεῖς!** [ETYM. < αρχ. ἐξόν, ουδ. μτχ. ενεστ. του απρόσ. ἔξεστι(ν) «επιτρέπεται, εἶναι δυνατό, εἶναι κατάλληλο, ...», Πλάτ. Κρ. 45c, ἐξόν σωθῆναι «ενώ εἶναι δυνατόν να σωθεῖς»].

ΕΞΩΛΗΣ (ιξῶλ'ς) (ο, η) που έχει καταστραφεί εντελῶς, (μτφ.) ολέθριος ΦΡ. **ἐξώλης και προώλης** (ιξῶλ'ς κι προῶλ'ς) παλιάνθρωπος, διεφθαρμένος – υπερθ. **ξωλέστατος** (-η, -ο) ξεδιάντροπος, ανήθικος [ETYM. < αρχ. ἐξώλης (-ες) «παντελῶς κατεστραμμένος, βδελυρός, ...» / αρχ. προώλης (-ες) «κατεστραμμένος, ἄξιος να χαθεί, ...», Δημ. Στ. 332.22, ἐξώλεις καί προώλεις ποιεῖν τινας «να κάνουν μερικούς να καταστραφούν και να χαθούν»].

ΕΠΙ πρόθ. ΦΡ. (α) **καταδικάστηκε ἐπὶ ζωῆς** καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη (β) **πρέπει να πάω ἐπὶ τ' αὐτοῦ!** πρέπει να πάω ἐπὶ τούτου [ETYM. < αρχ. πρόθ. ἐπὶ, Ὅμ. α 183, πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον «να ανοιχτώ στο μπλάβο πέλαγος»].

(Ε)ΠΙΘΥΜΙΑ (ι/πιθυμία) (η) **1.** [...] **2.** σαρκική ηδονή – συνών. **πεθυμιά** (η) [ETYM. < αρχ. ἐπιθυμία (ή), Πλάτ. Φαῖδρ. 237d3-4, ὅτι μὲν δὴ ἐπιθυμία τις ὁ ἔρως, ἅπαντι δὴλον «εἶναι φανερό σ' ὅλους πως ο ἔρωτας εἶναι κάποια ἐπιθυμία»].

(Ε)ΠΙΣΗΜΟΣ (ι/πίσ'μους) (-η, -ο) που έχει εορταστικό και πανηγυρικό χαρακτήρα [δ. τρ.: Μια Πασχαλιά, μια Κυριακή, μια 'πίσημην ημέρα.] ΦΡ. **πώς και φόρεσες επίσημα;** [ETYM. < αρχ. ἐπίσημος (-ον) «(ελνστ. σημ.) αξιοσημείωτος, (αρχ.) σημειωμένος, (για νόμισμα) χαραγμένος, κομμένος, ...», Θουκ. 2.13.3.4, ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων «ἑξὶ χιλιάδες τάλαντα σε ἀσημένια νομίσματα»].

(Ε)ΠΙΤΗΔΕΙΓΜΗ (ι/πιτηδειγμή) (η) **1.** υπόδειγμα, πρότυπο, παράδειγμα **2.** το υπόδειγμα, ὅπως εἶναι το τετράδιο της καλλιγραφίας, απ' ὅπου αντιγράφει ο μαθητής [Ἀνθ. Γαζῆ Λεξ., λήμμα Ὑπογραμμός, ὁ παράδειγμα, ὑποτύπωσις, ὑπόδειγμα, τύπος, μίμημα, ἐπιτηδειγμή. «Ὑπογραμμός παιδικός» ταυτὸν τῷ, Στοιχειωτική τῶν παίδων διδασκαλία. / Λεξ. Ἑλλην. & Γαλλ., Βυζάντ., λήμμα Grosse, θ. δώδεκα δωδεκάδες (ἐμπορευμάτων). §. ἀντίγραφον συμβολαίου κ.τ.λ., ἀπόγραφον. §. ἐπιτηδειγμή χονδρῶν γραμμάτων διὰ τοὺς ἀρχαρίους. & λήμμα Ex-*emple*, παράδειγμα. §. (θ.) ὑπογραμμός, ἐπιτηδειγμή] [ETYM.· πιθ. < συμπροφορά: ἐπί (βλ. λ.) + δοτική θηλ. ἄρθρο τῇ + θ. δειγμ- του αρχ. δεικνύω (βλ. δείχνω, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -ή > ἐπιτηδειγμή].

ΕΡΓΆΛΕΙΟ (ιργάλλειο) (το) **1.** που προκαλεί σκάνδαλα, σκανδαλοποιός ΦΡ. **εἶναι μεγάλο εργάλειο αυτήν η κοπέλα!** **2.** πειραχτήρι – συνών. **αργάλειο** (το) [ETYM. < αρχ. ἐργαλεῖον (τό) «εργαλείο, ὄργανο, ...» (Ἡρόδ. 3.131.1, ἔχων οὐδέν τῶν ὅσα περὶ τὴν τέχνην (ενν. τὴν ἱατρικὴν) ἐστὶ ἐργαλῆια «καὶ δὲν εἶχε κανένα ἀπὸ τα εργαλεία τῆς ἱατρικῆς») με μετὰθ. του τόνου].

ΈΡΓΑΤΟ (έργατου) (το) ἔργο, πράξη, συνήθ. κακή ΦΡ. **καθένας κατὰ τα ἔργατά του** (ενν. θα κριθεῖ) – ἐπίθ. σύνθ. **κακοέργατος** (-η, -ο) που σκέπτεται καὶ πράττει το κακό, κακοποιός ΦΡ. **τι ψυχή θα παραδώσει ο κακοέργατος!** (πρβ. αρχ. κακοεργός (-όν) «κακοποιός, κακός», Ὅμ. σ 54, ἀλλά με γαστήρ / ὀτρύνει κακοεργός «καὶ ἡ κακούργα μου κοιλιά με σπρώχνει») [ETYM. < αρχ. ἔργ(ον) (βλ. ἔργος, ε-τυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -ατο].

ΕΡΓΟΛΑΒΙΑ (ιργουλαβία) (η) **1.** ανάληψη ἔργου με συμφωνημένη αμοιβή **2.** ερωτοτροπία ΦΡ. **αρχίνησε τις εργολαβίες η κυρά!** (αρχίν'σι τ'ς ιργουλαβίς η κυρά!) [ETYM. < αρχ. ἐργολαβία (ή) «ανάληψη εκτέλεσης ἔργου με ορισμένη αμοιβή, (στους ρήτορες) κερδοσκοπία», Ἰσοκρ. Φίλ. 87c, τοὺς δέ (λόγους) πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ἔργο-

λαβίαν γεγράφθαι «κι άλλοι γράφουν λόγους για επίδειξη και κερδοσκοπία»].

ΕΡΓΟΣ (έργους) (ο) εργασία που αναλαμβάνουν και φέρνουν εις πέρας σε συγκεκριμένο τμήμα καλλιεργήσιμης γης πολλοί εργάτες ή ένας σε διάστημα μιας μέρας ΦΡ. **έσκαψα έναν έργο!** [ETYM. < αρχ. έργον (τό) «εργασία, δύσκολη εργασία, ...» (Όμ. Α 115, οὐτ' ἄρ φρένας οὔτε τι ἔργα «στη γνώση και στα έργα») με αλλαγή γένους].

ΕΡ(Η)ΜΙΑ (ιρ(η)μιά) (η) 1. ακατοίκητος τόπος [Κ. Κρυστ. Μ. Β.: Κάποια νεράϊδα τῆς ἐρμιᾶς καί μάγισσα ὠργισμένη, / τὸ καταράστηκε βαριὰ καὶ μάρμαρο ἔχει γένει.] [παροιμ.: Ερημιά στον κόσμο.] ΦΡ. **ερμιά και καταδίκη!** 2. μοναξιά ΦΡ. **ζει στην ερημιά του!** (ζει σ'ν ιρ'μιά τ'!) – υποκορ. (ε)ρημούλα (ρρ'μούλα) (η) – σύνθ. (ε)ρημολασιά (η) πλήρης ερημιά, απόκοσμη ερημιά ΦΡ. **ρημολασιά και μοναξιά είν' εδώ!** (ρρ'μουλλασσιά κι μοναξιά είν' ιδώ!) [ETYM. < μσν. έρημιά < αρχ. έρημία (ή) «ερημιά, τόπος ακατοίκητος, μοναξιά, ...» (Εὐρ. Έκ. 981, ἐν ἀσφαλεῖ γὰρ ἥδ' ἐρημία «φόβος δεν είναι, σ' αυτή την ερημιά») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

(Ε)ΡΙΦΗΣ (ιρίφ'ς) (-ισσα) 1. ανόητος, κακόμοιρος 2. (μειωτ.) κακός, πονηρός [ETYM. < ερίφ(ιο) «κατσίκι, (μτφ.) ανώριμος, ανόητος», ΦΡ. **ούτε 'ρίφι να 'ταν!** (< ελνστ. έρίφιον (τό), υποκορ. του αρχ. έριφος (ό, ή) «νεαρός γόνος αίγας, κατσίκι», Όμ. Π 352, ἄρνεσσιν ἢ έρίφοισι «στ' αρνιά ή στα κατσίκια») + παραγ. επίθ. -ης, ή < τουρκ. herif «τύπος» < περσ. harif < αραβ. harīf].

ΕΡΜΟΣ (έρρμους) (-η, -ο) έρημος, μόνος, αγνοημένος ΦΡ. (α) **έρμο και ξάλομο** (βλ. λ.) έρμο και σκοτεινό (β) **τι έπαθα η έρμη!** (τι έπαθα η γιέρρμ'!) [ETYM. < μσν. έρμος < αρχ. αττ. διαλ. έρημος (< έρῆμος (-η, -ον) (Όμ. Κ 520, ὡς εἶδε χῶρον έρῆμον «είδε έρημο τον τόπο») με συγκ.].

ΕΡΧΟΜΑΙ (ιέρχουμι) [...] ΦΡ. (α) **έρχεται της κοιλιάς** έρχεται κυλιστά (β) **έρχομαι ή πααίνω** (βλ. λ.) **με τις φτέρες** (βλ. φτέρα) **μπροστά και τις μπάτσες** (βλ. λ.) **πίσω** ... ανάποδα, δύσκολα (γ) **έρχονται καλέσματα** έρχονται προειδοποιήσεις θανάτου· λέγεται υπό μορφή αστεϊσμού σε ηλικιωμένο, όταν του εμφανίζονται με κάποια συχνότητα μεγάλα ή μικρά προβλήματα υγείας (δ) **μου 'ρχεται σαν καλά** (μο' ρ(χι)τι σα γκαλά) αισθάνομαι καλά – αντών. **μου 'ρθε αφύσικα!** (βλ. λ.) (μου 'ρθ' αφύσσ'κα!) (ε) **μου 'ρχεται σαν κοντά** (μο' ρ(χι)τι σα γκουντά) νομίζω ότι είμαι κοντά [δ. τρ.: Πηγαίν' ως παρακάτω, του 'ρθε σαν καλά / πηγαίνει ως τη μέση του 'ρθε σαν κοντά.] (στ) **έρχεται κάπου και πού** έρχεται αραιά και πού (ζ) **όταν ερχομέσταν** όταν

ερχόμασταν (η) **μου** ῥθε νόμισα – παρατ. **έρθαμαν** ήρθαμαν, ήρθαμε ΦΡ. **σήμερα έρθαμαν** – μέλλ. **θα να ῥθω** θα ῥθω [ETYM. < αρχ. έρχομαι «κατευθύνομαι ή πλησιάζω σε κάποιον τόπο ή σε κάποιο πρόσωπο, επιστρέφω, φθάνω, ...», Όμ. Α 194, ήλθε δ' Αθήνη / ούρα-νόθεν «ήρθε η Αθηνά από τον ουρανό»].

ΈΣΤΡΟΣ (ιέσστρρους) (ο) 1. έντομο που ενοχλεί τα βόδια, τα άλογα, κ.λπ., ο οίστρος 2. (μτφ.) ιδιορρυθμία, ιδιοτροπία ΦΡ. **ο καθένας με τον έστρο του!** 3. (μτφ.) κακοκεφιά ΦΡ. **έχει τον έστρο του!** [ETYM. < αρχ. οϊστρος (ο) «μεγάλη μύγα, αλογόμυγα, οτιδήποτε εξάπτει υπερβολικά, παραφροσύνη, ...» (Όμ. χ 300, αϊόλος οϊστρος «ευκίνητη μύγα» / Πλούτ. Ήθ. Κόλ. 2.55e, τοῖς ταύροις τὸν οἶστρον ένδύεσθαι περὶ τὸ οὖς «τον οίστρο που ορμάει με μανία γύρω από τ' αφτιά των βοδιών») με ορθογρ. απλοπ. [οῖ- > ι] και τροπή του [ι] σε [ε]].

ΈΤΟΣ (έτους) (ο) έτος, χρονολογία ΦΡ. **πάνω από τη θύρα γράφουν τον έτο** (πάν' αφού τ' θύρα γράφ'ν τουν έτου)] [ευχή: Με το καλό ο νέος έτος!] [ETYM. < αρχ. έτος (τό) «χρόνος, χρονιά» (Όμ. Ω 765, ήδη γάρ νῦν μοι τόδε εἰκοστὸν έτος έστιν «είκοσι χρόνια κιόλας διάβηκαν») με αλλαγή γένους].

ΕΤΟΤΕΣ (ιττότις) επίρρ.· τότε – συνών.: α) **τότες** ΦΡ. **από τα τότες** από τότε· β) **τότενε**· γ) **τότενες** [ETYM. < μσν. έ τότε (< αρχ. χρον. επίρρ. τότε, Όμ. Ο 724, εἰ τότε βλάπτε φρένας «κι αν τότε μας εξάλιζε το πνεύμα») με προσθήκη του -ς αναλ. προς το χτες].

ΕΤΩΡΑ επίρρ.· τώρα [ETYM. < ε- προθεμ. + τώρα < ελνστ. τώρα < αρχ. φρ. *τῇ ὥρᾳ (ταύτῃ)* < ὥρα / ὥρη (βλ. ώρα, ετυμ.)].

ΕΥΚΑΙΡΑΩ (υκιράου) έχω ελεύθερο χρόνο ΦΡ. **δεν ευκαιράω καθόλου!** – επίθ. **εύκαιρος** (-η, -ο) 1. (για άνθρωπο) που έχει διαθέσιμο χρόνο για κάτι 2. (για πράγμα) που είναι διαθέσιμο για χρήση (βλ. α-δειάζω → επίθ.) [ETYM. < αρχ. εύκαιρέω «αφιερώνω τον καιρό μου σε κάτι» (Πολύβ. 20.9.4.2, οὐκ ἔφασκεν εύκαιρεῖν «δεν υποσχόταν ότι θα έχει ελεύθερο χρόνο») μεταπλ. -άω (πρβ. κρατέω > κρατάω)].

ΕΥΚ'Η (υκή) (η) ευχή ΦΡ. **να ῥχεις την ευκή μου!** (να ῥεις ῥν υκή μ'!) [παροιμ.: Ευκή γονέων πάρε, και τα βουνά περπάτα.] [Κ. Παλ. Δεκ. 68: μέ τήν εύκή τῆς ψάλτρας μάνας Κρήτης] – ρ. **ευκιώμαι** (υκιώμι) εύχομαι [ETYM. < μσν. εύκή < αρχ. εύχή (ή) «ευχή, προσευχή, τάμα, ...» (Όμ. κ 526, αὐτάρ έπήν εύχῆσι λίσση «κι όταν με τις ευχές σου λιτανεύσεις») με ανομ. τρόπου άρθρωση [φχ > φκ]].

ΕΥΠΡΑΓΟΣ (εύπραγους) (-η, -ο) 1. ήπιος, συνετός, φρόνιμος (βλ. ήπραγος) ΦΡ. **εύπραγη γυναίκα!** 2. έμπειρος ΦΡ. **είναι εύπραγος, να τον εμπιστευτείς!** – αντών. **άπραγος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι παιδί άπραγο**

ακόμα! [ETYM. < αρχ. εὐπραγ(ής) (-ές) «ευτυχής, ευδαίμων» (< αρχ. εὖ πράττω «είμαι ευτυχισμένος, ζω καλά», Πλάτ. Ἀλκ. 1.116b, ὅστις καλῶς πράττει, οὐχί καί εὖ πράττει «όποιος κάνει καλές πράξεις δε ζει και καλά») μεταπλ. -ος > εὐπραγος, με μετάθ. του τόνου].

ΕΥΧΟΛΟΝΕΡΙ (φχουλουνέρ') (το) νερό ευλογημένο από ιερέα, με το οποίο πλένονταν το νεογέννητο, η λεχώνα, η μαμή και όποιος άλλος είχε βοηθήσει στον τοκετό (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 52) [ETYM. < μσν. εὐχολ(ογῶ) «εύχομαι, δίνω ευχές» -ο- + -νέρι < μσν. νερό(ν) (βλ. νερό, ετυμ.)].

ΕΦΤΑΠΑΠΑΔΟ (ιφταπάπαδου) (το) αφορισμός στον οποίο συμμετέχουν εφτά παπάδες [ETYM. < μσν. ἐφτά (< αρχ. ἐπτά, Ὅμ. Β 719, ἐπτά νεῶν «με εφτά καράβια») + -πάπαδο < θ. πληθ. παπάδ(ες) (βλ. παπάς, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ο].

ἔχει (έχχει) / **έχος** (έχχους) (το) πλούτος, περιουσία ΦΡ. (α) **είναι πολλά τα έχη του** (β) **τα πρόβατα τ' αγόρασα για έχος** (τα πρό'τα τ' αγόρασα για έχχους) για να τα έχω (γ) **το έχει του καθενός κανένας δεν το ξέρει** (του έχχει τ' καθινού κα'ένas δε ντου ξέρ') [ETYM. < μσν. τό ἔχειν, ουσιαστικοπ. απαρέμφ. του αρχ. ρ. ἔχω (βλ. έχω)].

ἔχθητα (η) έχθρα, πολύ μίσος ΦΡ. **έχουν μεγάλες έχθηρες, as είναι αδέρφια!** [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.5-6: καί τῶν ἁρμάτων οἱ ταραχές, ἔχθηρες καί τά βάρη, / τοῦ Ἑρωτα ἡ ἐμπόρεση καί τῆς φιλιᾶς ἡ χάρις,] [Β. Τζάν. Ἰ. Γ.: Κάλλιο νά κάμεις συντροφιά μέ δράκον, μέ λεοντάριν, / παρά γυναίκα πονηρά σ' ἔχθητα νά σέ πάρει.] [ETYM. < μσν. ἔχθητα < αρχ. ἔχθρ(α) (ή) «μίσος, εχθρική διάθεση, κακία, ...» (Αἰσχύλ. Πρ. 491, ἔχθραι τε «και έχθρες») + παραγ. επίθ. -ητα].

ΕΧΤΕ(Σ) (ιχτέ/ς) επίρρ.: χθες [δ. τρ.: Ποιος ήταν που τραγούδαγε εχτές το βράδυ, βράδυ, / που το 'λεγε τόσ' όμορφα και παραπονεμένα;] – σύνθ. (ε)**προχτές** (ι/προυχτές) προχθές ΦΡ. **άλλα έλεγες προχτές!** – παρασύνθ. (ι)**παραπροχτές** τρεις μέρες πριν (χθες, προχθές, παραπροχθές) ΦΡ. **ιπαραπροχτές πήγα στην Άρτα** ι/παραπρουχτές/ς πήγα σ'ν Άρτα [ETYM. < μσν. ἐχτές < αρχ. ἐχθές / χθές, Ἀριστοφ. Νεφ. 175, ἐχθές δέ γ' ἡμῖν δεῖπνον οὐκ ἦν ἐσπέρας «και χτες φαί δεν είχαμε για δείπνο»].

ΕΧΤΡΕΥΟΜΑΙ (ιχτρεύουμι) εχθρεύομαι, μισώ [δ. τρ.: Νεσεῖς βουνά, ψηλά βουνά, και σεις κοντοραχούλες, / τι έχετε που μαλώνετε, τι έχετε που 'χτρευόστε;] – μππ. **εχτρεμένος** (-η, -ο) εχθρικός, μισητός [ETYM. < ελνστ. ἐχθρεύω «διάκειμαι εχθρικά έναντι κάποιου, γίνομαι εχθρός του» (< ἐχθρ(ός) (βλ. οχτρός → ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω) με ανομ. τρόπου άρθρωση [χθ > χτ] > εχτρεύω].

ΈΧΩ (ιέχχου) [...] [παροιμ.: Τρεις (ενν. μήνες) που μ' έχεις, τρεις που σ' έχω και τρεις το παιδί μας, εννιά.] [δ. τρ.: Γλώσσα δε σ' έχω για σπαθί, δε σ' έχω για τουφέκι, / σ' έχω να κλαις το δίκιο σου, να κλαις το μερτικό σου.] ΦΡ. (α) **έχω άγριο το μάτι** είμαι αποφασισμένος (β) **έχω ακοή** έχω ακούσει, έχω μάθει (γ) **έχω παπούτσια για καλά** έχω παπούτσια επίσημα – αντών. **έχω παπούτσια για τον δρόμο ή για χάλα(σ)μα** (δ) **έχω παιδιά παινέματα** έχω παιδιά άξια επαίνου (ε) **έχω τσέπη κρύα από παράδες** (βλ. λ.) 1. δεν έχω χρήματα στην τσέπη 2. (μτφ.) είμαι φτωχός – αντών. **έχω τσέπη ζεστή από παράδες** (ζ) **έχω τη μπάλα** (βλ. λ., 2) **ξέσκεπη** είμαι έντιμος (η) **έχω τύχη από γκορτσιά** (βλ. λ.) είμαι άτυχος (θ) **έχω στο μαντίλι δεμένο** είμαι σίγουρος πως θα πραγματοποιηθεί κάτι που επιθυμώ (ι) **δεν έχω ποδάρια να περπατήσω** είμαι κουρασμένος ή αισθάνομαι μεγάλη αδυναμία (κ) **από δω σ' έχω, από κει σ' έχω** μετά από κόπο κατάφερα να πετύχω κάτι επιθυμητό (λ) **δεν είχε κατεπού να κάνει** δεν ήξερε προς τα πού να πάει, για να γλιτώσει από απειλή, ντροπή, ... (μ) **έχει λόγο** κρατάει τον λόγο του (ν) **το 'χω να 'ρθω** σκέφτομαι να έρθω (ξ) **έχω τα χέρια γεμάτα** 1. είμαι βέβαιος για κάτι 2. διαθέτω αγαθά με τον κόπο μου 3. είμαι γαλαντόμος (ο) **δεν έχει ούτε γλώσσα στεγνή** είναι μούσκεμα – παρατ. **είχα** (γ' πρόσ. **είχε** (είχι / είχινι) ΦΡ. **είχε καλόν άντρα** – μππ. **εχούμενος** (ι/χούμενους) (-η, -ο) που διαθέτει έχει (βλ. λ.), πλούσιος ΦΡ. **πήρε εχούμενον άντρα** – σύνθ. **κατέχω** 1. [...] 2. βλέπω καθαρά, διακρίνω ΦΡ. **δε σε κάτεξα π' έρχοσαν** ... που ερχόσουν [ETYM. < αρχ. ἔχω «κρατώ, αντέχω, ...» Όμ. α 53, ἔχει κίονας μακράς «έχει κολόνες αψηλές»].

ΕΨΕ(Σ) (ιψέ/ς) / **ταΐψές / ψες / ψε** επίρρ.: χθες βράδυ [δ. τρ.: (α) Σήμερα της καλλίτσας του της δίνουν άλλον άντρα / εψές επήραν τα προικιά και σήμερα τη νύφη. (β) – Ιψές ήμουν στη μάνα μου, προχθές στην αδελφή μου, / κι απόψε στο σπιτάκι μου, θα κοιμηθούμε αντάμα.] ΦΡ. **από ταΐψές** από τα ψες – σύνθ. (ε)**προψές** (ι/προυψέ/ς) προχθές το βράδυ [δ. τρ.: Εψές προψές τον είδαμε στον άμμο ξαπλωμένο. / Είχε τα θύκια πάπλωμα και τους αφρούς σεντόνι.] – παρασύνθ. **αντιπροψές** (αντιπρουψέ/ς) τρία βράδια πριν (χθες, προχθές, αντιπροχθές) – συνών. (ι)**παραπροψές** (ι/παραπρουψέ/ς) [δ. τρ. Τέτοιαν ώρα ήταν εψές, τέτοια και παραπροψές, / στον χορό που χόρευαν όλο αγόρια και παιδιά. (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 165)] [ETYM. < αρχ. ε-πίρρ. ὀψέ «κατόπιν, αργά, αργά το βράδυ» (Όμ. ε 272, ὀψέ δύνοντα Βοώτην Ἄρκτον «τον Αρκτούρο που αργά δύει») + ληκτικό -ς· το αρκτικό ε- αναλογικά με το εχτές (βλ. λ.)].

Z

ZABA (η) **1.** αλυσιδωτός θώρακας που φορούσαν οι βαριά οπλισμένοι πεζοί ή ιππείς στον βυζαντινό στρατό **2.** διακοσμητική αγκράφα παπουτσιών ΦΡ. **ωραία ζάβα έχουν τα παπούτσια σου!** **3.** πόρπη ζώνης – συνών.: α) **ζάβια** (η)· β) **θηλυκωτάρι** (βλ. θηλύκι → ουσ. β) / **κλειδωτάρι** (το) [Ἀντ. Ἀντων. Χρυσ. Α': Ὑστερα σφίγγει τή λιγνή μέση μέ τό ζωνάρι, / ποῦ τὰργυρᾷ κρατούσανε ὀμπρός θηλυκωτάρια.] [ETYM.· μσν. < ελνστ. λατ. zaba «δακτύλιος»· Ἰ. Ζων. Λεξ.: Ζάβα, τό λωρίκιον / Σουῖδ.: Ζαβαρεῖον· ἐν ᾧ αἱ ζάβαι, αἱ εἰσιν ὅπλα πολεμικά, ἀπόκεινται, ζάβα γάρ τό λωρίκιον.].

ZABATOS (ζάβατους) (-η, -ο) τόπος κατάφυτος, δάσος αδιάβατο λόγω της πυκνής βλάστησης – συνών. **ζαβοτοπία** (η) δύσβατος τόπος [ETYM. < αρχ. επιτατ. πρόθεμα ζ(α)- «λίαν, πολύ» + αρχ. ἄβατος (-ον) «αδιάβατος, απάτητος, ...», Πίνδ. Ν. 3.21, ἄβάταν ἄλα «απάτητη θάλασσα» (πρβ. αρχ. αιολ. ζάβατος αντί του διαβατός (Σαμφ. 181.1, ζάβατον / Ἡσύχ., <ζάβατος> πίναξ ἰθυηρὸς παρὰ Παφίας) < αιολ. πρόθ. ζά «διά» (Θεόκρ. 29.6, ζὰ τὰ σὰν ἰδέαν «για τη σκέψη σου») + αρχ. βατός (-ή, -όν) (βαίνω) «που μπορεί κάποιος να τον διαβεί» (Ξεν. Ἄν. 4.6.17, βατὰ καὶ τοῖς ὑποζυγίοις ἔσται «θα μπορούν να το περάσουν και τα υποζύγια»)].

ZABΛAKΩNΩ (ζιαβλλακώνου) αποχαυνώνω – παθ. **ζαβλακώνομαι** **1.** νιώθω αδιαθεσία, ζαλίζομαι **2.** αισθάνομαι βαρεμάρα, αποχαυνώνομαι ΦΡ. **πώς ζαβλακώθηκα έτσι;** – ουσ.: α) **ζαβλάκωμα** (το)· β) **ζαβλακωμάρα** (η) ΦΡ. **ποπό, τι ζαβλακωμάρα είν' αυτή!** – μππ. **ζαβλακωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < συμφυρ. των ρ. ζαβώνω (< ζαβ(ός), βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ώνω) + βλακώνω (< βλάκ(ας) < αρχ. βλάξ (ὁ, ἦ), αιτ. βλάκα (Ἡράκλ. Ἀποσπ. Β87, βλάξ ἄνθρωπος ἐπὶ πάντα λόγῳ φιλεῖ ἔπτοεῖσθαι «ο βλάκας θέλει να πτοεῖται με το παραμικρό») + παραγ. επίθ. -ώνω)].

ZABOLIA (ζαβουλλιά) (η) παράβαση κανόνων, αταξία ΦΡ. **όλο ζαβολιές είσαι!** (ούλου ζαβουλλιές είσι!) [ETYM. < διαβολιά (< διάβολος, βλ. διάολος, ετυμ.) με τροπή του [δι-] σε [ζ-]].

ZABOS (-ή, -ό) 1. στραβός ΦΡ. **ζαβά πόδια** – αντών. **ίσιος** (βλ. λ.) 2. (μτφ.) το αντίθετο από το προσδοκώμενο, το κακό ΦΡ. (α) **έχει ζαβό το μάτι** θυμώνει, επιβουλεύεται (β) **ζαβή μέρα** [Κ. Βάρν. Μ.: – Φταίει τό ζαβό τό ριζικό μας!] 3. (μτφ.) άμυαλος, βλάκας, τρελός, παλαβός [παροιμ.: Ο ζαβός κι ο ανήξερος είναι το ίδιο πράμα.] [Β. Κορν. Έρωτ. 5.508: ό πόνος κ' ή πολλή χαρά ώσά ζαβόν τόν έχει.] 4. (μτφ.) άτακτος, ιδιότροπος ΦΡ. **όλο ζαβά καμώνματα είναι!** – ουσ. **ζαβάδα** (η) 1. στράβωμα, κακοτεχνία ΦΡ. **ο τοίχος έχει λίγη ζαβάδα** 2. (μτφ.) δυστροπία, παραξενιά, αδεξιότητα 3. (μτφ.) απουσία λογικής, ανοησία – επίρρ. **ζαβά άσχημα, δύσκολα** ΦΡ. (α) **τα πράματα ήρθαν ζαβά** (β) **πααίνω** (βλ. λ.) **ζαβά** είμαι άσχημα σωματικά ή ψυχικά – ρ. **ζαβώνω** 1. στραβώνω ΦΡ. **ζάβωσε το καρφί και δεν καρφώνεται** 2. (μτφ.) αγριεύω, χαλάω ΦΡ. **ζάβωσε ο καιρός** 3. (μτφ.) επιμένω σε άποψή μου ΦΡ. **τι ζάβωσες έτσι;** 4. (μτφ.) κάνω κάποιον να φαίνεται ανόητος – ουσ.: α) **ζάβωμα** (το)· β) **ζαβωμάρα** (η) – μππ. **ζαβωμένος** (-η, -ο) [ETYM. (LSJ) < αρχ. Σάβος ή Σαβός (ό) «βακχεύων, παράφρων» (= Σαβάζιος «φρυγική θεότητα η λατρεία της οποίας θύμιζε αυτή του Διονύσου, ώστε κάποια στιγμή το όνομα Σαβάζιος έγινε προσωνύμιο του Διονύσου, Άριστοφ. Σφ. 9, ούκ, άλλ' ύπνος μ' έχει τις έκ Σαβαζίου. «Όχι· ύπνος που ο Σαβάζιος μου τον στέλνει.») με τροπή του αρκτικού σ- σε ζ- (πρβ. σάκχαρις > ζάχαρη) / Ήσύχ., <Σαβάζιος> έπώνυμον Διονύσου. οί δέ υιόν Διονύσου· και <Σάβον> ένίοτε καλοϋσιν αϋτόν. [...] / (Τριαντ.) < μσν. επίθ. ζαβός «αγκύλος, στραβός, ανόητος» < αραβ. zāwiyah «γωνία»)].

ZAGARI (ζαγάρ') (το) 1. κυνηγόσκυλο 2. (υβρ.) αμόρφωτος, κατεργάρης, άξεστος, ευτελής [δ. τρ.: Μου πήραν τη γυναίκα μου, το μοναχό παιδί μου. / Χίλιοι τους παν από μπροστά και πεντακόσιοι πίσω, / κι ο Βεληγκέκας το σκυλί το άπιστο ζαγάρι.] ΦΡ. (α) **ένα ζαγάρι είναι!** (β) **ζαγάρι του κερατά!** – σύνθ. **παλιοζαγάρι / παλιοζάγαρο** (το) 1. παλιόσκυλο (βλ. σκυλί → σύνθ. α) 2. (υβρ.) άνθρωπος τιποτένιος ΦΡ. (απειλ.) **σαν σε πιάσω παλιοζάγαρο!** [δ. τρ.: – Κόρη, για ρίξε τ' άρματα, γλίτωσε τη ζωή σου. / – Τι λέτε, μωρ' παλιότουρκοι και σεις παλιοζαγάρια;] [ETYM. < μσν. ζαγάρι(ο)ν (τό) κυνηγόσκυλο < αρχ. Ζαγρ(εύς) (ό) Μέγας Κυνηγός / Ήσύχ., <Ζαγρεύς> Διόνυσος <παρά ποιηταῖς> δοκεῖ γάρ <ό Ζεϋς> μιγῆναι τῇ Περσεφόνη, έξ ἧς χθόνιος Διόνυσος (< αρχ. επιτατ. πρόθεμα ζα- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + αρχ.

ἀγρεύς (ὁ) «κυνηγός, ...», Εὐρ. Βάκχ. 1192, ὁ γάρ ἄναξ ἀγρεύς «εἶναι κυνηγός ο βασιλιάς») + παραγ. επίθ. -άριον > *ζαγράριον > ζαγάριον, με ἐκπτώση του πρώτου [ρ] για ευφωνία / (LSJ) < αραβ. sakar].

ΖΑΓΚΑΝΑΩ (ζαγκαννάου) κουνάω ρυθμικά, παλινδρομικά και συνεχόμενα – παθ. **ζαγκανιέμαι** 1. [...] ΦΡ. **μη ζαγκανιέσαι, ζαλίστηκα!** (μη ζαγκαννιέσι, ζαλλίσ'κα!) 2. (μτφ.) είμαι ανήσυχος, κουνιέμαι προκαλώντας εκνευρισμό στους άλλους – ουσ. **ζαγκάνημα / ζαγκάνισμα** (το) – επίθ. **ζαγκανιάρης** (-α, -ικο) ΦΡ. **είναι ζαγκανιάρικο το μουλάρι** (είνι ζαγκαννιάρ'κου του μπ'λλάρ') – συνών. **σακαϊέμαι** – επίθ. **σακαϊάρικος** (-η, -ο) αεικίνητος ΦΡ. **είναι σακαϊάρικο παιδί!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον θόρυβο ζαγκ - ζαγκ που ακούγεται κατά το ζαγκάνισμα, όταν, για παράδειγμα, προχωράει ρυθμικά φορτωμένο υποζύγιο, όταν κουνιόμαστε ρυθμικά πάνω σε καρέκλα, κ.ά.].

ΖΑΕΡΕΣ (ζαϊρές) (ο) 1. προμήθεια, φαγητό που παίρνει κάποιος μαζί του [δ. τρ.: Αδέρφια, τι θα κάμουμε στο χάλι που μας βρήκε; / Δυο μήνες τώρα πέρασαν που ο ζαϊρές εσώθη, / φάγαμε ακάθαρτα σκυλιά και γάτες και ποντίκια.] 2. αποθηκευμένη ζωοτροφή 3. τροφή για γαϊδούρια, άλογα και βόδια που αποτελείται από κομμένα φύλλα καλαμποκιού και ξερού χορταριού 4. σάλτσα που περιέχει μικρά κοψίδια, γενικά η νοστιμιά ΦΡ. **του πέφτει βαρύς ο τραχανάς και θέλει ζαερέδες!** – σύνθ. **ζαεροκάλυβα** (η) καλύβα αποθήκευσης ζωοτροφών [ETYM. < τουρκ. zairé «προμήθεια, πολεμοφόδια» (πρβ. αρχ. ζατρεφής (-ές) «καλοταϊσμένος, παχουλός» (Όμ. Η 223, ταύρων ζατρεφών «καλοθρεμμένων ταύρων») + παραγ. επίθ. -ς].

ΖΑΚΑΤΑΩ (ζζιακατάου) 1. πιέζω 2. πειράζω, ενοχλώ ΦΡ. **μη με ζακατάς!** (μη μι ζζιακατάς!) 3. κουνάω – ουσ. **ζακάτημα** (το) – μεε. **ζακατώντα(ς)** [ETYM. < ζα- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + κάτ(ω) (βλ. ανακατωμάρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άω > ζακατάω].

ΖΑΚΟΝΙ (ζακόν') (το) συνήθεια, έθιμο [δ. τρ.: Ανάθεμά τα τα βουνά με το ζακόνι πο' 'χουν, / το καλοκαίρι κίτρινα και τον χειμώνα μαύρα.] (βλ. αντέτι) [ETYM. < μsn. ζακόνι(ν) (τό) < κουτσοβλάχ. ζακό-νιου (zakóni^u) < αλβ. zakon, σλάβ. zakon].

ΖΆΛΗ (ζάλλη) (η) 1α. σκοτοδίνη ΦΡ. (α) (απειλ.) **πού πας γαμώ τη ζάλη σου!** (β) (με αγανάκτηση) **πού το 'βαλα, γαμώ τη ζάλη του!** β. έγνοια, φροντίδα που με ταλαιπωρεί ΦΡ. **έχει ζάλες στο κεφάλι του!** 2. μικρό πεζούλι (βλ. λ.) που δημιουργείται ως εξής: χτίζουν τοίχο σε κάποιο ρέμα, οπότε το κενό που δημιουργείται ανάμεσα στον τοίχο και στην κοίτη του ρέματος γεμίζει με φερτές ύλες· κατόπιν, αλλάζουν τη φορά του ρέματος κι έτσι προκύπτει μικρό τμήμα καλλιεργή-

σιμης γης – παράγ. ουσ. **ζαλάδα** (η) ζάλη, σκοτοδίνη – επίθ. **ζαλιάρης** (ζαλλιάρ'ς) (-α, -ικο) 1. που προκαλεί φροντίδες, ενοχλητικός, άτακτος, απείθαρχος 2. χαριτωμένος, παιχνιδιάρης – συνών. **ζαλιάρικος** (ζαλλιάρ'κους) (-η, -ο) [δ. τρ.: Τι έχεις, μωρέ, ζαλιάρικο, και βάζεις με το νου σου, / φυλάξου από τσ' οχτρούς σου / η σκύλα η πεθερά σου / θέλει μαχαίρωμα ως το ξημέρωμα.] ΦΡ. (για άτακτο παιδί) **έλα δω, μωρέ, ζαλιάρικο!** – σύνθ.: α) **ζαλοβροντιέμαι** (το) ταράζομαι, τα χάνω – **ζαλοβρόντημα** (το) – μππ. **ζαλοβροντημένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) που έχει χάσει τα λογικά του – συνών. **ζαλοβαρεμένος** / **ζαλοπιασμένος** ΦΡ. (απειλ. για άτακτο παιδί) **φεύγα από δω, ορέ, ζαλοπιασμένο!** / **ζαλοταραμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Πάν' τα κορίτσια για νερό κι έρχονται φιλημένα / κι έρχονται φιλημένα, τα ζαλοταραμένα.]· β) **ζαλοκουνάω** χτυπώ, ταρακουνώ – παθ. **ζαλοκουνιέμαι** 1. ζαλίζομαι, κουνιέμαι δώθε κείθε 2. (μτφ.) προκαλώ φθόνο με την ομορφιά μου 3. (μτφ.) τρελαίνομαι – ουσ. **ζαλοκούνημα** (το) – μππ. **ζαλουκουνημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **αυτήν η ζαλοκουνημένη, τρέλανε τα παιδιά με την ομορφιά της!** (αυτήν η ζαλλουκκουν'μένη, τρέλανε τα πιδγιά μι ν' ουμουρφγιά τ'ς!) [ETYM. < μσν. ζάλη «τρικυμία, σκοτοδίνη» < αρχ. ζάλη (ή) «θύελλα, καταιγίδα, (μτφ. στον πληθ.) τρικυμίες, θλίψεις)», Αϊσχύλ. Άγ. 656, χειμῶνι τυφῶ σύν ζάλη τ' ὄμβροκτύπῳ «της ανεμόδαρτης βροχής άφαντα πάνε»].

ΖΑΛΙΑ (ζαλλιά) (η) φορτίο που φορτώνεται στην πλάτη, κυρίως γυναικών, με τριχιά ΦΡ. **έφερα μια ζαλιά ξύλα!** – συνών. **ζαλί(γ)κα** (η) – υποκορ. **ζαλί(γ)κι** (το) ΦΡ. **έχει τον διάβολο ζαλίγκι!** βρίσκεται υπό την επήρειά του, είναι ιδιότροπος – σύνθ. **πανωζάλικο** (το) ζαλίκι που μπαίνει πάνω από το κανονικό ΦΡ. **ήταν ζαλίκι και πανωζάλικο όσα ζήσαμεν!** [παροιμ.: Έχει την τσιγκουνιά φόρτωμα και πανωζάλικο.] – ρ. **ζαλι(γ)κώνω** 1. βοηθώ κάποιον να σηκώσει τη ζαλιά 2. φορτώνω στην πλάτη ΦΡ. **ζαλικώσου το παιδί να μην κλαίει!** – ουσ. **ζαλί(γ)κωμα** (το) – μππ. **ζαλι(γ)κωμένος** (-η, -ο) – συνών. **ζαλώνω** [δ. τρ.: Περιμένετε, αδελφούλες, για να ζαλωθώ, / τη βαρέλα (βλ. βαρέλι → μεγεθ.) να ζαλώσω και τον μαστραπά.] – ουσ. **ζάλωμα** (το) – μππ. **ζαλωμένος** (-η, -ο) (βλ. πυρώνω → παθ., 1) – αντών. **ξεζαλι(γ)κώνω** / **ξεζαλώνω** – παθ. **ζαλι(γ)κώνομαι** / **ζαλκώνομαι** (βλ. στιά) / **ζαλώνομαι** 1. φορτώνω κάτι στους ώμους 2. (μτφ.) φορτώνομαι οικονομικά και ηθικά, επιφορτίζομαι – αντών. **ξεζαλι(γ)κώνομαι** / **ξεζαλώνομαι** – ουσ. **ξεζαλί(γ)κωμα** / **ξεζάλωμα** (το) – μππ. **ξεζαλι(γ)κωμένος** / **ξεζαλωμένος** (-η, -ο) – επίρρ. **ζαλίγκα** στην πλάτη ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **τον πήρα ζαλίγκα!** [ETYM. (LSJ) < ζαλώνομαι «φορτώνομαι»

< ζάλ(η) (βλ. λ., ετυμ.), ή < μσν. ζάλο / ζάλ(ον) (τό) «βηματισμός, πήδημα, άλμα» (< αρχ. σάλος, βλ. σαλαγάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά / (Τριαντ.) σλαβ. (;)].

ZAMANI (ζαμάν') (το) πολύς χρόνος, αιώνες ΦΡ. (α) **έχω χρόνια και ζαμάνια να σε δω** (β) **ήρθαν κακά ζαμάνια** ήρθαν αντίξοες περιστάσεις – παράγ. ουσ. **ζαμανικό** (ζαμαν'κό) (το) που αντέχει στον χρόνο, που είναι παλιό και ανθεκτικό ΦΡ. (α) **είναι ζαμανικό τ' αλέτρι μας, το 'χουμε πάππου προσπάππου** (βλ. πάππος → σύνθ. α)! (β) **είναι κειμήλιο ζαμανικό ετούτο το κέντημα!** (είνι κειμήλιου ζαμαν'κό ιούτου του κέντ'μα!) [ETYM. < τουρκ. zaman «χρόνος» + παραγ. επίθ. -ι].

ZAMPELA (η) ποικιλία μαύρου αρωματικού σταφυλιού με σκληρό φλοιό (vitis lamprusca), κατάλληλη για παραγωγή εξαιρετικού τσίπουρου [ETYM.· πιθ. < κύρ. όν. (Ι)ζαμπέλα < Ισαβέλλα].

ZAMPLAKA (η) ασθένεια του αναπνευστικού συστήματος, το βαρύ κρυολόγημα [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 469: Για τη ζαμπλάκα, αρρώστια των αναπνευστικών οργάνων, και γενικά για κάθε πόνο στο στήθος ή για το βήχα, συνήθως ζέσταιναν μια πλάκα ή ένα κεραμίδι, τα τύλιγαν σ' ένα πανί και τα έβαζαν πάνω στο στήθος.] – ρ. **ζαμπλακώνομαι** – ουσ. **ζαμπλάκωμα** (το) κρυολόγημα [ETYM. < ζα- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + αρχ. (ά)μπλάκ(ημα) «πάθημα, πλάνη, ...» (Σοφ. Άντ. 51, πρὸς αὐτοφώρων ἀμπλακημάτων «απὸ τις ανομίες του, που φανερώθηκαν») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επίθ. -α > ζαμπλάκα, ή < ζαβλακ(ώνω) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -α > *ζαβλάκα > ζαμπλάκα, με ηχηροπ.].

ZANTZA (η) ιδιοτροπία, κακή συνήθεια, νάζι ΦΡ. (α) **σταμάτα τις ζάντζες!** (β) **όλο ζάντζες είναι τ' αλογάκι!** [Γ. Κοτζ. Σ. Μ.: Θά τοῦ 'δινε βραστόγαλο (βλ. γάλα → συνών.) θά κοίταε νά τό χύσει. Θά τοῦ 'φκίανε γαλοκούρκουτα (βλ. γάλα → σύνθ. γ), θα 'κανε πέρα ὅλο ζάντζες.] – ρ. **ζαντζεύω** (ζανντζεύου) **1.** συμπεριφέρομαι ιδιότροπα **2.** εκνευρίζομαι, αγριεύω, αφηνιάζω – ουσ. **ζάντζεμα** (το) – επίθ. **ζαντζιάρικος** (-η, -ο) – μππ. **ζαντζεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι ζαντζεμένος τελευταία!** [ETYM. < ιταλ. (u)sanza «συνήθεια»].

ZAPI (ζάπ') (το) υποταγή, απόλυτη εξουσία ΦΡ. **κάνω ζάπι** καταβάλλω, χειραγωγώ, χαλιναγωγώ, δαμάζω – συνών. **ζάφτι** (το) ΦΡ. **δεν μπορεί να τους κάνει ζάφτι!** – ρ. **ζαπώνω 1.** συλλαμβάνω ΦΡ. **τον ζάπωσε!** **2.** οικειοποιούμαι με παράνομο τρόπο, σφετερίζομαι ΦΡ. **είχε δεν είχε, τα ζάπωσε τα λεφτά!** – ουσ. **ζάπωμα** (το) – μππ. **ζαπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. zap(t) + παραγ. επίθ. -ι (βλ. αζαπία,

ετυμ.), ή < ζ(α)- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + θ. ἄπτ- / ἄφτ- αρχ. ἄπτω (βλ. ἄφτρα², ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι > ζάπ(τ)ι, με έκπτωση / ζάφτι)].

ΖΑΡΑΛΙ (ζαράλλι) (το) αναπηρία σωματική ή νοητική [κατάρα: Κακό ζαράλι να σε βρει!] – ρ. **ζαραλεύομαι** (σπάν. -εύω) παθαίνω σωματική αναπηρία ΦΡ. **ζαραλεύτηκε ο καημένος κι είναι μονάχος!** – επίθ. **ζαραλιάρης** (ζαραλλιάρ'ς) (-α, -ικο) ανάπηρος ΦΡ. **έναν ζαραλιάρη παντρεύτηκε!** – συνών. **ζαράλικος** (ζαράλλικους) (-η, -ο) ΦΡ. **έμεινε ζαράλικος ο έρμος!** [ETYM. < τουρκ. zara(r)lı «βλαβερός, επιζήμιος, ...», με έκπτωση].

ΖΑΡΚΩΝΩ (ζαρκώνου) / **ξεζαρκώνω** ξεγυμνώνω ΦΡ. **τι το ζάρκωσες το παιδί, θα κρυώσει!** – ουσ.: α) **ζάρκωμα** / **ξεζάρκωμα** / **ξεζαρκοσιό** (το)· β) **ξεζαρκωσιά** (η) – επίθ. **ζάρκος** (-η, -ο) 1. αποψιλωμένος, γυμνός ΦΡ. **τα 'χει ζάρκα τα παιδιά του!** 2. ελαφρά ντυμένος ΦΡ. (α) **μην κάθεις ζάρκη, θα πουντιάζεις!** (μη γκάθισι ζάρκη, θα πουντιάζ'εις!) (β) **αύριο γιορτάζει ο αι-Γιάννης ο Ζάρκος** (αύριγίου γιορτάζ' ου α-Γιάνν'ς ου Ζάρκους, δηλ. ο Ιωάννης ο Πρόδρομος) [δ. τρ.: Πώς πολεμάει η κλεφτουριά το τούρκικο τουφέκι / πώς πολεμούν οι Έλληνοι ζάρκοι και στο γελέκι.] – συνών. **ζόρκος** / **ξέζαρκος** / **ξεζάρκωτος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Όταν έκανα δυο τρία, έτρωγαν ξερά κρεμμύδια / όταν έκανα πεντέξι, άλλα ζόρκα κι άλλα μπλέτσι (βλ. λ., 2).]· το **ζόρκος** απαντά και ως ιδιωμ. τ. του ζόρικός ΦΡ. **είναι πολύ ζόρκος!** – σύνθ.: α) **ζαρκόκωλος** (-η, -ο) 1. που έχει γυμνό τον κώλο 2. (μτφ.) πάμφτωχος ΦΡ. **τι μας λέει ο ζαρκόκωλος;** (τι μας λλιέει ου ζαρκόκουλλους;)· β) **ζαρκολαίμα** (-ω) (η) κότα με γυμνό από φτερά λαιμό· γ) **ζαρκόπιτα** (ζαρρκόπ'τα) (η) κάθε πίτα, που γίνεται χωρίς φύλλο· δ) **ζαρκοπόδαρος** (-η, -ο) γυμνοπόδαρος· ε) **θεόζαρκος** (-ή, -ο) ολόγυμνος [ETYM. < σάρκ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ώνω > σαρκώνω > ζαρκώνω, με τροπή του [σ] σε [ζ]].

ΖΑΡΩΝΩ (ζαρώνου) 1. τσαλακώνω, γεμίζω μια επιφάνεια με ζάρες 2. κάνω συσπάσεις στο στόμα, στο μέτωπο, στα φρύδια 3. αποκτώ ρυτίδες ΦΡ. **γέμισε ζάρες το πρόσωπό της!** 4. (μτφ.) μαζεύω το σώμα μου από φόβο, ντροπή, κρύο, μικραίνω σε όγκο, αδυνατίζω – ουσ.: α) **ζάρα** (η) 1. ρυτίδα 2. (για ένδυμα) τσαλάκωμα – συνών. **ζαρωματιά** (ζαρουματιά) / **ζαρωσιά** (ζαρουσιά) (η)· β) **ζάρωμα** (το) – μππ. **ζαρωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ζαροκούκι** (το) 1. ζαρωμένο κουκί 2. (μτφ.) ρυτιδιασμένη γυναίκα [ETYM.· μσν. (Τριαντ. / Βικιπ. / LSJ) < *όζα-ρώνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. (< όζάριον (τό), υποκορ. του αρχ. ὄζος (ὅ) «κλωνάρι, κλαδί, (μτφ.) απόγονος, νεοσσός, ...», Όμ. Α 234, οὐ φύλλα καὶ ὄζους φύσει «δε βγάζει κλαδιά και φύλλα»)].

ΖΑΦΑ (η) (συνήθ. στον πληθ.) σκουλήκι που παρασιτεί στη σπονδυλική στήλη ασθενικών ζώων· όταν αυτά δυναμώνουν, τρυπά το δέρμα και βγαίνει ΦΡ. **σα να 'χει ζάφες είν' αυτή η γίδα!** [ETYM. < τουρκ. zaaf «αδυναμία», με έκπτωση + παραγ. επίθ. -α].

ΖΑΦΤΩ (ζάφτου) 1. ρίχνω ξυλιές, χτυπώ ΦΡ. **άμα σου ζάψω μερικές** (ενν. ξυλιές), **θα ιδείς!** 2. κινούμαι απότομα και με δύναμη προς κάτι ΦΡ. **δεν πρόσεξα κι έζαψα καταγής!** 3. πίνω πολλά οιοπνευματώδη ΦΡ. (α) **έζαψα πέντ' έξ!** (β) **ζάφτει σα νεροφίδα!** – ουσ. **ζάψιμο** (ζάψ'μου) (το) [ETYM.· μσν. < ζ(α)- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + αρχ. ιάπτω «χτυπώ, βλάπτω, ζημιώνω, ...» (Όμ. β 376, κατὰ χρόα καλὸν ιάπτῃ «χαλνά τ' ὁμορφο πρόσωπό της») > ζάπτω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > ζάφτω, με ανομ. τρόπον άρθρωση [πτ > φτ] / (Τριαντ.) < αραβ. ḏabt -ω, ή < τουρκ. zaptetmek].

ΖΑΧΑΡΑΤΟ (ζαχαράτου) (το) στρογγυλό κουφέτο ΦΡ. **τρελαίνομαι για ζαχαράτα!** [ETYM. < ζαχαράτο(ν), ουδ. μσν. επιθ. ζαχαράτος «παρασκευασμένος ή πασπαλισμένος με ζάχαρη, (μτφ.) γλυκός» < μσν. ζάχαρ(ιν) (τό) (< ελνστ. σάκχαρις (ή) (-εως) / σάκχαρ (τό) (γεν. σάκχαρος) «"ζάχαρις" λαμβανομένη έξ Ίνδικου τινος καλάμου ή φοίνικος», LSJ) + παραγ. επίθ. -άτο(ν)].

ΖΑΧΑΡΕΝΙΟΣ (ζαχαρέννιους) (-α, -ο) 1. που είναι από ζάχαρη 2. (θηλ., μτφ.) ευχαρίστηση ΦΡ. **δε χαλάει τη ζαχαρένια του!** [ETYM. < ζάχαρ(η) (< ζάχαριν, βλ. ζαχαράτο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ένιος].

ΖΑΧΑΡΙΚΟ (ζαχαρ'κό) (το) γλύκισμα, ζαχαρωτό ΦΡ. **σου 'φερα λίγα ζαχαρικά!** [ETYM. < ζάχαρ(η) (< ζάχαριν, βλ. ζαχαράτο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικό].

ΖΑΩ (ζάου) / **ΖΩ** (ζου) ζω [Κ. Κρυστ. Γ. Κ.: – Καλότυχα, μωρέ δεν τρά, ποῦ ζῆτε χίλια χρόνια.] – παρατ. **έξηγα** (έζ'γα) – αόρ. **έξησα** (έζ'σα) [ευχή: Να μου ζήσεις!] ΦΡ. (α) **να μου ζήσεις, μου κάνεις τη χάρη να ...** (να μ' ζή'εις, μ' κάν'ς τ' χάρ' να...) (β) **α! να μου ζήσεις! μπράβο!** – σύνθ. **κακοζώ** περνώ στερημένη ζωή – επίθ. **κακοζώητος** (-η, -ο) – συνών. **κακοζωισμένος** (-η, -ο) – αντών. **καλοζώ** ζω χωρίς στερήσεις, καλοπερνώ – συνών. **καλοζωίζω** – ουσ. **καλοζώισμα** (το) – επίθ. **καλοζώητος** (-η, -ο) – μππ. **καλοζωισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ζάω / ζώω, Όμ. Α 88, έμεῦ ζῶντος «όσο εγώ ζω»].

ΖΕΜΑΤΑΩ (ζιματτάου) 1. περιβρέχω με καυτό νερό 2. προκαλώ έγκαυμα 3. βράζω 4. (αμτβ.) είμαι πολύ θερμός 5. (μτφ.) κάνω κάποιον να στενοχωρηθεί πολύ ΦΡ. **τον ζεμάτησε ο χαμός του παιδιού του!** 6. (μτφ.) υποβάλλω κάποιον σε μεγάλη δαπάνη ΦΡ. **είπε να ψωνίσει από γνωστό και τον ζεμάτησε!** – συνών. **ζεματίζω** – ουσ.: α) **ζεμά-**

τημα / ζεμάτισμα (το)· β) **ζεματούρα** (η) είδος φαγητού το οποίο γίνεται, αφού ρίξουμε μέσα σε νερό που βράζει τριμμένη κουλούρα (βλ. λ.), την αφήσουμε να βράσει για λίγο και προσθέσουμε τσιγαρισμένο μέσα σε λάδι κρεμμύδι, καθώς και κόκκινο πιπέρι (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 170) – συνών. **ζουμί** (ζ'μί) (το) (βλ. λ., 2) – επίθ. **ζεματιστός** (-ή, -ό) – μππ. **ζεματημένος / ζεματισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. θ. ζεματ- του ουσ. ζέμα (τό) (-ατος) «ζύμωση, βράσιμο, ...» (< αρχ. ζέω «είμαι πολύ θερμός, βράζω, ...», Όμ. Σ 349, ζέσσειν ὕδωρ «νερό που βράζει») + παραγ. επίθ. -άω].

ZEMΠPEKI (ζιμπρέκκι) (το) (πληθ. **ζεμπρέκια & ζεμπερέκια**, τα) 1. λαβή, συνήθ. μεταλλική, πόρτας ή παραθύρου, που χρησιμοποιείται για το άνοιγμα και το κλείσιμό τους, πόμολο, χερούλι 2. (μτφ.) όργανο του σώματος, που λειτουργεί ως μηχανισμός, π.χ. καρδιά, ανδρικά γεννητικά όργανα, κ.λπ. ΦΡ. **δε δουλεύει καλά το ζεμπρέκι του!** [ETYM. < τουρκ. zemb(e)rek (< араβ. zamburak < περσ. zamburak) με συγκ. + παραγ. επίθ. -ι].

ZENΩ (ζένου) βρομάω πολύ έντονα – συνών.: **ζέχγω / ζεύω / ξεζεύω / ζωκοπάω / κατελώνω / ξεκατελώνω** ΦΡ. (α) **ζει και ζένει!** ζει άθλια (β) **ξέξεψε ο τόπος με την απλυσιά του!** (ξέξιψ' ου τόπους μ' ν' απλυσσιά τ'!) (γ) **μας ζωκόπησε!** (μας ζουκόπ'σι!) [δ. τρ.: ... κι η στρίγκλα η μισερή γριά, που από το φτόνο ζέχνει.] – ουσ. **ζωκόπα** (η) (χλευ.) ακάθαρτη, βρομιάρη γυναίκα – συνών. **κατέλω** (κατέλλου) (η) [ETYM. < μσν. ζένω (-ομαι) < *όζένω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ὄζ(ω) (δωρ. ὄσδω) (βλ. βουζιάδι, ετυμ.) μεταπλ. -ένω με βάση τον αόρ. ὤζεσα (πρβ. ἔχυσα - χύνω)].

ZEPBOΣ (ζιρβός / ζιρβίς) (-ή, -ό) 1. που είναι στην αριστερή πλευρά, αριστερός – επίρρ. **ζερβά** [δ. τρ.: Κοιτάει δεξιά, κοιτάει ζερβά, κανένα δεν γνωρίζει / κοιτάει και δεξιότερα, βλέπει τον Αϊ-Γιάννη.] – συνών. **ζέρβιος** (ζέρβγιους) (-α, -ο) – επίρρ. **ζέρβια / ζερβιά** ΦΡ. **μου 'ρθαν ζέρβια** μου ήρθαν άβολα 2. (μτφ.) ανάποδος, άτυχος 3. (μτφ.) ανήλιος ΦΡ. **μην κάθεσαι στο ζερβό, θα πουντιάσεις!** (μη γκάθισι στου ζιρβό, θα πουντγιά'εις!) 4. που γράφει με το αριστερό χέρι, αριστερόχειρας – συνών. **ζέρβας** (ο) / **ζερβοχέρης** (-α, -ικο) – σύνθ.: α) **ανάζερβος** (-η, -ο) 1. ευρισκόμενος προς τα αριστερά 2. (μτφ.) δύστροπος 3. (μτφ.) δύσκολος, αντίξοος – επίρρ. **ανάζερβα·** β) **ζερβόδεξος** (-η, -ο) που μπορεί να χρησιμοποιεί εξίσου το αριστερό και το δεξιό χέρι – επίρρ. **ζερβόδεξα** αριστερά και δεξιά ΦΡ. **τήρα** (βλ. λ.) **ζερβόδεξα να δεις τι γίνεται·** γ) **αντίζερβος** (-η, -ο) δεξιός, αντίθετος – επίρρ. **αντίζερβα·** δ) **απόζερβος** (-η, -ο) ανήλιαγος – επίρρ. **από-**

ζερβα [ETYM.: μσν. < *ζαρβός, με τροπή του [α] σε [ε] < *ζαβρός, με μετάθ. του [ρ] < ζαβός (βλ. λ.) (προσθήκη του [ρ] ίσως με επίδρ. του *αριστερός*) (Τριαντ.)].

ΖΕΡΕΦΟΣ (ζιριφός) (-ή, -ό) 1. αδύνατος, αδύναμος, καχεκτικός 2. (μτφ.) ανεπρόκοπος ΦΡ. **τι περιμένεις από έναν ζερεφό;** – υποκορ.: α) **ζερεφούλης** (-α, -ικο) ΦΡ. **είναι ζερεφούλης ο καπερός!** β) **ζερεφούτσικος** (ζιριφούτσσ'κους) (-η, -ο) – συνών. **σιαμψιακούλης** (-α, -ικο) [ETYM.: < ζ(α)- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + ἔριφος (ό) (βλ. ερίφης, ετυμ.) > ζέριφος > ζέρεφος, με αφομ. > ζερεφός, με μετάθ. του τόνου, ή < τουρκ. zerafet «λεπτότητα, χάρη»].

ΖΕΣΤΟΣ (ζιστός) (-ή, -ό) 1. [...] 2. (μτφ.) που εκδηλώνει θετικά συναισθήματα – συνών. **ζεστερός** (-ή, -ό) ΦΡ. **είναι ζεστερό το δωμάτιο με το τζάκι!** – σύνθ.: α) **ζεστοκοπιέμαι** (ζιστουκουπιέμι) 1. **ζεσταίνομαι** τρώγοντας ή πίνοντας κάτι ζεστό 2. (μτφ.) ενισχύομαι υλικά και ηθικά – ουσ.: α) **ζεστοκόπημα** (το)· β) **ζεστοκοπιό** (το) ζεστό φαγητό ή ρόφημα που το τρώμε ή το πίνουμε, για να ζεσταθούμε (π.χ. τραχανάς, τσάι, κ.λπ.) ΦΡ. **λίγο ζεστοκοπιό είναι ό,τι πρέπει για το κρύο!** [ETYM.: < ελνστ. ζεστός (-ή, -όν) «θερμός μέχρι βρασμού, καυτός» < ζεστός, ρημ. επίθ. του ζέω (βλ. ζεματάω, ετυμ.)].

ΖΕΥΓΑΡΙ (ζιυγάρ') (το) 1. [...] 2. ζευγάρι βοδιών ή αλόγων που οργώνουν [δ. τρ.: Άλλο τι δεν εξήλεψα μες στον απάνου κόσμο, / παρά το γλήγορο άλογο και το γοργό ζευγάρι, / και τη γυναίκα την καλή οπού τιμάει τον άντρα.] – σύνθ.: α) **ζευγαρολίβαδο** (το) λιβάδι όπου βόσκουν ζώα, τα οποία προορίζονται για το όργωμα των χωραφιών· β) **μονοζεύγι** (το) το όργωμα μ' ένα ζώο [ETYM.: μσν. < μσν. ζευγάριν < αρχ. ζευγάριον, υποκορ. του ουσ. ζεύγος (τό) «ζευγάρι», Όμ. Σ 543, ζεύγεα δινεύοντες «τα ζευγάρια περιστρέφοντας»].

ΖΕΥΚΙ (ζεύκκι) (το) ανάπαυση, φαγοπότι, καλοπέραση ΦΡ. (α) **την περνάει ζεύκι!** καλοπερνάει (β) **κάμε ζεύκι!** ησύχασε, μη σε νοιάζει για τίποτα (γ) **παλιά ζεύκια!** ανεπανάληπτη καλοπέραση – μεγεθ. **ζευκαριό** (το) ΦΡ. **δώσ' του ζευκαριό και πάρ' του την ψυχή!** [ETYM.: < αρχ. ζ(ήν) εὔ (< εὔ ζήν «το να ζει κανείς καλά») + παραγ. επίθ. -κι (πρβ. τουρκ. zevk)].

ΖΕΥΛΑ (ζεύλλα) (η) 1. ζεύγλα, ζυγός 2. (μτφ.) κάθε τι στραβό ΦΡ. (α) **ζεύλες τα ποδάρια της!** (β) **έγινε ζεύλα απ' το κρύο!** – ρ. **ζευλώνω** 1. ζεύω (βλ. λ.), περνάω σε ζώο τη ζεύγλα 2. (μτφ.) πειθαναγκάζω 3. (μτφ.) παντρεύω ΦΡ. **τον ζεύλωσαν!** – ουσ. **ζεύλωμα** (το) – μππ. **ζευλωμένος** (-η, -ο) [ETYM.: < μσν. ζεῦλα (ή) < αρχ. ζεύγλ(η) (ή) «ζεύγλα, ζυγός» (Όμ. Ρ 440, ζεύγλης ἐξεριποῦσα «κι ως απ' τη ζεύ-

γλα έπεφτε») μεταπλ. -α, με αποβ. του [γ] για απλοπ. του συμφ. συμ-μπλέγματος > ζεύλα].

ΖΕΥΩ (ζεύου) βάζω στον ζυγό καματερά – αντών. **ξεζεύω** – ουσ. **ζέψιμο** (το) – μππ. **ζεμένος** [δ. τρ.: Έπεσε ο νιος στο φίλημα κι η κόρη στα παιχνίδια, / έκαναν (έμειναν) τα βοϊδάκια τους ολημερίς ζεμένα.] – αντών. **άζευτος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < μσν. ζεύγω (με εξομάλυνση κατά τα άλλα ρ. σε -εύω) < αρχ. ζεύγνυμι / ζευγνύω «βάζω κάτω απ' τον ζυγό, συνενώνω» (Όμ. Γ 260, ίππους ζευγνύμεναι «να ζέψουν τ' άλογα») μεταπλ. -ω, με βάση το συνοπτ. θ. ζευξ-].

ΖΗΛΕΜΕΝΟΣ (ζηλλιμένους) (-η, -ο) που τον ζηλεύουν, που τον θαυμάζουν για τις αρετές, για τα κάλλη του, κ.λπ., ωραίος, αξιοζήλευτος [Γ. Ζαλοκ. Φ.: Μιά βοσκοποϋλα άγάπησα, μία ζηλεμένη κόρη.] [δ. τρ.: Μωρ' Δεροπολίτισσα, μωρ' καημένη, / μωρ' Δεροπολίτισσα, ζη-, μωρ', ζηλεμένη.] – συνών. **ζηλερός** / **ζηλιαρός** (-ή, -ό) [ETYM. < μππ. του ρ. ζηλεύω < ελνστ. ζηλεύω < αρχ. ζήλ(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΖΗΛΟΣ (ζήλους) (ο) **1.** έντονη επιθυμία **2.** η προσπάθεια για επίτευξη κάποιου στόχου ΦΡ. **έχει ζήλο στα γράμματα** [ETYM. < αρχ. ζήλος (ό) «υπέρμετρη επιθυμία, άμιλλα, φθόνος», Ήσ. Έργ. 193, ζήλος δ' ανθρώποισιν όιζυροΐσιν άπασι «ο φθόνος θα συνοδεύει όλους τους ταλαίπωρους ανθρώπους»].

ΖΗΤΑΩ (ζητάου [...]) [δ. τρ.: Μια χάρη μόνο σου ζητώ και να με συμπαθήσεις / το παραθύρι τ' ακρινό απόψε μην το κλείσεις.] [παροιμ.: Όποιος ζητάει τα πολλά, χάνει και τα λίγα.] [Β. Κορν. Έρωτ. 1.775: Πάντα τή μοναξιά ζητᾷς, τή μοναξάν ξετρέχεις,] ΦΡ. (α) **ζητάει τη μάνα του και τον πατέρα του!** απαιτεί πολλά (β) **ζητάει** (για ζώο) βρίσκεται σε οίστρο [παροιμ.: Άμα η σκύλα ζητάει, μόνο τ' αχαμνά (βλ. αχαμνός → ουδ. πληθ. ως ουσ.) του σκύλου κοιτάει.] – σύνθ. **αποζητάω** **1.** αναζητώ **2.** επιθυμώ, νοσταλγώ ΦΡ. **πού είσαι και σ' αποζήτησα!** (πού είσι κι σ' απουζήτ'σα!) [ETYM. < αρχ. ζητέω (-ῶ) «ζητώ, αναζητώ, ρωτώ, ...» (Όμ. Ξ 258, έμέ δ' έξοχα πάντων, ζήτηει «κι έξοχα εμέ ζητούσε») μεταπλ. -άω].

ΖΙΑΓΚΛΑ (ζζιάγκλλα) (η) **1.** καμπή, στροφή ΦΡ. **όλο ζιάγκλες έχει ο δρόμος!** **2.** στράβωμα μεταλλικού εργαλείου από χτύπημα σε σκληρή επιφάνεια [ETYM. < ελνστ. ζάγκλ(ιον) (τό) «κυρτό, λοξό, στραβό» (Στράβ. 6.2.3, ζάγκλιον «τό σκολιόν») (< αρχ. ζάγκλη (ή) / ζάγκλον (τό) «δρεπάνι για θερισμό» (Θουκ. 6.4.5.8, τό δέ δρέπανον οί Σικελοί ζάγκλον καλοϋσι «οι Σικελοί αποκαλούν το δρεπάνι ζάγκλο») + παραγ. επίθ. -α > ζάγκλα > ζιάγκλα, με ιδιωμ. προφ.].

ΖΙΑΦΈΤΙ (ζζιαφέτ') (το) συμπόσιο, ξεφάντωμα ΦΡ. **ωραίο ζιαφέτι!** – ρ. **ζιαφετάω** (ζζιαφιτάου) / **ζιαφετίζω** παραθέτω δείπνο – ουσ. **ζιαφέτημα** / **ζιαφέτισμα** (το) (βλ. σιουμπούσι) [ETYM. < τουρκ. ziyafet «φαγοπότι, ...» (< περσ. ziafat < αραβ. ziafat) + παραγ. επίθ. -ι].

ΖΙΛΈ (το) (άκλ.) ανδρικό ή γυναικείο γιλέκο – συνών. **ζιλές** (ο) – υποκορ. **ζιλεδάκι** (το) [ETYM. < γαλλ. gile(t) < ισπαν. jileco < αραβ. jaleko].

ΖΙΟΓΚΟΣ (ζζιόγκους) (ο) **1.** εξόγκωμα, καρούμπαλο ΦΡ. **έπεσα κι έκανα ζιόγκο στο κεφάλι!** **2.** αγκυλωτή ράβδος, με την οποία έλκουν τα ταψιά σε παραδοσιακούς φούρνους **3.** (μτφ.) αμόρφωτος, άξεστος ΦΡ. **είναι ζιόγκος!** – συνών. **ζιογκάρι** (ζζιουγκάρ') (το) – υποκορ. **ζιογκαρακι** (το) – παράγ. ουσ. **ζιογκανάρι** (το) προεξοχή ξύλου ή πέτρας [ETYM. < ζ(α)- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + αρχ. ὄγκος (ὅ) «όγκος, άθροισμα, (μτφ.) βάρος, περηφάνεια, αλαζονεία, ...» (Σοφ. Ήλ. 1142, σμικρός προσήκεις ὄγκος «μας έρχεσαι μια φούχτα στάχτη») > ζόγκος > ζιόγκος, με ιδιωμ. προφ.].

ΖΙΟΚΙ (ζζιόκκι) (το) **1.** ξύλο κατάλληλο για ξυλοδαρμό **2.** σκόπι (βλ. λ.) – ρ. **ζιοκιάζω** (ζζιουκκιάζου) χτυπώ κάποιον με ζιόκι ΦΡ. **τον ζιόκιασε για τα καλά!** – ουσ. **ζιόκιασμα** (το) – μππ. **ζιοκιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (;)].

ΖΙΟΧΙ (ζζιόχχι) (το) (πληθ. **ζιόχια**, τα) ζοχός [ETYM. < μσν. ζοχός / ζόχ(ος) (ὅ) (< ελνστ. σόγγος / σόγκος (ὅ) «εδώδιμο ακανθώδες φυτό, ζοχός», Αθήν. 9.12, σόγκος τε κυνόγλωσσός τε «και ο ζοχός και το κυνόγλωσσο» / Ήσύχ., <σόγγος> λάχανον ἄγριον) + παραγ. επίθ -ι > ζόχι > ζιόχι, με ιδιωμ. προφ.].

ΖΙΧΝΪΛΑ (ζιχννίλα) (η) ιδρωτίλα, η κακοσμία του ιδρώτα, η μυρωδιά που αποπνέει σώμα ιδρωμένο και άπλυτο – επίρρ. **ζιχνίλας** [ETYM. < ζέχν(ω) (βλ. ζένω) + παραγ. επίθ. -ίλα > ζεχνίλα > ζιχνίλα, με κώφ. του [ε] σε [ι]].

ΖΛΟΥΜΩΝΩ (ζζλλουμώνου) **1.** στριμώνω, πιέζω **2.** αναγκάζω κάποιον να σωπάσει ΦΡ. **ζλούμωξε στη γωνία και δεν κουνήθηκε!** (ζζλλούμουξι στ' γουνία κι δε γκ'νήθ'κι!) **3.** λουφάζω – ουσ. **ζλούμωμα** (το) – μππ. **ζλουμωμένος** (-η, -ο) **1.** σιωπηλός **2.** κρυψίνους, μουλωχτός [ETYM. < ζ(α)- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + λουμώνω «κρύβομαι και σωπαίνω από ντροπή» < μουλ(λ)ώνω «σωπαίνω, αποσιωπώ, λουφάζω, ησυχάζω», με αντιμετ. και απλοπ. < αρχ. μυλλαίνω «μορφάζω εμπαικτικά περιπαίζω, στραβώνω», μύλλω «αλέθω, (μτφ.) συνουσιάζομαι με γυναίκα (Θεόκρ. 4.58-59, εἶπ' ἄγε μ', ὦ Κορύδων, τὸ γερόντιον ἢ ῥ' ἔτι μύλλει τήναν τὰν κυάνοφρυν ἐρωτίδα τᾶς ποκ'

ἐκνίσθη; «Ας είναι· πες μου, φίλε μου, το γεροντάκι εκείνο τη μαυροφρύδα κορασιά την αγαπάει ακόμα;»), (μτφ.) κλείνω ή πιέζω τα χείλη» / Εὐστ. Ὁδ. 1798. 43, μύλλομεν τῷ στόματι, ἐννεύομεν δέ τῇ κεφαλῇ «πιέζουμε τα χείλη μας και κάνουμε νεύμα με το κεφάλι») (βλ. μουλώνω)].

ZO (το) 1. ζώο [παροιμ.: Κατά το ζο και το φόρτωμα.] **2.** (μτφ.) μειωτικός ή και υβριστικός χαρακτηρισμός για άνθρωπο ΦΡ. **πρόσεχε τα ζα!** – συνών. **ζώγο** (το) [ETYM. < ζώο (< αρχ. ζῷον (τό) «κάθε ἐμβιο ἐνὸργανο ον, ...», Πλάτ. Τίμ. 77b, πᾶν ὅ,τι περ ἄν μετὰσχη τοῦ ζῆν, ζῷον μὲν ἄν λέγοιτο «κάθε τι που μετέχει της ζωῆς, θα λέγεται ζώο») με απλοπ. των δύο ὁμοίων φων. για ἀποφυγὴ της χασμ.].

ZORMPALIKI (ζουρμπαλλίκκι) (το) **1.** βιαιότητα, αυθαιρεσία ΦΡ. **άσε τα ζορμπαλίκια!** **2.** κατάσταση ἀναρχίας [ETYM. < τουρκ. zorbalik + παραγ. επίθ. -ι].

ZOYDI (ζζούδ') (το) **1.** ζώφιο, έντομο **2.** σαύρα, φίδι ΦΡ. **κοιτάτε μη σας φάνε τα ζούδια!** (κ'τάτι μη σας φάν' τα ζζούδγια!) **3.** (μτφ.) άτακτο παιδί **4.** (μτφ.) ασήμαντος άνθρωπος ΦΡ. **ένα ζούδι είναι!** – συνών. **ζούδιο** (ζζούδγιου) (το) [ETYM. < μσν. ζούδι(ον) < ελνστ., αρχ. ζῳδιον (τό), υποκορ. του ζῷον (βλ. ζο, ετυμ.)].

ZOYZA (η) **1.** άμυαλη γυναίκα, γύναιο **2.** κακή υπηρέτρια [παροιμ.: Αποχτήσε η ζούζα μας κοπέλα κι η κυρά μας άλλον άντρα.] – μεγεθ. **ζουζάρα** (η) [ETYM. (;)].

ZOYZOULO (ζζούζζ'λου) (το) **1.** έντομο, ζώφιο, ζωάκι **2.** άγριο ζωάκι (νυφίτσα, κ.λπ.) **3.** φάντασμα ΦΡ. **βλέπει ζούζουλο κάθε βράδυ!** (γλλιέπ' ζζούζζ'λου κάθε βράδ'!) – συνών. **ζούζουνο** (το) – μεγεθ. **ζούζουνας** (ο) χρυσοκάνθαρος (cetonia aurata), χρυσόμυγα (βλ. βασιλιάς, 3) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο ζου - ζου του εντόμου + παραγ. επίθ. -λο (πρβ. κουτσοβλάχ. zúzul^u)].

ZOYLAPI (ζζ'λάπ') (το) **1.** άγριο ζώο ΦΡ. **έπεσε ζουλάπι** έγινε επίθεση άγριου ζώου, λύκου ή αρκούδας σε αιγοπρόβατα **2.** (μτφ.) ανόητος, ύπουλος, καταχθόνιος ΦΡ. **ξέρεις τι ζουλάπι είναι;** – σύνθ. **παλιοζούλαπο** (το) [ETYM. < μσν. ζουλάπιν (τό) < κουτσοβλάχ. ζλάπε (zlápe) «άγριο ζώο, θηρίο, ζουλάπι», ή < αλβ. zullar «άγριο ζώο»].

ZOYMI (ζζ'μί) (το) **1.** ζωμός, σάλτσα [παροιμ.: – Φάε, νύφη, ζουμί! – Καλά είναι και τα κοψίδια!] ΦΡ. (α) **το πίνω με το ζουμί μου** περνώ μια δύσκολη κατάσταση μόνος μου, υποφέρω μόνος μου (β) **βράζει στο ζουμί του** δεν εκδηλώνεται **2.** ζεματούρα (βλ. ζεματάω → ουσ. β) – σύνθ.: α) **σιταρόζουμο** (σς'ταρόζ'μου) (το) ζουμί από βρασμένο σιτάρι [Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 85: Ένα από τα ιδιαίτερης γεύσης εδέ-

σματα, τα οποία η μνήμη έχει άμεσα συνδεδεμένο με τα κόλλυβα που έφτιαχνε η μάνα για τους οικείους μας νεκρούς, είναι το σιταρόζουμο. Κάθε, λοιπόν, που έβραζε σιτάρι γι' αυτόν τον σκοπό, κρατούσε το ζουμί μέσα στο οποίο το 'χε βράζει καθώς και λίγα κλωνιά (βλ. λ., 2, 4) από το σιτάρι και μας τα πρόσφερε, για συχώριο, και όχι μόνο. Ήταν πολύ θρεπτικό, αλλά και εύγευστο, αφού η μάνα πρόσθετε σ' αυτό λίγα από κείνα τα υλικά που έβαζε και στα κόλλυβα, δηλαδή, καρύδια, σουσάμι, ζάχαρη, κανέλλα,... Τόσο μας άρεσε η γεύση του που δεν ήταν λίγες οι φορές, κατά τις οποίες το πεθυμούσαμε· και τότε με παράπονο, ικετευτικά σχεδόν, απευθυνόμαστε στη μάνα λέγοντάς της: «Α! Τι καλά, θα να 'ταν, να 'χαμαν λίγου σ'ταρόζ'μου!». Κι εκείνη, για να μη μας χαλάσει το χατίρι, απαντούσε: «Θα σας φκιάκου, μανάρια μ', θα σας φκιάκου!». Και μας έφτιαχνε. Ο πατέρας, και σήμερα ακόμα, επαναλαμβάνει σχεδόν πανομοιότυπα αυτή τη φράση! Ισχυρή η μνήμη της γεύσης, τον πολιορκεί στη δύση του βίου του!· β) **σούζουμος** (σοούζζ'μους) (-η, -ο) **1.** με το ζουμί του **2.** άψητος [ETYM. < μσν. ζουμίν < ελνστ. ζωμίον (τό), υποκορ. του αρχ. ζωμός (ό) «εκχύλισμα ζωικών ή φυτικών ουσιών που λαμβάνεται με βρασμό κρέατος, ψαριού χόρτων κ.λπ. μαζί με νερό, σάλτσα που συνοδεύει πιάτα με κρέας, ...», Άριστοφ. Ίππ. 1174, νῦν ὑπερέχει σου χύτραν ζωμοῦ πλέαν «τώρα κρατά πάνω απ' το κεφάλι σου χύτρα ζουμί γεμάτη»].

ΖΟΥΜΠΑΣ (ο) **1.** εργαλείο για το τρύπημα μετάλλων και για την ώθηση καρφίων βαθύτερα, ώστε να μην φαίνεται η κεφαλή τους **2.** (μειωτ.) πολύ κοντός άνθρωπος – συνών. **ζουπάς / ζούπης** (ο) – ρ. **ζουμπώνω** **1.** χτυπώ καρφί με τον ζουμπά **2.** κάνω ανώμαλη την επιφάνεια τενεκέ ή άλλου μεταλλικού αντικειμένου με χτυπήματα – ουσ. **ζούμπωμα** (το) – μππ. **ζουμπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. zimba «συρραπτικό» (< περσ. sumba) + παραγ. επίθ. -ς].

ΖΟΥΠΙΖΩ (ζζ'(μ)πίζου) **1.** πιέζω με δύναμη, συνθλίβω, ζουλάω **2.** (μτφ.) κάνω κάτι να φαντάζει ασήμαντο [παροιμ.: Τα δικά τους είναι σύκα και ζουπιένται, τα δικά μας είναι καρύδια και βροντάν.] **3.** πιέζω ελαφρά κάποιον με ερωτική διάθεση – ουσ. **ζούπισμα** (το) – μππ. **ζουπισμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **ζου(μ)πάω** (ζζ'(μ)πάου) ΦΡ. **τι κάθεται; ζούμπα την, ζούμπα την!** (τι κάθισι; ζούμπα τ', ζούμπα τ'!) πίεσέ την ερωτικά – ουσ. **ζού(μ)πημα** (το) – μππ. **ζου(μ)πημένος** (-η, -ο)· β) **ζουμπλάω** (ζζιουμπλλάου) – ουσ. **ζούμπλημα** (το) – μππ. **ζουμπλημένος** (-η, -ο)· γ) **ζουμπλιάζω** (ζζιουμπλλιάζου) ΦΡ. **τι τον ζούμπλιασες τον τενεκέ;** – ουσ. **ζούμπλιασμα** (το) – μππ. **ζουμπλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ζ(α)- (βλ. ζάβατος, ετυμ.) + αρχ. όπίζω «συλ-

λέγω τον χυμό από δέντρο ή φυτό, χαράζοντας τη ρίζα ή τον κορμό του, πιέζω, ...» (Θεόφρ. Φ. Ή. 7.6.2, ὀπίζουσι δ' αὐτὴν ὑπὸ πυραμητόν «την στύβουν κατά τον θερισμό») > ζοπίζω > ζουπίζω, με κόφ. του [ο] σε [ου]].

ΖΟΥΡΑ (η) 1. κατακάθι λιπαρής ουσίας (βουτύρου, λαδιού, ...) ΦΡ. **έφαγα ζούρα στο ψωμί κι ευχαριστήθηκα!** [Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 61: [...]] Όσο βούτυρο δεν καταναλώνεται, συγκεντρώνεται και λιώνεται. Βάζουμε, δηλαδή, το βούτυρο σε μια κατσαρόλα, την τοποθετούμε σε χαμηλή φωτιά, ρίχνουμε μέσα αλάτι και λίγο αλεύρι, κατά προτίμηση καλαμποκίσιο, για να παρασύρονται διάφορες άχρηστες ουσίες στον πάτο και να μένει επάνω το λιωμένο βούτυρο διάφανο. «Όταν είναι ματιασμένο δεν χωρίζει καλά στο βράσιμο και βάζουν κάποιο χόρτο», σημειώνει ο Διαμάντης (Απ. τ. 9^{ος}, σ. 62). Το κατακάθι, που μένει μέσα στην κατσαρόλα, είναι η **ζούρα**, η οποία είναι ιδιαίτερα εύγευστη και τρώγεται ζεστή απλωμένη σε φέτα ψωμιού. Στο λήμμα **ζούρα**, ο Διαμάντης (Απ. τ. 4^{ος}, σ. 110) γράφει, επίσης, πως είναι «ό,τι μένει στο τηγάνι ή την τέντζερη όταν βράζουν το βούτυρο να λειώσει, εκείνο το κολλώδες και αρμυρό κατακάθι ή και το επάνω στην επιφάνεια με τον αφρό που το μαζεύουν την ώρα που βράζει.»] 2. η κυψελίδα των αφτιών 3. βρομιά 4. (μτφ.) καχεξία, μαρασμός [ETYM.· μσν. < μσν. σούρα (ή), με ηχηροπ. του αρχικού [σ > ζ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. < μσν. *σουρώνω (βλ. λ.) < ελνστ. σειρ(ω) «στραγγίζω, ...» (< αρχ. σειρῶ (-ώ) «αποξηραίνω με τη χρήση θερμότητας, στεγνώνω, ...», Ήπ. 49. 21, τό σῶμα σειροῖ «το σώμα στεγνώνει») + παραγ. επίθ. -ώνω > σειρώνω > σουρώνω, με τροπή του [ει] σε [ου] (πρβ. σεισουράδα < σουσουράδα)].

ΖΟΥΡΛΟΣ (ζουρλλός) (-ή, -ό) 1. τρελός [παροιμ.: Από μικρό κι από ζουρλό, μαθαίνεις την αλήθεια.] 2. ζωηρός, υπερβολικός στις εκδηλώσεις του ΦΡ. **είναι ζουρλή για κείνον!** είναι τρελά ερωτευμένη και εκδηλώνεται ανάλογα – σύνθ.: α) **ζουρλαέρας** (ο) δυνατός αέρας που αλλάζει συνέχεια κατεύθυνση και είναι ενοχλητικός – συνών. **παλιοαέρας** (ο)· β) **ζουρλοκοπέλες** (οι) τα άγρια μανιτάρια – ρ. **ζουρλαίνω** (ζουρλλαιίνου) κάνω κάποιον να βγει εκτός εαυτού, τον τρελαίνω [δ. τρ.: Το μαύρο το μαντίλι που δένεις στα μαλλιά, / να μην το ξαναδέσεις, ζουρλαίνεις τα παιδιά.] – ουσ. **ζούρλια** / **ζουρλαμάρα** (η) – μππ. **ζουρλαμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Ακαδημ.) μσν. (< σβουρλός < σβουρίζομαι «στρέφομαι σαν τη σβούρα, σαν τον τρελό») / (Τριαντ.) μσν. < βεν. zurlo, zurlo(n) -ς «άστατος, ελαφρόμυαλος», ρ. zurlar «παραληρώ, κάνω παλαβωμάρες» / Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα **ΖΟΥΡΛΟΣ**, άνόητος,

τρελός, σαλευμένος τόν νοῦν [...]. Ὁ Ἡσύχιος λέγει, «*Βροκός, μωρός*» καί «*Βρόκων, ἀμαθής, ἀπαίδευτος, οἶον βόσκημα*» και τρίτον, «*Βροῦνος, ἐνεός ἢ μαινόμενος*» καί τελευταῖον, «*Βρουλός, πονηρός.*» Ὅλα ταῦτα φαίνονται συγγενῇ καί συνώνυμα· καί ἐξ ἐνός τούτων, τοῦ τελευταίου, κατά τροπὴν τοῦ β εἰς ζ, καί μετάθεσιν τῶν στοιχείων, πιθανόν ὅτι ἐγεννήθη ὁ *Ζουρλός*. Ἡ τροπή τοῦ ἀρχικοῦ εἶναι Δωρική· οὕτως ἔλεγαν *Ζέρεθρον* τό *Βάραθρον*.].

ΖΟΥΡΝΑΣ (ο) αὐλός [ETYM. < τουρκ. *zurna* + παραγ. επίθ. -ς].

ΖΟΥΦΙΑΖΩ (ζουφγιάζου) γίνομαι ατροφικός, κούφιος ΦΡ. **ζούφιασαν τα καρύδια μας!** – ουσ. **ζούφιασμα** (το) – επίθ. **ζούφιος** (-α, -ο)

1. (για καρπό) που δεν έχει ψίχα, που δεν έχει μεστώσει, κούφιος **2.** (μτφ. για προσ.) στερούμενος πνευματικής καλλιέργειας, επιφανειακός **3.** (μτφ.) σκοτεινός ΦΡ. **ζούφια μέρα 4.** ο χωρίς σπόρο, στείρος ΦΡ. **ήταν ζούφια τ' αβγά και δεν έβγαλαν πουλάκια** – μππ. **ζουφιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **τζουφιάζω** [ETYM. < μsn. επίθ. *ζοφ(ός)* (< αρχ. *σομφός* (-ή, -όν) «πορώδης, χαλαρός, (για ήχο) βαρύς,...», (Ίππ. Ν. 2.33. 4, φθέγγεσθαι *σομφόν* «να μιλάει βαριά») + παραγ. επίθ. -ιάζω > *ζοφιάζω* > *ζουφιάζω*, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΖΟΦΟΣ (ζουφός) (-ή, -ό) σκοτεινός, απαισιόδοξος, ζοφερός [ETYM. < αρχ. *ζόφος* (ό) «σκοτάδι, Ἄδης, ...» (Ὁμ. Ψ 51, ὑπό ζόφον ἠερόεντα «στον σκοτεινό τον Ἄδη») με μετάθ. του τόνου].

ΖΥΓΑΡΙΑΖΩ (ζζ'γαργιάζου) επιφέρω δυνατό χτύπημα σε κάποιον, με ξύλο ή άλλο αντικείμενο ΦΡ. **τον ζυγάριασε μ' ένα παλούκι και παραλίγο να τον αφήσει στον τόπο!** – ουσ. **ζυγάριασμα** (το) – μππ. **ζυγαριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < *ζυγ(ός)* (βλ. *ζύγι*, *ετυμ.*) + παραγ. επίθ. -αριάζω· Ἀδ. Κορ. Ἄτ., *ΖΥΓΙΑΖΩ*, *Ζυγαριάζω*, [...] τό πρῶτον σημαίνει, *Ζυγίζω* μέ τό λεγόμενον *Καντάριον* [...], τό δεύτερον (*Ζυγαριάζω*), μέ τήν ὀνομαζομένην *Ζυγαρίαν* (*balance*).].

ΖΥΓΙ (ζζύ(γ)ι) (το) **1.** καθένα από τα διαφορετικού βάρους βαρίδια, τα οποία χρησιμοποιούνται στο ζύγισμα [παροιμ.: Την κακή χρονιά βγάλε το τεφτέρι (βλ. *δεφτέρι* → *συνών.*), το ζύγι και το μέτρο.] ΦΡ. **στέκεται στα ζύγια του!** (στέκιτι στα ζζύ'ια τ'!) είναι ισορροπημένος, είναι λογικός **2.** ζύγισμα ΦΡ. (α) **τον έφαγε στο ζύγι!** (β) **με το ζύγι!** ζυγιασμένο **3.** (συνεκδ.) ποσότητα ομοειδών υλικών που αντιστοιχεί σε κάθε ζύγισμα ΦΡ. **αγόρασα ένα ζύγι πατάτες 4.** (πληθ. *ζύγια*, τα) σκοινάκια, με τα οποία ισορροπείται ο χαρταετός ΦΡ. (μτφ.) **τα ζύγια της νύχτας** μεσάνυχτα – ρ. **ζυγιάζω 1.** ζυγίζω **2.** (μτφ.) εκτιμώ **3.** (μτφ.) συνυπολογίζω τα θετικά και τα αρνητικά ΦΡ. **ζυγιάζει από τις αλαφριές** (ζζ'γιάζ' απ' τ'ς αλαφριές) είναι ελαφρόμυαλος· το

στατέρι (βλ. λ.), είδος ζυγαριάς, από τη μια μεριά δείχνει τα μικρά βάρη (αλαφριές) κι από την άλλη τα μεγάλα (βαριές) – αντίθ. **ζυγιάζει από τις βαριές** – ουσ. **ζύγιασμα** (το) – μππ. **ζυγιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **αζύγιαστος** (αζζύ’αστους) (-η, -ο) – σύνθ. **ξικοζυγιάζω** ζυγίζω κάτι, κλέβοντας από το κανονικό βάρος (βλ. ξίκι) [ETYM.· μσν. < ζύγιν < ελνστ. ζύγιον (τό), υποκορ. του αρχ. ζυγός (ὁ) / ζυγόν (τό) «ζυγός» (Όμ. Ε 799, ἱππείου ζυγοῦ «του ζυγού των αλόγων»)].

ZYΓΙΑ (ζζ’γιά) (η) 1. ζευγάρι, παρέα [Άλ. Παπαδ. Κ. Σ.: Ἡ τελευταία ζυγιά ἦτις κατῆλθε, συνίστατο ἀπὸ τὸν Στάμον καὶ ἀπὸ τὸν Ἀργύρην, δύο φρονίμους παῖδας.] 2. ομάδα οργανοπαιχτών [δ. τρ.: Κι ο Κωσταντής επρόβαλε στους κάμπους καβαλάρης, / με δεκαπέντε φλάμπουρα, μ’ εννιά ζυγιές παιχνίδια.] – συνών. **βιολιά** (τα) ΦΡ. **ακούγονται βιολιά!** (ακού’ουντι βγιουλλιά!) 3. ζύγισμα ΦΡ. **θα τα πάρω με δυο ζυγιές** (θα τα πάρου μι δγυο ζζ’γιές) [ETYM. < ζυγ(ός) (βλ. ζύγι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά (πρβ. ελνστ. ζυγία (ή) «είδος φτελιάς (βλ. λ.)», Θεόφρ. Φ. Ι. 3.3.1, ζυγία· από το ξύλο της κατασκευάζονταν ζυγοί)].

ZYΓΟΥΡΙ (ζζ’γούρ’) (το) πρόβατο ηλικίας δύο ετών – υποκορ. **ζυγουράκι** (το) – (θηλ.) **ζυγούρα** (η) – υποκορ. **ζυγουρούλα** (η) ΦΡ. **κράτησα δυο ζυγουρούλες για έχος** (βλ. έχει) (κράτ’σα δγυο ζζ’γουρούλις για έχους) – ρ. **ζυγουριάζω** δυναμώνω, μεγαλώνω ΦΡ. (α) **ζυγούριασε λίγο!** (ζζ’γούργιασι λίγου!) (β) **φάε λίγο ακόμα, να ζυγουριάσεις!** – συνών. **ξεζυγουρεύω** [ETYM. < μσν. ζυγούριν < αρχ. ζυγ(ός) (βλ. ζύγι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούριν].

ZYΓΩΝΩ (ζζ’γώνου) ζυγώνω, πλησιάζω [δ. τρ.: Σαν έφτακε, σα ζύγωσε στη μέση από τον δρόμο, / εκεί της ήρθε ολίγο ο νους κι αρχίνησε να λέει:] [παροιμ.: Από μακριά να σε θωρώ, κοντά να μη ζυγώνω.] ΦΡ. **μη με ζυγώνεις!** – ουσ. **ζύγωμα** (το) – επίθ. **αζύγωτος** (-η, -ο) απλησίαστος, απρόσιτος, ακοινώνητος ΦΡ. **αζύγωτος άνθρωπος!** [ETYM.· μσν. (νέα σημ.) < ελνστ. ζυγ(ῶ) «συνδέω», μεταπλ. -ώνω (< αρχ. ζυγῶ (-όω) «βάζω κάτω από τον ίδιο ζυγό, συναρμόζω» < ζυγός, βλ. ζύγι, ετυμ.)].

ZYMΩΣΙΑ (ζζ’μουσσιά) (η) η ποσότητα αλευριού που απαιτείται για ένα ζύμωμα ΦΡ. (α) **μια ζυμωσιά αλεύρι** (β) **μια ζυμωσιά ψωμί** (γ) **ζύμωσα τρεις ζυμωσιές για τη γιορτή!** [ETYM. < θ. ζυμωσ- του ρ. ζυμώνω + παραγ. επίθ. -ιά (< μσν. ζυμώνω (νέα σημ.) < ελνστ. ζυμώνω «προκαλώ ζύμωση» < ελνστ. ζυμῶ (-όω) < αρχ. ζύμη (ή) «προζύμι», Άριστ. Ζ. Γ. 755α.18, ἡ ζύμη ἐκ μικρᾶς μεγάλης γίνεται «το προζύμι από λίγο γίνεται πολύ»)].

ZYMΩΣΤΡΑ (ζζ'μόςτρα) (η) **1.** γυναίκα που ζυμώνει [Χρ. Θ. Οικον. Λεξ. μαμ., λήμμα *ζυμόςτρα του κεφαλιού* (η) η μαμή, που την τρίτη νύχτα από τον τοκετό, μαζί με τη γιαγιά, διαπλάθει το κεφάλι του νεογνού και του βάζει κεφαλόδεσμο, για να διαπλασθεί και να αναπτυχθεί φυσιολογικά.] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Πλάστρα μου, ζυμόςτρα μου, ο φούρνος θα σε παινέσει (βλ. παινάω).] **2.** ξύλινη σκάφη, συχνά από βαθουλωμένο κορμό δέντρου, όπου ζύμωναν το ψωμί [Δημ. Αίν. Άπ., υποσ. 36: Δέρμα τράγου, ξυρισμένον από τάς τρίχας του, καί ἔχον σχῆμα κυκλικόν, ὠνομάσθη δέ ζυμόςτρα διότι ἐπὶ τούτου ἐζύμωνον τὸν ἄρτον των οἱ στρατιῶται κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.] – συνών. **ζυμός-τρια / ζυμόςτρα** (η) [ETYM. < θ. ζυμός- του ζυμώνω (βλ. ζυμωσιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τρα].

ΖΩΝΑΡΙ (ζουνάρ') **1.** ζώνη [δ. τρ.: Μόν' δέσε το κεφάλι σου με δυο με τρία μαντίλια, / και σφίξε τη μεσούλα σου με δυο με τρία ζουνάρια, / να μη σε φάει η βουή και ντραλιστείς και πέσεις.] [παροιμ.: Έχει απλωμένο το ζωνάρι του για καβγά.] ΦΡ. **ζωνάρι του Θεού** (ζουνάρ' τ' Θιού) (το) ουράνιο τόξο **2.** (πληθ.) **ζωνάρια** (τα) γενιές ΦΡ. **είμαστε τέσσερα ζωνάρια** ... τέταρτη γενιά **3.** υπολογισμός ύψους μέχρι τη μέση, όπου δένουμε το ζωνάρι ΦΡ. **έριξε ένα ζωνάρι χιόνι** (έρ'ξι ιένα ζουνάρ' χιόν') – συνών. **ζώση** (η) ΦΡ. **το ποτάμι είχε μια ζώση νερό στον πόρο** (βλ. λ., 2) **4.** δακτύλιος στα κέρατα γίδας – παράγ. ουσ. **Ζωνάρω** (η) ονομασία γίδας που έχει στη μέση ζωνάρι άλλου χρώματος απ' αυτό που έχει στο υπόλοιπο σώμα ή έχει ζωνάρια στα πόδια – υποκορ.: α) **ζωναράκι** (το)· β) **ζωνάκι** (το) **1.** μικρή ζώνη – συνών. **ζωνίτσα / ζωνούλα** (η) **2.** στενό πέρασμα σε βραχώδες κι απότομο μέρος, στο οποίο μπαίνεις, αλλά βγαίνεις δύσκολα – ρ. **ζωνακιάζομαι** (ζουνακκιάζουμι) (για ζώα) **1.** εγκλωβίζομαι σε ζωνάκι ΦΡ. **ζωνακιάστηκαν δυο ζωντανά, να πας να τα λευτερώσεις!** **2.** (μτφ.) εγκλωβίζομαι, παγιδεύομαι – ουσ. **ζωνάκισμα** (το) – μππ. **ζωνακισμένος** (-η, -ο) – επίθ. **ζωναράτος** (-η, -ο) που έχει ζωνάρια διαφορετικού χρώματος, ριγωτός – σύνθ. **ασημοζωναράτος** (-η, -ο) που φοράει, ή που είναι στολισμένος με ασημένιο ζωνάρι [δ. τρ.: – Τίνος είναι τα σκυλιά τ' ασημοζωναράτα;] – συνών. **ασημοζώναρος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Ψηλά στην Κωστηλάτα μες στα Θοδώρανα, / χορεύουν τα κορίτσια με τ' ασημοζώναρα.] [ETYM.· μσν. < ελνστ. ζωνάριον (τό), υποκορ. του αρχ. ζώνη (ή), Όμ. ε 231, περί δέ ζώνην βάλετ' ἰξυῖ «κι έβαλε στη μέση της ζωνάρι»].

ΖΩΝΤΑ (τα) **1.** ζωντανά **2.** ζωή ΦΡ. (α) **στα ζώντα** εν ζωή (β) **θέλουν να τον κληρονομήσουν στα ζώντα του!** (θέλ'ν να του κλη-

ρουνουμήσ'ν στα ζώντα τ'!) – σύνθ. **ζωντόβολο** (το) 1. γαϊδούρι 2. (μτφ.) ανόητος [ETYM. < ζώντα, μτχ. του ζῶ (βλ. ζάω)].

ΖΩΝΤΑΝΟΣ (ζουντανός) (-ή, -ό) 1. [...] (βλ. παρηγοριά → δ. τρ.) 2. (μτφ.) ωμός, άψητος ΦΡ. **είναι ζωντανό το φαΐ!** – (ουδ. ως ουσ.) **ζωντανό** (το) ζῶο ΦΡ. **έχω δώδεκα ζωντανά!** – σύνθ. **μοροζώντανος** (-η, -ο) μισοπεθαμένος ΦΡ. **φεύγα μη σε τσιμπήσει, είναι μοροζώντανο το φίδι!** [ETYM. (Τριαντ.) μσν. < ελνστ. άκλ. μτχ. ζώντα (πρβ. νε-ότ. ζώντας), όπως τα επίθ. σε -νός (π.χ. αληθινός, ικανός) < αρχ. ζών (αιτ. ζώντα) μεε. του ρ. ζῶ (βλ. ζάω / ζώντα, ετυμ.)].

ΖΩΝΩ (ζώνου) 1. φοράω ζώνη στη μέση 2. σφίγγω κάτι γύρω από ένα αντικείμενο 3. (μτφ.) περικυκλώνω ΦΡ. **με ζώνουν τα φίδια** ανησυχώ, υποψιάζομαι – ουσ. **ζώσιμο** (ζώσσ'μου) (το) ΦΡ. (α) **ζώσιμο της εκκλησίας** (το) γίνεται εξωτερικά σε ναό με κερύ μετά από τάμα – μππ. **ζωμένος** (-η, -ο) – αντών. **άζω(σ)τος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. ζών(νυμι) «ζώνω, ζώνομαι» (Όμ. Κ 78, ό γεραιός / ζώννυθ' «ζώνεται ο γέρος») μεταπλ. -ω με βάση το συνοπτ. θ. ζωσ-].

ΖΩΣΤΗΡΑ (ζουστήρα) (η) ανδρική ζώνη ΦΡ. (απειλ., με πρόθεση δαρμού) **θ' αρπάξω τη ζωστήρα και θα δεις!** [ETYM. < αρχ. ζωστήρ (ό) (-ήρος) (αιτ. ζωστήρα) «ανδρική ζώνη», Όμ. ξ 72, ζωστήρι συνέργε χιτῶνα «κι έζωσε το χιτῶνα»].

ΖΩΣΤΡΑ (η) 1. ζώνη 2. το λουρί που συγκρατεί το σαμάρι [ETYM. < αρχ. ζῶστρ(ον) (τό) «γυναικεία ζώνη» (Όμ. ζ 38, ζῶστρα τε καί πέπλους «τις ζώνες και τα πέπλα») + παραγ. επίθ. -α].

Η

Η επιφών. θαυμ. & αποδοκ. ΦΡ. (α) **ήηη! κοίτα που έφτασε το λιθάρι που πέταξες!** (β) **ήηη! τι πήγες κι έκαμες!** [ETYM. < αρχ. επιφών. ἤ, Ἀριστοφ. Νεφ. 105, ἢ ἤ, σιώπα· μηδὲν εἵπης νήπιον «ηη! πάψε· μην πεις καμιά ανοησία»].

ἩΓΚΑΙΡΟΣ (ήγκιρ(ν)ους) (-η, -ο) **1.** κατάλληλος, επίκαιρος, έγκαιρος **2.** φρέσκος, νωπός ΦΡ. **ήγκαιρο ψωμί / ήγκαιρο αβγό**, κ.λπ. (βλ. γάλα, 3) **3.** ώριμος, γινωμένος ΦΡ. **ήγκαιρο απίδι** **4.** (θηλ.) ετοιμόγεννη – επίρρ. **ήγκαιρα** – αντών. **ανήγκαιρος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. έγκαιρος (-ον) «που γίνεται την κατάλληλη ώρα, πρόσφορος, αρμόδιος, ...» (Πλάτ. Νόμ. 717a, άμοιβαῖς έγκαίροις «για πρόσφορες ανταποδόσεις») με τροπή του αρχικού [ε] σε [η]].

ΗΔ'Ε σύνδ.· ΦΡ. **κάνε αυτό που σου λέω, ηδέ αυτά που κάνεις δε θα σου βγουν σε καλό!** (κάν' αυτό π' σ' λλιέου, ηδ' αυτά π' κάν'ς δε θα σ' βγουν σε καλό!) [ETYM. < αρχ. σύνδ. ηδέ «και, τόσο ... όσο, ...», Όμ. Α 455, ηδ' έτι και νῦν μοι τόδ' επικρήνηνον έέλδωρ «αυτή μου πάλι ευδόκησε να γίν' η επιθυμία»].

ἩΔΥΣΜΑ (ήδ'ζμα) (το) αντικείμενο που προκαλεί χαρά, που προκαλεί ευχαρίστηση, δώρο ΦΡ. **κοίτα τι ηδύσματα σου 'φερα!** [ETYM. < αρχ. ήδυσμα (τό) «ό,τι προκαλεί γλυκύτητα, (μτφ.) ό,τι προκαλεί ευχαρίστηση», Ἀριστ. Ῥητ. 1405b-1406b, οὐ γάρ ως ήδύσματι χρῆται ἀλλ' ως έδέσματι τοῖς ἐπιθέτοις «γιατί τους προσδιορισμούς δεν τους χρησιμοποιεί ως καρυκεύματα, αλλά ως το κύριο φαγητό»].

ΗΛΙΑΚΟΣ (ήλιακός) (-ή, -ό) προσήλιος, προσηλιακός ΦΡ. **ηλιακός τόπος** [ETYM. < ελνστ. ήλιακός (-ή, -όν) «που ανήκει στον ήλιο», Διόδ. 1.98.3.6, τόν ήλιακόν κύκλον «τον κύκλο του ήλιου»].

ἩΛΙΟΣ (ήλλιους) (ο) [...] ΦΡ. **δουλεύει ήλιο μ' ήλιο!** δουλεύει ολημερίς, από την ανατολή ως τη δύση του ήλιου – παράγ. ουσ. **ήλιακας** (ήλλιακας) (ο) ηλίαση ΦΡ. **έπαθε ήλιακα κι έχει ζαλάδες** – σύν-

θ.: α) **(η)λιογραμμένη** (’λλιουγραμμένη’) (η) πανέμορφη· β) **ηλιοκατέβατος** (-η, -ο) **1.** κατεβασμένος από τον ήλιο **2.** (μτφ.) πολύ όμορφος **3.** (μτφ.) παράδοξος· γ) **(η)λιοκρούομαι** **1.** δέχομαι τις πρώτες ακτίνες του ήλιου, μόλις ανατέλλει **2.** (μτφ.) προσβάλλομαι από ίκτερο – ουσ. **ηλιοκρούξιμο** (’λλιουκρούξ’μου) (το)· δ) **(η)λιοστάλαμα** (το) μεσουράνημα του ήλιου, μεσημέρι· ε) **(η)λιοτήρι** (το) ηλιοτρόπιο ΦΡ. **δες τα ηλιουτήρια πώς τηράν** (βλ. λ.) **τον ήλιο!** (δες τα ’λλιουτήργια πώς τ’ράν τουν ήλλιου!) – συνών. **λιοκρούχτης** (ο)· στ) επίρρ. **καταηλίσ / καταηλιού(ς)** εκτεθειμένο στον ήλιο, με κατεύθυνση προς τον ήλιο ΦΡ. **μην κάθεσαι καταηλιού, θα σε πονέσει το κεφάλι!** – ρ. **προσηλιάζομαι** κάθομαι σε προσήλιο μέρος – ουσ. **προσήλιασμα** (το) – επίθ. **προσήλιος** (-α, -ο) τόπος που τον χτυπάει ο ήλιος, συνήθ. τον χειμώνα [παροιμ.: Οχιά ’πό το προσήλιο.] – αντών. **ανήλιαγος** (-η, -ο) **1.** που δεν τον βλέπει ο ήλιος – συνών.: α) **ανήλιος** (-α, -ο) ΦΡ. **τα είπαν ανήλια και προσήλια!** (τάειπαν ανήλλια κι προυσήλλια!) τα είπαν αναλυτικά, αναφερόμενοι σε δυσάρεστα και ευχάριστα· β) **ζερεβός** (βλ. λ., 3)· **2.** που δεν έχει λιαστεί – συνών. **άλιαστος** (-η, -ο) – επίρρ.: α) **ανήλιαγα**· β) **ανήλια**· γ) **άλιαστα** [ETYM. < αρχ. ήλιος / ήέλιος (ό) (’Ομ. γ 1, ήέλιος δ’ ανόρουσε «κι ανέτειλε ο ήλιος»)].

ΗΜΕΡΑΔΑ (ημιράδα) (η) ημερότητα, πραότητα, ηπιότητα [ETYM. < αρχ. ήμερ(ος) (-ον) (’Ομ. ο 162, χήνα ήμερον «ήμερη χήνα») + παρ.γ. επίθ. -άδα].

ΗΜΕΡΝΑ (ημιρνά) (τα) ηρεμία, καλοπέραση ΦΡ. **βρήκε τα ημερνά του!** βρήκε την ησυχία του, βολεύτηκε, καλοπερνάει [ETYM. < ουδ. πληθ. του αρχ. επιθ. ήμερ(ι)νός (-ή, -όν) «που ανήκει στην ημέρα, ...» (με μτφ. σημ.) (Ξεν. Κ. Π. 8.6.18.3, τῷ ήμερινῷ ἀγγέλῳ «τον αγγε-λιαφόρο της μέρας») > ημερνός, με συγκ.].

ΉΠΑΤΑ (τα) σωθικά, (μτφ.) δυνάμεις ΦΡ. **μ’ κόπηκαν τα ήπατα! 1.** φοβήθηκα πολύ **2.** μ’ εγκατέλειψαν οι δυνάμεις μου [ETYM. < ήπατα (τά), ονομ. πληθ. του αρχ. ουσ. ήπαρ (τό) (-ατος) «συκώτι», ’Ομ. χ 83, ήπατι πήξε θοόν βέλος «στο συκώτι χώθηκε η γρήγορη σαΐτα»].

ΉΠΡΑΓΟΣ (ήπραγους) (-η, -ο) πράος, φρόνιμος ΦΡ. (α) **τι ήπραγος άνθρωπος είν’ αυτός!** (β) **είναι ήπραγος σαν αρνί!** [ETYM. < ιδιωμ. ανάπτ. η- + αρχ. πρᾶος (-εῖα, -ον) «ήπιος, γλυκός, που καταπραΰνει, ...» (Πλάτ. Νόμ. 867b, τιμωρίας πραοτέρας «πιο ήπιες τιμωρίες») > *ήπρας > ήπραγος, με προσθήκη [γ] για ευφωνία].

ΉΠΩΡΟ (ήπουρου) (το) οπώρα, φρούτο [ETYM. < αρχ. όπώρα (ή) (Σοφ. Τρ. 703, γλαυκῆς όπώρας «του ολόξανθου καρπού») από συμ-μροφ. με το άρθρο, αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου > ήπωρο].

ΉΣΚΝΑ (ήσσκνα) (η) απαντά και ως **ήσκα, ίσκα, ίσχα** και **ύσκα**· είδος μύκητα (*phellinus igniarius*) που αναπτύσσεται πάνω σε κορμούς δέντρων, όπως οι οξιές, οι βελανιδιές και οι καρυδιές· αποξηραμένα χρησιμοποιείτο για το άναμμα της φωτιάς, του τσιγάρου και του τσιμπουκιού, καθώς και για τη μέθη των μελισσών – συνών. **προσήσκι** (προυσσήσκι) (το) [ETYM. < μσν. ἴσκα / ὕσκα (ή) < ελνστ. *ἥσκα (ή) < λατ. *esca*, αρχική σημ. «έδεσμα παρασκευασμένο και τεχνικό», ή (Κ. Οἶκον., λήμμα *Búcerъ*): < *viscus* > *φισκός* > *ιξός* (βλ. *βέσκος*), εξού και *ἴσκα* και *ὕσκα*) (πρβ. αρχ. *ιξός* (ὀ), Εὐρ. Κύκλ. 433, ὥσπερ πρὸς *ιξῶι* τῇ κύλικι λελημμένος «άπληστα κολλημένος στο κρασοπότηρο» / Ἀθήν. 451D, δρυὸς *ιδρώτα* εἴρηκε τὸν *ιξὸν* «αποκάλεσε τον *ιξό* *ιδρώτα* της βελανιδιάς»)].

ΘΑΜΠΟΣ (-ή, -ό) θολός, μη διαυγής [B. Κορν. Έρωτ. 2.172: Ἥλιο θαμπόν καί σκοτεινό, μέ δίχως τέσ ἀκτῖνες.] [δ. τρ.: – Τι έχεις, ήλιε, κ' είσαι θαμπός, άστρι μου βουρκωμένο;] – ουσ. **θαμπούρα** (η) συσκότιση της όρασης ΦΡ. **νιώθω θαμπούρα** – επίρρ. **θαμπά** αμυδρά, όχι καθαρά – συνών. **θαμπούλια** / **ξέθαμπα** / **θολά** – επίθ.: α) **θαμπωτικός** (θαμπουτ'κός) (-ή, -ό) που προκαλεί θάμπωμα, εκτυφλωτικός· β) **θαμπωτός** (-ή, -ό) (για πράγμ.) κατασκευασμένος να μην είναι διαφανής ΦΡ. **θαμπωτό τζάμι** – σύνθ.: α) **θαμποβλέπω** βλέπω θολά· β) **θαμπογυαλίζω** (για πράγμ.) έχω θαμπή γυαλάδα γ) **θαμποχαράζω** διαγράφω θαμπά [Άγγ. Σημ. Ό. Ή. 17.7: μέτωπα λάμπουν ήλαρά, θαμποχαράζουν ώρια στήθη.] – (γ' πρόσ.) **θαμποχαράζει** αχνοφέγγει, χαράζει η μέρα· δ) **θαμποφαίνεται** (απρόσ.) φαίνεται αμυδρά, αχνοφαίνεται· ε) **θαμποφέγγω** φέγγω θαμπά, τρεμοσβήνω [Δ. Σολ. Ύ. Έ. 52.1: θαμποφέγγει κανέν' άστρο / καί άναδεύονται μαζί.] [ETYM. < μσν. θαμβός (-ή, -όν) «έκπληκτος» < θάμβος (τό) (-εος) / θάμβος (ό) «έκπληξη, κατάπληξη, λαμπρότητα, ...» (Όμ. γ 372, θάμβος δ' έλε «και θάμπωσαν») κατά το σχ.: οξύτονο επίθ. - παροξύτονο ουσ., π.χ. *βραδύς - βράδυ* (προφ. αρχ. και μσν. [mb]), Τριαντ.].

ΘΑΜΠΩΝΩ (θαμπώνου) 1. γίνομαι θαμπός, θολώνω, σκοτεινιάζω (γ' πρόσ.) **θαμπώνει** σκοτεινιάζει 2. μειώνω την όραση κάποιου ΦΡ. **με θάμπωσε το χιόνι!** [B. Κορν. Έρωτ. 5.433: Τό φώς του πλιό δέν ήβλεπε, τά μάτια του έθαμπώσα,] 3. (μτφ.) προκαλώ έκπληξη, θαυμασμό 4. (μτφ.) προκαλώ σύγχυση ΦΡ. **τον θάμπωσε η επιτυχία!** – ουσ. **θάμπωμα** (το) – μππ. **θαμπωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αθάμπωτος** (-η, -ο) – επίρρ. **αθάμπωτα** – συνών.: α) **θαμπίζω** [M. Μαλ. M. 53-4: καθώς ή νύχτα θάμπιζε, καί τής αὐγῆς ή χάρη, / σπίθιζ' άντικρινά,] – ουσ. **θάμπισμα** (το)· β) **θολώνω** – ουσ. **θόλωμα** (το) – μππ. **θολωμένος** (-η, -ο)· γ) **φλαμπώνω** – ουσ. **φλάμπωμα** (το) – μππ. **φλαμπωμέ-**

νος (-η, -ο) [ETYM.: μσν. < ελνστ. θαμβ(όω) (-ō) (< αρχ. θαμβέω (-ō) «καταλαμβάνομαι από έκπληξη, παρατηρώ με έκπληξη», Όμ. β 155, θάμβησαν ὄρνιθας, ἐπεὶ ἴδον ὀφθαλμοῖσιν «εκείνοι τα ὄρνια με τα μάτια τους σαν είδανε, σαστίσαν») + παραγ. επίθ. -ώνω > θαμπώνω (προφ. [mb]) > θαμπώνω].

ΘΑΝΑΤΑΣ (ο) ΦΡ. **είναι / έπεσε του θανατά** 1. είναι ετοιμοθάνατος 2. (μτφ.) είναι σε κακή ψυχολογική κατάσταση – συνών. φρ. **είναι του πεθαμού** (είνι τ' πιθαμού) [ETYM. (Τριαντ.) πιθ. < μσν. φρ. τοῦ θανατᾶν «του πεθαμού», από έναρθρ. απαρέμφ. του αρχ. θανατῶ «είμαι ετοιμοθάνατος, σκοτώνω, (μτφ.) πεθαίνω, ...», Πλάτ. Νόμ. 872c, θανατωσάτω «ας θανατωθεί» / (LSJ) < αρχ. θάνατ(ος) (βλ. θανατικός, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άς (πρβ. μυλωνάς, σιδεράς, ψωμάς)].

ΘΑΝΑΤΙΚΟΣ (θανατ'κός) (-ή / -ιά, -ό) 1. σχετικός με τον θάνατο ΦΡ. **θανατική ποινή** 2. (μτφ.) φανατισμένος ΦΡ. **είναι πολύ θανατικός με τις ιδέες του!** 3. (ουδ. ως ουσ.) **θανατικό** (το) 1. θανατηφόρα επιδημία ΦΡ. **έπεσε θανατικό!** 2. οι αλληπάλληλοι θάνατοι [δ. τρ.: Κι εμπήκε χρόνος δίσεχτος και μήνες οργισμένοι, / κι έπεσε το θανατικό κι οι εννιά αδελφοί πεθάναν.] [Δ. Σολ. Έ. Ύ. 80.2: Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου / πείνα καὶ θανατικό, / ποὺ μὲ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου / περπατοῦν ἀντάμα οἱ δύο·] – συνών. **θανατισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. θανατικός (-ή, -όν) «θανατηφόρος, ἄξιος θανάτου, ...» < αρχ. θάνατ(ος) (ὀ) «θάνατος, θανατική ποινή, ...» (Όμ. λ 409, μοι τεύξας θάνατόν τε «και μου ετοίμασε τον θάνατο») + παραγ. επίθ. -ικός].

ΘΑΡΑΠΕΙΟ (θαράπγειου) (το) 1. φάρμακο ΦΡ. **καρτερώ να φέρουν το θαράπειο!** [Β. Κορν. Έρωτ. 1.53: Θαράπειο κι ἀναγάλλιαση, χαρά πολλά μεγάλη.] 2. θεραπεία, γιαιτριά – συνών.: α) **θεράπειο** (το)· β) **θααραπή / θαράπαψη** (η) [Γ. Χορτ. Κ. 185-6: Πόση θαράπαψη γρικᾶ ὕστερα, σά χορτάση / γεῖς πεινασμένος ἄνθρωπος, πόση ὡσά φυράση]· γ) **θααραπαμός** (ο) [ETYM.: μσν. < αρχ. θεραπεία (ή) «υπηρεσία, θεραπεία, περίθαλψη, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 354a, τάς ὑπό τῶν ἱατρῶν θεραπείας «τις θεραπείες των γιατρών») με αφομ., αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου > θαράπειο].

ΘΑΡΑΠΕΥΩ (θαραπεύου) θεραπεύω ΦΡ. (ειρων.) **το θαράπεψα το πιάτο!** το 'σπασα – παθ. **θαραπεύομαι** 1. ευχαριστιέμαι από προσωπική απόλαυση ΦΡ. **έφαγα καλό φαΐ και θααραπάυτηκα!** 2. ικανοποιούμαι από τιμωρία κάποιου, που μ' έβλαψε ΦΡ. **θα θααραπαντεί η ψυχή μου, άμα πάθει ό,τι μου 'καμε!** 3. (ειρων.) ευχαριστιέμαι ΦΡ. **έφαγε ένα ξύλο, που θααραπάυτηκε!** (ιέφα'ι ένα ξύλου, π' θααραπαύ'κι!) – μππ. **θααραπαμένος** (-η, -ο) [ETYM.: ελνστ., (επίγρ. Πειραιῶς,

1^{ος} αι. μ.Χ., CIA III.1296) τόν οἶκον ἐθαράπευσε «φρόντισε το σπίτι» < αρχ. θεραπεύω «λατρεύω, γιατρεύω, φροντίζω, ...» (Ἡρόδ. 1.193.5, τοὺς συκέων τρόπον θεραπεύουσι τὰ τε ἄλλα καὶ φοινίκων «τα φοινικόδενδρα τα περιποιούνται, ὅπως αλλοὺ τις συκιές» > θαραπεύω, με αφομ.].

ΘΑΡΡΗ / **θάρρητα** (θάρρ'τα) (τα) **1.** τα χαρακτηριστικά του προσώπου ΦΡ. (α) **εἶναι ἴδιος με τη μάνα του στα θάρρη του!** (β) **ἔχει ωραία θάρρητα!** **2.** ψυχική δύναμη που τη χαρακτηρίζει η περιφρόνηση του κινδύνου, θάρρος, γενναιότητα, θρασύτητα ΦΡ. (α) **του 'δωκε πολλά θάρρητα!** (β) **γρήγορα πήρε θάρρητα!** [Κ. Κρυστ. Γκ. 161-162: Καί στάλαξέ μου 'στὴν ψυχὴ, μέ τὴν ἀγνή τους σπῖθα, / τὰ θάρρητα τῆς παντοχιᾶς, τὰ βάλασμα τοῦ πόνου.] – συνών. **θάρρια** (θάρργια) (τα) – σύνθ. **παραθάρρια** (παραθάρργια) (τα) υπερβολικό θράσος, αλόγιστη εμπιστοσύνη ΦΡ. **ἔχει θάρρια και παραθάρρια!** – επίθ. **θαρρεσιάρικος** (-η, -ο) θαρραλέος, γενναῖος ΦΡ. **εἶναι θαρρεσιάρικο παιδί!** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.169: Μιά κ' εἶσαι θαρρεσιάρικος κ' ἡ πόρτα δέν κλειδώνει, / ἔμπα ν' αἰκούσω τί θά πῆς - κι ὡσαμεδῶ σταμάτα!] [ETYM. < θάρρη (τά) πληθ. του αρχ. ους. θάρρος / θάρσος (τό) «θάρρος, τόλμη, ...», Ὅμ. Ζ 126, προβέβηκας ἀπάντων σῶ θάρρει «τους ξεπέρασες όλους στην τόλμη»].

ΘΑΡΡΩ επίρρ.· ἴσως, πιθανόν, μήπως [δ. τρ.: Θέλω ν' ανέβω στο βουνό σ' ένα μαρμαροβούνι, / να μάσω πικραμύγδαλα να την πετροβολήσω, / θάρρω την πάρ' η μυρωδιά και βγει στο παραθύρι.] [ETYM. < μsn. θαρρῶ «νομίζω, υποθέτω, φαντάζομαι» (< αρχ. θαρρῶ / θαρσῶ (-έω) «έχω θάρρος, τολμῶ» < θάρρος, βλ. θάρρη, ετυμ.) με μετὰθ. του τόνου και επιρρ. σημ.].

ΘΑΦΤΙΚΟ (θαφτ'κό) (το) **1.** τόπος ταφής, νεκροταφείο **2.** οικογενειακός τάφος ΦΡ. **πού έχετε θαφτικό;** **3.** (πληθ.) **θαφτικά** (τα) έξοδα ταφής [ETYM. < θ. θαφτ- του θάφτ(ω) + παραγ. επίθ. -ικό (< αρχ. θάπτω «θάβω, ενταφιάζω, ...», Ὅμ. λ 52, οὐ γάρ ἐτέθαπτο ὑπό χθονός «δεν ήταν ακόμα κάτω απ' τη γη θαμμένος») με ανομ. τρόπου ἀρθρωση [πτ > φτ]].

ΘΕΑΤΡΟ (θέατρου) (το) **1.** [...] **2.** κωμικό θέαμα **3.** (μτφ.) δημόσια γελοιοποίηση ΦΡ. (α) **τον έκαναν θέατρο!** τον γελοιοποίησαν (β) (για κωμικές στιγμές) **γίναμε για το θέατρο!** [ETYM. < αρχ. θέατρον (τό), Ἡρόδ. 6.21.10, ἐς δάκρυα ἔπεσε τό θέητρον «όλοι οι θεατές έκλαιγαν»].

ΘΕΙΑ (θχεια) (η) θεία (βλ. κοντύλι → παράγ. ους., 1) [παροιμ.: Ἄλλα λέει η θεια μου κι ἄλλα ακοῦν τ' αφτιά μου.] (πληθ. **θειες** / **θειάδες**,

οι) – συνών. **θειάκω** / **θείτσα** (η) – υποκορ. **θειακούλα** / **θειτσούλα** (η) [ETYM. < μσν. θεία, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > θεια (< ελνστ. θεία (ή), Ἀμμών., σ. 130, Τηθίς δέ ἐστίν ἡ τοῦ πατρὸς ἡ μητρὸς ἀδελφή, ἣν ἔνιοι θείαν καλοῦσιν «Τηθίδα εἶναι ἡ ἀδελφή του πατέρα ἢ της μητέρας, που μερικοί αποκαλούν θεία»)].

ΘΕΛ΄ΕΣΠΙΟΣ (θιλλέσπγιους) (-α, -ο) υπερμεγέθης, θεόρατος, που θέλει, χρειάζεται σπηλιά, για να χωρέσει ΦΡ. **θελέσπιο θεριό** [ETYM. < θ. θελε- του ρ. θέλω (βλ. λ., ετυμ.) + επικ. τ. *σπεῖος* του αρχ. σπέος (τό) «σπήλαιο, σπηλιά» (Όμ. α 15, ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι «στις θολωτές σπηλιές») > *θελέσπειος > θελέσπιος, με ορθογρ. απλοπ.].

ΘΈΛΩ (θέλου) [...] [B. Κορν. Έρωτ. 1.1138: ὅπ’ ἀγαπᾷς μιά σου Κερά, μέ δίχως νά σέ θέλει.] ΦΡ. **θέλει τάματα!** θέλει παρακάλια, για να κάνει κάτι – παρατ. **θέληγα** ήθελα ΦΡ. **άμα θέληγα θα το ’κανα** – ουσ.: α) **θελέσης** (ο) (περιφρ.) άνθρωπος μεγαλόσωμος και νωθρός· β) **θέλημα** (το) 1. θέληση, επιθυμία 2. η εκτέλεση μικρής παραγγελίας ή μεταφοράς μικρού φορητού πράγματος χωρίς αμοιβή ΦΡ. **όλο για θελήματα μ’ έστελναν σήμερα!** – επίθ. **θεληματάρης** (-α, -ικο) 1. που κάνει θελήματα με αμοιβή ή χωρίς ΦΡ. **είναι θεληματάρικο παιδί!** 2. (μτφ.) πεισματάρης [Χρον. Μ. Ρ 604, Αὐτοί οἱ Φράγκοι ὅπου θωρεῖς, πολλὰ εἶν’ θεληματάροι, / ὁμοίως κι ἐλαφροκέφαλοι, εἴτι τοὺς δόξη, κάμνου·] – μόρ. **θέλα** θα [δ. τρ.: Θέλα σε κάμω πεθερά και μη με καταριέσαι.] ΦΡ. **θέλα φύγω σε λίγο** – σύνθ.: α) **καλοθελητής** (-τρα) (ό, ή) (πληθ. αρσ. καλοθελητές / καλοθελητάδες) που ενημερώνει χαιρέκακα για κάτι δυσάρεστο δείχνοντας προσποιητό ενδιαφέρον και υποκριτική διάθεση· β) **κακοθελητής** (-τρα) (ό, ή) που θέλει το κακό κάποιου, που το επιδιώκει και το εύχεται [ETYM. < αρχ. ἐθέλω / θέλω «επιθυμώ, θέλω, ...», Όμ. γ 231, ῥεῖα θεός γ’ ἐθέλων καὶ τηλόθεν ἄνδρα σαῶσαι «εύκολα ο θεός, αν το θελήσει, σώζει τον άνθρωπο, κι από μακριά»].

ΘΕΛΩΝΩ (θιλλώνου) 1. θολώνω ΦΡ. (α) **έβρεξε και θέλωσε το ποτάμι** (β) **θέλωσέ μ’ λίγο καφέ** φτιάξε μου ... 2. χάνω για λίγο την ευκρίνεια της σκέψης μου ΦΡ. **θέλωσα και δεν μπορώ να σκεφτώ** 3. σκοτεινιάζω ΦΡ. **όταν θελώσει η μέρα, έλα!** – ουσ.: α) **θελούρα** (η) 1. θολούρα 2. βαριά συννεφιά, σκοτεινιά [K. Κρυστ. K. Κλ.: Πῶς φεύγουν τά πουλιά, / ὅταν θολούρα τά βαρῇ ἀλάργα ἀπ’ τή φωλιά.]· β) **θέλωμα** (το) ΦΡ. **στο θέλωμα της μέρας** στο σούρουπο – επίθ. **θελός** (-ή, -ό) θολός – μππ. **θελωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεθελώνω** – ουσ. **ξεθέλωμα** (το) – μππ. **ξεθελωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. θολώνω (< αρχ. θολόω (-ῶ) «κάνω κάτι θολό, κυρ. νερό, (μτφ.) βρίσκο-

μαι σε σύγχυση», Ἰππ. Ἀ. Ὑ. Τ. 7, ὕδατα ψυχρά καί τεθολωμένα «νε-
ρά κρύα και θολωμένα») > θελώνω, με ανομ.].

ΘΕΜΕΛΟ (θέμιλου) (το) θεμέλιο (α) **από θεμελίου** εκ θεμελίων (β)
το ᾔχτισε μόνος του από θεμελίου το σπίτι (το ᾔχτ'σι μόνους τ' απού
θιμιλλίου του σπít') [Ἀρ. Βαλ. Βρ. Κ. 18: τά θέμελά σου τά ᾔφαγα, σ'
ἔκαμα κουφολίθι.] – επίθ. **θεμελιακός** (-ή, -ό) **1.** που σχετίζεται με τα
θεμέλια **2.** βασικός, σημαντικός **3.** εύσωμος, δυνατός [ETYM. < αρχ.
θεμέλιον (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. θεμέλιος (-ον) «που ανήκει
ή αναφέρεται στα θεμέλια» (Θουκ. 1.93, οἱ θεμέλιοι ἐκ παντοίων λί-
θων ὑπόκεινται «οἱ πέτρες των θεμελίων βρίσκονται κάτω από κάθε
λογής πέτρες») με έκπτωση και μετάθ. του τόνου].

ΘΕΟ- / **θεό-** α' συνθ. λ. που δηλώνει ότι το β' συνθ. (Τριαντ.): **1.** γίνε-
ται από τον θεό ή χάριν του θεού ή σχετίζεται μ' αυτόν, π.χ. θεόσταλ-
τος **2.** υπάρχει σε μεγάλο βαθμό, π.χ. θεοσκοτεινός – σύνθ.: α) **θεό-**
βρετος (-η, -ο) **1.** που του αξίζει θεϊκή τιμωρία **2.** κακός άνθρωπος
ΦΡ. **τι πήγε κι έκαμε ο θεόβρετος!** (τι πήγι κι έκαμ' ου θιόβριτους!)
– συνών. **θεοτούμπης** (ο)· β) **θεογέφυρο** (το) **1.** πολύ μεγάλο γεφύρι
2. πανέμορφο φυσικό γεφύρι, καμωμένο από συγκλίνοντα βράχια
στον ποταμό Καλαμά, όπου υπάρχει και σχετικό τοπωνύμιο, ως «κα-
μωμένο» από τον Θεό· κατέρρευσε το 2018· γ) **θεοδέματο** (το) τερά-
στιο δεμάτι ΦΡ. **πώς το κουβάλησες αυτό το θεοδέματο;** δ) **θεοκου-**
ρασμένος (-η, -ο) πολύ κουρασμένος (βλ. κιόλας, 4)· ε) **θεομπαίχτης**
/ **θεομπαίχτρα** (ο, η) **1.** που προσποιείται αφοσίωση στον Θεό **2.** απα-
τεώνας· στ) **θεοποντή** (η) καταρρακτώδης βροχή· ζ) **θεόπουλα** (τα)
αστέρια ΦΡ. **κάτσαμαν στο χωράφι μέχρι που βγήκαν τα θεόπουλα·**
η) **θεοσκοτωμένος** (-η, -ο) **1.** τιμωρημένος από τον Θεό **2.** που θα έ-
πρεπε ν' αφανιστεί από τον Θεό ΦΡ. **κοίτα τι πήγε κι έκανε ο θεο-**
σκοτωμένος! [ETYM. < αρχ. θε(ο)- θ. της λ. θεός(ς) (ό) «που άρχει,
που εξουσιάζει, ...» (Όμ. α 323, οἷσατο θεόν εἶναι «το ᾔνωσε θεός
πως ήταν») ως α' συνθ., π.χ. αρχ. θεο-λογία].

ΘΕΟΪΛΑΤΟΣ (θιουήλλατους) (το) θεόσταλτος [κατάρα: Το θεοή-
λατο, το θεοσκοτωμένο (βλ. θεο- → σύνθ. η), που να μη δει καλή μέ-
ρα!] [ETYM. < αρχ. θεήλατος (-ον) «που είναι σταλμένος από τους
θεούς, που καταδιώκεται από τους θεούς, μοιραίος, ...» (Αἰσχύλ. Ἀγ.
1297, πῶς θεηλάτου / βοδὸς δίκην πρὸς βωμὸν εὐτόλμως πατεῖς; «πῶς
με τέτοια τόλμη τραβάς σα βόδι στον βωμό, που θεός το σπρώχνει;») με
διατήρηση του αρχ. θ. θεο- (βλ. λ., ετυμ.) > θεοήλατος].

ΘΕΟΤΙΚΟΣ (θιουτ'κκός) (-ή / -ιά, -ό) **1.** θεϊκός, που σχετίζεται με τα
θεία, ιερός ΦΡ. **μην κρένεις** (βλ. λ.) **έτσι, αυτά είναι θεοτικά πρά-**

ματα! (μη γκρέν'ς έτσ', αυτά είναι θιουτ'κκά πράματα!)· όταν γίνεται λόγος για ανεξήγητα και, κατά τη λαϊκή πίστη, από τον Θεό προερχόμενα **2.** (μτφ.) άρτιος, τέλειος, όμορφος ΦΡ. (α) **θεοτικιά κοπέλα** (β) **θεοτικιά φωνή** [Δ. Σολ. Αϊμ. Ρ.: ... π' ό τρίτος άνθιζε σ' έσέ θεοτικός Άπρίλης ...] – επίρρ. **θεοτικά** ΦΡ. **κρένει θεοτικά** μιλάει σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, μιλάει ειλικρινά [ETYM.: μσν. < αρχ. θεότ(ης) (ή) (-ητος) «θεότητα, θεία φύση, το θείον» (Λουκ. Ίκ. 9.10, ένεμον τής θεότητος «μοίραζαν τη θεία φύση») + παραγ. επίθ. -ικός].

ΘΕΡΙΑΚΛΗΣ (θιργιακκλής) (-ού) που επιδίδεται με πάθος σε κάτι, κυρ. κάπνισμα και καφέ, μανιώδης, εθισμένος ΦΡ. **είναι θεριακλής του λόγου του!** [ETYM.: αντδ. < τουρκ. tiryäki < περσ. tiryākī «οπιομανής» < ελνστ. θηριακή (ή) «αντίδοτο κατά δηλητηριώδους δαγκώματος», ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. θηριακός (-ή, -όν) «ό πραγματευόμενος περι άγρίων ή δηλητηριωδών θηρίων, λόγος» < αρχ. θηρίον (τό) «αγρίμι, ζώο», Όμ. κ 171, μάλα γάρ μέγα θηρίον «τόσο μεγάλο αγρίμι»].

ΘΕΡΙΑΚΩΝΩ (θιργιακκώνου) **1.** γίνομαι «θηρίο», αποκτώ δύναμη, θεριεύω ΦΡ. **θεριάκωσαν τα δέντρα μας!** **2.** αγριεύω, εξαγριώνομαι ΦΡ. **έβρεξε πολύ και θεριάκωσε το ρέμα!** **3.** (μτφ.) ισχυροποιούμαι οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά ΦΡ. **θεριάκωσε και ποιος τον κρατεί!** – ουσ. **θεριάκωμα** (το) – μππ. **θεριακωμένος** (-η, -ο) γεροδεμένος, δυνατός ΦΡ. (α) **θεριακωμένος άντρας** (β) **θεριακωμένος αέρας** (γ) **θεριακωμένη βροχή** (δ) **θεριακωμένα στάχυα** – επίθ. **θερίος** (-α, -ο) που έχει μεγάλο μέγεθος και δύναμη ΦΡ. (α) **θερίος άντρας** (β) **θερίο φίδι** – συνών. **θηρίος** (-α, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. θεριακ(ός) «δυνατός σαν θηρίο, πολύ γερός, ...» > θηριακός (βλ. θεριακλής, ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΘΕΡΙΖΩ (θιρίζου) **1.** κόβω ώριμα σιτηρά ή χόρτα με δρεπάνι ή με ειδική μηχανή, κόβω κάτι ως μη όφειλε ΦΡ. **δεν πρόσεξε και του θέρισε το χέρι!** **2.** (μτφ.) δρέπω τις συνέπειες πράξεών μου [παροιμ.: Ό,τι σπείρεις, θα θερίσεις.] [κατάρα: Να τον θερίσει ο Χάρος!] **3.** (μτφ.) προκαλώ θανάτους με βίαιο τρόπο **4.** (για αρρώστια) προσβάλλω πολλούς ΦΡ. **τους θέρισε η γρίπη!** **5.** (μτφ.) ενοχλώ, βασανίζω ΦΡ. (α) **έφαγα κάτι κεράσια με σκουλήκια και με θέρισε η κοιλιά!** (ιέφαγα κάτ' κिरासिया मि सस' क्लीका कि मि थेर'स' η κ'λλιά!) ... και είχα συνεχείς διάρροιες (β) **με θέρισε η πείνα!** πεινάω πολύ **6.** (μτφ.) υποφέρω από πάθημα άλλου ΦΡ. **με θέρισαν στην καρδιά τα βάσανά του!** [ETYM. < αρχ. θερίζω, Ήρόδ. 4.42.4, θερίσαντες δ' άν τόν σίτον έπλεον «κι αφού το θερίζαν συνέχιζαν το ταξίδι τους»].

ΘΕΡΙΣΤΗΣ (Θ/θιρ'τής) (ο) 1. ο μήνας Ιούνιος [δ. τρ.: Κι ανάμεσα στα μνήματα κλήμα ήταν φυτρωμένο, / το Μάη ανθίζει σαν κλαρί, το Θεριστή σαν κλήμα.] ΦΡ. **τον Θεριστή θα 'ρθω στο χωριό!** (τουν Θιρ'τή θα 'ρθου στου χωργιό!) 2. θεριστής (πληθ. **θεριστάδες** (θιρ'στάδης) (οι) [ETYM. < αρχ. θεριστής (ὁ), Ξεν. Ίερ. 6.11.1, ὥσπερ θεριστάς «ὅπως ακριβῶς τους θεριστές»].

ΘΕΡΜΑΙΝΟΜΑΙ (θιρρμαίνουμι) 1. ζεσταίνομαι 2. έχω πυρετό [δ. τρ.: Πού 'σουν τριανταφυλλένια μου τόσον καιρό στα ξένα, / αρρώστησα, θερμάθηκα σαρανταμιά ημέρα.] – ουσ. **θέρμασμα** (το) – μππ. **θερμασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. θερμαίνω (-ομαι) «ζεσταίνω, ...», Όμ. Ξ 7, λοετρά θερμήνη «να θερμάνει τα λουτρά» / Ίππ. Έπ. 1. 26.12, Ἄνθρωπος θερμαινόμενος ἐδείπνησεν καὶ ἔπιε πλέον. «Ἄνθρωπος που είχε πυρετό έφαγε κι ήπιε πολύ.»].

ΘΕΡΜΗ (θέρμ') (η) 1. ζήλος 2. πυρετός ΦΡ. **τον έπιασε θέρμη!** 3. πυρετός από ελονοσία ΦΡ. (α) **τον έφαγαν οι θέρμες** (β) **τον αποφεύγει σαν τη θέρμη τον Αύγουστο!** [δ. τρ.: Χωρίς θέρμη θερμάθηκε, χωρίς οριόν (βλ. (ο)ργιό) εριάσθη (βλ. ριάζομαι), / δίχως τον πονοκέφαλο έπεσε στο κρεβάτι.] 4. είδος πεταλούδας [ETYM. < αρχ. θέρμη (ή) «θερμότητα, ζέστη, υψηλός πυρετός, ...», Θουκ. 2.49.2.3, θέρμαι ισχυραί «υψηλοί πυρετοί»].

ΘΕΡΜΟΣ (θιρμός) (-ή, -ό) 1. πολύ ζεστός ΦΡ. **το νερό δεν πίνεται, είναι θερμός!** 2. (μτφ.) μεγάλη καταστροφή ΦΡ. **ήρθε μεγάλος θερμός!** – σύνθ. **θερμοζάχαρη** (η) ζεστό ρόφημα από μίγμα νερού και ζάχαρης ή νερού, ζάχαρης και τσίπουρου ΦΡ. **να σου φτιάξω θερμοζάχαρη, να ζεσταθείς;** – συνών. **πόντσι** (πόντσο / πόντζζ') (το) (πρβ. αγγλ. punch «ποτό από χυμό φρούτων, ζάχαρη, νερό, κ.λπ.») [ETYM. < αρχ. θερμός (-ή, -όν) «ζεστός», Όμ. θ 249, λουτρά τε θερμά «και λουτρά ζεστά»].

ΘΕΡΟΣ (θέρους) (ο) θέρισμα σιτηρών, θερισμός [παροιμ.: Θέρος, τρύγος, πόλεμος.] ΦΡ. **είμαστε για θέρο!** [ETYM. < αρχ. θέρος (τό) «θερμότητα θέρους, καλοκαίρι, θερισμός, ...», Ἀριστοφ. Ίππ. 392, τὰλλότριον ἁμῶν θέρος «θερίζοντας ξένο καρπό»].

ΘΕΣΙΑ (θέσσια) (τα) τα χαρακτηριστικά του προσώπου ΦΡ. **να σου περιγράψω τα θέσια του;** [ETYM. < αρχ. θέσις(ις) (ή) -εως) «θέση, κατάθεση, σύνθεση, ...» (Πίνδ. Ό. 3.8, ἐπέων τε θέσιν «και επών σύνθεση») + παραγ. επίθ. -ια].

ΘΕΤΟ (θιτό) (το) κλύσμα· στη λαϊκή θεραπευτική για την πρόκληση κένωσης χρησιμοποιείται κομματάκι σαπουνιού – συνών. **πιθωτό** (το) [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. αρχ. ρημ. επιθ. θετός (-ή, -όν) «τοποθε-

τημένος, υιοθετημένος, προσποιητός», του ρ. τίθημι «φέρνω και βάζω κάτι κάπου, προσδίδω σε κάποιον μια ιδιότητα, ...», Ἡρόδ. 6.57.23, θετόν παῖδα ποιέεσθαι «να υιοθετήσει παιδί»].

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ (θιουρητ'κός) (-ή / -ιά, -ό) **1.** που έχει σχέση με τη θεωρία (βλ. λ.) **2.** που έχει ωραίο παράστημα και όμορφα χαρακτηριστικά ΦΡ. (α) **είναι θεωρητικός άντρας!** (β) **είναι πολύ θεωρητικά κοπέλα!** [ETYM. < μσν. επίθ. θεωρητικός < αρχ. θεωρητικός (-ή, -όν) «σχετικός με τη θεωρία, που συλλαμβάνει την πραγματικότητα με την καθαρή νόηση, ...», Ἀριστ. Πολιτ. 1338b, ποιεῖ θεωρητικόν τοῦ περὶ τὰ σώματα κάλλους «επιτρέπει να εκτιμᾷ ο άνθρωπος τη σωματική ομορφιά»].

ΘΕΩΡΙΑ (θιουρία) (η) **1.** οι γενικές αρχές ορισμένου τομέα της γνώσης ή της δραστηριότητας του ανθρώπου, που είναι συστηματικά οργανωμένες και διατυπωμένες και τις οποίες σχηματίζει κανείς έχοντας ως αποκλειστικό όργανο την αφηρημένη σκέψη, φιλοσοφική υπόθεση,... **2.** (μτφ.) εξωτερική εμφάνιση, κορμοστασιά ΦΡ. **έχει ωραία θεωρία!** [ETYM. < αρχ. θεωρία (ή) (ιον. -ίη) «θέα, παρατήρηση, έρευνα, στοχασμός, γνώση, ...», Ἡρόδ. 1.30.1, θεωρίης εἵνεκεν «για να γνωρίσει τον κόσμο»].

ΘΗΚΑΡΙ (θ'κάρ') (το) **1.** θήκη μαχαιριού ή σπαθιού [Δ. Σολ. Κρητ. V, 17: μήτε ὅταν ἐκροτούσαμε, πετώντας τὰ θηκάρια] **2.** κέλυφος [ETYM. < μσν. θηκάρι(ν) < ελνστ. θηκάριον (τό), υποκορ. του αρχ. θήκη (ή) «μέρος στο οποίο κάποιος βάζει κάτι, κιβώτιο, ...», Ἡρόδ. 3. 130.19, τοῦ χρυσοῦ τήν θήκην «το κιβώτιο των χρημάτων»].

ΘΗΚΙ (το) πρόσθετο όνομα, συνήθ. σκωπτικό ή ειρωνικό· παρωνύμιο, παρατσούκλι ΦΡ. **του 'βγαλαν θήκι** (βλ. παραγκώμιο) [ETYM. < θ. αορ. β' ἔ-θηκ-α του ρ. τίθημι (βλ. θετό, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι > θήκι].

ΘΗΛΙΑ (θ'λλιά) (ο) **1.** βρόγχος ΦΡ. **λες και του 'βαλε θηλιά στον λαιμό!** λες και τον πίεσε να κάνει κάτι **2.** πόντος πλεξίματος ΦΡ. **μου βγήκαν μερικές θηλιές και πρέπει να τις μαζέψω** **3.** κουμπότρυπα ΦΡ. **γίνηκαν θηλιές τα μάτια μου από τη νύστα!** (γίγ'καν θ'λλιές τα μάτια μ' αφού τ' νύστα!) μίκρυναν – ρ. **θηλιάζω** (θ'λλιάζου) **1.** δένω με θηλιά **2.** σφίγγω τον λαιμό κάποιου, τον πνίγω **3.** (μτφ.) στενοχωρώ – συνών. **πληγουρίζω** – ουσ. **θήλιασμα** (το) – μππ. **θηλιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν θηλιασμένο!** πνιγμένο με σκοινί [ETYM. < μσν. θηλεά (ή), με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < θήλεια, ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. επιθ. θήλυσ (-εια, -υ) «θηλυκός, γυναικείος, απαλός, γόνιμος, ήπιος, ...», Όμ. ζ 122, θήλυσ αὐτή «γυναικεία κραυγή»].

ΘΗΛΥΚΑ (θηλλυκά) (τα) τα κορίτσια ΦΡ. **πόσα θηλυκά έχετε;** [ETYM. < ονομ. πληθ. ουδ. του αρχ. επιθ. θηλυκός (βλ. θηλύκι, ετυμ.)].
ΘΗΛΥΚΙ (θ'λλύκι) (το) **1.** κουμπί (βλ. λ.) [δ. τρ.: ... σου κόβει τα θηλύκια σου, φιλεί τα δυο σου μάτια.] **2.** κουμπότρυπα **3.** θηλιά· είδος κουμπότρυπας από νημάτινη ή υφασμάτινη θηλιά προσαρμοσμένη σε ένδυμα [Διγ. Άκρ. 4.224-5, τρανά μαργαριτάρια είχεν αντί κομβίων, / τά δέ θηλύκια στρεπτά έκ καθαροῦ χρυσίου.] **4.** θηλιά από την οποία κρεμάμε κάτι – ρ. **θηλυκώνω** **1.** κουμπώνω ΦΡ. (α) **στάσου να σε θηλυκώσω!** (στάσ' να σι θ'λλυκώσου!) (β) **περίμενε να θηλυκωθώ!** (πιρίμινι να θ'λλυκουθού!) **2.** συναρμόζω, ενώνω, συνδέω, εφαρμόζω **3.** (μτφ.) με δόλο περιπλέκω κάποιον σε κάτι μη επωφελές γι' αυτόν ΦΡ. **τον θηλύκωσε!** – ουσ.: α) **θηλύκωμα** (θ'λλύκουμα) (το)· β) **θηλυκωτάρι** (βλ. ζάβα → συνών. β) – μππ. **θηλυκωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεθηλυκώνω** **1.** [...] **2.** από λάθος κίνηση, βγάζω τις θηλιές του πλεκτού μου [ETYM. < μσν. θηλύκι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. θηλυκός (-ή, -όν) «που μοιάζει με γυναίκα, που έχει θηλυκό γένος, ...», Άριστ. Ζ. Ί. 589b30, ἔνια γίγνεται θηλυκά «μερικά γεννιούνται θηλυκά»].

ΘΗΜΕΡΙΔΑ (θημιρίδα) (η) εφημερίδα [ETYM. < ελνστ. ἐφημερίς (ή) (-ίδος) (αιτ. ἐφημερίδα) «ημερολόγιο, μητρώο, καθημερινό στρατιωτικό υπόμνημα, ...» (Πλούτ. Καῖς. 22, ὁ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφε «ο Καίσαρας είχε καταγράψει στα στρατιωτικά υπομνήματα» < αρχ. ἐφήμερος (-ον) «που διαρκεί μια μέρα», Πίνδ. Άποσπ. 128, ὦ 'φήμερε) > φημερίδα, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > θημερίδα, με τροπή του [φ] σε [θ]].

ΘΗΣΑΥΡΟΣ (ο) **1.** [...] ΦΡ. **βρήκε κρυμμένο θησαυρό!** **2.** πλήθος ΦΡ. **οι μηλιές έχουν θησαυρό μήλα!** **3.** (μτφ.) για πρόσωπο με πολλά χαρίσματα ΦΡ. **έχει γυναίκα θησαυρό!** [ETYM. < αρχ. θησαυρός (ὁ) «θησαυρός, θησαυροφυλάκιο, κιβώτιο πολύτιμων αντικειμένων, ...», Αἰσχύλ. Πέρσ. 238, θησαυρός χθονός «στα σπλάχνα της γης έχουν θησαυρό»].

ΘΙΑΜΑΖΩ (θγιαμάζου) θαυμάζω, απορώ [Γ. Αθάν. Τ. Β. 2.8: Θιαμάζω, γεροπλάτανε, χιλιέτικο κειμήλιο, / τό πῶς ἀντιπαλεύεσαι καί νικητής λογίεσαι.] [δ. τρ.: Θιαμαίνομαι (βλ. λ.), ξενίζομαι και μοναχός θιαμάζω, / πῶς δεν ραγίζουν τα βουνά, δεν πέφτει τ' άστρι κάτω.] ΦΡ. **θιάμαξα μόλις τον είδα!** – παθ. **θιαμάζομαι** βρίσκομαι υπό την επήρεια κακού ματιού, ματιάζομαι ΦΡ. **θιαμάχτηκα, μόλις μ' αντίκρισε, που κακόχρονο να 'χει!** – ουσ. **θάμα** / **θάμασμα** / **θιάμα** / **θιάμασμα** (το) παράδοξο, αξιοθαύμαστο γεγονός, βασκανία ΦΡ. **έγι-**

ναν πράματα και θάματα! [δ. τρ.: (α) Άλλοι κουρσεύουν με σπαθιά κι άλλοι με τα δοξάρια, / και συ, τι θάμα είν' αυτό, κουρσεύεις με τα μάτια. (β) Ποιος είδε τέτοιο θάμασμα σ' αυτό το πανηγύρι, / ν' αρπάξει ο λύκος το παιδί απ' την ποδιά της μάνας. (γ) Ποιος είδε τέτοιο θιάμασμα παραξενιά μεγάλη, / να κουβεντιάζουν τα βουνά με τις κοντοραχούλες.] – επίρρ. **θάμα** θαυμάσια [ETYM. < αρχ. θαυμάζω «μένω έκθαμβος, εκπλήσσομαι, ...» (Όμ. Ω 394, ἡμεῖς δ' ἑσταότες θαυμάζομεν «κι εμεῖς σαστίζαμε και στέκαμε») > θαυμάζω, με αντιμετ. > θιαμάζω, με ορθογρ. απλοπ. (πρβ. θαύμα > θυάμα > θιάμα)].

ΘΙΑΜΑΪΝΟΜΑΙ (θγιαμαίνουμι) θαυμάζω, παραξενεύομαι, απορώ [δ. τρ.: (α) Στέκει και τη θιαμαίνεται, στέκει και τη ρωτάει. / – Κόρη μου, ποιος σε γέννησε, τι μάννα σ' έχει κάμει; (β) Κοιμάτ' η καπετάνισσα και ποιος θα την ξυπνήσει. / Θιαμαίνομαι, λογιάζομαι το πώς να την ξυπνήσω.] ΦΡ. **σε θιαμαίνομαι, άνθρωπέ μου!** απορώ μαζί σου – επίθ. **θιαμαχτός** (-ή, -ό) θαυμαστός – υποκορ. **θιαμαχτούλης** (-α, -ικο) [ETYM. < αρχ. θαυμαίνω «θαυμάζω» (Όμ. θ 108, ἀέθλια θαυμανέοντες «τους αγώνες να θαυμάσουν») > θαυμαίνω, με αντιμετ. > θιαμαίνω, με ορθογρ. απλοπ. > θιαμαίνομαι].

ΘΛΙΒΟΜΑΡΑ (θλλιβουμάρα) (η) πολύ μεγάλη θλίψη ΦΡ. **μ' έπιακε θλιβομάρα!** [ETYM. < αρχ. θλίβ(ω) «στενοχωρώ, πιάζω, ...» (Πλάτ. Τίμ. 60c, σφόδρα ἔθλιψεν «πίεσε πολύ») + παραγ. επίθ. -ομάρα].

ΘΟΥΡΙΔΑ (η) **1.** θυρίδα **2.** μικρή εσοχή στον τοίχο, δίπλα σε τζάκι, για την τοποθέτηση μικρών αντικειμένων ή των χρειαζόμενων για τον καφέ – συνών. **παραθύρα / πολίτσα** (η) – σύνθ. **σκαλοθυρίδα** (η) μεγάλη θυρίδα σε τοίχο για την τοποθέτηση της βαρέλας (βλ. βαρέλι → παράγ. ουσ.) [ETYM. < θυρίς (ή) (-ίδος) (αιτ. θυρίδα) «παράθυρο, ...», υποκορ. του αρχ. θύρα (βλ. λ.) > θυρίδα > θουρίδα, με τροπή του [υ] σε [ου]].

ΘΡΑΣΕΥΩ (θρασσεύω) **1.** μεγαλώνω απότομα, ανδρώνομαι **2.** (για φυτά) αναπτύσσομαι πάρα πολύ – ουσ. **θράσεμα** (το) – μππ. **θρασεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. *θρασεύω (πρβ. μσν. *θράσεμα*) < αρχ. θράσ(ος) (-εος) (τό) «θάρρος, θρασύτητα, αφοβία, ...» (Θουκ. 1.120. 4, θράσει ἀπίστῳ ἐπαιρόμενος «πόσο απατηλή είναι η έπαρσή τους») + παραγ. επίθ. -εύω > θρασεύω].

ΘΡΑΣΙΜΙ (θρασσίμ') (το) **1.** ψοφίμι **2.** (υβρ.) αυθάδης, θρασύδειλος [Άρ. Βαλ. Φ. 2.210: Παρά τήν ἄτιμη ξυλιά, πού μῶχει καταφέρει / ἐδῶ Θωδούλα, στά μαλλιά τό φράγκικο θρασίμι.] **3.** (μτφ.) παχύς και νωθρός [ETYM. < μσν. (;) *θ(η)ρασίμι(ον) με συγκ. < υποκορ. του αρχ. ουσιαστικοπ. επιθ. *θηράσιμ(ος)* (βλ. θράσιος, ετυμ.) -ιον (Τριαντ.)].

ΘΡΑΣΙΟΣ (θράσιους) (-α, -ο) **1.** άνοστος **2.** θρασίμι (βλ. λ., 1), πεθαμένος ξαφνικά, νεκρός **3.** αδικοχαμένος ΦΡ. **πήγε θράσιος!** – συνών. **θράσος** (-α, -ο) [Γ. Άθάν. Τ. Β. 2.5: Άνάστησα τή νιότη μου νά μήν πεθάνη θράσα.] [ETYM. < αρχ. θηράσ(ιμος) (-ον) «που μπορεί να τον θηρεύσει κάποιος, ...» (Αίσχύλ. Πρ. 858, ἤξουσι θηρεύοντες οὐ θηρασίμους γάμους «κυνηγώντας θα ῥθουν ακυνήγητους γάμους») + παραγ. επίθ. -ιος > *θηράσιος > θράσιος, με συγκ. του άτ. [η]].

ΘΡΑΣΟΜΑΝΩ (θρασσουμαννάου) **1.** αυξάνομαι υπερβολικά, θεριεύω, θάλλω [Π. Π. Λάμπρη Αγ. Στ., σ. 24: Τα γενεσιουργά σποράκια τους, παρασυρμένα από το νερό της βροχής ή από κείνο, με το οποίο ποτίζονταν τ' αδέλφια τους που αναπτύσσονταν κι ανθούσαν προνομιακά μες σε τενεκέδες, τρύπωναν στις μικρές σχισμές και την άνοιξη θρασομανούσαν.] **2.** (μτφ.) εξαπλώνομαι γρήγορα και εντυπωσιακά, γιγαντώνομαι ΦΡ. **θρασομανάει η φωτιά!** **3.** ενεργώ και συμπεριφέρομαι με θράσος ΦΡ. **τι θρασομανάς έτσι;** [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 4.190-2: μέ τό λαρύγγι διάπλατο, θρασομανάει καί χάσκει / τό μισοφέγγαρο χρυσό, σάν νά ἔθελε μέ πείσμα, / άφοῦ μάς έφαγε τή γῆ, νά πιεί τόν οὐρανό μας] **4.** επιθυμώ πολύ να συνουσιαστώ – ουσ. **θρασομάνημα** (το) – μεε. **θρασομανώντα(ς)** [ETYM. < αρχ. θράσ(ος) (βλ. θρασέω, ετυμ.) -ο- + αρχ. -μανάω (-ῶ) θ. μαν- του ρ. μαίνομαι ως β' συνθ. (βλ. μανιώνω, ετυμ.)].

ΘΡΑΨΑΛΟ (θρράψαλου) (το) πολύ μικρό κομμάτι από κάτι σπασμένο, θρύψαλο – συνών. **τρύψαλο** (το) [ETYM. < θρύψαλο (< θ. θρυψ- του αρχ. θρύπτω «σπάω, συντρίβω, κομματιάζω», Αίσχύλ. Αγ. 1594-5, καί χερῶν ἄκρους κτένας / ἔθρυπτε «και χτένια των χεριών τα ἔχε λιανίσει») > θράψαλο, με αφομ.].

ΘΡΑΨΕΡΟΣ (θρραψιρός) (-ή, -ό) **1.** τρυφερός, χυμώδης, καρπερός **2.** καλοθρεμμένος, παχύς – συνών. **θρυπερός** (-ή, -ό) [ETYM. < θρεψερός «γόνιμος, ευτραφής» < συνοπτ. θ. θρεψ- του αρχ. τρέφω «προσφέρω τροφή, ανατρέφω» (Πλάτ. Κρ. 54a, θρέψεις τε καί παιδεύσεις «να τους αναθρέψεις και να τους μορφώσεις») + παραγ. επίθ. -ερός, με ανομ. > θραπερός].

ΘΡΑΨΗ (θράψ') (η) **1.** σπάσιμο **2.** καταστροφή ΦΡ. **έφερε μεγάλη θράψη ο πόλεμος!** [ETYM. < αρχ. θραῦσ(ις) (ή) (-εως) «καταστροφή, σπάσιμο, ...» (< θραύω «εξασθενώ, καταβάλλω, ...», Σοφ. Άντ. 475-6, σίδηρον ... θραυσθέντα καί ραγέντα πλεῖστ' ἄν εισίδοι «τον σίδηρο μπορείς να τον δεις να ραγίζει και να σπάζει») μεταπλ. -η > θραύση (προφ. θράψη) > θράψη, με ανομ. τρόπου άρθρωση [φσ > πσ] > θράψη].

ΘΡΕΦΩ (θρρέφου) **1.** τρέφω [παροιμ.: Ο ύπνος θρέφει μάγουλα και ξεβρακώνει κώλους.] **2.** (για πληγή) επουλώνομαι – ουσ. **θρέψιμο** (το) – μππ. **θρεμμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. < συνοπτ. θ. θρεψ- του τρέφω (βλ. θραψερός, ετυμ.)].

ΘΡΟΜΠΩΝΩ (θρρουμπώνου) **1.** γεμίζω με υδρατμούς **2.** θολώνω, δεν έχω ορατότητα – ουσ. **θρόμπωμα** (το) – μππ. **θρομπωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **θρομπωμένη μέρα** [ETYM. < αρχ. θρόμβ(ος) (ὁ) «πήγμα αίματος, (μτφ.) σταγόνα ιδρώτα, όγκος, τεμάχιο, ...» (Αίσχύλ. Χο. 533, ὥστ' ἐν γάλακτι θρόμβον αἵματος σπάσαι «με το γάλα τῆς τράβηξε και κόμπο γαίμα» / Κ. Δ. Λουκ. 22.44, ὁ ιδρώς αὐτοῦ ὥσει θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν) + παραγ. επίθ. -ώνω > θρομβώνω (προφ. [mb]) > θρομπώνω].

ΘΡΟΝΙ (θρρουνί) (το) θρόνος, κάθισμα [δ. τρ.: Μου τάζει κι ο πατέρας μου κάτεργ' αρματωμένα, / μου τάζει κι η μανούλα μου κρυφά δέκα χιλιάδες, / χρυσό θρονί να κάθομαι, χρυσό θρονί να παίζω.] [ETYM. < μσν. θρονί(ν) < θρονίον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. θρόνος (ὁ) «κάθισμα, αξίωμα, ...», Όμ. α 130, ἐς θρόνον «σε θρονί»].

ΘΡΟΝΙΑΖΟΜΑΙ (θρουνιάζουμι) κάθομαι κάπου μ' όλη μου την άνεση σαν να μου ανήκει η θέση δικαιωματικά, με σκοπό να μείνω για πολύ, στρογγυλοκάθομαι ΦΡ. **ήρθε και θρονιάστηκε!** – ουσ. **θρόνιασμα** (το) – μππ. **θρονιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. θρονιάζω < αρχ. θρόν(ος) (βλ. θρονί, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω / θρονιάζομαι].

ΘΡΟΣ (ο) θόρυβος ΦΡ. **τι θρος είν' αυτός;** – ρ. **θροΐζομαι** (θρουΐζουμι) θορυβούμαι, ξαφνιάζομαι, τρομάζω [ETYM. < αρχ. θρόος (ὁ) (αττ. θροῦς) «θόρυβος από πολλές φωνές» (Όμ. Δ 437, οὐ γάρ πάντων ἦεν όμός θρόος «δεν ήταν σ' όλους μια λαλιά») με απλοπ.].

ΘΡΟΥΜΗ (θρρούμ') (η) θρούμπη, αυτοφυές αρωματικό φυτό με ξυλώδη κορμό (savory ή satureja) ΦΡ. **και νεκρούς ανασταίνει η θρούμη!** – συνών. **θρούμι** (το) [ETYM. < αρχ. θύμβρα (ἡ) (-ας) (Θεόφρ. Φ. Αἰτ. 3.1.4, θύμβρα δέ καί όρίγανος «η θρούμπη και η ρίγανη») > μσν. θρύμβη (ἡ), με μετάθ. του [ρ] και μεταπλ. -η > θρούμβη, με τροπή του [υ] σε [ου] > θρούμη, με έκπτωση].

ΘΡΟΥΜΠΙ (θρρουμπί) (το) το υφασμένο πανί του αργαλειού μαζεμένο σε ρολό – ρ. **θρουμπιάζω** (θρρουμπγιάζου) **1.** μαζεύω πανί και το κάνω θρουμπί **2.** (μτφ.) ρίχνω κάποιον κάτω και τον χτυπάω, σκοτώνω – ουσ. **θρούμπιασμα** (το) – μππ. **θρουμπιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν θρουμπιασμένο!** – σύνθ. **κακοθρουμπιάζω** υφίσταμαι ψυχοσωματική ταλαιπωρία, υποφέρω ΦΡ. **κακοθρούμπιασε ο έρμος!** – ουσ. **κακοθρούμπιασμα** (το) – μππ. **κακοθρουμπιασμένος** (-η, -ο)

[ETYM.: πιθ. < θρομβί(ον) (τό), υποκορ. του θρόμβος (βλ. θρομπώνω < θρομβώνω, ετυμ.) > θρομβί > θρουμπί, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΘΡΟΦΉ (θρρουφή) (η) τροφή [ETYM. < αρχ. τροφή (ή), με επίδρ. του θρέφω < τρέφω (βλ. θραψερός, ετυμ.)].

ΘΥΜΗΣΙΑ (θυμ'σσία) (η) ενθύμηση, ανάμνηση ΦΡ. (α) **όλο θυμησιές μου 'ρχονται στο μυαλό μου!** (ούλου θυμ'σσίες μο' 'ρ'ντι στου μυ'λό μ'!) (β) **αχ! αυτές οι θυμησιές από τα περασμένα!** [ETYM. < μσν. θύμησ(η) (< αρχ. ἐνθύμησις (ή) (-εως) «σκέψη, ιδέα, ...», Θουκ. 1.132.5, δείσας κατὰ ἐνθύμησίν τινα «είχε φοβηθεί, γιατί είχε σκεφτεί ότι ...») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΘΥΜΗΤΙΚΟ (θυμητ'κκό) (το) 1. μνήμη ΦΡ. **πάει το θυμητικό μου!** 2. ευκολία στη μνήμη ΦΡ. **είχε θυμητικό κι έμαθε εύκολα τα γράμματα!** [ETYM. < μσν. θυμητικό(ν) (τό), ουδ. ως ους. του επιθ. θυμητικός < θ. θυμη- του θυμοῦμαι (βλ. θυμιέμαι) + παραγ. επίθ. -τικός].

ΘΥΜΙΑΜΑ (θυμνιάμα) (το) θυμίαμα, λιβάνι [παροιμ.: Τον αποφεύγει σαν ο διάολος το θυμιάμα.] [ETYM. < αρχ. θυμίαμα (τό) «η ρητινώδης ύλη που καίγεται σε θρησκευτικές τελετές και αναδίδει ευώδεις αναθυμιάσεις, λιβάνι, ...» (Ηρόδ. 2.130.4, θυμιάματα παντοῖα «κάθε είδους θυμιάματα») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΘΥΜΙΑΤΟ (θυμνιατό) (το) λιβανιστήρι – ρ. **θυμιατίζω** 1. λιβανίζω 2. (μτφ.) επαινώ υπερβολικά, κολακεύω ΦΡ. **τον θυμιατίζει από την αυγή ως το δειλινό!** – ους. **θυμιάτισμα** (το) – μππ. **θυμιατισμένος** (-η, -ον) [ETYM. < μσν. θυμιατό(ν) (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. ρημ. επιθ. θυμιατός «κατάλληλος να καεί ως θυμίαμα», του ρ. θυμιῶ (-άω) «θυμιατίζω, καπνίζω», Πλάτ. Τίμ. 66d, ἢ θυμιωμένων «ή θυμιατισμένων»].

ΘΥΜΙΕΜΑΙ (θθ'μιέμι) / **θυμιούμαι** θυμάμαι ΦΡ. **δε μου θυμιένταν να ...** (δε μ' θθ'μιένταν να ...) δεν θυμόμουν να ... – β' εν. προστ. α-ορ. ενεργ. φ. **θύμα** ΦΡ. **θύμα μου να σου πω ένα νέο!** (θύμα μ' να σ' που ιένα νέου!) θύμισέ μου ... – σύνθ. **αναθυμιέμαι** θυμάμαι, ξαναθυμάμαι [Γ. Ρίτσ. Μόν.: Κι όταν τῆς νύχτας ὁ ἄνεμος τήν πόρτα μας βροντᾷ / κ' ἔντρομος τό γκρεμό παλαιᾶς πληγῆς θ' ἀναθυμιέμαι, ...] [ETYM. < μσν. θυμ(οῦμαι) (< αρχ. ἐνθυμοῦμαι «σκέφτομαι, θυμάμαι, κρίνω», Θουκ. 7.18.2.10, ἐνεθυμοῦντο τήν ξυμφοράν «σκέφτονταν την καταστροφή») μεταπλ. -ιέμαι / -ιούμαι].

ΘΥΜΟΣ (θθ'μός) (ο) 1. [...] 2. (μτφ.) δύναμη, τάση για γοργή ανάπτυξη ΦΡ. **τα βλαστάρια έχουν πολύ θυμό!** [ETYM. < αρχ. θυμός (ὁ) «πνοή, ψυχή, τόλμη, οργή», Όμ. Α 593, ὀλίγος δ' ἔτι θυμός ἐνῆεν «κοντά να βγει η ψυχή μου»].

ΘΥΜΩΝΩ (θθ'μώνου) **1.** οργίζομαι, είμαι εκτός ελέγχου **2.** (μτφ.) διογκώνομαι, πρήζομαι ΦΡ. **θύμωσε η πληγή!** – ουσ. **θύωμα** (το) – μππ. **θυμωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. θυμ(ῶ) «οργίζω» (< αρχ. θυμοῦμαι «οργίζομαι, θυμώνω» < θυμός (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω)].

ΘΥΡΑ (η) **1.** εξώθυρα, πόρτα [παροιμ.: Βαρεί (βλ. βαράω, γ' πρόσ.) τη θύρα ν' ακούσει η παραθύρα (το παράθυρο).] (βλ. θουρίδα → συνών.) **2.** οπή μεγάλου βαρελιού – υποκορ.: α) **θυρίδα** (η) **1.** [...] (βλ. θουρίδα) **2.** μισθωτή εργασία, συνήθ. του δημοσίου τομέα ΦΡ. **πιάστηκε από θυρίδα·** β) **θυροπούλα** (η) – σύνθ. **θυροστόμι** (το) **1.** κατώφλι εξώθυρας ΦΡ. **κάθεται στο θυροστόμι και κεντάει** **2.** στόμιο, άνοιγμα θύρας ΦΡ. **μη κάθεται στο θυροστόμι, κάνει ρεύμα και θα κρυώσεις!** [ETYM. < αρχ. θύρα / (επικ., ιων.) θύρη (ή) «θύρα, θυρόφυλλο», Όμ. Ι 473, πρόσθεν θαλάμοιο θυράων «μπροστά στη θύρα του θαλάμου»].

ΘΩΡΙΑ (θουργιά) (η) **1.** που φαίνεται εξωτερικά, εξωτερική εμφάνιση, παρουσιαστικό [Δ. Σολ. Ύ. Έλ. 145.1-2: Κειό τό σκῆπτρο πού σᾶς δείχνει / ἔχει ἀλήθεια ωραία θωριά.] **2.** ομορφιά – σύνθ. επίθ. **καλόθωρος** (-η, -ο) που έχει ωραία θωριά, όμορφος – αντών. **κακόθωρος** (βλ. κακο- → σύνθ. ε) [ETYM.· μσν. < μσν. θεωρία (ή) «θέα, θέαμα, ...» με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < θεωρία (βλ. λ., ετυμ.)].

I

I ιδιωμ. άρθρο αρσ. γένους μπροστά από κύρια ον., π.χ. ι Γιώργους, ι Βασίλης, κ.λπ.

ΙΒΑΡΙ (ιβάρ') (το) **1.** κατασκευή σε σχήμα μαιάνδρου στην άκρη λίμνης ή λιμνοθάλασσας για την παγίδευση χελιών και ψαριών **2.** ιχθυοτροφείο [ETYM. < βιβάρι / διβάρι (< μσν. βιβάριον (τό) < λατ. vivarium, -ii) με αποβ. του αρχικού συμφ.].

ΙΓΚΛΑ (η) **1.** ο ιμάντας με τον οποίο δένεται το σαμάρι ή η σέλα στο σώμα του ζώου **2.** (κυρ. στον πληθ., **ίγκλες**, οι) οι θηλιές που βάζουν στα μπροστινά πόδια αλόγων ή άλλων ζώων, για να τα ημερώσουν ή για να μη φεύγουν μακριά **3.** (μτφ.) το νήμα της ζωής ΦΡ. **την έκοψε την ίγκλα του!** πέθανε – ρ. **ιγκλώνω** (ιγκλλώνου) **1.** δένω ίγκλα σε ζώο **2.** (μτφ.) περιορίζω την ελευθερία κάποιου ΦΡ. **τον ίγκλωσε!** – ουσ. **ίγκλωμα** (το) – μππ. **ιγκλωμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Πώς χορεύν' οι παντρεμένες, / σα γομάρες (βλ. γομάρι) ιγκλωμένες.] – αντών. **ξίγκλωτος** (-η, -ο) ατίθασος, ανεξέλεγκτος ΦΡ. (α) **ξίγκλωτος άνθρωπος** (β) **ξίγκλωτο μουλάρι** [ETYM. (LSJ) λήμμα (γ)ίγκλα (η) «λουρί σαμαριού», δάνεια λ. < λατ. cingula (-ae) «ζώνη»].

(Ι)ΔΙΑΖΟΜΑΙ (ι/δγιάζουμι) **1.** τακτοποιώ το στημόνι και διευθετώ τα νήματα, πριν αρχίσω να υφαίνω στον αργαλειό [δ. τρ.: Στους ουρανούς το ίδιαζε, στους κάμπους το τυλίγει.] [Ἀρ. Βαλ. Φ. 2.143-4: μέ τό τραγούδι διάζεται, μέ τό τραγούδι φέρνει / τή στάμνα στό κεφάλι της ...] **2.** (μτφ.) βιάζομαι – ουσ.: α) **ίδιασμα** / **διάσιμο** (το)· β) **διασίδι** (δγιασίδ' / γιασίδ') (το) **1.** το νήμα που χρησιμοποιείται για στημόνι ή υφάδι, μαζεμένο σε ανέμη ή στο άνοιγμα εμπρός τεταμένων χεριών, προκειμένου να βαφεί με τον παραδοσιακό τρόπο και στη συνέχεια να διαστεί [Κ. Κρυστ. Τ. Ἀργ.: – Διασίδι, καλοδιάσιδο, γνεμένο στο νυχτέρι, / διασίδι μ', ὄντας σ' ἔγνεθα, τὸν συχονειρευόμουν, / διασίδι, ὄντας σ' ἐδιάζομουν, ἦρθεν ἀπὸ τὰ ξένα, / διασίδι, ὄντας σ'

ἐτύλιγα στήν ἐκκλησιὰ τὸν εἶδα, / διασίδι, ὄντας σ' ἐκόλναγα, μῶστει-
 λεν ἄρραβῶνα.] **2.** η υφαντική εργασία· γ) **διάστρα** (δγιάστρα) (η) **1.**
 εργαλείο υφαντικής, το οποίο αποτελείται από μια ελλειψοειδή σανί-
 δα με τρυπούλες, απ' όπου οι γυναίκες, που διάζονται, περνούν το νή-
 μα, για να μην μπλέκεται **2.** τόπος όπου γίνεται το διάσιμο **3.** γυναίκα
 που διάζεται νήμα – μππ. **(ι)διασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Διασίδι, πολυ-
 διάσιδο, καλού καιρού διασμένο, / διασίδι, όταν σε διάζουμουν, ήρ-
 θαν οι συμπεθέροι, / διασίδι, όταν σ' ετύλιγα, ήρθαν μ' αρραβωνιά-
 σαν, / κι όταν σε μισοκόπισα, ήρθαν για να με πάρουν, / κι η μοίρα
 μου το θέλησε να 'ρθω να σε ξυφάνω.] [ETYM. < προθεμ. ιδιωμ.
 προφ. ι- + αρχ. διάζομαι «διευθετώ στον ιστό το στημόνι, αρχίζω να
 υφαίνω», Νικοφ. Πανδ. 5.1, ὁ δ' ἐξυφαίνεθ' ἰστός, ὁ δέ διάζεται «άλ-
 λος τελειώνει το υφαντό στον αργαλειό κι ἄλλος τον διάζεται»].

ΪΔΡΟΣ (ἰδρους) (ο) / **ἰδρο** (το) / **ιδρώς** / **ιδρωτας** (ο) ιδρώτας ΦΡ. (α)
κάνει καλό ο ἰδρος! (θεωρείται ότι μαζί του αποβάλλονται βλαπτικές
 τοξίνες) (β) **με τσάκισε ἰδρωτας** (μι τσάκ'σι ἰδρουτας) ἰδρωσα πολύ
 λόγω υψηλού πυρετού ή από ἄλλη αιτία [ETYM. < μsn. ἰδρο(ς) (ὁ,
 τό) < αρχ. ἰδρώς (ὁ) (-ῶτος), Όμ. Δ 27, ἰδρῶ θ' ὄν ἰδρωσα «τον ἰδρω
 πο' 'χω ἰδρώσει»].

ΙΕΡΟΣ (ἱρός) (-ή, -ό) **1.** [...] **2.** (ουδ. εν. ως ους.) **Ἄγιο Βήμα** (βλ.
 Αγιουδήμα) **3.** (ουδ. πληθ. ως ους.) **ιερά** (τα) ἄμφια [ETYM. < αρχ.
 ἱερός (-ά, -όν & -ός, -όν) «δυνατός, θαυμασιος, ιερός, ἅγιος, ...», Όμ.
 Α 99, ἱερὴν ἐκατόμβην «αγία εκατόμβη»].

ΙΜ η κτητ. αντων. μου, όταν βρίσκεται μετά από ους. που τελειώνει
 σε -ς, μεταξύ του ους. και της αντων. αναπτύσσεται ένα [ι] για ευφω-
 νία, επειδή εκθλίβεται το [ου] της αντων., π.χ. ο πατέρας μου > ου πα-
 τέρας μ' > ου πατέρας ιμ, αλλά του πατέρα μου > τ' πατέρα μ' [E-
 TYM.· ιδιωμ. τ. < μου < αρχ. κτητ. αντων. ἐμός (-ή, -όν) (γεν. ἐμοῦ)
 «δικός μου, σου, του», Όμ. Θ 360, ἀλλὰ πατήρ οὐμὸς φρεσὶ μαίνεται
 «ἀλλ' ο πατέρας μου κακά μανίζει»].

ΙΠΡΟΠΕΡΣΙ (ἱπρόπιρσ') πρόπερσι [ETYM. < ιδιωμ. προθεμ. προφ.
 ι- + πρόπερσι < μsn. πρόπερσι < αρχ. προπέρυσι(ν), Λυσ. Σ. 4, ἀφι-
 κόμενος προπέρυσιν εἰς τὴν πόλιν «φθάνοντας πρόπερσι στην πόλη»].

ΪΣΙΟΣ (ἰσσιους) (-α, -ο) **1.** ευθύς **2.** επίπεδος **3.** (μτφ.) σύμφωνος με
 τους γραπτούς και ἄγραφους κανόνες **4.** (μτφ.) τίμιος, ειλικρινής ΦΡ.
δεν έχει ἴσιο κρέας ἀπάνω του! (δεν έχει ἴσιου κριγιάς ἀπάν' τ'!)
 δεν έχει σταθερότητα χαρακτήρα, δεν έχει ηθικούς φραγμούς – (ουδ.
 ουσιαστικοπ.) **ἴσιο** (το) δίκιο, σωστό ΦΡ. **μ' ἀρέσει το ἴσιο** – ους. **ι-
 σιά** (ισσιά) / **ισιάδα** (ισσιάδα) (η) **1.** ἴσιωμα **2.** (μτφ.) ευθεία και ειλι-

κρινής συμπεριφορά – επίρρ. **ίσια** ΦΡ. (α) **δεν είμαστε ίσια κι όμοια** (δεν είμιστ' ίσσια κι όμνοια) δεν είμαστε το ίδιο (β) **θα 'ρθω ίσια με την ώρα** (θα 'ρθου ίσσια μι ν' ώρα) θα 'ρθω μόλις παίρνει να νυχτώσει (γ) **ίσια κι ίσια** τρόπος συναλλαγής σε είδος ΦΡ. **αγόρασα πατάτες ίσια κι ίσια με στάρι** (δ) **ίσια** αμέσως ΦΡ. **έρχομαι ίσια** (ε) δύσκολα, με το ζόρι ΦΡ. **ίσια που στέκονταν** (ίσσια π' στέκ'νταν) – ρ. **ισιώνω** – ουσ. **ίσιωμα** (το) 1. [...] 2. επίπεδη και άδεντρη επιφάνεια γης (πληθ. (ι)σσιώματα, τα) 3. (ονομ. εν. & πληθ.) ως τοπωνύμιο – σύνθ.: α) **ισιομεριάζω** (ισσιουμιργιάζου) ισομοιράζω· β) **ισιοπαϊδι** (το) μοίρασμα σε ίσο βάρος (βλ. παϊδι) ΦΡ. (μτφ.) **δεν έχει ισιοπαϊδι!** δεν έχει ευθεία συμπεριφορά, δεν έχει αίσθημα δικαιοσύνης, δεν μπορείς να τον εμπιστευτείς [ETYM. < μσν. ἴσιος «ευθύς στο σχήμα [δ. τρ.: ... μεγάλο σαν ψηλό βουνό, ίσιο σαν κυπαρίσσι.], (μτφ.) ευθύς στον χαρακτήρα [Κ. Π. Καβ. Θερμ.: Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινουῦντες, / δίκαιοι κ' ἴσιοι σ' ὅλες των τὲς πράξεις.] < αρχ. ἴσος (-η, -ον) (επικ. τ. ἴσος / ἔϊσος (-η, -ον) «ίσος, όμοιος, ...», Όμ. Α 163, ἴσον γέρας «ισάξιο δώρο»].

(Ι)ΣΚΑΡΙΩΤΗΣ (Ι/σκαργιώτ'ς) (ο) 1. ο Ιούδας, ο μαθητής του Ιησού 2. (μτφ.) προδότης ΦΡ. **ξέρεις τι σκαριώτης είναι αυτός;** [ETYM. 1. < εβρ. Ἰś-Qrīyôth «ο προερχόμενος από την Κεριώθ», 2. < σικάριοι «ονομασία των ζηλωτών από τους αντιπάλους τους ή, κατ' άλλους, ομάδα δολοφόνων ανάμεσα στους Ιουδαίους επαναστάτες. Ωστόσο, πολλοί ιστορικοί θεωρούν ότι οι σικάριοι αναδείχθηκαν αργότερα, όταν ο Ιούδας σίγουρα δεν ανήκε στην ομάδα αυτή.» (Βικιπ.)].

ΊΣΚΙΟΣ (ίσσκιους) (ο) 1. σκοτεινό σχήμα που δημιουργείται πάνω σε επιφάνεια, όταν αδιαφανές σώμα διακόπτει την πορεία των ακτίνων φωτεινής πηγής (πληθ. **ίσκια** / **ίσκιατα**, τα) ΦΡ. **μόλις πέσουν τα ίσκια** (ενν. βουνού) **στο ποτάμι, θα γυρίσω** 2. τόπος όπου πέφτει ίσκιος [Κ. Κρυστ. Σ.: Θέλω ν' άκούω τὰ νύχια σου νὰ τὰ τροχᾶς στὰ βράχια, / ν' άκούω τὴν ἄγρια σου κραυγή, τὸν ἴσκιο σου νὰ βλέπω.] 3. (μτφ.) ανθρώπινη παρουσία, αίσθηση προστασίας ΦΡ. **πέθανε ο πατέρας και χάσαμε τον ίσκιο του** 4. (μτφ.) η ψυχική διάθεση κάθε ανθρώπου που επιδρά θετικά ή αρνητικά στη διάθεση των άλλων ΦΡ. **με πήρε με καλόν ίσκιο ή από καλόν ίσκιο** με συμπάθησε 5. (για δειλό) ΦΡ. **τρέμει τον ίσκιο του!** (τρέμ' τουν ίσσκιου τ'!) 6. φάντασμα, εφιαλτικό όνειρο ΦΡ. **όλο ίσκιους βλέπει τη νύχτα** – σύνθ.: α) **απόσκιο** (το) σύσκιος τόπος [δ. τρ.: Μάιδε κάστρο ήβρε, μάιδε χωριό να μείνει, / βρίσκει ένα δεντρί, δεντρί ψηλό κι απόσκιο.] [Κ. Κρυστ. Π.: Νᾱρχεται μέ τοῦ φεγγαριοῦ τ' απόσκια στήν αὐλή μου.] – συνών. **α-**

ποσκιούρα (η) [δ. τρ.: Ἦλιε, γιά δέ βαρεῖς κ' ἐδῶ 'ς τούτη τήν ἀποσκιούρα.]· β) **ισκιοτόπι** (ι/σκιουτόπ') (το) τόπος, συχνά διάσελο, απ' όπου αρέσκονται να διαβαίνουν δαίμονες (πληθ. **ισκιοτόπια**, τα)· γ) **καλοῖσκιωτος** (-η, -ο) που εκπέμπει θετική αύρα και γίνεται συμπαθής ΦΡ. **είναι καλοῖσκιωτη γυναίκα!** [ETYM. < μσν. ἴσκιος (ὁ) < αρχ. σκιά / (ιον.) σκιή (ῆ) «σκιά, αντανάκλαση, ...» (Ὁμ. κ 495, τοί δέ σκιαί ἄῖσσουσιν «οἱ υπόλοιποι κινούνται σαν τοὺς ἴσκιους» / πρβ. Ἡσύχ., *<ἰσκιερῶ τόπῳ> σκιὰν ἔχοντι) με προσθήκη του αρχικού το-νισμένου φων. και αλλαγὴ γένους κατά το ο ἥλιος].

ΙΣΚΙΩΝΩ (ισκσιώνου) κάνω σκιά, ρίχνω τη σκιά μου πάνω σε κάτι – (γ' προσ.) **ισκιώνει** 1. δύνει ο ἥλιος και πέφτουν μεγάλες σκιές ΦΡ. **ἰσκιωσε η αυλή** 2. πλησιάζει η νύχτα, θαμπώνει – ουσ. **ἰσκιωμα** (το) 1. σημείο που καλύπτεται ἀπὸ ἴσκιο, σκιά 2. (μτφ.) φάντασμα, δαίμονας (βλ. αερικό) ΦΡ. (α) **ἰσκιωμα ἀπὸ τον λόγγο** (β) **ἰσκιωμα ἀπὸ το ρέμα** – ρ. **ισκιωματίζω** καθιστώ ἕναν τόπο κέντρο των δαιμόνων 3. (μτφ.) ἀσήμαντος, χωρίς αξία 4. (μτφ.) μικρόσωμος 5. (μτφ.) ἀσχημος ΦΡ. **είναι σαν ἰσκιωμα!** – μππ. **ισκιωμένος** (-η, -ο) 1. που καλύπτεται ἀπὸ σκιά – συνών. **σκιαδερός** (-ή, -ό) 2. (μτφ.) που ἔχει καλὸ ἴσκιο, συμπαθητικός – συνών. (ι) **ισκιωτικός** (-ή, -ό) – αντών.: α) **αἰῖσκιωτος** (-η, -ο)· β) **ανίσκιωτος** (ανίσσκιουτους) (-η, -ο)· γ) **ξήσκιωτος** (ξήσ-σκιουτους) (-η, -ο) 1. [...] ΦΡ. **έκατσα στο ξήσκιωτο και μ' έκαψε ο ἥλιος!** 2. [...] ΦΡ. **τι ξήσκιωτος άνθρωπος εἶν' αυτός!** 3. (μτφ.) δαιμονόπληκτος [ETYM. < ἴσκι(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΙΣΤ! ΙΣΤ! προτρεπτικό σε πρόβατα, για να προχωρήσουν [Κ. Κρυστ. Κ.: Ἴστ ἴστ, διαβολοπρόβατο. Ἐά! δέ μ' ἀκούει τό ἔρμο, / μόχτα, ὠρέ Λιά, καί μάδεψε· φυλάξου ἀπ' τό βαρβάτο.] [ETYM. < παραφθ. αρχ. επιφων. *σίττα* / *ψίττα* / *ψύττα*, Θεόκρ. Εἰδ. 4.45-6, *σίτθ'*, ὁ Λέπαργος, / *σίτθ'*, ἅ Κυμαίθα, ποτὶ τὸν λόφον. «Ἴστ! Ασπρομάλλη! Ἴστ, Κυμαίθα, σύρε προς τον λόφο.» / Θεόκρ. Σχόλ. 5.3, ΣΙΤΤ'. Σίττα, ψίττα, ποιμενικά, αἰπολικά καί βουκολικά ἐπιφθέγματα· εἰσὶ δέ ἐπιρρήματα· ἔλεγον δέ ταῦτα διώκοντες, ἀποστήσεσθε·].

ΙΤΣ καθόλου ΦΡ. (α) **ιτς τίποτα** (β) **ιτκαθόλου** καθόλου (γ) **ιτσίποτας** εντελώς τίποτα [ETYM. < τουρκ. its (πρβ. κουτσοβλ. *ίτς* (itş) «κανένα, τίποτα»].

K

ΚΑΒΆΛΛΑ (η) **1.** ιππασία ΦΡ. (μτφ.) **κρένει** (βλ. λ.) **όλο της καβάλας** (κρέν' ούλου τ'ς καβάλας) μιλάει φέρνοντας συνέχεια αντιρρήσεις και, μάλιστα, με επιθετικό ή ειρωνικό τρόπο **2.** ιππικό, καβαλάρηδες [Κ. Βάρν. Λ.: Χωρίς φουσάτα μπρούντζινα, / πεζούρα καί καβάλα, / χωρίς καράβια στό γιαλό / καί ματωμένη πάλα, / λιμάρης καί ξυπόλυτος, / νά! βασιλιάς απόλυτος.] **3.** (χυδ.) συνουσία – επίρρ. **καβάλα 1.** πάνω στη ράχη υποζυγίου, καβαλικευτά [δ. τρ.: Καβάλα τρώνε το ψωμί, καβάλα πολεμάνε, / καβάλα πάν' στην εκκλησιά, καβάλα προσκυνάνε, / καβάλα παίρν' αντίδερο (βλ. λ.) απ' του παπά το χέρι.] **2.** πάνω στη ράχη ανθρώπου ή αντικειμένου ΦΡ. **θέλει να τον είναι πάντα καβάλα!** θέλει να είναι πάντα αποπάνω, να 'χει πάντα δίκιο – συνών. **καβαλιτσόρα** (καβαλλ'τσιόρα)· απαντά και ως ουσ. (πληθ. **καβαλιτσόρες**, οι) για περιγραφή φρούτων, όπως τα κεράσια, κ.λπ., που κρέμονται περισσότερα από ένα στον ίδιο μίσχο ή στο ίδιο κλαδάκι [ETYM. < μσν. καβάλα (ή) «φοράδα, καβάλα» < βεν. cavala ή υστλατ. caballa < λατ. caballus (βλ. γάβαλα, ετυμ.)].

ΚΑΒΑΛΆΡΗΣ (καβαλλάρ'ς) (-ισσα) (ο, η) **1.** που κινείται καθισμένος σε ράχη υποζυγίου, ιππέας [δ. τρ.: ... κι ο άντρας της ερχότανε σε μαύρο καβαλάρης.] ΦΡ. **μαύρος καβαλάρης** ο χάρος **2.** ο σύζυγος, ο αφέντης του σπιτιού ΦΡ. **έρχεται ο καβαλάρης!** **3.** το κεντρικό ξύλο στήριξης δίριχτης στέγης, κορυφή στέγης – ρ. **καβαλαρώνω 1.** αναρριχώμαι **2.** ανεβαίνω σε κορυφή, σε καβαλάρη στέγης **3.** (μτφ.) επιβάλλω τη θέλησή μου **4.** (μτφ.) ανέρχομαι κοινωνικά ΦΡ. **καβαλάρωσε και ποιος τον πιάνει!** (καβαλλάρουσι κι πγοιος του μπγιάν'!) – ουσ. **καβαλάρωμα** (το) – μππ. **καβαλαρωμένος** (-η, -ο) [Άλ. Μωρ. Δ.: Καί ὁ ἀράπης, μπογαζιανός σκύλλαρος, ὑλακτῶν, ἔδακνε μέ τούς ἀγρίους ὁδόντας του τήν κωπαστήν, καβαλαρωμένος ἐπάνω, φύλαξ ἄγρυπνος τῆς κοιμωμένης.] – επίρρ. **καβαλαρωτά** [ETYM. < μσν. κα-

βαλλάρης (ὁ) < ελνστ. καβαλλάριος (ὁ) «ιππέας, (μσν.) «ιππότης» με αποφυγή της χασμ. (ορθογρ. απλοπ.) < λατ. caballarius (-ii) «ιππέας»]. **ΚΑΒΑΛΈΤΟ** (καβαλλιέτου) (το) **1.** [...] **2.** τρίποδη ή τετράποδη, ξύλινη ή μεταλλική βάση, που χρησιμοποιείτο για την κατασκευή κρεβατιού· πάνω σε τέτοιες βάσεις, συνήθ. δύο, τοποθετούσαν σανίδες, όπου στη συνέχεια έβαζαν στρώμα φτιαγμένο από ύφασμα, ραμμένο σε μορφή σάκου και γεμισμένο συνήθ. με ροκόφυλλα (βλ. ρόκα → σύνθ. β) [ETYM. < βεν. cavaletto].

ΚΑΒΑΛΙΚΕΎΩ (καβαλλικιεύου) **1.** ανεβαίνω σε υποζύγιο, ιππεύω **2.** (συνεκδ.) κάθομαι όπως ο καβαλάρης **3.** (μτφ.) επιβάλλομαι σε κάποιον με τρόπο που θίγεται η αξιοπρέπεία του, τον κάνω ό,τι θέλω **4.** (μτφ.) αποκτώ ιδιοτροπίες ΦΡ. **κάνει σαν να τον καβαλίκηψε ο διάβολος!** **5.** (χυδ.) έρχομαι σε σεξουαλική επαφή – ουσ. **καβαλίκεμα / καβάλημα** (το) – επίρρ. **καβαλικά** ιππεύοντας, καβάλα [δ. τρ.: Χίλιοι κρατούν τον γρίβα του, χίλιοι τον καλιβώνουν (βλ. καλιγώνω → συνών. ρ.) / κι άλλοι τόσοι παρακαλούν, αφέντη, καβαλικά.] ΦΡ. **έλα να σε πάρω καβαλικά!** (ιέλα να σι πάρου καβαλλικά!)· φρ. που απευθύνεται σε παιδιά, καθώς οι μεγάλοι συνηθίζουν να τα ανεβάζουν χάριν παιδιάς στους ώμους τους, να τα παίρνουν δηλ. καβαλικά [ETYM. < μσν. καβαλλικεύω (< υστλατ. caballicare) με απλοπ.].

ΚΑΒΙΑ (κάβγια) (η) **1.** είδος καυτερού βρώσιμου κρεμμυδιού [Κ. Α. Διαμ. Άπ., τ. 9^{ος}, σ. 66: ιβ) Κάβγιες. Είναι σαν μακρουλά κρεμμυδάκια που καίνε πολύ και τις έχουν μόνο για να τσιγαρίζουν και να ζεματίζουν το φαΐ (τραχανά (βλ. λ.), μπαζίνα (βλ. λ.), φασούλια (βλ. λ.), κρέας)]· χρησιμοποιείτο και σ' άλλα φαγητά, όπως π.χ. στις χορτόπιτες **2.** μικρός μυτερός βολβός κρεμμυδιού, κατάλληλος για φύτευση [ETYM. < ρίζα καυ- του αρχ. καυλ(ός) (ὁ) «το μέρος του φυτού που βρίσκεται πάνω από την επιφάνεια του εδάφους, βλαστός, ...» (Θεόφρ. Φ. Ί 1.1.9, καυλόν δέ λέγω τό ὑπέρ γῆς πεφυκός «καυλό ονομάζω το μέρος του φυτού που βρίσκεται πάνω από τη γη») + παραγ. επίθ. -ια > καύια > κάβια].

ΚΑΒΟΥΚΙ (καββούκι) (το) **1.** σκληρό οστεοειδές περίβλημα διαφόρων ζώων, όστρακο, κέλυφος, καύκαλο ΦΡ. (α) **μπήκε ή μαζεύτηκε στο καβούκι του!** αποσύρθηκε από φόβο ή λόγω αποτυχίας και απογοήτευσης (β) **βγες λίγο από το καβούκι σου!** **2.** το σκληρό εξωτερικό περίβλημα ψημένου ψωμιού **3.** αξεφλούδιστος καρπός καλαμποκιού – ρ. **καβουκιάζω** αποκτώ καβούκι ΦΡ. **καβούκιασαν τα καλαμπόκια** – ουσ. **καβούκιασμα** (το) – μππ. **καβουκιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. kabuk «κέλυφος, κρούστα» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΒΟΥΛΙ (καββούλι) (το) **1.** προσυμφωνημένο σύνθημα, συνεννόηση ΦΡ. **βάλε καβούλι!** όρισε συνάντηση **2.** αποδοχή ανωτερότητας σε τρίτο πρόσωπο ΦΡ. **το κάνει καβούλι!** **3.** συγχώρηση για αδικία ή άσχημη πράξη, χάρη ΦΡ. **το 'καμε καβούλι!** – συνών. **καμπούλι** (καμπούλλι) (το) [ETYM. < τουρκ. kabul «αποδοχή, έγκριση» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΒΟΥΡΑΣ (κάβ'ρας) (ο) καβούρι ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **σαν τον κάβουρα!** (πααίν' σα ντου γκάβ'ρα!) [ETYM.· μσν. < αρχ. κάραβος (ό) «καραβίδα, πλοίο» (Άριστοφ. Άποσπ. 324.9, οὐδ' ἐγγέλειον οὐδέ κάραβος «ούτε χέλι ούτε καρabίδα») > *κάβορας, με αντιμετ. > κάβουρας, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΑΓΚΑΪΝΑΣ κανέννας απολύτως [ETYM. < αρχ. σύνδ. κᾶν (αντί καί ἄν) (Σοφ. Ο. Τ. 615, κακόν δέ κᾶν ἐν ἡμέρᾳ γνοίης μιᾷ «αρκεί μια μέρα μόνο και τον κακό θα ξεσκεπάσεις άνθρωπο») + καέννας (βλ. λ.) (< μσν. κανέννας < κανείς / κανέννας < φρ. κᾶν εἷς / κᾶν ἕνας (Άριστ. Πολιτ. 1283 b25, κᾶν εἷς ἢ πλείους μὲν τοῦ ἐνὸς «εάν ένας ή περισσότεροι του ενός») > κανκαέννας > καγκαέννας, για ευφωνία].

ΚΑΓΚΕΛΙ (καγκέλλι) (το) **1.** κύκλος χορού **2.** (πληθ. **καγκέλια**, τα) **1.** άλλη ονομασία του χορού καγκελάρι σε χωριά των Τζουμέρκων **2.** οι στροφές σε ελικοειδή, ανηφορικό συνήθ. δρόμο (βλ. δίπλα, 4) – παράγ. ουσ.: α) **καγκελάρι** (καγγιλλάρ') (το) χορευτικό δρώμενο της Ηπείρου σε εξάσημο ρυθμό· χορεύεται σε χωριά της μέσης κοιλάδας του Αράχθου, σε χωριά της Λάκας Σουλίου,..., με παραλλαγές στο περιεχόμενο και τον χρόνο που τελείται· στον χορό συμμετέχουν άνδρες, γυναίκες και παιδιά· η ονομασία προέρχεται από τα καγκελίσματα που δημιουργούνται κατά την τέλεση του χορού (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 155-169)· β) **καγκελάρης** (ο) (καγκιλλάρ'ς) (ο) **1.** άλλη ονομασία του χορού καγκελάρι **2.** που σέρνει τον χορό στο καγκέλι – σύνθ.: α) **διπλοκάγκελο** (διπλουκάγκιλλου) (το) **1.** χορός της Ηπείρου **2.** δίπλωμα στον χορό καγκελάρι, καγκέλισμα· β) **καγκελοφρυδάτος / -η & καγκελοφρύδα / -ο** που έχει ωραία κυρτά, πυκνά και σμιχτά φρύδια [δ. τρ.: (α) Κι ο πιστικός που τα φυλάει, ο καγκελοφρυδάτος, / σέρνει το φέσι του στραβά και τον τσιαμπά (βλ λ.) κλωσμένο. (β) Δώδεκα χρόνους έκαμε να βρει καλή γυναίκα, / να βρει ψηλή, να βρει λιγνή, να βρει καγκελοφρύδα.] [ETYM. < ελνστ. κάγκελ(ον) (τό), (LSJ) < λατ. cancellus (-i) «κιγκλίδα, κάγκελο» (πρβ. αρχ. κιγκλίσ (ή) (-ίδος) «η κιγκλιδωτή πύλη του δικαστηρίου ή του βουλευτηρίου, ...», Άριστοφ. Ίππ. 641, τήν κιγκλίδ' ἐξήραξα «έκανα χίλια κομμάτια την καγκελόπορτα») + παραγ. επίθ. -ι > καγκέλι].

ΚΑΔΙ (το) **1.** μεγάλη βεδούρα (βλ. λ.) **2.** μεγάλος ξύλινος κάδος, βασικό τμήμα της νεροτροβιάς (βλ. λ.), σε σχήμα αναποδογυρισμένου κολουρου κώνου, αποτελούμενος από δούγ(ι)ες (βλ. λ.)· είναι χωμένος στο έδαφος και διαθέτει μεγάλη χωρητικότητα μάλλινων υφαντών· έχει ύψος περίπου 2,5 m, το επάνω άνοιγμα έχει διάμετρο περίπου 2 m, ενώ ο πυθμένας είναι φτιαγμένος από πλάκες και σε ύψος περίπου 50 cm απ' αυτόν υπάρχει σχάρα, απ' όπου φεύγει το νερό, αλλά συγκρατούνται τα υπό κατεργασία υφαντά **3.** ξύλινο σκεύος μέσα στο οποίο πηζουν τυρί – μεγεθ. **κάδος** (ο) – υποκορ. **καδόπουλο** (καδόπ'λλου) (το) [ETYM. < ελνστ. καδί(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. κάδος (ὁ) «αγγείο για νερό ή κρασί, μέτρο υγρών, κάλπη», Ἀρχίλ. 4.7, πώματ' ἀφελκε κάδων «αφαίρεσε τα καλύμματα των κάδων»].

ΚΑ'ΕΝΑΣ, **καμιά** (κα(μ)νιά), **καένα** / **κάνα** κανένας, **καμιά**, **κανένα** – (γεν. αρσ., ουδ.) **καμιανού**, (γεν. θηλ.) **καμιάς** / **καμιανής** ΦΡ. **δε ζητάω καμιανού χάρη** [Κ. Κρυστ. Εί.: Τήν κατάρα μου νᾶχετε, ὦρέ παιδιά, [...] ἄν καμιανοῦ σας τό κεφάλι τό πᾶν στά Γιάννινα καί τό στήσουν στό παλούκι.] [ETYM. < μσν. κανένας, με έκπτωση (βλ. καγκάνας, ετυμ.)].

ΚΑΖΑΚΑ (η) **πλεχτό μπλουζάκι χωρίς μανίκια** – υποκορ. **καζακούλα** / **καζακίτσα** (η) [ETYM.· μσν. < ιταλ. casacca].

ΚΑΖΑΝΙ (καζάν') (το) **λέβητας** – **παράγ. ουσ.:** α) **καζαναριό** (καζαναργιό) (το) **1.** τόπος στον οποίο υπάρχει καζάνι (άμβυκας) και γίνεται απόσταξη τσίπουρου **2.** **πλυσταριό**· β) **καζανιά** (η) ποσότητα που μπορεί να χωρέσει σ' ένα καζάνι ΦΡ. **έβγαλα πέντε καζανιές τσίπουρο** (ιέβγαλα πέντε καζανιές τσίπ'ρου) απόσταξα πέντε καζάνια – σύνθ. **ρακοκάζανο** (το) άμβυκας, καζάνι που χρησιμοποιείται για την απόσταξη στεμφύλων – ρ. **καζανιάζω** βάζω φαγητό για μαγείρεμα, συνήθ. σε γάμους, πανηγύρια, κ.λπ., ή υλικό για απόσταξη σε καζάνι – ουσ. **καζάνιασμα** (το) – μππ. **καζανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. kazan + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΖΑΝΤΙΖΩ (καζαντίζου) **πλουτίζω σε μεγάλο βαθμό, γίνομαι ζάπλουτος** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.7: Ἀσπρολογᾶνε ἀγράμπελες, λαλᾶνε καρδερίνια, / νηχούς καζάντισαν τ' αὐτιά καί ζωγραφιές τά μάτια.] – ουσ. **καζάντισμα** (το) – συνών. **καζάντιο** (καζάντγιου) (το) **1.** [...] ΦΡ. **δεν έχει καζάντιο!** δεν έχει προκοπή **2.** **ὅτι έχει κάποιος ΦΡ. πήγα στο σπίτι του να ιδώ τι καζάντιο έχει!** – μππ. **καζαντισμένος** (-η, -ο) – συνών. **καζαντάω** [δ. τρ.: Να πάμε στη Βλαχιά να τα πουλήσουμε, / να πάρουμε γρόσια και φλουριά να καζαντήσουμε.] – ουσ. **καζάντημα** (το) – μππ. **καζαντημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **γύρισε καζαντημένος από**

την ξενιτιά! – αντών. **ακαζάντηγος** (ακαζάντ'γους) (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) ανεπρόκοπος [ETYM.· μσν. < τουρκ. kazand(i) (γ' εν. αορ. του kazanmak) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΚΑΖΙΚΙ (καζίκκι) (το) **1.** παλούκι **2.** (μτφ.) δυσκολία που παρουσιάζεται ξαφνικά ΦΡ. **του 'ρθε μεγάλο καζίκι!** – παράγ. ουσ. **καζικιά** (η) **1.** χτύπημα με καζίκι **2.** (μτφ.) χρηματική ζημιά που επήλθε από δόλο, απάτη ή αισχροκέρδεια άλλου ΦΡ. **έφαγε γερή καζικιά!** [ETYM. < τουρκ. kazik «παλούκι, απάτη» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΘΑΡΑ (τα) ό,τι πετιέται κατά τον καθαρισμό σιταριού [ETYM. < πληθ. ουδ. του καθάρος (βλ. καθάριος, ετυμ.) με μετάθ. του τόνου].

ΚΑΘΑΡΙΟΣ (καθάργιους) (-α, -ο) **1.** φτιαγμένος από σταρένιο αλεύρι (π.χ. καθάριο ψωμί, κ.ά.) **2.** αμιγής, ανόθευτος, γνήσιος **3.** (μτφ.) ειλικρινής, έντιμος ΦΡ. **είναι καθάριος άνθρωπος!** [ETYM. < ελνστ. καθάριος (-ον) «καθάρος, αμιγής, λεπτός, ...» με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. καθάρειος (-ον) < καθάρος (-ά, -όν), Όμ. δ 750, καθαρά χροϊ εἵμαθ' ἐλοῦσα «κι άλλαξε σκουτιά καθάρια πρώτα»].

ΚΑΘΑΡΟΔΕΥΤΕΡΑ (καθαρουδιυτέρα) (η) Καθαρά Δευτέρα· οι μέρες της πρώτης εβδομάδας της Σαρακοστής, του Καθαροβδόμαδου, όπως λέγεται, ονομάζονται Καθαροδευτέρα, Καθαροτρίτη, κ.ο.κ. [ETYM. < καθαρ(ός) (βλ. καθάριος) -ο- + Δευτέρα < θηλ. δευτέρα του αρχ. επιθ. δεύτερος (-α, -ον) (βλ. δευτερότερος, ετυμ.)].

ΚΑΘΑΡΟΣ (κάθαρους) (ο) καθάρισμα [ETYM. < ουσιαστικοπ. αρσ. του επιθ. καθάρος (βλ. καθάριος) με μετάθ. του τόνου].

ΚΑΘ'ΕΚΛΑ (η) καρέκλα [ETYM.· αντδ. < βεν. charegla < αρχ. βεν. cadegla < λατ. cathedra (< αρχ. καθέδρα (ή) «κάθισμα, θέση, κρεβάτι,...», Θουκ. 2.18.5, ἐν τῇ καθέδρᾳ εἶχεν «όσο (ενν. ο στρατός) καθόταν άπρακτος») με διατήρηση του [θ] από τη λ. καθέδρα].

ΚΑΘΕ ΈΝΑΣ (κάθι ένας) καθένας – γεν. **καθεμιανού** ΦΡ. **ποιος ξέρει τι μέλλεται τ' καθεμιανού!** [ETYM. < μσν. καθένας < ελνστ. καθείς (< φρ. καθ' εἷς «ο ένας μετά τον άλλον» < φρ. ἔν καθ' ἓν «ένα ένα»), κατά την εξέλ. εἷς > ένας].

ΚΑΘ'ΗΚΙ / **καθίκι** / **καθοίκι** (το) **1.** δοχείο νυκτός για αφόδευση, συνήθ. πήλινο **2.** (υβρ.) άνθρωπος χωρίς αρχές, παλιάνθρωπος – υποκορ. **καθη(ι/οι)κάκι** (το) [ETYM. (Τριαντ. / Μπαμπ., μσν. < φρ. κατ' οἶκον «στο σπίτι») (< κατ- (βλ. κατα-), το καθ- με επιρροή από το καθημερινός ή από το καθίζω αντίστοιχα, από το οποίο προέρχεται η γραφή με -ι-, καθίκι)· [Αδ. Κορ. Άτ., λήμμα: ΚΑΘΗΚΙ, [...] Καθύκι, [...] σκευός ἢ άγγειόν, όπου καθέζεται ό θέλων νά κενώσει την κοιλίαν από τά περιττώματα [...], Λάσανον, Έλλ. Από τοῦ άχρήστου Κα-

θέω τόν ἄχρηστον παρακείμενον *Καθῆκα*, παράγεται τό *Καθήκιον*. Ὁ Ἴπποκράτης τό ὀνομάζει *Δίφρον*, *Θάκον* καί *Θρόνον* (Ἰδ. Ἄτακτ. II, σελ. 6)]· στο λεξ. της Ακαδημ. αναφέρονται και οι τρεις τρόποι γραφής: *καθοίκι*, *καθίκι*, *καθήκι*· ετυμολογείται μόνο το *καθοίκι*, όπως και από τον Τριαντ. και τον Μπαμπ.· στο λεξ. Δημητρ. υπάρχει το λήμμα *καθήκι*, αλλά παραπέμπει στο *καθοίκι(ν)*, όπου αναφέρεται η λ. με τις γνωστές σημ. και στον πληθ. με τη σημ. οικιακά σκεύη].

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝῆ (καθημιρ'νή) (η) εργάσιμη μέρα ΦΡ. **γιορτή καθημερινή το 'χει ένα!** θεωρεί ότι είναι το ίδιο και δεν αλλάζει ασχολίες [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του ελνστ. επιθ. καθημερινός (-ή, -όν) < αρχ. καθημέριος (δωρ. καθαμέριος) (-α, -ον) «καθημερινός, σημερινός, ...», Σοφ. Ἡλ. 1414, μοῖρα καθαμερία φθίνει «η μοῖρα την ημέρ' αυτή σε καταλεί»].

ΚΑΘΙΣΙΑ (καθ'σσιά / κατ'σσιά) (η) **1.** το να κάθεται ή ο τρόπος που κάθεται κάποιος **2.** ποσότητα φαγητού που τρώει κάποιος σ' ένα γεύμα ΦΡ. (α) **έφαγε δυο καθισιές φαῖ!** (έφαῖ δγυο κατ'σσιές φαῖ!) έφαγε πάρα πολύ (β) **τρώει μια κότα στην καθισιά του!** (τρώει μνια κότα σ' γκατ'σσιά τ'!) [ETYM. < θ. καθίς- του αρχ. καθίζω «βάζω άλλον να καθίσει, καθίζω, τοποθετώ, κάθομαι, ...» (Όμ. Z 360, μή με κάθιζ' Ἑλένη «δε θα καθίσω Ελένη») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΑΘΊΣΤΡΑ (η) **1.** κάθισμα **2.** κρυψώνα που επιλέγουν οι κυνηγοί, για να μην τους βλέπουν τα θηράματα **3.** (μτφ.) σχόλη ΦΡ. **γι' αυτόν είναι πάντοτε της αγίας καθίστρας!** είναι μέρα σχόλης, μέρα τεμπελιάς **4.** (μτφ.) η τεμπέλα [ETYM. < αρχ. καθίστρα (ή) «καθέδρα, έδρα, εδώλιο» < θ. καθίς- του αρχ. καθίζω (βλ. καθισιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τρα].

ΚΑΘΟΜΑΙ (κάθουμι) [...] [κατάρα: Να σου κάτσει στον λαιμό!] ΦΡ. (α) **κάθομαι σουζα** κάθομαι προσοχή, κάθομαι ήσυχα (β) **κάθομαι με τα χέρια σταυρωμένα** μένω σε αδράνεια (γ) **κάθομαι στα καρφιά** είμαι ανήσυχος (δ) **έκατσε το σύννεφο** χαμήλωσε – παρατ. **κάθουμαν**, αόρ. **έκατσα** – ουσ.: α) **κάτσιμο** (κάτсс'μου) (το)· β) **κατσιό** (το) καθισιό, ανάπαυση ΦΡ. **σήμερα είναι γιορτή κι έχουμε κατσιό!** – σύνθ. **κωλοκάθομαι 1.** πέφτω και κάθομαι με τον κώλο, ανακάθομαι **2.** κάθομαι – ουσ. **κωλοκαθιά** (κουλουκ'θγιά) (η) **1.** το κάθισμα οκλαδόν **2.** χορευτική φιγούρα, κατά την οποία ο χορευτής κάνει βαθύ κάθισμα ΦΡ. **κοίτα τι ωραίες κωλοκαθιές που κάνει!** (κοίτα τι ουραίς κουλουκ'θγιές π' κάν'!) [ETYM.· μσν. < αρχ. κάθ(ημαι) «κάθομαι, κάθομαι ακίνητος, διάγω καθιστική ζωή, ...» (Όμ. Δ 9, νόσφι καθήμενοι «καθισμένοι χωριστά») μεταπλ. -ομαι].

ΚΑΘΟΥΡΙ (καθθούρ') (το) 1. ψιλή βροχή 2. κατακάθι [ETYM. < μσν. καθούριν (τό) / καθούρη (ή)· Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα: *ΚΑΘΟΥΡΙΟΝ*, καὶ *ΚΑΘΟΥΡΗ*, Δ. (Δουκάγγιος) καὶ τό ἐξηγεῖ βροχὴν (pluie), φέρων μαρτυρίαν ἀνωνύμου ποιητοῦ, "*Βρονταῖς μεγάλαις κι ἀστραπαῖς, καθούρη καὶ χαλάζη.*" Ἐσημείωσε καὶ ῥῆμα *Καθουρεύω*, [...] μέ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, "*Ποῦ χαλαζώνονται συχνά ἐκ τὰ πολλά καθούρια, / Πάντοτε καθουρεύουσι ἐκ τούς πολλούς ἀνέμους.*" Ἀπορῶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας. Ἴσως ἔλαβεν ἀρχὴν ἢ λέξις ἀπὸ βωμολοχικὴν παραβολὴν ἢ μεταφοράν, *Καθούριον*, ἀντί *Κατούριον*, ὑποκοριστικὸν τοῦ *Κάτουρον* [...], καὶ *Καθουρεύω* (γρ. *Καθουρέβω*) ἀπὸ τό *Κατουρεύω* [...]. Ἑλληνιστί *Κατουρέω*. Ἡ βωμολοχία βρίσκεται στὸν Ἀριστοφάνην, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ βροχὴ εἶναι τοῦ Διὸς Κατούρημα· πρὸς τὸν εἰπόντα, Καίτοι χρῆν αἰθρίας YEIN αὐτόν, – ἀποκρίνεται ἄλλος (Νεφέλ. 371-373), Καίτοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ὤμην ΟΥΡΕΙΝ. Ἐνδεχόμενον ὅμως νὰ παρεφθάρῃ ἡ λέξις καὶ ἀπὸ τό *Κάτομβρος* Ἑλλ. Ὅπως ἂν ἦναι, τό *Καθούριον* σημαίνει σχεδὸν ὅ,τι ἐσήμαινεν εἰς τούς παλαιούς ὁ Λαίλαψ, ἢ *Καταιγίς* [...], ἥγουν σφοδρὸν ἄνεμον μέ σφοδρὰν βροχὴν συνωδευμένον· «*Λαίλαψ, καταιγίς, ἀνέμου συστροφὴ μετὰ ὑετοῦ*» λέγει ὁ Ἡσύχιος (Ζ. Σίφουνας). Ἴσως λοιπὸν παράγεται ἀπὸ τό *Οὔρος*, ὁ ἄνεμος, *Κατούριον*, ὡς πιθανόν ὅτι καὶ αὐτό τό Γαλλικόν ouragan, ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν *Οὔρον*, καὶ ὅχι, ἀπὸ τῶν Ἰνδῶν τὴν γλῶσσαν (Ζ. Οὐρανία). Ἄς σημειωθῇ τελευταῖον καὶ τό πιθανώτερον τοῦτο, ὅτι τό *ΚΑΘΟΥΡΙΟΝ* ἐχυδαῖσθη ἀπὸ τό *ΚΑΤΙΩΝ ΡΟΥΣ*, τό ὁποῖον ἐμετεχειρίσθη ὁ Στράβων (Γεωργαφ. Ι, σελ. 54-55) ἱστορῶν τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ τό πάθος: «*Δίς τε γάρ μεταβάλλειν τὸν ΡΟΥΝ ἐκάστης ἡμέρας καὶ νυκτός... Τῇ μὲν οὖν πλημμυρίδι ὁμολογεῖν τὸν ἐκ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους καταφερόμενον... ὃν δὴ καὶ ΚΑΤΙΟΝΤΑ ὀνομάζεσθαι κ.τ.λ.*». Τὸν αὐτὸν Σικελικὸν πορθμὸν νοεῖ καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Γεωγράφου Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, (Ῥωμ. ἀρχαιολ. 22) λέγων: «*Κατασκευασάμενοι σχεδίας ἐπὶ τῷ πορθμῷ, καὶ φυλάζαντες ΚΑΤΙΟΝΤΑ ΤΟΝ ΡΟΥΝ, ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διέβησαν ἐπὶ τὴν ἔγγιστα νῆσον*». Ὁ ἀρχαιότερος τούτων Θουκ. (VI,2) τὸν ὠνόμασεν ἄνεμον: «*Ἐπὶ σχεδιῶν τηρήσαντες πορθμὸν, ΚΑΤΙΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΕΜΟΥ κ.τ.λ.*» διὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ ρεύματος μέ τὸν ἄνεμον. Ἄς μὴ σιγηθῇ μηδέ τοῦ Ἡσυχίου τό «*Καταίθυζ, ὄμβρος ὁ καταθύσσων κ.τ.λ.*» καὶ τό «*Κατουλάδα... κατόλεθρον ἢ ζοφώδη, καὶ συστροφάς ἔχουσιν ἀνέμων*»].

ΚΑΙ 1. [...] 2. γιατί, διότι ΦΡ. **ἐλα και χαθήκαμαν** [ETYM. < αρχ. συμπλ. σύνδ. καί, Ὅμ. Ι 330, κειμήλια πολλά καὶ ἐσθλά «πολλά και πλούσια λάφυρα»].

ΚΑΪΛΑ (η) **1.** αίσθηση καψίματος σε σημείο του σώματος (στομάχι, κ.λπ.) **2.** (μτφ.) ισχυρός ψυχικός πόνος **3.** (μτφ.) καημός, σφοδρή επιθυμία **4.** (μτφ.) πλήρης αδιαφορία για κάτι ΦΡ. **είχα μια καΐλα που δε με κάλεσαν!** – συνών. **καούρα / καψίλα** (η) (βλ. καίω → ουσ. β) – σύνθ. **σκορδοκαΐλα** (η) **1.** αίσθηση καψίματος από τη βρώση ή την πέψη σκόρδου **2.** (μτφ.) για έκφραση περιφρονητικής αδιαφορίας ΦΡ. **σκορδοκαΐλα μου εμένα!** καθόλου δεν με νοιάζει, σκασίλα μου **3.** (μτφ.) έντονη ερωτική επιθυμία, παράνομο, κρυφό ερωτικό πάθος ΦΡ. **έχει σκορδοκαΐλα!** (έχχει σκουδρουκαΐλα!) – συνών. **σκορδοκαψίλα** (η) – ρ. **σκοδροψήνομαι** (περιγράφει τη σημ. (3) της λ. σκορδοκαΐλα) ΦΡ. **σκορδοψήνεται από καιρό!** έχει από καιρό παράνομες, κρυφές ερωτικές συνενυρέσεις [ETYM. < θ. καη- του καίω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίλα > *καήίλα > καΐλα, με αποβ.].

ΚΑΪΠΩΝΩ (καϊπώνου) **1.** αρπάζω κάτι και το κρύβω, εξαφανίζω ΦΡ. **το καΐπωσε!** **2.** καρπώνομαι κάτι χωρίς να το δικαιούμαι **3.** καλύπτω το πρόσωπό μου από ντροπή – ουσ. **καΐπωμα** (το) – μππ. **καΐπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. kayır «χαμένος» (< αραβ. gayīb) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΑΙΡΟΚΟΛΛΑΩ (κιρουκουλλάου) πετυχαίνω ή αποκτώ κάτι μετά από μακροχρόνια προσπάθεια ΦΡ. (α) **δεν κατάφεραν να καιροκολλήσουν ένα παιδί** (β) **δεν μπόρεσα να καιροκολλήσω μια γαρδένια** – ουσ. **καιροκόλλημα** (το) – μππ. **καιροκολλημένος** (-η, -ο) [ETYM. < καιρ(ός) (βλ. ακαιριά, ετυμ.) -ο- + κολλάω (βλ. λ., ετυμ.)].

ΚΑΙΡΟΥΣΙΟΣ (κιρούσσιους) (-α, -ο) ο γεννημένος στον καιρό του [ETYM. < καιρ(ός) (βλ. ακαιριά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούσιος].

ΚΑΪΩ (καίου) **1.** [...] [κατάρα: Φωτιά να σε κάψει!] ΦΡ. **με 'καψαν τα σημάδια!** τα σημάδια που προοιωνίζαν κάποιο γεγονός, δήλωναν την αρνητική έκβασή του **2.** είμαι υπερβολικά θερμός, έχω πυρετό ΦΡ. **καίγεται στον πυρετό!** (και'ιτι στου μπυριτό!) **3.** (μτφ.) καίω / καίγομαι από ερωτικό πάθος [δ. τρ.: Μ' έκαψες που να καείς σαν το κεράκι της Λαμπρής.] **4.** (μτφ.) παγώνω ΦΡ. **τα 'καψε ο πάγος τα λάχανα** **5.** (για ζώο) δεν έχω αρμεχθεί έγκαιρα ΦΡ. **κάηκε η γίδα!** – ουσ.: α) **κάψιμο** (το)· β) **καψίλα** (η) καούρα (βλ. καΐλα → συνών.) στον λάρυγγα από όξινο ή καυστικό ρέψιμο (βλ. καΐλα, 1) – συνών. **ανακαψίλα / ανακαΐλα** (η) – μππ.: α) **καιάμενος** (κκιάμινους) (-η, -ο) βρασμένος, ζεστός· β) **καμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ανεμοκαμένος** (-η, -ο) καμένος από τον αέρα ΦΡ. (για επιτίμηση) (α) **μωρέ ανεμοκαμένο, τι πήγες κι έκαμες;** (β) **δε λέει να σταματήσει αυτό τ' ανεμοκαμένο το χιόνι!** β) **κουφοκαίω** (κουφουκκιάιου) (για φωτιά) καίω από

κάτω και σιγά σιγά χωρίς να φαίνομαι ΦΡ. **η φωτιά κουφόκαie όλη τη νύχτα και το 'καψε το κούτσουρο** (βλ. λ.) – παθ. **κουφοκαίομαι** (για μόλυσμα) υποχωρώ σιγά σιγά, χωρίς να προκαλώ πυρετό· γ) **παλουκοκαύτης** (ο) που καίει τα παλούκια· προσωνόμιο του Μαρτίου, του οποίου τα δυνατά και ξαφνικά κρύα ανάγκαζαν τους ανθρώπους να καίνε μέχρι και τα παλούκια από τους φράχτες, αφού είχαν εξαντληθεί οι σχετικές προμήθειές τους [παροιμ.: Μάρτης γδάρτης και κακός παλουκοκαύτης.] [ETYM. < αρχ. καίω, Όμ. Α 52, πυραί νεκύων καίοντο «νεκρών πυρές εκαίγαν»].

ΚΑΚΑ (τα) κόπρανα ανθρώπου, ακαθαρσία (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **είναι μαμ** (φαγητό), **νάνι** (ύπνο) **και κάκα!** (είνι μαμ, νάν' κι κάκα!) είναι τεμπέλης – υποκορ.: α) **κακάκια** (τα)· β) **κακάδι** (το) **1.** κρούστα τραύματος **2.** αποξηραμένη βλέννα της μύτης – συνών. **κάκαδο** (το) (βλ. κουκούδι, 3) [ETYM. < αρχ. κάκ(κη) (ή) «ανθρώπινα περιτώματα, ακαθαρσία, κοπριά» (Άριστοφ. Εἰρ. 162, ἀπό μέν κάκκης τήν ῥῖν' ἀπέχων «σ' αυτές τις κοπριές μη σιμώνεις τη μύτη σου») με απλοπ. και με αλλαγή γένους και αριθμού > κάκα].

ΚΑΚΑΡΑΝΤΖΑ (η) η κοπριά των αιγοπροβάτων – σύνθ. **γιδοκακαράντζα** (η) – συνών. **κουκαράντζα** (η) **1.** [...] ΦΡ. **γέμισε ο τόπος κουκαράτζες!** (γέμ'σι ου τόπους κουκαράτζις!) **2.** κάτι με μικρό μέγεθος ΦΡ. **οι ελιές φέτος είναι κουκαράτζες!** **3.** (ιδιόλ. κτιστών) φακή [ETYM. < κουτσοβλάχ. kăkărédz^u «η στρογγυλή και σπυροειδής κοπριά των αιγοπροβάτων» (πρβ. ρουμ. căcărădză) (Νικολ.) < αρχ. κακ(κ)άω «αποπατώ, κάνω τα κακά μου», λ. παιδική, Άριστοφ. Νεφ. 1384, κακκᾶν δ' ἄν οὐκ ἔφθης φράσας, κᾶγὼ λαβὼν θύραζε «"κακά" σαν φώναζες, ευθύς σ' έπαιρνα, σ' έβγαζα έξω»].

ΚΑΚΑΡΙΖΩ (κακαρίζου) – παθ. **κακαριέμαι** (κακαργιέμι) **1.** (για κότες) κάνω **κα κα κα!** [λογοπ.: Σήμερα είν' τα Φώτα, / κακαριέτ' η κότα, / πίσω από την πόρτα.] **2.** γελώ έντονα ΦΡ. **τι έπαθες και κακαριέσαι;** – ουσ. **κακάρισμα** (το) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο **κα - κα** του κακαρίσματος].

ΚΑΚΑΡΩΝΩ (κακαρώνου) πεθαίνω ΦΡ. **τα κακάρωσε!** – ουσ. **κακάρωμα** (το) – μππ. **κακαρωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον ήύραν κακαρωμένο!** [ETYM. < μσν. καρώνω «ναρκώνω, βυθίζω σε λήθαργο», με αναδιπλ. < αρχ. καρ(ῶ) (-όω) «πέφτω σε λήθαργο», Θεοκρ. Εἰδ. 24. 59, θανάτῳ κεκαρωμένα «ναρκωμένα από τον θάνατο»].

ΚΑΚΗΤΑ (κάκκητα) (η) κακία, έχθρα, οργή, θυμός [Β. Κορν. Έρωτ. 5.101-2: Καί τοῦ Κυροῦ σου ἡ ὄργητα κ' ἡ κάκκητα μερώνει, / κ' ἐδά πού ἀρχίζει τό Καλό, σ' χαρές τό ξετελειώνει.] [Ι. Βηλ. Σατ. Π. 6: πώς

ἔχεις ἄδικο πολύ / νά δείχνης κάκητας χολή / κατά τοῦ κόσμου.] ΦΡ. **ἔχει πολλή κάκητα μέσα του!** – συνών. **κάκια** (η) ΦΡ. **μη μ' κρατάς κάκια!** [ETYM.: μσν. < κακ(ός) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ητα].

ΚΑΚΙΖΕΙ (κακκίζ') (για καιρό) γίνεται κακός, χαλάει [δ. τρ.: Κι αν χιονίσει κι αν κακίσει άνοιξη θενά μυρίσει.] – αντών. **ξεκακίζει** [ETYM.: < μσν. κακίζω «οργίζομαι, κακιώνω» < αρχ. κακίζω «φέρομαι άνανδρα, καθιστώ κάποιον δειλό, κατηγορώ, ...»· στον Όμ. μόνο μέσο, κακίζομαι, Ω 214, ἐπεὶ οὗ ἐ κακιζόμενόν γε κατέκτα «τι δεν εδείλιασε την ώρα του χαμού του»].

ΚΑΚΙΩΝΩ (κακκιώνου) 1. γίνομαι κακός, κυριεύομαι από φθόνο 2. θυμώνω [παροιμ.: Αν δώσει ο Μάρτης και κακιώσει, μες στα χιόνια θα μας χώσει.] 3. διακόπτω τις φιλικές σχέσεις μου με κάποιον 4. κάνω κάποιον να θυμώσει [Ι. Βηλ. Π. Φ.: Τόν Έρωτα μή μάχεσαι, φυλάου νά τόν πεισμώνσεις, / μή σοῦ κακιώσει κι ὕστερα τοῦ κάκου μετανιώσεις.] 5. αλλάζω προς το χειρότερο ΦΡ. **κάκιωσε ο καιρός!** χάλασε – ουσ. **κάκιωμα** (κάκκιουμα) (το) – μππ. **κακιωμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Τασιά, μωρή, Τασιά, / γιατί μας κάκιωσες; / Γιατί 'σαι κακιωμένη, / βαριά βαλαντωμένη;] – αντών. **ξεκακιώνω** 1. αφήνω κατά μέρος την κακία μου 2. (γ' πρόσ.) βελτιώνεται ο καιρός ΦΡ. **μόλις ξεκακιώσει ο καιρός, θα φύγω!** [ETYM.: μσν. < αρχ. κακί(α) (ή) (Σοφ. Ο. Τ. 511, τῷ ἀπ' ἐμᾶς οὔποτ' ὀφλήσει κακίαν «ο νους να το χωρέσει δεν μπορεί πως εγκλημάτησε ποτές του») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΑΚΚΑΒΙ (κακκάβ') (το) χάλκινη χύτρα με τοξοειδές χερούλι· παλιότερα το κακκάβι, όπως κι άλλα χάλκινα σκεύη, αποτελούσαν μέρος της δίδομενης προίκας [παροιμ.: Να κλωτσιά τ' κακκαβιού, φάτε κόττες μ' λάχανα.] – υποκορ.: α) **κακκαβούλα** (η)· β) **κακκαβούλι** / **κακκαβόπουλο** (το) – μεγεθ. **κάκκαβος** (ο) – συνών. **τέντζερης** (ο) / **τέντζερη** (η) – ρ. **κακκαβιάζω** 1. βάζω φαγητό σε κακκάβι, για να το μαγειρέψω 2. (μτφ.) εξαπατώ ΦΡ. **τον κακκάβιασε!** – ουσ. **κακκάβιασμα** (το) – συνών. **κακκαβώνω** [παροιμ.: Όποιος κακκάβωσε, θα ξεκακκαβώσει.] – ουσ. **κακκάβωμα** (το) [ETYM.: < μσν. κακκάβιν < ελνστ. κακκάβιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. κακκάβη (ή) «τρίποδο δοχείο, χύτρα», Άριστοφ. Άποσπ. 479.1, τήν κακκάβην τοῦ διδασκάλου «τη χύτρα του δασκάλου»].

ΚΑΚΟ- & **κακό-** όταν κατά τη σύνθ. ο τόνος ανεβαίνει στο α' συνθ. και **κακ-** / **καχ-**, όταν το β' συνθ. αρχίζει από φων. ή από πρώην δασυνόμενες λ.: α' συνθ. λ. που δηλώνει (Τριαντ.): 1. δυσκολία, π.χ. κακοδιάθετος 2. κάτι άσχημο ή δυσάρεστο, π.χ. κακοντυμένος 3. εχθρική διάθεση, π.χ. κακοήθης 4. κακή ποιότητα ή αρνητική συμπεριφο-

ρά, π.χ. **κακομαγειρεμένος** 5. **ανεπάρκεια**, π.χ. **κακοπληρωμένος** 6. **επίταση της αρνητικής σημ.** του β' συνθ., π.χ. **κακάσχημος** – σύνθ.: α) **κακαειδός** (-ή / -ού, -ό) **κακός στον χαρακτήρα κι άσχημος στην όψη** [παροιμ.: Τα γρόσια πάνε κι έρχονται κι η κακαειδού απομένει.]· β) **κακανέβατος** (-η, -ο) **δυσανάβατος, που δύσκολα μπορεί κάποιος να τον ανεβεί** – συνών. **κακανήβαστος** (-η, -ο)· γ) **κακαντράκης** (ο) **μικρόσωμος άνδρας, άνδρας που στερείται σωματικών και, συχνά, ψυχικών δυνάμεων** ΦΡ. (υποτιμ.) **εκείνον τον κακαντράκη παντρεύτηκε;** (ικει'όν του γκακαντράκκη παντρεύ'κι;) [Γ. Άθάν. Τ. Β. 1.211: 'Η πεθερά μέ τρώγεται για πήδημα από ψύλλο / κι ό κακαντράκης μου είναι τος άλλες φορές ζηλιάρης·] – συνών. **καναντράκι** (το) ΦΡ. **κάνει και το κακαντράκι τον άντρα**· δ) **κακογεννάω** έχω δύσκολο τοκετό – ουσ. **κακόγεννη** (η) **που έχει δύσκολο τοκετό** ΦΡ. **σ' όλα τα παιδιά της ήταν κακόγεννη!** (σ' όλα τα πιδιγιά τ'ς ήταν κακόγινν'!) – επίθ. **κακογέννητος** (-η, -ο) **που προέρχεται από κακή γενιά** ΦΡ. (θωπ. ή απειλ. σε παιδί) **έλα δω, μωρέ, κακογέννητο!** ε) **κακόθωρος** (-η, -ο) **άσχημος εκ γενετής ή επίκτητα, που η εμφάνισή του φέρνει κακό** [Πουολ.: Τό αηδόني πρός τήν κουρούνα, σ. 238: Πικρόφωνε, κακόθωρε, μυριοατυχισμένη.] – συνών. **κάκοψος** (-η, -ο) – ρ. **κακοθωριάζω** ΦΡ. **την είδες πώς κακοθώριασε η καημένη;** (ν' είδεις πώς κακουθώργιασ' η καημέν';) – ουσ. **κακοθώριασμα** (το) ΦΡ. **έκαμε τέτοιο κακοθώριασμα, που δε μολογιέται!** στ) **κακοκαιρίας** (ο) **κακός καιρός**· ζ) **κακόλαχνος** (-η, -ο) **που του έτυχε κακός λαχνός, άτυχος, κακόμοιρος**· η) **κακόλογο** (το) **βωμολοχία** ΦΡ. **μη λες κακόλογα, παιδί μου!** θ) **κακοντέλης** (-ω, -ικο) **που έχει κακό τέλος**· ι) **κακοπεθερά** (η) 1. **κακιά πεθερά** 2. **ονομασία του άνθους αστήρ ο άμελλος**· κ) **κακόπιασμα** (το) 1. **παιδί που κακώς συνελήφθη κατά την ερωτική συνέντευση των γεννητόρων του** 2. (μτφ.) **άσχημος στην όψη και κακός στην ψυχή** ΦΡ. **ένα κακόπιασμα είναι!** λ) **κακοριζικιά** (η) **κακοτυχία, μιζέρια** ΦΡ. **έχει πλούτια, αλλά τι να τα κάνει σε τόση κακοριζικιά που ζει;** – επίθ. **κακορίζικος** (-η, -ο) 1. **μίζερος, κακότυχος** 2. **δύστροπος** 3. **αδύναμος, αρρωστιάρης**· μ) **κακόσκοπος** (-η, -ο) **άσκοπος**· ν) **κακοςύναχος** (-η, -ο) **κακός, εριστικός**· ξ) **κακοτράχαλος** (-η, -ο) **τόπος βραχώδης, τόπος δύσβατος**· ο) **κακοψένω** **ψήνω κάτι όπως όπως** [ETYM. < αρχ. κακ(ο)- θ. του επιθ. κακό(ς) (βλ. λ.) ως α' συνθ.: κακο-ήθης].

ΚΑΚΟΜΑΝΤΕΙΑ (κακουμαντγεία) (η) **λόγος, συμπεριφορά ή ενέργεια που μπορεί να επιφέρει κακό** ΦΡ. (α) **όλο κακομαντειές είναι, που να ξεραθεί το στόμα της!** (β) **μπαίνω με το δεξί, μη σας φέρω**

κακομαντειά! (γ) **βγάλε τα μαύρα ρούχα, μη φέρεις κακομαντειές στα νιόπαντρα!** [ETYM. < αρχ. κακόμαντ(ις) (-εως) (ὁ, ἡ) «που προφητεύει συμφορές, δυσάρεστος προφήτης, ...» (Αἰσχύλ. Πέρσ. 10-11, κακόμαντις ἄγαν ὀρσολοπεῖται θυμός ἔσωθεν «ἔχει αρχίσει πολύ κακομάντευτη ν' ανταριάζει η καρδιά μου») + παραγ. επίθ. -ειά].

ΚΑΚΟΜΟΪΡΙΚΟΣ (κακουμοίρ'κους) (-η, -ο) κακόμοιρος, δυστυχής – συνών. μππ. **κακομοιριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. κακόμοιρ(ος) (-ον) «που έχει κακή μοίρα, δυστυχής, ...» (< κακο- (βλ. λ., ετυμ.) + -μοιρος < μοῖρα, βλ. μοίρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικος].

ΚΑΚΟΠΑΘΑΪΝΩ (κακουπαθαίνου) υποφέρω πολύ, ταλαιπωρούμαι – ουσ.: α) **κακοπάθημα** (το)· β) **κακοπαθιά** (η) – μππ. **κακοπαθημένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Ο ναύτης ο βαρεόμοιρος, ο κακοπαθημένος, / αν γευματίσει, δεν δειπνά, αν στρώσει, δεν κοιμάται.] [ETYM. < κακο- (βλ. λ., ετυμ.) + ελνστ. παθαίνω (< θ. παθ- του αρχ. πάσχω «παθαίνω, υποφέρω, ...», Όμ. α 190, πήματα πάσχειν «και τυραννιέται»)].

ΚΑΚΟΣ (-ή / -ιά, -ό) 1. [...] [κατάρα: Κακιά οργή να σε βαρέσει!] ΦΡ. (α) **κακή μου καταδίκη!** συμφορά μου! (β) **τι το 'καμα, κακή του ημέρα;** πού το 'βαλα; (γ) **έλα να σου πάρω το κακό!** η μάνα σε παιδί που κλαίει (δ) **όλα κακού του κάκου πήγαν!** όλα πήγαν κακήν κακώς 2. (κατ' ευφ.) πολύ καλός, πολύ ωραίος ΦΡ. (α) **έφκιασες κακό γλυκό!** (β) **φόραγε κακό φουστάνι στο πανηγύρι!** (φόρα'ι κακό φ'στάν' στου παν'γύρ'!) 3. δυνατός ΦΡ. **έβαλε κακιά φωνή!** – επίρρ. **κακά** (για άρρωστο) άσχημα, σοβαρά ΦΡ. **τον είναι κακά!** – συγκρ. βαθμ. **κακότερος / κακύτερος** (-η, -ο) – επίρρ. **κακότερα / κακύτερα** [ETYM. < αρχ. κακός (-ή, -όν) «κακός, ευτελής, αδέξιος, δειλός, ...» (Όμ. Α 418, κακῇ αἴσῃ «με κακή μοίρα»)].

ΚΑΚΟΤΥΚΟΣ (κακότ'κους) (-η, -ο) κακότυχος – αντών. **καλότυχος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (ουσιαστικοπ. θηλ.) 1. **καλότυχη** (η) (κατ' ευφ.) βλογιά (βλ. λ., 2) ΦΡ. **σέρνεται** (βλ. σέρ(ν)ω, 13) **καλότυχη!** ενέσκηψε επιδημία βλογιάς 2. (πληθ.) **καλότυχες** (καλό'τ'χis) (οι) νεράιδες, ξωτικά – ρ. **καλοτυχάω** (καλουτ'χάου) καλοτυχίζω, λέω καλά λόγια για κάποιον που περνά καλά στη ζωή του [ETYM. < μσν. επίθ. κακότυχος (< αρχ. κακοτυχής (-ές) «που φέρνει κακή τύχη, άτυχος, (το ουδ. ως ουσ.) κακοτυχία», Εὐρ. Ἴππ. 669, τάλανες ὦ κακοτυχεῖς / γυναικῶν πότμοι «ω μοίρα εσύ κακόβουλη των γυναικῶν, αβάσταγη») > κακότυχος, με τροπή του [χ] σε [κ]].

ΚΑΚΟΥΡΓΕΎΩ (κακουρργιεύου) 1. κάνω φοβερά πράγματα, βλέπω 2. κάνω πολλές αταξίες ΦΡ. **τι κακούργεψε έτσι το παιδί;** 3. κάνω κάτι εκτός των καθιερωμένων, παρεκτρέπομαι [δ. τρ.: Κακούργε-

ψε μια νέα και ντύθηκε ευρωπαϊκά.] – ουσ. **κακούργημα** (το) – επίθ.: α) **κακούρκος** (-α, -ο) κακούργος, βάνανσος· β) **κακούργικος** (-η, -ο) που αναφέρεται σε κακούργο ή προέρχεται από κακούργο – μππ. **κακουργεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κακουργ(έω) «είμαι κακούργος, πράττω άσχημα πράγματα, βλάπτω» (Άριστοφ. Νεφ. 1175, ἀδικοῦντ' ἀδικεῖσθαι καὶ κακουργοῦντ' οἷδ' ὅτι «ενώ αδικεῖς και βλάφτεις τον άλλον, να 'χεις όψη αδικημένου») μεταπλ. -εύω].

ΚΑΚΟΦΟΡΜΙΑΖΩ (κακουφουρμιάζου) 1. κακοφορμίζω, μαζεύω πύον 2. προκαλώ φλεγμονή σε τραύμα – ουσ. **κακοφόρμιασμα** (το) – μππ. **κακοφορμιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κακ(ο)- (βλ. κακο-, ε-τυμ.) + μσν. άφορμίζω «ερεθίζοντας προκαλώ πύον σε τραύμα, σχηματίζω πληγή με πύον» και τροπή του [α] σε [ο] που είναι το συνηθέστερο συνδετικό φων. (< αρχ. άφορμή (ή) «αφορμή, πρόφαση» (Εὐρ. Έκ. 1239, χρηστῶν άφορμάς ἐνδίδωσ' αἰεί λόγων «δίνουνε πάντα αφορμή για καλά λόγια») > κακοφορμίζω, μεταπλ. -ιάζω > κακοφορμιάζω].

ΚΑΚΩ (κάκου) (η) 1. → θεια (η) 2. γερόντισσα ΦΡ. **την κάκω ρώτα, αυτή ξέρει!** [ETYM.· πιθ. < αρχ. ουσιαστικοπ. ρ. κακ(ανέ)ω «ακονίζω ψυχές παιδιών» (Πλούτ. Ήθ. Α. Λ. 2. 235f, κακανεῖν νέων ψυχάς «να ακονίζουν τις ψυχές των νέων») με έκπτωση].

ΚΑΛΑΘΙ (καλάθ') (το) σκεύος από πλεγμένο καλάμι, με λαβή ή όχι – μεγεθ.: α) **καλάθα** (η) μεγάλο καλάθι με χειρολαβές εκατέρωθεν, σχετικά πλησίον του στομίου του· κατασκευάζεται από κλαδιά λυγαριάς και στενόμακρες λουρίδες καλαμιού· χρησιμοποιείται για τη μεταφορά προϊόντων με υποζύγια, στην πλάτη ανθρώπων ή βασταζόμενο από τις χειρολαβές· β) **καλαθάρα** (η) – υποκορ. **καλαθάκι** / **καλαθούτσι** (το) – ρ. **καλαθιάζω** (καλαθιάζου) 1. συσκευάζω μέσα σε καλάθι 2. (μτφ.) διαλύω, καταστρέφω ΦΡ. **τι το καλάθιασες αυτό τ' όμορφο τοπραματάκι;** – παθ. **καλαθιάζομαι** (μτφ.) σακατεύομαι από συνεχή κούραση ή από ασθένεια ΦΡ. **πάει κι η Λένω, καλαθιάστηκε!** – ουσ. **καλάθιασμα** (το) – μππ. **καλαθιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. καλάθι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. κάλαθος (ή) «καλάθι σε σχήμα αγγείου», Άριστοφ. Όρν. 1325, φερέτω κάλαθον ταχύ τις πτερῶν «Μπρος! Φτερά! Γεμίστε, φέρτε ένα κοφίνι.»].

ΚΑΛΑΙ (το) 1. καθαρός κασσίτερος, που χρησιμοποιείται για την επικασσιτέρωση χάλκινων σκευών 2. μείγμα κασσίτερου και μόλυβδου, που χρησιμεύει ως συγκολλητικό μετάλλων – παράγ. ουσ. **καλαϊτζής** (ο) γανωματής – συνών. **καλατζής** (ο) – ρ. **καλαϊζω** γανώνω, επικασσιτερώνω – ουσ. **καλαίσμα** (το) – μππ. **καλαϊσμένος** (-η, -ο) –

συνών. **καλαλίζω** – ουσ. **καλάλισμα** (το) – μππ. **καλαλισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· αντδ. < τουρκ. kalay «κασσίτερος» < αραβ. qala < ελνστ. κάλαϊς / κάλλαϊς (ό, ή) «πολύτιμος λίθος πρασινοκύνανου χρώματος»]. **ΚΑΛΑΜΑΡΙ** (καλαμάρ') (το) τενεκεδένιο ή χάλκινο μελανοδοχείο, που, αρχικά, οι μαθητές κουβαλούσαν στερεωμένο στο ζωνάρι (βλ. λ., 1) τους· αργότερα ήταν τοποθετημένο πάνω στο ξύλινο θρανίο – επίθ. **καλαμαράς** (-ού) 1. που φέρει μαζί του καλαμάρι 2. (μτφ.) γραμματισμένος, μορφωμένος [ETYM.· μσν. < ελνστ. καλαμάριον (τό) < αρχ. κάλαμος (βλ. καλάμι, ετυμ.)].

ΚΑΛΑΜΑΤΑ (η) 1. ομώνυμη πόλη 2. καλαματιανό μαντίλι ΦΡ. (α) **τι ωραία καλάματα φοράς!** (β) **έχω τρεις καλαμάτες!** [ETYM. < μσν. Καλαμάτα (ή), (Μπαμπ.) < Καλομάτα (επωνυμία της Παναγίας) < καλο- (βλ. λ.) + μάτιν < όμμάτιν (βλ. μάτι), ή < *καλάματα, πληθ. του ουσ. καλάμι (βλ. λ., ετυμ.) (πρβ. τοπωνύμιο Πετροκαλάματα)].

ΚΑΛΆΜΙ (καλάμι') (το) 1. το φυτό καλάμι ή καλαμιά, ο φραγμίτης ο νότιος (phragmites australis) 2. κορμός καλαμποκιού 3. κορμός σταριού 4. κνήμη ΦΡ. **χτύπησα και με πονάει το καλάμι!** 5. το γύρω από την κνήμη τμήμα της κάλτσας 6. πλεκτή μάλλινη περικνημίδα (βλ. κάλτσα, 1) 7. (συνεκδ.) το από καλάμι καμωμένο φυσητήρι για την αναζωπύρωση της φωτιάς σε τζάκι ή σε μαγκάλι (βλ. γάστρα, 2) – επίθ. **καλαμένιος** (-α, -ο) 1. καμωμένος από καλάμι 2. (μτφ.) πολύ αδύνατος – σύνθ.: α) **καλαμοβύζα** (-ω) (η) γίδα ή προβατίνα με μεγάλες θηλές – αντών. **τσιμπουροβύζα** (η) ΦΡ. **είναι τσιμπουροβύζα η γίδα και με δυσκολεύει στο άρμεγμα·** β) **καλαμοπόδαρος** (-η, -ο) που έχει λεπτά και μακριά πόδια [ETYM. < μσν. καλάμι(ν) < ελνστ. καλάμιον (τό), υποκορ. του αρχ. κάλαμος (ό, ή) «καλάμι, αυλός από καλάμι, τόξο από καλάμι, γραφίδα από καλάμι, πλέγμα από καλάμι» (Πολυδ. Γ', 61, κάλαμοι γραφείς «γραφίδες από καλάμι») < καλάμη (ή) «καλάμι, άχυρο», Όμ. ξ 214, πλείστην καλάμην «πάμπολλες καλαμιές»].

ΚΑΛΑΜΙΑ (η) 1. ο κορμός και τα φύλλα του καλαμποκιού μετά τη συγκομιδή των καρπών, τροφή κατάλληλη για αγελάδες 2. (πληθ. **καλαμιές**, οι) καλαμιώνας 3. χτύπημα στο καλάμι του ποδιού [ETYM. < ελνστ. καλαμεία / καλαμία (ή) (< αρχ. κάλαμος, βλ. καλάμι, ετυμ.) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΑΛΑΜΙΔΙ (καλαμίδ') (το) 1. κνήμη ΦΡ. **παραλίγο να τα σπάσει τα καλαμίδια τ'!** 2. λειασμένο κομμάτι από κορμό καλαμιού, το οποίο χρησιμοποιείται για το άνοιγμα φύλλων πίτας 3. το καλάμι που συγκρατεί το αντί (βλ. λ.) του αργαλειού, για να μην ξετυλίγεται το

υφαντό [ETYM. < μσν. καλαμίδι(ν), υποκορ. του ελνστ. καλαμής (-ῖδος) (ή) «αλιευτικό καλάμι, ξυλάκι για καθαρισμό των δοντιών, θήκη καλαμένηας πένας,...» < κάλαμος (βλ. καλάμι, ετυμ.)].

ΚΑΛΑΜΠΑΛΙΚΙ (το) 1. μεγάλος θόρυβος, δημιουργημένος από ανθρώπους, οι οποίοι πηγαίνουν απρόσκλητοι σε κάποια κοινωνική εκδήλωση ΦΡ. **τι καλαμπαλίκι είν’ αυτό!** 2. ομαδική κατ’ οίκον φιλοξενία φίλων ή συγγενών ΦΡ. **έγινε καλό καλαμπαλίκι!** 3. κάτι, που δεν συνάδει με τα ήθη της κοινωνικής ομάδας, στην οποία ανήκει κάποιος, (μτφ.) πάθημα [Μ. Βαμβ. Μ. Α.: Στο γάμο μάγκα να ’σουν να δεις καλαμπαλίκι / σαν να ’μουνα υπόδικος και περιμένω δίκη.] 4. (πληθ.) ακατάστατος σωρός αντικειμένων, ιδίως οικιακών ΦΡ. **βάλε σε σειρά τα καλαμπαλίκια!** τακτοποίησέ τα 5. (μτφ. πληθ.) όρχεις ΦΡ. **τι λεν τα καλαμπαλίκια του;** [ETYM.· μσν. < τουρκ. kalabalik «πλήθος» (< αραβ. ḡalabat) + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΛΑΜΠΟΚΙ (το) (βλ. ρόκα, 2) 1. αραβόσιτος 2. καρπός αραβόσιτου [παροιμ.: Άμα δεν έχεις στάρι, καλό είναι και το καλαμπόκι.] – ουσ. **καλαμποκιά** (η) ο βλαστός του αραβόσιτου, ιδίως μετά τη συγκομιδή του καρπού, που κόβεται και συλλέγεται για ζωοτροφή – επίθ. **καλαμποκίσιος** (-α, -ο) που παρασκευάζεται από σπόρους ή αλεύρι καλαμποκιού ΦΡ. **καλαμποκίσια κουλούρα** (βλ. λ.) [ETYM. < αλβ. kalambok + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΛΑΜΩΤΗ (καλαμουτή) (η) πλέγμα από καλάμια, το οποίο χρησιμοποιείται για το άπλωμα διαφόρων αγροτικών προϊόντων προς ξήρανση, ως σκεπή σε κτίσματα ή ως φράχτης σε κήπους [ETYM. < μσν. καλαμωτή (ή) «φράχτης από καλάμια» < κάλαμ(ος) (βλ. καλάμι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωτή].

ΚΑΛΑΠΟΔΙ (καλαπόδ’) (το) 1. ομοίωμα του κάτω μέρους του ποδιού για την κατασκευή ή την επισκευή υποδημάτων· ήταν συνήθ. σιδερένιο και στηριζόταν σε ξύλινη κυλινδρική βάση 2. αυτοτελές ξύλινο ομοίωμα του κάτω μέρους του ποδιού, πάνω στο οποίο οι υποδηματοποιοί κατασκευάζουν τα υποδήματα ή το χρησιμοποιούν για το φάρδεμά τους· παρόμοιο ομοίωμα τοποθετείται στο εσωτερικό τους, για να διατηρείται το δέρμα τεντωμένο 3. (μτφ.) πολλή και δυνατή βροχή ΦΡ. **ρίχνει καλαπόδια!** [ETYM. < μσν. καλαπόδιν < ελνστ. καλαπόδιον (τό), υποκορ. του αρχ. καλάπους (ό) (-οδος) «καλαπόδι υποδηματοποιού», Πλάτ. Συμπ. 191a, έχων τι τοιοῦτον ὄργανον οἷον οἱ σκυτοτόμοι περί τόν καλάποδα λεαίνοντες τάς τῶν σκυτῶν ῥυτίδας «χρησιμοποιώντας ένα όργανο όμοιο μ’ αυτό που έχουν οι τσαγκάρηδες για να ισιάζουν τις ζάρες του δέρματος γύρω από το καλαπόδι»].

ΚΑΛΑΦΑΤΙΖΩ (καλαφατίζου) **1.** φράζω τρύπες, επισκευάζω πλοία, βαρέλια, ... **2.** (λαϊκ.) συνουσιάζομαι ΦΡ. **την καλαφάτισε και την άφησε!** (τ' γκαλαφάτ'σι κι ν' άφ'σι!) ... την εγκατέλειψε – ουσ. **καλαφάτισμα** (το) – μππ. **καλαφατισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. (κυρ. στο θηλ.) **ξενοκαλαφατισμένη** (η) [ETYM.· μσν. < μσν. καλαφάτ(ης) (ό) «τεχνίτης ειδικός στο καλαφάτισμα πλοίων» (< αραβ. qalfat) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΚΑΛΕΣΑ (κάλλισα) (η) θηλυκό ζώο (προβατίνα, γίδα, κ.ά.) με στίγματα στο πρόσωπο, που, κατά την αντίληψη των ποιμένων, το καθιστούν όμορφο – σύνθ.: α) **χρυσοκάλεσα** ξανθιά σαν το χρυσάφι [δ. τρ.: ... κι η μούλα η χρυσοκάλεσα φέρνει τον νιο καβάλα.]· β) **καλεσοκέρατη** (η) κάλεσα με κέρατα· γ) **μπελοκάλεσα** (η) λευκή προβατίνα με μαύρα στίγματα· δ) **στερφοκάλεσα** (η) διετής κάλεσα προβατίνα που δεν έχει γεννήσει· ε) **σπιθοκάλεσα** (η) λευκή προβατίνα, που το πρόσωπό της είναι κατάστικτο με μικρές μαύρες κηλίδες [ETYM. < θηλ. του επιθ. καλ(ός) (βλ. λ.) + παραγ. επιτατ. επίθ. -εσα].

ΚΑΛΕΣΤΗΣ (καλλιστής) (ο) **1.** που προσκαλεί σε γιορτή **2.** που, κρατώντας κανάτα με κρασί, γυρίζει από σπίτι σε σπίτι και καλεί ανθρώπους σε γάμο (πληθ. **καλεστάδες**, οι) [Μ. Μαλ. Μ. 58-60: Καί σκύβοντας στοὺς τρεῖς / νιόβγαλτους καλεστάδες του, πού 'χανε τὸ κεφάλι / γεμάτο ἀπὸ καπνοὺς ἀποβραδὶς, ...] [ETYM. < ελνστ. καλεστής (ό) «που προσφέρει φαγητά σε καλεσμένους, αμφιτρύων» (< θ. καλέσ- του καλῶ, βλ. καλῶ, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τής].

ΚΑΛΗΜΕΡΑ ΣΟΥ (καλλημέρα σ') **1.** προσφώνηση καλοπιάσματος ΦΡ. **έλα 'δω, καλημέρα σου!** **2.** ως καταληκτική ευχή κάθε στίχου τραγουδιού, το οποίο τραγουδούσαν οι γυναίκες στη βοσκή και γενικά σε ώρες μοναξιάς, ως μια μορφή επικοινωνίας με οικείους τους που βρίσκονταν στην ξενιτιά – ρ. **καλημεράω** **1.** καλημερίζω ΦΡ. (α) **εκεί που κάθεσαι δεν καλημεράει άνθρωπο!** το σπίτι του είναι απόμερα, οπότε δεν περνάει κανείς να τον καλημερίσει (β) **δεν καλημεριώνται!** (δε γκαλλ'μιρρ'γιώντι!) δεν καλημερίζονται, δεν μιλούν ο ένας στον άλλον **2.** επισκέπτομαι κάποιον, να του πω καλημέρα [ETYM. < μσν. καλημέρα (ή) < φρ. *καλή ήμέρα* (βλ. καλόημερος, ετυμ.)].

ΚΑΛΪΑ (τα) ξύλινα τσόκαρα, που στο πάνω μέρος τους έβαζαν λωρίδα υφάσματος, μουσαμά κ.λπ., για να κρατιέται το πόδι [ETYM. < καλί(γι)α (τά) με έκπτωση (βλ. καλιγώνω, ετυμ.)].

ΚΑΛΙΓΩΝΩ (καλλιγώνου) πεταλώνω [δ. τρ.: Νύχτα σελώνει τ' άλογο, νύχτα το καλιγώνει.] – ουσ. **καλίγωμα** (το) – μππ. **καλιγωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ακαλίγωτος** (-η, -ο) – συνών. **ξεκαλίγωτος** (-η, -ο) –

συνών. ρ. **καλιβώνω** ΦΡ. (μτφ.) **καλιβώνει ψύλλους!** είναι πολύ έξυπνος – ουσ. **καλίβωμα** (το) – μππ. **καλιβωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **καλιβωμένο άλογο** (β) **καλιβωμένος δρόμος** καλντερίμι – αντών. **ακαλίβωτος** (-η, -ο) – συνών. **ξεκαλίβωτος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **καλιγοσφύρι** (το) σφυρί πεταλωτή – συνών. **καλιβοσφύρι** (το)· β) **φελλοκάλιγο** (το) ελαφρύ υπόδημα με σόλα από φελλό [δ. τρ.: Κόρη, βροντούν τ' ασήμια σου, το φελλοκάλιγό σου, / και τα χρυσά γιορντάνια (βλ. λ.) σου, θα μας ακούσει ο Χάρος.] [ETYM. < μσν. καλ(λ)ιγώνω < ελνστ. καλίγιον / καλίκιον (τό) «υπόδημα», υποκορ. του ουσ. καλίγα / καλίγη (ή) «στρατιωτικό υπόδημα, αρβύλα, γενικά υπόδημα» < λατ. caliga «στρατιωτικό υπόδημα, ...» < αρχ. καλιά (ή) (-ᾱς) «ξύλινη κατοικία, αποθήκη, ...» < κᾶλον (τό) «ξύλο», Ήσ. Έργ. 427, πόλλ' ἐπικαμπύλα κᾶλα «πολλά καμπύλα ξύλα» / Ήσυχ., *<καλιήν> τὸν οἶκον. κυρίως δὲ τὸν ἀπὸ ξύλων οἶκον· <κᾶλα> γὰρ τὰ ξύλα].

ΚΑΛΛΗΤΑ (τα) τα κάλλη, η ομορφιά ΦΡ. **τι να τα κάνει τα κάλλητα, αφού δεν έχει μυαλό;** [ETYM. < συμφυρ. της ονομ. πληθ. του αρχ. ουσ. κάλλος (τό) (Όμ. Υ 235, κάλλεος εἵνεκα οἷο «για κείνα του τα κάλλη») με το άρθρο κάλλη (τά) > κάλλητα].

ΚΑΛΛΙΟΣ (κάλλιους) (-α, -ο) 1. καλύτερος, προτιμότερος [παροιμ.: Κάλλιο πέντε και στο χέρι, παρά δέκα και καρτέρει.] 2. ωραιότερος [δ. τρ.: Ο δυόσμος κι ο βασιλικός και τ' άσπρο καρυοφύλλι, / αυτά τα τρία μαλώνανε το ποιο μυρίζει κάλλιο.] – επίρρ. **κάλλια** / **καλλιά** ΦΡ. (α) **κάλλια έχω να προτιμώ να** (β) **για καλλιά μου** για το καλό μου (γ) **πάει καλλιά του!** 1. πήγε στο καλό ΦΡ. (α) **παντρεύτηκε, πήγε καλλιά της!** (β) **πάει καλλιά του, ξενιτεύτηκε!** 2. πέθανε ΦΡ. **πήγε καλλιά του!** παρότι ο θάνατος δεν ανήκει στις θεμιτές καταστάσεις, ενίοτε λέγεται και η φρ. **πήγε στο καλό του κι αυτός**· το ίδιο ισχύει και για την επόμενη σημ. της λ., λες, και ο καλός λόγος ξορκίζει το κακό που συνέβη 3. καταστράφηκε ΦΡ. **πήγε καλλιά της, η περιουσία του!** – ρ. **καλλιιάζει** καλυτερεύει, ταιριάζει, συμπίπτει ΦΡ. **κάλλιασε ο καιρός!** [ETYM. < μσν. κάλλιος / καλλίος / καλλιός < αρχ. καλλίων, κάλλιον (συγκρ. βαθμ. του επιθ. καλός, βλ. λ., ετυμ.)].

ΚΑΛΟ- & **καλό-** & **καλ-** α' συνθ. λ. για να δηλώσει: 1. ότι κάποιος είναι καλός 2. ότι αυτό που δηλώνει το ρ. γίνεται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό και συχνά συνοδεύεται από άρνηση ΦΡ. (α) **τα φασόλια δεν καλοβράζουν!** (β) **δε μ' καλαρέσει αυτό το φαί!** (γ) **δεν καλοβρίσκεις πράματα της προκοπής στο παζάρι!** ... πράγματα καλής ποιότητας – σύνθ.: α) **καλόγερος** (καλλό'ιρους) (ο) 1. μοναχός 2. μυξίτης (βλ. γιάσωνας → συνών. α) – υποκορ. **καλογεράκι** (το)· β) **καλογιάν-**

νος (καλλου'ιάννους) (ο) το πτηνό κοκκινολαΐμης (erithacus rubecula) [παράδοση: Ο καλογιάννος ήταν ερωτευμένος με την τσίχλα, αλλά εκείνη ως μικροκαμωμένο δεν τον ήθελε γι' άντρα της. Την τσίχλα τη λένε και κυριαρίνα και ως παιδιά, μόλις τη βλέπαμε, λέγαμε τραγουδιστά: Ρίνα, Ρίνα, Κυριαρίνα, παρ' τον Καλογιάννο άντρα! (Το ίδιο λένε οι μεγάλοι περιπαικτικά για κάποιον κοντό, που αγαπάει νέα πιο ψηλή απ' αυτόν, κι οι μικροί για συνομηλίκους τους στα παιχνίδια), Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 285]. γ) **καλομοριά** (η) το να είσαι ενδοτικός και να παρασύρεσαι εύκολα από τρίτο πρόσωπο· δ) **καλομορφώνομαι** παριστάνω τον καλό, ενώ δεν είμαι· ε) **καλοπέσουλός** (καλλου-πέσ'λους) (-η, -ο) υπάκουος, ενδοτικός· στ) **καλοσκαιράω / καλοσκαιρίζω** δοκιμάζω, τρώω για πρώτη φορά μες στη χρονιά κάποιον καρπό ΦΡ. **δός' μου δυο σύκα, να καλοσκαιρήσω!** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.170: Κυνήγι βγήκε ὁ Νικολός, τσοπάνος τῶν λαγῶνε, / καί πάντ' ἀπ' τό κοπάδι του μεζέ καλοσκαιρίζω!] – ουσ. **καλοσκαίρημα / καλοσκαίριο / καλοσκαίρισμα** (το) ΦΡ. **φέτος δεν είχε κεράσια ούτε για καλοσκαίριο!** – συνών.: **νιατίζω / ξεφεγγιάζω** [ETYM. < αρχ. καλ(ο)- θ. του επίθ. καλό(ς) (βλ. λ., ετυμ.) ως α' συνθ., π.χ. αρχ. καλοκάγαθία].

ΚΑΛΟΕΙΔΕΣΤΑΤΟΣ (καλουειδέστατους) (-η, -ο) που έχει ευχάριστη και ωραία όψη ΦΡ. **έκαμε καλοειδέστατο γαμπρό!** [ETYM. < υπερθ. βαθμ. του ελνστ. επιθ. καλοειδής (-ές) «που ανήκει σε καλό είδος, ωραίος στη μορφή» (Σώπατρ. 8.56.14, μήτε καλοειδέσι νοήμασι «ούτε μ' ωραία νοήματα») < καλο- (βλ. λ., ετυμ.) + εἶδ(ος) (βλ. ειδή, ετυμ.) -ής].

ΚΑΛΟΗΜΕΡΟΣ (καλλόημιρους) (-η, -ο) ευτυχής, μακάριος, ευδαίμων [ευχή: Καλότυχος και καλόημερος να 'σαι!] [παροιμ.: Καλότυχος, καλόημερος, καλού καιρού γραμμένος.] [ETYM. < καλό- (βλ. καλο-) + ημέρ(α) (< αρχ. ήμέρη / ήμέρα (ή), Όμ. λ 296, ἀλλ' ὅτε δὴ μῆνές τε καὶ ἡμέραι ἐξετελεῦντο «όμως οι μέρες πια σα διάβηκαν και κύλησαν οι μήνες») + παραγ. επίθ. -ος].

ΚΑΛΟΞΟΔΕΥΤΟΣ (καλουξόδιφτους) (-η, -ο) που ξοδεύεται σε καλές, σε επιθυμητές, σε ευτυχείς συνθήκες, που ξοδεύεται για κάτι καλό [ευχή: Καλοξόδευτο το γλυκό!] – συνών. μππ. **καλοξοδευμένος** (-η, -ο) (ρ. καλοξοδεύω) 1. [...] 2. που, ως προερχόμενος από άλλον ή ανήκων σε άλλον, ξοδεύεται αλόγιστα και σπάταλα (βλ. ξοδιάζομαι) [ETYM. < καλο- (βλ. λ.) + μσν. ξοδεύ(ω) (< ελνστ. (ἐ)ξοδεύω «αναχωρώ» < ελνστ. ἐξοδιάζω «δαπανώ, πληρώνω, ...» < αρχ. ἔξοδος (ή) «πληρωμή χρημάτων, (αρχ. σημ.) ἔξοδος, τέλος», Ἡρόδ. 7.223.2, ὡς

τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἔξοδον ποιούμενοι «έκαναν ἔξοδο θανάτου») + παραγ. ἐπίθ. -τος].

ΚΑΛΟΠΙΧΕΡΟΣ (καλλουπίχιρους) (-η, -ο) 1. που φέρνει καλή τύχη, καλότυχος [B. Κορν. Ἑρωτ. 5.1206: Καί συντροφιάν Ἀρχοντική, νά τήν-ε συντροφιάσει, / κι ὅλες οἱ καλοπίχερες, κι ὅλες οἱ πλούσες πᾶσι.] 2. εὐπορος 3. φιλήσυχος 4. εύκολος – ἐπίρρ. **καλοπίχερα** ΦΡ. **δεν πιάνεται καλοπίχερα ο πέτος!** (βλ. πετείνει → μεγεθ., 1) – αντών. **κακοπίχερος** [ETYM. < μσν. καλοπίχερος (-η, -ον) «κατάλληλος, ἐντιμος, ευγενής, ...» (Ἀσίζ. 1.15.18: ἐθέσπισαν οἱ καλοπίχεροι καί ἐνάρετοι καί καλοί ρηγάδες / Λ. Μαχ. Χρ. Κύπρ.: ὁ καλοπίχερος ὁ καβαλάρης ὁ καπετάνος) < καλο- (βλ. λ., ετυμ.) + (ἐ)πιχειρ(ῶ) «βάζω το χέρι μου σε κάτι, θέτω το χέρι μου σε κάποιο ἔργο, ...» (Ἡρόδ. 2. 158.1, ὃς τῇ διώρυγι ἐπεχείρησε πρῶτος «αυτός δοκίμασε πρῶτος ν' ανοίξει τὴ διώρυγα») με αποβ. του αρκτικού ἀτ. φων. + παραγ. ἐπίθ. -ος > καλοπίχειρος > καλοπίχερος].

ΚΑΛΟΣ (καλ(λ)ός) (-ή, -ό) 1. ὁμορφος, ωραίος ΦΡ. **κάναμαν καλή νύφη!** 2. καλός, ἐνάρετος [δ. τρ.: Μην καμαρώνεις τόσο, δεν εἶσαι ἀπ' τις καλές, / μον' εἶσαι ἀπὸ τις ἄλλες τις παρακατιανές.] [παροιμ.: Κάνε το καλό και ρίξ' το στον γιαλό.] ΦΡ. **καλού κακού** για καλό και για κακό 3. (θηλ. εν. ως ουσ.) **καλή** (η) 1. αρραβωνιαστικιά ΦΡ. **ἦρθε με τὴν καλή του!** 2. ωραία και ελαφρών ἡθών γυναίκα 3. (θηλ. πληθ. ως ουσ.) **καλές** (οι) εταίρες 4. (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **καλά** (τα) α. καλούδια (βλ. λ.) β. ἐπίσημα ρούχα ΦΡ. **φόρεσα τα καλά μου** – υπερθ. **καλότατος** (-η, -ο) ΦΡ. **εἶναι καλότατη γυναίκα!** – σύνθ. **κατακαλός** (-ή, -ό) πάρα πολὺ καλός – ἐπίρρ. **κατακαλά** [ETYM. < αρχ. καλός (-ή, -όν) «ωραίος, καλός, ...», Ὅμ. δ 473, ἱερά κάλ' «θυσίεις καλές»].

ΚΑΛΟΥΔΙΑ (καλούδγια) (τα) προσφερόμενα δώρα, ὅπως κοσμήματα, παιχνίδια, φαγώσιμα, ... ΦΡ. **ελάτε, παιδιά, σας ἔφερα καλούδια!** [ETYM. < θ. καλ- (βλ. καλο-) + παραγ. ἐπίθ. -ούδια].

ΚΑΛΟΥΠΙ (καλούπ') (το) 1. μήτρα, φόρμα, καλούπι ΦΡ. **σα να 'ναι χυτή σε καλούπι!** εἶναι ἀπογοή 2. πρότυπο [ETYM.· αντιδ. < μσν. καλούπιν (τό) < τουρκ. kalip < αραβ. gālib < αρχ. καλάπους / καλόπους (βλ. καλαπόδι, ετυμ.)].

ΚΑΛΠΑΣΗ (κάλπασ') (η) ο πιο γρήγορος φυσικός βηματισμός του αλόγου, καλπασμός ΦΡ. **βάρεσαν κάλπαση τ' ἄλογα!** κάλπασαν πολὺ γρήγορα [ETYM. < θ. καλπάσ- αρχ. καλπάζω «(για ἄλογο) τρέχω καλπάζοντας» + παραγ. ἐπίθ. -η > κάλπαση < αρχ. κάλπη (ή) «το τρέξιμο τῶν αλόγων με καλπασμό, φρ. «*κάλπης δρόμος*» ἀγώνας ἵπποδρομίας στους Ολυμπιακούς ἀγώνες», Πλούτ. 2.675C, ὁ τῆς κάλπης

ἀγών / Ἡσύχ., <καλπάζει> ὀξυποδεῖ, σακκάζει / <κάλπης> ἵππος βαδιστής, καὶ εἶδος δρόμου / Σουῖδ., καλπάζειν, τὸ ἄβρῶς βαδίζειν].

ΚΑΛΤΣΑ (κάλλτσα) (η) 1. υφαντή περικνημίδα της Ηπειρώτικης φορεσιάς και των φουστανελάδων 2. πλεχτό κάλυμμα του ποδιού μέχρι τον αστράγαλο ή την κνήμη [παροιμ.: Βάλε κάλτσα τον Γενάρη, βγάλτηνε τον Αλωνάρη.] ΦΡ. **εἶναι διαβόλου κάλτσα** εἶναι πανέξυπνος – υποκορ. **καλτσάκι** / **σκαλτσούνι** (το) – επίθ. **κάλτσινος** (-η, -ο) που έχει την υφή κάλτσας – σύνθ. **καλτσοβέλονα** (η) λεπτή βελόνα, κατάλληλη για το πλέξιμο καλτσών [ETYM.· μσν. < ιταλ. calza].

ΚΑΛΥΒΟΥΤΣΙ (καλλυβούτσσ') (το) 1. μικρή πρόχειρη καλύβα 2. χωμάτινη καλύβα – συνών. **καλυβάκι** (το) – σύνθ. **κρυφοκάλυβο** (το) καλύβα σε απόκρυφο μέρος, όπου φυλάσσονταν σημαντικά για τους ιδιοκτήτες αντικείμενα [ETYM. < αρχ. καλύβ(η) (ή) «καλύβα, καταφύγιο,...» (Ηρόδ. 5.16.13, ἐπὶ τῶν ἰκρίων καλύβης «στα ικριώματα καλύβας») + παραγ. επίθ. -ούτσι].

ΚΑΛΦΑΣ (ο) (πληθ. **καλφάδες**, οι) βοηθός τεχνίτη σε βιοτεχνικά κυρ. εργαστήρια, μαθητευόμενος – (θελ.) **καλφούδα** (η) κορίτσι μαθητευόμενο, κυρ. σε μοδίστρα – σύνθ. **πρωτόκαλφας** (ο) ο επικεφαλής των καλφάδων [ETYM.· μσν. < τουρκ. kalfa + παραγ. επίθ. -ς].

ΚΑΛΩ (κάλου) (η) όμορφη ξωθιά· ηγείτο της ομάδας των ξωθιών· αυτές χόρευαν στ' αλώνια χωρίς να πατούν στη γη· μόνο οι αναμάρτητοι, οι σαββατογεννημένοι κι οι αλαφροϊσκιωτοι μπορούσαν να τις δουν· ενίοτε, άρπαζαν αγόρια ή κορίτσια και τα οδηγούσαν σε δάση και ρεματιές· αυτά ήταν τα νεραϊδοπαρμένα (βλ. παίρνω → μππ.) [ETYM. < αρχ. καλ(ός) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ω > Κάλω].

ΚΑΛΩ (καλού) καλώ, προσκαλώ ΦΡ. (α) **δε με κάλεσαν στον γάμο** (β) **μου κάλεσε στο μάτι** άρεσε στο μάτι μου, μου άρεσε – ουσ. **κάλεσμα** (το) 1. πρόσκληση σε ευχάριστο συνήθ. γεγονός ΦΡ. **έλαβα κάλεσμα για ...** 2. πρόσκληση για συμμετοχή σε κοινή προσπάθεια ΦΡ. **οι Έλληνες ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα της πατρίδας!** 3. (μτφ., πληθ. **καλέσματα**, τα) προβλήματα υγείας σε ηλικιωμένους, που θεωρούνται προειδοποιήσεις θανάτου ΦΡ. **έρχονται καλέσματα!** – μππ. **καλεσμένος** (-η, -ο) – αντών. **ακάλεστος** (-η, -ο) απρόσκλητος [παροιμ.: Τους ακάλεστους στον πάτο (βλ. λ., 3) τους βάνουν.] – συνών. **καλνάω** – σύνθ. **ανακαλιούμαι** 1. κατηγορώ, καταριέμαι, συχνά δημοσίως ΦΡ. **τον ανακαλιέται για το κακό που της έκαμε!** 2. θρηνώ, οδύρομαι ΦΡ. **έθαψε τον μοναχογιό κι ανακαλιέται νυχτόμερα!** 3. επικαλούμαι τη θεϊκή βοήθεια ΦΡ. **από εκκλησιά σ' εκκλησιά ανακαλιέται να γένει καλά ο άντρας της!** – ουσ. **ανακάλεσμα** (το)

[ETYM. < αρχ. καλῶ (-έω) «ονομάζω, προσκαλώ, ...», Όμ. Α 403, ὄν Βριάρων καλέουσι θεοί «απ' τους θεούς Βριάρεως λέγεται»].

ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΜΑΤΑ (τα) υποδοχή και ευχές για ξένο ή για ξενιτεμένο συγγενή [ETYM. < θ. καλωσορισ- του καλωσορίζω (< φρ. καλώς όρισ(ες) + παραγ. επίθ. -ίζω) + παραγ. επίθ. -ματα].

ΚΑΜΑ (το) μεγάλη ζέστη [στιχοπλάκι: Μ' έκαψε ο ήλιος μ' έκαψε, μ' έκαψε και το κάμα, / σαν τ'ς αφεντιάς (βλ. λ.) σου το κορμί, δεν μ' έκαψε άλλο πράμα.] [ETYM. < μσν. κάμα(ν) < αρχ. καῦμα (τό) (-ατος) «καύσωνας, έγκαιμα, ...» (Όμ. Ε 865, καύματος έξ άνέμοιο δυσσαέος ὀρνυμένοιο «ότ' άνεμος σηκώνεται κακός από το καύμα») > κάμμα, με αφομ. [υμ > μμ] > κάμα, με απλοπ. του διπλού συμφ. [μμ > μ]].

ΚΑΜΑΚΙΑ επίρρ.: πλαγίως [ETYM. < επιρρ. χρήση του μσν. καμακιά (ή) «χτύπημα με καμάκι» < μσν. καμάκι < ελνστ. καμάκιον (τό), υποκορ. του αρχ. κάμαξ (ό) (-ακος) «υποστήριγμα κλάδων αμπέλου, σταλίκι, το κοντάρι του δόρατος, ...», Όμ. Σ 563, έστήκει δέ κάμαξι «στέκονταν σε σταλίκια»].

ΚΑΜΑΡΙ (καμάρ') (το) **1.** περηφάνεια ΦΡ. **τραβάει καμάρι!** καμαρώνει πολύ [παροιμ.: Ο κόσμος το 'χει τούμπανο κι εμείς κρυφό καμάρι!] **2.** κάθε τι, για το οποίο περηφανεύεται κάποιος ΦΡ. (α) **ο μοναχογιός είναι το καμάρι τους** (β) **τις θυγατέρες τις είχε νάρια και καμάρια!** (τ'ς θυγατέρις τ'ς είχι νάργια κι καμάργια!) τις καμάρωνε (γ) (χαϊδ. προσφών.) **καμάρι μου! / καμάρια μου!** **3.** το ύφος προσώπου που δηλώνει περηφάνεια [ETYM. < μσν. καμάρι(ν) < ελνστ. καμάριον (τό), υποκορ. του ουσ. καμάρια (βλ. καμαρώνω, ετυμ.)].

ΚΑΜΑΡΩΝΩ (καμαρώνου) **1.** νιώθω ικανοποίηση για κάτι, που έχω ή που είμαι, και το δείχνω [παροιμ.: Καμαρώνει το κουρκούτι και γυρεύει πρόβειο γάλα.] **2.** έχω κάποιον ή κάτι για καμάρι [ευχή: Να σε καμαρώσουμε και γαμπρό!] [δ. τρ.: Η θάλασσα με γέρασε, μα 'γω την καμαρώνω ...] **3.** ρίχνω επιτηδευμένα το βλέμμα μου στη γη, παριστάνω τον σεμνότυφο ή τον ντροπαλό **4.** (μτφ.) υποκλίνομαι, προσκυνώ [παροιμ.: Άμα ξαναγίνω νύφη, θα ξέρω να καμαρώσω!] – ουσ. **καμάρωμα** (το) – επίθ. **καμαρωτός** (-ή, -ό) ΦΡ. **περνάει καμαρωτός, καμαρωτός!** – μππ. **καμαρωμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Σήμερα κι οι παντρεμένες στέκονται καμαρωμένες.] [ETYM.: μσν. < καμάρ(ι) + παραγ. επίθ. -ώνω < ελνστ. καμάριον, υποκορ. του αρχ. καμάρια (ή) «κάθε πράγμα που έχει θολωτό σκέπασμα, ...», Ήρόδ. 1.199.1, επί ζευγέων έν καμάρησι έλάσασαι πρός τό ίρόν έστᾱσι «πάνε με σκεπασμένα αμάξια και στέκονται πλάι στο ιερό»].

ΚΑΜΑΤΟΣ (κάματος) (ο) **1.** επίπονη εργασία, κόπος – συνών. **κάμα / καματίκι** (το) **2.** τόκος – ρ.: α) **καματεύω** οργώνω [Ήσύχ., <ἐκαμάτευσε> μετά κακοπαθείας εἰργάσατο. καὶ ἔφυγεν / <καματῶν> κοπιῶν] – ουσ.: α) **καμάτεμα / καματούρι** (το) το ὄργωμα των χωραφιών με βόδια· β) **καματικά** (τα) αμοιβή για το ὄργωμα ξένου χωραφίου – επίθ.: α) **καματερός** (-ή, -ό) εργατικός / (θηλ. ως ουσ.) **καματερή** (η) εργάσιμη μέρα, καθημερινή / (ουδ. ως ουσ.) **καματερό** (το) το βόδι που προορίζεται για το ὄργωμα των χωραφιών – αντών. **ακαμάτης** (-ισσα / -τρα) **1.** [...] **2.** (μτφ.) κληματσίδα (βλ. λ.), η οποία «τεμπελιάζει» και δεν παράγει σταφύλια· β) **καματιάρικος** (-η, -ο) (για ζώο) που προορίζεται για γεωργικές εργασίες· β) **καματίζω** τοκίζω χρήματα – ουσ. **καμάτισμα** (το)· γ) **καματώνω** **1.** ζεσταίνομαι πάρα πολύ **2.** κουράζομαι – ουσ. **καμάτωμα** (το) – μππ. **καματωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κάματος (ὁ) «επίπονη εργασία» (Ὁμ. ε 493, δυσπονέος καμάτοιο «απ’ τη βαριά την κούραση»)].

ΚΑΜΙΝΙ (καμίνι) (το) **1.** εργαστήρι σιδηρουργού **2.** χώρος, στον οποίο καίγονται, όσο χρόνο χρειάζεται, τζιούμες (βλ. λ.), για την παραγωγή κάρβουνων **3.** (μτφ.) υπερβολική ζέστη ΦΡ. **έχει καμίνι αυτές τις μέρες!** [ETYM. < μσν. καμίνι(ν) < ελνστ. καμίνιον (τό), υποκορ. του αρχ. κάμιнос (ή) «καμίνι, κλίβανος, φούρνος, ...», Ἡρόδ. 1. 179.6, ὤπτησαν αὐτάς (ενν. τάς πλίνθους) ἐν καμίνιοις «έψησαν τα τούβλα στα καμίνια»].

ΚΑΜΠΑΚΈΛΑ (η) τη λ. αναφέρει ο Κ. Α. Διαμάντης (Ἀπ., τ. 4^{ος}, σ. 20) στο σύντομο έμμετρο λαϊκό κείμενο «Καμπακέλα με γυαλί, / πέσε κάτω, Βαγγελή, / να σου γράνω το μαλλί.» [ETYM. (;)].

ΚΑΜΠΑΝΙΤΣΑ (η) **1.** πανωφόρι ή άλλο ένδυμα ριχτό στους ώμους με τα μανίκια ελεύθερα ΦΡ. **ρίξ’ το καμπανίτσα το πανωφόρι σου**· η λ. προήλθε από παλιότερο ομώνυμο επίσημο ένδυμα· ήταν στολισμένο με γούνες και δεν είχε μανίκια, οπότε έπεφτε ριχτό στους ώμους· ο Κ. Οίκον. αναφέρει τη λ. **καπανίτσα** (οἶος ὁ ἐπενδύτης τῶν ἡγεμόνων τῆς Δακίας) «Εἰς μέσσην δὲ ὁ βασιλεὺς καθέζεται φορῶντας / τὴν καπανίτσα γούνα του, τοὺς ξένους θεωρῶντας [...]» **2.** μικρή καμπάνα, καμπανούλα – συνών.: α) **καμπανέλα** (η) **1.** δημώδης ονομασία του φυτού ιπομοία (ipomea carnea) **2.** (πληθ.) **καμπανέλες** (οι) τα γεννητικά όργανα του άνδρα· β) **καμπανέλι** (το) [Ἄνδρ. Λασκ. Π. Ὁ.: Ἐσήμαινε τό καμπανέλι καὶ ένταυτῷ ἐφώναζε - σκασμός! σκασμός!] – μεγεθ. **καμπάνα** (η) [δ. τρ.: Κάθε καμπάνα και παπάς, κάθε παπάς και διάκος.] [ETYM. < μσν. καμπάν(α) (ή) (< υστλατ. campana) + υποκορ. παραγ. επίθ. -ίτσα].

ΚΑΜΠΕΡΩ (καμπέρου) (η) **1.** πιστή σύντροφος ΦΡ. **η καμπέρω μου!** **2.** δούλη ΦΡ. **έχουν και καμπέρω!** – σύνθ. **τρελοκαμπέρω** (η) γυναίκα απερίσκεπτη [ETYM. < τουρκ. *kamber* «αχώριστος σύντροφος» + παραγ. επίθ. -ω].

ΚΑΜΠΛΑΦΙ (καμππλάφ') (το) καλυμμαύχι ή καμηλαύχι, το μαύρο κάλυμμα της κεφαλής των ορθόδοξων κληρικών ΦΡ. **του 'πεσε βαρύ το καμπλάφι!** νιώθει ως βάρος το ιερατικό του αξίωμα ή (μτφ.) όποιο άλλο αξίωμα [παροιμ.: (α) Το καμπλάφι σου και στο καλό! (β) Αλλού το καμπλάφι κι αλλού τα ράσα!] [ETYM. < μσν. καμηλαύκι (LSJ < μσν. καμηλλαύκιον < καμελλαύκιον < λατ. *camellaucium* < λατ. *camella* «είδος ποτηριού», με το σχήμα του οποίου έμοιαζε το καμηλαύκι. Το -η- του τ. *καμηλαύκι* οφείλεται σε παρετυμ. σύνδεσή του με τη λ. *κάμηλος* (λατ. *camelus*), πιθ. λόγω της ομοιότητας τών λατ. τ. (*camella*, *camelus*). Ο σχηματισμός του τ. *καλυμμαύχι(ν)* οφείλεται σε παρετυμ. σύνδεση του τ. *κάλυμμα* και *αύχην*. Ως β' συνθ. θεωρήθηκε ο τ. *αύχην* είτε λόγω ομοιότητας με το σχήμα του καμηλαυκιού είτε επειδή αυτό μπορούσε να καλύπτει και τον αυχένα.) > καμλαύκι, με συγκ. > καμπλαύκι (προφ. καμπλάφκι) με ηχηροπ. > καμπλάφι, με έκπτωση].

ΚΑΜΠΟΣΟΣ (κάμππουςους) / **καμπόσος** (-η, -ο) **1.** αρκετός ΦΡ. **πέρασε κάμπσος καιρός από ... 2.** (μτφ.) σπουδαίος ΦΡ. **κάνει τον καμπόσο!** [ETYM. < μσν. καμπόσος < κᾶν (βλ. καγκαένας) + αρχ. αντων. πόσος (ιων. / αιολ. κόσος, Ἡρόδ. 7.234.4, κόσμοι εἰσι οἱ λοιποὶ Λακεδαιμόνιοι «πόσοι είναι οι υπόλοιποι Λακεδαιμόνιοι»].

ΚΑΜΠΡΙ (το) λάχανο, κράμβη η λαχανώδης η κεφαλωτή (*brassica oleracea* var. *capitata*) ΦΡ. **έβρασα καμπριά να φάμε!** (ενν. ως σαλάτα με λαδολέμονο) – συνών. **καμπρολάχανο** (το) [ETYM. < αρχ. ουσ. κράμβη (ή) «κραμβολάχανο, ...» (Ἀριστ. Ζ. Ἰ. 551a, ἥν (ενν. ράφανον) καλοῦσιν τινες κράμβην «που μερικοί την αποκαλούν κράμβη») > καμβρί, με αναγραμμ., αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου > καμπρί, με τροπή του [β] σε [π]].

ΚΑΜΩΝΟΜΑΙ (καμμώνουμι) **1.** προσποιούμαι, υποκρίνομαι, παριστάνω [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Λες που να καμώνεσαι, τ' είναι μικρό βάσανο.] [Γ. Ζαλοκ. Β.: Κ' έκαμώθη πῶς θέλει νὰ σκύψη / Στὸ παιδί, καὶ νὰ ἰδῇ τὸ σφυγμὸ του. / Ἐνα δάκρυ ἐπροσπάθαε νὰ κρύψη / Ποῦ κατέβ' εἰς τ' ὠχρὸ πρόσωπό του.] [Ἄνδρ. Λασκ. Μυστ. 232: ... καὶ καμώνονται νὰ 'χουνε μεγάλην εὐλάβεια ...] ΦΡ. (α) **καμώνεται τον άρρωστο, για να τον λυπούνται!** (β) (ειρων.) – **Τι κάνεις; – Καμώνομαι!** βρίσκομαι σε άσχημη κατάσταση (γ) (για έκφρ. δυσარέσκειας

ή αγανάκτησης) **να του καμωθεί, να σκάσει!** 2. σιωπώ, μένω άφωνος ΦΡ. **καμώσου!** [ETYM. < μσν. καμώνω (-ομαι) < θ. καμ- β' αορ. έ-καμ-ον του κάμνω (βλ. κάνω, ετυμ.)].

ΚΑΝΑΚΕΎΩ (κανακκιεύου) χαϊδεύω, περιποιούμαι [Όδ. Έλ. Άσμ. Έρ. ΙΒ': Ό κόσμος όλος είναι άληθινά μεγάλος / Γίγας πού κανακεύει τά παιδιά του.] – ουσ. **κανάκεμα** (το) – μππ. **κανακεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χουν πολύ κανακεμένο το παιδί!** [ETYM.· μσν. < μσν. κανάκ(ι) (τό) «χάδια, παινέματα, περιποιήσεις, ...» (< αρχ. καναχή (ή) «οξύς ήχος, αντήχηση, κρότος, ...», Όμ. Π 105, καναχήν έχε «κροτούσαν») + παραγ. επίθ. -εύω (πρβ. χάδι < αρχ. ήχάδιον)].

ΚΑΝΑΛΗ (κάναλλη) / **κάνουλη** (κάνουλλη) (η) 1. υδρορροή που οδηγεί το νερό σε νερόμυλο και τον θέτει σε λειτουργία· είναι ξύλινος σωλήνας κωνικού σχήματος, αποτελείται κατά κανόνα από δούγ(ι)ες (βλ. λ.) και σπάνια είναι πέτρινος· το μήκος του κυμαίνεται από 6-12 m· το πλατύτερο μέρος του βρίσκεται πάνω, σημείο που λέγεται **κεφαλοκάναλο** και το στενότερο κάτω, το οποίο λέγεται **γούλη** (βλ. λ., 2) και **κανούλι**· παρόμοια κáναλη έχει και η **νεροτριβή** (βλ. νεροτροβιά)· κáναλη έχουν και τα **μαντάνια** (βλ. λ.) με τη διαφορά ότι έχει σχήμα τετράπλευρης ανεστραμμένης πυραμίδας 2. υδρορροή στέγης – υποκορ. **κανούλι** (το) 1. ξύλο, αυλακωτό από τη μία πλευρά, το οποίο τοποθετείται σε πηγή, για να πέφτει το νερό πιο εύκολα στα αγγεία μεταφοράς νερού 2. σιδερένιος σωλήνας - στόμιο πηγής ΦΡ. **ήπιαμαν νεράκι από το κανούλι!** (ήπγαμαν νιράκι απ' του καννούλλι!) – σύνθ. **προκάναλο** (το) το τμήμα της κáναλης που είναι μέσα στη γη και κινεί τον νερόμυλο [ETYM. < μσν. ή ελνστ. κανάλη(ς) (ό) «υπόνομος» (με μετάθ. του τόνου και αλλαγή γένους) < λατ. canalis (-is) «υδροσωλήνας, πάροδος»].

ΚΑΝΑΤΙ (κανάτ') (το) 1. μικρό πήλινο ή από άλλο υλικό αγγείο οικιακής χρήσης (στάμνα, ελαιοδοχείο, κ.ά.) 2. ουροδοχείο – υποκορ. **κανατάκι** / **κανατσέλι** / **κανατσούλι** (το) – μεγεθ. **κανάτα** (η) [ETYM.· αντιδ., υποκορ. του μσν. κανάτα (ή) < λατ. cannata < canna < κάννα (βλ. κανέλω, ετυμ.)].

ΚΑΝΕΛΩ (κανέλλου) (η) ονομασία θηλυκού ζώου, ιδίως γίδας, κανελί χρώματος [ETYM. < μσν. κανέλ(α) (ή) μεταπλ. -ω, αντδ. < ιταλ. cannella < υστλατ. cannella, υποκορ. του λατ. canna (-ae) «καλάμι» < ελνστ. κάννα / κάννη (ή) «καλάμι, (αρχ. σημ.) καλάμι, πλέγμα από καλάμια κατάλληλο για περίφραξη, φράχτης», Άριστοφ. Σφ. 394, κού μή ποτέ σου παρὰ τὰς κάννας οὐρήσω «πως στον φράχτη σου απάνω ποτέ δε θα δεις κατουρλιές»].

ΚΑΝΙΣΤΡΑ (κάν'στρα) (η) πλατύ αβαθές καλάθι για την εναπόθεση τροφίμων, για τη μεταφορά γαμήλιων δώρων ή προικιών, καθώς και για την εναπόθεση και μείξη κολλύβων, τα οποία διανέμονται στον κόσμο κατά το μοίρασμα (βλ. λ., 2) – υποκορ.: α) **κανιστρούλα** (η)· β) **κανιστράκι** (κάν'στράκι) / **κανίσκι** (κανίσσκι) (το) (μσν. κανίσκιν < αρχ. κανίσκιον (τό), υποκορ. του κάνεον (βλ. ετυμ.) [Κ. Κρυστ. Μ.: ... μαντίλι τοῦ γαμπροῦ, τοῦ γάμου της κανίσκι.] [ETYM. < ελνστ. κάνιστρον / κάναστρον (τό) (με αλλαγή γένους) (Ἡσύχ., <κάναστρον> ὄστρακον, τρυβλίον, κανοῦν), υποκορ. του αρχ. κάνεον (τό) «ευρύ αβαθές καλάθι πλεγμένο από καλάμι, χρησιμοποιούμενο για την εναπόθεση ψωμιού», Ὅμ. Ι 217, καλοῖς ἐν κανέοισιν «σ' ὥρια πανέρια μέσα»].

ΚΑΝΝΑΒΑΤΣΑ (η) ύφασμα φτιαγμένο από ανάμειξη λιναριού, κάνναβης και βαμβακιού [ETYM.· αντδ. < ιταλ. cannavaccio < λατ. cannababis (-is) < αρχ. κάνναβις (βλ. κανναβός, ετυμ.)].

ΚΑΝΝΑΒΟΣ (-ή, -ό) που έχει ανοιχτό καστανό χρώμα, σαν της αποξηραμένης κάνναβης ΦΡ. (α) **κανναβό ύφασμα** (β) **κανναβό κουτάβι** – επίθ. **κανναβένιος** (-α, -ο) προερχόμενος ή κατασκευασμένος από κάνναβη ΦΡ. **κανναβένια τριχιά** (βλ. λ.) – σύνθ. **κανναβοτόπι** (το) τόπος στον οποίο καλλιεργείται κάνναβη [ETYM. < κάνναβ(η) + παραγ. επίθ. -ός > κανναβός (< αρχ. κάνναβις (ή) (-εως), Ἡρόδ. 4.74.1, ἔστι δέ σφι κάνναβις φυομένη ἐν τῇ χώρῃ πλὴν παχύτητος καὶ μεγάλῃος τῷ λίνῳ ἐμφορεστάτῃ «κι ἔχουν ἓνα καννάβι που φυτρώνει στη γη τους, ολόιδιο με το λινάρι, μονάχα στο πάχος και στο μάκρος διαφέρουν»)].

ΚΑΝΝΙΑ (τα) ψηλά πόδια ΦΡ. **άπλωσε τα καννιά του λες κι ήταν στο σπίτι του!** [Απ. Ντάλ.: Κι αν τα μάτια του ανοίξει / και κουνήσει τα καννιά, / τότε θα το μετανιώσει / για αυτή τη συμφορά.] [ETYM. < κάνν(α) (βλ. κανέλω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΑΝΟΝΑΣ (κάνουνας) (ο) κανόνας που επιβάλλει ο εξομολόγος σε όποιον ομολογεί αμαρτίες ΦΡ. **πήγε για εξομολόγηση και του 'βαλε κανόνα!** [ETYM. < κανόνας, με μετάθ. του τόνου < αρχ. κανών (ὁ) (-όνος) (αιτ. κανόνα) «ευθεία ράβδος, στέλεχος καλαμιού, ασπίδας, χάρακας, ...», Ὅμ. Θ 193, κανόνας τε καὶ αὐτήν «και η ίδια (η ασπίδα) και τα στελέχη της»].

ΚΑΝΟΝΙΖΩ (κανουνίζω) 1. ρυθμίζω, τακτοποιώ 2. αναγκάζω κάποιον να συμμορφωθεί ή να πειθαρχήσει παρά τη θέλησή του ΦΡ. **θα σε κανονίσω, πού θα μου πας!** – ουσ. **κανόνισμα** (το) – μππ. **κανονισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχω κανονισμένον!** τον έχω αναγκάσει να

κάνει αυτό που του υπέδειξα [ETYM. < αρχ. κανονίζω «ρυθμίζω, τακτοποιώ, ...», Άριστ. Ἡ. Νικ. 1105a, κανονίζομεν δέ καί τās πράξεις ἡδονῇ και λύπη «ρυθμίζουμε και τις πράξεις μας βάσει της ηδονής και της λύπης»].

ΚΑΝΟΥΤΟΣ (καννούτους) (-α, -ο) **1.** (για ζώο) που έχει μουντό άσπρο τρίχωμα, γκριζος ΦΡ. **κανούτος τράγος / κανούτα γίδα / κανούτο σκυλί** **2.** (μτφ. για άνθρωπο) που έχουν ασπρίσει πολύ τα μαλλιά του, αλλά έχει ακόμα τρίχες με το αρχικό τους χρώμα [ETYM. < ιταλ. canuto «λευκός, ηλικιωμένος, σοφός» -ς < λατ. canus (-a, -um) «υπόλευκος, λευκός»].

ΚΑΝΤΑΡΙ (καντάρ') (το) **1.** μονάδα βάρους ίση με 44 οκάδες (57 Kg περίπου) [δ. τρ.: Ἐήντα καντάρια ζάχαρη να ρίξουμε στη λίμνη, / για να γλυκάνει το νερό, να πιεί η κυρα - Φροσύνη.] **2.** στατήρας, ζυγαριά που αποτελείται από έναν μεταλλικό κοίλο δίσκο, όπου εναποτίθεται το βάρος· αυτός κρέμεται με τρεις αλυσίδες από μεταλλικό βραχίονα, που φέρει ενδείξεις, στον οποίο υπάρχει κινούμενο αντίβαρο **3.** πρασιά ΦΡ. **φύτεψα δυο καντάρια πράσα** **4.** στοίχιση σε ίσια γραμμή – συνών. **κανταρέλα** (η) **5.** μεγάλο σφάλμα ΦΡ. **έπεσε καντάρια έξω!** (έπισι καντάργια όξου!) **6.** (μτφ.) ως μέτρο ευφύιας ΦΡ. **το 'χει καντάρια χαμένο!** – υποκορ. **κανταράκι** (το) – μεγεθ. **κάνταρος** (ο) **1.** [...] **2.** πιάτο βαθύ και ευρύχωρο **3.** πήλινη λεκάνη – ρ. **κανταριάζω** (κανταργιάζω) **1.** ζυγίζω με καντάρι **2.** βάζω στη σειρά **3.** στοχεύω με ακρίβεια – ουσ. **καντάριασμα** (το) – μππ. **κανταριασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **κανταρόξυλο** (κανταρόξ'λλου) (το) ξύλο, στο οποίο στηρίζουν το καντάρι κατά το ζύγισμα [ETYM.· μσν. < αρχ. κάνθαρος (ό) «αγγείο με βαθύ κοίλωμα και λαβές (βλ. καντάρι, 2)» (Φρύν. Άποσπ. 15.2 (Κωμασταί), οίνου κανθάρους «ποτήρια του κρασιού») > *κάνταρος, με ανομ. τρόπου άρθρωση [νθ > ντ] > καντάρι, με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου, ή (Τριαντ.) < μσν. καντάρι, αντδ. < αραβ. qintār «βάρος εκατό μονάδων» < μσν. κεντηνάριον «εκατό ουγγιές» < λατ. centenar(i-um) -ιον)].

ΚΑΝΤΗΛΑ (η) **1.** μεγάλο καντήλι που κρέμεται από το εικονοστάσι με αλυσίδα **2.** (μτφ.) πυώδης φλεγμονή ή κοκκινίλα που δημιουργείται στο δέρμα λόγω καψίματος ή χτυπήματος – υποκορ. **καντηλάκι / καντηλέρι / καντήλι** (το) **1.** [...] ΦΡ. **δεν έχει λάδι ούτε για το καντήλι!** είναι πολύ φτωχός ΦΡ. (μτφ.) (α) **σώθηκε το λαδάκι στο καντήλι του!** πέθανε (β) **του άναψαν τα καντήλια!** εξοργίστηκε, βγήκε εκτός εαυτού (γ) **κατέβασε καντήλια!** εκστόμισε μεγάλες ύβρεις **2.** (μτφ.) ξάστερη νύχτα με έντονο φως ΦΡ. **είναι καντήλι έξω!** – ρ. **κα-**

ντηλιάζω (καντ'λλιάζου) **1.** βγάζω καντήλες στο δέρμα **2.** νυστάζω
ΦΡ. **καντήλιασαν τα μάτια μ'!** – ουσ.: α) **καντήλιασμα** (το)· β) **κα-
ντηλήθρα** (καντ'λλήθρα) (η) **1.** μεταλλικό έλασμα -στηρίζεται στο
χειλος καντηλιού- με μικρή οπή στο κέντρο· σ' αυτή περνιέται το χει-
ροποίητο, από στριμμένες κλωστές, φιτίλι του **2.** μικρό κομμάτι φελ-
λού, που επιπλέει στο λάδι του καντηλιού· σ' αυτό στηρίζεται το φιτί-
λι [ETYM.: μσν. < ελνστ. κανδήλα, κανδήλη (ή) «λαμπάδα, κρεμα-
στός λαμπτήρας» < λατ. candela (-ae) «κερί, λαμπάδα»].

ΚΑΝΩ (κάνου) **1.** φτιάχνω, παρασκευάζω [παροιμ.: Δόξα να 'χει η
φακή, πο' 'καμε ο άντρας μου βρακί!] ΦΡ. **κάνω τηγανίτες** **2.** διάγω,
πορεύομαι στη ζωή ΦΡ. **τι κάνεις;** **3.** τρέπω κάποιον προς κάποια κα-
τεύθυνση ΦΡ. **πού τα κάναταν τα ζωντανά;** **4.** παριστάνω ΦΡ. **κάνω
το κορόιδο** – μελλ. **θα κάμω**, αόρ. **έκαμα**, επίρρ. **κάνε** τουλάχιστον –
ουσ. **κάμωμα** (το) η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του κάνω, το φτιάξιμο
(βλ. **καμώνομαι**) – μππ. **καμωμένος** (-η, -ο) (πληθ. **καμωμένα**, τα) οι
πράξεις – αντών. **ακάμωτος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (για αγρό) που δεν έχει
οργωθεί ΦΡ. **το 'χουμε ακάμωτο το χωράφι** ΦΡ. (α) **κάνω κάποιον
άγιο** τον χλιοπαρακαλώ (β) **τον κάνω για κουβέντα** τον θεωρώ σο-
βαρό συζητητή και κάθομαι και συζητώ μαζί του (γ) **τον κάνω για
σόι** συμπεριφέρομαι σε κάποιον συγγενή ως συγγενής, δεν αδιαφορώ
για τη συγγένεια (δ) **τον κάνω καλά** τον έχω του χεριού μου, τον ε-
λέγχω (ε) **κάνω τα μισόκωλα** (κάνου τα μπ'σσόκουλα) οπισθοχωρώ
(ζ) **κάνω χωράφι** οργώνω – αντίθ. (μτφ.) **δεν κάνω χωράφι** δεν τα
καταφέρνω σε κάτι (η) **το' καμε κόσκινο** το τρύπησε σαν κόσκινο, το
κατέστρεψε (θ) **το 'κανε σαν τα μούτρα του** το 'κανε χάλια (ι) **σε
κάνω για ρώτημα** σε θεωρώ ώριμο και ζητώ τη γνώμη σου για κάτι
(κ) **κάνεις, ράνεις** (βλ. λ.), **καρδιά μου, μην πονέσεις** (κάν'ς, ράν'ς,
καρδγιά μ', μη μπουνέ'εις) ό,τι και να κάνεις, κοίτα να μην πονέσεις
(λ) **έκανε, έρανε, πάει κι αυτός** αφού έκανε πολλά, καλά ή άσχημα,
πέθανε (μ) **τον έκαμε να φτύσει το γάλα της μάνας του** τον βασάνι-
σε πολύ (ν) **κάνε δώθε έλα προς τα εδώ** (ξ) **τα 'καμα ρόιδο!** τα 'κανα
χάλια (ο) **κάμε κι αλλιώς** **κάνε κι αλλιώς**, δεν έχεις άλλη επιλογή (π)
κάμε όπως κάνει ο κόσμος συμπεριφέρσου σωστά (ρ) **έτσι κάνει ο
κόσμος;** έτσι συμπεριφέρεται ... (σ) **κάνει κρα για ...** επιθυμεί πολύ
κάτι (τ) **έκανε πέρα** **1.** έφυγε **2.** (μτφ.) έχασε τα λογικά του (υ) **έκαναν
πώς και πώς να μας εξυπηρετήσουν** έκαναν ό,τι μπορούσαν ... (φ)
κάνω παιδί γεννώ (χ) **τον έκαναν για το στρώμα** τον έδειραν τόσο
πολύ που δεν μπορούσε να σηκωθεί (ψ) **έχω να κάνω** δικαιούμαι, έχω
μερίδιο (ω) **κάνω στα μάτια** επιθυμώ πολύ (αα) **κάνω τον μικρότερο**

υποχωρώ, κάνω το πρώτο βήμα προκειμένου να εξομαλύνω κάποιο πρόβλημα (αβ) **κάνω τον κάμπο ράχη και το ίσιωμα λαγκάδι** δεν θεωρώ σημαντικό αυτό που κάνω ή παραμένω αδρανής (αγ) **κάνω σωστά** υπολογίζω σωστά ΦΡ. **δεν έκαμες σωστά τον λογαριασμό** (αδ) **δεν κάνει** δεν πρέπει ΦΡ. **δεν κάνει ν' αρταινόμαστε τη Σαρακοστή!** (αε) **δεν κάνουν χωριό!** (δε γκάν'ν χουργιό!) δεν μπορούν να συνεννοηθούν, δεν μπορούν να συνυπάρξουν (αζ) **ξέρεις τι φαΐ τον κάνει τον τραχανά;** ξέρεις πώς τον τρώει; πόσο του αρέσει; – σύνθ.: α) **αποκάνω** 1. κουράζομαι 2. περατώνω ανειλημμένες εργασίες 3. τελειώνω το όργωμα· β) **ξεκάνω** 1. σκοτώνω ΦΡ. **τον ξέκανε!** (του γκξέκανι!) 2. (για ζώα) σφάζω ΦΡ. **γέρασε και τα ξέκαμε τα ζωντανά!** 3. εξαφανίζω, καταστρέφω 4. ξοδεύω ΦΡ. **το ξέκανε το βιος του!** – ουσ. **ξέκαμα** (το) ΦΡ. **δε σ' έχω για ξέκαμα·** γ) **προκάνω** προλαβαίνω, προφθάνω – συνών. **προπάω** (-ιέμαι) ΦΡ. (α) **τρέχα να μας προπήσεις!** (τρέχα να μας προυπή'εις!) (β) **δεν προπιέται μέχρι να παντρευτεί!** (δε μπρουπιέτι μέχρι να παντριυτεί!) δ) **συγκάνω** ζω με κάποιον αρμονικά [ETYM. < αρχ. κάμνω «κατασκευάζω, δουλεύω, αποκτώ, ...» (Όμ. Δ 187, τήν χαλκῆες κάμον ἄνδρες «που χαλκείς κατασκευάσαν ἄνδρες») με απλοπ. του συμφ. συμπλ. [μν > ν]].

ΚΑΟΥΠΙ (καούπ') (το) απόκρυψη, εξαφάνιση ΦΡ. **γίνηκαν καούπι!** (γίγ'καν καούπ') χάθηκαν [ETYM. < τουρκ. kayır / kaybı «αγνοούμενος, χαμένος» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΠΑ (η) πολύ χοντρό και βαρύ ένδυμα των βοσκών, λευκού ή συνηθέστερα μαύρου χρώματος, φτιαγμένο από ύφασμα που έχει υφανθεί σε αργαλειό από μαλλί γιδιών ή προβάτων· φέρει κουμπιά φτιαγμένα από νήμα και αντί για κουμπότρυπες έχει νημάτινες θηλιές· άλλες φορές φέρει τετράγωνη κατσ(ι)ούλα (βλ. λ.) κι άλλες όχι, και είναι κατάλληλη για την προστασία από το κρύο, τη βροχή και το χιόνι [παροιμ.: Έκαψα την κάπα μου, να μη με τρων οι ψύλλοι.] ΦΡ. **τον πήραν αλά κάπα!** 1. τον έσυραν σβαρνίζοντάς τον 2. τον έκαναν να σωπάσει – υποκορ. **καπίτσα / καπούλα** (η) – σύνθ. **κοντόκαπο** (το) είδος κοντής κάπας (βλ. κοντο-) (βλ. μανίκι → σύνθ. β) [ETYM.· μσν. < ιταλ. cappa «μανδύας», πιθ. < αρχ. κάπη (ή) «φάτνη, παχνί», Όμ. Θ 434, ἐπ' ἀμβροσίησι κάπησιν «στα αμβρόσια παχνιά τους»].

ΚΑΠΑΚΙ (καπάκι) (το) 1. επίπεδο ή κυρτό κάλυμμα χάλκινου μαγειρικού σκεύους ή άλλου [παροιμ.: Κύλησε ο τέντζερης (βλ. κακκάβι → συνών.) και βρήκε το καπάκι.] 2. ό,τι μοιάζει με καπάκι – υποκορ. **καπακάκι** (το) 3. (πληθ. **καπάκια**, τα) η «αναγκαστική φιλία» μεταξύ αρματολών, κλεφτών και Τούρκων κατά τη διάρκεια της οθωμανικής

περιόδου, η οποία δεν δέσμευε ουσιαστικά κανέναν, αφού καταλυόταν κατά τη συγκυρία και κατά το συμφέρον των δύο πλευρών ΦΡ. **τα 'καμαν καπάκια!** συμφιλιώθηκαν – ρ. **καπακιάζω / καπακώνω** 1. σκεπάζω κάτι με καπάκι 2. πέφτω πάνω σε κάτι και το καλύπτω με το σώμα μου 3. (μτφ.) κάνω κάποιον, συνήθ. με δόλιο τρόπο, να βρεθεί σε υποδεέστερη θέση ΦΡ. **τον καπάκωσε χωρίς να το καταλάβει!** 4. (μτφ.) αποκρύπτω, αποσιωπώ ΦΡ. **τα καπάκωσαν κι ούτε γάτα ούτε ζηλιά!** 5. (μτφ.) συμφιλιώνω – ουσ. **καπάκιασμα / καπάκωμα** (το) – μππ. **καπακιασμένος / καπακωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. kaprak «καπάκι, εξώφυλλο» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΠΕΤΑ (η) 1. κυματιστό τελείωμα, αναδίπλωση 2. φράντζα που πέφτει από τη δεξιά ή την αριστερή πλευρά του μετώπου, αναδίπλωση των μαλλιών της κεφαλής – υποκορ. **καπετούλα** (η) [ETYM. < βεν. capeta (πρβ. κουτσοβλάχ. kâpitât^u, -tâ «(για πρόβατα) κουρεμένος στο κεφάλι και στον λαιμό» & αρχ. πέτασος (ὁ) (πετάννυμι) «καπέλο από μαλλί με πλατύ γύρο, πλατύ φύλλο, ...», Θεόφρ. Φ. Ή. 4.8.9, καί οἱ πέτασοι ὡσαύτως «και τα πλατιά φύλλα»)].

ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ (καπιτάννιους) / **-ισσα** (καπιτάν'σσα) (ο, η) 1. αρχηγός ένοπλου σώματος 2. πλοίαρχος 3. διοικητής αστυνομικού σταθμού 4. (μτφ.) φασαριόζος ΦΡ. **καπετάν' φασαρίας** [ETYM. < μσν. καπετάνιος (ὁ) < βεν. capetanio (< υστλατ. capitaneus «επικεφαλής»)].

ΚΑΠΙΣΤΡΙ (καπίστρ') (το) 1. χαλινάρι [παροιμ.: Άμα σε γκρεμίσει τ' άλογο, εσύ τράβα το καπίστρι.] [Χρον. Μ. 3351: έπηραν τόν Μισέρ Τζεφρέ ... μέ τό καπίστρι είς τόν λαιμόν] ΦΡ. (μτφ.) **τον σέρνει από το καπίστρι!** τον κάνει ό,τι θέλει 2. (μτφ.) τα δεσμά του γάμου – υποκορ.: (α) **καπιστράκι** (το) [δ. τρ.: Φκιάνουν τον όφιο άλογο και τον αστρίτη (βλ. άστρι → παράγ. ουσ.) σέλα / και την οχιά την παρδαλή τη φκιάνουν καπιστράκι / και τη σαΐτα (βλ. λ., 1) τη λιανιά (βλ. λιανός) συρτάρι (βλ. λ., 3) στο καπίστρι, / σαπίτης (βλ. λ.) καβαλίκεψε και στο παζάρ' (βλ. λ.) τον πιάνουν.] (β) **καπιστράλι** (το) ξύλο, το οποίο δένουν επιδέξια στο στόμα γαϊδουριών ή άλλων ζώων, προκειμένου να μην δαγκώνουν, όταν είναι δεμένα, αλλά και μικρών ζώων, για να μην μπορούν να θηλάσουν και ν' αποκόψουν το μητρικό γάλα – μεγεθ. **καπιστράνα** (η) – ρ. **καπιστρώνω** βάζω καπίστρι σε υποζύγιο ΦΡ. (μτφ.) **τον καπίστρωσε!** (του γκαπίστρουσι!) τον τύλιξε στα δίχτυα της, τον κάνει ό,τι θέλει – ουσ. **καπίστρωμα** (το) – μππ. **καπιστρωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ακαπίστρωτος** (ακαπίστρουτους) (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) ανυπότακτος, ατίθασος, αναιδής, που δε θέτει όρια στον εαυτό του ΦΡ. **είν' ακαπίστρωτος!** – συνών. **ξεκαπίστρωτος** (-

η, -ο) ΦΡ. **κάνει σαν ξεκαπίστρωτο μουλάρι** (κάν' σαν ξικαπίστρου- του μπ'λάρ') [ETYM. < μσν. καπίστρι(ν) < ελνστ. καπίστριον (τό) < λατ. capistrum (-i) «καπίστρι, (μτφ.) ζυγός του γάμου»].

ΚΑΠΙΤΛΑ (τα) τα ιδιαίτερα στοιχεία στον χαρακτήρα κάποιου ΦΡ. (α) **δεν μπορεί να του βρει τα καπίτλα!** (β) **του βρήκε τα καπίτλα και τον κάνει ό,τι θέλει!** [Θοδωρή Γεωργάκη, Φέρανε τ' ασκιά με το λάδι οι λιοτριβιαραίοι ..., <http://aromalefkadas.gr>: «Ο караβοκύρης έπρεπε να έχει «καπίτλα» ανθρώπου καλοπροαίρετου, καλοσυνάτου και εξυπηρετικού, αφού, ήταν υποχρεωμένος, σε πολλές περιπτώσεις, να δανείζει και λάδι στους χωρικούς, όταν πολλοί εξ αυτών, περί τον Αύγουστο μήνα, είχαν τελειώσει το λάδι της χρονιάς και δανείζονταν εν όψει της νέας παραγωγής.»] [ETYM.· πιθ. < υποκορ. capitul(um) (-i) «κεφαλάκι, άνθρωπος» του λατ. ουσ. caput (-pitis) «κεφάλι, ...» + παραγ. επίθ. -ο > καπίτ(ου)λο > καπίτλο, με συγκ., πληθ. καπίτλα].

ΚΑΠΝΙΖΩ (καπνίζου) **1.** αναδίδω καπνό **2.** εκθέτω κάτι σε καπνό, για να μαυρίσει ή για να συντηρηθεί **3.** (μτφ.) θυμώνω ΦΡ. **έβγαλε καπνό από τ' αφτιά!** **4.** ενεργώ χωρίς να υπολογίζω κανέναν ΦΡ. (α) **κάνει ό,τι του καπνίζει!** (κάν' ό,τ' τ' καπνίσ'!) (β) **έτσι μου κάπνισε!** (έτσ' μ' κάπνισι!) (γ) **θα 'ρθω, όταν μου καπνίζει!** όποτε θελήσω – ουσ. **κάπνισμα** (το) – μππ. **καπνισμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ασημο-καπνισμένος** (-η, -ο) επάργυρος· β) **μαλαματοκαπνισμένος** (-η, -ο) επιχρυσωμένος [ETYM. < αρχ. καπνίζω «κάνω καπνό, δηλ. ανάβω φωτιά, μαυρίζω με καπνό, ...», Όμ. Β 399, κάπνισσάν τε κατά κλισί-ας «και άναψαν φωτιά στις σκηνές»].

ΚΑΠΝΟΥΡΑ (η) **1.** ατμόσφαιρα γεμάτη καπνό **2.** (μτφ.) φασαρία, οχλοβοή **3.** (μτφ.) ζάλη που προέρχεται από θορυβώδη ατμόσφαιρα ΦΡ. **ησυχάστε λίγο, μου 'ρθε καπνούρα!** [ETYM. < αρχ. καπν(ός) (ό) (Όμ. Σ 110, ήϋτε καπνός «σαν καπνός» + παραγ. επίθ. -ούρα].

ΚΑΠΟΙΑΝΟΥ (καππογιανού) γεν. αόρ. αντων.· κάποιου [παροιμ.: Καποιανού του χάριζαν έναν γάιδαρο κι αυτός τον τήραγε (βλ. λ.) στα δόντια.] – συνών. **κάτινος** (κάτ'νους) [ETYM. < μσν. κάποιος < αρχ. κᾶν (βλ. καγκαένας) + ερωτ. αντων. ποῖος «δηλώνει την ποιότητα, τι λογής, ...», Όμ. Α 552, ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες; «τι λόγια αυτά που κρένεις;»].

ΚΑΠΟΤΟ (καππότου) (το) είδος κάπας (βλ. λ.) με κατσ(ι)ούλα (βλ. λ.) τριγωνική, που φτάνει μέχρι τις γάμπες – σύνθ. **κοντόκαπο** (το) [ETYM. < ιταλ. carrotto «παλτουδάκι ή καπελάκι γυναικείο»].

ΚΑΠΟΥ επίρρ. (βλ. ραχούλια → σύνθ. β) ΦΡ. **κάπου και πού** (κάπ' κι πού) κάπου κάπου – συνών. **κάποτε και πότε** [ETYM.· μσν. < αρχ.

κᾶν (βλ. καγκαένας) ή συμπλεκτ. σύνδ. καί (βλ. και) + αρχ. ερωτ. επίρρ. ποῦ «κάπου, ίσως, ...», Ὅμ. α 197, ἀλλ' ἔτι που ζώδς κατερύκεται εὐρέι πόντῳ «κάπου θα ζει σε θαλασσόζωστο νησί, περιορισμένος].

ΚΑΠΟΥΛΙ (καπούλλι) (το) (πληθ. **καπούλια**, τα) 1. τα νώτα μεγάλων τετραπόδων 2. (σκωπτ.) ανθρώπινοι ογκώδεις γλουτοί – επίρρ. **πισωκάπουλα** το να κάθεται κάποιος στο υποζύγιο, όχι στο σαμάρι, αλλά πίσω απ' αυτό, πάνω στα καπούλια, στους γοφούς του ζώου ΦΡ. **θα μπω πισωκάπουλα** (θα μπου πισουκάπ'λα) – συνών. **μεσοκάπουλα** [Α. Μπουντ. Φθ.: Πηγαίναμε καβάλα στ' άλογο, αυτός καθόταν στο σαμάρι κι εγώ μεσοκάπουλα.] [ETYM. < μσν. καπούλι(ο)ν (τό), υποκορ. του καπούλα (ή) «τα νώτα των υποζυγίων, τα καπούλια» < *σκαπούλα, με αποβ. του σ- < πληθ. *σκάπουλαι (< λατ. scapulae (-arum) «ωμοπλάτη ανθρώπου ή ζώου, νώτα»].

ΚΑΠΡΙ (το) αγριογούρουνο ΦΡ. (α) **έπεσε πάνω του σαν καπρί!** (β) **κάνει σαν καπρί!** – σύνθ. **καπροδόνης** (καπρουδόντ'ς) (-α / -ω, -ικο) που έχει στραβά ή μεγάλα δόντια [ETYM. < μσν. καπρίν (τό), υποκορ. του αρχ. κάπρος (ό) «αγριόχοιρος», Ὅμ. ψ 278, τ' επιβήτορα κάπρον «και κάπρο επιβήτορα»].

ΚΑΠΡΙΤΣΙΟ (καπρίτσιου) (το) ιδιοτροπία, παραξενιά ΦΡ. (α) **άσε τα καπρίτσια!** (β) **όλο καπρίτσια είναι!** – ρ. **καπριτσιώνω** (καπριτσιώνου) εκνευρίζομαι, θυμώνω ΦΡ. **τι καπρίτσιωσες έτσι;** – ουσ. **καπρίτσιομα** (το) – επίθ. **καπριτσιαδόρος** (καπριτσιαδόρους) (-α, -ικο) πεισματάρης, εγωιστής ΦΡ. **είν' αυτός ένας καπριτσιαδόρος!** – μππ. **καπριτσιωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι έπαθες κι είσαι τόσο καπριτσιωμένος;** [ETYM. < ιταλ. capriccio «ιδιοτροπία, παραξενιά» (LSJ < capra «κατσίκι, τρελοκάτσικο») ή < καπρί (βλ. λ.), οπότε αντδ.].

ΚΑΡΑ- & καρά- α' συνθ. σε σύνθ. ουσ. (Τριαντ.) 1. (μειωτ.) επιτείνει την αρνητική έννοια που μπορεί να έχει το β' συνθ., π.χ. **καράβλαχος** || (υβρ.) **καραπουτάνα**. 2. (παρωχ.) σε προσδιοριστικά σύνθ. δηλώνει ότι είναι μαύρο αυτό που υπάρχει ως β' συνθ., π.χ. **καραγκιόζης** – σύνθ.: α) **καραμπογιά** (η) μαύρη βαφή [δ. τρ.: Για ιδές μαλλιά, για ιδές μαλλιά, βαμμένα με **καραμπογιά**, / για ιδές μαλλιά που κρέμονται, **καρδούλες** πώς **μαραίνονται**.]· β) **καραμπουζουκλής** (ο) 1. λεβέντης που χαρακτηρίζεται από αστεία διάθεση 2. προσφών. σε φιλικό πρόσωπο ΦΡ. **γεια σου, Κίτσο, λεβέντη και **καραμπουζουκλή!**** γ) **καραπατάλι** (το) 1. άνθρωπος ψηλός και άχαρος 2. (μτφ.) κακός άνθρωπος· δ) **καραπαπάς** (ο) δοχείο για τη διατήρηση ζεστού νερού στα καφενεία, που το έχουν σε πρώτη ζήτηση για την παρασκευή καφέ· ε) **καραφά-**

νταλος (-η, -ο) ψηλός και άχαρος, ασουλούπωτος, ανόητος [ETYM. < τουρκ. α' συνθ. kara- «μαύρος, μεγάλος, δυσάρεστος» ως α' συνθ., π.χ. kara-biber «μαύρο πιπέρι»].

KARABANA (η) μεταλλικό στρογγυλό και μετρίως αβαθές μαγειρικό σκεύος με λαβή ΦΡ. (α) **λόγια της караβάνας** (λό'ια τ'ς караβάνας) αερολογίες (β) **είναι παλιά караβάνα** έχει μακρόχρονη εμπειρία σε κάτι [ETYM. (Τριαντ.) < ιταλ. caravana «η υπηρεσία του νεοσύλλεκτου» με αλλαγή σημ. κατά το τουρκ. karavana < ιταλ. caravana].

KARABI (καράβ') (το) **1.** [...] [παροιμ.: Πολλά καράβια φεύγουνε, πολλά καράβια μένουν.] [δ. τρ.: – «Καράβια π' αρμενίζετε, κάτεργα που κινάτε, / εμπάτε στα λιμάνια σας, γιατί θε να φυσήξω, ...] **2.** το στηθαίο οστό ορνιθοειδών, όπως η κότα και ο πετεινός, το οποίο χρησιμοποιείται στη μαντική (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 351) – υποκορ. **καραβάκι / караβούλι** (το) – επίθ. **καραβίσιος** (-α, -ο) ό,τι έχει σχέση με το καράβι, που ανήκει ή που ταιριάζει σ' αυτό ΦΡ. (α) **καραβίσιο καλαμπόκι** καλαμπόκι με πολύ ψηλό κορμό (β) **καφές караβίσιος** καφές που πουλιέται στα καράβια και συνήθ. δεν είναι καλής ποιότητας – ρ. **καραβώνω** φορτώνω υπερβολικά ΦΡ. **τι το караβώ-σες έτσι το ζώο, θα σου μείνει στον δρόμο!** – ουσ. **καράβωμα** (το) – μππ. **καραβωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. καράβι(ο)ν < ελνστ. καράβιον (τό) «ελαφρύ σκάφος», υποκορ. του κάραβος (βλ. κάβουρας, ετυμ.) / Ήσύχ., <έφόλκια> μικρά καράβια, παρά τὸ <ἐλκεσθαι> ὑπὸ τῶν κωπηλατῶν ἢ τῶν μεγάλων πλοίων].

KARAKAHΛONA (η) γυναίκα ανόητη, φλύαρη και ενοχλητική [ETYM. < μσν. κόρακ(ας) (< αρχ. κόραξ (αιτ. κόρακα), βλ. κορακιάζω, ετυμ.) + αηδόνα (< ἀηδών (αιτ. ἀηδόνα), βλ. αηδόνι, ετυμ.) > *κορακαηδόνα > караκαηδόνα, με αφομ.].

KARAKAHΛONI (καρακαηδόν') (το) **1.** κορυφή δέντρου ΦΡ. **κοίτα μην πέσεις αυτού στο караκαηδόνι που ανέβηκες!** **2.** κορυφή βουνού, ράχης ΦΡ. **ώσπου να φτάσω στο караκαηδόνι, νυχτώθηκα!** **3.** (μτφ.) το πολύ κρύο ΦΡ. **τι κάνεις έξω στο караκαηδόνι, θα πουντιάσεις!** [ETYM. < караκαηδόνα (βλ. λ., ετυμ.), με αλλαγή γένους].

KARAKΛO (κάρακλου) (το) κρανίο ΦΡ. **με πονάει το κάρακλό μου** – υποκορ. **καρακλάκι** (το) **1.** [...] **2.** (χλευ.) νεαρός [ETYM. < αρχ. κάρ(η) (τό) / κάρα (ή) «κεφάλι» (Όμ. Λ 261, κάρη ἀπέκοψε «την κεφαλή του επήρε» / Ήσύχ., <κάρα> κεφαλή. τοῦτο Ἀττικοὶ διὰ τοῦ <α> λέγουσιν, Όμηρος δὲ Ἰακῶς <κάρη> / <κάρα> αἶξ ἡμερος Πολυρρήνιοι. ὑπὸ Γορτυνίων ... ἄλλοι δὲ ἡ συκῇ. Ἴωνες τὰ πρόβατα. καὶ τὴν κεφαλὴν) + παραγ. επίθ. -ακλο].

ΚΑΡΑΚΟΛΙ (καρακόλλι) (το) **1.** στρατιωτικό φυλάκιο σε περίοπτη θέση **2.** (λαϊκ.) δασοφύλακας **3.** (λαϊκ.) χωροφύλακας **4.** (μτφ.) τόπος περίοπτος στον οποίο φυσάει αέρας και κάνει κρύο ή σπίτι που βρίσκεται σε περίοπτη θέση και το φυσούν αέριδες και είναι πολύ κρύο **5.** τοπωνύμιο [ETYM. < τουρκ. karakol «αστυνομικό τμήμα» (< βεν. caragol) + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΡΑΜΑΝΙΚΟ (καραμάν'κου) (το) ράτσα προβάτου με κοντή και πλατιά ουρά [ETYM. < τουρκ. karaman «είδος προβάτου» (< Karaman «Καραμανία», περιοχή της Μ. Ασίας, όπου κατοικούσαν τουρκόφωνοι Έλληνες) + παραγ. επίθ. -ικο].

ΚΑΡΑΜΕΛΑ (η) **1.** [...] **2.** πλάκα ζάχαρης **3.** (μτφ) επαναλαμβανόμενο επιχείρημα, επειδή ευχαριστεί κάποιον ή εξυπηρετεί κάτι ΦΡ. **το 'χει για καραμέλα!** – επίθ. **καραμελωτός** (-ή, -ό) **1.** που έχει χρώμα ή γεύση καραμέλας **2.** (μτφ.) γλυκερός **3.** (θηλ. ως ουσ.) **καραμελωτή** (η) (βλ. μαντάνι → παράγ. ουσ.) [ETYM.· αντδ. < ιταλ. caramella < μσν. λατ. cannamelis < παραφθ. λατ. λ. calamellus, υποκορ. του calamus < αρχ. κάλαμος (βλ. καλάμι, βλ. λ.)].

ΚΑΡΑΜΠΕΡΙΑ (καραμπιργιά) (η) **1.** συμπεριφορά καραμπέρη (βλ. μπαντίδης → συνών. β) [δ. τρ.: Καραμπεριά ξεκίνησε να πάει για τον Πόρο / κοιτάζουν τις σακούλες των δεν είχανε κυτόρο (κερματάκι). / Εμπήκαν στο κρασοπουλειό του Πέτρου του Τζαβέλλα, / 'πήραν ρακί της φάμπρικας γιομίζουν μια βαρέλα.] **2.** ευθύτητα, ντομπροσύνη **3.** λεβεντιά [ETYM. < кара- (βλ. λ.) + τουρκ. berri «γήινος, της ξηράς» + παραγ. επίθ. -ά].

ΚΑΡΑΟΥΛΙ (καραούλλι) (το) **1.** ψηλό σημείο ή πέραςμα, απ' όπου μπορείς να εποπτεύεις τα περίξ, παρατηρητήριο [δ. τρ.: Κλέφτης να βγεις, παιδάκι μου, κάμπους, βουνά να τρέχεις, / ολημερίς στον πόλεμο, τη νύχτα караούλι, / και στα γλυκοχαράματα να πιάνεις το ταμπούρι.] ΦΡ. (α) **θα βγω στο караούλι να δω αν έρχονται** (β) **έπιασε το караούλι και τον είδε να κλέβει απίδια!** **2.** ενέδρα ΦΡ. **του 'στησε караούλι και τον σκότωσε!** – ρ. **καραουλίζω** **1.** κάνω караούλι, φρουρώ **2.** ενεδρεύω [ETYM. < τουρκ. karavul + παραγ. επίθ. -ι (χαλαρή άρθρωση του [v] στα τουρκ.)].

ΚΑΡΑΦΛΑ (η) φαλάκρα [ETYM. < ελνστ. φαλάκρα (ή), με αντιμετ., κατά το φαλακρός > караφλός (βλ. λ., ετυμ.)].

ΚΑΡΑΦΛΟΣ (ο) φαλακρός – παράγ. **καράφλας** (ο) (ειρων., μειωτ.) χαρακτηρισμός φαλακρού ανθρώπου· φαλάκρας [ETYM. < μσν. φαρακλός, με αντιμετ. [φ-κ > κ-φ] < αρχ. φαλακρός (-ά, -όν) (Ηρόδ. 3. 12.3, Αίγυπτίων ἄν τις ἐλαχίστους ἴδοιτο φαλακρούς πάντων ἀνθρώ-

πων «ανάμεσα στους Αιγυπτίους μπορεί να δει κανείς τους λιγότερους φαλακρούς ανάμεσα σε όλους τους άλλους ανθρώπους») με αντιμετ. [λ-ρ > ρ-λ]].

ΚΑΡΒΑΝΑΡΟΣ (καρβανάρους) (ο) **1.** άνθρωπος που μετέχει σε καρβάνι **2.** αγωγιάτης [Κ. Κρυστ. Γ. Κ.: 'Εξύπνησ' έναν γέροντα, γέροντα καρβανάρων, / πού κόνευε στήν ποταμιά παράμερα τοῦ δρόμου.] [ETYM. < κουτσοβλάχ. kârñânâr^(u) «αρχηγός καρβανιών» (< τουρκ. kervan «καρβάνι» < араβ. kirvan) + παραγ. επίθ. -ος].

ΚΑΡΒΈΛΙ (καρβέλλι) (το) **1.** ψωμί χάσικο, που είναι πιο αφράτο από το αμιγές σταρένιο ή καλαμποκίσιο [παροιμ.: Οπού πεινάει, καρβέλια ονειρεύεται.] **2.** ψωμί στρογγυλού σχήματος **3.** τα προς το ζην ΦΡ. **δουλεύω ίσια για το καρβέλι!** **4.** η διάρκεια της ζωής ΦΡ. **έχεις πολλά καρβέλια ακόμα!** **5.** η εμπειρία της ζωής ΦΡ. **πρέπει να φας κι άλλα καρβέλια, για να μάθεις!** – μεγεθ. **καρβέλα** (η) – υποκορ.: α) **καρβελάκι** (το)· β) **καρβελούσι** (το) **1.** [...] ΦΡ. **ελάτε, σας έφκιασα καρβελούσια!** μικρά ψωμάκια, που χαροποιούσαν ιδιαίτερα τα παιδιά **2.** κουλουράκι ή άλλο ζυμωτό ψωμάκι που είναι φουσκωτό και θυμίζει καρβέλι ΦΡ. **τα κουλουράκια γίνηκαν καρβελούσια!** (τα κ'λλουράκια γίγ'καν καρβιλλούσσια!) φούσκωσαν πότερο απ' όσο έπρεπε – σύνθ. **καρβελόσυκο** (το) ποικιλία σύκου μεγάλου μεγέθους [ETYM. < μsn. καρβέλι(ν) (τό) < αρχ. άκροβέλια (τά) > καροβέλια, με αντιμετ. > καρβέλι(α), με συγκ. (Ήσυχ., <άκροβέλια> τὰ ἄκρα τοῦ ὀβελίσκου καὶ τοῦ ὀβελιάрту / <άκροβελίδες> ἄκρα τοῦ ὀβελίτου ἄρτου ἢ τῶν ὀβελίσκων) / Joannis Pearsoni ... Adversaria Hesychiana [ed. by T. Gais-ford]: αρχ. άκρωβέλια / άκροβέλια [...] καί (άκρωβελιάς) τοῦ ὀβελιαίου ἄρτου. Εὐστ. 1405, 26· τον ὀβελιαῖο ἄρτο ο Αθήναιος (3. 76.1) τον αναφέρει ως ὀβελία) / Τριαντ. < σλαβ. karvalj / LSJ, ίσως < ιταλ. caravella ή < σλαβ. karvalj].

ΚΑΡΓΑΡΩΝΩ (καργαρώνου) / **καργάρω** (καργάρου) **1.** φορτώνω ή γεμίζω κάτι υπερβολικά, το παραφορτώνω ή το παραγεμίζω **2.** σφίγγω κάτι με όλη μου τη δύναμη, σφίγγω μέχρι πνιγμού ΦΡ. **τον καργάρωσε!** (του γκαργάρουσι!) τον έπνιξε – ουσ. **καργάρωμα** (το) – μππ. **καργαρωμένος** (-η, -ο) – επίθ. **κάργας** (ο) που κάνει τον σπουδαίο, παλληκαράς, ζόρικός ΦΡ. **μας κάνει τον κάργα!** – επίρρ. **κάργα 1.** για κάτι εντελώς γεμάτο, για υπερβολικά γεμάτο ΦΡ. **μην το γεμίζεις κάργα το σακί, θα σκιστεί!** **2.** για κάτι πολύ τεντωμένο [ETYM. < βεν. carg(a) «φορτίο, γεμάτο» + παραγ. επίθ. -αρώνω / -άρω].

ΚΑΡΔΆΡΙ (καρδάρ') (το) ξύλινο αγγείο, όπου αρμέγουν γάλα· συχνά έχει αρβάλι (βλ. λ.), για να το κρατούν [παροιμ.: Τ' Αἷ - Λιος γυρίζει

το καρδάρι αλλιώς.] ΦΡ. **ρίχνει με το καρδάρι!** βρέχει καταρρακτωδώς – υποκορ. **καρδαράκι / καρδαρόπουλο** (το) – μεγεθ. **καρδάρα** (η) [δ. τρ.: Πήραν την καρδάρα μου που 'πηζα το γάλα μου, / πήραν τη φλογέρα μου μέσ' από τα χέρια μου.] – σύνθ.: α) **καρδαροκέφαλος** (-η, -ο) **1.** που έχει μεγάλο κεφάλι **2.** (μτφ.) άξεστος· β) **καρδαροστάσι** (καρδαρουσστάσ') (το) θέση, όπου τοποθετούνται οι καρδάρες [ETYM. < μσν. καρδάριν < ελνστ. καδάριον (τό), υποκορ. του αρχ. κάδος (βλ. καδί)· (πρβ. κουτσοβλάχ. λ. kârdâre, kârdârî)].

ΚΑΡΔΙΑ (καρδιά) (η) **1.** [...] **2.** κοιλιά, στομάχι [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: Όλα τα καλούδια βρέθηκαν για μας κείνο το πρωί μα εμάς δε μας κατέβαιναν οι χαπιές απ' το λαιμό, δεν έφτανε το φαΐ στην καρδιά μας (όπως λέγαμε ακόμα, μαζί με τους άλλους, την κοιλιά).] ΦΡ. **φούσκωσε η καρδιά μου απ' το πολύ φαΐ!** **3.** η καρδιά σφαγμένων ζώων ΦΡ. **θα φάμε τηγανιστά συκώτια και καρδιές** (θα φάμι τηγαν'στά σσ'κώτγια κι καρδιές) **4.** (μτφ.) γενναιότητα, θάρρος ΦΡ. **με τι καρδιά να 'ρθω;** – επίθ. **καρδερός** (-ή, -ό) ανοιχτόκαρδος, χαρούμενος – σύνθ.: α) **καρδοκάψαλο** (το) καούρα (βλ. καΐλα → συνών.) στον λαιμό ΦΡ. **έχω ένα καρδοκάψαλο!** (ιέχου ιένα καρδουκκάψαλου!)· β) **καρδοπονάω** **1.** στενοχωριέμαι **2.** (για εγκύους) κοιλοπονώ [δ. τρ.: Όταν σε γέννα η μάνα σου και εκαρδοπονούσε, / εγώ στην πόρτα σ' κάθουμουν Θιόν παρακαλούσα.] – σύνθ. επίρρ. **ανάκαρδα** χωρίς θέληση, χωρίς ζήλο, χωρίς ευχαρίστηση, αδιάφορα, ανόρεχτα – συνών.: α) **ξέ(γ)καρδα** [Κ. Κρυστ. Ήπ. Άν.: Ή στάνες όλόγυρα τής πόλης, τά λιβαδάκια τά καταπράσινα από τριφύλλια, ὄχτοι γιομάτοι από ἀλιφασκιαῖς καί τά πλάγια τά στολισμένα μέ λογῆς λογῆς ἀγριολούλουδα γιομίζουν από ζωντανό, ἀπ' ἀνοιχτόκαρδον πληθυσμό καί ξέγκαρδα καί ἀθέλητα ξυπνᾶνε τοῦ λαγκαδιοῦ καί τῆς σπηλιᾶς οἱ ἀντίλαλοι.]· β) **ξώγκαρδα** [ETYM.· μσν. < αρχ. κραδίη / καρδίη (ή) «καρδιά, το άνω στόμιο του στομάχου, το στομάχι, θάρρος, φρόνημα, ...», Όμ. Κ 94, κραδίη δέ μοι ἔξω στηθέων ἐκθρῶσκει «κι έξω η καρδιά πετιέται από τα στήθη»].

ΚΑΡΕΛΙ (καρέλλι) (το) **1.** καρούλι, στο οποίο περιελίσσεται κλωστή για ράψιμο στο χέρι ή στη ραπτομηχανή **2.** κρεμαστός μηχανισμός, με τον οποίο παλιότερα μεταφέρονταν άνθρωποι από τη μία όχθη ποταμού στην άλλη **3.** (μτφ.) οξεία όραση [παροιμ.: Καρέλι το μάτι του!] – σύνθ. **καρελοσφόντυλα** (τα) οι μικροί τροχοί της τροχαλίας του αργαλειού [ETYM. < μσν. καρούλι «τροχαλία», υποκορ. του αρχ. ουσ. κάρυον (τό) «κάθε καρπός με σκληρό περίβλημα, καρύδι (βλ. καρύδα), (μηχανική) είδος τροχαλίας γύρω από την οποία τυλίγεται το

σχοινί σε σχήμα καρυδιού, ...», (Άνθ. Γαζ. Λεξ., λήμμα τροχαλία: «Ἐν τοῖς τοῦ Ἀπολλοδώρου πολιορκητικοῖς (Παλ. Μαθημ. σελ. 44 καὶ 45) ἡ τροχαλία λέγεται, *Κάρυον*, ὅθεν ἐν τῇ συνηθείᾳ λέγεται «Καρύλιον, Καρύδιον, καὶ Καρούλιον») (βλ. καρύδα, ετυμ.) > καρέλι, με τροπή [ου > ο] σε [ε], ἢ < ιταλ. carrel(lo) -ι «καροτσάκι»].

ΚΑΡΕΣ (ο) εἶδος ανδρικής κόμμωσης, που τα μαλλιά είναι κομμένα σε ισομεγέθες μήκος [δ. τρ.: Ορέ, να στρίβω το μουστάκι μου, να φκιάνω τον καρέ μου.] [ETYM. < γαλλ. carré «τετράγωνο»].

ΚΑΡΙΚΩΝΩ (καρ'κώνου) **1.** ράβω σταυροειδώς την άκρη υφάσματος, για να μην ξεφτίζει, στριφώνω ΦΡ. **έμαθε από μικρή να καρικώνει!** **2.** δένω σφιχτά ΦΡ. **το καρίκωσες το σκοινί και δεν μπορώ να το λύσω!** **3.** πιέζω πολύ ΦΡ. **φόρεσα καινούργια παπούτσια και με καρίκωσαν!** **4.** ξεπαγιάζω ΦΡ. **μας καρίκωσε το κρύο!** – συνών.

καρακώνομαι 1. [...] ΦΡ. **καρακώθηκα απ' το κρύο!** **2.** αρπάζω κρυολόγημα – παθ. **καρικώνομαι 1.** στραβοκαταπίνω, μου στέκεται κάτι στον λαιμό, πνίγομαι ΦΡ. **καρικόθηκε και πάει!** **2.** πιέζομαι – συνών. **κομπιάζω** (βλ. κόμπος → ρ. β) – ουσ.: α) **καρίκωμα** (το)· β) **καρικωμάρα** (η) ΦΡ. **τι καρικωμάρα είν' αυτή, δεν αντέχω!** τι πίεση ... – μππ. **καρικωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ακαρίκωτος** (-η, -ο) [ETYM. < καρίκ(ι) / καρύκι² (βλ. λ.), ἢ (Τριαντ.) πιθ. < ιταλ. caric(o) «φόρτωμα») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΑΡΙΝΟΣ (κάρινους) (-η, -ο) που είναι φτιαγμένος από ξύλο καρυδιάς – συνών. **καρυδένιος** (-α, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. κάρυνος (< ελνστ. καρύϊνος (-η, -ον) < αρχ. καρύα, βλ. καρυά) (ορθογρ. κατά το επίθημα -ινος)].

ΚΑΡΙΟΛΑ (καργιόλα) (η) **1.** μεταλλικό κρεβάτι με κάγκελα στις στενές πλευρές· παλιότερα θεωρείτο πολυτελείας **2.** (μτφ.) γυναίκα ανήθικη (αρσ. **καριόλης**, ο) [ETYM.· σημ. 1. < ιταλ. cariola «κρεβατάκι για μωρά κάτω από το νυφικό κρεβάτι»· σημ. 2 < cariola, με αναδρ. σχηματισμό].

ΚΑΡΚΑΛΈΤΣΙ (καρκαλλιέτσσ') (το) **1.** τριζόνι, γρύλος – συνών.: α) **τριτσόνι** (το)· β) **χαμοκλακίδα** (η) **2.** λοιμώδης παιδική ασθένεια που προσβάλλει το αναπνευστικό σύστημα και χαρακτηρίζεται από παρατεταμένο βήχα, ο κοκίτης – συνών. (σημ., 2) **καρκαλέτσος** (καρκαλλιέτσους) (ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται από τα έλυτρα του τριζονιού, τα οποία βρίσκονται στις άκρες των πτερυγών του, αλλά και από τον ήχο του βήχα πάσχοντος από κοκίτη].

ΚΑΡΚΑΛΟΓΓΕΜΑΙ (καρκαλλου'ιόμι) / **καρκαρίζω** (καρκαρίζου) / **καρκαριέμαι** (καρκαργιέμι) **1.** κακαρίζω [λογοπ.: Σήμερα είν' τα Φώ-

τα, καρκαριέται η κότα πίσω από την πόρτα.] 2. (μτφ.) ξεκαρδίζομαι στα γέλια, γελάω δυνατά ΦΡ. **τι πάθатаν και καρκαριέστε έτσι;** – ουσ. **καρκαλούισμα / καρκολόιμα / καρκάρισμα** (το) [ETYM.· ηχομ. λ. από τον ήχο του κακαρίσματος].

ΚΑΡΚΑΜΠΙΛΑ (καρκαμπίλα) (η) 1. η απεραντοσύνη του κάμπου 2. τόπος άγονος, άνυδρος και σκληρός, εκτεθειμένος στο λιοπύρι 3. (συνεκδ.) λιοπύρι [Π. Τατσόπ. Κυρ. Λ.: Ωστόσο η αλήθεια ήταν πιο χλωμή και από αλμπίνο στην καρκαμπίλα.] ΦΡ. (α) **έχει καρκαμπίλα σήμερα** (β) **αλληλοΐσασαν** (βλ. λ.) **από την καρκαμπίλα!** [ETYM. < καρ- (βλ. λ., ετυμ.) + κάμπ(ος) < ελνστ. κάμπος (ὁ) (Ήσύχ., <κάμπος> ίπποδρόμος. Σικελοί) < λατ. campus (-i) «πεδιάδα») + παραγ. επίθ. -ίλα > καρακαμπίλα > καρκαμπίλα, με συγκ.].

ΚΑΡΚΑΝΟ (κκάρκανου) (το) 1. κάτι ξεραμένο από τη ζέστη ή το ψήσιμο ΦΡ. **γίνηκε κάρκανο το ψωμί** 2. ξερός και άνυδρος τόπος 3. κάτι μαύρο – ρ. **καρκανιάζω** 1. αποξηραίνομαι, ξεροψήνομαι, στεγνώνω ΦΡ. **καρκάνιασαν τ' απλωμένα στη λιάστρα!** 2. (μτφ.) κλαίω με λυγμούς ΦΡ. **τι έπαθε το παιδί και καρκάνιασε;** 3. (μτφ.) παθαίνω αποπληξία ΦΡ. **καρκάνιασε ο καημένος!** – ουσ.: α) **καρκάνιασμα** (το)· β) **καρκανιάς** (ο) ποικιλία σιταριού που ωριμάζει πολύ πρώιμα ΦΡ. **είναι για θέρισμα ο καρκανιάς!** – μππ. **καρκανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κάγκανον (τό) «κατάξηρο» (Όμ. Φ 364, πάντοθεν άμβολάδην, υπό δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται «ολούθε, ως ψήνεται, και κούτσουρα ξερά από κάτω ανάβουν») > *κάργκανον, με ανάπτ. [ρ] > κάρκανο(ν), με αποχηροπ.].

ΚΑΡΚΑΝΤΖΑΛΟ(Σ) (καρκάντζαλλου/ς) (ο, το) καλικάντζαρος, παγανό, δαίμονας [παράδοση: Ο πατέρας μου, ενώ φύλαγε τα πρόβατα, άκουσε μια προβατίνα που βέλαζε κι έτρεχε προς το λαγκάδι. Την καλούσε να 'ρθει κοντά του, αλλά αυτή δεν ανταποκρινόταν. Μέτρησε τα πρόβατα και διαπίστωσε πως ήταν όλα εκεί. Αυτή η προβατίνα ήταν καρκάντζαλο, ήταν πολύ δαιμονικό! (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 286)] – συνών. **καρκαντζέλι / καρκαντζούλι** (το) [ETYM. < καρικάντζαλος, με αντιμετ. των [λ-ρ] και σίγηση του [ι] < μσν. καλικάντζαρος (ὁ) «δαιμόνιο, κακό πνεύμα που, σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία, εμφανίζεται κατά το Δωδεκαήμερο», πιθ. < καλκάντζαρος, με ανάπτ. [ι] < καρκάντζαρος, με τροπή [ρ] σε [λ] < καρκάτζι «ξηρό, καμένο, ισχνό», με ανάπτ. [ν] προ του [τζ] + μεγεθ. κατάλ. -αρος (λόγω της στενής σχέσεως των καλικαντζάρων με τη φωτιά, τη στάχτη, ...), ή < καλίκι < caliga «είδος υποδήματος» (βλ. καλιγώνω, ετυμ.) + άντζα (βλ. κρεμαντζαλιώμαι, ετυμ.) λόγω των υποδημάτων των καλικαντζάρων

ρων, όπως αυτά περιγράφονται σε λαϊκές παραδόσεις, ή (κατά Ν. Γ. Πολίτη) < καλικοτσάγγαρο (< καλίκι + τσαγγί «είδος υποδήματος» > καλιτσάγγαρος· η υπόθεση αυτή δεν ερμηνεύει τον τ. καλικάντζαρος (LSJ)].

ΚΑΡΛΑΦΤΗΣ (καρλλάφτ'ς) (-α) που έχει μεγάλα κρεμαστά αφτιά ΦΡ. **τα κατέβασε τ' αφτιά του και κάνει σαν καρλάφτα γίδα!** ντροπιάστηκε, ταπεινώθηκε – συνών. **καρλάφτικος** (-η, -ο) [ETYM. (;)].

ΚΑΡΝΑΒΑΛΟΣ (καρρνάβαλους) (ο) 1. ανθρώπινο ομοίωμα που περιφέρεται πάνω σε άρμα την αποκριά 2. (συνεκδ.) καρναβαλική παρέλαση ΦΡ. **είμαστε για τον καρνάβαλο!** 3. (μτφ.) καρναβαλική εμφάνιση ή αμφίεση ΦΡ. **τι ντύθηκες σαν καρνάβαλος, πέρασαν οι αποκριές!** 4. ονομασία των πρώτων λεωφορείων, που έφτασαν στα χωριά της επαρχίας, πιθ. λόγω της παράδοξης για τους ανθρώπους της εποχής εικόνας τους· πόσο μάλλον, που φορτωμένα με ανθρώπους και εμπορεύματα, τόσο στο εσωτερικό όσο και στην οροφή τους, έμοιαζαν μ' έναν τρόπο με κάτι μεταμφιεσμένο, με κάτι καρναβαλικό [Π. Π. Λάμπρη Δ. Φ.: Όταν κατέβηκε απ' τον καρνάβαλο κρατώντας σφιχτά το ροζιασμένο χέρι του πατέρα της ένιωσε πως, αν γινόταν, δεν θα ξανανέβαινε σ' αυτόν, αφού, αν και ο προορισμός του ταξιδιού, τη γέμιζε με πολλές προσδοκίες, αυτό το όχημα το έκανε να μοιάζει με ηράκλειο άθλο.] ΦΡ. **τρέξτε, ήρθε ο καρνάβαλος!** [ETYM. < καρναβάλ(ι) (Τριαντ., < ιταλ. carneval(e) -ι, με αφομ. του [e] < carnelevare < μσνλατ. carnem levare «απομάκρυνση του κρέατος» στην αρχή της σαρακοστής) + παραγ. επίθ. -ος, με μετάθ. του τόνου].

ΚΑΡΝΟ (κάρνου) (το) 1. κάρβουνο ΦΡ. **του 'σβησαν τα κάρνα!** τον ξεμάτιασαν [λαϊκή θεραπευτική: Το ξεμάτιασμα ήταν η πάγια μέθοδος για την αντιμετώπιση της βασκανίας. «Το κακό μάτι σκάει πέτρα, όχι άνθρωπο!», κατά την παροιμία. Γινόταν με αναμμένα κάρβουνα. Έπαιρναν δηλαδή ένα ποτήρι με νερό και έριχναν μέσα ένα ένα τα αναμμένα κάρβουνα ονοματίζοντας τους πιθανούς υπαίτιους της βασκανίας. Αν κάποιο επέπλεε, αυτός που ονοματίστηκε μ' αυτό το κάρβουνο ήταν και ο υπαίτιος! Στη συνέχεια σταύρωναν τον ματιασμένο και του έδιναν να πιει απ' το νερό του ποτηριού. (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 472)]. 2. (μτφ.) μεγάλη στενοχώρια ΦΡ. **το 'χω κάρνο στην καρδιά μου, που δεν τον άφησα να παντρευτεί αυτή που 'θελε!** – παράγ. ουσ. **καρνήθρα** (η) κάρβουνα αναμμένα που εκπέμπουν έντονη θερμότητα [ETYM. < μσν. κάρ(βου)νο(ν) (τό), με έκπτωση < κάρβων «ξυλοκάρβουνο» μεταπλ. σε ουδ. με βάση τη γεν. κάρβωνος ([ω > ο] > [ου] από επίδρ. του χειλ. [β]) < λατ. carbo «άνθρακας»].

ΚΑΡΠΟΣ (ο) 1. [...] [παροιμ.: Το δέντρο που 'χει τον καρπό, όλο πετροβολιέται.] [δ. τρ.: Από μικρός σ' εφύτεψα μες στις καρδιάς τα βάθη, / κ' είν' ο καρπός οπού τρυγώ, καημοί, πληγές και πάθη.] 2. ζωοτροφή από καλαμπόκι, κριθάρι, κ.λπ., για τους χειμερινούς μήνες που τα ζώα βόσκουν ελάχιστα ή καθόλου στη φύση – επίθ. **καρπερός** (-ή, -ό) γόνιμος, παραγωγικός – σύνθ.: α) **καρποκλάρι** (το) 1. οπωροφόρο δέντρο 2. κλαδί δέντρου με καρπούς· β) **καρπολόγος** (ο) 1. που συλλέγει καρπούς 2. ξύλινο γεωργικό εργαλείο για τη συλλογή καρπών από τα ψηλά κλαδιά των δέντρων, και όχι μόνο – συνών. **καρπολói** (το) [ETYM. < αρχ. καρπός (ό) «καρπός, σιτάρι, ...», Όμ. κ 242, καρπόν κρανείης «κράνα»].

ΚΑΡΠΟΣΤΆΛΙ (καρπουστάλλι) (το) 1. έγχρωμη φωτογραφία 2. κάτι πολύ όμορφο ΦΡ. **είναι γυναίκα καρποστάλι!** [ETYM. < γαλλ. carte postale «κάρτα από χοντρό χαρτί με εκτυπωμένη παράσταση στη μία πλευρά και χώρο, για να γραφτεί σύντομο σημείωμα και η διεύθυνση του παραλήπτη»].

ΚΑΡΣΙ επίρρ.: αντίκρυ, απέναντι – παράγ. ουσ. **καρσιλαμάς** (ο) γρήγορος αντικριστός χορός· λέγεται και *αντικριστός* ΦΡ. **τον χορεύει καρσιλαμά** τον ταλαιπωρεί [ETYM.: αντιδ. < τουρκ. karşi < ουδ. αρχ. επιθ. έγκάρσιος (-α, -ον / -ος, -ον) «πλάγιος, λοξός» (Θουκ. 2.76.4.9, έγκαρσίας δοκούς) < έγ- (< έν-, βλ. εν-, ετυμ.) + κάρσι(ος) (Ήσύχ., <κάρσιον> «πλάγιον») > καρσί, με μετάθ. του τόνου].

ΚΑΡΤΆΛΙ (καρτάλλι) (το) 1. ο μαυρόγυπας (aegyrius monachus) 2. (κατ' επέκτ.) όρνιο 3. (μτφ.) έξυπνος 4. (μτφ.) αδίστακτος άρπαγας ΦΡ. **ξέρεις τι καρτάλι είν' αυτός;** [ETYM. < τουρκ. kartal «αίτός, όρνιο» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΡΤΕΡΆΩ (καρτιράου) 1. περιμένω, αναμένω [παροιμ.: Γειτόνισσα, ο άντρας μου πήγε στον μύλο, να παντρευτώ ή να καρτερέσω;] 2. στέκω ΦΡ. **καρτέρα κι έρχομαι!** στάσου ... – παθ. **καρτεριέμαι** περιμένω, περιμένω αδημονώντας ΦΡ. **δεν καρτεριέται μέχρι να πάει στο σκολειό!** – ουσ.: α) **καρτέρεμα** (το)· β) **καρτερεμός** (ο) αναμονή [παροιμ.: Η φλόγα και ο ποταμός καρτερεμό δεν έχουν.] ΦΡ. **δεν έχει καρτερεμό!** βιάζεται· γ) **καρτέρι** (το) 1. ενέδρα, παγίδα [δ. τρ.: Κι' ο Κατσαντώνης πρόφτασε, κακό καρτέρι του 'χε.] 2. αναμονή – μππ. **καρτερεμένος** (-η, -ο) [Κ. Παλ. Λ. 36-7: ... θεόσπαρτος, θεόσταλτος, ήρωας καρτερεμένος, / τής πολιτείας ό λυτρωτής κι ό ρυθμιστής. Καλώς τον.] – αντών. **ακαρτέρηγος** (-η, -ο) 1. [...] 2. ξαφνικός, ανυπόμονος (ελνστ. άκαρτέρητος «ανυπόφορος, ανυπόμονος», Τριώδ.: ὠφθης άκαρτέρητος «αποδείχθηκες ανυπόμονος») – σύνθ. **κοντοκαρ-**

τερῶ περιμένω κάποιον για λίγο [δ. τρ.: Κοντοκαρτέρει, βρε παιδί, κάτι να σε ρωτήσω. / Ποια σκύλα μάνα σ' έκανε κι ο κύρης σου ποιος ήταν;] ΦΡ. **κοντοκαρτέρα κι έρχομαι!** [ETYM. < καρτερῶ (-έω) «υπομένω με γενναιότητα, επιμένω, ...» (Ξεν. Κ. Π. 2.3.13.1, πεπαίδευνται δὴ καὶ πρὸς λιμόν καὶ δίψαν καὶ πρὸς ῥῖγος καρτερεῖν «εκπαιδεύονται ν' αντέχουν την πείνα, τη δίψα και το κρύο») μεταπλ. -άω]. **ΚΑΡΥΑ** (καργυά) (η) καρυδιά [ETYM. < αρχ. καρύα (ή) (Θεόφρ. Φ. Ή. 3.2.3.11, καὶ τὴν καρύαν «και την καρυδιά») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΑΡΥΔΑ (η) καρύδι [ETYM.· μσν. < μσν. καρύδι(ν) (τό) < αρχ. καρύδιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. κάρυον (τό) «καρύδι, ο πυρήνας των καρπών», Θεόφρ. Φ. Ή. 1.11.3.4, ὥσπερ ἡ ἀμυγδαλή καὶ το κάρυον «όπως ακριβώς το αμύγδαλο και το καρύδι» (βλ. καρέλι, ετυμ.)].

ΚΑΡΥΔΩΝΩ (καρυδώνου) στραγγαλίζω σφίγγοντας με το χέρι το καρύδι του λαιμού ΦΡ. (απειλ.) **άμα το ξανακάνεις, θα σε καρυδώσω!** – ουσ. **καρύδωμα** (το) – μππ. **καρυδωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν καρυδωμένο!** [ETYM. < καρύδ(ι) «χόνδρος του λάρυγγα, ...» (βλ. καρύδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΑΡΥΚΙ¹ (καρύκκι) (το) η κάψα των οσπρίων και του βαμβακιού· χλωρή ή ξερή, είναι κατάλληλη για ζωοτροφή [Άρ. Βαλ. Φ. 1.194-5: καὶ πού τό κράζουνε Λαό, θά σπάσει τό καρύκι / καὶ θά προβάλει μέ φτερά μιά μέρα τό σκουλήκι.] ΦΡ. **έχουν γιομάτα καρύκια φέτος οι φακές!** [ETYM. < μσν. καρύκι(ον), πιθ. < κάρυ(ον) (βλ. καρέλι / καρύδα) στη σημ. «κουκούτσι» + παραγ. επίθ. -ίκι > καρυίκι > καρύκι, με αποβ. του ενός από τα δύο όμοια φων.].

ΚΑΡΥΚΙ² (το) σχοινί με το οποίο ο μυλωνάς, άλλοτε στρίβοντάς το κι άλλοτε χαλαρώνοντάς το, ρυθμίζει την ποσότητα του γεννήματος (βλ. λ.) που πέφτει στις μυλόπετρες του νερόμυλου· αυτών η ρυθμική κίνηση αλέθει το γέννημα [ETYM.· πιθ. < αρχ. καρυκ(εία) (ή) «παρασκεύασμα, ταραχή» + παραγ. επίθ. -ι / Ήσύχ., <καρυκάζειν> ταραττειν / <καρυκείαις> μαγειρεύμασιν, ἀρτύμασι. ταραχαῖς].

ΚΑΡΦΩΤΗΣ (καρρφουτής) (ο) **1.** που «καρφώνει» τα χρήματα, τσιγκούνης **2.** καταδότης [ETYM. < μσν. καρφώ(νω) (< ελνστ. καρφώω (-ῶ) < αρχ. κάρφω «ξηραίνω, μαραίνω, ρυτιδώνω, ταπεινώνω, ...», Όμ. ν 398, κάρψω μὲν χρόα καλὸν «το δέρμα θα ρυτιδώσω τ' όμορφο») + παραγ. επίθ. -τής].

ΚΑΣΑ (η) **1.** κιβώτιο **2.** φέρετρο – συνών. (και για τις δύο σημ.) **κασόνι** (το) ΦΡ. **τον έφεραν στο κασόνι!** τον έφεραν πεθαμένο [ETYM. < ιταλ. cassa < λατ. capsa «κιβώτιο, θήκη», ελνστ. κάψα (ή) (Ήσύχ.,

<κάψαι> <οί> τεύχη (τεῦχος (τό) «αγγείο, τεφροδόχος υδρία, κιβώτιο») / Σουΐδ., <κάψα> κίστη, ἢ θήκη)].

ΚΑΣΑΒΕΤΙ (κασαβέτ') (το) μεγάλο πρόβλημα, μεγάλη στενοχώρια [δ. τρ.: Ως πότε, αχ! ως πότε, βαχ! ως πότε κασαβέτι / κι ως πότε θα 'μαι ο δόλιος αρματολός και κλέφτης.] [ETYM. < τουρκ. kasavet «στενοχώρια» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΑΣΑΡΙ (κασσάρ') (το) δρεπανοειδές εργαλείο για την κοπή βάτων, κλαδιών, κ.λπ. – μεγεθ. **κασάρα** (η) – ρ. **κασαρίζω** [ETYM. < ελνστ. καθαρ(ίζω) (< αρχ. καθαρός, βλ. καθάριος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι > καθάρι > κασάρι, με ηχηροπ.].

ΚΑΣΑΤΟΥΡΑ (η) ξιφολόγχη [ETYM. (;)].

ΚΑΣΈΛΑ (η) ξύλινο, βαθύ και επίμηκες κιβώτιο με ανοιγοκλεινόμενο κάλυμμα, για τη φύλαξη ειδών ρουχισμού, αλλά και τροφίμων, όπως αποξηραμένων καρπών, φρούτων, ... ΦΡ. **μοσχοβολάει σύκα η κασέλα!** – σύνθ. **θεοκάσελα** (η) μεγάλη κασέλα – επίθ. **κασελένιος** (-α, -ο) φυλαγμένος σε κασέλα για κάποιο σκοπό και επομένως διατηρημένος σε καλή κατάσταση ΦΡ. **μου 'στρωσε κασελένιο σεντόνι!** (μο' 'στρουσι κασιλλέννιου σιντόν'!) με περιποιήθηκε ιδιαίτερα [ETYM.· μσν. < ιταλ. cassela, υποκορ. του cassa (βλ. κάσα, ετυμ.)].

ΚΑΣΙΑ (η) βρομιά [ETYM.· κατ' ευφ. < αρχ. κασία (ή) «άρωμα κατώτερης ποιότητας, αραβικής προέλευσης» (Ηρόδ. 2.86.18, κασίης καί τῶν ἄλλων θυμημάτων «της κασίας και άλλων αρωμάτων») με μετάθ. του τόνου].

ΚΑΣΙΑΉ (κασσιαή) (η) 1. σιδερένιο έμβολο για το γέμισμα εμπροσθογεμών όπλων [Κ. Α. Διαμ. Άπ., τ. 4^{ος}, σ. 103: Κασιαή, η = ράβδος των τουφεκιών με την οποία γεμίζουν, αδειάζουν και καθαρίζουν τα τουφέκια. Με αυτήν κάποτε ψένομε σουφλιμά (βλ. σουφλί → ουσ. δ) και κοψίδια, χρησιμοποιώντας την σα σούβλα.] 2. (μτφ.) κνησμός, φαγούρα – ρ. **κασιαΐζω** ξύνω, αλείφω – παθ. **κασιαΐζομαι** ξύνομαι πάνω σε κάτι ΦΡ. **πού κασιαΐστηκες και γέμισες τρίχες;** [ETYM. < τουρκ. kasađi (κασαϊ) «ξύστρο»].

ΚΑΣΙΔΑ (η) 1. δερματοπάθεια του τριχωτού της κεφαλής, που προκαλεί φαγούρα και ολική ή μερική τριχόπτωση ΦΡ. (μτφ.) **τον τρώει η κασίδα του!** (πρβ. τον τρώει το κεφάλι του) ενεργεί λες και επιδιώκει να του συμβεί κάτι κακό 2. κεφάλι που έχει κασίδα – επίθ. **κασιδιάρης** (κασιδιάρ'ς) (-α, -ικο) 1. κασίδης, που πάσχει από κασίδα [παροιμ.: (α) Τι σου λείπει κασιδιάρη, σκούφια από μαργαριτάρι. (β) Οπού είχαν τα μαλλιά τα 'χασαν και οι κασιδιαραίοι τα 'πλεξαν.] 2. (μτφ.) διάβολος ΦΡ. **δε μας αφήνει ο κασιδιάρης να κάνουμε προ-**

κοπή! 3. (μτφ.) ψωροπερήφανος [ETYM.· μσν., μεγεθ. του μσν. κασσίδιον (τό), υποκορ. του μσν. κάσσις (ή) (-ῖδος) «κράνος, περικεφαλαία, ...» < λατ. cassis (-idis) «χάλκινο κράνος»].

ΚΑΣΤΡΑΒΈΤΣΙ (καστραββέττσι) (το) αγγούρι – παράγ. ουσ. **καστραβετσια** (η) αγγουριά [ETYM. < κουτσοβλάχ. câstrâvecu, (πληθ.) câstrâvetsi].

ΚΑΤΑ- & κατά- & κατ- & καθ- α' συνθ. λ. που δηλώνει (Τριαντ.): 1. ότι κάτι υπάρχει σε μεγάλο βαθμό, π.χ. κατακλέβω 2. διεύθυνση προς τα κάτω, π.χ. κατάβαθα 3. κάτι που γίνεται εναντίον κάποιου, π.χ. κατάκριση – σύνθ.: α) **κατάκαμπα / κατακαμπίς** επίρρ.: στη μέση στον κάμπο· β) **κατακαπνός** (ο) ΦΡ. **έγιναν κατακαπνός!** εξαφανίστηκαν γ) **κατακεφαλιά** (η) χτύπημα με το χέρι στο κεφάλι – συνών.: 1. **κατακέφαλο** (το)· 2. **κατακέφαλος** (ο) (βλ. κεφάλι)· δ) **κατακνιά** (η) κατακνιά, ομιχλώδης καιρός ΦΡ. **έχει πολύ κατακνιά** – ρ. **κατακνώνομαι** σκοτίζομαι ΦΡ. **κατακνώθηκα με τόσες έγνοιες!** – ουσ. **κατάκνωμα** (το) – μππ. **κατακνωμένος** (-η, -ο)· ε) **κατακούτελα** επίρρ.: στο μέτωπο ΦΡ. (α) **του 'δωσε μία κατακούτελα και παρά λίγο να τον αφήσει στον τόπο!** (β) **τον βάρεσε ο έρωτας κατακούτελα!** (βλ. κούτελο, 1)· στ) **κατέτσι** πως κι έτσι [ETYM. < αρχ. πρόθ. κατά «κάτω, προς, ...» (Όμ. Α 44, βῆ δέ κατ' Οὐλύμποιο «κατέβηκε απ' τις κορφές του Ολύμπου») ως α' συνθ. παραγωγικό ρημάτων και ονομάτων, π.χ. αρχ. κατα-καίω, ελνστ. κατά-λογος].

ΚΑΤΑΒΟΘΝΙΑΖΩ (καταβουθνιάζου) καταπίνω με βουλιμία, καταβροχθίζω – ουσ. **καταβόθνιασμα** (το) [ETYM. < κατα- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. βόθυν(ος) (ὅ) «βόθρος, λάκκος, άνοιγμα» (βλ. βούθουνας, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω > καταβοθυνιάζω > καταβοθνιάζω, με συγκ.].

ΚΑΤΑΒΟΘΡΑ (η) 1. άνοιγμα της γης όπου τα νερά που πέφτουν χάνονται στα βάθη της (βλ. ρουπάκι, 1), βάραθρο 2. (μτφ.) άπληστος, αχόρταγος ΦΡ. **πού να χορτάσει η καταβόθρα!** 3. κάτι που απαιτεί μεγάλη δαπάνη, για να γίνει ή για να συντηρηθεί ΦΡ. **αυτό δεν είναι έργο, είναι καταβόθρα!** – συνών. **καταβόθνα** (η) [ETYM.· μσν. < ελνστ. καταβοθρ(εύω) «θάβω» + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) < κατα- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. βόθρ(ος) (ὅ) «λάκκος, γούρνα, ...» (Όμ. κ 517, βόθρον ὀρύξαι «σκάψε έναν λάκκο») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΚΑΤΑΒΟΛΑΔΑ (καταβουλλάδα) (η) 1. τμήμα βλαστού με μάτι στην άκρη, το οποίο βυθίζεται στο έδαφος, χωρίς να κοπεί από τον κορμό, και αποκόπτεται, όταν βγάλει ρίζες [παροιμ.: Γενάρη και Φλεβάρη καταβολάδα και ξινάρι.] 2. (συνεκδ.) το φυτό που δημιουργείται με

τον παραπάνω τρόπο **3.** (μτφ.) ταφή σε ξένη γη ΦΡ. **τον άφησαν καταβολάδα!** τον έθαψαν σε ξένη γη – συνών. **καταβολάδι / μεσίни** (το) – ρ. **καταβολιάζω** **1.** πολλαπλασιάζω φυτά με καταβολάδες **2.** (μτφ.) θάβω ΦΡ. (απειλ.) **κάτσε καλά, γιατί θα σε καταβολιάσω!** – ουσ. **καταβόλιασμα** (το) – μππ. **καταβολιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. καταβολάς (ή) (αιτ. καταβολάδα) «κλαδί» (Ήσύχ., <καταβολάδας> κλάδους) < αρχ. καταβολή (ή) «θεμέλιο, αρχή, ...», Πίνδ. Ν. 2.4, καταβολάν ιερών αγώνων «την αρχή των ιερών αγώνων»].

ΚΑΤΑΓΟΣ (ο) σημείο απ' όπου πηγάζει νερό, νερομάνα [Κ. Κρυστ. Φ.: Παίρνω τήν άκροποταμιά καί φτάνω ς' άκροβούνι, / εκεί όπου βγαίνει τό νερό κι όπου 'ναι ό καταγός του, ...] – συνών. → **κεφαλάρι**, **3 / μάνα**, **2** [ETYM. < αρχ. κατάγ(ω) «οδηγώ προς τα κάτω, οδηγώ προς τη θάλασσα, ...» (Όμ. Ε 32, κατάγειν κοίλας επί νῆας «και να τους πάρουν στα πλοία») + παραγ. επίθ. -ός (αναδρ. σχημ.)].

ΚΑΤΑΔΙΚΙ (το) μεγάλη ποσότητα, αφθονία ΦΡ. **έμασε** (μάζεψε) **ένα καταδίκι κάστανα!** [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1.5, Πρώτα τους δέσαν, τὸ κεφάλι ἔσωσε τὸν κῶλον, καὶ ξύλο καταδίκι, κι' ἄλλους τοιούτους παιδεμὸνς χερότερους, κι' ἄλλου κοντὰ πῆραν ἕνα μαντέρι καὶ τὸ 'βαλαν δίπλα, τοῦ μάκρου, ψηλὰ ὡς ἕνα μπόι, ἁπάνου σὲ δυὸ φοῦρκες, κι' ἁπάνου εἰς τὸ μαντέρι ξάπλωσαν τοὺς ἄνθρώπους τοῦ μάκρου καὶ δέσιμον καλό, κρέμονταν τὰ χέρια τους καὶ ποδάρια κάτω.] [ETYM. < αρχ. καταδίχι(ον) (τό) «δοχείο χρησιμοποιούμενο ως μονάδα μέτρησης» (Έπιγρ. Τ. Σ., σιτοφυλάκοις κυάμων λοιπόν καταδίχιον «στους υπαλλήλους που επιβλέπουν την εισαγωγή κουκιών το υπόλοιπο καταδίχιον») (< καδδίχιον, υποκορ. του κάδδιχος (ό) «αγγείο μέσα στο οποίο έριχναν τις ψήφους» (Ήσύχ. <κάδδιχον> ήμίεκτον, ἥ μέτρον. καὶ οἱ τοῖς θεοῖς θυόμενοι ἄρτοι) < αρχ. κάδος, βλ. καδί, ετυμ.) > καταδίκι, με τροπή του [χ] σε [κ]].

ΚΑΤΑΉ(Σ) επίρρ.· καταγής ΦΡ. (α) **όλη μέρα, δεν κάθεσαι καταή!** δεν σταματά να κάνει διάφορες εργασίες (β) **είναι καιρό καταής!** είναι κατάκοιτος – υποκορ. **καταούλα** [ETYM. < αρχ. φρ. κατά γῆς, Αἰσχύλ. Χο. 475, Θεῶν <τῶν> κατά γᾶς ὅδ' ὕμνος «για του κάτω κόσμου τους θεούς αυτός είναι ο ύμνος μου»].

ΚΑΤΑΚΛΕΪΔΙ (κατακλείδ') (το) **1.** κατωσάγονο ΦΡ. **με πονεί το κατακλείδι μου!** **2.** κάθε άρθρωση ΦΡ. (α) (απειλ.) **θα στα σπάσω τα κατακλείδια!** (β) **τρέμουν τα κατακλείδια του!** από φόβο, από αγωνία, από κρύο, ... [κατάρα (για αθυρόστομους & βλάσφημους): Να του πέσουν τα κατακλείδια!] [Π. Καλλ. Θ. Βλ.: Εἶδες πῶς ἐκροτάλιζε τοῦ Στάθῃ τό κατακλείδι καὶ ἐχόρευεν, ὡς ἄν ἐπατοῦσε ἀναμμένα

κάρβουνα;] – συνών. **κατακλείδα** (η) [ETYM. < ελνστ. κατακλείδι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. κατακλείς (ή) (-εἶδος) «εργαλείο για το κλείσιμο των θυρών, κλειδί», Ἀριστοφ. Σφ. 154, τῆς κατάκλειδος ἐπιμελοῦ «στο μάνταλο τον νου σου»].

ΚΑΤΑΚΡΑΉ (η) κατακραυγή, έντονη αποδοκιμασία που εκδηλώνεται με κραυγές, ζωηρή αγανάκτηση ΦΡ. (α) **πού να σταθεί με τόση κατακραή απ' τον κόσμο!** (β) **θα του βγει σε κακό τόση κατακραή!** [ETYM. < μσν. κατακραυγή (ή) «δυνατή κραυγή» (< αρχ. κατακραυγάω «ξεπερνά σε κραυγές», Ἄρρ. Ἐπίκτ. 4.4.28.1, κατακραυγάζουσί μου «με ξεπερνούν στις κραυγές») > κατακραή, με έκπτωση].

ΚΑΤΑΛΛΑΧΟΥ επίρρ.· κατά σύμπτωση, τυχαία ΦΡ. **εκεί που πήγαινα, καταλλαχού βρέθηκε μπροστά μου!** [ETYM. < κατ- (βλ. κατα-) + αρχ. ἄλλαχου «σε ἄλλο τόπο», Σοφ. Ο. Κ. 43, ἄλλα δ' ἄλλαχου καλά «ἄλλα ονόματα αλλού, καλά»].

ΚΑΤ' ΑΝΕΜΟΥ (κατ' ανέμ') ΦΡ. (α) **άει κατ' ανέμου μάνα!** εξαφανίσου, χάσου (β) **πήγε κατ' ανέμου μάνα!** εξαφανίστηκε (γ) **ας πάει κατ' ανέμου!** ας χαθεί [ETYM. < κατ- (βλ. κατα-) + γεν. του ουσ. άνεμος (βλ. ανεμο-, ετυμ.)].

ΚΑΤΑΝΤΑΙΝΩ (κατανταίνου) / **καταντάω** / **καταντίζω** 1. φτάνω ΦΡ. **όσο να κάνεις έτσι, κατανταίνει γιόμα!** μέχρι να κάνεις μερικά πράγματα, ... [παροιμ.: Ο λόγος από το 'να χείλι βγαίνει και στα χίλια κατανταίνει.] 2. ξεπέφτω ΦΡ. **πώς κατάντησε έτσι;** 3. φτάνω κάπου ΦΡ. **πότε θα καταντήσεις στο χωράφι έτσι που περπατάς;** (πότε θα καταντή'εις στου χουράφ' έτσ' π' περπατάς;) – παθ. **κατανταίνομαι** καταντώ ΦΡ. **πώς καταντήθηκε έτσι αυτό το παιδί;** – ουσ.: α) **κατάντια** (η) ΦΡ. **τήρα** (βλ. λ.) **την κατάντια του!** (τήρα τ' γκατάντγια τ'!)· β) **κατάντημα** (το)· γ) **καταντιά** (η) 1. εξοπλισμός σπιτιού ΦΡ. **από καταντιά, ἄλλο τίποτα!** 2. η κατάσταση στην οποία βρίσκεται το νοικοκυριό του σπιτιού ΦΡ. **αν πας και δεις τι καταντιά έχει, θα πικραθείς!** 3. προκοπή [παροιμ.: Θέλω να σύρω λεβεντιά και καταντιά δεν έχω.] ΦΡ. **έχει καλή καταντιά στον γάμο της!** είναι καλά αποκατεστημένη – μππ. **καταντημένος** (-η, -ο) – αντών. **ακατάντιγος** (ακατάντ'γους) (-η, -ο) που δεν έχει καταντιά, απρόκοφτος, κακορίζικος [ETYM. < αρχ. καταντάω (-ῶ) «κατεβαίνω κάπου, φτάνω, ...» (Διόδ. 4.52.4.6, εις τὰ βασιλεία καταντήσαι «να φτάσουν στο παλάτι») κατ' αναλ. με τα ρ. σε -αίνω (πρβ. αρρωστώ > αρρωσταίνω)].

ΚΑΤΑΠΑΤΑΩ (καταπαττάου) 1. καταλαμβάνω έναν χώρο παράνομα 2. προσπαθώ ν' ανιχνεύω τη σκέψη και τις προθέσεις κάποιου, βολιδοσκοπώ ΦΡ. **τον καταπάτησε, αλλά δεν μπόρεσε να καταλάβει!**

3. προσπαθώ να ελέγξω την επιθυμία κάποιου, εξαπατώ [δ. τρ.: Εδώ έχουν φύγην (βλ. λ.) όμορφη, φύγην καμαρωμένη, / τη δέρνηουν, την καταπατούν, να την αρραβωνιάσουν.] 4. κατασκοπεύω ΦΡ. **ήρθε στο χωριό σανπραματευτής και καταπάταγε τον κόσμο** 5. ποδοπατάω – ουσ. **καταπάτημα** (το) – μππ. **καταπατημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. καταπατέω (-ῶ) «πατώ, παραβιάζω, ...» (Πλάτ. Γοργ. 484a, καταπατήσας τά ήμέτερα γράμματα «αφού περιφρόνησε αυτά που διδάσκουμε εμείς») μεταπλ. -άω].

ΚΑΤΑΠΕΤΑΣΜΑ (το) 1. παραπέτασμα που χωρίζει το άδυτο στους εβραϊκούς ναούς [Κ. Δ. Ματθ. 27.51, Καί ιδού τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, καὶ ἡ γῆ ἐσειίσθη καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν.] 2. για δήλωση μεγάλης ποσότητας ΦΡ. **έφαγε το καταπέτασμα!** (έφα'ι του καταπέτασμα!) **α.** έφαγε πολύ φαΐ **β.** καταχράστηκε ξένα αγαθά [ETYM. < ελνστ. καταπέτασμα < αρχ. καταπέτασμα (τό) (-ατος) «κάλυμμα, σκέπασμα, ...», Έπιγρ. Σάμου, καταπέτασμα τραπέζης «τραπεζομάντιλο»].

ΚΑΤΑΠΙΟΝΑΣ (καταπιγίονας) (-α) (ο, η) 1. σωλήνας που ενώνει τον φάρυγγα με το στομάχι, οισοφάγος 2. μεγάλο στόμα, που καταπίνει τα πάντα 3. (μτφ.) αχόρταγος, άπληστος ΦΡ. **είναι μεγάλος καταπιόνας!** [ETYM. < αρχ. καταπί(νω) «καταβροχθίζω, ξοδεύω, ...», Έσ. Θ. 459, τούς κατέπινε μέγας Κρόνος (ενν. τούς υιούς) «ο μέγας Κρόνος κατάπινε τους γιούς του») + παραγ. επίθ. -όνας (αναδρ. σχημ.)].

ΚΑΤΑΠΟΔΟΥ (καταπουδού) επίρρ.· καταπόδας, ακολουθώντας τα ίχνη ΦΡ. **μόλις τον είδε, τον πήρε καταποδού!** [ETYM. < κατά (βλ. κατα-, ετυμ.) + ποδ(ι)ού, γεν. του ουσ. πόδι, με έκπτωση < πόδιον (τό) «στύλος αγγείου, βάση, ...», υποκορ. του πούς (ὅ) (βλ. ποδάρι) (πρβ. αρχ. κατά πόδα(ς), Έρόδ. 9.89.16, κατά πόδας ἐλαύνων «ακολουθώντας καταπόδας»)].

ΚΑΤΑΠΟΝΤΙ (καταπόντ') (το) ραγδαία βροχή, νεροποντή ΦΡ. **αυτό κι αν ήταν καταπόντι!** [ETYM. < αρχ. καταποντ(ίζω) «βυθίζω κάτι εντελώς, καταβυθίζω, ...» (Έρόδ. 1.165.13, μύδρον σιδήρεον κατεπόντωσαν «καταβύθισαν πυρακτωμένο σίδηρο») + παραγ. επίθ. -ι (αναδρ. σχημ.)].

ΚΑΤΑΠΟΤΗΡΑΣ (καταπουτήρας) (ο) 1. ανεμοστρόβιλος 2. υδροστρόβιλος, δίνη, καταβόθρα [Άρ. Βαλ. Βρ. Κ. 50-2: Μέριασε, βράχε, νά διαβῶ, έπέρασε ή γαλήνη· / καταποτήρας εἴμ' ἐγώ, ὁ ἄσπονδος έχθρός σου, / γίγαντας στέκω έμπρός σου.] 3. (μτφ.) που πίνει πολύ ΦΡ. **είναι μεγάλος καταποτήρας!** [ETYM. < καταπο- (θ. συγγ. του ρ. καταπίνω (βλ. πίνω), πρβ. αρχ. κατάποσις (ή) (-εως) «το να καταπίνει

κάποιος, ...», Πλάτ. Τίμ. 80a, τά τῆς καταπόσεως «τα σχετικά με την κατάποση») + παραγ. επίθ. -τήρας].

ΚΑΤΑΠΟΤΙ (καταπότ') (το) φάρμακο, γιατρικό ΦΡ. **άρχισε τα καταπότια και θα δούμε ...** [ETYM. < αρχ. καταπότι(ον) (τό) «που καταπίνεται, ...», υποκορ. του κατάποτον (τό) «καταπότι, χάπι, ...», Θεόφρ. Φ. 1. 9.20.2.3, όταν δίδωσι κατάποτον «όταν δίνουν φάρμακο»].

ΚΑΤΑΡΑ (η) 1. ευχή για να πάθει κάποιος κακό [κατάρα: Να φας το κεφάλι σου!] [παροιμ.: Η κατάρα γυρίζει στον νοικοκύρη!] 2. φράση που αν και έχει άσχημο νόημα, χρησιμοποιείται για έκφραση αγανάκτησης, χωρίς ο ομιλών να εννοεί ή να θέλει να συμβεί στην πραγματικότητα αυτό που λέει ΦΡ. (α) **κακιά αστραπή να σε βαρέσει!** (β) **έλα 'δω, μωρέ, αστραποκαμένο!** (γ) **κομμάτια να γένεις!** (κουμμάτγια να γέν'ς!) 3. **άρα κατάρα** (η) ευχή ή κατάρα που αφήνει κάποιος, για να πραγματοποιηθεί οπωσδήποτε κάποια επιθυμία του ΦΡ. **άρα κατάρα το 'χω να μη μαλώσεις με τ' αδέρφια σου!** 4. (μτφ.) μεγάλη αδικία – σύνθ. **ψαλμοκατάρα** (η) κατάρα που διαβάζει ιερέας σε περίπτωση αφορισμού παρουσία όλων των κατοίκων ενός χωριού, οι οποίοι κρατούν μαύρα κεριά αναμμένα, που γίνονται από ανάμειξη κεριού και καπνιάς, ενώ η καμπάνα του ναού χτυπά πένθιμα – ρ. **καταριέμαι / καταριώμαι** [δ. τρ.: Θέλω να τον καταραστώ και τον πονεί η ψυχή μου, / μα πάλι ας τον καταραστώ κι ό,τι του μέλλει ας πάθει.] [ETYM. < αρχ. κατάρα (ή), Ήρόδ. 1.165.12, ισχυράς κατάρας «μεγάλες κατάρες»].

ΚΑΤΑΡΡΟΥΗ (η) καταρροή [ETYM. < αρχ. καταρροή (ή) «η προς τα κάτω ροή» (Άριστ. Φυτ. 2.1.4, καταρροή ποταμού ὀξυτάτη «ορμητική ροή του ποταμού») με κώφ. του [ο] σε [ου] και μετάθ. του τόνου].

ΚΑΤΑΡΡΥΧΩΜΑ (καταρρύχουμα) (το) το ψηλότερο σημείο στέγης [Κ. Κρυστ. Γένν.: Καί τά χοντρά τά σύδαυλα (βλ. συδαιλίζω → ους. γ), μέ τήν πνογά τοῦ ἀνέμου / πού σκάει σ' τό καταρρύχωμα κι' ἀνατρανίζει (βλ. λ., 3) ή στρέχα. (βλ. αστρέχας → συνών. α)] [ETYM. < κατα- (βλ. λ., ετυμ.) + ράχ(η) (βλ. ραχούλια, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωμα > *καταρράχωμα (ρρ, λόγω σύνθ.) > καταρρύχωμα, με τροπή του [α] σε [υ]].

ΚΑΤΑΣΑΟΥΡΑ (κατασσάουρα) επίρρ.: κατάχαμα ΦΡ. **έκατσε κατασάουρα και δεν έλεγε να σηκωθεί!** [ETYM.· πιθ. < κατα- (βλ. λ., ετυμ.) + σάουρα, παραφθ. της αρχ. λ. ἄρουρα (ή) «καλλιεργούμενη γη, έδαφος, ...» (Όμ. Θ 486, ἐπὶ ζειδωρον ἄρουραν «στην πλούσια γης απάνω»), ή < κατα- + θ. σαρ- του ελνστ. σαρόω (βλ. αποσαρίδι,

ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ουρα > σάρουρα > σάουρα, με έκπτωση > κατασάουρα].

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (κατάστασ') (η) **1.** [...] **2.** το τμήμα γυναικείου φορέματος από την οσφύ μέχρι τον τράχηλο ΦΡ. **έχει ωραία κατάσταση το φόρεμα!** [ETYM. < αρχ. κατάστα(σις) (ὁ) (-εως) «τρόπος ύπαρξης, μέθοδος, σύστημα, ...» (Πλάτ. Πολ. 426c, τήν κατάστασιν τῆς πόλεως «το πολιτικό σύστημα») + παραγ. επίθ. -ση].

ΚΑΤΑΧΥΤΟ (καταχχυτό) (το) **1.** το κύριο δοκάρι της στέγης ποιμενικών καλυβών **2.** (πληθ. **καταχυτά**, τα) οι σανίδες πάνω στις οποίες στηρίζονται τα κεραμίδια της στέγης **3.** υπόστεγο **4.** δυνατή βροχή ΦΡ. **τι καταχυτό ήταν αυτό!** [ETYM. < μσν. καταχυτόν (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. κατάχυτος (-ον) «καταχυνόμενος, χυνόμενος», με μετάθ. του τόνου < θ. β' αορ. κατεχύθην του αρχ. καταχέω «χύνω, σκορπίζω, ...», Όμ. β 12, τῷ γε χάριν κατέχευεν Ἀθήνη «και με χάρη τον ράντισε η Αθηνά»].

ΚΑΤΑΧΩΝΙΑΖΩ (καταχουννιάζω) **1.** κρύβω κάτι σε βαθιά κρυψώνα **2.** βάζω κάτι κάπου και δεν μπορώ να το βρω **3.** (μτφ.) κρατώ κάτι κρυφό ΦΡ. **το καταχώνιασε το μυστικό!** – ουσ.: α) **καταχώνιασμα** (το)· β) **καταχώνι** (το) τόπος όπου μπορείς να κρύψεις κάτι, κρυψώνα – μππ. **καταχωνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. καταχών(ω) (< αρχ. καταχώννυμι «χώνω βαθιά, φράζω, ...», (Πλάτ. Γοργ. 512b, καταχώσειν ἂν ὑμᾶς τοῖς λόγοις «θα σας εξαφάνιζε με τα λόγια του») μεταπλ. -ιάζω].

ΚΑΤΑΨΙΑ (καταψιψιά) (η) **1.** κατάποση, μπουκιά ΦΡ. (παρακλητικά) **φάε δυο καταψιές, θα πέσεις καταγής!** (φάι δγυο καταψιψιές, θα πέ'εις κατά'ής!) **2.** μικρή ποσότητα υγρού ή φαγητού ΦΡ. **δώσε μ' να πιώ μια καταψιά νερό, κόλλησε το στόμα μου!** [ETYM. < καταποσία (Μ. Λουντ. Μ.: Ἦταν μιά ἀξιοσημείωτη πράξη ή καταποσία του.) (< καταπίνω, βλ. καταπιόνας) > καταπσιά, με συγκ. > καταψιά].

ΚΑΤΑΨΥΧΟΣ (κατάψψ'χους) (ο) / **κατάψυχο** (το) **1.** μέρος σκιερό και δροσερό κατά το καλοκαίρι ΦΡ. **έχει καλόν κατάψυχο στη ρεματιά!** (έχει καλόν κατάψψ'χου στ' ριματγιά!) **2.** η θερινή δροσερή αύρα του πρωινού και του βραδιού ΦΡ. **πήγα κι ήρθα με το κατάψυχο!** [ETYM. < κατά- (βλ. κατα-, ετυμ.) + αρχ. ψύχος (τό) (ψύχω) «ψύχρα, κρύο, ...», Σοφ. Φιλ. 17, ἴν' ἐν ψύχει μὲν ἡλίου διπλῇ πάρεστιν ἐνθάκησις «τέτοια (ενν. σπηλιά) που να την πιάνει ο ήλιος τον χειμώνα κι από τις δυο μεριές»].

ΚΑΤΕΒΑΖΩ (κατ(ι)βάζου [...]) (βλ. κούτρα) ΦΡ. (α) **κατέβασε τ' αφτιά του!** από ντροπή ή ήττα κατέβασε το κεφάλι κι έφυγε (β) **μην**

κατεβάσουμε και τα βρακιά μας! μην εξευτελιστούμε! (γ) **κατέβασε κήλη** έπαθε κήλη (δ) **κατέβασε γάλα η γίδα** (ή άλλο θηλαστικό) έφερε γάλα μετά από τον τοκετό (ε) **κατέβασε το ποτάμι!** έφερε πάρα πολλά νερά (στ) **όλο καντήλια κατεβάζει!** βρίζει συνεχώς (ζ) **πάντα κατεβάζει το μυαλό του!** είναι γόνιμο σε ιδέες (η) **τον κατέβασε στα τάρταρα** τον υποτίμησε, τον πρόσβαλε – ουσ. **κατέβασμα** (το) – μππ. **κατεβασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν. < αόρ. κατέβασα του μσν. καταβάζω < αρχ. καταβιβάζω «κατεβάζω, αναγκάζω κάτι να κατεβεί, ...» (Ήρόδ. 1.87.2, καταβιβάσαντα αὐτὸν ἀπὸ τῆς πυρῆς «τον κατέβασε από την πυρά») με απλολ. (πρβ. διδάσκαλος > δάσκαλος)].

ΚΑΤΕΒΑΣΙΑ (κατιβασσιά) (η) **1.** νερό και φερτές ύλες που κατεβαίνουν ορμητικά από ρέματα, ποτάμια ή πλαγιές μετά από δυνατή βροχή ΦΡ. (α) **έφερε κατεβασιά και το σάρωσε το γεφύρι!** (β) **ποπό, τι κατεβασιά είν' αυτή!** **2.** μονοπάτι από το οποίο μπορείς να κατεβείς πιο σύντομα κάπου ΦΡ. **από την κατεβασιά έλα!** **3.** καταρροή μύτης ΦΡ. **έχεις κατεβασιά, βλέπω!** **4.** ρεύμα αέρος ΦΡ. **έχει καλή κατεβασιά!** **5.** κατατομή του προσώπου ΦΡ. **ό,τι και να πεις, έχει ωραία κατεβασιά!** **6.** (μτφ.) χειμαρρώδης λόγος ΦΡ. **είναι κατεβασιά, δεν παίρνεις σειρά να μιλήσεις!** [ETYM. < ελνστ. καταβασία (ή) «κατάβαση, κάθοδος, (πληθ.) οι ειρμοί των κανόνων των μεγάλων δεσποτικών ή θεομητορικών εορτών, που ψάλλονται στην ακολουθία του όρθρου» (< αρχ. κατάβασις (ή) (-εως) «κατάβαση, κατωφέρεια, κάθοδος», Ήρόδ. 7.223.4, τοῦ ὄρεος ἡ κατάβασις «η κατάβαση του βουνού») κατά το θ. κατεβασ- του κατεβάζω (βλ. λ., ετυμ.) και με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΑΤΕΒΑΤΟΣ (κατιβατός) (-ή, -ό) που κατέρχεται ΦΡ. **κατεβατός αέρας** δροσερός και αρκετά δυνατός αέρας, που κατεβαίνει συνήθ. από βουνό ή ψηλή ράχη [Κ. Πολ. Έρ.: Έκτός ἂν εἶχε σηκωθῇ ὁ βραδινός κατεβατός καί θροίζαν τά φύλλα.] – (θηλ. ως ουσ.) **κατεβατή** (η) χτύπημα με το χέρι, με κατεύθυνση από πάνω προς τα κάτω – (ουδ. ως ουσ.) **κατεβατό** (το) **1.** κτήριο ή υπόστεγο με κεκλιμένη στέγη **2.** μικρό τμήμα χωραφιού ΦΡ. **δυο κατεβατά είναι όλα κι όλα τα χωράφια μας!** **3.** κατάστιχο, κείμενο γραμμένο συνεχόμενα ΦΡ. **πώς θα μάθω αυτό το κατεβατό;** [ETYM. < ελνστ. καταβατός (-ή, -όν) «κατωφερής, απόκρημνος, ...» (< καταβαίνω «κατεβαίνω, ...», Όμ. Γ 252, ἐς πεδίον καταβῆναι «να κατεβείς στον κάμπο») με αλλαγή του φων. κατά το κατεβάζω (βλ. λ., ετυμ.)].

ΚΑΤΕΠΟΥ (κατιπού) επίρρ.: προς τα πού ΦΡ. (α) **δεν ήξερε κατεπού να κάνει!** (β) **κατεπού πήγε το παιδί;** [ETYM. < κατα- (βλ. λ.,

ετυμ.) + αρχ. ερωτ. επίρρ. ποῦ (βλ. κάπου, ετυμ.) > καταπού > κατεπού, με τροπή του [α] σε [ε]].

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ (κατ(η)γόργια) (η) **1.** κατηγορία, καταγγελία **2.** κακολογία, άδικη κρίση, επίκριση, συκοφαντία ΦΡ. **όλο κατηγόριες είναι, δεν έχει καλό λόγο για κανέναν!** [ETYM. < αρχ. κατηγορία (ή) «επίκριση, αιτίαση εναντίον κάποιου, κατάκριση, ...» (Θουκ. 1.69.6, κατηγορία δὲ ἐχθρῶν ἀδικησάντων «η κατηγορία του όμως αφορά τους εχθρούς του που τον αδίκησαν») με μετάθ. του τόνου].

ΚΑΤΗΔΡΟΜΑ (κατήδρουμα) επίρρ.· κάτω από τον δρόμο ΦΡ. **έλα κατήδρομα** – συνών. **αποκατήδρομα** (απ'κατήδρουμα) – αντών. **αποπανήδρομα** (αχ'πανήδρουμα) [ETYM. < κάτ(ω) (βλ. ανακατωμάρα, ετυμ.) -η- + δρόμ(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α].

ΚΑΤΗΡΗΣ (κατήρ'ς) (-ισσα, -ικο) ικανός, επιδέξιος ΦΡ. **δεν είναι πολύ κατήρισσα η κοπέλα!** [ETYM. < αρχ. κατήρης (-ες) «εφοδιασμένος, ετοιμασμένος, τυλιγμένος, ...», Εὐρ. Ίκ. 110, σέ τόν κατήρη χλανιδίοις ἀνιστορῶ «εσένα να ρωτήσω που γέρνεις στον μανδύα σου χωμένος»].

ΚΑΤΗΣ (ο) Τούρκος δικαστής κατά την οθωμανική περίοδο, ιεροδικαστής [δ. τρ.: Πιάνουν και γράφουν μια γραφή και την εστέλνουν στον κατή.] ΦΡ. **είναι μια γενιά με τον κατή** μετέρχεται πλάγια μέσα, για να πετύχει κάποιον στόχο του, είναι διαπλεκόμενος – συνών. **καδής** (ο) – παράγ. ουσ. **κατηλίκι** (κατηλλίκκι) (το) περιοχή δικαιοδοσίας κατή, (μτφ.) πολύ μεγάλη έκταση, απεραντοσύνη ΦΡ. **παίρω** (βλ. παίρνω) **τα κατηλίκια** φεύγω μακριά, εξαφανίζομαι, χάνομαι [δ. τρ.: Τ' αφέντη βαρυφάνηκε και πάει να με πουλήσει, / διαλαλητάδες (βλ. λ.) έβαλε σ' όλα τα κατηλίκια.] [ETYM.· μσν. < τουρκ. kadı < αραβ. qadī].

ΚΑΤΗΦΟΡΙ (κατ'φόρι) (το) κατηφορικός δρόμος, κατηφορικό μονοπάτι, κατήφορος [δ. τρ.: Σηκώνομαι μια αυγίτσα, μιαν αυγούλα το πρωί / και το κατηφόρι πήρα για να δω, για να χαρώ.] – αντών. **ανηφόρι** (το) [ETYM. < μσν. κατήφορος (ό) (< ελνστ. κατώφορος (-ον) «φερόμενος προς τα κάτω» < αρχ. καταφερής / κατωφερής (-ές) «που κλείνει προς τα κάτω, κατηφορικός, ...», Ἡρόδ. 2.63.1, εὐτ' ἂν δὲ γίνηται καταφερής ὁ ἥλιος «μόνο που εκεί, μόλις ο ήλιος πάει να βασιλέψει») με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου].

ΚΑΤΙΜΑΣ (κατ'μάς) (ο) **1.** κομμάτι κρέατος κατώτερης ποιότητας, το οποίο, εξαπατώντας τον αγοραστή, πωλείται μαζί με το καλό, ειδικά στο κόψιμο κιμά **2.** (μτφ.) καθετί κατώτερο [παροιμ.: Από το τίποτα, καλός κι ο κατιμάς.] ΦΡ. **πήραμαν τον κατιμά!** [ETYM. < τουρκ.

katma «πρόσθετος, πρόσθετο κομμάτι» + παραγ. επίθ. -ς > κατμάς > κατιμάς, με ανάπτ. [ι]].

ΚΑΤΙΤΙ(Σ) άκλ. αόρ. αντων.: κάτι, κάποιο πράγμα ΦΡ. (α) σου 'φε-
ρα κατιτίς! (β) πάντα έρχεται με το κατιτί της! [αίνιγμα: – Έχω ένα
κουτί που 'χει μέσα κατιτί, αν χάσω το κατιτί, τι το θέλω το κουτί; –
Τι είναι; – Το κεφάλι και το μυαλό. (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 220)]
[ETYM. < μσν. κάτι (< συνεκφορά κ'αν (βλ. καγκάενας) + τι, ουδ. α-
όρ. αντων. τις, τι < αρχ. αόρ. αντων. τίς, τί «κάποιος, κάποιος από
πολλούς, ...», Θουκ. 1.70.1, εΐπερ τινές καὶ ἄλλοι «εμεῖς πιότερο από
κάθε άλλον») + τι > κατιτί και προσθήκη -ς, κατά το τίποτις].

ΚΑΤΟΙΚΙΟ (κατ'κκιό) (το) κατοικία ΦΡ. πού έχεις κατοικιό; (πού
έ'εις κατ'κκιό;) πού μένεις; [Κ. Χατζής Σ. Ταμπ.: Ήτανε τό κατοικιό
τους εκεί κι ανέβαιναν από μιά μικρή ξύλινη σκάλα μέσ' άπ' τ' άργα-
στήρια (βλ. αργαστήρι).] [ETYM. < ελνστ. κατοικία (ή) «τόπος στον
οποίο κατοικεί κάποιος, τόπος διαμονής, ..., (αρχ. σημ.) αποικία, δια-
μονή, ...» (Πολύβ. 5.78.2, τόπον δώσειν εύφυή πρὸς κατοικίαν «να
τους προσφέρει καλό τόπο για διαμονή») με αλλαγή γένους και συνίζ.
για αποφυγή της χασμ.].

ΚΑΤΟΥΡΙ (κατούρ') / **κάτουρο** (το) ούρο [Στρ. Δούκ. Αίχμ.: Έφτά
μέρες περάσαμε έτσι. Όσοι είχαν λεφτά πίνανε, μά ὅσοι δέν είχανε
πίνανε τό κάτουρό τους.] ΦΡ. (α) δε μπορεί να κρατήσει τα κατού-
ρια του έχει ακράτεια ούρων (β) του πιάστηκε το κάτουρο (τ' πγιά-
σ'κι του κκάτ'ρου) έχει επίσχεση ούρων, διακοπή ούρησης – παραγ.
ουσ.: α) κατούρω (η) 1. (χλευ.) για γυναίκα άπλυτη και βρομιάρα 2.
(ιδιόλ. κτιστών) βρύση· β) κατουρήθρα (κατρ'ήθρα) (η) ουροδόχος
κύστη· γ) κατρουλιό (κατρουλλιό) (το) 1. ακράτεια ούρων 2. μεγάλη
ποσότητα ούρων, η οποία προκαλεί συχνή διάθεση για ούρηση ΦΡ. μ'
έπιασε κατρουλιό τ' νύχτα! – επίθ. κατρήλας (-ουλού) (σκωπτ.) 1.
που κατουριέται από φόβο ή άλλη αιτία ΦΡ. (χάριν παιδιάς) κατρή-
λα! κατρήλα! 2. (μτφ.) φοβιτσιάρης ΦΡ. είναι κατρήλας – συνών.: α)
κατρουλής (-ού)· β) κατουριάρης / κατρουλιάρης (-α, -ικο) – σύνθ.
κατουρλοκάνατο / κατουροκάνατο (το) ουροδοχείο νυκτός [ETYM.
< μσν. κάτουρ(ον) (τό) (< αρχ. κατουρῶ (-έω), Άριστοφ. Έκκλ. 832,
μή κατουρήσωσί μου «να μη με κατουρήσουν») + παραγ. επίθ. -ι και
μετάθ. του τόνου (αναδρ. σχημ.)].

ΚΑΤΡΑΜΙ (κατράμ') (το) 1. πίσσα [Ν. Καββ. Κ. Σ.: Στά νύχια μπαί-
νει τό κατράμι καί τ' ανάβει, / χρόνια στά ροῦχα τό ψαρόλαδο μυρί-
ζει, ...] 2. (μτφ.) μαύρος, σκοτεινός ΦΡ. νύχτα κατράμι! – συνών.
κατράνι (το) [ETYM. < ιταλ. catrame].

ΚΑΤΣΙΑΛΙ (κατσοσιάλλι) (το) (ιδιόλ. κτιστών) **1.** σκύλος **2.** (μτφ.) γενικά, άνθρωπος κακός, άτιμος, αχρείος, κακοήθης [ETYM.· πιθ. < κατσ(ί) (βλ. κατσίδι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάλι].

ΚΑΤΣΙΒΕΛΟΣ (κατσίβιλλους) (κατσιβέλα, κατσίβελο) (πληθ. αρσ. **κατσίβελοι / κατσιβέλοι**, οι) **1.** γύφτος, τσιγγάνος [Γ. Βιζ. Έλ.: Γοργά πετάει αυτός στή σέλλα, / κεντᾱ καί φεύγει μέ σπουδή. / Άντίο, στρίγγλα, κατσιβέλα, / ἔχεις όλόμαυρο παιδί.] [Γ. Μητσ. Κ.: Έχω ιδεί πολλές σουλτάνες / ξακουστές στην ομορφιά / μα εσύ σκλαβώνεις κόσμο, / κατσιβέλα μου γλυκιά.] [παροιμ.: Αν κάνανε οι μύγες μέλι, θα ᾽τρωγαν κι οι κατσιβέλοι.] **2.** (μτφ.) πολύ μελαχρινός, άσχημος ΦΡ. **έκατσα πολύ στον ήλιο κι έγινε σαν κατσίβελος!** **3.** (μτφ.) βρομιάρης **4.** (μτφ.) τσιγκούνης, φιλάργυρος **5.** (μτφ.) υποκριτής [παροιμ.: Απ' έξω μπέλα κι από μέσα κατσιβέλα.] **6.** (μτφ.) άτακτος, ζωηρός, ατίθασος ΦΡ. (α) **είναι μεγάλο κατσίβελο!** (β) (για ζώο) **κοίτα το κατσίβελο, μπήκε σε ξένο χωράφι!** (γ) **φεύγα απ' εδώ, ορέ κατσίβελο!** **7. κατσίβελα** (τα) οικιακά σκεύη ΦΡ. **πού τ' αγόρασες αυτά τα κατσίβελα;** [ETYM.· μσν. (LSJ) < ιταλ. cattivello «σκλάβος, δυστυχής» ή < βλάχ. cacivel < λατ. captivellus ή < κατσίβελα (τα) «οικιακά σκεύη» < ιταλ. cazzuola].

ΚΑΤΣΙΔΙ (κατσοσίδ') (το) μικρός καρπός καλαμποκιού, που δεν αναπτύχθηκε κανονικά – ρ. **κατσιδιάζω** δεν αναπτύσσομαι φυσιολογικά, είμαι καχεκτικός ΦΡ. **τα λαχανικά κατσίδιασαν, δεν έχουν όρεξη ...** δεν έχουν τις προϋποθέσεις ν' αναπτυχθούν – ουσ. **κατσίδιασμα** (το) – μππ. **κατσιδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κατσ(ί) < κατί, υποκορ. του κάττα «γάτα» (βλ. γατσί) + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΚΑΤΣΙΚΑ (η) **1.** [...] **2.** (μτφ.) αρνητικός χαρακτηρισμός για γυναίκα – υποκορ.: α) **κατσικάδα** (κατσοσ'κάδα) (η) νεαρή κατσικά· β) **κατσίκι / κατσικάκι** (το) (πληθ. **κατσίκια**, τα) **1.** [...] **2.** τα σχέδια που φτιάχνουν πάνω στα γιορτιάτικα ψωμιά των Χριστουγέννων με το χείλος μικρού ποτηριού, βελαντζιούρας (βλ. βελάνι → παράγ. ουσ., γ) και δαχτυλήθρας, όλα σύμβολα αφθονίας (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 106) – παράγ. ουσ. **κατσικίλα** (η) η μυρουδιά που αποπνέει η κατσικά – επίρρ. **κατσικίλα(ς)** με μυρουδιά κατσίκας ΦΡ. **μυρίζει κατσικίλας το γάλα** (μυρίζ' κατσοσ'κκίλας του γάλα) – σύνθ.: α) **κατσικόδρομος** (ο) στενό και δύσβατο μονοπάτι· β) **κατσικομούνουχο** (το) ευνουχισμένο μικρό τραγί· γ) **κατσικοπόδαρος** (-η, -ο) **1.** δυσοίωνος, κακότυχος, δύστροπος ΦΡ. **τον λένε, μικροί μεγάλοι, κατσικοπόδαρο!** **2.** (μτφ.) διάβολος [ETYM.· μσν. < μσν. κατσίκ(ι) (τό) (Ν. Μπαλ. Ελλ. λ.) < κατσίκιον < κατσοικίδιον < κατοικίδιον, το κατεξοχήν κατοικί-

διο ήταν η γίδα, ή < τουρκ. kaşık «παλαβιάρης» + παραγ. μεγεθ. επίθ. -α και για τις δύο ετυμ. προσεγγίσεις].

ΚΑΤΣΙΚΑΔΕΡΟ (κατσοσ'κκαδιρό) (το) **1.** κατσίκι ΦΡ. **τι βελάζουν έτσι τα κατσικαδερά;** (τι βιλάζ'ν έτσ' τα κατσοσ'κκαδιρά;); **2.** (συνεκ-δ.) δέρμα κατσικιού **3.** (μτφ.) ακοινώνητος άνθρωπος, ατίθασος ΦΡ. **ένα κατσικαδερό είναι!** [ETYM. < κατσικάδ(α) (βλ. κατσίκια → υποκορ. α) + παραγ. επίθ. -ερό].

ΚΑΤΣΙΚΑΡΙ (κατσοσ'κκάρ') (το) χαλικάκι, πετρούλα, άμμος ΦΡ. **το ψωμί κάνει κριτς κριτς, έχει κατσικάρια** (ενν. μικρά θραύσματα της μυλόπετρας, βλ. κόβω → σύνθ. β, ουσ. β) – υποκορ. **κατσικαρίτσι / κατσικαρόπουλο** (το) [ETYM.· πιθ. < κατ- (βλ. κατα-) + θ. ισχν- του επιθ. ισχνός (< αρχ. επιθ. ισχνός (-ή, -όν) «μαραμένος, λεπτός,...», Άριστοφ. Πλ. 561, ισχνοί και σφηκώδεις «λεπτοί και λυγεροί») + παραγ. επίθ. -άρι > κατισχνάρι > *κατσιχνάρι, με αντιμετ. > κατσικάρι, με τροπή του [χ] σε [κ] και σίγηση του [ν]].

ΚΑΤΣ(Ι)ΟΥΛΑ (η) (κατσοσ(ι)ούλλα) **1.** σκούφια **2.** ενσωματωμένη σε ένδυμα κουκούλα **3.** ελαφριά και κοντή κάπα που καλύπτει το κεφάλι και τα νώτα **4.** σωρός, μικρό ύψωμα ΦΡ. **το 'βαλε κατσιούλα το πιάτο!** το παραγέμισε με φαγητό **5.** το λοφίο στο κεφάλι κότας – υποκορ. **κατσιούλι** (το) – ρ. **κατσιουλώνω** (κατσοσ'λλώνου) **1.** φτιάχνω μικρό σωρό **2.** σκεπάζω **3.** (μτφ.) ταπεινώνω ΦΡ. (α) **κατσιουλώνω τα φρύδια** θυμώνω και το δείχνω με κίνηση των φρυδιών, κατσουφιάζω (β) **κατσιουλώνω τ' αφτιά** από ντροπή ή ήττα σκύβω το κεφάλι και φεύγω, ταπεινώνομαι – ουσ. **κατσιούλωμα** (το) – μππ. **κατσιουλωμένος** (-η, -ο) – επίρρ. **κατσιούλα** πάνω στο κεφάλι, στον ώμο ΦΡ. **τον έχει κατσιούλα** (ενν. τον διάβολο) είναι υπό την επήρειά του, είναι κακόβουλος και κακότροπος [δ. τρ.: Μαύρα μάτια πο 'χεις κόρη, φαίνεσαι είσ' απ' το Ζαγόρι, / βάλ' τον φερετζέ κατσιούλα κι έλα όξω απ' την πορτούλα.] [ETYM. < κουτσοβλάχ. kâtsúla «κάλυμμα του κεφαλιού» < λατ. casula (-ae) «καλύβι, οικίσκος, τάφος»].

ΚΑΤΣΙΟΥΡΗΣ (κατσοσιούρ'ς) (ο) (υβρ.) ιερέας – σύνθ. **κατσιουρό-παπας / παλιοκατσιούρης** (ο) [ETYM. < κατσι(ούλα) (βλ. λ.), λόγω του ιερατικού καλύμματος της κεφαλής + παραγ. επίθ. -ούρης].

ΚΑΤΣΙΠΟΔΙΑ (κατσιπουδγιά) (η) **1.** η ιδιότητα του κατσιοκοπόδαρου (βλ. κατσίκια → σύνθ. γ) **2.** δύσκολη περίσταση, εμπόδιο ΦΡ. **με βρήκε μεγάλη κατσιποδιά!** **3.** δυστροπία, κακοβουλία ΦΡ. **όλο κατσιποδιές είναι!** – ρ. **κατσιποδιάζω** **1.** προβάλλω προφάσεις ΦΡ. **τον κουβέντιασα, αλλά όλο κατσιπόδιαζε!** **2.** γίνομαι δύστροπος ΦΡ. **τι κατσιπόδιασες έτσι;** (τι κατσιπόδγιά'ις έτσ';) – ουσ. **κατσιπόδιασμα**

(το) ΦΡ. **τι κατσιπόδιασμα είν' αυτό;** – μππ. **κατσιποδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < κασίκ(α) (βλ. λ., ετυμ.) -ο- + θ. ποδ- του ουσ. πούς, ποδός (βλ. ποδάρι) + παραγ. επίθ. -ιά > *κασικοποδιά > κασιποδιά, με συγκ.].

ΚΑΤΩΙ (το) υπόγειο κατοικίας ή ισόγειο που χρησιμοποιείται συνήθ. ως αποθήκη ή στάβλος ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **τον έβαλαν στο κατώι τον πατέρα!** τον παραμέλησαν – σύνθ. **ξύλοκάτωγο** (το) αποθήκη ξύλων που βρίσκεται σε κατώι σπιτιού [ETYM.· μσν. < κατώγι(ν) με αποβ. του [γ] < υποκορ. του κατώγαιον, ουσιαστικοπ. ουδ. (ενν. μέρος) του ελνστ. επιθ. κατώγαιος «υπόγειος» < αρχ. κατάγειος / ιων. κατάγαιος (-ον) «ο εντός ή ο κάτω από τη γη, υπόγειος», Ήρόδ. 4.95. 4, έν τούτῳ κατάγαιον οἶκημα ἐποιέετο «κατασκεύαζε και μια υπόγεια κατοικία»].

ΚΑΤΩΤΕΡΕΨΩ (κατουτιρεύου) λόγω σεβασμού αφήνω άλλον να πάρει τα πρωτεία ΦΡ. **για χάρη του, κατωτέρεψα!** [ETYM. < θ. αρχ. συγκρ. βαθμ. κατωτέρ(ω) του επιρρ. κάτω (βλ. ανακατωμάρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΚΑΥΚΑΛΟ (καύκαλλου) (το) 1. (σπάν. για ανθρώπους, συνήθ. για ζώα) τα οστά της κεφαλής, το κρανίο [Κ. Καρυωτ. Π. Καύκ.: Οἱ ἄνθρωποι νομίζουνε πῶς τὰ ξέρουν ὅλα. Ἔτσι κανέννας δὲ θὰ ἔθελε νὰ ὑποθέσει πῶς ἓνα καύκαλο μέσα στήν ὀστεοθήκη του εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ὅ,τι πιστεύεται κοινά.] 2. ὀστρακο χελώνας 3. η κρούστα που σχηματίζεται πάνω σε πληγή 4. (μτφ.) αντικείμενο που ξηραίνεται και κυρτώνει [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.4: ... ἔβγαλε ὁ δρόμος καύκαλο καί τό γιοφύρι ἀνύχι (βλ. λ.), / ἄχνάρι δέν ἀφήνουμε στὸν τόπο πού περνᾶμε! ...] – υποκορ. **καυκαλάκι** (το) – ρ. **καυκαλιάζω** γίνομαι σαν καύκαλο ΦΡ. **καυκάλιασε η πληγή** – ουσ. **καυκάλιασμα** (το) – μππ. **καυκαλιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεκαυκαλιάζω** 1. αφαιρώ το καύκαλο ζώου 2. αφαιρώ το ξεραμένο σπυράκι πληγής 3. αφαιρώ την κόρα ψωμιού [ETYM. < μσν. καύκαλον (τό) < καῦκ(ος) (βλ. καυκί, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αλον].

ΚΑΥΚΙ (το) 1. κούπα από πηλό, ξύλο ή άλλο υλικό ΦΡ. (μτφ.) **είναι ένα καυκί!** μοιάζουν, κυρ. ως χαρακτήρες – συνών. **καυκιά** (η) 2. → κλειδάρι (βλ. λ., 1) 3. πλεχτό ή δερμάτινο κοίλωμα σφεντόνας, όπου μπαίνει η πέτρα που εκτοξεύεται 4. (μτφ.) αιδούιο 5. (μτφ.) κοίλος τόπος, κοιλάδα 6. το γυμνωμένο από σάρκες κρανίο, ιδίως το κοίλο μέρος (βλ. καύκαλο, 1) – σύνθ. **σκορδοκαυκιά** (η) γουδί για σύνθλιψη σκόρδων – συνών. **σκορδογούδι** (το) [ETYM. (LSJ) < ελνστ. καυκί(ον) (τό) «κύπελο, ποτήρι, ...», υποκορ. του καῦκος (ὁ) «εἶδος πο-

τηριού» [«Δημώδης» στίχος: Πάλι τὸν καῦκον ἔπιες, / πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας· τὸν ἀπηύθυναν οἱ Πράσινοι στὸν αυτοκράτορα Φωκά (602-610), μόλις ἔφτασε καθυστερημένος σε ἐκδήλωση στὸν Ἱππόδρομο.].

ΚΑΥΚΙΩΜΑΙ (καυκκιώμι) / **καυχιώμαι** καυχιέμαι ΦΡ. **τι καυκιέσαι και καυκιέσαι;** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.206: Σκοπὸ δὲν τὸ ἔχω ν' ἀρνηθῶ τὸν ἔμορφον ἀγώνα: / θέλω νὰ πάω ἀπὸ φιλί, στὸν Ἄδη νὰ καυχιῶμαι!] [ETYM. < ἀρχ. καυχῶμαι (Πίνδ. Ο. 9.38, τὸ καυχᾶσθαι παρά καιρόν «το νὰ κομπάζει ἀκαιρα») τροπή [χ > κ] και μεταπλ. -ιώμαι].

ΚΑΥΚΟΣ (καύκους) / **καύχος** (ο) (-α) **1.** ἐραστής παντρεμένης γυναίκας, ἐρωμένος, ἀγαπητικός (βλ. ἀγαπάω → ἐπίθ. β) [παροιμ.: Που θαρρευτεῖ τὸν καύκο της, χωρὶς ἀντρα ἔπομένει.] **2.** μοιχός [ETYM. < μσν. καῦκος / καῦχος (ὁ) «ἐραστής, ἐρωμένος» < (;)].

ΚΑΥΛΟΜΑΝΑΩ (καυλλουμανάου) **1.** ἔχω μεγάλη ορμή για συνουσία ΦΡ. **το γομάρι** (βλ. λ.) **καυλομάνασε κι ἔκοψε τὸν ἄλυσσο** (βλ. λ., 1), **να βρει θηλυκό!** **2.** (μτφ.) χαζολογᾶω, ἀσχολοῦμαι με μὴ σοβαρά πράγματα σε ἀκαιρο χρόνο ΦΡ. **καυλομανάει ὅλη μέρα!** – ουσ. **καυλομάνημα** (το) – συνών. **καυλομαχάω** [παροιμ.: Ἄλλοι καυλομαχάνε κι ἄλλοι ψυχομαχάνε.] [ETYM. < καυλ(ί) (το) «ἡ βάλανος τοῦ πέους, τὸ πέος, ...» (Γ. Μακρυγ. Ἀπ. 1.7, Ἐλεγε τῶν στεργιανῶν, «Ὅρτσα, πότζα!») Ἐκεῖνοι ἔλεγαν «Τί λέγει αὐτός, γαμῶ τὸ καυλὶ τ';») (< ἐλνστ. καυλίον (τό), υποκορ. τοῦ ἀρχ. καυλός (ὁ) «αἰχμὴ δόρατος, βλαστός, ἀνδρικό μόριο, ...» (Ἀριστ. Ζ. Ἰ. 10.1, ἔχει τὸν καυλὸν σαρκώδη «ἔχει σαρκώδες μόριο») -ο- + ἀρχ. -μανάω (-ῶ) θ. μαν- τοῦ ἀρχ. μαίνομαι ὡς β' συνθ. (βλ. μανιώνω, ἐτυμ.)].

ΚΑΥΛΟΧΗΡΑ (καυλλουχήρα) (ἡ) «ἀτακτη» χήρα [ETYM. < καυλ(ί) (βλ. καυλομανάω) -ο- + ἀρχ. χήρα (ἡ), Ὅμ. Ζ 408, ἡ τάχα χήρη σεῦ ἔσομαι «που γρήγορα θα μείνω χήρα σου»].

ΚΑΥΤΡΙ (το) παραδοσιακὸ καντηλέρι, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μικρὸ τενεκεδένιο δοχεῖο, ἓνα ἔλασμα, ἐπίσης μεταλλικό, που ἔχει στὸ μέσον μὴα τρυπούλα, για νὰ περνάει τὸ φυτίλι· παλιά, τὸ χρησιμοποιούσαν για φωτισμὸ τοῦ σπιτιοῦ και τῶν νυχτερινῶν διαδρομῶν, ὁπότε τὸ ἐβάζαν μέσα σε φανάρι, για νὰ μὴ σβήνει ἀπὸ τὸν ἀέρα ΦΡ. **ἀναψε τὸ καυτρί!** [ETYM. < ἐλνστ. καυτήρι(ον) (τό), υποκορ. τοῦ ἀρχ. καυτήρ (ὁ) (-ῆρος) «που καίει, εργαλεῖο κατάλληλο για καυτηριάσεις, ...» (Πίνδ. Π. 1.95, τὸν δὲ ταύρω χαλκῆφ καυτήρα νηλέα νόον «αὐτόν που με ἀσπλαχνη ψυχὴ καρβούνιαζε τὰ θύματά του μέσα στὸν χάλκινο ταύρο») > καυτρί, με ἐκπτώση και μετάθ. τοῦ τόνου].

ΚΑΦΑΣΙ¹ (καφάσσι) (το) **1.** τελάρο για τὴν ἐναπόθεση φρούτων **2.** δικτυωτὸ πλέγμα, που τοποθετεῖται σε παράθυρα – υποκορ. **καφασά-**

κι (το) 1. [...] **2.** είδος πλέξης, που, με τις τρυπούλες που δημιουργεί, σχηματίζει ωραία σχέδια στο πλεκτό [ETYM.: μσν. < τουρκ. kafes < αραβ. qáfas «κλουβί»].

ΚΑΦΑΣΙ² (το) τα οστά της κεφαλής, κρανίο ΦΡ. **μου 'φυγε το καφάσι μ' όσα άκουσα!** (μο' 'φ'γι του καφάσσι μ' όσα άκ'σα!) πήγα να τρελαθώ [ETYM. < τουρκ. kafa «κρανίο» < αραβ. qahaf].

ΚΑΦΕΣ (ο) [...] – υποκορ.: α) **καφεδάκι (το)**· β) **καφούλης (ο)** ΦΡ. **να σου φτιάσω έναν καφούλη;** – σύνθ.: α) **καφολαβίδα (η)** κουτάλι, με το οποίο βάζουμε τον καφέ σε μπρίκι – συνών. **καφοχούλιαρο (το)** (βλ. χουλιάρι)· β) **καφοκούτι (το) 1.** μεταλλικό κουτάκι για τον καφέ ή κουτάκι με δύο θήκες, τη μία για τον καφέ και την άλλη για τη ζάχαρη **2.** (μτφ.) γέρος – ρ. **καφοκουτιάζω** ξεμωραίνομαι λόγω γήρατος ή άλλης αιτίας ΦΡ. **σαν να καφοκούτιασε μου φαίνεται!** – ουσ. **καφοκούτιασμα (το)** – μππ. **καφοκουτιασμένος (-η, -ο)**· γ) **καφόμπρικο (το) 1.** μπρίκι (βλ. λ.) του καφέ **2.** (μτφ.) που πίνει πολλούς καφέδες ΦΡ. **ξέρεις τι καφόμπρικο είναι;** **3.** (μτφ.) κουτσομπόλα ΦΡ. **είναι αυτήν ένα καφόμπρικο!** δ) **καφόμυλος (ο)** χειροκίνητος χάλκινος μύλος, στον οποίο αλέθουν ψημένους κόκκους καφέ ή καφέ, ρεβιθιού, αλλά και κριθαριού, που αναμειγνυόμενα αποτελούσαν συχνά πιο παλιά την πρώτη ύλη για την παρασκευή ελληνικού καφέ· ε) **καφόσητα (η)** πολύ λεπτή κρησάρα, όπου παλιότερα κοσκίνιζαν τα ψημένα και αλεσμένα υλικά, με τα οποία έφτιαχναν τον καφέ – συνών. **μεταξόσητα (η)**· στ) **καφοτήγανο (το)** είδος βαθιού τηγανιού για την παρασκευή πολλών καφέδων [ETYM. < γαλλ. café «καφές»].

ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ (καχριμάν'ς) (ο) 1. με ισχυρή θωράκιση, γεροδεμένος **2.** που λαμβάνει μέτρα προστασίας, ευρηματικός [ETYM. < αρχ. κάχρυ(ς) (ή) (-ος) «το εξωτερικό περίβλημα καρπών, ...» + θ. μαν- του αρχ. μαίνομαι (βλ. μανιώνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ης > καχριμάνης, με ορθογρ. απλοπ. ή < τουρκ. kahraman «ήρωας»].

ΚΑΨΑΛΑ (η) 1. επιφανειακό κάψιμο αγροτικής έκτασης, λόγγου (βλ. λ.), κ.λπ. ΦΡ. **βάλαμαν καψάλα και καθάρισε ο τόπος!** **2.** τα μαυρισμένα από πυρκαγιά δέντρα [Άλ. Παπαδ. Χρ. Μ.: ... ήτο μαῦρον κούτσουρον ρίζης πάλαι ποτέ υπάρξαντος, τό όποϊον εἶχε καῖ καί ήτο ώς καψάλα.] **3.** (μτφ.) ταχεία εξαφάνιση, φυγή – ρ. **καψαλάω / καψαλίζω 1.** περιφλογίζω μαδημένα πτηνά, για να καούν τα μικρά φτερά **2.** πυρώνω φέτες ψωμιού **3.** καίω, συνήθ. άθελά μου, τις άκρες τριχών του κεφαλιού ή του δέρματος **4.** (μτφ.) χάνω την ψυχική και πνευματική μου ισορροπία ΦΡ. **πάει, καψάλισε!** **5.** (μτφ.) φεύγω, εξαφανίζομαι ΦΡ. **καψάλισε ώσπου να τον ιδούμε!** – ουσ.: α) **καψά-**

λημα / καψάλισμα (το)· β) **καψάλης** (ο) που έχει καψαλό χρώμα – επίθ. **καψαλός** (-ή / καψάλω, -ό) που έχει γκρίζο-καφέ χρώμα, σαν να έχει καψαλιστεί – (θηλ. ως ουσ.) **Καψαλή / Καψάλω** (η) ονομασία γίδας καψαλού χρώματος – μππ. **καψαλημένος / καψαλισμένος** (-η, -ο) (μτφ.) ΦΡ. **το 'ναι καψαλισμένο το παιδί!** έχασε την πνευματική και την ψυχική ισορροπία [ETYM. < θ. κάψ- του καίω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άλα].

ΚΑΨΕΡΟΣ (καψιρός) (-ή, -ό) καημένος, κακομοίρης ΦΡ. **ποπό, τι έπαθε ο καπερός!** [Ακαδημ., παροιμ.: Ο Χάρος είναι καπερός μα είν' κι' αλησμονιάρης.] [ETYM.· μσν. < μσν. κάψ(α) (ή) «ζέστη, καύσωνας, πυρετός, ...» + παραγ. επίθ. -ερός < μσν. καψώνω (αναδρ. σχημ.) < ελνστ. καυσώω < αρχ. καῦσος (τό) «καύμα, θερμότητα, ...», Ἄριστ. Προβλ. 1.20.3, πυρέττειν καύσῳ «να τον καίει ο πυρετός»].

ΚΑΨΙΖΩ (καψίζου) **1.** ανοιγοκλείνω τα μάτια ακούσια και επαναλαμβανόμενα, πέραν του φυσιολογικού ΦΡ. **τι έπαθες και καψίζεις τα μάτια;** **2.** (μτφ.) αναρρίχνω όσπρια ή δημητριακά από ταψί, προκειμένου να απομακρυνθούν εναπομείναντες φλοιοί, κ.λπ. – ουσ. **κάψισμα** (το) [ETYM. < καψι(διά)ζω «πάσχω από φλεγμονή ή φλόγωση των ματιών» (< καψίδι «νοσηρή φλόγωση των ματιών» < θ. καψ- του καίω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίδι) > καψίζω, με έκπτωση].

ΚΑΨΟ- & καψό- & καψ- **1.** ως α' συνθ. λ. δηλώνει οίκτο, π.χ. **καψονύφη** [δ. τρ.: Μήνα κι η καψονύφη δε σας άρεσε; / Η νύφη μας αυτή 'ναι, δεν αλλάζεται.], συμπάθεια, π.χ. **καψόγερος**, κ.ά. ΦΡ. **τι να κάνει κι ο καψόγερος, έμεινε μόνος!** **2.** με κύρ. όν., π.χ. καψο-Κώστας, κ.ά. – σύνθ.: α) **καψοκάνω** κάνω κάτι με δυσκολία ΦΡ. (α) **θα το καψοκάνω** (β) **κάτι καψοκάνει κι αυτή·** β) **καψοκαλύβας** (ο) επιπόλαιο, ανεπρόκοπος ΦΡ. **από καψοκαλύβα σαν αυτόν, τι περιμένεις;** γ) **καψόπαιδο** (το) κακόμοιρο, καημένο, ταλαίπωρο παιδί ΦΡ. **τι να κάνει το καψόπαιδο, παλεύει για το ψωμί τ'!** [ETYM. < θ. καψ- του καίω (βλ. λ., ετυμ.) -ο- > καψ(ο)-].

ΚΈΔΡΟΣ (κέδρους) / **κέδρο** (ο, το) κωνοφόρο αειθαλές και γυμνόσπερμο δέντρο· ανήκει στην τάξη των πευκοειδών και στην οικογένεια των κυπαρισσοειδών· η άρκευθος (juniperus)· μετέχει στα έθιμα των Χριστουγέννων (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 108)· ιδιαίτερης ομορφιάς είναι ο στολισμένος ως χριστουγεννιάτικο δέντρο κέδρος (Π. Π. Λάμπρη Χάσ., σ. 95-101) [Κ. Κρυστ. Σκ.: Καί μέσ' στήν πύρα τής φωτιάς, στή μυρουδιά τοῦ κέδρου, / καθένas λέει τά λόγια του.] [ETYM. < αρχ. κέδρος (ή) (-ου) (Όμ. ε 60, κέδρου τ' εὐκέατοιο «απ' τον καλόςχιστο τον κέδρο») με αλλαγή γένους (πρβ. μσν. κέδρον)].

ΚΕΙΑΦΙ (κκειάφ') (το) / **κειάφη** (η) το θειάφι ΦΡ. **φέρει κειάφι να κειαφίσουμε τα κλήματα**· θειάφι έκαιγαν και για την απομάκρυνση των φιδιών· επίσης, το έκαιγαν οι κλεφτοκοτάδες κάτω από δέντρα που κούρνιαζαν κόττες, οπότε εκείνες ζαλίζονταν από τις αναθυμιάσεις κι έπεφταν – ρ. **κειαφίζω** θειαφίζω – ουσ. **κειάφισμα** (το) – μππ. **κειαφισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ιδιωμ. τ. < μsn. θειάφι(ν) < ελνστ. θειάφιον < αρχ. θεϊον (τό) «θειάφι ως φυσικό ορυκτό που το χρησιμοποιούσαν για απολύμανση και κάθαρση, ...», Όμ. Π 228, ἐκάθηρε θεαίω «εξάγνισε με θειάφι»].

ΚΕΛΕΠΟΥΡΙ (κιλλιπούρ') (το) ευκαιρία, ωφέλεια, κέρδος, ανέλπιστο εύρημα ΦΡ. (α) **ο γαμπρός είναι καλό κελεπούρι!** (β) (ειρων.) **πού το βρήκες αυτό το κελεπούρι;** [ETYM. (Τριαντ.) < τουρκ. kel-erir + παραγ. επίθ. -ι > κελεπίρι > κελεπούρι, με τροπή του [ι] σε [ου] / (Γ. Μπαλ. Ελλ. λ.) < κέλομαι «καλώ, παροτρύνω, ...» + πόρος «έσοδο» > κελεπόρος > κελεπόρι(ον) > κελεπούρι, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΕΝΤΑΥΡΩΝΩ (κινταυρρώνου) χτυπώντας τον, ρίχνω κάποιον κάτω [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **κενταυρώνει**, εις τήν φράσιν «τόν ἐκενταύρωσε», άόρατός τις ενέργεια τόν ἔπληξε θανασίμως & **διπλοκένταυρα** και **διπλοκίμερα** (τά), αἱ ἄκραι, πρόσγειοι, τῆς γεφύρας ἀψίδες.] – παθ. **κενταυρώνομαι** 1. πλήττομαι μέχρι θανάτου από την επήρεια άόρατης δύναμης, νεκρώνομαι ΦΡ. **κενταυρώθηκε!** (κινταυρρώθ'κι!) [κατάρα: Να κενταυρωθεί!] 2. ξαπλώνω εξαντλημένος για ύπνο λες κι έχω δεχθεί πλήγμα από υπερφυσική δύναμη, νιώθω ότι μ' έχουν εγκαταλείψει οι δυνάμεις μου, ναρκώνομαι – ουσ. **κενταύρωμα** (το) – επίθ. **κενταυρικός** (-ή, -ό) 1. που αναφέρεται ή ανήκει σε Κένταυρο 2. πολύ μεγάλος, θηριώδης, αγροίκος, άγριος [Άλ. Παπαδ. Σπ. Λ.: Εἶχον κατέλθει δύο σκαλοπάτια καὶ πλατάγισμα ἠκούσθη μέσα εις τὸ νερόν. Ἐφάνη κάτι τι μεγαλόσωμον, διπλοῦν τὸ σχῆμα, τεράστιον, κενταυρικών, κατὰ τὸ ἥμισυ πλέον, κατὰ τὸ ἥμισυ πατοῦν, πηδῶν καὶ παραδέρνον, μέσα εις τὸ ρεῦμα.] – μππ. **κενταυρωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **έπεσε κενταυρωμένος στο κρεβάτι κι είπαμε θα χαθεί ... θα πεθάνει** [ETYM. < αρχ. Κένταυρ(ος) (ό) «οι Κένταυροι, πλάσματα του απώτατου παρελθόντος, είχαν διπλή φύση, ανθρώπου από τη μέση και πάνω και αλόγου από τη μέση και κάτω» (Όμ. Λ 832, δικαιοτάτος Κενταύρων «ο δικαιότερος απ' τους Κενταύρους») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΕΝΤΑΩ (κιντάου) 1. με βελόνα και κλωστή δημιουργώ διακοσμητικά σχέδια πάνω σε ύφασμα ή με ειδικά εργαλεία σκαλίζω πάνω σε ξύλο ή άλλο υλικό 2. τρυπώ ΦΡ. **με κέντησε ένας πάλιουρας** (βλ.

παλιουριά → μεγεθ.) **και πονάω!** 3. (μτφ.) βγάζω, φυτρώνω **έβρεξε κι η γη κέντησε χορταράκι!** 4. (μτφ.) προκαλώ, προσβάλλω, ενοχλώ, στενοχωρώ ΦΡ. **τον κεντάει συνέχεια με τα λόγια της!** – ουσ.: α) **κέντημα** (το) 1. η ενέργεια του κεντάω (σε ύφασμα) – συνών. **κέντισμα** (το) (βλ. γλέντι → συνών.) 2. το ολοκληρωμένο, κεντημένο εργόχειρο 3. (μτφ.) η πολύ καλή δουλειά 4. (μτφ.) κάτι που απαιτεί λεπτοδουλειά, για να γίνει· β) **κεντίδι** (το) κεντητό στολίδι – μππ. **κεντημένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Στην κεντημένη σου ποδιά, μωρ', Βλάχα, ...] – συνών. ρ. (σημ. 4) **σκεντάω** – σύνθ. **χρυσοκεντάω** κεντώ διακοσμητικά σχέδια πάνω σε ύφασμα με χρυσή κλωστή [Κ. Κρυστ. Μ.: Στην άκρη του γιαλού ξανθή κάθετα κόρη / κι ώριόπλουμο λευκό χρυσοκεντάει μαντίλι, ...] [ETYM. < αρχ. κεντέω «κεντρίζω, ερεθίζω, ...» (Όμ. Ψ 336, κένσαι όμοκλήσας «με βοή δυνατή κέντα») μεταπλ.-άω].

ΚΕΝΤΡΙΝΑ (κιντρρίνα) (η) σφήκα ΦΡ. **με κάρφωσε μια κεντρίνα και πέθανα στον πόνο!** με τσίμπησε και ... [ETYM. < αρχ. κεντρίνης (ό) «είδος σφήκας, ...» (Θεόφρ. Φ. Ή. 2.8.2,6, γένος έτερόν έστι τών ψηγών, ό καλούσι κεντρίνας «υπάρχει ένα άλλο γένος μικρών εντόμων, το οποίο αποκαλούν κεντρίνες») με αλλαγή γένους].

ΚΕΝΤΡΩΝΩ (κιντρώνου) 1. τρυπώ με κεντρί ή άλλο αιχμηρό αντικείμενο (βλ. παλιουριά → μεγεθ.) 2. σχίζω τον κορμό δέντρου και τοποθετώ μπόλι (βλ. (α)μπόλι, 2), μικρό τμήμα βλαστού δηλ., με σκοπό να βελτιώσω ή να ανανεώσω το αρχικό φυτό 3. (μτφ.) κεντρίζω με λόγια, υπενθυμίζω δυσάρεστα πράγματα, στενοχωρώ ΦΡ. **έχω που έχω τη στενοχώρια μου, μη με κεντρώνεις και συ!** (ιέχχου πο' 'χου τ' στινουχώργια μ', μη μι κιντρών'ς κι συ!) – ουσ. **κέντρωμα** (το) – μππ. **κεντρωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. κεντρ(όω) (-ω) «έχω κεντρί, είμαι οπλισμένος με κεντρί, τρυπώ με κεντρί, ...» (Πλάτ. Πολ. 555d, κάθηνται κεκεντρωμένοι «κάθονται οπλισμένοι με κεντρί») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΕΝΩΝΩ (κινώνου) 1. αδειάζω ΦΡ. **κένωσέ μας τηγωνιά!** 2. βάζω φαγητό σε πιάτα ΦΡ. **κένωσε το φαΐ να κρυώσει!** – ουσ. **κένωμα** (το) – μππ. **κενωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κεν(όω) (-ώ) (κενεός / κενός) «αδειάζω, εγκαταλείπω, κενώνω» (Εύρ. Ίων 447, ναούς κενώσετε «αδειάστε τους ναούς») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΕΡΑΜΙΔΑΡΙΟ (κιραμιδαργιό) (το) χώρος στον οποίο κατασκευάζονται κεραμίδια, κεραμοποιείο ΦΡ. (α) **γίνηκαν κεραμιδαριό!** έγινε μεγάλη υλική ζημιά (β) **τα 'καμε κεραμιδαριό!** τα κατέστρεψε (γ) (απειλ.) **θα γένει κεραμιδαριό!** [ETYM. < μσν. κεραμίδ(ι) (< ελνστ.

κεραμίδιον (τό), υποκορ. του αρχ. κεραμής (ή) < κέραμος «αγγείο πή-
λινο, αγγείο, ...», Όμ. Ε 387, χαλκέω δ' ἐν κεράμῳ «στο χάλκινο αγγείο») + παραγ. επίθ. -αριό].

ΚΕΡΑΜΟΠΥΡΙ (κιραμουπύρ') (το) θερμασμένο κεραμίδι, το οποίο, στη λαϊκή θεραπευτική, τυλίγεται με ύφασμα και τοποθετείται σε πά-
σχον σημείο του σώματος ΦΡ. **έβαλα κεραμοπύρι και μαλάκωσε λί-
γο ο πόνος!** [ETYM. < αρχ. κέραμ(ος) (βλ. κεραμιδαριό, ετυμ.) -ο- + -
πύρι (βλ. πύρα, 1)].

ΚΕΡΑΣΙΑ¹ (κιρασσιά) (η) το δέντρο κερασιά· ενδημικές ποικιλίες:
αγριοκερασιά, βασιλοκερασιά, ζαγορίσια, πετροκερασιά, βυσσινιά, ...
[ETYM. < μσν. κερασ(ι)ά < ελνστ. κερασία (ή), με συνίζ. για αποφυ-
γή της χασμ. < αρχ. κέρασος (ὅ), Θεόφρ. Φ. Ή. 3.13.1.1, ἴδιον δέ τῇ
φύσει δένδρον ὃ κέρασός ἐστι «παρόμοιο ως προς τη φύση φυτό είναι
η κερασιά»].

ΚΕΡΑΣΙΑ² (κιρασσιά) (η) το κέρασμα πολλών ατόμων από κάποιον
ΦΡ. **ήταν καλή η κερασιά του!** – ρ. **κεράω** κερνώ ΦΡ. **έλα να κερα-
στούμε!** – ουσ. **κέραμα** (το) κέρασμα [ETYM. < θ. μέλλ. κερασ- του
αρχ. κεράννυμι «φτιάχνω κράμα, αναμιγνύω, ...» (Όμ. ε 93, κέρασσε
νέκταρ ἐρυθρόν «τον κερνούσε νέκταρ κόκκινο») + παραγ. επίθ. -ιά
(αναδρ. σχημ.)].

ΚΕΡΑΤΑΣ (κιε/αρατάς) (ο) 1. (υβρ.) απατημένος σύζυγος [παροιμ.:
Κάλλιο κερατάς, παρά κακομοίρης.] ΦΡ. (α) **του κερατά!** σε ένδειξη
αγανάκτησης (β) **και κερατάς και δαρμένος!** για ηθική και υλική
βλάβη 2. ανήθικος, άτιμος, τέρας ΦΡ. **φεύγα από δω, μωρέ, κερατά!**
3. είδος κολέοπτρου με μεγάλες κεραίες – υποκορ.: α) **κερατόπουλο**
(το) άτακτο παιδί ΦΡ. (απειλ.) **άμα σας πιάκω, κερατόπουλα, θα ι-
δείτε!** (άμα σας πιάκου, κιαρατόπ'λα, θα ιδείτι!)· β) **κερατούκλης** (ο)
κατεργάρης ΦΡ. **πάλι τα κατάφερες, κερατούκλη!** – σύνθ. **θεοκερα-
τάς** (ο) κακός, δόλιος, πονηρός – συνών. **παλιοκερατάς** (ο) ΦΡ. (α-
πειλ.) **άμα σ' ανταμώσω, παλιοκερατά, θα δεις!** [ETYM. < μσν. κε-
ρατάς (ὅ) < κέρατ(ο) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άς].

ΚΕΡΑΤΟ (κιε/άρατου) (το) 1. [...] 2. (μτφ.) οτιδήποτε δημιουργεί
πρόβλημα (πρόσωπο, ενέργεια, κ.λπ.) ΦΡ. (α) **κέρατο βερνικωμένο!**
που δεν υποχωρεί και προσπαθεί με κάθε τρόπο να επιβάλει τις απαι-
τήσεις του (β) **γαμώ το κέρατό σου!** (έκφρ. οργής και αγανάκτησης)
3. συζυγική απιστία [Κ. Βάρν. Άκτ.: Κοιλαρᾶς μέ τόν παρά, / τόν πα-
ρά μέ τήν οὐρά, / γλέπει καί κατηγορᾶ / κι ὅ,τι λάχει κι ὅποιον τύχει! /
Μά τόν ξέρουνε κι οἱ τοῖχοι, / πῶχει κέρατα μίαν πήχη!] – επίθ. **κερα-
τένιος** (-α, -ο) 1. φτιαγμένος από κέρατο 2. (μτφ.) δύσκολος στην ε-

κτέλεση, στην επίλυση ΦΡ. **με βασανίζει ένα κερατένιο πρόβλημα!**
3. (μτφ.) ενοχλητικός, δυσάρεστος ΦΡ. **με πόνεσε ένα κερατένιο δόντι!** **4.** (μτφ.) κατεργάρης, άτιμος – σύνθ.: α) **κερατόπιασμα** (το) 1. παιδί που έχει συλληφθεί από κεράτωμα, δηλ. συζυγική απιστία 2. (μτφ.) παλιόπαιδο ΦΡ. **φεύγα από δω, ορέ κερατόπιασμα!** β) **κερατόπιστος** (-η, -ο) που διαπράττει συζυγική απιστία, άπιστος· γ) **κουτσοκέρατος** (-η, -ο) (για ζώο) που του έχει σπάσει κέρατο ΦΡ. **τράγος κουτσοκέρατος** – συνών. **κουτσοκέρης** (-α, -ικο) **γίδα κουτσοκέρα**· δ) **μονοκέρατος** (-η, -ο) που έχει ένα κέρατο ΦΡ. **ταύρος μονοκέρατος** [ETYM. < μσν. κέρατον < αρχ. κέρας (τό) (-ατος) «κέρατο, ...» (Όμ. γ 439, βοῦν δ' ἀγέτην κέραων «και το βόδι από τα κέρατα έσυραν») μεταπλ. με βάση τον πληθ. *κέρατα*].

ΚΕΡΔΑΪΝΩ (κινδυνεύω) κάνω κάτι κτήμα μου, κερδίζω [κατάρα: Να τον κερδαίνει ο διάολος, να τον κερδαίνει!] [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1.8, Καί οί ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι' ὅταν κάνουν αὐτείνη τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορές χάνουν καὶ πολλές κερδαίνουν.] – συνών. **κερδάω** – ουσ. **κέρδημα** (το) κέρδος, ωφέλεια – μππ. **κερδημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κερδαίνω «ωφελοῦμαι, κερδίζω, ...», Ἡρόδ. 4.152. 3, μέγιστα ἐκ φορτίων ἐκέρδησαν «κουβάλησαν τα πιο μεγάλα κέρδη από φορτίο караβιού»].

ΚΕΡΔΟΣ (κέρδους) (το) [...] (πληθ. **κέρδη** / **κέρδητα**, τα) [Β. Κορν. Ἑρωτ. 2.1029-30: Δέν εἶν' στὸν Ἄδῃ Ριζικά, δέν εἶν' στὸν Ἄδῃ Μοῖρες, / δέν εἶν' στὸν Ἄδῃ κέρδητα, καὶ σώνει σέ ὅ,τι ἐπῆρες.] ΦΡ. (α) (ειρων.) **από κέρδητα, άλλο τίποτα!** (β) **τι θα τα κάνει τόσα κέρδητα;** [ETYM. < αρχ. κέρδος (τό), Όμ. θ 164, κερδέων θ' ἀρπαλέων «πώς θα κερδίζει αρπάζοντας»].

ΚΕΡΙ (κιρί) (το) 1. [...] [παροιμ.: Τάζει κερι της Παναγιάς, του διάβολου λιβάνι.] [Δ. Σολ. Τρ. Μ. 19.139-144: Βραχνό τό ψάλσιμο· τά κεριά ἀχνίζουν· / τοῦ νεκροκρέβατου / τά ξύλα τρίζουν· / ἀργά τά σήμαντρα / καὶ τρομερά.] ΦΡ. **μαύρο κερι** (βλ. κατάρα → σύνθ.) 2. ψυχοκερι (βλ. ψυχο- → σύνθ. γ) [δ. τρ.: ... τα χέρια μου τον κράτησαν, τα χέρια μου τον θάψαν, / ψωμί κερι του μοίρασα, κι είπε να τα πλερώσεις.] – σύνθ.: α) **κεραλοιφή** (η) θεραπευτική και μαλακτική αλοιφή από λάδι και κερι μέλισσας – συνών. **κηραλοιφή** (η)· β) **κεροδοσιά** (κιρουδουσιά) (η) το μοίρασμα κεριών σε κηδεία ή μνημόσυνο [Δ. Σολ. Αἰ. Ρ.: Καὶ εἶδανε τὸ ξόδι (βλ. λ.) σου μὲ τὴν κεροδοσιά σου.]· γ) **κεροδόχι** (το) κηροπήγιο· δ) **κεροπάνι** (το) πανί που βυθίζεται σε μίγμα κεριού και λαδιού και τοποθετείται πάνω σε πληγές για ίαση· ε) **κεροστάλαμα** (το) στάλα κεριού· στ) **λαμπροκερι** (το) το κε-

ρί της Λαμπρής – ρ. **κερώνω** 1. αλείφω κάτι με κερί 2. (μτφ.) γίνομαι κίτρινος σαν το κερί, από ασθένεια ή φόβο – ουσ. **κέρωμα** (το) – μππ. **κερωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κερί(ν) < αρχ. κηρίον (τό) (στη νέα σημ.), υποκορ. του κηρός (ὁ) «κηρήθρα, κερί κυψέλης» (Όμ. μ 48, κηρόν δεψήσας μελιηδέα «κερί γλυκό σαν μέλι μαλακώνοντας») με τροπή του άτ. [η > ε] πριν από [ρ] (πρβ. μηρός > μερί)].

ΚΕΦΑΛΗ (κέφαλλη) (η) ονομασία γίδας που έχει τρίχωμα διαφορετικού χρώματος στο κεφάλι απ' ό,τι στο υπόλοιπο σώμα [ETYM. < κεφαλή (βλ. λ., ετυμ.) με μετάθ. του τόνου].

ΚΕΦΑΛΗ (κιφαλλή) (η) 1. [...] ΦΡ. **πονάει η κεφαλή μου!** 2. διοίκηση, αρχή, εξουσία ΦΡ. **η κεφαλή του χωριού!** [ETYM.: αρχ. (βλ. κεφάλι, ετυμ.)].

ΚΕΦΑΛΙ (κιφάλι) (το) 1. [...] [παροιμ.: Λαγός τη φτέρη έσειε, κακό του κεφαλιού του.] ΦΡ. (α) **ησύχασε, μας σήκωσες καπνό στο κεφάλι!** μας ζάλισες, μας έπιασε πονοκέφαλος (β) **μη μου σκίζεις το κεφάλι!** (μη μ' σски'είς του κιφάλι!) μη με πιέζεις λεκτικά, μη με ζαλίζεις 2. ζωή, ύπαρξη ΦΡ. **έβαλε το κεφάλι του για χαμό!** 3. που είναι ευφυής ή που έχει δημιουργήσει σπουδαίο πνευματικό έργο ΦΡ. **είναι μεγάλο κεφάλι!** 4. επικεφαλής, σημαντική προσωπικότητα ΦΡ. **μαζεύτηκαν τα κεφάλια τ' χωριού, ν' αποφασίσουν!** 5. μονάδα μέτρησης ΦΡ. **πουλάει τ' αρνιά ... € το κεφάλι** 6. προσδιορισμός μονάδας, ατόμου ΦΡ. **στο βουνό βόσκουν περί τα 3000 κεφάλια** 7. δεκάδα νημάτων του στημονιού, που ο αριθμός τους καθορίζει το πλάτος του υφαντού ΦΡ. **για πλάτος έβαλα δέκα κεφάλια** – ρ. **κεφαλώνω** 1. παίρνω κεφάλι, αναλαμβάνω δυνάμεις 2. διπλασιάζω το κεφάλαιο κάποιας επιχείρησης 3. (για χαρταετό) ισορροπώ σε πάρα πολύ μεγάλο ύψος – ουσ.: α) **κεφάλωμα** (το): β) **κεφαλάρι** (το) 1. ακαλλιέργητο τμήμα μεταξύ δύο χωραφιών 2. το πάνω ψηλό μέρος κούνιας ή κρεβατιού 3. → καταγός (ο) / μάνα (η), 2: γ) **κεφαλαριά** (η) 1. τμήμα του ζυγού των υποζυγίων 2. κεφαλαλγία, πονοκέφαλος – συνών. **αρμπελαϊάς** (αρμπιλαϊάς) (ο) ΦΡ. **με βάρεσε αρμπελαϊάς από την πείνα!** – μππ. **κεφαλωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **κεφαλομάντιλο** (το) μαντίλι (βλ. λ., 1) που δένεται στο κεφάλι των γυναικών, για να συγκρατεί τα μαλλιά ή για καλλωπισμό: λευκού χρώματος φορούσαν οι νέες κοπέλες, για να μην τις μαυρίσει ο ήλιος, μαύρο οι πενθούσες και μεταξωτό με διάφορα σχέδια οι νεόνυμφες: β) **κεφαλόσκαλο** (το) το σκαλοπάτι που βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο σκάλας: γ) **κεφαλοχώrafo** (το) το μεγαλύτερο και γονιμότερο χωράφι, ανάμεσα σ' άλλα μικρότερα: δ) **κεφαλοχώρι** (το) 1. χωριό που ανήκει στους κατοίκους

του και όχι σε άλλον ιδιοκτήτη, κυρ. κατά την οθωμανική περίοδο 2. μεγάλο χωριό· ε) **κουρκοκέφαλο(ς)** (ο, το) η κορυφή του κεφαλιού, το κέντρο του τριχωτού της κεφαλής· στη λαϊκή μαντική δύο κουρκοκέφαλοι προμηνύουν δύο γάμους! Παλιά, οι Έλληνες έτρεφαν στον κουρκοκέφαλο τον **τσιαμπά** (βλ. λ.), τον οποίο άφηναν να μακραίνει ως πίσω στις πλάτες. Ενδιαφέρον έχει και το ακόλουθο λήμμα (Σουΐδ. 1980.1-5) που αφορά στα μαλλιά: «*Κομᾶ: γαυριᾶ, μέγα φρονεῖ, στεφανοῦται, χλοηφορεῖ, τριχῶν ὑπερβολῇ κοσμεῖται· ἥ περιουσία χρημάτων μεγαλαυχεῖ μὴ φθονεῖσθ' ὑμῖν κομῶσιν· ἀντί τοῦ τρυφῶσι, πλουτοῦσι· τό γάρ κομᾶν ἔλεγον ἐπὶ τοῦ τρυφᾶν καὶ γαυριᾶσθαι καὶ μέγα φρονεῖν ἄλλως τε καὶ τοῖς θριζίν κομᾶν*». Και στα Τζ. Χρον. (τ. 16, σ. 124) υπάρχει η αναφορά: «*Σου τράβαγε ο δάσκαλος μια ψαλιδιά από το μέτωπο ως την κορυφή, στο κουρκοκέφαλο, και σε έκανε σουργούνι* (βλ. λ., 2) *και δεν έβρισκες τρύπα να κρυφτεῖς για να γλιτώσεις από την καζούρα και το διασυρμό των συμμαθητών*.» στ) **κουτσοκεφαλιάζομαι** εξ αιτίας πρόσκαιρου ή μόνιμου προβλήματος υγείας ή απομάκρυνσης, πρόσκαιρης ή μόνιμης, ατόμου που με βοηθούσε, χάνω την ευχέρεια να φέρνω εις πέρας διάφορες δραστηριότητες ΦΡ. (α) **έσπασε το χέρι και κουτσοκεφαλιάστηκε!** (β) **παντρεύτηκε η θυγατέρα μου και κουτσοκεφαλιάστηκα!** – ουσ. **κουτσοκεφάλιασμα** (το) – μππ. **κουτσοκεφαλιασμένος** (-η, -ο)· ζ) **κοψοκέφαλος** (-η, -ο) που του κόβει το κεφάλι, έξυπνος· η) **μαλλιοκέφαλα** (τα) τα μαλλιά της κεφαλής ΦΡ. **πλήρωσε τα μαλλιοκέφαλά του!** υπερβολικό ποσό χρημάτων· θ) **μπουμπουνοκέφαλος** (-η, -ο) κεφάλας, ανόητος· ι) **προσκεφαλάδα** (η) προσκέφαλο – συνών. **προσκεφαλάδι** (το) [δ. τρ.: ... να στρώνει πεύκα στρώματα κι οξιές προσκεφαλάδια, ...] – επίρρ. **κέφαλα** μέχρι το κεφάλι, πάρα πολύ ΦΡ. **φορτώθηκε τα κέφαλα!** – σύνθ. **ταμπηχτοκέφαλα** με φορτίο μέχρι και πάνω από το κεφάλι, πανωκέφαλα [ETYM. < μσν. κεφάλι(ν) < ελνστ. κεφάλιον (τό), υποκορ. του αρχ. κεφαλή (ή), Όμ. θ 19, κεφαλῇ τε καὶ ὅμοις «στην κεφαλή και στους ώμους»].

ΚΕΦΪΛΗΣ (κιφίλλης) (ο) εγγυητής ΦΡ. **μ' έβαλαν για κεφίλη!** [δ. τρ.: Τα δέντρα βάνω 'γγυητή και τα βουνά κεφίλες.] [ETYM.· μσν. < τουρκ. kefil + παραγ. επίθ. -ης].

ΚΕΦΛΪΤΙΚΟΣ (κιφλίτ'κους) (-η, -ο) κεφάτος [ETYM. < κέφ(ι) (< τουρκ. keyif «διάθεση, κέφι, καλοπέραση» < αραβ. kayf) + παραγ. επίθ. -λίτικός].

ΚΕΦΤΕΔΕΝΙ (κιφτιδέν') (το) κορμός δέντρου κατάλληλα κομμένος, με πόδια ή χωρίς, πάνω στον οποίο κόβουν το κρέας σε μικρά κομμα-

τάκια (κιμά), για να φτιάξουν κεφτέδες, κ.λπ. – συνών. **ΚΕΦΤΕΝΤΕΣ** (ο) [Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 106: ... παλιά, ελλείψει μηχανής, τον κιμά τον έκοβαν πάνω στον κεφτεντέ ή κεφτεδένι ... Ο Διαμάντης (Απ. τ. 4^{ος}, σ. 105) υιοθετεί τον τύπο κεφτεδένι και στο σχετικό λήμμα γράφει: κεφτεδένι, το = το κούτσουρο ή χοντρό ξύλο με ποδαρικά ή και χωρίς ποδαρικά που κόβουν επάνω του το κρέας για κεφτέδες ή και κοψίδια.] [ETYM. < κεφτ(ές) (< τουρκ. köfte «κεφτές» < περσ. kōfte) + παραγ. επίθ. -εδένι].

ΚΕΧΡΙ (κιχχρί) (το) **1.** πόα που παράγει εδώδιμους σπόρους γι' ανθρώπους και ζώα **2.** (μτφ.) αιδόιο [παροιμ.: Αναμμένο το πουλί, λαμπαδιασμένο το κεχρί.] **3.** (μτφ.) συνουσία, ερωτική συνεύρεση **ΦΡ. τον νου του τον έχει στο κεχρί!** – υποκορ. **κεχράκι** (το) [στ. διαλογικού παιχνιδιού: – Πού είναι το βοϊδάκι; – Πάει να σπείρει κεχράκι. – Πού είναι το κεχράκι; – Το 'φαγαν τα πουλάκια. [...]] (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 399)] [ETYM. < μσν. κεχρί(ν) < κεχρίον (τό), υποκορ. του αρχ. κέγχρος (ὁ), Θεόφρ. Φ. Ή. 1.11.2.6, ὥσπερ ὁ πυρός καὶ ὁ κέγχρος «ὅπως το σιτάρι και το κεχρί»].

ΚΗΠΑΡΙ (κκηπάρ') (το) μικρός κήπος, λαχανόκηπος σπιτιού, περιβόλι [ETYM. < ελνστ. κηπάρι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. κῆπος (ὁ), Όμ. δ 737, κῆπον πολυδένδρεον «πολύδεντρο περιβόλι»].

ΚΗΠΕΪ **1.** κι έπειτα, μετά, ειδημή **2.** αλλιώς, διαφορετικά **ΦΡ. δε μ' αφήνει, κηπεί ήξερα τι να κάνω!** [ETYM. < αρχ. κῆπεί, δωρ. κράση του καὶ ἐπεί, καὶ ἔπειτα, Θεόκρ. Εἰδ. 2.100, κῆπεί κά νιν ἐόντα μάθης μόνον, ἄσυχα νεῦσον «κι όταν μονάχο τον ιδείς γνέψε του να σιμώσει»].

ΚΙΑΠΕ επίρρ.· κατόπιν, κι ύστερα, και μετά [Άγγ. Σικελ. Έπικ.: Ακούμπησεν ὁ Διγενῆς στό σιδερό κρεββάτι / κιαπέ, τά μάτια γύρισε στήν πόρτα καὶ ξανάπε.] – συνών. **κεπέ** [ETYM. < συμπροφ. συνδ. κι (και, βλ. λ.) + μσν. πρόθ. ἀπέ «έπειτα» (< αρχ. ἀπό (βλ. από, ετυμ.)].

ΚΙΑΦΑ (η) διάσελο, αυχένας (η) < κουτσοβλάχ. kĭáfă «αυχένας» < τουρκ. kafâ «κεφάλι»].

ΚΙΒΟΥΡΙ (κιβούρ') (το) **1.** φέρετρο, τάφος, μνήμα [δ. τρ.: (α) Ο Νότης ετραγουδάγε στου Μάρκου το κιβούρι / και λέει τραγούδια θλιβερά και παραπονεμένα. (β) Σκάψτε πλατιά, σκάψτε βαθιά, όλα σας τα κιβούρια, / και τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας.] [παροιμ.: Καθένας και το κιβούρι του!] **ΦΡ. (απειλ.) θα του το φκιάσω το κιβούρι!** **2.** σημείο στο οποίο σκοτώθηκε κάποιος και ως διακριτικό στοιχείο έχει δημιουργηθεί σωρός από πέτρες που ρίχνουν περαστικοί, προκειμένου να εξευμενίσουν το πνεύμα του νεκρού, να μην

τους πειράζει ΦΡ. **ας ρίξουμε μια πέτρα στο κιβούρι, ποτέ δεν ξέρεις τι λογαριάζει ο νεκρός!** [ETYM. < μσν. κιβούρι(ν) / κιβούριον < ελνστ. κιβώριον (τό) «το περικάρπιο του Αιγυπτιακού κουκιού, ποτήρι (λόγω της ύλης ή του σχήματος), θόλος ταφικού μνημείου, τάφος, ...» (Διόδ. 1.34.6.4, τό τε κιβώριον δαψιλέστατον ὑπάρχον «τα κουκιά υπάρχουν σε μεγάλη αφθονία») με κώφ. του [ω] σε [ου]].

ΚΙΛΟΤΑ (η) 1. γυναικείο εσώρουχο 2. είδος παντελονιού, φαρδιού ως το γόνατο και εφαρμοστού στη γάμπα, με κουμπιά [ETYM. < γαλλ. cullot(e) «περισκελίδα» (< λατ. culus (-i) «πρωκτός») + παραγ. επίθ. -α].

ΚΙΝΑΩ (κινάου) 1. αναχωρώ, ξεκινώ, παρακινώ [δ. τρ.: Κίνα, δέντρο μ', κίνα, κίνα κυπαρίσσι, / για να βρεις τη λεύκα, τη λυγεροκορμούσα. / Κίνα, ήλιε μ', κίνα, να βρεις το φεγγάρι, για να το πυρώσεις και να λάμπει ο τόπος.] ΦΡ. **κίνησε έγκυος εγκυμονεί** 2. (για φυτά) φυτρώνω ΦΡ. **κίνησαν τα σκόρδα!** – ουσ. **κίνημα** (το) – μππ. **κινημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι κινημένοι για γάμο!** έχουν ξεκινήσει τις σχετικές ετοιμασίες – συνών. **ξεκινάω** 1. [...] 2. ξεπροβοδίζω ΦΡ. **τον πήγα λίγο πιο πέρα, να τον ξεκινήσω** – ουσ. **ξεκίνημα** (το) – μππ. **ξεκινημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κινέω (-ῶ), Όμ. Α 47, αὐτοῦ κινηθέντος «ως εκινήθη»].

ΚΙΝΔΥΝΑ (τα) οι ωδίνες του τοκετού [ETYM. < αρχ. κίνδυν(ος) (ὁ) «κίνδυνος, τόλμη, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 955, νῦν γάρ ἅπας ἐνθάδε κίνδυνος ἀνεῖται σοφίας «τώρα σε σοφίας πολύ μεγάλο αγώνα ορμούνε») με αλλαγή γένους και αριθμού].

ΚΙΝΗΤΙΚΟ (κινητ'κό) (το) φάρμακο που διευκολύνει την αφόδευση, καθαριστικό ΦΡ. **πιες λίγο κινητικό ν' αλαφρώσεις!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. κινητικός (-ή, -όν) «που θέτει κάτι σε κίνηση, ελκυστικός, που προκαλεί ταραχές, ...», Ξεν. Οἰκ. 10.12.3, κινητικόν γίγνεται «γίνεται ελκυστικό»].

ΚΙΝΟΣ (ο) ξεκίνημα, εκκίνηση, έναρξη ΦΡ. **αυτήν έκαμε τον κινό!** [ETYM. < κιν(άω) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ός (αναδρ. σχημ.)].

ΚΙΝΤΕΡΙ (κιντέρ') (το) λύπη, καημός [δ. τρ.: Έλα κοντά μου κάτσε, πιάσε το χέρι μου, / και ρώτα την καρδιά μου ποιο είναι το κιντέρι μου.] [ETYM. < τουρκ. keder «λύπη» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΙΝΤΥΝΕΥΩ (κιντυνεύου) 1. διατρέχω κίνδυνο, κινδυνεύω 2. πλησιάζουν τα κίνδυνα (βλ. λ.), πρόκειται να γεννήσω – ουσ. **κιντύνεμα** (το) – μππ. **κιντυνεμένος** (-η, -ο) βαριά άρρωστος, ετοιμοθάνατος [δ. τρ.: Έχω τον άντρα μ' άρρωστο, βαριά κιντυνεμένο.] [ETYM. < αρχ. κινδυνεύω «τολμώ, ρίχνομαι σε κίνδυνο, διατρέχω κίνδυνο, ...» (Άρι-

στοφ. Ἰππ. 1204, ἐγὼ δ' ἐκινδύνευσ' «κι ἐγὼ το διακινδύνευσα») με ανομ. τρόπου ἀρθρωση [νδ < ντ] > κιντυνεύω].

ΚΙΟΛΑ(Σ) ἐπίρρ. 1. ἤδη, νωρίς ΦΡ. **τελείωσες κιόλας τις δουλειές;** 2. αμέσως ΦΡ. **έφτασα κιόλας!** 3. επιπλέον ΦΡ. **δε φτάνει που 'κα-
μες λάθος, φωνάζεις κιόλας!** 4. από την άλλη, όμως ΦΡ. **δεν ήθελε
να φύγει, αλλά τι να 'κανε κιόλας, ήταν θεοκουρασμένος** (βλ. θεο-
→ σύνθ. δ) 5. λοιπόν ΦΡ. **γι' αυτό κιόλας σ' είχα προειδοποιήσει!** 6.
αλλά ακόμη [ETYM. < μσν. φρ. *καί ὅλα*, με συνίζ. για αποφυγή της
χασμ.].

ΚΙΟΤΗΣ (ο) δειλός, λιγόψυχος, άνανδρος [παροιμ.: Το μάτι είναι
κιοτής κι η πλάτη παλληκάρι.] [Γ. Κοτζ. Ἦπ.: Θά ιδεῖς ἐσύ πώς γίνον-
ται ἄξαφνα κιοτῆδες / ὅσοι πατοῦν άνίερα τ' ἄλλου τό ψωμί.] [Ν.
Καζ. Σπ. Ψ.: Καλύτερα σκλάβος, κιοτής κι άτιμασμένος, νά σέρνεσαι
καί νά χαίρεσαι τό φῶς τοῦ ἥλιου, παρά Ἀφέντης νά 'σαι καί Βασι-
λιάς κάτω στόν ἄραχνο καί μαυρισμένον Ἄδη ...] – ρ. **κιοτεύω** 1. δει-
λιάζω μπροστά σε μια ενέργεια δυνητικά επικίνδυνη που απαιτεί θάρ-
ρος, φοβάμαι 2. αποθαρρύνομαι, απογοητεύομαι ΦΡ. **μην κιοτεύεις
με το παραμικρό!** – ουσ.: α) **κίοτεμα** (το)· β) **κιοτεμάρα** (η) – μππ.
κιοτεμένος (-η, -ο) ΦΡ. **κιοτεμένο τον βλέπω!** – αντών. **ξεκιοτεύω** –
σύνθ. **αποκιοτεύω** κιοτεύω σε υπερβολικό βαθμό [ETYM. < τουρκ.
kötü «κακός», διαλεκτ. köti + παραγ. επίθ. -ς].

ΚΙΡΑΤΖΗΣ (ο) αγωγιάτης [δ. τρ.: – Ἀργησε φούρνε να καεῖς και συ
ψωμί να γένεις, / για να περάσει ο κираτζής κι ο γιος μου ν' απομεί-
νει.] [ETYM. < τουρκ. kiracı(1) «μισθωτής, ενοικιαστής» + παραγ. ε-
πίθ. -ής].

ΚΙΣΜΕΤ (κιζμέτ) (το) μοίρα, πεπρωμένο [παροιμ.: Καινούργια μέ-
ρα, καινούργιο κισμέτ.] [ETYM. < τουρκ. kismet].

ΚΙΤΕΡΟΣ (κκίτιρους) (-η, -ο) κίτρινος – συνών. **κίτιρνος** (-η, -ο) –
ρ. **κιτερίζω** κιτρινίζω, χλωμιάζω ΦΡ. **πώς κitéρισε έτσι το παιδί;**
(πώς κitéρ'σι έτσι του πιδί;) – συνών. **κιτιρνίζω** – σύνθ.: α) **κιτρινο-
λόγος** (ο) το φυτό καλέντουλα, λόγω του χρώματος των λουλουδιών
του· β) **κιτρινοφυλλιάζω** 1. (για φυτά) κιτρινίζουν τα φύλλα μου [δ.
τρ.: – Τι έχεις, μηλιά, και ψύγεσαι και κιτρινοφυλλιάζεις; / – Ἄγουρος
με κόρη ξανθή στη ρίζα μου φιλιόνταν, / κι ὅρκο κάμαν στους κλώ-
νους μου να μην ξεχωριστούνε. / Τώρα ξεχωριστήκανε και κιτρινο-
φυλλιάζω.] 2. γίνομαι σαν φύλλο κίτρινο [δ. τρ.: Θα μαραθούν τα χεί-
λη μου, θα κιτρινοφυλλιάσουν / από το χλίο (βλ. χλιαίνω → επίθ.) το
νερό κι απ' τη μεγάλη κάψα.] [ETYM. < ελνστ. κίτρινος (-η, -ον)
«που έχει το χρώμα του κίτρου» < ελνστ. κίτρ(ον) (τό) «ο καρπός της

κιτριάς» (Ἀθην. 3.29, φησὶν αὐτὸ κίτρον καλεῖν «λέει ὅτι αὐτὸ το λένε κίτρο») + παραγ. ἐπίθ. -ινος > κίτιρος, με μετάθ. του [ρ] και σίγηση του [ν] > κίτερος, με ανομ.].

ΚΙΤΡΙΝᾶΔΙ (κιτρινάδ') (το) κρόκος αβγού [ETYM. < κίτριν(ος) (βλ. κίτερος, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -άδι].

ΚΙΤΡΙΝΈΛΗΣ (-ω, -ικο) κιτρινιάρης [ETYM. < κίτριν(ος) (βλ. κίτερος, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -έλης].

ΚΛΑΪΩ (κλליάιου) [...] [δ. τρ.: Και γιατί δε μας το λες, παρά κάθεσαι και κλαις.] – ουσ. **κλάμα** (κλάιμα) (το) **1.** [...] **2.** (πληθ.) χορός της Ηπείρου σε τετράσημο ρυθμό και με παραπονιάρικη, γλυκιά μελωδία – μεε. **κλαί(γ)οντας** [δ. τρ.: Η μάνα μ' έδιωχνε από το πατρικό μου / κι ο πατέρας μου κι αυτός μου λέει φεύγα. / Φεύγω, καλέ, φεύγω κλαίγοντας.] – μππ. **κλαϊμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Τ' έχεις μωρ' Αλεξάντρα κι είσαι κλαϊμένη, / μην είν' απ' τον αέρα ωρ', Αλεξάντρα, μην είναι απ' τη δροσιά:] – σύνθ.: α) **αποκλαίω 1.** σταματώ το κλάμα [παροιμ.: Όταν αποκλάψαν όλοι, τότε δάκρυσε κι η χήρα.] **2.** θρηνώ κάποιον σαν να έχει πεθάνει· β) **μουντζοκλαίω** κλαίω παραπονιάρικα, κλαίω με σιγανά αναφιλητά κρατώντας τα μάτια μου με τις παλάμες μου (μού(ν)τζες, βλ. λ., 3), κλαψουρίζω ΦΡ. **από το πρωί μουντζουκλαίει!** [ETYM. < αρχ. κλαίω «χύνω δάκρυα, υποφέρω, ...», Όμ. Α 368, τί κλαίεις; «γιατί κλαις;»].

ΚΛΑΝΩ (κκλλάνου) **1.** [...] [παροιμ.: Σ' αγαπώ, κυρά μ', να κλάνεις, αλλά μην το παρακάνεις.] ΦΡ. **άι! κλάσε τα ποδάρια** (βλ. λ.) **σου!** (άι! κκλλάσ' τα πουδάργια σ'!) άφησέ μας ήσυχους **2.** εκδηλώνω την περιφρόνησή μου σε κάποιον ΦΡ. **μας έκλασε κι έφυγε!** – ἐπίθ. **κλανιάρης** (-α, -ικο) **1.** που κλάνει συνεχώς ΦΡ. (χαϊδ. σε παιδί) **φεύγα από δω, μωρέ κλανιάρικο!** (φεύγ' απέδου, μωρέ κλαννιάρ'κου!) **2.** (μτφ.) φοβητσιάρης ΦΡ. **είναι μεγάλος κλανιάρης!** – συνών. **κλανοθουρίδας** (ο) (βλ. θουρίδα) [ETYM. < μσν. κλάνω (σημερινή σημ.) < αρχ. κλάω «σπάζω» (Όμ. Λ 584, εκλάσθη δέ δόναξ «ως το καλάμι εκόπη») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. κλασ- κατά το σχ.: φτας- (έφτασα) - φτάνω].

ΚΛΑΠΑ (η) **1.** σόλα υποδήματος **2.** υπόδημα στρογγυλό, φτιαγμένο από ξύλα, κατάλληλο για βάδισμα στο χιόνι **3.** το πλακέ σίδηρο που τοποθετούν στο πίσω μέρος πόρτας ή παραθύρου για στήριγμα **4.** χειροπέδη ΦΡ. **τ' φόρεσαν κλάπες!** **5.** παρωπίδα αλόγου **6.** μικρή σανίδα που καρφώνεται πάνω σ' άλλες, για να συγκρατιούνται καλύτερα – ρ. **κλαπώνω** φορώ, τοποθετώ κλάπες [Στ. Σαχλ. Φ.: ... έδάρτ' έσύραν τό σχοινίν, έδήσασι τά χέρια, / τά πόδια μου κλαπώσασιν, τά πάντα μου

πετάσαν, / εἰς φυλακὴν μ' ἐβάλασιν κ' εἶμαι φυλακισμένος.] – ουσ. **κλάπωμα** (το) – μππ. **κλαπωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον είδα κλαπωμένο και πόνεσε η ψυχή μου!** τον είδα με χειροπέδες και ... [ETYM. < μσν. κλάπα (ή) (Ι. Ζων. Λεξ., λήμμα *Ποδοκάκη*. τό ἐν εἰρκτῇ ξύλον, ὅπερ κλάπα λέγεται καρτζικῶς) < ελνστ. κλάπαι (-ῶν) «ξύλινα παπούτσια», Δίων Κ. 77.4, κλάπας ὑποδεδεμένας «φορώντας ξύλινα υποδήματα»].

ΚΛΑΠΑΤΑΡΙ (κλαπατατάρ') (τα) φτερό πουλιού [Κ. Κρυστ. Σ.: Θέλω, μὰ δὲν ἔχω φτερά, δὲν ἔχω κλαπατάρια, / καὶ τυραννιέμαι, καὶ πονῶ, καὶ σβυιέμαι νύχτα μέρα.] [ETYM. < συμφυρ. των λ. κλάπα (βλ. λ.) + πλατάρι «τμήμα της πλάτης, το σημείο όπου συνδέεται η φτερούγα με το σώμα, τα πτερύγια του τροχού του νερόμυλου» < αρχ. πλάτ(η) (ή) «πτερύγιο, κουπί, ...» (Ἀριστ. Ζ. Μ. 684a, ὥσπερ πτερύγια ἢ πλάτας ἔχοντες τοὺς πόδας «ἔχουν σαν φτερά ἢ κουπιά τα πόδια τους») + παραγ. επίθ. -άρι].

ΚΛΑΠΑΤΣΑ / **χλαπάτσα** (η) **1.** παρασιτική νόσος των μηρυκαστικών, την οποία προκαλούν τα παράσιτα δίστομα, η διστομίαση **2.** αίσθηση σωματικής ή ψυχικής κατάπτωσης ή απροσδιόριστης αδιαθεσίας ΦΡ. **τους έπιασε χλαπάτσα!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. galbeatsa > glabeatsa, με αντιμετ. > κλαπάτσα, με τροπή του [g] σε [k > κ], αποχηροπ. του [b > (μ)π] και αποβ. του [e] για αποφυγή της χασμ.].

ΚΛΑΠΑΤΣΙΜΠΑΝΑ (κλαπατασσίμπανα) (τα) **1.** μουσικά όργανα, μουσική ορχήστρα **2.** τα πάσης φύσεως οικιακά σκεύη, τα οποία, όταν προσκρούονται κάνουν θόρυβο **3.** (εν.) χαλασμένος μηχανισμός ΦΡ. **τι το θες ετούτο το κλαπατσίμπανο;** [ETYM. < κλαπατσίμπαλα (τα), (Τριαντ.) < ειρων. αλλοίωση του μσν. κλαβιτσίμπαλον (στον πληθ.) πιθ. ηχομιμ. παρετυμ. κλάπα κλάπα < ιταλ. clavicembalo «κλειδοκύμβαλο, όργανο»].

ΚΛΑΡΙ (το) **1.** κλαδί δέντρου ΦΡ. **βγήκε στο κλαρί** ξέφυγε απ' αυτό που θεωρείται κοινωνικά, ηθικά και πολιτικά αποδεκτό [δ. τρ. Σειούνται τα δέντρα, σειούνται και τα κλαριά, / σειέται κι η Ζαχαρούλα με τα σγουρά μαλλιά.] **2.** κλωνάρια δέντρου για το τάισμα οικόσιτων ζώων ΦΡ. **έφερα μια αγκαλιά κλαρί** ποσότητα που χωράει σε μια αγκαλιά **3.** κάθε δέντρο ΦΡ. **άνθισαν τα κλαριά** – συνών. **κλαδί** (το) (βλ. αναγκλανίζομαι, ετυμ.) – μεγεθ. **κλάρα** (η) **1.** μεγάλο κλαδί δέντρου **2.** φυτικό διακοσμητικό σχέδιο σε κέντημα ή ύφασμα **3.** ο επίμονος κλαυθμυρισμός βρέφους – υποκορ.: α) **κλαράκι** (το) [παροιμ.: Από πού είσαι κλαράκι, από κείνο το δεντράκι.]· β) **κλαρούδι** (το) μικρή κλάρα, κλαράκι ΦΡ. **μάζεψα κλαρούδια για τη φωτιά** [Κ. Α-

κρίβ. Ιθ.: Μα τι ήμουν εγώ τότε; Νιόβγαλτο κλαρούδι πικραμένο π' άλλη ρίζα της γενιάς μου δεν τήραγα κοντά μου, πλάνταξα από την τόση μοναξιά.] – ρ.: α) **κλαρίζω** 1. κόβω κλαδιά δέντρου 2. κλαδεύω – παθ. **κλαρίζομαι** 1. κλαδεύομαι ΦΡ. **τον Φλεβάρη κλαρίζονται οι μηλιές** 2. κουράζομαι πολύ ΦΡ. **κόπηκα και κλαρίστηκα σήμερα!** (κόπ'κα κι κλαρίσ'κα σήμυρα!) – ουσ. **κλάρισμα** (το) – επίρρ. **κλάρα** ΦΡ. **έπεσε κλάρα!** έπεσε σαν αποκομμένη από δέντρο κλάρα, αρρώστησε βαριά· β) **κλαρώνω** 1. βγάζω κλαριά 2. αναπτύσσομαι – ουσ. **κλάρωμα** (το) – μππ. **κλαρωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αντίκλαρο** (το) παράσιτο που φυτρώνει στον κορμό άλλου δέντρου [δ. τρ.: Τον είδες τον αμάραντο σε τι βουνό φυτρώνει; / Φυτρώνει μες στ' αντίκλαρα, στις πέτρες, στα λιθάρια.]· β) **αποκλάρι** (το) κλαδί που χρησιμοποιείται για προσάναμμα (συνήθ. στον πληθ.)· γ) **κλαροκοπάω** κόβω κλωνάρια δέντρου [δ. τρ.: – Γύρισε κάτω δάφνη να σε κλαροκοπήσω, / να σε κλαροκοπήσω και να σε κορφομάσω.]· δ) **κλαροτσέκουρο** (το) τσεκούρι κατάλληλο για κλάρισμα· ε) **παρακλάρι** (το) 1. μικρό κλαδί 2. διακλάδωση εξοχικού δρόμου ΦΡ. **εκεί στο παρακλάρι, θα στρίψεις δεξιά και μετά όλο ίσια!** [ETYM. (LSJ) < μσν. κλαρί(ν) < ελνστ. *κλαρίον (τό), υποκορ. του κλάρας (Ήσυχ., <κλάρας> φοϊνιξ / <κλάριοι> κλάδοι) ή < μσν. καππαδοκικό κλαρί < κλαδί, με τροπή του [δ] σε [ρ] (βλ. αναγκλανίζομαι, ετυμ.)].

ΚΛΑΨΑ (κλλάψα) (η) 1. παράπονο συνοδευόμενο από τον ιδιαίτερο ήχο της φωνής που μοιάζει με κλάμα [δ. τρ.: ... πες μου τι κλάψες θλιβερές, τι μαύρα μοιρολόγια / από την Πάργα βγαίνουνε, που τα βουνά ραγίζουν;] ΦΡ. **όλο κλάψες είναι!** 2. (πληθ.) έκφραση παραπόνου, διαμαρτυρία ΦΡ. **πήγαν για κλάψες στον πρόεδρο!** – σύνθ. **κλασποούλι** (το) νυχτοπούλι [δ. τρ.: Αντιλαλούν οι ρεματιές, κλαίνε τα κλασποούλια / χάθηκε η καπετάνισσα της Ρούμελης καμάρι.] [Κ. Παλ. Δ. Γ.: ... θά σέ κλαϊν' τά κλασποούλια στ' άχνά βράδια / καί στά μνήματα οί κλωνόγυρτες ιτιές.] [ETYM. < θ. κλαψ- του κλαίω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α].

ΚΛΕΒΩ (κκλιέβου) 1. [...] [παροιμ.: Άρπαξε να φας και κλέψε να 'χεις.] 2. κρύβω ΦΡ. **βγήκε σύννεφο κι έκλεψε τον ήλιο!** (β'ήκι σύννεφου κι έκκλιψι τουν ήλιου!) – συνών. **κλέφτω** – ουσ.: α) **κλεψιά** (η) [παροιμ.: Η κλεψιά από ένα αβγό αρχίζει.] ΦΡ. **όλο κλεψιές είναι!** β) **κλέψιμο** (το) – μππ. **κλεμμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κλέβω < αρχ. κλέπτω «κλέβω, κρύβω, ...» (Ομ. Ξ 217, ή τ' έκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων «καλή τον νουν να κλέψει και φρονίμων») μεταπλ. με βάση συνοπτ. θ. κλεψ- κατά το σχ.: τριψ- (έτριψα) - τρίβω].

ΚΛΕΙΔΑΡΙ (κλειδάρ') (το) **1.** μικρό ξύλινο δοχείο με εγκοπές εφαρμογής, που το χρησιμοποιούσαν, για να παίρνουν φαγητό στο χωράφι ή σε σύντομο ταξίδι **2.** (μτφ.) στόμα ΦΡ. **δεν παίρνεις λόγια από το κλειδάρι της!** είναι εχέμυθη, αλλά και δεν μεταφέρει κουτσομπολιά – συνών.: α) **κλειδί** (το)· β) **κλειδό** (το) [ETYM. < θ. κλειδ- του αρχ. ουσ. κλείς, -δός (βλ. βούκλειδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άρι].

ΚΛΕΙΔΩΝΙΑ (κλειδουννιά) (η) κλειδαριά – συνών. **κλείσμα** (το) **1.** [...] [Ι. Καρτάν. Π. Ν. Δ., φ. 292: ... έτσακίσθησαν οί πόρτες καί τά κλείσματα (ενν. του Άδου)] **2.** περίφραξη, φράχτης **3.** (συνεκδ.) κτήμα με περίφραξη, περιφραγμένος τόπος [ETYM. < μσν. κλειδωνιά (ή) < κλειδών(ω) (< ελνστ. κλειδόω (-ῶ) < αρχ. κλείς (-δός) (βλ. βούκλειδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΛΕΙΣΟΣΠΙΤΗΣ (κλεισσουσπίτ'ς) (-ισσα) (ο, η) που «κλείνει» δημιουργημένο από γάμο σπιτικό, αντί να το «ανοίξει», κακός νοικοκύρης ΦΡ. **πού τον ήύρε αυτόν τον κλεισοσπίτη και τον έκαμε γαμπρό;** – συνών. **χαλαστής** (ο) (βλ. χαλάω → ουσ. β) [ETYM. < θ. κλεισ- του μσν. ρ. κλείνω (< αρχ. κλείω, βλ. κλειώ) -ο- + -σπίτ(ι) (βλ. σπίτι) + παραγ. επίθ. -ης].

ΚΛΕΙΣΤΟΛΑΪΜΙΚΟΣ (κλειστουλλιαίμ'κους) (-η, -ο) (για ένδυμα) που καταλήγει στη βάση του λαιμού ΦΡ. **είναι κλειστολαίμικο για καλοκαίρι αυτό το φουστάνι!** [ETYM. < ελνστ. κλειστ(ός) (-ή, -όν) «(αρχ. σημ.) που μπορεί να κλείσει, ...» (< αρχ. κλείω, βλ. κλειώ) -ο- + αρχ. λαιμ(ός) (βλ. (α)λαιμαργιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικος].

ΚΛΕΙΩ (κλλειού) κλείνω, σφραγίζω ΦΡ. (α) **δεν το κλειώ το σπίτι μου!** (δε ντου κλλειού του σσπίτ' μ'!) δεν το κλείνω, για να φύγω μακριά ή να χωρίσω και να διαλύσω την οικογένειά μου (β) **κλειούν τα μάτια μου από τη νύστα!** (γ) **έκλεισε τα ματάκια της!** πέθανε – παθ. **κλειώμαι** [Γ. Αθάν. Τ. Β. 3.139(227), Τόν άλλο κόσμο άπαρατῶ, στό φράχτη μέσα κλειῶμαι. / Καί ζῶ μέ τά λελουδικά, μαζί τους άσκητεύω ...] – ουσ.: α) **κλείσιμο** (το)· β) **κλείσμα** (το) (βλ. κλειδωνιά → συνών.) – μππ. **κλεισμένος** (-η, -ο) – αντών. **άκλειγος** (-η, -ο) (αρχ. άκλειστος / άκληστος, Εὐρ. Άνδρ. 593, άκληστ' άδουλα δώμαθ' έστί-ας λιπών «αφήνοντας το σπίτι σου ακλείδωτο, αφύλαχτο») – σύνθ. επίθ. **απόκλειστος** (-η, -ο) κλεισμένος, αποκλεισμένος [Κ. Κρυστ. Μ. Β.: Εἶναι παλάτι έρημικό κι' απόκλειστο ή καρδιά μου, / μαρμαρωμένον βασιλιά βαστάει τόν Έρωτά μου.] [ETYM. < αρχ. κλείω / κλήω «κλείνω, αποκλείω, εμποδίζω, ...» (Θουκ. 4.8.7, τούς έσπλους κλείσειν «να κλείσουν τα στόμια του λιμανιού») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΛΕΣΤΡΑ (κλιάστρα / κλιέστρα) (η) πρωτόγαλα θηλαστικών βρασμένο· έχει υποκίτρινο χρώμα, είναι ιδιαίτερα λιπαρό και είναι νοστιμότατο ΦΡ. **φάε λίγη κλέστρα!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. κολάστρα (kolástra) < λατ. colostrā (-ae) «πρωτόγαλα» (Ήσυχ., <κηλάστραι> σκαφίδες, άγγεϊα ποιμενικά. ἢ δένδρα) > κλάστρα, με συγκ. > κλέστρα, με ανομ.].

ΚΛΗΜΑΤΣΙΔΑ (η) κλαδί κλήματος, κληματοβέργα [ETYM.· μσν. < αρχ. κληματίς (ή) (αιτ. -ίδα) «κληματσίδα, ξύλα, ...» (Άριστοφ. Θεσμ. 728, ἴωμεν ἐπὶ τὰς κληματίδας «ας πάμε για ξύλα») με ηχηροπ.].

ΚΛΗΡΑ (η) **1.** τέκνο **2.** γενιά **3.** κληρονόμος ΦΡ. **πέθανε χωρίς ν' αφήσει κλήρα** [Άγγ. Σικελ. Άλαφρ.: Τῆς γλαυκομάτας ἡ ἔγνοια μου εἶναι κλήρα.] [ETYM. < μσν. κλήρα (ή) < μσν. κληρώνω (αναδρ. σχημ.) κατά το σχ. λέρα - λερώνω (< αρχ. κληρῶ (-όω) «διορίζω με κλήρο, παίρνω με κλήρο, ...», Θουκ. 6.42.1.5, ἓν ἐκάστω ἐκλήρωσαν «έδωσαν στον καθένα»)].

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ (κληρουνουμνιά) (η) **1.** περιουσία που μετά τον θάνατο του κατόχου περιέρχεται σε άλλον **2.** αυτό που κληρονομεί κάποιος [δ. τρ.: – Από μάνα και πατέρα είμαι ορφανή / και κληρονομιά δεν έχω είμαι μοναχή.] **3.** (μτφ.) ό,τι αφήνει κάποιος ως παρακαταθήκη [ETYM. < αρχ. κληρονομία (ή) (Άριστ. Πολιτ. 5.8.20, κληρονομίαν καταλείπειν τινά «ν' αφήσει κάποια κληρονομιά») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΛΙΝΑΡΙ (κλινάρ') (το) **1.** μικρή κλίνη, κρεβατάκι [Β. Κορν. Έρωτ. 2.1237: ἐβράδιασε κι ἐνύχτιασε, καθένας στό κλινάρι / ἤθεκε γιά νά ἀναπαῇ] **2.** νεκροκρέβατο [Λ. Πορφ Νεκρ.: Μέσ' στό στερνό ἀνθοστόλιστο κλινάρι, / μέ τή λευκή νυφιάτικη στολή, ...] **3.** (μτφ.) που είναι για την κλίνη, που είναι πολύ αδύνατος και κατ' επέκταση αδύναμος ΦΡ. **κλινάρι κατάντησε ο καημένος!** [ETYM. < αρχ. κλινάρι(ον) (τό) «μικρή κλίνη» (Άριστοφ. Άποσπ. 239, ἢ κλινάριον), υποκορ. του αρχ. κλίνη (ή) «ανάκλιντρο που χρησιμεύει ως κλίνη, κρεβάτι, νεκροκρέβατο, ...»].

ΚΛΙΟΥΚΑΣ (κλλιούκας) (-ω) ηλικιωμένος που του φεύγουν πορδές μπροστά σε τρίτους ΦΡ. **τα γεράματα τον έκαναν κλιούκα!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο των πορδών].

ΚΛΙΤΣΙ (κλιτισσί) (το) **1.** το οστό της κνήμης [παροιμ.: Κάθε αρνί από το κλιτσι του κρέμεται.] **2.** πόδι, λεπτό πόδι (βλ. μυλό → σύνθ.) **3.** ξυλοπόδαρο **4.** (πληθ. **κλιτσιά, τα**) σκέλη ΦΡ. **μάσε τα κλιτσιά σου!** (μάσ' τα κλιτισσιά σ'!) – συνών. **κλιτσίκι** (το) – υποκορ.: **α) κλιτσινάρι** (κλιτισσ'νάρ') (το) **1.** κνήμη **2.** κάτι πολύ λεπτό **3.** που

έχει πολύ λεπτό πόδι **4.** (μτφ.) λεπτός και ψηλός άνθρωπος **5.** (μτφ.) μικρό παιδί **6.** τσιγκέλι· β) **κλιτσιναράκι** (το) – ρ.: α) **κλιτσώνω** **1.** κάμπτω το πόδι ΦΡ. **κοίτα πως κλιτσώνει το ποδάρι, όταν χορεύει!** **2.** γαντζώνω ΦΡ. **κλίτσωσέ το!** – ουσ. **κλίτσωμα** (το) – μππ. **κλιτσωμένος** (-η, -ο)· β) **ξεκλιτσιαίζω** εξαρθρώνω το κλιτσί ΦΡ. **έπιασε απότομα τ' αρνί και το ξεκλίτσιασε!** – ουσ. **ξεκλίτσιασμα** (το) – μππ. **ξεκλιτσιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεκλιτσινιάζομαι** ΦΡ. **γλίστησα και ξεκλιτσινιάστηκα!** [ETYM. < κλίτσ(α) (βλ. (α)γκλίτσα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ί].

ΚΛΟΣΣΙ / **κλώσσι** (το) κρόσσι [δ. τρ.: Κλώσσι απ' το ζωνάρι σου να 'μουννα κρεμασμένο.] [ETYM. < ελνστ. κροσσί(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. κροσσός (ὁ) «θυσανωτή δέσμη νημάτων, που εξέχει από τις παρυφές υφάσματος ως κόσμημα» (Πολυδ. 7.64, κροσσούς· τά κάτω τῶν ἱματίων τά ῥαμματώδη «κροσσούς· που κρέμονται σαν ράμματα από τα ενδύματα») με τροπή του υγρού [ρ] σε υγρό [λ] > κλόσσι].

ΚΛΟΤΣΙΑΡΗΣ (κλλουττσιάρ'ς) (-α, -ικο) που συνηθίζει να κλοτσάει – συνών. **κλοτσιάρικος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **είναι κλοτσιάρικο το γομάρι** (βλ. λ.) **μας!** (β) **τι κάνεις σαν κλοτσιάρικο άλογο;** [ETYM. < κλότσ(ος) / κλώτσος (< μσν. κλότσος (ὁ) «κλοτσιά», ηχομιμ. λ. από τον ήχο του κλότσου, ή < λατ. calcio «φτέρνα, λάκτισμα») + παραγ. επίθ. -ιάρης].

ΚΛΟΤΣΟΤΕΝΕΚ'ΕΣ (κλλουτσοτουινικιές) (ο) παιδικό παιχνίδι, στο οποίο, εκτός από τους παίκτες, πρωταγωνιστεί κι ένας τενεκές (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 375) ΦΡ. **ελάτε να παίζουμε κλοτσοτενεκέ!** [ETYM. < κλότσ(ος) (βλ. κλοτσιάρης) -ο- + τενεκές < τουρκ. teneke].

ΚΛΟΥΒΙΑΖΩ (κλλουβγιάζου) **1.** γίνομαι κλούβιος, χαλάω ΦΡ. **άμα κλούβιασαν τ' αβγά, πώς θα βγουν πουλιά;** **2.** (μτφ.) χάνω τη διανοητική μου διαύγεια ΦΡ. **κλούβιασε το μυαλό του!** **3.** (μτβ.) κάνω κάτι να γίνει κλούβιο, (μτφ.) προκαλώ μεγάλη όχληση σε κάποιον θορυβώντας – ουσ. **κλούβιασμα** (το) – μππ. **κλουβιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **κλουβιαίνω** ΦΡ. **κλούβιανε το κεφάλι μου με τόση φασαρία!** [ETYM. < κλούβι(ος) (ηχομιμ. λ. από τον ήχο που ακούγεται, όταν ανακινούμε κλούβιο αβγό) + παραγ. επίθ. -άζω].

ΚΛΟΥΚΟΥΤΑΩ (κλλουκουτάου) **1.** ανακινώ κλειστό δοχείο, το οποίο περιέχει κάτι σε υγρή μορφή, όχι εντελώς γεμάτο, οπότε ακούγεται *κλου - κλου* ΦΡ. **μην κλουκουτάς το βαρέλι, θα χαλάσει το κρασί** **2.** αναδεύω, ανακατεύω ΦΡ. **πάω να κλουκουτήσω δυο τηγανίτες** (πάου να κλλουκουτήσου δγνο τ'γανίτις) **πάω να ετοιμάσω χυλό για τηγανίτες** – ουσ. **κλουκούτημα** (το) – μππ. **κλουκουτημένος** (-η, -ο)

– συνών. **κουλκουτάω** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται με το κλουκούτημα].

ΚΛΟΥΦΙ (κλούφ') (το) **1.** μαξιλαροθήκη **2.** θήκη μαχαιριού, πέννας, κ.λπ. **3.** κέλυφος [ETYM. < κελύφι / κελύφιο «(για μαξιλάρι) η θήκη που περιέχει το μαλλί, το βαμβάκι ή γενικά το περιεχόμενο του μαξιλαριού, μαξιλαροθήκη» (< αρχ. κελύφιον (τό), υποκορ. του αρχ. κέλυφος (τό) «θήκη, περίβλημα καρπού, ...», Θεόφρ. Φ. Ί. 2.4.2.7, τούς έρεβίνθους δέ τοῖς κελύφεσι βρέξαντα σπείρειν «κι αφού βρέξει τα κελύφη των ρεβιθιών να τα σπείρει») > *κελούφι, με τροπή του [υ] σε [ου] > κλούφι, με συγκ.].

ΚΛΩΘΩ (κλώθου) (-ομαι) **1.** στρέφω ΦΡ. (α) **από κει κλώθει ο δρόμος** (β) **έκλωσε ο ήλιος** στράφηκε στη δύση [N. Καρ. Η. Gr.: Κ' είπα και χασμουρήθηκα πριχού (βλ. λ.) να κλώσει ο ήλιος:] **2.** σκέφτομαι, πλέκω, συνθέτω ιστορίες ΦΡ. **άκου πώς κλώθει τις ιστορίες!** **3.** κλωσάω [Απ. Ντάλ.: Τα αβγά του σαν γεννήσει / κλώθει με υπομονή.] **4.** υπεκφεύγω, δεν παίρνω σαφή θέση ΦΡ. **τις κλώθει τις κουβέντες!** **5.** ορίζω τη μοίρα κάποιου ΦΡ. **έτσι έκλωσαν οι μοίρες!** **6.** περιφέρομαι ασκόπως, χαζεύω ΦΡ. **έκλωθε, έκλωθε και δεν έλεγε να κινήσει!** **7.** αργοπορώ στην τέλεση ανειλημμένου έργου ΦΡ. **τι έπαθες και κλώθεσαι;** **8.** αίσθηση ότι ανακατεύονται τα έντερα μου, ενώ νιώθω ελαφρύ πόνο ΦΡ. **τι να 'παθαν τ' άντερά** (βλ. λ.) **μ' και κλώθονται;** – ουσ.: α) **κλώσιμο** (το)· β) **κλωστάρι** (το) **1.** κάτι που είναι κλωσμένο **2.** (πληθ. **κλωστάρια**, τα) **1.** τρόπος κόμμωσης, κατά τον οποίο οι πλεξούδες διευθετούνται γύρω από τ' αφτιά **2.** τρόπος κόμμωσης, κατά τον οποίο τα μαλλιά κλώθονται και αφήνονται να πέφτουν ελεύθερα ΦΡ. **ωραία κλωστάρια!** γ) **κλώστρα** (η) **1.** στροφή (βλ. κοδέλα, 2) **2.** που κλώθει νήμα **3.** (μτφ.) η μοίρα, που κλώθει το νήμα της ζωής ΦΡ. **ό,τι πει η Κλώστρα!** – μππ. **κλωσμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Παλληκαράκι νέμορφο, με το στριφτό μουστάκι / σέρνει το φέσι του στραβά και τον τσιαμπά (βλ. λ.) κλωσμένο.] – σύνθ. **κλωθογυρίζω** **1.** στριφογυρίζω, γυρίζω γύρω από κάτι **2.** (μτφ.) τριγυρνώ, περιφέρομαι, προσπαθώ ν' αποφύγω κάποια εργασία **3.** για κάτι που με απασχολεί επίμονα ΦΡ. **κλωθογυρίζει στο μυαλό μου η αδικία!** – ουσ. **κλωθογύρισμα** (το) [δ. τρ.: Στα μάτια μοιάζει του παπά, στα φρύδια του Δεσπότη / και στα κλωθογυρίσματα ομοιάζει του βεζίρη.] [ETYM. < αρχ. κλώθω «στρέφω, γνέθω, ...», Πλάτ. Νόμ. 960c, τῶν κλωσθέντων «που έχουν οριστεί απ' το πεπρωμένο»].

ΚΛΩΝΙ (κλωνί) (το) **1.** μικρός κλώνος, κλαδί (βλ. (α)μάραθο) ΦΡ. **κλωνί ρίγανης, κλωνί σέλινου**, κ.λπ. **2.** μικρός σπόρος ΦΡ. **κλωνί**

σιταριού, κλωνί ρυζιού, κ.λπ. 3. μικρή ποσότητα ΦΡ. **φάε δυο κλωνιά σταφύλι** λίγες ρώγες 4. μοναχικό νήμα αράχνης που ενώνει δυο κλαδιά – υποκορ. **κλωνάκι** (το) (βλ. σφοντύλι, 1) – μεγεθ. **κλώνα** (η) κλωστή, κλωστή κατάλληλη για ράψιμο – συνών. **κλωνιά** (η) ΦΡ. **κόψε μ' δυο κλωνιές να ράψω τον ποδόγυρο!** – ρ.: α) **κλωνιάζω** (κλλουνιάζου) 1. βγάζω κλαδιά 2. περνάω κλώνα σε βελόνι – ουσ. **κλώνιασμα** (το) – μππ. **κλωνιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεκλωνιάζω** ΦΡ. **δεν πρόσεξα και ξεκλωνιάστηκε το βελόνι!** (δε μπρόσιξα κι ξικλλουνιάσ'κι του βιλόν'!) – ουσ. **ξεκλώνιασμα** (το) – μππ. **ξεκλωνιασμένος** (-η, -ο)· β) **κλωνίζω** κλαδεύω – ουσ. **κλώνισμα** (το) – μππ. **κλωνισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. παθ. **ξεκλωνίζομαι** ανεβαίνω στα εξωτερικά κλωνάρια των δέντρων ΦΡ. **μην ξεκλωνίζεσαι και πέσεις!** – ουσ. **ξεκλώνισμα** (το) – επίθ. **ξέκλωνος** (-η, -ο) 1. [...] ΦΡ. **μην πας στα ξέκλωνα!** [Ι. Γρυπ. Καρ.: Κι από τά τρίκλωνα τά ξέκλωνα / στῆς ὁμορφιάς της τό ἄνθος γύρω / πετοῦν τά ὀλόξανθα ἐρωτόπουλα / κῦμα ἀπ' ἀφρό καί φῶς καί μύρο.] 2. που έχει πολύ μεγάλα και ανοιχτά κλωνάρια ΦΡ. **εἶναι ξέκλωνη η κερασιά, δε μπορούμε να μαζέψουμε όλα τα κεράσια!** – σύνθ., συνών. του πληθ. **ξέκλωνα** (τα) (ουδ. ως ουσ.) **κατακλώναρα** (τα) ΦΡ. **πού διάβηκες** (βλ. λ.) **στα κατακλώναρα, θα σπάσει κανένα και θα τσακιστείς!** – επίρρ. **ξέκλωνα** ΦΡ. **ήταν στα ξέκλωνα κι έπεσε!** [ETYM. < μσν. κλωνί(ν) < ελνστ. κλωνίον (τό), υποκορ. του αρχ. κλών (ὁ) (-ός) «κλωνάρι», Σοφ. Ἄντ. 713, κλῶνας ὡς ἐκσῶζεται «πὼς σῶζουν τα κλωνάρια τους»].

ΚΛΩΣΑΩ (κλλουσσάου) 1. (για κότα) επωάζω τα αυγά μου 2. (μτφ.) χρονοτριβώ, καθυστερώ να φέρω εις πέρας ανειλημμένη εργασία ΦΡ. **τι το κλωσάς το μαγείρεμα, πήγε μεσημέρι!** – ουσ.: α) **κλώσημα** (το)· β) **κλωσαριά** (η) η κλώσα με τα πουλάκια της [δ. τρ.: Πάησαν (βλ. πααίνω) κι οι πάπιες, πάησαν κι οι χήνες, πάησαν κι οι κλωσαριές, / τις έφαγε ο δασάρχης, μωρ' μάνα μ', πέρα στις ρεματιές.] – συνών.: α) **κλώσα** (η)· β) **κλώσω** (η) – σύνθ. **κλωσοπούλι** (κλλουσσουπούλλι) (το) νεοσσός κότας – συνών. **κλωσόπουλο** (κλλουσσόπ'λου) (το) [ETYM. < μσν. κλωσσῶ < ελνστ. κλώσσω < αρχ. κλώζω «φωνάζω ὅπως η κλώσα, αποδοκιμάζω», Δημ. Μειδ. 226, τοῦτον ἐσυρίττετε καὶ ἐκλώζετε «τον σφυρίζατε και τον γιουχαΐζατε»].

ΚΝΗΜΙΑ (κνήμνια) (τα) οι κνήμες (βλ. κλιτσί) ΦΡ. **με πόνεσαν τα κνήμια μ'!** [ETYM. < αρχ. κνήμη(η) (ή) (Ὁμ. ω 228, περί δέ κνήμησι «γύρω από τις κνήμες») + παραγ. επίθ. -ια].

ΚΝΩΔΑΛΟ (κννώδαλου) (το) ανόητος, ανάξιος [ETYM. < αρχ. κνώδαλον (τό) «κάθε βλαβερό και επικίνδυνο ζώο, (μτφ. για προσ.) μω-

ρός, ανάξιος, τιποτένιος», Αἰσχύλ. Εὐμ. 644, ὃ παντομισῇ κνώδαλα, στύγη θεῶν «κνώδαλα σ' ὅλους μισητά, θεοῦς κι ανθρώπους»].

ΚΟΒΩ (κόβου) / **κόβομαι** 1. [...] 2. ΦΡ. (μτφ.) **κόβω κρέας** παθαίνω λουμπάγκο 3. επισείω τιμωρία ΦΡ. (απειλ.) (α) **θα σου τα κόψω τα χέρια, αν το κάνεις αυτό!** (β) **θα σου κόψω τα ποδάρια, άμα ξαναπάς εκεί!** 4. χάνω ή στερούμαι κάτι, που μου ήταν απαραίτητο ΦΡ. **χάλασε η ραπτομηχανή και μου 'κοψε τα χέρια!** 5. για δήλωση πολύ κρύου ΦΡ. **κόβει καρφιά!** 6. ορίζω, καθορίζω ΦΡ. **ο ζωέμπορας έκοψε τιμή** 7. βάζω διατίμηση ΦΡ. **κόβω παζάρι** 8. κουράζομαι πολύ ΦΡ. **κοπήκαμαν θερίζοντας όλη μέρα!** 9. αισθάνομαι ατονία ΦΡ. **μ' κόπηκαν τα ποδάρια!** 10. (για επιδημία) θανατώνω (βλ. μολεύω) 11. σφάζω [δ. τρ.: Μου σφάξανε τον άντρα μου, ψηλά στα γόνατά μου, / μου κόψαν τα παιδάκια μου, ψηλά σ' άσπρη πετρούλα.] 12. (για σκώρο) τρώω, τρυπώ μάλλινο ύφασμα ΦΡ. **μου 'κοψε ο σκώρος τα ρούχα!** 13. οριοθετώ, χαράσσω ΦΡ. **κόβω θέμελα** (βλ. λ.) οριοθετώ θεμέλια, θεμελιώνω 14. φεύγω εσπευσμένα ΦΡ. **κόβω λάσπη** 15. διατυπώνω προφάσεις, λέω ψευτιές ΦΡ. **αρχίνησε τα κόψε ράψε** 16. φοβάμαι υπερβολικά ΦΡ. (α) **μου κόπηκε το αίμα!** (μ' κόπ'κι του γαίμα!) (β) **μου κόπηκαν τα ήπατα!** 17. πεινάω πολύ ΦΡ. **μ' έκοψε λόρδα!** 18. φθείρω, καταστρέφω ΦΡ. **τα 'κοψε σκουλήκι τ' αραποσίτια!** 19. αλλοιώνομαι ΦΡ. **ποπό, έκοψε το γάλα!** 20. παύω να έχω κάτι, λόγω ασθένειας, λόγω στενοχώριας, κ.λπ. ΦΡ. (για θηλαστικό) **ωχ, κόπηκε της γίδας το γάλα!** 21. εμποδίζω, σταματώ ΦΡ. (α) **του 'κοψε τον δρόμο** (β) **ρίζτε νερό να κοπεί η φωτιά!** 22. **κόβομαι στο κλάμα** κλαίω πολύ, κλαίω γοερά [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: Μαθόντας αυτήν την είδηση κόπηκα στά κλάματα.] – ουσ. **κόψιμο** (το) – μππ. **κομμένος** (-η, -ο) – αντών. **άκοπος** (-η, -ο) 1. [...] 2. διαρκής, συνεχής – επίρρ. **άκοπα** ΦΡ. **χιόνιζε άκοπα τη νύχτα!** – σύνθ.: α) **αντικόβω** διακόπτω, παρεμβαίνω, εμποδίζω ΦΡ. **μ' αντίκοψε και δεν πήγα** (μ' αντίκουσι κι δε μπήγα) – ουσ. **αντίκομμα** (το) – μππ. **αντικομμένος** (-η, -ο) – συνών. **αντικόφτω** β) **αποκόβω / αποκόφτω** 1. απογαλακτίζω, σταματάω τον θηλασμό ΦΡ. **το σαλίβωσα** (βλ. σαλιβάρι) **το κατσίκι, για ν' αποκόψει το γάλα** 2. αποτρέπω κάποιον από το να κάνει κάποιο κακό 3. εκτιμώ την αξία πράγματος, βάζω διατίμηση 4. εκτιμώ τη ζημιά σε αγρό 5. αμείβω κάποιον για εργασία χωρίς προκαθορισμένο ημερομίσθιο 6. ματαιώνω προξενιό με ραδιουργίες 7. διακόπτω την ομιλία κάποιου ΦΡ. **να με συμπαθάς, σ' απόκοψα την κουβέντα!** – ουσ.: α) **αποκοπή** (το)· β) **αποκοψιά** (η) το αλεύρι που παράγεται μετά τη χάραξη των μυλοπετρών του μύλου και περιέχει μικρά

θρύμματα πέτρας· δεν θεωρείται καλό για ζύμωμα και συνήθ., αναμεμειγμένο με νερό, το δίνουν στα πουλερικά (βλ. κατσικάρι) – μππ. **αποκομμένος** (-η, -ο)· γ) **διακόβω** προσπερνώ ΦΡ. **κίνησες νωρίτερα, αλλά σε διάκοψα!** – ουσ. **διάκομμα** (το)· δ) **ξεκόβω / ξεκόφτω** 1. αποσπώ κάτι, αποκόπτω 2. απομακρύνομαι, απαλλάσσομαι από κάποια συνήθεια 3. εκτιμώ, υπολογίζω την αξία ενός πράγματος 4. παθαίνω καθίζηση ΦΡ. **έβρεξε πολύ και ξεκόπηκε ο τόπος** – ουσ.: α) **ξέκομμα** (το)· β) **ξεκοπή** (η) 1. εργασία χωρίς διακοπή ΦΡ. **δουλεύαμεν ξεκοπή και πεθάναμεν στην κούραση!** 2. ανάληψη εργασίας με συνολική αμοιβή ΦΡ. **το πήραν ξεκοπή το έργο** – μππ. **ξεκομμένος** (-η, -ο) ε) **πετσοκόβω** κατακομματιάζω, κατασφάζω – ουσ. **πετσόκομμα** (το) 1. ευτελές τεμάχιο δέρματος 2. (μτφ.) κάθε τι ευτελές και άχρηστο 3. (μτφ.) σφαγή – μππ. **πετσοκομμένος** (-η, -ο)· στ) **μεσοκόβω** 1. αφήνω κάτι στη μέση, μισοτελειώνω 2. κόβω κάτι μέχρι τη μέση 3. καταπονώ τη μέση ΦΡ. (απειλ.) **κάτσε καλά, γιατί θα σε μεσοκόψω!** 4. φτάνω στη μέση (βλ. (ι)διάζομαι) → μππ.) – παθ. **μεσοκόβομαι** πονάει η μέση μου λόγω καταπόνησης ΦΡ. **μεσοκόπηκα με τόσο κουβάλημα!** (μπ' σουκόπ'κα μι τόσο κουβάλλημα!) – ουσ. **μεσόκομμα** (το) – μππ. **μεσοκομμένος** (-η, -ο)· ζ) **προκόβω** προοδεύω, ευδοκιμώ πνευματικά, υλικά, επαγγελματικά, κ.λπ. – ουσ.: α) **προκοπή** (η)· β) **προκομμάρα** (η) ΦΡ. (ειρων.) **την έπιακε προκομμάρα πρωί πρωί!** (τ'ν έπιακι προυκουμμάρα προυί προυί!) – επίθ. **προκοπιάρικος** (-η, -ο) που προκόβει, που αυξάνεται, που εξελίσσεται ΦΡ. **τα μαρούλια δεν είναι προκοπιάρικα!** – μππ. **προκομμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κόπτω «χτυπώ, κόβω, ...» (Όμ. Κ 513, κόψε τόξω «τα χτυπούσε με το τόξο») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. κοψ- κατά το σχ.: τριψ- (έτριψα) - τρίβω].

ΚΟΓΓΟΛΗ (κόγγουλλη) (η) αγριοκουκιά, αγρόστεμμα (agrostemma githago)· εκτός από τα λιβάδια, φύεται ως ζιζάνιο ανάμεσα στα σπαρτά· βγάζει όμορφα άνθη και οι μαύροι στρογγυλοί, σκληροί σπόροι της είναι δηλητηριώδεις και γι' αυτό πρέπει ν' απομακρύνονται από τα σιτηρά, πριν τη βρώση τους [ETYM.· πιθ., λόγω σχήματος, < αρχ. γογγύλη (βλ. γογγύλι, ετυμ.) > γόγγυλη, με μετάθ. του τόνου > κόγγουλη, με τροπή του [γ] σε [κ] και αφομ.].

ΚΟΔΕΛΑ (κουδέλα) (η) 1. μακρόστενη λουρίδα από ύφασμα, από χαρτί ή από άλλο υλικό με την οποία δένουμε, συγκρατούμε ή στολίζουμε κάτι – συνών. **κορδέλα** (η) – υποκορ. **κο(ρ)δελάκι** (το), (πληθ. μτφ.) καμώματα, πονηριές ΦΡ. (α) **μη μου κάνεις κορδελάκια!** (μη μ' κάν'ς κουρδιλάκια!) (β) **όλο κορδελάκια είναι!** 2. στροφή ΦΡ. **πο-**

πό, κοδέλες! – συνών. **κουγκέλα** (η) [ETYM.: αντιδ. < ιταλ. cordela < corda (-ae) «σκοινί, χορδή» < χορδή (βλ. γκορδώνω, ετυμ.)].

ΚΟΘΡΟΣ (κκόθθρους) (ο) **1.** ξεροψημένη άκρη ψωμιού ή πίτας – ρ. **ξεκοθριάζω** αφαιρώ τον κόθρο ΦΡ. **μη ξεκοθριάζεις το ψωμί!** (μη ξικκουθριά’εις του ψουμί!) – ουσ. **ξεκοθρίασμα** (το) **2.** μικρό ανάχωμα γύρω από κήπους που ποτίζονται, για να συγκρατείται το νερό **3.** μικρή προεξοχή στο κάτω μέρος του κυκλικού ξύλινου τμήματος του κόσκινου **4.** ξύλινη στεφάνη στην κούνια βρέφους **5.** (πληθ. **κόθθροι, οι / κόθθρια, τα**) ελλειψοειδείς ξύλινες κατασκευές, περασμένες στον λαιμό των αιγοπροβάτων, στην κάτω μεριά των οποίων κρεμιούνται τα κουδούνια τους – συνών. **πρατοστέφανα** (τα) (βλ. πράτο) – συνών. **κρόθος** (ο) – σύνθ. **κοθρόπιτα** (η) είδος παραδοσιακής πίτας με κρέας και ρύζι [ETYM. < αρχ. κόθουρος (-ον) «χωρίς ουρά, χωρίς κεντρί», Ήσ. Έργ. 304, κηφήνεσσι κοθούροις εϊκελος όργήν «όμοιος στο ήθος με τους χωρίς κεντρί κηφήνες» > κόθρος, με συγκ.· στο λεξ. LSJ, το σχετικό λήμμα είναι: *κόθρος* και *κόθουρος*, ο].

ΚΟΙΛΙΑ (κοιλιά / κ’λλιιά) (η) **1.** [...] ΦΡ. (α) **έπεσε της κοιλιάς!** τεμπελιάζει και περιμένει βοήθεια από άλλους (β) **έφαγε μια κοιλιά σύκα!** όση ποσότητα χωράει η κοιλιά (γ) **πρέπει να ’χεις μεγάλη κοιλιά!** πρέπει να είσαι υπομονετικός στις άσχημες συμπεριφορές των άλλων (δ) **είναι με την κοιλιά στο στόμα!** είναι ετοιμόγεννη (ε) **δεν χορταίνει η κοιλιά του!** είναι άπληστος [παροιμ.: Κι η κοιλιά με τ’ άντερα (βλ. λ.) μαλώνουν.] [δ. τρ.: Με δυο παιδιά στα χέρια κι άλλο στην κοιλιά, ...] **2.** το στομάχι των ζώων – επίθ. **κοιλάτος** (-η, -ο) που έχει φουσκωμένη κοιλιά ΦΡ. **βόι** (βλ. λ.) **κοιλάτο** [Άρ. Βαλ. Φ. 1.120-1: ήθελε βόϊδια κάτασπρα, μεγάλα, τραχηλάτα, / να ’ναι στεφανοκέρατα, κοντόσφαγα, κοιλάτα.] – ρ. **κοιλιάζω** κάνω κοιλιά ΦΡ. **κοίλιασε ο τοίχος, θα πέσει!** – ουσ. **κοίλιασμα** (το) – μππ. **κοιλιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **κοιλάρφανος / κοιλόρφανος** (-η, -ο) που ορφανεύει, ενώ ακόμα βρίσκεται στην κοιλιά της μητέρας του ΦΡ. **είναι κοιλάρφανο κι έχει τ’ όνομα του πατέρα του!** – συνών. **ορφανοκοίλικος** (-η, -ο)· β) **κοιλιорρεύω** **1.** πάσχω από δυσεντερία **2.** έχω διάρροια· γ) **κοιλιόρρεψη** (η) δυσεντερία, διάρροια· δ) **κοιλορεύω** κοιμάμαι βαθιά ΦΡ. **κοιλόρεψε να ξαποστάσεις!** – ουσ. **κοιλόρεμα** (το)· ε) **προκοιλάς** (ο) που έχει μεγάλη κοιλιά, κοιλαράς – συνών. **σαπιοκοιλιάς** (ο)· στ) **προκοίλι** (το) ο όγκος της κοιλιάς, υποκοίλιο ΦΡ. **έπεσε στο φαΐ κι έκαμε προκοίλι!** [ETYM. < αρχ. κοιλία (ή) (κοίλος) (Ήρόδ. 2.87.6, τοῦ νεκροῦ τήν κοιλίαν «την κοιλιά του νεκρού») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΟΙΜΑΜΑΙ (κοιμάμι) / **κοιμούμαι** **1.** [...] ΦΡ. (α) **κοιμάται με τις κότρες!** κοιμάται πολύ νωρίς (β) **δε βλέπεις ότι κοιμάται ορθός!** ... είναι βλάκας (γ) **κοιμήθηκαν μαζί** είναι ερωτικό ζευγάρι [παροιμ.: Κοιμάται κι ονειρεύεται πως την αυγή παντρεύεται.] [δ. τρ.: – Βαριά κοιμάσαι, κόρη μου, βαριά 'σαι υπνωμένη.] **2.** (συνεκδ.) πεθαίνω – ουσ. **κοιμησιό** (το) ύπνος ΦΡ. **τι κοιμησιό είν' αυτό που μ' έπιασε;** – σύνθ. **χοντροκοιμάμαι** κοιμάμαι πολύ – συνών. **παρακοιμάμαι / πολυκοιμάμαι** [ETYM. < μσν. κοιμᾶμαι / κοιμοῦμαι < αρχ. κοιμάομαι (-ῶμαι) «καθησυχάζω, πλαγιάζω, ...», Όμ. τ 49, κοιμᾶθ' ὅτε μιν γλυκὺς ὕπνος ἱκάνοι «να κοιμηθεῖ κάθε φορά που βάραινε τα μάτια του ὕπνος γλυκός»].

ΚΟΙΤΑΖΩ (κοιτάζου) **1.** [...] [παροιμ.: Όλοι κοιτάζουν τον καυγά και η γριά το μέλι.] **2.** προσέχω, φροντίζω ΦΡ. **τον κοίταξε τον πατέρα του όσο κανένας!** **3.** εξετάζω ΦΡ. **πρέπει να κοιταχτεί** πρέπει να τον εξετάσει γιατρός – συνών. **κοιτάω** [δ. τρ.: Μη με κοιτάς στα μάτια, γιατί ζαλίζομαι, ...] ΦΡ. **τον κοιτάει στα μάτια!** τον προσέχει ιδιαίτερα – ουσ. **κοίτα(γ)μα** (το) – μππ. **κοιτα(γ)μένος** (-η, -ο) – αντών. **ακοίταγος** (-η, -ο) **1.** που δεν είναι να τον βλέπει κάποιος, απεριοίχτος **2.** που δεν τον φροντίζει κανείς, αφρόντιστος **3.** που δεν έτυχε ιατρικής φροντίδας – παθ. **κοιτάζομαι** **1.** είμαι φιλάσθενος **2.** είμαι κατάκοιτος λόγω βαριάς ασθένειας ΦΡ. **κοιτάζεται από καιρό ο καημένος!** **3.** κοιμάμαι ΦΡ. (α) **άσε με να κοιταστώ!** (β) **κοιταστείτε να ησυχάσουμε!** – ουσ. **κοίταση** (η) – μππ. **κοιτάμενος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. κοιτάζω (κοίτη) «πάω στο κρεβάτι, στρατοπεδεύω, ...» (Πίνδ. Ό. 13.76, ὥς τ' ἀνὰ βωμῷ θεᾶς / κοιτάξατο νύκτ' ἀπὸ κείνου χρήσιος «και πως, μετά από κείνον τον χρησμό, πήγε και πλάγιασε τη νύχτα στον βωμό της θεάς» / Ήσύχ., <κοιτάσαι> κατακοιμηῆσαι) η αλλαγή της σημ. από την εικόνα του φρουρού που έχει την κοίτη του (κρεβάτι) κοντά στη σκοπιά του (Τριαντ.)].

ΚΟΚΑΛΟ (κκόκαλου) (το) **1.** [...] [Όδ. Έλ. Μαρ.: Δέν εἶναι γιά νά λογαριάζεις γαλανή ὡς τό κόκαλο ἄλλο καλοκαίρι, ...] [παροιμ.: Εἶναι γερό κόκαλο.] **2.** πυρήνας καρπών, κουκούτσι – σύνθ. **ξεκόκαλο** (το) → **κόκαλο ξεκόκαλο** ονομασία παιχνιδιού· πρόκειται για παραλλαγή του κυνηγητού (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 375) – υποκορ.: α) **κοκαλάκι** (το) μικρό κόκαλο [παροιμ.: Έχει το κοκαλάκι της νυχτερίδας.]· β) **κοκαλίτσι** (το) κουκούτσι – ρ. **κοκαλιάζω / κοκαλώνω** **1.** ξεραίνομαι **2.** μένω ακίνητος **3.** ξεπαγιάζω – ουσ.: α) **κοκάλιασμα / κοκάλωμα** (το)· β) **κοκαλί** (το) το χρώμα του κόκαλου· γ) **κοκαλιά** (η) ο σκελετός [ETYM. < μσν. κόκκαλον (τό) < αρχ. κόκκαλος (ὁ)

«κουκούτσι» (< κόκκος (ὁ) «κόκκος, ὅπως του ροδιού ή του πουργαριού, βελανίδι βαφής, καταπότι, ...», Όμ. Ὑμν. Δημ. 372, ῥοιῆς κόκκον ἔδωκε φαγεῖν «της ἔδωσε να φάει κόκκο ροδιού») μεταπλ. σε ουδ. με βάση την αιτ. κατά το οστούν (ορθογρ. απλοπ.) (Τριαντ.).

ΚΟΚΕΎΩ (κουκκεύου) σκοπεύω, ματιάζω, προσέχω – ουσ. **κόκεμα** (το) – μππ. **κοκεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κοχεύω (για χειροτεχνίες) «προσέχω τις λεπτομέρειες, ...» < κόχ(η) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -εύω > κοκεύω, με τροπή του [χ] σε [κ]].

ΚΟΚΚΙΝΟΣ (κόκκινους) (-η, -ο) **1.** [...] [δ. τρ.: Βγήκε ο ήλιος κόκκινος και το φεγγάρι μαύρο / κι ο λαμπερός Αυγερινός που πάει να βασιλέψει, ...] **2.** (θηλ. ως ουσ.) **Κ/κόκκινη** (η) **1.** ονομασία γίδας που έχει τρίχωμα κοκκινωπού χρώματος **2.** η ιλαρά – σύνθ. **κοκκινοπήλι** (το) αργιλώδες κοκκινωπό χρώμα [ETYM. < ελνστ. επίθ. κόκκινος (-η, -ον) < κόκκ(ος) (βλ. κόκαλο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ινος].

ΚΟΚ(Κ)ΟΡΟΧΙΟΝΟ (κουκ(κ)ουρρόχιουνου) (το) κοκκόχιο, χιόνι που οι νιφάδες του είναι συμπαγείς και θυμίζουν ψιλό χαλάζι· κατά το πάτημά του δημιουργείται ιδιότυπος ήχος [Μ. Γκαν. Βρ.: Χιών χιόνι κοκορόχιο χιονόνερο νιφετός.] [ETYM.· πιθ. < κόκκο(ς) (βλ. κόκαλο, ετυμ.) + -ρο- + χιόν(ι) (βλ. χιόνω) + παραγ. επίθ. -ο, ή < κόκορ(ας) (βλ. λ.) -ο- και όμοιο β' συνθ.].

ΚΟΚΚΩΤΟΥΣΑ (κουκκουτούσα) (η) άγρια ανεμώνη ΦΡ. **άνθισαν οι κοκκωτούσες!** [ETYM.· (Π. Άραβ. Γλ. < κοκκωτός)· μσν. επίθ. κοκκωτ(ός) «κατάστικτος, πιτσιλωτός» + παραγ. επίθ. -ούσα [Άλ. Ρ. Ραγκ. Αρχ. Κ., σ. 151: Τό ἄριστον εἶδος αὐτοῦ (ενν. του λίθου) ἦν ὁ Πάριος ἢ Λύγδινος λίθος, ὅστις στίλβει κοκκωτός, καί ὁ σπανιώτερος Λυχνίτης, οὕτω κληθεῖς πιθανῶς ἔνεκα τῆς διαφανείας αὐτοῦ, ἀλλά κατ' Οὐάρωνα, μᾶλλον διότι εἰς τό φῶς τῶν λύχνων ἀνεσκάπτετο ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς.] < αρχ. κοκκωτός (-ή, -όν) «που έχει σχήμα κόκκου, (ουδ. ως ουσ.) ο καρπός της ροδιάς, το ρόδι» < κόκκ(ος) (βλ. κόκαλο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωτός].

ΚΟΚΟ / **κοκό** (κόκου / κουκό) (το) (άκλ.) **1.** αβγό (παιδική γλώσσα) **2.** γλυκό (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **έλα να σου δώκω κόκο!** **3.** (σκωπτ.) συνουσία ΦΡ. **τον νου του τον έχει στο κοκό!** [ETYM.· λ. νηπιακή].

ΚΟΚΟΝΙ (κουκόν') (το) **1.** ονομασία εγχώριας ράτσας μικρόσωμου σκύλου (canis lupus familiaris) **2.** (μτφ.) τιποτένιος, ευτελής [ETYM.· πιθ. < κοκόνα «κόρη» (< ρουμ. cocoăna < cocoan «γιος, νέος») με αλλαγή γένους].

ΚΟΚΟΡΑΣ (κκόκουρας) (ο) πετεινός – συνών.: α) **κόκορος** (ο) **1.** [...] [παροιμ.: Όπου λαλούν (βλ. λαλάω, 2) πολλοί κοκόροι, αργεί να

ξημερώσει.] 2. (μτφ.) ανόητος [παροιμ.: Σαρανταπέντε Γιάννηδες ενός κοκόρου γνώση.] 3. οι χοντρές πλεξίδες της γυναικείας κόμης (βλ. μίρζα) 4. επικρουστήρας όπλου· β) **κόκοτας** (ο)· γ) **κόκοτος** (ο) (βλ. ανα- → σύνθ. β) 1. [...] 2. (μτφ.) επηρμένος, εγωιστής ΦΡ. **μας κάνει τον κόκοτο!** (μας κάν' του γκόκουτου!) κοκορεύεται, παριστάνει τον άντρα ή τον σπουδαίο· (πληθ. **κοκότια**, τα) 1. κοκόρια 2. κοτόπουλα – υποκορ.: α) **κοκοτέλι** (κκουκκουττέλλι) (το)· β) **κοκοτσέλι** (το) 1. πετεινάρι αλάλητο (θηλ. **κοκοτσέλα**, η) – σύνθ. **νεροκοκοτσέλα** (η) υδροβίο πτηνό, κοιν. πουλάδα (*rallus aquaticus*) 2. (μτφ.) μικρό παιδί ΦΡ. **κοίτα τι κάνει το κοκοτσέλι!** – σύνθ. **βραχνοκόκορας** (ο) (ειρων.) που έχει βραχνή φωνή – ρ. **κοκοτεύω** (κκουκκουττεύου) 1. κάθομαι στο σπίτι, όπως ο κόκοτος κοντά στις κότες 2. (για ορνιθοειδή και πτηνά) ζευγαρώνω 3. (μτφ.) δείχνω ενδιαφέρον για το άλλο φύλο 4. (μτφ.) ερίζω ως κόκοτος 5. (μτφ.) καυχίμαι, περηφανεύομαι, καμαρώνω ΦΡ. **όλο κοκοτεύεται!** – ουσ. **κοκότεμα** (το) [ETYΜ.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο *κο - κο* των κοκόρων].

ΚΟΚΟΣΙΑ (κκουκκόσσια) (η) 1. το καρύδι [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: ... δέν είχαμε γιά προσφάι παρά [...] ή τέσσερες πέντε «κοκόσιες», καρύδες πού τύχαινε νά 'ναι καί μισοσάπιες ή «κουστενίκες», δηλαδή δύσκολα έβγαινε τό «σούμπρο» τους, ή ψίχα.] 2. το «μήλο του Αδάμ» – υποκορ. **κοκοσιούλα** (η) 1. [...] 2. ο βρώσιμος βολβός του αγριολούλουδου καμπανούλα (*campanula ramosissima*) – παράγ. ουσ. **κοκοσιά** (η) καρυδιά [ETYΜ. < κόκκος (βλ. κόκκαλο) > κοκοσ-, με απλολ. + παρ. επιθ. -ιά, ή < σλαβ. *kokoska* «καρπός καρυδιού»].

ΚΟΛΑΖΩ (κκουλλάζου) βάζω σε πειρασμό, σκανδαλίζω ΦΡ. (α) **μας κόλασες μ' αυτά που λες!** (β) **αυτή κολάζει κι άγιο!** – παθ. **κολάζομαι** μπαίνω σε πειρασμό, αμαρτάνω ΦΡ. **κολάζομαι κάθε π' ακούω τέτοιο κήρυγμα!** [παροιμ.: Για τον παρά (βλ. λ.) κολάζεσαι, με τον παρά αγιάζεις.] – ουσ. **κόλασμα** (το) ΦΡ. **είναι για κόλασμα!** – μππ. **κολασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Από σεβντά (βλ. σεβδάς) δεν ήξερα, δεν ήμουν μαθημένο, / και τώρα που μπερδεύτηκα θα πάω κολασμένο.] [ETYΜ. < μσν. σημ. του μ., παθ. *κολάζομαι* «αμαρτάνω, τιμωρούμαι» του ρ. κολάζω < αρχ. κολάζω «περιορίζω, τιμωρώ, ...», Πλάτ. Πρωτ. 324a, κολάζει τούς άδικοῦντας «τιμωρεί τους αδικητές»].

ΚΟΛΑΙ (κουλλάι) (το) 1. ευκολία, άνεση ΦΡ. (α) **θα 'ρθω με το κολάι μου!** (β) **δεν μπορεί να το κάνει κολάι το παιδί!** δεν μπορεί να του θέσει τα αναγκαία όρια 2. συνήθεια ΦΡ. **έχει κακά κολαία!** – επίρρ. **κολάι** εύκολα, άνετα ΦΡ. **δε θα τα καταφέρει κολάι!** [ETYΜ. < τουρκ. *kolay* «εύκολος»].

ΚΟΛΛΑ (η) **1.** το κόμμι που βγαίνει από τον κορμό της κερασιάς, της κορομηλιάς κ.ά. δέντρων, από το οποίο παρασκευάζεται κόλλα· στην αρχική του μορφή, τα παιδιά το τρώγανε κιόλας **2.** κατάπλασμα από μίγμα σαπουνιού, αβγού και λαδιού, που στη λαϊκή θεραπευτική θεωρείται κατάλληλο για την καταπράυνση πόνων [ETYM. < αρχ. κόλλα (ή), Ἡρόδ. 2.86. 25, ἀντί κόλλης «αντί για κόλλα»].

ΚΟΛΛΑΩ (κουλλάου) **1.** ενώνω δύο ή περισσότερα πράγματα με κολλητική ουσία [παροιμ.: Τα ξερά σκατά δεν κολλάν στον τοίχο.] **2.** ανεβαίνω, σκαρφαλώνω ΦΡ. **κόλλησα στην απιδιά να μάσω απίδια!** **3.** (μτφ.) προσκολλώμαι με επιμονή σε κάτι **4.** (μτφ.) λέω σε κάποιον τόσα, που δεν μπορεί ν' απαντήσει ΦΡ. **τον κόλλησε στον τοίχο!** (του γκόλλησι στου ντοίχου!) **5.** (μτφ.) προσβάλλομαι από μεταδοτική ασθένεια ΦΡ. **φεύγα μη σε κολλήσω γρίπη!** – ουσ.: α) **κόλλημα** (το)· β) **κολλιτζής** (ο) που κολλάει κάτι – μππ. **κολλημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κολλάω] «κολλάω, συναρμόζω, συνδέω, ...», Πλάτ. Τίμ. 75d, συνάπτων ἄρθρον ἄρθρῳ «συναρμόζοντας μέλος με μέλος»].

ΚΟΛΛΗΤΣΙΔΑ (κουλλητισσίδα) (η) **1.** το παράσιτο φυτό τρίβολος ή τριβόλι (*tribulus terrestris*), που οι σπόροι του έχουν κολλητική ουσία και με κάθε άγγιγμα προσκολλώνται σε ενδύματα ή αλλού **2.** (μτφ.) που υπεισέρχεται απρόσκλητος ή παρασιτικά στις σχέσεις άλλων ανθρώπων ΦΡ. (α) **μου 'γινε κολλητισίδα!** (β) **μη του δίνεις θάρρος, θα σου γένει κολλητισίδα!** [ETYM.· μσν. < *κολλητίδα < αρχ. κολλη-τ(ός) (-ή, -όν) «ο καλά συναρμοσμένος, συμπαγής, στερεός, ...» (Όμ. ψ 194, κολλητάς θύρας «καλοφτιαγμένες πόρτες») + παραγ. επίθ. -ίς, αιτ. κολλητίδα > κολλητισίδα, με ηχηροπ.].

ΚΟΛΛΙΑΝΤΖΑ (κουλλιάντζα) (η) **1.** φλεγμονή του λεπτού και του παχέος εντέρου, εντεροκολίτιδα· πιο παλιά, επειδή οι άνθρωποι δεν είχαν εύκολη πρόσβαση σε ιατρική φροντίδα, η ασθένεια τούς ταλαιπωρούσε για πολύ· επίσης, οι επικρατούσες συνθήκες υγιεινής συνέβαλαν στη μετάδοσή της ΦΡ. **κόλλησα κολλιάντζα!** **2.** βαριά επιδημική ασθένεια ΦΡ. **τον έπιασε κολλιάντζα!** – συνών. **κολλιανίτσα** (η) **3.** (μτφ.) άτομο ασθενικό και αδύναμο, άτομο που νοσεί εύκολα, φιλάσθενος [ETYM. < κολλ(άω) (βλ. λ., 5) + παραγ. επίθ. -ιάντζα].

ΚΟΛΟΒΙ (κουλλόβ') (το) **1.** κοντό βρακί ΦΡ. **χρειάζεται κολόβι, έπιασε ζέστα!** **2.** πλεκτό ή υφασμάτινο ένδυμα, κοντό και χωρίς μανίκια ΦΡ. **σου 'ραψα ωραίο κολόβι!** – παράγ. ουσ. **κολόβης** (ο) κοντός – σύνθ. **κολοβιτοχρόνης** (κουλλουβιτουχρόν'ς) (ο) **1.** που δεν έχει συμπληρώσει τον απαραίτητο χρόνο **2.** εβδομηνίτικος **3.** (μτφ.) μικροκαμωμένος [ETYM. < ελνστ. κολόβι(ον) (τό) «χιτώνας χωρίς μα-

νίκια ή με μανίκια μέχρι τη μέση του βραχίονα» < αρχ. κολοβός (-ή, -όν) «κομμένος, ελλιπής, ασαφής, ...», Άριστ. Σοφ. Έλ. 2.5.2, όσα μη σαφώς αλλά κολοβώς έρωτάται «όσα όχι με σαφήνεια, αλλά με ασάφεια εξετάζονται»].

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ (κουλουκουτρών'ς) (ο) 1. [...] 2. (μτφ.) είδος σουγιά (βλ. λ.) που έχει χοντρή ξύλινη χειρολαβή και μικρή θηλιά, για να κρεμιέται από το ζωνάρι· διαφέρει από τον γύφτικο, όπως τον λένε, σουγιά, ο οποίος κατασκευαζόταν από τους γύφτους (βλ. λ., 4) - σιδεράδες και είχε χειρολαβή από κυρτωμένο κόκαλο [λογοπ.: – Τι ήταν ο Κολοκοτρώνης; – Σουγιάς!] [ETYM. < κολο- αντί κωλο- (βλ. λ., ε-τυμ.) + κοτρώνι / κοτρών(ι) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ης (Θ. Κολοκ. Δ., σ. 4: Αυτός είχε ένα παιδί, Γιάννη, και ένας Άρβανίτης είπε βρέ τί Μπιθεκούρας είναι αυτός· Δηλαδή πόσον ό κώλος του είναι σαν κοτρώνι, και έτ'ζι τοῦ ἔμεινε τὸ ὄνομα Κολοκοτρώνης.)].

ΚΟΛΟΚΥΘΑΣ (κουλλουκύθας) (ο) ελαφρόμυαλος, ανόητος ΦΡ. (α) **τι κάθεσαι κι ακούς τον κολοκύθα;** (β) **ένας κολοκύθας είναι!** [ETYM. < μσν. κολοκύθ(ι) (< κολοκύνθιν < αρχ. κολοκύνθιον (τό), υ-ποκορ. του κολοκύνθη (βλ. κολοκυθιά) + μεγεθ. παραγ. επίθ. -ας].

ΚΟΛΟΚΥΘΙΑ (κουλουκ'θγιά) (η) 1. φυτό με κίτρινα άνθη που καρπός του είναι το κολοκύθι ΦΡ. **κολοκύθια τούμπανα** άχρηστα λόγια, πράγματα, κ.ά. 2. παιδικό παιχνίδι [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 376: Ένα παιδί κάνει τη «μάνα». Τα άλλα παίρνουν το καθένα έναν αριθμό 1, 2, 3, 4, κ.λπ. Η μάνα λέει: «Έχω μια κολοκυθιά που κάνει π.χ. 6 κολοκύθια». Το παιδί που έχει τον αριθμό 6 αποκρίνεται: «Και γιατί να κάνει 6;» «Πόσα θέλεις να κάνει;» «Να κάνει 2». Το παιδί που έχει τον αριθμό 2 επαναλαμβάνει τα προηγούμενα λόγια υποδεικνύοντας έναν άλλο αριθμό. Αν κάποιο παιδί ακούσει τον αριθμό του και δεν αποκριθεί ή υποδείξει το δικό του αριθμό ή τον αριθμό ενός παιδιού που έχει ήδη «καεί», «καίγεται».»] ΦΡ. (για αδιέξοδη συζήτηση) **παίζουμε ή θα παίζουμε την κολοκυθιά** [ETYM. < μσν. κολοκυθέα (< κολοκυνθέα < αρχ. κολοκύνθη (ή), Θεόφρ. Φ. Ί. 1.12.2.6, οϊον σικύου κολοκύντης θριδακίνης «όπως του αγγουριού, του κολοκυθιού, του μαρουλιού») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΟΛΟΝΙΑΖΩ (κουλλουνιάζου) δένω ζώο σε παλούκι με σχοινί, παλουκώνω ΦΡ. **κολόνιασα τα ζωντανά, να βοσκήσουν!** – ουσ.: α) **κολόνιασμα** (το)· β) **κολονάρι** (το) 1. παλούκι για το δέσιμο ζώων 2. είδος νομίσματος – μππ. **κολονιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κολόν(α) (< ιταλ. colonna «κίονας, στύλος, κολόνα, ...» < λατ. columna (-ae) «κίονας, ...») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΚΟΛΠΟΣ (κόλπους) (ο) αποπληξία, ημιπληγία, συμφόρηση ΦΡ. **του 'ρθε κόλπος!** [κατάρα: Κακός κόλπος να σου 'ρθει ή να σε βαρέσει!] [ETYM.: αντιδ. < ιταλ. colpo < υστλατ. colpus < λατ. colaphus (-i) < αρχ. κόλαφος (ὁ) «ράπισμα» < κολάπτω «(για άλογα) χτυπώ με οπλή, (για πτηνά) τσιμπώ, τρυπώ, ...», Ίππ. Φ. Παιδ. 30, κολάψασα ἐξέλεψεν «αφού τρυπήσει με το ράμφος (το αβγό) βγάζει (τον νεοσσό)»].

ΚΟΜΜΑΡΑ (κουμμάρα) (η) αίσθημα κόπωσης που προκαλείται από εξάντληση του οργανισμού ΦΡ. **νιώθω μεγάλη κομμάρα!** [ETYM. < μππ. κομμ(ένος) του κόβω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -άρα].

ΚΟΜΜΑΤΙ (κουμμάτ') (το) [...] [παροιμ.: (α) Η αξίνα θέλει κώλο (βλ. κωλο-, ετυμ.) και κομμάτι απ' άλλον κώλο. (β) Τρύπιο το σακί και πέφτουν τα κομμάτια.] ΦΡ. (α) **είναι καλό κομμάτι** είναι ωραίος / -α (β) **κομμάτια να γένει!** ας γίνει κομμάτια, δεν πειράζει – συνών. **κρουγγί** (το) (βλ. σκάλα → σύνθ. γ) – μεγεθ. **κόμματος** (ο) **1.** [...] ΦΡ. **έφαγε έναν κόμματο ψωμί! 2.** (παιγνιδώς) ωραία γυναίκα ΦΡ. **είναι κόμματος!** – σύνθ. **θεοκόμματο(ς)** (ο, το) **1.** τεράστιο κομμάτι (βλ. θεο-) **2.** (βλ. κόμματος, 2) ΦΡ. **είναι θεοκόμματος!** – υποκορ.: α) **κομματάκι** (το)· β) **κομματσέλι** (το) – ρ. **κομματσελιάζω** κόβω κάτι σε πολύ μικρά κομμάτια ΦΡ. **μη το κομματσελιάζεις το ψωμί!** (μη του κουμματσ'λλιά'εις του ψουμί!)· γ) **κομματσελάκι** (το)· δ) **κομματσιούλι** (το) (βλ. διακονάω, 1, δ. τρ.) – επίρρ. **κομμάτι λίγο** ΦΡ. **ήρθα να σε δω κομμάτι** [ETYM. < μσν. κομμάτι(ν) < ελνστ. κομμάτιον, υποκορ. του αρχ. κόμμα (τό) (-ατος) «χάραγμα νομίσματος, κόψιμο, ...», Άριστοφ. Βάτρ. 726, καί πρώην κοπεῖσι τῷ κακίστῳ κόμματι «που κοπήκαν τελευταία κι είναι ελεεινή η κοπή»].

ΚΟΜΠΛΟΣ (κόμπλλους) (ο) κάδος, τάλαρος (βλ. λ.) – υποκορ.: α) **κομπλίτσι** (το) (πληθ. **κομπλίτσια, τα**) οι όρχεις· β) **κομπλίτσα** (η) ξύλινο αγγείο κοντό και στρογγυλό για το άρμεγμα των ζώων [Άνδρ. Καρκαβ. Ήμ. Γρ.: ... καί τήν τρανή κομπλίτσα του νά κρεμαστή καντήλα·] [ETYM.: περ. «Πανδώρα», 15-2-1872, τ. KB', φυλλάδιο 526, σ. 508: Γκόμπλιτσα, ἤτοι ξυλυδρία βουλγαριστί, η λ. Γκόμπλιτσα αφορά σε τοπωνύμιο (σήμερα Κρόκος Κοζάνης) > *(γ)κόμπλος (πρβ. αρχ. γαυλός (ὁ) «δοχείο στο οποίο αρμέγουν το γάλα, καρδάρα», Όμ. ι 223, γαυλοί τε σκαφίδες τε «καρδάρες και γαβάθες»)].

ΚΟΜΠΟΓΙΑΝ(Ν)ΙΤΗΣ (κουμπουγιαν(ν)ίτ'ς) (-ισσα) **1.** πρακτικός γιατρός, αρχικά της περιοχής Ζαγορίου της Ηπείρου (βλ. Βικογιατροί) **2.** γιατρός χωρίς σοβαρή επιστημονική κατάρτιση ΦΡ. **πήγε να με ξεκάνει ο κομπογιαννίτης! 3.** που παριστάνει τον γιατρό, ψευτογιατρός **4.** (μτφ.) απατεώνας ΦΡ. **τι περιμένεις από έναν κομπογιαννίτη; –**

επίθ. **κομπογιαννίτικος** (-η, -ο) που έχει σχέση με τον κομπογιαννίτη ή που προέρχεται απ' αυτόν ΦΡ. **κομπογιαννίτικα καταπότια** (βλ. λ.) – (ουδ. ως ουσ.) **κομπογιαννίτικα** (τα) 1. το γλωσσικό ιδίωμα, η συνθηματική γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι κομπογιαννίτες, για να μην τους καταλαβαίνουν οι ασθενείς και οι συγγενείς τους 2. λόγια με τα οποία κάποιος προσπαθεί να εξαπατήσει ΦΡ. **άσε τα κομπογιαννίτικα και λέγε στα ίσια τι θες!** [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. κομπ(ώνω) «δένω με μάγια, εξαπατώ» (< ελνστ. κομβῶ (-όω) «δένω, κουμπώνω, εξαπατώ, παγιδεύω») -ο- + γιαν- (μσν. γιαίνω < αρχ. ὑγιαίνω, Ἀριστοφ. Νεφ. 1275, οὐκ ἔσθ' ὅπως σύ γ' αὐτός ὑγιαίνεις «δεν είσαι στα καλά σου εσύ») + παραγ. επίθ. -ίτης > κομπογιανίτης· η γραφή με δύο -νν- (LSJ) < κόμπος «κομπόδεμα από βότανα» + Γιαννίτης «πρακτικός γιατρός από τα Γιάννενα»].

ΚΟΜΠΟΔΟΡΙ (κουμπουδόρ') (το) ντομάτα ΦΡ. **σου μάζεψα αγένωτα κομποδόρια, να φκιάσεις τουρσί!** – παράγ. ουσ. **κομποδοριά** (η) ντοματιά [ETYM.· πιθ. από παραφθ. του ιταλ. romodoro (πληθ. romidori)· στα Επτάνησα απαντά ως *κομιντόρι*· λόγω σχήματος, και στη λ. κόμπος (βλ. λ. → σύνθ. δ) μπορεί να μας οδηγήσει η λ. κομποδόρι].

ΚΟΜΠΟΣ (κόμπους) (ο) (πληθ. **κόμποι**, οι / **κόμπια**, τα) 1. είδος δεσίματος που σχηματίζεται στο σημείο όπου δένονται οι δύο άκρες νήματος, σκοινιού, κ.λπ. και γίνεται τόσο σφιχτότερο, όσο πιο πολύ τεντώνουμε τις άκρες 2. (μτφ.) κομπόδεμα ΦΡ. **δεν τον ανοίγει τον κόμπο της!** (δε ντουν ανοί' του γκόμπου τ'ς!) είναι τσιγγούνα· παλιά, τα μυξομάντιλα (ρινόμακτρα), εννοείται όντας καθαρά, ή άλλα πανιά, χρησιμοποιούντο ως πορτοφόλι· έθεταν σ' αυτά τα χρήματα και τα έδεναν κόμπο· εξού και το κομπόδεμα 3. (μτφ.) άρθρωση ΦΡ. **με πονάν τα κόμπια μου!** (μι πουνάν τα κόμπγια μ'!) 4. (μτφ.) το σημείο που βγαίνει ο οφθαλμός των φυτών, μίσχος ΦΡ. **φούσκωσαν τα κόμπια, όπου να 'ναι θ' ανοίξουν!** θα βλαστήσουν 5. (μτφ.) μικρή ποσότητα, σταγόνα ΦΡ. **δεν έχω ούτε κόμπο λάδι ν' αρτύσω** (βλ. αρταίνω) **το φαί!** – ρ.: α) **κομπεδιάζω** 1. φτιάχνω κόμπο 2. (μτφ.) δένω μέσα σε μαντίλι ή άλλο ύφασμα χρήματα, αποταμιεύω 3. (μτφ.) θεωρώ δεδομένο κάτι που μου είπαν και δεν αλλάζω γνώμη ΦΡ. **του 'πα ότι θα 'ρθω, το κομπέδιασε στο μυαλό του και καρτερεί** 4. (μτφ.) συνθέτω ωραία τα λόγια μου, ώστε να προκαλώ τον θαυμασμό σ' όσους με ακούν ΦΡ. **τις κομπεδιάζει μια χαρά τις κουβέντες!** (τ'ς κουμπιδιγιάζ' μνια χαρά τ'ς κ'βέντις!) – ουσ. **κομπέδιασμα** (το) – μππ. **κομπεδιασμένος** (-η, -ο) – επίθ. **κομπεδιαστός** (-ή, -ό) – αντών.

ζεκομπεδιάζω – ουσ. **ζεκομπέδιασμα** (το) – μππ. **ζεκομπεδιασμένος** (-η, -ο)· β) **κομπιάζω** **1.** μου σταματάει τροφή στον οισοφάγο και δεν μπορώ να καταπιώ ΦΡ. **εκεί που έτρωγα, κόμπιασα, και πήγα να πνιγώ!** **2.** κομπιάζω και δεν μπορώ να καταπιώ λόγω μεγάλης στενοχωρίας **3.** ξεροκαταπίνω **4.** διστάζω, δεν μπορώ να εκφραστώ ΦΡ. **όλο κόμπιαζε, δεν είχε τι να μας πει** – ουσ. **κόμπιασμα** (το) – επίρρ. **κομπιαστά** ΦΡ. **τα λέει κομπιαστά** (τα λλιέει κουμπγιαστά) χωρίς ευχέρεια λόγου – συνών. **ξεροκομπιάζω** – ουσ. **ξεροκόμπιασμα** (το) – επίρρ. **ξεροκομπιαστά** – σύνθ.: α) **κομποθέκλα** (η) κώλος· β) **κομποκλίτσι** (το) **1.** η άρθρωση του ποδιού, στο σημείο της κλείδωσης του σκέλους **2.** (μτφ.) το καίριο σημείο μιας υπόθεσης ΦΡ. **έπρεπε να φτάσει το μαχαίρι στο κομποκλίτσι, για ν' αποφασίσει**· γ) **κομποραχιά** (η) σπονδυλική στήλη – συνών. **κωλοραχιά** (η)· δ) **κομπορδόλι** (το) **1.** σβόλος **2.** κάτι μικροκαμωμένο ΦΡ. (α) **κομπορδόλια είναι φέτος οι ντομάτες** (β) **ήταν κομπορδόλι, αλλά παντρεύτηκε λεβέντη!** (ήταν κουμπουρδόλλι, αλλά παντρεύ'κι λιβέντ'!) **3.** αρχίδι [παροιμ.: Αν είχε κι η βάβω μ' κομπορδόλια, θα την έλεγαν παππούλη.] ΦΡ. **σκέπασε τα κομπορδόλια σου!** (σσκίεπασ' τα κουμπουρδόλλια σ'!) [ETYM. < μσν. κόμπος (< ελνστ. κόμβος (ὁ) «κόμπος, κομπόδεμα, ταινία, αγκράφα»)· (LSJ) ο τ. *κόμπος* / *κόμβος* απαντά ως α' συνθ. με τη μορφή *κομβ(ο)*- σε αρχ. σύνθ. και σε λίγα μσν., ενώ με τη μορφή *κομπο-* στα περισσότερα μσν. και σε όλα τα νεοελλ. σύνθ.].

KONAKI¹ (κουννάκι) (το) **1.** κατάλυμα, καταφύγιο ΦΡ. **ήρθε η ώρα για το κονάκι!** [παροιμ.: Φτωχό κονάκι, μεγάλη καρδιά.] [δ. τρ.: ... να 'χω κι εγώ μια συντροφιά, κονάκι να κονακεύω (βλ. κονεύω).] ΦΡ. **κάνω κονάκι** καταλύω, διαμένω **2.** το κτηριακό συγκρότημα όπου κατοικεί ο τσιφλικάς [ETYM. < μσν. κονάκι (τό) < τουρκ. konak «αρχοντικό» + παραγ. επίθ. -ι].

KONAKI² (κουννάκι) (το) είδος άποδης σαύρας (anguis graeca) – υποκορ. **κονακάκι** (το) [λογοπ.: Αν σε φάει ο γιος μ' το κονακάκι, το τσαπάκι και το φκυαράκι, / αν σε φάει ο γιος μ' το αστριτάκι, γρήγορα το σαβανάκι, / κι αν σε φάω εγώ η οχιούλα, το στουπί και τ' αλατάκι.] [ETYM.: πιθ. < κονάκι¹, λόγω του τρόπου διαβίωσης, καθώς ζει κάτω από πέτρες, κούτσουρα και πεσμένα φύλλα, ενώ κινείται αργά και κρύβεται, μόλις αντιληφθεί ανεπιθύμητη παρουσία].

KONEΎΩ (κουνεύου) καταλύω, διαμένω, διανυκτερεύω [δ. τρ.: ... αυτού ψηλά που πάτε κατά τον τόπο μου, / μηλιά 'χω στην αυλή μου και κονέψετε.] – ουσ. **κόνεμα** (το) – μππ. **κονεμένος** (-η, -ο) [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: Ό πόνος τῆς πατρίδας μέ τραβοῦσε στό παλάτι πού

ἦταν κονεμένη ἢ βασίλισσα.] [ETYM. < κονακεύω «δημιουργῶ οικογένεια, κατοικῶ, φιλοξενούμαι» (< κονάκ(ι)¹ + παραγ. επίθ. -εύω) > κονεύω, με έκπτωση].

ΚΟΝΙΣΜΑ (κόν'ζμα) (το) **1.** εἰκόνισμα, λατρευτική εἰκόνα, οἱ τοποθετημένες στο εἰκονοστάσι του σπιτιοῦ εἰκόνες [παροιμ.: Τα παλιά κονίσματα τα βάνουμε πίσω ἀπὸ την πόρτα.] ΦΡ. **τον ἔχει κόνισμα!** τον θαυμάζει ἀπεριόριστα, του εἶναι ἀφοσιωμένη – συνών. **κονοστάσι** (το) **2.** προσκυνητάρι σε δρόμο – συνών. **προσκύνα** (η) (βλ. προσκυνάω → ουσ. β, 2) – υποκορ. **κονισματάκι** (το) [ETYM. < μσν. εἰκόνισμα (τό), με ἀποβ. του ἀρχικοῦ ἀτ. εἰ- (ἀρχ. σημ.) «ἀπεικόνισμα, εἰκόνα, ἀγαλμα» (Πλωτ. 1.4.10, τοῦ νοῦ εἰκονίσματα) < θ. εἰκόν- του ἀρχ. ουσ. εἰκὼν (ἡ) (-όνος) «εἰκόνα, ἀγαλμα, φάντασμα, ...» (Ἡρόδ. 2.143.2, εἰκόνα ἐωυτοῦ «το ἀγαλμὰ του») + παραγ. επίθ. -ισμα].

ΚΟΝΞΑ (κόγκξα) (η) **1.** ιδιοτροπία, παραξενιά **2.** προσποιητὴ συμπεριφορά, καμώματα ΦΡ. **κάνει ὅλο κόγξες!** (κάν' οὔλου κόγκξις!) [ETYM. < ἀγγλ. conks «σβήνει, δὲν παίρνει μπρος η μηχανή» + παραγ. επίθ. -α (Τριαντ.)].

ΚΟΝΟΜΑΩ (κουνουμάου) (-ιέμαι) οικονομῶ, εξασφαλίζω, ἀποκτῶ ΦΡ. **κονομήθηκα λίγα κυδώνια κι ἐφκιασα γλυκό!** [παροιμ.: Ἀλιά στον νιο που χάνεται κι ἀπὸ τον κόσμο σβηθῆται / και τα ορφανὰ βολεύονται κι η χήρα κονομιέται.] – ουσ. **κονόμημα** (το) – μππ. **κονομημένος** (-η, -ο) [ETYM. < ἀρχ. οἰκονομέω (-ῶ) «κυβερνῶ ὡς οἰκονόμος, διευθύνω, παρέχω, ...» (Σοφ. Ἡλ. 190, οἰκονομῶ θαλάμους πατρός «σε δούλας θέση περνῶ στου πατέρα μου μέσα τα σπίτια») με ἀποβ. του ἀρχικοῦ ἀτ. οἰ- και μεταπλ. -άω].

ΚΟΝΤΑ (κουντά) επίρρ. **1.** μετὰ, ὕστερα, ἀργότερα ΦΡ. **θα περάσω κοντά να σε δῶ 2.** σιμά [παροιμ.: Σιμά κοντά εἶν' τα Γιάννενα.] [δ. τρ.: Αυτοῦ σιμά, αυτοῦ κοντά στην ἐκκλησιά προφτάνουν.] – συγκρ. βαθμ. **κοντύτερα** ἀργότερα, σιμότερα ΦΡ. **ἐλά κοντύτερα** – υποκορ. **κοντούλια** ΦΡ. **κοντούλια θα πάω, δε θ' ἀργήσω!** – σύνθ. **παρακοντά** λίγο ἀργότερα – ρ. **κοντεύω 1.** ζυγώνω, πλησιάζω **2.** **κοντεύω να ... πλησιάζω να..., κινδυνεύω να...** ΦΡ. **κόντεψα να τρελαθῶ ἀπὸ την ἀγωνία! 3.** πλησιάζω συγκεκριμένο χρονικὸ σημεῖο ἢ ηλικία ΦΡ. **κοντεύει τα πενήντα** [ETYM. < επίρρ. του μσν. επιθ. κοντ(ός) «βραχύς» + παραγ. επίθ. -ά (< ἀρχ. κοντός (ὁ) «κοντάρι», Όμ. ι 487, λαβὼν περιμήκεα κοντόν «χουφτώνοντας μακρὺ κοντάρι»), πρβ. επίθ. κρύος < ἀρχ. ουσ. κρύος (τό) «ψύχος»].

ΚΟΝΤΑΙΝΩ (κουνταίνου) **1.** [...] ΦΡ. **να κοντύνεις τη γλώσσα σου!** να σωπάσεις, να μην αυθαδιάζεις **2.** χάνω τις δυνάμεις μου ΦΡ.

γέρασα και κόντυναν τα πόδια μ'! – ουσ. **κόντεμα** (το) [παροιμ.: Γλώσσας μάκρεμα, μυαλού κόντεμα.] ΦΡ. **θέλουν κόντεμα τα χέρια του!** ... για να μην τ' απλώνει και χτυπά ή κλέβει – μππ. **κοντεμένος** (-η, -ο) – επίθ. **κοντακιανός** (-ή, -ό) **1.** κοντούλης **2.** κοντινός, συγγενικός ΦΡ. **είμαστε κοντακιανοί!** (είμιστι κουντακκιανοί!) [ETYM.: μσν. < κοντ(ός) (βλ. κοντά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΚΟΝΤΑΠΕΤΑ (κουνταπέτα) (η) γυναικείο κόσμημα για τις πλεξούδες των μαλλιών, τις οποίες συχνά έφερναν εμπρός στο στήθος [Κ. Χατζ. Π. Άκρ.: Ἡ Κούλα ἔσκασε μέ τή χρυσή τήν κονταπέτα, πού εἶδε ξαφνικά στήν τραχηλιά τῆς ἀδερφῆς. Ὁ δικός της τῆς εἶχε φέρει μόνο ἓνα ζευγάρι καλτσοδέτες, καί κεῖνες ἡ Μαριώ τίς βρῆκε πρόστυχες.] [ETYM. < κοντά (βλ. λ.) + πέτο (το) «σε ενδύματα, το γύρισμα του υφάσματος στο ύψος του στήθους, συνήθ. ως προέκταση του γιακά» (< ιταλ. petto «στήθος, πέτο») > κονταπέτα, με αλλαγή γένους].

ΚΟΝΤΕΣ (κόντις) (οι) κόνιδες, αβγά ψείρας, ψύλλου, κοριού [ETYM. < μσν. / ελνστ. κόνιδες (Σχόλ. Ἰλ. 482.25, ἡ δέ κόνις καί τί ζωῦφιον ἐστί μικροφυές «και η κόνιδα είναι κάποιο μικροσκοπικό ζώο-φιο») < αρχ. κονίδες (αἱ) (Ἀριστ. Ζ. Ἰ. 539b, οἶον ἔκ τε τῶν φθειρῶν ὀχευομένων αἱ καλούμεναι κονίδες «ὅπως κι ἀπό τις συνουσιασθείσες ψείρες προκύπτουν οι κόνιδες») > *κόνδες, με συγκ. (προφ. [nd]) > κόντες].

ΚΟΝΤΗ (κουντή) (η) η ανάληψη μη προγραμματισμένης εργασίας, συχνά, αρμοδιότητας άλλου ΦΡ. **μου 'πεσε η κοντή!** [ETYM.: ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. κοντός (βλ. κοντά, ετυμ.)].

ΚΟΝΤΙΝΕΛΑ (κουντινέλα) (η) **1.** που έρχεται κοντά μας, αλλά ακολουθεί τελευταίος, ουραγός **2.** το πίσω μέρος κοπαδιού ΦΡ. **προσοχή στην κοντινέλα, μη μείνει πολύ πίσω και χαθεί!** – αντών. **μπροστινέλα** [ETYM. < κοντ(ά) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ινέλα].

ΚΟΝΤΟ- & **κοντό-** & **κοντ-** α' συνθ. λ. που (Τριαντ.): **1.** προσδίδει στο β' συνθ. το χαρακτηριστικό του μικρός σε μήκος, π.χ. κοντόμαλλο· **2.** (σε σύνθ. επίθ.) α. δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο έχει κοντό το μέρος του σώματος που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. κοντόσωμος· β. σε παρατακτικά σύνθ., π.χ. κοντόπαχος· **3.** σε σύνθ. ρ. και τα παράγωγά τους δηλώνει ότι το υποκείμε. του ρ. ενεργεί, ώστε να προσδώσει στο αντικ. του την ιδιότητα του κοντού, π.χ. κοντοκλαδεύω· **4.** κυρίως σε σύνθ. ρ., δηλώνει ότι το υποκείμε. κάνει με δυσκολία την ενέργεια που εκφράζει το ρ., π.χ. κοντανασαίνω· **5.** προσδίδει στο β' συνθ. την έννοια του κοντά, χρονικά ή τοπικά, π.χ. κοντοχωριανός – σύνθ.: α) **κοντόβραδο** (το) δειλινό, σούρουπο [δ. τρ.: Τώρα το κοντόβραδο, να

τραγουδήσω θέλω / που ροβολάνε οι όμορφες απ' τα βουνά οι καημένες, ...] ΦΡ. **σιμά στο κοντόβραδο ήρθε!** (σς'μά στου κοντόβραδου ήρθι!) – επίρρ. **κοντόβραδα** κατά το σούρουπο – συνών. **κοντοβραδής**· β) **κοντόγιομος** (-η, -ο) σχεδόν γεμάτος ΦΡ. **είναι κοντόγιομο το βαρέλι με το κρασί**· γ) **κοντογούνι** (το) κοντό γυναικείο πανωφόρι της παραδοσιακής ελληνικής ενδυμασίας από γούνα ή προβιά· δ) **κοντοπάτωμα** (το) χαμηλό ξύλινο πάτωμα σε αγροικία, στο οποίο ανεβαίνει κανείς με δυο τρία σκαλοπάτια· χρησιμοποιείται συχνά ως κρεβάτι· ε) **κοντοπλεύρια** (τα) τα κατώτερα πλευρά του κορμιού· στ) **κοντοτρίχι** (το) κοντή τριχιά για το πεδίκλωμα (βλ. πεδικλώνω) γαϊδάρων ή άλλων ζώων· ζ) **κοντοτούρκα** (η) σκορπιός (βλ. σκορπίδι, 1) – συνών.: α) **κοτοντούρκα** / **μπιτσκάβρα** / **ψαλίδα** (η) (βλ. λ., 3)· β) **μπιτσλιάκος** (ο) [ETYM. < θ. του επιθ. κοντ(ός) -ο- (βλ. κοντά, ετυμ.)].

ΚΟΝΤΟ (κουντό) (το) **1.** πουκάμισο **2.** ανδρικό πουκάμισο με φαρδιά μανίκια **3.** (μτφ.) προσέγγιση, παρακολούθηση, κινήγημα ΦΡ. **τον πήρα στο κοντό να δω πού θα πάει** [ETYM.: ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. κοντός (βλ. κοντά, ετυμ.)].

ΚΟΝΤΟΣΗΣ (κουντό'ης) (-α, -ικο) **1.** κοντούλης **2.** (μτφ.) ράθυμος, τεμπέλης [ETYM. < κοντ- (βλ. κοντο-) + παραγ. επίθ. -όσης].

ΚΟΝΤΡΙ (κουντρί) (το) **1.** κορμός δέντρου ΦΡ. **έμεινε το κοντρί στη μέση στον δρόμο!** **2.** μεγάλος, συχνά αιχμηρός βράχος [Κ. Κρυστ. 'Ηλ.: ... σ' όποιο δέντρο κι αν σταθοῦν, σ' όποιο κοντρί άκουμπήσουν ...] [ETYM. < κουντούρι (βλ. λ.) > κουντρί, με έκπτωση > κοντρί, χωρίς κώφ.].

ΚΟΝΤΥΛΙ (κουντύλλι) (το) **1.** κονδυλοφόρος, μολύβι, με το οποίο έγραφαν οι μαθητές στο αβάκιο (πλάκα) [δ. τρ.: Δώσ' μου κοντύλι και χαρτί να κάτσω να στα γράψω.] **2.** πινέλο ζωγραφικής – παράγ. ουσ. **Κοντύλω** (η) **1.** κύριο όνομα [δ. τρ.: Με τη θεια μου την Κοντύλω επηγαίναμε στον μύλο ...] **2.** ονομασία γίδας μικρού αναστήματος **3.** (σκωπτ.) κοντή γυναίκα ΦΡ. **έρχεται η κοντύλω!** – επίθ. **κοντυλένιος** (-α, -ο) **1.** φτιαγμένος με κοντύλι **2.** ζωγραφιστός **3.** (μτφ.) πανέμορφος – σύνθ. **κοντυλογραμμένος** (-η, -ο) ωραίος σαν ζωγραφιστός, καλοσχηματισμένος [δ. τρ.: Το χέρι σου το παχουλό, το κοντυλογραμμένο, / να το 'βαζα προσκέφαλο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες.] [ETYM. < μσν. κοντύλι(ν) < ελνστ. κονδύλιον (τό) (προφ. [nd]), υποκορ. του αρχ. κόνδυλος (ό) «γροθιά, άρθρωση, εξόγκωμα», Άριστοφ. Είρ. 123, κολλύραν μεγάλην καί κόνδυλον ὄψον ἐπ' αὐτῇ «και μια μεγάλη κουλούρα, μαζί και προσφάι μια σφαλιάρα»].

ΚΟΠΑ (κουπά) επίρρ.: κόβοντας δρόμο, από σύντομο δρόμο ΦΡ. **άρ-γησε και το 'κοψε κοπά!** πήγε από τον σύντομο δρόμο [παροιμ.: Όποιος πάει γύρα γύρισε, όποιος πάει κοπά πάει.] – σύνθ. **πυρικοπά** δίπλα στην πυρά, δίπλα στη φωτιά της εστίας ΦΡ. (μτφ.) **θα κάτσω πυρικοπά!** θα καθίσω στο πλάι [ETYM. < θ. κοπ- του κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ά].

ΚΟΠΑΔΙΑΖΩ (κουπαδιάζω) χωρίζω, κατατάσσω τα πρόβατα, ώστε να δημιουργηθεί κοπάδι – ουσ.: α) **κοπάδιασμα** (το)· β) **κοπαδιάρης** (ο) βοσκός – επίθ. **κοπαδιάρικος** (-η, -ο) που ανήκει σε κοπάδι ή είναι μαθημένος να ζει μέσα σε κοπάδι [ETYM. < μσν. κοπάδ(ιν) < ελνστ. κοπάδιον (τό), υποκορ. του ουσ. κοπή (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΚΟΠΑΝΟΣ (κόπανους) (ο) 1. χοντρό κομμάτι ξύλου, ειδικά λαξευμένο, με το οποίο χτυπούν είδη ρουχισμού και στρωσίδια, κατά το πλύσιμό τους [παροιμ.: Δώσ' μου, κυρά μ', τον άντρα σου και κράτα εσύ τον κόπανο.] 2. (μτφ.) ανόητος, άξεστος ΦΡ. **είναι κόπανος!** – υποκορ.: α) **κοπανέλι** (το) 1. είδος δαντέλας 2. βρέφος τυλιγμένο σε φασκιές· β) **κοπάνι** (το) 1. τσαμπί σταφυλιού 2. κόπανος (σημ. 1) – ρ. **κοπανάω / κοπανίζω** 1. χτυπάω με κόπανο ΦΡ. **κοπάνισα τα ρούχα και πάω να τα ξεπλύνω** 2. χτυπώ ΦΡ. **μη κοπανάς την πόρτα!** 3. τσιοκανίζω (βλ. τσιόκι → ρ., 1) 4. (μτφ.) πίνω πολύ ΦΡ. **τα κοπάνισε πάλι!** 5. ξεχύνομαι ΦΡ. **χτύπησε και κοπάνησαν τα αίματα παντού!** – ουσ.: α) **κοπάνημα / κοπάνισμα** (το)· β) **κοπάννα** (η) ξύλινη επίπεδη σανίδα με χερούλι, πάνω στην οποία τοποθετείται και μεταφέρεται λάσπη για χτίσιμο, πηλοφόρι – μππ. **κοπανημένος / κοπανισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **γλωσσοκοπάννα** (η) που λέει ό,τι της έρχεται στο μυαλό, ασχέτως αποτελέσματος, γλωσσού ΦΡ. **είν' αυτή μια γλωσσοκοπάννα!** [ETYM. < αρχ. κόπανον (το) «εργαλείο για κοπάνισμα, σπαθί, αξίνα, ...» (Αίσχύλ. Χο. 860, πειραιά κοπάνων άνδροδαίκτων «κόψεις σπαθίων αντροφόνων») με αλλαγή γένους].

-ΚΟΠΑΩ & -ώ & -ιέμαι β' συνθ. που (Τριαντ.): 1. επιτείνει τη σημ. του ρημ. μέρους του α' συνθ. ή δηλώνει επανάλ. της ενέργειας που υπαινίσσεται το α' συνθ., π.χ. μεθοκοπάω 2. δηλώνει ότι το υποκείμεν. του ρ. κόβει ή σπάει αυτό που δηλώνει το α' συνθ., π.χ. βολοκοπώ [ETYM. < μσν. επίθημα -κοπῶ (-άω) < -κόπ(ος) (βλ. λ.) -ῶ ως β' συνθ.: μσν. ραβδοκοπῶ «χτυπῶ συνεχῶς με ραβδί»].

ΚΟΠΕΛΙ (κουπέλλι) (το) 1. βρέφος 2. κορίτσι – συνών. **κοπέλα** (η) [δ. τρ.: Στέλλα, μωρ' Στέλλα, κακιά κοπέλα δεν το 'πραξες καλά.] 3. υπηρέτης – υποκορ.: α) **κοπελάκι** (το)· β) **κοπελούλα** (η) – μεγεθ.

κόπελος (ο) **1.** ΦΡ. **έγινε κόπελος!** έγινε πολύ ωραία κοπέλα **2.** υπηρέτης [παροιμ.: Έχει ο κόπελος κοπέλι κι η κυρά μας άλλον άντρα.] – επίθ. **κοπελιάρης** (ο) (σκωπτ.) το αγόρι που κάνει συχνή παρέα με κορίτσια ΦΡ. **ω! ω! κοπελιάρη!** – σύνθ. **κοπελόσπορος** (ο) αντρικό σπέρμα, από το οποίο γεννιούνται μόνο κοπέλες ΦΡ. **έπεσε κοπελόσπορος στο σπίτι!** [ETYM. < μσν. κοπέλλι(ν) (τό) «υπηρέτης, αγόρι» < μσν. κοπέλλ(α) (ή) + παραγ. επίθ. -ι(ν) (Ήσύχ., <κόπελλα> αϊδοῖα, και τὰ ὀστώδη τοῦ σώματος) (πρβ. αλβ. koril «υπηρέτης για βαριές δουλειές»)].

ΚΟΠΕΤΟΣ (κουπιτός) (ο) γοερός θρήνος που συνοδεύεται από δαρμούς του στήθους ΦΡ. **ξέσπασε τέτοιος κοπετός, π' δε λέγεται!** [ETYM. < αρχ. κοπετός (ὁ), Εὐπ. 347, βρυγμός και κοπετός «τριγμός των δοντιών και μέγας θρήνος» / Ήσύχ., <κοπετός> κομμός. θρήνος μετὰ ψόφου χειρῶν].

ΚΟΠΗ (κουπή) (η) κοπάδι, ποίμνιο, αγέλη [δ. τρ.: ... βήκαν τα λάγια (βλ. λ.) πρόβατα και όλα τα κοπάδια, / του Παναγιώτη η κοπή δεν φάνηκε ακόμη.] [Γ. Κοτζ. Ήπ.: Ξεσηκωμένος ὁ φτωχὸς ἀπ' τό ζευγάρι (βλ. λ., 2) / κι ὁ ἄλλος ἀφήνοντας ἀφύλαχτη κοπή, ...] – συνών. **τσέτα** (η) [ETYM. < αρχ. κοπή (ή) «χτύπος, τομή, σφαγή, τμήμα ποιμνίου, κοπάνισμα, ...», Σοφ. Ἀποσπ. 380, φλοίσβου μετὰ κοπήν «μετά τα χτυπήματα της φουσκοθαλασσίας»].

ΚΟΠΙΑΖΩ (κουπιάζω) **1.** καταβάλλω μεγάλη προσπάθεια, μεγάλο κόπο, κουράζομαι [Διγ. Ἀκρ. 3329: καί κοπιάζομεν ὁμοῦ ἡμέρας τε καί νύκτας] **2.** έρχομαι, φθάνω [δ. τρ.: – Βλαχούλα μ', πούθεν έρχεσαι κι απούθε (βλ. λ.) μας κοπιάζεις;] ΦΡ. (α) (φιλοφρ.) **κοπιάστε μέσα!** (β) (απειλ.) **για κόπιασε!** – ουσ. **κόπιασμα** (το) κοπιώδης εργασία – μππ. **κοπιασμένος** (-η, -ο) **1.** γεμάτος κόπους, κοπιαστικός ΦΡ. **ό,τι και να πούμε, κοπιασμένη ζωή ζήσαμεν!** **2.** κουρασμένος [Λ. Μαβ. Δ. (47): "Όταν φθάν' ἡ στιγμή, 'ποῦ κοπιασμένος / ὁ ἥλιος ἀρχίζει νὰ νυστάζει ...] ΦΡ. **έφτασε κοπιασμένος!** **3.** σεληνιασμένος ΦΡ. **τον βρήκαν κοπιασμένο τον καημένο!** – αντών.: α) **άκοπος** (-η, -ο) (αρχ. άκοπος (-ον), Πλάτ. Τίμ. 89a, ὀχήσεις άκοποι «μεταφορές ξεκούραστες»)· β) **ανέκοπος** (-η, -ο) – επίρρ.: **άκοπα / ανέκοπα** ΦΡ. **ανέκοπα ήρθαμεν!** – σύνθ.: α) **καλοκοπιάζω** φτάνω με καλούς οιωνούς, φθάνω και με δέχονται ευχάριστα [ευχή: Να καλοκοπιάσετε!]· β) **ξανακοπιάζω** ξανάρχομαι ΦΡ. **να μας ξανακοπιάσετε!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. κοπιάζω < αρχ. κοπιάω «κουράζομαι, εργάζομαι σε κοπιαστική εργασία, ...», Ἀριστοφ. Θεσμ. 795, παίζουσαι καί κοπιῶσαι «να γλεντήσουμε και να γίνουμε πτώμα από την κούραση»].

ΚΟΠΤΣΑ (κόπ'τσα) (η) μικρή πόρπη, θηλύκωμα, που αποτελείται από δύο τμήματα, αρσενικό και θηλυκό, και θυμίζει τον κόμβο του Ηρακλή [ETYM. < θ. κόπ- του κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιτσα (πρβ. τουρκ. korça)].

ΚΟΠΤΣΑΣ (κόπ'τσας) (ο) 1. που κόβει 2. σκόρος ΦΡ. **μου 'φαγε ο άτιμος ο κόπιτσας το πανωφόρι!** (μο' 'φα'ι ου άτ'μους ου κόπ'τσας του πανουφόρ'!) 3. (μτφ., σκωπτ.) χάρος ΦΡ. **αν μας αφήσει ο κόπιτσας!** αν δεν πεθάνουμε [ETYM. < θ. κόπ- του κόπτω (βλ. κόβω) + παραγ. επίθ. -ιτσας].

ΚΟΠΟΣ (κόπους) (ο) (πληθ. **κόποι**, οι / **κόπια**, τα) 1. μόχθος, κούραση [δ. τρ.: – Κι αν ήρθες καλωσόρισες κι ας έκανες και κόπο, / κι από την ώρα που 'ρθαταν, στολίσαταν τον τόπο.] ΦΡ. (α) **έχασε τα κόπια μιας ζωής!** (β) **αυτή η δουλειά θέλει πολλά κόπια!** (γ) **ζει από τα κόπια του!** (δ) **τρώει από ξένα κόπια!** 2. έγνοια, φροντίδα [δ. τρ.: Κι αν είσαι κι αρχοντόπουλο τι κόπο το 'χω εγώ;] [ETYM. < αρχ. κόπος (ὁ) «χτύπημα, χτύπος, κόπωση, ...», Ἀριστοφ. Πλ. 321, τῷ κόπῳ ξυνεῖναι «να σας βοηθώ»].

-ΚΟΠΟΣ β' συνθ. σε σύνθ. αρσ. ουσ.· δηλώνει (Τριαντ.): Ι. το προσ. που χαρακτηρίζεται από την τάση να κάνει συνεχώς ή κατ' επανάληψη αυτό που εκφράζει το α' συνθ., π.χ. γλεντοκόπος ΙΙ. το πρόσωπο που ασχολείται, έχει ως δουλειά του να κόβει, να σπάει αυτό που εκφράζει το α' συνθ., π.χ. ξυλοκόπος – σύνθ. **τυροκόπος** (ο) τυροποιός, τυροκόμος [ETYM. < αρχ. -κόπος θ. του αρχ. ρ. **κόπτω** (βλ. κόβω, ετυμ.) ως β' συνθ., π.χ. αρχ. λιθο-κόπος, μσν. στρατο-κόπος].

ΚΟΠΡΑΩ (κουπράου) / **κοπρίζω** 1. (για ζώα) κάνω κοπριές 2. (για ανθρώπους) αποπατώ 3. (για χωράφια) λιπαίνω με κοπριά [Αδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα **ΚΟΠΡΙΖΩ**, παχύνω τήν γῆν μέ κόπρον διά νά τήν κάμω πολυγωνωτέραν, από τό *Κόπρος*, καί παλαιά καί σήμερον τό αὐτό. Καί ὄνομα τῆς ἐνεργείας *Κόπρισμα*· ὅθεν καί παροιμία, «*Τοῦ οἴκοκυροῦ τ' ὀμμάτιν κόπρισμα γίνετ' εἰς τό χωράφιν*» διδάσκουσα τούς ζῶντας ἀπό τήν γεωργίαν, ἥ καί ἀπό κἀνέν ἄλλο εἶδος βιομηχανίας, νά μήν ἐμπιστεύωνται πολύ τήν πρόνοιαν εἰς τούς μισθωτούς ὑπουργούς, ἀλλά νά τούς ἐπισκέπτωνται συχνά, καί πολλάκις καί νά συνεργάζωνται μ' αὐτούς. Παρόμοιον νόημα ἔχει καί τῶν Γάλλων ἡ παροιμία, *l'oeil du maître engraisse le cheval*, ἥγουν *Τοῦ οἴκοκυροῦ τόμμάτιν παχύνει τό ἄλογον*.] – ουσ. **κόπρημα** / **κόπρισμα** (το) – μππ. **κοπρημένος** / **κοπρισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεκοπράω** / **ξεκοπρίζω** 1. καθαρίζω τις κοπριές ζώων 2. (μτφ.) καθαρίζω βρόμικο χώρο 3. (μτφ.) απομακρύνομαι από την εστία μου, ανεξαρτητοποιούμαι, φεύγω ΦΡ. (α) **ξεκο-**

πρίστε λίγο! (ξικουπρίστι λίγου!) φύγετε από τα πόδια μου (β) **ζεκό-πρισε και καθάρισε ο τόπος!** (ξικόπρισι κι καθάρ'σι ου τόπους!) έφυγε και ... [ETYM. < αρχ. κοπρέω / κοπρίζω «λιπαίνω με κοπριά, ...», Όμ. ρ 299, κοπρίσσαντες «το χώμα να φουσκίσουν»].

ΚΟΠΡΙΑ (κουπρριγιά) (η) **1.** τα περιττώματα ορισμένων ζώων, π.χ. των αιγοπροβάτων, τα οποία χρησιμοποιούνται για λίπανση των φυτών [παροιμ.: Όμοιος τον όμοιο κι η κοπριά στα λάχανα.] ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **ζει μες στις κοπριές!** ζει σε βρόμικο περιβάλλον **2.** (μτφ., υβρ.) αργόσχολος, τεμπέλης – σύνθ.: α) **κοπροθήκη** (η) πολλή κοπριά, πολλά σκουπίδια· β) **κοπροθήκι** (το) τεμπέλης· γ) **κοπρολογάω** (κουπρρουλουγάου) **1.** (για ζώα) το λένε, όταν βγάζουν τα ζώα από το μαντρί για να κινηθούν, να βοσκήσουν και να κάνουν τις κοπριές τους **2.** (μτφ.) για ανθρώπους που περνούν την ώρα τους άσκοπα ΦΡ. **κοπρολογάει όλη μέρα!** – ουσ. **κοπρολό(γ)ημα / κοπρολόι** (το)· δ) **παλιοκόπρι** (το) παλιά κοπριά, κατάλληλη για τη λίπανση των αγρών [ETYM.· μσν. < αρχ. κοπρία (ή) (Στράτ. Φιλ. 43.1, οὐδ' ἐν κοπρία θησαυρόν «ούτε θησαυρό στην κοπριά») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΟΡΑ (κκόρα) (η) **1.** η εξωτερική σκληρή επιφάνεια του ψωμιού ΦΡ. **έχει ωραία κόρα το ψωμί!** **2.** κάθε επιφάνεια που έχει σκληρύνει και καλύπτει μαλακή εσωτερική ύλη **3.** κακάδι σπυριού – συνών. **κοριά / κλόδα** (η) – υποκορ. **κορίτσα** (η) – ρ. **κοριάζω** (κκουργιάζου) **1.** αποκτώ κόρα **2.** σκληραίνω – ουσ. **κόριασμα** (το) – μππ. **κοριασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < αρχ. κόρ(υς) (ή) (-υθος) «περίβλημα, περικεφαλαία, ...» (Όμ. Ζ 494, κόρυθ' εἴλετο «σήκωσε το κράνος») + παραγ. επίθ. -α (Τριαντ. < σλαβ. korá, με μετάθ. του τόνου)].

ΚΟΡΑΚΙΑΖΩ (κουρακκιάζου) **1.** ζω πολλά χρόνια ΦΡ. **κοράκιασε!** **2.** (μτφ.) διψώ υπερβολικά ΦΡ. **κοράκιασα στη δίψα!** – ουσ. **κοράκιασμα** (το) – μππ. **κορακισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κόρακ(ας) (ό) (< ελνστ. κοράκιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. κόραξ (ό) (-κος) (αιτ. κόρακα), Αἰσχύλ. Ἀγ. 1472-3, κόρακος ἔχθροῦ σταθείς «σαν εχθρός κόρακας εστάθη») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΚΟΡΑΚΙΣΤΙΚΑ (κουρακκίστ'κα) (τα) **1.** φτιαχτό γλωσσικό ιδίωμα, που χρησιμοποιούν τα παιδιά, χάριν παιδιάς· σύμφωνα μ' αυτό η κάθε λέξη προφέρεται συλλαβιστά κι αφού ανάμεσα σε κάθε συλλαβή παρεμβληθεί ομόηχος φθόγγος αρχίζοντας πάντα από [κ], πρώτο γράμμα της λ. κόρακας, π.χ. **φέτα** → φε-κε-τά-κα, **νερό** → νε-κε-ρό-κο ΦΡ. **η μάνα ζυμώνει** → η μακανάκα ζυκυμωκωνεί· τα παιδιά πειραματίζονταν και με άλλα σύμφωνα **2.** (μτφ.) λόγια ακατανόητα ΦΡ. **άρχισε**

τα κορακίστικα! [ETYM. < κόρακ(ας) (βλ. κορακιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίστικα (πρβ. ελνστ. επίρρ. κορακιστί «με τον τρόπο, με τη γλώσσα των κοράκων, κορακίστικα», Ί. Χρυσ. 4.634.25, μη κορακιστί φθέγγεστε, ὧ ανόητοι, καθάπερ τά παιδιά «ανόητοι, μη μιλάτε κορακίστικα σαν τα παιδιά»)].

ΚΟΡΑΚΟΖΩΗΤΟΣ (κουρακουζώητους) (-η, -ο) που ζει πολλά χρόνια σαν τον κόρακα [παροιμ.: Αν γένονταν το άχτι (βλ. λ.) στάχτη, θα γινόμουνα κορακοζώητος.] – αντών. **ολιγοζώητος** (-η, -ο) [ETYM. < κόρακ(ας) (βλ. κορακιάζω, ετυμ.) -ο- + -ζώητος < ελνστ. ζωητός (-ή, -όν) «που μπορεί να λάβει ζωή» < αρχ. ζωή / ζόη (ή) «περιουσία, βίος, ζωή» (Όμ. ξ 96, ἥ γάρ οἱ ζωή γ' ἦν ἄσπετος «ήταν αλήθεια εκείνου αρίφνητο το βίος») κατά τα ρημ. επίθ. σε -τος].

ΚΟΡΑΣΑΝΙΑΖΩ (κουρρασαννιάζω) **1.** επιχρίω, σοβατίζω **2.** κορτσιάζω (βλ. κόρτσα → ρ.) – ουσ. **κορασάνιασμα** (το) – μππ. **κορασανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < φρ. *σαν κόρα* (βλ. λ.) «που μοιάζει με κόρα», με αντιμετ. κορασαν- + παραγ. επίθ. -ιάζω, ή < τουρκ. *hoga-san* (< τοπων. *Khorasan*, όν. περσ. πόλης) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΚΟΡΔΑ (η) **1.** χορδή μουσικού οργάνου **2.** το πλατύ με διπλή ξύλινη λαβή μαχαίρι του βυρσοδέψη ΦΡ. (μτφ.) **κόβει η κόρδα τ'!** ασκεί επιρροή – σύνθ.: **α) κορδοκυλιέμαι** κυλιέμαι στο έδαφος υπό την επήρεια μέθης ή από άλλη αιτία ΦΡ. **τι έπαθε και κορδοκυλιέται έτσι;** – ουσ. **κορδοκύλημα** (το) – μππ. **κορδοκυλημένος** (-η, -ο)· **β) κορδονούρα** (η) **1.** είδος σκουρόχρωμου μυρμηγκιού που έχει ελαφρώς σηκωμένο το πίσω μέρος του σώματός του, η τσούχτρα (βλ. λ., 1) **2.** (μτφ.) **α.** αλαζονεία ΦΡ. **δεν την αφήνει με τίποτα την κορδονούρα!** **β.** περηφάνεια· **γ) κορδονούρικός** (-η, -ο) που έχει κορδωμένη την ουρά ΦΡ. **μυρμήγκια κορδονούρικά** [ETYM. < ιταλ. *corda* (βλ. κοδέλα, ετυμ.)].

ΚΟΡΚΑΔΙ (κουρκάδ') (το) κροκάδι, κρόκος αβγού ΦΡ. **μ' αρέει** (βλ. αρέω) **πολύ το κορκάδι!** [ETYM. < κροκάδι, με αντιμετ. < ελνστ. κρόκ(ος) (< αρχ. κρόκος (ό), Όμ. Ξ 348, κρόκον ήδ' ύάκινθον «κρόκο ή κρίνο») + παραγ. επίθ. -άδι].

ΚΟΡΚΑΡΙ (κουρκάρ') (το) μικροί βολβοί κρεμμυδιού που προορίζονται για φύτευση, κοκκάρι – συνών. **κορκάλι** (το) [ETYM. < κοκκάρι (< ελνστ. κοκκάριον (τό), υποκορ. του αρχ. κόκκος, βλ. κόκαλο, ετυμ.) > κορκάρι, με αφομ.].

ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΣ (κουρκόδειλους) (ο) κροκόδειλος ΦΡ. **κορκοδείλια δάκρυα!** [ETYM. < αρχ. κροκόδειλος / κροκόδιλος (ό) «σαύρα, κροκόδειλος» (Ηρόδ. 2.69.1, τοῖσι μὲν δὴ τῶν Αἰγυπτίων ἱροὶ εἰσι οἱ

κροκόδειλοι, τοῖσι δὲ οὐ, «μεταξύ των Αἰγυπτίων ἄλλοι θεωροῦν τους κροκοδείλους ιερούς, ἄλλοι ὄχι») με αντιμετ.].

ΚΟΡΜΙ (κουρμί) (το) [...] [Ἀδ. Κορ. ᾿Ατ., λήμμα *ΚΟΡΜΙ*. [...] *Κορμίον* (τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, *corps*), ὑποκοριστικόν τοῦ *Κορμός* (...) τό ὅποιον καί σήμερον συνειθίζεται, ἀλλά διά τὰ δένδρα.] [παροιμ.: Ὅ,τι τραβάει το κορμί, τα φταίνει το κεφάλι.] [δ. τρ.: Πες μου σημάδια του κορμιού, σημάδια της αγάπης.] – υποκορ. **κορμάκι** (το) [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.9: Κάτου ἀπ’ τούς δέντρους ἔτρεχε, τὰ ποταμάκια ἐπήδα: / Τό τί κορμάκι ἦταν αὐτό, τί μάτια ἦταν ἐκεῖνα!] – μεγεθ. **κόρμαρος** (ο) ἄνθρωπος με ωραία κορμοστασιά ΦΡ. **κοίτα ἕναν κόρμαρο που περνάει!** – επίθ. **κορμερός** (-ή, -ό) γεροδεμένος, σωματώδης ΦΡ. **εἶναι κορμερή γυναίκα!** – ρ.: α) **κορμιάζω** για πόνο στο κορμί, συνήθ. λόγω κρυώματος – ουσ. **κόρμιασμα** (το)· β) **ξεκορμίζομαι** υποφέρω πολύ ἀπό μεγάλη κούραση ΦΡ. **έκανα τόσες δουλειές, που ξεκορμίστηκα!** – ουσ. **ξεκόρμισμα** (το) – μππ. **ξεκορμισμένος** (-η, -ο) [ΕΤΥΜ. < μσν. κορμί(ν) < ελνστ. κορμίον (τό), υποκορ. του αρχ. κορμός (ὁ) «κορμός δέντρου, κούτσουρο, κορμί, ...», Ὅμ. ψ 196, κορμόν ἐκ ρίζης προταμών «και τον κορμό απ’ τη ρίζα κλάδεψε»].

ΚΟΡΝΙΑΧΤΟΣ / **κουρνιαχτός** (ο) σκόνη, σύννεφο σκόνης (βλ. α-ντάρα, 2) [δ. τρ.: Μηδέ το μαύρον είδανε, μήτε τον κορνιαχτό του. / Οπού είχε μαύρο γλήγορον, είδε τον κορνιαχτό του, / κι οπού είχε μαύρο κι είν’ οκνός, μηδέ τον κορνιαχτό του.] ΦΡ. **γέμισε ο τόπος κουρνιαχτό!** – ρ. **κουρνιαχτίζομαι** γεμίζω με κουρνιαχτό, σκονίζομαι [δ. τρ.: – Μάρω μ’, τι κουρνιαχτίζεσαι και τι σε καίει ο ήλιος;] [ΕΤΥΜ. < μσν. κορνιοκτός (ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]) *κορνιορτός (ανομ. του δεύτερου [ρ]) < αρχ. κονιορτός (ὁ) «σύννεφο σκόνης, ...» (Ἡρόδ. 8.65.1, ιδεῖν δὲ κονιορτὸν χωρέοντα ἀπ’ Ἐλευσῖνος «πως είδαν κουρνιαχτό να ῥχεται ἀπό την Ελευσίνα») (προληπτική ἀνάπτ. δεύτερου [ρ], Τριαντ.)].

ΚΟΡΤΣΑ (κκόρτσσα) (η) **1.** βρομιά, πέτσα βρομιάς πάνω στο δέρμα **2.** κοριός (λόγω της άσχημης μυρωδιάς που αποπνέει, αν τον συνθλίψουμε) – συνών. **κόρτσια** (η) – ρ. **κορτσιαάζω** ΦΡ. **κόρτσιασε από την απλυσιά!** (κκόρτσσιασ’ ἀπού ᾿ν απλυσσιά!) (βλ. κορασανιάζω, 2) – ουσ. **κόρτσιασμα** (το) – μππ. **κορτσιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το ᾿χει κορτσιασμένο το κορμί!** [ΕΤΥΜ. < κορίτσα (βλ. κόρα → υποκορ.) > κόρτσα, με έκπτωση και μετάθ. του τόνου (πρβ. ιταλ. scorza «φλούδα, πέτσα»)].

ΚΟΡΥΤΙ (κουρύτ’) (το) **1.** σκαμμένος κορμός δέντρου ή πέτρινο δοχείο μέσα στο οποίο ρίχνουν το φαγητό ή το νερό γουρουνιού, αλλά

και άλλων ζώων, και που, σχεδόν κατά κανόνα, είναι βρόμικο 2. μικρό μονόξυλο που χωρά έναν άνθρωπο 3. (μτφ.) λερωμένος, βρόμικος – συνών.: α) **κορύτος** (ο) ΦΡ. **τι έκανες κι έγινες κορύτος;** [Αρ. Βαλ. Φ. 3.20-1: τὸ Λοῦρο, τ' Ἀσπροπόταμο κορύτο, νεροκράτη, / νὰ βρέχει τὰ ρουθούνια του καὶ νὰ δροσολογιέται] β) **κορύτα** (η) – υποκορ.: α) **κορυτσέλι** (κουρ'τσσέλλι) (το)· β) **κορυτούλα** (η) [ETYM. < θ. κορυθ- του αρχ. ουσ. κόρυς (-υθος) (βλ. κόρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι > κορύθι > κορύτι, με τροπή του [θ] σε [τ] / Ἑσύχ. <κορύτει> τῇ κεφαλῇ / <κόρυς> περικεφαλαία / Δ. Χωμ. Π., σ. 288, 75, «τόν δέ β' σταφυλῶν κορύτας η', τόν δέ γ' σταφυλῶν πλήρη ληνόν καὶ τόν μετ' αὐτόν κορύτας ε'» / (Ακαδημ.) <σλαβ. koryto].

ΚΟΡΦΗ (κουρφή) (η) 1. κορυφή [δ. τρ.: Ποιος έλατος κρατάει βροχή και ποια κορφή το χιόνι; / Ποια κόρη ράβει τα προικιά χωρίς να 'χει βελόνι;] 2. η θέση δίπλα στο τζάκι που θεωρείτο προνομιακή και παραχωρείτο σε ηλικιωμένους και επισκέπτες 3. γάλα που, αφού υποστεί κατάλληλη ζύμωση, το χτυπούν και παράγουν ξινόγαλο και βούτυρο· αυτό το γάλα το τρώνε και σκέτο ή αφού τρίγουν μέσα ψωμί (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 60) – παράγ. ουσ.: α) **κορφάδα** (η) κορυφή φυτού ΦΡ. **μην ανεβαίνεις στις κορφάδες, θα πέσεις!** [δ. τρ.: Ψηλό μου κυπαρίσσι λυγάει η κορφάδα σου. / Και ποιος θα τη γλεντήσει την ομορφάδα σου.]· β) **κορφέγκι** (το) αφρός γάλακτος – επίθ. **κορφινός** (-ή, -ό) κορυφαίος, που βρίσκεται στην κορυφή ΦΡ. **κορφινό πεζούλι** (βλ. λ.) – σύνθ.: α) **κορφινόφυλλο** (κουρφ'νόφ'λλου) (το) (συχνά στον πληθ.) το φύλλο της κορυφής ενός φυτού – αντών. **πατινόφυλλο** (πατ'νόφ'λλου) (το) – συνών. **πατόφυλλο** / **πατάδι** / **ούτσι** (το) ΦΡ. **έμασα λίγα πατάδια για τις γίδες!** β) **κορφοκλώναρα** (τα) τα κλωνάρια που βρίσκονται στην κορυφή των δέντρων [Στ. Γραν. Μ. Κ.: ... μόνο στά κορφοκλώναρα ή περγιαλάστρα ή κίσα / κάνει τόν ἤχο τῶν χτενιῶν κι' ὁ κάμπος βαλαντώνει.]· γ) **κορφολογάω** (κουρ-φουλουγάου) μαζεύω κορφάδες, βλαστολογώ [δ. τρ.: Βασιλικός στη γειτονιά κι εμείς τον πεθυμούμε, / κι έρχοντ' απ' άλλη γειτονιά και τον κορφολογούνε.] – ουσ. **κορφολόγημα** (το) – μππ. **κορφολογημένος** (-η, -ο) – σύνθ. επιρρ. **κατάκορφα** / **κατακορφίς** στην κορυφή – ρ. **κορφιάζω** (κουρφγιάζου) τοποθετώ πλάκες στην κορυφή στέγης, για να μην μπαίνει νερό – παθ. **κορφιάζομαι** 1. κάθομαι στην κορφή, κάθομαι σε περίοπτη θέση ΦΡ. **κορφιάστηκε και δε λέει να φύγει!** 2. περπατώ, συμπεριφέρομαι αλαζονικά ΦΡ. **μην κορφιάζεσαι τόσο, δε θα σου βγει σε καλό!** – ουσ. **κόρφιασμα** (το) – μππ. **κορφιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. κορυφή (ή) «κορυφή της κεφαλής του α-

λόγου, κορυφή βουνού, ...» (Όμ. Γ 10, κορυφήσι κατέχευεν ὁμίχλην «καταχνιά σε κορφοβούνι χύνει») με συγκ.].

ΚΟΡΦΟΣ (κόρρφους) (ο) (πληθ. **κόρφοι**, οι / **κόρφια**, τα) 1. η αγκαλιά, το μέρος ανάμεσα στον βραχίονα και το στήθος ΦΡ. (α) **σαν το χιόνι στον κόρφο!** για κάτι μη επιθυμητό (β) **σαν το φίδι στον κόρφο!** για ευεργετούμενο εχθρό (γ) **ούτε ψύλλος στον κόρφο μου!** δεν επιθυμώ να μου συμβεί κάτι, το οποίο έπαθε άλλος (δ) **σαν φυλαχτό στον κόρφο την έχει!** την προσέχει πάρα πολύ [δ. τρ.: ... να πιάσω αγάδες ζωντανούς και Τούρκους κι Αρβανίτες, / να φέρουν τ' άσπρα στην ποδιά και τα φλωριά στον κόρφο.] 2. το πάνω από την οσφύ μέρος της παραδοσιακής ενδυμασίας, όπου οι γυναίκες τοποθετούσαν γράμματα, κλωστές, κ.λπ. – υποκορ. **κορφάκι** (το) [δ. τρ.: ... το τρίτο το καλύτερο το βάνει στο κορφάκι, / για να μυρίζ' ο κόρφος του χειμώνα καλοκαίρι, / το καλοκαίρι ζάχαρη και τον χειμώνα μόσχο.] [ETYM.: μσν. < ελνστ. κόλφος (< αρχ. κόλπος (ὁ) «κόρφος, κοιλιά, ...», Όμ. Ζ 400, παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' «έχοντας το παιδί στον κόρφο της») > κόρφος, με τροπή του υγρού [λ] σε υγρό [ρ]].

ΚΟΣΑ (η) 1. πλεξούδα μαλλιών ΦΡ. (α) **ωραίες κόσες έχεις!** (β) **κόσα στεφάνι** είδος κόμμωσης, κατά την οποία η πλεξούδα ή οι πλεξούδες των μαλλιών μαζεύονται ψηλά ή γύρω στο κεφάλι – συνών. **κόκορος** (ο) (βλ. κόκορας → συνών. α, 3) 2. πλεξούδα από έντερα, γαρδούμπα 3. τένοντας, κυρίως της ραχοκοκαλιάς 4. πλεξούδα κρεμμυδιών, σκόρδων, κ.λπ. ΦΡ. **έπλεξα δέκα κόσες κρεμμύδια!** 5. πλεγμένα χόρτα τα οποία χρησιμοποιούνται αντί σκονιγιού για το δέσιμο θειρισμένων χόρτων – υποκορ. **κοσούλα** (η) – μεγεθ. **κοσάνα** (η) – σύνθ. **ξενόκοσα** (η) πρόσθετη κοτσίδα (βλ. ξενο- → σύνθ. δ) [ETYM.: πιθ. < κόσσ(υβος) (ο) «πλεξούδα μαλλιών» + παραγ. επίθ. -α > κόσσα > κόσα, με απλοπ., ή < κοτσίδα (< αιτ. κοτίδα του αρχ. δωρ. κοτίς (-ίδος) (αττ. κοττίς) «κεφάλι, ...» (Πολυδ. 2.29, Δωριεῖς δέ τήν κεφαλὴν οὕτω (ενν. κοτίδα) καλοῦσιν / Ἡσύχ., <πρόκοττα> εἶδος κουράς, ἢ κεφαλῆς τρίχωμα· <κοττίς> γὰρ ἢ κεφαλὴ.) > κοσίδα, με αποχηροπ. > κόσα, με έκπτωση].

ΚΟΣΑΡΙ (κουσσιάρ') (το) εικοσάρικο [λογοπ.: Ο (κάποιο όνομα) το καλό παιδί και τ' άξιο παλληκάρι, / γομάρου (βλ. λ.) κώλο φίλησε και πήρ' ένα κοσάρι!] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Σαν κόκκινο κοσάρι τον κοίταγα! (με αγανάκτηση)] ΦΡ. **πήγα στη νονά μου και κονόμησα** (βλ. λ.) **ένα κοσάρι!** – συνών. **κοσάρα** (κουσσιάρα) (η) 1. [...] 2. κότα (βλ. λ.) [παροιμ.: Η κοσάρα πίνει νερό και τηρεῖ τον ουρανό.]· κοσάρα λένε την κότα και στην ποντιακή διάλ. [ETYM. < μσν. *εἰκοσάρι (πρβ.

μσν. κοσάρι «νόμισμα αξίας είκοσι άσπρων» με αποβ. του αρχικού άτ. ει-) < αρχ. είκοσι (Όμ. Β 510, έκατόν καί είκοσι «εκατόν είκοσι») + παραγ. επίθ. -άρι].

ΚΟΣΚΙΝΑΣ (κουσσκινάς) (ο) που κατασκευάζει κόσκινα / **κοσκινού** (η) η σύζυγος του κοσκινά [παροιμ.: Κι η κοσκινού τον άντρα της με τους πρματευτάδες.] [ETYM.· μσν. < αρχ. κόσκιν(ον) (τό) (Άριστοφ. Νεφ. 373, καίτοι πρότερον τόν Δί' άληθώς ὥμην διά κοσκίνου οὐρεῖν «από κόσκινο μέσα εγώ νόμιζα πριν, σοβαρά, πως ο Δίας κατουράει») + παραγ. επίθ. -άς].

ΚΟΣΚΙΝΙΔΙ (κουσσκινίδ') (το) (πληθ. **κοσκινίδια** / **κοσκινίσματα**, τα) ό,τι απομένει στο κόσκινο μετά το κοσκίνισμα [δ. τρ.: ... να κοσκινίσει το φλουρί, να πέσει το διαμάντι / κι αυτά τα κοσκινίσματα τα παίρνουν οι Λαζάροι (βλ. Λάζαροι).] [ETYM. < κόσκιν(ον) (βλ. κοσκινάς) + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΚΟΣΚΙΝΙΣΤΡΑ (κουσσκινίστρα) (η) **1.** είδος μεγάλου κόσκινου, με το οποίο κοσκινίζουν οικοδομικά υλικά **2.** (μτφ.) κουτσομπόλα ΦΡ. **είναι αυτή μια κοσκινίστρα, να σε φυλάει ο Θεός!** [ETYM. < κόσκιν(ον) (βλ. κοσκινάς) + παραγ. επίθ. -ίστρα].

ΚΟΣΜΟΒΟΉ (κουζμουβουή) (η) **1.** η βοή που προέρχεται από μεγάλο πλήθος **2.** έντονη αποδοκιμασία, κατακραυγή ΦΡ. **τον έφαγε η κοσμοβοή!** (τουν έφα'ι η κουζμουβουή!) [παροιμ.: Κάλλιο Θεού οργή, παρά κοσμοβοή.] [ETYM. < αρχ. κόσμ(ος) (ό) «(αρχική σημ.) τάξη, κατασκευή, στολίδι, ...» (Όμ. Θ 12, οὐ κατά κόσμον «απρεπώς») -ο- + βοή (βλ. βουή, ετυμ.).]

ΚΟΣΜΟΥΡΑ (κουζμούρα) (η) πολός κόσμος, κοσμοπλημμύρα [ETYM. < κόσμ(ος) (βλ. κοσμοβοή, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα].

ΚΟΣΣΙΑ (κουσσιά) (η) εργαλείο για το κόψιμο χόρτων· αποτελείται από μακριά λάμα ελαφρά κυρτή, στερεωμένη σε μακρύ στειλιάρι – συνών. **κόσσα** (η) – ρ. **κοσσίζω** θερίζω με κοσσιά ΦΡ. **πάω να κοσσίσω το τριφύλλι!** – ουσ. **κόσσισμα** (το) – μππ. **κοσσισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ακόσσιστος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κόσσ(ω), αιολ. τ. του κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΟΣΣΥΦΑΣ (κόσσ'φας) (ο) / **κοσσύφι** (κουσσύφ') (το) (πληθ. **κοσσύφια**, τα) κοτσύφι [παροιμ.: Είναι σαν τον κόσσυφα στο χιόνι.] [ETYM. < αρχ. κόσσυφ(ος) (ό) (Άριστ. Ζ. Ί. 617a, μέλας πανταχοῦ (ενν. κόττ(σσ)υφος) «κατάμαυρος») + παραγ. επίθ. -ας].

ΚΟΤΑ (η) κατοικίδιο πτηνό που εκτρέφεται για τα αβγά και το κρέας του, η όρνιθα ΦΡ. **κότα τ' Θεού** (η) το έντομο πασχαλίτσα, η κοκκινέλη η επτάστικτος (coccinella septempunctata)· [παιχνίδι: [...]] Οι κο-

τούλες του Θεού ήταν αγαπημένες των κοριτσιών, τα οποία έβαζαν μία πάνω στον δείκτη του χεριού και την κατευόδωναν με το τραγουδάκι: «Πέτα, πέτα, κότα μου, / να πας στα Γιάννενα, / να μου φέρεις κόκκινα παπούτσια!» (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 392)] (βλ. κοσάρι → συνών., 2) – υποκορ.: α) **κοτίτσα** / **κοτούλα** (η)· β) **κοτοπούλι** (το) κοτόπουλο – σύνθ.: α) **κοτάβγο** (το) αβγό κότας· β) **κοτοφώλης** (ο) που του αρέσει να μένει στο σπίτι, όπως η κότα στη φωλιά· γ) **ξυλόκοτα** (η) 1. μπεκάτσα 2. (μτφ.) ψηλή, αδύνατη και άχαρη γυναίκα [ETYM. < θηλ. του ελνστ. κοττός, κόττος (ὁ) «πετεινός, ίππος, κύβος, ...», με ορθογρ. απλοπ., Ἡσύχ., <κόττος> ὄρνις. καὶ ἵππων δέ τινας οὕτως ἔλεγον / <πρόκοττα> [...] καὶ οἱ ἀλεκτρυόνες κοττοὶ διὰ τὸν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ λόφον].

ΚΟΤΑΩ (κουτάου) έχω θάρρος, τολμώ [παροιμ.: Ὅποιος κοτάει, να μπει!] [Σ. Δημ. Οπωρ.: – Αν κοτάς κατέβα κάτω ρε, μου φωνάζει άγριος. – Αν κοτάς ανέβα εσύ πάνω ρε, του λέω κι εγώ.] ΦΡ. **άμα σου κοτάει, έλα!** – ουσ. **κότημα** (το) – σύνθ. **αποκοτάω** ενεργώ παράτολμα, ρισοκινδυνεύω ΦΡ. **αποκότησε και δεν του βγήκε σε καλό!** [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.1844, γ-εῖς δουλευτῆς τοῦ Παλατιοῦ τόσο ν’ ἀποκοτήσει] – ουσ. **αποκοτιά** (η) – επίθ. **απόκοτος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κοτῶ «τολμῶ, ρισκάρω» < ελνστ. κοττ(ός) (στη σημ. «κύβος», βλ. κότα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ῶ, με ορθογρ. απλοπ. (πρβ. ελνστ. κοττίζω «παίζω κύβους, ρισοκινδυνεύω, διακινδυνεύω» / αρχ. κοτέω «οργίζομαι, φθονῶ, ...», Ὅμ. α 101, τοῖσιν τε κοτέσσεται ὀβριμοπάτρη «την κόρη έχουν θυμώσει»)].

ΚΟΤΖΑΜ(ΟΥ) (κουτζιάμ/ου) άκλ.: μπροστά από ουσ., στα οποία προσδίδει την έννοια του πολύ μεγάλου, ογκώδους ή σημαντικού, συνήθ. για να τονιστεί κάποια αντίφαση ανάμεσα στο μέγεθος ή στη σπουδαιότητα που έχει κάποιος ή κάτι και στις πράξεις, στις αντιδράσεις ή στην κατάσταση, στην οποία βρίσκεται ΦΡ. (α) **έγινε κοτζάμου παιδί!** μεγάλωσε (β) **κοτζάμου γυναίκα και δεν έχει νου για παντριά!** [ETYM. < τουρκ. koca «μεγάλος, τεράστιος» με το κτητ. -m (kocam)].

ΚΟΤΡΩΝΙ / **κοτρόνι** (κουτρώ/όν') (το) μεγάλη ακατέργαστη πέτρα [Γ. Ζαλοκ. Πέρδ.: Βόσκουν ή άλλαις πέρδικες ή λούζονται στ' αυλάκι / καί μιά στά νύχια περπατεῖ άπάνω σέ κοτρώνι, ...] [Άνδρ. Καρκαβ. Ζ.: ... μήπως τύχει έξαφνα ψήλωμα ή λάκκωμα, κρεμνός ή ὄχτος, κοτρόνι ή κορμόδενδρο ...] – μεγεθ. **κοτρώνα** / **κοτρόνα** (η) 1. [...] 2. (μτφ.) ανόητος λόγος ΦΡ. **ποπό, τι κοτρώνα ήταν αυτή!** – υποκορ. **κοτρωνάκι** / **κοτρονάκι** (το) [ETYM. < αρχ. κροτ(ῶ) (-έω) «κάνω

κάτι να κάνει κρότο, σέρνω με κρότο, ...» (Όμ. Ο 453, κείν' ὄχεα κροτέοντες· «άδειο τ' αμάξι τράνταζαν'») + παραγ. επίθ. -ώνι / -όνι > *κροτώνι / *κροτόνι, με μετάθ. του [ρ] > κοτρώνι / κοτρόνι].

ΚΟΤΣΑΜΠΑΣΗΣ (ο) αιρετός τοπικός άρχοντας στις αυτοδιοικουμένες χριστιανικές κοινότητες κατά την οθωμανική περίοδο· δημογέροντας ΦΡ. (μτφ.) **κοτσάμπασης της νύχτας** η σύζυγος για τον σύζυγο [ETYM. < τουρκ. kocabaş(i) «πρόεδρος κοινότητας» + παραγ. επίθ. -ης].

ΚΟΤΣΑΝΙ (κουτσιανάν') (το) 1. το στέλεχος που στηρίζει τα φύλλα, το άνθος και τον καρπό φυτού, μίσχος ΦΡ. **έφαγε και τα κοτσάνια!** (έφα'ι κι τα κουτσιανάνια!) έφαγε πάρα πολύ 2. το χερούλι λάμπας πετρελαίου – μεγεθ. **κοτσάνα** (η) 1. μεγάλο κοτσάνι 2. (μτφ.) ανοησία ΦΡ. **όλο κοτσάνες λέει!** 3. (μτφ.) γλωσσικό ή άλλο λάθος ΦΡ. **έκαμα μεγάλη κοτσάνα!** – επίθ. **κοτσανάτος** (-η) ακμαίος, σφριγηλός, δυνατός ΦΡ. **κοτσανάτος γέροντας** (κουτσιανανάτους γέρ'ντας) – συνών. **κοτσονάτος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. κοψ- του κόβω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -άνι > κοψάνι > κοτσάνι, με τροπή του [ψ] σε [τσ] / (LSJ) < κοψάνιον, υποκορ. του κόψανον < κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.), για ψ > τσ (πρβ. ψευδός > τσευδός) / (Τριαντ. < σλαβ. kocan)].

ΚΟΤΣΕΚΙ (κουτσιασέκι) (το) αποθήκη στην οποία κατά την οθωμανική περίοδο συγκέντρωναν το 30% του εισοδήματος των ραγιάδων [ETYM. < αλβ. kotsek + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΟΤΣΙ (κόττσι) (το) 1. αστράγαλος 2. (πληθ. **κότσια**, τα) το πανάρχαιο παιχνίδι αστραγαλισμός· παίζεται με το ταρσικό οστό ζώων, συνήθ. αιγοπροβάτων, το οποίο στηρίζεται στην κνήμη και την περόνη (βλ. σκορδομπάτσος) ΦΡ. **δεν παίζω κότσια!** σοβαρολογώ 3. (μτφ.) η σωματική και ηθική δύναμη ΦΡ. **έχει κότσια!** – αντων. **δεν βαστούν τα κότσια μου!** – ρ. **ξεκοτσιαίζομαι** 1. λόγω απότομης κίνησης εξαρθώνεται το κόττσι μου ΦΡ. **έπεσα και παραλίγο να ξεκοτσιαιστώ!** 2. (μτφ.) κουράζομαι πολύ ΦΡ. (α) **ξεκοτσιαίστηκε από τα πέρα δώθε!** (β) **ξεκοτσιαστήκαμαν!** χορέψαμε πολύ – ουσ. **ξεκότσιασμα** (το) – μππ. **ξεκοτσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κόττσι(ν) < κόττιον (τό) «αστράγαλος», υποκορ. του ελνστ. κόττος (ό), στη σημ. «κύβος», που χρησιμοποιείτο σε παιχνίδια (βλ. κότα, ετυμ.), με ισχυροποίηση της άρθρωσης].

ΚΟΤΣΙΑΛΟ (κότσιαλλου) (το) το στέλεχος του καρπού του καλαμποκιού – υποκορ.: α) **κοτσιαλάκι** (το)· β) **κοτσαλίδι** (το) 1. [...] 2. φρούτο άγουρο ή μισοώριμο, που δαγκώνεται δύσκολα, επειδή είναι στιφό και σκληρό ΦΡ. **δεν τρώγεται το μήλο, είναι κοτσαλίδι!** (δε

ντρώ'ιτι του μήλου, είναι κουτσιαλλίδ'!) – συνών.: α) **γούτσι** (γούτσος') (το)· β) **τσιόκαλο** (το) ΦΡ. **μαζευτήκαμαν τσιόκαλο!** (μαζευτήκαμαν τσιόκαλου!) μαζευτήκαμε κουβάρι από το κρύο ή μας βρήκαν ταυτόχρονα πολλά δεινά – υποκορ. **τσιοκαλάκι** (τσιουκαλλάκι) (το) – σύνθ. **ξεροκότσιαλο** (το) κομμάτι ξερού ψωμιού ΦΡ. **ζει ο άνθρωπος με ξεροκότσιαλα;** – παράγ. ουσ. **τσιοκαλάρος** (ο) γεωργικό εργαλείο με ξύλινο στείλιάρι και οδοντωτή απόληξη· μ' αυτό αποχωρίζουν τα τσιόκαλα μετά το στούμπισμα του καλαμποκιού – ρ. **κοτσαλιάζω** ξεραίνομαι, παγώνω ΦΡ. **κοτσάλιασαν τα χέρια μου!** (κουτσιαλλάσαν τα χέργια μ'!) – ουσ. **κοτσάλιασμα** (το) – μππ. **κοτσαλιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν κοτσαλιασμένο τον έρμο!** ... νεκρό και παγωμένο [ETYM. < θ. κοψ- του ρ. κόβω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιαλο, με τροπή του [ψ] σε [τσ] (πρβ. ψευδός > τσευδός), ή < κουτσοβλάχ. cotsalā].

ΚΟΤΣΙΛΙΑ (κουτσοσ'λλιά) (η) **1.** περίττωμα πτηνού [παροιμ.: Ο καθένας, όταν γεννιέται, έχει δυο κοτσίλιές στη μύτη. Όταν παντρεύεται του πέφτει η μία, όταν κάνει παιδιά του πέφτει κι η άλλη.] **2.** (μτφ.) το μικρό και ασήμαντο σε μέγεθος και ποιότητα ΦΡ. **πού να φανεί, σαν κοτσίλιά είναι;** – σύνθ. **ποντικοκότσίλο** (ποντικουκότσοσ'λου) (το) **1.** κοτσίλιά ποντικού **2.** (μτφ.) κάτι πολύ μικρό [ETYM. < κότ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. τσιλ(ῶ) (< αρχ. τιλῶ «αποπατώ λεπτό και μυξώδες περίττωμα, έχω διάρροια», Ίπων. Απόσπ. 73.3, καί χολήν ἐτίλησεν «κι αποπάτησε πρασινωπά λεπτά και μυξώδη κόπρανα») + παραγ. επίθ. -ιά > κοτσίλιά > κοτσίλιά, με αποβ.].

ΚΟΤΣΩΝΩ (κουτσοσώνου) **1.** εξογκώνομαι, φουσκώνω **2.** (μτφ.) καμαρώνω ΦΡ. **μη κοτσώνεις τόσο!** **3.** (μτφ.) πεθαίνω ΦΡ. **τα κότσωσε!** πέθανε – ουσ. **κότσωμα** (το) – μππ. **κοτσωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < κότσο(ς) (< ελνστ. κόττος (με τροπή του [τ] σε [τσ] και απλοπ., βλ. κότα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω, ή (LSJ) < κοτσάνι (βλ. λ., ετυμ.) κατά τα ρ. σε -ώνω].

ΚΟΥΛΙΔΑ (κουτυλλίδα) (η) σανίδα που βάζουν σε παγίδα, για να την πατήσει άγριο ζώο και να πιαστεί· συνήθ. τοποθετείται σε εδαφική κοιλότητα [ETYM. < αρχ. κοτύλ(η) (ή) «κοιλότητα,...» (Όμ. ρ 12, πύρνον καί κοτύλην «σταρόψωμο κι ένα καυκί») + παραγ. επίθ. -ίδα].

ΚΟΥΒΑΡΙ (κ'βάρ' / γκ'βάρ') (το) νήμα τυλιγμένο σε σφαιρικό ή άλλο σχήμα (βλ. ράμμα, 1) [παροιμ.: Έφερε τον άνεμο κουβάρι.] ΦΡ. (α) **γίνηκαν μαλλιά κουβάρια** (γίγ'καν μαλλιά κουβάργια) μάλωσαν έντονα (β) **μαζεύτηκε κουβάρι** (μαζεύ'κι κ'βάρ') μαζεύτηκε σαν κουβάρι από πόνο ή άλλη αιτία – υποκορ.: α) **κουβαράκι** (το) [N. Γκάτσ.

Κουβ.: Κουβάρι κουβαράκι / τι θέλεις να γενείς; / Ένα χαρτί κρουστάλλι / έν' άσπρο γιασεμί.]· β) **κουβαρέτο** (το)· γ) **κουβαρίστρα** (η) – ρ. **κουβαριάζω** ΦΡ. (μτφ.) **κουβαριάστηκε από τον πόνο!** (κουβαργιάσ'κι αφού του μπόνου!) – ουσ. **κουβάριασμα** (το) – μππ. **κουβαριασμένος** (-η, -ο) [Άνδρ. Καρκαβ. Ζ.: Καί στήν ἄλλη γωνία ὁ πα-ραγιός, κουβαριασμένος μέ τά κουρέλια του, βογγᾷ καί στενάζει σάν πληγωμένο ἄγριοδάμαλο, ρίχνοντας θλιβερή καί ἄγρια τή βραχνή φω-νή του·] [ETYM. < μσν. κουβάρι(ν) < ελνστ. κουβάριον (τό) «σφαίρα, μπάλα, ...», υποκορ. του αρχ. ουσ. κόβαρος (ὁ) «όνος» ἢ του κουβα-ρίς (ἡ) (-ίδος) «πολύποδο ζώυφιο, το οποίο, ὅταν διαισθανθεῖ κίνδυνο, κουλουριάζεται, ο ἰούλος ἢ ονίσκος / Ἡσύχ., <κόβαρος> ὄνος / <κώ-βαλοι> κύτινοι ροιῶν)].

ΚΟΥΒΑΣΤΡΑ (η) χήρα ΦΡ. **ζει σαν κουβάστρα!** [ETYM.· πιθ. < αρχ. χοῦ(ς) (χοός) (ὁ) «σκόνη, κονιορτός, φρ. *χοῦς θανάτου* «τάφος», ...» + θ. βαν- του αρχ. βαίνω «ανεβαίνω, φεύγω, πεθαίνω, ...» (βλ. δερβένι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -στρα > *χουβάνστρα > *χουβάστρα, με έκπτωση > κουβάστρα, με τροπή του [χ] σε [κ] (πιο παλιά, οι χήρες δεν είχαν ζωή και ζούσαν σαν να είχαν ακολουθήσει τον σύζυγο στον τάφο, αλλά και πήγαιναν σ' αυτόν, ὅχι σπάνια, για ν' αποδώσουν νε-κρικές τιμές)].

ΚΟΥΒΕΛΙ (γκ'βέλλι) (το) κυψέλη από λαξευμένο εσωτερικά κορμό δέντρου (βλ. κρινί, 1) – συνών. **κυβέρτι** (το) [ETYM. < μσν. κουβέλι < *κυβέλιον (τό), υποκορ. του ελνστ. κύβελα (τά) «σπήλαια και φω-λιές ἄγριων ζώων» (Ἡσύχ., <κύβεθρα> τὰ τῶν μελισσῶν <σίμβλα> (δηλ. κερήθρα) / <Κύβελα> ὄρη Φρυγίας. καὶ ἄντρα. καὶ θάλαμοι) με τροπή του [υ] σε [ου]].

ΚΟΥΒΕΝΤΙΑΖΩ (κουβιντγιάζου) 1. συζητώ [παροιμ.: Μαζί μιλάμε και χῶρια κουβεντιάζουμε.] ΦΡ. (α) **κουβεντιάζει στον αέρα!** αερο-λογεί (βλ. αγγειό, 4) (β) **άκου τη φωτιά πῶς κουβεντιάζει!** κατά τη λαϊκή πίστη, ὅταν οι φλόγες της φωτιάς θορυβούν ιδιότυπα, αυτή μας μιλάει, κάτι θέλει να μας πει, να μας μεταφέρει κάποιο μήνυμα από κάποιον δικό μας που βρίσκεται μακριά 2. συζητώ αρνητικά για κά-ποιον, τον κατηγορώ για την ὄχι άμεμπτη ηθική του ΦΡ. **τον κουβε-ντιάζουν με τη(ν)** ... λένε πως έχει ερωτική σχέση με τη(ν) ... – ουσ.: α) **κουβέντιασμα** (το) ΦΡ. **δεν είναι άνθρωπος για κουβέντιασμα!** δεν μπορείς να συζητήσεις μαζί του· β) **κουβεντιαστής** (ο) ομιλητι-κός, ευχάριστος συνομιλητής – επίθ. **κουβεντιαστός** (-ή, -ό) που θυ-μίζει κουβέντα, που έχει συμφωνηθεί με κουβέντα, προφορικός – ε-πίρρ. **κουβεντιαστά** – μππ. **κουβεντιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **το έ-**

χουμε κουβεντιασμένο! το έχουμε συζητήσει και δεν χρειάζεται περαιτέρω συζήτηση ή αναφορά (β) **αυτή την κουβεντιασμένη θα πάρεις;** αυτή, που την κατηγορεί ο κόσμος, θα παντρευτείς; [ETYM. < κουβέντ(α) (< μσν. κομβέντος (ὁ) «συναγωγή, συμβούλιο, ...» < λατ. conventus (-i) «σύνοδος, συνέλευση») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΚΟΥΓΩ (κούγου) ακούω ΦΡ. **δεν κούγω καλά τελευταία!** (βλ. α-χάω, 1 / βογκάω → συνών. / γιατίακι, 3) [ETYM. < (ἄ)κούγω [Δ. Βυζ. Γυν.: Δέν ἀκούγω τίποτις... θά πάγω, θά πάγω, θά πάγω. / Ί. Καρασ. Φθ.: Κ' ἐγὼ μονάχος κάθομαι στὴν ρίζα τοῦ πλατάνου, / Κ' ἀκούγω τὴν πυκνὴ βροχὴ ὅπου χτυπᾷ ἐπάνου / Στὰ μαραμμένα φύλλα του.] < αρχ. ἀκούω (βλ. ακούω, ετυμ.) με προθήκη [γ]].

ΚΟΥΔΑ¹ (η) **1.** μακριά πτυχή, ουρά στο πίσω μέρος φορέματος ΦΡ. **ωραία κούδα έχει το νυφικό! 2.** (μτφ.) επίρρ. **κούδα** όλοι μαζί, ομαδικά ΦΡ. **κίνησε κούδα το συμπεθεριό!** [ETYM. < ιταλ. coda «ουρά» > κούδα, με κώφ. του [ο]σε [ου]].

ΚΟΥΔΑ² (η) (ιδιόλ. κτιστών) πέτρα – παράγ. ουσ.: α) **κουδαραιίκα** (τα) η συντεχνιακή συνθηματική ιδιόλ. των κτιστών – συνών. **κουδαρίτικα** (τα)· β) **κούδαρης** (ο) **1.** μάστορας, κτίστης ΦΡ. **ήρθαν οι κουδαραιίοι! 2.** (μτφ.) ο διάγων αισχρο βίο ΦΡ. **τι κούδαρης είν' ε-τούτος!** – συνών. **κούδαρος** (ο) [ETYM.· πιθ. < λατ. ρ. cud(o) «κόβω, χτυπώ, (μτφ.) παρασκευάζω» + παραγ. επίθ. -α > κούδα].

ΚΟΥΔΟΥΝΙ (κκ'δδούν') (το) **1.** [...] [δ. τρ.: Αχ! Αχ! πήρανε το λαγιαρνί που 'χε το χρυσό μαλλί, / τ' ασημένιο κέρατο και το χρυσό κουδούνι.] [παροιμ.: (α) Όπου βαρούν τα κουδούνια, είναι και το κοπάδι. (β) Αγάνωτο κουδούνι δεν παίζει.] ΦΡ. (α) **γίνομαι κουδούνι** (γιένουμι κκ'δδούν') **ζαλίζομαι** από το πολύ ποτό, τον ήλιο, τη φασαρία, κ.λπ. (β) **κρεμάω κουδούνια** διαδίδω άσχημες πράξεις ή ελαττώματα κάποιου, διαπομπεύω **2.** μικρό τσαμπί σταφυλιού που μένει πάνω στο κλήμα και συλλέγεται μετά την κύρια συγκομιδή – σύνθ. **μισοκούδουνο** (μπ'σσουκκούδουνου) (το) μεσαίου μεγέθους κουδούνι [ETYM. < μσν. κουδούνι(ν) < ελνστ. κωδώνιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. κώδων (ὁ) (-ωνος) «κουδούνι» (Σοφ. Αἰ. 17, χαλκοστόμου κώδωνος ὡς τυρσηνικῆς «σαν από σάλπιγγα τυρρηνική, χαλκόστομη» / Γ. Βιζ. Έαρ.: Κ' εὐήχων κωδώνων ῥυθμὸς / πληροῖ τὸν ἀέρα.) με κώφ. των [ω] σε [ου] και απώλεια της υποκορ. σημ.].

ΚΟΥΚΙ (κ'κκί) (το) **1.** ο σπόρος της κουκιάς [παροιμ.: (α) Κουκιά τρώει, κουκιά μαρτυράει. (β) Κουκί ήταν κι έσκασε!] **2.** (μτφ.) ξαφνική είδηση ΦΡ. **τι κουκί ήταν αυτό που 'σκασε σήμερα! 3.** (μτφ., μειωτ., συνήθ. στον πληθ.) ψήφοι, ψηφοφόροι ΦΡ. **μετράν τα κου-**

κιά! (μιτράν τα κ'κιά!) – παράγ. ουσ. **κουκίστρα** (κ'κίστρα) (η) ο κορμός του φυτού κουκιά – σύνθ.: α) **βρεχτοκούκια** (τα) βρεγμένα ξερά κουκιά που τρώγονται, αφού μουλιάσουν σε νερό – συνών. **βρεχτάρια** (βριχτάργια) (τα)· β) **πλατοκούκια** (πλατ'κκούκια) (τα) πλατιά κουκιά [ETYM. < μσν. κουκκί(ν) < ελνστ. κοκκίον (τό), υποκορ. του κόκκος (βλ. κόκαλο, ετυμ.) με κώφ. του [ο] σε [ου] και απλοπ.].

ΚΟΥΚΚΟΥΜΑ (η) αγγείο που χρησιμοποιείται για βράσιμο, ιδίως καφέ [ETYM. < αρχ. κουκ(κ)ούμιον (τό) «σκεύος για ζέσταμα νερού ή για μαγείρεμα, χάλκινη χύτρα» (Άρρ. Έπικτ. 3.22.71.2, δεῖ αὐτόν κουκκούμιον «πρέπει τον ίδιο τον λέβητα») με αλλαγή γένους].

ΚΟΥΚΛΩΤΟΣ (κουκλουτός) (-ή, -ό) θολωτός [δ. τρ.: Εκκλησιά μου κουκλωτή, κουκλωτή καμαρωτή.] [ETYM. < κουκ(ου)λωτός, με έκπτωση (< κουκούλ(α) < μσν. κουκούλλα (ή) < λατ. cucullus (-i) «κάλυμμα κεφαλής, κουκούλα» + παραγ. επίθ. -ωτός)].

ΚΟΥΚΟΣ (κούκους) (ο) **1.** πτηνό (cuculus canorus) [δ. τρ.: Το λεν οι κούκοι στα βουνά κι οι πέρδικες στα πλάγια.] [παροιμ.: Κόστισε ο κούκος αηδόνη.] ΦΡ. (α) **τ' άι κούκου!** ποτέ – συνών. φρ. **τ' άι ποτέ!** (β) **τρεις κι ο κούκος!** πολύ λίγοι **2.** υφασμάτινο καπέλο με γείσο, κασκέτο **3.** ανοιξιάτικο αγριολούλουδο, η μπελεβάλια η υακινθοειδής (bellevallia trifoliata) **4.** γεν. με επιρρ. σημ.: **του κούκου** ψηλά ΦΡ. **το 'βαλες τ' κούκου, πού να το φτάσω;** – σύνθ.: α) **κουκάλογο** (το) **1.** το άλογο του κούκου, το «άλογο» που, σύμφωνα με τη λαϊκή αντίληψη, κουβαλάει στις πλάτες του τον τεμπέλη κούκο κατά τον ερχομό του από την Αφρική την άνοιξη· πρόκειται για είδος μοναχικού πτηνού, το οποίο ανήκει στην οικογένεια των γυποειδών, ο ασπροπάρης (neophron percnopterus) [Γ. Αθάν. Τ. Β. 2.41: Πολλά σχαρίκια (βλ. συχαρίκια) δώστε μου, ζευγάδες καί τσοπάνοι, / καλό χαμπέρι νά σάς 'πῶ, Μαρτιάτικο χαμπέρι / πώς ἦρθε τό κουκάλογο κι άκόμα ἄν δέν ἐφάνη / ἔφυγε πάει στήν ξενιτιά τόν κοῦκο νά μᾶς φέρη!] **2.** (μτφ.) μόνος, μοναχικός ΦΡ. **έμεινε σαν το κουκάλογο·** β) **κουκόσκιασμα** (το) **1.** σκιάχτρο για εκφοβισμό του κούκου **2.** (μτφ.) **α.** άσχημος **β.** κακός [ETYM. < ελνστ. ή μσν. κοῦκκος (ό), ηχομιμ. λ. < κούκου (ορθογρ. απλοπ.)].

ΚΟΥΚΟΥ (το) (άκλ.) παιχνίδι [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 379: Είδος κρυφτού, που παίζεται μέσα στο σπίτι, κυρίως όταν οι καιρικές συνθήκες δεν επιτρέπουν το υπαίθριο παιχνίδι. Όποιος «τα φυλάει», δεν μετράει, αλλά γυρίζει το πρόσωπό του προς τον τοίχο μέχρι να κρυφτούν οι υπόλοιποι. Όταν κρυφτούν, φωνάζει «Κούκου!» κι αρχίζει το ψάξιμο. Το παιχνίδι εξελίσσεται, όπως το κανονικό κρυφτό. Κούκου

λέγεται και το παιχνίδισμα με βρέφη, όταν, αλλάζοντας θέση, τους φωνάζουμε «Κούκου!»] [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το «κούκου» των περιγραφόμενων στο οικείο λήμμα παιχνιδιών].

ΚΟΥΚΟΥΔΙ (κουκκούδ') (το) **1.** μικρός κόκκος, σπόρος δημητριακού **2.** πήγμα αίματος πάνω σε πληγή **3.** σκληρή μύξα ή άλλη ξεραμένη βλέννα **4.** (μτφ.) λοιμός, πανούκλα, ασθένειες που ο πάσχων εμφανίζει στο δέρμα κουκούδια (βλ. κάκα → υποκορ. β) – ρ. **κουκουδιάζω** γεμίζω με κουκούδια [ETYM. < μσν. κουκούδι(ν) (τό) < *κουκ-κούδιον, υποκορ. του κόκκος (βλ. κόκαλο, ετυμ.)].

ΚΟΥΚΟΥΜΕΛΑ (η) **1.** ολόκληρο κάστανο, βρασμένο και κυρ. ψημένο, χωρίς τον φλοιό ΦΡ. (α) **έλα να φας ωραίες κουκουμέλες!** (β) **το ψωμί είναι γλυκό σαν κουκουμέλα!** **2.** είδος βρώσιμου μανιταριού, η μορχέλα η εδώδιμη (*morchella esculenta*) **3.** (μτφ.) κάθε τι στρογγυλό χωρίς προεξοχές ΦΡ. **το 'χει κουκουμέλα το κεφάλι!** έχει επιμελώς χτενισμένο το κοντό μαλλί, έτσι που να μην ξεφεύγει τρίχα [ETYM. < κόκκ(ος) (βλ. κόκαλο, ετυμ.) -ο- + μέλι (βλ. μελιγκόνι, ετυμ.) > *κοκκομέλι > *κουκουμέλι, με κώφ. των [ω] σε [ου] και απλοπ. > κουκουμέλα, μεταπλ. -α].

ΚΟΥΚΟΥΝΤΑΩ (κουκουντάου) **1.** κάθομαι σε λυγισμένα γόνατα, κάθομαι στις γάμπες μου **2.** χαμηλώνω ΦΡ. **κουκούνησε το σύννεφο, θα φέρει βροχή!** – ουσ. **κουκούνημα** (το) – επίρρ. **κουκουντίκι / κουκούνι** – μππ. **κουκουντημένος** (-η, -ο) [ETYM. (;)].

ΚΟΥΚΟΥΡΗ (κούκουρ') (η) ψηλή κορυφή (δέντρου, βουνού, κ.λπ.) ΦΡ. **ανέβηκα στην κούκουρη κι έφαγα ωραία κεράσια!** [ETYM. < κούκ(ος) (βλ. λ., 4) + παραγ. επίθ. -ουρη].

ΚΟΥΚΟΥΣΙΑΝΟΣ (κουκουσιάνους) (ο) είδος φορητής θερμαντικής εστίας· αποτελείτο από ένα τσίγκινο ευμέγεθες πιάτο, μέσα στο οποίο άναβαν φωτιά· σε τρία σημεία της περιφέρειάς του, που απείχαν ίση απόσταση μεταξύ τους, δένονταν τρία σύρματα, τα οποία συνέκλιναν και δένονταν μισό μέτρο περίπου πάνω από το κέντρο του πιάτου· στο σημείο αυτό φτιαχνόταν, επίσης με σύρμα, ένα κυκλικό χερούλι απ' όπου κρατούσαν την όλη κατασκευή, που την κουβαλούσαν μαζί τους τον χειμώνα κατά τη φύλαξη των ζώων σε υπαίθριους χώρους, για να ζεσταίνονται· φρόντιζαν να έχουν πάντα έστω και λίγα αναμμένα κάρβουνα μέσα σ' αυτή και κάθε φορά που ήθελαν ν' ανάψουν καινούργια κλαδιά, τα τοποθετούσαν πάνω στα κάρβουνα, έπιαναν τη συρμάτινη λαβή και την περιστρέφανε γρήγορα· με τη βοήθεια της φυγόκεντρης δύναμης τα αναμμένα υλικά δεν έπεφταν, η φωτιά δυνάμωνε και κατόπιν ακουμπούσαν κάπου τον κουκουσιάνο και κα-

θόντουσαν γύρω γύρω και ζεσταίνονταν ΦΡ. **άναψε τον κουκουσιάνο να ζεσταθούμε!** [ETYM. < κόκκ(ος) (βλ. κόκαλο, ετυμ.), εδώ οι κόκκοι αφορούν στα μικρά αναμμένα κάρβουνα, -ο- + σεί(ω) (βλ. σειέμαι) + παραγ. επίθ. -άνος > *κοκκοσειάνος > κουκουσιάνος, με κώφ. των [ο] σε [ου] και απλοπ.].

ΚΟΥΚΟΥΦΡΥΓΓΙ (το) θρεπτικό έδεσμα από το πρωτόγαλα γαλακτοφόρων οικόσιτων ζώων· για να γίνει απαιτείται βράσιμο τέτοιου γάλακτος σε χαμηλή φωτιά, οπότε αυτό πήζει δημιουργώντας παράλληλα μικρούς γαλάτινους όγκους [ETYM. < κόκκ(ος) (βλ. κόκαλο, ετυμ.) -ο- + θ. φρύγ- του αρχ. φρύγω «ψήνω, ξεροψήνω» (Άριστοφ. Βάτρ. 511, τραγήματα έφρυγε «σου φρύγει στραγάλια») + παραγ. επίθ. -ι > κοκκοφρύγι > κουκουφρύγι, με απλοπ., κώφ. των [ο] σε [ου] και ηχηροπ.].

ΚΟΥΛΑΜΑΡΑ (η) **1.** η κατάσταση, στην οποία βρίσκεται αυτός που έχει αναπηρία στο ένα ή και στα δύο χέρια **2.** (μτφ.) η αδεξιότητα των χεριών (βλ. μάρα) [ETYM. < μσν. επίθ. κουλ(ός) < αρχ. κυλλός (-ή, -όν) «κουτσός, παραμορφωμένος, ...» (Άριστοφ. Όρν. 1379, τί δεῦρον πόδα σύ κυλλόν ανά κύκλον κυκλεῖς «πώς το κουτσό εδώ πόδι κυκλοφέρνεις;») με τροπή του [υ] σε [ου] και απλοπ. + παραγ. επίθ. -αμάρα].

ΚΟΥΛΈΝΤΩ (κουλλιέντου) (η) **1.** (σκωπτ.) γυναίκα ελαφρών ηθών ΦΡ. **είναι αυτή μια κουλέντω!** **2.** (σκωπτ.) γυναίκα που περιφέρεται από σπίτι σε σπίτι επαιτούσα [ETYM. < κουλ(ός) (βλ. κουλαμάρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -έντω].

ΚΟΥΛΙΑ (κούλλια) (η) **1.** ο χώρος σπιτιού, που βρίσκεται πάνω από το κατώι (βλ. λ.), όταν το σπίτι είναι χτισμένο σε επικλινές έδαφος και αποτελείται βασικά από τρεις χώρους: το υπόγειο, την κούλια και δίπλα από την κούλια σε επαφή με το έδαφος, το στρωτό **2.** κτήριο στο οποίο κατοικούσε ο τσιφλικάς χωριού ή το προσωπικό του και χρησίμευε ως αποθήκη των σιτηρών του τσιφλικιού **3.** οχυρωμένο σπίτι ή άλλο κτήριο με πολεμίστρες, πύργος, πυργόσπιτο [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1. 8, Συγυρίστηκα εις τούς Μύλους κ' έφόδιασα τής κούλιες άπ' οὔλα τ' άναγκαῖα, καί κρέας καί κρασί καί ρακί – καί τώρα θέλει ιδῆ ντουφέκι Έλληνικόν!] **4.** τούρκικος στρατώνας **5.** κοτσέκι (βλ. λ.) **6.** τοπωνύμιο που προέκυψε από την ύπαρξη κούλιας [ETYM. < ιταλ. cuglia «σκοπιά, έπαλξη», ή < τουρκ. kule < αραβ. qal' ä «φρούριο» (πρβ. Ήσύχ. <κουλεός> ξιφοθήκη)].

ΚΟΥΛΟΥΡΑ (κ'λλούρα) (η) **1.** → αλειψός (ο) (βλ. λ. & Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 163) **2.** σταρένια κουλούρα που προσκομίζεται για ευ-

λογία στην εκκλησία την Ανάσταση 3. ψυχοκέρι (βλ. ψυχο- → σύνθ. γ) από κερί μέλισσας, σε σχήμα σπείρας ΦΡ. **έπλασα ωραίες κουλούρες!** 4. στέφανα γάμου ΦΡ. **του φόρεσαν την κουλούρα!** (τ' φόρισαν τ' γκ'λλούρα!) τον νύμφευσαν 5. στους σχολικούς βαθμούς, το μηδέν 6. → μπουγάτσ(ι)α (η) (2) – παράγ. ουσ.: α) **κουλουριάρης** (κ'λλουργιάρ'ς) (ο) είναι συνήθως ο κουνιάδος του γαμπρού και της νύφης αντίστοιχα, που μαζί με τα γαμήλια δώρα, τα οποία ανταλλάσσουν οι μελλόνυμφοι, τους πηγαίνει και από έναν γαμήλιο άρτο, δηλ. μπουγάτσ(ι)α (βλ. λ.)· λέγεται και **κουλούρα**· β) **κουλουρίδα** (η) 1. στάση αναμονής για κάποιο φίδι, το οποίο έχει μαζέψει το σώμα του σε σχήμα σπείρας και, έχοντας το κεφάλι του στο κέντρο, είναι έτοιμο να επιτεθεί σε θήραμα 2. κάθε τι που είναι μαζεμένο σε σχήμα σπείρας ΦΡ. **μαζεύτηκε κουλουρίδα από τον πόνο!** πονάει πολύ – σύνθ. **αλμυροκουλούρα** (αρμυρουκ'λλούρα)· αλμυρή κουλούρα, την οποία, στα πλαίσια της ερωτικής μαντείας, τοποθετούν νεαρές κοπέλες κάτω από το μαξιλάρι τους την Καθαρά Δευτέρα, μετά από πλήρη αποχή από νερό και τροφή, προκειμένου να δουν στον ύπνο τους τον μέλλοντα σύζυγό τους – υποκορ. **κουλούρι** (κ'λλούρ') (το) 1. [...] 2. πέτρινος φράχτης αγροτικών εκτάσεων ΦΡ. **το κουλούρι του Πάνου** 3. πέτρινος φράχτης, περίβολος εκκλησίας ΦΡ. **μετά τη λειτουργία, καθίσαν λίγο στο κουλούρι!** 4. → κόθρος, ο (3, 5) – ρ. **κουλουριάζω** (κ'λλουργιάζου) (-ομαι) δίνω κυκλικό σχήμα σε κάτι – ουσ. **κουλούριασμα** (το) – μππ. **κουλουριασμένος** (-η, -ο) [Άρ. Βαλ. Καλ.: Μοῦ λείπαν ὅλα τὰ παιδιά... βαρύ, κουλουριασμένο / τὸ σερπετὸ ἐκοιμό-τουνε μὲς στὴ φωλιά χορτάτο / κ' ἡ μάνα ἐτοιμοθάνατη, πὸν σπάραζε στὸ βάτο, ...] [ETYM.· μsn. < ελνστ. κολλούρα, με κώφ. του [ο] σε [ου] και απλοπ. < αρχ. κολλύρα (ἡ) «μικρό στρογγυλό ψωμί» (βλ. κο-ντύλι, ετυμ.) με τροπή του [υ] σε [ου]].

ΚΟΥΜΑΝΤΟ (κουμάντου) (το) οργάνωση και διοίκηση, διαχείριση ΦΡ. (α) **κάνω κουμάντο!** διευθύνω, διαχειρίζομαι (β) **κάνω το κουμάντο μου!** προνοώ για όσα θα χρειαστώ στο μέλλον (γ) **κανέννας δε θα μου κάνει κουμάντο!** ... δεν θα μου κάνει έλεγχο (δ) **έχουν καλό κουμάντο!** ... καλή διαχείριση – ρ. **κουμανταρίζω / κουμαντάρω / κουμαντέρω** διευθύνω, ρυθμίζω – ουσ. **κουμαντάρισμα** (το) – επίθ. **κουμαντάρος** (-ού) που κάνει καλό κουμάντο ΦΡ. **είναι κουμαντάρος ο γαμπρός μας!** [ETYM. < ιταλ. comando «διαταγή, εξουσία»].

ΚΟΥΜΑΡΟ (κκούμαρου) (το) ο κόκκινος στρογγυλός καρπός του φυτού κουμαριά (άρβουτος η κοινή, arbutus unedo) (βλ. για → δ. τρ.)· είναι βρώσιμος και μετά από ζύμωση και απόσταξη παράγει ιδιαίτε-

ρης γεύσης τσίπουρο – επίθ. **κουμαρίσιος** (-α, -ο) αποτελούμενος ή προερχόμενος από κουμαριά, π.χ. κουμαρίσιο ξύλο, κουμαρίσιο τσίπουρο [ETYM. < μσν. κούμαρον < ελνστ. κόμαρον (τό) (< αρχ. κόμαρος (ή) «κουμαριά», Άριστοφ. Όρν. 620, άλλ' έν ταϊσιν κομάροις «αλλά στις κουμαριές») με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΟΥΜΑΣΙ (κουμάσσ') (το) 1. ορνιθώνας 2. καλύβα γουρουνιού 3. (μτφ.) κακοήθης, άτιμος, παλιάνθρωπος ΦΡ. **είναι αυτός ένα κουμάσι!** [ETYM. < μσν. κουμάσι(ν) (τό)· Ήσύχ., <κουμάσιον> τὸ τῶν ὀρνίθων οἴκημα / Άδ. Κορ. Άτ.: λήμμα Όρνιθαρεῖον [...] τόπος ὅπου κοιτάζονται (κοιμούνται) οἱ ὀρνίθες [...] Όνομάζεται καί Κουμάσιον οὐδετέρ. ἄν καί ὁ Σ. (αἱ ἀπό τόν Σομανέραν) τό ἐσημείωσεν ἄρσεν. Κουμᾶς, ὡς τό προφέρουν σήμερον οἱ Τοῦρκοι, καί ὡς πιστεύεται κοινῶς, ὅτι ἀπό τούς Τούρκους ἐπέρασεν εἰς ἡμᾶς ἡ λέξις. Έξεναντίας οἱ Τοῦρκοι τήν ἔλαβον ἀπό ἡμᾶς, ἐπειδή λέγει ρήτῳς ὁ μὴ γνωρίσας ποτέ Τούρκους Ήσύχιος «Κουμάσιον, τό τῶν ὀρνίθων οἴκημα» ἐξηγημένον διαφόρως ἀπό τούς κριτικούς. Εἶναι, ἄν δέν ἀπατῶμαι, κατά τροπήν διφθόγγου, ἀντί Κοιμάσιον, ἀπό τό Κοιμᾶμαι. Κατ' ὁμοίαν τροπήν, λέγομεν Προυκίον ἀντί Προικίον, καί Φλούδιον ἀντί τοῦ ἀχρήστου Φλοίδιον, ὑποκορ. τοῦ Φλοιός.)].

ΚΟΥΜΠΙ (το) 1. → θηλύκι, το (1) 2. (μτφ.) ιδιαιτερότητα χαρακτήρα ΦΡ. **του βρήκε το κουμπί και τον κάνει ό,τι θέλει!** 3. (μτφ.) σημείο επίλυσης προβλήματος ΦΡ. **μέχρι να του βρεις το κουμπί είναι!** 4. (πληθ.) **κουμπιά** (τα) ασημένια, ή όχι, στολίδια του στήθους σε παραδοσιακές ενδυμασίες της Ηπείρου (βλ. όβορος, 2 → δ. τρ.) [ETYM. < μσν. κομπί(ν) (< ελνστ. κομβίον (τό) «περόνη, αγκράφα», υποκορ. του κόμβος, βλ. κόμπος, ετυμ.) με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΟΥΜΠΛΟ (κούμπλλου) (το) ο καρπός της κουμπλιάς ή κορομηλιάς, (επιστ.) της προύμνης της κερασοφόρου (prunus cerasifera), το κορόμηλο· τα κορόμηλα, εκτός που τρώγονται άγουρα ή ώριμα, χρησιμοποιούνται, φρέσκα ή αποξηραμένα, στη μαγειρική (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 76), αλλά και στο βάψιμο νημάτων ως καταλύτης ΦΡ. (α) **το δάκρυ πήγε κούμπλο!** έκλαψαν πολύ (β) **τα κούμπλα είναι για ματιές!** είναι τόσο ξινά που, όταν τα τρώμε, κλείνουν τα μάτια σαν να κάνουμε ματιές (γ) **φέρε μου λίγο αλάτι, να ρίξω στα κούμπλα·** για κάποιους αποτελεί απόλαυση το να φάνε άγουρα κορόμηλα με αλάτι [ETYM. < μσν. κορόμηλο(ν) (τό) > κορόμ'λο, με συγκ. > κουρόμπλο, με κώφ. του [ο] σε [ου] και ηχηροπ. > κούμπλο, με έκπτωση / (LSJ) πιθ. < καρόμηλον, με αφομ. τροπή του [α] σε [ο] < καρυόμηλον].

ΚΟΥΜΠΟΥΡΙ (κουμπούρ') (το) **1.** πιστόλι, εμπροσθογεμές τουφέκι [δ. τρ.: Κουμπούρια ξεκρεμάει κι αρματώνεται.] **2.** (πληθ., μτφ.) **κουμπούρια** (τα) δυνάμεις σωματικές και ψυχικές [παροιμ.: Τα 'ριξε τα κουμπούρια του!] – μεγεθ. **κουμπούρα** (η) **1.** [...] **2.** κακός μαθητής – συνών. **κουμπούρας** (ο) – ρ. **κουμπουριάζω** τουφεκίζω κάποιον με κουμπούρι – παθ. **κουμπουριάζομαι** αυτοκτονώ με κουμπούρι ΦΡ. (μτφ.) **δεν πάει να κουμπουριαστεί!** μου είναι αδιάφορο τι θα κάνει – ουσ. **κουμπούριασμα** (το) – μππ. **κουμπουριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κουμπούρι (τό) < τουρκ. kubur (< αραβ. qubūr, πληθ. του qabara «τάφος») + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΟΥΝΑΡΙΖΩ (κουναρίζου) **1.** κουνάω κούνια **2.** ανατρέφω, φροντίζω [δ. τρ.: Με τι να ζήσω τα παιδιά, με τι να κουναρίσω.] – ουσ. **κουναρίσμα** (το) – μππ. **κουναρισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχει κουναρισμένον στα πούπουλα!** [ETYM. < μσν. κούν(ια) (ή) (< μσν. κουνῶ < αρχ. κινέω (-ῶ) (βλ. κινάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αρίζω].

ΚΟΥΝΈΛΩ (κουνέλου) (η) ονομασία γίδας που τα αφτιά της μοιάζουν με κουνελιού [ETYM. < μσν. κουνέλ(ι) (τό) + παραγ. επίθ. -ω / (Τριαντ.) < ιταλ. διαλεκτ. cunelo, πληθ. cuneli που θεωρήθηκε ουδ. εν.) (πρβ. λατ. cuniculus / ελνστ. κούνικλος / κύνικλος / κόνικλος (ὁ) «κουνέλι», Αἰλ. Ζ. Ἰ 13.15.2, κόνικλος ὄνομα αὐτῶ «και το ὄνομά του είναι κουνέλι»)].

ΚΟΥΝΙΣΤΡΑ (η) **1.** κούνια **2.** (μτφ.) γυναίκα που προκαλεί ερωτικά το άλλο φύλο, κουνώντας προκλητικά το κορμί της – συνών. **κουνίστρω** (η) ΦΡ. **εἴν' αυτήν μια κουνίστρω!** [ETYM. < μσν. κουν(ῶ) (βλ. κουναρίζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίστρα].

ΚΟΥΝΤΟΥΡΙ (κουντούρ') (το) **1.** τμήμα κορμού δέντρου **2.** δεμάτι σιτηρών **3.** το κυρτό ξύλο που συνδέει το υνί, τα φτερά και τη σπάθη του αρότρου – ρ. **κουντουριάζω** κόβω κορμό δέντρου σε κουντούρια ΦΡ. **τον ήβρα να κουντουριάζει ξύλα** – ουσ. **κουντούριασμα** (το) – μππ. **κουντουριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κοντ(ός) (βλ. κοντά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρι > κουντούρι, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΟΥΠΩΝΩ (κκ'πώνου) **1.** σκεπάζω, καπακώνω **2.** κλείνω το μάτι κάνοντας νεύμα ΦΡ. **σου κούπωσα το μάτι, αλλά δεν κατάλαβες!** (σ' κκούπουςα του μάτ', αλλά δε γκατάλαβις!) **3.** (μτφ.) έχω στο μυαλό, σκέφτομαι ΦΡ. **του κούπωσε να ...** – ουσ. **κούπωμα** (το) **1.** κάλυμμα, καπάκι **2.** σκέπασμα, κλείσιμο ματιού – επίρρ. **κούπα** τέλεια ΦΡ. **μου 'ρχεται κούπα το φόρεμα!** μου ταιριάζει απόλυτα – μππ. **κουπωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεκουπώνω** – ουσ. **ξεκούπωμα** (το) – μππ. **ξεκουπωμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεκούπωτος** (-η, -ο) ΦΡ. (ει-

ρων.) **θα σου το φέρει ξεκούπωτο!** (θα στου φέρ' ξικούπουτου!) θα σε περιποιηθεί ιδιαιτέρως [ETYM. < κούπ(α) (η) (βλ. (α)πίκουπα, ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω / (Ακαδημ. / LSJ) < αρχ. κυπόω (-ῶ) «ανα-τρέπω, υποτάσσω, συντρίβω, ...»].

ΚΟΥΡΑ (η) κουρά, κούρεμα ΦΡ. **είμαστε για κούρα!** – σύνθ. **δί-κουρος** (-η, -ο) (συνήθ. για ζώο) το κουρεμένο δύο φορές ΦΡ. **δίκου-ρη γίδα** [ETYM < αρχ. κουρά (ιον. κουρή) (ή) (Ηρόδ. 3.8.13, τῶν τριχῶν τήν κουρήν «το κούρεμα των τριχών») με μετάθ. του τόνου].

ΚΟΥΡΑΔΙ (κουράδ') (το) **1.** αποπάτημα, σκατό (βλ. κάκα) [παροιμ.: Μήτε κουράδι στο βουνό, μήτε καράβι στον γιαλό, μήτε ζευγάς στον κάμπο.] **2.** ξηρή ακαθαρσία της μύτης **3.** (μτφ.) χωρίς αξία άνθρωπος ΦΡ. **φεύγα, μωρέ κουράδι!** – μεγεθ. **κουράδα** (η) μεγάλο και σκληρό περίττωμα ΦΡ. **κάθεται σαν την κουράδα στον ήλιο!** (κάθιτι σα ντ' γκουράδα στουν ήλλιου!) τεμπελιάζει – υποκορ.: α) **κουραδίτσα** (η)· β) **κουραδάκι / κουραδέλι** (το) [ETYM. < μσν. κουράδι(ον) < ελνστ. *σκωράδιον (τό), υποκορ. του αρχ. σκῶρ (τό) (βλ. σκατο-, ετυμ.) > κουράδι(ον), με κώφ. του [ο] σε [ου] και αποβ. του σ-].

ΚΟΥΡΑΜΠΕΛΙΑ (τα) παιχνίδι· [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 381: Παί-ζεται από παρέα παιδιών κι έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Τοποθε-τούν τρεις μικρές πλάκες τη μία πάνω στην άλλη. Κρατούν όλα τα παιδιά από μια πλακίτσα και με τη σειρά τη ρίχνουν προς τις στοιβαγ-μένες. Αν δεν τις γκρεμίσει κανείς, ξαναρίχνουν. Ακόμη κι αν κάποιος πετύχει τον στόχο, συνεχίζουν οι υπόλοιποι να πετούν τις πλάκες τους με στόχο να τις πετάξουν, όσο γίνεται πιο κοντά στις γκρεμισμένες. Όποιος ρίξει την πλάκα του πιο κοντά, κερδίζει τις δεκάρες όλων των παιδιών.] ΦΡ. **μαζέψετε πλάκες κι ελάτε να παίξουμε κουραμπέλια!** [ETYM.· πιθ. < αρχ. κοῦρ(ος) (ὁ) «νέος, παλληκάρι, αρχαϊκό άγαλμα νέου άνδρα, ...»· το παιχνίδι παιζόταν από αγόρια (Όμ. τ 523, κοῦρον Ζήθιοι άνακτος «του βασιλιά Ζήθου τον γιο» / Ήσύχ., <κοῦρος> παῖς, νέος, υἱὸς ἄρρην, νεανίας, νήπιον) -α- + μπίλια «μικρό σφαιρικό αντικείμενο από γυαλί ή άλλο υλικό» (< ιταλ. biglia) > *κουραμπίλια > κουραμπέλια, με τροπή του [ι] σε [ε], ή < Μπίλιας / Μπίλης, χαϊδ. του ον. Βασίλης, αν κάποιος μ' αυτό το όν. επινόησε το παιχνίδι].

ΚΟΥΡΒΑ (η) **1.** γυναίκα άτυχη και βασανισμένη ΦΡ. **τι να σου κά-νει κι αυτήν η κούρβα!** **2.** γυναίκα μοχθηρή και πανούργα [δ. τρ.: Άλεθε, μύλε μου, άλεθε κακής κούρβας κεφάλι. / Κάνε τ' αλεύρια κόκκινα και την πασπάλη (βλ. πάσπαλη) μαύρη, / για να 'ρχονται οι γραμματικοί να παίρνουν για μελάνη / για να 'ρχονται κ' οι όμορφες να παίρνουν κοκκινάδι.] **3.** πόρνη [ETYM. < μσν. κούρβα (ή) «πόρ-

νη» < ιταλ. *curva* (-ae) «καμπύλη, (μτφ. στον πληθ.) γυναικείες καμπύλες» / (LSJ) < λατ. *curva*, θηλ. του επιθ. *curvus* με τη μτφ. σημ. «διεφθαρμένος» / Φ. Κουκ. (Αθηνᾶ, σ. 27, 1954), ή πόρνη λέγεται κούρβα έκ παρομοιώσεως πρὸς τό κυρτόν, ἐφίππιον, ἐφ’ οὗ ἀνοίγων τά σκέλη ἐπιβαίνει ὁ ἵππεύς].

ΚΟΥΡΕΛΑΤΟΣ (-η, -ο) (κουριλλάτους) (η) **1.** που του κρέμονται κουρέλια, ρακένδυτος ΦΡ. (μτφ.) **είναι διάβολος κουρελάτος!** είναι πολύ κακότροπος **2.** (θηλ.) ονομασία γίδας που έχει κάτω από το πηγούνι κουρέλια (δύο αδένες σκεπασμένους με τρίχωμα, που τους λένε και σκουλαρίκια) ΦΡ. (α) **πανεμόρφη είναι η γίδα η κουρελάτη!** – συνών. **κουρέλω / σκουλαρίκω** (η) [ETYM. < μσν. κουρέλλ(ιν) (τό) (LSJ, < κουρέλλιον, υποκορ. του κούρελλον < λατ. *corellum* < *coriellum*, υποκορ. του *corium* «δέρμα») + παραγ. επιθ. -άτος, με απλοπ.].

ΚΟΥΡΕΜΑ (κούριμα) (το) [...] (πληθ.) **κουρέματα** (τα) **1.** τα μαλλιά που κόβονται κατά το κούρεμα **2.** (μτφ.) ευτελή πράγματα ή ευτελείς καταστάσεις ΦΡ. (α) **κουρέματα και ψαλίδια να γένει!** ας καταστραφεί (β) **άστο να πάει στα κουρέματα!** αδιαφόρησε – παράγ. ουσ. **κουρεμάδι** (κουριμάδ') (το) **1.** κεφάλι κουρεμένο σύριζα **2.** δέντρο γερασμένο που δεν είναι εύκολο να βλαστήσει ΦΡ. **θέλει κόψιμο αυτό το κουρεμάδι!** **3.** (μτφ.) κάτι ευτελές, άθλιο [ETYM.· μσν. < μσν. κουρεύ(ω) (< αρχ. κουρ(ά) -εύω, βλ. κούρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -μα > κούρευμα > κούρεμμα, με αφομ. [υμ (προφ.) βμ > μμ] > κούρεμα, με απλοπ.].

ΚΟΥΡΕΜΠΕΤΣΑ (κουριμμπέτσα) (η) το «ἐν χρῶ κεκαρμένος», το κούρεμα μέχρι το δέρμα ΦΡ. (σκωπτ.) **ω! ω! κουρεμπέτσα γίδα! ω! ω! κουρεμπέτσα γίδα!** [ETYM. < κούρεμ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + μπάτσα (βλ. λ., πρβ. παράγ. ουσ., 2· συχνά, όταν κάποιος κουρευόταν κουρεμπέτσα, δεχόταν πειρακτικές μπάτσες στο κεφάλι κυρ. από συνομηλίκους) > κουρεμπάτσα > κουρεμπέτσα, με απλοπ. και αφομ. (πρβ. (Λιθοξ.) μπέτσα «αβάφτιστο κοριτσάκι» / η λ. μπέτσα αναφέρεται και στο θρακικό λάχνισμα: «Ένενα, ντόνενα, τρίτσα, μπέτσα, / σούδι, μούδι, ντάλια, ντέκα / και του μπογιατζή η γυναίκα / – τσιφ μπεντενέκα –, / έσκυψε να πάρη πέτρα, / να βαρέση την Άννέττα, / την Άννέττα, το Γιωργάκη, / τ' όμορφο παλληκαράκι.»)].

ΚΟΥΡΙ (κουρί) (το) **1.** μικρό δάσος, συνήθ. με πουρνάρια, του οποίου τα δέντρα σε τακτά χρονικά διαστήματα κλαδεύονται, για να ταΐζονται ζώα, κάτι που οδηγεί και στην ανανέωσή του **2.** βοσκότοπος – σύνθ. **παλιοκούρι** (παλιουκκούρ') (το) [ETYM. < ουσιαστικοπ. του θ. κουρι- του κουρι(άω) (βλ. κουριάς, ετυμ.) > κουρί].

ΚΟΥΡΙΑΣ (κουρργιάς) (ο) κουρέας ΦΡ. (α) **έχουμε καλό κουριά στο χωριό!** (β) **είμαι για τον κουριά, μεγάλωσαν πολύ τα μαλλιά μου!** [ETYM. < αρχ. κουρι(άω) «έχω ανάγκη κουρέματος», Φερεκρ. Άποσπ. 30.1, ἐν χρω̃ κουριῶντας «έχοντας ανάγκη από κούρεμα μέχρι το δέρμα» + παραγ. επίθ. -άς (αναδρ. σχημ.)].

ΚΟΥΡΚΟΣ (κούρκους) (ο) η αρσενική γαλοπούλα ΦΡ. **φουσκώνει σαν τον κούρκο!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τη φωνή του πτηνού].

ΚΟΥΡΚΟΥΛΩΝΩ (κουρκ'λλώνου) σκεπάζω κάτι πολύ καλά, σκεπάζω εξολοκλήρου ΦΡ. **κουρκουλώσου, κάνει κρύο!** – ουσ. **κουρκούλωμα** (το) – μππ. **κουρκουλωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεκουρκουλώνω** [ETYM. < μσν. κουκουλλώνω (< κουκούλλα, βλ. κουκλωτός, ετυμ.) με προσθήκη [ρ] και απλοπ.].

ΚΟΥΡΚΟΥΣΟΥΡΑ (η) **1.** παιδικό παιχνίδι [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 381: Έπαιρναν ένα μεγάλο καρύδι, άνοιγαν μια τρύπα κάθετη και μία οριζόντια κι άδειάζαν με μια βελόνα το περιεχόμενό του. Μετά περνούσαν ένα μικρό ξύλο κάθετα και έδεναν σ' αυτό ένα σχοινί, το οποίο έβγαζαν από την πλαϊνή τρύπα. Ύστερα μάζευαν το σχοινί γύρω από το ξυλάκι, το τραβούσαν από την πλαϊνή τρύπα κι αυτό έκανε θόρυβο. Το παιχνίδι συνίστατο στην επανάληψη αυτής κίνησης και τα παιδιά διασκέδαζαν πολύ.] ΦΡ. (για υπερκινητικό άτομο) **τι φέρνεις γύρα σαν κουρκουσούρα;** **2.** που φέρνει γύρω τις κουβέντες, που τις αναπαράγει, κουτσομπόλης (-α) ΦΡ. **είναι αυτήν μια κουρκουσούρα!** (βλ. κουρκουσουρεύω → επίθ.) – σύνθ. **παλιοκουρκουσούρα** (η) μεγάλη κουτσομπόλα – συνών. **σιατούρου** (η) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του παιχνιδιού· η κουτσομπόλα θορυβεί κοινωνικά].

ΚΟΥΡΚΟΥΣΟΥΡΕΥΩ (κουρκουσουρεύου) **1.** κινούμαι, ασχολούμαι συνέχεια με κάτι ΦΡ. **τι κουρκουσουρεύεις όλη τη μέρα;** **2.** κουτσομπολεύω ΦΡ. **κουρκουσουρεύει από το πρωί ως το βράδυ!** – ουσ. **κουρκουσούρεμα** / **κουρκουσουριό** (το) – επίθ. **κουρκουσούρης** (-α (βλ. λ., 2) / -ω, -ικο) που πάει από σπίτι σε σπίτι και ανακοινώνει ό,τι άκουσε, κουτσομπόλης – συνών.: α) **κουσκουσιάρης** (-α, -ικο)· β) **σηκαποθέτης** (-ισσα) [ETYM. < κουρκουσούρ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -εύω (Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα: *KANEIS* [...] Καί δίχα νά τόν βοηθήσουσι βοήθειαν κ'αν μίαν, / Καταλαλοῦν κουρκουσουρεύουν τον, λέγουν κακόν δι' εκείνον». Τόν τελευταῖον μόνο στίχον φέρει ὁ Δουκάγγιος (σελ. 939) διά τήν λέξιν *Κουρκουσουρεύω*, τήν ὁποίαν ἐξηγεῖ (δέν ἐξεύρω πόθεν πιστούμενος) ὡς συνώνυμον τοῦ *Καταλαλῶ* (*médire*). Ἰσως σύγκειται ἀπό δύο λέξεις, τό *Κυρκάω*, ἢ τό *Κυρκανάω*, καί τό *Σύρω*· τοῦτο ἀντί τοῦ *Διασύρω*, καί τό πρῶτον ἀντί

τοῦ *Ταράσσω*. «Κυρκανῶ, κυκῶ, τaráττει» λέγει ὁ Ἡσύχ., καί, «Διασύρει, διαπαίζει, χλευάζει.»].

ΚΟΥΡΚΟΥΤΙ (κουρκκούτ') (το) 1. χυλός ἀπὸ αλεύρι καλαμποκιού, καὶ ὄχι μόνο [παροιμ.: Ἡ νία με τὸν κόσμον κι ἡ γριά με τὸ κουρκκούτι.] – σύνθ. (βλ. γάλα → σύνθ. γ) 2. (μτφ.) τὸ θολωμένο νερό πηγαδιού ἢ στέρνας, μετὰ ἀπὸ ἀνακίνησή του με τὸν κάδο ἀνέλκυσης, εἰδικά τὸ καλοκαίρι που λιγοστεύει ΦΡ. **ἐγίνε κουρκκούτι τὸ νερό!** 3. (μτφ.) ἐλλειψη πνευματικῆς διαύγειας ΦΡ. **ἐγίνε τὸ μυαλό μου κουρκκούτι!** – συνών. **κουρκκούτη** (ἡ) – ρ. **κουρκκουτιάζω** 1. γίνομαι σαν κουρκκούτι 2. (μτφ.) χάνω τὴν πνευματικὴ διαύγεια, ἀποβλακώνομαι ΦΡ. **κουρκκούτιασα ἀπ' τὸν ἥλιο!** – ουσ. **κουρκκούτιασμα** (το) – μππ. **κουρκκουτιασμένος** (-ῃ, -ο) ΦΡ. **εἶναι κουρκκουτιασμένος ἀπὸ τὰ βάσανα!** (εἶναι κουρκκουτγιαζμένους ἀπ' τὰ βάσανα!) [ETYM.: (Τριαντ.) < μσν. κουρκκούτι(ν) (τό) < (;) / (LSJ) < μσν. κουρκκούτιν < κορκότον < (;) ἢ < περσ. kukurt «θειάφι» λόγῳ τῆς ομοιότητάς τους / Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΚΟΥΡΚΟΥΤΙΟΝ* οὐδετέρ. ἄλευρον ἐψημένον ὕδαρῶς διὰ τὰ βρέφη [...]. Ὁ Σομαυέρας τό γράφει ἀρσενικῶς, Ὁ *Κουρκκούτης*. Ἡ παραγωγή του εἶναι ἀπὸ τό *Κυρκῶ*, συγγενές καί συνώνυμον τοῦ *Κυκῶ* [...], ἀναδεύω, ἀνακατεύω. Ἀπὸ ἄλλο θέμα ἄχρηστον, τό *Κυρκῶ*, ἐγεννήθη τό ῥηματικόν, *Κυρκωτόν*, ὅθεν τό *Κουρκκούτιν*. [...] Ἔχομεν καί παροιμίαν, «Ὅστις καὶ εἰς τό κουρκκούτιον, φουσᾷ τό ὄξυνόγαλον» σημαίνοντες τοὺς ὑποπτευομένους καί τὰ παντελῶς ἀκίνδυνα, ἀφοῦ πάθωσι πολλὰ κακὰ ἀπροσδόκητα.].

ΚΟΥΡΛΑΜΑΡΑ (ἡ) 1. αὐτό που νιώθεις, ὅταν μείνεις γιὰ ὥρα χωρὶς προστασία, κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο ΦΡ. **μ' ἐπίασε κουρλαμάρα!** 2. (κυριολ. & μτφ.) τρέλα· μ' αὐτὴ τὴ σημ. ἀπαντᾷ ἰδιαίτερα στα Επτάνησα, ἀπ' ὅπου πιθ. ἐφτάσε στὴν Ἠπειρο, ὅπου συναντιέται καὶ ὡς **τουρλαμάρα** ΦΡ. **τι κουρλαμάρα εἶν' αὐτή!** – ρ. **τουρλαίνω** / **ξετουρλαίνω** 1. νιώθω αἰσθημα ζάλῃς κάτω ἀπὸ τὸν καυτό ἥλιο ΦΡ. **μας τούρλανε ὁ ἥλιος!** 2. τρελαίνω ΦΡ. (α) **μας τούρλανε τὰ παιδιὰ με τὰ παιχνίδια τους!** (β) **μὴ φωνάζεις, με ξετούρλανε;**! (μὴ φουνά'εις, μὴ ξιτούρλανε;) – ουσ. (ξε)τούρλαμα (το) – μππ. (ξε)τουρλαμένος (-ῃ, -ο) [ETYM.: < ιδιωμ. κουρλ(ός) (πιθ. < ζουρλός (βλ. λ.), με τροπὴ τοῦ [ζ] σε [κ]) + παραγ. ἐπίθ. -αμάρα].

ΚΟΥΡΝΑ (ἡ) 1. μικρὸς ὀρνιθῶνας στηριγμένος σε πασσάλους ἢ σε στιβαρά κλωνάρια δένδρων· διαθέτει ξύλινη σκάλα, γιὰ ν' ἀνεβοκατεβαίνουν τὰ ὀρνίθια ΦΡ. **κλείσε τὴν κούρνα, μὴν πάει καμιὰ ἀλεπού;** (κλείσ' τ' γκούρνα, μὴ μπάει καμὶ ἀλ'πού;) 2. (μτφ.) κατοικία ΦΡ. (υβρ.) **αἶ** (βλ. αἶ²) **στὴν κούρνα σου!** πηγαινέ στο σπίτι σου, φύγε

από δω – συνών. **κούρνος** (ο) – υποκορ. **κουρνέτσος** (ο) – ρ. **κουρνιαζώ** 1. (για κότες) κοιμάμαι σε κούρνα 2. (για ανθρώπους) βρίσκω κατάλυμα, διανυκτερεύω ΦΡ. (α) **δεν κουρνιάζει πουθενά** (δε γκουρνιαζ' π'θινά) γυρίζει εδώ κι εκεί, αλλάζει συνεχώς στέγη (β) **κουρνιάζει / κοιμάται με τις κότες** κοιμάται νωρίς 3. νοικοκυρεύομαι ΦΡ. **πότε θα κουρνιάσεις εσύ; πότε θα παντρευτείς; – ουσ. κούρνιασμα** (το) – επίθ. **κουρνόζος** (-α, -ικο) 1. που δεν έχει διάθεση να βγει από το σπίτι ΦΡ. **κουρνόζα γυναίκα!** νοικοκυρά 2. (μτφ.) τεμπέλης – μππ. **κουρνιασμένος** (-η, ο) ΦΡ. **κάθεται κουρνιασμένος και δε μιλάει** κάθεται στην άκρη σιωπηλός – αντών. **ξεκουρνιάζω** 1. βγάζω τα ορνίθια από την κούρνα 2. (μτφ.) απαλλάσσομαι – ουσ. **ξεκούρνιασμα** (το) – μππ. **ξεκουρνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (LSJ) < κούρνια, πιθ. < διαλεκτ. τ. κορογωνιά μέσω άλλων διαλεκτ. τ.: κορογωνιά («γωνιά όπου άναβαν φωτιά, εστία») > κορωνιά (με σήμανση του ενδοφωνηεντικού [γ] και απλοπ. των [ο] και [ω] > κουρουνιά («προκοπή, ευτυχία») με κώφ. (κο- > κου-) και αφομ. (-ρου) > κουρνιά («σπίτι, φωλιά»), με σίγηση του [ου] > κούρν(ι)α, με μετάθ. του τόνου αναλ. προς το συνών. ουσ. κοίτη / (Τριαντ.) < παλ. σλαβ. kurnija].

ΚΟΥΡΟΣ (κούρους) (ο) το κούρεμα αιγοπροβάτων [Κ. Κρυστ. Κ.: 'Σ τοῦ Ἀκρίβου ἀλλάζουν τὰ μαντριά, 'ς τοῦ Μάρδα κοῦρον ἔχουν.] – σύνθ.: α) **κουρόμαλλο** (το) (βλ. κωλόκουρο, 1)· β) **κουροψάλιδο** (το) μεγάλο ψαλίδι για το κούρεμα αιγοπροβάτων – συνών. **κουρευτοψάλιδο** (το) [ETYM. < μσν. κουρ(εύω) (αναδρ. σχημ.) + παραγ. επίθ. -ος (βλ. κούρεμα, ετυμ.)].

ΚΟΥΡΟΥΝΑ (κ'ρούνα) (η) 1. πτηνό· η corvus corone [παροιμ.: Ξέρει η κουρούνα πού είναι τ' αρυάκι (βλ. λ.)!] ΦΡ. (α) (ευχετική· την έλεγαν τα παιδιά, κάθε που αποβαλλόταν ένα νεογιλές δόντι, καθώς το πετούσαν εθιμικά στη στέγη) **πάρε κουρούνα κόκκαλο και δώσ' μου σιδερένιο!** (β) **κουρούνες θα φωλιάσουν!** θα ερημώσει το σπίτι ή ο τόπος 2. (μτφ.) γυναίκα κακή και συχνά άσχημη ΦΡ. **φεύγα από δω, μωρή κουρούνα!** – σύνθ. **κουρουνοφωλιά** (κ'ρουνουφουλιά) (η) (πληθ.) 1. περιοχή, όπου υπάρχουν φωλιές κουρούνων 2. τοπωνύμιο [ETYM.: μσν. < αρχ. κορών(η) (ή) «κουρούνα» (Ήσ. Έργ. 745, μή τοι έφεζομένη κρώξη λακέρυζα κορώνη «μήπως και πάει να κάτσει κρώζοντας καμιά κουρούνα που πολύ κραυγάζει») μεταπλ. -α > κορούνα, με κώφ. του [ω] σε [ου] > κουρούνα, με αφομ.].

ΚΟΥΡΤΙΖΩ (κουρτίζου) 1. κουρδίζω 2. (μτφ.) προκαλώ κάποιον λέγοντάς του πράγματα μη αρεστά, πειράζω – συνών. **κουρτάω** ΦΡ. **μη τον κουρτάς!** (μη του γκουρτάς!) – ουσ. **κούρτισμα / κούρτημα** (το)

ΦΡ. του 'κανε ένα κούρτημα, τον έσκασε παραλίγο! (το' 'καν' ιένα κούρτ'μα, τουν έσκασι παραλίγου!) – μππ. **κουρτισμένος / κουρτημένος** (-η, -ο) – παθ. **κουρτίζομαι** 1. ενοχλούμαι από λόγια που ακούω και δεν μ' ευχαριστούν 2. προετοιμάζομαι, στολίζομαι **ΦΡ. για πού κουρτίστηκες;** – επίθ. **κουρτεσιάρης** (-α, -ικο) άψογος στην εμφάνιση και στη συμπεριφορά **ΦΡ. είναι πολύ κουρτεσιάρης!** [ETYM. < μσν. κορδίζω < κόρδ(α) (βλ. γκορδώνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω > κουρτίζω, με τροπή του μέσου οδοντ. [δ] σε ψιλό οδοντ. [τ] και κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΟΥΣΑΛΟ (κούσσιαλλου) (το) υπέργηρος **ΦΡ. ξέπεσε ο καημένος, γίνηκε κούσαλο!** – συνών. (γ)κούσιαλο (το) – σύνθ. **γεροκούσ(ι)αλο / παλιοκούσ(ι)αλο** (το) **ΦΡ. τι θέλει το παλιοκούσιαλο!** [ETYM.· ιδιωμ. τ. < ουδ. κούφαλο, του επιθ. κούφαλος «τελείως κουφός», με-γεθ. του επιθ. κουφός (βλ. λ., ετυμ.)].

ΚΟΥΣΗ (κουσσή) (η) τρέξιμο **ΦΡ. ήρθε της κουσής να μου φέρει το νέο!** [παροιμ.: Η κουσή της γάτας είναι μέχρι την πόρτα.] – συνών. **κουσί** (το) – ρ. **κουσεύω** (κουσσιεύου) τρέχω **ΦΡ. κόσεψε να προλάβεις!** (κόσσιψι να προυλάβ'ς!) [δ. τρ. (παιδικό): Το παιδί μου το καλό, / θέλει άλογο καλό, / να κουσεύει στο γιαλό, / να τσακώνει τον λαγό, / τον λαγό, τη λάγισσα (βλ. λαγός) και την καπετάνισσα.] – σύνθ. **κουσιοβογκάω** (κουσσιουβουγκάου) τρέχω ασθμαίνοντας – ουσ. **κόσεμα** (κόσσιεμα) (το) – μεε. **κοσεύοντα(ς)** (κουσσιέβ'ντα/ς) – επίρρ. **κουσί / κόσια** τρέχοντας, γρήγορα **ΦΡ. έλα κόσια, κόσια!** – υποκορ. **κουσούλα** **ΦΡ. έλα, κουσούλα!** [ETYM. < τουρκ. κοş(u) «τρέξιμο» + παραγ. επίθ. -ή].

ΚΟΥΣΙΟΓΚΟΣ (κουσσιόγκους) (ο) ξύλινο κουτί με πορτούλα από τη μια μεριά· χρησιμοποιείτο ως ψωμοθήκη **ΦΡ. άνοιξε τον κουσιόγκο και φέρε ψωμί!** [ETYM. < μσν. κουτί (βλ. κουτουπάνω, ετυμ.) + όγκος (< αρχ. όγκος «μέρος αιχμής βέλους, όγκος, μάζα, ...», Όμ. Δ 214, όξεες όγκοι «μυτερές αγκίδες») > κουτιόγκος > κουσιόγκος, με τροπή του [τ] σε [σ]].

ΚΟΥΣΚΟΥΝΙ (κουσσούν') (το) το λουρί που είναι δεμένο με τη σέλα και περνάει κάτω από την ουρά υποζυγίου **ΦΡ. κρέμεται σαν κουσκούνι** [ETYM. < τουρκ. kuskun + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΟΥΤ 1. (άκλ., προφ.) επαναλαμβανόμενο, χρησιμοποιείται για το κάλεσμα σκύλων 2. **κουτ** (το) (παιδική γλώσσα) σκύλος **ΦΡ. έλα να δεις το κουτ!** [ETYM. < μσν. κουτ(άβιν) / κουτάβιον (τό), με έκπτωση· (Αδ. Κορ. Άτ., λήμμα ΣΚΥΛΑΚΙΑ όνομάζομεν καί τά νεογέννητα του Σκύλλου, [...]. Τά όνομάζομεν ακόμη καί Κουλία καί Κουλούκια

καί *Κουτάβια*. [...] Τό δέ *Κουτάβιον*, κακά ἐξηγημένον ἀπό τόν Σομαυέραν, κρίνεται ὀρθότερα ὡς συνώνυμον τοῦ *Σκυλάκιον*, ἀπό τόν Δουκάγγιον (σελ. 744). Ἀλλά τοῦτο μόνο λέγει. Ἡ γένεσις τῆς λέξεως εἶναι ἄγνωστος· δέν εἶναι ὅμως βάρβαρος. Ὁ Στέφανος (Θησαυρ. Πίνακ. σελ. 1281) ἐξηγῶν τό εὗρισκόμενον εἰς τὰ Ἱππιατρικά τοῦ Ἱεροκλέους, «*Κυνός κουταβίω*» ἠπατήθη νομίσας τό *Κουτάβιον* (τό ὁποῖον δέν εἶναι διάφορον ἀπό τό *Σκύλας νεογνόν σκυλάκιον*) μέρος σώματος τοῦ Σκύλου· [...]).

ΚΟΥΤΑΚΑΣ (ο) πολύ κουτός, ἀνόητος ΦΡ. **εἶναι κούτακας, γεμάτος κουτρουλιάς!** (βλ. κούτρα → παράγ. ουσ. β) – υποκορ. **κουτέλι** (το) **1.** σκυλί που γυρίζει ἐδῶ κι ἐκεῖ **2.** (μτφ.) χαζούλης, τεμπέλης – ρ. **κουτελεύω 1.** γυρίζω ἀσκόπως, χαζολογῶ ΦΡ. **τι κουτελεύεις;** (τι κουτιλλιεύ’ς;) **2.** τεμπελιάζω ΦΡ. **ὅλη τη μερούλα κουτελεύει!** – ουσ. **κουτέλεσμα** (το) – μεε. **κουτελεύοντα(ς)** [ETYM. < κουτ(ός) (< κοττός (βλ. κότα, ετυμ.) με κῶφ. του [ο] σε [ου] και ἀπλοπ.) + παραγ. ἐπίθ. -ακας > κούτακας].

ΚΟΥΤΑΛΑ (η) **1.** [...] **2.** ὠμοπλάτη [(Ἄδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΘΕΛΩ* [...]) «Ἄν εὔρη τέριν νάν πιστόν, ὀλίγηγεν ἡ φάλια· / Μά θέ κουτάλες δυναταῖς παρά ταῖς πρώταις κάλια.» τό νόημα εἶναι, Ὁ μέλλον νά λάβῃ γυναῖκα, ἂν εὔρη σύζυγον πιστήν, ὀλίγον ἔσφαλε· ἀλλ’ ὅμως καί πάλιν οὕτως, θέ (ἡγουν θέλει, ἀντί τοῦ χρειάζεται) ὠμοπλάτας ἰσχυράς πλέον παρά τὰς πρώτας, ὅτε δηλαδή ἦτον ἀκόμη ἄγαμος.] – υποκορ. **κουτάλι / κουταλάκι** (το) **1.** [...] **2.** ἀκτίνα φτερωτής νερόμυλου – σύνθ. **χαζοκουτάλας** (χαζουκ’τάλας) (-ω) ἀργόσχολος, χασομέρης – ρ. **χαζοκουταλίζω** χαζολογῶ, χασομεράω – ουσ. **χαζοκουτάλισμα** (το) [ETYM. (Τριαντ.) μσν. < μσν. κουτάλ(ιν) (τό), υποκορ. του ελνστ. κώταλις (ἡ) «κουτάλα» ([ω > ου] ἀπό ἐπίδρ. του [κ]) + μεγεθ. παραγ. ἐπίθ. -α].

ΚΟΥΤΕΛΟ (κούτιλλου) (το) **1.** μέτωπο **2.** (μτφ.) υπόληψη – υποκορ. **κουτελάκι** (το) **1.** φυλλοκάρδι, σωθικά ΦΡ. **τρέμει το κουτελάκι μ’!** φοβάμαι πολύ **2.** (πληθ. **κουτελάκια**, τα) πλευρά ΦΡ. **μου ’πесαν τα κουτελάκια!** (μο’ ’πισαν τα κουτιλλάκια!) κουράστηκα πολύ και πο-νοῦν τα πλευρά μου [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. κούτελο(ν) (τό) < ἀρχ. κότυλος (ὁ) «κοτύλη, κάθε κοῖλο πράγμα, κύπελο, ποτήρι, ...» (Πλάτ. Κωμ. Ζ. 46.9, καί τόν κότυλον τόν σόν «και το δικό σου ποτήρι») με-ταπλ. σε ουδ. με βάση την αιτ. ([ο > ου] ἀπό ἐπίδρ. του [κ] και τροπή του ἀτ. [υ] σε [ε] πριν ἀπό [λ]) (βλ. κοτυλίδα, ετυμ.)].

ΚΟΥΤΙΑΖΩ (κουτγιαζου) αποβλακώνομαι ΦΡ. **κούτιασε το παιδί!** – ουσ. **κούτιασμα** (το) – μππ. **κουτιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αποκου-**

τιάζω αποβλακώνομαι εντελώς ΦΡ. **ήταν που ήταν, αποκούτιασε!** (ήταν που 'ταν, αποκούτγιασι!) [ETYM. < κουτ(ός) (βλ. κούτακας, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΚΟΥΤΙΚΑΣ (κκούτ'κας) (ο) αυχένας ΦΡ. **με πονάει ο κούτικας!** – συνών. **λάκκουρας** (ο) [ETYM. < κόττικ(οι) «αί περικεφαλαῖαι» (Ησύχ.) (< αρχ. κοττίς (ή) (-ίδος) (δωρ. κοτίς), βλ. κόσα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ας > κόττικας > κούτικας, με κώφ. του [ο] σε [ου] και απλοπ.].

ΚΟΥΤΟΥΠΩΝΩ (κ'τουπώνου) 1. σκεπάζω, καλύπτω ΦΡ. **κουτούπωσέ το!** (κ'τούπους' του!) 2. αρπάζω και κρύβω ΦΡ. **το κουτούπωσε!** 3. επιβάλλω τις ερωτικές μου διαθέσεις ΦΡ. **είχε δεν είχε την κουτούπωσε!** (είχι δεν είχι τ' γκ'τούπουσι!) 4. εξαπατώ κάποιον λέγοντάς του ψέματα ΦΡ. **λέγε, λέγε με κουτούπωσε!** – ουσ. **κουτούπωμα** (το) – μππ. **κουτουπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < (γ)κούτουπ(ας) (ο) (βλ. λ., ετυμ. & τάλαρος → συνών.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΟΥΤΟΥΡΟΥ επίρρ.: χωρίς λογαριασμό, στο περίπου – ουσ. **κουτουράδα** (κουτ'ράδα) (η) 1. κατ' αποκοπή 2. πράξη αμελέτητη, απερισκεψία [ETYM. (Αδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΚΟΥΤΟΥΡΟΥ*, [...]) «κατά τύχην». [...]. Από ἄχρηστον ἐπίθ. *Κοττηρός*, ὁ χυδ. λεγόμενος *Κουτουριάρης*, καί εὐσημότερον *Ἀπόκοττος*, ἤγουν τολμηρός, κατά τὰ ἁλλοῦ (Ἄτακτα I, σελ. 305) πλατύτερον σημειωμένα. Εἶναι λοιπόν τό ἐπίρρ. ἔλλειπτ. ἀντί *Διά κοττηροῦ*. Ἐκ τούτου καί τό ῥῆμα *Κουτουρῶ* καί *Κουτουρίζω* τό πράσσω χωρίς σκέψιν [...]) / (Τριαντ.) < τουρκ. götürü «με συνολική τιμή, με το σωρό» με αποχηροπ. του αρχικού συμφ. / (LSJ) < τουρκ. goturu].

ΚΟΥΤΟΥΦΛΑΩ (κουτουφλλάου) αναζητώ κάτι, ψάχνοντας μες στο σκοτάδι, με κίνδυνο να πέσω ΦΡ. (α) **πρόσεχε μην κουτουφλήσεις!** (β) **κουτούφλησα κι έπεσα!** – ουσ. **κουτούφλημα** (το) – μεε. **κουτουφλώντα(ς)** ΦΡ. **κατέβηκα κουτουφλώντα τη σκάλα!** – συνών. **μουσμουλεύω** (μουζμουλλιεύου) ΦΡ. **τι μουσμουλεύεις;** [ETYM. < σκουντουφλάω (-ώ) «προσκρούω σε εμπόδιο, καθώς βαδίζω, σκοντάφτω και πέφτω, σκοντάφτω παραπαίοντας λόγω ζάλης, μέθης, νύστας, ...», με αποβ. του σ- και αποχηροπ. του [ντ] > κουτουφλάω / (LSJ) σκο(υ)ντουφλώ (-άω) < *κοντυλο - τυφλώ / τυφλο - κοντυλώ < τυφλός + κονδυλίζω «σκοντάφτω», δηλ. σκοντάφτω σαν τυφλός, ή < ουσ. σκοντούφλα / σκουντούφλα, ή με συμφυρ. σκοντάφτω + τύφλα / τυφλός, ή < ουσ. σκουντουφλιά < *κουτουφλιά < κοτουφλιά < κοτυφλιά «η τύφλα των ορνίθων»].

ΚΟΥΤΡΑ (η) κεφάλι [παροιμ.: Αλί που το 'χει η κούτρα του να κατεβάζει ψείρες.] ΦΡ. **γύρευε τι κουβαλάει η κούτρα του!** – παράγ.

ουσ.: α) **κουτρούλης** (ο) κουρεμένος γουλί ΦΡ. (μτφ.) **έγινε του κουτρούλη ο γάμος!** έγινε μεγάλη οχλοβοή, φασαρία· β) **κουτρουλιάς** (ο) ποικιλία σιταριού χωρίς άγανο, ενδεδειγμένη για καλλιέργεια σε ορεινές περιοχές [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **κουτρουλιά** (ή), είδος λευκοζύμου σίτου, ύποστρογγύλου τό σχήμα.] – επίθ. **κουτρουλός** (-ή, -ό) **1.** ακέφαλος, που δεν έχει λαβή ΦΡ. **κουτρουλή τέντζερη** (βλ. **κακ-κάβι** → **συνών.**) **2.** (μτφ.) ανόητος – **συνών.** **κουτουρλός** (-ή, -ό) ΦΡ. **τι κουβέντα να κάνεις μ' έναν κουτουρλό;** – ρ. **κουτράω 1.** χτυπώ, παλεύω με το κεφάλι, χτυπώ με την κούτρα μου κάπου ή πέφτω πάνω σε κάποιον **2.** σπρώχνω με το κεφάλι **3.** (για ζώα) χτυπώ με τα κέρατα, κουτουλάω – παθ. **κουτριέμαι** – ουσ. **κούτρημα** (το) – μππ. **κουτρημένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **κουτρουβάλα** (η) **1.** κατρακύλημα με το κεφάλι προς τα κάτω ΦΡ. **έφαγα μια κουτρουβάλα που ήταν όλη δική μου!** **2.** κατρακύλημα με απανωτές τούμπες· β) **κουτρουβαλάω** κατρακυλάω ΦΡ. **ξεκόλλησε ένας βράχος και κουτρουβάλησε ως το ρέμα!** – ουσ. **κουτρουβάλημα** (το) – μεε. **κουτρουβαλώντα(ς)**· γ) **κουτρομπαλάς** (ο) **1.** που έχει πλατύ και δυνατό μετωπικό οστό **2.** χοντρομπαλάς· δ) **κουτρομπέλι** (το) κάτι παχουλό, στρουμπουλό – **συνών.** **κουτρομπέλικο** (το) ΦΡ. **τι κουτρομπέλικο κι όμορφο είναι το εγγονάκι σου!** [ETYM. < μσν. κούτρα (ή) (λόγω σχήματος, < αρχ. σικελ. κύτρα (ή) «χύτρα», αντί του χύτρα, με τροπή του [υ] σε [ου] (Άριστοφ. Άχ. 284, την χύτραν συντρίψετε) / (Τριαντ.) μσν. *κούτρα (πρβ. μσν. κουτρούλης) < λατ. scutra / (Βικιπ.) μσν. < λατ. scutra / (LSJ) < λατ. scutra, ή < κύτρα «χύτρα», με τροπή του [υ] σε [ου], ή < κούτα (με ανάπτ. [ρ]) < κύτα < κύτος «κοίλωμα, κουτί» (βλ. γκούτουπας, ετυμ.)].

ΚΟΥΤΣ- & κούτσα- & κουτσια- & κουτσιο- & κουτσο- & κουτσό- ως α' συνθ. που δηλώνει (Τριαντ.): **1.** κάτι που έχει κοπεί, αφαιρεθεί ή είναι λειψό, π.χ. **κουτσοπίνω 2.** κάτι που γίνεται με αργούς ρυθμούς, π.χ. **κουτσοκάνω 3.** κάτι μη ικανοποιητικό, κάτι ανεπαρκές, κάτι μικρό, π.χ. **κουτσοφλέβαρος** (βλ. **λ.**) – σύνθ.: α) **κουτσαγκέλα** (η) (κυρ. στον πληθ. **κουτσαγκέλες**, οι) **1.** γραμμές ακανόνιστες με μολύβι ή μελάνι **2.** έλλειψη καλλιγραφίας ΦΡ. **δεν πήρα καλό βαθμό, γιατί είχα γράψει κουτσαγκέλες!** **3.** άρρυθμες κινήσεις σε χορό ΦΡ. **χορεύει ή κάνει κουτσαγκέλες;** (χουρεύ' ή κάν' κουτσαγκέλλης;) **4.** δρόμος με πολλούς ελιγμούς· β) **κουτσαντράκι** (το) ασήμαντος, ψευτόμαγκας ΦΡ. **τι κουτσαντράκι είν' ετούτο!** (τι κουτσαντράκκι είν' ιτούτου!)· γ) **κουτσιαόφτης** (κουτσιαόφτ'ς) (-η / -ω, -ικο) **1.** που έχει κομμένο το ένα ή τα δύο του αφτιά **2.** που έχει μικρά αφτιά **3.** που δεν ακούει κα-

λά ή δεν υπακούει **4.** (θηλ. ως ουσ.) **Κουτσιάφτη** (η) επωνυμία γίδας με μικρά αφτιά· **δ) κουτσοδόντης** (κουττσιουδόντ'ς) (-α / -ω, -ικο) που του λείπουν δόντια ΦΡ. (σκωπτ.) (α) **βάβω, βάβω, βάβω κουτσοδόντα!** (β) **κουτσοδόντη Μουσταφά, χώσ' τη μύτη στα σκατά!** [παροιμ.: Του κουτσοδόντη παξιμάδι του τυχαίνει.] – ρ. **κουτσοδοντιάζομαι** δεν έχω μερικά ή όλα τα δόντια μου – ουσ. **κουτσοδοντιασμα** (το) – μππ. **κουτσοδοντιασμένος** (-η, -ο)· **ε) κουτσοκαταλαβαίνω** καταλαβαίνω στο περίπου ΦΡ. **το κουτσοκατάλαβα το μάθημα!** **στ) κουτσόλακκος** (ο) **1.** μικρός λάκκος ΦΡ. **δεν έφτασε το νερό από τον κουτσόλακκο να ποτίσω τον κήπο** **2.** ρυάκι – υποκορ. **κουτσουνάκκι** (το) ΦΡ. **γέμισε με κουτσουλάκκια η πλατεία!** **ζ) κουτσοπεράω** περνώ τον καιρό με προβλήματα και δυσκολίες ΦΡ. **κουτσοπέρασε κι αυτήν η μέρα!** **η) κουτσοξεχωρίζω** διακρίνω κάτι δύσκολα· **θ) κουτσοχώραφο** (το) μικρό χωράφι – υποκορ. **κουτσοχωραφάκι** (το) [ETYM. < μσν. επίθ. κουτσός < κουτσ(α)-, (ια)-, (ιο)-, (ο)-, (ό)- < θ. κοψ- του κόπτω / κόβω (βλ. λ., ετυμ. / πρβ. ψευδός > τσευδός) -ο- ως α' συνθ. π.χ. κοψο-μύτης > μσν. κουτσο-μύτης (βλ. μύτη → σύνθ. α), κ.λπ.].

ΚΟΥΤΣΑΒΕΛΙ (κουτσιαβέλλι) (το) μικρό παιδί ΦΡ. **μαζεύτηκαν κουτσαβέλια και γίνηκε χαμός!** (μαζεύ'καν κουτσιαβέλλια κι γίγ'κι χαμός!) – συνών.: **α) κουτσούβελο** (κουττσιούβιλλου) (το) [Ν. Καζ. Χρ.: Ποτέ του, από μικρό κουτσούβελο, δέν ξεκόλλησε από τή γής.]· **β) κουτσικαρέλι** (κουτσο'καρέλλι) (το) (βλ. κούτσικος) [ETYM. < κουτσα- (βλ. κουτσ-) + τουρκ. vel(et) «παιδί» + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΟΥΤΣΑΒΛΟΣ (κούτσιαβλους) (-η / **κουτσάβλω**, -ο) (σκωπτ.) ο κουτσός – συνών.: **α) κουτσέλης** (κ'τσέλλ'ς) (-ω, -ικο)· **β) κούγιαβλος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (με συμπάθεια) κακομοίρης [Μ. Οικον. Β. Ήπ.: – Άφ'στα, μωρέ κούγιαβλο, αυτά και πέσε να κοιμηθείς... Θα σου σηκωθεί το μυαλό και τι να σε κάμω η μαυρομοίρα!...] ΦΡ. **έλα δω, μωρέ, κούγιαβλο!** [Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα *KANNION*, [...] Ό Σομανέρας ονομάζει *Κούγιαυλον* τήν κνήμην.] [ETYM. < κουτσ- (βλ. λ.) + αρχ. αὐλός (ό) «σωλήνας, το εξωτερικό οστό της κνήμης, ...» (Όμ. Ρ 297, ἐγκέφαλος δὲ παρ' αὐλὸν ἀνέδραμεν ἐξ ὠτειλῆς «στου κονταριού ψηλά πετάχτηκαν τη δέση τα μυαλά του», βλ. σουραύλι, ετυμ.) > κούτσαβλος, με μετάθ. του τόνου].

ΚΟΥΤΣΑ ΚΟΥΤΣΑ επίρρ.: κουτσαίνοντας, ίσα ίσα, με δυσκολία [παροιμ.: Κι ο κουτσός με το 'να πόδι κούτσα κούτσα πάει στην πόλη.] (βλ. κουτσοφλέβαρος) [ETYM. < επίρρ. κουτσά του επιθ. κουτσός (βλ. κουτσ-, ετυμ.) με μετάθ. του τόνου].

ΚΟΥΤΣΑΜΑΡΑ (η) **1.** το να είναι κάποιος κουτσός [Αντ. Σουρ. Π.: – Και η κουτσαμάρα του πατέρα μου καλή και άγια είν’ κι αυτή.] **2.** (μτφ.) απουσία, έλλειψη ΦΡ. **έχουμε κουτσαμάρες!** **3.** (μτφ.) δυσκολία ΦΡ. **μας βρήκαν κουτσαμάρες!** [ETYM. < κούτσαμ(α) (< μσν. κουτσαίνω < κουτσός, βλ. κουτσ-, ετυμ.) + παραγ. επίθημα -άρα].

ΚΟΥΤΣΙΚΟΣ (κούτсс’κους) (-η, -ο) μικρός στην ηλικία ή στο μέγεθος [παροιμ.: Κούτσικος στη γνώση και κοντός στα μυαλά.] – υποκορ. **κουτσιακούλης** (κούτсс’κούλλης) (-α, -ικο) [ETYM. < κουτσ- (βλ. λ, ετυμ..) + παραγ. επίθ. -ικος].

ΚΟΥΤΣΟ (κκ’τσό) (το) παιδικό παιχνίδι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 381) ΦΡ. (α) **έλα να παίζουμε κουτσό!** (β) **στέκεται στο κουτσό!** (στέκιτι στου κκ’τσό!) είναι έτοιμος να εξυπηρετήσει κάποιον ή να του προσφέρει κάτι, ανά πάσα στιγμή (γ) **την έχει στο κουτσό!** (’ν έχει στου κκ’τσό!) δεν την αφήνει να πάρει ανάσα, απαιτεί συνεχώς κάτι [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. κουτσός (βλ. κουτσ-, ετυμ.)].

ΚΟΥΤΣΟΠΕΤΑΛΟΣ (κουτσιαυπέταλλους) (ο) **1.** θόρυβος από πέταλα αλόγων **2.** διασκέδαση που συνοδεύεται από μεγάλο θόρυβο ΦΡ. **γίνηκε κουτσοπέταλος!** **3.** κάθε είδους αναταραχή και ηχορύπανση – συνών. **κριτσιπέταλος** (κριτσ’πέταλλους) (ο) [ETYM. < κουτσο- (βλ. κουτσ-) + πέταλ(ο) (< αρχ. πέταλον (τό) «φύλλο, πλατύ φύλλο μετάλλου», Όμ. τ 520, ἐν πετάλοισι πυκινόισιν «στο πυκνό τους φύλλωμα») + παραγ. επίθ. -ος].

ΚΟΥΤΣΟΠΡΙΟΒΟΛΟΣ (κουτσιαυπριόβουλους) (ο) **1.** μη αποτελεσματικός πριόβολος, η σφυρήλατη δηλ. λίμα, που χρησιμοποιείτο για το άναμμα της φωτιάς· για τη δημιουργία σπινθήρα την προσέκρουαν με δύναμη πάνω σε πυριτόλιθο **2.** (μτφ.) κακοτυχία ΦΡ. **είναι να μην κινήσει ο κουτσοπριόβολος!** [ETYM. < κουτσο- (βλ. κουτσ-) + πριόβολος (ο) < πυριόβολο (το) «σκληρή πέτρα που με το χτύπημα βγάζει σπίθες», με συγκ. < ελνστ. πυροβόλος (-ον) «που βγάζει ή παράγει φωτιά, που παρουσιάζει φλόγωση, ...», Πλούτ. Σύλλ. 9, τούς τοξότας ἐκέλευε χρῆσθαι τοῖς πυροβόλοις «διέταξε τους τοξότες να χρησιμοποιήσουν τα πυροβόλα τόξα» (πρβ. ελνστ. πυρεκβόλος (-ον) «που βγάζει ή παράγει φωτιά», Ἀλέξ. Ἀφρ. Προβλ. 1.38, (ουσιαστικοπ. ουδ. πληθ.) πυρεκβόλα μηχαναί ἐκβάλλουσι πῦρ «με μηχανές που βγάζουν φωτιά την ανάβουν» / Δ. Ἀλεξ. Γραμμ., κεφ. Δ', σ. 17, ὁ περί τά πυρεκβόλα ὄργανα τρεφόμενος)].

ΚΟΥΤΣΟΣΤΕΝΟΧΩΡΙΑ (κουτσιαυστινουχώργια) (η) μικρή στενοχώρια ΦΡ. **κουτσοστενοχώριες περνάει και τα παρέδωσε!** (ενν. τα

όπλα) ... και παραιτήθηκε – ρ. **κουτσοστενοχωριέμαι** στενοχωριέμαι λίγο ΦΡ. **κουτσοστενοχωρήθηκα με τα νέα!** [ETYM. < κουτσο- (βλ. κουτσ-) + στενοχώρια < ελνστ. στενοχωρία (ή) «(αρχ. σημ.) στενότητα χώρου, στενός τόπος, (μτφ.) δυσκολία, δυσχέρεια» (Θουκ. 2.89.8, ή στενοχωρία οὐ ξυμφέρει «η στενότητα του χώρου δε βοηθάει») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. και μετάθ. του τόνου].

ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΙ (κ'ττσιούμπ') (το) 1. μεγάλη πέτρα ΦΡ. **τι θα τα κάνεις τα κουτσούμπια;** 2. κομμάτι από χοντρό κορμό δέντρου, κατάλληλο για κάθισμα, κ.λπ. ΦΡ. **κάθισε στο κουτσούμπι να πάρεις λίγη ανάσα!** ... να ξεκουραστείς λίγο 3. το τμήμα κορμού δέντρου, που είναι χωμένο στη γη ΦΡ. **έβγαλα ένα κουτσούμπι** 4. (μτφ.) ανόητος, αγράμματος, κακός μαθητής ΦΡ. **στην τάξη μου είναι όλα κουτσούμπια!** (σ' ντάξ' μ' είνι ούλα κ'ττσιούμπγια!) 5. (μτφ.) χοντρός, άκομπος, άπραγος ΦΡ. **κουτσούμπια τα χέρια της!** (κ'ττσούμπγια τα χέργια τ'ς!) 6. (μτφ.) κατάκοιτος ΦΡ. **γίνηκε κουτσούμπι ο καημένος!** 7. (μτφ.) ακατάλληλος, αδέξιος ΦΡ. **γίνηκαν κουτσούμπια τα χέρια μου απ' το κρύο!** – υποκορ. **κουτσουμπέλι** (το) 1. κούτσουρο μικρού μεγέθους και με ακανόνιστο σχήμα ΦΡ. **φέρ' ένα κουτσουμπέλι να βάλουμε στη φωτιά!** 2. (μτφ.) κοντόχοντρος ΦΡ. **σαν κουτσουμπέλι είναι!** – ρ. **κουτσουμπλάω** (κουττσιουμπλλάου) σκοντάφτω ΦΡ. **κουτσούμπλησα κι έπεσα!** – ουσ. **κουτσούμπλημα** (το) – επίθ. **κουτσουμπλός** (κουττσιουμπλλός) (-ή, -ό) με κομμένη άκρη, για να δείχνει πιο στρογγυλός, πλακουτσωτός ΦΡ. **κουτσουμπλή μύτη** – συνών. **τσιούγκρος** (-α, -ο) (βλ. μύτη → σύνθ. δ) [ETYM. < κουτσουμπ(ός) «που του λείπει κάποιο από τα άκρα του ή τμήμα άκρου του ή η κορυφή του» (< κουτσουπός «κουτσός, κοντός», με ηχηροπ. < κουτσ(ός) (βλ. κουτσ-, ετυμ.) -ουπός) + παραγ. επίθ. -ι > κουτσούμπι, με μετάθ. του τόνου].

ΚΟΥΤΣΟΥ(Μ)ΠΙΑ (κουτσουμγιά / κουτσ'πιά) (η) το δέντρο κέρκις η κερατονιοειδής (*cercis siliquastrum*): τα άνθη της ονομάζονται **κούτσουμπα** (τα) [παροιμ.: Κόψε ξύλο κάμε Κώστα κι από κουτσουπιά Μιχάλη.] – σύνθ. **κουτσουμπόφυλλο** (κουτσουμπόφ'λλου) (το) 1. το φύλλο κουτσουμπιάς, το οποίο χρησιμοποιείτο ως «αγγείο» μεταφοράς πρέντζας (βλ. λ.), τυριού κ.λπ., την οποία έτρωγαν ως πρόγευμα ή γεύμα οι μαθητές, οι βοσκοί κ.λπ.: οι νοικοκυρές τα αποθήκευαν αποξηραμένα σε αρμαθιές, προκειμένου να τυλίγουν την κουλούρα (βλ. λ.) και να την ψήνουν στη χόβολη ΦΡ. **έβαλα πρέντζα στο κουτσουμπόφυλλο, να την πάρεις στο σκολειό!** (ιέβαλα πρέντζα στου κουτσουμπόφ'λλου, να τ' μπάρ'ς στου σκουλειό!) 2. (πληθ.) ανόητα λό-

για ΦΡ. **μας γέμισε με κουτσουμπόφυλλα!** [ETYM. < κουτσούμπ(ι) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΟΥΤΣΟΥΝΑ (κ'τσούνα) (η) 1. κλαδί καρποφόρου ή άλλου δέντρου που έχει πολλά φρούτα, φύλλα ή κι από τα δύο ΦΡ. (α) **κουτσούνα με κεράσια** (β) **έκοψα κουτσούνες πουρνάρι για τις γίδες** (γ) (μτφ.) **κουτσούνα το ποδάρι!** (κ'τσούνα του πουδάρ'!) ακμαίο, ειδικά στον χορό (δ) (μτφ.) **τον είναι κουτσούνα!** (τουν είνι κ'τσούνα!) είναι καλοστεκούμενος 2. τσαμπί σταφυλιού 3. χειροποίητη πάνινη κούκλα ΦΡ. **κοίτα τι ωραία κουτσούνα έφτιαξα!** [ETYM.· πιθ. < κοτσάνα (βλ. κοτσάνι → μεγεθ., 1) > κοτσόνα, με αφομ. > κουτσούνα, με κώφ. των [ο] σε [ου]].

ΚΟΥΤΣΟΥΡΟ (κούτσουρου) (το) 1. χοντρό ξύλο κομμένο, κομμάτι χοντρού κορμού δέντρου ΦΡ. (α) **στέκεται σαν το κούτσουρο** στέκεται ακίνητος, στέκεται αδρανής (β) **τα 'καμα κούτσουρο!** δεν τα κατάφερα (γ) **τον έβαλαν στο κούτσουρο!** τον τιμώρησαν 2. σκαμνί από κομμάτι κορμού δέντρου (βλ. κουτσούμπι, 2) 3. (μτφ.) που ζει μόνος ΦΡ. **έμεινε κούτσουρο!** 4. (μτφ.) αγράμματος, άξεστος ΦΡ. **δεν πήγε σκολειό κι έμεινε κούτσουρο!** (βλ. κουτσούμπι, 4) 5. (μτφ.) ευκαιρία [παροιμ.: Το ποτάμι δεν κατεβάζει κάθε μέρα κούτσουρα.] 6. (μτφ.) ανύπαντρη κόρη ΦΡ. **έχει πέντε κούτσουρα για κύλημα!** έχει πέντε κόρες να παντρέψει – υποκορ.: **κουτσουράκι** (κ'ττσιουράκι) / **κουτσουρέλι** (κ'ττσιουρέλλι) / **κουτσούρι** (κ'ττσιούρ') (το) – επίθ. **κουτσουρένιος** (-α, -ο) 1. που μοιάζει με κούτσουρο 2. (μτφ.) παχουλός, χοντρούλης ΦΡ. (για εποχές που το πάχος ήταν δηλωτικό υγείας) **είναι κουτσουρένιος, δεν έχει ανάγκη!** 3. καθετί χοντροκομμένο ΦΡ. **το 'φτιαξες κουτσουρένιο το γνέμα** (βλ. γνέμα¹) – ρ. **κουτσουρεύω** (κ(ου)ττσιουρεύου) 1. απογυμνώνω φυτό από φύλλα ή κλαδιά 2. περριορίζω, αφαιρώ, κόβω ΦΡ. **κουτσούρεψα το ύφασμα, δε φτάνει για φουστάνι!** – ουσ. **κουτσούρεμα** (το) – μππ. **κουτσουρεμένος** (-η, -ο) 1. κομμένος σαν κούτσουρο 2. (μτφ.) ασθενικός, ανήμπορος ΦΡ. **είναι κουτσουρεμένος ο έρμος!** – συνών. **κουτσουριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κούτσουρον (τό) < *κόψουρον «με κομμένη ουρά» (βλ. κουτσούμπι, ετυμ.) < θ. κόψ- του αρχ. κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) + ουρ(ά) (βλ. νουρά) + παραγ. επίθ. -ο(ν) με τροπή του [ψ] σε [τσ] (πρβ. ψευδός > τσευδός) > κότσουρον > κούτσουρο(ν), με αφομ.].

ΚΟΥΤΣΟΦΛΕΒΑΡΟΣ (ο) (σκωπτ.) ο μήνας Φεβρουάριος [παροιμ.: Φλεβάρης, Κουτσοφλέβαρος, και του τσαπιού ο μήνας.] [ETYM. < κουτσο- (βλ. κουτσ-, ετυμ.) + -φλεβαρος < μσν. Φλεβάρης < ελνστ. Φεβρουάριος (ό) < λατ. Februarius].

ΚΟΥΦΑΛΑ (κ'φάλα / γκ'φάλα) (η) **1.** φυσικό κοίλωμα σε κορμό δέντρου, το οποίο δημιουργείται με τη φθορά του χρόνου [Λ. Μαβ. Ἐλ.: Στήν κουφάλα σου ἐφώλιασε μελίσσι, / γέρικη ἐλιά, πού γέρνεις μέ τή λίγη / πρασινάδα πού ἀκόμα σέ τυλίγει / σά νᾶθελε νά σέ νεκροστολίση.] [παροιμ.: Κάθε κουφάλα ἔχει και τα σκουλήκια της.] **2.** η κοιλότητα δοντιού, που δημιουργείται από την τερηδόνα **ΦΡ. με πόνεσε μια κουφάλα!** **3.** (υβρ.) πόρνη, εκδιδόμενη γυναίκα **4.** (για άντρα) που χειρίζεται με πονηριά και ικανότητα δύσκολες υποθέσεις και ξέρει να ελίσσεται, αποφεύγοντας τις κακοτοπιές **ΦΡ. είναι μεγάλη κουφάλα!** – ρ. **κουφαλιάζω** (κ'φαλλιάζω / γκ'φαλλιάζω) **1.** κάνω κάτι κούφιο **ΦΡ. τα μυρμήγκια κουφάλιασαν την απιδιά** **2.** (μτφ.) γερνώ, γεράζω **ΦΡ. πάει κι ο πατέρας, κουφάλιασε!** – σύνθ. **αποκουφαλιάζω** γίνομαι εντελώς κούφιος [ETYM.: μσν. < κούφ(ιος) (βλ. λ., ετυμ.) + πα-ραγ. επίθ. -άλα].

ΚΟΥΦΙΟΣ (κούφγιους) (-α, -ο) **1.** άδειος, χαλασμένος **ΦΡ. κούφια καρύδια** **2.** υπόκωφος, αθόρυβος **ΦΡ. (α) τις ρίχνει κούφιεσ! (τ'ς ρίχν' κούφγ'ις!) ρίχνει αθόρυβες πορδές (β) κούφια η ώρα που τ' ακούει! (ενν. κάτι κακό)** **3.** (μτφ.) που δεν έχει πλούσιο εσωτερικό κόσμο και πνευματικές ανησυχίες, κενός **4.** (ουδ. εν. & πληθ. ως ους.) **κούφιο (το) (ιδιόλ. κτιστών) σπίτι / κούφια (τα) η περιοχή όπου βρίσκονται τα νεφρά** **ΦΡ. δεν ξέρω πού κρύωσα και με πονάν τα κούφια μου!** (δε γκξέρου πού κρύγιουσα κι μι πουνάν τα κούφγια μ'!) – συνών. **λαγαρά (τα)** – ους. **κουφαρίδα (η)** **1.** το αγκαθωτό περίβλημα του καρπού της καστανιάς – συνών. **κουφαρίδι (το)** **2.** (μτφ.) εγκυμονούσα [ETYM. < μσν. επίθ. κούφιος < αρχ. κοῦφος (-η, -ον) «ευκίνητος, ελαφρός, (ελνστ. σημ.) άδειος, κούφιος» (Όμ. Ν 158, κοῦφα ποσί προβιβάς «και δρασκελούσε ελαφρά») μεταπλ. -ιος, κατά τα επίθ. σε -ιος (π.χ. πλούσιος)].

ΚΟΥΦΟ- & κουφό- α' συνθ. σε σύνθ. λ. (Τριαντ.): **1.** σε επίθετα και τα παράγωγά τους, τα οποία αφορούν σε πρόσωπα, καταστάσεις ή ιδιότητες με βάση το ότι είναι ανόητο, μάταιο αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. **κουφόμυαλος** **2.** δηλώνει ότι είναι κούφιο αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. **κουφολίθι** **3.** σε σύνθ. ρ. και τα παράγωγά τους δηλώνει ότι γίνεται σιγά σιγά, αυτό που δηλώνει το β' συνθ., π.χ. **κουφόβραση** – σύνθ.: α) **κουφοδρομώ** (για ασθένεια, πληγή και φωτιά) εξαπλώνομαι χωρίς να γίνω αντιληπτή β) **κουφοσοδειά (η)** κακή σοδειά **ΦΡ. κουφοσοδειά είχαμαν φέτος!** (κουφουσουδγεία είχαμαν φέτους!) [ETYM. < μσν. κουφο- θ. του αρχ. επιθ. κοῦφο(ς) (βλ. κούφιος, ετυμ.), π.χ. ελνστ. κουφο-ξυλέα > κουφο-ξυλιά].

ΚΟΥΦΟΣ (κ'φός) (-ή, -ό) **1.** που έχει πρόβλημα ακοής, δεν ακούει καλά ή καθόλου [παροιμ.: Ο κουφός όπως θέλει τα ταιριάζει.] **2.** που δεν ακούγεται, που δεν κάνει θόρυβο ΦΡ. **έριξε μια κουφή** (ενν. πορδή) **και μας ξεβρώμισε!** (έρ'ξι μνια κ'φή κι μας ξιβρώμ'σι!) [λογοπ.: Γεια σας και χαρά σας και μια κουφή (ενν. αθόρυβη πορδή) από κοντά σας.] **3.** (αρσ. ως ουσ.) **κουφός** (ο) τυφλοπόντικας **4.** (θηλ. ως ουσ.) **κουφή** (η) **α.** η τελευταία βδομάδα της σαρακοστής, πριν τη Μ. Εβδομάδα **β.** το δηλητηριώδες φίδι κωφλίας ή τυφλίας ή τυφλίτης **5.** (ουδ. ως ουσ.) **κουφό** (το) **α.** η οσφύς, το πίσω μέρος της κοιλιάς δεξιά και αριστερά από τη σπονδυλική στήλη, κάτω από τη βάση του θώρακα και πάνω από τη λεκάνη (βλ. κούφιος, 4) **β.** κουτός **γ.** άνθρωπος χωρίς κοινωνική συνείδηση, χωρίς αλληλεγγύη ΦΡ. **τι περιμένεις από 'να κουφό!** – σύνθ.: **α)** **σακουφός** (σσιακ'φός) (-ή, -ό) ανόητος, βλάκας ΦΡ. **κάνει σαν σακουφό!** **β)** **κουφάλογο** (κ'φάλλουγου) (το) (σκωπτ., υβρ.) κουφός· **γ)** **Κουφολάζαρος** (συνήθ. στη γεν.) (ο) ΦΡ. **Σάββατο του Κουφολάζαρου** το προηγούμενο Σάββατο από εκείνο του Λαζάρου – συνών.: **α)** **κουφέλης** (-ω, -ικο)· **β)** **κούφλιαγκας** (ο) [ETYM.: μσν. < αρχ. κωφός (-ή, -όν) «αμβλύς, άηχος, ...» (Όμ. Ξ 16, κύματι κωφῶ «με κύμα βουβό») με κώφ. του [ω] σε [ου] > κουφός].

ΚΟΦΙΝΑ (η) κοφίνι, μεγάλο καλάθι [παροιμ.: Παπαντή καλοβρεμένη, η κοφίνα γεμισμένη.] – συνών. **κόφα** (η) – υποκορ.: **α)** **κοφίνι** (το) [παροιμ.: Μισόσπειρα, μισόφαγα, μισό έχω στο κοφίνι.]· **β)** **κοφινάκι** (το) – σύνθ. **μπουγαδοκόφινο** (το) κοφίνι που χρησιμοποιείτο στη μπουγάδα· την τοποθετούσαν πάνω σε ξύλινη σκάφη και μέσα, τυλιγμένα σε μεσάλι (βλ. λ., 1) ή μπουγαδοσέντονο, έβαζαν λευκά είδη ρουχισμού κι από πάνω έριχναν αλισίβα (βλ. λ.)· τ' άφηναν έτσι μέχρι αυτή να επενεργήσει και να καθαρίσουν· στη συνέχεια τα ξέπλεναν σε καθαρό νερό – ρ. **κοφινιάζω** **1.** βάζω άπλυτα ρούχα σε μπουγαδοκόφινο **2.** βάζω αγροτικά προϊόντα σε κοφίνι – ουσ. **κοφίνιασμα** (το) – μππ. **κοφινιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν. < κοφίν(ι) (< ελνστ. κοφίνιον (τό), υποκορ. του αρχ. κόφινος (ό) «μεγάλο καλάθι, κοφίνι, ...» (Άριστοφ. Όρν. 1310, τούς κοφίνας έμπίμπλη πτερῶν «γέμιζε τα κοφίνια με φτερά») + μεγεθ. παραγ. επίθ. -α].

ΚΟΦΤΕΡΙΔΑ (κουφτιρίδα) (η) πολύ κοφτερή πέτρα, πέτρα που η μία πλευρά της είναι κοφτερή σαν μαχαίρι ΦΡ. **φώρα παπούτσια, έχει κοφτερίδες εκεί π' πατάς!** [Γ. Κοτζ. Ήπ.: Τά πόδια πῶχουνε τριφτεϊστίς κοφτερίδες / ξέρουν καλά τόν τόπο, κάθε πιθαμή.] [ETYM. < κοφτερ(ός) + παραγ. επίθ. -ίδα < μσν. κοπτερός (< θ. κοπτ- του κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ερός) με τροπή του [π] σε [φ]].

ΚΟΦΤΡΑ (κόφφτρα) (η) **1.** μεγάλο πριόνι με δύο λαβές, που απαιτεί δύο άτομα κατά τη χρήση του **2.** το σημείο όπου διακλαδίζεται νερό για το πότισμα χωραφιών, το οποίο ανοίγουν ή κλείνουν ανάλογα με το πού θέλουν να το κατευθύνουν **3.** σημείο λίγο πριν την κάναλη (βλ. λ.) νερόμυλου, όπου ο μυλωνάς ρυθμίζει την ποσότητα του νερού που χρειάζεται για την άλεση **4.** που κόβει υφάσματα ή δέρματα για κατασκευή ενδυμάτων και υποδημάτων [Δ. Σαπρ. Β. Ρ.: Έβγαξε αρκετά χρήματα ως κόφτρα. Έκοβε χλαίνες και στολές στη στρατιωτική φάμπρικα της «Κοπής», λίγα χιλιόμετρα πιο πέρα απ' το σπίτι της.] **5.** (μτφ.) έξυπνη και επιτήδεια γυναίκα, φλύαρη, κουτσομπόλα ΦΡ. **είναι καλή κόφτρα!** [ETYM. < θηλ. κόπτρια / κόφτρια (αρσ. κόπτης / κόφτης) < θ. κοπ- του κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) με ανομ. τρόπου άρθρωσης [πτ > φτ] + παραγ. επίθ. -τρ(ι)α > κόφτρα].

ΚΟΧΗ (κόγχη) (η) **1.** η εξωτερική ή η εσωτερική ακμή μιας διέδρης γωνίας σε τοίχο, σε έπιπλο, κ.λπ. **2.** κόγχη **3.** γωνιά, σημείο που μας αρέσει να καθόμαστε [Π. Π. Λάμπρη, Αγ. Στ., σ. 38: Εκεί στη σκάλα έσβησε η πνοή της, εκεί στην κόχη της.] [ETYM.· μσν. (στη σημερινή σημ.) < ελνστ. κόγχη (ή) «κοιλότητα, (αρχ. σημ.) αχιβάδα, μικρό μέτρο μέτρησης υγρών, ανάλογο με το κουτάλι του γλυκού, το κοίλωμα αφτιού, κόγχη για τοποθέτηση αγάλματος, ...» (Άριστοφ. Σφ. 585, τη κόγχη «με κοχύλι») με απλοπ. του συμφ. συμπλέγματος [γχ] σε [χ] > κόχη].

ΚΟΨΙΑ (κουψιά) (η) **1.** κόψιμο, τομή σχηματισμένη από κοφτερό όργανο, συνήθ. στο δέρμα, και η ουλή που μένει **2.** κατατομή προσώπου ΦΡ. **έχει ίδια κοψιά με τον πατέρα της!** (ιέχει ίδγια κουψιά μι του μπατέρα τ'ς!) [Κ. Βάρν. Ίστ.: Χωρίς όνομ', αλόγιστ' άνέμου σαρίδια (βλ. σάρα²), / μέ τήν ἴδια κοψιά καί τή γνώμη τήν ἴδια ...] **3.** η συνολική εικόνα ατόμου ΦΡ. **έχει ωραία κοψιά!** **4.** ρυτίδα **5.** ποσότητα τριφυλλιού που κόβεται σε κάθε κόψιμο ΦΡ. **θα κόψουμε δυο κοψιές μέχρι να πιάσει το κρύο** **6.** λωρίδα χωραφιού – συνών. **κοψιματιά** (η) [ETYM. < θ. κοψ- του κόβω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΟΨΙΔΙ (κουψίδι) (το) **1.** κομμάτι κρέατος [λογοπ.: α) – Πες ξίδι. / – Ξίδι. / – Να φας της γάτας το κοψίδι! β) – Φάε, κουμπάρε, ελιές! / – Καλά είναι και τα κοψίδια! γ) – Φάε ζουμί, νύφη! – Καλά είναι και τα κοψίδια!] ΦΡ. **τράβησαν πολλά κοψίδια!** (τράβ'σαν πουλλά κουψίδια!) έφαγαν πολύ κρέας **2.** (μτφ.) παιδί ΦΡ. **ένα κοψίδι έχει!** [ETYM. < θ. κοψ- του κόβω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΚΟΨΟ- & κοψό- & κοψ- α' συνθ. (Τριαντ.): **1.** σε σύνθ. ον. χαρακτηρίζει πρόσ. ή ζώο από το ότι είναι κομμένο το μέλος του σώματός

του που υπάρχει ως β' συνθ., π.χ. κοψοχέρης 2. σε σύνθ. ρ. δηλώνει ότι έχει καταπονηθεί το μέλος του σώματος που υπάρχει ως β' συνθ., π.χ. κοψομεσιάζω (βλ. μεσιάζω → σύνθ. γ) 3. ότι τον διακρίνει κάποια θετική ιδιότητα, π.χ. κοψοκέφαλος (βλ. κεφάλι → σύνθ. ζ) – σύνθ.: α) **κοψοχολιάζω** 1. τρομάζω ξαφνικά κάποιον, προκαλώ έντονη ανησυχία σε κάποιον για κάτι δυσάρεστο, το οποίο αποφεύχθηκε 2. αναστατώνομαι, τρομάζω ΦΡ. **με κοψοχόλιασες!** – ουσ. **κοψοχόλιασμα** (το) – μππ. **κοψοχολιασμένος** (-η, -ο)· β) **κοψοχρονιά** (η) πώληση σε τιμή χαμηλότερη από την αξία ενός προϊόντος, συχνά μισοτιμής ΦΡ. **πούλησα δυο γίδες κοψοχρονιά!** – επίθ. **κοψόχρονος** (-η, -ο) που ζει λίγο [κατάρα: Κοψόχρονος να γένει!] ΦΡ. (προσφών. σε άτακτο παιδί) **έλα δω, μωρέ κοψόχρονο!** – συνών. **κοψοζωισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κοψο- < κοψ- (συνοπτ. θ. του ρ. κόβω, βλ. ετυμ.) -ο- ως α' συνθ., π.χ. μσν. κοψο-χέρης].

ΚΡΑΖΩ (κρράζου) 1. φωνάζω, καλώ, προσκαλώ ΦΡ. **κράξε μου και θα 'ρθω!** (κρράξι μ' κι θα 'ρθου!) [δ. τρ.: ... στην ώρα δεκατρείς φορές τον θάνατό μου κράζω.] [παροιμ.: Κι αν έχει ο γάιδαρος φωνή, για ψάλτη δεν τον κράζουν.] 2. φωνάζω δυνατά ΦΡ. **μην κράξεις έτσι, μας πήρες τ' αφτιά!** 3. εγκαλώ, καταγγέλλω, αποδοκιμάζω ΦΡ. **τον έκραξαν για τα καλά!** – ουσ.: α) **κράξιμο** (κρράξ'μου) (το)· β) **κράχτης** (κρράχτ'ς) (ο) 1. που χρησιμοποιείται, για να προσελκύει εξαπατώντας ΦΡ. **τον έβαλαν για κράχτη!** 2. πετεινός [Κ. Παλ. Παράκ. 8. 12: Καρτεροῦσες τοῦ κράχτη πετεινοῦ τή λαλιά.] – μππ. **κραγμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κράζω «κραυγάζω, ζητώ κάτι με κραυγές, ...», Ἀριστοφ. Ἰππ. 285, τριπλάσιον κεκράξομαί σου «θα βγάλω αγριοφωνάρα τρεις φορές πιο δυνατή απ' τη δική σου»].

ΚΡΑΚΟΥΡΑ (τα) 1. τρύπες μέσα σε απότομα και ψηλά βράχια, όπου βρίσκουν καταφύγιο τα όρνια 2. οι άκρες ψηλών βουνών [Κ. Κρυστ. Σ.: ... φωλιάζεις μέσ' στὰ κράκουρα, συχνομιλᾷς μὲ τᾶστρα, ...] – συνών. **κριάκορα** (τα) [ETYM. < παραφθ. της αρχ. λ. ἀκρώρεια (ή) (-ας) «κορυφή, άκρη βουνού», Ὅρφ. Ὑμν. Ἀθ. 31.4, ἥ τε διαῖσσεις ὕσανχένας ἀκρωρείας «σύ υπερπηδάς τις ψηλές κορφές των βουνών», ή < κουτσοβλάχ. křeáku, -kur¹) «τόπος απόκρημνος, γκρεμός»].

ΚΡΑΜΠΟΥΚΟΥΚΙ (κραμπουκούκκι) (το) λεπτό τραγανό ψωμί μικρού μεγέθους χωρίς προζύμι, τυλιγμένο σε φύλλα καστανιάς, κουτσου(μ)πιάς (βλ. λ.) ή καμπρολάχανου (βλ. καμπρί) και ψημένο στη χόβολη (βλ. κουλούρα) ΦΡ. **φάε λίγο κραμπουκούκι, είναι νόστιμο!** [ETYM. < καμπρ(ί) (βλ. λ.) -ο- + κουκί (< κόκκος «σποράκι δημη-

τριακών», βλ. κόκαλο, ετυμ.) > καμπροκούκι > κραμποκούκι, με μετάθ. του [ρ] > κραμπουκούκι, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΚΡΑΝΙΑ (η) κοινή ονομασία του φυτού κρνεά ή κρνεά (cormus mas) [ETYM. < ελνστ. κρνεά (< αρχ. κρνεία (ή), Όμ. Π 767, φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κρνεϊαν «βαλανιδιές, μελιές, λιγνόφλουδες κρνειές θ' αναταράξει») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΚΡΑΝΟ (κράνου) (το) ο καρπός της κρνειάς (βλ. λ.)· χρησιμοποιείται ως καταπραϋντικό του βήχα και των κοιλιακών διαταραχών (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 468) και ως πρώτη ύλη για την παρασκευή ηδύποτου· επίσης, κράνα λιασμένα, τα βράζουν μαζί με απιδοκόμματα (βλ. απίδι → σύνθ.) και αποξηραμένα κεράσια, δημιουργώντας ένα ιδιότυπο φαγητό (βλ. γκόρτσο → σύνθ. β & Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 69) – (πληθ.) **κράνα** (τα) ΦΡ. **έμασα κράνα, για ξαρρωστικό** (βλ. λ.) & **κράνια** (τα) 1. [...] ΦΡ. **με τα κράνια!** (μι τα κράννια!) την εποχή που γίνονται τα κράνα, δηλ. στο τέλος του Αυγούστου 2. (ιδιόλ. κτιστών) χρήματα [ETYM. < ελνστ. κράνον < αρχ. κρνεϊον / κράνιον / κρνεον (τό), Άμφις ἐν Ἀθήλ. 6, κρνεία οὕτως ἀπαιτεῖ τὸ μέτρον].

ΚΡΑΣΗ (κράσ') (η) ιδιοσυγκρασία ΦΡ. **έχει γερή κράση** είναι δυνατός και υγιής [ETYM. < αρχ. κρᾱ(σις) (ή) (-εως) «συνένωση, ένωση, αρμονία, ...» (Αἰσχύλ. Πρ. 482, ἔδειξα κράσεις ἡπίων ἀκεσμάτων «έδειξα τ' ανακάτωμα λογής φαρμάκων») + παραγ. επίθ. -ση].

ΚΡΑΣΟΣ (κράσσους) (ο) κρασί ΦΡ. **δεν τον αφήνει ο κράσος να κάνει προκοπή!** (δε ντουν αφήν' ου κράσσους να κάν' προυκουπή!) – σύνθ.: α) **κρασοκανάτα** (η) / -ς (ο) οινόποτης, μέθυσος ΦΡ. **είναι αυτός μια κρασοκανάτα!** β) **κρασοπαπάρα** (η) λιτό φαγητό από ψωμί τριμμένο σε κρασί, που ταυτίζεται με το ακράτισμα των αρχαίων, δηλ. το πρόγευμα που αποτελείτο από κομμάτι ψωμιού βουτηγμένο σε άκρατο οίνο (ανέρωτο κρασί), κατ' επέκτ. το ίδιο το πρόγευμα, Ἀθήν. 1.19.2, ὅτι τροφές ἐχρῶντο <οἶ> ἥρωες παρ' Ὀμήρῳ πρῶτον μὲν τῷ καλουμένῳ ἀκρατίσματι «ως τροφή οι ήρωες του Ομήρου είχαν πρώτα το λεγόμενο ακράτισμα» (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 13, 172)· γ) **κρασοπουλειό** (κρασουπ'λλειό) (το) μαγαζί όπου πουλούν κρασί, ταβέρνα [δ. τρ.: ... σε κρασοπουλειό πηγαίνουν για να φαν, να πιούν.]· δ) **κρασοπούλος** (ο) [δ. τρ.: Να 'μουν τον Μάη πιστικός (βλ. λ.), τον Αύγουστο δραγάτης (βλ. λ.), / και στην καρδιά του χειμωνιού να 'μουνα κρασοπούλος. / Μα πλιο καλά 'ταν να 'μουνα αρματολός και κλέφτης.] [ETYM.· μσν. < μσν. κρασ(ίν) (< κρασίον (τό), υποκορ. του αρχ. κρᾱσ(ις), βλ. κράση, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος > κράσος].

ΚΡΑΤΑΩ (κρατάου) 1. κρατώ, πιάνω ΦΡ. **αυτό το φεγγάρι κρατάει νερό**· σύμφωνα με τη λαϊκή μετεωρολογία, όταν το νέο φεγγάρι δεν είναι στραμμένο προς τη δύση, θα «κρατήσει» το νερό και δεν θα βρέξει 2. στηρίζω [παροιμ.: Κράτα με, να σε κρατώ, ν' ανεβούμε στο βουνό.] 3. συγκρατώ ΦΡ. **κράτα τα νεύρα σου!** 4. έχω ΦΡ. **κρατάω πέντε δεκάρες για ώρα ανάγκη** (αντί ανάγκης) 5. φυλάω ΦΡ. **κρατάω κάτι για φώλι** (βλ. λ.) κρατάω κάτι ως μαγιά, για να το πολλαπλασιάσω, αποταμιεύω 6. τηρώ, συνεχίζω ΦΡ. **κρατάω τα έθιμα** 7. κατάγομαι ΦΡ. **κρατάει από μεγάλο σόι και δε μας καταδέχεται** [δ. τρ.: Κι αν νυχτώσεις παλληκάρι, κάτσε να βγει το φεγγάρι / να σε δω να σε γνωρίσω και να σε καλωσήσω / από τι σειρά (βλ. λ., 2) κρατιέσαι κι όλο σειέσαι (βλ. λ.) και λυγιέσαι.] 8. τολμώ ΦΡ. **άμα σου κρατάει ...** 9. αποφεύγω κάποιο φαγητό λόγω νηστείας, νηστεύω ΦΡ. **θα κρατήσω από κρέας όλη τη σαρακοστή** 10. είμαι ακμαίος, αντέχω ΦΡ. (α) **κρατιέται καλά η βάβω** (βλ. λ.) (κρατιέτι καλά η βάβου) (β) **τα παπούτσια βγήκαν ψεύτικα, δεν κράτησαν!** (τα παπούτσια β'ήκαν ψεύτ'κα, δε γκράτ'σαν!) 11. (γ' πρόσ.) **κρατάει σταματά η βροχή** ΦΡ. **τόρα που κράτησε, θα φύγω** (τόρα π' κράτ'σι, θα φύ'ου) 12. διατηρώ ΦΡ. **γέμισα τον τάλαρο** (βλ. λ.) **αποβραδís και δεν κράτησε στάλα νερό ως το πρωί**· τα ξύλινα αγγεία, όταν δεν χρησιμοποιούνται, χάνουν τη συμπαγή επιφάνειά τους, οπότε για να χρησιμοποιηθούν πάλι πρέπει να τους ρίξουμε μέσα νερό, για φουσκώσει το ξύλο, ν' απαλειφθούν οι τυχόν ρωγμές και η επιφάνεια να ξαναγίνει συμπαγής και επομένως το αγγείο κατάλληλο για χρήση 13. μένω ελαφρώς άσητος ΦΡ. **καλή είναι η πίτα, αλλά κρατάει λίγο** 14. βάζω κάτι σε μικρή ποσότητα ΦΡ. **το κράτησες τ' αλάτι και δεν είναι νόστιμο το φαΐ** 15. κρατώ με μαντίλι ΦΡ. **ποιος σε κράτησε στον χορό;** – ουσ.: α) **κράτημα** (το)· β) **κράτη** (η) κράτημα, εγκράτεια ΦΡ. **δεν έχει κράτη σε τίποτα!** γ) **κρατημάρα** (η) (κρατ'μάρα) (η) 1. η αδυναμία να κρατάμε αντικείμενα με τα χέρια ΦΡ. **δεν ξέρω τι έπαθα κι έχω κρατημάρα!** 2. (μτφ.) συστολή, ντροπαλότητα ΦΡ. **νιώθω κρατημάρα άμα τον βλέπω** – μππ. **κρατημένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. πλούσιος ΦΡ. **είναι κρατημένος** 3. τσιγκούνης ΦΡ. **το 'χει κρατημένο το χέρι!** – αντών. **ακράτηγος** (ακράτ'γους) (-η, -ο) – σύνθ. **κοντοκρατώ** βαδίζω σιγά και περιμένω [δ. τρ.: Κοντοκρατεί τον μαύρο του, στέκει και τον ξετάζει.] [ETYM. < αρχ. κρατέω (-ῶ) «ισχύω, επικρατώ, ...», Όμ. Α 79, Ἀργείων κρατέει «δεσπόζει των Αργείων»].

ΚΡΑΤΗΡΟΠΟΤΗΡΟ (κρατηρουπότ'ρου) (το) μεγάλο κρασοπότηρο σε σχήμα κρατήρα [Κ. Κρυστ. Ἠπ. Ἀν: Ὅσες βολές ἢ σκύλλα ἢ Ξε-

νητιά μέ κερνάει τά πικρά της κρατηροπότηρα, ἄχ! δέν ἤξέρω πῶς μῶρχεται τότε καί λησμονῶντας κι ἀπαριάζοντας (βλ. ἀπαριάζω) ὅλον τόν περίγυρά μου κόσμο, χύνομαι σά λυσσασμένους μέσα μου, καί μέ τά σιδερένια νύχια τοῦ λογισμοῦ, σάν κακοῦργος σκάφτω τήν ἔρμη μου καρδιά κι ἀπό τῶν χρόνων τά λιθοσώρια (βλ. λιθάρι → σύνθ. α) ξεθάφτω τις παλιές μου Ἐνθύμησεις.] [ETYM. < αρχ. κρατήρ / κρητήρ, κρ(α)ητήρ(ος) (ὁ) «κρατήρας» (῾Ομ. Α 470, κρητήρας ἐπεστρέψαντο «γέμισαν τους κρατήρες ξέχειλα») -ο- + -πότηρο < μσν. ποτήρι(ν) < αρχ. ποτήριον (τό), Ἀριστοφ. Ἰππ. 120, δός μοι, δός τό ποτήριον ταχύ «δῶς' μου, δῶς' το ποτήρι γρήγορα»].

ΚΡΑΤΣΑΝΑΩ (κρατσοσιαννάου) 1. κάνω *κρατς κρατς* μασώντας κάτι τραγανό 2. τρίζω τα δόντια 3. προκαλώ διαπεραστικό θόρυβο ΦΡ. (α) **μη κρατσανάς τα δόντια σ', ανατριχιάζω!** (β) **κρατσανάει ο τόπος από τ' αστραπόβροντο!** – συνών.: α) **κρατσανίζω**· β) **κριτσανάω** – ουσ.: α) **κρατσάνημα / κρατσάνισμα / κριτσάνημα** (το)· β) **κρατσανίδα** (η) 1. ο χόνδρος στα άκρα των οστών 2. κάθε τι τραγανιστό – συνών. **κριτσανίδα** (η) – επίθ. **κρατσανιστός** (-ή, -ό) τραγανός – συνών. **κριτσανιστός** (-ή, -ό) – επίρρ. **κρατσανιστά** ΦΡ. **τις λέει κρατσανιστά τις κουβέντες!** (τ'ς λίει κρατσοσιανν'στά τ'ς κ'βέντις!) με καθαρή άρθρωση και τρίζοντας ελαφρώς τα δόντια – συνών. **κριτσανιστά** – σύνθ. (γ' πρόσ.) **κρα/ιτσανοβολάει** (κρα/ιτσοσιαννουβουλλάει) έχει συνεχές και δυνατό αστραπόβροντο – ουσ. **κρα/ιτσανοβόλημα** (το) ΦΡ. **ποπό, κρατσανοβόλημα!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο *κρατς*].

ΚΡΕΑΤΩΜΕΝΟΣ (κριγιατουμένους) (-η, -ο) 1. (για ζώο) που έχει ικανοποιητικό σε ποσότητα κρέας 2. (μτφ.) παχύς άνθρωπος [ETYM.· μππ. του ρ. κρεατώνω «αποκτώ κρέας, γίνομαι σαρκώδης, επουλώνομαι» < θ. κρεατ- του αρχ. ουσ. κρέας (βλ. κριάς, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΡΕΒΑΤΙ (κριβάτ') (το) 1. [...] 2. η μήτρα, που ως κρεβάτι κρατάει και φιλοξενεί το έμβρυο – μεγεθ. **κρεβάτα** (η) 1. [...] 2. ξύλινη σκεπαστή βεράντα, λιακωτό 3. υπερυψωμένη υπαίθρια κατασκευή με ξύλα και καλάμια, που χρησιμοποιείται για ύπνο τις θερμές μέρες του καλοκαιριού 4. ξύλινη σχάρα για την αποξήρανση καρπών ή φύλλων 5. πλαίσιο πάνω στο οποίο στερεώνεται η κληματαριά (βλ. δι- → σύνθ. δ) – συνών. **κρεβατίνα** (η) 1. [...] 2. (συνεκδ.) κληματαριά – υποκορ. **κρεβατάκι** (το) – σύνθ.: α) **κρεβατόγυρος** (ο) ύφασμα κεντημένο, το οποίο έστρωναν έτσι ώστε να κρέμεται και να καλύπτει το κενό ανάμεσα στο κρεβάτι και το δάπεδο· β) **κρεβατόστρωση /**

κρεβατοστρώση (η) / κρεβατοστρώσι (το) 1. ό,τι προορίζεται για το στρώσιμο κρεβατιού, κλινοσκεπάσματα [Πρόδρ.: Αὐτὸς ἔχει κἂν τέσσαρα λαμπρά κρεβατοστρώσια, / καὶ σὺ κοιμᾶσαι στὸ ψαθὴν καὶ γέμεις καὶ τὰς ψεῖρας.] 2. τα προικιά που προορίζονται για το στόλισμα του δωματίου των νεονύμφων και κυρ. του κρεβατιού [δ. τρ.: Πάει να του φέρει νύφη, νύφη και κρεβατοστρώσι. / Όμορφο κρεβατοστρώσι, όμορφο και λουλουδένιο.] 3. κλίνη, κρεβάτι, τάφος [δ. τρ.: Δε σο' ἔπρεπε, δε σο' ἔμοιαζε στη γη κρεβατοστρώση, / μόν' σο' ἔπρεπε, μόν' σο' ἔμοιαζε του Μάη το περιβόλι.] 4. (μτφ.) καθημερινότητα ΦΡ. **το ίδιο κρεβατοστρώσι έχουμε και σήμερα!** θα κάνουμε τα ίδια πράγματα – ρ.: α) **κρεβατώνομαι** λόγω παροδικής ασθένειας αναγκάζομαι να μείνω στο κρεβάτι ΦΡ. **κρεβατώθηκα!** – ουσ. **κρεβάτωμα (το)** – μππ. **κρεβατωμένος (-η, -ο)** β) **ξεκρεβατώνομαι** 1. αναγκάζομαι να φύγω από το κρεβάτι μου, για να κοιμηθεί άλλος ΦΡ. **ξεκρεβατώθηκα, αλλά είμαι χαρούμενη που ἔχω παρέα!** 2. (για ζώα) λόγω επιπλοκής κατά τον τοκετό, μαζί με το έμβρυο, βγαίνουν και τα εσωτερικά γεννητικά όργανά του ΦΡ. **ξεκρεβατώθηκε μια γίδα και ψόφησε!** (ξικριβατώθ'κι μνια γίδα κι ψόφ'σι!) – ουσ. **ξεκρεβάτωμα (το)** – μππ. **ξεκρεβατωμένος (-η, -ο)** [ETYM. < μσν. κρεβάτι(ον) < ελνστ. κραβ(β)άτιον (τό), υποκορ. του αρχ. κράβ(β)ατος (ό) «ανάκλιντρο, κλίνη» (Πολυδ. Ι', 35, κράββατον εἰρῆσθαι λέγουσιν «λένε ότι το λένε κρεβάτι») με ανομ. τροπή του πρώτου [α] σε [ε]].

ΚΡΕΪΤΣ(Ι)ΟΣ (κρείττσιους) (-α, -ο) δυνατός, άξιος, ανώτερος [ETYM. < συγκρ. βαθμό κρεῖσσον / κρεῖττ(ον) «ανώτερος, αξιότερος, ...» του αρχ. επιθ. άγαθός (Όμ. σ 83, αἵ κρείσσων τε γένηται «αν φαίνεται πιο δυνατός») > κρείττος, με απλοπ., τροπή του [τ] σε [τσ] + παρ. επιθ. -ος > κρείτσιος, με ιδιωμ. προφ.].

ΚΡΕΜΑΔΑ (η) 1. σανίδα κρεμασμένη από τα δοκάρια στέγης πάνω στην οποία τοποθετούνται διάφορα τρόφιμα 2. κάθε καρπός που κρεμιέται για μεταγενέστερη χρήση από δοκάρια στέγης, που παλιότερα λειτουργούσαν ως αποθήκη· για παράδειγμα, αφού αφαιρούνταν κάποια φύλλα από ένα καλαμπόκι, τα υπόλοιπα τα έδεναν με τα φύλλα άλλου, και κατόπιν τα δυο μαζί τα κρεμούσαν στο δοκάρι κ.ο.κ. [παροιμ.: Ο Μανόλης με τα λόγια χτίζει ανώγια και κατώγια και κίτερες (βλ. κίτερος) κρεμάδες.]· επίσης, συνήθιζαν να κρεμούν αρμάθες σκόρδων και κρεμμυδιών, καθώς και φρούτα, όπως κυδώνια, ρόδια, σταφύλια κ.λπ. ΦΡ. **αρωμάτισαν το σπίτι οι κρεμάδες!** 3. (πληθ. **κρεμάδες, οι**) ποικιλία φασολιών μεγάλης απόδοσης 4. μακρύ ξύλο κρεμασμένο οριζόντια, στο οποίο κρεμούν ενδύματα [ETYM. < θ.

κρεμ- του αρχ. κρεμόω (-ῶ) (Όμ. Η 83, κρεμόω «θα κρεμάσω») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΚΡΕΜΑΝΤΖΑΛΛΩ (κριμαντζ'λλάου) 1. αφήνω τα πόδια να κρέμονται, ενώ κάθομαι 2. κρεμώ κάτι και το αφήνω να αιωρείται – παθ. **κρεμαντζαλιώμαι** (κριμαντζ'λλιώμι) κρεμιέμαι από κάπου με τα χέρια ή τα πόδια ΦΡ. **μην κρεμαντζαλιέσαι, θα πέσεις!** – συνών. **κρεμαντζουλιέμαι** – ουσ. **κρεμαντζάλισμα** (το) – συνών. **κρεμαντζούλισμα** (το) – επίρρ. **κρεμαντζάλα** – συνών.: α) **κρεμαντζούλα** ΦΡ. **τον πάαινε** (βλ. λ.) **κρεμαντζούλα!** τον πήγαινε αιωρούμενο· β) μεε. **κρεμαντζαλώντα(ς)** (κριμαντζ'λλιώντα/ς) [ETYM. < θ. κρεμ- του ρ. κρεμόω (-ῶ) (βλ. κρεμάδα, ετυμ.) + άντζ(α) «κνήμη, γάμπα» (< μσν. ἄ(ν)τζα (ή) < ιταλ. anca) + παραγ. επίθ. -αλάω].

ΚΡΕΜΑΣΗ (κρέμασ') (η) 1. κατωφέρεια, κλίση ΦΡ. **έχει κρέμαση ο δρόμος** 2. απόκρημνο μέρος 3. καταρράκτης 4. το να «κρέμονται», σχεδόν μέχρι το έδαφος, μαύρα σύννεφα κατά τη δύση του ήλιου· αυτό στη λαϊκή μετεωρολογία είναι δηλωτικό καταιγίδας ΦΡ. **έχει κρέμαση, θα βρέξει!** 5. κατασκευή, πλατιά στο πάνω μέρος και στενότερη προς τα κάτω, μέσω της οποίας πέφτει το νερό στον νερόμυλο με δύναμη [ETYM. < αρχ. κρέμα(σις) (ή) (-εως) «ανάρτηση, κρέμασμα, ...» (Ιππ. Άρθρ. 74, 'Η δὲ κρέμασις οὐχ ἀρμόσει τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς ὀλισθήσιος τοῦ ἄρθρου «Ἡ ἀνάρτηση δὲν ταιριάζει μ' αὐτόν τον τρόπο της ἐξάρθρωσης») + παραγ. επίθ. -ση].

ΚΡΕΜΑΣΤΑΛΑ (κριμασστάλα) / **κρεμαστάλω** (κριμασστάλου) (η) 1. χοντρή αλυσίδα, η οποία κρεμόταν μέσα στην καπνοδόχο· στην ελεύθερη άκρη της είχε άγκιστρο, το λεγόμενο **κρεμαστάλι** (το), απ' όπου κρεμούσαν την τέντζερη (βλ. κακκάβι → συνών.), στην οποία μαγείρευαν και, ανάλογα με τη δύναμη της φωτιάς και το είδος του φαγητού, την κρεμούσαν πιο ψηλά ή πιο χαμηλά ΦΡ. (α) **ανέβασε λίγο την κρεμαστάλα μην καεί το φαί!** (β) **ωχ! έσπασε το κρεμαστάλι!** 2. (μτφ.) πολύ αδύνατος ΦΡ. **γίνηκε σαν κρεμαστάλω!** αδυνάτισε πάρα πολύ [ETYM. < αρχ. κρεμαστ(ός) (-ή, -όν) «που έχει κρεμαστεί, μετέωρος, απαγχονισμένος, ...», (Σοφ. Ο. Τ. 1263, κρεμαστήν τήν γυναικ' έσειδομεν «είδαμε τη γυναίκα κρεμασμένη») + παραγ. επίθ. -άλα / -άλω].

ΚΡΕΜΜΥΔΙ (κριμμύδ') (το) [...] ΦΡ. (α) **ντύθηκε σαν το κρεμμύδι** φόρεσε πολλά ρούχα – υποκορ.: α) **κρεμμυδάκι** (το) [παροιμ.: Τι να σου θυμηθώ, κρεμμυδάκι μου, κάθε χασιά και δάκρυ!· β) **κρεμμυδούλι** (το) 1. [...] **δεν είχα παραγωγή φέτος, κάτι κρεμμυδούλια έβγαλα!** 2. μικρή ποσότητα κρεμμυδιών ΦΡ. **πάρε δυο κρεμμυδού-**

λια για τη σαλάτα! (πάρι δγυο κριμμ'δούλλια για τ' σαλάτα!) – με-
γεθ. **κρεμμυδάνα** (η) ΦΡ. **έβγαλα κάτι κρεμμυδάνες, μην τα ρωτάς!**
(ιέβγαλα κάτ' κριμμ'δάνις, μη ντα ρουτάς!) έβγαλα από τον κήπο μου
μεγάλα και ποιοτικά κρεμμύδια [ETYM. < μσν. κρεμμύδι(ν), υποκορ.
του ελνστ. κρέμμυον < αρχ. κρόμμυον (τό), Όμ. Λ 630, ἐπὶ δὲ κρόμυ-
ον ποτῶ ὄψον «με το κρεμμύδι προσφάγι για το πιστό»].

ΚΡΕΝΩ (κρρένου) **1.** καλώ [δ. τρ.: Αγγέλω μ', κρένει η μάνα σου,
δεν ξέρω τι σε θέλει.] **2.** μιλώ, λέω [παροιμ.: Σώπα συ, να κρίνω 'γω,
σήκω συ, να κάτσω 'γω.] ΦΡ. **να κρένεις πάντα το δίκιο!** **3.** φωνάζω,
προκαλώ – επίθ. **άκρεντος** (-η, -ο) που δεν του αρέσει να μιλάει ή έχει
επιλέξει για κάποιο λόγο να μη μιλάει, αμίλητος – παθ. **κρένομαι** **1.**
μιλώ, έχω καλές σχέσεις με κάποιον ΦΡ. **έχουν τρία χρόνια να κρι-**
θούν **2.** δικάζομαι ΦΡ. **κρένονται αύριο** εκδικάζεται η υπόθεσή τους
– σύνθ.: α) **αντικρένω** **1.** αποκρίνομαι, απαντώ [δ. τρ.: Κανείς δεν
αποκρίθηκε από κείνον τον κόσμο, / αντικρένει το μικρό παιδί από τη
σαρμανίτσα (βλ. λ.).] **2.** αντιμιλώ ΦΡ. **όλο αντικρένει το παιδί!** β) **κα-**
κοκρένω **1.** κακολογώ, επικρίνω **2.** μιλώ για λίγο με κάποιον, που
δε θέλω να έχω πολλές επαφές μαζί του – αντών. **καλοκρένω** γ) **κα-**
τακρένω **1.** κατακρίνω, αποδοκιμάζω **2.** υπενθυμίζω σε κάποιον την
αχαριστία του – ουσ. **κατάκριση** (η)· δ) **ξενοκρένω** **1.** παραμιλώ στον
ύπνο μου **2.** παραληρώ λόγω υψηλού πυρετού [ETYM.· μσν. < αρχ.
κρίνω «χωρίζω, διαλέγω, εκλέγω, αποφασίζω,...» (Όμ. Β 362, κρῖν'
ἄνδρας κατά φύλα «κατά φυλές να χωριστούν οι άντρες») μεταπλ. με
βάση το συνοπτ. θ. κριν- κατά το σχ.: μειν- (έμεινα) - μένω].

ΚΡΕΠΙ (το) στόλισμα [ETYM.· πιθ. < γαλλ. crêp(e) «κρεπ, είδος υ-
φάσματος» (< αρχ. γαλλ. cresp «κατσαρός» < λατ. crispus «σγουρός,
τραχύς, ...») + παραγ. επίθ. -ι].

ΚΡΗΣΑΡΑ (η) **1.** λεπτή σήτα, κόσκινο **2.** (μτφ.) εξονυχιστικός έλεγ-
χος [ETYM. < αρχ. κρησέρα (ή) «κόσκινο από λεπτό και αραιό ύφα-
σμα» (Άριστοφ. Έκκλ. 991, ἄλλ' οὐχὶ νυνὶ κρησέραν αἰτούμεθα «κο-
ρίτσι θέλω απάρθενο, όχι κόσκινο») με τροπή του [ε] σε [α] > κρησά-
ρα].

ΚΡΙΑΡΩΝΟΜΑΙ (κριγιαρώνουμι) **1.** (για κριάρια) συμπλέκομαι, συ-
γκρούομαι **2.** (μτφ.) μαλώνω, συγκρούομαι σαν κριάρι [Άρ. Βαλ. Φ.
2.60-1: καὶ τοῦ 'πε πῶς ἐσμίξανε καὶ πῶς κριαρωθήκαν, / μέσα σ'
αὐτὸ τὸ στένωμα, γιὰ τὴ σκλαβιά τοῦ κόσμου] – ουσ. **κριάρωμα** (το)
– επίθ. **κριαρένιος** (-α, -ο) που ανήκει, αναφέρεται στο κριάρι ή προ-
έρχεται απ' αυτό – συνών. **κριαρίσιος** (-α, -ο) ΦΡ. **κέρατο κριαρίσιο**
– μππ. **κριαρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κριάρι(ι) (< μσν. κριάρι(ν) <

κρίάριον (τό), υποκορ. του αρχ. κρίος (ὁ) «κρίάρι», Όμ. ι 447, κριέ πέπον «αγαπημένο μου κρίάρι») + παραγ. επίθ. -ώνομαι].

ΚΡΙΑΣ (κριγιάς) (το) κρέας (πληθ. **κριάσια** (κριγιάσσια), τα) ΦΡ. (α) **σήκωσα απότομα βάρος κι έκοψα κριάς!** έπαθα οσφυαλγία και ισχιαλγία [κατάρα (για όσους κακολογούν): Να φάν' τα κριάσια τους!]
(β) **δεν έχει ίσιο κριάς!** δεν είναι ελικοκρινής, δεν είναι φερέγγυος [ETYM. < αρχ. κρέας (τό) (γεν. κρέατος / κρέως) (Όμ. Δ 345, όπταλέα κρέα «ψημένα κρέατα») με κώφ. του [ε] σε [ι] και μετάθ. του τόνου].

ΚΡΙΘΑΡΑΚΙ (το) φλεγμονή στα βλέφαρα που μοιάζει με σπόρο κριθαριού· στη λαϊκή θεραπευτική, για ν' απαλλαγεί κάποιος από κριθαράκι στο μάτι, πρέπει να του το σταυρώσει πρωτότοκος, λέγοντας «Χαμ! Χαμ! κριθαράκι, φύγε, φύγε από το μάτι, είμαι πρώτος, θα σε φάω!» ή να επιθέσει σκόρδο! (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 470) [ETYM. < κριθάρ(ι) (< μσν. κριθάρι(ν) < ελνστ. κριθάριον (τό), υποκορ. του αρχ. κριθή (ή) «κριθάρι», Όμ. Λ 69, πυρών ή κριθών «κριθάρι ή στάρι») + υποκορ. παραγ. επίθ. -άκι].

ΚΡΙΚ άκλ. ΦΡ. **της κάνει κρικ η καρδιά για παντρειά!** χτυπάει η καρδιά της, έχει μεγάλη επιθυμία [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον «ήχο» της καρδιάς για την εν λόγω αιτία].

ΚΡΙΚΈΛΙ (κρικκιέλλι) (η) μεγάλος κρίκος, χαλκάς – μεγεθ. **κρικέλα** (το) [ETYM. < μσν. κρικέλλι(ν) (< κρικέλλιον (τό), υποκορ. του ελνστ. κρίκελλος (ὁ) «κρίκος, κύκλος» < αρχ. κρίκος (ὁ) «κυκλικός δακτύλιος, συνήθ. μεταλλικός», Όμ. Ω 272, επί κρίκον βάλλον «πέρασε τον κρίκο») με απλοπ.].

ΚΡΙΚΟΝΙ (κρικόν') (το) ψηλός και χωρίς χάρη [ETYM.· πιθ. < *κρικόνι(ον), υποκορ. αρχ. κρίκος (βλ. κρικέλι, ετυμ.), με αλλαγή σημ., ή < αρβ. kryk -i «σταυρός» (πρβ. επών. Κρίκης / Κρικόνης)].

ΚΡΙΜΑ (το) 1. πράξη αξιόμιση, κυρ. ως παράβαση θείας εντολής ή ηθικής επιταγής, αμαρτία [δ. τρ.: Παπά μου, ξεμολόγα με, τα κρίματά μ', συχώρα με.] 2. ατυχία, αδικία ΦΡ. **είναι μεγάλο το κρίμα!** – επίρρ. **κρίμα** ΦΡ. (α) **κρίμα τα νιάτα του!** (β) **μου κάνει κρίμα!** τον λυπάμαι – ρ. **κριματίζω** (-ομαι) κάνω κάποιον να αμαρτήσει, να πέσει σε κρίμα ΦΡ. **κάθε που τη βλέπω, κριματίζομαι!** – ουσ. **κριμάτισμα** (το) – μππ. **κριματισμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Γιατ' έχω πολλά κρίματα κι είμαι κριματισμένος.] [ETYM. < αρχ. κρίμα (τό) (γεν. κρίματος) «απόφαση, κρίση, (ελνστ. σημ.) θεϊκή κρίση, καταδίκη, ποινή, ευθύνη» (Αίσχύλ. Ίκ. 397, οὐκ εὔκριτον τό κρῖμα «δύσκολη η κρίση»)].

ΚΡΙΝΙ (το) 1. κυλινδρική κυψέλη μελισσών από κατάλληλα κουφωμένο κορμό δένδρου [παροιμ.: Ηύρες κρινί, να φας μέλι.] (βλ. κουβέ-

λι) ΦΡ. **κρινί ατρύγητο** 2. κερήθρα· η κέρινη πλάκα, διαιρεμένη σε μικρά εξάγωνα κελιά, που τη φτιάχνουν οι μέλισσες· σ' αυτά εναποθέτουν το μέλι, τη γύρη, τα αβγά και τις προνύμφες 3. σφηκοφωλιά 4. (μτφ.) πλήθος ΦΡ. **κρινί ήταν ο κόσμος στο πανηγύρι!** [ETYM. < κρινί(ον) (τό) «κυψέλη» [Δημ. Δάρβ. Έκλογ., σ. 217, ή βασίλισσα τρέχει μέσα εις τό κρινίον] < θ. κριν- του αρχ. κρίνω (βλ. κρένω, ε-τυμ.) στη σημ. «χωρίζω» (η κυψέλη και η σφηκοφωλιά αποτελούνται από μικρά χωρίσματα) + παραγ. επίθ. -ίον· / Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα *KPINION*. Εις τόν μεταφραστήν τῆς Βυζαντίδος (τόμ. VI, σελ. 225) εὐρίσκω, «Ὡς παροργίζουν τό Κρίνιον τῶν «σφηκῶν» εις σημασίαν τοῦ περιεκτικοῦ, *Σφηκῶν ἢ Σφηκιά, καί Ἀθρήνιον*, Έλλ. (*guêpier*). Δέν γνωρίζω τῆς λέξεως τά γενέθλια. Εἰς τόν Ἡσύχιον εὐρίσκω «Κρίνη, κνίδη» (*ortie*). Ἴσως ἡ *Κρίνη*, ἢ ὁ *Κρίνης*, ἦτον εἰς τούς παλαιούς συνών. τοῦ *Σφήζ*. Ἴσως δέ καί ἐχυδαΐσθη ἀπό τό *Ἀνθρήνιον* (τό καί Ἀθρήνιον, Έλλ.) *Θρήνιον, Τρήνιον καί Κρίνιον*. Ἡ μεταβολή εἰς τό -τ- τοῦ -θ-, καί τούτου εἰς τό -κ-, δέν εἶναι σπάνιος. / κατά τον G. Meyer Neugr. St. II,37, η λ. σλαβ., *krina* «μόδιο, μέτρο χωρητικότητας δημητριακῶν»].

ΚΡΙΝΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ (κρίνου τ'ς Παναΐας) (το) λευκός κρίνος· το *lilium candidum* [ETYM. < μσν. κρίνο (τό) < αρχ. κρίνον (τό) (πληθ. κρίνεα) / κρίνος (ὁ) (Ἡρόδ. 2.92. 2, φύεται ἐν τῷ ὕδατι κρίνεα πολλά «φυτρώνουν μες στο νερό πολλά κρίνεα») + άρθρο *της* + ελνστ. Παναγία(ς), θηλ. του επιθ. πανάγιος «ο κατά πάντα άγιος» / (Π. Δ. Μακκ. 4.7.4, πανάγιος Ἐλεάζαρος / Ἡσύχ., <παναγία> ἰέρεια ἥτις οὐ μίσγεται άνδρί)].

ΚΡΙΝΩ (κρίνου) 1. [...] 2. αναγγέλλω ΦΡ. **σε λίγο θα κρίνει ο παπάς την Ανάσταση!** (σι λλίγου θα κρίν' ου παπάς 'ν Ανάστασ'!) [ETYM. < αρχ. κρίνω (βλ. κρένω, ετυμ.)].

ΚΡΙΣΗ (κρίσ') (η) 1. φωνή, λαλιά, ομιλία ΦΡ. (α) **είναι ίδιος στην κρίση με τον πατέρα του!** (είνι ιδγιους σ' γκρίσ' μι του μπατέρα τ'!) α. έχουν την ίδια χροιά φωνής β. εκφράζουν τις απόψεις τους με τον ίδιο τρόπο (β) **δεν έβγαλε ούτε κρίση, ούτε λαλιά!** α. σιώπησε β. (μτφ.) πέθανε 2. ανάκριση, δίκη ΦΡ. **έχουν από καιρό κρίσεις** βρίσκονται από καιρό στα δικαστήρια [ETYM. < αρχ. κρίσις (ή) (-εως) «δύναμη, κρίση, ...», Αἰσχύλ. Άγ. 1288, ἐν θεῶν κρίσει «με των θεῶν την κρίση»].

ΚΡΙΤΣ άκλ. λ. που δηλώνει αποκεφάλιση, κόψιμο ΦΡ. **θα το κάνω κριτς** (θα του κάνου κριτς) θα το κόψω [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του κοψίματος].

ΚΡΙΤΣΪΚΙ (κριτσίκκι) (το) πάρα πολύ πυκνή βλάστηση [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον θόρυβο που δημιουργείται από το σπάσιμο των κλαδιών, κ.λπ., σε προσπάθειά σου να διαβείς πυκνή βλάστηση].

ΚΡΙΤΣΙΛΙΑΖΩ (κριτσ'λλιιάζου) 1. καμπουριάζω 2. αναδιπλώνομαι 3. γίνομαι καχεκτικός, μαραζώνω ΦΡ. **κριτσίλιασαν τα φύλλα της μηλιάς** 4. παθαίνω ακαμψία ΦΡ. **κριτσίλιασαν τα χέρια μ' απ' το κρύο!** 5. παραωριμάζω ΦΡ. **κριτσίλιασαν τα στάρια κι είναι για θέρο** (βλ. λ.) – ουσ. **κριτσίλιασμα** (το) – μππ. **κριτσιλιασμένος** (-η -ο) – συνών. **κρισιλώνω** (κριτσ'λλώνου) – ουσ. **κρισίλωμα** (το) – μππ. **κρισιλωμένος** (-η -ο) [Απ. Ντάλ.: Κι αν τα μάτια μου θα είναι / ανοιχτά και γουρλωμένα, / το κεφάλι κρεμασμένο / τα κανιά κρισιλωμένα.] [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται από το άγγιγμα ή το τρίψιμο ώριμων σταχυών, ή όταν πάμε να τεντώσουμε κάτι κυρτωμένο ή να ξεδιπλώσουμε κάτι αναδιπλωμένο, ειδικά στεγνό].

ΚΡΙΤΣΙΟΝΙ (κριτσιόν') (το) γρύλλος, κοιν. τριζόνι [παροιμ.: Αλλού το κριτσιόνι κι αλλού το τραγούδι του.] ΦΡ. **άκου τα κριτσιόνια!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται από την κίνηση των ελύτρων του εντόμου].

ΚΡΟΚΪΖΩ (κρουκίζου) 1. παίρνω το χρώμα του κρόκου 2. (για σιτηρά) όταν δένουν καρπό κι αρχίζουν να παίρνουν υπόχρυσο χρώμα ΦΡ. **τι ωραία κροκίζουν τα στάχυα!** – ουσ.: α) **κρόκισμα** (το)· β) **κροκό** (το) το χρώμα το κρόκου – μππ. **κροκισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. κροκίζω «μοιάζω με το φυτό κρόκος» (Πλούτ. Θεμ. 8, όσμήν κροκίζουσιν ἀναδίδωσιν «αναδίδουν μυρουδιά που μοιάζει με του κρόκου») < ελνστ. κρόκ(ος) (< αρχ. κρόκος, βλ. κορκάδι, ετυμ.) + παρ. επιθ. -ίζω].

ΚΡΟΥΓΩ → κρούω [δ. τρ.: Αν κρούγω και σκοτώνω σε θα λέγεται' εν φονέας, / 'κι κρούγω, 'κι σκοτώνω σε, θα λέγνε εφοβέθεν.].

ΚΡΟΥΠΑ (η) 1. αποξηραμένος και λαξευμένος στο εσωτερικό κορμός δένδρου, που χρησιμοποιείτο ως αποθηκευτικός χώρος, κυρ. γεννημάτων (βλ. λ.) ΦΡ. **γίνηκε σαν κρούπα!** πάχυνε πολύ 2. (μτφ.) μεθύσι ΦΡ. **τον είναι κρούπα!** (τουν είνι κρούπα!) είναι τύφλα στο μεθύσι [ETYM.: πιθ. < κρούπα(νον) (το) «ψηλό ξύλινο υπόδημα, τσόκαρο», με έκπτωση και αλλαγή γένους [Π. Καλλ. Θ. Βλ.: ... σπεύδουσα ἀπώλεσε πρῶτον τό δεξιόν κρούπανον καί κατόπιν τό ἄριστερόν.] < αρχ. κρούπαλα (τά) / κρούπεζαι (αἱ) «ξύλινα υποδήματα, χρησιμοποιούμενα για το πάτημα των ελιών· όμοια φορούσαν οι αυλητές στη σκηνή και χτυπώντας τα κρατούσαν τον ρυθμό», Σοφ. Ἀποσπ. 44.1, ἀμφίλινα κρούπαλα «λινόδετα ξυλοπάπουτσα» / Ἠσύχ., <κρού-

πανα> ξύλινα υποδήματα. καὶ κλεῖς. καὶ <κρουπέζια> καὶ <κρουπεζοφόρος>].

ΚΡΟΥΣΑ (η) εξάρτημα της φτερωτής του νερόμυλου που αποτελείται από ξύλινο περικόχλιο, στο οποίο μπηγόνται τα κουτάλια (βλ. κουτάλα → υποκορ., 2) της φτερωτής και από το κέντρο διέρχεται το αδράχτι (βλ. λ., 2) [ETYM. < αρχ. κροῦσ(ις) (ή) (-εως) «χτύπημα», Ἀριστοφ. Νεφ. 318, καὶ κροῦσιν καὶ κατάληψιν «ικανό να χτυπάς, να νικάς με τα λόγια» + παραγ. επίθ. -α].

ΚΡΟΥΣΤΑΪΝΩ (κρουσταίνου) πλέκω ή υφαίνω κάτι με τρόπο, ώστε να γίνει πολύ πυκνό και σφιχτό [δ. τρ.: Πλέξ' το, κόρη, το γαϊτάνι (βλ. λ.), / πλέξ' το και κρουστάνησέ το.] – ουσ. **κρούσταιμα** (το) – επίθ. **κρουστός** (-ή, -ό) ΦΡ. **να το κάνεις κρουστό το υφαντό!** – αντών. **αγανός** (βλ. λ.) – μεε. **κρουσταίνοντα(ς)** [ETYM. < ελνστ. κρουστ(ός) ρημ. επίθ. του κρούω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΟ (κρούσταλλου) (το) **1.** κρύσταλλο **2.** παγωμένο νερό **3.** κάθε τι που είναι πολύ ψυχρό ή παγωμένο ΦΡ. (α) **είναι κρούσταλλα τα χέρια σ'!** (β) **κρούσταλλα κρέμονται από τη σκεπή** σταλακτίτες πάγου ... – ρ. **κρουσταλλιάζω** παγώνω ΦΡ. **κρουστάλλιασαν τα χέρια μ'!** – ουσ. **κρουστάλλιασμα** (το) – μππ. **κρουσταλλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. κρούσταλλο(ν) (τό) < αρχ. κρύσταλλος (ὀ) «πάγος, ορυκτό κρύσταλλο» (Όμ. Χ 152, ἡ χιόνι ψυχρῇ ἢ ἐξ ὕδατος κρυστάλλῳ «για σαν τον πάγο που κρουστάλλιασε, για σαν το κρύο το χιόνι») με τροπή του [υ] σε [ου]].

ΚΡΟΥΤΟ (κρούτου) (το) κριάρι που έχει μικρά κέρατα και πυκνό μαλλί [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **κροῦτα** (ή), δασύμαλλος ἀμνάς κερασφόρος.] [ETYM. < ιταλ. crudo < λατ. crudus (-a, -um) «δυνατός στο σώμα, τραχύς, άγριος»].

ΚΡΟΥΩ (κρούου / κρου') **1.** ανατέλλω ΦΡ. **έκρουξε ο ήλιος!** (έκρουξ' ου ήλλιους!) **2.** φυτρώνω, βλαστάνω ΦΡ. **έκρουξαν όλα τα σπορίδια** (βλ. λ.) **3.** αγγίζω ΦΡ. (α) **μη με κρούεις!** (μη μι κρου'ς!) (β) **κρούω με νου μου** (κρου' μι νου μ') σκέφτομαι, υποπτεύομαι [δ. τρ.: Κυρά μ', τη θυγατέρα σου, κυρά μ' την ακριβή σου, / την έλουζες, τη χτένιζες, στα σύννεφα την κρύβεις / να μην την κρούζει ο κουρνιαχτός, να μην την κάψει ο ήλιος.] [Ι. Βηλ. Λ. Κ.: ... νιώθω τό μέλι τό γλυκό κι ό ζέφυρος μέ κρούει / χαϊδευτικά στό πρόσωπο μέ τίς γλυκιές του αὔρες.] **4.** χτυπώ ΦΡ. **κάποιος κρούει τ' θύρα!** **5.** πονώ ΦΡ. **όλη τη νύχτα μ' έκρουε το κεφάλι!** **6.** ωριμάζω ΦΡ. **έκρουξαν τα στάρια, θέλουν θέρισμα!** (έκρουξαν τα σστάργια, θέλ'ν θέρ'ζμα!) – παθ. **κρούομαι** **1.** συμφωνώ ΦΡ. **δεν κρούονται πουθενά!** δε συμ-

φωνούν σε τίποτε 2. ταιριάζω πολύ με κάποιον ΦΡ. **αυτουνών κρούονται τα αίματα!** (αυ'νών κρούουντι τα γαίματα!) 3. χτυπιέμαι από αρρώστια ΦΡ. (α) **τον έκρουξε άσχημα η αρρώστια!** (β) **κρούχτηκε από παλιοαρρώστια!** – ουσ. **κρούξιμο / κρούσιμο** (το) – μππ. **κρουσμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αγγελοκρούω** (για τον άγγελο που παίρνει τις ψυχές) «αγγίζω» κάποιον, για να του πάρω την ψυχή, του παίρνω την ψυχή ΦΡ. (α) **έχει καιρό που τον αγγελοκρούει ο χάρος** (έχχει κιρό π' τουν αγγιλλουκρούει ου χάρους) (β) **αγγελοκρούχτηκε η βάβω** (βλ. λ.) **μου!** (αγγιλλοκρούχ'κι η βάβου μ'!) είναι ετοιμοθάνατη – **αγγελόκρουσμα** (το) – μππ. **αγγελοκρουσμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κρούω «συγκρούω, χτυπώ τις χορδές, χτυπώ, ...», Πλάτ. Πρωτ. 310b, τήν θύραν τῇ βακτηρίᾳ πάνυ σφόδρα ἔκρουε «χτυπούσε την πόρτα πολύ δυνατά με το μπαστούνι του»].

ΚΡΥΒΩ (κρύβου) 1. [...] 2. (μτφ.) κηδεύω, θάβω ΦΡ. **αλίμονο σ' αυτόν που 'κρυψε η γη!** ... που πέθανε – συνών. **κρυπώνω** – ουσ. **κρύψιμο / κρύπωμα** (το) – μππ. **κρυμμένος / κρυπωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **βατοκρυμμένος** (-η, -ο) 1. που κρύβεται σε βάτα 2. (μτφ.) α-κοινωνήτος [ETYM.· ελνστ. < αρχ. κρύπτω «κρύβω, αποσιωπώ, ...» (Ώμ. δ 350, οὐδέν ἐγὼ κρύψω ἔπος «τίποτα δε θα κρύψω») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. κρυψ- κατά το σχ.: τριψ- (ἔτριψα) - τρίβω].

ΚΡΥΟ (κρύου / κρύγιου) (το) [...] [παροιμ.: Το κρύο μπαίνει με το σακί και βγαίνει με το βελόνι.] – παράγ. ουσ.: α) **κρυωμάρα** (η) 1. πάγωμα, παγωμάρα 2. (μτφ.) αίσθηση μεγάλου φόβου 3. (μτφ.) ψυχρή ατμόσφαιρα σε διαπροσωπικές σχέσεις 4. (μτφ.) αίσθηση από αστείο που δεν προκάλεσε γέλιο· β) **κρυώτη** (κρυγιώτ') (η) δροσερός καιρός ΦΡ. **σήμερα έχει κρυώτη!** – επίθ.: α) **κρυαδερός** (-ή, -ό) δροσερός, κρύος· β) **κρυόπλαστος** (-η, -ο) που από τη φύση του έχει ψυχρή συμπεριφορά [ETYM.· μσν. < αρχ. κρύος (τό) «κρύο, ψύχος, παγωνιά», Ήσ. Έργ. 494, ὁπότε κρύος άνέρα ἔργων ἰσχάνει «όταν το κρύο τους ανθρώπους απ' τις δουλειές τους εμποδίζει»].

ΚΡΥΦΟΣ (-ή, -ό) 1. που κρατιέται μυστικός 2. που δεν εξωτερικεύει απόψεις, συναισθήματα, κ.λπ. ΦΡ. **είναι κρυφός, δεν μπορείς να του πάρεις μυστικό!** – σύνθ.: α) **κρυφαγκάλιαστος** (-η, -ο) που τον έχουν αγκαλιάσει κρυφά, που τον έχουν αποπλανήσει ΦΡ. **αυτήν την κρυφαγκάλιαστη θα πάρεις;** (αυτήν τ' γκρυφαγκάλιαστ' θα πάρ'ς;) ... θα παντρευτείς – συνών. **κρυφαγκαλιασμένος** (-η, -ο)· β) **κρυφολογώ** παρακολουθώ κρυφά ΦΡ. (α) **κρυφολόγησε, κρυφολόγησε, αλλά δεν είδε κάτι ύποπτο!** (β) **θα κρυφολογήσω και θα σου πω!** (θα κρυφουλού'ήσου κι θα σ' που!) – ουσ. **κρυφολό(γ)ημα** (το) – συ-

νών. **κρυφοτηράω** (κρυφουτ'ράου)· γ) **κρυφόσκυλο** (το) 1. το σκυλί που δεν αλυχτάει, αλλά δαγκώνει 2. (μτφ.) ύπουλος ΦΡ. **είναι μεγάλο κρυφόσκυλο!** (είνι μιγάλου κρυφόσσκ'λου!) δ) **κρυφοκάλυβο** (το) καλύβα σε μυστική τοποθεσία, όπου φυλάσσονται πράγματα του ιδιοκτήτη της [ETYM. < αρχ. κρυφός (-ή, -όν) «κρυμμένος, ...», Πίνδ. Ὁ. 2.97, κρυφόν τιθέμεν «θέλουν να το σκεπάσουν»].

ΚΡΥΦΤΑΚΙΑ (τα) 1. το παιχνίδι «κρυφτό» 2. (μτφ.) κρύψιμο, απόκρυψη ΦΡ. **παίζει κρυφτάκια!** κρύβεται – συνών. **κρυφτούλι** (το) [ETYM. < μsn. επίθ. κρυφτ(ός) «που κρύβεται, κρυφός, κρυμμένος» (< αρχ. κρυπτός < κρύπτω, βλ. κρύβω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άκια].

ΚΥΒΕΡΝΑΩ (κυβερνάου) 1. εξουσιάζω, διευθετώ, χειρίζομαι, ρυθμίζω [δ. τρ.: Τα πρόβατα κουρεύονται και το τυρί ζυγιάται, / και τ' αρφανό πορεύεται κι η χήρα κυβερνιέται.] ΦΡ. (α) **κυβερνήσου!** ρύθμιζε τις υποθέσεις σου (β) **δεν το κυβέρνησες καλά!** (δε ντου κυβέρνη'ις καλά!) δεν το χειρίστηκες καλά 2. τακτοποιώ, κρύβω ΦΡ. **κυβέρνησέ το!** 3. τιμωρώ, χτυπώ ΦΡ. **τον κυβέρνησε μια χαρά!** – ουσ. **κυβέρνηια** (η) ΦΡ. **δεν έχει κυβέρνια!** είναι ανεξέλεγκτος – μππ. **κυβερνημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. κυβερνάω, Ὁμ. γ 283, νῆα κυβερνήσαι «να κυβερνάει καράβι»].

ΚΥΚΑΡΗ (κύκαρ') (η) κύπελλο του καφέ, φλιτζάνι ΦΡ. **πεθύμησα μια κύκαρη καφέ από τα χέρια σ'!** – υποκορ. **κυκαρούλα** (η) [ETYM. < αρχ. κυκ(ῶ) (-όω) «αναμειγνύω, ανακατεύω, ...» (Ὁμ. μ 241, πᾶς ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη «έχασκε ο στρόβιλος χοχλάζοντας») + παραγ. επίθ. -αρη].

ΚΥΚΛΑ (κύκλα) (η) κύκλος ΦΡ. (α) **πόσες κύκλες έκαμες;** (πό'ις κύκλλις ιέκαμις;) (β) **είχε πολύ κόσμο και κάναμε τρεις κύκλες στον χορό** [ETYM. < αρχ. κύκλ(ος) (ό) (πληθ. κύκλοι, οί / κύκλα, τά) «κύκλος, γύρος, τροχός, ...» (Ὁμ. Μ 297, χρυσείης ράβδοισι διηνεκέςιν περὶ κύκλον «με σύρματα ολόχρυσα τις έραψε ως τον γύρο») + παραγ. επίθ. -α].

ΚΥΚΛΩΝΩ (κυκλώνου) περικυκλώνω – ουσ. **κύκλωμα** (το) – μππ. **κυκλωμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Άι φεγγάρι μου λαμπρό, λαμπρότατο, γύρω γύρω κυκλωμένο, / τράβα, λεβέντη μου, ορέ τράβα τον χορό.] [ETYM.· μsn. < αρχ. κυκλ(ῶ) (-όω) (Θουκ. 3.108.1.3, έκυκλοῦντο τό δεξιόν τῶν έναντίων «περικύκλωσαν τη δεξιά παράταξη των αντιπάλων») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΚΥΝΗΓΑΡΗΣ (κυνηγάρ'ς) (ο) κυνηγός [δ. τρ.: (α) – Έλα πάτησε τον όρκο και παντρέψου μια φορά, / πάρε με τον κυνηγάρη, που σ' αγάπησα πιστά. (β) Δεν είδανε τα μάτια μου τέτοιονε κυνηγάρη, / να

κυνηγά τις πέρδικες τη νύχτα με φεγγάρι.] [ETYM. < αρχ. κυνηγ(ός) / κυναγός (ό), Αἰσχύλ. Ἀγ. 694, πολὺάνδρoί τε φεράσπιδες κυναγοί «και κυνηγοί αναρίθμητοι σιδηροφορεμένοι» + παραγ. επίθ. -άρης].

ΚΥΝΗΓΟΧΩΜΑ (κυν'γ(ι)όχουμα) (το) η από χώμα φωλιά ευμεγέθους σφήκας, με την επωνυμία κυνηγός [Γρ. Ξεν. Μ. Στ.: Διά τήν θέλαν τοῦ ὀφθαλμοῦ κατεσκεύαζε μίαν σκόνην ἀπό σήπιον, ζάχαριν καί κάτι ἄλλο· διά τὰ μολυσματικά καί ἐρπυτικά ἐξανθήματα, τό σαμαμηθοκατούρημα, τό σάγριον, τήν λειχήνα, τήν βρωμοπεταλίδα καί τὰ ἄλλα μυριότροπα καί μυριώνυμα, διώριζεν ἥ κατάπλασμα ἀπό κόκκινον κολοκύθι, ἥ ἐπίπασμα ἀπό κυνηγόχωμα διά τὰ μέν καί κόνιν σαθρόξυλου διά τὰ δέ.] [ETYM. < κυνηγ(ός) (βλ. κυνηγάρης) -ο- + χώμα (βλ. χωματίζω, ετυμ.) > κυνηγόχωμα].

ΚΥΠΡΙ (το) (πληθ. **κύπρια** / **κυπριά**, τα) **1.** χάλκινο κουδούνι, το οποίο κρεμούν στον λαιμό αιγοπροβάτων με ξύλινο συνήθ. στεφάνι [παροιμ.: (α) Της καλής προβατίνας κρεμούν το κυπρί. (β) Κοπάδι χωρίς κυπριά, εκκλησιά χωρίς καμπάνα.] **2.** το κάτω άκρο του αδραχτιού (βλ. λ., 2) του νερόμυλου γύρω από το οποίο κινείται η φτερωτή και η πάνω μυλόπετρα – συνών. **κύπρος** (ο) – σύνθ.: α) **διπλόκυπρο** (το) κυπρί που έχει άλλο μικρότερο μέσα· β) **κυπροκούδουνα** (κυπροκούδ'να) (τα) τα χάλκινα κουδούνια των ζώων, κυρ. των αιγοπροβάτων [δ. τρ.: Και καρτερείς να λιώσουνε τα χιόνια από τα πλάγια, / ν' ακούς τα κυπροκούδουνα, σα να 'χουν κάνει μάγια.]: γ) **τριπλόκυπρο** (το) [ETYM. < κυπρίον (τό) < Κύπρ(ος) (ή) (Ώμ. δ 83, Κύπρον Φοινίκην τε καὶ Αἰγυπτίους ἐπαληθείς «παράδειρα μαθές στην Αίγυπτο, στην Κύπρο, στη Φοινίκη») + παραγ. επίθ. -ίον [Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *KYPIPTON*, Δ. μέ ἐξήγησιν: [...] (Μέτρου ἢ ἀγγείου εἶδος), καί εικάζει μήπως ὠνομάσθη οὕτως, διότι ἦτο σκευασμένον ἀπό χαλκόν τῆς Κύπρου νήσου.] (πρβ. λατ. *cyprium* «μέταλλο της Κύπρου, χαλκός»)].

ΚΥΡΑ (κυρά / κυαρά / κερά) (η) **1.** κυρία, οικοδέσποινα [παροιμ.: Η κυρά μας η καλή από τον ύπνο στο φαγί.] [δ. τρ.: Σώπασε, κυρά Δέσποινα, και μη πολυδακρύζεις / πάλι με χρόνους, με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι.] **2.** σύζυγος ΦΡ. **την κυρά μου την έχω κορόνα στο κεφάλι μου!** (τ' γκυρά μ' 'ν έχχου κουρόνα στου κιφάλλι μ'!) **3.** η μεγάλη κουνιάδα για τη νύφη – υποκορ.: α) **κυράτσα** (η) γυναίκα ανυπόληπτη, κουτσομπόλα· β) **κυρούλα** (η) **3. κυρά Μαριώ** (η) αλεπού – συνών. **Τσαμάρω** – σύνθ.: α) **κυραθειά** (η) προσφώνηση σε ηλικιωμένη γυναίκα· β) **κυραμάνα** (η) γιαγιά· γ) **κυριαρίνα** (κυργιαρίνα) (η) το πτηνό τσίχλα, η κίχλη (βλ. καλο- → σύνθ. β) [ETYM.·

μσν. < μσν. κυρ(ός) + παραγ. επίθ. -ά < μσν. παραφθ. του αρχ. επιθ. κύριος (-α, -ον) «που έχει εξουσία, ...», Πίνδ. Ἴ. 5.53, Ζεύς ὁ πάντων κύριος «ο Δίας που εξουσιάζει τα πάντα»].

ΚΥΡΙΑΚΩ (κυργιάκου) (η) 1. λαϊκότρ. το όν. Κυριακή (η) 2. ονομασία γίδας που γεννήθηκε Κυριακή [ETYM. < ελνστ. Κυριακ(ή) (ή) «μέρα του Κυρίου», ουσιαστικοπ. θηλ. του ελνστ. επιθ. κυριακός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αρμόζει σε κύριο ή δεσπότη, που ανήκει στον Κύριο» (Κ. Δ. Κορ. α' 20, κυριακόν δεῖπνον) + παραγ. επίθ. -ω].

ΚΥΤΑΡΙ (κκυτάρ') (το) το όργανο που συνδέει το έμβρυο με τη μήτρα, πλακούντας – συνών. **κύντος** (το) (βλ. παιδί → σύνθ. γ) [ETYM. < αρχ. κύτ(ος) (βλ. γκούτουπας, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άρι].

ΚΩΘΩΝΙ (κκουθθών') (το) ανόητος, βλάκας [ETYM. < αρχ. κωθώνι(ον) (τό), υποκορ. του κώθων (ὁ) (-ωνος) «Λακωνικό πήλινο ποτήρι, σε διάφορα σχήματα, το οποίο ήταν σε χρήση από τους στρατιώτες (πιο παλιά και το κύπελο για το πρωινό στο ναυτικό ονομαζόταν έτσι), συμπόσιο, ευωχία, ...», Ἀριστοφ. Ἰππ. 600, πριάμενοι κώθωνας «αγόρασαν κύπελα»].

ΚΩΚΕΥΩ (κκουκκεύου) τοξεύω – ουσ. **κώκεμα** (το) [ETYM. < αρχ. (ἄ)κωκ(ή) «αιχμή δόρατος, άκρη» (Όμ. Ε 16, ἤλυθ' άκωκή / ἔγχεος «πέρασε η αιχμή του δόρατος») + παραγ. επίθ. -εύω, με αποβ. του αρ-χικού άτ. φων.].

ΚΩΛΙ (κουλλί) (το) (πληθ. **κωλιά** / **κώλια**, τα) γλουτός [ETYM.· υποκορ. της λ. κώλος (βλ. κωλο-, ετυμ.)].

ΚΩΛΙΑ (κουλλιά) (η) 1. άλμα που κάνει ο χορευτής σε ζωηρό μουσικό ήχο 2. μετακίνηση κάποιου που κάθεται, σε τόση απόσταση, όση πιάνει ο κώλος του καθήμενος ΦΡ. **κάνε μια κωλιά πιο κει, να καθίσω κι εγώ!** 3. απώθηση κάποιου με τον κώλο [ETYM. < κώλ(ος) (βλ. κωλο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΚΩΛΟ- & **κωλό-** & **κωλ-** α' συνθ. λ. που δηλώνει: 1. κάτι που έχει σχέση με τα οπίσθια (κώλο), π.χ. κωλόχαρτο 2. τον κακό χαρακτήρα, π.χ. κωλόπαιδο 3. κάτι με κακή υφή, ποιότητα, κατασκευή, π.χ. κωλάμαξο 4. κάτι που προκαλεί αρνητική διάθεση, π.χ. κωλοβαράω – σύνθ.: α) **κωλάντερο** (το) το τελευταίο τμήμα του παχέος εντέρου· β) **κωλιαντέρης** (κουλλιαντέρ'ς) (-ω, -ικο) 1. που γυρίζει από δω κι από κει γυμνός ή ημίγυμνος 2. που στερείται τα προς το ζην, πάμφτωχος· γ) **κωλοκαψίδα** (η) 1. «κάψιμο», τσούξιμο στον κώλο 2. (μτφ.) στενοχώρια, ανάγκη, επείγουσα υποχρέωση, μεγάλη αγωνία για την έκβαση κάποιας υπόθεσης ΦΡ. **τον έπιασε κωλοκαψίδα και τρέχει!** – συνών.: α) **κωλοσφίξιμο** (το)· β) **κωλοσφίχτης** (κουλλουσφίχτ'ς) (ο)·

δ) **κωλομέρι** (το) 1. γλουτός 2. (στον πληθ.) καπούλια· ε) **κωλό-ρεντζο** (το) 1. κουρελόπανο 2. (μτφ.) ανίκανος, άχρηστος ΦΡ. **φεύγα, μωρέ, κωλόρεντζο!** – συνών. **ρεντζοπάνι** (ριντζουπάν') (το)· στ) **κωλόριζο** (το) 1. παραφυάδα 2. δυνατή ρίζα δέντρου, που ξεριζώνεται δύσκολα· ζ) **κωλοτρίβομαι** περιφέρομαι ασκόπως, κωλυσιεργώ ΦΡ. **τι κωλοτρίβεσαι;** (τι κουλλουτρίβισι;)· η) **κωλουϊρί** (το) η περιοχή γύρω από τα γεννητικά όργανα· θ) **κωλοπετσωμένος** (-η, -ο) ευφυέστατος, ικανότατος, αλλά και παμπόνηρος ΦΡ. **είναι κωλοπετσωμένη!** (είνι κουλλουπιστουμέν')· ι) **κωλοσούσα / κωλοσούσω** (η) 1. το πτηνό σουσουράδα, σεισοπυγίς (*motacilla alba*) 2. (μτφ.) γυναίκα που με το κούνημά της προκαλεί το ενδιαφέρον των ανδρών ΦΡ. **είν' αυτήν μια κωλοσούσω!** (είν' αυτήν μνια κουλλουσούσου!)· κ) **κωλο-στούπωμα** (το) κοντόχοντρος· λ) **κωλοσφραϊδα** (η) πρωκτός – συνών. **κωλόχωνο** (το) [ETYM.· μσν. κωλ(ο)- θ. του ουσ. κῶλ(ος) -ο-ως α' συνθ. (< ελνστ. κῶλος (ὁ) «πρωκτός» < αρχ. κῶλον (τό) «μέλος του σώματος, κυρ. το σκέλος, κλαδί, ...», Αἰσχύλ. Πρ. 323, πρὸς κέντρα κῶλον ἔκτενεῖς «στα κέντρα δε θα λάκτιζες»)].

ΚΩΛΟΚΟΥΡΟ (κουλλόκουρου) (το) 1. κουρεμένο μαλλί από την κοιλιά, τα πόδια και τον πρωκτό των προβάτων, το οποίο θεωρείται δεύτερης ποιότητας [Κ. Κρυστ. Κ.: Πού στρίβουν τά κωλόκουρα, πού δένουν τά ποκάρια (βλ. λ.).] 2. (μτφ.) παράνομη αμοιβή, δωροδοκία ΦΡ. **χωρίς κωλόκουρο δε θα γίνει η δουλειά!** – ρ. **κωλοκουρίζω** (κουλ'κουρίζου) κουρεύω τα μαλλιά από την κοιλιά, τα πόδια και γύρω από τον πρωκτό των αιγοπροβάτων [παροιμ.: Αυτός είναι έξυπνος, κουρεύει δεν κωλοκουρίζει.] – ουσ.: α) **κωλόκουρος** (ο)· β) **κωλο-κούρισμα** (κουλ'κούρ'ζμα) (το) – μππ. **κωλοκουρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < κωλό- (βλ. κωλο-, ετυμ.) + κουρ(ά) (βλ. κούρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ο].

ΚΩΛΟΠΑΝΟ (κουλλόπανου) (το) 1. κομμάτι υφάσματος που χρησιμοποιείτο για τη συγκράτηση των ούρων και των κοπράνων σε βρέφη ή γέρους ΦΡ. **ακόμα δε βγήκε απ' τα κωλόπανα και μας κάνει τον άντρα!** 2. (μτφ.) ανήλικος ΦΡ. **πήραν και πάντρεψαν ένα κωλόπανο!** 3. (υποτιμ.) ευτελής, τιποτένιος ΦΡ. (α) **είναι κωλόπανο!** (β) **κωλόπανο του κερατά!** – συνών. **κωλοπάνι** (το) – ρ. **κωλοπανίζω** φροντίζω κάποιον, συνήθ. βρέφος ή ανήμπορο ηλικιωμένο, που χρησιμοποιεί κωλόπανα ΦΡ. **τον κωλοπανίζει σαν μικρό παιδί!** (του γκουλ-λουπανίζ' σαν μ'κρό πιδί!) – ουσ. **κωλοπάνισμα** (το) – μεε. **κωλοπανίζοντα(ς)** [ETYM. < μσν. κωλόπανον / κωλοπάνι (τό) < κωλό- (βλ. κωλο-, ετυμ.) + παν(ί) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ον / -ι].

ΚΩΛΟΣΒΑΡΝΑ (κουλλουσβάρα) (η) 1. παραδοσιακό παιχνίδι· με τις όποιες αναλογίες θυμίζει στη σύλληψη και την εκτέλεση τη σημερινή τσουλήθρα (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 383) 2. σημείο όπου κάθουν παιδιά κωλοσβάρνα – συνών. **σιουραύλω** (η) – ρ. **κωλοσβαρνίζω** σέρνω κάποιον στη γη – παθ. **κωλοσβαρνιέμαι** / **κωλοσβαρνίζομαι** 1. σέρνομαι στη γη 2. (μτφ.) δεν έχω διάθεση, τεμπελιάζω [παροιμ.: Για τον γάμο σηκώνομαι και κωλοσβαρνιέμαι.] – ουσ.: α) **κωλοσβάρνισμα** (το)· β) **Κωλοσβάρνα** (η) / **Κωλοσβάρνες** (οι) τοπωνύμια από την ύπαρξη κωλοσβάρνας – μεε. **κωλοσβαρνίζοντα(ς)** [ETYM. < κωλο- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. σβάρ(ν)α (βλ. λ. ετυμ.)].

ΚΩΛΟΣΤΡΙΜΩΞΗ (κουλλουστριμούξ') (η) 1. συνωστισμός, πολυκοσμία 2. δυσκολία – συνών. **κωλοστρούμωξη** (κουλλουζζρρούμουξ') / **κωλοστριμάρα** / **κωλοστριμούρα** (η) ΦΡ. **βρίσκεται σε μεγάλη κωλοστρούμωξη!** [ETYM. < κωλο- (βλ. λ., ετυμ.) + στρίμωξη (< θ. στριμωξ- του στριμώνω / στριμώνω < μσν. στρυμώνω «συμπιέζω, συνωθώ, (μτφ.) φέρνω κάποιον σε αδιέξοδο» < ελνστ. στρύμ(οξ), Ἡσύχ., <στρύμοξ> ξύλον μεμηχανημένον ἐν ταῖς ληνοῖς πρὸς τὴν τῶν σταφυλῶν ἔκθλιψιν)].

ΚΩΛΟΣΩΡΙΑ (κουλλουσώργια) (τα) ιζήματα, κατακάθια [ETYM. < κωλο- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. σωρ(ός) (ό), Ἡρόδ. 1.22.1. σωρόν μέγαν σίτου «σωρό μεγάλο σταριού»] + παραγ. επίθ. -ια].

ΚΩΛΩΝΩ (κουλλώνου) κάνω πίσω, στυλώνω τα πόδια μου – ουσ. **κώλωμα** (το) 1. [...] 2. πλαγιά, πρόποδες υψώματος 3. ανήλιαγη πλαγιά – μππ. **κωλωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αποκωλώνω** 1. απομακρύνομαι, χάνομαι από το οπτικό πεδίο κάποιου 2. υποχωρώ, οπισθοχωρώ 3. ξεχωρίζω, ξεκωλώνω – ουσ. **αποκώλωμα** (το) – μππ. **αποκωλωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **πήρα την αποκωλωμένη** έφυγα άπρακτος· β) **ξεκωλώνω** αφαιρώ τη βάση, ξεριζώνω – παθ. **ξεκωλώνομαι** 1. ξεριζώνομαι ΦΡ. **ξεκωλώθηκαν πολλά δέντρα απ' τον αέρα!** 2. (μτφ.) καταβάλλω μεγάλη προσπάθεια ΦΡ. **ξεκωλώθηκα να φωνάζω, αλλά δε μ' άκουγαν!** 3. (μτφ.) καμαρώνω υπερβολικά ΦΡ. **ξεκωλώθηκε στις παίνιες!** (βλ. παινάω → ουσ. β) (ξικουλλώθ'κι στ'ς παίνιες!) 4. (μτφ.) εξουθενώνομαι ΦΡ. **ξεκωλώθηκα στη δουλειά!** 5. (μτφ.) υποφέρω από βήχα ΦΡ. **ξεκωλώθηκα στον βήχα!** – ουσ. **ξεκώλωμα** (το) – μππ. **ξεκωλωμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. επιδιδόμενος σε σοδομισμό [ETYM. < κώλ(ος) (βλ. κωλο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].